ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Gülhan ATNUR

BAŞKURT VE TATAR EFSANELERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI MOTİF ÇALIŞMASI

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ
110137

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Prof. Dr. Bilge SEYİDOĞLU

ERZURUM-2002

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, Türk Dili ve Edebiyatı ana bilim dalının Türk Halk Bilimi (Folklor) bilim dalında jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Bilge SEYİDOĞLU
Danışman / Jüri

Jüri
Prof. Dr. Dursun YILDIRİM

Jüri
Doç. Dr. Kâmil AYDIN

Jüri
Yard. Doç. Dr. Dilaver DÜZGÜN

Jüri
Yard. Doç. Dr. Lütfü SEZEN

Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir. 18 / 10 / 2002

Doç. Dr. Vahdettin BAŞÇI
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER V
ÖZET IX
ABSTRACT XI
ÖN SÖZ XIII
GİRİŞ 1
1. Başkurt Türklerinde Efsane Kavramı ve Başkurt Efsanelerinin Tasnifi 5
2. Tatar Türklerinde Efsane Kavramı ve Tatar Efsanelerinin Tasnifi 9
BİRİNCİ BÖLÜM 13
1.1. Başkurt Efsaneleri Üzerine Yapılan Çalışmalar 13
1.2. Tatar Efsaneleri Üzerine Yapılan Çalışmalar 18
1.3. Başkurt Efsanelerinin Epizotlarına Göre Özetleri 22
1.4. Tatar Efsanelerinin Epizotlarına Göre Özetleri 68
İKİNCİ BÖLÜM 121
2.1. Karşılaştırmalı Edebiyat 121
2.2. Motif Index of Folk Literature adlı Katalogun Tanıtımı ve Uygulaması 126
2.3. Başkurt Efsanelerinin Motif Index of Folk Literature Adlı Kataloga Göre Tespit Edilen Motiflerin Tasnifi 128
2.3.1. A. Mitolojik Motifler 128
2.3.2. B. Hayvanlar 140
2.3.3. C. Yasak 144
2.3.4. D. Sihir 146
2.4.5. E. Ölüm 151
2.3.6. F. Olağanüstülükler 152
2.4.7. G. Canavarlar 160
2.3.8. H. İmtihanlar 160
2.3.9. J. Akıllılar ve Aptallar 162
2.3.10. K. Aldatmalar 163
2.3.11. L. Kaderin Ters Dönmesi 164

2.3.12.M. Geleceğin Tayini.....165
2.3.13. N. Şans ve Kader.....167
2.3.14. P. Cemiyet.....170
2.3.15. Q. Mükâfatlar ve Cezalar.....173
2.3.16. R. Esirler ve Kaçaklar.....174
2.3.17. S. Olağanüstü Zulümler.....175
2.3.18. T. Cinsiyet.....177
2.3.19. V. Din.....180
2.3.20. W. Karakter Özellikleri.....183
2.3.21. Z. Çeşitli Motif Grupları.....183
2.4. Tatar Efsanelerinin Motif Index of Folk Literature Adlı Kataloga Göre Tespit Edilen Motiflerin Tasnifi.....188
2.4.1. A. Mitolojik Motifler.....188
2.4.2. B. Hayvanlar.....197
2.4.3. C. Yasak.....199
2.4.4. D. Sihir.....201
2.4.5. E. Ölüm.....207
2.4.6. F. Olağanüstülükler.....207
2.4.7. G. Canavarlar.....219
2.4.8. H. İmtihanlar.....219
2.4.9. J. Akıllılar ve Aptallar.....220
2.4.10. K. Aldatmalar.....221
2.4.11. L. Kaderin Ters Dönmesi.....223
2.4.12. M. Geleceğin Tayini.....223
2.4.13. N. Şans ve Kader.....225
2.4.14. P. Cemiyet.....227
2.4.15. Q. Mükâfatlar ve Cezalar.....229
2.4.16. R. Esirler ve Kaçaklar.....229
2.4.17. S. Olağanüstü Zulümler.....230
2.4.18. T. Cinsiyet.....232
2.4.19. V. Din.....232

2.4.20. W. Karakter Özellikleri.....235
2.4.21. Z. Çeşitli Motif Grupları.....236
2.5. Başkurt ve Tatar Efsanelerinin Motif Index'e Göre Oluşturulan Tabloları ve Bu Tabloların Yorumları.....239
2.5.1. A. Mitolojik Motiflerle İlgili Tablolar ve Yorumları.....239
2.5.2. B. Hayvanlarla İlgili Tablolar ve Yorumları.....247
2.5.3. C. Yasakla İlgili Tablolar ve Yorumları.....249
2.5.4. D. Sihirle İlgili Tablolar ve Yorumları.....252
2.5.5. E. Ölümle İlgili Tablolar ve Yorumları.....258
2.5.6. F. Olağanüstülüklerle İlgili Tablolar ve Yorumları.....260
2.5.7. G. Canavarlarla İlgili Tablolar ve Yorumları.....266
2.5.8. H. İmtihanlarla İlgili Tablolar ve Yorumları.....267
2.5.9. J. Akıllılar ve Aptallarla İlgili Tablolar ve Yorumları.....269
2.5.10. K. Aldatmalarla İlgili Tablolar ve Yorumları.....270
2.5.11. L. Kaderin Ters Dönmesi ile İlgili Tablolar ve Yorumları.....271
2.5.12. M. Geleceğin Tayini ile İlgili Tablolar ve Yorumları.....272
2.5.13. N. Şans ve Kaderle İlgili Tablolar ve Yorumları.....274
2.5.14. P. Cemiyetle İlgili Tablolar ve Yorumları.....276
2.5.15. Q. Mükâfatlar ve Cezalarla İlgili Tablolar ve Yorumları.....278
2.5.16. R. Esirler ve Kaçaklarla İlgili Tablolar ve Yorumları.....279
2.5.17. S. Olağanüstü Zulümlerle İlgili Tablolar ve Yorumları.....280
2.5.18. T. Cinsiyetle İlgili Tablolar ve Yorumları.....282
2.5.19. V. Dinle İlgili Tablolar ve Yorumları.....285
2.5.20. W. Karakterin Özellikleri ile İlgili Tablolar ve Yorumları.....287
2.5.21. Z. Çeşitli Motif Grupları ile İlgili Tablolar ve Yorumları.....288
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....293
3.1. Başkurt Efsanelerinin Metinleri (Başkurt Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ile).....293
3.2. Tatar Efsanelerinin Metinleri (Tatar Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ile).....569
SONUÇ.....909
KAYNAKLAR.....911

SÖZLÜK.....917
DİZİN.....921
ÖZ GEÇMİŞ 943

ÖZET

DOKTORA TEZİ

BAŞKURT VE TATAR EFSANELERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI MOTİF ÇALIŞMASI

Gülhan ATNUR

Danışman: Prof. Dr. Bilge SEYİDOĞLU

2002-SAYFA 943

Jüri : Prof. Dr. Bilge SEYİDOĞLU

.....

.....

Başkurt ve Tatar Türklerinin 330 efsanesi üzerine yapılan bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde doktora tezinde yapılacak olan çalışmalar anlatılmış, Başkurt ve Tatarlarda efsane kavramını karşılayan terimler üzerinde durulmuş ve her iki grupta efsaneler üzerine yapılan tasnifler verilmiştir.

*Birinci Bölüm*de Başkurt ve Tatar Türklerinin efsaneleri üzerine yapılmış olan çalışmalar tanıtılmış, daha sonra seçilen efsaneler epizotlarına göre özetlenerek verilmiştir.

*İkinci Bölüm*de Karşılaştırmalı Edebiyat yöntemi ile Motif Index of Folk Literature adlı motif katalogu kısaca tanıtılmıştır. Bu bölümde efsanelerin motifleri Motif Index'e göre düzenlenmiş ve yine aynı kataloga göre motiflerin tabloları ve yorumları verilmiştir.

*Üçüncü Bölüm*de, seçilen efsanelerin Türkiye Türkçesi metinleri, ait oldukları lehçelerdeki metinlerin altında verilmiş, Türkçe metinlerin başlarına da efsanelerin tasnif numaraları ilave edilmiştir.

Bu doktora tez çalışması kısa bir sözlük, isimler dizini ve kaynakça ile sona ermektedir.

ABSTRACT

Ph. D. THESIS

THE COMPARATIVE STUDY ON LEGENDS OF BASHKORT AND TATAR

Gülhan ATNUR

Advisor: Prof. Dr. Bilge SEYİDOĞLU

2002-PAGES 943

Jury : Prof. Dr. Bilge SEYİDOĞLU

.....

.....

This study is concerned with the 330 legends of Bashkort and Tatar Turks, and composed of four chapters.

The Introductory part presents the points to deal with in the study, the terms that stand for the concept of legend in Bashkort and Tatars' period and the classifications made on legends in both groups.

The first chapter intoduces the studies on the legends of Bashkort and Tatar Turks, summarizing the selected legends according to their episodes.

The second chapter makes a brief presentation of the Comparative Literary Method and the motif catalogue called Motif Index of Folk Literature. The motifs of these legends are organized according to the Motif Index in this chapter, giving the tables and interpretations of these motifs according to the same catalogue.

The third chapter presents the contemporary Turkish texts below the original legends. The classification numbers of these legends are added to the beginning of Turkish texts.

This doctoral thesis ends with a short dictionary, an index of nouns and a bibliography.

ÖN SÖZ

Efsaneler halk anlatılarının, kökenleri mitik dönemlere kadar uzanan en ilginç konularından biridir. Bu yüzden şimdiye kadar Türkiye'de üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamış oldukça orijinal metinlere sahip olan Başkurt ve Tatar Türklerinin efsaneleri üzerine çalıştık. Tezdeki efsaneler Fenüze Nezirşina'nın Başkurt Halık İcadı, Başkirskoe Narodnoe Tvorçestvo- Predaniya i Legendı ve Hörefeti Hikeyeler; Selim Gıylecitdinov'un Tatar Halık İcadı, Naki İsenbet'in Ni Öçin Şulay Bulgan Yaki Utız Yalgan ve Balalar Folkloru hem Cırlı Süzli Yöz Uyın adlı eserlerden alınmıştır.

Bu doktora tez çalışması giriş ile birlikte dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, Tatar ve Başkurt Türklerindeki efsane kavramı üzerinde durduk, bu alanda yapılmış olan tasnifleri anlattık, ayrıca 1962 yılında Antwerb'de toplanan "Uluslar Arası Halk Anlatılarını Araştırma Topluluğu"nun efsanelerle ilgili hazırladığı tasnifi verdik.

Birinci Bölümde Başkurt ve Tatar efsaneleri üzerine bugüne kadar yapılmış olan çalışmaları kronolojik sırayı dikkate alarak verdik, Başkurt ve Tatar efsanelerini epizotlarına göre özetledik.

İkinci Bölümde, ilk olarak Karşılaştırmalı Edebiyat kavramı üzerinde durduktan sonra Türkiye'deki bu konu ile ilgili çalışmalara değindik. Daha sonra kısaca "motif" kavramından bahsettik, kullandığımız motif katalogunu tanıttık. Başkurt ve Tatar efsanelerinin motiflerini ayrı ayrı bölümler halinde ve Motif Index'teki başlıklara dikkate ederek verdik. İkinci Bölümün son kısmına ise, Tatar ve Başkurt efsanelerinin Motif Index'e göre yapılmış tabloları ile bu tablolara ait yorumları koyduk.

Doktora tezinin Üçüncü Bölümünde, her iki gruptan yüz altmış beşer tane olmak üzere toplam üç yüz otuz efsanenin metnini verdik. Metinleri verirken orijinal metinleri koymayı da ihmal etmedik. Bu arada Türkçe metinlerin başına Antwerb'de yapılmış olan tasnifi dikkate alarak yeni tasnifler ilave ettik.

Çalışmanın "Sonuç" kısmında ise, elde edilen bulguları dikkatlere sunduk.

Doktora tez çalışmamız sözlük, dizin, kaynaklar ve öz geçmiş ile sona ermektedir.

Erzurum, 2002 Gülhan ATNUR

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

GİRİŞ

Başkurtlar ve Tatarlar birbirlerine komşu olarak yaşayan, birçok örf ve âdetleri birbirine benzerlik gösteren, bunun yanı sıra farklı özelliklere de sahip olan iki Türk boyudur. Bu iki Türk boyu Ural dağları ile İdil (Volga) nehrinin kuşattığı alanda yaşamaktadırlar. Dilleri (Tatarca ve Başkurtça) Kıpçak Türkçesinin kollarını oluşturmaktadır. İşte bu iki Türk boyunun efsaneleri, adından da anlaşılacağı gibi, doktora tez konusu olarak seçildi.

Bu arada, tezin ismindeki Tatar kelimesinin zihinleri karıştırmaması için, kast ettiğimiz grubun Kazan Tatarları olduğunu da vurgulamak gerekir.

Türkiye'de efsane alanında oldukça ayrıntılı hazırlanan birçok çalışma vardır. Prof. Dr. Bilge SEYİDOĞLU[1], Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU[2], Doç. Dr. Metin ERGUN[3] gibi hocalarımızın çalışmaları bunlardan bazılarıdır. Dolayısıyla bu doktora tez çalışmasında efsanenin ne olduğu, özellikleri, diğer türlerle olan ilişkileri üzerinde durulmadı.

Doktora tez konusu olarak Tatar ve Başkurt Türklerinin efsanelerinin seçilmesinin birçok sebebi vardır: Bunlardan ilki, Prof. Dr. Bilge SEYİDOĞLU öncülüğünde başlatılmış olan Türk Dünyası folkloru ile ilgili çalışmaların bir halkasını oluşturma isteğidir. Nitekim bu doktora tezi, Başkurtların ünlü Ural Batır Destanı[4] üzerine yapılmış olan yüksek lisans çalışmasının da bir devamı niteliğindedir.

1998-1999 öğretim yılında Tataristan'da kalarak ve bu müddet boyunca bazı zamanlar da Başkurdistan'a geçerek tez için malzeme toplamaya çalıştım. Eksik olan malzeme ise daha sonra temin edildi. Topladığımız malzemenin içeriği dikkate alınarak Başkurt ve Tatar Türklerinin efsaneleri üzerinde çalışma kararı alındı. Başkurt ve Tatar efsanelerinin çalışılmasının bir diğer nedeni de bu konu üzerinde

---

[1] Bilge Seyidoğlu, **Erzurum Efsaneleri**, Birinci bs., Ankara 1985, Dergâh Yay., İkinci bs., İstanbul 1997.

[2] Saim Sakaoğlu, **Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu**, Kültür Bak. Yay., Ankara 1980.

[3] Metin Ergun, **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi**, TDK Yay., Ankara 1997,. II C., Ankara 1997.

[4] Gülhan Atnur, **Ural Batır Destanı Üzerine Bir Araştırma**, Atatürk Üniversitesi, Sos. Bilimler Ens. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1996.

Türkiye'de kapsamlı bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Bizden önce Metin ERGUN **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi** adlı doktora tezinde yirmi bir Başkurt, on sekiz de Tatar efsanesinde "değişme motifi"ni incelemişti, ama bu eser bir tek motifi esas aldığı ve Tatar ve Başkurt efsanelerinin sayısı da sınırlı olduğu için, bizim doktora tez çalışmasından farklıdır.

Doktora çalışmasının *Birinci Bölümü*'nün ilk konusu Başkurt efsaneleri üzerine Başkurdistan'da ve Rusya'da yapılmış olan çalışmalardır. Bu çalışmalar ilk başladıkları tarihten itibaren kronolojik sıraya göre tasnif edilmiştir. Tatar Türklerine ait efsaneler de aynı yöntem kullanılarak sıralanmıştır. Bu tasnifte dikkati çeken en önemli özellik, Başkurt ve Tatar Türklerinin efsaneleri üzerine ayrıntılı çalışmaların kendileri tarafından da çok az yapılmış olmasıdır. Başkurtlarda bu alanda hazırlanmış olan iki doktora tezi vardır; ama bu tezler henüz yayımlanmamış olduğu için onları elde edemedik. Fakat tezlerden birinin içeriğini anlatan küçük bir kitapçık[5] bulduk. (Yayımlanmamış doktora tezlerinin elde edilmesi, bizde olduğu gibi, yukarıda ismi geçen ülkelerde de pek mümkün olmuyor.) Başkurt ve Tatar efsanelerinde *efsane* kavramının tam olarak anlaşılamadığı da görülmektedir; çünkü incelenen metinler arasında *masal* ve *hikâye* metinlerinin efsane adı altında verildiği tespit edilmiştir.

*Birinci Bölüm*ün diğer konularını ise Başkurt ve Tatar Türklerine ait efsanelerin epizotlarına göre özeti oluşturmaktadır.

Doktora çalışmasının *İkinci Bölümü* tezde kullanılan metot göz önüne alınarak meydana getirilmiştir. Metot Karşılaştırmalı Edebiyat Yöntemidir. Stith Thompson'un **Motif Index of Folk Literature**[6] adlı halk anlatılarının motiflerini içeren katalogu ise motifler çıkartıldıktan sonra numaraları gösterilmek üzere kullanılmıştır.

*İkinci Bölüm*de ilk olarak kısaca "Karşılaştırmalı Edebiyat nedir?" sorusuna cevap aranmış; bu konu hakkında dünyada yapılan çalışmalar özetlendikten sonra, özellikle Türkiye'de Karşılaştırmalı Edebiyat Yöntemi üzerine yazılmış olan çalışmalar üzerinde durulmuştur.

---

[5] Ahmet M. Süleymanov, **İstoriçeskie Osnovı i İdeyno-Estetiçeskie Funktsii Toponimiçeskih Legend i Predaniy Başkirskogo Naroda**,Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ufa 1972,

[6] Stith Thompson, **Motif Index of Folk Literature**, 6 Vols, Indiana University Press, Bloomington, Indiana, USA, 1955-58

*İkinci Bölüm*ün bir diğer konusu ise, **Motif Index of Folk Literature** adlı eserdir. Bu eser tanıtıldıktan sonra motif kavramı üzerinde kısaca durulmuş ve Başkurt ve Tatar Türklerine ait efsanelerin motifleri çıkartılmıştır. Çıkartılan motifler ise **Motif Index**'e göre tasnif edilip uygun yerlere yerleştirilmiştir. Bilindiği gibi **Motif Index** yirmi üç maddeden oluşmaktadır. Ayrıca **Motif Index**'te olmayıp bizim efsanelerimizde olan motifler, başlarına (**T**) harfi konularak uygun yerlere yerleştirilecektir. (Buradaki (**T**) kavramı Türk motifi anlamına gelmektedir.) Efsaneler çoğunlukla tek motif üzerine kurulmuş olan halk anlatılarıdır. Fakat bu motiflerin çıkarılması esnasında Tatar ve Başkurt efsanelerinin birkaç motiften oluştuğu görülmüştür. Bu yüzden toplam üç yüz otuz efsanedeki motif sayısı bin altı yüzü geçmektedir.

*İkinci Bölüm*de Başkurt ve Tatar efsanelerinde tespit edilen motifler, **Motif Index**'in tasnifi dikkate alınarak tablo hâline getirilmiştir. Tablolar yapılırken Başkurt ve Tatar efsanelerinde birbirinin benzeri olan motifler karşılıklı konulmuş, farklı olan motifler ise tablolardan da görülebileceği üzere ayrı ayrı verilmiştir. Daha sonra tablolardaki ortak ve farklı motifler sayılarak toplam motif çeşidi verilmiştir. Bir motiften birkaç tane bulmak mümkün olduğu için motiflerin toplamı da ayrıca hesap edilerek tablolara yerleştirilmiştir. Bütün bu işlemler yapıldıktan sonra, bu tablolardaki motiflerin kökeni dikkate alınarak tablolar ayrı ayrı yorumlanmıştır.

Doktora tezinin *Üçüncü Bölüm*ünde ise, Başkurt ve Tatar efsanelerinin metinleri verilmiştir. Bu bölümde her iki Türk boyundan da aynı oranda, yüz altmış beşer tane, efsane seçildi. Başkurtların efsaneleri Fenüze NEZİRŞİNA'nın hazırladığı **Başkurt Halık İcadı**[7], **Başkirskoe Narodnoe Tvorçestvo**[8] adlı kitapları ile ve "Hörefeti Hikeyeler"[9] adlı makalesinden; Tatarların efsaneleri ise, Selim GIYLECİTDİNOV'un **Tatar Halık İcadı**[10], Naki İSENBET'in **Ni Öçin Şulay**

[7] Fenüze Nezirşina, **Başkort Halık İcadı- Riveyetter, Legendalar**, II. C., 1. bs. Kitap Neşriyatı, Öfö 1980, Genişletilmiş 2.bs., Öfö 1997.
[8] F. A. Nadrşina, **Başkirskoe Narodnoe Tvorçestvo**, 2. C., Kitap Neşriyatı Ufa 1987
[9] F. Nezirşina, "Hörefeti Hikeyeler", **Başkort Folkloru (Tikşirinivzer, Materialdar)**, 1. C., Ufa 1993, s. 100-173
[10] S. M. Gıylecitdinov, **Tatar Halık İcadı- Rivayetler Hem Legendalar**, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan 1987

Bulgan Yaki Utız Yalgan[11] ve **Balalar Folkloru hem Cırlı Süzli Yöz Uyın**[12] adlı eserlerinden seçilmiştir. Seçilen metinlerin efsane özelliğine sahip olmasına dikkat edildi; fakat Tatarların efsanelerinde bunun yapılması epeyce güç oldu. Çünkü malzemeyi oluşturan metinlerin tamamı efsane özelliğini taşımıyordu.

Efsaneleri seçtikten sonra Başkurt ve Tatar Türklerine ait metinler Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Türkçe metinden önce de metnin aslı verilmiştir. Aktarma yaparken dil yönünden fazla sıkıntı çekilmedi. Fakat bazı kelimelerin Türkiye Türkçesindeki karşılıklarını bulmak güç olduğu için, bu kelimeler metinlerde aynen muhafaza edilmiş ve bu kelimelerin karşılıkları küçük bir sözlükte verilmiştir. Türkçe metinler verilirken bunların başlarına, 1962'de Antwerb'de toplanmış olan "Uluslararası Halk Anlatılarını Araştırma Topluluğu"nun efsaneler üzerine yapmış olduğu tasnife dayanılarak yeni tasnifler ilave edildi.

Başkurt ve Tatarların efsaneleri Türkiye Türkçesine aktarılırken hem bu Türk lehçelerinde hem de Türkçe'de kullanılan kelimeler Türkiye Türkçesinde olduğu gibi verilmiştir. Meselâ, Gomer veya Ğümir değil Ömer, Möhemmet değil Muhammet, İzel değil İdil gibi.

Doktora tezinin *Sonuç* kısmında, yapılan tablolardan elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir. Bu sonuçlara göre Başkurt ve Tatar Türklerine ait efsanelerin kaynakları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bazı kelimeleri açıklamak için, teze kısa bir *Sözlük* eklendi. Bilindiği gibi Başkurt ve Tatar Türkçesi arasında çok az bir ses farklılığı vardır. Meselâ her iki Türk boyunda da *tabiatla ilgili bir ruhu* ifade eden kelime Tatar Türkçesinde 'biçura', Başkurt Türkçesinde 'bisura'dır. Tekrara düşmemek için böyle ortak olan kelimelerin Tatarcası alındı ve parantez içerisinde kelimenin Başkurtça karşılığı gösterildi.

Doktora tezi Dizin, Kaynaklar ve Özgeçmiş bölümleriyle tamamlandı.

Kaynaklar bölümünde Tataristan ve Başkurdistan'dan fotokopi yoluyla temin edilen bazı eserlerin yayın evleri tespit edilememiştir. Bu yüzden bu eserlerin yayın evleri verilmeyecektir.

---

[11] Naki İsenbet, **Ni Öçin Şulay Bulgan Yaki Utız Yalgan**, Kazan 1956, 140 s.
[12] Naki İsenbet, **Balalar Folkloru hem Cırlı Süzli Yöz Uyın**, Kazan 1984, s. 155-224

1. Başkurt Türklerinde Efsane Kavramı ve Başkurt Efsanelerinin Tasnifi

Başkurt efsaneleri üzerine çalışmaya karar verildiğinde, önce kaynakların büyük bir kısmı temin edildi. Daha sonra da efsanelerin seçimine geçildi. Efsaneleri seçerken Fenüze NEZİRŞİNA'nın bu konuda hazırlamış olduğu kitaplarından ve "Hörefeti Hikeyeler" adlı makalesinden faydalanıldı. Bu eserlerdeki efsanelerin tamamını okuduktan sonra özellikle olağanüstü motifleri esas alarak toplam yüz altmış beş adet efsane seçildi ve bunlar Türkiye Türkçesine aktarıldı.

Türkiye'de Metin ERGUN'un **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi** adlı eserinde de Başkurt efsaneleri ele alınmıştır. Bu eserin "Başkurt Efsaneleri Üzerindeki Araştırmalar"[13] bölümünden de yararlanma fırsatı bulundu. Bu eserde yirmi bir tane Başkurt efsanesi vardır.[14]

Başkurdistan'da efsane kavramı "legenda" ve "riveyet" (rivayet) olmak üzere iki kelime ile ifade edilmektedir. Kelimelerden anlaşılacağı üzere "legenda" Latin, "Rivayet" ise Arapça kökenlidir. "Rivayet" kelimesi ilk olarak K. MERGEN ve E. HARİS tarafından, Rus folklorundan alınan "predaniya" kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır.[15] Fenüze NEZİRŞİNA legenda'nın tarifini şöyle vermektedir: "Esas itibariyle gerçekte olmuş veya olması mümkün olan duruma veya tarihî olaylara bağlı olarak yaratılır."[16] Efsane, rivayetlerden farklı olarak fantastik uydurma ve hayal unsurları taşır; olaylar olağanüstü özelliklere sahiptir. Aynı yazar rivayet kavramını ise "Doğrudan doğruya içtimai ya da gündelik hayata dair olan durum ve olayların, görünüşlerin, tarihini açıklar."[17] diye izah etmektedir. Yazara göre rivayet tarihi belge değildir. Tarih, halkın düşünce ve görüşünde yaşadığı şekliyle anlatılır.[18]

---

[13] Ergun, age., s. 112-120
[14] Ergun, age., s. 683-704
[15] Söleymanov, "Boronğo Toponomik Legendalar Hem Riveyetter", **Ezebiet, Folklor, Ezebi Miras**, Birinsi Kitap, s. 104
[16] Nezirşina, **Başkort Halık İcadı- Riveyetter, Legendalar**, 2.bs., Öfö 1997, s. 16
[17] Nezirşina, age., s. 13
[18] Nezirşina, age. s. 13.

Ehmet SÖLEYMANOV'a göre ise legendalar, etiolojik özelliklere sahip olan ve fantastik unsurlar içeren eserler; rivayetler ise geçmişte olan durum ve olaylar hakkında abartısız bilgi veren eserlerdir.[19]

Başkurt folklorcular Başkurt efsane ve rivayetleri üzerine çeşitli tasnifler yapmışlardır. Bu tasniflerden ilki M. MİNHACİTDİNOV ile E. SÖLEYMENOV'a aittir. Onlar efsaneleri şöyle tasnif ederler:

1. Etnonomik ve etnogenetik legendalar,
2. Toponomik legendalar,
3. Tarihi legendalar,
4. Yaşam ve gündelik hayatla ilgili legendalar,
5. Ekiyet (masalsı) legendalar.[20]

E. SÖLEYMANOV daha sonra yukarıda gösterilen toponomik legendaları şu alt başlıklara ayırır:

1. Mitolojiye bağlı meydana gelen toponomik legendalar,
2. Yerin özelliğini ve tabii şartlarını anlatan toponomik legenda ve rivayetler,
3. Köy tarihleri,
4. Tarihî özelliğe sahip toponomik legenda ve rivayetler,
5. Gündelik olayları tasvir eden toponomik legenda ve rivayetler.[21]

Başkurt efsaneleri üzerine yapılmış olan tasniflerden bir diğeri ise F. Nezirşina'ya aittir. Onun tasnifi şöyledir:

1. Eski büyü-inançlar etrafında teşekkül eden legendalar,
    a. Gök cisimleri ve tabiat şekilleri hakkındaki legendalar,
    b. Bitkiler ve canlıların meydana gelmesini anlatan legendalar,
    c. Tabiatın "sahipleri" yani iyeleri hakkındaki legendalar (hikâyeler),
2. Uruk, kabile ve oymak isimlerinin verilmesiyle ilgili rivayet ve legendalar (etnogenetik legenda ve rivayetler),

---

[19] Söleymanov, agm., s. 104-105
[20] Nezirsşina, age. s. 19
[21] Söleymanov, age. s. 108

3. Yer-su, dağ-taş vb. yer isimlendirmelerine bağlı rivayet ve legendalar (toponomik hikâyeler)
4. Tarihi rivayetler,
    a. Vatan ve vatanı başka ülkelerden gelen baskıncılardan koruma ile ilgili motiflerin bulunduğu rivayetler,
    b. Sosyal eşitsizlik, toplumsal ve sınıfsal baskı, bağımsızlık ve milli özgürlük için mücadele fikrini taşıyan halk hikâyeleri,
5. Yaşamla ve gündelik hayatla ilgili rivayetler.[22]

Başkurt folklorunda bizim efsane konusuna dahil edebileceğimiz iki tür daha vardır. Bunlardan ilki "Hörefeti hikeye" (hurafe hikayeler) olarak adlandırılır. NEZİRŞİNA çoğunlukla mitik kökenli efsaneleri "Hörefeti hikâye" diye tarif eder.[23] Bu efsanelerin konuları ubırlar, cinler, periler, ev ve tabiat ruhlarıdır. Yazar bunları da kendi içerisinde altıya ayırmıştır.

1. İyeler (yer-su iyeleri, ev, ahır ruhları),
2. Ejderha, yuha vb. yılanlarla ilgili hörefeti hikâyeler,
3. Şüreli, bisura, albastılar,
4. Meskey-ubır, ziyaret dünyası,
5. Cin-peri, şeytanlar,
6. Kutsal yerler, hazineler.[24]

Başkurt folklorunda yırlar ile rivayet ve efsaneler arasında oluşan organik bir bağ vardır. NEZİRŞİNA bu eserleri "yır-rivayet, yır-legenda" olarak adlandırır.[25] "Sınrav Torna", "Buranbay", "Kekük" vb. efsaneler bu gruba girmektedir. Yazar bunları dört gruba ayırır:

1. Tabiata, eski inanışlara bağlı yırlar,
2. Tarihi yırlar,
3. Yaşamla ve gündelik hayatla ilgili yırlar, münacaatlar,

---

[22] Nezirşina, age. s. 19-34
[23] Nezirşina, "Hörefeti Hikeyeler", **Başkort Folkloı (Tikşirinivzer, Materialdar)**, 1. C., Ufa 1993, s. 100
[24] Nezirşina, agm. s. 100
[25] Nezirşina, age., s. 17; Nezirşina, **Başkort Halık Yırzarı, Yır-Riveyettere**, Ufa 1997, s. 5.; F. A. Nezirşina, "Başkort Halık Yır- Riveyettere (Legendaları) Tarihınan", **Törkilerneñ Tilleri, Ruhi Medeniyetleri hem Tarihları: Traditsiyeler hem Zaman**, 2. C., s. 178

4. Aşk ve dostluk yırları.[26]

Görüldüğü gibi Başkurt efsaneleri üzerine muhtelif tasnifler yapılmıştır. Bu tasniflerin karmaşık olmasını göz önüne alınarak Başkurt efsanelerini yeniden tasnif edildi ve yapılan bu tasnifler de Türkçeye aktarılan metinlerin başlarına konuldu. 1962'de Antwerb'de toplanan "Uluslararası Halk Anlatılarını Araştırma Topluluğu"nun[27] yapmış olduğu efsane tasnifi Başkurt efsanelerine uygulandı ve bu sıralamaya göre efsaneleri yeniden tasnif edildi. Efsanelerin Antwerb'deki tasnife göre yeniden düzenlenmesinin sebebi, bu tasnifin daha kullanışlı olduğunu düşünmemizden ileri gelmektedir. Bu tasnif şöyledir:

I. Etiolojik ve eskatolojik efsaneler,

II. Tarihi efsaneler ve medeniyet tarihi ile ilgili efsaneler,

- A. Medeniyetle ilgili şeylerin ve yerlerin menşei ile ilgili efsaneler,
- B. Belli yerlerle ilgili efsaneler,
- C. İlk ve erken tarihle ilgili efsaneler,
- D. Savaşlar ve felaketlerle ilgili efsaneler,
- E. Seçkin kişilerle ilgili efsaneler,
- F. İsyanlarla ilgili efsaneler.

III. Olağanüstü varlıklar ve güçler / Mitik efsaneler,

- A. Kader,
- B. Ölüm ve ölü,
- C. Periler ve hayaletler,
- D. Hayaletlerin savaşları ve törenleri,
- E. Farklı dünyaların konukları,
- F. Tabiatın ruhları,
- G. Hayaletler,
- H. Şekil değiştiren varlıklar,
- I. Şeytan,
- K. Hastalık ve sakatlık getiren şeytanlar,
- L. Olağanüstü güçleri ve hediyeleri olan kişiler,

---

[26] Nezirşina, age, s. 5-11.

[27] Wayland D. Hand, "Status of European and American Legend Study", **Current Antropology**, Vol. 6, No. 4. Oct. 1965, s. 439-446

M. Mitik hayvanlar ve bitkiler,

N. Hazineler.

IV. Dinî efsaneler/ Kahramanların ve tanrıların mitleri.[28]

Yukarıdaki tasnife dayanarak Başkurtların toplam yüz altmış beş efsanesinin, onu Etiolojik ve Eskatolojik; dokuzu Medeniyetle İlgili Şeylerin ve Yerlerin Menşei, altmış beşi Belli Yerlerle İlgili, yirmi dördü İlk ve Erken Tarihle ilgili, yedisi Savaşlar ve Felâketlerle ilgili, yedisi Mümtaz Şahsiyetlerle ilgili, biri İsyanlarla ilgili, ikisi Kader, biri Ölüm ve ölü, sekizi Tabiatın ruhları, biri Hayaletler, on beş Şekil Değiştiren Varlıklar, biri Şeytan, biri Mitik hayvanlar ve bitkiler, sekiz Hazineler, dört tanesi de Dinî efsaneler /Kahramanların ve Tanrıların mitleri adlı gruplara aittir.

2. Tatar Türklerinde Efsane Kavramı ve Tatar Efsanelerinin Tasnifi

Tatarların efsaneleri de Başkurtlarda olduğu gibi "legenda" ve "rivayet" olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. "Rivayet" kavramı geçmişte meydana gelen ve nesilden nesle geçerek anlatılan hikâye, tarih olarak tarif edilmiştir. Rivayetler tarihi kaynaklardan faydalanırlar; ama tarih değillerdir. [29]

"Legenda" kelimesi ile ise temelinde fantastik konular bulunan anlatılar tarif edilir. Onlar çeşitli olayların ve tabiattaki şekillerin sebebini anlatırlar.[30]

Tatar Tilinin Anlatmalı Süzligi adlı hacimli sözlükte ise "legenda" "Tarihi vakıalar ve başka şahıslar hakkında eskiden kalmış şiiri rivayet ya da fantastik hikâye."[31] olarak tarif edilmektedir. Yine aynı eserde "rivayet" kelimesinin açıklaması şu şekilde verilmiştir: "Geçmiş zamanlardan kalan, nesilden nesle söylenip gelen hikâye, tarih."[32]

---

[28] Hand, agm., s. 444

[29] Gıylecitdinov, **Tatar Halık İcadı, Rivayetler hem Legendalar**, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan 1987, s. 10

[30] Gıylecitdinov, age., s. 14

[31] **Tatar Tilinin Anlatmalı Süzligi**, II. c. Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan 1979, s. 334-335

[32] **Tatar Tilinin Anlatmalı Süzligi**, II. c. Kazan 1979, s. 594

N. İBRAHİMOV "legenda"yı "Eski inançlar, dinle alakalı kutsal ve ilahi karakterdeki anlatma", "rivayet"i ise hayal ve inançlarla karışmış olmakla birlikte, temelinde gerçeklik olan tarihî karakterdeki epik eser", olarak tarif eder.[33]

G. ALPAR'a göre ise efsaneler "gerçekte olmuş olaylar olarak kabul edilirler ve halk arasında geçmişte olmuş bir hadise hakkında söylenilen hikâyeler"dir.[34]

Kazan Tatarlarında rivayet ve legendalarla ilgili çeşitli tasnifler vardır. Bu tasniflerden ilki G. REHİM ile M. VASİLEV'in rivayetler üzerine yaptıkları tasniftir. Onlar rivayetleri şu alt başlıklara ayırırlar:

1. Dini, tarihi kişiler ve tarihi olaylar hakkındaki rivayetler,
2. Dağlar, çukurlar, köyler hakkındaki rivayetler,
3. Hayvanlar ve bitkiler hakkındaki rivayetler,
4. Yıldızlar ve tabiat şekilleri hakkındaki rivayetler,
5. Hortlaklar, cinler vb. hakkındaki rivayetler,
6. Dervişler ve kahramanlar hakkındaki rivayetler,
7. Açlık, savaş, devrim ve önderler hakkındaki rivayetler.[35]

N. İBRAHİMOV ise rivayetleri dörde ayırır:

1. Etnonomik rivayetler,
2. Toponomik rivayetler
3. Tarihi rivayetler,
4. Gündelik hayatla ilgili rivayetler.[36]

M. N. BEKİROV ise rivayetleri ikiye ayırır:

1. Tarihi rivayetler,
2. Toponomik rivayetler.[37]

---

[33] Ergun, age., s. 11
[34] Ergun, age., s. 11
[35] Gıylecitdinov, age., s. 10
[36] Gıylecitdinov, age. s. 10; Ergun, age., s. 35
[37] Ergun, age., s. 35

Doktora tezinde eserindeki metinlerden sıkça yararlanılan S. GIYLECİTDİNOV ise Kazan Tatarlarının efsaneleri üzerine çok ayrıntılı bir tasnif yapmıştır. Bu tasnif şöyledir:

1. Rivayetler,
    a. Tarihî rivayetler,
    b. Köylerle ilgili rivayetler,
    c. Toponomik rivayetler,
    d. Gündelik hayatla ilgili rivayetler.
2. Legendalar,
    a. Gök cisimleriyle ilgili legendalar,
    b. Hayvanlarla ilgili legendalar,
    c. Alplerle ilgili legendalar,
    d. Gündelik hayatla ilgili legendalar,
    e. Hazinelerle ilgili legendalar,
    f. Tarihi kişilerle ilgili legendalar.
3. Mifologik hikâyeler,
    a. Su altında yaşayan yaratıklarla ilgili hikâyeler,
    b. Yeryüzünde yaşayan yaratıklar.[38]

GIYLECİTDİNOV "tarihî rivayetleri" rivayetlerin ait oldukları dönemleri göz önüne alarak altıya böler:

Tarihî rivayetler:

a. Bulgar devrine ait rivayetler,
b. Kazan hanlığı dönemine ait rivayetler,
c. Rus devletine tabi olduktan sonraki döneme ait rivayetler,
d. Sosyal ve milli sömürüye karşı meydana gelen rivayetler,
e. Tatar maarifçileri hakkındaki rivayetler,
f. Sibirya Tatarları hakkındaki rivayetler.[39]

---

[38] Gıylecitdinov, age. s. 10-18
[39] Gıylecitdinov, age. s. 20-136

Tatar Türklerinin efsaneleriyle ilgili tasnifin de çok karışık olduğu görülmektedir. Bu yüzden bir Tatarların efsanelerini, tıpkı Başkurtlarda olduğu gibi, yeniden tasnif edildi ve efsanenin hangi gruba girdiği Türkiye Türkçesi metinin başında gösterildi. Antwerb'de yapılmış olan tasnif Başkurtların efsanelerini anlatırken verilmiş olduğu için tekrara düşmemek için yeniden verilmedi.

Tatar efsanelerinin üzerine yapılmış olan tasnif sonucunda efsanelerin otuz ikisi Etiolojik ve Eskatolojik, ikisi Medeniyetle İlgili Şeylerin ve Yerlerin Menşei ile ilgili, otuz dördü Belli Yerlerle İlgili, üçü, İlk ve Erken Tarihle İlgili, dördü Savaşlar ve Felâketlerle İlgili, otuzu Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili, ikisi Kader, ikisi Ölüm ve Ölü, yirmi yedisi Tabiatın Ruhları, dördü Hayaletler, on dördü Şekil Değiştiren Varlıklarla, beşi Olağanüstü Güçleri ve Hediyeleri Olan kişiler, dört tanesi ise Hazinelerle ilgilidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Başkurt Efsaneleri Üzerine Yapılan Çalışmalar

Başkurt efsaneleri üzerine yapılan araştırmalar hakkında Türkiye'de Metin Ergun'un yayımlamış olduğu **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi** adlı eserinde kapsamlı bilgi verilmiştir.[1] Bu bölümde hem bu eserden hem de elimizde bulunan diğer kaynaklardan faydalanarak Başkurt efsaneleri hakkında günümüze kadar yapılmış olan çalışmalar hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Başkurt efsaneleri hakkında ilk bilgiye, onuncu asrın ünlü Arap seyyahı İbn Fadlan'ın Seyahatnâmesinde rastlanmaktadır. Seyahatnâme'de Başkurtların turnalara ibadet etmelerinin sebebi anlatılır; bu efsane Başkurtlardaki "Sıñrav Torna" adlı efsaneyi hatırlatmaktadır.[2]

Başkurt efsane ve rivayetlerine dair bilgi veren kaynaklardan biri de Başkurt şecereleridir. Kıpçak, Yurmatı vb. Başkurt uruklarının şecerelerinden bahsedilirken, bunlara 'rivayet, kronoloji veya tarihî yazma' adları verilmiştir. Kuzeyev şecerelerde rastlanan efsane ve rivayetlere dikkat çeker ve onların tarihî etnik süreci öğrenmede en önemli kaynak olduğunu söyler.[3]

XVIII. asırda V.N. Tatişçev ile P. İ. Rıçkov da Başkurt efsane ve rivayetlerine dikkat çekerler.[4] Yine aynı yüzyılda İ. İ. Lepehin yazılarında Toratav, Yılantav vb. efsaneleri ele alırken, P.S. Pallas, Şaytan-Közey uruğu ile ilgili rivayete dikkat çeker.[5]

XIX. yüzyılın ilk yarısında **Predrassudki i Sueveriya Başkirtsev** adlı eseriyle P. M. Kudryaşev; **Başkirskaya Rusalka** adlı eseriyle V. İ. Dal; Drevnie Predaniya Başkirtsev Çubiminskoy Volosti" ve "O Nazvanii Başkirtsev" adlı

---

[1] Metin Ergun, **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi**, TDK Yay., Ankara 1997, C. I, s. 112-120

[2] **İbn Fazlan Seyatanâmesi**, Haz.: Ramazan Şeşen, Bedir Yay., İstanbul 1975, s. 42-43; Ergun, age. s.112; Fenüze Nezirşina, **Başkort Halık İcadı- Riveyetter, Legendalar**, Kitap Neşriyatı, 1. bs. Öfö 1980, Genişletilmiş 2.bs., Öfö 1997, s. 5.

[3] Kuzeyev'den naklen Nezirşina, age. s. 5-6.

[4] Nezirşina, age. 6-7.

[5] İ.İ. Lepehin, **Polnoe Sobranie Uçenıh Puteşestvıy po Rossii**, İzdavaemoe İmperatorskoy Akademiye Nauk, 5.C., 1822, s. 36-64; Nezirşina, age. s. 7.

makaleleriyle V. S. Yumatov gibi ünlü Rus âlimlerin çalışmaları vardır.[6] Aynı yüzyılın ikinci yarısında ise M. V. Lossievskiy, R. G. İgnatev ve F. D. Nefedov'un Başkurtların milli kahramanı Salavat Yulayev'le ilgili makaleleri ve denemeleri yayımlanmıştır.[7]

XIX. yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başlarında A.G. Bessonov ile S. G. Rıbakov'un Başkurt rivayet ve efsaneleri hakkındaki çalışmaları dikkat çeker. Bu araştırmacılardan A. G. Bessonov'un **Başkirskie Narodnıe Skazki** adlı eserinde "Yenozak Batır" ve "Başkurt Tarihı" gibi rivayetlere rastlanırken; Rıbakov **Muzıka i Pesni Uralskih Musulman s Oçerkom ih Bıta** adlı kitabında, "Kara Yurğa", "Sıñrav Torna", "Buranbay", "Inyıkay menen Yulıkay" vb. efsanelerin metinlerinin yanı sıra bunların yır'larını da yayımlamıştır.[8]

XX. yüzyılda Başkurtlar üzerine ayrıntılı bir kitap yazan ve bu alanda birçok makale yayınlayan Rus araştırmacılardan biri de ünlü etnograf Sergey İ. Rudenko'dur. Yazar **Başkurtlar** adlı eserinin alt başlıkları olan "Sanat ve Folklor", "İslam'a Kadar Olan Dinî Düşüncelerinin Kalıntıları" adlı kısımlarda, Başkurt folkloruna değinir ve özellikle de onların mitik efsanelerinden bahseder. Yazarın Fransızca yayımlanmış olan bir makalesi de Başkurtların mitik efsanelerini içerir.[9]

Bu dönemde B. Yulıev ve A. Elimğolov adlı araştırmacılar da Başkurt efsane ve rivayetlerinin derlenmesine amatörce de olsa katkıda bulunmuşlardır.[10]

Bolşevik devriminden sonra, Başkurt folklorunu derleme çalışmaları artar. Bu dönemdeki ilk araştırmacılardan biri, kendisi de bir sesen (ozan) olan Möhemetşa Buranğolov'dur. Ural Batır destanı gibi birçok sözlü edebiyat ürününün anlatıcısı da olan ünlü folklorcu, derlediği malzemeyi "Başkortostan" gazetesinde, "Oktyabır (Ağizel)" adlı dergide yayınlamıştır.[11]

---

[6] Nezirşina, age. 7-8.
[7] Nezirşina, age. s. 8.
[8] Nezirşina, age. s. 8-9.
[9] S. İ. Rudenko, **Başkurtlar**, Çev.: Roza-İklil Kurban, Kömen Yay., Konya 2001, s. 349-398; Nezirşina, age. s. 9.
[10] Nezirşina, age. s. 9.
[11] Nezirşina, age. s.10.

II. Dünya Savaşı sırasında E. Usmanov ve G. Ümerkeyev derledikleri efsane ve rivayetlerle, kahramanlık ve vatanseverlik duygularına hitap etmişlerdir.[12]

1951 yılında SSCB Fenler Akademisi'nin Başkurt şubesi ile buna bağlı Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nün derleme faaliyetleri sonucunda, birçok efsane derlenmiştir. Bu derlemeler daha sonra E. İ. Harisov ile E. N. Kireyev tarafından "Başkort Halık İcadı" adı altında ve üç cilt olarak yayımlanmıştır.[13]

Kirey Mergen, Salavat Galin, Möhter Segitov, Enür Vahitov, Nur Zaripov, Niğmet Şoñkarov, Rif Söleymanov, Ehmet Söleymanov, Fenüze Nezirşina .... gibi Başkurt alimlerinin XX. yüzyılın ikinci yarısında Başkurt efsane ve rivayetleri hakkında yaptıkları ilmi çalışmalar önemlidir.

Etnografyacı R. Ğ. Kuzeyev ile V. V. Sidorov çalışmalarında efsane ve rivayetleri göz ardı etmezler. Kuzeyev'in doktora tezinde çok sayıda efsane de vardır. Bu efsaneler Başkurt kabilelerinin meydana gelmesi, şekillenmesi ve tarihleriyle ilgilidir.[14]

1969 yılında Marat Minhacetdinov, Kirey Mergen ve Ehmet Söleymanov tarafından **Başkort Legendaları** adlı eser yayınlanır. Eserde efsanelerin diğer türlerle münasebeti, tematik grupları, tarihi zemini gibi konular işlenmiştir; eserde toplam yüz otuz bir efsane vardır.[15]

Başkurdistan'da yaşayan türlü milletlerin halk anlatılarını derleyen L. G. Barag, özellikler Başkurt anlatıcılardan faydalanmıştır. Kitapta toplam 131 adet efsane vardır.[16]

Başkurt efsane ve rivayetleri üzerine yapılmış olan doktora tezleri de mevcuttur. İlk çalışma 1968 yılında Barıy Ehmetşin tarafından hazırlanır ve **Predaniya, Legendı i Drugie Ustnıe Rasskazı Gornozavodskoy Başkirii** adını taşır. Eserde efsaneler hakkında bilgi verildikten sonra efsaneler tasnif edilip incelenir.[17] 1972 yılında hazırlanan ikinci tez Ehmet Söleymanov'un **İstoriçeskie**

---

[12] Nezirşina, age. s.10.
[13] Nezirşina, age. s. 10
[14] Ergun, age. s. 115; Nezirşina, age, s. 11
[15] Nezirşina, age. s. 11; Ergun, age. s. 116
[16] L. G. Barag, **Narodnıe Skazki, Legendı, Zapisanıe v Başkirii na Ruskom Yazık v 1960-1969 g.**, Ufa 1969, 187 s.
[17] Nezirşina, age. s. 11-12; Ergun, age. s. 117

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Osnovı i İdeyno-Estetiçeskie Funktsii Toponomiçeskih Legend i Predaniy Başkirskogo Naroda adlı çalışmasıdır. Tezde efsanede zaman kavramı ve Başkurt edebiyatında efsane teriminin kullanılması hakkında bilgi verilmiş; efsanelerin konuları anlatıldıktan sonra Başkurt toponomik efsanelerinin tarihî temeli analiz edilmiş; toponomik efsanelerin estetik fonksiyonları ile kendilerine has sitilleri anlatılmıştır.[18]

Başkurt efsaneleri üzerine yayımlanmış olan çok sayıda makale de vardır. B. G. Ahmetşin'in "Goryatskie Legendı Başkirii" adlı makalesinde Başkurt madencileri hakkında ortaya çıkan efsanelerle ilgili bilgi verilmiştir.[19] Aynı yazarın bir başka makalesinde de hazinelerin bulunduğu yerlerde ateşin yanması, yılana ve sıçana rastlanması örnekler verilerek anlatılmaktadır. Müellifin bir diğer makalesi de "Predanıya o Başkirskom Vosstanii 1755 Goda." adını taşımaktadır ve 1755 yılındaki Başkurt isyanı ile ortaya çıkan efsaneler anlatılmaktadır. [20] Yazarın 1974'te yayımlanan bir makalesinde ise altın ve altın madenciliği hakkındaki halk anlatıları derlenmiştir ve on yedi efsane vardır.[21]

Başkurt efsaneleri üzerine doktora tezi yapmış olan Ehmet Söleymanov'un da efsaneler üzerine birçok makalesi vardır. Bu makalelerden ilki 1773-1775 yılları arasına köylü isyanları nedeniyle belli yerlerle ilgili olarak ortaya çıkan efsanelerdir.[22] Yazarın Burzyan kasabasındaki kayıkçıların efsane ve rivayetleri, toponomik efsane ve rivayetler, cömert eşkıya Biyiş hakkında efsane ve rivayetler ve toponomik efsane ile toponomik rivayetlerin tür özelliklerinin işlendiği makaleleri de yayımlamıştır.[23]

---

[18] Ahmet M. Süleymanov, **İstoriçeskie Osnovı i İdeyno-Estetiçeskie Funktsii Toponimiçeskih Legend i Predaniy Başkirskogo Naroda**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ufa 1972,

[19] B. G. Ahmetşin, "Goryatskie Legendı Başkirii"**Epiçeskiye Janrı Ustnogo Narodnogo Tvorçestva**, Ufa 1969, s. 21-53

[20] Barıy Ehmetşin, "Başkort Tavsılarınıñ Kayhı Ber Legandaları", **Ağizel**, 1968, No: 1, s. 116-120; "Predanıya o Başkirskom Vosstanii 155 g.", **Narod i Revolyutsiyah v Literature i Ustnom Tvorçestve**, Ufa 1967, s. 253-268

[21] B. G. Ahmetşin, "Ustnıe Raskazı o Zolote i Priiskovoy Jizni", **Folklor Narodnov RSFSR**, vıp 1, Ufa 1974, s. 183-193

[22] A. Süleymanov, "O Başkirskih Toponomiçeskih Predaniyah i Legendah, Svyazannıh s Krestyanskoy Voynoy 1773-1775 Godov", **Folklor Narodov RSFSR**, Ufa 1974, s. 194-199

[23] A. M. Süleymanov, "Başkirskie Predaniya i Legendi Plotogonov Burzyanskogo Rayona", **Folklor Narodov RSFSR**, Ufa 1975, s. 192-196; aynı yazar, "Boronğo Toponomik Legendalar hem Rivayetter", **Ezebiyet, Folklor, Ezebi Miras**, Birinsi Kitap, Öfö 1975, s. 103-126; aynı yazar, "Başkirskie Predaniya o Blagorodnom Razboynike Biişe", **Folklor Narodov RSFSR**, Ufa 1976, s.

M. H. Mingacitdinov'un 1972'de yayımladığı makalesinde ise Başkurt efsane ve rivayetlerindeki masal motifleri ele alınmıştır.[24]

"Materialı i İssledovaniya po Folklor Başkirii i Urala" adlı eserde ise Barag[25], Ahmetşin[26] ve Kurglyaşova'nın[27] makaleleri yayımlanır.

F. Nezirşina'nın yukarıda kaynak olarak gösterilen eseri ise **Başkort Halık İcadı** serisinden çıkar ve **Legendalar-Riveyetter** adını taşır. Eser ilk olarak 1980 yılında yayımlanmıştır. Bu baskı 416 sayfa olup içerisinde üç yüz yirmi üç efsane bulunmaktadır. Yukarıda bahsedilen eserin genişletilmiş ikinci baskı ise, içerisinde üç yüz seksen efsane bulundurur ve 440 sayfadır. Bizim faydalandığımız efsanelerin bir çoğu bu kitaptan alınmıştır. Yine aynı yazar, 1980 yılında Başkurtça yazmış olduğu kitabı genişletilerek, 1987 yılında Rusça olarak yayımlanmıştır.[28] Nezirşina 1997 yılında **Başkort Halık Yırzarı, Yır-Riveyettere** adında Başkurtça-Rusça-İngilizce bir başka kitap daha yayımlamıştır. Kitapta yetmiş beş efsane vardır ve bu efsaneler yırlarla birlikte verilmiştir.[29]

Nezirşina'nın Başkurt efsaneleri üzerine birçok makalesi de vardır. Onun en eski makalelerinden biri, Başkurt halkının masal olmayan diğer nesir türleriyle ilgilidir.[30] Yazar "Folklorza Hikeyeneñ Ber Törö" adlı makalesinde ise kaynağı mitoloji olan efsanelere "hörefeti hikaye" adı verilmiş ve bunların neler olduğu açıklamıştır.[31] Aynı şahsın "İstoriçeskie Korni Başkirskih Predaniy i Legend" adlı makalesinde ise Başkurt efsanelerinin türlerinin kozmogonik, etiolojik, toponomik ve

---

73-79; aynı yazar, "Toponomik Legendalarzıñ hem Toponomik Riveyetterzeñ Kayhı Ber Janr Üzenselektere", **Ezebiyet, Folklor, Ezebi Miras**, İkinsi Kitap, Öfö 1976, s. 90-110

[24] M. H. Mingacitdinov, "Skazoçnıe Motivı v Başkirskih Legendah- Predaniyah", **O Traditsiyah i Novatorstve v Literature Ustnom Narodnom Tvorçestve**, vıp II, Ufa 1972, s. 43-54

[25] L. G. Barag, "Predaniya o Pugaçevckom Vosstanii v Zapisyah 1966-1971 gg." **Materialı i İssledovaniya po Folklor Başkirii i Urala**, Ufa 1974, s. 131-143; Barag, "Sovremennıe Ustnıe Rasskazı", **Materialı i İssledovaniya po Folklor Başkirii i Urala**, Ufa 1974, s. 172-191

[26] B. G. Ahmetşin, "Legendı i Predaniya o Prirode i Davnem Proşlom Başkirii", **Materialı i İssledovaniya po Folklor Başkirii i Urala**, Ufa 1974, s. 116-130; Barag, "Predaniya o Salavate Yulayeve", **Materialı i İssledovaniya po Folklor Başkirii i Urala**, Ufa 1974, s. 144-171

[27] V. P. Kruglyaşova, "Toponomiçeskie Predaniya Srednego Urala", **Materialı i İssledovaniya po Folklor Başkirii i Urala**, Ufa 1974, s. 221-239

[28] Nezirşina, age. 1. bs. Öfö 1980, 2. bs. 1997; F. Nadrşina, **Başkirskoe Narodnoe Tvorçestvo-Predeniya i Legendı**, Ufa 1987, 576 s.

[29] Fenüze Nezirşina, **Başkort Halık Yırzarı, Yır-Riveyettere**, Kitap Neş., Ufa 1997, 288 s.

[30] F. Nadrşina, "Janrı Başkirskoy Neskazaçnoy Prozı", **Vsesoyuznaya Sessiya po İtogom Polevıh i Etnograficeskih i Antropologiçeskih İsslevodanıy 1978-1979 gg.**, Ufa 1980, s. 1-53

[31] F. Nezirşina, "Folklorza Hikeyeneñ Ber Törö", **Ağizel**, No: 6, Öfö 1983, s. 117-124

etnogenetik olduğundan bahsedilmektedir.[32] Nezirşina'nın "Hörefeti Hikeyeler" adlı makalesi oldukça uzundur ve içersinde tabiatın ruhları ve mitik yaratıklarla ilgili iki yüz yirmi iki efsane mevcuttur.[33] Oldukça zengin bir efsane külliyatına sahip olan bu makaledeki efsanelerden doktora çalışmasında da birkaç tane mevcuttur. Nezirşina'nın bu alandaki bir diğer makalesi de "Başkort Halık Yır-Riveyettere (Legendalar) Tarihınan" adını taşır ve "yır-riveyet (legenda)" adının verilmesinin sebebi ve yırlar etrafında teşekkül eden efsanelerin özellikleri anlatılmaktadır.[34] Metin Ergun onun başka makalelerinden bahsetmekteyse de biz o makalelere ulaşamadık.[35]

Ergun, Başkurt efsaneleriyle ilgili olarak iki tane öğrenci bitirme tezinin hazırlandığını söylemektedir. Bunlardan ilki A. Tahirova-Yamanğolova tarafından hazırlanmış olup **Yılayır Buyı Folkloru** adını taşır. İkinci tez ise 1978 yılında H. M. Utvabayev tarafından "Hakmar Buyı Folkloru" adı altında hazırlanmıştır.[36]

1996 yılında ise **Başkort Halık İcadı** adlı serinin Rusçasından faydalanılarak **Başkirskie Skazki i Legendı** adlı bir eser yayınlamıştır. Eserde yirmi sekiz tane efsane ve rivayet bulunmaktadır.[37]

1.2. Tatar Efsaneleri Üzerine Yapılan Çalışmalar

Kazan Tatarlarının efsaneleri üzerine Türkiye'de Metin Ergun'un yukarıda adı zikredilen eserinde ayrıntılı bilgi vardır. Bu eser ve mevcut olan diğer kaynaklardan yola çıkarak, Tatar efsaneleri üzerinde yapılan derleme ve araştırma faaliyetlerine değinilecektir.

Kazan Tatarlarının efsaneleri hakkındaki ilk bilgilere Arap seyyahları İbn Fadlan ve El-Garnati'nin seyahatnâmelerinde rastlamak mümkündür.[38] Bu

---

[32] F. Nezirşina, "İstoriçeskie Korni Başkirskih Predaniy i Legend", **Başkirskiy Folklor, İssledovaniya Poslednih Let**, Ufa 1986, s. 18-30

[33] F. Nezirşina, "Hörefeti Hikeyeler", **Başkort Folkloru (Tikşirinivzer, Materialdar)**, 1. C., Ufa 1993, s. 100-173

[34] F. A. Nezirşina, "Başkort Halık Yır- Riveyettere (Legendaları) Tarihınan", **Törkilerneñ Tilleri, Ruhi Medeniyetleri hem Tarihları: Traditsiyeler hem Zaman**, 2. C., s. 178-180.

[35] Ergun, age. s. 118-119

[36] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ergun, age. s. 119

[37] Yurıy Anatoleviç Andrianov, **Başkirskie Skazki i Legendı**, Kitap Neş., Ufa 1996, s. 25-52

[38] S. M. Gıylecitdinov, **Tatar Halık İcadı-Rivayetler Hem Legendalar**, Kazan 1987, s. 6.

seyahatnâmelerde "Zur Gevdeli Kişiler" ve "Bilimli Kişi" adlı efsanelerin metinleri verilmiştir.

Bulgar-Kazan Tatarlarının efsaneleriyle ilgili bilgilere, **Defter-i Çingiznâme** ve **Tevarih-i Bulgariye** adlı eserlerde; Kazan ve Sibir Hanlığı ile ilgili efsanelere de Rus yıllıklarında rastlanılmaktadır.[39]

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Rusya Fenler Akademisi tarafından düzenlenen bir araştırmada, pek çok efsane derlenir ve daha sonra bunlar bastırılır. Bu araştırmacıların içinde olan N. Rıçkov ile İ. G. Georgi'nin yaptıkları çalışmalar da önemlidir. Rıçkov'un 1786 yılında yayımladığı bazı efsaneler, M. D. Çulkov tarafından tekrar basılır.[40]

G. F. Miller'in **Sibir Tarihı** adlı eserinde Sibirya Tatarları ile ilgili efsaneler derlenmiştir. Bunun yanı sıra Radlov'un **Proben** adlı eserinin IV. cildinde de Sibirya Tatarlarının efsanelerine rastlamak mümkündür.[41]

1804 yılında Kazan Üniversitesi kurulduktan sonra tarih, etnografya, kültür ve folklor araştırmalarına başlanır. İ. Helfin, K. F. Fuks, İ. N. Berezin, S. M. Ören vb. araştırmacılar Tatar efsanelerini derleyip yayımlarlar.[42]

1878 yılında "Tarih, Etnografya ve Arkeoloji" cemiyeti kurulu tarafından yapılan efsane derleme işi hız kazanır. Bu cemiyetin üyeleri S. M. Şpilevskiy, Hakas Türklerinden N. F. Katanov, İ. O. İznoskov vd. Tatar efsanelerini derleyip yayımlamışlardır.[43]

Ş. Mercani, H. Emirhanov, M. Aitov, G. Ehmerov, H. Atlasi, M. Remzi, R. Fehrettinov gibi birçok Tatar tarihçisi de eserlerine Bulgar ve Kazan Hanlıkları ile ilgili efsaneleri almışlardır.[44]

Ekim devriminden sonra Tatar efsanelerini derleme ve yayımlama çalışmaları hız kazanmıştır. 1920 yılından itibaren, derlenen efsaneler çeşitli dergilerde yayımlanmaya başlar. Bu dönemde M. A. Vasilev Tatar efsaneleri ve masallarını derlediği kitabında, efsanelerin kimden derlendiğini de verir. Kitapta

---

[39] Gıylecitdinov, age. s. 6.
[40] Gıylecitdinov, age. s. 7.
[41] Gıylecitdinov, age. s. 7.
[42] Gıylecitdinov, age. s. 7.
[43] Gıylecitdinov, age. s. 7.
[44] Gıylecitdinov, age. s. 8.

altmış tane metin vardır. Bunların çok azı efsane metnidir. Kitapta "Sak Sok, Batır Gerey" vb. efsaneleri bulmak mümkündür.[45]

1926 yılında ise G. Alpar yaptığı çalışmasında efsaneler hakkında bilgi verir.[46]

1939 yılında Kazan Dil, Edebiyat ve Tarih Enstitüsü kurulduktan sonra folklor malzemesini derleme çalışmaları da artar ve pek çok efsane derlenir.

N. İsenbet adlı ünlü Tatar folklorcusu, 1956 yılında **Ni Öçin Şulay Bulgan Yaki Utız Yalgan** adlı eserinde etiolojik ve şekil değiştirmeyi esas alan otuz adet efsane metni yayımlar.[47]

Borıngı Tatar Folkloru adlı eserin ilk bölümü efsane, rivayet ve beyitlere ayrılmıştır. Burada yirmi efsane metni verilmişse de bizim görebildiğimiz kadarıyla bunların bazıları masal özelliğini taşımaktadır. Yine aynı eserin "XIII-XV Yözler Edebiyatı" adlı bölümünde ise, "Tarihi Legendalar, Hikeyeler" alt başlığı altında beş metin verilmiştir. Zikredilen eserin "XV Yözneñ İkençi hem XVI Yözneñ Birinçi Yartısında Edebiyet" başlıklı bölümde ise beş tane efsane vardır. [48]

Gomer Sattarov 1971'de yayımladığı **Ni Öçin Şulay Atalgan?** ve 1973'de yayımlanan **Tatarstan ASSR'nın Antrotoponimnarı** adlı eserlerinde Tataristan'daki yerlerin nasıl isim aldığını anlatırken, belli yerlerle ilgili efsaneleri de verir.[49]

Tatar efsaneleri üzerine bitirme tezleri de hazırlanmıştır. Bunlar 1975 yılında D. A. Zinurov **Nuriman Rayonı Legendaları**; 1979'da M. T. Zakirov **Karaidil hem Askın Rayonı Legendaları**; 1981 yılında R. F. Mingalina **Tatar Folklorında Legenda Janrı** adlı tezlerdir.[50]

1984 yılında yayımlanan **Tatar Edebiyatı Tarihı** adlı altı ciltlik eserin ilk cildindeki "Bolgar Mifologiyasi hem Halık Avız İcadı" bölümde, Bulgar ülkesine

---

[45] L. A. Vasilev, **Pamyatniki Tatarskoy Narodnoy Slovennosti, Skazki i Legendı**, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan 1924; Gıylecitdinov, age. s. 8.
[46] Ergun, age. s. 108.
[47] Naki İsenbet, **Ni Öçin Şulay Bulgan Yaki Utız Yalgan**, Kazan 1956, 140 s.
[48] Ş. Abilov, U. Belgiveya, U. İsenbay, H. Möhemmedov, H. Hismetullin, **Borıngı Tatar Edebiyatı**, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan 1963, s. 17-51, s. 155-181, s. 344-348
[49] Gomer Sattarov, **Ni Öçin Şulay Atalgan?**, Kazan 1971; Sattarov, **Tatarstan ASSR'nın Antropotonimnarı**, Kazan 1973.
[50] Gıylecitdinov, age. s. 9; Ergun, age. s. 109

yapılan yolculuklar sırasında yazılmış olan seyahatnâmelerden yola çıkılarak, onların mitik dünya görüşleri, alpler ve belli yerlerle ilgili efsanelerine değinilmiştir.[51]

N. İsenbet **Balalar Folkloru hem Cırlı Süzli Yöz Törli Oyın** adlı eserinde kırk bir tane etiolojik ve şekil değiştirmeyi esas alan efsane metni vermiştir.[52]

1987 yılında **Tatar Halık İcadı** serisinde **Rivayetler hem Legendalar** adlı kitap çıkar. Yukarıda alıntılar yapılan bu kitapta üç yüz yetmiş dokuz efsane vardır. Efsaneler kendi içlerinde tasnif edilerek verilmiştir.[53]

Firdevs Garipova'nın **İsimnerde İl Tarihı** adlı eserinde de yer isimleri anlatılırken, yerlerle ilgili efsanelere de değinilmiştir.[54]

1995 yılında ise F. S. Bayazitova **Tatar Halkınıñ Beyrem hem Könküriş Yolaları** adlı eserinin "Mifologiya. Törli Ruhlarga Işanu Bilen Beyli Yolalar hem Yolalarga Karagan Süzler, Söylemner" kısmında tabiatın ruhlarına değinir ve onlarla ilgili efsaneleri verir.[55]

Galimcan Gıylmanov'un hazırlamış olduğu **Tatar Mifları** adlı kitapta da mitik menşeli birçok efsane vardır. Kitapta özelikle dünyanın yaratılması ve tabiatın ruhları ile ilgili çok sayıda efsane mevcuttur.[56]

1999 yılında **Tatar Halık İcadı** serisinden **Süz Éçinde Hikmet Bar** adlı kitap yayımlanır. Bu kitapta "Miflar" başlığı atlında verilen efsaneler üç alt başlığa ayrılmıştır: "Anlatma Miflar, Kisetü Mifları, Terbiye Mifları". Kitabın giriş kısmında A. Yahin'in mitler hakkında bir yazısı da vardır.[57]

Tatar efsaneler üzerine yazılmış olan makaleler ise şunlardır:

1976 yılında N. İbrahimov, yazmış olduğu makalesinde rivayet ve efsane kelimelerinin anlamları üzerinde durmuş, hangi metinlere rivayet, hangisine efsane adının verileceğini tartışmıştır.[58]

---

[51] (Kollektif eser) **Tatar Edebiyatı Tarihı**, 1. c., Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan 1984, s. 97-115
[52] N. İsenbet, **Balalar Folkloru hem Cırlı Süzli Yöz Uyın**, Kazan 1984, s. 155-224
[53] Gıylecitdinov, age. 368 s.
[54] Firdevs Garipova, **İsimnerde İl Tarihı**, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan 1994.
[55] F. S. Bayazitova, **Tatar Halkınıñ Beyrem hem Könküriş Yolaları**, Kazan 1995, s. 120-140
[56] Galimcan Gıylmanov, **Tatar Mifları**, Tataristan Kitap Neşriyatı, Birinçi Kitap, Kazan 1996.
[57] Z. M. Gıyniyatova, H. G. Feyzrahmanova, T. R. Şakirova, İ. İ. Kadıyrova, **Tatar Halık İcadı-Süz Éçinde Hikmet Bar**, Megarif Neşriyatı, Kazan 1999, s. 10-26
[58] N. İbrahimov, "Rivayet hem Legendalarnıñ Kaybir Üzinçelikleri", **Tatar Tili hem Edebiyatı**, Kazan 1976, Bişinci Kitap, s. 215-220

Gamir Devletşin "Boringı Bolgar Tarihı Rivayetleri" adlı makalesinde tarihi Bulgar devletine kadar uzanan efsanelerden örnekler verilmiştir.[59] Yine aynı yazarın "Boringı Tatar Folkloru Meseleleri" adlı kitapta yayımladığı bir başka makalesinde de yukarıdaki makale üzerinde biraz değişiklik yapılmıştır. Yazar bu makalede İdil Bulgarlarıyla ilgili efsanelerin kökenlerini araştırmıştır.[60]

1981 yılına A. H. Halikov Volga Bulgarlarının arkeolojik eserlerinden yola çıkarak onların kozmogonik efsanelerini inceler.[61]

"Boringı Tatar Folkloru Meseleleri" adlı külliyatta yukarıda Devletşin'in bahsettiğimiz makalesinin dışında, Tatar efsaneleriyle ilgili iki makale daha yayımlanır. Bunlardan ilki S. Gıylecitdinov'a aittir. Yazar makalesinde XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XVIII. yüzyılda Tatar köylülerinin isyanların sebeplerini anlatmaktadır. Bu isyanlara katılıp önder olan kişiler etrafında teşekkül eden efsanelerden örnekler verilmiştir.[62]

Aynı külliyatta yer alan bir diğer makale S. S. Şemsi'ye ait olup makalede, Şüreli tipinin özellikleri ve menşei araştırılmış, Yarımtık ile Şüreli'nin aynı yaratıklar olmadığı belirtilmiş, Yunan mitolojisindeki Fan (Pan) ile Şüreli'nin özellikleri karşılaştırılmıştır.[63]

1.3. Başkurt Efsanelerinin Epizotlarına Göre Özetleri

1. İki Ördeğin Ada Meydana Getirmesi

1. Eski zamanlarda yeryüzü suyla kaplıyken iki ördek gelip yer ararlar.
2. Ördekler kuluçkaya yatmak için yer bulamayınca suyun dibine dalıp balçık çıkarırlar ve bu balçıkları sıkıştırarak ada meydana getirirler.
3. Anne ördek kuluçkaya yatar ve yavru çıkarır.
4. Ördekler balçık taşıya taşıya adayı büyütürler. Böylece yeryüzü meydana gelir.

---

[59] Gamir Devletşin, "Boringı Bolgar Tarihı Rivayetleri", **Kazan Utları**, sayı: 9, Kazan 1978, s. 125-132

[60] G. M. Devletşin, "İdil Bolgarlarınıñ Rivayetleri (Mongol Yavlarına Hetli Çor)", **Boringı Tatar Folkloru Meseleleri**, Kazan 1984, s. 3-17

[61] A. H. Halikov, "Otrajenie Kosmogoniçeskih i Genealogiçeskih Legen Voljiskih Bulgar v Arheologiçeskih Materialah", **İz İstorii Rannih Bulgar**, Kazan 1981, s. 5-20

[62] S. M. Gıylecitdinov, "Krestyan Çıgışları Turında Tatar Tarihi Rivayetleri", **Boringı Tatar Folkloru Meseleleri**, Kazan 1984, s. 77-92

[63] S. S. Şemsi, "Tatar Mifologiyesineñ Popular Obrazı", **Boringı Tatar Folkloru Meseleleri**, Kazan 1984, s. 142-153

2. Öküzün Boynuzundaki Yeryüzü

1. Âlem tamamıyla su ile kaplıyken Allah yeryüzünü yaratır.
2. Su üzerine balık, balık üzerine üç öküz, altı öküz boynuzuna da yeryüzü konur.

3. Ay ile Ural Dağlarının Meydana Gelmesi

1. Eskiden gökyüzünde iki güneş olduğu için insanlar çok sıkıntı çekerler.
2. Zengin bir adam güneşlerden birini vurup düşürecek olan yiğide kızını ve zenginliğinin yarısını vermeyi vadeder.
3. Etrafa haber verilir; fakat gelen nişancıların hiçbiri bu işi başaramaz.
4. En son Ural adında bir yiğit gelir ve güneşlerden birine ok atarak onun yarısını yere indirir. O, yeryüzünde hazine dolu bir dağa dönüşür.
5. Vurulan güneşin gökyüzünde kalan parçası ışığını kaybeder, ok değdiği zaman "Ay!" diye bağırdığı için ona Ay ismi verilir. Yere düşen parçaya da nişancı yiğidin hürmetine Ural dağı denmeye başlanır.

4. Samanyolu

1. Henüz yıldızlar ve Samanyolu yokken, yazı geçirmek için Ural, Hakmar ve Ağidil boylarına bilinmeyen yerlerden turnalar gelirler.
2. Turnalar bir yıl sıcak yerlere geri dönerken fırtına kopar ve yavru turnalar yollarını şaşırırlar. Yaşlı turnalar yavru turnalar yolu bulsunlar diye teleklerini saçarak giderler.
3. Bu telekler yıldızlara dönüşürler. Yavru turnalar bu yıldızlara bakıp yollarını bulurlar. Bu yıldızlara Samanyolu adı verilir.

5. Ay'daki İki Canavar

1. Eski zamanlarda, ihtiyar bir adam, hiç kimsenin olmadığı bir yere gelir.
2. Hayvanlar adama gelmesinin sebebini sorduklarında, o güçlü güçsüzü yendiği için eski yerini terk ettiğini söyler.
3. İhtiyar adam bazı hayvanlara düşmanlarından kurtulmaları için yardım eder.
4. İhtiyar adamın kurttan kurtulmaları için yardım ettiği iki karaca aya sıçrar. Kurt da onların ardından sıçrar. Ayın yüzündeki iki canavar böyle meydana gelir.

6. Yedigir Yıldızı

1. Eski zamanlarda yeryüzü kaşık, gökyüzü de tabak gibiyken yeryüzünde insanlar ve hayvanlar çoğalmaya başlar. Bu yüzden gökyüzü de büyür.
2. Bütün milletler aynı kazandan yemek yedikleri için bir Alp gelir ve kazandaki tüm yemeği yer. Bu yüzden büyük bir kazan ve büyük bir kepçe yaparlar.
3. Alp kepçeyi havaya fırlatınca kepçe yedi yıldıza dönüşür.

7. Yedigir Yıldızı-Yedi Kız (Varyant)

1. Bir adamın hepsi birbirinden güzel ve hepsi birbirinden yiğit yedi kızı dolaşmaya çıktıklarında, dev padişahı kızları takip etmeye başlar.
2. Yedi kız, dağ başına çıkıp oradan gökyüzüne sıçrayıp saklanırlar. Bu yedi kız yedi yıldıza dönüşürler ve Yedigir yıldızı ismini alırlar.

8. Zühre Yıldızı

1. Adem ile Havva gökyüzünden yeryüzüne atılınca insanlar çoğalmaya başlar.
2. Allah yeryüzüne inmek isteyen iki meleğe insanda olan nefsi verir, birini kadı diğerini de müftü olarak yeryüzüne gönderir.
3. Bir karı koca, kadı'ya gelirler. Kadı ile müftü güzel kadın'a göz koyup adamı hapse atarlar.
4. Kadın, kendisiyle evlenmek için kavga eden kadı ile müftüye dünyanın en güzel yüzüğünü getirmeleri ve şarap içmeleri şartını koşar.
5. Yüzüğü bulup getirdikten sonra şarap içmeye koyulan kadı ile müftüye bakan kadın ağlamaya başlar. Durumu gören iki melek yeryüzüne inerek kadını gökyüzüne çıkarırlar. Zühre o zamandan beri yüzüğüyle gökyüzünde parlayıp durur.

9. Ay ile Zühre

1. Bir kızın annesi ölünce, eve gelen üvey anne kıza eziyet etmeye başlar. O, Zühre'den dibi delik tekneyi sabaha kadar su ile doldurmasını ister.
2. Zühre su taşıya taşıya yorulur ve aya bakıp ondan yardım ister.
3. Ay kızın durumuna üzülür ve onu yanına alır. Saka sırığı taşıyan kız o zamandan beri ayın yüzünde durmaya başlar.

10. Zühre Yıldızı

1. Küçük yaşta yetim kalan Zühre'ye üvey annesi çok eziyet eder.
2. Bir gün cinler ve periler Zühre'yi kaçırırlar ve ondan sabaha kadar büyük bir tekneyi suyla doldurmasını isterler.
3. Zühre tan atıncaya kadar su taşır; ama tekneyi dolduramaz. Cinlerin gelmekte olduğunu görünce aydan kendisini yanına almasını ister.
4. Ay gökyüzünden inerek Zühre'yi yanına alır. Zühre yıldızı böyle meydana gelir.

11. Aydaki İki Kız

1. Yetim bir kızı üvey annesi ay ışıldarken suya gönderir.
2. Kız aya bakıp ağlaya ağlaya kendisini yanına almasını ister.
3. Ay ile yıldız inip kızı yukarı çıkarırlar. Ayda saka sırıklı kızın olması bu yüzdendir.

12. Güneş Niye Yukarıda?

1. Eskiden yeryüzüne çok yakın olan gökyüzü ile Güneş, bir kadının çocuğunun pisliğini çitin kenarına sıkıştırmasından dolayı yukarı yükselirler.

13. Mösel'in Ortaya Çıkışı

1. Balık ile öküz, yeni yılın gelişini ilk gören olma konusunda bahse tutuşurlar.
2. Balık ile öküz tartışırken sıçan öküzün üzerine çıkar ve yeni yılın geldiğini ilk o görür. Bu yüzden on iki hayvanlı takvimde ilk sırayı o alır.
3. Diğer hayvanlar da güneşi görme sıralarına göre dizilirler.

14. Umırzaya (Kardelen)

1. Digenek Hanın oğlu, hanın ırgatının ve komşu hanın ise kızları doğar. İki han çocuklarına beşik kerterler.
2. Digenek Hanın oğlu Karay ile hanın ırgatının kızı Umırzaya büyüyüp birbirlerine âşık olurlar.
3. Digenek Han bunu işitince, oğlunu komşu hanın kızıyla evlendirmek için düğün hazırlıklarına girişir.

4. Karay ile Umırzaya düğün günü kaçarlar. Han onları bulmaları için askerlerini gönderir. Askerler onları bulamayınca hanın kendisi aramaya çıkar.
5. Han yolda karga ile karşılaşır. Karga Handan Karay ile Umırzaya'yı kargışlamasını ister; Han karganın nasihatine uyarak onları kargışlar.
6. Kargışlanan Karay doluya, Umırzaya ise kardelene dönüşür.

15. Ayı Nesli

1. Tılsım bilen bir genç her zaman beline bir hançer takarak gezer, canı sıkıldığında ise hançeri çıkarıp yere saplayarak ayıya döner.
2. Kötü niyetli bir adam durumu fark eder ve yiğidin ayıya döndüğü hançeri alarak suyun dibine atar.
3. Yiğit hançerini bulamayınca ayı olarak kalır.

16. Guguk Kuşu

1. Başkurt kahramanı Kekük ülkesine hücum eden düşmanlarla savaşmaya gitmeden önce sevgilisi Karağaş'a öldüğü takdirde kanından kıpkızıl çiçeklerin çıkacağını söyler. Kız onu beklemeye söz verir.
2. Kekük ve diğer yiğitler savaşta ölürler. Karağaş'ın ailesi bunu işitince kızı zorla evlendirir.
3. Karağaş sevmediği biriyle yaşamamak için kocasını öldürür. Bu yüzden onu zindana kapatırlar.
4. Kız hapisteyken kuş olmayı diler. Dileği kabul olur ve kuşa dönüşerek Kekük'ü aramaya çıkar. Kızıl çiçeklere rastlayınca Kekük'ün öldüğünü anlar.
5. Kuşa dönen kız "guguk" diye öttüğü için kuşa "guguk kuşu", çiçeklere de "gugu çiçeği" adı verilir.

17. Guguk Kuşu (Varyant)

1. Su padişahının oğlu Kekük yeryüzünde iken bir padişahın kızıyla evlenir.
2. Kekük ailesini özleyince suyun altına iner ve bir daha geri dönmez.
3. Kız onu çok özler. Eğer gelmeyecekse kuş olmayı diler ve kuşa döner. O öterken "guguk" dediği için kuşun adı "guguk" kalır.

18. Kırlangıcın Kuyruğu Niye Ayrı?

1. Tufan kopunca Nuh peygamber büyük bir gemi yapıp içine her canlıdan koyar.
2. Sıçan gemiyi delince, yılan gemiye su girmesin diye, bu deliğe başını sokar. Bunun üzerine Nuh peygamber yılana en lezzetli yiyeceği bulması için sivrisineği gönderir.
3. Sivrisinek en lezzetli kanın insan kanı olduğunu Nuh peygambere söylemeye hazırlanırken, kırlangıç insanlara acıdığı için sivrisinegin dilini koparır.
4. Yılan kırlangıcın kuyruğunu koparır ve onun kuyruğunun iki çatallı olmasını sağlar.

19. Kediyi Uyandırmak Niye Doğru Değildir?

1. Nuh peygamberin kedisi bir gün peygamberin kürkünün üzerinde uyuyunca, peygamber onu uyandırmamak için kürkün eteğini makasla keserek kürkünü alır.
2. Kedi kutsal bir hayvan olduğu için peygamber bile onu uyandırmaz. Kedinin kargışı iyi değildir. İnsanlar yemek yemeden önce, kedi ile köpeği beslemelidirler.

20. Şıngırdayan Turna

1. Ural dağının arkasında yaşayan Başkurtların savaşçı, akıllı ve iyi kaval çalan kahramanlarının bir oğlu doğar.
2. Bu oğlan da babası gibi bir yiğit olur. Babası ona gök atından doğan gök tayı verir ve onu bir kızla nişanlar.
3. Yiğit kayın pederinin evine gidince atını çayıra bırakır. Atını almaya geldiğinde gök turnaların ormanın içindeki şıngırtılarını dinler ve eve gidip o şıngırtıyı kavalıyla çalar.
4. Kavalın sesini duyan halk toplanır, yiğitten bu şarkıyı nereden öğrendiğini sorar. Yiğit gördüklerini anlatır.
5. Bir ihtiyar bunun şıngırdayan turna sesi olduğunu, bu turnaların ülkeye felaket getireceğini söyler.
6. Yiğit aceleyle babasının evine gelip olayları anlatır.
7. Yiğidin babası, ihtiyar adamın sözünü doğrular. Ama kendisinin artık yaşlandığını ve ülkeyi korumak için onun savaşması gerektiğini söyler.

8. Yiğit asker toplayıp savaşa hazırlanır. Düşman ülkeyi basınca hepsini kırarlar.
9. Savaş kazanıldıktan sonra yiğide ülkenin bahadırı unvanı verirler. Şarkıya "Şıngırdayan Turna", savaşın yapıldığı yere de Yavgöl (savaş gölü) derler.

21. Şeytan Sinekleri

1. Bir gün iblisin yârenleri cehennemde toplanarak iblisin ne söyleyeceğini bekleyip dururlar. Bu sırada da onlar için en hoş koku olan is ve kurum solurlar.
2. Bunlar sessizce otururken yarıktan bir sinek içeri girer ve iblisin burnuna konar. Ama sıcaktan ölür.
3. Sinek iblisin dikkatini çeker ve ona benzeyen sinekler yapıp onları diriltir.
4. İblisin dirilttiği sinekler onu ısırmaya başlarlar. İblis onları cehennemden kovar. O zamandan sonra sinekler yeryüzünü kaplar.

22. İyeli Göl

1. İnsanlar gölün iyesini yakalamak istedikleri için onun sudan çıkacağı saati bekleyip ona bir etek atarlar.
2. Gölün iyesi atılan dar eteği zorluklar giyinir ve yere düşer.
3. İnsanlar gölün iyesini yakalarlar, ama o çok bağırdığı için bırakmak zorunda kalırlar.
4. Gölün iyesi kaçar, göl de kurur.

23. Yögemiş Dağı

1. Yögemeş dağı üzerinde bulunan gölde yaşayan ördekleri hiçbir avcı avlayamaz.
2. Rizvan adlı bir avcı bütün zorluklara katlanarak dağa çıkar ve anne ördeği vurur. O avını alıp geri döner.
3. Yiğit geri dönerken kasırga kopar, dağ sallanır; o, gölün kaybolduğunu görür.
4. Rizvan ördeği getirir, pişirirler; ama o pişmek bilmez. Onu dışarı atarlar.
5. Bu olaydan sonra dağ iyesiz kalır ve Yögemeş dağı da çöke çöke yerin dibine iner.

24. Akkoşatkan Dağ

1. Yıhangir adlı bir avcı bir çeşmenin yanına tünemiş olan iki kuğudan birini vurur. O kuğuyu eline alır almaz dilsiz kalır.
2. Bu olaydan sonra Yıhangir'in karısı ve çocukları ölür. Daha sonra kendisi de ölür.
3. Yıhangir'in avlandığı dağa Akkoşatkan (Kuğunun vurulduğu) dağ adı verilir.

25. Şüreli Çalılığı

1. İhtiyar Ebnefik yorgun dönen aygırının sırtına katran sürüp gönderir. Aygır ertesi gün sırtına şüreli yapışmış olarak gelir.
2. Şüreliyi bir yere kapatırlar. Ama o çok yalvarınca çıkarıp gönderirler.
3. Şürelilerin suda ve kamışlık yerlerde yaşadığına inanılır.

26. Yarımtık

1. Atla gezinmeyi seven yarımtık, bir gün bir adamın atına musallat olur.
2. Adam atının sırtına katran sürüp gönderir. At, ertesi gün sırtına yarımtık yapışmış olarak geri döner.
3. Adam yarımtığı dövmekten vazgeçer ve ona köyü ileride neyin beklediğini sorar.
4. Yarımtık köyün altı evden artmayacağını söyler. Kehaneti doğru çıkar.

27. Dağın Sırrı

1. Yaman çukura yağmacılar başkalarından çaldıkları altınları getirip gömerler ve bir kurgan oluşur.
2. Bir gün köye bir misafir gelir ve ev sahibine kurganın hikâyesini anlatır. Ev sahibi ve oğulları dervişe inanmazlar. Ama derviş öldükten sonra kurganı kazıp bakmaya karar verirler.
3. Ev sahibi kurganın yanına gider ve üç gün kazıdıktan sonra bir sandığa ulaşırlar. Baba sandığın kulpundan tutar tutmaz bir bulut gelir ve yumurta kadar dolular yağmaya başlar. Bu yüzden baba ve oğulları aşağıya yuvarlanırlar.
4. Baba ve oğulları kurgana çıkarlar, kazmaları alır almaz bozkır kartalları ortaya çıkar ve bunları kakmaya başlarlar. Bunlar yine aşağıya yuvarlanırlar.

5. Onlar üçüncü defa yukarıya çıktıklarında sandık kuyuya düşer ve kuyudan korkunç bir yılan çıkar.
6. Baba ve oğulları hazineden vazgeçerler.
7. Yine aynı köyden ihtiyar Şombay da gençken verdiği sözü tutup oğullarını yanına alarak hazineyi kazmaya gider. Ama onlar da başaramazlar.
8. Birçok insan hazineyi elde etmeye çalışır, fakat beceremez. Çünkü hazineyi elde etmek isteyen kişinin çok akıllı olması gerekir.

28. Akdağ Hazinesi

1. Savaş sırasında zengin bir adam hazinesini bir dağa gömer. Onu bulabilmek için de karaağaca demir çivi çakıp gider.
2. İnsanlar bunu işitince hazineyi ararlar ama bulamazlar.
3. Hösnötdin isimli imam hazineyi bulabilmek için kül serptikten sonra koyun kurban eder. Kardeşiyle hazineyi kazmaya başladıklarında fırtına çıkar ve onları evlerinin önüne getirir.

29. İhtiyar Nuh'un Hazinesi

1. Bir savaş sırasında, bazı insanlar zenginliklerini yer altına gömerler; altınların alınabilmesi için de kurban kesilmesini şart koşarlar.
2. Hazine iyesinin insanlara ördek, koyun veya kedi olarak göründüğüne inanılır.
3. İhtiyar Nuh bir ördek kesip hazine iyesinden borç altın alır. Bir gün aldığı altını vaktinde ödemeyince, hazine iyesi cin şekline girerek onu döver. Nuh'un bir eli ile bir ayağı hareket edemez olur.

30. Şığman Dağı

1. Fetkulla adlı bir adam rüyasında hazine görür ve rüyayı imam Toray'a anlatır.
2. İmam Fetkulla'dan güçlü kuvvetli insanlar toplayarak hazine dağını kazmaya gitmesini ve kazarken: "Ya Allah, ya Allah!" demesini ister.
3. Üçüncü gün hazineyi bulduklarında imam felaket olacağını söyleyerek onları geri çeker. Gidip kendisi hazineyi kazar, ama hiçbir şey bulamaz.
4. İmam Toray ölmeden önce Fetkulla'yı kargışlar.

31. Hazine

1. Ateş yanan yerde hazine olduğunu işiten bir şakirt annesinden hazineyi nasıl alabileceğini öğrenir.
2. Şakirt annesinin öğrettiği gibi yapar, ama rüzgâr onun serpmiş olduğu külü götürür. Şakirt hazineyi aramaktan vazgeçer.

32. Demirin Dile Gelmesi

1. İhtiyar bir adamın İsmail adındaki oğlu on yaşına gelince çok yakışıklı bir yiğit olur.
2. Ülkede kuraklık olunca ülkenin felaketten kurtarmak için bu adam İsmail'i kurban olarak kesmeye karar verir.
3. Bilenmiş olan bıçak İsmail'i kesmez ve dile gelerek gökyüzünden kurban olarak koçun gelmekte olduğunu söyler.
4. Bu olaydan sonra boynuzlu hayvanlar kurban edilmeye başlanır.

33. Başkurt Bayramı

1. Dünya yaratıldıktan sonra insanlara giysi, dil, yiyip içecek dağıtılır.
2. Allahütealâ bayram dağıtacağı zaman, diğer halklar gibi Başkurtlar da birini gönderir. Yalnız o bayramı alıp dönerken arabası kırılır ve elindeki bayramları komşularına verip ülkesine döner.
3. Herkes bayramlarını kutlarken Başkurtlar neşeden mahrum kalırlar. Bayram istemek için Allahütealâ'ya gittiklerinde, O, komşularını misafirliğe çağırmalarını söyler.
4. Bu yüzden Başkurtlar arasında konukseverlik artar.

34. Akman-Tokman Boranı

1. Akman ve Tokman adlı iki kardeş, beş Şubat günü köylerine dönmek üzere yola koyulduklarında boran çıkar. İki kardeş bir tınazın dibine otururlar.
2. Boran durduktan sonra, yoldan geçmekte olan Şihap adlı bir adam, iki kardeşi donmuş olarak bulur.

3. Bu yüzden bu iki kardeşin kabilesi bu borana Akman-Tokman adını verirken onları bulan Şihap'ın kabilesi ise borana Şihaka ismini verir.

35. Akman-Tokman (Varyant)

1. Akman ve Tokman adlı iki kardeş Mart ayında yola çıktıklarında şiddetli bir boranla karşılaşır ve bu boranda ölürler.
2. Mart ayında olan bu borana ölen iki kardeşin ismi verilir.

36. Beş Konuk Boranı

1. Bir köye misafir giden beş kişi dönerken tutuldukları borandan zar zor kurtulurlar. Bu borana Beş Konuk Boranı adı verilir.

37. Müsikdağ

1. Alpamışa adlı iri yarı halktan birinin çocuğu, saban sürmekte olan bir adamı görür ve onu cebine koyarak eve getirir.
2. Alpamışa'nın babası onu incitmemesini ve yerine götürüp koymasını ister.
3. Alpamışalardan biri çizmesine yapışan balçığı kazıyınca Müsikdağ meydana gelir.

38. Alpa Komo-Ayırıdağ

1. Alp denilen iri yarı halktan biri ailesini aramaya çıkar. Bir yerde dinlenirken çarığındaki kumları döker.
2. Alp'in çarığındaki kumlardan Alpa Komo ile Ayırıdağ meydana gelir.

39. Alpamışa Kabri

1. Alpamışaların altı aylık bebeklerinin gömüldüğü yerde bir dağ meydana gelir.

40. Hanayharı ile Şaytanharı Dağları

1. Dev gibi büyük olan alpamışalardan birinin yel-fırtına kadar hızlı karısı bile, bir iç donunu yedi günde dikip bitiremez.
2. Şaytanharı ile Hanayharı dağları alpamışanın çarığından dökülen kumdan meydana gelirler.

3. Hanayharı dağı üzerinde Hanay adlı bir yiğit şeytanla çarpışır. Dağların isimleri bu olaydan kalır.
4. Yaşlılar Hanayharı dağını kutsal sayarlar; ama Şaytanharı dağını sevmezler.

41. Ükirtaş

1. Bir adam atlı olarak avdan dönerken bir taş bunların üzerine yuvarlanır. Bu taşa Ükirtaş (Böğüren taş) adı verilir.

42. Batır ile Ayı Taşları

1. Bir bahadır gücü ve kuvvetiyle çok övünür. Yaşlılar ise ondan böyle yapmamasını isterler.
2. Bahadır bir ayı ile karşılaşır, onunla mücadele ederken yere batıp ayıyla birlikte taşa çevrilir.

43. Yılkısıkkan Göl

1. Avcı bir Başkurt Küktüş adlı köpeğini tanımadığı bir yiğidin ısrarı üzerine ona verir.
2. Yiğit avcıya köpeğin karşılığında gölden yılkı çıkarmayı vadeder. Ama bu sırada arkasına bakmamasını da tembihler.
3. Avcı gölden gelen seslere dayanamayıp geriye bakınca, gölden çıkmaktan olan yılkının yarısı göle geri döner.
4. Bu göle Yılkısıkkan (yılkı çıkan) göl adı verilir.

44. Yılan Höyregen Yer

1. Bir vadide yaşamakta olan ejderha-yılan, gök gürlemesi ve yağmurdan sonra gelen küçük bir bulut tarafından gökyüzüne yükseltilir.
2. Bu olaydan sonra vadiye Yılan Höyregen (sürükleyen) Vadi, nehre de Yılan Höyregen Nehir adı verilir.

45. Karidil

1. Bir yiğit ülkeyi uzun yıllar koruduktan sonra padişah ona bir hediye vermek ister.

2. Yiğit, padişahtan kendisini azat etmesini ve kara aygırı vermesini ister. Padişah söz verir.

3. Padişah verdiği sözünden dönemez ve yiğidin istediklerini ona verir.

4. Yiğit aygırıyla birçok yere gider; ama bazı insanlar onun aygırını elde etmek isterler.

5. Yiğit aygırı saklar. İnsanlar yiğidi hile ile yakalayıp aygırı bulurlar.

6. Aygır kendisini yakalamak isteyenlerden kaçarken toynaklarının izinden bir dere akmaya başlar. Aygır kaybolur, onun izinden oluşan nehre ise Karidil adı verilir.

46. Ağidil ile Yayık

1. Aynı kaynaktan çıkan bütün nehirler güneye gidip orada buluşmaya karar verirler.

2. Yayık Ağidil'i kıskandığı için onun kendilerine katılmasını istemez ve arkadaşlarının ona seslenmelerine müsaade etmez.

3. Yayık kıskançlığı yüzünden küçük bir nehir olarak kalırken, Ağidil gitgide büyüyüp İdil'e kavuşur.

47. Ağidil ile Karidil

1. Ağidil ile Karidil bir gün karşılaşınca ertesi gün birlikte yola çıkmaya karar verirler.

2. Ağidil uyandığında Karidil'i bulamayınca, ona yetişebilmek için kayadan kayaya atlar. Bu yüzden Ağidil'in bir tarafı hep kayalık olur.

48. İki İnyer'in Bahse Tutuşması

1. Büyük ve Küçük İnyer nehirleri erkenden kalkanın sağa, geç kalkanın ise sola gitmesi konusunda bahse girerler.

2. Büyük İnyer erkenden kalkıp sağa gider ve diğerinden hızlı akar.

49. Başlık

1. Ural dedenin oğlu Yayık ile İremel ninenin kızı Ağidil nişanlanırlar. Ural dede Yayık kenarındaki ormanları başlık olarak verir.

2. Ağidil çok güzelleşince, Yayık onun kendisini beğenmeyeceğini düşünerek Hazar denizine akar.
3. Yayık geri dönmez, başlık Ağidil'de kalır. Bu yüzden Yayık'ın kenarında hiçbir ağaç yetişmezken, Ağidil'in kenarları sık ve güzel ormanlarla kaplıdır.

50. Karagösök dağı

1. Çocukları yaşamayan bir kabile reisi, cinler ve periler yaklaşmasın diye son doğan çocuğuna Karagösök (kara enik) adını verir.
2. Karagösök'ün her bahar gittiği yaylanın bulunduğu dağa da onun ismi verilir.

51. Turat Yamacı

1. Kalmuklardan bir genç, doru bir tolpara binerek nişanlısının ülkesine gider. Yiğit atını saklar.
2. Kızın yengeleri yiğidin atını görmek isterler. Onlar gizlice atın çadırına girdiklerinde, kanatlarını yaymış olarak yatan doru at nazardan ölür.
3. Yiğit atının ölmesine çok üzülür, onu bulunduğu yere gömer.
4. Kayınpeder damadına başka bir at verir. Yiğit bu atla oradan geçmekte olan bir yabancıyı kovalar, ama yetişemez. Kayın pederi onun geçen zaman olduğunu ve kimsenin ona yetişemeyeceğini söyler.
5. Yiğit güzün ayrılırken nişanlısının saçından bir tutam kesip kendi saçına ekler ve bu saç ne zaman uzarsa o zaman geleceğini söyleyip oradan ayrılır.
6. Yiğidin atının gömülü olduğu yamaca Turat (doru at) Yamacı adı verilir.

52. Kiyevtaşı

1. Bir yiğit nişanlısını görmek için tolparına binip gelir; ama atını hiç kimseye göstermez.
2. Yiğidin nişanlısının yengeleri, kızdan atın yerini öğrenmesini isterler. Yiğit nişanlısına atını göstermeye gittiğinde yengeler de giderler.
3. At, kızın yengelerinin nazarından ölür; yiğit bu duruma çok üzülür.
4. Yiğit nişanlısını terk edip gider. Giderken tolparın mezarının başına bir taş diker. Buraya Kiyevtaşı (güveyi) adı verilir.

53. Beyğember Taşı

1. Bir taşın üzerindeki ayak izlerinin Hz. Muhammet'e ait olduğuna inanılır.
2. İnsanlar bu taşı kutsal saydıkları için, geçerken çeşitli hediyeler bırakırlar.

54. Yarışdağı

1. Tepesine bir evliya gömülü olduğu için Yarışdağ kutsal sayılır. Bu yüzden yanından geçenler hayır işleyip geçerler.
2. Eskiden üzerinde ok atışı veya yarış yapıldığından dolayı dağa bu isim verilmiştir.

55. Timirbay'ın Düşü

1. Timirbay ot biçerken bir şeytan gelir, ondan hanımını kendisiyle birlikte göndermesini ister.
2. Nine şeytanla gidip şeytanın gelinini doğurtup geri döner.
3. Şeytan nineyi çocuğa ad vermek üzere götürünce, dönerken bir sandık altın verir. Altın bir ömür boyu onlara yeter. Şeytan ile Timirbay'ın karşılaştıkları yere Timirbay Düşü adı verilir.

56. Kurıvzı

1. Böryen kabilesinden Karağölömbet Bey, Kıpçak kabilesinden Babsak Beyi öldürür.
2. Babsak Beyin oğlu büyüyünce Karağölömbet'i öldürüp bir kazana koyarak kavurur. Onun kavrulduğu dağa Kurıvzı (kavruldu) adı verilir.

57. Karahıyır Ovası

1. Küsek Bey babasını öldüren Karağölömbet'e savaş açar. Onu yakalayınca kara bir sığıra bindirir.
2. Karağölömbet'in kara sığıra bindirildiği yere Karahıyır Ovası denmeye başlanır.

58. Akhıyır Taşı

1. Küsek Bey babasının intikamını almak için Karağölömbet'i beyaz bir sığıra bindirip insanların içinde maskara eder.

2. Karağölömbet'in ak sığıra bindirildiği taşa Akhıyır Taşı adı verilir. Bu taşın tehlikeli bir taş oluğuna inanılır.

59. Bey Geçidi

1. Küsek Bey Karağölömbet'i esir edip kara bir danaya bindirir ve bir geçitten geçirip Baynazar'a götürür. Geçidin ismi bundan kalır.

60. Kanyatkan Tarlası

1. Toratav başındaki Moğol hanının çadırı güneşi engelleyince, halk çok eziyet çeker.
2. Halk eziyete dayanamayarak savaşmaya başlar. İki ordunun savaştığı tarladaki otlar kıpkırmızı kesilir. Bu yüzden buraya Kanyatkan Tarlası adı verilir.

61. Kanlıgöl

1. Kız han ile erkek han arasında bir savaş olur. Savaş sırasında dökülen kanlar bir göle akar.
2. Göl kanlardan iğrenip üç gün öğürür ve sonunda uçup Ak göle iner. Eski gölün yerine Kanlıgöl ismi verilir.

62. Evliye Dağı

1. Min kabilesinin bahadırı ülkesini korumak için savaşır. Düşman kaçar; ama Min bahadırı yaralanıp ölür.
2. İnsanlar kahramanı bir dağın başına gömerler.
3. Bahadıra evliya, gömüldüğü dağa ise Evliye dağı derler.

63. Azan Taşı

1. Başkurtları bir düşman ordusu basıp yenilgiye uğratır.
2. Okumuş bir yiğit bir sabah, sabah ezanı okur ve çeşitli yerlere gizlenmiş olan insanlar bunu duyup bir araya toplanırlar.
3. Başkurtlar düşmanı ülkeden kovarlar. Yiğidin ezan okuduğu yere ise Azan taşı adı verilir.

64. Tolparbaskan Taş

1. Tekeğaşka adlı bir bahadır, Kazaklarla savaşırken etrafı kuşatılır.
2. Yiğit kaçarken tolparıyla sıçrayıp Uy nehrinin diğer kıyısındaki bir taşın üzerine iner.
3. Taşta tolparın toynak izi kalır. Bu yüzden taşa Tolparbaskan taş ismi verilir, taşın yanından geçen insanlar taşa para koyup geçerler.

65. Aksa Tepesi

1. Aybağış adlı bir yiğit, yılkısını götüren baskıncıların arkasından gider ve Aksa adlı bir baskıncının dışında herkesi öldürür.
2. Aybağış gücüyle kibirlenen Aksa'yı da öldürür ve onu dağa gömüp, yılkılarını alıp geri döner. Oraya Aksa tepesi denmeye başlanır.

66. Irğız

1. Yakup adlı biri kızını bir erkek gibi yetiştirir. Kız iyi bir savaşçı olur.
2. Kız, kabileler arasındaki bir savaş sırasında çok iyi savaşmasına rağmen yaralanıp ölür. Atı onu ülkesine alıp götürür.
3. At sahibini beklerken toynağıyla yere vura vura bir su çıkarır.
4. Kızı buldukları yere gömerler. Atın toynağından çıkan nehre de Irğız (erkek gibi kız) adını verirler.

67. Irğız (Varyant)

1. Bir hanın oğlu olmaz, o, Aystan adlı kızını erkek gibi yetiştirir.
2. Han kızının evlenmemek istemesine üzülür. Kız evlenmek için bütün bahadırların çağırılacağı bir kurultay yapmaya karar verir.
3. Aystan kendisini yenecek olan bahadırla evlenmeye söz verir.
4. Yarışların sonunda Kalmuk, Nogay ve Başkurt bahadırları Aystan'la yarışmaya hak kazanırlar.
5. Aystan Kalmuk bahadırını at yarışında, Başkurt bahadırını da ok atmada yener. Nogay bahadırı ise yarışmamak için saklanır.
6. Aystan nehirde yıkanırken, ona mağlup olan bahadırlar tarafında öldürülür.

7. Aystan'ı kimlerin öldürdüğünü öğrenen ilin ihtiyarları, üç bahadırı Buhara'ya köle olarak satarlar.
8. Üç kabilenin halkı büyük bir hürmetle Aystan'ı gömerler.
9. Han kabilesiyle başka yere göç eder. Aystan'ın öldürüldüğü nehre de İr-kız / Irğız adı verilir.

68. Mavızlı Göl

1. Yaktıgöl'e, insanları yakalayıp alan ucubesi olduğu için Mavızlı (cadılı) göl adı verilir.
2. Cadı kimsenin bu göle gelmesine izin vermez.
3. Rusların Bannoe Ozero dedikleri bu göl, suyunun donukluğu yüzünden Yaktıgöl olarak adlandırılır.

69. Billiğılıs

1. Billiğılıs (belli kılıç) ismini bin başı olduğuna inanılan Morazım Beye bağlarlar.
2. Bir başka rivayete göre ise Salavat nehir geçmek üzere gelince, nehir yerin altına girerek Salavat'a yol verir.

70. Turataş

1. Fakir bir aile oğullarını zengin bir ailenin kızıyla evlendirir.
2. Zengin kız, kayın validesi ile kayın pederini umursamaz.
3. Gelin sudan dönmeyince kayın valide onu kargışlar. Gelin dağın başında taşa döner. Oraya Turataş adı verilir.

71. Harıbaştaş

1. Bir Başkurt köyünde sarı saçlı bir kız çocuğu doğar.
2. Başkurtlar arasında sarı saç nadir olduğu için, Molla çocuğun oynaştan doğduğunu söyleyip çocuğu kargışlar; anneyi ayıplar; babasından da çocuğu kayanın başından atmasını ister.
3. Baba kendi çocuğunu kayanın başından atar. Bu kayaya Harıbaştaş (sarı başlı taş) adı verilir.

72. İnsebiketaşı

1. Yetmiş yaşındaki zengin bir adam, on üç yaşındaki İnsebike'ye göz koyar ve onu kendisine dördüncü eş olarak ister.
2. Kızın babası mala tamah edip kızı, istememesine rağmen, vermeyi kabul eder.
3. İnsebike buna razı olmayarak dik bir kayadan kendini Ağidil'e atar. Bu kayaya İnsebiketaşı denmeye başlanır.

73. Yörek Dağı

1. Ayhılıv ile Hanbulat adlı iki genç çocukluklarından itibaren birlikte büyürler. Çocuklar büyüyünce birbirlerine âşık olurlar.
2. Ayhılıv istememesine rağmen, babası, onu köyün en zengin beyine beşinci eş olarak verir.
3. Düğün yapılmadan bir gün önce Ayhılıv ile Hanbulat kaçarlar.
4. Tiptoğol Bey, Hanbulat'ı uzun süre arar; ama bulamaz. O, sonunda onu bulduğunda yüreğini keser, yüreği bir kartal kaçırır.
5. Ayhılıv Hanbulat'ı bulur, kendi yüreğini kesip Hanbulat'ın göğsüne koyar; Hanbulat dirilir ve olanları anlar.
6. Hanbulat kendilerine yapılanlardan dolayı zenginlerden öç almaya başlar. Onun yaşadığı dağa Yörek dağı adı verilir.

74. Sefertuy Ovası

1. Seferbike hem kızlar hem de erkekler arasında meziyetleriyle şan kazanır.
2. Babası Seferbike'yi istediği yiğitle evlendirmeye karar verir.
3. Seferbike'nin düğünü sırasında ok atma yarışları yapılır. Seferbike ala bir doğanı gagasından vurup insanları hayrete düşürür.
4. Seferbike'yi kıskanan bir kız, ona ağılı kımız içirip öldürür.
5. Seferbike'nin düğününün yapıldığı ovaya Sefertuy ovası, dağa ise Sefertuy dağı adı verilir.

75. Kilin Dağı

1. Bir kız, kimsenin çıkamadığı bir kayanın başına çıkıp orada dans eder. Buraya daha önce kimse çıkamadığı için ona Kilin (gelin) dağı adını verirler.

76. Sıvakbatkan Dağ

1. Sıvak adlı bir Kazak kızının atı bir kuyuya batar.
2. Sıvak atını çıkaramayınca ormanda kaçak olarak yaşayan Heyzer adlı biri onun atını çıkarır. Sıvak Heyzer'e bir sandık altın verir.
3. Bu yere de Sıvakbatkan (Sıvak'ın battığı) dağ adını verirler. Dağda hazine olduğuna inanılır.

77. Morazım Nehri

1. Morazım Batır atına su içirirken nehrin güzelliğine hayran kalır. Morazım, nehre kardeşi olmasını teklif eder.
2. Nehir Morazım'ın kız kardeşi olmayı kabul eder.

78. Asılıgöl

1. Bir gün gök gürler ve yağmur yağmaya başlar; Asılı nehri köyü basar.
2. Ertesi gün köy halkı Taşlı dağın ortasının çöktüğünü ve Asılı nehrinin buraya dökülerek göl oluşturduğunu görür. Göle de nehrin ismini verirler.

79. Asılıgöl (Varyant)

1. Akarsu dağın altını oyar ve diğer taraftan çıkar. Bir süre sonra bir göl meydana gelir.
2. Göle Asılı ismi verilir, onun güney kısmına Karağas, kuzey kısmına ise Nora adı verilir.

80. Başkurt Kelimesi Nereden Gelmiş

1. İnsanlar hayvanlarını gütmek için yer ararken önlerine bir kurt sürüsü çıkar; bu sürüden ayrılan bir kurt onların önlerine düşer ve gider.
2. Kurt bu insanları çok güzel bir yere getirir.

3. Halk burayı çok beğenir ve yerleşmeye karar verir. Kendileri bu güzel yere kurdun önderliğinde geldikleri için kendilerine "Başkurt" adını verirler.

81. Başkurt (Kelimesi) Nasıl Meydana Gelmiş (Varyant)

1. Kerbela şehrinde yaşayan dört kardeşin en büyüğü bir rüya görür. Rüyasında bir adam onlardan bir kurdun ardından gitmelerini ister.
2. Adam rüyasını kardeşlerine anlatır ve göç etmeye karar verirler.
3. Bunlar kurdun arkasına takılarak gelirler ve bir yerde dururlar.
4. Gelenler yedi kişi oldukları için yedi yere yerleşirler ve Yedi Kabile'yi oluştururlar. Ayrıca onların önderleri kurt olduğu için, bu yedi kabileye Başkurtlar denilmeye başlanır.

82. "Başkurt" Kelimesinin Ortaya Çıkması (Varyant)

1. Kıpçak kabilesinden bir dede ile bir nine, her şeyi bol bir yerde mutlu bir şekilde yaşarlarken onların bir oğulları doğar.
2. Bu oğlan kısa zamanda büyür. Oğlan anne ve babası öldükten sonra karşılaştığı bir kızla evlenir. Onların çocukları olunca halk hızla çoğalır.
3. Bunlar Kor (grup) halinde yaşamaya başlarlar. Başkurt kelimesi de "Kor'un başı" kelimesinden türemiştir.

83. Başkurtlar Nereden Gelmişler (Varyant)

1. Altay'dan gelen Başkurtların reisi Korkot'a ileri gitmemesi, çünkü kendisine ileride kabir kazıldığı söylenir.
2. Korkot ileri gider; onunla gelen Başkurtlar Ağidil boylarına yerleşirler.

84. Bürili Nehri

1. Başkurtlardan bir kabilenin reisi ölmek üzere iken, kapının yanına bir bekçi koyar, ona kapıya gelen ilk canlıyı yakalayıp öldürmesini ve yere gömmesini emreder.
2. Kapının yanına reisin torunu gelince, bekçi, ona acıyıp bir köpeği öldürüp kapının dibine gömer ve durumu da reise anlatır.

3. Reis oradan göç etmeleri gerektiğini, bu yüzden o öldükten sonra mezarından çıkacak olan kurdu takip etmelerini söyleyip ölür.
4. Kurt bu kabileyi bir nehrin kenarına getirince, kabile bu nehre Bürili nehri adını vererek burada yaşamaya başlar.

85. Büriler Nesli

1. Bir avcı bir kurdu vurmak üzere iken kurt dile gelir ve kendisini yere çalmasını ister.
2. Kurt kıza dönüşünce avcı onunla evlenir. Ama avcının kabilesi Üsergenler buna razı olmazlar.
3. Karı koca başka bir yere gidip ev kurarlar. Burada çoğalan aileye annelerinden dolayı Büriler denmeye başlanır.

86. Büriler Uruğu

1. Morazım adlı bir genç Moskova'da okurken babası felç geçirince köyüne geri döner.
2. Morazım'ın babasının düşmanları, onun geri dönmesinden hoşlanmazlar ve oradan göç ederler.
3. Morazım her zaman yedi oğlunu yanına alarak kurt avlamaya gittiği için onun ailesine Büriler ismi verilir.

87. Alp Nesli

1. Dev gibi büyük olan alplerden biri çarığındaki balçığı dökünce Alp dağları meydana gelir, bastığı yedi adım ise yedi ovayı oluşturur.
2. Başkurtların ilk atalarının alpamışa olduğuna inanılır.

88. Yedi Kabile

1. Nogaylar diğer Türk kabileleriyle anlaşamayınca göç etmeye karar verirler
2. Nogaylar göç ederken bir kurt sürüsü onlara önderlik eder. Kurt sürüsü yediye bölünüp başka yerlere gidince, Nogaylar da yedi kabileye bölünüp kurtların ardından giderler.

89. Başkurtların Çıkışı

1. Yiğit padişah kız padişah ile evlenmek üzere iddiaya girer.
2. Kız padişah yiğit padişahı öldürür ve ülkesine sahip olur.
3. Kız padişah birçok ülkeyi ele geçirdikten sonra yine bir yiğit padişahla karşılaşır ve ona yenilerek onunla evlenir.
4. Ey nehri kıyısında yaşayan Biksentey adlı bir ihtiyarın hayvanları kaybolunca, ihtiyar onları bulması için oğlunu gönderir.
5. Oğlan Ural'ın diğer tarafında çok güzel toprakların olduğunu görünce bunu babasına söyler ve buraya yerleşirler.
6. Biksentey kızlarını Kazaklara vermeyince onlar onun iki oğlunu kaçırırlar. Yalnız bir yarış sırasında onun oğullarının gücünü görünce onlardan korkup geri gönderirler.
7. Biksentey'in on iki oğlundan Eyzi kabilesi meydana gelir.

90. Bayıvlı Kabilesi

1. Çok iyi bir avcı olan Kuşlak Batır, Şülgengöl'ünün canlılarını avlayıp bitirdikten sonra, gölün iyesi onun yanına gelir ve gölde bir daha avlanmaması şartıyla at sürüsü vereceğini söyler.
2. Kuşlak buna razı olur. Yalnız yılkı çıkarken, o, arkasına baktığı için at sürüsünün yarısı göle geri döner.
3. Kuşlak ölünce onun oğluna ve ailesine Bayıvlı (zengin oğlu) adı verilir.

91. İnsanın Tarpanı

1. İnsanların ayak basmadığı bir yere bir adam gelir ve vahşi atları yakalamaya çalışır.
2. Adam sonunda bir tayı yakalar ve biner; taya vurur vurmaz tay bir kıza dönüşür. Adam o kızla evlenir. Baştay Kabilesi böyle meydana gelir.

92. Ayı Soyu

1. Bir avcı getirdiği ayının insan gibi konuştuğunu görür ve onun insanların atası olduğunu öğrenir.

2. Ayı büyüdükçe insanlara benzemeye başlar. Ayının evlenmesi için ona denk kız bulunamaz.

3. Ayı ile Tuk boyunda yaşayan bir kız güçlerini sınarlar ve güçlerinin denk olduğunu öğrenince birlikte yaşamaya başlarlar. Ayı soyu bunlardan dağılır.

93. Şaytan Boyu

1. Bir adam ormana avlanmaya gittiğinde şeytanla karşılaşır. Şeytan adama birlikte gitmeyi teklif edince o da kabul edip gider.

2. Adam gece uyurken şeytanın ağzından ateş çıktığını görünce ona tuzak kurar ve onu yaralar.

3. Adam şeytanın inini bulur; onu iyileştirme bahanesiyle boğarak öldürür ve genç karısını alıp köyüne gider.

4. Kadın her zaman kocasının eve ne zaman geleceğini sorar.

5. Adam eve geldiğinde karısının elindeki yünü sol koltuğunun altına soktuğunu görünce merak eder, bir gün karısı uyurken oraya elini sokup karısının kalbini söker.

6. Kadın ölür. Bu kadından yayılan kabileye Şaytan (Şeytan)-Közey kabilesi denmeye başlanır.

94. Şüreli Nesli

1. Bir adam gök renkli rahvan atına eziyet edildiğini görünce atın sırtına katran sürüp gönderir.

2. At üzerine şüreli yapışıp gelir. Adam şüreliyi indirip vurmaya başlayınca, o, bir kıza dönüşür.

3. Adam bu şüreliyle evlenir ve beş oğlu olur. Onların yaşadıkları köye Bişul köyü adı verilir. Aileye ise Şüreli nesli denir.

95. Yarımtık Nesli (Varyant)

1. Bir adam gece ormanda uyurken yarımtık saçını çeker, adam uyanır.

2. Adam yarımtığa ok atınca yarımtık tekrar atmasını ister, adam onun hilesini sezerek ona misafir gitmeyi kabul eder.

3. Adam yarımtığın kızını kendisine eş olarak alır. Bu kızdan Yarımtık nesli türer.

96. Biriler Nesli

1. Türmen avlanırken bir cinle karşılaşır. Onlar geceyi ormanda geçirirken cin Türmen'i yakmaya çalışır, Türmen onu vurur.

2. Cin kaçıp dağın oyuğuna girer. Türmen onun evine gelerek cin'in karısına kızı vermesi şartıyla kocasını iyileştirebileceğini söyler.

3. Türmen Cin'i öldürüp kızını alıp gider.

4. Cin kızından yayılan nesle Biriler (cinler) nesli adı verilir.

97. Geyne Nesli

1. Geyne Batır Toldağı arkasındaki ejderhanın çaldığı güneşi ren geyiğinin yardımıyla kurtarır.

2. Geyne güneşi Tol nehrinin diğer tarafına götürür.

3. Güneş her gün aynı yerde beklemesini söyleyerek gider. Geyne güneşi beklerken orada yaşamaya başlar. Geyne soyu ondan dağılır.

98. Tulbuyzar

1. Eyne ile Geyne adlı iki kardeş, ren geyiklerine binerek ormanlık bir yere gelirler.

2. Onların geyikleri terleyerek dönmeye başlayınca, önce Eyne ne olduğuna bakmak için gider.

3. Ren geyiğine binmiş olan Tulava adlı kadın Eyne'yi görünce onun tabanını delerek kanını emip öldürür.

4. Eyne geri dönmeyince Geyne gider. O, ihtiyar kadını yakalar; ona birkaç defa vurunca ihtiyar kadın bir genç kıza dönüşür.

5. Geyne bu kızla evlenip burayı yurt edinir. Bu kızdan türeyen nesle Tulavayzar (Tulbuyzar) denir.

99. Eyne ile Geyne

1. Güneş eskiden Tol nehrinin diğer tarafındayken, ubırlı bir kocakarı onu çalıp mağaraya saklar.

2. Eyne ile Geyne adlı iki kardeş ren geyiklerinin tepinmesiyle ortaya çıkan güneşi bir heybeye koyup, Tol nehrinin diğer kıyısına götürüler ve onu serbest bırakırlar.

3. Ubır onları kovalar, ama Tol'un karşı kıyısına geçemediği için onlardan güneşi alamaz.

100. Yurmatı Kabilesi

1. Yurmıy Hanın oğlu avlanırken bir kuğu vurur.
2. Kuğu bir kıza dönüşünce yiğit o kızla evlenir. Yurmatı nesli böyle ortaya çıkar.

101. Yurmatı, Teltim Boyları

1. Bir adam avcılık yaparak çocuklarını büyütür.
2. Adam oğullarının ne işle meşgul olduklarına baktığında, üç küçük oğlunun her zaman ağaç yonttuğunu, üç büyük oğlunun ise toprağı eştiğini görür.
3. Adam ağaç yontan üç küçük oğluna Yunatı (Yurmatı) ismini, toprağı eşen üç büyük oğluna ise Taltım (Teltim) ismini verir. Başkurtların bu kabileleri o adamlardan ortaya çıkar.

102. Böryen Nesli

1. Böryen Başkurtlarının reisi Karabatır, Kıpçak Başkurtlarının reisi Ural Batırı öldürür.
2. Karabatır Ural Batırın karısıyla evlenmek ister. Onun hamile olup olmadığını anlamak için bir düve keser. Düve buzağısız çıkınca kadının da hamile olmadığına kanaat getirilir.
3. Karabatır kadınla evlendikten sonra kadının bir oğlu olur.
4. Oğlan büyüyünce bir nine ona babasının Ural Batır olduğunu söyler.
5. Oğlan bunu öğrenince Karabatır'ı öldürüp, kara bir sığırın boynuna bağlayarak bir dağa gönderir. Dağa Karabatır adı verilir.
6. Ural Batırın oğlu Böryenlere savaş açınca, onlarda bir erkek dışında sağ kalan olmaz. Kabile bu adamdan artınca onlara Böryen (bir can) adı verilir.

103. Tüngevir Kabilesi

1. Mekin şehrinin hanı güzel kızını nazardan korumak için onu zindana kapatır.

2. Kız güneş ışığından hamile kalınca han bunu işitir. Kızına öfkelenen han, onu gümüş bir gemiye koyarak Aral denizine gönderir.
3. Gemiyi gören Böryenler ile Tüngevirler onu paylaşırlar. Tüngevir bahadırı bu güzel kızla evlenir. Tüngevir kabilesi bunlardan çoğalır.

104. Tabınlar

1. Altay'da yaşayan Tabınlar İrtiş boyuna göç ederler.
2. Reisleri İrtiş'ın dalgalarından sarhoş olup şarkı söyler. Şarkı halk arasında yayılır.
3. İrtış boyundaki halk çoğalınca Ağidil boylarına göç ederler.

105. Kalmak Boyu

1. Kalmaklar ülkelerine hücum eden düşman ordusunu dağıtırlar.
2. Savaş bitince bir ağaç dalındaki beşik içerisinde bir çocuk bulurlar. Bu çocuk büyüdükten sonra Kalmak boyu bu kızdan artar.

106. Yomran Boyu

1. Yağmacılar ülkeyi basarak hayvanları ve kadınları götürürler.
2. Hamile olan bir kadın yağmacıların yanında fazla kalmayıp kaçar. Yolda bir erkek çocuk doğurur.
3. Kadın oğluna yedirecek bir şey bulamayınca bir tarla sincabı kesip yağını yedirir. Oğlan yolda doğduğu için Yulaman ismi verilir.
4. Yomran nesli bu oğlandan türer. Onların çok cömert olduğu anlatılır.

107. Bişul

1. Azav oğullarını başka yerlere gönderince, onun oğullarından biri, o sırada henüz adı olmayan Bişul köyüne gidip yerleşir.
2. Azav'ın oğlu bir aygırın her gün terleyerek geri döndüğünü görür, onun arkasına katran sürüp gönderir.
3. Oğlan aygırın sırtına yapışmış olarak gelen şüreli kızını kendisine eş olarak alır. Onların beş oğulları olur.
4. Kadın her zaman hamama girmeden önce kocasından seslenmesini ister.

5. Adam bir gün karısının ne yaptığını merak edip hamama girince, kadının tepesindeki kapıdan başına baktığını görür; ama bu sırada kadın düşüp ölür.
6. Beş oğlanın yaşadığı yere Bişul adı verilir.

108. Hıntaş

1. Muhterem ve evliya bir adamın kabrine tıpkı insana benzeyen bir taş konulur.
2. Taşın geceleri parladığı söylenir. Ama o kırılınca artık parlamaz ve ortadan kaybolur.
3. Köye taştan dolayı Hıntaş (dikili taş) ismi verilir.

109. Etimgen

1. Bir kadının çocukları yaşamayınca, ona doğacak olan çocuğa eniklemiş bir köpeği emdirmesi söylenir.
2. Çocuk köpeği emince yaşar. Köye Etimgen (köpek emen) adı verilir.

110. Uçalı

1. Aksak Timur Başkurtlardan kız ister, Başkurtlar kızı verirler.
2. Aksak Timur ertesi yıl kızı almaya gelince Başkurtlar kızı vermekten vazgeçerler.
3. Aksak Timur Başkurtları kırar ve yaylalarını yakar. Savaş olan yere Uçalı (öç aldı) adı verilir.

111. Krepostnoy Yılayır

1. Bir Rus derebeyi Başkurtlardan bir öküz derisi kadar toprak ister. Başkurtlar buna razı olurlar.
2. Rus öküz derisini incecik dilerek çok yer alır. Başkurtlarla kavga başlar.
3. Başkurtlar güvercinlerin bacaklarını katranlayarak kendir bağlayıp ateşe verirler ve derebeyinin ağaç kalesinin yakarlar. Aynı işi bir de oklarla yaparlar.
4. İş büyümeye başlayınca Başkurtları hile ile başka yere göç ettirirler.

112. Ablaskin (Yavımbay)

1. Bir Rus, Ablas'tan öküz derisi kadar yer isteyince Ablas bunu kabul eder.

2. Rus öküz derisini dilerek çok yer alır. Ablas kendisine yer kalmadığını görünce Yavımbay köyüne göç eder.

113. Bulgarlar ile Başkurtlar

1. Mecusî olan Bulgarlar Ayzar Han zamanında İslâm dinini kabul ederler.
2. Ayzar Hanın kızı bir hastalığa yakalanır; ama onu iyileştirecek tabip bulamazlar.
3. Ülkeye gelen tabipler Ayzar Hana, İslâm dinini kabul etmeleri ve en büyüklerine kızını vermesi karşılığında, kızını iyileştireceğini söylerler. Ayzar Han kabul eder.
4. Büyük tabibin gülün dibine diktiği asadan kayın ağacı biter. Bu ağacın süpürgesini kızı yıkamaları için gönderirler.
5. Kız ağacın süpürgesiyle yıkanınca iyileşir. Han kızını büyük tabibe verir; Bulgarların tamamı da Müslüman olur.
6. Halk arasında kayın süpürgesi büyük bir şifa kaynağı olarak düşünülür.
7. Bulgarlar Müslüman olunca, ticaret yaptıkları Mecusî Başkurtlara elçiler göndererek onların da Müslüman olmasını sağlarlar.

114. Han Zamanındaki Böryenler

1. Kıpçaklarla Böryenler arasında savaş olunca Böryenlerden bir tek canlı insan kalır. Bundan Böryenler türerler.
2. Cengiz Hanın annesinin gökten inmiş, kendisi ise Hz. Ömer'in bile yutamadığı Hz. Muhammet'in tükürüğünü yutmuştur.
3. Kardeşleri kendisine saygı göstermediği için dağa kaçan Cengiz, evliyaların asasını bulunca kendini heybetli bir insana çevirir ve insanlar ona saygı göstermeye başlarlar.
4. Cengiz birçok halka baş eğdirir. Ona saygı göstermeyen Zölkerney adlı padişah hastalıktan divaneye dönünce Cengiz Han onun iyileştirir.
5. Cengiz Han halklara damga dağıtınca Başkurtlar da damga alırlar.
6. Cengiz Han ölünce, Batu han olur. Şiddetli savaşlar sırasında bir nehrin suyu kandan bozarır. Nehre Buzargan (bozarmış) ismi verilir.
7. Hanın askerlerinden kaçan halk, dağlardaki deliklere ve orman içlerine gizlenip burada köyler kurarlar. Kolğona adlı köyler böyle ortaya çıkar.

115. Biksura

1. Batu Han, Bulgar ülkesini işgal etmeye giderken Karağay-Atay'ın kabilesine hücum eder ve bütün erkeklerin başlarını kesip, kadınları da esir alır.

2. Karağay-Atay'ın avdan dönen oğlu annesinden durumu öğrenince bazı kabilelerden topladığı yiğitlerle Batu Hana savaş açar.

3. Batu Han birkaç yıl sonra tekrar Bulgarlara hücum edince Biksura bu savaşta ölür. Arkadaşı Ehmet onu gömdükten sonra Karağay-Atay'ın ailesini de alarak Ehmet köyünü kurup oraya yerleşir.

116. Akman- Tokman

1. Halk avcılık, hayvancılık ve balıkçılık ile uğraşırken Altay tarafından bir ordu gelir ve Başkurtlara boyun eğdirir.

2. Başkurtlar hana vergi ödemeye başlarlar.

3. Bir süre sonra han asker isteyince, Başkurtlar hana karşı savaşmaya başlarlar.

4. Başkurtların lideri Suraman Batır bu savaşlar sırasında ölür, yerine karısı geçer; kadın bir gün yaralanır.

5. Kadın ölmek üzere iken Akman ve Tokman adlı oğullarına babalarının vasiyetinin anlatır.

6. Akman ve Tokman arkadaşlarıyla kendilerini takip eden hanın askerlerinden kaçarken, bir yerde konaklarlar. Aralarındaki bir hain onların yerlerini hanın askerlerine haber verir

7. Hanın askerlerinden kaçan Akman, Tokman ve arkadaşları boranda donarak ölürler. Aralarından sağ kalan iki kız da el ve ayakları kesilerek öldürülür.

8. Akman, Tokman ve bahadırların öldüğü ilkbahardaki boranı Akman-Tokman boranı diye adlandırırlar.

117. Kıztorataş

1. Moğollar Başkurt köylerini yakıp insanlarını öldürürken, bir köye giderler ve buradaki halkı da öldürürler.

2. Köydeki bir kız bunların elinden kaçıp bir kayaya saklanır. Kaya eşilip kızı içine sıkıştırır.

3. Kızın sıkışıp bağırmasını işiten baskıncılar onun ardından gitmeye korkarlar. Kız orada ölür.

4. Kaya daha sonra patlatılınca orada beş parmağın tamamıyla oturacağı izler bulurlar. Kayaya Kıztorataş (kızın dikili taşı) adını verirler.

118. Aksak Timur

1. Büyücü bir kadın, hana gelerek o yıl doğacak çocukların onun ölümüne sebep olacağını söyler.

2. Han bunu işitince hamile kadınların karınlarının kesilmesini emreder. Bu emri yerine getirirler.

3. O yıl yalnızca topal bir çocuk doğar. Bu çocuk büyüyünce hanın başını yer.

4. Kuşattığı her şehri alan Aksak Timur, bir şehri alamaz. Bu durumda ne yapacağını bilemez ve casuslarını o şehre gönderir.

5. Aksak Timur'un casuslarından biri çok çocuklu bir ailede annenin kendi çocuğuna söylediği sözü Timur'a aktarınca o yaptığı hatayı anlar.

119. Babsak ile Küsek Bey

1. Mesimhan'ın kırk oğlu ve çok güzel bir kızı vardır. Bu kırk oğlan kırk deveye binip yola çıkınca, onların kırk devesini ve otuz beş oğlanı bir canavar yer.

2. Mesimhan bunu işitince canavarı öldürmeleri için hakim olduğu bütün ülkelerdeki yiğitlere haber gönderir.

3. Böryen kabilesinden Karağölömbet gelir; ama Kıpçak kabilesinden Babsak Bey gelmez.

4. Babsak Bey karısı Yemile'yi ikna ettikten sonra yola çıkar. Babsak Bey Mesimhan'ın ülkesine ulaşmadan önce atının toynaklarının sesi işitilir.

5. Babsak Bey yolda gelirken canavarı öldürür; onun sağ kulağını kesip alır; okunun da yarısını bölüp karnına tıkayıp gider.

6. Karağölömbet gece canavarın yanına gelip, onun sol kulağını kesip, Mesimhan'a getirerek canavarı öldürdüğünü söyler. Mesimhan ona kızını verir ve düğün yapmaya başlar.

7. Canavarı Babsak Beyin öldürdüğü anlaşılınca Mesimhan kızını Babsak Beye verir.

8. Düğün sırasında Karağölömbet Babsak Beyi öldürür. Karağölömbet, Kıpçakların Babsak Beyi ülkelerine götürmelerine veya orada gömmelerine izin vermeyince, Kıpçaklar ülkelerinden toprak taşıyarak onu gömerler.
9. Karağölömbet Kıpçak ülkesini ele geçirir, Babsak Beyin karısı Yemile'yi de kendisine eş olarak alır.
10. Karağölömbet Yemile'nin hamile olup olmadığını anlamak için Yemile'nin isteği üzerine bir dana keser, dana kısır çıkınca Yemile'nin hamile olmadığına kanaat getirir.
11. Yemile bir süre sonra bir oğlan çocuğu doğurur ve ona Küsek Bey adını verir.
12. Küsek Bey büyüyünce bir nineden asıl babasının kim olduğunu öğrenir. Annesi de hakikati anlatmak zorunda kalınca, o, evden kaçar.
13. Küsek Bey on yaşına gelince yanına bahadırlar toplayıp Kıpçak ülkesini kurtarmak için harekete geçer.
14. Küsek Bey Karağölömbet'e karşı açtığı savaşta galip gelir. Karağölömbet'i yakalayıp burnunu delip ip geçirerek kara bir sığıra arkası dönük oturtup dolaştırır. Kara sığır bir nehrin kıyısında ölünce buraya Kara sığırın öldüğü nehir adı verilir.
15. Küsek Bey Karağölömbet'i kırmızı bir sığıra bindirip bir dağa çıkarıp orada kazana koyar. Karağölömbet'in kömüre dönüştüğü bu dağa Kurıvzı (kavruldu) dağı adı verilir.

120. Karasay Batır ile Kazı Batır

1. Urak Batırı kıskanan İsmail Mirza onu öldürmeleri için iki adam tutar.
2. İsmail Mirza, Urak Batırın ancak kendi kılıcıyla öldürüleceğini öğrenip tuttuğu adamlara haber verir. Onlar Urak Batırı öldürürler.
3. Urak Batır ölünce, nineleri onun oğulları Karasay ile Kazı'yı İsmail'den korumak için başka yere götürür.
4. Kalmuklar Nogay ülkesini basıp İsmail Hanı öldürürler. Karasay Kalmuklarla savaşmak için silah ve at ister; ama ninesi vermez.
5. Gezilsoltan Kalmuklarla savaşırken esir düşer, Karasay onun kurtarmaya gider; ama başaramaz.

6. Gezilsoltan'ın kırlangıç ile gönderdiği mektup üzerine Karasay ile Kazı yola çıkıp gidip Kamukları kırar, Gezilsoltan'ı kurtarır ve bolca ganimet alıp geri dönerler.
7. Karasay gölünde Karasay Batır konakladığı için ona bu isim verilir.

121. Kobalandı Batır ile Kazan Han

1. Koblandı Batır Kıpçakları Kalmuklardan korur.
2. Kalmukların hanı Kazanhan, Kıpçaklara çok zulmeder. O çok güçlü kuvvetli olduğu için onu yenecek bahadır bulunmaz.
3. Koblandı Batırın evliya gibi olan eşi, ona tolpar neslinden bir at yetiştirir ve kocasını ona bindirerek Kazanhan'a karşı yollar.
4. Koblandı Batır Kazanhan'la mücadele edip onu yener; başını keserek birçok ülkelerde dolaştırır.
5. Kazanhan'ın kafasının bir kısmının hâlâ ziyarette bulunduğu söylenir.

122. Bendebike ile Yerense Sesen

1. Bendebike adlı kahin, otoriter, yiğit ve tevekküllü bir kadın kendisinden küçük olan Yerense Sesenle evlenir.
2. Ülkenin bahadırı olan Yerense Sesen her zaman Kazakların kendilerini yağmalamaya geldiğini söyler ve onları yağmalamaya gitmek ister.
3. Ölmek üzere olan Bendebike buna karşı çıkar; ama Yerense Sesen onu dinlemeyip yanına topladığı yiğitlerle yağmaya gider.
4. Bendebike ölünce onu evine gömüp, evin kapı ve pencerelerini üzerine örterler.
5. Yerense Sesen Kazaklara mağlup olur ve esir düşer.
6. Kazaklar tutsakları öldürmeye karar verdikten sonra Yerense Sesenin Bendebike'nin karısı olduğunu öğrenip herkesi serbest bırakırlar.
7. Yerense Sesen ülkesine dönünce halk tarafından horlanır. O buna dayanamayarak Kenşet dağından aşağı atlar. Daha sonra halk ona bir kurgan yapar.

123. Akay Batır

1. Ok işlemeyen, kılıç kesmeyen, mermi değmeyen ve suda batmayan Akay Batır çarın askerleriyle savaşırken yaralanır.

2. Göl onu yutmayarak diğer kıyıya çıkarır. Akay'ın atı da onu orada bekler.
3. Akay'ı iyileştirmek isteyenler onu delirtirler. O yaptıklarının farkına varınca atıyla birlikte intihar eder.
4. Akay'ı yutmayan göle Akay gölü adı verilir.

124. Toprak Satma

1. Bir Rus Boyar'ı Başkurtlardan toprak satın almak ister.
2. Başkurtlar bir günün içinde ne kadar çok yer görürse o kadar alabileceğini söylerler.
3. Boyar çok toprak almak için çok koşup su içince hastalanıp ölür.

125. Bayım'ın Toprak Satması

1. Bir Rus tüccarı Bayım'dan bir ekmeğin dörtte birine, kulplu küçük bir kazana ve bir balta hakkına öküz derisi kadar toprak ister.
2. Bayım buna razı olunca Rus, öküz derisini kıl gibi dilerek Bayım'ın bütün toprağını alıp, onu oradan kovar.

126. Boyarın Toprak Alması

1. Büje köyüne gelen bir ağa, Başkurtları toplantıya çağırır ve onlardan toprak satın almak istediğini söyler.
2. Başkurtlar toprak satmaya razı olmayınca, ağa mühürlü bir kağıt çıkarır, kendi istekleriyle toprak satmazlarsa zorla alacağını ve öküz derisi kadar toprak istediğini söyler.
3. Başkurtlar toprak vermeye razı olunca ağa öküz derisini dilip bütün köyü alır.

127. Ütegen

1. Padişah savaşta kahramanlıklar gösteren Ütegen'e Kırmıskalı kasabasının topraklarını verir.
2. Ütegen, İşbirzi ve İşikey adlı iki kardeşi sığır dersi büyüklüğü yer vermek şartıyla çalıştırır.

3. İki kardeş, bir sığır derisini kibrit kadar keserek Ütegen'den bir köy yeri alırlar. Karan köyü böyle kurulur.

128. Büges Savaşı

1. Voznesenskiy adlı bir Rus, Kotan civarındaki toprakların sahibi olan Başkurtlara gelerek bir öküz derisi kadar yer ister.
2. Rus, öküz derisini dilimleyerek çok yer alınca oraya fabrika kurar.
3. Büges, Yulay Aznalin ve oğlu Salavat buradaki Başkurtların isyanına yardım etmek için gelirler.
4. Büges Kotan'dan Ufa'ya doğru gider.

129. Salavat Batır

1. Salavat Batır avlanırken belindeki derilerden birini düşürür. Bu deriyi padişah Kırmahakal'ın adamları bulup padişaha getirirler.
2. Padişah bu deriyi bir adamına verir ve bunu at kılı gibi yapıp Başkurtlardan toprak almasını söyler.
3. Adam o deriyle çok toprak alır; Başkurtların toprağının güzelliği kaybolur.
4. Başkurtlar ile Kırmahakal'ın askerleri arasında kavga çıkınca köyün ihtiyarları Salavat'tan ülkesini korumasını ister ve ona tılsımlı kılıç verirler.
5. Salavat ihtiyarların teklifini kabul ederek yiğitlerini toplayıp Bügesev'in ordusuna katılır.
6. Savaş durunca Salavat köyüne geri döner. Kırmahakal bunu öğrenince gelip onu hile ile yakalar.
7. Salavat'ın çocukları gece askerler ve Kırmahakal uyurken babalarının kılıcını alıp ona verirler.
8. Salavat serbest kalınca bütün askerleri öldürür. En sonunda Kırmahakal'ı da öldürür.

130. Niçin Dağlarda Billurlar (Kristaller) Çok?

1. Salavat Batır ebediyen sürgüne gönderilince Başkurdistan'daki bütün insanlar gözyaşı dökerler.

2. İnsanlar gözyaşlarını birbirlerine göstermemek için dağlarda gizlice ağlayınca, onların gözyaşları billurlara döner.
3. Billurların azlığına veya çokluğuna bakarak orada kaç kişinin ağladığını anlamak mümkün olur.

131. Büges ile Salavat Taşı

1. Salavat ile Pugaçev askerlerine yol ararken bir taşın üzerinde dururlar.
2. Bir taşın üzerindeki toynak izlerinin Salavat Batırın atına ve kulununa ait olduğuna inanılır.

132. Buranbay (Varyant)

1. Çocuğu olmayan zengin bir adam çocuğu erkek olursa kendi iradesine bırakacağını, kız olursa da ülkenin bahadırına vereceğini vadeder.
2. Adamın bir kızı olur, kız büyür.
3. Bir gün halk Sabantoy için toplanmışken adam, kim bütün bahadırları yenerse kızını ona vereceğini söyler.
4. Güreşte Uralbay adlı fakir bir yiğit komutanın oğlunu iki defa yener; ama babası Ayhılıv'ı ona vermek istemez, komutanın oğluna verir.
5. Düğün hazırlıkları yapılırken Ayhılıv Uralbay'a babasının Akbuzat ve Kükbuzat adlı atlarını alıp gelirse onunla kaçacağını söyler.
6. Uralbay düğün günü bekçilere kuray çalarak onları oyalarken arkadaşı İbray atları alır. Bunların üçü atlara binip kaçarlar. İbray'a da Ayhılıv'ın arkadaşı Könhılıv'ı kaçırıp getirirler.
7. İnsanlar olup bitenin anlayınca onları aramaya çıkarlar; ama Akbuzat ile Kükbuzat'a hiçbir at yetişemeyeceği için onları yakalayamazlar.
8. Yıllar sonra zenginler atları bulunca Uralbay'ı yakalayıp Sibirya'ya sürgüne gönderirler. O kendi adı yerine Buranbay adını kullanır.
9. Uralbay Sibirya'dan karısı Ayhılıv'a mektuplar yazar, karısı onun için sonradan çok söylenen bir şarkı besteler.

133. Aysıvak'ın Maceraları

1. Kananikolsk fabrikasının başkanı ile iddiaya giren Aysıvak, onun atına ve altınlarına sahip olur.
2. Aysıvak insanları aldatmayı korkutmayı sevdiği için onun şeytan olduğuna inanılır.
3. Kananikolsk fabrikasının muhafızları Aysıvak'ı bir kış günü yakalamaya çalışırlar; ama başaramazlar.
4. Bir gün Aysıvak yakalanır; onu öldürmek için birkaç defa minareden atarlar, onu öldürmeyi başaramazlar.
5. Aysıvak yaşlanıp eceliyle ölür.

134. Geçen Ömür

1. Zengin bir adam oğlunu kendisi gibi zengin birinin kızıyla nişanlar.
2. Oğlan nişanlısının yaşadığı köye bir tolparla gider. Ona kimsenin nazarı değmesin diye bir çadırda saklar.
3. Oğlanın baldızları atı merak edip görmeye gidince tolpar nazardan ölür.
4. Yiğit bu duruma çok üzülür. Yaşlılar kayın pederin sürüsünden üç tay seçerler. Yiğit bu tayların tolpar olup olmadıklarını öğrenmek için üç yıl bekler.
5. Üç yıl sonra atlardan birini kesip pişirdiklerinde bunların tolpar olduğu anlaşılır. Kayın pederin izniyle yiğit ile karısı bu tolparlara binerek yola çıkarlar.
6. Onların yollarına bir atlı çıkar. Yiğit onun önünü kesmeye çalışır, başaramayınca çok üzülür.
7. Kız o atlının geçen ömür olduğunu söyler.
8. Yiğit yolda bir yır söyledikten sonra baba yurduna dönemeyip ölür.

135. Tarhan Kızı ile "Yusuf Kitabı"

1. Bir Başkurt Tarhan'ının çok güzel kızı kimseyle evlenmek istemez. Babası bu duruma çok üzülür.
2. Tarhan yaşlı bir adamın tavsiyesine uyarak Irısbay adlı bir mollayı Mısır'dan "Yusuf ile Züleyha" adlı kitabı getirmesi için gönderir.
3. Molla kitabı ezberleyip bir kağıda yazarak getirir.

4. Tarhan kızı kitabı okuyunca rüyasında gördüğü bir gence âşık olur. Tarhan buna çok sevinir.

5. Irısbay molla ikna edince Tarhan kitabı ona verir. Irısbay molla bütün ülkeyi dolaşarak "Yusuf ile Züleyha" hikâyesini anlatır.

6. Kızın âşık olduğu yiğit de kızı rüyasında görüp âşık olur. İki genç evlenirler.

136. Könhılıv

1. Karabay adlı bir zenginin Könhılıv adlı bir kızı, güzelliği ve sesiyle etrafta şöhret kazanır.

2. Karabay kızını, Rus çarı Eleksey'in arkadaşı Aksura Mirzaya söz verir.

3. Bir Sabantoy sırasında Arıslan adlı bir yiğit bütün bahadırları yenerek güreşi kazanır. İki genç burada birbirlerine âşık olurlar.

4. Bir gün Haktav'da gençler eğlenirken Arıslan kuray çalar ve Könhılıv dans eder. Bu haber Könhılıv'ı kendisine dördüncü eş olarak isteyen mollaya ulaştırılır.

5. Molla gelip iki gence saldırır ve olanları Karabay'a haber verince, Karabay, ihtiyarların nasihatlerine uymayarak kimseye bir şey söylememesi şartıyla kızını mollaya verir.

6. Arıslan ile Könhılıv Öy taşın üzerinde otururken molla karısının evde olmadığını fark edip Karabay'ı da yanına alarak gelip onları bulurlar.

7. Aksura nişanlısının başkasına verildiğini duyup askeriyle Karabay'ın yanına gelir.

8. Molla Könhılıv ile Arıslan'ı öldürünce, Aksura da mollayı öldürür. Mollanın eniştesi ise Aksura'yı öldürür. Karabay ile Arıslan'ın babası da ölürler.

9. Öy taş yerinden kalkarak Ey kenarındaki Iyık dağa göç eder. İki gencin ruhu da kuğuya döner.

10. Bu olaydan dokuz ay sonra dağ yarılır ve ondan iki kuğu çıkar. Ey nehri kıyısındaki kuğular bunlardan çoğalır.

137. Karayğır

1. Kıpçak kabilesinden avcı bir yiğit, bir ren geyiğini kovalarken Tamyan kabilesinin topraklarına gelir ve orada çok güzel bir kız görüp ona âşık olur. Onlar birbirlerine söz verirler.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

2. Kıza dünürcüler gelmeye başlayınca yiğit de dünürcü gider; ama onun içeri almazlar.
3. Kız ile yiğit kaçarlar. Bunu fark edince onları kovalamaya başlarlar.
4. Yiğit ile kız atla birlikte çıkışı olan, fakat inişi olmayan bir kayaya tırmanıp oradan aşağı atlarlar. Kayaya yiğidin atından dolayı Karayğır denilmeye başlanır.

138. Asılgöl

1. Arıslanhan'ın dünya güzeli eşinden Asıl adı verilen bir kızı doğar, kızın güzelliği ve sesi her tarafta yayılır.
2. Bir kurultay sırasında yarışmalar yapılır. Fakir yiğit Tülek han oğlu olan Karağaş'ı yener.
3. Tülek ile Asıl birbirlerine âşık olurlar. Bu arada Han, oğlu Karağaş'a Asıl'ı ister.
4. Asıl, kısrak sağarken Tülek gelir ve geceleyin buluşmaya karar verirler.
5. Asıl, yengeleri uyuduktan sonra Tülek ile buluşmaya gider. O gece Arıslanhan'ın iki aygırı çalınır.
6. Asıl, kayanın başında otururken babasının ve Tülek'in seslerini işitir.
7. Asıl Tülek'in öldürüldüğünü anlayınca bir kuğuya dönüşür. Tülek'in kanından oluşan gölcük ise masmavi bir göl olur.
8. Göle Asılgöl adını verirler.

139. Tağantaş

1. Fakir bir yiğit zengin bir adamın kızına âşık olur ve onu istetir. Adam yüklü miktarda başlık parası ister.
2. Yiğit yine dünürcü gönderince, zengin adam Tağantaş'a ev kurması şartıyla kızını vereceğini söyler.
3. Kimsenin çıkamadığı Tağantaş'a ev kurmaya başlayan yiğidi gören zengin adam, onun başarmasından korkarak bir adamına onu öldürtür.

140. Alasabır

1. Elteşli köyünden Börök adlı fakir bir adamın her tarafta şan kazanmış olan Alasabır adlı yüğrük atı vardır.

2. Börök oğlu Zölkerney'i Alasabır'la birlikte Irımbur'daki bir koşuya gönderir.
3. Koşudan önce atlara bakan kahinler İdil boyundan gelen Alasabır'ın en iyi at olduğunu söylerler.
4. Zenginler hile ile Alasabır'ı yarışmaya sokmamaya çalışırlar; ama o yarışmaya girer ve kazanır.
5. Alasabır'ı gören herkes ona hayran olur. Zölkerney onu bir Kazak'ın verdiği at ve koyun sürüsü ile değiştirip köyüne döner.
6. Alasabır'ın at ve koyun sürüsüne değiştirildiğini duyan kahinlerden biri onun İdil boyundaki yılkının kut'u olduğunu; lakin artık kut'un kaybolduğunu söyler.
7. Kahinler Alasabır'ın geçmişini şöyle anlatırlar:
   a. Kaf dağının arkasında insanlara ve hayvanlara baş eğdirerek yaşayan bir padişah vardır.
   b. Padişah bir gün dolaşırken bir gölden su içmekte olan tolpar sürüsünü görür.
   c. Atlar padişaha boyun eğmeyince padişah kızar. Bunların yakalanmasını ister.
   d. Hilekâr bir adam göle uyuşturucu dökerek tolparları yakalar. Ama onlar yine padişaha boyun eğmezler.
   e. Padişah onların kesilip vahşi hayvanlara atılmasını ister. Bu sırada tolparların ikisi duvardan atlayıp kaçarlar.
   f. Kaçan tolparlar Ural dağlarına gelirler, zamanla ehlîleşerek bazen Başkurtların bazen de Kazakların sürülerine katılıp yılkının kut'u olurlar.
   g. Kaf dağının ardında yılkı kut'u kaybolur. Buradaki insanlar eşek ile deve kullanmak zorunda kalırlar.
8. Alasabır at ve koyun sürüsüne değiştirildiği için Elteşli köyündeki yılkı kut'u kaybolur.

141. Saptar Yurğa

1. Entev adındaki bir zenginin etrafta şan tutmuş olan Saptar Yurğa adlı bir atı vardır.
2. Entev ölünce bütün malı mülkü oğlu Köntöv'e kalır. Entev'e namaz kılmak için gelen mollalar Saptar Yurğa'yı satması şartıyla babasına namaz kıldıracaklarını söylerler.
3. Köntöv atı satınca mollalar babasına cenaze namazı kılarlar.

4. Saptar Yurğa'yı satın alan adam onu yakalamak için çok uğraşır, ama başaramaz.
5. At yakalanacağı sırada bir dağın başına çıkıp aşağı atlar. Saptar Yurğa şarkısı böyle ortaya çıkar.

142. Ele Geçirilemeyen Altın

1. Tübe yanındaki yaylaya çıkan köylüler bir gece dağın başında mavimtırak bir ışık görürler.
2. Köylüler sabahleyin gidip baktıklarında orada altın olduğuna kanaat getirirler.
3. Başkurt boyları altını çıkarıp çıkarmama konusunda konuşurlar. Gençler yaşlıları dinlemeyip altını çıkarırlar. Orada bir maden ocağı kurulur.

143. Taş Kemer

1. Ural dağının eteğinde yaşayan Feyzullah adlı bir ihtiyarın Ural dağının neresinde hazine olduğunu gösteren bir kemeri vardır.
2. Feyzullah'ın bu sırrını öğrenen Başçavuş Ömer ondan hazinenin yerini göstermesini ister. İhtiyar göstermeyince de onu hapse atar.
3. Hapiste aç susuz bırakılan Feyzullah Başçavuş'a hazinenin yerini göstermeyi kabul eder.
4. Feyzullah, Başçavuş Ömer ve onun yardımcısı, hazinenin olduğu yere giderken Ömer başçavuş Feyzullah'ı öldürerek onun kemerini alır.
5. Başçavuş ile yardımcısı geri dönerken hazineyi gösteren kemeri kaybederler.
6. Başçavuş aklını kaybeder. O zamandan sonra kimse Ural dağının neresinde hazine olduğunu bilmez.

144. Eylen'in Asası

1. Eylen dağının eteğinden her şeyi bilen bir ihtiyar yaşar.
2. Eylen demir eteklerini giyinip, asasını eline alıp dolaşınca, her yere bolluk gelir.
3. Bir süre sonra insanlar fakirleşmeye ve hayat zorlaşmaya başlayınca onlar toplanıp yardım istemek için Eylen'e giderler.

4. Eylen'in mağarasına girdiklerinde onun ölmüş olduğunu görüp üzülürler. Ama yer altından gelen ses üç yüz yıl kıtlık olacağını, asa yeşermeye başladığında bolluğa kavuşacaklarını söyler.
5. Başkurtlar üç yüz yıl kıtlık çekerler. Üç yüz birinci yıl asa yeşerir ve her yere bolluk gelir.

145. Kız ile Ay

1. Bir Başkurt kızı mehtaplı bir gecede su getirmeye giderken aya hayran kalır.
2. Kız ay gibi bir kocası olursa, ona bir bahadır doğuracağını söyler.
3. Ay kızı saka sırığı ve kovalarıyla birlikte yukarı alır.

146. Sıval Taşı

1. Bir dağın eteğindeki iki taşın el ele tutuşmuş iki insan olduğu düşünülür.
2. Yabani soğan toplayan gelin-kaynana, dinlenmek için otururken kavga edip birbirlerine hakaret ederler ve bu günah yüzünden taşa dönüşürler.

147. Möhibe Dağı

1. Başkurtlarla Kalmuklar arasında yapılan bir savaş sırasında Möhibe adlı bir kız cesurca savaşır ve ölür.
2. Möhibe'nin gömüldüğü dağa onun ismini verirler.

148. Kuray

1. Hanın iki boynuzu vardır, ama kimse bunu bilmez.
2. Hanın şakirdi boynuzları görünce han onu öldürmekle tehdit eder.
3. Şakirt bu sırrın yükünden kurtulmak için ormana gidip, hanın boynuzları olduğunu bağırır.
4. Çoban sese doğru giderken iki kamışın büyümüş olduğunu görür, onları kesip üfleyince Boynuzlu Hanın şarkısı işitilir. Kaval da böyle meydana gelir.

149. İlk Tolparlar

1. Galyam tek gözlü bir köpek görüp onu kucağına alıp gider.

2. Arkasına takılan başka bir ihtiyar ona köpeği vermesi karşılığında at sürüsü teklif eder.
3. Galyam bunu kabul eder. İhtiyarın kuyudan çıkarıp verdiği ipek dizgin ve yuları eline alır.
4. Galyam geriye bakılmaması emredildiği halde geri bakınca, kuyudan çıkan atların bir kısmı geri döner.
5. Tolparların atalarının bunlar olduğuna inanılır.

150. Ayıdan Doğan Oğul

1. Ayı bir kızı kaçırarak kendisine eş yapar.
2. Kız hamile kalınca ayı onu köyüne götürüp bırakır. Kızın bir oğlu olur.
3. Oğlan çocuklara zarar verdiği için anne ve oğul köyden kovulur.
4. Ayının insan neslinden olduğuna inanılır.

151. Baştay Soyu

1. Bir adam vahşi atları yakalamaya çalışırken kaybolur.
2. Adam bir tay bulup ona biner ve vurur.
3. Tay bir kıza dönünce, adam onunla yaşamaya başlar. Baştay soyu böyle ortaya çıkar.

152. Şüreli Nesli

1. Kamıkay adlı bir zenginin tayı sürekli terleyerek geri dönünce, o, atının sırtına katran sürüp gönderir.
2. Ertesi gün at, sırtına şüreli kızı yapışmış olarak geri döner.
3. Kamıkay bu kızı hizmetkârıyla evlendirir; onların altı oğulları olur.
4. Hizmetkâr karısının yasağına rağmen odaya öksürmeden ve tükürmeden girince karısının ölümüne sebep olur.
5. Bu kadının soyundan gelenlere Şüreliler denmeye başlanır.

153. İnyer Nehri Boylarındaki Köyler Nasıl Meydana Geldi?

(1. Versiyon)

1. Batu Hanın ordusundan ayrı düşen bir asker ailesiyle birlikte İnyer nehrine gelip yerleşir. Onların dokuz oğulları olur.

2. Dokuz oğlan dokuz köy kurup burada yaşamaya başlarlar. Onların isimleri köylere verilir.

(2. Versiyon)

1. İnyer nehri kıyısında rüzgârdan devrilmiş olan bir ağacın köklerinde dördüz erkek çocuk bulunur.

2. Bu çocuklar büyüyüp köy kurarlar.

3. Bu köylerin halklarını Kumrık Başkurtları yani "altı su tarafından oyularak sökülmüş ağacın köklerinden çıkan Başkurtlar" adını verirler.

154. Yerense Sesen

1. Kahin ve büyücü Yabayhınsı'nın oğlu Yerense Sesen bir savaş sırasında Kazaklara esir düşer.

2. Yerense Sesen bir Kazak'ın sürüsünü güderken bir at kafası bulur ve onu yanında taşır.

3. Yerense Sesen'in kahin olduğunu işiten efendisi Küsembay, ona bir tolpar seçtirir.

4. Ata iki yıl çok iyi bakan Yerense Sesen, bir at yarışı sırasında ata binip ülkesine kaçar. Kimse onun atına yetişemez.

5. Tolpar bir ırmağı geçerken karşı kıyıdaki bir taşın üzerine sıçrar. Atın toynaklarının izi bu taşın üzerinde kalınca taşa "Tolparbaskan Taş" adını verirler.

155. Su İyesi

1. Bir yiğit su kıyısına gidince bir kızla karşılaşır ve onlar birlikte yaşamaya başlarlar.

2. Yiğit günden güne erimeye başlayınca bir mollaya gidip durumunu anlatır.

3. Molla yiğide karısının yuha olabileceğini, onun yuha olup olmadığını öğrenmesi için ise yemeğine çokça tuz koyarak onu denemesini söyler.

4. Yiğit karısının yuha olduğunu anlar. Mollanın öğüdüne uyarak demir bir kiler yaptırıp kadını oraya kapatarak yakar.

156. Ahır İyesi

1. Bir adamın alıp, semirmesi için de ahıra koyduğu tay zayıflamaya başlar.
2. Adam bir gece atı gözetleyince, ak sakallı bir ihtiyarın onu kamçıladığını görür.
3. Ahır iyesinin atı sevmediğini anlayıp, ertesi gün onu başka bir yere götürüp koyunca at semirmeye başlar.

157. Hamam İyesi

1. Bir kadın hamamda yıkanırken hamamın içinden gelen bir ses hamamın yıkılacağını söyleyip kadından dışarı çıkmasını ister.
2. Kadın dışarı çıkınca hamamın ocağı yıkılır.
3. Kadın kendisini hamam iyesinin kendisinin kurtardığına inandığı için, koymak pişirerek onu götürüp hamamın temeline gömer.
4. Hamam ve hayvan iyelerinin günahsız canlıları kurtardığına inanılır.

158. Ejderha ile Yuha

1. İnsanları yutan ejderha çok kudurmaya başlayınca Allah tarafından gönderilen bir melek onu Kaf dağının arkasına götürür.
2. Ejderhanın daha azgını olan yuha ise çeşitli kılıklara girerek insanları yanına çekip yutar.
3. Yuha ile ejderha bataklık yerlerde ve su kenarlarında yaşarlar.

159. Şüreli

1. Bir yiğidin atı terleyerek dönünce bir kadın ona atına katran sürüp göndermesini öğretir.
2. Yiğit katran sürdüğü atın sırtında gelen şüreli kızıyla evlenir. Onların beş oğulları olur. Köye Bişul köyü adı verilir.

160. Dev Ana

1. Dev anası garip şekilli bir ruh olmasına rağmen insanlara zararı veya dostluğu yoktur.

2. Bisura dev ananın yavrusudur. O çeşitli hileler bildiği için kızlara veya yiğitlere musallat olur.

161. Bisura'nın Musallat Olduğu Kadın

1. Bir kadın kocası ölünce çocukları da olmadığı için çok yalnız kalır.

2. Kadın kocasına benzeyen birinden hamile kalıp bir yağ parçası doğurur.

3. Kadın abıstay'ın tavsiyesine uyarak yağı ateşe atar. O zamandan sonra o adam (cin) kadının yanına gelmez.

162. Can ile Ubır

1. İnsan uykuya dalınca canı dışarı çıkıp gezer.

2. Çiğ et yiyen insana ubır musallat olur, öldükten sonra bile insanları rahatsız edip belâ getirir.

3. Ubırın sihirbazlar aracılığıyla insanların canını değiştirdiğine inanılır.

163. Kabristandaki Olay

1. İnsanlara kötülüğü dokunan bir kadın ölünce kabristana gidip ona kabir kazarlar. Ama kazılan üç kabrin yanına da beyaz ve kara renkteki iki köpek gelip yatar.

2. Mollalar kadını son kazılan kabre koyunca köpekler de kabre girerler.

3. İnsanlar kabri kapatırlar. Mezar kapatılıp, mollalar oradan uzaklaşınca, içeriden sesler işitilmeye başlanır.

164. Narıs Kuyusu

1. Narısdağ'da peygamber kabri olduğuna inanıldığı için, buradan geçenler para bırakıp giderler.

2. Narısdağ'daki kuyunun suyundan içen hastalar iyileşir; bazı insanlar türlü hayaller görürler.

3. Narısdağ da Satırdağ da kötü insanları başlarından düşürür.

4. Bir adam ile karısı Satırdağ'da eğlenirken dağda bir yel çıkar ve onları aşağıya atar.

165. Hazine

1. Bir dağın tepesindeki hazineyi bulmaya giden insanlar bazen kaybolurlar bazen de zorla geri dönerler.
3. Ormandaki arı kovanının içinde de hazine vardır. Onu bulan ya kaybolur veya geri dönünce bir daha hazineyi bulamaz.

1.4. Tatar Efsanelerinin Epizotlarına Göre Özetleri

1. Bulgar Şehrinin Kurulması Hakkında

1. Nuh peygamberin Yasef adlı oğlunun Oğuz, Türk ve Alp isimli üç oğlu olur.
2. Birbirleriyle savaşan Oğuz ile Türk artık birlikte yaşayamazlar. Galip gelen Türk yanına kardeşi Alp'i de alıp başka yere göç eder.
3. Kuvveti ile dağları yıkan Alp'in çarığına dolan toz ve balçığı dökmesi sonucunda Matak köyündeki dağlar meydana gelir.
4. Alp bir gün avlanmaya gider; ormanda kaybolur; dilleri kendininkiyle aynı olan yabancı bir halkla karşılaşır; onlarla yaşamaya başlar.
5. Alp bu halktan bir kızla evlenir ve onların iki çocukları olur.
6. Bir gün hava soğuyunca Alp'in çocuklarından biri ağlamaya başlar. Alp ağlamanın sebebini çocuklarına ad vermemekte gördüğü için, kollarını sallaya sallaya ağlayan çocuğa Bulgar adını verir. Alp ile karısı diğer çocuklarına da Bortas adını verirler.
7. Bortas ile Bolgar adlı çocuklar büyüyünce kendi isimlerine iki şehir kurup iki ayrı halk olarak yaşarlar.

2. Bilgili İnsan

1. Bulgar padişahı ile karısı çok hastalanırlar. Onları hiç kimse tedavi edemez.
2. Bulgar ülkesine gelen bir fakih, İslâmiyet'i kabul etmeleri şartıyla onları tedavi etmeye söz verir.
3. Padişah ile karısı iyileşip İslâmiyet'i kabul ederler.

4. Hazar padişahı din değiştirdikleri için Bulgarlara savaş açar, yenilince o da İslâmiyet'i kabul eder.
5. Bulgar kelimesinin aslının "biler (bilir)" kelimesinden geldiğine inanılır.

3. Büyük Gövdeli İnsan

1. Bir gün Bulgar ülkesine büyük gövdeli bir adam gelince, onu gören insanlar çok korkarlar.
2. Padişah o adamın Yec'üc-Me'cüc'lerden olduğunu öğrenir. O kavim hakkında şunlar anlatılır:
   a. Bu halk Allah tarafından gönderilen balığı yiyerek yaşarlar.
   b. Allah bazen onlar ile insanlar arasındaki engeli açınca, bunlar insanların yanına çıkarlar.
3. Bu adam Bulgar ülkesindeki insanlara zarar vermeye başlayınca padişah onu astırır.
4. Padişah bu iri gövdeli adamın kemiklerini misafirine gösterince o bu kemiklerin iriliğine şaşırıp kalır.

4. Bulgar Pehlivanı

1. Bulgar ülkesinde yaşayan, Ad kavminden bir adam, savaşta padişahın ordusuna yardım eder.
2. Bu adamı gören Türkler ondan korkup kaçarlar.

5. Defgıy ve Onun Kız Kardeşi

1. Bulgar şehrinde yaşayan, Ad kavminden, uzun boylu ve güçlü kuvvetli bir adam, savaşlarda bir meşe ağacı ile savaşır.
2. Bu iri yarı adamın kız kardeşi kocasını göğsüne sıkıştırınca adam ölür.
3. Bulgar şehrindeki bir hamam dışındaki hiçbir hamamın kapısı bu kadının sığacağı büyüklükte değildir.

6. Aydarhan ve Sahabeler

1. Bulgar hanı Aydarhan'ın kızı Tuybike hastalanır.

2. Hz. Muhammet üç sahabesine bir sarık, bir asa ve bir kara küp verip Bulgar şehrine tabip olarak gönderir.
3. Aydarhan'ın veziri sahabelerin tabip olduklarını öğrenince padişaha haber verir.
4. Aydarhan üç sahabeden hasta olan kızını iyileştirmelerini ister.
5. Sahabelerden biri peygamberin verdiği asayı yere dikince su çıkar ve bir kayın süpürgesi büyür. Kayın süpürgesini vererek kızın bununla yıkanmasını söyler. Kız yıkanıp iyileşir.
6. Aydarhan kızını sahabelerden birine verir; kendisi de bütün halkla birlikte Müslüman olur.
7. Halk asanın dikildiği yerden çıkan kuyuyu kutsal sayıp ona Tuybike kuyusu adını verir.

7. Gabdeşşems

1. Gabdeşşems adlı bir han, Eski Bulgar'a gelerek halktan güneşe tapınmalarını ister.
2. Gabdeşşems bir rüya görür, rüyada ondan Allah'a tapınması istenir. Bu rüyayı kimse yorumlayamaz.
3. Gabdeşşems'in rüyasına giren Hızır aleyhisselâm ondan kendisinin ve halkının Allah'a tapınmasını ister.
4. Gabdeşşems ve halkı Allah'a tapınmaya başlarlar.

8. Süleyman Hoca

1. Hz. Muhammet Süleyman Hoca'yı İdil boyuna din öğretmesi için gönderir.
2. Süleyman Hoca medrese açarak halka İslâmiyet'i öğretir. O, Bulgar ülkesini çok sevip oraya yerleşince kurduğu köye onun ismi verilir.

9. Tuybike Medresesi

1. Bulgar'da yaşayan Tuybike adlı âlim bir kadın, insanların her işlerine yardım eder.
2. Tuybike'nin medresesinde okuyanlar Biler'den Bulgar'a yürüyerek gidip geldikleri için ellerindeki demir asalar kısalır.
3. Tuybike, medresesindeki altmış altı abıstayı, İslâmiyet'i öğretmeleri için altmış altı tarafa gönderir.

10. Aksak Timur

1. Bir ülkenin padişahı gördüğü bir rüyada bir çocuğun kendi başını keseceğini öğrenir.
2. Rüya yorumcuları Merfuga adlı kadının doğuracağı çocuğun padişahı öldüreceğini söylerler.
3. Merfuga adlı kadını getirip karnına bastırırlar. Kadın bayılınca öldü sanıp bırakırlar.
4. Kadın kör, topal ve çolak bir çocuk doğurunca çocuğa Aksak Timur adı verilir.
5. Aksak Timur çobanlık yaptığı zenginin sürüsünü arkadaşlarıyla birlikte çalar. Onlar haydutluk yapmaya başlarlar.
6. Aksak Timur hile ile arkadaşlarına padişah olur.
7. Onlar Fan, Kazan, İstambul ve Deveş şehirlerini ele geçirirler.
8. Aksak Timur Vladimir şehrinde mucize göstermek için atını şehre atar. Atın teptiği yerde göl meydana gelir. Göle Poganıy gölü adı verilir.
9. Aksak Timur Vladimir şehrinde ölür.

11. Barac Nesli

1. Aksak Timur Bulgar'ı aldıktan sonra şehri harap eder ve birçok insanı öldürtür.
2. Aksak Timur, eskiden Barac adlı ejderha-yılandan kaçıp Büler şehrine yerleşmiş olan insanların şehrine yönelir.
3. Büler padişahı Samat Han veli bir kişiye danıştıktan sonra Aksak Timur'la savaşmayıp şehri ona teslim eder.
4. Aksak Timur kıyafet değiştirerek halkla konuşur. Kendisi hakkında kötü düşünenleri öldürtüp iyi düşünenlerin canlarını bağışlar.
5. Aksak Timur, başlarına gelen felaketin sebebi olarak günahı kendilerinde bulan bir beyin karısını ve çocuklarını affedip gönderir. Beyin iki oğlu iki şehir kurup yerleşirler.

12. Bulgar'ın Harap Edilmesi

1. Aksak Timur İslâmiyet'ten uzaklaştıkları için Bulgar şehrini yok etmeye yemin eder.

2. Timur Bulgar şehrini ele geçirince birçok insanı katleder, kalanları da göç etmeye mecbur eder.
3. Göç eden insanlar kendi isimleriyle köyler kurup yerleşirler.

13. Büler'in Yakılması

1. Büler'i alamayan düşman, güvercinlerin ayaklarına bağladıkları çaputları yakarak evleri ateşe verip şehri ele geçirirler.

14. Yanmayan Kız

1. Timurlenk Bulgar şehrini yakıp erkekleri öldürtür, kadınları ve çocukları ise esir eder.
2. Bulgar hanı Abdullah, ailesiyle birlikte Hökim sarayına girip kapıları kilitletir.
3. Timur'un askerleri sarayı yakarlar; herkes ölür, ama hanın kızı sağ kalır.
4. Timur Abdullah Hanın kızını Semerkant'a götürür.
5. Hanın iki oğlu akrabaları tarafından Timur'dan kaçırılır. Bu çocuklar daha sonra Kazan şehrini kurarlar.

15. Kırk Kız

1. Bulgar'da adil bir han hüküm sürerken Aksak Timur gelip şehri kuşatır.
2. Timur şehri ele geçirince, şehri harap eder ve halkı kırar.
3. Timur'la yapılan savaşa hanın kızı da kırk arkadaşıyla katılıp helâk olur.
4. Kırk kızın gömüldüğü yere Kızlar Ziyareti adı verilir.

16. Evliya Atalar

1. Düşmanlar Bulgarları öldürmek üzere gelirken kaçan kişiler İdil'in üzerine kaftanlarını yayıp karşıya geçerler.
2. Takip edenler de kaçanların yaptığını denemek isteyince boğulurlar.
3. Evliya ataların kabirlerinin olduğu yerde kavak ve söğütler yetişir.

17. Mercen Şehri ve On İki Kız Hikâyesi

1. Tırışmal Hoca on iki kızını Rabia'nın medresesine okumaları için gönderir.

2. Düşman Bulgar'ı basınca çok şiddetli savaşlar olur. İştirek ve üç arkadaşı şehit düşerler.

3. Tırışmal Hoca'nın kızları düşmana kargış edince düşmanın gücü azalır; düşman onları kovalamaya başlar.

4. Düşman Tırışmal Hoca ile kızlarını yakalayıp toprak taşıtarak bir dağ meydana getirtir.

5. Düşman bunları öldürmek isteyince Tırışmal Hoca nehir suyuna, kızları ise on iki yıldıza dönüşür.

6. Halk nehrin suyunu kutsal sayar, dağa da Kız dağı adı verilir.

18. Han Kızı Altınçeç

1. Balık avlamaya giden birkaç arkadaş balıkçı dededen Aktaş dağının hikâyesini dinlerler.

a. Aktaş dağı üzerindeki şehrinde yaşayan hana düşman ordusu gelir.
b. Ordunun komutanı handan kızı Altınçeç'i ister.
c. Han kızını vermeyi reddedince savaş çıkar.
d. Yenileceğinin anlayan han, bütün hazinesini dağdaki bir mağaranın içerisinde saklar.
e. Düşmanın eline geçmek istemeyen Altınçeç, arkadaşı Karaküz'le birlikte hanın hazinesinin saklandığı yere gidip kaybolur.
f. Uzun yıllar geçince hanın hazinesine cinler sahiplenir. Cinler hazineyi almaya gidenleri öldürürler.

19. Ak Büri Nesli

1. İnci adlı bir kadın çamaşır yıkamak gittiği derenin yanındaki ağacın kovuğuna oğlunu koyar.

2. Bir ak kurt çocuğu kaçırır.

3. Çocuk bütün aramalara rağmen bulunamaz.

4. Yıllar sonra bir av sırasında çocuğun babası kurt zannettiği oğlunu öldürür.

5. Halk bu duruma çok üzülür. Bir süre sonra da köyün dışından bir kurt uluması işitilir.

6. Bu aileye Bürininkiler (kurdunkiler) denmeye başlanır.

20. Kazınkiler

1. Bir avcı bulduğu yaralı bir kır kazına acıyıp onu iyileştirir.
2. Avcı ile kır kazı birbirlerine çok alışırlar, ama bir gün kır kazı şehrin üzerinden geçmekte olan kaz sürüsüne katılıp gider; avcı buna çok üzülür.
3. Avcının kır kazı için söylediği şarkıyı işiten kır kazları sürü halinde geri dönerler. Şehir halkı kır kazlarının tüyünü ve etini satarak zenginleşir.
4. Halk kır kazlarının iyiliğinden dolayı evlerine onların ayaklarının izini kazar. Şehir halkına bu yüzden Kazınkiler adı verilir.

21. Ateşsiz Kaynayan Kazan

1. Büler'i alamayan Aksak Timur, dilenci kıyafeti giyerek şehirde dolaşırken yaşlı bir kadından şehri nasıl alacağını öğrenir.
2. Timur kadından şehri terk etmesini ve altında ateş yanmayan kazan nerede kaynarsa oraya yerleşmesini ister.
3. Kadın istenileni yapar. Başka insanlar da buraya gelip yerleşince şehre Kazan adı verilir.

22. Tuybike'nin Kazanı

1. Aksak Timur Bulgar şehrini harap edince yaşlı Tuybike yanına on beş akrabasını ve kazanını alarak kayıkla yola çıkar .
2. Kıyıya çıktıklarında kazanı yere gömüp orada yaşamaya başlarlar.
3. Şehre Kazan ismi verilir.

23. Jiguli Kazak

1. Jiguli Kazak adlı bir hayduttan bıkan Bulgar halkı, şimdiki Kazan'ın yerini beğenip oraya yerleşir.
2. Burada yılan yuvası olduğu için ilkbaharda yılanları yakıp şehri temizlerler.

24. Kazan Nerede Kurulmuş?

1. Bulgar şehri düşmanlar tarafından harap edilince, oradan kaçan insanlar İdil'de giderken suya yonga atarlar ve yonganın geri döndüğü yerde Kazan şehrini kurarlar.

25. Kazan Kaynayan Yer

1. Han şehir kurarken insanlara şehri nerede kurmaları gerektiğini sorar.
2. Birinin isteği üzerine şehir, altında ateş yakılan ve arabaya konan kazanın kaynadığı yerde kurulur.

26. Okum Nereye Düşerse Şehri Oraya Kuracağım

1. Bir han attığı okun düşeceği yerde şehir kuracağını söyler. Okun düştüğü yerde şehir kurulur.
2. Şehrin temeline köpek gömüldüğünü öğrenen Han, şehrin köpeklerin eline geçeceği kehanetinde bulunur.
3. Şehri alamayan Ruslar bir hainin yardımıyla orayı ele geçirirler.
4. Şehir Rusların eline geçince han kuşa dönüşüp uçar ve Kaban gölüne inip kaybolur.

27. Eski Kazan Şehrinin Kurulması

1. Aksak Timur Bulgar'ı harap edip hanı öldürünce, hanın adamları hanbike ve iki şehzadeyi Büler şehrine kaçırırlar.
2. Aksak Timur halkı dini vecibeleri yerine getirmedikleri için yakar.
3. Timur başlarına gelen belânın günahını kendisinde bulanları affeder.
4. Hanbike Aksak Timur'un yanına giderek günahın kendilerinde olduğunu söyleyip kendisini ve çocuklarını affetmesini ister.
5. Timur Hanbike ve oğullarını affeder ve onların şehir kurmalarına izin verir.
6. Şehzadeler Kazan şehrini kurup şehri imar ederler.

28. Şehir Niye Kazan Diye Adlandırılmış?

1. Kazan beylerinden birinin hizmetçisi su almak için nehre indiğinde kazanını nehre düşürür.

2. Nehir ile yeni kurulan şehre Kazan ismi verilir.

29. Sihirbaz Kız

1. Bir kız Kazanka'dan su alıp dağa çıkarken şehri buraya kurduğu için padişaha kızar.
2. Kıyafet değiştirerek dolaşmakta olan padişah, kızın sözlerini duyar ve ondan iyi bir yer göstermesini ister.
3. Kız şimdiki Kazan'ın yerini söyler ve sihirli gücüyle yılanları öldürmeyi vadeder.
4. Şehir kurulunca kız da sihirli sözlerle yılanları yanına çekip onları yiğitlere yaktırır.

30. Yeni Kazan

1. Kazanka'ya su almaya giden hanın gelini, şehri bu kadar kötü bir yerde kurduğu için kaynatasına öfkeli sözler söyler.
2. Bu sözler hana yetiştirilince han gelininden şehri kurmak için yer göstermesini ister.
3. Gelin şehri altın balığın tutulduğu yerin karşısına kurmalarını söyler.
4. Altın balık tutulan yerin karşısı yılanlarla dolu olduğu için gelin onları yok etmenin yolunu öğretir.
5. Yılanlardan biri samanı yakan atlıyı altı parçaya ayırır. Bu yere Altı Kutar (parça) ismi verilir.

31. Benim Şehrim Köpeklerin Eline Geçer

1. Hanın gelini nehirden su alıp dağa çıkarken şehri kuranlara öfkelenir.
2. Bunu işiten han, gelininden şehri nereye kurması gerektiğini sorunca, gelin balığın tutulduğu yerde şehri kurmasını ister.
3. Han şehir kurulacak yeri gelininin öğüdü ile yılanlardan temizletir.
4. Yılanlardan biri kendisini öldürmek isteyen yiğidi altı parçaya ayırınca o yere Altı Kutar köyü kurulur.
5. Han işçilerden yeni şehrin temeline ilk geçen kişiyi gömmelerini ister.

6. Han temele köpek gömüldüğünü işitince, şehrin köpeklerin eline geçeceği kehanetinde bulunur.

32. Yılan Dağı

1. Bir arıcının kızı Kazanka'dan su aldıktan sonra dağa çıkarken çok zorlanır ve şehri buraya kuranlara kızar.
2. Sözleri işiten padişah kızdan şehri nereye kurması gerektiğini sorar.
3. Padişah kızla evlenir ve Yılan dağında şehri kurması için oğluyla birlikte iki mirzayı görevlendirir.
4. Bunlar yılanları öldürdükten sonra padişahın verdiği mektubu okurlar. Padişahın isteği üzerine temele gömmek için çekilen kur'a, padişahın oğluna çıkar. Oğlanı diri diri temele gömmek istemedikleri için onun yerine köpek gömerler.
5. Durumu öğrenen molla şehrin ileride kafirlerin eline geçeceği kehanetinde bulunur.

33. Arıcının Kızı

1. Bir arıcının kızı Kazanka'dan su alıp çıkarken şehri buraya kuranları kınayan sözler söyler.
2. Han bu sözleri işitince, kadını çağırıp şehrin nerede kurulması gerektiğini sorar.
3. Han, kadının öğüdü üzerine, Yılan dağında şehir kurmaları için oğluyla birlikte iki asil kişiyi gönderir.
4. Hanın emri gereğince çekilen kur'a, hanın oğluna çıkar. Ona acıyıp temele köpek gömerler.
5. Han bu hileyi işitince, şehrin Müslümanlarla savaşan ve köpeğe hürmet eden düşmanların eline geçeceğini söyler.
6. Yılan dağındaki yılanlar öldürüldükten sonra yeni şehrin arması ejderha- yılan olarak kabul edilir.

34. Yeni Kazan Şehrinin Kurulması

1. Kazan ahalisinden birinin kızı evlenince Kazan nehrine su almaya gider. Su almak için çok zorlanan kız şehri kuranlardan yakınır.

2. Çevredekiler kızın sözlerini Kazan hanı Altınbik'e haber verirler. O, kadını çağırtıp niçin şikâyet ettiğini sorar.

3. Şikâyetin sebebini öğrenen han yeni şehri kurmak için yer sorar, kadın da Yılan dağını tavsiye eder.

4. Kadın hana yılanları yok etmenin yolunu öğretir.

5. Han oğlunu ve iki yaşlı kişiyi şehre yer seçmeleri için gönderir.

6. Yılanlar kadının öğrettiği gibi yok edilir. Yalnız yılanlardan biri ateş atan yiğidi altı parçaya bölünce o yere Altı Kutar adı verilir.

7. Alimbik şehrin temeline gömülmek üzere oğlu ve iki yaşlı kişi arsında kur'a çekilmesini emreder; kur'a hanın oğluna çıkar. Bunun üzerini onun yerine temele köpek gömerler.

8. Han durumu öğrenince şehrin köpeklerini eline geçeceğini düşünüp endişelenir.

9. Âlimler bir araya toplanıp konuştuktan sonra, bunun kutsal bir işaret olduğuna karar verirler.

35. Yeni Kazan'ın İmar Edilmesi

1. Bir kocakarı Kazanka'dan su alıp dağa tırmanırken şehri burada kurdukları için hanlardan şikâyet eder.

2. Durumu öğrenen Ömer Han kadını çağırıp şikâyetinin sebebini sorar.

3. Kocakarı şehrin altın çapak balığı yakalanan yerde kurulması gerektiğini söyler.

4. Altın çapak balığının yakalandığı yerde şehri kurarlar.

5. Padişah şehrin temeline sokaktan geçen ilk kişinin gömülmesini emreder. Sokaktan ilk geçen hanın oğlu olduğu için onun yerine temele bir köpek gömerler.

6. Han olayı öğrenince şehrin ve hanlığın köpeklerin eline geçeceği kehanetinde bulunur.

7. Kurulan şehirdeki göl civarında yaban domuzu çok olduğu için göle Kaban (yaban domuzu) gölü ismi verilir. Yılanların bol olduğu dağa da Yılan dağı denir. Kazan şehrinin arması olarak kanatlı ejderha-yılan resmi kabul edilir.

8. Halk yılanlardan korkup şehre giremeyince yılanlar yakılarak öldürülür. Bundan sonra halk şehirde yaşamaya başlar.

36. İvan Groznıy Kazan'a Nasıl Savaş Açtı

1. Kazan hanlığı İvan Groznıy'a işlerinde engel olunca, o, buna çare aramaya başlar.
2. İvan Groznıy'ın bir akrabası Kazan hanına gidip bir deri yayılacak kadar yer ister.
3. Adam izin alınca birçok deri alıp bir yaygı yapar ve Kazan'ın en güzel yerine oturur.
4. Kazan ahalisiyle adam arasında çıkan kavgayı bahane eden Ruslar Kazan'ı alırlar.

37. Padişahın Hilesi

1. İvan Gorznıy savaşmama bahanesiyle Söyimbike'den öküz derisi kadar yer ister. Söyimbike razı olur.
2. İvan Groznıy öküzün derisini incecik dilip bir bağ yaptırır ve büyük bir meydanı çevirip alır.
3. İvan Groznıy bu alana Zöye şehrini ve kalesini kurar.

38. Söyimbike

1. Moskova çarı resmini görünce Söyimbike'ye âşık olur ve kendisiyle evlenmesi için Kazan'a elçi gönderir.
2. Söyimbike reddedince, o, Kazan hanlığına savaş açar ve Kazan'ı alır.
3. Söyimbike yenildiğini görünce mescidin minaresine çıkıp aşağı atlar. Minareye Söyimbike Minaresi denmeye başlanır.

39. Üç Tirek'in Evliyaları

1. İvan Groznıy Kazan'ı almak için savaşırken yedi kız onları kargışlar.
2. Savaşçılar onları kovmaya başlayınca kızlar Üç Tirek denilen yere ulaşır ulaşmaz yer yarılır ve onları içine alır.
3. Halk burayı kutsal sayar.

40. Şeyh Abdülcabbar

1. Parav köyünün imamı ölünce yerine Abdülcabbar adlı fakir bir imam gelir.
2. Zengin adam ona evin yemek odasını verir, kendisi ise büyük odada oturur.

3. Cuma günü abdest almak için su bulamayan imam, eğilerek derin bir kuyudan su alır.
4. Bunu gören zengin adam Adbülcabbar'ın ermiş olduğunu anlar.

41. Ya Tabure Büyümüş ya da Kaplama Düşmüş

1. Ali Çokrıy'ın sezgisini denemek isteyen talebeleri, onun taburesinin altına ince bir kağıt parçası koyarlar.
2. Ali Çokrıy durumu fark eder; talebeler onun sezgisine hayret ederler.

42. Keçe Çizmeler

1. Köyün ihtiyarları Ali Çokrıy'dan hüner göstermesini isteyince, o, onların keçe çizmelerini ördeğe dönüştürüp kestirir.
2. İhtiyarlar bu duruma çok şaşırır ve üzülürler.

43. Siz Gidedurun, Ben Hemen Yetişirim

1. Değirmencilik yapan Ali Çokrıy'ı, arkadaşları hacca götürmek üzere yola çıkarmak isterler.
2. Ali Çokrıy onlara yetişeceğini söyleyip onları gönderir. Onlar hacca vardıklarında Ali Çokrıy'ı orada bulurlar.

44. Ev Sahibinin Yardımı

1. İhtiyar bir adam ile bir kadın Çurgıldı köyüne giderken Ali Çokrıy'a uğrarlar.
2. İmam Ali, iki rekat namaz kıldıktan sonra onları göndereceğini söyleyip bekletir.
3. Güneş batacağı zaman evden çıkan adam ile kadın yel-fırtına çıkınca kendilerini Çurgıldı köyünde bulurlar.

45. İhtiyar Baram'ın Kabilesi

1. Baram rüyasında gördüğü putun isteğine uyarak batıya göç eder.
2. Ölüm vakti gelen Baram, oğullarını çağırtır ve ülkeyi on bire bölmelerini söyler.
3. Baram ölünce oğulları ülkeyi on bire bölüp on bir ayrı kabile oluştururlar.

46. Tuhaf Halklar

1. Toprak evlerde yaşayan halklar yabancı bir halk geldiğinde kendilerini diri diri yere gömerler.

2. Tuhaf halklar ağaç yetişmeye başladığında kaçıp giderler.

47. Ahmetgiray Han

1. Ahmetgiray Han karısını kölesine verince, kayın pederi onu yakalayıp atın kuyruğuna bağlayarak üç gün dolaştırır.

2. Kayın peder oğlunun isteğine uyarak Ahmetgiray Hanı öldürtür.

3. Küçim Han büyüyünce padişah olur ve halka Tom ülkesinden göç etmelerini önerir.

4. Halk geleceğini söyleyip gelmeyince Küçim Han onlara "Baraba" adını verir.

5. Küçim Han Tubıl'da yaşarken Yarmak adlı bir Rus onun için çalışır ve hizmetinin karşılığı olarak boğa derisi kadar yer ister.

6. Han buna razı olur, ama Yarmak deriyi ip gibi delip çok yer alır.

48. Kurdak, Toralı, Ayalı ve Baraba İsimleri

1. Küçim Hana hizmet eden Yarmak adındaki Rus, ondan öküz gönü kadar toprak ister; han razı olur.

2. Yermak gönü kurdele gibi keserek çok yer alır, orada ziraatla uğraşırken birçok Rus'un oraya göç etmesini sağlar.

3. Küçim Han bu durumu görünce halkına gitmeleri gerektiğini söyler. Halk "Kurd'ı bekliyoruz." deyince onlara "Kurdak" adını koyar.

4. Küçim Han kendisiyle gelmeyip başka şeyler yapmayı tercih edenlere yaptıkları tercihlerine göre "Toralı", "Ayalı" ve "Baraba" adlarını vererek göç eder.

49. Küçim Han

1. Yarmak tarafından yenilgiye uğratılan Küçim Han, halkına Buhara hakimiyeti altına girmelerini, aksi takdirde Rusların bütün Tatarlar'a boyun eğdireceğini söyler.

2. Küçim Han Tatarlar'ın kendisine verdiği cevaplara bakarak onlara "Toralı", "Ayalı" ve "Baraba" isimlerini verir.

3. Ruslar gelip şehir kurunca Küçim Han onlarla savaşır, ama sonunda yenilip kaçar.
4. Ruslar Barabalılara boyun eğdirirler.
5. Ruslar Kalmuk hakimiyetindeki Doğu Baraba'yı da ele geçirip Küçim Hanın ailesini öldürürler; bir süre sonra da Küçim Han ölür.

50. Baraba Halkı

1. Küçim Hana hizmet eden Yarmak, hizmetinin karşılığında öküz derisi kadar yer ister, Küçim Han kabul eder.
2. Yarmak öküz derisini kurdele gibi dilip çok yer alır ve oraya çavdar ekip zengin olur.
3. Yarmak, İvan Groznıy'ın desteğini alarak Küçim Hana savaş açar ve onun halkını dağıtır.
4. Küçim Hanın savaşçıları Yarmak'ı öldürür.
5. Küçim Han Rusların rahat vermeyeceğini düşünerek göçmek ister, ama halkının bir kısmı göç etmek istemez; Küçim Han onlara "Baraba" ismini verir.
6. Baraba'lılar çevredeki hanların yağmasından bıkınca Petergrad şehrindeki padişaha tâbi olurlar.
7. Baraba'lıların ülkesine Kazan Tatarları gelince Baraba Tatarları da Müslüman olurlar.

51. Tav İli

1. Tevanger adlı Buhara'lı bir zengin Tav İli'ne gelip yerleşir.
2. Köyün eski ismi Tevanger olmasına rağmen belâya uğramaktan çekinenler ona Tav İli derler.
3. Öcim adında bir veli Ruslarla savaşıp yaralanır ve Tav İli'ne gelip kiralık ev ister.
4. Halk ev vermeyince Öcim beddua edip gider. Bu yüzden köydeki hane sayısı artmaz.
5. Tav İli'nde birçok kişi imam olarak çalışır.

52. Karavca

1. Karavca'nın evine gelen bir ihtiyar ondan su ister. O, su vermeyince ihtiyar köyü kargışlayıp gider.
2. Karavca durumdan şüphelenir, üç oğluna üç ok verip onlardan okları attıktan sonra oklar nereye düşerse oraya yerleşmelerini ister.
3. Karavca Kazan hanına ihanet edince han, onun ağzına eritilmiş altın doldurtarak öldürtür. Torunu Çura Batır ise Ruslarla savaşırken ölür.

53. Küzkey

1. Dört aile bir yere yerleşince aralarındaki en yaşlı kişinin gözüne çubuk takılıp kör olur. Bu yüzden köye Küzkey (gözceğizim) adı konulur.
2. Küzkey'dekiler az kazanmalarına rağmen haksız olarak vergi öderler.
3. Köylüler haça boyun eğmek zorunda bırakılınca bir kişiyi haça vurmakla görevlendirirler. "Tipter" kelimesi böyle ortaya çıkar.

54. Yögemiş Dağı

1. Bir avcı Yögemiş dağı üzerinde yaşamakta olan ördeği vurur.
2. Ördeği pişirmek istediklerinde ördek pişmez.
3. Ördek vurulduktan sonra göl ortadan kaybolur. Ördeğin dağın iyesi olduğuna inanılır.

55. Mingire Dağı

1. İvan Groznıy bir hanın ülkesini Hıristiyanlaştırmaya başlar.
2. Hanın Mingirebike ile Söyimbike adlı kızları Hıristiyan olmak istemedikleri için, atlarını sürüp büyük bir dağın başına çıkar ve oradan atlayıp ölürler.
3. Halk onları dağın eteğine gömer.

56. Davlı Nehri

1. Biyiktav ve Çallı'lılar bir nehrin kıyısındaki otu paylaşıp biçerken bir rahip onlardan öküz derisi kadar çayır ister.

2. Biyiktav'lılar buna razı olunca rahip deriyi dilimleyip bütün çayırı alır. Nehrin adı ise Davlı (kavgalı) nehir olarak kalır.

57. Sak-Sok Köyi

1. Bir anne iki çocuğunu "Sak-Sok" olun diye kargışlayınca, çocuklar Sak-Sok adlı kuşlara dönüp ormana giderler.
2. Baba eve döndüğünde karısının ne yaptığını öğrenip onu azarlar.
3. Çocuklar esen yellerle babalarına selam gönderirler. Şarkı böyle ortaya çıkar.

58. Nacar Bayramı

1. Ik ırmağının kıyısındaki bir köyde bütün köy halkının sevdiği Nacar adlı bir kız yaşar.
2. Nacar'ın sevdiği yiğit, uzak şehirlere ilim öğrenmeye giderken Nacar'a ölüp ölmediğini anlaması için bir kuğu teleği verir.
3. Yiğidin katıldığı kervanın sahibi onu bir Kazak'a köle olarak satar. Yiğit çobanlık yaparken kaçabilmek için iki tay hazırlar.
4. Nacar'ın anne ve babası, kızları istememesine rağmen, onu evlendirmeye karar verirler ve Kız Kovma Bayramı düzenlerler.
5. Yiğidi satan tüccar, yiğidin öldüğünü söyleyerek bayrama katılır.
6. Nacar tüccarla evlenmemek için derin bir göle atlayıp ölür.
7. Nacar'ın sevdiği yiğit gelip olanları anlatır ve tüccarı öldürür.
8. Gençler güzel Nacar'ın anısına Nacar Bayramı yapmaya başlarlar.

59. Yeryüzü Nasıl Yaratılmış?

1. Yeryüzü tamamen suyla kaplıyken bir ördek suyun dibinden balçık çıkarır. Bu balçık gitgide büyüyerek yeryüzünü meydana getirir.

60. Göğün Yükselmesi

1. Gökyüzünün yeryüzüne yakın olduğu zamanlarda, bir kadın çocuğunun altını samanla temizleyip, kirlenen samanı göğün bir kenarına sıkıştırır.
2. Gök bu durumdan hoşlanmayıp yukarı doğru yükselmeye başlar.

3. Gök insanların yükselmemesi için yalvarmalarını dinlemez, ama kedi ile köpeğin ricasını kabul eder ve yükselmeyi durdurur.
4. İnsanlar o zamandan sonra kedi ile köpeği evlerinde tutmaya başlarlar.

61. Zühre Kız

1. Bir adamın karısı ölünce adam başka biriyle evlenir.
2. Adamın kızı Zühre'ye üvey anne eziyet etmeye başlar.
3. Üvey anne bir gün Zühre'den elek ile su taşımasını ister.
4. Zühre dayanamayacak hâle gelince aya yükselmek için dua eder. Onun duası kabul olur ve aya yükselir.

62. Zühre Yıldızı

1. Üvey annesi Zühre'yi kıskanır ve ona çok zor görevler verir.
2. Üvey annesinin yaptığı bütün kötülüklerine karşı Zühre ona iyi davranınca kadın öfkelenir.
3. Üvey annesi Zühre'den tan atıncaya kadar dipsiz küpü su doldurmasını ister.
4. Zühre su almaya gittiğinde ona acıyan bir yıldız yeryüzüne inerek onu aya çıkarır.
5. Zühre'nin ayın ortasında kovalarını saka sırığına asmış olarak durduğuna inanılır. Zühre'yi aya yükselten yıldıza da Zühre yıldızı adı verilir.

63. Köknar Ağacı Niye Ebediyen Yeşil?

1. Yaşlanan Bulgar padişahı, bir bahadırını hayat suyu getirmesi için Buz denizi kıyısına gönderir.
2. Bahadır suyu alır, dönerken Aşıt nehri kıyısında dinlenmek ister ve bir köknarın dibinde uyur.
3. Su dolu kabı ayak ucuna koyan yiğit rüya görürken vurup suyu döker.
4. Su köknar ve çam ağaçlarının dibine dökülünce bu ağaçlar ebediyen yeşil olarak kalırlar.

64. Niçin Köknarlar Her Vakit Yeşil ve Güzel?

1. Yeryüzünde mutlu bir şekilde yaşayan insanlar bir gün ölmeye başlarlar.

2. Bir yiğit insanların durumunu görmeye dayanamayarak hayat suyunu aramaya gider.

3. Yiğit dev-peri padişahının ülkesine gidince orada bir kızla karşılaşır.

4. Yiğit küpünü hayat suyuyla doldurduktan sonra kız ona bir ayna ve bir bileği taşı verip gönderir.

5 Yiğit yola çıkınca dev-peri onu kovalamaya başlar. Yiğit aynayı ve bileği taşını kullanarak dev-periden kurtulur.

6. Dev-peri yine yiğidi yakalar ve kılıcıyla vurarak yiğidin elindeki küpü kırar. Küpün suyu köknarların üzerine dökülünce köknarlar ebediyen yeşil kalırlar.

65. Niçin Kavak Ağacı Meyvesiz Kalmış?

1. Meyve vermesi gereken kavak ağacı sebepsiz yere gururlanmaya başlayınca boyu gerektiğinden fazla uzar.

2. O kibirlenerek kendi kendine hayran kalırken, diğer meyve ağaçları meyvelerini alırlar.

3. Kavak ağacı başını ve burnunu yukarı yükselttiği için meyve paylaşımından mahrum kalır.

66. Yaban Gülü Niçin Dikenli Olmuş?

1. Dünyada bitkiler ve hayvanlar yaratıldıktan sonra onlara giyim kuşam verilmeye başlanır. Herkes kendi giysisini alır, ama yaban gülü ile bülbül oturup bekledikleri için onların ikisine bir tek giysi kalır.

2. Bülbül ile yaban gülüne, "kim geceyi uyumadan geçirirse giysi onun olur." diye şart koşarlar.

3. Bülbül ile yaban gülü giysiyi kendilerinin alacakları konusunda iddialaşırlar.

4. Bülbül tan atıncaya kadar ötüp yorulur ve uykuya dalar. Giysi yaban gülüne kalır.

5. Bülbül bunu görünce yaban gülünü kıskanır. Kinini dertli bir şarkıyla yaban gülünün üzerine dökünce, onlar iğne olarak yaban gülünün üzerine batar. Bu yüzden yaban gülü dikenli olur.

6. Bülbül öte öte zayıflar ve sararıp solar.

7. Bülbül her yaz yaban gülünün giysisinin kendisinin olmasını bekler, ama tam tan vaktinde uyuya kaldığı için ona kavuşamaz.

67. Titrek Kavak Ağacının Yaprakları

1. Eskiden titrek kavak ağacının yaprakları uzun ve suyu da tatlıyken bir süre sonra acı sulu ve yuvarlak yapraklı olur.
2. Cesur ve yürekli Ali Batır, başka kadınları sevip karısı Fatma'yı unutur.
3. Fatma bu acıya dayanmaya çalışırken Ali Batır onun üzerine kuma getirir.
4. Fatma kederini kimseye söylemeden yürürken titrek kavak ağacına rastlar ve derdini ona döker.
5. Titrek kavak ağacının suyu onun gözyaşlarıyla acı, yaprakları da onun yüreğine benzeyerek yuvarlak olur.
6. Fatma ağacın dibinde büyümüş olan kamışı koparıp kaval çalar. Kaval da böyle meydana gelir.

68. Yarasa Ne Yaparak Dünyayı Korumuş?

1. Dünya, yel ve su, güneşe yıllardan beri her gün aynı şeyleri yaptıkları için artık yorulduklarını ve dinlenmek istediklerini anlatan bir dilekçe yazarlar.
2. Güneş bu konuda karar vermek için bütün canlıları bir araya toplar.
3. Bütün canlılar dünya, yel ve suyun durmalarına izin verirler.
4. Karar alındıktan sonra güneş yarasanın orada olmadığını öğrenir ve kartala onu getirterek fikrini sorar.
5. Yarasa gerekçelerini göstererek dünya, yel ve suyun niçin durmamaları gerektiğini anlatır. Oradaki canlılar da yarasayı destekler.
6. Güneş, yel ve su yarasaya öfkelenirler.

69. Yarasa Niçin Aydınlıkta Uçamaz?

1. Eski zamanlarda hayvanlarla kanatlı kuşlar arasında bir savaş olur.
2. Yarasa savaş esnasında hangi taraf yenerse oraya geçip sevinir.
3. Savaş bitince yarasanın hangi tarafta savaştığını anlayamayan hayvanlar ve kuşlar, yarasayı çağırırlar.

4. Kuşlar, yarasaya niçin kuşlar arasında savaştığını sorunca o kendisinin kuş olduğunu; hayvanlar, niçin hayvanların yanında savaştığını sorduklarında ise kendisinin sıçan gibi hayvan olduğunu söyler.
5. Hayvanlar ve kuşlar onu kendi içlerinden kovarlar ve onu kontrol etmesi için kuşlar puhu kuşunu, hayvanlar ise kediyi görevlendirirler.
6. Gündüz kedi, gece de puhu kuşu yarasayı beklediği için yarasaya ay ışığı da gün ışığı da biter.

70. Yarasa ve Güneş

1. Allahütealâ güneşe batıdan doğuya dolaşmasını emredince, güneş bunu yapmaya üşenir.
2. Yarasa bunu görünce güneşten hızlanmasını ister.
3. Güneş yarasaya kızar ve gözüne görünürse onu yakacağını söyler.

71. Kuş İsimleri

1. Sığırcık, yelve ve bıldırcın birlikte yiyip içip yaşarken, sahibi oldukları sığırları kaybolur.
2. Sığırlarını bulamayan kuşlar paralarını birleştirip yeni bir sığır alırlar.
3. Kuşlar sığırlarıyla birlikte pazardan dönerken sığırları sazlığa batar.
4. Sığırlarını çıkarmaya çalışırken söyledikleri sözler onlara isim olarak verilir.

72. Guguk Nasıl Meydana Gelmiş?

1. İki kız kardeş hasta annelerinin yanında gürültü patırtı ile oynarlar.
2. Anneleri su ister, ama kızlar onu işitmezler. Anne kuş olmak için dua eder ve guguk kuşuna dönüşür.
3. İki kız kardeş annelerinin kuşa dönüştüğünü görünce ağlamaya başlarlar.
4. Baba gelip kapıyı açınca anne uçup gider. Kızlar da su alarak onun arkasından koşarlar.
5. Kızların gözyaşlarından çeşmeler, kanayan tabanlarından da kırmızı otlar meydana gelir.

6. Guguk kuşu yavrularına bakmaz ve yumurtasını başka bir kuşun yuvasına bırakıp gider.

73. Kırlangıcın Kuyruğu Niye Ayrılmış?

1. Nuh peygamber ile karısına komşu olan bir nine, Nuh peygamberden ne yaptığını sorar. O da tufan kopacağı için kendisine gemi yaptığını söyler.
2. Nine Nuh peygamber kendisini de yanına alsın diye her gün keçisinin sütünü getirmeye başlar.
3. Tufan kopunca Nuh peygamber gemiye her türlü canlıdan alır.
4. Sıçan geminin dibini delince, yılan o deliği kapatarak Nuh peygamberden yiyecek ister.
5. Nuh peygamber önce kargayı, o dönmeyince de sivrisineği hangi canlının kanının daha lezzetli olduğunu öğrenmesi için gönderir.
6. Karga yolda koyun leşi yemeye koyulur. Sivrisinek de gecikince Nuh peygamber kırlangıcı gönderir.
7. Kırlangıç geri dönmekte olan sivrisinekten en tatlı kanın insan kanı olduğunu öğrenince onun dilini koparır.
8. Nuh peygamber sorduğunda sivrisinek konuşamadığı için, kırlangıç onun yolda en tatlı kanın kurbağa kanı olduğunu söylediğini anlatır.
9. Yılan kırlangıca öfkelenip onun kuyruğunu koparınca kırlangıcın kuyruğu iki çatal olarak kalır. Peygamber yılanın kurbağa eti yemesi için dua eder.
10. Tufan bitip Nuh peygamber geri dönünce, nine onların nerede olduğunu öğrenip, keçisinin ayağının nemlenerek dönmesinin sebebini anlar.

74. Kurbağalar Niçin Vak Vak Edip Kalmışlar?

1. Dünyada, tamamı suda yaşayan üç çeşit canlıdan dilleri olanlar kuru yerlere göç edip insan olurlar; dilsizler denizde kalıp balık olurlar. Ama hem suda hem da karada yaşayan canlılar ne yapacaklarına karar veremezler.
2. Sürekli vak vak ederek bir karara varamayan bu canlılara kurbağa adı verilir.

75. Niçin Nisan Yağmuru Midyenin Ağzında İnciye, Yılanın Ağzında ise Ağıya Döner?

1. Midye ile yılan Nisan yağmurunun ilk damlası ağızlarına düşsün diye beklerler.
2. Midye insanlara karşı iyi niyetli olduğu için onun ağzına düşen ilk yağmur damlası inciye döner ve insanlar onu süs eşyası olarak kullanırlar.
3. Yılanın niyeti kötü olduğu için onun yuttuğu ilk yağmur damlası da ağıya döner, ama bu yüzden insanlar yılanı her gördükleri yerde öldürürler.

76. Niçin Çobanaldatan Gelmeyince Buz Gitmiyormuş?

1. Çobanaldatan kuşu geç ya da erken gelirse o yıl buzların ne zaman eriyeceği tahmin edilir.
2. Çobanaldatan küçük bir kuş olmasına rağmen, o altmış potluk kuyruğuyla vurarak buzların parçalanmasını sağlar ve bu marifetiyle de övünür.

77. Niçin Kedi Evde Köpek Dışarıda Yaşıyor?

1. Evinde kedi ve köpeğiyle yaşayan yalnız bir ihtiyar, kendisine yeni arkadaşlar bulmak üzere yola çıkar.
2. İhtiyar adam pire, ceviz, iğne ve tokmağı kendisine arkadaş olarak alıp eve gelir.
3. Pire, ceviz, iğne, tokmak, kedi ve köpek bu adama rahatlık vermezler ve ölümüne sebep olurlar.
4. Kedi ile köpek sahiplerinin ölmesine çok üzülürler. Evin kapısının altını eşerek onu oraya gömerler.
5. Kedi ile köpek ihtiyar adamın malını bölmeye karar verirler.
6. Kedi sıcağı sevdiği için evde kalır, köpek ise aç gözlü olduğu için ekmeği alıp dışarı çıkar. Bu yüzden kedi evde, köpek ise dışarıda yaşayan hayvanlar olarak kalırlar.

78. Niçin Kedi ile Köpek Birbirlerine Düşman Olmuşlar?

1. Bir köpek ihtiyarlayınca sahibi onu yedirip içirmemeye başlar.
2. Köpeğin perişan hâlini gören köyün muhtarı, onun eline, sahibinin ona bakması gerektiğine dair bir ferman verir.

3. Köpek fermanı saklaması için kediye verir; ama kedi onu sobada unutunca ferman yanar.
4. Köpek güzün fermanı kediden geri isteyince, o, köpeğin sözünü umursamayıp gider.
5. Bu yüzden kedi ile köpek birbirlerine düşman olurlar.

79. Deve Niçin Kendi Boyuna Güvenip Paydan Mahrum Kalmış?

1. Yaşlılar her yıl havanın nasıl olacağını bilmek için yılın hangi hayvan yılı olduğuna bakarlar.
2. Yıllara hayvan isimlerinin konulması şöyle olur.
   a. Hayvanlar, insanların çeşitli hayvanların isimlerini yıl ismi olarak vereceğini öğrenince, ilk sırayı almak için kendi aralarında tartışırlar.
   b. At, deve, sığır, koyun, köpek ve horoz insanlara olan faydalarını anlatıp, yılın ağası kendilerinin olacağını iddia ederler.
   c. Sıçan bir hile bulur ve güneşi ilk görenin yılın ağası olmasını söyler, hayvanlar bunu kabul ederler.
   d. Sıçan aniden devenin hörgücüne biner ve güneşi ilk o görür. Böylece yılın başı olur.
   e. Diğer hayvanlar sıçanı sırtında taşıdığı için deve ile sıçanın bir hesap edilmesine karar verirler. Bir süre sonra deveyi yıl isimliğinden çıkarırlar.
   f. Deve boyuna güvenip sıçanın hilesine kanınca paydan mahrum kalır.

80. İnsan Ömrü Nasıl Meydana Gelmiş?

1. Bir kurultay toplanır ve orada insanlar ile hayvanlara ömür vermeye başlarlar.
2. İnsana yirmi yıl ömür verilir.
3. At, köpek, maymun ve kedi kendilerine verilen ömürlerin yarısını insanlara verirler. Böylece insan ömrü yetmiş yıla ulaşır.
4. İnsanoğlu yirmi yıl kendi ömrünü rahatlıkla sürdükten sonra yirmi yıl at, onar yıl da köpek, maymun ve kedinin ömrünü sürer.

81. Alp Dağı

1. İri yarı insanlardan bir karı kocanın oğulları, kırda gezerken bulduğu bir adamı, atı, sabanı ve arabasıyla cebine koyup getirir ve babasına gösterir.
2. Baba oğluna kendilerinden sonra gelecek olan nesillerin böyle ufak olacağını söyleyerek onu götürüp bulduğu yere koymasını ister.
3. Oğlan onları yerine koyduktan sonra Şalkan Köyik çukuru yanında çarıklarına dolan toprakları döker; topraklardan iki Alp dağı oluşur.

82. İri İnsanlar

1. İri gövdeli ve güçlü kuvvetli insanlardan birinin oğlu, yerde toprağı sürmekte olan küçücük bir insan görür ve onu atı ve sabanıyla birlikte cebine koyup babasına gösterir.
2. Baba oğlundan adamı ve eşyalarını götürüp yerine koymasını ister; o, kendilerinden sonra gelecek olan insanların böyle ufak olacağını söyler.

83. Alpamışalar

1. İri yarı bir halk olan alpamışalardan birinin oğlu, saban sürmekte olan bir insanı atı ve arabasıyla cebine koyup getirerek babasına gösterir.
2. Baba oğluna, kendilerinden sonra yaşayacak olan insanların böyle olacağını söyleyerek onu bulduğu yere götürüp koymasını ister.

84. Alp İnsanlar

1. Karaağaç kadar uzun olan alplerden biri oynarken saban süren bir adam bulur ve onu getirip babasına gösterir.
2. Baba oğlundan onu bulduğu yere götürüp koymasını ister.
3. Alpler ağaçların üzerinden atlayarak yürürler.

85. Alp Dede

1. Alp dede saban süren bir adamı, atları ve sabanıyla birlikte cebine koyup annesine getirir.

2. Anne kendilerinden sonra böyle insanların yaşayacağını söyleyerek oğlundan onları bulduğu yer götürüp koymasını ister.
3. Alp dede onları yerine koyar. Alp dedenin Adem'den doğduğuna inanılır.

86. Sak-Sok

1. Biri erkek diğeri de kız iki kardeş birbirleriyle geçinemezler.
2. Anne namaz kılarken çocuklar demir bir ok için kavga ederler ve annelerinin namaz kılmasını engellerler.
3. Anne çocuklarını kargışlayınca çocuklar Sak-Sok kuşuna çevrilirler. Anne yaptığına pişman olur, ama çocuklar eski hallerine geri dönemezler.
4. İki kardeş ormanda yaşarlar ve birbirlerinin yalnızca seslerini işitirler.

87. Hayırsız Oğul

1. Bir kadının haydutluk eden oğlu, kendini takip edenlerden kurtulup annesinin evine gider ve zorla içeri girer.
2. Oğlan bıçakla annesine saldırınca annesi oğlunu kargışlar.
3. Oğlan beline kadar yere batıp taşa dönüşür.

88. Kilin Dağı

1. Bir kaynana gelinine çok kötü davranır ve onu her zaman azarlar.
2. Kız bir gün Ufa nehrine su almaya giderken taş olmayı diler ve taşa dönüşür.

89. Ana Yüreği

1. Bir adamın karısı kocasından, kendisine olan sevgisini ispatlaması için annesinin yüreğini kesip getirmesini ister.
2. Adam annesinin yüreğini kesip alır ve karısına getirmek için koşmaya başlar.
3. Adam koşarken düşer; bu sırada annenin yüreği dile gelir ve oğluna neresinin acıdığını sorar.

90. Annenin Çocuğuna Şefkatinden Başsız Teni Dile Gelir

1. Bir yiğit çok güzel bir kıza âşık olur, ama kız onunla ilgilenmez.

2. Bir gün kız, yiğitten kendisini çok seviyorsa annesinin başını kesip önüne getirip koymasını ister.
3. Yiğit deliye dönmüş bir hâlde annesinin evine gider ve onun başını kesip eline alır.
4. Yiğit geri dönerken annesinin gövdesine takılıp düşer. Annesinin başsız gövdesi dile gelerek oğluna neresinin acıdığını sorar.

91. Biler Hanının Hazinesi

1. Hazinesini kimsenin koruyamayacağına inanan Biler Hanı efsun okuyarak onu saklar.
2. Hazineyi almak isteyen insanların karşısına kara bir köpek çıkar ve insanları gitmeye mecbur eder.

92. Elmemet Çukuru

1. Elmuhammet adlı bir adam, fıçıda sakladığı altın ve gümüşlerinin düşman ordusunun eline geçmesini istemez, onları Kızıl Yar'dan Şuşma deresine atar.
2. Hazine epeyce bir süre burada kaldığı için onu cinler sahiplenir.
3. Muhammet Kerim dede Kızıl Yar'a çalışmaya gittiğinde, kızıl bir öküz onu kovalar ve o, ömrü boyunca sağır ve dilsiz kalır.

93. Kert Dağı

1. Kert dağında hazine gömüldüğüne inanılır.
2. Hazine yer altında yüz- yüz elli yıl kalınca onu cinler sahiplenir.
3. Hazineyi alabilmek için gömülü olduğu yerde görünen hayvanı kurban etmek lazımdır.

94. İdil'in Akbike'yi Kaçırması

1. Hanın karısı Fatma, usta bir sihirbaz olduğu için kimse onun kızı Akbike'yi istemeye gidemez.
2. İdil adlı bir yiğit Akbike'yi kaçırır. Annesinin ısrarla istemesine rağmen onu geri göndermez.

3. Fatma İdil'e üfürüp beddua eder. Beddua sonucunda İdil eski yatağını bırakıp şimdiki yatağına yerleşir.

95. Eski Kama

1. Kama nehrinin yanındaki bir Tatar köyünden bir genç suya batar.
2. Gencin sihirbaz olan annesi Kama'yı kargışlar, efsun okur ve nehre atar.
3. Kama bu yüzden başka tarafa yönelip İdil'e akmaya başlar.

96. Töpsiz Göl

1. Eski zamanlarda bir köye ihtiyar bir dilenci gelir.
2. Köylüler bu dilenciye çok kötü davranırlar.
3. İhtiyar dilenci köyden çıkınca köyü kargışlar ve köy yere batar; yerinde ise bir göl meydana gelir.
4. Göl suyu emdiği için Töpsiz (dipsiz) göl adı verilir. Dilencinin Hızır-İlyas olduğuna inanılır.

97. Töben Or'nu Suyun Basması

1. İhtiyar bir yolcu köyün en zengin kişisinin evine gidip su ister, ama su vermezler.
2. İhtiyar bunları kargışlayınca yağmur yağar ve sel köyü önüne katıp götürür.
3. Zengin adamın karısı kıyıya çıkınca elinde para olmasına rağmen yiyecek bulamaz ve yabani kara pazının altından daha değerli olduğunu anlar.

98. Yerin Urazlı'yı Yutması

1. Urazlı köyüne gelen bir dilenci gece uyumak için ev ister.
2. Köylülerin hiçbiri onu içeri almazlar.
3. İhtiyar bir kadın dilenciyi evine alır.
4. Dilenci gitmeden önce ihtiyar kadından öğle oluncaya kadar dışarı çıkmamasını ister.
5. Ertesi gün köy yere batar, sadece bu ihtiyar kadının evi kurtulur.

99. Recep Dede Çeşmesi

1. Recep dede ailesiyle birlikte Bulgar şehrinden göç etmek üzere yola çıkar.
2. Recep dede Allah'a şükür namazı kılmak ister ve abdest almak için su ararken Hızır aleyhisselâm ondan burada durmasını ister.
3. Recep dede Allah'a yalvarınca ormanın içinden bir çeşme çıkar. Çeşmeye ve nehre Recep ismi verilir.

100. Rabia Gölü

1. Rabia yetmiş talebesi ile Bulgar'dan Büler'e yürüyerek gider.
2. Rabia hacca gitmek için abdest almak ister, ama su bulamaz. Allahütealâ'ya yalvarınca Rabia gölü meydana gelir.
3. Rabia hacca gitmeden Kabe onun yanına gelir.

101. Yahya Hoca

1. Yahya Hoca'nın karısı hastalanınca ahududu yemek ister.
2. Yahya Hoca kış günü kilere inip bir kova ahududu getirir; karısına da bu sırrı kimseye açmamasını tembih eder.
3. Kadın sırrı başka bir kadına söyleyince hoca ertesi gün öleceğini, kırk yıl sonra da köyde yangın çıkacağını söyler.
4. Yahya Hoca'nın söyledikleri çıkar.

****

1. Yahya Hoca yanında çalıştırdığı devlere yaptıracak iş bulamayınca devler onu dövüp giderler.

****

1. Yahya Hoca tıraş olurken bıçağını kaybeder. Onu bir türlü bulamaz.
2. Yahya Hoca cinlerini bir araya topladığında ihtiyar bir cinin hasta olduğunu öğrenir.
3. Yahya Hoca ihtiyar cinin yanına gittiğinde onun gözünde tıraş bıçağını bulur.

****

1. Yahya Hoca Troitski'ye misafirliğe gönderdiği kızı Fatiha'yı talebelerinden sabah erkenden getirmelerini ister.

2. Talebeler Şem tepesi üzerine geldiklerinde horozun ötüşünü duyunca kızı orada bırakıp geri dönerler.

3. Fatiha Şike'ye tek başına döner.

****

1. Yahya Hoca misafirlerinin atlarını dama çıkarır.

2. Misafirler bu durumu görünce çok şaşırırlar.

102. Urazbehi

1. Urazbehi'nin karısı bir kış günü ahududu yemek istediğini söyler.

2. Urazbehi çuvaldızı alıp kilere iner.

3. Urazbehi kilerde ahududu yiyen karısına durumu hiç kimseye söylememesini ister. Kadın sırrı başkasına söyler.

4. Urazbehi karısına kızıp sarığını atıp çıkıp gider.

5. Urazbehi kendisi için kazılan kabre gelip girer ve ölür. Kabre Evliya Kabri adı verilir.

103. İbrahim Dede Çileği

1. İbrahim dedenin hamile olan karısı kış günü ahududu yemek ister.

2. İbrahim dedenin kilere diktiği asasından ahududu yetişir; kadın ahududuları yer.

3. İbrahim dede karısından bu sırrı başkalarına söylememesini ister, ama kadın onun bu sözünü tutmaz.

4. Sır başkasına söylendiği için İbrahim dede kitaplarını alır, sarığını sarar, kaftanını giyer ve yok olur.

104. Ebulkasıym Dede

1. Tav İli'nde yaşayan Ebulkasıym dede bir gece kara bir mum yakarak başka bir yere göç eder. Onun yerleştiği köye Karaşem (kara mum) köyü adı verilir.

2. Ebulkasıym dede ölünce o tabutuyla uçarak İslâm ovasına iner, oraya gömülür; kabri kutsal sayılarak ziyaret edilir.

105. Timerşeyih

1. Boyu ve eni altmış metre olan Timerşeyih mescit minaresine çıkarak süngü atar.
2. Timerşeyih'in süngü attığı yerden çeşme çıkar.
3. Timerşeyih süngüsünü ikinci defa attığında süngü Minger kırına düşer. Timerşeyih'i oraya gömerler.

106. Mehdi Taşı

1. Mehdi taşının üzerinde Allah tarafından yeryüzüne gönderilen Mehdi'nin izleri vardır.
2. Yaşlılar Mehdi taşına yağmur duası etmeye giderler. Çeşmenin suyunun da kutsal olduğuna inanılır.

107. Kesik Başlı Evliya

1. Buhara'dan yola çıkan üç kişi İslâmiyet'i yayarak dolaşırken Fonglen ormanında haydutların atlı araba sürücülerine saldırdıklarını görürler.
2. Üç evliya sürücüleri savunmak için gittiklerinde, haydutlar evliyalardan birinin başını keserler.
3. Başı kesilen adam, başını koltuğunun altına alır ve yol kenarından yürümeye başlar; bir süre sonra yere düşüp ölür; arkadaşları onu gömüp Buhara'ya geri dönerler.
4. Sibirya'ya gitmekte olan birkaç mahkum yoldaki güzel kokunun sebebini araştırınca burada evliya kabri olduğunu öğrenirler.

108. Kesikbaş

1. Kazan, İvan Groznıy'ın eline geçince ahaliden birinin başı kesilir.
2. Kesik baş yuvarlanarak giderken gövdesi de onu takip eder.
3. Kesik baş kabrinin bulunduğu yere gelince durur; cesedi oraya gömerler.

109. Keramet Sahibi

1. Bereke Han zamanında bir adam hacca giderken bir dağın altında oturur.
2. Baskıncılar bu adamın yanına gelip başını keserler.

3. Adam başını koltuğunun altına kıstırıp dağa çıkar ve orada ölür.
4. Durumu gören baskıncılar korkup kaçarlar.

110. Helfe Dede

1. Kazan'da eziyet gören Helfe dede, bir dağın başına çıkıp asasına atar ve onun düşeceği yere yerleşeceğini söyler.
2. Uçan asanın arkasından giden Helfe dede, asa Çallı köyüne inince oraya yerleşir.

****

1. Buhara'ya okumaya giden Helfe dede, karısına yedi yıl bekledikten sonra eğer dönmezse evlenmesini söyler.
2. On beş yıl sonra geri dönen Helfe dede karısının evine gidip Kur'an okumak ister. Kadın müsaade eder.
3. Kadın eski kocasını tanır.

****

1. Helfe dede Çallı'yı çok sever.

111. Ev İyesi (Ev Anası)

1. Ev iyesi evleri sahiplenen, kilerde yaşayan bir yaratıktır.
2. Ev iyesi, eve gelecek felaketleri önceden bildiği için evdekileri uyarmaya çalışır.
3. Ev iyesi, eve zenginlik veya fakirlik getirebilir.
4. Ev iyesi, kalbini kıranlara çeşitli hastalıklar bulaştırır.
5. Ev iyesinin ördüğü saçı kesmek doğru değildir.
6. Evden ayrılmak isteyen kişi ev iyesinden izin almalıdır.
7. Çok az insanın gördüğü ev iyesini Möhti dede şöyle anlatır:
    a. Möhti dede uykudan uyandığında uzun saçlı gök ak kıyafetli birini iskemlede otururken görür.
    b. Ev iyesi Möhti dedenin onu gördüğünü sezince sobanın arkasına girip kaybolur.
8. Bir adam evdeki beyaz kedi ölünce yerine siyah bir kedi alır.
9. Kediye iyi bakılmasına rağmen kedi zayıflar. Ev sahipleri bunun sebebinin ev iyesi olduğundan şüphelenirler.

10. Adam bir gece tarladan eve döndüğünden ev iyesinin kediye işkence etmekte olduğunu görür.
11. Ev sahibi kara kediyi komşuya verir ve yerine beyaz kedi alır. Bu kedi diğeri gibi işkence görmez.

112. Ahır İyesi (Yurt Anası)

1. Ahır iyesi at ahırında yaşar, atları çok sever; sevmedikleri atlara ise işkence eder.
2. Kalbi kırılan ahır iyesi, evdeki bütün evcil hayvanları öldürebileceği için ona lapa pişirirler.
3. Bir adam beyaz bir atın yanına doru bir at alır.
4. Doru at günden güne zayıflar ve çalışamaz olur.
5. Atın sahibi bir gece kapının arkasına saklanınca at iyesinin doru ata eziyet ettiğini görür.
6. Bir başka kişi ise ahır iyesini şöyle anlatır:
    a. Bir adam kara doru bir at alır. Ama at günden güne zayıflar.
    b. Adam kara doru atı satıp yerine kahverengi bir at alır. O at da zayıfken semizleşir.
    c. Adam ahır iyesinin kara hayvanları sevmediğine kanaat getirerek evine kara hayvan sokmaz.

113. Ev İyesini Nasıl Aldatmışlar

1. Bir karı koca yeni eve taşındıklarında kadın iğ sesi duyup bunun ev iyesi olduğunu anlayarak sevinir.
2. Ev iyesi bu ailenin atını sevmez ve ona eziyet eder.
3. Karı koca atı eski evlerine götürdükten sonra koşturarak geri getirirler. Ev iyesi bir daha ata musallat olmaz.

114. Hayvanın Terlemesinin Sebebi

1. Ahır iyesi sevdiği atın saçını on iki örgü örer, sevmediğine ise eziyet eder.
2. Ahır iyesi sığırlara da musallat olduğu için bir kişi ev iyesinin sevmediği sığırı kız kardeşine verir.

115. Biçura

1. Kadın olan biçuralar mahzenlerde, kilerlerde ve terkedilmiş hamamlarda yaşarlar.
2. Biçura geceleyin gelip bulaşık yemek tabaklarını, tası tencereyi yalar; yemek hoşuna gitmezse tabağı tencereyi kırıp gider.
3. Biçuranın gönlünü almak için, kalmış yemekler boş bir odaya bırakılır.
4. Biçuranın musallat olduğu evde dikkatli yaşamak gerekir.
5. Biçura bekâr erkeklere musallat olur.
6. Biçura yalnız yaşayan bir hocayı rahatsız etmeye başlar. O, her gece hocanın üzerine sobanın başından çeşitli eşyalar atar.
7. Hoca dayanamayacak duruma gelince tüfeğiyle biçuraya ateş açar, ama eşyalar sürekli hocanın üzerine yağıp durur.
8. Hoca biçuranın öğrettiği gibi yapıp bir dua okur ve biçuradan kurtulur.
9. İyiliksever biçuralar musallat olduğu evin sahibini zenginleştirir.
10. Bir hocanın evine musallat olan biçura hocanın zenginleşmesini sağlar.
11. Hoca bir süre sonra biçuradan bıkar ve ondan kurtulmak için büyücü bir kocakarıyı evine getirir.
12. Kocakarı evde büyü yapınca o gece hocanın evi, ahırı, hayvanları yanıp kül olur.
13. Hocanın evi yanmasına rağmen komşularına hiçbir zarar gelmez. Bu işi yapanın kim olduğu bilinmez.

116. Biçura da Göç Etmiş

1. Bir adam biçuradan bıkınca evinden taşınmaya karar verir.
2. Adam geride eşyanın kalıp kalmadığı konusunda kendi kendine konuşurken biçura yayığın kaldığını söyler.
3. Biçuranın sahibinden ayrılmadığı ve onunla birlikte göç ettiğine inanılır.
4. Biçura söven ve saygısızlık eden insanlara da kötülük yapar.
5. Biçuraların zenginleştiren ve fakirleştiren iki türü vardır.

117. Şüreli

1. Kara ormanda yaşayan şürelinin dış görünüşü insanlarla benzerlik ve farklılıklar gösterir.

2. Şüreli insanların ormanda kaybolmasını sağladıktan sonra onların ölümüne sebep olur.

3. Şüreli iki kişinin veya yanında köpeği bulunan kişilerin yanına yaklaşmaz.

4. Şüreli insanları aldatarak yanına getirir, dişlerini gösterenleri gıdıklayarak öldürür.

5. Gıdı gıdı oynamayı seven şüreliden kurtulmak için akarsuya doğru koşulmalıdır. Çünkü şüreli suyun karşı kıyısına geçemez.

6. İnsanlar şürelinin pek çok kişiyi gıdıklayarak öldürmesinden bıkarlar; ama bunun çaresini bulamazlar.

7. Bir yiğit yanına köpeğini alarak ormana odun kesmeye gider.

8. Köpek yolda gördüğü tavşanı kovalamaya başlayıp uzaklaşır.

9. Yiğit köpeği olmadan ormana gider; ağaç keser. Bu sırada yanına gelen şüreli gıdı gıdı oynamak ister.

10. Yiğit önce sıkıştır sıkıştır oynamayı teklif edince şüreli bunu kabul eder.

11. Bıltır adlı bu yiğit, şürelinin parmaklarını ağaca sıkıştırarak bırakıp gider.

12. Şürelinin arkadaşları gelip kimin sıkıştırdığını sorup "Bıltır" cevabını alınca şüreliyle alay ederler.

13. İnsanlar yiğidin şüreliye yaptığını öğrenince herkes şürelileri aynı şekilde aldatarak onlardan kurtulur.

14. Şüreli at üzerinde dolaşmayı sever. Atlara eziyet eden şüreliyi yakalayınca onu yakarak veya boğarak öldürürler. Fakat şüreli öldürülen yerde hane sayısı artmaz.

15. Bir köyün at sürüsüne şüreli musallat olur. Köylü bu belâdan kurtulmak için bir atın sırtına katran sürüp gönderir.

16. Köylüler atın üzerine yapışıp gelen şüreliyi yakarlar. O köyü kargışladığı için köyde hane sayısı artmaz, köylüler fakirleşirler.

17. Başka bir köyde de ata katran sürerek bir şüreli yakalarlar. Onu dövmelerine ve yardan aşağı atmalarına rağmen ondan kurtulamayınca, ağaca bağlayıp yakarlar. Bu yüzden köydeki hane sayısı artmaz.

18. Bir dede ormanda odun keserken kendisini çağıran bir sesin ardından gidip ormanda kaybolur.

19. Dede eve dönmeyince onun anne ve babası kaygılanırlar. Ama oğullarını ormanda bulamazlar.

20. Dedenin annesi kötü bir şeyin olduğunu sezip hocayı çağırtıp dua okutur ve kurban keseceğine dair adakta bulunur.
21. Dede ertesi gün geri dönünce şürelinin kendisini aldattığını söyler.

118. Bıltır Kıstırdı

1. Bir yiğit ormana odun kesmeye gittiğinde, yanına gelen şüreli onunla gıdı gıdı oynamak ister.
2. Yiğit hileyle şürelinin elini tomruğun yarığına sıkıştırıp bırakır.
3. Şüreli bıltırki yiğidin kendisini buraya sıkıştırdığını söylediğinde şürelinin arkadaşları ona gülerler.

119. Şüreliyi Hapsedenler

1. Bir ailenin büyük dedelerinden biri gelip bir köye yerleşir.
2. Bu adamın atları her gün tere batmış olarak geri dönünce, o, atlardan birinin sırtına katran sürüp gönderir.
3. At sırtına şüreli kızı yapışmış olarak geri gelir.
4. Adam kızı dövmeye başlayınca kız bir daha yapmayacağını söyleyip kaçar.
5. Atlar bir daha terleyerek dönmez, aileye de Şüreliler adı verilir.

120. Şüreli Fundalığı

1. Vetey adlı bir adamın aygırı zayıflayıp güçsüz düşer.
2. Vetey aygırın arkasına katran sürüp gönderince, aygır ertesi gün üzerine şüreli yapışmış olarak geri döner.
3. Şüreli atın sırtından inip kaçar, ama onun derisi atın sırtına yapışıp kalır.
4. Şürelinin görüldüğü fundalığa Şüreli fundalığı denilir.

121. Şığalı'nın Altı

1. Şığalı köyünde yaşayan atlara şüreli musallat olunca, bir atın sırtına katran sürüp gönderirler.
2. Atın sırtına yapışmış olarak gelen şüreliyi indirip yakarak öldürürler; şüreli köyü kargışlayarak ölür.

3. Kargıştan korkan köy halkı, Büyük Menger ile Yeni Menger köylerine göç ederler.

122. Şürelinin Kargışladığı Köy

1. Bir köylü atının tere batmış olarak döndüğünü görünce onun sırtına katran sürüp gönderir.
2. At ertesi gün sırtına şüreli yapışmış olarak döner.
3. Şüreliyi kesince kanından birçok şüreli türediği için onun baltanın sapı ile döverler.
4. Şüreli köyün altı evden artmaması için dua eder ve kaçıp gider.

123. Altı Evden Artmasın Yedi Eve Varmasın

1. Sürüye gönderilen at terleyerek geri dönünce Şemseddin adlı bir ihtiyar (atın sahiplerine) atın sırtına katran sürüp göndermelerini söyler.
2. At şüreli oğlu binmiş olarak geri döner.
3. Şemseddin şüreliyi hamamda yaktırır.
4. Şüreli köyün altı evden fazla artmaması için dua ederek ölür. Köy altı evden artmaz.

124. Köpekten Korkmuş

1. Ermen Satdin oğluyla ormana gider ve geceleyin orada kalır.
2. Şüreli gelir ve Ermen Satdin ile gıdı gıdı oynamak ister.
3. Ermen Satdin'in oğlu saklı tuttuğu köpeği serbest bırakınca şüreli kaçıp gider.
4. Şüreli kaçarken birçok ağacı kırar.

125. Geceki Karşılaşma

1. Bir yiğit ormana odun kesmeye gider, boran çıkınca orada kalır.
2. Yiğit ormanda şürelinin olduğunu bildiği için korkup ağaca çıkar.
3. Yiğidin çıktığı ağacın dibindeki kütüğe gelip oturan şüreli çarığını yamalarken ay bulutun arasına girer.
4. Şüreli ayın ışıldaması için yukarı bakar bakmaz, yiğit korkusundan şürelinin üzerine düşer.

5. Şüreli üzerine bulutun düştüğünü zannedip kaçarken, yiğit de ondan kaçar.

126. Kel ile Şüreli

1. Bir kel testereyi icat ettikten sonra ormana odun kesmeye gider. O, şürelinin yardımıyla odunu keser.
2. Şüreli testereye şaşırınca yiğit sırt kaşıyan aletinin de olduğunu söyler.
3. Şüreli ile yiğit birbirlerinin sırtlarını kaşımaya karar verirler.
4. Kel yaptığı aletle şürelinin sırtını kaşıyınca, şüreli ağrıya dayanamayıp kaçar.

127. Şüreliyi Nasıl Aldatmalı

1. Bir grup kız ormana çilek toplamaya gider.
2. Susayan kızlar su bulmak için bir gölü aramaya başlarlar.
3. Kızlar erkeklerin seslerini işitince korkalar; ama etrafta kimseyi göremeyince yollarına devam ederler.
4. Kızlar uzun süre gitmelerine rağmen aynı yerde olduklarını anlayınca çok korkarlar.
5. Kızlardan biri giysilerini ters giyinince, kızlar kendilerini yolun üzerinde bulurlar.
6. Şüreli giysisini ters giyinen kızdan korkar.

128. Yarımtık

1. Çilek toplamaya gidenler yanlarında tuz veya acı alıp giderler ve şürelileri bu şekilde korkuturlar.
2. Memelerinin altına tuz değdirilen şüreli ölür.
3. Bir adam atının yorgun geldiğini görünce onun sırtına katran sürüp gönderir.
4. At sırtına yarımtık yapışmış olarak geri döner.
5. Yarımtık insan şekline girip dolaşır.
6. Bir adam yarımtığın elini tomruğun yarığına sıkıştırır ve öyle bırakıp gider.
7. Yarımtık onun isminin Bıltır olduğunu öğrenince "bıltır sıkıştırdı" diye bağırmaya başlar.
8. Yarımtığın önceden insan olduğu ve büyü sonucunda yarımtığa çevrildiğine inanılır. O, kuş olarak dolaşır.

9. Kazan'lıların şüreli dedikleri yarımtıktır.

129. Yel

1. Meryem ormana çilek toplamaya gittiğinde yel çıkınca kaybolur.
2. Üç gün sonra bulunduğunda ak sakallı bir dedenin onu yukarı kaldırmak istediğini söyler.

130. Metskey

1. Kadın veya kocakarı şeklinde olan metskey ateş olup bacadan uçar.
2. Ateş topuna ağaç yaba sokulursa, metskeyin vücudu ertesi sabah kalktığında benek benek olur.
3. Bu insanların isimleri ağza alınmaz.

131. Batır Gerey

1. Batır Gerey altı yaşındayken atları kösteklemeye gittiğinde ormanda kaybolur.
2. Batır Gerey'in kaybolduğunu anlayınca bütün köy halkı ve ailesi onu ormanda arar, ama bulamazlar.
3. Babası birkaç gün sonra tekrar ormana gittiğinde oğlunu bulur.
4. Batır Gerey geri döndükten sonra yaşadıklarını şöyle anlatır.
    a. Batır Gerey ormanda iken gözüne ilişen çilekleri toplamaya başlar ve kaybolur.
    b. Geceleyin uyurken yanına ak sakallı bir ihtiyar gelip onu uyandırır; bir barakaya götürür; yedirip içirir; gerektiği zaman kullanması için eline iki çatallı bir ağaç verip gider.
    c. İhtiyar çocuğa üç gün yardım eder, üçüncü gün babasının onu almaya geldiğini söyleyerek iki çatallı çubuğu alır ve çocuğu bırakıp gider.
    d. Babası daha sonra gelip Batır Gerey'i bulur.

132. Ubır

1. Ubır insanlara, özellikle de kadınlara musallat olur. Musallat olduğu insanın tepesi deliktir.

2. Ubırın musallat olduğu insan uykudayken ateş olup bacadan çıkar. Herhangi bir hayvan şekline girerek dolaşır ve geri döner.
3. Ubır erkeklerden çok kadınlara kötülük yapmayı sever.
4. Ubırı yakalamak zordur, çünkü o kıvılcımlara bölünerek kaybolur. Onu yakalamanın yolu elbisesini sökmektir.
5. Ubırı dövünce onun musallat olduğu kişi acı çeker; gözüne iğne batırınca da aynı iğne onun musallat olduğu kişiye batar.
6. Ubırı tutmak için iki çatallı kuşkirazı ağacı veya başka bir ağacın budağı ortadan ikiye ayrılır. Böyle yapınca ubır insana dönüşür, gelir ve af diler.
7. Ubırın musallat olduğu insanlar çok kansız oldukları için hırsızlık yaparlar, yeni doğan çocukları veya hayvanların yavrularını değiştirirler.
8. Ubırın emdiği hayvan yüklü ise yükünü düşürür, değilse zayıflayıp ölür.
9. Ubırın emdiği insanların derilerinde çıbanlar ve yaralar çıkar, insan elsiz ayaksız kalır veya kendi kendine bağırıp çağırır. Bu insanların kurtulmalarının yolu terleyerek dönmüş atın hamudunu çıkarıp boynuna koymaktır.
10. Ubırın musallat olduğu kadınlar köylerin veya şehirlerin dışındaki terkedilmiş yerlerde yaşayıp, falcılık veya kocakarı ilacı yaparak geçimlerini sağlarlar.
11. Ubırlı insan öldüğünde ubırı onu mezarda da rahat bırakmaz, mezardan çıkıp insanların eşyalarını çalar, büyü yapar veya başka bir kötülüğü dokunur.
12. Ubırın mezardan çıkmaması için mezardaki deliğe at tezeği doldurulur ve üzerine meşe kazığı çakılır. Böylece o, kötülük yapamaz hâle gelir.

133. Tokıy Çukuru

1. Tokıy adlı Hemekey dede ölünce ubır olarak köyü Eski Karmaş'a geri döner. O evine girdiğinde bir kişi horlamaya başlar.
2. Bir adam bu eve gidip kapısını çalınca bacadan ateş çıktığını görür.
3. Köy halkı Hemekey dedenin kabrini açıp onu çatallı ağaç ile çiviler; ama bunun bir faydası olmaz.
4. Köy halkı ubırdan kurtulmak için Hemekey dedenin cesedini kabirden çıkarıp yakar. Cesedin yakıldığı çukura Tokıy çukuru adı verilir.

134. Albastı

1. Albastı terkedilmiş evlerde, gübre dökülen nehirlerde, tarlalarda ve çayırlarda yaşayan kötü bir ruhtur.

2. Albastı insanların gözüne çeşitli şekillerde görünür, onların kanlarını içer veya boğmaya çalışır.

3. İnsanlara musallat olan albastı, köpek havlaması veya horoz ötüşü duyunca kaybolur.

4. Bir adam şehirden dönerken yolun iki yanında iki ot yığını ortaya çıkar. Bu ot yığınları adamı takip etmeye başlar.

5. Adam atını koşturmasına rağmen onlardan kurtulamaz.

6. Adam bu ot yığınlarının albastı olduğunu anlar; o, atını hızlı sürse de onlardan kurtulamayınca arabasına kıvrılıp yatar.

7. Horoz ötünce adam ot yığınlarının kaybolduğunu görüp köyüne geri döner.

135. Hortlak

1. Hortlak öldürülen insanların kanının akıtıldığı yerde veya mezarının üzerinde olur.

2. Hortlak insanlara kötülük yapmaz; ama kendisini öldüren kişiye gelip onun sinirlerini bozar.

3. Hortlak insanları yalnızca korkutur; bu durumda ona sövmek gerekir.

4. Bir kadın geceleyin arabasıyla ormanın kenarından giderken, köprüde yaşlı birini görür.

5. Köprüdeki ihtiyar, kadından kendisini de arabasına bindirmesini ister, kadın cevap vermeden geçip gider.

6. Kadın geriye dönüp bakınca köprüdeki ihtiyar bir ateş yumağı olup gelir, arabaya biner ve güzel bir kıza dönüşür.

7. Arabadaki kadın atı sürer; ama at ilerlemez.

8. Kadın kızdan kurtulmak için dua okur, söver, döver; fakat onu indiremez.

9. Kadın aşağı inip atını ters çevirince kız ortadan kaybolur, kadın da köyüne gider.

136. Su Dedesi

1. Su altındakilere başkanlık eden su dedesi, su iyesi ve su anası vardır.

2. Su dedesi büyük sularda yaşar, suya yıkanmaya girenleri yanına çeker.
3. Su dedesi insanların gözüne nadiren görünür.
4. Su dedesi öfkelendiği zaman suda sert dalgalar oluşur.
5. Yıkanmakta olan insanların vücutlarında kabarcıklar çıkarsa, bir avuç tuz ile un alınır karıştırılır, o karışım ya yıkanılan yere ya da kabarcıkların üzerine serpilirken bazı sözler söylenir.
6. Bir sudan ilk defa alınacak veya içilecekse erkekler sakallarından bir kıl, kadınlar ise saçlarından bir tel yolup suya atarlar.
7. Su dedesi bütün suların hakimidir ve çok yaşlıdır.

137. Su İyesi

1. Su iyesi küçük sularda yaşar ve akılsızca işler yapar.
2. Su iyesi öfkelendiğinde değirmenin bendini yıkar, balıkları kovalar, insanları veya hayvanları suyun dibine çekip orada öldürür.
3. Su iyesinin parası çok olduğu için istediği yiyeceği alıp yer.
4. Bir köylü su kenarında otururken, su iyesi ona ne yaptığını sorar.
5. Köylü gölü asmak için kumdan urgan yaptığını söyleyince, su iyesi bunu yapmaması karşılığında ona para teklif eder ve suyun dibinden çokça para getirip köylüye verir.
6. Su iyesi karısını erkeklerden kıskanır ve onu gören erkekleri suyun dibine çekip öldürür.

138. Su Anası

1. Su kenarında saçlarını taramakta olan su anası, biri çıkıp geldiğinde tarağını bırakıp gider. Daha sonra o sürekli tarağı alan kişiye gelip rahatsız eder ve tarağını alır.
2. Su anası çocukların kanını emmeyi sevdiği için, suda yıkanmakta olan çocukların kanını emip öldürür.
3. Su anası erkekleri misafir etmeyi sevdiği için, bir değirmenciden ya kendisine misafir gelmesini ya da bir çocuk getirmesini ister; değirmenci ikisini de reddeder.

4. Su anası değirmenin bendini yıkıp değirmenciyi bıktırır. Değirmenci bir avcıyla anlaşarak su anasına bir çocuk verir.
5. Su anası bu iyilikten sonra değirmenciyi ısrarla misafirliğe çağırır. Değirmenci gitmek zorunda kalınca ona bolca ikramda bulunup geri gönderir.

139. Timka Gölü

1. Su kızı gece oluca gölün kıyısına çıkıp birini bekler.
2. Timka adlı köylü suya batınca su kızı da ortadan kaybolur.

140. Yetim Kız ile Su Anası

1. Yetim bir kızı, üvey annesi sabah erkenden suya gönderir. Su anası kızın yanına gelir.
2. Kız su anasından kaçarken çevredekiler bunu görüp su anasını yakalarlar ve onu hapsederler.
3. Su anası, bu kızın gönlünde derin bir sevgi bırakınca, kız onu kurtarmaya çalışır; fakat insanlar kızı da hapsederler.
4. Kızın erkek kardeşi kız ile su anasını hapisten çıkarınca, bunlar su kıyısında yaşamaya başlarlar.
5. Köy halkı kızı kurtarmak için suya zehir atar; zehirlenen su anası göze görünmeye başlar ve kendisini zehirleyenlerin mallarına zarar verir.
6. Su anası suyu başka taraftan yarıp gider; kız ise evine geri döner.

141. Maden Ocağı İyesi

1. Maden ocağı iyesi çeşitli sesler çıkarır, madende çökme olacağı zaman madenciyi uyarır.
2. Maden ocağı iyesi madenciye yardım eder; ama madencinin bu yardımı başkalarına söylememesi gerekir. Aksi takdirde o, madenciyi boğarak öldürür.

142. Madencinin Kaybolması

1. Bir madenci lokomotifi beklemeden geri dönerken, önünde bir ışık görür ve onu takip eder.

2. Madenci uzun süre gidince terkedilmiş bir galeriye geldiğini görür, önündekinin de maden iyesi olduğunu fark eder.
3. Madenci hafifçe öksürerek geri döner ve madende her zaman hafifçe öksürerek dolaşılması gerektiğini anlar.

143. Kırk Yıl Rahat Çalışmış

1. Bir madenci, maden iyesi kendisine yardım ettiği için kırk yıl boyunca rahatça çalışır.
2. Madenci ölmeden önce rahat çalışmasının sebebini diğer insanlara da anlatır.

144. Maden İyesinin Öfkesi

1. Bir madencinin yaptığı işe karşın yorulmaması, onun arkadaşlarının dikkatini çeker ve bunun sebebini sorarlar.
2. Madenci bir dostuna kendisine maden iyesinin yardım ettiğini söyler.
3. Madenci sırrını söyledikten sonra maden iyesi ona öfkelenir ve madencinin üzerine kayalar eşilip düşer.
4. Madenci artık rahat çalışamayacağını anlayınca başka galeriye gider.

145. Yengeç Niye Geriye Doğru Yürüyor?

1. Bir adam inatçı karısıyla çayıra giderken, kadın çayırın kırkılmış olduğunda ısrar eder.
2. Adam karısının inat etmesine kızar ve onu suya batırır. Kadın tekrar ısrar edince adam onu iyice suya sokar.
3. Kadın suyun içinde de iki parmağını kaldırıp makas gibi yapar ve çayırın kırkılmış olduğunda ısrar eder.
4. Kadın inatçılığı yüzünden yengece dönüşür.

146. Tahta Kurusu ile Güvenin Hikâyesi

1. Zengin ama cimri bir karı koca, akrabalarını misafirliğe çağırırken onlara ne yedireceklerine karar veremezler. Onlar hasta olan kediyi kesip pişirmeye karar verirler.

2. Misafirler gelip yemeğe oturunca çorbayı tadıp durumdan şüphelenirler.
3. Yaşlı bir teyze kalkıp etrafa bakar ve kedinin başını bulup getirir.
4. Misafirler kendilerine kedi yedirmeye çalışan bu karı kocaya çok kızarlar.
5. Mahcup olan adam kapının önündeki yün küfesini girip güveye, kadın ise tahtaya yapışıp kuruyarak tahta kurusuna dönüşür.

147. Sinek ile Örümceğin Hikâyesi

1. İp eğirmekte ve dantel örmekte usta olan bir kız, zaman geçtikçe tembelleşmeye başlar.
2. Bu kız bir süre sonra evlenir ve iyice tembelleşir.
3. Kızın eskiden yapmış olduğu şeyler eskimeye başlayınca, kocası bir kucak tel getirerek, onları eğirip gömlek dikmesini ister.
4. Kadın, kocası işe gidinceye kadar çalışırmış gibi yapar, işe gittikten sonra ise komşuları ile oturup çene çalar.
5. Adam bir gün karısının çok ip eğirdiğini zannedip ipleri kelebe sarması için ona kelep ağacı kesmeye gider.
6. Kadın kocasını takip eder ve sesini değiştirerek onu korkutur.
7. Adam orman iyesinin tılsımlı ağacına rastladığını zannederek koşmaya başlar; fakat bir an için geri dönüp batığında onu korkutanın karısı olduğunu anlar.
8. Adam karısının ip eğirmemek için böyle bir şey yaptığını anlayınca karısını ip eğirmezse öldürmekle tehdit eder.
9. Kadın ip eğirmek yerine dört ayaklı olup ağaca sarılmayı ister.
10. Kadın çıktığı ağaçta örümceğe dönüşür, adam ise karısını öyle görünce korkusundan ruhu ağzından çıkar ve bir sinek oluverir.
11. Örümcek sineği tuzağına düşürmeye söz verir ve ona incecik iplerden bir ağ hazırlar.
12. Örümcek tuzağına düşen sineği kuruması için bağlayıp bırakır ve onu kendisine yiyecek yapar.

148. Kaplumbağa, Örümcek ve Arı Nasıl Meydana Gelmişler

1. Dul bir kadın çalışıp didinerek üç kızını büyütür ve onları başka köylerden yiğitlerle evlendirir.
2. Kadın evde bir sığırcık ve bir inekle yalnız kalır.
3. Kadının sığırcığı Hindistan'da çeşitli tılsımlar öğrenmiş bir kuştur.
4. Kadın bir gün hastalanınca kızlarını çağırması için sığırcığını gönderir.
5. Sığırcık leğenleri parlatmakta olan büyük kıza gelip annesinin isteğini söyler; ama kız işinin olduğunu söyleyerek gitmek istemez. Kız sığırcığın yaptığı büyüyle kaplumbağaya döner.
6. Sığırcık tezgahta kendir dokumakta olan ortanca kıza da annesinin dileğini iletir. O da kendir dokuduğunu söyleyince sığırcık onu örümceğe çevirir.
7. Sığırcık hamur yoğurmakta olan küçük kıza gelince kız daha söyleneni dinlemeden annesine koşar; sığırcık da ona dua eder.
8. Küçük kız ömrü boyunca mutlu yaşadıktan sonra ölür ve bir arıya dönüşür.

149. Kaplumbağa Nasıl Meydana Gelmiş

1. Dul ve zengin bir kadın kıtlık çekilen bir sene insanlara çok fahiş fiyata, ama eksik ölçerek un satar.
2. Kadın ölçtüğü unu kimseye göstermez ve hile yapar.
3. Tılsımlı bir asaya sahip olan ihtiyar bir adam kadından un almaya gelir.
4. Kadın unu içeride tartıp getirince ihtiyar unun eksik olduğunu anlayıp tekrar tartmak ister.
5. Kadın eksik tartmadığına dair yeminler eder, ama ihtiyarla içeri girip tarttıklarında unun eksik olduğu anlaşılır.
6. İhtiyar, kadına, kantarın iki kefesi omuzlarından düşmesin, diye beddua edince kadın kaplumbağaya dönüşüverir.

150. Kurbağa ile Bıldırcın Nasıl Meydana Gelmişler

1. Bir adam kendini her zaman bilgili göstermeyi severken, karısı gördüğü her şeye hayret eder.

2. Bu karı koca bir satıcıdan kendilerine elbise bakarken, kadın yine her şeye şaşkınlıkla bakar, kocası ise hiçbirini beğenmez.
3. Satıcı bu adama kanatlı ve kuyruklu uçan bir cübbe gösterir. Adam bu cübbeyi beğenip giyinir.
4. Satıcı adama cübbenin nasıl kullanılacağını öğretmeden adam uçmaya başlar.
5. Kadın kocasının uçuşuna hayranlıkla bakıp koşarken bataklığa düşer ve oradan kurtulamayarak kurbağaya döner.
6. Adam ise uzun süre nasıl yere ineceğini bilemeyip uçar ve bıldırcına dönüşür.

151. Yelve, Bıldırcın, Keklik, Serçe ve Karganın İsimleri Nasıl Meydana Gelmiş

1. Yelve, bıldırcın, keklik ve serçe açlıktan ölmek üzere olan kel bir turnayı at edip dolaşmaya çıkarlar, bu sırada turna sazlığa gömülür.
2. Keklik, yelve, bıldırcın ve serçenin turnayı çıkarmak için söyledikleri sözler onlara isim olarak verilir.
3. Karga ise bu sırada turnanın leşini almak için pazarlığa girişir ve o da aynı şekilde isim alır.

152. Niçin Yelve Zayıf, Bıldırcın Şişmandır

1. Yelve etraftan çaldığı tohumu gece demeden gündüz demeden değirmende öğütmeye çalışır ve bu sırada komşularını rahatsız eder.
2. Bıldırcın ona kanaat etmesini öğütler, ama yelve onu dinlemez.
3. Bıldırcın var olanı yiyip şişmanlarken yelve aç kalacağı korkusuyla sürekli çalıştığı için zayıflar.

153. Guguk, Bülbül ve Kırlangıç Nasıl Meydana Gelmişler

1. Mahişeker adlı bir kız gölde yıkanmaya gider.
2. Kız yıkanırken yılan onun gömleğinin içine girip yatar.
3. Kız yılanı kovmak isteyince yılan dile gelip, eğer onunla evlenmeyi kabul ederse giysilerini vereceğini, aksi halde onu öldüreceğini söyler.
4. Kız yılandan kurtulmak için onunla evleneceğine dair söz verip giysilerini alır.
5. Mahişeker eve dönüp annesine olup biteni anlatınca annesi ona inanmaz.

6. Bir hafta sonra yılanlar gelir, Mahişeker'i zorla alıp giderler; annesi ne yapacağını bilmez.

7. Aradan birkaç yıl geçince Mahişeker bir kız ve bir erkek çocukla çıkagelir. Annesine su altında, su yılanı Ahmet'le birlikte yaşadığını anlatır.

8. Mahişeker gece annesinde kalmaya karar verir. Kız, annesine suya nasıl gireceğini anlatır.

9. Mahişeker'in annesi, kızından öğrendiği sırla o gece su yılanı Ahmet'in başını keser.

10. Mahişeker ertesi gün su kenarına gittiğinde kocası Ahmet'in başını bulunca sözünde durmayışına üzülüp ağlar.

11. Mahişeker kızına kırlangıç, oğluna bülbül olmasını söyler, kendisi ise guguğa çevrilip çocuklarından ayrı yaşamaya başlar.

154. Saksağan Niçin Ala Kanatlı Olmuş

1. Saksağanın beyaz ve yeşil renkte iki kıyafeti olduğu için, o kışın beyaz, yazın da yeşil kıyafetini giyinerek laf taşıyıcılık ve iftiracılık yapar.

2. Bütün hayvanlar saksağanın bu iftiracılığından ve laf taşıyıcılığından bıkar ve buna bir çare aramaya başlarlar.

3. Hayvanlar saksağanı sorguya çekmek için çağırıp yaptığı işi bırakıp bırakmayacağını sorarlar. Saksağan ise onları koruduğunu söyler.

4. Hayvanlar saksağandan kurtulmak için onu yakalayıp iki gömleğini tek gömleğe indirirler. Hayvanlar yaz kış onu görebilmek için ala renge boyarlar.

5. Saksağan eski alışkanlığından vazgeçmez; ama o ala renkli olduğu için hayvanlar onu her zaman görürler.

155. Horoz Niçin Üç Vakit Öter

1. Horoz eskiden çok şık kıyafetli bir kuş olmasına rağmen şimdi kötü bir kıyafetle gezer. Bunun sebebi şudur:

a. Tavus, horozun güzel kıyafetle dolaştığını görüp onu kandırarak kıyafetini elinden almaya karar verir.

b. Tavus komşu köyden kız isteyeceğine dair bir bahane uydurarak horozun kıyafetini alır ve eğer kıyafeti geri isteyecek olursa sabah, öğle ve akşam ötmesini söyler.
c. Horoz güzel kıyafetini verip eski püskü şeyler giyinir ve tavusun kıyafetini geri getirmesini bekler; ama tavus geri dönmez.
d. Horoz tavusun kendisini aldattığını düşünmeden sabah, öğle ve akşam ötmeye başlar, bu onda bir alışkanlık haline gelir.
e. Bu yüzden tavus asil bir giysi giyinirken horoz rüküş bir giysiyle kalır.

156. Tavuk Niye Suda Yüzemez?

1. Geçmişte kaz ve ördek gibi parmak araları perdeli olan tavuk, kimsenin kendisinden hızlı yüzemeyeceğini söyleyerek ördekle yarışa girer.
2. Ördek, tavuk kendisini geçmesin diye, yengeci gagalayıp yutmakla tehdit ederek tavuğun parmak aralarındaki perdeleri yırtmasını ister.
3. Yengeç ördeğin istediğini yapar. Bu yüzden suda yüzemeyen tavuk karaya çıkar.
4. Övünmeyi seven tavuk karada da huyundan vazgeçmez ve bir yumurta yumurtladığı zaman evi ayağa kaldırır.

157. Tavşan Niçin Kısa Kuyruklu Kalmış, Sincap Niçin Kuyruklu Olmuş

1. Yengeç bir gün başka yerleri görmek için seyahate çıkmayı düşünür; fakat kendi yürümesiyle fazla yer göremeyeceğini düşünerek, kuyruklu bir hayvanın kuyruğuna takılmaya karar verir.
2. Yengeç kuyruklu bir hayvan ararken tavşanı görür ve uyumakta olan tavşanın kuyruğuna yapışır.
3. Tavşan uykudan uyanıp kuyruğundaki şeyi görünce korkup koşmaya başlar. Yengeç ise hızlı koşarak onun etrafı görmesini engelleyen tavşana kızıp onun kuyruğunu koparır.
4. Yengeç kuyrukla ne yapacağını bilmezken, fındık topladığı için kuyruk paylaşımına gidemeyen sincap onu görür ve kuyruğu yengecin elinden alıp kendisine takar.

5. Sincap kuyruk taktıktan sonra derisi daha da kıymetlenir ve insanlar alış veriş yaparken onun derisini kullanmaya başlarlar.

158. Kurt Niçin İnsandan Korkar

1. Kurt yaratıldıktan sonra avlanabilmek için af kağıdı almak üzere Orman iyesine gitmeye karar verir.
2. Kurt yolda giderken tilkiye rastlar. Tilki kendisine ve nesline dokunmaması karşılığında kurdu Orman iyesine götürmeyi kabul eder.
3. Kurt Orman iyesine gelip canlıları yakalayıp yemek için izin ister.
4. Orman iyesi, kurda başaramayacağını söyleyerek bu teklifi reddeder; ama kurdun ısrarı üzerine izni verir.
5. Kurt ormandan çıkınca elindeki izni göstererek ata binmiş bir adamı yemek ister, fakat adam onu kuyruğundan tuttuğu gibi yere çalar.
6. Kurt kendine geldikten sonra yine Orman iyesinin yanına gelir ve kendisini insandan kurtarmasını ister. Orman iyesi onun ayağına tezlik verir, insanı görünce kaçıp kurtulmasını söyler.
7. Kurt yine ormandan çıkar ve fazla gitmeden, kurt var, diyen insanlar onu kovalamaya başlarlar. Kurt zorlukla canını kurtarır.
8. Kurt çok acıkınca tekrar ormandan çıkar ve yakında gördüğü koyunlardan birini yakalayıp kaçarken yeniden insanlar onu kovalamaya başlarlar. Kurdu bazen hızlı ayakları da kurtaramaz ve o düşüp ölür.

159. Ayı ile İnsanın Dostluğu Ne Zaman Bitmiş

1. Ayı ile insan iyi dost olurlar ve birlikte çiftçilik yapmaya karar verirler.
2. Onlar ilkbahar gelince şalgam ekerler. Şalgamlar büyüyünce ayı şalgamın üstünü, insan altını alır.
3. İnsan ayıyı misafirliğe çağırır ve güzel yemekler pişirir, ayı yemekleri çok beğenir. O da insanı yemeğe çağırır.
4. Ayı şalgamın üstü ile yemek pişirir, ama yemeklerinin yenilmeyecek kadar kötü olduğunu görünce aldatıldığını anlar. O ertesi yıl daha akıllı davranmaya karar verir.
5. Ertesi yıl ekilen buğdayın üstünü insan, altını da ayı alır.

6. Ayı yine insanın pişirdiği yiyeceklere hayran kalır. Ama kendi payını almaya gittiğinde toprağın altında hiçbir şey bulmaz.
7. Ayı insanın kendisini aldattığını anlayınca, onu ormana gelmemesi konusunda uyarır; ona zarar vermeye başlar. Böylece ayı ile insanın dostluğu biter.

160. Niçin Köpekler Bir Yalaktan Yemezler

1. Eskiden köpekler birbirlerine misafir olmayı ve aynı yalaktan yemeyi çok sevdikleri için kavgaları da eksik olmazmış.
2. Onların sık sık kavga etmeleri yüzünden sahipleri onları köyden kovarlar.
3. Bütün köpekler toplanıp bu duruma bir çare ararlar ve toplantının sonucunda tabak-kap yakınlığının olmamasına karar verirler.
4. Köpekler çocuklarına da bu kurala uymalarını öğretirler.

161. Niçin Kedi ile Fare Birbirlerine Kan Düşmanı Olmuşlar

1. Kedi ile fare çok iyi dost olurlar; buldukları her şeyi paylaşırlar.
2. Kedi ile farenin ambardaki bir çanak dolusu yağlarında kedinin gözü kalır.
3. Kedi yağı yemek için hile arar ve komşu Dusımbike'nin yeni yavrularına isim verme bahanesiyle gidip yağı yer.
4. Fare yavrulara konulan isimleri sorunca kedi "üstü, ortası ve kalanı" isimlerini verdiklerini söyler.
5. Fare ambara inip yağın bittiğini görünce, kedinin isim koyma işini anlar ve kedi ile fare kavga ederler. Böylelikle onların dostlukları biter ve can düşmanı olurlar.

162. Yel Nereden Çıkar, Niçin Çeşitli Şekillerde Eser?

1. Kaf dağının ardında yaşayan ihtiyar ve kör Yel iyesi, yeli dünyanın büyüklüğü kadar bir fıçıda saklar.
2. Yel iyesi nine, yel estirmenin vakti gelince fıçının tıpasını açar. O tıpayı çok açarsa fırtına kopar.
3. Yel iyesi kör olduğu için tıpayı kolundan hiç çıkarmaz. Ama bazen deliği hemen bulup takamayınca yel haftalar boyu eser.

163. Niçin Yarasa Aydınlıkta Uçamaz?

1. Güneş ile ay sürekli dolaşmaktan yorulunca bir toplantı yapıp canlılardan durmaları için izin istemeye karar verirler.
2. Toplantı sırasında herkes bu düşünceyi kabul eder ve anlaşmayı imzalarlar. Yalnız yarasanın imzalamadığı görülür.
3. Yarasaya niçin imza atmadığı sorulduğunda o, güneş ile ayın durması halinde rüzgârın tek yönden eseceğini, bitkilerin güneşin düştüğü yerde büyüyeceğini söyler.
4. Bütün hayvanlar yarasanın sözlerini kabul edip imzalarını geri alırlar.
5. Güneş ile ay yarasayı onların olduğu zaman dolaşmaması konusunda uyarırlar.
6. Bu yüzden yarasa ay ışığında da gün ışığında da uçamaz olur.

164. Güvercinler Niçin Kuğurup Yaşarlar ve Körebe Oyunu Nasıl Ortaya Çıkmış

1. Güvercinlerin ilk ata ve anasının iki yavruları olur.
2. Bu iki yavru oyun oynamayı sevdikleri için kanatlarıyla gözlerini kapatarak oyun oynarlar.
3. Bu iki yavru güvercin, büyüyüp yuvadan uçup giderler.
4. Yavrularını özleyen anne ve babaları, onların oyunlarını konuşup, öterek otururlar. Diğer güvercinler de bu güvercin çiftinin ötüşünü öğrenirler.
5. Güvercinlerin bu oyununa Ural taraflarında "Görlemeş (körebe) veya Kaçış oyunu" denir.

165. Horoz Niye İbikli, Tavuk Niye Tüneğe Konar?

1. Eski zamanlarda çok şık olan çaylak bir gün gelip ahırın damına konunca tavuk onu yanına çağırır.
2. Çaylakla tavuk dost olurlar, çaylak tavuğa uçma öğretmeye başlar. Tavuk üçüncü uçuşunda çitin başına konunca evi ayağa kaldıracak kadar bağırır.
3. Tavuğun çaylakla dost olmasını kıskanan horoz, gelip çaylağın tarağını kakıp düşürür ve onu kendi başına, çaylağın boynundaki kolyeyi ise tavuğa takar.
4. Horoz ile çaylak kavga ederken kolye kırılır ve inciler çöplüğe saçılır.

5. Ev sahipleri dışarı çıkınca çaylak uçup gider. Yalnız tarağını ve kolyesini unutmaz.

7. İlkbaharda tavuk kuluçkaya yatıp civciv çıkarınca, çaylak civcivleri alıp götürmeye başlar.

8. Çaylak civcivleri götürmemek için tarağını ve kolyesini ister; ama tarak artık horozun ibiği olduğu için onu çıkarıp veremez.

9. Tavukla horoz kolyeyi verebilmek için çöpü eşelerlerken horoz incileri de darı sanıp yutar. Çaylak ise her yıl intikam almayı unutmaz.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. Karşılaştırmalı Edebiyat

Karşılaştırmalı edebiyat ile ilgili ilk çalışmalar çok eskidir. Biz karşılaştırmalı edebiyat üzerine Türkiye'de yapılmış olan çalışmalara geçmeden önce karşılaştırmalı edebiyat nedir sorusuna cevap aramak ve karşılaştırmalı edebiyat üzerine Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılmış olan çalışmalar üzerinde durmak istiyoruz.

Karşılaştırmalı edebiyatı birçok yazar çeşitli şekillerde tarif etmişlerdir. Mesela H. H. Remark karşılaştırmalı edebiyatı şöyle tarif eder: "*Belirli bir ulusun sınırları dışına çıkan bir edebiyat çalışmasıdır; aynı zamanda bir yandan edebiyat, öte yandan resim, heykelcilik, mimarlık, müzik, felsefe, tarih, siyaset, ekonomi ve sosyoloji gibi diğer bilgi ve düşünce alanları arasındaki ilişkileri araştıran bir çalışmadır.*"[1]

S. Bassnett karşılaştırmalı edebiyat hakkında şunları söylemektedir: "*Karşılaştırmalı edebiyat kültürlerarası metin çalışmalarını içerir; bu da disiplinlerarası olup, zaman ve yer ötesi edebiyatlar arasındaki ilişki örnekleriyle ilgilidir.*"[2]

Karşılaştırmalı Edebiyat adlı bir başka eserde ise terim şöyle tarif edilmektedir: "*Karşılaştırmalı edebiyat; edebiyatı, insan ruhunun özel işlevi olarak daha iyi anlayabilmek için tarih, eleştiri ve felsefe aracılığıyla yapılan analitik tasvir, yöntemsel ve ayrımsal bir karşılaştırma, dilbilimlerarası ve kültürlerarası edebi olayların yapay bir yorumudur.*"[3]

Gürsel Aytaç ise karşılaştırmalı edebiyat terimi için, "*Edebiyat eserlerini inceleyen, araştıran edebiyat biliminin bir dalı, 'Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi'dir. Görevi, işlevi, farklı dillerde yazılmış iki eseri konu, düşünce ya da biçim bakımından*

---

[1] Kâmil Aydın, **Karşılaştırmalı Edebiyat-Günümüz Postmodern Bağlamda Algılanışı**, Birey Yay., İstanbul 1999, s. 47-48
[2] Aydın, age. s. 49
[3] A. M. Rousseau-Cl. Pishois, **Karşılaştırmalı Edebiyat**, Çev. Mehmet Yazgan, MEB Yay., İstanbul 1994, s. 184

incelemek, ortak, benzer ve farklı yanlarını tespit etmek, nedenleri üzerine yorumlar getirmektir."[4] demektedir.

Kamil Aydın ise, "*Karşılaştırmalı edebiyat farklı dilleri konuşan iki veya daha fazla grup arasındaki iletişim ve ilişkinin araştırılması*",[5] olarak tarif etmektedir.

Görüldüğü gibi karşılaştırmalı edebiyat üzerine yapılmış olan tariflerde büyük bir benzerlik söz konusudur. Hepsinde de iki veya daha fazla eserin etki, benzerlikler, tema ve motif gibi çeşitli açılardan incelenmesi, sonuçlarının ortaya konulması ve yorumlanması olarak tarif edilmiştir.

Karşılaştırmalı edebiyat üzerine Fransa'da başlamış ve burada yapılan çalışmalar 1800'lü yıllarda hız kazanmıştır. Karşılaştırmalı edebiyat terimi ilk defa Fransa'da kullanılmaya başlanmıştır, öncülerinden ilki ise bir Fransız olan Villemain'dir. O, Sorbonne'da bu konu üzerine 1828 ve 1829 yıllarında dersler verir.[6] Yine bir Fransız olan J. J. Ampère 1830'lu yıllardan itibaren derslerinde karşılaştırmalı edebiyatla ilgili çeşitli yöntemler kullanır.[7]

20. yüzyılda Fransa'da Baldensperger ve onun öğrencileri Paul Hazar ve Paul Van Tieghem ile karşılaştırmalı edebiyat büyük bir ivme ve etkinlik kazanmıştır.[8]

Almanya'daki karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarının başlangıcı Fransa'dan daha sonradır. Bu çalışmalarının hız kazanması 1850'li yıllardadır. Bir süre bu ülkede karşılaştırmalı edebiyat ile ilgili çalışmalar azalmış olsa da İkinci Dünya Savaşından sonra çalışmalara tekrar başlanmıştır. Almanya'da bu disiplin üzerinde yapılan çalışmalar sadece yazılı edebiyatla sınırlı kalmamıştır, onlar halk masalları ve halk şiiriyle ilgili çalışmalar da yapmışlardır; fakat halk bilimini oluşturan unsurların edebiyat tarihi ile ilgisinin olmayışı gerekçesini ileri süren Fransız

---

[4] Gürsel Aytaç, **Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi**, Gündoğan Yay., 1. bs. Ankara 1997- 2. bs. Ankara 2001, s. 1
[5] Aydın, age. s. 49
[6] A. M. Rousseau-Cl. Pishois, age. s. 22; Aydın, age. s. 23.
[7] Aydın, age. s. 23-24
[8] Aydın, age. s. 24; Enginün, **Mukayeseli Edebiyat**, Dergâh Yay., İstanbul 1992, s. 11.

karşılaştırmacı Van Tieghem, halk biliminin karşılaştırmalı edebiyat alanında uygulanmasına tepki göstermiştir.[9]

Karşılaştırmalı edebiyatla ilgili çalışmalar İngiltere'de 19. yüzyılın sonlarında başlar; fakat yapılan ilk çalışmalar İngiltere'de çok önemsenmez. 20. yüzyıldan itibaren ise bu alandaki çalışmalar artar ve çeşitli üniversitelerde karşılaştırmalı edebiyatla ilgili kürsüler kurulur.[10]

Karşılaştırmalı edebiyatla ilgili çalışmalar Amerika Birleşik Devletleri'nde büyük bir önem kazanmıştır. 19. yüzyılda ABD'deki birçok üniversite ve kolejde karşılaştırmalı edebiyatla ilgili bölümler açılır. Bu disiplin ABD'de alanını genişletmiş ve zenginleştirmiştir. Avrupa'da azalan çalışmalar Amerika'da farklı alanlara da kayarak çoğalmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında bu ülkeye Avrupa'dan birçok âlimin göç etmesi, karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarının hız kazanmasını sağlamıştır.[11] "*Günümüzde hâlâ karşılaştırmalı edebiyatın geçerliliğinden ve etkinliğinden söz ediliyorsa, bunda en büyük pay, farklı kültür ve etnik unsurları bir arada barındıran, dikkat çekici toplum yapısıyla Amerika Birleşik Devletleri'ne aittir.*"[12]

Karşılaştırmalı edebiyatla ilgili çalışmalar yukarıda isimlerini zikrettiğimiz ülkelerden İtalya, Japonya, Hindistan, Rusya, Macaristan gibi ülkelere de kaymıştır. Bu ülkelerde de karşılaştırmalı edebiyat alanında birçok önemli çalışma yapılmıştır.

Türkiye'de ise karşılaştırmalı edebiyat ile ilgili çalışmalar oldukça yenidir. 1992 yılında İnci Enginün, **Mukayeseli Edebiyat** adlı bir kitap çıkarır. Kitapta çeşitli dergilerde yayımlamış yirmi bir makale vardır. Bu makalelerin ilk ikisinde mukayeseli edebiyat hakkında bilgi verilmektedir. Geriye kalan on dokuz makale ise yazarın karşılaştırmalı edebiyat metodu ile yapmış olduğu incelemeleri içermektedir.[13]

Réne Wellek ile Austin Varren'in **Edebiyat Teorisi** adlı eserlerinin beşinci bölümü ise 'Genel, Karşılaştırmalı ve Milli Edebiyat' başlığını taşır. Burada

---

[9] Aydın, age. s. 29.
[10] Aydın, age. s. 33-34
[11] Aydın, age. s. 35-37; Aytaç, age. s. 46-47.
[12] Aydın, age. s. 35
[13] İnci Enginün, age. 295 s.

karşılaştırmalı edebiyat teriminden ne anlaşıldığı üzerinde durulmuş ve karşılaştırmalı edebiyatla genel edebiyatın birbirlerine karıştırılmasının mümkün olduğu anlatılmıştır.[14]

Bu alanda yayımlanmış olan bir diğer çalışma ise A. M. Rousseau ve Cl. Pichois'in **Karşılaştırmalı Edebiyat** adlı eserlerinin Türkçe'ye çevrilmesidir. Eserin girişinde karşılaştırma ve edebiyat kavramları üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde karşılaştırmalı edebiyatın doğuşu ve gelişmesi anlatılmıştır. İkinci bölümdeki "Uluslararası Edebi Mübadeleler" başlığı altında çevirilerin, seyahatlerin, dil öğreniminin vb. mukayeseli edebiyata bulundukları katkılardan bahsedilmiştir. Üçüncü Bölümde "Genel Edebiyat Tarihi" kavramı edebi türler, üsluplar, hayat anlayışı, evrensel edebiyat gibi alt başlıklar içerisinde incelenmiştir. 'Düşünceler Tarihi" başlığını taşıyan dördüncü bölümde düşünce, felsefi ve ahlakî, dinî, bilimsel, siyasî vs. yönleriyle en geniş anlamda ele alınmıştır. Eserin beşinci bölümü ise 'Edebi Yapısalcılık' başlığını taşımaktadır. Bu bölümde bir edebiyat eserinin hangi açılardan incelenmesi gerektiği konusunda bilgi verilmiştir. Kitapta 'Bir Tanımlamaya Doğru' başlığı altında karşılaştırmalı edebiyat teriminin tanımı yapılmış; 'Pratik Tavsiyeler' kısmında ise mukayeseci ile bilgi verildikten sonra karşılaştırmalı edebiyatla ilgili geniş bir bibliyografya verilmiştir.[15]

Gürsel Aytaç'ın **Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi** adlı kitabı ise bu alanda Türkiye'de yayımlanmış bir diğer kitaptır. Kitabın girişinde karşılaştırmalı edebiyat biliminin tarifi verilmiş, bu kelimenin ilk ortaya çıkışı ile batı dillerinde verilen isimler gösterilmiştir ve terimden ne anlaşılması gerektiği anlatılmıştır. Eserin 'Tarihçe' başlığını taşıyan bölümünde karşılaştırmalı edebiyatın hazırlanmasına katkıda bulunan yazarlar ve çeviri faaliyetleri hakkında bilgi verildikten sonra dış ülkelerde ve Türkiye'de karşılaştırmalı edebiyat alanında yapılan çalışmalar anlatılmıştır. Türkiye'de bu alanda yapılan çalışmalar çoğunlukla yazarın AÜDTCF Alman Dili ve Edebiyatı Bölümünde yaptırmış olduğu yüksek lisans ve doktora çalışmalarıdır. Tarihçe bölümünün bir diğer konusu ise 'Marksist Karşılaştırmalı Edebiyat Ekolü' ve 'Fransız ve Amerikan Ekolleri'dir. Bu başlıklar atlında yukarıda

[14] Réne Wellek- Austin Varren, **Edebiyat Teorisi**, Çev.: Ömer Faruk Huyugüzel, Akademi Kitabevi, İzmir 1993, s. 31-37
[15] A. M. Rousseau-Cl. Pishois, age. 224 s.

ismi geçen ekollerin karşılaştırmalı edebiyat hakkındaki düşünceleri anlatılmaktadır. Aytaç'ın eserinin 'Yöntem' başlığını taşıyan ikinci bölümünde ise bir eseri incelemek için kullanılması mümkün olan yöntemler hakkında bilgi vermiştir. Eserin bir diğer bölümü 'Karşılaştırmalı Edebiyat Biliminin Bugünü' başlığını taşır. Bu bölümde 'Asya'daki Durum', 'Sömürgecilik Sonrası', 'Alan-Yöntem Tartışması' ve 'Tartışmalı Konular' alt başlıkları içerisinde karşılaştırmalı edebiyat incelenmiştir. Eserin son bölümünde karşılaştırmalı edebiyat konusunda birkaç örnek sunulmuştur. Eser, karşılaştırmalı edebiyatla ilgili kavramların açıklamalarını içeren kısa bir sözlük ve kaynakça ile sona ermektedir.[16]

Karşılaştırmalı edebiyat üzerine yayımlanan bir diğer çalışma ise Kâmil Aydın'ın **Karşılaştırmalı Edebiyat- Günümüz Postmodern Bağlamda Algılanışı** adlı eseridir. Giriş kısmında eserde karşılaştırmalı edebiyat terimin tanımı, içeriği, işlevi ve kullanılacak yöntemler üzerine kısa bir bilgi verilmiştir. Eserin birinci bölümü 'Karşılaştırmalı Edebiyatın Tarihsel Süreci ve Anlamı' başlığını taşımaktadır. Bu kısımda karşılaştırmalı edebiyat teriminin doğuşu ve gelişimi, çeşitli ülkelerdeki faaliyetler, terimle ve uygulayıcısıyla ilgili düşünce ve tarifler ve de kavramlar hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise 'Karşılaştırmalı Edebiyatta Yöntemsel Sorun ve Sınıflandırmalar' başlığı altında 'etki, analoji, gelenek, akım, yazım türleri ve biçimleri, motifler ve temalar, tipler' vs. üzerinde durulmuştur. 'Karşılaştırmalı Edebiyatın Algılanış Biçimleri (Ekoller) ve Bugünü' başlığını taşıyan üçüncü bölümde ise 'Fransız ve Amerikan ekolleri, İkili Yöntem, Liberal Algılanış Biçimi, Postmodern Bağlamda Algılanışı' gibi konular üzerinde durulmuş; 'Karşılaştırmalı Edebiyat ve Kültürel Çalışmalar' alt başlığında ise karşılaştırmalı edebiyatın kültürel çalışmalar alanında yöntemsel bir işlev olarak kullanılmasının sebepleri hakkında bilgi verilmiştir. Eserde ulaşılan sonuçlar açıklandıktan sonra 'Tarihsel Sürecinde Karşılaştırmalı Edebiyat Kuramı ve Uygulamasında Katkıda Bulunan Karşılaştırmacılar' adlıyla çalışmaya ilave edilen kısımda da Goethe, Philarète E. Chasles, Charles Chauncey Shackford, Hugo Meltz de Lomnitz, Max Koch vd. karşılaştırmacılar hakkında bilgi verilmiştir.[17]

---

[16] Aytaç, age. 205 s.
[17] Aydın, age. 178 s.

Emel Kefeli'nin **Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri** adlı kitabı ise yazarın bu konu üzerine yayımlamış olduğu makalelerini içermektedir. Bu makalelerden bazılarının isimleri şöyledir: 'Karşılaştırmalı Edebiyat: Kökenleri ve Gelişmesi', Gelişen Teknoloji Karşısında Karşılaştırmalı Edebiyat Araştırmaları', 'Yaban'da Tesirler' vb.[18]

Karşılaştırmalı edebiyat yöntem olarak motiflerin araştırılmasında da kullanılır.[19] Halk bilimi alanında Karşılaştırmalı Edebiyat yöntemi ile yapılacak en uygun çalışma ise motif incelemesidir. Sözlü edebiyat alanında yapılmış olan çalışmalara örnek olarak doktora çalışmasında kullanılan S. Thompson'un **Motif Index of Folk-Literature** ile Maria Leach'in **Dictionary of Folklore** ve Antti Aaerne'nın **Verzeichnis der Märchentypen** adlı eserleri verilebilir.[20] Başkurt ve Tatar Türklerine ait efsanelerin motifleri hem kendi aralarında hem de Motif Index ile karşılaştırılmıştır. Bu çalışmanın karşılaştırmalı bir çalışma olmasının sebebi de budur. Motifler incelenirken halk anlatılarının karşılaştırmalı çalışmalarından olduğu yukarıda gösterilen **Motif Index of Folk-Literature** adlı katalog esas alınmıştır. Efsanelerin motifleri bulunduktan sonra bunların Thompson'daki karşılıkları ve numaraları araştırıldı. Tespit edilen motifleri yerlerine yerleştikten sonra, farklı motifler başlarına (T) harfi koyarak gösterildi. Daha sonra hazırlanan tablolarda Başkurt ve Tatar efsanelerinin birbirleriyle olan benzerlik ve farklılıkları gösterildi. Tablolardan yola çıkarak efsaneleri yorumlandı.

2.2. Motif Index Of Folk Literature Adlı Katalogun Tanıtımı ve Uygulaması

Doktora tezinin asıl amacı Tatar ve Başkurt efsanelerindeki motifleri çıkarıp, bu motifler üzerine bir karşılaştırma yapmaktır. Tabii ki bunun yapılabilmesi için öncelikle motif kavramının ne olduğunun anlaşılması ve efsanelerdeki motiflerin tespit edilmesi gerekiyordu. Bilindiği gibi Türkiye'de halk anlatılarının motifleri

---

[18] Emel Kefeli, **Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri**, Kitabevi Yay., İstanbul 2000, 224 s.
[19] Aydın, age. s. 89 vs.; Aytaç, age. s. 77
[20] Rousseau- Pishois, age. s. 211

üzerine ilk profesyonel çalışma Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu'nundur.[21] Bu çalışmadan faydalanılarak motif terimi hakkında bilgi edinildi. Prof Dr. Bilge Seyidoğlu motif terimi ile ilgili tarifleri şöyle sıralamaktadır:

Max Lüthi'ye göre motif, "*hikâye etmenin en küçük unsurudur.*"

Vesselovski'ye göre motif, "*hikâyenin parçalanamayan en küçük parçasıdır.*"

Stith Thompson'a göre ise motif, "*masalın gelenekte ısrar edici güce sahip en küçük unsurudur. Motiflerin çoğu üç grupta toplanabilir*:

1. *Masalların aktörleri- tanrılar, alışılmamış hayvanlar, hârikulade yaratıkları, cadılar, devler, periler, insanlar, küçük masum çocuklar, zalim üvey analar....vs. gibi.*

2. *Hareketlerin arasındaki bazı konular: Sihirli objeler, alışılmamış âdetler acayip inanışlar... gibi*

3. *Bir tek olaydan ibâret olan ve motiflerin büyük bir çoğunluğunu içine alan motif grubu."*[22]

Kamil Aydın ise motif terimi için, "*sanat yapıtında baştan sona kadar baskın ve duyulan unsur veya düşünce.*"[23] tarifini vermektedir.

Doktora tezinde S. Thompson'un altı ciltlik motif katalogu kullanıldı. Bu katalogun adı **Motif Index of Folk Literature**'dir. Bu katalog ilk olarak 1932-36 yıllarında yayımlanır, fakat aynı katalog 1955-58 yılında genişletilmiş olarak bir daha basılır. (Katalogun doksanlı yıllarda yeni bir baskısı daha yapıldığını internet araştırması sırasında tarafımdan görülmüştür. Fakat katalogun genişletildiğine dair bir ifadeye rastlamadım.) Bu katalog yirmi üç başlık içerir. Bu başlıklar şunlardır: A. Mitolojik Motifler, B. Hayvanlar, C. Yasak, D. Sihir, E. Ölüm, F. Olağanüstülükler, G. Canavarlar, H. İmtihanlar, J. Akıllılar ve Aptallar, K. Aldatmalar, L. Kaderin Ters Dönmesi, M. Geleceğin Tayini, N. Şans ve Kader, P. Cemiyet, Q. Mükâfatlar ve Cezalar, R. Esirler ve Kaçaklar, S. Olağanüstü Zulüm, T. Cinsiyet, U. Hayatın

---

[21] Bilge Seyidoğlu, **Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar- Metinler ve Araştırmalar-**, Atatürk Üniversitesi Yay. Ankara 1975

[22] Seyidoğlu, age. s. 83

[23] Kâmil Aydın, **Karşılaştırmalı Edebiyat- Günümüz Postmodern Bağlamda Algılanışı**, Birey Yay., İstanbul 1999, s. 90

Tabiatı, V. Din, W. Karakter Özellikleri, X. Mizah, Z. Çeşitli Motif Grupları. Eserde her başlık kendi içerisinde alt bölümlere ayrılmıştır. Bu alt bölümler ise ait oldukları harflerin yanına numaralar verilerek gösterilmiştir. Kataloga daha sonra yerleştirilebilecek motifler olacağı düşünülerek bazı harflerin arası boş bırakılmıştır.

Thompson'un eserinden faydalanılarak Türkiye'de birçok motif çalışması yapılmıştır.

Doktora tezinde ilk önce Tatar ve Başkurtlara ait efsanelerin motifleri çıkartıldı. Daha sonra bu motiflerin Motif Index'le gösterdikleri uyum araştırıldı; tespit edilen motiflerin büyük bir kısmının adı geçen katalogla uyum sağladığı gözlemlendi. Katalogla uyum sağlamayan motifler ise Türk motifini simgeleyen (**T**) harfi başlarına konarak gösterildi. Doktora tezinde "U. Hayatın Tabiatı" ile "X. Mizah" başlıkları altında toplanan motiflerle ilgili bulguya rastlanmadı.

Başkurt ve Tatar efsaneleriyle ilgili olarak toplam bin altı yüz yetmiş üç motif tespit edildi. Bu motiflerin dokuz yüz yirmi dördü Başkurtlara, yedi yüz kırk dokuzu da Tatarlara aittir. Altı yüz doksan bir tane ise farklı motif vardır. Başkurt ve Tatar efsanelerinde başlarına (**T**) koyarak gösterdiğimiz motif sayısı yüz üçtür. Bu motiflerin yetmiş beşi Başkurtlara, yirmi sekizi ise Tatarlara aittir. Motifler ile ilgili genel orana bakıldığında Başkurtların motiflerinin Tatarların motiflerine göre daha fazla ve onlardan daha arkaik oldukları göze çarpmaktadır.

2.3. Başkurt Efsanelerinin Motif Index Of Folk Literature Adlı Kataloga Göre Tespit Edilen Motiflerinin Tasnifi

2.3.1. A. Mitolojik motifler

A54. İsyankar melekler

Melekler Allah'a verdikleri sözü tutmazlar ve onu kandırmaya çalışırlar. **(B. E. 8)**

A182.3. Tanrı (melek) ölümlüyle konuşur

Tanrı insanlardan gelip bayramlarını almalarını ister. Başkurtlardan biri Tanrı'ya gidip onunla konuşur ve yeniden bayram ister. **(B. E. 33)**

A190. Tanrılarla ilgili çeşitli motifler

Melekler Allah'ı aldatmak ister. **(B. E. 8)**

A420. Su tanrısı

Kekük su padişahının oğludur. **(B. E. 17)**

A511.4.1. Kültür kahramanının mucizevi büyümesi

Çocuk ayda büyüyeceğini günde, yılda büyüyeceğini ayda büyür. **(B. E. 20)**

Erkek çocuk hareketsiz yatmaz, çabuk büyüyüp ayı derisine sığmamaya başlar. **(B. E. 82)**

Çocuk ayda büyüyeceğini günde, yılda büyüyeceğini ayda büyür. **(B. E. 102)**

A545. Kültür kahramanı gelenekleri kurar

Kültür kahramanı Tanrı'dan bayram getirir. **(B. E. 33)**

A625.2. Gökyüzünün yukarı çekilmesi

Yeryüzü genişleyince gökyüzü de büyümeye başlar. **(B .E. 6)**

Gökyüzü ile güneş utançlarından yukarı yükselirler. **(B .E. 12)**

A625.2.2. Gökyüzü niçin yukarı çekildi: Bir kadının havaneliyle vurmasından dolayı.

Bir kadın çocuğunun pisliğini çitin kenarına sıkıştırınca gökyüzü utandığından yukarı yükselir. **(B .E. 12)**

A716.1. Başlangıçtaki dört güneşten üçünü kültür kahramanı vurur

Başlangıçtaki iki güneşten biri kültür kahramanı tarafından vurulur. **(B. E. 3)**

A721. Güneş bir kutuda tutulur

(T)A721.0.4. Güneş yer altında tutulur

Güneş ejderha tarafından yeraltına saklanır. **(B. E. 97)**

(T)A721.0.5. Güneş mağarada tutulur

Ubır güneşi mağaraya saklar. **(B. E. 99)**

A721.1. Güneşin çalınması

Geyne güneşi yeraltından çıkarıp gökyüzüne gönderir. **(B. E. 97)**

Eyne ile Geyne güneşi Tol nehrinin diğer kıyısına geçirerek ubırdan kurtarırlar. **(B. E. 99)**

A722.4. Güneş ışığını kapılar kapatır

(T)A722.4.1. Güneş ışığını çadır kapatır

Hanın çadırı o kadar büyüktür ki güneşin ışıklarını kapatır. **(B. E. 60)**

A740. Ayın yaratılışı

Ural'ın atığı okla ikiye bölünen güneşin ışığı kaybolunca ona ay denmeye başlanır. **(B. E. 3)**

A751.3. Aydaki kurbağa

(T)A751.3.1. Aydaki karacalar

Kurttan kaçan karacalar aya sıçrarlar. **(B. E. 5)**

A751.8. Aydaki kadın

Yedi kız kardeş aya sıçrayıp orada yedi yıldız olarak kalırlar. **(B. E. 7)**

Zühre melekler tarafından gökyüzüne yükseltilir. **(B. E. 8)**

Aydaki Zühre saka sırığı taşır. **(B. E. 9)**

Ay gökyüzünden inerek Zühre'yi kendi yanına götürür. **(B. E. 10)**

Aydaki kız saka sırığı taşır. **(B. E. 11)**

Aya yükselen kız saka sırığı ve kovalarıyla orada durur. **(B. E. 145)**

A771. Yedigir (Büyük ayı) yıldızının menşei

Altın kepçe gökyüzüne atılınca Yedigir yıldızına dönüşür. **(B. E. 6)**

Yedi kız devden kaçarken aya sıçrayıp Yedigir yıldızını oluştururlar. **(B. E. 7)**

A778. Samanyolunun menşei

Samanyolu turnaların teleklerinin yıldıza dönüşmesiyle oluşur. **(B. E. 4)**

A778.7. Bir kuşun geçiş yolu olarak Samanyolu

Samanyolu, yaşlı turnaların yavru turnaların fırtınada kaybetmemeleri için teleklerini bırakmalarından oluşur. **(B. E. 4)**

A781. Zühre'nin menşei

Zühre yıldızı Zühre adlı kadının gökyüzüne yükseltilmesiyle oluşur. **(B. E. 8)**

Zühre yıldızı Zühre adlı kız ay tarafından gökyüzüne yükseltilince meydana gelir. **(B. E. 9)**

Zühre yıldızı bir kızın aya yükselmesiyle meydana gelir. **(B. E. 10)**

A810. İlk su

Eski zamanlarda yeryüzü tamamen su ile kaplıdır. **(B .E. 1)**

Âlem su ile kaplıdır. **(B .E. 2)**

A814.2. İlk suya saçılan kumdan dünya

Ördeklerin suyun altından çıkardıkları balçıktan yeryüzü meydana gelir. **(B. E. 1)**

A830. Yeryüzünün Tanrı tarafından yaratılması

Huda bir süre sonra yeryüzünü yaratır. **(B. E. 2)**

A844.1. Dünyayı taşıyan öküz

Dünya üç öküzün boynuzlarında durur. **(B. E. 2)**

Yeryüzü öküzün üzerinde durur. **(B. E. 13)**

A844.3. Dünyayı sırtında taşıyan balık

Dünya balığın sırtında duran üç öküz tarafından taşınır. **(B. E. 2)**

Dünyayı balığın sırtında duran öküz taşır. **(B. E. 13)**

A920.1.0.1. Belirli göllerin menşei

Asılıgöl şiddetli gök gürlemesi ve yağmurdan sonra meydana gelir. **(B. E. 78)**

Asılıgöl'ün ortaya çıkması. **(B. E. 79)**

A931. Nehirlerin kıvrılarak yol alması

Karidil Ağidil'e yetişmek isterken kayadan kayaya atlar. Bu yüzden bir tarafı çayır diğer tarafı kaya olur. **(B. E. 47)**

A934.1. İlkel öküzün toprağı kazmasıyla meydana gelen nehirler

Karidil'in toynaklarının izinden Karidil nehri meydana gelir. **(B. E. 45)**

Sahibinin kalkmasını bekleyen at, toynaklarını yere vurunca toynakların izinden su çıkar. **(B. E. 66)**

A955. Adaların menşei

Ördekler balçık taşıyarak ada meydana getirirler. **(B. E. 1)**

A962. Tanrının (kahramanın) eski faaliyetlerinden oluşan dağlar

Ural'ın vurduğu güneşin yarısı yeryüzüne düşünce dağa dönüşür. **(B. E. 3)**

A962.5. Elle yapılan dağlar

Kıpçaklar Babsak Beyi gömmek için kendi ülkelerinden toprak taşıyıp getirirler. Onun kabri üzerinde bir dağ meydana gelir. **(B. E. 119)**

A963. Dökülen ya da atılan taşlardan (topraklar, kum) oluşan dağlar

Müsikdağ Alp'in çizmesinden dökülen kumdan meydana gelir. **(B. E. 37)**

Alpa Komo-Ayırıdağ Alp'in çarığından dökülen kumlardan meydana gelir. **(B. E. 38)**

Hanayharı ile Şaytanharı dağları Alpamışa'nın çarığından dökülen kumdan meydana gelir. **(B. E. 40)**

Alplerden birinin kınyırağından dökülen balçıktan Alp dağları meydana gelir. **(B. E. 87)**

A969.1. Devin gömülmesinden meydana gelen dağ

Alpamışaların altı aylık bebeklerinin gömüldüğü yerde dağ meydana gelir. **(B. E. 39)**

A972.1.1. İsa'nın ayak izinden kayada çukur oluşur

(T)A972.1.4. Hz. Muhammet'in ayak izinden kayada çukur oluşur

Kayadaki ayak izleri Muhammet ile oğluna aittir. **(B. E. 53)**

A972.4. Kayadaki at izi

Kayada Tekeğaşka'nın atının izi vardır. **(B. E. 64)**

Taşta Salavat Batırın kısrağı ile kulununun izi vardır. **(B. E. 131)**

Yerense Sesen'in tolparının tırnak izleri bir taşın üzerinde kalır. **(B. E. 154)**

A972.5. Çeşitli insanların izlerinden kayalardaki çukurlar

Kayadaki parmak izleri orada sıkışan kıza aittir. **(B. E. 117)**

Taşların üzerinde insan ve köpek izleri vardır. **(B. E. 146)**

A974. İnsanların taş kesilmesinden oluşan kayalar

Fırın taşı kavga eden gelin ve kaynananın taşa çevrilmesiyle meydana gelir. **(B. E. 146)**

A978. Minerallerin menşei

Billurlar Salavat Batırın sürgüne gönderilmesine üzülen insanların döktükleri gözyaşlarından meydana gelir. **(B. E. 130)**

A980. Belli yerlerin menşei

Etrafında savaş olan göle Yavkül adı verilir. **(B. E. 20)**

Kuğunun vurulduğu dağa Akkoşatkan dağ adı verilir. **(B. E. 24)**

Hanay adlı bir yiğit şeytanla bu dağların üzerinde çarpıştığı için dağlara Hanayharı ile Şaytanharı adı verilir. **(B. E. 40)**

Taşa Ükirtaş adı verilir. **(B. E. 41)**

Gölden yılkı çıktığı için göle Yılkısıkkan göl adı verilir. **(B. E. 43)**

Ejderhanın bulut tarafından götürüldüğü yere Yılan sürükleyen yer adı verilir. **(B. E. 44)**

Karagösök her yıl aynı dağdaki yaylaya gittiği için dağa onun ismi verilir. **(B. E. 50)**

Yiğidin atını gömdüğü yere Turat yamacı adı verilir. **(B. E. 51)**

Güveyinin atına hatıra olarak diktiği taşa Kiyev taşı adı verilir. **(B. E. 52)**

Yarışdağ adının menşei. **(B. E. 54)**

Şeytan ile Timirbay'ın karşılaştıkları yer Timirbay düşü adını alır. **(B. E. 55)**

Dağın Kurıvzı ismini almasının sebebi. **(B. E. 56)**

Kara Sığır ovası adının verilmesinin sebebi. **(B. E. 57)**

Ak Sığır taşı adı verilmesi. **(B. E. 58)**

Bey Geçidi adının verilmesi. **(B. E. 59)**

Kanyatkan Tarlası adının sebebi. **(B. E. 60)**

Kanlıgöl adının verilmesi. **(B. E. 61)**

Evliya dağı adı verilmesinin sebebi. **(B. E. 62)**

Ezan taşı adı verilmesinin sebebi. **(B. E. 63)**

Tolparbaskan taş isminin verilmesinin sebebi. **(B. E. 64)**

Aksa Tepesi adının verilmesi. **(B. E. 65)**

Atın toynağından çıkan nehre kahraman kızın hatırası olması için Irğız adı verilir. **(B. E. 66)**

Bahadır Aystan'ın öldürüldüğü nehre Irğız adı verilir. **(B. E. 67)**

Yaktıgöl adının verilmesi. **(B. E. 68)**

Billigılıs adının verilmesinin sebebi. **(B. E. 69)**

Turataş adının menşei. **(B. E. 70)**

Harıbaştaş adının sebebi. **(B. E. 71)**

İnsebike taşı adının verilmesinin sebebi. **(B. E. 72)**

Sefertuy ovası ve Seferbike dağı adının verilmesi. **(B. E. 74)**

Kilinbeygen taş adının verilmesi. **(B. E. 75)**

Sıvakbatkan dağ adının verilmesi. **(B. E. 76)**

Nehre Bürili nehri adının verilmesinin sebebi. **(B. E. 84)**

Küs yolu adının verilmesi. **(B. E. 88)**

Ülkeye Tulavayzar (Tulbuyzar) adı verilir. **(B. E. 98)**

Bişul köyünün ortaya çıkması. **(B. E. 107)**

Köye Hıntaş ismi verilir. **(B. E. 108)**

Kadının çocuğunu köpeğe emdirdiği köye Etemgen adı verilir. **(B. E. 109)**

Aksak Timur ile savaşılan yere halk Uçalı adını verir. **(B. E. 110)**

Krepostnoy Yılayır köyünün adı Başkurtlar ile Ruslar arasındaki toprak mücadelesinden ortaya çıkar. **(B. E. 111)**

Nehir kandan bozardığı için nehre Buzarğan adı verilir. Kolğona adlı köylerin ortaya çıkması. **(B. E. 114)**

Kız kayada sıkışıp öldüğü için ona Kıztorataş adı verilir. **(B. E. 117)**

Karasığırın öldüğü nehir ve Kurıvzı dağı adının verilmesinin sebebi. **(B. E. 119)**

Karasay gölü adı verilmesinin sebebi. **(B. E. 120)**

Akaygöl'e verilen ismin sebebi. **(B. E. 123)**

Kayaya Karayğır denilmesinin sebebi. **(B. E. 137)**

Göle Asılgöl adının verilmesinin sebebi. **(B. E. 138)**

Möhibe dağının ismi. **(B. E. 147)**

İnyer nehri boyundaki dokuz köyün ortaya çıkması. **(B. E. 153)**

Şüreli kızından doğan beş erkek çocuğunun kurduğu köye Bişul adı verilir. **(B. E. 159)**

A983. Vadi ve çukurların menşei

Yedi ova Alp'in yedi ayak izinden meydana gelir. **(B. E. 87)**

A1010. Tufan

Tufanın suları dünyayı basar. **(B. E. 18)**

A1021. Gemiyle tufandan kaçma

Nuh peygamber bir gemi yapıp onun içine her canlıdan birer tane koyar. **(B.E. 18)**

A1128. Fırtınaların düzenlenmesi

Şubat ayında olan borana Akman-Tokman adı verilir. Şubat ayında olan borana Şihaka adı verilir. **(B. E. 34)**

Mart ayında olan borana Akman-Tokman adı verilir. **(B. E. 35)**

Martta olan borana Beş konuk boranı adı verilir. **(B. E. 36)**

Akman-Tokman boranı adının verilmesi. **(B. E. 116)**

A1170. Gece ve gündüzün menşei

Ural güneşlerden birini vurunca onun ışığı kaybolur. İnsanlar ondan sonra gece uyuyup dinlenmeyi gündüz iş yapmayı âdet edinirler. **(B. E. 3)**

A1251. Ağaçtan yaratılan insan

Ağacın köklerinde dördüz erkek çocuk bulunur. **(B. E. 153)**

A1331. Cennetten kovulma

Adem ile Havva'nın gökten yere atılması. **(B. E. 8)**

A1464.2.1. Belli şarkıların menşei

Şıngırdayan turna şarkısının menşei. **(B. E. 20)**

Saptar Yurğa bestesinin menşei. **(B. E. 141)**

A1502. Yılın kuruluşuyla ilgili âdetler

Yeni yılın geldiğini ilk gören hayvan Mösel'in başlangıcına yerleşir. **(B. E. 13)**

A1541. Dini bayramların ve yortuların menşei

Bayramlar Tanrı tarafından halklara dağıtılır. **(B. E. 33)**

Kıpçaklar her yıl Kurıvzı dağına gidip bayram yaparlar. **(B. E. 56)**

A1545.2. İnsan kurbanı yerini alan hayvan

Baba oğlu İsmail'i kurban ederken gökten kurban edilmek üzere koç gelir. **(B. E. 32)**

Kabile reisi ölmeden önce bekçiden, kapının yanına gelen ilk canlının öldürüp kapının dibine gömmesini ister. Bekçi reisin torunu yerine bir köpek gömer. **(B. E. 84)**

A1598. Misafirperverlik âdetinin menşei

Başkurtlar bayramsız kalınca misafir çağırırlar. Gelen konuk yanında bayramını da getirdiği için Başkurtlar bayramsız kalmazlar. Başkurtların misafirperverliği bundan kalmıştır. **(B. E. 33)**

A1611. Belli kabilelerin menşei

(T)A1611.7. Başkurtların menşei

Kurdun arkasından gelen kişiler olarak adlandırılan insanlara Başkurt adı verilir. **(B. E. 80)**

Yedi kabileye Başkurt isminin verilmesiyle Başkurtlar çoğalırlar. **(B. E. 81)**

Başkurt kabileleri bir karı kocanın çocuklarından meydana gelir. **(B. E. 82)**

Başkurtlar Altay'dan gelmişlerdir. **(B. E. 83)**

Başkurtların ilk ataları Alpamışa'dan başlar. **(B. E. 87)**

(T)A1611.7.1. Başkurtların bazı boylarının menşei

Büriler boyu kurt anneden doğan çocuklardan artar. **(B. E. 85)**

Morazım yedi oğlu ile her vakit kurt avladığı için onun oğullarından meydana gelen uruğa Büriler adı verilir. **(B. E. 86)**

Biksentey'in on iki oğlundan Eyzi kabilesi ortaya çıkar. **(B. E. 89)**

Başkurtların Bayıvlı kabilesi, Kuşlak ölüp malı oğluna kalınca bu adı alır. **(B. E. 90)**

Baştay kabilesi taydan insana dönüşen bir kadından türemiştir. **(B. E. 91)**

Ayı soyu ayı bahadırdan ortaya çıkar. **(B. E. 92)**

Şaytan-Közey kabilesi anneleri şeytan olan çocuklardan türer. **(B. E. 93)**

Şüreli nesli şürelinin çocuklarından artar. **(B. E. 94)**

Yarımtık nesli yarımtık kızın çocuklarından türer. **(B. E. 95)**

Biriler nesli Türmen'in cinden olan dokuz oğlundan türer. **(B. E. 96)**

Geyne neslinin ortaya çıkması. **(B. E. 97)**

Tulava adlı kadından Geyne nesli artar. **(B. E. 98)**

Tol nehri boyunda kalan Eyne ile Geyne'den Geyne nesli çoğalır. **(B. E. 99)**

Yurmatı kabilesi kuğu kızıyla evlenen han oğlundan artar. **(B. E. 100)**

Bir adam oğullarının ne işle ilgilendiklerine bakarak onlara Yurmatı ve Teltim adını verir. Bu boylar onların neslinden çoğalır. **(B. E. 101)**

Böryen nesli savaşta canlı kalan bir erkekten arttığı için bu adı alır. **(B. E. 102)**

Tüngevir kabilesi güneşten hamile kalan güzel kızdan türer. **(B. E. 103)**

Tabınlar Altay'dan gelmişlerdir. **(B. E. 104)**

Kalmak boyu ağaçta beşiği bulunan kızdan türer. **(B. E. 105)**

Yiyecek olmadığı için tarla sincabı yiyip yaşayan çocuktan Yomran boyu türer. **(B. E. 106)**

Savaştan sonra sağ kalan bir erkekten Böryen kabilesi türer. **(B. E. 114)**

Taydan insana dönüşen kızdan Baştay soyu artar. **(B. E. 151)**

Şüreli nesli şüreli kızının doğurduğu altı erkek çocuktan artar. **(B. E. 152)**

A1617. Yer isimlerinin menşei

Etrafında savaş olan göle Yavkül adı verilir. **(B. E. 20)**

Kuğunun vurulduğu dağa Akkoşatkan dağ adı verilir. **(B. E. 24)**

Hanay adlı bir yiğit şeytanla bu dağların üzerinde çarpıştığı için dağlara Hanayharı ile Şaytanharı adı verilir. **(B. E. 40)**

Taşa Ükirtaş adı verilir. **(B. E. 41)**

Gölden yılkı çıktığı için göle Yılkısıkkan göl adı verilir. **(B. E. 43)**

Ejderhanın bulut tarafından götürüldüğü yere Yılan sürükleyen yer adı verilir. **(B. E. 44)**

Karagösök her yıl aynı dağdaki yaylaya gittiği için dağa onun ismi verilir. **(B. E. 50)**

Yiğidin atını gömdüğü yere Turat yamacı adı verilir. **(B. E. 51)**

Güveyinin atına hatıra olarak diktiği taşa Kiyev taşı adı verilir. **(B. E. 52)**

Yarışdağ adının menşei. **(B. E. 54)**

Şeytan ile Timirbay'ın karşılaştıkları yer Timirbay düşü adını alır. **(B. E. 55)**

Dağın Kurıvzı ismini almasının sebebi. **(B. E. 56)**

Kara Sığır ovası adının verilmesinin sebebi. **(B. E. 57)**

Ak Sığır taşı adı verilmesinin sebebi. **(B. E. 58)**

Bey Geçidi adı verilmesinin sebebi. **(B. E. 59)**

Kanyatan Tarlası adının sebebi. **(B. E. 60)**

Kanlıgöl adının verilmesinin sebebi. **(B. E. 61)**

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Evliya dağı adı verilmesinin sebebi. **(B. E. 62)**

Ezan taşı adı verilmesinin sebebi. **(B. E. 63)**

Tolpar baskan taş isminin verilmesinin sebebi. **(B. E. 64)**

Aksa Tepesi adının verilmesi. **(B. E. 65)**

Atın toynağından çıkan nehre kahraman kızın hatırası olması için Irğız adı verilir. **(B. E. 66)**

Bahadır Aystan'ın öldürüldüğü nehre Irğız adı verilir. **(B. E. 67)**

Yaktıgöl adının verilmesinin sebebi. **(B. E. 68)**

Billigılıs adının verilmesinin sebebi. **(B. E. 69)**

Turataş adının menşei. **(B. E. 70)**

Harıbaştaş adının verilmesinin sebebi. **(B. E. 71)**

İnsebike taşı adının verilmesinin sebebi. **(B. E. 72)**

Sefertuy ovası ve Seferbike dağı adının verilmesi. **(B. E. 74)**

Kilinbeygen taş adının verilmesi. **(B. E. 75)**

Sıvakbatkan dağ adının verilmesi. **(B. E. 76)**

Asılıgöl'ün ve Nora adlı kayanın bu isimleri almalarının sebebi. **(B. E. 79)**

Nehre Bürili nehri adının verilmesinin sebebi. **(B. E. 84)**

Küs yolu adının verilmesi. **(B. E. 88)**

Ülkeye Tulavayzar (Tulbuyzar) adı verilir. **(B. E. 98)**

Bişul köyünün ortaya çıkması. **(B. E. 107)**

Köye Hıntaş adı verilir. **(B. E. 108)**

Kadının çocuğunu köpeğe emdirdiği köye Etemgen adı verilir. **(B. E. 109)**

Aksak Timur ile savaşılan yere halk Uçalı adını verir. **(B. E. 110)**

Krepostnoy Yılayır köyünün adı Başkurtlar ile Ruslar arasındaki toprak mücadelesinden ortaya çıkar. **(B. E. 111)**

Nehir kandan bozardığı için nehre Buzarğan adı verilir. Kolğona adlı köylerin ortaya çıkması. **(B. E. 114)**

Kız kayada sıkışıp öldüğü için ona Kıztorataş adı verilir. **(B. E. 117)**

Karasığırın öldüğü nehir ve Kurıvzı dağı adının verilmesinin sebebi. **(B. E. 119)**

Karasay gölü adı verilmesinin sebebi. **(B. E. 120)**

Akaygöl'e verilen ismin sebebi. **(B. E. 123)**

Kayaya Karayğır denilmesinin sebebi. **(B. E. 137)**

Göle Asılgöl adının verilmesinin sebebi. **(B. E. 138)**

Möhibe dağının ismi. **(B. E. 147)**

İnyer nehri boyundaki dokuz köyün ortaya çıkması. **(B. E. 153)**

Şüreli kızından doğan beş erkek çocuğunun kurduğu köye Bişul adı verilir. **(B. E. 159)**

A1630. Kabilelerin göçebeliği

Başkurtların dedeleri sürekli göç ederler. **(B. E. 80)**

A1640. Kabilelerin bölünmesinin menşei

Türkmen, Nogay, Nayman ve Tacik kabileleri toprak yüzünden kavga edince Nogay ili güneye doğru göç ederken bir kurt sürüsüne rastlar ve onun ardından Ağidil boylarına gelirler. **(B. E. 88)**

A1680. Farklı kavimlerin kişilik olarak karakteristik özellikleri

Başkurtlar bayramsız kalınca misafir çağırırlar. Gelen konuk yanında bayramını da getirdiği için Başkurtlar bayramsız kalmazlar. Başkurtların misafirperver olmalarının sebebi budur. **(B. E. 33)**

A1715. İnsanın değişimiyle ortaya çıkan hayvanlar

Ayı nesli hançerini bulup insana dönemeyen yiğitten ortaya çıkar. **(B. E. 15)**

A1853.1.1. Sıçan tufan sırasında gemiyi deler

Sıçan gemiyi deler. **(B. E. 18)**

A1881. Atın yaratılması

Atlar Kaf dağının ardından kaçıp İdil boylarına gelirler. **(B. E. 140)**

Bahadırların ilk atlarının menşei kuyudan çıkan tolparlardır. **(B. E. 149)**

A1881.1. Beyaz atın yaratılması

(T)A1881.2. Ala renkli atların menşei

Ala renkli atlar gölden çıkmıştır. **(B. E. 43)**

A1981. Kuğunun menşei

Ey nehri boylarında yuva kuran kuğular yarılan dağdan çıkmışlardır. **(B. E. 136)**

A1993. Guguk kuşunun yaratılması

Kız dilek dileyince guguk kuşu olur. **(B. E. 16)**

A2100. Balığın yaratılışı

Tanrı büyük bir balık yaratır. **(B. E. 2)**

A2145.2. Yılan kuyruğunu deliğe tıkarak gemiyi korur

Yılan kuyruğunu deliğe tıkar ve geminin su almasını engeller. **(B. E. 18)**

A2214.1. Kırlangıcın kuyruğu niçin çatal gibidir

Yılan kırlangıcın kuyruğunu ikiye ayırır. **(B. E. 18)**

A2377. Hayvan özellikleri: kanatlar

Kızın saçının bir kısmı örülü bir kısmı da örülü olmadığı için guguk kuşunun bir kanadı her zaman sarkıktır. **(B. E. 17)**

A2426.3.5. Sivrisineğin vızıldaması

Kırlangıç onun dilini kopardığı için sivrisinek vızıldar. **(B. E. 18)**

A2431.2.1. Niçin guguk kuşu yuva sahibi olmaz

O sevdiğini arayıp, durmadan göç ettiği için yuva kurmaz. **(B. E. 16)**

A2435.6.2. Yılanın yiyeceği

Nuh peygamber yılanın yemesi için sivrisineği canlıların kanlarını tatmaya gönderir. **(B. E. 18)**

A2661. Kardelenin menşei

Kardelen çiçeği Umırzaya'nın şekil değiştirmesiyle oluşur. **(B. E. 14)**

(T)A2667. Gugu (hüsnüyusuf) çiçeğinin menşei

Gugu çiçeği Kekük adlı yiğidin kanlarından biter. **(B. E. 15)**

A2825. Kamışın menşei

Kamış, şakirdin ormana gidip hanın boynuzlarının olduğunu bağırmasından sonra büyür. **(B. E. 148)**

2.3.2. B. Hayvanlar

B11. Ejderha

Ejderha ile onun ihtiyarlamış hali olan Yuha insanları yutarlar. **(B. E. 158)**

B11.2.11.1. Ejderhanın nefesi insanı öldürür

Ejderhalar insanları ve hayvanları nefesleriyle çekip yerler. Ejderhaların ihtiyarlamış olanları Yuhalar ise allanıp pullanıp hile ile canlılara yakınlaşıp onları yutarlar. **(B. E. 158)**

B11.3. Ejderhaların yaşadıkları yerler

Bataklık vadide ejderha yaşar. **(B. E. 44)**

Ejderha ile yuha sazlık, kuyuluk ve bataklık yerlerde, göl kenarlarında ve nehir başlarında yaşarlar. **(B. E. 158)**

B15.4.5. Tek gözlü domuz

(T)B15.4.5.1. Tek gözlü köpek

Bir ihtiyar tek gözlü bir köpek bulur, onu vererek yılkıya sahip olur. **(B. E. 149)**

B19.3.2. Mitik at su ruhuna aittir

Ala renkli atlar gölden çıkmıştır. **(B. E. 43)**

B41.1. Kanatlı at (Tolpar)

Yiğidin atı kanatlıdır. **(B. E. 51)**

Güveyinin atı kanatlıdır. **(B. E. 52)**

Tekeğaşka'nın atı kanatlıdır. **(B. E. 63)**

Ninesi Karasay'ı kanatlı ata bindirip gönderir. **(B. E. 120)**

Koblandı Batır binsin diye karısı onun için kanatlı at hazırlar. **(B. E. 121)**

Salavat bir tolpara biner. **(B. E. 129)**

Yiğit kanatlı atını çadıra saklar. **(B. E. 134)**

Kanatlı atlar Kaf dağının ardındaki padişaha boyun eğmezler. **(B. E. 140)**

Yerense Sesen esir düştüğü Küsembay'ın isteği üzerine bir tolpar bulup onu yetiştirir. Onunla da ülkesine kaçar. **(B. E. 154)**

B176.1. Sihirli yılan

Hazinenin bulunduğu delikten korkunç bir yılan çıkar. **(B. E. 27)**

B184.1.1.3. Dünyadaki en hızlı at

Etrafta Akbuzat ile Kükbuzat'a yetişecek at yoktur. **(B. E. 132)**

Yiğidin atını geçecek daha hızlı bir at yoktur. **(B. E. 134)**

Yakın çevrede Saptar Yurğayı geçecek at yoktur. **(B. E. 141)**

B184.6. Sihirli koyun

Koç gökyüzünden iner. **(B. E. 32)**

(T)B195. Sihirli ördek

İki ördek sayesinde yeryüzü meydana gelir. **(B .E. 1)**

Yögemeş dağındaki gölün ruhu olan ördek vurulunca kasırga kopar, dağ sallanır. **(B. E. 23)**

B211.1.3. Konuşan at

At sahibiyle konuşur. **(B. E. 45)**

B211.1.5.1. Konuşan öküz

Öküz balıkla bahse girer. **(B. E. 13)**

B211.2. Konuşan vahşi hayvanlar

B211.2.4. Konuşan kurt

Kurt avcıdan kendisini yere çalmasını ister. **(B. E. 85)**

B211.2.8. Konuşan fare

Fare diğer hayvanlarla konuşur. **(B. E. 13)**

(T)B211.2.9. Konuşan karaca

Karacalar ihtiyar adamdan yardım isterler. **(B. E. 5)**

B211.3.2. Konuşan horoz

Yaban horozu ihtiyar adamdan yardım ister. **(B. E. 5)**

B211.3.9. Konuşan karga

Karga Digenek Hanla konuşur. **(B. E. 14)**

B211.5. Konuşan balık

Alabalık ve turnabalığı ihtiyar adamdan yardım isterler. **(B. E. 5)**

Balık öküzle yeni yılı ilk kendisinin göreceğine dair iddiaya girer. **(B. E. 13)**

B291.1.11. Haberci olarak kırlangıç

Gezilsoltan kırlangıcın kanadının altına sıkıştırarak bir mektup gönderir. **(B. E. 120)**

B301. Sadık hayvan

Kız ölünce sadık atı onun başında bekler. **(B. E. 66)**

B421. Yardımcı köpek

Avcı Başkurt köpeğini esrarengiz bir yiğide vererek yılkı sahibi olur. **(B. E. 43)**

B435.3. Yardımcı kurt

Kurt Başkurtlara önder olarak onları şimdi yaşadıkları yerlere getirirler. **(B. E. 80)**

Başkurtlar kurdun rehberliğiyle şimdi yaşadıkları yerlere göç ederler. **(B. E. 81)**

Kabirden çıkan kurt kabileye önder olarak onları Bürili nehrine getirir. **(B. E. 84)**

Kurt sürüsü yedi kabileye önder olur ve onları Ural ormanlarına, Ağidil nehrinin başına getirir. **(B. E. 88)**

B443.1. Yardımcı (ren) geyiği

Güneş ren geyiğinin yardımıyla kurtarılır. **(B. E. 97)**

Güneş ren geyiğinin boynuzlarına takılarak ubırdan kurtarılır. **(B. E. 99)**

B469.4. Yardımcı ördek

Ördek sayesinde yeryüzü meydana gelir. **(B .E. 1)**

B527.2. Yardımcı hayvan Nuh'un gemisindeki sızıntıyı durdurur

Yılan deliğe kuyruğunu tıkayarak sızıntıyı durdurur. **(B. E. 18)**

B560. Hayvanlar insanlara nasihat eder

Karidil sahibine yola çıkmaları konusunda nasihatte bulunur. **(B. E. 45)**

B576.2. Hazineyi hayvanlar korur

Hazineyi almak isteyen baba ve oğullarına bozkır kartalları hücum eder. Delikten yılan çıkar. **(B. E. 27)**

B600. İnsanla hayvanın evlenmesi

Adam taydan insana dönüşen kızla evlenir. **(B. E. 91)**

Adam kamçı vurunca güzel bir kıza dönülen tayla evlenir. **(B. E. 151)**

B601.1. Ayıyla evlenme

Ayı ile kız evlenirler. **(B. E. 92)**

Ayı ile kız evlenirler. **(B. E. 150)**

B601.16. Kurtla evlenme

Avcı, kurttan insana dönüşen kızla evlenir. **(B. E. 85)**

B800. Hayvanlarla ilgili çeşitli motifler

Hayvanların isimlerinin yıllara verilmesi. **(B. E. 13)**

Kuyruğunu koparark cezalandırma. **(B. E. 18)**

Sineğin yeryüzünü kaplamalarının sebebi. Sinek ile şeytan arasındaki düşmanlık. **(B. E. 21)**

Kurdun önder olarak yer gösterdiği kabile. **(B. E. 88)**

Güneşi elinde tutan yılan. **(B. E. 97)**

B811.4. Kutsal kedi

Kedi kutsal bir hayvan olduğu için Nuh peygamber onu uyandırmaz. **(B. E. 18)**

2.3.3. C. Yasak

C40. Su, dağ vs. nin ruhlarına karşı suç işleme yasağı

C41. Su ruhuna karşı suç işleme yasağı

Bir yiğit gölün iyesine etek vererek onu yakalamaya çalışır. **(B. E. 22)**

Rizvan adlı avcı ördek şeklindeki göl iyesinden birini vurur. **(B. E. 23)**

C42. Dağın ruhuna karşı suç işleme yasağı

Yiğit övününce yaşlılar dağın ruhunun gerekeni yapacağını söylerler. **(B. E. 42)**

(T)C47. Hazine ruhuna karşı yasak

Nuh hazine ruhundan aldığı borcu zamanında ödemez. **(B. E. 29)**

C320. Kapalı bir nesnenin içine bakma yasağı

Yiğit nişanlısının yengelerine kendisi yokken çadıra girmemelerini söyler. **(B. E. 51)**

C331. Arkaya bakma yasağı

Köpeği alan yiğit avcıya gölden yılkı çıkarken arkasına bakmamasını söyler. **(B. E. 43)**

Şeytan kadına sandığı verince geriye bakmamasını söyler. **(B. E. 55)**

Galyam'a ipek dizgin ile yular veren adam, ondan yürümesini ama arkaya bakmamasını ister. **(B. E. 149)**

C420. Sırları açıklama yasağı

Han şakirdine boynuzları olduğunu başka insanlara söylerse onu öldürmekle tehdit eder. **(B. E. 148)**

C450. Övünme yasağı

Bahadır yaşlılar tarafında ikaz edilmesine rağmen övünmeye devam eder. **(B. E. 42)**

C542. Diğer dünyanın hazinelerine dokunma yasağı

Adam ve oğulları hazineyi almaya çalıştıkları için üç defa belaya uğrarlar. **(B. E. 27)**

C782. Satma yasağı

Alasabır'ı bir at ve bir de koyun sürüsüne değiştirmek doğru değildir. **(B. E. 140)**

C841.5. Kuğuyu öldürme yasağı

Yıhangir çeşmenin başındaki kuğulardan birini vurur. **(B. E. 24)**

C920. Yasağın bozulması sonucu ölüm

Yıhangir bir süre sonra ölür. **(B. E. 24)**

C920.1. Yasağın bozulması sonucu çocukların ölümü

Yıhangir kuğuyu vurduğu için çocukları ölür. **(B. E. 24)**

C920.2. Yasağın bozulması sonucu eşin (kadın) ölümü

Yıhangir'in karısı ölür. **(B. E. 24)**

(T)C920.3. Yasağın bozulması sonucu yardımcı hayvanın ölümü

Yiğidin kanatlı atı ölür. **(B. E. 51)**

C930. Yasağın bozulması sonucu servet kaybı

Avcı dayanamayıp geri bakınca yılkının yarısı göle geri döner. **(B. E. 43)**

Kuşlak geri bakınca gelen yılkının yarısı göle geri döner. **(B. E. 90)**

Galyam dayanamayıp geri bakınca yılkının yarısı kuyuya geri döner. **(B. E. 149)**

C939.1. Yasağın ihlal edilmesinin cezası olarak göldeki su çekilir.

Gölün iyesi yakalanmaya çalışıldığı için gölün suyu kurur. **(B. E. 22)**

Gölün iyesi vurulduğu için göl yok olur. **(B. E. 23)**

C944. Yasağı bozmanın cezası olarak dilsiz kalma

Yihangir vurduğu kuğuyu eline alır almaz dilsiz kalır. **(B. E. 24)**

C980. Yasağın bozulması sonucu çeşitli cezalar

Yiğit atının ölümüne sebep olduğu için nişanlısını terk eder. **(B. E. 51)**

Alasabır bir at ve bir koyun sürüsüne değiştirildiği için yılkının kutu kaybolur. **(B. E. 140)**

C982. İnsan yasağı bozduğu için kamçıyla dövülür

(T)C982.1. Yasağı bozan kişi hazine ruhu tarafından dövülür

Nuh hazine iyesinden aldığı borcu ödemeyince hazine ruhu tarafından dövülür. **(B. E. 29)**

2.3.4. D. Sihir

D42.2. Ruh insan şeklini alır

Şüreliye vurulunca o bir kadına döner. **(B. E. 94)**

D49.2. Ruh herhangi bir şekil alır

Hazine ruhu insanlar ördek, koyun veya kedi olarak görülür. Hazine ruhu cin şekline girip ihtiyar Nuh'u döver. **(B. E. 29)**

D56.1. Yaşlı bir kişiye dönüşme

Cengiz Han asa ile kendisini kırk yaşındaki heybetli bir adama dönüştürür. **(B. E. 114)**

D92. Vahşi insanın normal insana dönüşmesi

Vahşi kadın Tulava güzel bir kıza döner. **(B. E. 98)**

D113.2. İnsanın ayıya dönüşmesi

Yiğit belindeki hançeri çıkarınca ayıya dönüşür. **(B. E. 15)**

D156. İnsanın guguk kuşuna dönmesi

Kız dilek dileyince guguk kuşuna döner. **(B. E. 16)**

Padişahın kızı guguk kuşuna döner. **(B. E. 17)**

D161.1. İnsanın kuğuya dönüşmesi

Asıl kuğuya dönüşür. **(B. E. 138)**

D212.İnsanın bir çiçeğe dönüşmesi

(T)D212.4. İnsanın kardelene dönüşmesi

Umırzaya kardelene dönüşür. **(B. E. 14)**

D231. İnsanın taş kesilmesi

Yiğit ayı ile mücadele ederken taşa dönüşür. **(B. E. 42)**

Kız kayınvalidesinin kargışıyla taşa dönüşür. **(B. E. 70)**

Gelinle kaynana birbirlerine hakaret ettikleri için taşa dönüşürler. **(B. E. 146)**

D270. İnsanın objelere dönüşmesi-çeşitli

D293. İnsanın yıldıza dönüşmesi

Yedi kız kardeş yedigir yıldızına dönüşürler. **(B. E. 7)**

Zühre yıldıza dönüşür. **(B .E. 8)**

Zühre yıldıza dönüşür. **(B .E. 9)**

Zühre adlı kız Zühre yıldızına dönüşür. **(B .E. 10)**

(T)D296. İnsanın kara dönüşmesi

Karay kara dönüşür. **(B. E. 14)**

D300. Hayvanın insana dönüşmesi

At güzel bir kıza dönüşür. **(B. E. 91)**

D313.2. Kurdun insana dönüşmesi

Kurt yere çalınınca çok güzel bir kıza dönüşür. **(B. E. 85)**

D332. At gibi hayvanların (evcil) insana dönüşmesi

Tay üzerine binilip kamçılanınca güzel bir kıza dönüşür. **(B. E. 151)**

D361. İnsana dönüşen kuğu

Ok atılan kuğu güzel bir kıza dönüşür. **(B. E. 100)**

D421.6. Ayının nesneye dönüşmesi

Ayı taşa dönüşür. **(B. E. 42)**

D452.1. Taşın (kaya) başka bir nesneye dönüşmesi

Öy taş ak bir şeye dönüşüp Iyıktav yanına gider. **(B. E. 136)**

D457.1. Kanın başka bir nesneye dönüşmesi

Kan gölcüğü masmavi bir göle dönüşür. **(B. E. 138)**

D457.1.3. Kan damlaları çiçeklere dönüşür

Kekük'ün kanından kırmızı çiçekler biter. **(B. E. 16)**

D457.18. Gözyaşlarının bir başka nesneye dönüşmesi

Halkın Salavat Batır için döktüğü gözyaşları billura dönüşür. **(B. E. 130)**

D490. Dönüşümün muhtelif şekilleri

(T)D495. Tüy yıldıza dönüşür

Turnaların tüyleri yıldızlara dönüşür ve Samanyolunu meydana getirir. **(B. E. 4)**

(T)D496. Kepçe yıldıza dönüşür

Gökyüzüne atılan kepçe yedigir yıldızına dönüşür. **(B .E. 6)**

D521. Dilek dileme sonucu dönüşme

Kız isteyince ay Zühre'yi kendi yanına alır. **(B .E. 9)**

Zühre dilek dileyince ay onu yanına alır. **(B .E. 10)**

Yetim kız isteyince ay onu yanına alır. **(B .E. 11)**

Kız guguk kuşuna dönmek ister ve dileği kabul olur. **(B. E. 16)**

Padişahın kızı kuş olmayı isteyince guguk kuşuna döner. **(B. E. 17)**

Kız ay gibi güçlü bir kocası olursa ona boylu poslu bahadır doğuracağını söyleyince ay tarafından gökyüzüne yükseltilir. **(B. E. 145)**

D525. Kargışlama ile dönüşme

Digenek Han kargışlayınca oğlu Karay kara sevgilisi Umırzaya ise kardelene dönüşürler. **(B. E. 14)**

D537. Elbise değiştirerek dönüşme

Casus dilenci kıyafetine girip dolaşır. **(B. E. 118)**

D572. Büyülü obje aracılığıyla dönüşme

(T)D572.8. Beldeki hançeri çıkararak dönüşme

Belindeki hançeri çıkaran genç ayıya dönüşür. **(B. E. 15)**

(T)D572.9. Sihirli asa ile dönüşme

Cengiz Han asa ile kendisini gencecik oğlanken kırk yaş civarındaki heybetli bir erkeğe dönüştürür. **(B. E. 114)**

D683.5. Tanrı tarafından dönüştürülme

Melekler Allah tarafından insana dönüştürülürler. **(B. E. 8)**

D860. Sihirli objenin kaybolması

Bir adam hançerin gücünü anlayınca onu suya atar. **(B. E. 15)**

D906. Sihirli rüzgâr

Ördek avlanınca bir kasırga kopar. **(B. E. 23)**

D921. Sihirli göl

Gölden ala renkli at sürüsü çıkar. **(B. E. 43)**

Göldeki cadı (meskey)gölü çevirir ve göle gelen hayvanları yutar. **(B. E. 68)**

Şülgengöl'den yılkı çıkar. **(B. E. 90)**

D931. Sihirli kömür

Salavat elinde kömür tutarak halka hitap eder. **(B. E. 129)**

D932. Sihirli dağ

Narısdağ'ın tepesine sevmediği -kötü veya içki içen- insanlar çıkarsa dağ onları sert bir yel ile aşağı düşürür. **(B. E. 164)**

D1025. Hayvanın sihirli derisi

Padişah Kırmahakal derinin sihirli olduğunu söyler. **(B. E. 129)**

D1057. Sihirli kemer

Taş kemer Ural dağının hangi kısmında hazine olduğunu gösteren bir kemerdir. Yeleğin düğmeleri açılınca kemer ışık saçar. **(B. E. 143)**

D1065.2. Sihirli ayakkabılar

Alp kınyırağına yapışan balçığı dökünce Alp dağları meydana gelir. **(B. E. 87)**

D1081. Sihirli kılıç

Kahraman ancak kendi kılıcıyla öldürülebilir. **(B. E. 120)**

İhtiyarlar Salavat Batıra tılsımlı kılıç verirler. **(B. E. 129)**

D1083.1. Sihirli hançer

Yiğit hançeri beline takınca insan, çıkarınca da ayı olur. **(B. E. 15)**

D1162. Sihirli ışık

Ayın göndermiş olduğu nurla Zühre aya yükselir. **(B. E. 9)**

D1224. Sihirli kaval

Çoban kavalı üfleyince boynuzlu hanın şarkısı duyulur. **(B. E. 148)**

D1254. Sihirli asa

Asa gül ağacının dibine dikildikten sonra tomurcuklanmaya başlar. Onun süpürgesiyle yıkanan kız iyileşir. **(B. E. 113)**

Cengiz Han evliyalara ait asa ile kendisini kırk yaş civarında heybetli bir erkeğe dönüştürür. **(B. E. 114)**

Eylen'in kurumuş ağaç asası üç yüzyıl sonra tomurcuklanmaya başlayınca ülkeye bolluk gelir. **(B. E. 144)**

D1299.2. Sihirli kabir (türbe)

Möhibe'nin kabri hâlâ toprakla birleşmemiştir. **(B. E. 147)**

D1316.5. Konuşan sihirli kamış (ağaç) sırrı açıklar

Çoban büyüyen kamışları keserek boynuzlu hanın şarkısını çalar. **(B. E. 148)**

D1318.7.1.1. Çalınan hayvanın eti pişirilemez

Yögemeş dağında avlanan ördeğin eti pişmez. **(B. E. 23)**

D1500.1.18. Sihirli şifalı sular

Narısdağ'daki kuyuya hasta gelen insanlar iyileşerek geri dönerler. **(B. E. 164)**

D1673. Sihirli asa çiçek atar

Gül ağacının dibine dikilen asa çiçek atar. **(B. E. 113)**

Eylen'in kurumuş asası yeşerir. **(B. E. 144)**

D1712. Kahin

Yabahsınsı ile oğlu Yerense Sesen kahin ve büyücüdürler. **(B. E. 154)**

D1740. Büyülü gücün kaybı

Yılkının kutu kaybolur. **(B. E. 140)**

Kadının kutu uçar. **(B. E. 161)**

D1814.2. Rüyadaki nasihat

Dört kardeşin en büyüğü rüyasında gördüğü bir adamdan kurdun önderliğinde göç etmeleri nasihatini alır. **(B. E. 81)**

D1921. Diğer sihirli özellikler

Adam karısının yüreğiyle yaşar. **(B. E. 73)**

D2071.2. İnsan nazar değmesi sonucunda ölür

Seferbike'nin nazardan öldüğü zannedilir. **(B. E. 74)**

D2071.2.1. İnsanlar hayvanları büyülü bakışlarıyla öldürürler

Yiğidin kanatlı atı nazar değmesi neticesinde ölür. **(B. E. 51)**

Güveyinin kanatlı atı nişanlısının yengelerinin nazarı sonucunda ölür. **(B. E. 52)**

Yiğidin atı baldızlarının nazarının değmesi sonucu ölür. **(B. E. 134)**

D2143.1.3. Dua ile yağmur yağdırma

Nineler yağmur yağmadığı zaman Hanayharı dağının başına çıkıp namaz kılar, hayır yaparlar. **(B. E. 40)**

2.3.5. E. Ölüm

E0. Diriltme

(T)E3.1. Sineğin şeytan tarafından diriltilmesi

Şeytan sineği külü, kömürü ve nefesinden yararlanarak diriltir. **(B. E. 21)**

E33. Kayıp organla yeniden diriltme

Ayhılıv Hanbulat'ın kesilmiş olan yüreğinin yerine kendi yüreğini kesip koyarak onu diriltir. Kendisi ise ölür. **(B. E. 73)**

E90. Hayat ağacı

(T)E90.1. Asa

Gül ağacının dibine saplanan asa kayın ağacı olarak tomurcuklanır. Onunla yıkanan kız iyileşir. **(B. E. 113)**

Eylen'in asası tomurcuklanınca etrafa bereket gelir. **(B .E. 144)**

E251.3.3. Vampir kan emer

Tulava Eyne'nin kanını emer. **(B. E. 98)**

Ubır kan içip dolaşır. **(B. E. 162)**

E720.1. Rüyada görülen insanların ruhları (can)

İnsan uykuya dalınca canı dışarı çıkıp dolaşır. İnsan olanların hepsini rüyasında görür. **(B. E. 162)**

E721. Ruh (can) vücuttan ayrılıp seyahat eder

Can dışarı çıkıp dolaşır. **(B. E. 162)**

E731.9. Kurt şeklindeki ruh

Mezardan kurt şeklindeki ruh çıkar. **(B. E. 84)**

2.3.6. F. Olağanüstülükler

F141. Başka dünyanın sınırı olan nehir

Ejderhanın elindeki güneş Tol nehrinin diğer kıyısına çıkarılır. **(B. E. 97)**

Ubır güneşi götürmekte olan Eyne ile Geyne'yi ancak Tol nehrinin kıyısına kadar kovalayabilir. **(B. E. 99)**

F252.1.0.2. Su altındaki ülkenin kralı

Kekük su padişahının oğludur. **(B. E. 17)**

F324. Kız peri tarafından kaçırılır

Zühre cin ve periler tarafından kaçırılır. **(B .E. 10)**

F360. Kötü yürekli ya da zarar verici periler

Periler ve cinler Zühre'yi kaçırınca ondan dünyanın bile sığacağı büyük bir tekneyi tan atıncaya kadar suyla doldurmasını isterler. **(B .E. 10)**

Ahır ruhu sevmediği atı rahatsız eder. **(B. E. 156)**

F366.2. Periler gece ölümlülerin atlarına biner

Şüreli Ebnefik adlı ihtiyarın aygırına biner. **(B. E. 25)**

Yarımtık geceleyin ata binip onu yorar. **(B. E. 26)**

F381. Perilerden kurtulma

Atı ahır ruhunun elinden kurtarmak için başka bir ahıra götürürler. **(B. E. 156)**

F401.6. İnsan şeklindeki ruh

Bisura kadının ölmüş kocasının şekline girip eve gelir. **(B. E. 161)**

F402.1.14. Ruh(lar) ve atlar

Şüreli ata binip onu yorar. **(B. E. 25)**

Yarımtık atla dolaşmayı sever. **(B. E. 26)**

Şürelinin binip dolaştığı at terleyerek geri döner. **(B. E. 94)**

Ahır ruhu hoşuna gitmeyen atı kamçılar bu yüzden at semiremez. **(B. E. 156)**

Şüreli bir yiğidin atına binip onu kan ter içerisinde bırakır. **(B. E. 159)**

F402.2.1. Şeytanların kralı

Şeytanlar toplanıp başkanlarını beklerler. **(B. E. 21)**

F402.6.4. Şeytanlar beyaz yarlardaki kovukta yaşarlar

Şeytan dağdaki oyukta yaşarlar. **(B. E. 93)**

(T)F402.6.5. Şeytanlar cehennemde yaşar

Şeytanlar cehennemde yaşarlar. **(B. E. 21)**

(T)F402.6.6. Şeytanlar toprak evlerde yaşar

Şeytan nineyi toprak bir eve getirir. **(B. E. 55)**

(T)F402.6.7. Cinler oyuklarda yaşarlar

Cinler dağdaki oyuklarda yaşar. **(B. E. 96)**

F402.7. Şeytanların ailesi

Şeytan karısının doğumu için yaşlı kadını evine götürür. **(B. E. 55)**

Şeytanın iki karısı vardır. **(B. E. 93)**

F403.1. Ruhlar (şeytanlar) ölümlülere para verirler

Şeytan nineye bir sandık altın verir. **(B. E. 55)**

F403.2. Ruhlar ölümlülere yardım ederler

Hamam iyesi yaşlı kadını hamamın yıkılacağı konusunda uyarır. **(B. E. 157)**

F405. Ruhlarla mücadele etmenin araçları

Cin ve periler çocuğa yaklaşmasın diye ona kötü isim verilir. **(B. E. 50)**

F420.1.2. Kadın şeklindeki su ruhu

Gölün iyesi kız şeklinde gölde yıkanır. **(B. E. 22)**

Su iyesi kız şekline girip biri yiğitle yaşamaya başlar. **(B. E. 155)**

F420.1.3. Hayvan şeklindeki su ruhları

(T)F420.1.13. Ördek şeklindeki su ruhu

Yögemeş dağındaki gölde ördek şeklindeki su iyeleri yaşar. **(B. E. 23)**

F421. Gölün ruhu

Gölün iyesi güneş doğduktan sonra gölde yıkanır. **(B. E. 22)**

Gölün iyesi olan meskey gölü çevirip durur. Göle kurt kuş gelmeye korkar. **(B. E. 68)**

Şülgengöl'ün iyesi Kuşlak'tan canlıları avlamamasını ister. **(B. E. 90)**

F460. Dağ ruhları

Yaşlılar gücüyle övünen bahadıra dağ iyesinin bunu duyması halinde gereken cezayı vereceğini söylerler. **(B. E. 42)**

F490. Diğer ruhlar ve şeytanlar

(T)F499.4. Şüreli (Yarımtık)

Şüreliler suda yaşarlar. **(B. E. 25)**

Şüreli kızı geceleyin ata binip dolaşır. **(B. E. 107)**

Şüreli ata binip onu koşturur. **(B. E. 159)**

(T)F499.5. Dev ana (bisura)

Dev ana insanların dostu olmadığı gibi zarar da vermez. Yavrusu bisura ise yiğitlere ve genç kızlara musallat olur. **(B. E. 160)**

(T)F499.6. Ubır

Çiğ et yiyen insanlara musallat olur, musallat olduğu kişi ölse bile ubır ölmez ve musallat olduğu insanın akrabalarına belâ-kaza getirir. **(B. E. 162)**

(T)F499.8. Ahır ruhu

Ahır ruhu sevmediği tayın semirmesini engeller. **(B. E. 156)**

(T)F499.9. Hamam ruhu

Hamamda yaşayan hamam ruhu günahsız insanları kötülüklere karşı uyarır. **(B. E. 158)**

(T)F499.10. Hazine ruhları

Hazinelerin iyeleri vardır. **(B. E. 29)**

F500. Olağanüstü insanlar

Ok ve süngü işlemeyen Urak Batır ancak kendi kılıcıyla öldürülebilir. **(B. E. 120)**

Kazanhan çok güçlü ve büyük gövdeli bir insandır. Bağırdığında dağ-yer silkinip kalkar, ayaz günde bulut çıkar, kar ya da yağmur yağmaya başlar. **(B. E. 121)**

Akay Batıra ok ve kılıç işlemez, kurşun atsalar değmez, suya düşse batmaz. **(B. E. 123)**

Aysıvak minaresini tepesinden atılmasına uçup yere iner. Onu öldüremezler. **(B. E. 134)**

F511. Olağanüstü başa sahip olan adam

Kazanhan'ın başı kazan genişliğindedir. **(B. E. 121)**

F511.0.2. Birden çok başı olan adam

Morazım'ın bin başı vardır. **(B. E. 69)**

F511.3. Boynuzlara sahip olan insanlar

Hanın iki boynuz vardır. **(B. E. 148)**

F530. Olağanüstü büyük ya da küçük kişiler

İhtiyar dağ kadar uzun olduğu için halk dağa mı ihtiyara mı Eylen adını vereceğini bilemez. **(B. E. 144)**

(T)F530.1. Alpler (Alpamışalar)

Alp kazandaki yemeğin hepsini yer. **(B. E. 6)**

Alpamışalar çok iri yarı bir halktır. **(B. E. 37)**

Eskiden Alp denilen çok iri yarı bir halk yaşamış. **(B. E. 38)**

Eskiden dev insanlar olan Alpamışalar varmış. **(B. E. 40)**

Eski zamanlarda dev kadar büyük Alp denilen bahadırlar varmış. **(B. E. 87)**

F540. Olağanüstü fiziksel organlar

F552. Olağanüstü el

Alp saban süren kişiyi, üç atını ve sabanını avucuna koyup eve götürür. **(B. E. 37)**

F556. Olağanüstü ses

Okun sesinden dağlar parçalanır, nehirler akmayı durdururlar. **(B. E. 3)**

Canavarına sesinden dağlar irkilir, ormanlar uğuldar. **(B. E. 119)**

Yer altından gelen ses insanlarla konuşur. **(B. E. 144)**

F559.4. Olağanüstü baş

Şüreli kızı tepesindeki kapıyı açıp başına bakar. **(B. E. 107)**

Şüreli kafasını dizlerinin arasına koyarak saçlarını tarar. **(B. E. 152)**

F559.7. Olağanüstü kalp

Kadın şeytanın kalbi yumak şeklindeki yündür. **(B. E. 93)**

F561. Çiğ et yemeyi tercih eden insan

Çiğ et yiyen insanların ubırı harekete geçer. **(B. E. 162)**

F575.1. Olağanüstü güzellikteki kadın

Umırzaya büyüyünce çok güzel bir kız olur. **(B. E. 14)**

Han çok güzel olan kızını insanların nazarlarından korumak için zindana kapatır. **(B. E. 103)**

Ayhılıv'ın güzelliğine hayran kalmayan ve ona âşık olamayan yiğit kalmaz. **(B. E. 132)**

Tarhanın çok güzel bir kızı vardır. **(B. E. 135)**

Könhılıv öyle güzel bir kızdır ki su almak için Ey nehrinin kıyısına gittiğinde nehri akmayı durdurup onun güzelliğine hayran kalır. **(B. E. 136)**

Arıslanhan'ın kızı Asılkay yeryüzündeki güzellerin en güzelidir. **(B. E. 138)**

F575.2. Yakışıklı adam

Arıslan Yusuf peygamber kadar güzeldir. **(B. E. 136)**

F575.3. Olağanüstü güzellikteki çocuk

İsmail bakılmaya doyulmayacak kadar güzel bir çocuktur. **(B. E. 32)**

F576. Olağanüstü çirkinlik

Şüreli çirkin bir yaratık olarak tarif edilir. **(B. E. 25)**

Tulava çok çirkin bir kadındır. **(B. E. 98)**

F610. Olağanüstü güçlü insan

Tekeğaşka'nın yayını ve okunu başkaları taşıyamaz. **(B. E. 64)**

Yiğit öküzün boynuzlarını çevirip çıkarır. **(B. E. 89)**

Kuşlak çok cesur yürekli bir avcıdır. **(B. E. 90)**

Kız iki değirmen taşını iki koltuğunun altına koyup dolaşır. **(B. E. 92)**

F621. Ağaç söken olağanüstü güçlü insan

Alpler ağaçları köküyle çıkarıp atarlar. **(B. E. 37)**

Alpler kavakları ot gibi yolup atarlar. **(B. E. 87)**

F661. Olağanüstü nişancı

Ural kimsenin vuramadığı güneşlerden birini vurur. **(B. E. 3)**

F713. Olağanüstü göl

Gölden yılkı çıkar. **(B. E. 43)**

Göl, kandan iğrenip balıklarıyla birlikte Akgöl'e uçar. **(B. E. 61)**

Göl Akay Batırı yutmaz, dalgalar onu kıyıya alıp çıkarır. **(B. E. 123)**

F715. Olağanüstü nehir

Nehir çok güzel olduğu için Morazım onun güzelliğine hayran kalır. **(B. E. 77)**

F715.2. Olağanüstü akışı olan nehir

Nehir Salavat'ın geçmesi gerektiği zaman yer altına girip ona köprü yapar. **(B. E. 69)**

F718. Olağanüstü kuyu

Kuyudan at sürüsü çıkar. **(B. E. 149)**

F755.8. İçinden kuğu çıkan dağ

Dağ dokuz ay geçince yarılır ve içinden iki kuğu çıkar. **(B. E. 136)**

F775. Olağanüstü çadır

Çadır o kadar büyüktür ki güneşin ışıklarının düşmesini engeller. **(B. E. 60)**

F790. Olağanüstü gökyüzü ve hava olayları

Ay yeryüzüne inerek Zühre'yi yanına çıkarır. **(B. E. 10)**

Ay ile yıldız yeryüzüne inerek yetim kızı gökyüzüne yükseltirler. **(B. E. 11)**

F791. Gökyüzünün yükselip alçalması

Gökyüzü ve güneş eskiden aşağıdayken bir kadının yaptığı şeyden dolayı yukarı yükselirler. **(B. E. 12)**

F795. Olağanüstü bulut

Sandıktan tutulunca bir bulut gelir ve buz yağmaya başlar. **(B. E. 27)**

Hazine bulununca kıbleden bulut çıkar. **(B. E. 30)**

Bulut yeryüzüne inip ejderhayı alıp götürür. **(B. E. 44)**

F800. Olağanüstü kayalar ve taşlar

Kız taşın iç kısmına girince yumuşak taş yıkılıp kızı sıkıştırır. Kayada kızın parmak izleri kalır. **(B. E. 117)**

F809. Taşların diğer olağanüstülükleri

(T)F809.10. Böğüren taş

Taş böğürerek adamın üzerine düşer. **(B. E. 41)**

(T)F809.11. Çok dik taş

Kaya kimsenin çıkamayacağı kadar diktir. **(B. E. 75)**

Tağantaş bir direk gibi diktir. **(B. E. 138)**

(T)F809.12. Gece parlayan (ışık saçan) taş

Kızıl Yar'ın kenarındaki kayalar parlayıp ışık saçtıkları için Nora diye adlandırılırlar. **(B. E. 79)**

İnsana benzeyen hıntaş geceleri parlar. **(B. E. 108)**

(T)F809.13. Uçan taş

Öy taş katledilen Ayhılıv ile Arıslan'la uçup başka yere gider. **(B. E. 136)**

F825. Olağanüstü yüzük

Zühre kadı ile müftüden dünyanın en güzel yüzüğünü ister. **(B. E. 8)**

F831. Olağanüstü ok

(T)F831.6. Olağanüstü elmas ok

Ural'ın elmas oku güneşi ikiye böler. **(B.E. 3)**

F838. Olağanüstü bıçak

Bıçak dile gelip konuşur, taşı kesmesine rağmen İsmail'i kesmez. **(B. E. 32)**

F841.1.9. Gümüş bot (gemi)

Han kızını gümüş bir geminin içerisine koyup Aral denizine gönderir. **(B. E. 103)**

F881.1.1. Devasa kazan

İnsanların yemek yemesi için çok büyük bir kazan yapılır. **(B .E. 6)**

F881.1.2. Devasa kepçe

Kazan için altından büyük bir kepçe yapılır. **(B .E. 6)**

F883.1. Olağanüstü kitap

Kitapta hazinenin yeri yazılıdır. **(B. E. 27)**

Kız ile oğlan birbirlerine ancak Yusuf ile Züleyha adlı kitabı okuduktan sonra âşık olurlar. **(B. E. 135)**

F899. Diğer olağanüstü nesneler

(T)F899.4. Olağanüstü heybe

Eyne ile Geyne güneşi bir heybeye koyup nehrin diğer kıyısına götürürler. **(B. E. 99)**

F932.1. Nehir kaçağı takip eder

Kendini yakalamak isteyenlerden kaçan Karidil'in toynaklarından çıkan nehir onu takip eder. **(B. E. 45)**

F932.12. Konuşan nehir (dere)

Nehirler birbirleriyle konuşurlar. **(B. E. 46)**

Ağidil ile Karidil konuşurlar. **(B. E. 47)**

Büyük ve küçük İnyer nehirleri bahse girerler ve konuşurlar. **(B. E. 48)**

F950. Olağanüstü tedavi etme

Kayın süpürgesi ile yıkanan kız iyileşir. **(B. E. 113)**

F959. Olağanüstü tedaviler-çeşitli

Zölkerney Cengiz Hana baş eğince hastalığı iyileşir. **(B. E. 114)**

F969.3. Olağanüstü ışık

Öy taşın üzerinde kucaklaşarak oturan kız ile oğlandan nur yükselir. **(B. E. 136)**

F971.1. Kuru asa çiçek atar

Kuru asadan kayın ağacı yeşerir. **(B. E. 113)**

Eylen'in kuru asası tomurcuklanır. **(B .E. 144)**

F989. Hayvanlarla ilgili olağanüstü olaylar- çeşitli

(T)F989.1.2. Atın toynaklarından çıkan nehir

Karidil'in toynaklarından dağ eşilir ve nehir akmaya başlar. **(B. E. 45)**

Atın yere vurmasıyla yerden nehir çıkar. **(B. E. 66)**

F1068. Realist rüya

Dört kardeş toplanıp yola çıktıklarında rüyada onlara önder olacağı söylenen kurda rastlarlar. **(B. E. 81)**

Kuşlak'ın rüyasına giren Şülgengöl'ün iyesi ona canlılara avlamama şartıyla yılkı verir. **(B. E. 90)**

2.3.7. G. Canavarlar

G237. Cadılar gölde yaşarlar

Cadı gölde yaşar. **(B. E. 68)**

G263. Cadılar yaralarlar, büyü yaparlar ve dönüştürürler

(T)G263.9. Cadılar öfkelenince hayvanları yutarlar

Öfkelenen cadı su içmeye gelen hayvanları yutar. **(B. E. 68)**

G303.3.1. İnsan şeklindeki şeytan

Şeytan insan şekline girer. **(B. E. 93)**

G303.4. Şeytanın fiziksel özellikleri

Şeytanın tırnakları uzundur. **(B. E. 21)**

G303.4.1.4. Şeytanın burnu

Şeytanların burunlarına cehennemden is ve kurum dolar. **(B. E. 21)**

G303.4.6. Şeytanın kuyruğu

Şeytan yılan gibi kuyruğuyla burnunu is ve kurumdan temizler. **(B. E. 21)**

G303.4.8. Şeytanların çeşitli özellikleri

Şeytanın ağzından ateş çıkar. **(B. E. 93)**

G303.9.6.1. Şeytanla insanın savaşı

Hanay seytanlarla savaşır. **(B. E. 40)**

G550. Devden kurtulma

Yedi kız kardeş devden kurtulmak için aya sıçrarlar. **(B. E. 7)**

2.3.8. H. İmtihanlar

H0. Kimlik (tanıma) imtihanları

Yiğit kızın su ruhu (Yuha) olup olmadığını anlamak için ona tuzlu yemek yedirir. O nehre kadar uzanıp su içince onun Yuha olduğunu anlar. **(B. E. 155)**

H87. Buketler (çiçekler) ile tanıma

Karağaş kırmızı çiçekleri görünce sevgilisinin öldüğünü anlar. **(B. E. 16)**

H105. Öldürenin işaretleri olarak öldürülen hayvanın parçaları

Babsak Bey canavarı öldürdükten sonra onun kanamakta olan sağ kulağını kesip alır, okunu da ikiye bölüp canavarın karnına koyar. Böylece canavarı onun öldürdüğü anlaşılır. **(B. E. 119)**

H113. Mendille tanıma

Yiğit atının yelesine bağlı mendili kızın gönderdiğini anlar. **(B. E. 137)**

H120. İşaretle tanıma- çeşitli

Hazineyi bulmak için ağaca çivi çakılır. **(B. E. 28)**

Kıbleden bulut çıkınca ejderhanın gelmesinin işareti sayılır. **(B. E. 30)**

Kız nişanlısının geleceğini kara kazın gelmesinden anlar. Yiğit kestiği saç tutamı uzarsa geri döneceğini söyleyip gider. **(B. E. 51)**

Yiğit atının hatırası olması için taş dikip gider. **(B. E. 52)**

Kadın kocası hamama girmeden önce seslenmesini ister. **(B. E. 107)**

Başkurtlar hana baş eğince her kabileye damga, şiar, ağaç ve kuş tayin edilir. **(B. E. 114)**

Şüreli kızı kocasının geldiğini öksürmesinden ve tükürmesinden anlar. **(B. E. 152)**

H331.6. Adaylık yarışması: güreşme

Bahadırların hangisi yenerse Ayhılıv onunla evlendirilecektir. **(B. E. 132)**

H332.1. Gelinle yarışan aday

Aystan ile evlenmek isteyen yiğitler onu at yarışında, ok atmada ve güreşte yenmek zorundadırlar. **(B. E. 67)**

Kız padişah ile yiğit padişah iki tepede durup ok atmaya, kim değdirir de sağ kalırsa evlenmeye karar verirler. Kız padişah genç bir padişahla karşılaşır ve ona yenilerek onunla evlenir. **(B. E. 89)**

H346. Kendisini tedavi eden adama verilen prenses

Ayzar Hanın kızı kendisini iyileştiren tabibe verilir. **(B. E. 113)**

H934.3. Üvey anne tarafından verilen görevler

Üvey anne Zühre'den dibi delik küpe su taşımasını ister. **(B. E. 9)**

H938. Peri tarafından verilen görevler.

Cinler ve periler kızdan dünyanın bile için sığacağı tekneyi sabaha kadar suyla doldurmalarını isterler. **(B .E. 10)**

H940. Görevin verilmesi- çeşitli

(T)H947. Yüzük getirme ve şarap içme

Zühre kadı ile müftüden dünyanın en güzel yüzüğünü getirmelerini ve şarap içmelerini ister. **(B .E. 8)**

H1021. İmkansız malzeme türünden bina yapma görevi

Zengin adam başlık parası ödeyemeyen yiğide Tağantaş adlı dik bir taşın başına ev kurmasını ister. **(B. E. 139)**

H1154.3.1. Vahşi bir atı yakalama görevi

Padişah hilekâr bir adama kanatlı atları yakalamasını emreder. **(B. E. 140)**

2.3.9. J. Akıllılar ve Aptallar

J151. Yaşlı insanlardan öğrenilen bilgi

Hayvanlar kendilerinden güçlü olan diğer hayvanlara karşı ne yapmaları gerektiğini yaşlı adamdan öğrenirler. **(B. E. 5)**

İnsanlar atalarından gök turnanın oynadığı yerde savaş olacağını öğrenir. **(B. E. 20)**

Çocuk gerçek babasının Ural Batır olduğunu yaşlı bir kadından öğrenir. **(B. E. 102)**

Küsek Bey gerçek babasının Babsak Bey olduğunu yaşlı bir kadından öğrenir. **(B. E. 119)**

Tarhan ihtiyar bir hacıdan Yusuf ile Züleyha adlı kitabın sırrını öğrenir. **(B. E. 135)**

(T)J151.5. Hocadan öğrenilen bilgi

Yiğit birlikte yaşadığı kızın kim olduğunu öğrenebilmek için mollaya gider, onun verdiği akılla kızın kim olduğunu öğrenir. **(B. E. 155)**

J155. Kadınlardan öğrenilen bilgi (akıl)

Şakirt hazineyi nasıl alacağını annesinden öğrenir. **(B. E. 31)**

Timur bir kadının söylediği sözden dolayı yaptığı hatayı anlar. **(B. E. 118)**

Bir kadın yiğide terleyen atına katran sürüp göndermesini öğretir. **(B. E. 159)**

Abıstay kadından yağ parçasını ateşe atmasını ister. Kadın da öyle yapar. **(B. E. 161)**

2.3.10. K. Aldatmalar

K100. Aldatıcı anlaşmalar

Rus derebeyi ormandan öküz derisi kadar yer ister. Başkurtlar buna razı olurlar, ama o öküz derisini ip gibi yapıp bütün ormanı alır. **(B. E. 111)**

Zengin bir Rus, Ablas adlı ihtiyardan öküz derisi kadar yer istemesine rağmen o öküz derisini ipince delip bütün köyü alır. **(B. E. 112)**

Başkurtlar ile Rus boyarı, boyar yürüyerek bir günde ne kadar yer görürse o kadar alması konusunda anlaşırlar. Boyar çok yer görmek istediği için hastalanıp ölür. **(B. E. 124)**

Bayım ile Rus tüccar tüccarın öküz derisi kadar yer alması konusunda anlaşırlar. Tüccar deriyi kıl gibi delip Bayım'ın bütün toprağını ele geçirir. **(B. E. 125)**

Köy halkı bir ağanın öküz derisi kadar toprak almasını kabul ederler. Ağa deriyi kayış gibi dilerek onların topraklarını alır. **(B. E. 126)**

Ütegen kendisi için çalışan kardeşlerle sığır derisi kadar toprak vermek üzere anlaşır. Ama onlar sığır derisini kayış gibi uzatarak çok toprak alırlar. **(B. E. 127)**

Bir Rus Başkurtlardan öküz derisi büyüklüğünde yer ister. Başkurtlar razı olunca öküz derisini dilimleyip uzatarak çok toprağa sahip olur. **(B. E. 128)**

Padişah Kırmahakal'ın isteği üzerine Salavat Batırın beline astığı deriyi bulan Ruslar onu kıl gibi yapıp Başkurt topraklarını ele geçirirler. **(B. E. 129)**

K500. Aldatarak tehlikeden ya da ölümden kurtulma

İhtiyar Başkurt uyuduğu yere çalı çırpı yığıp şeytanı aldatarak ölümden kurtulur. **(B. E. 93)**

Türmen uyuduğu yere çürük odun yığıp cini kandırarak ölümden kurtulur. **(B. E. 96)**

K700. Aldatarak yakalama

Gölün iyesi kız şekline girip gölde yıkanmaya gelince ona etek atarak yakalarlar. **(B. E. 22)**

Şüreli atın sırtına katran sürülerek yakalanır. **(B. E. 25)**

Yarımtık atın sırtına katran sürülerek yakalanır. **(B. E. 26)**

Şüreli atın sırtına sürülen katrana yapışınca yakalanır. **(B. E. 94)**

Atın sırtına katran sürülünce şüreli ona yapışıp kalır ve böyle yakalanır. **(B. E. 152)**

Şüreli sırtına katran sürülen ata yapışınca yakalanır. **(B. E. 159)**

K1810. Kıyafet değiştirerek aldatma

Casus dilenci şekline girerek şehirde dolaşır. **(B. E. 118)**

K1887. Hayali sesler

Yeraltından sesler gelir. **(B. E. 42)**

K1900. Hileler, sahtekârlıklar

Alasabır'ı yarışa sokmamak için zenginler yalan haber yayarlar. **(B. E. 140)**

K2260.1. Esrarlı hain adam

Bir adam ayıya dönmüş olan yiğidin hançerini suya atınca yiğit ebediyen ayı olarak kalır. **(B. E. 15)**

K2295. Hain hayvanlar

Karga Digenek Handan Karay ile Umırzaya'yı kargışlamasını ister. **(B. E. 14)**

K2297. Hain arkadaş

Akman ve Tokman'la birlikte savaşanlardan biri arkadaşlarına ihanet eder. **(B. E. 116)**

2.3.11. L. Kaderin Ters Dönmesi

L161.1. Fakir oğlan ile zengin kızın evlenmesi

Fakir gençle zengin bir ailenin kızı evlenirler. **(B. E. 70)**

L400. Kibirlenen kişi aşağılanır

Kibirlenen Aksa Batır rakibi Aybağış tarafından öldürülür. **(B. E. 65)**

Her savaştan galip çıkan Yerense Sesen kibirlenmeye başlar. Bu yüzden Kazaklarla yapılan savaşta yenilir. **(B. E. 122)**

2.3.12. M. Geleceğin Tayini

M100. Antlar ve yeminler

Karağaş Kekük savaştan dönünceye kadar onu beklemeye söz verir. **(B. E. 16)**

M118. Başı üzerine yemin etmek

Yağmacı sağ kalınca ömrünü Allah'a ibadet ederek geçireceğine yemin eder. **(B. E. 27)**

M150. Diğer antlar ve yeminler

Tulava kötü işlerin peşine gitmeyeceğine dair yemin eder. **(B. E. 98)**

Küsek Bey Karağölömbet kabilesinden bir tek canlı bırakmayacağına dair ant içer. **(B. E. 119)**

(T)M179. Şüreli'nin kimseye dokunmama andı

Şüreli kimseye dokunmamaya söz verince serbest bırakılır. **(B. E. 25)**

Yarımtık kimseye dokunmamaya yemin edince serbest bırakılır. **(B. E. 26)**

M200. Anlaşmalar ve söz vermeler

Ayzar Han kızını iyileştiremezlerse tabiplerin başlarını kestireceğini, ama iyileştirirlerse kızını onlardan birine vermeye ve Müslüman olmaya söz verir. **(B. E. 113)**

Çocuğu olamayan Buranbay karısı erkek çocuk doğurursa kendi iradesine bırakacağını, kız çocuk doğurursa ülkenin bahadırına vereceği vaadinde bulunur. Buranbay bahadırların hepsini yenecek olan yiğide kızını vermeye söz verir. **(B. E. 132)**

M210. Şeytan ile anlaşma

Yaşlı Başkurt en genç karısını kendisine vermesi şartıyla şeytanı iyileştirmeye söz verir. **(B. E. 93)**

(T)M210.1. Cin ile anlaşma

Türmen cini iyileştirmenin karşılığı olarak onun kızlarından birini almak için anlaşır. **(B. E. 96)**

M301. Kahinler

Kahinler yarışlardan önce hangi atın yarışı kazanacağını tahmin ederler. Kahinler Alasabır neslinin menşeini anlatırlar ve yılkının kutu geri gelinceye kadar yılkıya çeki düzen verilemeyeceğini söylerler. **(B. E. 140)**

M301.2.Kahin olarak yaşlı kadın

(T)M301.2.0.1. Kahin olarak yaşlı adam

İhtiyar bir kahin tulpar olabilecek üç at seçer. **(B. E. 134)**

M301.11. Kahin olarak ruh

(T)M301.11.1. Kahin olarak Şüreli (Yarımtık)

Şüreli köyün altı evden artmayacağını yedi eve ulaşmayacağını söyler. Bu doğru çıkar. **(B. E. 26)**

M341.1.2.1. Kralın (padişahın) ölümüyle ilgili kehanet

Padişaha bu yıl doğacak olan çocukların onu öldüreceği söylenir. **(B. E. 118)**

M341.3. Belirli bir yerde ölme kehaneti

Korkot'a ileri giderse öleceği, geriye dönerse yaşayacağı söylenir. **(B. E. 83)**

M370.1. Ölüm kehanetinin yerine getirilmesi

Kehanet doğru çıkar ve padişah Aksak Timur tarafından öldürülür. **(B. E. 117)**

M376.2. Kehanetin yerine getirilmesinden kaçmak için hamile kadınların katli

Padişah bütün hamile kadınların karınlarını kestirir. **(B. E. 118)**

M411.1. Ebeveynlerin kargışı

Digenek Han oğlu Karay'ı karlı buza dönmesi için kargışlar. **(B. E. 14)**

(T)M411.1.3. Kayınpederin kargışı

Digenek Han Umırzaya'yı kargışlayınca o kardelen çiçeğine döner. **(B. E. 14)**

(T)M411.1.5. Kayınvalidenin kargışı

Gelin kayınvalidesinin kargışı üzerine taşa döner. **(B. E. 70)**

M411.14. Rahibin kargışı

(T)M411.4.1. Mollanın kargışı

Molla Fetkulla'yı kargışlar. **(B. E. 30)**

Molla çocuğu oynaştan doğmuş diyerek kargışlar. **(B. E. 71)**

M411.19. Hayvanların kargışı

Kedinin kargışının iyi olmadığına inanılır. **(B. E. 19)**

2.3.13. N. Şans ve Kader

N10. Karı, koca ve hizmetçiler üzerine bahisler

(T)N17. Kadının hamile olup olmadığıyla ilgili bahisler

Kesilen düve buzağılı ise kadın hamile, kısır ise kadın hamile değildir diye Karabatır ile Ural Batır'ın dul karısı bahse girerler. Düve kısır çıkınca kadın hamile olmadığına dair bahsi kazanır. **(B. E. 102)**

Yemile'nin hamile olup olmadığını anlamak için Karağölömbet bir kara dana keser ve Yemile'nin hamile olmadığına inanır. **(B. E. 119)**

N90. Bahisler ve kumarlar- çeşitli

Öküz ile balık güneşi ilk kimin göreceğine dair bahse girerler. **(B. E. 13)**

Küçük ve Büyük İnyer nehirleri erken kalkanın sağ tarafa, geç kalkanın ise sol tarafa gitmesi konusunda iddiaya girerler. **(B. E. 48)**

Fabrikanın zengin başkanı ile Aysıvak, başkanın atını çalma konusunda bahse girerler. **(B. E. 133)**

N127.2. Uğurlu gün Çarşamba

Hazineyi bulmak için kara tavuğun Çarşamba günü yumurtladığı yumurta alınır. **(B. E. 31)**

N440. Kıymetli sırların öğrenilmesi

İsmail Mirza Urak Batır'ın yalnız kendi kılıcıyla öldürülebileceği sırrını öğrenir. **(B. E. 120)**

N511. Yer altındaki hazine

Hazine yerin altına gömülür. **(B. E. 29)**

N511.1. İnsanlar tarafından gömülen hazine

İnsanlar çaldıkları altını bir kurgana gömerler. **(B. E. 27)**

Bir savaş sırasında zengin bir adam bütün hazinesini dağa gömer. **(B. E. 28)**

Hazine bazı zengin insanlar tarafından gömülür. **(B. E. 29)**

Heyzer hazineyi dağın başına gömer. **(B. E. 76)**

N511.4. Yılan deliğindeki hazine

Hazineyi görmek için kuyuya bakan adam ve oğulları orada korkunç bir yılan görürler. **(B. E. 27)**

N511.1.8. Sandık, fıçı, çaydanlık, top fıçısına gömüle hazine

Ormandaki kara kovan içerisinde hazine vardır. **(B. E. 165)**

N511.1.11. Dağın tepesine gömülen hazine

Hırsızlar hazineyi kurgana gömerler. **(B. E. 27)**

Adam hazinesini dağa gömer. **(B. E. 28)**

Hazine Şığman dağına gömülüdür. **(B. E. 30)**

Heyzer hazineyi dağın tepesine gömüp gider. **(B. E. 76)**

Hazine Ural dağlarında gömülüdür. **(B. E. 143)**

Hazine dağın tepesine gömülüdür. **(B. E. 165)**

N531. Rüya yoluyla hazinenin keşfi

Fetkulla adlı kişi hazineyi rüyasında görür. **(B. E. 30)**

N532. Ateş gizlenmiş hazineyi gösterir

Ateş yana yerde hazine olur. **(B. E. 31)**

Mavimtırak aydınlığın olduğu yerde hazine vardır. **(B. E. 142)**

N542. Hazineyi bulmak için belli şartlar

Hazinenin bulunduğu yere kül serpilip küldeki hayvanın ayak izlerine bakılarak kurban kesilir. **(B. E. 28)**

Hazine olan yere kül serpilir ve ondaki ayak izlerine bakarak kurban kesilmesi gerekir. **(B. E. 31)**

Altının çıktığı yeri kül ile gömüp külde ayak izi bulunan canlıyı kurban kesmek gerekir. **(B. E. 142)**

(T)N542.3. Hazineyi bulmak için belli kelimeleri söyleme

Hazineyi kazanlar 'Ya Huda! Ya Huda!' diyerek toprağı kazarlar. **(B. E. 30)**

(T)N542.4. Hazineyi bulmak için taharet alma

Molla hazineyi kazanlardan almalarını ister. **(B. E. 30)**

N543. Hazineyi belirli insanlar bulabilir

Hazineyi bulabilmek için çok akıllı bir kişi gerekir. **(B. E. 27)**

Hazine türlü hayvanların şekline girip şanslı insanlara görünür. **(B. E. 30)**

N543.2. Horoza izler açtıran ve tavuğa da toprağı kaktıran adam tarafından bulunan hazine

Şakirt kara tavuğun Çarşamba günü yumurtladığı yumurtayı kuluçkaya yatırır ve bir ak horoz çıkar. Ak horozu ateş yana yere gönderir. O yeri kakar. Yere kül serpilir. Fakat hazine elde edilemez. **(B. E. 31)**

N551. Bir hazineyi kim bulabilir

Hazineleri ancak çok zeki insanlar bulabilir. **(B. E. 27)**

N554.1. Hazineyi keşfetmek için kurban kesme

Hösnötdin küldeki ayak izlerine bakarak koyun kurban eder. **(B. E. 28)**

Hazineyi almak ancak kurban kestikten sonra mümkün olur. **(B. E. 29)**

N590. Hazinelerle ilgili çeşitli motifler

Tılsımla açılan hazine. **(B. E. 27)**

Konuşan hazine ruhu. **(B. E. 29)**

N591. Hazineye beddua. Bulan ya da sahibinin kötü şansa sahip olması

Hazineyi gömenler, ancak kurban kesildikten sonra hazinenin alınması için beddua ederler. **(B. E. 29)**

N810. Doğaüstü yardımcılar

N813. Yardımcı cin (ruh)

(T)N813.1. Yardımcı şeytan

Şeytan kadına bir sandık altın verir. **(B. E. 55)**

N814. Yardımcı melek

Çok kuduran ejderha Allah'ın gönderdiği melek tarafından Kaf dağının arkasına götürülür. **(B. E. 158)**

N814.1. Kadın melek tarafından havaya yükseltilir

Zühre melekler tarafından göğe yükseltilir. **(B. E. 8)**

N819. Doğaüstü yardımcılar-çeşitli

İhtiyar hayvanlara yardım eder. **(B. E. 5)**

Avcı Başkurt'a yılkı veren yiğit gözden kaybolur. **(B. E. 43)**

Kuşlak rüyasında gördüğü su ruhundan at sürüsü alır. **(B. E. 90)**

N825. Yardımcı yaşlı insan

Yaşlı adam hayvanlara yardım eder. **(B .E. 5)**

N844. Yardımcı derviş

Köye gelen derviş hazinenin yerini söyler. **(B. E. 27)**

N884. Yardımcı hırsız (kaçak)

Kaçak Heyzer Sıvak'a atını çıkarmasından yardım eder. **(B. E. 76)**

2.3.14. P. Cemiyet

P10. Krallar (Padişahlar)

Digenek Han zalim bir insandır. **(B. E. 14)**

Padişah savaşta yararlılık gösteren yiğidi ödüllendirir. **(B. E. 45)**

Başkurtların reislerinin ismi Korkot'tur. **(B. E. 83)**

Mekin şehrinin hanı kızını zindana kapatır. **(B. E. 103)**

Aksak Timur Başkurtlardan kız ister. **(B. E. 110)**

Ayzar Han hasta kızını iyileştirmek için bir çare bulamaz. **(B. E. 113)**

Cengiz Han kutsal bir anneden doğar ve dünyayı fetheder. Cengiz Hana saygı göstermeyen Zölkerney adlı padişah gidip Cengiz'e baş eğer. **(B. E. 114)**

Başkurtlar Cengiz ve Batu Hanla mücadele ederler. **(B. E. 115)**

Mesimhan oğullarını öldüren canavardan kurtulmak için her kabileye haber gönderir. **(B. E. 119)**

Rus padişahı Kırmahakal Salavat Batırı yakalar. Salavat ise onun başını kesip kuzguna atar. **(B. E. 129)**

Kaf dağının ardında hüküm süren padişaha yalnız insanlar değil hayvanlar da baş eğer. **(B. E. 140)**

P110. Padişahın vezirleri

Kaf dağının ardında yaşayan padişah vezirlerini toplar ve nasıl olursa olsun tolparların yakalanıp getirilmelerini ister. **(B. E. 140)**

P120. Din adamları

(T)P121. Hoca (Molla)

Molla çocuğu kargışlar annesini de günah işlediği için ayıplar. **(B. E. 71)**

Köyün mollasından herkes korkar. **(B. E. 136)**

P150. Zengin insanlar

Zengin adam güneşlerden birini vuracak olan yiğide kızını ve servetinin yarısını vadeder. **(B. E. 3)**

Tamyan-Katay boyundan zengin bir adam oğlunu Üsergen boyundan bir zenginin kızı ile nişanlar. **(B. E. 134)**

Arıslanhan çok zengindir. **(B. E. 138)**

Zenginler atı görmek için toplanırlar. İçlerinden biri Saptar Yurğayı satın alır. **(B. E. 141)**

P210. Karı-koca

Koblandı Batır'ın karısı kocası için kanatlı at neslinden bir at terbiye eder. **(B. E. 121)**

Bendebike kocası Yerense Sesen'e düşmanlarının ülkesini yağmalamaması konusunda nasihatte bulunur ama kocası onu dinlemez. **(B. E. 122)**

P231. Anne ve oğlu

Cengiz Hanın annesi gökten inmiştir. **(B. E. 114)**

P234. Baba ve kız

Baba ve erkek gibi büyütülmüş olan kızı savaşta birlikte savaşırlar. **(B. E. 66)**

Kalmuk hanı erkek çocuğu olmadığı için kızı Aystan'ı erkek gibi büyütür. **(B. E. 67)**

P261. Kayın peder

Kayın peder damadına yeni bir at verir. **(B. E. 51)**

P264. Yenge- baldız

Yenge ve baldızlar kanatlı atın ölmesine sebep olurlar. **(B. E. 51)**

Nişanlı kızın yengeleri güveyinin atının ölmesine sebep olurlar. **(B. E. 52)**

Yiğidin baldızları atı görmeye giderler. **(B. E. 134)**

P282. Üvey anne

Üvey anne Zühre'yi ağır işlerde çalıştırır. **(B. E. 9)**

Üvey anne Zühre'yi eve almaz. **(B. E. 10)**

P320. Misafirperverlik

Başkurtların misafirperver olmalarının sebebi. **(B. E. 33)**

P410. İşçiler

Digenek Han işçilerini sabahtan akşama kadar çalıştırır. Onun ırgatının kızı Umırzaya ile oğlu Karay birbirlerine âşık olurlar. **(B. E. 14)**

P412. Çoban

Arıslan çobandır. **(B. E. 136)**

Çoban büyüyen çift kamışı kesip üfler ve boynuzlu hanın melodisi duyulur. **(B. E. 148)**

P414. Avcılık-nişancılık

Ural adındaki nişancı iki güneşten birini vurur. **(B. E. 3)**

Yiğit büyüyünce babasından daha iyi bir nişancı olur. **(B. E. 20)**

Gölün iyesini Rizvan adlı bir avcı vurur. **(B. E. 23)**

Yihangir adlı avcı çeşmenin yanındaki kuğulardan birini vurur. **(B. E. 24)**

Avcı Başkurt, esrarengiz bir yiğitten yılkı sahibi olur. **(B. E. 43)**

Aksa Batır iyi bir avcı ve nişancıdır. **(B. E. 65)**

Yakup iyi bir avcı ve nişancıdır. **(B. E. 66)**

Kız aladoğanın gagasına vuracak kadar iyi bir nişancıdır. **(B. E. 74)**

Avcı kurdu avlamak ister. **(B. E. 85)**

Kuşlak iyi bir avcıdır. **(B. E. 90)**

İhtiyar adam avcılık yapar. **(B. E. 101)**

Başkurtlar avcılık ve kara kovan balcılığı ile meşgul olurlar. **(B. E. 116)**

Avcı bir Kıpçak yiğidi Tamyan kabilesinden bir kız birbirlerine âşık olurlar. **(B. E. 137)**

P421. Kadı

Allah tarafından dünyaya gönderilen meleklerden biri kadı olur. **(B. E. 8)**

(T)P426.4. Müftü

Dünyaya gönderilen meleklerden biri müftü olur. **(B. E. 8)**

P460. Diğer meslekler ve işler

(T)P486. Kavalcı

Yiğit büyüyünce iyi bir kavalcı olur. **(B. E. 20)**

(T)P487. Arıcılık

İhtiyar adam oğullarına kara kovan yontup arı yetiştirmelerini söyler. **(B. E. 101)**

Başkurtlar kara kovan balcılığı ile meşgul olurlar. **(B. E. 116)**

P634. Ziyafetler

Seferbike'nin düğününde ziyafet verilir. **(B. E. 74)**

Ayhılıv'ın düğününde sofralar kurulup ikramlar başlar. **(B. E. 132)**

2.3.15. Q. Mükâfatlar ve Cezalar

Q10. Mükâfatlandırılmış işler

Savaşta çok büyük kahramanlıklar gösterdiği için padişah yiğide özgürlüğünü ve Karidil adlı atını vererek ödüllendirir. **(B. E. 45)**

Molla Irısbay yaptığı işten sonra kitabı alıp ülkede dolaşır. **(B. E. 135)**

Q111. Ödül olarak zenginlik

Zengin adam güneşlerden birini vuracak olan kişiye kızını ve zenginliğinin yarısını vadeder. **(B .E. 3)**

Q235. Kargış ile cezalandırma

Digenek Hanın kargışı sonucu kaçan sevgililer şekil değiştirirler. **(B. E. 14)**

İmam Toray Fetkulla'yı her zaman yoksul kalması için kargışlar. **(B. E. 30)**

Q285.4. Köleliğe mahkum edilme cezası

Aystan'ı öldüren yiğitler köle olarak Buhara'ya sürgün edilir. **(B. E. 67)**

Q301. Kıskançlığın cezası

Yayık kıskançlığı yüzünden sığ sulu kalırken, Ağidil gemilerin yüzdüğü bir nehir olur. **(B. E. 46)**

Q451.4. Ceza olarak dilini koparma

Kırlangıç insanları korumak için sivrisineğin dilini koparır. **(B. E. 18)**

Q550. Mucizevi cezalar

Yayık kenarlarında ağaç ve bitki olmamasının sebebi hepsinin başlık olarak verilmesidir. **(B. E. 49)**

Köpeklere parçalatarak cezalandırma. **(B. E. 163)**

Q551.3.4. Ceza olarak taş kesilme

Yiğit çok güçlü olmasıyla övündüğü için ayıyla mücadele ederken taş kesilir. Yiğitle mücadele eden ayı taş kesilir. **(B. E. 42)**

Q560. Cehennemde cezalandırma

Günahkâr insanlar cehennemde yakılırlar. **(B. E. 21)**

2.3.16. R. Esirler ve Kaçaklar

R0. Esirlik

(T)R9.7. Şüreli yakalanır

Şüreli atın sırtına katran sürülerek yakalanır. **(B. E. 25)**

Yarımtık atın sırtına katran sürülerek yakalanır. **(B. E. 26)**

Katran sürülmüş atın sırtına yapışan şüreli yakalanır. **(B. E. 94)**

Atın sırtına katran sürülünce şüreli ona yapışır ve yakalanır. **(B. E. 107)**

Şüreli sırtına katran sürülen ata yapışıp gelince yakalanır. **(B. E. 152)**

R13.1.6. Kız ayı tarafından kaçırılır ve ayı onu kendisine eş edinir

Ayı bir kızı kaçırıp kendisine eş yapar. **(B. E. 150)**

R41. 3. Zindana kapatma

Karağaş yakalanıp zindana kapatılır. **(B. E. 16)**

R210. Firarlar

Padişahın kesilmesini istediği kanatlı atlardan ikisi kaçıp İdil boylarına gelirler. **(B. E. 140)**

Saptar Yurğayı tutmak için kement atılınca at bozkıra kaçar. **(B. E. 141)**

R213. Evden kaçma

Kız evlenmemek için evden kaçar. **(B. E. 72)**

R219. Kaçmalar- çeşitli

Ayhılıv'ın Tiptiğol ile düğününün yapıldığı gün Ayhılıv ile Hanbulat ormana kaçarlar. **(B. E. 73)**

R260. Takipler

Saptar Yurğayı satın alan zengin adam atı yakalayacağı sırada at dağın başından aşağı atlar. **(B. E. 141)**

R321. Sığınak olarak orman

Ayhılıv ile Hanbulat kışa kadar ormanda gizlenirler. **(B. E. 73)**

R350. Kaçakların tekrar ele geçirilmeleri

Tiptiğol Hanbulat'ı ele geçirip yüreğini keser. **(B. E. 73)**

2.3.17. S. Anormal Zulümler

S11. Zalim baba

Baba mollanın isteği üzerine kızını taştan aşağı atar. **(B. E. 71)**

Baba kızı istemediği yaşlı bir adama zorla verir. **(B. E. 72)**

S31. Zalim üvey anne

Üvey annesi Zühre'ye ağır işler verir, vurur, döver. **(B. E. 9)**

Üvey annesi Zühre'yi eve almaz. **(B. E. 10)**

S51. Zalim kayın valide

Kayınvalide gelinine kızıp onu kargışlar ve gelin taşa dönüşür. **(B. E. 70)**

S111. Zehirleyerek öldürme

Seferbike kendisini kıskanan kız tarafından kımızla zehirlenerek öldürülür. **(B. E. 74)**

S112.1. Kaynatarak öldürme

Babsak Bey Karağölömbet'i kazana koyup kavurarak öldürür. **(B. E. 56)**

Türmen cine iğne batırıp haşlayıp öldürür. **(B. E. 96)**

Küsek Bey Karağölömbet'i kazana koyup kavurur. **(B. E. 119)**

S115. Bıçaklayarak öldürme

Karağaş zorla evlendirildiği kocasını bıçaklayarak öldürür. **(B. E. 16)**

S115.2. Başına iğne batırarak öldürme

Türmen cine iğne batırıp haşlayıp öldürür. **(B. E. 96)**

S117. Atın arkasında sürükleyerek öldürme

Tülek atlara bağlanarak öldürülür. **(B. E. 138)**

S118. Keserek öldürme

İki bahadır kız ayak ve kolları kesilerek öldürülür. **(B. E. 116)**

Koblandı Batır Kazanhan'ın başını keser. **(B. E. 121)**

Molla, Arıslan ile Könhılıv'ı, Aksura mollayı, mollanın damadı olan müezzin de Aksura'yı keserek öldürür. **(B. E. 136)**

Ömer başçavuş, Feyzullah'ın başını yardırarak öldürür. **(B. E. 143)**

S127. Yukarıdan atarak öldürme

Adam kızını kayadan aşağıya atar. **(B. E. 71)**

Hanbulat zenginleri dağdan uçuruma atar. **(B. E. 73)**

S132. Açlıktan öldürme

Ömer başçavuş Feyzullah'ı karanlık bir mahzene kapatır ve yiyip içecek vermez. **(B. E. 143)**

S139. Çeşitli zalimce öldürmeler

S139.2.2.1. Katledilen düşmanların başları kazıklara oturtulur

Koblandı Batır Kazanhan'ı öldürünce başını süngüye takıp birçok yerde dolaştırır. **(B. E. 121)**

(T)S139.2.2.9. Katledilen düşmanın başı hayvanlara atılır

Salavat Batır Kırmahakal'ın başını kuzgunlara atar. **(B. E. 129)**

S139.6. Yüreğini çıkararak öldürme

Tiptiğol Hanbulat'ın yüreğini keserek öldürür. **(B. E. 73)**

Kazaklar ülke basmak için gelen bahadırların yüreklerine bıçak saplayarak öldürme kararı alırlar. **(B. E. 122)**

S180. Yaralama ve işkence

Babsak Bey Karağölömbet'i kara sığıra bindirip ülkesinde rezil eder. **(B. E. 57)**

Babsak Bey Karağölömbet'i ak sığıra bindirip insanlara rezil eder. **(B. E. 58)**

Karağölömbet kara danaya bindirilerek insanlar içinde dolaştırılır. **(B. E. 59)**

Karabatır'ın gövdesi kara sığırın boynuna iple takılarak dağa çıkarılır. **(B. E. 102)**

Küsek Bey Karağölömbet'i çırıl çıplak edip, burnunu delip ip geçirerek arkası dönük olarak kara bir sığıra bindirir ve onu Kıpçak köylerinde maskara eder. **(B. E. 119)**

S260. Kurbanlar

Babası İsmail'i ülkedeki kuraklık bitsin diye kurban etmek ister. **(B. E. 32)**

S302. Öldürülen çocuklar

Baba mollanın oynaştan doğmuş diyerek kargışladığı çocuğunu kayanın başından atarak öldürür. **(B. E. 71)**

2.3.18. T. Cinsiyet

T11.3. Rüyada âşık olma

Yusuf ile Züleyha kitabını okuyan kız ile oğlan rüyada birbirlerine âşık olurlar. **(B. E. 135)**

T15. İlk görüşte âşık olma

Karay ile Umırzaya birbirlerine ilk görüşte âşık olurlar. **(B. E. 14)**

Ayhılıv ile Arıslan ilk görüşte birbirlerine âşık olurlar. **(B. E. 136)**

Kıpçak yiğidi Tamyan kabilesinden bir kıza ilk görüşte âşık olur. **(B. E. 137)**

T52.5. Kadına drahoma ödeme

(T)T52.5.1. Başlık parası

Ağidilkey ile Yayık nişanlanınca Ağidilkey'ye başlık olarak Yayık'ın kenarındaki ormanlar verilir. **(B. E. 49)**

Yiğit ayrılırken başlık parasını geri alıp nişanlısını reddeder. **(B. E. 52)**

Zengin adam fakir yiğitten yüklü miktarda başlık parası ister. **(B. E. 139)**

T61. Nişanlanma

Yiğit ile kız nişanlanırlar. **(B. E. 51)**

Tamyan-Katay boyundan bir oğlanla Üsergen boyundan bir kız nişanlanırlar. **(B. E. 134)**

T61.5. Çocuklar doğdukları gece nişanlanırlar

Digenek Hanın oğlu ile komşu hanın kızı doğar doğmaz beşik kertilirler. **(B. E. 14)**

T68.1. Kurtarıcıya ödül olarak teklif edilen prenses

Zengin adam güneşlerden birini vuracak olan kişiye kızını vermeyi vadeder. **(B .E. 3)**

T86.2. Aynı zamanda ölen âşıklar

Könhılıv ile Arıslan molla tarafından öldürülürler. **(B. E. 136)**

T89.2. Kadın sevgilisini kurtarmak için kendisini kurban eder

Ayhılıv Hanbulat'ı diriltmek için kendi kalbini çıkarıp ona takar. Kendisi ölür ama Hanbulat dirilir. **(B. E. 73)**

T91. Aşkta eşitsizlik

T91.5.1. Aşkta kız zengin oğlan fakirdir

Ayhılıv zengin bir adamın kızı Arıslan ise çobandır. **(B. E. 136)**

Asılkay zengin bir adamın kızı, Tülek ise fakirdir. **(B. E. 138)**

Fakir bir yiğit zengin bir adamın kızına âşık olur. **(B. E. 139)**

(T)T91.5.1.2. Aşkta kız fakir oğlan zengindir

Umırzaya ırgatın kızı Karay ise hanın oğludur. **(B. E. 14)**

T111. Ölümlü ile tabiatüstü varlıkların evlenmesi

Su padişahının oğlu Kekük yeryüzünden bir padişahın kızı ile evlenir. **(B. E. 17)**

İhtiyar Başkurt şeytanın genç karısıyla evlenir. **(B. E. 93)**

Adam şüreli ile evlenir. **(B. E. 94)**

Adam yarımtığın kızı ile evlenir. **(B. E. 95)**

Türmen cin kızıyla evlenir. **(B. E. 96)**

Yurmıy Hanın oğlu kuğudan insana dönüşen kızla evlenir. **(B. E. 100)**

Adam Şüreli kızıyla ile evlenir. **(B. E. 107)**

Kamıkay şüreli kızını bir hizmetkârıyla evlendirir. **(B. E. 152)**

Yiğit kız şekline girmiş olan su iyesiyle (yuha) yaşamaya başlar. **(B. E. 155)**

Bir yiğit yakaladığı şüreli kızıyla evlenir. **(B. E. 159)**

T111.2. Gökyüzünden gelen kadının ölümlü bir insanla evlenmesi

Cengiz Hanın annesi gökyüzünden iner. **(B. E. 114)**

T111.2.2. Ay ile ölümlünün evlenmesi

Ay kızı kendisine eş olarak alır. **(B. E. 145)**

(T)T120. İki nehrin evlenmesi

Ağidilkey ile Yayık nehri nişanlanırlar. **(B. E. 49)**

T121. Eşit olamayan evlilik

Zengin kız fakir oğlanla evlenir. **(B. E. 70)**

(T)T130.1. Dünür olma

Digenek Han oğlu Karay'ı evlendirmek için komşu hana dünürcü gönderir. **(B. E. 14)**

Ayhılıv'a dünürcü gönderilir. **(B. E. 73)**

Seferbike'nin sevdiği yiğit kızın babasına dünür gönderir. **(B. E. 74)**

Aksak Timur Başkurtlardan kendisi için kız ister. **(B. E. 110)**

Birçok insan Ayhılıv'a dünürcü gönderir.. **(B. E. 132)**

Könhılıv'ı istemek için pek çok dünürcü gelir. **(B. E. 136)**

Kıza dünürcüler gelmeye başlayınca avcı yiğit de gider ama onu içeri almazlar. **(B. E. 137)**

Yiğit dünürcü gönderip zengin adamın kızını istetir. **(B. E. 139)**

T131.1.0.1. Baba kızının yalnızca kendi seçtiği adamla evleneceğine söz verir

Seferbike'nin babası kızını kendi istediği adama vermek ister. **(B. E. 74)**

T294. Doğaüstü koca (kadın) eski evini özler ve akrabalarını ziyaret eder

Su padişahının oğlu Kekük ailesini özler ve suyun altına inip bir daha geri dönmez. **(B. E. 17)**

T311.2.1. Kız sevmediği bir insanla evlenmektense intihar etmeyi tercih eder

İnsebike yaşlı adamla evlenmektense intihar etmeyi yeğler. **(B. E. 72)**

T521. Güneş ışığından hamile kalma

Hanın kızı güneşin ışıklarından hamile kalır. **(B. E. 103)**

T539. Mucizevi hamile kalma

(T)T539.6. Bisuradan hamile kalma

Kadın bisuradan hamile kalır. **(B. E. 161)**

T569. Anormal doğumlar- çeşitli

Bisuradan hamile kalan kadın yağ parçası doğurur. **(B. E. 161)**

T579.8. Hamilelik işareti

Kadının hamile olup olmadığını anlamak için bir düve kesilir. Düve buzağılı çıkmayınca kadının da hamile olmadığına kanaat getirilir. **(B. E. 102)**

T582. Yeni doğan çocuğu kötü ruhlardan koruma

Çocuğa periler ve cinler musallat olmasın diye ona kötü bir isim verilir. **(B. E. 50)**

T596. Çocuklara isim verme

Topal doğan çocuğa Aksak Timur adını verirler. **(B. E. 118)**

T610. Çocukların bakımı ve büyütülmesi

Çocuk ayı derisine sarılıp, balık yağı ile emzirilerek büyütülür. **(B. E. 82)**

T611.10. İnsan köpek tarafından emdirilir: Mac Con (Köpeğin Oğlu) olarak adlandırılır

Kadın çocuğunu köpeğe emdirince o çocuk yaşar. **(B. E. 109)**

T615. Doğaüstü büyüme

Çocuk ayda büyüyeceğini günde, yılda büyüyeceğini ayda büyür. **(B. E. 20)**

Çocuk ayda büyüyeceğini günde, yılda büyüyeceğini ayda büyür. **(B. E. 102)**

Çocuk ayda büyüyeceğini günde büyüyüp bir yaşına gelir. Bir yaşındayken on yaşındaki çocuklarla oynar. **(B. E. 119)**

2.3.19. V. Din

V1.6.1.1. Tapınılan dağlar ve tepeler

(T)V1.6.1.1. Kutsal dağlar

Yarış dağı tepesine evliya gömülü olduğu için kutsaldır. **(B. E. 54)**

Evliya dağı tepesine gömülen bahadırdan dolayı kutsal olarak kabul edilir. **(B. E. 62)**

V1.6.4.1. Kutsal taş

Peygamber taşı kutsal olarak düşünüldüğü için halk oraya çeşitli yiyecekler bırakıp gider. **(B. E. 53)**

Peygamber taşı kutsal bir taştır. İnsanlar yanından geçerken para bırakıp giderler. **(B. E. 164)**

V1.7.1. Kutsal ağaç

(T)V1.7.1.5. Kutsal kayın ağacı

Kayın ağacının şifa kaynağı olduğu düşünülür. **(B. E. 113)**

V1.11. Putlara tapınma

Bulgarlar ve Başkurtlar her türlü puta tapınırlar. **(B. E. 113)**

(T)V2. Kutsal tükürük

Peygamberin tükürüğünü Hz. Ömer yutamaz ama gökten inen anneden doğan çocuk yutar. **(B. E. 114)**

V12.4.1. Köpek kurbanı

Kapının dibine köpek kesilip gömülür. **(B. E. 84)**

V12.4.6. Koyun (koç) kurbanı

Kurban olarak gökten koç gelir. **(B. E. 32)**

V39.6. Verilen sözü tutma

Yayık Ağidil'e verdiği sözden geri dönemez. **(B. E. 49)**

V60. Cenaze merasimleri

(T)V61.12. Cenaze namazı

Entev'in cenaze namazını kıldıracak olan mollalar Köntöv'e Saptar Yurğayı satması şartını koşarlar. **(B. E. 141)**

(T)V61.13. Evini üzerine yıkarak ölüyü gömme

Bendebike'nin isteği üzerine kapısı ve pencereleri yıkılan evine gömülür. **(B. E. 122)**

V67.1. Süsleri (silahları, arabası) kahramanla gömülür

Aystan bilezikleri, giysileri, gümüş kılıcı, bakır çömlekleri, atı ve atının koşum takımlarıyla gömülür. **(B. E. 67)**

V116. Sunaklar

İnsanlar ayak izine yiyecek koyup giderler. **(B. E. 53)**

İnsanlar Yarışdağ'dan geçerken eteğine para bırakıp giderler. **(B. E. 54)**

Tolparbaskan taştan geçen insanlar oraya para koyup giderler. **(B. E. 64)**

İnsanlar peygamber kabrinin yanından geçerken para koyup giderler. **(B. E. 164)**

V140. Kutsal emanetler

Kutsal şeylere saygısızlık. **(B. E. 164)**

V200. Kutsal kişiler

(T)V206. Hz. Ömer

Hz. Ömer peygamberin tükürüğünü yutamaz. **(B. E. 114)**

V210. Dinin kurucuları

(T)V211. Hz. Muhammet

Kayada Hz. Muhammet ile oğlunun ayak izi vardır. **(B. E. 53)**

Peygamber'in tükürüğünü Hz. Ömer yutamaz ama gökten inen anneden doğan çocuk yutar. **(B. E. 114)**

(T)V212. Nuh peygamber

Nuh peygamber tufan kopmadan önce bir gemi yaptırır. **(B. E. 18)**

Nuh peygamber kediyi uyandırmak istemez. **(B. E. 19)**

V220. Evliyalar

Yarışdağ'a evliya gömülmüştür. **(B. E. 54)**

Rüyadaki adam dört kardeş için evliya olduklarını söyler. **(B. E. 81)**

Hıntaş bir evliyanın kabrine konulmuştur. **(B. E. 108)**

Bendebike evliya olarak kabul edilir. **(B. E. 122)**

V248. Melekler ve Tanrı

Tanrı günah işlememeleri şartıyla iki meleğe insanda olan nefsi verip yeryüzüne indirir. **(B.E. 8)**

V330. Bir dinden bir başkasına dönme

(T)V330.1. Putperestlikten İslâmiyet'e dönme

Ayzar Han ile Bulgar halkı putperestken Müslüman olurlar. **(B. E. 113)**

Batu Han zamanında Başkurtlar, Kazaklar ve Böryenler Müslüman olurlar. **(B. E. 114)**

2.3. 20. W. Karakter Özellikleri

W11. Cömertlik

Yomranlar çok cömert insanlardır. **(B. E. 106)**

W111. Tembellik

Kadın çocuğunun pisliğini uzağa götürüp dökmeye üşendiği için çitin kenarına sıkıştırır. **(B. E. 12)**

W117. Övünme

Bir adam düğünde sarhoş olur ve kurgandaki hazineyi alacak tılsımı bilmesiyle övünür. **(B. E. 27)**

Yiğit çok güçlü olmasıyla övünür. **(B. E. 42)**

W165. Yersiz gurur

Aksa Batır dünyada kendisine karşı duraca bahadır olmadığına dair kibirlenir. Aybağış tarafından öldürülür. **(B. E. 65)**

Savaşlardan galip çıkan Yerense Sesen kibirlenmeye başlar. **(B. E. 122)**

W181. Kıskançlık

Yayık nehri Ağidil nehrinin kendinden daha büyük olsun istemez. **(B. E. 46)**

Seferbike'i öldüren kız onu kıskanır. **(B. E. 74)**

İsmail Mirza Urak Batır'ı kıskandığı için onu öldürtür. **(B. E. 120)**

2.3.21. Z. Çeşitli Motif Grupları

Z64. Atasözleri

Yomran'ın yarım başlı kurdu olsa misafir çağırır. **(B. E. 106)**

Ülkeyi koruyan gururlanıp yaşamış, ülkeyi yağmalayan ezilip durmuş; Rahatsızlık vereni Huda sevmez; ülke korumak büyüklük, ülke basmak horluk. **(B. E. 122)**

(T)Z64.1. Deyimler

Külünü göğe uçurma; dininden dönmüş. **(B. E. 73)**

Aksak Timur gibi boyunun yetmediğine uzanma. **(B. E. 118)**

Z71. Formülistik sayılar

İki ördek suyun altından balçık taşıyıp getirerek ada meydana getirirler. **(B. E. 1)**

Yögemeş dağında iki ördek yaşar. **(B. E. 23)**

İki defa rüya görme. **(B. E. 81)**

Şeytanın iki karısı vardır. **(B. E. 93)**

Urak Batırın iki oğlu vardır. **(B. E. 120)**

Uralbay ile komutanın oğlu iki defa güreşirler ikisinde de Uralbay yener. İki çift, iki at. **(B. E. 132)**

Dağdan iki kuğu çıkar. **(B. E. 136)**

Z71.1. Formülistik sayı: üç

Dünya üç öküzün boynuzunda durur. **(B.E. 2)**

Hazineyi kazanlar şanslarını üç defa denerler. Daha sonra korkularından üç hafta konuşmadan yatarlar. **(B. E. 27)**

Hazine üç gün kazılır. **(B. E. 30)**

Damat gemi üç defa şıngırdatır. **(B. E. 51)**

Üç yarışma üç gün yapılır; üç ok; üç yiğit; üç kabile. **(B. E. 67)**

Üç kadın. **(B. E. 72)**

Üç oğul. **(B. E. 81)**

Cinin üç kızı, üç gün bakma yasağı. **(B. E. 96)**

İhtiyar adamın üç oğlu çiftçi, üç tanesi de arıcı olur. **(B. E. 101)**

Üç kardeş. **(B. E. 107)**

Üç tabip. **(B. E. 113)**

Babsak'ın bindiği atın toynaklarının sesi üç gün önceden işitilir. **(B. E. 119)**

Kahin ihtiyar üç at seçer. Onların tolpar olup olmadığını anlamaları için üç yıl beklemelerini söyler. **(B. E. 134)**

Padişah tolparları üç gün görür, onlar üçünde de padişaha boyun eğmezler. **(B. E. 140)**

Kazılan üç mezarın başına da iki köpek gelip yatar. **(B. E. 163)**

Z71.1.1. Formel: üç gün üç gece

Askerler Karay ile Umırzaya'yı üç gün üç gece ararlar. **(B. E. 14)**

Avlanan ördeği üç gün üç gece kaynatırlar ama pişmez. **(B. E. 23)**

Hazineyi bulmak için üç gün üç gece kazarlar. **(B. E. 27)**

Göl üç gün üç gece öğürür. **(B. E. 61)**

Ayhılıv Hanbulat'ın üzerinde üç gün üç gece ağlar. **(B. E. 73)**

Z71.2. Formülistik sayı: dört

Dört kardeş. **(B. E. 81)**

Dört oğul; dört köy. **(B. E. 88)**

Bir ağacın kökünce dördüz erkek çocuk bulunur. **(B. E. 153)**

Z71.3. Formülistik sayı: beş

Huda yeryüzündeki bütün halklara beşer bayram dağıtır. **(B. E. 33)**

Yarışmada beş ok atılır. **(B. E. 67)**

Tiptiğol Bey beşinci eş olarak Ayhılıv'ı ister. **(B. E. 73)**

Şüreli kızının beş oğlu olur. **(B. E. 94)**

Beş oğul. **(B. E. 107)**

Beş erkek çocuk Bişul köyünü kurarlar. **(B. E. 159)**

Z71.4. Formülistik sayı: altı

Dünya üç öküzün altı boynuzunda durur. **(B. E. 2)**

Digenek Han Karay ile Umırzaya'yı altı gün altı gece arar. **(B. E. 14)**

Köydeki hane sayısı altıyı geçmez. **(B. E. 26)**

Hazine altı çift öküzle getirilir. **(B. E. 28)**

Ok altıya bölünür. **(B. E. 65)**

Altı ev. **(B. E. 86)**

Z71.5. Formülistik sayı: yedi

Yedigir yıldızı dibi dört sapı da üç yıldız olmak üzere yedi yıldızdan oluşur. **(B. E. 6)**

Yedigir yıldızı kız kardeşten oluşur. **(B. E. 7)**

Digenek Han yedinci gün kargayla karşılaşır. **(B. E. 14)**

Yedi günlük iş. **(B. E. 40)**

Yedi kabile. **(B. E. 81)**

Yedi oğul. **(B. E. 86)**

Yedi adım, yedi ova, yedi yayla. **(B. E. 87)**

Yedi kabile. **(B. E. 88)**

Yedi defa satma. **(B. E. 133)**

Molla kitabı yedi günde ezberleyip kağıda yazar. **(B. E. 134)**

Z71.6. Formülistik sayı: dokuz

Cin kızının dokuz oğlu olur. **(B. E. 96)**

Dağ dokuz ay sonra yarılır ve içinden iki kuğu çıkar. **(B. E. 136)**

Ordudan ayrı düşen bir askerin dokuz oğlu olur ve onlar dokuz köy kurarlar. Dördüz erkek çocuktan dokuz köy ortaya çıkar. **(B. E. 153)**

Z71.8. Formülistik sayı: on iki

Takvim on iki hayvanın güneşi görme sıralarına göre meydana gelir. **(B. E. 13)**

Biksentey'in on iki oğlu on iki köy kurarlar. **(B. E. 89)**

Z71.12. Formülistik sayı: kırk

Kırk oğlan ile kırk deve. **(B. E. 119)**

Kırk Nogay bahadırı. **(B. E. 120)**

Molla kabirden kırk adım uzaklaşınca köpekler kabre girerler. **(B. E. 163)**

Z100. Sembolizm

Atın varabileceği yere at koşturup, mektubun varabileceği yere mektup gönderirler. **(B. E. 3)**

Hanın saçları üzüntüsünden sorguç otu gibi ağarır. **(B. E. 67)**

Erkek çocuklar tay gibi canlı, babaları gibi becerikli olup büyümüşler. **(B. E. 101)**

At yetişen yere at koşturup mektup yetişen yere mektup gönderip bütün kabileye haber dağıtılır. **(B. E. 119)**

Z118.3. Kişileştirilen nehir

Nehirler konuşurlar. **(B. E. 46)**

Ağidil ile Karidil nehri konuşurlar. **(B. E. 47)**

Büyük ve Küçük İnyer nehirleri bahse girerler. **(B. E. 48)**

Nehirler kendi aralarında konuşurlar. Ağidilkey ile Yayık nehri nişanlanırlar. **(B. E. 49)**

Salavat nehrin kıyısına gelince nehir yer altına girerek köprü yapar ve diğer taraftan çıkar. **(B. E. 69)**

Nehir Morazım ile konuşur ve onun kız kardeşi olmayı kabul eder. **(B. E. 77)**

(T)Z118.4. Kişileştirilen göl

Göl kandan iğrenip öğürür. **(B. E. 61)**

Z122. Kişileştirilen zaman

Geçen zaman kara gök ata binmiş kişi olarak tarif edilir. **(B. E. 51)**

Yolu kesen insan değil geçen ömürdür. **(B. E. 134)**

Z139. Kişileştirmeler- çeşitli

Gökyüzü ve güneş utançlarından yukarı yükselirler. **(B. E. 12)**

Z140. Sembolik renkler

Z141. Sembolik renk: kırmızı

Ala renkli yılkı. **(B. E. 43)**

Ala at. **(B. E. 140)**

Z142. Sembolik renk:beyaz

Ak horoz. **(B. E. 31)**

Ak çadır. **(B. E. 51)**

Ak köpek. **(B. E. 163)**

Z143. Sembolik renk:kara

Kara tavuk. **(B. E. 31)**

Yiğit padişahtan kara aygırı ister. **(B. E. 45)**

Kara gök at. **(B. E. 51)**

Kara sığır. **(B. E. 57)**

Kara köpek. **(B. E. 163)**

Z144. Sembolik renk:mavi

Gök renkli rahvan at. **(B. E. 94)**

Z145. Sembolik renk:yeşil

Yeşil çadır. **(B. E. 52)**

Z148. Sembolik renk:sarı

Kula at. **(B. E. 51)**

Sarı (Kula) saçlı kız. **(B. E. 71)**

Kula at. **(B. E. 140)**

Z146. Sembolik renk: kahverengi

Doru tolpar. **(B. E. 51)**

Doru at. **(B. E. 134)**

Z200. Kahramanlar

Ülkeyi düşmanlardan koruyan kahraman ölünce mezarı dağın başına gömülür ve o dağ kutsal kabul edilir. **(B. E. 62)**

Kız ülkesi için savaşır ve bu savaşta ölür. **(B. E. 66)**

Babsak Bey canavarı öldürür. **(B. E. 119)**

Möhibe cesurca savaşır ve ölür. **(B. E. 147)**

Z292. Kahramanın ölümü

Urak Batır kendi kılıcıyla kesilip ölür. **(B. E. 120)**

2.4. Tatar Efsanelerinin Motif Index Of Folk Literature Adlı Kataloga Göre Tespit Edilen Motiflerinin Tasnifi

2.4.1. A. Mitolojik Motifler

A180. Tanrıların ölümlülerle münasebetleri

Tanrı Yec'üc ve Me'cüc kavmine her gün balık çıkarır. Onları insanların yaşadığı yere çıkartmak istediğinde ise engeli açar. **(T. E. 3)**

A185.2. Tanrı ölümlüyü korur

Tanrı adil kızın azap çekerek ölmesini istemediği için kız yanmaz. **(T. E. 14)**

A625.2.2. Gökyüzü niçin yukarı çekildi: Bir kadının havaneliyle vurmasından dolayı.

Kadın çocuğunun pisliğini göğün kenarına sıkıştırınca gökyüzü bundan utanıp yükselmeye başlar. **(T. E. 60)**

A751.8. Aydaki kadın

Zühre adlı kız dilek dileyince aya yükseltilir. **(T. E. 61)**

Zühre, yıldız tarafından gökyüzüne yükseltilir. **(T. E. 62)**

A781.Zühre'nin menşei

Zühre yıldızı, aya yükseltilen Zühre adlı kızdan meydana gelir. **(T. E. 61)**

Zühre'yi gökyüzüne yükselten yıldıza Zühre yıldızı adı verilir. **(T. E. 62)**

A810. İlk su

Eski zamanlarda dünya tamamen suyla kaplıdır. **(T. E. 59)**

A814.2. İlk suya saçılan kumdan dünya

Ördek suyun dibine dalarak balçık çıkarır ve bu balçık gitgide büyüyerek yeryüzünü oluşturur. **(T. E. 59)**

A911. Gözyaşlarından oluşan su şekilleri

İki kızın gözyaşlarından çeşmeler akmaya başlar. **(T. E. 72)**

A920.1.0.1. Belli göllerin menşei

Poganıy gölü Aksak Timur'un atının tepmesinden meydan gelir. **(T. E. 10)**

A962.5. Elle yapılan dağlar

Düşmanlar Tırışmal Hoca ile on iki kızına toprak taşıtarak Kız dağını yaptırırlar. **(T. E. 17)**

A963. Dökülen ya da atılan taşlardan (topraklar, kum) oluşan dağlar

Alp çabatasına yapışan balçığı ya da dolan tozu dökünce tümsekler ve küçücük dağlar meydana gelir. **(T. E. 1)**

Alp'in çabatalarından dökülen kumdan Alp dağları meydana gelir. **(T. E. 81)**

A972.1. İlahların veya azizlerin ayak izinden kayada çukur oluşur

Mehdi namaz kılınca taşın üzerinde onun izleri kalır. **(T. E. 106)**

A980. Belli yerlerin menşei

Bolgar ve Bortas adlı iki kardeş iki şehir kurarlar ve şehirlere kendi isimlerini verirler. **(T. E. 1)**

Salman köyüne bu adın verilmesi. **(T. E. 8)**

Poganıy gölü Aksak Timur'un attığı atın yeri tepmesinden oluşur. **(T. E. 10)**

Kırk kızın gömüldüğü yere Kızlar Ziyareti adı verilir. **(T. E. 15)**

Kız dağı elle yapılır. **(T. E. 17)**

Kazan şehrinin kurulması. **(T. E. 21)**

Bolluk getirsin diye yer altına kazan gömüldüğü için şehre Kazan adı verilir. **(T. E. 22)**

Jiguli Kazak adlı hayduttan bıkan halk, şimdiki Kazan'ın yerini yılanlardan temizleyerek Kazan şehrini kurar. **(T. E. 23)**

Yonganın geriye büküldüğü yerde Kazan şehri kurulur. **(T. E. 24)**

Kazanın kaynadığı yerde Kazan şehri kurulur. **(T. E. 25)**

Hanın okunun düştüğü yerde Kazan şehri kurulur. **(T. E. 26)**

Abdullah Hanın iki oğlu Kazan şehrini kurarlar. **(T. E. 27)**

Hizmetçi kazanı nehre düşürünce ırmak ve yeni kurulan şehir Kazan diye adlandırılır. **(T. E. 28)**

Yeni Kazan ve Altı Kutar çukurunun meydana gelmesi. **(T. E. 30)**

Altı Kutar köyünün bu ismi alması. **(T. E. 31)**

Kazan şehrinin kurulması. **(T. E. 33)**

Yeni Kazan'ın kurulması, Altı Kutar'a bu ismin verilmesinin sebebi. **(T. E. 34)**

Kazan şehrinin kurulması ve Yılandağı'na isim verilmesinin sebebi. **(T. E. 35)**

Söyimbike minaresine bu adın verilmesi. **(T. E. 38)**

Küzkey köyünün isim alması. **(T. E. 53)**

Mingire dağının bu ismi almasının nedeni. **(T. E. 55)**

Nehrin Davlı adını alması. **(T. E. 56)**

Kilin dağının menşei. **(T. E. 88)**

İdil nehrinin yatağını değişmesi. **(T. E. 94)**

Kama nehrinin yatağını değişmesi. **(T. E. 95)**

Recep dede çeşmesi ve Recep nehrinin menşei. **(T. E. 99)**

Rabia gölünün meydana gelmesi. **(T. E. 100)**

Evliya kabri adının verilmesi. **(T. E. 102)**

Evliyalar çeşmesinin isim alması. **(T. E. 105)**

Şürelinin görüldüğü yer Şüreli fundalığı olarak adlandırılır. **(T. E. 120)**

Tokıy çukurunun bu adı alması. **(T. E. 133)**

A992. Kutsal yerlerin menşei

Halk nehrin başladığı kaynağı kutsal sayıp adak adar. **(T. E. 17)**

Üç Tirek adlı yerde yer yarılır ve yedi kızı kendi içine alarak onları takip edenlerden kurtarır. Bu yüzden kutsal kabul edilir. **(T. E. 39)**

A1010. Tufan

Nuh peygamber tufan koptuğu için altı yıl gemiyle dolaşır. **(T. E. 73)**

A1017.3. Kargış sele sebep olur

Dilencinin kargışı sonucu köy yere batar ve yerinde göl meydana gelir. **(T. E. 96)**

Kargış sonucunda Tüben Or sular altında kalır. **(T. E. 97)**

A1021. Gemiyle tufandan kaçma

Nuh peygamber tufan için bir gemi yapıp altı yıl onunla dolaşır. **(T. E. 73)**

A1321. İnsanların ve hayvanların hayat zincirinin yeniden düzenlenmesi

Başlangıçta insana yirmi yıl ömür verilmişken o, hayvanlardan arta kalan ömürleri de alarak yetmiş yaşına ulaşır. **(T. E. 80)**

A1464.2.1. Belli şarkıların menşei

Sak-Sok şarkısının menşei. **(T. E. 57)**

A1535. Belli bayramların menşei

Nacar'ın hatırası olarak ona bayram yaparlar. **(T. E. 58)**

A1545.2. İnsan kurbanı yerini alan hayvan

Şehrin temeline hanın oğlunun yerine köpek gömülür. **(T. E. 31)**

Temele hanın oğlunun yerine köpek gömülür. **(T. E. 32)**

Hanın oğluna acıyıp temele köpek gömerler. **(T. E. 33)**

Şehrin temeline hanın oğlunun yerine köpek gömülür. **(T. E. 34)**

Mimarlar ilk temeline hanın oğlunun yerine köpek gömerler. **(T. E. 35)**

A1611. Belli kabilelerin menşei

(T)A1611.7.1. Tatarların bazı boylarının menşei

Büriler neslinin menşei. **(T. E. 19)**

Baraba Tatarlarına Küçim Han bu ismi verir. Boy böyle ortaya çıkar. **(T. E. 47)**

Kurdak, Toralı, Ayalı ve Baraba Tatarlarına bu isimleri Küçim Han verir. **(T. E. 48)**

Toralı, Ayalı ve Baraba kabilelerinin isim alması. **(T. E. 49)**

Baraba Tatarlarının menşei. **(T. E. 50)**

Tipter kelimesinin ve kabilenin Tipter adını almasının menşei. **(T. E. 53)**

Ailenin şüreli adını almasının sebebi. **(T. E. 119)**

A1617. Yer isimlerinin menşei

Bolgar ve Bortas adlı iki kardeş iki şehir kurarlar ve şehirlere kendi isimlerini verirler. **(T. E. 1)**

Salman köyünün bu adı almasının sebebi. **(T. E. 8)**

Poganıy gölü Aksak Timur'un attığı atın yeri tepmesinden oluşur. **(T. E. 10)**

Kırk kızın gömüldüğü yere Kızlar Ziyareti adı verilir. **(T. E. 15)**

Kız dağı kızlar tarafından meydana getirildiği için bu ismi alır. **(T. E. 17)**

Kazan şehrinin kurulması. **(T. E. 21)**

Bolluk getirsin diye yer altına kazan gömüldüğü için şehre Kazan adı verilir. **(T. E. 22)**

Jiguli Kazak adlı hayduttan bıkan halk şimdiki Kazan'ın yerini yılanlardan temizleyerek Kazan şehrini kurar. **(T. E. 23)**

Yonganın geriye büküldüğü yerde Kazan şehri kurulur. **(T. E. 24)**

Kazanın kaynadığı yerde Kazan şehri kurulur. **(T. E. 25)**

Hanın okunun düştüğü yerde Kazan şehri kurulur. **(T. E. 26)**

Abdullah Hanın iki oğlu Kazan şehrini kurarlar. **(T. E. 27)**

Hizmetçi kazanı nehre düşürünce ırmak ve yeni kurulan şehir Kazan diye adlandırılır. **(T. E. 28)**

Yeni Kazan'ın kurulması, Altı Kutar çukuru adının verilmesi. **(T. E. 30)**

Altı Kutar köyü adının verilmesi. **(T. E. 31)**

Kazan şehrinin kurulması. **(T. E. 33)**

Yeni Kazan'a ve Altı Kutar'a bu isimlerin verilmesi. **(T. E. 34)**

Kazan şehrinin kurulması ve Yılandağı'na isim verilmesi. **(T. E. 35)**

Söyimbike minaresine bu ismin verilmesi. **(T. E. 38)**

Küzkey köyünün isim alması. **(T. E. 53)**

Mingire dağının ismi. **(T. E. 55)**

Nehrin Davlı adını alması. **(T. E. 56)**

Kilin dağının menşei. **(T. E. 88)**

İdil nehrinin yatağını değişmesi. **(T. E. 94)**

Kama nehrinin yatağını değişmesinin sebebi. **(T. E. 95)**

Recep dede çeşmesi ve Recep nehrinin menşei. **(T. E. 99)**

Rabia gölünün meydana gelmesi. **(T. E. 100)**

Evliya kabri adının verilmesi. **(T. E. 102)**

Evliyalar çeşmesinin isim alması. **(T. E. 105)**

Şürelinin görüldüğü yer Şüreli fundalığı olarak adlandırılır. **(T. E. 120)**

Tokıy çukurunun bu adı alması. **(T. E. 133)**

A1630. Kabilelerin göçebeliği

Türk yanına kardeşi Alp'i ve başka yakınlarını alarak uzak bir yere göç eder. **(T. E. 1)**

A1853.1.1. Sıçan tufan sırasında gemiyi deler

Sıçan gemiyi deler. **(T. E. 73)**

A2145.2. Yılan kuyruğunu deliğe tıkarak gemiyi korur

Yılan gemiye su girmesin diye kuyruğunu deliğe tıkar. **(T. E. 73)**

A2214.1. Kırlangıcın kuyruğu niçin çatal gibidir

Yılan kırlangıca öfkelenip kırlangıcın kuyruğunu koparınca onun kuyruğu iki çatal kalır. **(T. E. 73)**

A2236.1. Hangi canlının kanı daha tatlı: sivrisineğin dili koparılır

Yılana yiyecek olarak verilmek üzere hangi canlının kanının daha tatlı olduğu öğrenilmek istenir. Sivrisinek insan kanının tatlı olduğunu söyleyecekken kırlangıç onun dilini koparır. **(T. E. 73)**

A2238. Aç gözlülüğün sebebi olarak hayvanların özellikleri

Yelve aç gözlü olduğu için sürekli tohum öğütür ve yiyip içmekten mahrum kalırken, bıldırcın az olana kanaat edip şişmanlar. **(T. E. 152)**

A2241. Hayvanların özellikleri: ödünç alma ve iade etmeme

Tavus geri getirmek şartıyla horozun giysisini alır, ama iade etmez. **(T. E. 155)**

A2258. Hayvanların özellikleri bir kavganın sonucunda ortaya çıkar

Köpeklerin aynı yalaktan yememelerinin sebebi bir kavga sonucunda vardıkları anlaşmadır. **(T. E. 160)**

A2281.1. Kedi köpeğin belgesini kaybeder: kediler ve köpekler arasındaki düşmanlık

Kedi muhtarın köpeğe verdiği fermanı sobada unutup yanmasına sebep olunca, kediler ile köpekler arasında düşmanlık başlar. **(T. E. 78)**

A2313.3. Tavusun tüylerinin menşei

Tavus kuşu horozun giysisini alınca kendisi güzelleşir. **(T. E. 155)**

A2321.10. Horozun kırmızı ibiğinin menşei

Horoz çaylağın tarağını başından düşürüp kendisine ibik yapar. **(T. E. 165)**

A2367.3.1. Yılanın kanının ve zehrinin menşei

Yılan ağıya dönüştürmek için Nisan yağmurunun ilk damlalarının ağzına düşmesini ister. Damla ağzına düşünce zehre dönüşür. **(T. E. 75)**

A2378.1.5. Sincap kuyruğu nereden alır

Sincap yengecin elindeki kuyruğu alıp kendisine takar. **(T. E. 157)**

A2378.4.1. Niçin tavşan kısa kuyrukludur

Tavşanın kuyruğunu yengeç kopardığı için kısa kuyruklu kalır. **(T. E. 157)**

A2411.2.1.10. Saksağanın rengi

Hayvanlar, iftiracı ve laf taşıyıcı saksağanın iki elbisesini bire indirirler. **(T. E. 154)**

A2411.2.6.7. Tavusun rengi

Tavus horozu aldatıp giysilerini alır. **(T. E. 155)**

A2421.6. Horozlar niçin öterler

Horoz tavusun giysisini getirmesi için öter. **(T. E. 155)**

A2426.2.18. Horozun "gukgurugu" diye bağırmasının anlamı ve menşei

Horoz tavus kuşu giysilerini geri getirsin diye günde üç vakit öter. **(T. E. 155)**

A2426.4.1. Kurbağalar niçin vakvaklar

Kurbağalar kuru yerlere gitmeyip suda kaldıkları için vakvaklarlar. **(T. E. 74)**

A2431.2.1. Niçin guguk kuşu yuva sahibi olmaz

Guguk yavrularına bakmaz, yumurtasını çıkarınca yabancı bir kuşun yuvasına bırakıp gider. **(T. E. 72)**

A2433.3.1. Kedinin yuvasının özelliği

Kedi sıcağı sevdiği için evde yaşar. **(T. E. 77)**

A2433.3.2. Köpeğin yuvasının özelliği

Köpek ekmeği tercih ettiği için dışarıda yaşar. **(T. E. 77)**

A2435.6.2. Yılanın yiyeceği

Yılan kurbağa yer. **(T. E. 73)**

A2441.4.1. Yengecin yürümesinin sebebi

Yengeç inatçılığından dolayı diğer hayvanlar gibi ileri değil geriye doğru yürür. **(T. E. 145)**

A2491.1. Yarasa niçin gece uçar

Güneş yarasayı ışığında pişirmekle tehdit ettiği için o gece uçar. **(T. E. 68)**

Yarasa ay ışığında da güneş ışığında da dışarı çıkamaz, çünkü onu kedi başlı puhu kuşu ile baykuş başlı kedi yakalamak için beklerler. **(T. E. 69)**

Güneş yarasayı gündüz dışarı çıkmaması için tehdit eder. **(T. E. 70)**

Güneş yarasayı gündüz dışarı çıkmaması konusunda, ay ise yeryüzünde iken gözüne görünmemesi konusunda uyarır. Bu yüzden o, güneş ve ay ışığında dolaşamaz. **(T. E. 163)**

A2494.1.1. Kedi ile fare arasındaki düşmanlık

Kedi ile fare, kedinin ambardaki yağı yemesiyle birbirlerine düşman olurlar. **(T. E. 161)**

A2494.13.2. Çaylakla karga arasındaki düşmanlık

(T)A2494. 13.2.1. Çaylakla horoz arasındaki düşmanlık

Horoz çaylağın inci gerdanını ve tarağını alınca horozla çaylak arasında düşmanlık başlar. **(T. E. 165)**

A2494.14.1. Örümcek ile sinek arasındaki düşmanlık

Karı koca örümceğe ve sineğe dönüşünce birbirlerine düşman olurlar. **(T. E. 147)**

A2513.1. Köpeğin insana hizmet etmesinin kökeni

Kedi ile köpeğin yalvarması sonucu gökyüzü yükselmesini durdurur. Bu yüzden insanlar onları evlerinde tutmaya başlarlar. **(T. E. 60)**

A2513.2. Kedi nasıl evcilleştirildi

Kedi ile köpeğin yalvarması sonucu gökyüzü yükselmesini durdurur. Bu yüzden insanlar onları evlerinde tutmaya başlarlar. **(T. E. 60)**

A2571. Hayvanlar isimlerini nasıl aldılar

Karga, turna, sığırcık, yelve ve bıldırcına çıkardıkları seslere göre isim verilir. **(T. E. 71)**

Yelve, bıldırcın, keklik, serçe ve karganın isimleri onların bağırmalarına bakılarak verilir. **(T. E. 151)**

A2656. Gülün menşei

Yaban gülü sabaha kadar uykusuz bekleyip en güzel giysiyi alır. Ama bülbül onu kıskandığı için onun kinin yaban gülünün dikenli olmasına sebep olur. **(T. E. 66)**

A2681. Ağaçların menşei

(T)A2681.14. Köknarın menşei

Köknar ağacının ebediyen yeşil olmasının sebebi, üzerilerine hayat suyu dökülmesidir. **(T. E. 63)**

Köknarların üzerine hayat suyu döküldüğü için ebediyen yeşil olarak kalırlar. **(T. E. 64)**

(T)A2681.15. Titrek kavak ağacının menşei

Titrek kavak ağacı gururlanıp yeşermeye tutununca boyu uzar ve meyve paylaşımından mahrum kalır. **(T. E. 65)**

Titrek kavak ağacının acı sulu, yapraklarının da yürek şekline benzemesinin sebebi Fatma'nın kederinden etkilenmesidir. **(T. E. 67)**

A2687. Meyvelerin menşei

Elma, fındık, kuşüzümü, kartopu, üvez vd. ağaçlar meyve paylaşımı sırasında meyvelerini alırlar. **(T. E. 65)**

A2761. Bitkilerin yapraklarının şekli

Titrek kavak ağacının yapraklarının kalp şeklinde olmasının sebebi onların Fatma'nın yüreğine benzemesidir. **(T. E. 67)**

A2772. Bitkilerin renkleri

Kırlardaki kırmızı yapraklar, kızların tabanlarındaki kanların damlamasından meydana gelir. **(T. E. 72)**

A2791.7. Niçin bazı ağaçlar meyve vermezler

Kavak ağacı kibirlenince meyveden mahrum kalır. **(T. E. 65)**

A2825. Kamışın menşei

Kamış titrek kavak ağacının dibinde büyür. **(T. E. 67)**

A2827. İncinin menşei

Nisan yağmuru iyi dilekte bulunan midyenin ağzında inciye döner. **(T. E. 75)**

2.4.2. B. Hayvanlar

B11. Ejderha

Ejderha-yılan şehir halkına zarar verir. Halk savaşıp onu yenemeyince şehri terk eder. **(T. E. 11)**

B11.2.3.6. İki başlı ejderha

İki başlı yılan. **(T. E. 33)**

İki başlı ejderha bahadırı altı parçaya ayırır. **(T. E. 34)**

B11.4.1. Uçan ejderha

On iki başlı yılan uçar. **(T. E. 29)**

İki başlı yılan Yılandağ'a uçup gider. **(T. E. 33)**

B15.1.2.10.1. On iki başlı yılan

On iki başlı yılan uçar. **(T. E. 29)**

B39. Diğer mitik kuşlar

(T)B39.2. Sak-Sok

İki kardeş Sak-Sok adlı kuşa dönerler. **(T. E. 57)**

Kardeşler Sak-Sok'a dönüşürler. **(T. E. 86)**

B102.4. Altın balık

Şehir altın balığın tutulduğu yerde kurulur. **(T. E. 30)**

Altın balığın tutulduğu yere şehir kurulur. **(T. E. 31)**

Şehir altın çapak balığı tutulan yere kurulur. **(T. E. 35)**

B120. Akıllı hayvanlar

Yarasa su, yel ve dünyanın durmasını engelleyerek dünyada yaşamın devam etmesini sağlar. **(T. E. 67)**

B175. Sihirli balık

Yec'üc-Me'cüc kavmi Allah tarafından gönderilen balıktan günlük ihtiyaçları kadarını alınca balık denize geri döner. **(T. E. 3)**

B191.6. Sihirbaz kuş

Sığırcık Hindistan'da çeşitli tılsımlar öğrenir. **(T. E. 148)**

B210. Konuşan hayvanlar

Köpek, maymun, at ve kedi konuşurlar. **(T. E. 80)**

Saksağan, horoz vd. hayvanlar konuşurlar. **(T. E. 154)**

Horoz, tavuk ve çaylak konuşurlar. **(T. E. 165)**

B211.3. Konuşan kuş

Sığırcık yaşlı kadın ve kızlarıyla konuşur. **(T. E. 148)**

B214. Şarkı söyleyen hayvanlar

Tavuk şarkı söyler. **(T. E. 156)**

B261. Kuşlar ile dört ayaklı hayvanların savaşı

Kuşlar ile dört ayaklı hayvanlar savaşırlar. **(T. E. 69)**

B261.1. Kuşlar ile dört ayaklıların savaşında yarasa

Yarasa savaşta hangi taraf kazanırsa onların yanında yer alır. **(T. E. 69)**

B421. Yardımcı köpek

Köpek ile kedi yalvarınca gökyüzü yükselmesini durdurur. **(T. E. 60)**

B422. Yardımcı kedi

Köpek ile kedi yalvarınca gökyüzü yükselmesini durdurur. **(T. E. 60)**

B449.3. Yardımcı yarasa

Yarasa dünya, su ve yelin durmasını engelleyerek hayvanlara yardım eder. **(T. E. 68)**

Yarasa güneş ve ayın dönmelerini durdurma isteklerine karşı çıkarak bütün canlıları korur. **(T. E. 163)**

B469.3.1. Yardımcı vahşi kaz

Kır kazları Rim ve Beren şehrini düşmanlardan kurtarırlar. **(T. E. 20)**

B469.4. Yardımcı ördek

Yeryüzü ördek sayesinde meydan gelir. **(T. E. 59)**

B527.2. Yardımcı hayvan Nuh'un gemisindeki sızıntıyı durdurur

Yılan deliğe kuyruğunu tıkayarak sızıntıyı durdurur. **(T. E. 73)**

B592. Hayvanların insana miras bıraktığı özellikler

Hayvanlar ömürlerinin bir kısmını insanlara bırakınca insanlar onların özelliklerini taşımaya başlarlar. **(T. E. 80)**

B604.1. Yılanla evlenme

Mahişeker yılanla evlenir ve ondan çocukları olur. **(T. E. 153)**

B800. Hayvanlarla ilgili çeşitli motifler

Kurtla insan arasındaki düşmanlık. **(T. E. 158)**

İnsanla hayvanın dostluğu. **(T. E. 159)**

Güvercinler insan gibi davranırlar. **(T. E. 164)**

2.4.3. C. Yasak

C42. Dağın ruhuna karşı suç işleme yasağı

Ördek vurulunca göl ortadan kaybolur. **(T. E. 54)**

C46. Perilere karşı suç işleme yasağı

Ev iyesi kilere pis su dökeni sevmez, bu kişiler şiş hastalığına müptelâ olurlar. Ev iyesinin ördüğü saçı kesmek veya çözmek doğru değildir, çözen ya ölür ya zayıflar ya da başka bir belâya uğrar. **(T. E. 111)**

C313. Kadının adama bakma yasağı

Karısı Yahya Hocanın ayağını görünce Hocanın ömrünün kısalmasına sebep olur. **(T. E. 101)**

C420. Sırları açıklama yasağı

Yahya Hoca karısından ahududu yediğini kimseye söylememesini ister. **(T. E. 101)**

Urazbehi karısından sırrı kimseye söylememesini ister. **(T. E. 102)**

İbrahim dede karısından olayı kimseye anlatmamasını ister. **(T. E. 103)**

Madenci kendisine maden ocağı iyesinin yardım ettiğini kimseye söylememeli. **(T. E. 141)**

Madenci arkadaşına maden iyesinin yardım ettiğini söyleyince maden iyesi öfkelenir. **(T. E. 144)**

C432. Doğaüstü yaratığın ismini söyleme yasağı

Metskey olan kişilerin isimlerini ağza almak doğru değildir, kargışları tutar. **(T. E. 130)**

C751. Belli bir zamanda bir şey yapma yasağı

Dilenci, ihtiyar kadından öğle olmadan dışarı çıkmamasını ister. **(T. E. 98)**

C899. Sınıflandırılmamış ilave yasaklar

Han oğluna ve iki mirzaya bir mektup verir ve şehre yer seçinceye kadar okumamalarını ister. **(T. E. 32)**

Şüreliyi keserek öldürme yasağı. **(T. E. 122)**

C920. Yasağın bozulması sonucu ölüm

Karısı Yahya Hocanın sırrını başkasına söyleyince Yahya Hoca ölür. **(T. E. 101)**

Karısı sırrı bir başka kadına söyleyince Urazbehi ölür. **(T. E. 102)**

Madenci kendisine maden ocağı iyesinin yardım ettiğini söylerse, maden ocağı iyesi onu boğarak öldürür. **(T. E. 141)**

C980. Yasağın bozulması sonucu çeşitli cezalar

Madenci sırrı başkasına söyleyince maden iyesinin yardımından mahrum kalır. **(T. E. 144)**

2.4.4. D. Sihir

D49.2. Ruh herhangi bir şekil alır

Albastı tınaz şekline girip bir adamı takip eder. **(T. E. 134)**

D97. İnsan büyücüye dönüşür

İnsan şüreliye (yarımtığa) dönüşür. **(T. E. 128)**

D151.1. İnsanın kırlangıca dönüşmesi

Mahişeker'in kızı kırlangıca dönüşür. **(T. E. 153)**

D151.3. İnsanın bülbüle dönüşmesi

Mahişeker'in oğlu bülbüle dönüşür. **(T. E. 153)**

D156. İnsanın guguk kuşuna dönmesi

Anne guguk kuşuna dönüşür. **(T. E. 72)**

Mahişeker guguk kuşuna dönüşür. **(T. E. 153)**

D169. İnsanın kuşa dönüşmesi- çeşitli

Han kuşa dönüşüp uçup gider. **(T. E. 26)**

Annenin kargışıyla iki çocuk Sak-Sok adlı kuşa dönüşürler. **(T. E. 57)**

Annenin kargışı sonucunda iki kardeş Sak-Sok kuşuna dönerler. **(T. E. 86)**

Adam bıldırcına dönüşür. **(T. E. 150)**

D175. İnsanın yengece dönüşmesi

Kadın yengece dönüşür. **(T. E. 145)**

D180. İnsanın böceğe dönüşmesi

D181. İnsanın örümceğe dönüşmesi

Kadın örümceğe dönüşür. **(T. E. 147)**

Ortanca kız örümceğe dönüşür. **(T. E. 148)**

D182.1. Arıya dönüşen insan

Küçük kız arıya dönüşür. **(T. E. 148)**

D185.1. İnsanın sineğe dönüşmesi

Adam sineğe dönüşür. **(T. E. 147)**

(T)D187. İnsanın tahta kurusuna dönüşmesi

Kadın tahta kurusuna dönüşür. **(T. E. 146)**

(T)D188. İnsanın güveye dönüşmesi

Ev sahibi adam utancından güveye dönüşür. **(T. E. 146)**

D193. İnsanın kaplumbağaya dönüşmesi

Büyük kız kaplumbağaya dönüşür. **(T. E. 148)**

Kadın kaplumbağaya çevrilir. **(T. E. 149)**

D195. İnsanın kurbağaya dönüşmesi

Her şeye hayret eden kadın bataklığa batıp kurbağaya dönüşür. **(T. E. 150)**

D231. İnsanın taş kesilmesi

Annenin kargışı sonucunda oğlan taş kesilir. **(T. E. 87)**

Gelin dilek dileyince taş kesilir. **(T. E. 88)**

D283. İnsanın suya dönüşmesi

Tırışmal Hoca suya dönüşüp nehirde akıp gider. **(T. E. 17)**

D293. İnsanın yıldıza dönüşmesi

Tırışmal Hocanın on iki kızı on iki yıldıza dönüşürler. **(T. E. 17)**

Zühre yıldıza dönüşür. **(T. E. 61)**

D440. Nesnenin hayvana dönüşmesi

Çizme ördeğe dönüşür. **(T. E. 42)**

D452.1.2. Taş dağa çevrilir

Bileği taşı dağa dönüşür. **(T. E. 64)**

D454.12. Ayna cam dağa dönüşür

(T)D454.12.1. Ayna denize dönüşür

Geriye atılan ayna denize dönüşür. **(T. E. 64)**

D469. Nesnenin muhtelif nesnelere dönüşmesi

Nisan yağmuru midyenin ağzında inciye, yılanın ağzında zehre dönüşür. **(T. E. 75)**

D490. Dönüşümün muhtelif şekilleri

Bülbülün kini gül üzerinde dikene dönüşür. **(T. E. 66)**

D521. Dilek dileme sonucu dönüşme

Zühre aya yükselmeyi dileyince dileği kabul olur ve gökyüzüne yükselir. **(T. E. 61)**

Anne dilek dileyince guguk kuşuna döner. **(T. E. 72)**

Gelin taş kesilmeyi dileyince taşa dönüşür. **(T. E. 88)**

D525. Kargışlama ile dönüşme

Anne kargışlayınca çocuklar Sak-Sok adlı iki kuşa dönüşürler. **(T. E. 57)**

İki kardeş annelerinin kargışıyla Sak-Sok kuşuna dönüşürler. **(T. E. 86)**

Annenin kargışı neticesinde oğlu taş kesilir. **(T. E. 87)**

Kadın hile yapmadığını göstermek için kendi kendisini kargışlar. **(T. E. 149)**

D829. Sihirli objenin elde edilmesi- çeşitli

Esir kız, hayat suyunu verdikten sonra yiğide bir ayna ve bir bileği taşı verir. **(T. E. 64)**

D905. Sihirli fırtına

Yolcular fırtınadan sonra kendilerini gitmek istedikleri köyde bulurlar. **(T. E. 44)**

D950. Sihirli ağaç

Sihirli ağaca çıkıp sarılan kadın örümceğe döner. **(T. E. 147)**

D1004. Sihirli gözyaşı

Fatma'nın gözyaşları titrek kavak ağacının köklerine geçip onu acı sulu yapar. **(T. E. 67)**

Kızların gözyaşlarından çeşmeler meydana gelir. **(T. E. 72)**

D1005. Sihirli nefes

Fatma'nın nefesi ağacın kabuğunu yaralar. **(T. E. 67)**

D1021. Sihirli tüy

Yiğit sevgilisi Nacar'a ölüp ölmediğini anlaması için bir kuğu teleği verir. Telek döşemeye sıkıştırıldığında kan damlarsa yiğidin öldüğü anlaşılır. **(T. E. 58)**

D1029.2. Hayvanın sihirli kuyruğu

Çobanaldatan kuşu kendisi küçük olmasına altmış potluk kuyruğuyla nehirlerdeki buzları kırar. **(T. E. 76)**

D1080. Sihirli silahlar

Timerşeyih'in süngüsünü attığı yerde çeşme çıkar. Süngü ikinci defa atıldığında ise düştüğü yere gömülür. **(T. E. 105)**

D1163. Sihirli ayna

Ayna denize dönüşür. **(T. E. 64)**

D1171.2. Sihirli kazan

Kazanın altındaki ateş, yakılmadan yanar. **(T. E. 21)**

Su dolu kazan ateş yanmadan kaynar. **(T. E. 30)**

D1171.9. Sihirli fıçı

Yel fıçıda saklanır. **(T. E. 162)**

D1187. Sihirli çuvaldız

Şöşliden (çuvaldız) kış günü ahududu yetişir. **(T. E. 102)**

D1188. Sihirli bileği taşı

Bileği taşı dağa dönüşür. **(T. E. 64)**

D1224. Sihirli kaval

Fatma kamışı koparır ve kaval çalar. **(T. E. 67)**

D1242. Sihirli su

Hayat suyu dökülmüş olan köknarlar ebediyen yeşil kalırlar. **(T. E. 63)**

D1254. Sihirli asa

Peygamberin verdiği asadan yetişen kayın süpürgesi kızı iyileştirir. **(T. E. 6)**

Asadan ahududu yetişir ve İbrahim dedenin karısı yer. **(T. E. 103)**

Helfe dede uçan asasının indiği yere yerleşir. **(T. E. 110)**

Yaşlı adam asa ile vurunca terazinin iki kefesi kadının omuzlarına yapışır ve kadın kaplumbağaya dönüşür. **(T. E. 149)**

D1254.2. Sihirli çubuk

İhtiyar, Batır Gerey'e iki çatallı bir çubuk verir ve başına bir olay gelmesi durumunda onu sallamasını ister. **(T. E. 131)**

D1314.1.2. Sihirli ok şehrin kurulacağı yeri belirlemek için atılır

Okun düştüğü yere köpek gömülür ve şehir kurulur. **(T. E. 26)**

Karavca üç oğluna üç ok vererek oğullarına okların düştüğü yere yerleşmelerini ister. **(T. E. 52)**

D1318.7.1.1. Çalınan hayvanın eti pişirilemez

Yögemiş gölündeki ördeğin eti pişmez. **(T. E. 54)**

D1454.1. Altın ve gümüş taraklar

Su anası saçlarını altın veya gümüş tarakla tarar. **(T. E. 136)**

Su iyesinin karısı altın tarak ile uzun saçlarını tarar. **(T. E. 137)**

D1610.5. Konuşan baş

Annenin kesilen başı dile gelip oğluna neresinin acıdığını sorar. **(T. E. 90)**

D1641.7.1. Kendi kendine yuvarlanan baş

Baş yuvarlanarak gider, gövdesi de onu takip eder. **(T. E. 108)**

D1641.13. Kendi kendine hareket eden tabut

Tabut uçup İslam ovasına iner. **(T. E. 104)**

D1673. Sihirli asa çiçek atar

Kuru asadan kayın ağacı yeşerir. **(T. E. 6)**

D1711. Sihirbaz

Hanın karısı Fatma, usta ve korkusuz bir sihirbazdır. **(T. E. 94)**

Suya batan oğlanın annesi sihirbazdır. **(T. E. 95)**

D1712.3. Rüyaların yorumlanması

Hızır Gabdeşşems'in rüyasını yorumlar. **(T. E. 7)**

Padişah rüyasını yorumlatır. **(T. E. 10)**

D1766.1.1. Dua sonucu meydana gelen sihirli çeşme

Recep dede dua edince bir çeşme ortaya çıkar. **(T. E. 99)**

D1792. Kargışların sihirli sonuçları

Öcim kargışladığı için köy fakir ve küçük bir yer olarak kalır. **(T. E. 51)**

D1812.5.1.12. Uğursuzluk işareti olarak köpek uluması

Köpek o yıl çok uluduğu için yağmur getirir. **(T. E. 78)**

D1812.5.2. Uğurlu şeyler

Ev iyesinin yaşadığı evden alınıp yeni evin kilerine serpilen toprak, eve zenginlik getirir, talih kapısı açılır. **(T. E. 111)**

D1814.2. Rüyadaki nasihat

Gabdeşşems'in rüyasına giren ak sakallı bir ihtiyar ondan Allah'a tapmasını ister. **(T. E. 7)**

Baram rüyasında gördüğü putun nasihatine uyarak göç eder. **(T. E. 45)**

D1921. Diğer sihirli özellikler

Kır kazları çok çıksın diye yuvaya üç saman veya ot koyma. **(T. E. 20)**

Sihirli sözler yılanları yuvalarından çıkarır. **(T. E. 29)**

Ali Çokrıy gaipten haber alır. **(T. E. 41)**

Ali Çokrıy tabiat güçlerine hükmeder. **(T. E. 44)**

Konuşan güneş, dünya, su ve yel. **(T. E. 68)**

Konuşan güneş. **(T. E. 70)**

Kabe Rabia'nın yanına gelir. **(T. E. 100)**

Yahya Hoca cinlere hükmeder. Cinin yaralanması. **(T. E. 101)**

Şürelinin bir damla kanından binlercesinin yaratılması. **(T. E. 122)**

D2120. Sihirli taşıma

Hacca gidenler Ali Çokrıy'ı orada bulurlar. **(T. E. 43)**

D2143.1.3. Dua ile yağmur yağdırma

İhtiyarlar yağmur duası için Mehdi taşına giderler. **(T. E. 106)**

D2145.2.2. Kışın sihirle büyüyen meyve

Urazbehi kışın karısı için ahududu yetiştirir. **(T. E. 102)**

İbrahim dede karısı için ahududu yetiştirir. **(T. E. 103)**

D2151.2. Nehirlerin sihirli kontrolü

Sihirbaz Fatma İdil'in bugünkü yatağına gelip yerleşmesine sebep olur. **(T. E. 94)**

Oğlu Kama nehrinde ölen kadın, nehri kargışlayıp efsun okuyunca Kama başka bir yöne akamaya başlar. **(T. E. 95)**

D2162. Hastalığın sihirli kontrolü

Su dedesinin sebep olduğu kabarcıklardan tuzlu un serpilerek kurtulmak mümkün olur. **(T. E. 136)**

D2188.3. Köy ortadan kaybolur

Köy yere batar, yalnız yaşlı kadın kurtulur. **(T. E. 98)**

2.4.5. E. Ölüm

E80. Hayat suyu

Yiğit yaşlanan Bulgar padişahı için hayat suyu alamaya gider. Köknarlara dökülen su onların ebediyen yeşil kalmalarına sebep olur. **(T. E. 63)**

Yiğit insanları ölümden kurtarmak için hayat suyunu aramaya gider. **(T. E. 64)**

E90. Hayat ağacı

(T)E90.1. Asa

Asanın dikildiği yerden su çıkar. Asadan yetişen kayın süpürgesi kızı iyileştirir. **(T. E. 6)**

E234. Hayalet intikam almak için geri döner

Hortlak kendisini öldüren kişiye gelip onun sinirlerini bozar ve korkutur. **(T. E. 135)**

E425.1. Kadın şeklindeki hayalet

Hortlak önce yaşlı bir kadın şeklindeyken küçük bir kıza çevrilip abıstayın arabasına biner. **(T. E. 135)**

E545. Konuşan ölü

Ölmüş olan annenin yüreği dile gelip oğluna neresinin acıdığını sorar. **(T. E. 89)**

Annenin başı dile gelip konuşur. **(T. E. 90)**

2.4.6. F. Olağanüstülükler

F141. Başka dünyanın sınırı olan nehir

Şüreliler kovalamaya başladığı zaman akarsuya doğru koşup karşı kıyısına geçmek gerekir. Şüreli suyun diğer kıyısına geçemez. **(T. E. 117)**

F216. Periler ormanda yaşarlar

Şüreliler kara ormanda yaşarlar. **(T. E. 117)**

F232.4. Periler uzun saça sahiptir

Ev iyesi uzun saçlıdır. **(T. E. 111)**

Su anası uzun saçlarını altın veya gümüş tarak ile tarar. **(T. E. 136)**

Su iyesinin karısı uzun saçlarını tarar. **(T. E. 137)**

Su anasının saçının örgüsü yere kadar uzanır. **(T. E. 138)**

Su kızının uzun saçlarından su akar. **(T. E. 139)**

F234. Dönüşen peri

Hazineyi sahiplenen cin, çocuk, kuzu veya koyun olarak görünür. **(T. E. 93)**

Yarımtık kuşa dönüşür. **(T. E. 128)**

F234.2. İnsan şeklindeki periler

Ev iyeleri ihtiyarlar gibi uzun saçlıdır ve gövdeleri insanlarınkine benzer. **(T. E. 111)**

Biçuranın cinsiyeti kadındır. **(T. E. 115)**

Şüreli insana benzer. Tek farkı parmaklarının çok uzun, tırnaklarının da sert ve uzun olmasıdır. **(T. E. 117)**

Yarımtık geçmişte insandır. **(T. E. 128)**

F235.2. Periler yalnızca belli bir zamanda görülebilirler

Şüreliler ilkbahar günlerinde güneş doğarken veya batarken insanlara görünürler. **(T. E. 117)**

F235.2.1. Periler yalnızca gece görülebilirler

Uykudan uyanan Möhti dede ev iyesini görür. **(T. E. 111)**

Ahır iyesi ancak geceleyin uzaktan görülür. **(T. E. 112)**

F235.3. Periler tek başına olan insanlara görünürler

Şüreliler tek başına olan insanların yanına gelirler, iki kişinin yanına gitmezler. **(T. E. 117)**

F241. Perilerin hayvanları

Ev iyesi evdeki beyaz kediyi sever, ama kara kediyi sevmez. **(T. E. 111)**

Ahır iyesi sevmediği hayvanlara eziyet eder, kalbi kırılınca bütün hayvanları öldürür. Ahır iyesi doru ve kara doru atları sevmez, ama beyaz ve kahverengi atları sever. **(T. E. 112)**

Yurt iyesi atı sevmez. **(T. E. 113)**

Ahır iyesi sevdiği atın yelesini örerken sevmediği sığırın da terlemesine sebep olur. **(T. E. 114)**

F243. Perilerin yiyeceği

Ev iyesinin gönlünü kazanmak için lapa pişirilip sunulur. **(T. E. 111)**

Yurt anasını (ahır iyesini) sakinleştirmek için lapa pişirilip sunulur. **(T. E. 112)**

Biçura bulaşık yemek tabaklarını, saklanmış tası tencereyi yalar. Onun gönlünü almak için kalmış yemeklerden kimsenin girmediği bir odaya koymak gerekir. **(T. E. 115)**

İnsanlar biçura için yemek pişirip çatı arasına koyarlar. **(T. E. 116)**

F271.4.3. Perilerin ip eğirmesi

Ev iyesi ip eğirir. Onun eğirdiği kirmende kalan yünü eğiren kişi hastalanır. **(T. E. 111)**

Ev iyesi evde ip eğirirse evde mutluluk ve bolluk olur. **(T. E. 112)**

F329.4. Ölümlülerle ikamet eden periler

Biçura başka bir eve taşınmakta olan sahibiyle gider. **(T. E. 116)**

F342. Periler ölümlülere para verirler

İyiliksever biçura ev sahibini zenginleştirir. İyi biçura gittiğinde ise ev sahibi fakirleşir. **(T. E. 115)**

Biçuralar ya zenginleştirirler ya da iflas ettirirler. **(T. E. 116)**

F349. Peri ölümlülere ürünlerinde vb. bolluk vermeye söz verirler

Ev iyesi elekle un eler veya başını tararsa eve zenginlik gelir. **(T. E. 111)**

F360. Kötü yürekli ya da zarar verici periler

Ev iyesi ağlar ve bağırırsa kötülük olur. **(T. E. 111)**

Ahır iyesinin kalbini kırarsanız evdeki hayvanları öldürür. **(T. E. 112)**

Biçura dul veya bekar erkeklere musallat olur. Bir hocayı rahatsız eder. **(T. E. 115)**

Ubır kadınlara kötülük yapmayı sever. Ubır yeni doğmuş çocukları, buzağıları, tayları, oğlakları ve kuzuları değiştirir. **(T. E. 132)**

Albastı kötü bir ruhtur. **(T. E. 134)**

Su iyesi öfkelenirse ya değirmenin bendini yıkar ya avlanmakta olan balıkçıları görüp balıkları kovar ya da su yakınındaki insanları veya evcil hayvanları yakalayıp suyun altına çekip öldürür. **(T. E. 137)**

Su anası, insanların mallarına zarar verir, sığırlarını sağar, doğmamış buzağılarını düşürür. **(T. E. 140)**

Maden iyesi madencinin kaybolmasına neden olur. **(T. E. 142)**

F362. Periler hastalığa sebep olurlar

Ev iyesinin eğirdiği kirmende kalan yünü eğirene ağrı tesir eder. Ayrıca ev iyesinin hoşuna gitmeyen bir iş yapıldığı zaman evde yaşayan insanlarda türlü hastalıklar ortaya çıkar. O, kilere pis su dökenleri de sevmez ve onlar da hastalanırlar. **(T. E. 111)**

Ubır insanlara çeşitli hastalıklar bulaştırır. **(T. E. 132)**

F363. Periler ölüme sebep olurlar

Şüreliler insanları gıdıklayarak öldürürler. **(T. E. 117)**

F363.6. Periler öldürmek için insanları gıdıklarlar

Şüreliler gıdı gıdı oynamayı severler. Ormana giden insanları gıdıklayarak öldürürler. **(T. E. 117)**

F365.4. Peri ürünün bir kısmını çalar

Biçura komşuların harmanlarından, kilerlerinden yulaf çalıp hocanın atlarına yedirir. **(T. E. 115)**

F366.2. Periler gece ölümlülerin atlarına binerler

Yurt iyesi geceleyin ahırdan atı alıp biner atı koşturup halsiz bırakır. **(T. E. 113)**

F366.2.1. Periler atların kuyruklarını ve yelelerini örerler

Ahır iyeleri sevdikleri atların yelelerini taradıkları gibi atların yelelerini de örerler. **(T. E. 112)**

Ahır iyesi sevdiği atın yelesini on ikişer saç örüğü olarak örer. **(T. E. 114)**

F369.1. Periler binaları ateşe verirler

Biçurayı kovmak isteyen mollanın evi yanar ama komşularının hiçbir şeyine ateş değmez. **(T. E. 115)**

F381. Perilerden kurtulma

Yurt iyesi atı rahatsız edince onu kandırarak atı kurtarırlar. **(T. E. 113)**

Biçuradan kurtulmak için dua okunmalı. Biçuradan kurtulmak için molla bir halk hekimi ve büyücü kocakarı ile anlaşır. **(T. E. 115)**

Giysileri ters giyinince kızlar şüreliden kurtulurlar. **(T. E. 127)**

Şürelinin koltuğunun altına tuz ya da acı serpince canı yandığı için, insanlar onu korkutmak amacıyla şüreli yokken birbirlerine tuz veya acı getirin diye bağırırlar. **(T. E. 128)**

Ubır insanları emerse o insan kendi kendine bağırmaya ve söylenmeye başlar. Bundan kurtulmak için terleyerek dönmüş olan atın hamudu çıkarttırılıp bu kişinin boynuna konulmalıdır. Ubırlı kişi mezardan çıkmasın diye soluk aldığı delik, at tezeği ile doldurulup üzerine meşe kazığı çakmak veya mezara inip ubırlı kişinin sırtına kazık çakmak gerekir. **(T. E. 132)**

Ubırdan kurtulmak için Hemekey dedenin kabrini açıp lâhidini çatallı ağaç ile çivilerler. Ondan böyle de kurtulamayınca mezara benzin döküp yakarlar. **(T. E. 133)**

Abıstay, söverek ve döverek kızdan kurtulamayınca atını çözüp ters çevirerek hortlaktan kurtulur. **(T. E. 135)**

F381.9. Periler köpekler olduğu zaman yaklaşmazlar

Şüreli yanında köpek olan insanlara yaklaşmaz. Köpekten korkar. **(T. E. 117)**

Şüreli köpeği görünce korkup kaçar. **(T. E. 124)**

Albastı köpek havlaması ve horozun ötmesini sevmez, işitince kaçıp kaybolur. **(T. E. 134)**

F382.1. Periler haçtan korkarlar

(T)F382.1.1. Ubır erkeklerden korkar

Ubır erkeklerin gözüne görünmez, onlardan korkar. **(T. E. 132)**

F401.3. Hayvan şeklindeki ruh

Ubır dilediği zaman domuz, kara kedi veya kara köpek olup dolaşır. **(T. E. 132)**

Maden ocağı iyesi kedi olup miyavlar, ayı olup böğürür, köpek olup ulur. **(T. E. 141)**

F401.3.7. Kuş şeklindeki ruh

Yarımtık kuş olarak da dolaşır. **(T. E. 128)**

F401.6. İnsan şeklindeki ruh

Metskey kadın veya kocakarı şeklinde olur. **(T. E. 130)**

Maden ocağı iyesi ıslık çalar ve çocuk gibi ağlar. **(T. E. 141)**

F402.1. Ruh insanın yolunu kaybetmesine yol açar

Şüreli insanların yollarını kaybetmesine sebep olur. **(T. E. 117)**

Şüreliler ormana giren kızların kaybolmasını sağlar. **(T. E. 127)**

F402.1.14. Ruh(lar) ve atlar

Ahır iyesi atları sever. **(T. E. 112)**

Ahır iyesi sevdiği atın yelesinin on ikişer saç örgüsü olarak örer. **(T. E. 114)**

Şüreliler atla dolaşmayı severler. **(T. E. 117)**

Şüreli atlara musallat olur, atlar her gün terleyerek geri dönerler. **(T. E. 119)**

Şüreli bir aygıra binip onu koşturur. **(T. E. 120)**

Şüreli atlara eziyet etmeye başlar. **(T. E. 121)**

Şüreli köylünün atına biner. **(T. E. 122)**

At terleyip pişip geri dönünce ona şürelinin bindiği anlaşılır. **(T. E. 123)**

Yarımtık ata binip gece boyunca koşturur. **(T. E. 128)**

F403.1. Ruhlar (şeytanlar) ölümlülere para verirler

Biçura insanların parasını çalıp mollaya getirir. **(T. E. 115)**

F403.2. Ruhlar ölümlülere yardım ederler

Ev iyesi, evi belâ ve kazalardan korur. Eve mutluluk ve zenginlik getirir. **(T. E. 111)**

F419. Hırsız ruh

Ubır geceleyin çıkıp insanların eşyalarını çalar. **(T. E. 132)**

F420. Su ruhu

Su ruhları göllerin, denizlerin ve büyük nehirlerin en derin yerlerinde yaşar. **(T. E. 136)**

Su ruhları küçük nehir, çeşme veya göller gibi her suda yaşar. **(T. E. 137)**

Su anası sularda yaşar ve çocukların kanlarını emmeyi çok sever. **(T. E. 138)**

Su kızı gölde yaşar. **(T. E. 139)**

Su anası ile yetim kız su kıyısında yaşarlar. **(T. E. 140)**

F420.1.1. Erkek şeklindeki su ruhu

Su dedesi suların en büyüğünde ve en derininde yaşar, o civardaki suların hepsine buyruk dağıtır. **(T. E. 136)**

F420.1.2. Kadın şeklindeki su ruhu

Su anası basamağa çıkıp ay ışığında uzun saçlarını altın veya gümüş tarakla tarar. **(T. E. 136)**

Su anası ay ışığında basamağa çıkıp sık sık saçlarını tarar. Gövdesi insana benzese de boylu poslu değildir. **(T. E. 138)**

Su kızı gölde yaşar. **(T. E. 139)**

Yetim kız su anası ile dost olur. **(T. E. 140)**

F420.1.5. Su ruhlarının gizliliği

Zehirlenen su anası insanlara görünerek dolaşmaya başlar. **(T. E. 140)**

F420.2.1. Su ruhları su altındaki kristal kalede yaşarlar

Su anası su altındaki cam bir evde yaşar. **(T. E. 138)**

F420.3.5. Ölümlüler tarafından ziyaret edilen su ruhları

Değirmenci su anasına misafir gider. **(T. E. 138)**

F420.4.5. Su ruhları kıskançtır

Su iyesi karısını kıskanır, karısı dışarı çıkıp saçını taramaya başladığında hayvanları kovar, değirmenin bendini yıkar, suda yıkananları suyun altına çekip öldürür. **(T. E. 137)**

F420.4.8. Su ruhları suyun altında hazineye sahiptir

Su iyesinin parası çoktur. Bir köylü onu kandırıp parasını alır. **(T. E. 137)**

F420.5.2.1.5. Su ruhu çocukları nehre çeker

Su anası suya giren çocukları alıp gider ve kanlarını emip öldürür. **(T. E. 138)**

F420.5.2.2. Su ruhları ölümlüleri kaçırır ve onları su altında tutarlar

Su kızı Timka adlı genci yanına aldıktan sonra bir daha su kıyısına çıkmaz. **(T. E. 139)**

F420.5.2.12. Su ruhu hastalık ve ölüme sebep olur

Su ruhu suda yıkanan bazı insanları yanlarına çekip alırken, bazılarının tenlerinde sulu kabarcıklar çıkarır. **(T. E. 136)**

Su iyesi öfkelenince su yakınındaki insanları ve hayvanları yakalayıp suyun altına çekip öldürür. **(T. E. 137)**

Su anası yanına çektiği çocukların kanlarını emerek öldürür. **(T. E. 138)**

F421. Gölün ruhu

Su kızı gölde yaşar. **(T. E. 139)**

F432. Rüzgâr ruhu

Yel iyesi ak sakallı bir dededir. **(T. E. 129)**

Yel iyesi kör bir ninedir. **(T. E. 162)**

F441. 2. Ağaç ruhu

Orman iyesi olan meşe ağacı kurda avlanması için izin verir. **(T. E. 158)**

F456. Maden ocağı ruhu

Maden ocağı ruhu madencilere yardım eder. **(T. E. 141)**

Maden ocağı iyesi madencinin kaybolmasına sebep olur. **(T. E. 142)**

Madenci, maden ocağı iyesinden yardım alarak kırk yıl rahatça çalışır. **(T. E. 143)**

Maden iyesi madenciye işlerinde yardım eder. **(T. E. 144)**

F482.1. İyi huylu ev perisinin görünüşü

Biçuranın boyu yarım eni bir arşındır. **(T. E. 115)**

F482.3. İyi huylu ev ruhları evde yaşarlar

(T)F482.3.4. Ev iyelerinin yaşadıkları diğer yerler

Ev iyeleri kilerde yaşarlar. **(T. E. 111)**

Ahır iyeleri kapı arkasında ya da at ahırında yaşarlar. **(T. E. 112)**

Biçura patates mahzenlerinde, kilerlerde ve terkedilmiş hamamlarda yaşar. **(T. E. 115)**

F490. Diğer ruhlar ve şeytanlar

F499.3. Cinler

Hazineyi koruyan cinler hayvanların şekline girip dolaşırlar. **(T. E. 92)**

Yahya hocanın cinleri vardır. **(T. E. 101)**

(T)F499.4. Şüreliler (Yarımtık)

Şüreliler kara ormanda yaşarlar. **(T. E. 117)**

Yiğit ormana odun kesmeye gidince şüreliyle karşılaşır. **(T. E. 118)**

Ata binen şüreli kızı yakalanır. **(T. E. 119)**

Şüreli ata biner. **(T. E. 120)**

Şüreli yakalanır. **(T. E. 121)**

Şüreli yakalanır. **(T. E. 122)**

Şüreli yakalanıp öldürülür. **(T. E. 123)**

Şüreliyle ormanda karşılaşılır. **(T. E. 124)**

Yiğit ormanda şürelinin olduğunu bilir ve gece ona rastlar. **(T. E. 125)**

Kel ormanda şüreliye rastlar. **(T. E. 126)**

Yarımtık boynuzsuz çıplak bir adamdır, tüylü değildir. **(T. E. 128)**

(T)F499.5. Biçura

Biçuralar zenginlik veya fakirlik getiren iki türe sahiptir. **(T. E. 115)**

Biçuralar ev sahibiyle taşınırlar. **(T. E. 116)**

(T)F499.6. Ubır

Ubır çoğunlukla kadınlara musallat olur. **(T. E. 132)**

Hemekey dede ubır olup, ateş olup köyüne geri döner. **(T. E. 133)**

(T)F499.7. Albastı

Albastı kötü bir güçtür, insanları boğmayı sever. Albastı terkedilmiş evlerde, gübre dökülen nehirlerde, çayırlarda ve tarlalarda yaşarlar. **(T. E. 134)**

F511.0.4. Adam koltuğunun altında başını taşır

Evliya koltuğunun altına aldığı başıyla bir süre yürüdükten sonra düşüp ölür. **(T. E. 107)**

Keramet sahibi kişi, kesik başını koltuğunun altına alıp dağa çıkar ve orada ölür. **(T. E. 109)**

F517. Alışılmamış ayağa sahip olan insan

Yahya Hocanın ayağı cin ayağı gibi kıpkırmızıdır. **(T. E. 101)**

F530. Olağanüstü büyük ya da küçük kişiler

Yec'üc- Me'cüc kavminden olan adamın boyu on iki tirsek, başı kazan kadar, burnu ve parmakları da çirikten fazladır. Bu adama bakan çocuk ölür, hamile kadın çocuğunu düşürür. **(T. E. 3)**

Ad neslinden olan adam iri yapılıdır. **(T. E. 4)**

Timerşeyih'in boyu da eni de altmış metredir. **(T. E. 105)**

(T)F530.1. Alpler (Alpamışalar)

Alp çok yiğit biridir. O kuvvetli tutunca küçük dağları bile yıkar. Tek eliyle at ve sığırları kaldırabilir. **(T. E. 1)**

Alp nesli iri bir kavimdir. Saban süren adam ile atları onun cebine sığar. **(T. E. 81)**

Alpler çok büyük gövdeli ve güçlü kuvvetli insanlardır. Ormanlarda çimenler arasında dolaşıyormuş gibi yürürler. **(T. E. 82)**

Alpler o kadar büyüktürler ki dağdan dağa adım atarmış gibi yürürler. **(T. E. 83)**

Alpler karaağaç kadar uzun insanlardır. Onlardan biri saban süren bir adamı atları ve arabasıyla birlikte cebine koyup evine götürür. **(T. E. 84)**

Alp dede saban süren adamı atları ve arabasıyla birlikte cebine koyup annesine getirir. O, Adem'den doğmuştur. **(T. E. 85)**

F540. Olağanüstü fiziksel organlar

F545.2.2. Alındaki boynuzlar

Şüreli kızının alnında boynuz vardır. **(T. E. 119)**

F551. Olağanüstü ayak

Yahya Hocanın ayağı cin ayağı gibi kıpkırmızıdır. **(T. E. 101)**

F552.1. Olağanüstü parmaklara sahip eller

Şürelinin her bir parmağı bir söyem (17,7 cm) uzunluğundadır. **(T. E. 117)**

F552.1.3. Olağanüstü tırnaklar

Şürelinin tırnaklarının her biri bir insan parmağının boyundadır. **(T. E. 117)**

F559.4. Olağanüstü baş

Yec'üc-Me'cüc kavminden olan adamın başı kazan kadardır. **(T. E. 3)**

F559.7. Olağanüstü kalp

Annenin kesilen yüreği dile gelir ve oğluna neresinin acıdığını söyler. **(T. E. 89)**

F575.1. Olağanüstü güzellikteki kadın

Hanın kızının bir yanağı ay bir yanağı güneş gibidir. **(T. E. 18)**

Hanbike hayran kalınacak kadar güzel bir kadındır. **(T. E. 27)**

Arıcının kızının güzelliğini büyükten küçüğe herkes bilir. **(T. E. 34)**

Nacar çok güzel ve akıllı bir kızdır. **(T. E. 58)**

F575.2. Yakışıklı adam

Ali Batırın güzelliğine yalnız kadınlar değil erkekler de hayran olur. **(T. E. 67)**

F576. Olağanüstü çirkinlik

Şüreli kızı çok çirkin bir varlık olarak tarif edilir. **(T. E. 119)**

F610. Olağanüstü güçlü insan

Alp çok yiğit biridir. O kuvvetli tutunca küçük dağları bile yıkar. Tek eliyle at ve sığırları kaldırabilir. **(T. E. 1)**

Adam insanları eline alıp yukarı kaldırdığında bırakmayıp sıkıştırarak öldürür. **(T. E. 3)**

Ad kavminden olan adamın sopasını taşımaya kimsenin gücü yetmez. **(T. E. 4)**

Defgıy atını koltuğunun altında taşır. Kız kardeşi ise kocasını göğsüne sıkıştırıp onu öldürür. **(T. E. 5)**

F621. Ağaç söken olağanüstü güçlü insan

Defgıy meşe ağacını yolup onunla savaşır. **(T. E. 5)**

F687. İnsanının olağanüstü güzel kokusu

Evliyanın mezarından çok güzel kokular yükselir. **(T. E. 107)**

F713. Olağanüstü göl

Ördek vurulduktan sonra Yögemiş gölü ortadan kaybolur. **(T. E. 54)**

Rabia Allah'a yalvarıp su isteyince bir göl ortaya çıkar. **(T. E. 100)**

F713.2. Dipsiz göller

Göl su girer girmez emdiği için Töpsiz (dipsiz) göl adını alır. **(T. E. 96)**

F715.2.5. Gözyaşlarından nehir

Kızların gözyaşlarından çeşmeler akar. **(T. E. 72)**

F718. Olağanüstü kuyu

Abdülcabbar derin kuyudan eğilerek su alır. **(T. E. 40)**

F725. Deniz altındaki dünya

Mahişeker kocası su yılanı Ahmet'le su altındaki evde yaşar. **(T. E. 153)**

F790. Olağanüstü gökyüzü ve hava olayları

Gökyüzü kadının yaptığından utanarak yukarı yükselmeye başlar. **(T. E. 60)**

Yıldız yeryüzüne inip Zühre'yi yukarı çıkarır. **(T. E. 62)**

F795. Olağanüstü bulut

Küçücük bir buluttan şiddetli bir yağmur yağar ve yağmur köyü önüne katıp götürür. **(T. E. 97)**

F814.2. Konuşan çiçekler

(T)F814.2.1. Konuşan ağaçlar

Yaban gülü ile bülbül harikulade güzellikteki giysiyi kim alacak diye konuşurlar. **(T. E. 66)**

F821. Olağanüstü elbise (kaftan, giysi vs.)

Evliya kişiler kaftanlarını nehir üzerine yayarak karşı kıyıya geçerler. **(T. E. 16)**

Yaban gülü ile bülbüle olağanüstü güzellikte bir giysi kalır. **(T. E. 66)**

Çinli ustaların yaptığı cüppe uçar. **(T. E. 150)**

F873. Olağanüstü ordu

Allahütealâ'nın askeri olan gök atlı ve alp gövdeli erler Hazar padişahına karşı savaşır. **(T. E. 2)**

F931.0.2. Kaftan kutsal kişiyi nehirde ıslatmadan taşır

Evliya atalar düşmanlarından kaçarken kaftanlarını İdil'in üzerine yayıp karşıya geçerler. **(T. E. 16)**

F942.1. Yer yarılır ve insanı yutar

Savaşçılar tarafından kovalanan kızları yer yarılıp içine alır. **(T. E. 39)**

F950. Olağanüstü tedavi etme

Asadan yetişen kayın süpürgesi ile yıkanan Tuybike iyileşir. **(T. E. 6)**

F961.2. Yıldızların olağanüstü davranışları

Yıldız yeryüzüne inip kızı gökyüzüne yükseltir. **(T. E. 62)**

F962. Olağanüstü yağış (yağmur, kar vs.)

Nisan yağmuru inciye ve ağıya dönüşür. **(T. E. 75)**

F971.1. Kuru asa çiçek atar

Kuru asadan kayın ağacı yeşerir. **(T. E. 6)**

F1068. Realist rüya

Gabdeşşems, rüyasına giren ak sakallı bir ihtiyardan Allah'a sığınması için nasihat alır. **(T. E. 7)**

Padişah rüyasında bir adamın başını kestiğini görür. **(T. E. 10)**

Börkit rüyasında oğlunun eve geri geldiğini görür. **(T. E. 19)**

Baram rüyasında gördüğü putun nasihatine uyarak göç eder. **(T. E. 45)**

2.4.7. G. Canavarlar

G212.5. Ateş topu şeklindeki cadı

Metskey ateş topu şekline girerek bacadan uçar. **(T. E. 130**

Ubır ateş yumağı haline girip bacadan çıkıp gider. **(T. E. 132)**

Hemekey dede ateş olup köye geri döner. **(T. E. 133)**

Hortlak ateş yumağı haline gelip yuvarlanarak abıstayın arabasına ulaşır. **(T. E. 135)**

G249.3. Cadılar bacadan eve girip çıkarlar

Metskey bacadan ateş olup uçar. **(T. E. 130)**

Ubır ateş olup bacadan çıkıp gider. **(T. E. 133)**

G259.3. İğneyi batırdığında kan çıkmazsa cadı tanınabilir

Ubırın gözüne iğne batırılınca iğne ubırın musallat olduğu kişiye batar. **(T. E. 132)**

G283.1. Cadı rüzgârı estirir

Yel iyesi nine rüzgâr estirir. **(T. E. 162)**

G303.17.1.1. Horoz öttüğü zaman şeytan kaybolur

Albastı köpek havlaması veya horozun ötüşünü işitince kaçıp kaybolur. **(T. E. 134)**

2.4.8. H. İmtihanlar

H120. İşaretle tanıma- çeşitli

Hükümdarlık işareti olarak asa ve börk. **(T. E. 10)**

Börkit oğlunu beninden tanır. **(T. E. 19)**

Beren halkı evlerinin köşelerine kaz ayağı resmi yaparlar. **(T. E. 20)**

H331.5. Adaylık yarışması: koşu

Kız kovma bayramında adaylar atıyla koşmakta olan Nacar'ı yakalamaya çalışırlar. **(T. E. 58)**

H934.3. Üvey anne tarafından verilen görevler

Üvey anne Zühre'den elekle su taşımasını ister. **(T. E. 61)**

Üvey anne Zühre'den dipsiz küpü suyla doldurmasını ister. **(T. E. 62)**

H1023.2. Elekle su taşıma görevi

Üvey anne kızından elekle su taşımasını ister. **(T. E. 61)**

H1321.1. Hayat suyunu arama

Yiğit Buz denizi kıyısındaki hayat suyundan almaya gider. **(T. E. 63)**

Yiğit dev-peri padişahının ülkesindeki hayat suyunu aramaya gider. **(T. E. 64)**

2.4.9. J. Akıllılar ve Aptallar

J151. Yaşlı insanlardan öğrenilen bilgi

İhtiyar Vetey oğullarına şüreliyi nasıl yakalamaları gerektiğini öğretir. **(T. E. 120)**

Köylüler Şemsettin adlı ihtiyardan şüreliyi yakalamak için öğüt alırlar. **(T. E. 123)**

(T)J151.6. Veli kişiden öğrenilen bilgi

Veli kişi Samat Hana Timur'la savaşmamasını söyler. **(T. E. 11)**

J155. Kadınlardan öğrenilen bilgi (akıl)

Şehri Bulgar halkı her işini Tuybike'ye danışır. **(T. E. 9)**

İhtiyar kadın dilencinin kim olduğunu bilmeden ona şehrin nasıl alınabileceğini öğretir. **(T. E. 21)**

Kız, padişaha yeni şehri nerede kurması gerektiğini öğretir. **(T. E. 29)**

Padişahın gelini şehrin nerede kurulması gerektiğini ve yılanların nasıl yok edileceğini öğretir. **(T. E. 30)**

Han gelininden şehrin kurulacağı yeri ve yılanları öldürmenin yolunu öğrenir. **(T. E. 31)**

Han arıcının kızından şehrin kurulması için yer öğrenir. **(T. E. 32)**

Han şehrin kurulması gereken yeri ve yılanları öldürmenin çaresini arıcının kızından öğrenir. **(T. E. 33)**

Alimbik şehri kurmak için uygun yeri ve yılanları öldürmenin yolunu genç gelinden öğrenir. **(T. E. 34)**

Yaşlı kadın Ömer Hana şehri nereye kurması gerektiğini öğretir. **(T. E. 35)**

J1811.4. Horozun ötüşünün yorumlanması

Horoz ötünce talebeler kızı Şem tepesinde bırakıp giderler. **(T. E. 101)**

2.4.10. K. Aldatmalar

K100. Aldatıcı anlaşmalar

İvan Groznıy'ın bir adamı Kazan Hanlığından deri kadar yer ister. Onlar razı olunca derileri birbirine ekleyip çok yer alır. **(T. E. 36)**

İvan Groznıy savaşmamak için Söyimbike'den öküz derisi kadar yer ister. Yalnız öküz derisini ip gibi dilerek çok yer alır. **(T. E. 37)**

Yarmak Küçim Handan öküz derisi kadar yer ister. Han razı olunca o deriyi dilip çok toprak alır. **(T. E. 47)**

Yarmak Küçim Handan öküz derisi kadar yer ister, han razı olunca da deriyi kurdele gibi yapıp çok yer alır. **(T. E. 48)**

Küçim Han Yarmak'ın öküz derisi kadar yer almasına müsaade eder. O deriyi kurdele gibi dilip çok yer alır. **(T. E. 50)**

Öküz derisi kadar yer için anlaşan rahipler deriyi dilimleyip çok yer alırlar. **(T. E. 56)**

K500. Aldatarak tehlikeden ya da ölümden kurtulma

Yiğit şüreliyi sıkıştır sıkıştır oynamaya ikna ederek aldatır ve şürelinin kendisini öldürmesinden kurtulur. **(T. E. 117)**

Yiğit şürelinin elini tomruğa sıkıştırarak ölümden kurtulur. **(T. E. 118)**

Kel şüreliyi aldatır. **(T. E. 126)**

K700. Aldatarak yakalama

Atın sırtına katran sürerek şüreliyi yakalarlar. **(T. E. 117)**

Şüreliyi yakalamak için atın sırtına katran sürüp gönderirler. **(T. E. 119)**

Aygırın sırtına katran sürülerek şüreli yakalanır. **(T. E. 120)**

Şüreliyi yakalamak için atın sırtına katran sürülür. **(T. E. 121)**

Şüreli atın üzerine sürülmüş olan katrana yapışarak yakalanır. **(T. E. 122)**

Şüreliyi atın sırtına katran sürerek yakalarlar. **(T. E. 123)**

Atın sırtına katran sürerek yarımtığı yakalarlar. **(T. E. 128)**

K951. Ağzına sıcak demir akıtarak öldürme

Karavca Kazan hanına ihanet edince onun ağzına eritilmiş altın doldurulur. **(T. E. 52)**

K1812. Kıyafet değiştiren kral (padişah)

Aksak Timur dilenci kıyafetine girip şehirde dolaşır. **(T. E. 21)**

Padişah kıyafet değiştirerek şehirde dolaşır. **(T. E. 29)**

K1870. İllüzyonlar

Ali Çokrıy çizmeleri ördeğe çevirip kestirir. Daha sonra çizmeler eski hallerine geri dönerler. **(T. E. 42)**

Yahya Hoca atları dama çıkarır, pencereler kendi kendilerine açılır. **(T. E. 101)**

K1900. Hileler, sahtekârlıklar

Büler şehrini alamayan düşmanlar hileye girişirler. Onlar güvercinlerin ayağına bağladıkları katranlı çaputları yakıp şehre gönderirler. Şehir yanmaya başlayınca da hücum edip ele geçirirler. **(T. E. 13)**

Aksak Timur Büler'i güvercinlerin ayağına ateş bağlayıp göndererek alır. **(T. E. 21)**

K2200. Alçaklar ve ihanet edenler

Karavca Kazan hanına ihanet eder. **(T. E. 52)**

K2260.1. Esrarlı hain adam

Müslüman paraya tamah edip Ruslara şehri nasıl ele geçireceklerini öğretir. **(T. E. 26)**

2.4.11. L. Kaderin Ters Dönmesi

L400. Kibir aşağılık getirir

Sebepsiz yere gururlanan ve kibirlenen titrek kavak ağacı meyveden mahrum kalır. **(T. E. 65)**

2.4.12. M. Geleceğin Tayini

M150. Diğer antlar ve yeminler

(T)M179. Şürelinin kimseye dokunmama andı

Şüreli başka acı çektirmemeye söz verir. **(T. E. 119)**

M301. Kahinler

Molla şehrin kafirlerin eline geçeceği kehanetinde bulunur. **(T. E. 32)**

M301.2. Kahin olarak yaşlı kadın

İhtiyar kadın Büler şehrinin nasıl alınacağını Aksak Timur'a söyler. **(T. E. 21)**

M301.17. Kahin olarak kral (padişah)

Han şehrin köpeklerin eline geçeceği kehanetinde bulunur. **(T. E. 26)**

Han şehrin köpeklerin eline geçeceğini söyler. **(T. E. 31)**

Han şehrin Müslümanlarla savaşan ve köpeğe hürmet eden düşmanların eline geçeceğini söyler. **(T. E. 33)**

Han şehrin ve hanlığın köpeklerin eline geçeceği kehanetinde bulunur. **(T. E. 35)**

M341.1.2.1. Kralın (padişahın) ölümüyle ilgili kehanet

Rüya yorumcuları padişahın kim tarafından öldürüleceğini söylerler. **(T. E. 10)**

M356. Ülkenin kaderiyle ilgili kehanetler

Han ülkenin köpeklerin eline geçeceği kehanetinde bulunur. Bulgar Rusların eline geçer. **(T. E. 26)**

Han şehrinin köpeklerin eline geçeceği kehanetinde bulunur. **(T. E. 31)**

Molla hile yapıldığı için şehrin kafirlerin eline geçeceğini söyler. **(T. E. 32)**

Han şehrin Müslümanlarla savaşan ve köpeğe hürmet eden düşmanların eline geçeceğini söyler. **(T. E. 33)**

Âlimler temele köpeğin gömülmesinin endişe verici bir hâl olmadığı konusunda birleşirler. **(T. E. 34)**

Han şehrin ve hanlığın köpeklerin eline geçeceği kehanetinde bulunur. **(T. E. 35)**

Yahya Hoca kırk yıl sonra köyde yangın çıkacağını söyler, dediği gibi olur. **(T. E. 101)**

M400. Kargışlar

Yedi kız Kazan'ı almak isteyen İvan Groznıy'ın askerlerini kargışlarlar. **(T. E. 39)**

Küçim Han Barabaları kargışlar. **(T. E. 49)**

M411.1. Ebeveynlerin kargışı

Anne iki çocuğunu Sak-Sok olun diye kargışlar. Çocuklar Sak-Sok denilen iki kuşa dönüşürler. **(T. E. 57)**

Anne namaz kılmasına müsaade etmeyen iki çocuğunu Sak-Sok olun diye kargışlar. **(T. E. 86)**

M411.2. Dilencinin kargışı

Dilenci kıyafetindeki Hızır-İlyas köyü kargışlar. **(T. E. 96)**

Dilenci köyü kargışlar. **(T. E. 97)**

M411.5. Yaşlı kadının kargışı

İhtiyar bir adam su isteyince ev sahipleri vermezler. O da altı evden artmayın diye beddua eder. **(T. E. 52)**

İhtiyar bir yolcu köyü kargışlayınca yağmur köyü önüne katıp götürür. **(T. E. 97)**

M411.7. Ruhlar tarafından kargışlama

Şüreli köyü kargışlayarak ölür. **(T. E. 117)**

Şüreli Şığalı köyünü kargışlar. **(T. E. 121)**

Şüreli köyü altı evden artmasın diye kargışlar. **(T. E. 122)**

Şüreli köyü kargışlar. **(T. E. 123)**

M411.8. Evliyanın (kahinin) kargışı

Evliya kendisine kiralık ev vermeyen köylüleri kargışlar. Savaşta yaralanan Öcim Dede ev vermeyen köylüleri kargışlar. **(T. E. 51)**

Dilenci şeklindeki Hızır-İlyas köyü kargışlayınca köy yere batar ve göl meydana gelir. **(T. E. 96)**

M461.1. Köydeki kargış: torunlar asla belli bir sayıyı geçemez

Öcim kargışladığı için köy fakir ve küçük bir yer olarak kalır. **(T. E. 51)**

İhtiyar adam Karavca köyünü altı evden artmaması için kargışlar. **(T. E. 52)**

M475. Bir şehri kargışlama

Evliya Tav İli'ni kargışlar. **(T. E. 51)**

M475.1. Bir şehri asla büyümemesi için kargışlama

Şüreli efsanedeki iki köyü de kargışlayarak ölür. Köylerdeki ev sayısı artmaz, halkları da fakir bir hayat sürer. **(T. E. 117)**

Şüreli Şığalı köyünü kargışlayarak ölür. **(T. E. 121)**

Şüreli, köy altı evden artmasın diye kargışlar, köydeki hane sayısı altı-yedi evi geçmez. **(T. E. 122)**

Şüreli, köyü altı evden artmasın yedi eve ulaşmasın diye kargışlar. **(T. E. 123)**

M476. Nehri kargışlama

Fatma nehri kargışlayınca nehir yatağını değişir. **(T. E. 94)**

Kadın Kama nehrini kargışlayınca nehir yatağını değişip başka yöne akar. **(T. E. 95)**

2.4.13. N. Şans ve Kader

N90. Bahisler ve kumarlar- çeşitli

Hayvanlar yılın gelmesini ilk gören olma konusunda bahse girerler. **(T. E. 79)**

N511.1. İnsanlar tarafından gömülen hazine

Biler hanı hazinesini bir oda yaptırıp oraya gömer. **(T. E. 91)**

Zengin bir adam düşman köyü basınca, altın ve gümüşlerini bir küpe koyarak Şuşma deresine bırakır. **(T. E. 92)**

N511.1.11. Dağın tepesine gömülen hazine

Kert dağına hazine gömülüdür. **(T. E. 93)**

N513. Suyun altına gizlenen hazine

Zengin adam hazinesini Şuşma deresine bırakır. **(T. E. 92)**

N542. Hazineyi bulmak için belli şartlar

Hazineyi almak için orada görülen şeyi kurban kesmek gerekir. **(T. E. 93)**

N570. Hazinenin koruyucusu

(T)N584. Hazineyi cinler korur

Cinler hazineyi sahiplenir. **(T. E. 18)**

Hazineye cinler sahiplenir. **(T. E. 92)**

Hazineye cinler sahiplenir. **(T. E. 93)**

(T)N585. Hazineyi köpek korur

Biler hanının hazinesini kara köpekler korur. **(T. E. 91)**

N591. Hazineye beddua. Bulanın ya da sahibinin kötü şansa sahip olması

Biler hanı hazineyi gömdürürken efsun okur. **(T. E. 91)**

N813. Yardımcı cin (ruh)

Ev iyesinin gönlünü kazanmak için eski evden üç mum yakılarak alınan toprak yeni eve serpilirse, yeni evde hayat sessiz olur, zenginlik gelir, talih kapısı açılır. **(T. E. 111)**

N819. Doğaüstü yardımcılar-çeşitli

Maden ocağı ruhu madencilere yardım eder. Galerinin eşileceğini haber verir. **(T. E. 141)**

Madenciye maden ocağı iyesi yardım eder. **(T. E. 143)**

Maden iyesi madenciye işlerinde yardım eder. **(T. E. 144)**

N825.2. Yardımcı yaşlı insan

İhtiyar adam Batır Gerey'e yardım eder. **(T. E. 131)**

N828. Yardımcı akıllı kadın

Akıllı kadın oğullarını öldürülmekten kurtarır. **(T. E. 11)**

N831. Yardımcı kız

Dev-perinin esir aldığı kız yiğide hayat suyu, ayna ve bileği taşı verir. **(T. E. 64)**

2.4.14. P. Cemiyet

P10. Krallar (Padişahlar)

Padişah ile karısı çok hastalanırlar. Hazar padişahı Bulgar'a savaş açar. **(T. E. 2)**

Bulgar padişahı Aydarhan'dır. **(T. E. 6)**

Padişah bir düş görür ve onu rüya tabircilerine yorumlatır. **(T. E. 10)**

Aksak Timur Şehri Bulgar'a gelir ve orayı ele geçirir. Abdullah Han Aksak Timur'la savaşır. **(T. E. 11)**

Aksak Timur Bulgar şehrini yok eder. **(T. E. 12)**

Timur Bulgar şehrine gelir ve halkı kılıçtan geçirir. Abdullah Han ailesiyle birlikte Hökim sarayında yanar. **(T. E. 14)**

Bulgar şehrinde Müslüman bir han hüküm sürerken Aksak Timur gelip şehri yakıp yıkar. **(T. E. 15)**

Mercen şehrinin hakimi Tırışmal Hocadır. **(T. E. 17)**

Aksak Timur Büler şehrini alamayınca dilenci kıyafeti giyinip şehri nasıl alacağını öğrenir. **(T. E. 21)**

Aksak Timur Bulgar şehrini alıp hanla birlikte halkı da öldürür. **(T. E. 27)**

Han yeni şehir kurmak için gelininin öğüdünü dinler. **(T. E. 30)**

Kazan hanı gelininin öğüdünü dinler ve şehre yeni yer seçer. **(T. E. 31)**

Han arıcının kızıyla evlenir ve onun isteğini yerine getirir. **(T. E. 32)**

Han arıcının kızının tavsiyesine uyarak şehri başka yere taşıtır. **(T. E. 33)**

Han genç gelinin düşüncesini uygun bulur ve şehri başka bir yere taşıtır. **(T. E. 34)**

Ömer Han yaşlı kadının öğüdünü dinleyip şehri onun gösterdiği yere kurdurtur. **(T. E. 35)**

İvan Groznıy hile ile Kazan'ı ele geçirir. **(T. E. 36)**

Küçim Han padişah olduktan sonra göç etmeye karar verir. **(T. E. 47)**

Küçim Han göç etmek isteyince Tatar kabilelerinden bazıları göç etmek istemez. **(T. E. 48)**

Küçim Han halkından başka yere göç etmesini ister. **(T. E. 49)**

P110. Padişahın vezirleri

Padişahın veziri üç sahabeyi padişaha getirir. **(T. E. 6)**

P210. Karı-koca

Ali Batır başka kadınlarla karısını aldatır. Sonra da karısı Fatma'nın üzerine kuma alıp gelir. **(T. E. 67)**

P250. Erkek ve kız kardeşler

Defgıy ve kız kardeşi Bulgar şehrinde yaşarlar. **(T. E. 5)**

Kuşa dönen iki kardeşi dağ birbirlerinden ayırır. **(T. E. 86)**

P282. Üvey anne

Üvey anne Zühre'den elek ile su taşmasını ister. **(T. E. 61)**

Üvey anne Zühre'ye zulmeder. **(T. E. 62)**

P412. Çoban

Aksak Timur zengin bir adama çoban olur. **(T. E. 10)**

P414. Avcı-nişancı

Avcılar avlanmaya giderler. **(T. E. 19)**

Avcı yaralı kır kazına acıyıp onu eve getirir ve tedavi eder. **(T. E. 20)**

P424. Hekim

Tıp ilmini bilen tüccar padişah ile karısını iyileştirir. **(T. E. 2)**

Sahabeler tabip olarak Bulgar şehrine gelirler. **(T. E. 6)**

P431. Tüccar

Buhara'lı tüccar tıp ilmini bilir. **(T. E. 2)**

2.4.15. Q. Mükâfatlar ve Cezalar

Q200. Cezalandırılan işler

Kadın kirli samanı göğün kenarına sıkıştırınca gökyüzü yükselmeye başlar. **(T. E. 60)**

Q261. Cezalandırılan ihanet

Karavca'nın ihanetini öğrenen Kazan hanı onun ağzına eritilmiş altın doldurur. **(T. E. 52)**

2.4.16. R. Esirler ve Kaçaklar

R0. Esirlik

(T)R9.7. Şüreli yakalanır

Atın sırtına katran sürülerek şüreli yakalanır. **(T. E. 117)**

Şüreli yakalanır. **(T. E. 119)**

Şüreli atın sırtına katran sürülerek yakalanır. **(T. E. 120)**

Atın sırtına katran sürülerek şüreli yakalanır. **(T. E. 121)**

Atın sırtına katran sürülerek şüreli yakalanır. **(T. E. 122)**

Şüreli yakalanır. **(T. E. 123)**

R10.1. Kaçırılan prenses

İdil adlı yiğit hanın kızı Akbike'yi kaçırır. **(T. E. 94)**

R11. Canavar (dev) tarafından esir edilme.

Kız dev-perinin esaretinde yaşar. **(T. E. 64)**

R13.1.5. Kurt insanı kaçırır

Kurt çocuğu kaçırır. **(T. E. 19)**

R13.4.1. Yılan tarafından kaçırılma

Mahişeker yılanlar tarafından kaçırılır. **(T. E. 153)**

R261.1. Yuvarlanan başı takip etme

Gövde yuvarlanan başın arkasından gider. Baş durunca gövde de durur ve durdukları yere gömülürler. **(T. E. 108)**

2.4.17. S. Anormal Zulümler

S11.3.3. Baba oğlunu öldürür

Börkit yanlışlıkla oğlunu öldürür. **(T. E. 19)**

S21. Zalim oğul

Haydutluk eden oğlan annesini öldürmeye çalışır. **(T. E. 87)**

Oğlan karsının isteği üzerine annesinin yüreğini keser. **(T. E. 89)**

Sevgilisinin isteği üzerine oğlan annesinin başını keser. **(T. E. 90)**

S51. Zalim kayın valide

Kayınvalide gelinine zulmeder. **(T. E. 88)**

S54. Zalim gelin

Gelin kocasının kendisine olan sevgisini ispatlaması için annesinin yüreğini kesip getirmesini ister. **(T. E. 89)**

S56.1. Sevgilisi kızdan babasını öldürmesini ister

Kız oğlandan sevgisini kanıtlaması için annesinin başını kesip getirmesini ister. **(T. E. 90)**

S112. Yakarak öldürme

Aksak Timur Abdullah Han ve ailesini saklandıkları Hökim sarayında yaktırarak öldürür. **(T. E. 14)**

Aksak Timur başlarını kestirdiği insanları ateşe verip yaktırır. **(T. E. 27)**

Şüreli ocakta yakılarak öldürülür. **(T. E. 117)**

Şüreliyi dövüp yakarak öldürürler. **(T. E. 121)**

S113. Boğarak öldürme

Şüreliyi hamamın tütününde boğarak öldürürler. **(T. E. 123)**

S113.1. Asarak öldürme

Yec'üc-Me'cüc kavminden olan adam asılarak öldürülür. **(T. E. 3)**

S115. Bıçaklayarak öldürme

Yiğit tüccarı bıçaklayarak öldürür. **(T. E. 58)**

S116. Ezerek öldürme

Kadının karnına bastırıp ezerek çocuğu öldürmeye çalışırlar. **(T. E. 10)**

S118. Keserek öldürme

Aksak Timur Fan padişahının başını keser. **(T. E. 10)**

Aksak Timur halkın önce başını kestirir sonra da yaktırır. **(T. E. 27)**

Kayın pederi Giray Hanın başını kestirir. **(T. E. 47)**

Oğlu annesinin başının keser. **(T. E. 90)**

S139.6. Yüreğini çıkararak öldürme

Oğlan annesinin yüreğini keser. **(T. E. 89)**

S180. Yaralama ve işkence

Kayın pederi Giray Hanı atın kuyruğuna bağlayıp üç gün dolaştırır. **(T. E. 47)**

S260.1. İnsan kurbanı

Han temel atılırken ilk kim gelirse onun diri diri yere gömülmesini ister. **(T. E. 31)**

Han yeni kurulan şehrin temeline kur'anın çıkacağı kişinin diri diri gömülmesini ister. **(T. E. 32)**

Han şehrin temeline gömülmek üzere üç kişi arasında kur'a çekilmesini ister. Kur'a hanın oğluna çıkınca onun yerine köpek gömerler. **(T. E. 33)**

Han kur'a kime çıkarsa yeni şehrin temeline onun diri diri gömülmesini ister. **(T. E. 34)**

Hanın oğlunu temele gömmek istemeyen mimarlar onun yerine köpek gömerler. **(T. E. 35)**

S261. Temele kurban sunma

Okun düştüğü yere köpek gömüp şehri kurarlar. **(T. E. 26)**

Han işçilere şehri kurarken yanlarına ilk gelen kişiyi temele gömmelerini söyler. Onlar hanın oğluna acıyıp köpek gömerler. **(T. E. 31)**

Kur'a hanın oğluna çıkınca ona acıyan mirzalar onun yerine temele köpek gömerler. **(T. E. 32)**

Şehrin temeline hanın oğlunun yerine köpek gömerler. **(T. E. 33)**

Temele gömmek için üç kişi arasında çekilen kur'a hanın oğluna çıkınca onun yerine köpek gömerler. **(T. E. 34)**

Hisarın temeline hanın oğlu yerine köpek gömülür. **(T. E. 35)**

2.4.18. T. Cinsiyet

T11.2. Resmini görerek âşık olma

İvan Groznıy Söyimbike'nin resmini görür ve ona âşık olur. **(T. E. 38)**

T100. Evlilik

Alp yolunu kaybedince bazı insanlarla karşılaşır ve onlardan bir kızla evlenir. **(T. E. 1)**

Padişah kızını sahabelerden biri ile evlendirir. **(T. E. 6)**

Han arıcının kızıyla evlenir. **(T. E. 32)**

T104. Yabancı kral prensesi evlenmeye zorlamak için savaş açar

Düşman ordusu Altınçeç'i almak için savaşır. **(T. E. 18)**

Söyimbike İvan Groznıy ile evlenmeyince çar Kazan Hanlığına savaş açar. **(T. E. 38)**

T255.1. İnatçı kadın: bıçakla veya makasla kesme

Kadın inatçılığından otun kırkıldığında ısrar eder. **(T. E. 145)**

T400. Uygun olmayan evlilik ilişkileri

Yec'üc- Me'cüc halkı vahşi hayvanlar gibi cinsi münasebette bulunurlar. **(T. E. 3)**

T596. Çocuklara isim verme

Alp oğlunun kollarını sallaya sallaya ağlamasına bakarak birine Bulgar diğer oğluna da Bortas adını verir. **(T. E. 1)**

2.4.19. V. Din

V1.4.2. Güneşe tapınma

Gabdeşşems kendisi güneşe tapındığı gibi halkından da güneşe tapınmasını ister. **(T. E. 7)**

V1.7.1. Kutsal ağaç

Kutsal çam altında Urazbehi'ye kabir kazılır. **(T. E. 102)**

V12.4.1. Köpek kurbanı

Şehir kurulurken temeline köpek gömülür. **(T. E. 26)**

Mescidin temeline köpek gömülür. **(T. E. 31)**

Şehrin temeline köpek gömülür. **(T. E. 32)**

Hanın oğluna acıyıp şehrin temeline köpek gömerler. **(T. E. 33)**

Temele köpek gömülür. **(T. E. 34)**

İlk temele hanın oğlunun yerine köpek gömülür. **(T. E. 35)**

V17.3. Tehlikeden kurtulmak için kurban

Kadın, oğlunun sağ salim geri dönmesi için kurban kesmek ister. **(T. E. 117)**

Değirmenci bir çocuk kurban ederek su anasından kurtulur. **(T. E. 138)**

V50. İbadet

(T)V56. Namaz kılmak

Sahabe Abdurrahman asayı diktikten sonra namaz kılar. **(T. E. 6)**

Altmış altı abıstay sabah namazının sünnetini Biler şehrinde, farzını Şehri Bulgar'da kılarlar. **(T. E. 9)**

Timur Cuma namazı kılmayan Bulgarlara kızar ve onların ülkelerini yok eder. **(T. E. 12)**

Kırk kız günlerini namaz kılarak geçirirler. **(T. E. 15)**

Sabah namazı kılan halk namazı bozmadığı için şehir Rusların eline geçer. **(T. E. 26)**

Şeyh Abdülcabbar Cuma namazı kılmak için su arar. **(T. E. 40)**

Ali Çokrıy iki rekat namaz kılar. **(T. E. 44)**

Çocukların babası namaza gidince çocuklar gürültüyle oynamaya başlarlar. **(T. E. 72)**

Anne namaz kılarken çocukları kavga eder ve onun namaz kılmasına izin vermezler. **(T. E. 86)**

Recep dede namaz kılar. **(T. E. 99)**

Yahya Hoca Ufa'da öğle namazını kılıp geri döner. **(T. E. 101)**

Mehdi taşın üzerinde namaz kılınca onun izleri taş üzerinde kalır. **(T. E. 106)**

V60. Cenaze merasimleri

(T)V61.13. Evini üzerine yıkarak ölüyü gömme

Tuhaf halklar toprak evlerini yıkıp kendilerini diri diri yere gömerler. **(T. E. 46)**

V116. Sunaklar

Halk nehri kutsal sayıp ona adak adar. **(T. E. 17)**

V132. Kutsal su

Tılsımlı asanın dikildiği yerden çıkan su, halk tarafından kutsal kabul edilir. **(T. E. 6)**

Halk nehrin başladığı kaynağı kutsal sayıp adak adar. **(T. E. 17)**

Çeşmenin suyu halk arasıda kutsal kabul edilir. **(T. E. 106)**

V200. Kutsal kişiler

(T)V207. Hz. Hızır

Hızır Gabdeşşems'in rüyasını yorumlamaya gelir. **(T. E. 7)**

Hz. Hızır Aksak Timur'un askerinin içindedir. **(T. E. 11)**

Hızır aleyhisselâm Recep dedenin nereye yerleşmesi gerektiğini gösterir. **(T. E. 99)**

(T)V208. Mehdi

Allah Mehdi adlı din bilginini yeryüzüne indirir. **(T. E. 106)**

V210. Dinin kurucuları

(T)V211. Hz. Muhammet

Hz. Muhammet üç sahabeye bir asa, sarık ve kara bir küp verip Bulgar şehrine gönderir. **(T. E. 6)**

Hz. Muhammet Süleyman Hocayı din öğretmek için Bulgar'a gönderir. **(T. E. 8)**

(T)V212. Nuh peygamber

Nuh peygamberin ve oğullarından Yasef'in üç oğlu olur. **(T. E. 1)**

Nuh peygamber tufan için gemi yapar ve içine her canlıdan birer çift koyar. **(T. E. 73)**

V220. Evliyalar

Halk Bulgar padişahının kızının evliya olduğu düşünür. **(T. E. 14)**

Ev sahibi Şeyh Abdülcabbar'ın evliya olduğunu düşünür. **(T. E. 40)**

Ali Çokrıy ermiş biridir. **(T. E. 41)**

V330. Bir dinden başka bir dine dönme

Hanın iki kızı Hristiyan olmamak için dağdan atlayıp intihar ederler. **(T. E. 55)**

(T)V330.1. Putperestlikten İslâmiyet'e dönme

Padişah ile karısı İslâmiyet'i kabul ederler ve halk da Müslüman olmaya başlar. **(T. E. 2)**

Bulgar şehri Müslüman olur. **(T. E. 6)**

Gabdeşşems ve halkı Müslüman olurlar. **(T. E. 7)**

Kadınlar Ali Batıra kendilerini göstermek için İslam dinine girerler. **(T. E. 67)**

2.4.20. W. Karakter Özellikleri

W111.3. Tembel eş

Tembel kadın iş yapmak istemez. **(T. E. 147)**

W151. Aç gözlülük

Çok yiyen ve çok su içen insanlara metskey denir. **(T. E. 130)**

Cimri karı koca cimriliklerinden hasta kediyi pişirip misafirlere yedirmek isterler. **(T. E. 146)**

W165. Yersiz gurur

Titrek kavak ağacı sebepsiz yere gururlanmaya ve kibirlenmeye başlar. **(T. E. 65)**

W167. İnatçılık

Kadın otun kırkıldığı hakkındaki inadından suya batınca bile vazgeçmez. **(T. E. 145)**

W181. Kıskançlık

Üvey annesi Zühre'yi kıskanır. **(T. E. 62)**

2.4.21. Z. Çeşitli Motif Grupları

Z64. Atasözleri

Talihsiz bir kişi her vakit talihsizdir. **(T. E. 71)**

Deve boyuna güvenip paydan mahrum kalmış. **(T. E. 79)**

(T)Z64.2. Deyimler

Yögemiş ördeği oldu. **(T. E. 54)**

Z71. Formülistik sayılar

Hanın iki oğlu vardır. **(T. E. 27)**

İki asil kişi, iki başlı yılan. **(T. E. 33)**

İki ulu kişi, iki başlı yılan. **(T. E. 34)**

Çift meşe ağacı. **(T. E. 68)**

Z71.1. Formülistik sayı: üç

Nuh peygamberin üç oğlu vardır. Oğlu Yafes'in de üç oğlu olur. **(T. E. 1)**

Ak sakallı ihtiyar 'Allah'a tapın' diye üç defa tekrar eder. **(T. E. 7)**

Üç kilometre. **(T. E. 95)**

Dilenci üç evden kovulur. **(T. E. 96)**

Üç mum. **(T. E. 111)**

Su ruhunun sebep olduğu hastalıktan kurtulmak için bir tekerleme üç defa söylenir. **(T. E. 136)**

Üç kız kardeş. **(T. E. 148)**

Z71.1.0.2. Formülistik sayı: üçün katları

Altmış altı abıstay altmış altı yöne giderler. **(T. E. 9)**

Otuz altı ulema. **(T. E. 12)**

Altmış altı talebe. **(T. E. 17)**

Altmış potluk kuyruk. **(T. E. 76)**

Z71.3. Formülistik sayı: beş

Beş yıl. **(T. E. 110)**

Z71.4. Formülistik sayı: altı

Altı pot. **(T. E. 22)**

Altı parça. **(T. E. 30)**

Altı parça. **(T. E. 31)**

Altı parça. **(T. E. 34)**

Altı yıl. **(T. E. 73)**

Z71.5. Formülistik sayı: yedi

Yedi kız. **(T. E. 39)**

Z71.5.0.1. Formülistik sayı: yedinin katları

Yetmiş talebe. **(T. E. 100)**

Z71.8. Formülistik sayı: on iki

On iki kız, on iki yıldız. **(T. E. 17)**

On iki başlı yılan, on iki kilometre. **(T. E. 29)**

On iki hayvanlı takvim. **(T. E. 79)**

On ikişer saç örüğü. **(T. E. 114)**

Z71.12. Formülistik sayı: kırk

Kırk kız. **(T. E. 15)**

Z100. Sembolizm

Asa tutarak hutbe okuma. **(T. E. 8)**

Demir asa ile yolculuk yapma. **(T. E. 9)**

Beren halkı kazların iyiliğini hatırında tutarak evlerine ve bayraklarına kaz ayağı resmi yaparlar. **(T. E. 20)**

Kazan bolluk simgesi olarak kabul edilir. **(T. E. 22)**

İki başlı ejderha-yılan şehrin arması olarak kullanılmaya başlanır. **(T. E. 33)**

Kanatlı ejderha-yılan Kazan şehrinin arması olarak kullanılır. **(T. E. 35)**

Z140. Sembolik renkler

Z142. Sembolik renk: beyaz

Kötü söz söyleyenin kapısı kara ile överek anlatanın kapısı beyazla yazılır. **(T. E. 10)**

Ak giysi. **(T. E. 14)**

Z143. Sembolik renk: kara

Kara köpek. **(T. E. 91)**

Z146. Sembolik renk: kahverengi

Kara doru, doru at. **(T. E. 112)**

Z200. Kahramanlar

Kırk kız Aksak Timur'a karşı yapılan savaşta ölürler. **(T. E. 15)**

2.5. Başkurt ve Tatar Efsanelerinin Motif Index'e Göre Oluşturulan Tabloları ve Bu Tabloların Yorumları

2.5.1. A. Mitolojik motiflerle ilgili tablolar ve yorumları

Tablo A.1.

A. Mitolojik motifler	
BAŞKURT	**TATAR**
A0-A99. Yaratıcı (Tanrı)	
A50. İyi ve kötü tanrıların mücadelesi **A54.** Meleklerin isyanı (B. E. 8)	
A100-A499. Tanrılar	
A100-A199. Genelde tanrılar	
A180. Tanrıların ölümlülerle münasebeti **A182.3.** Tanrı (melek) ölümlüyle konuşur (B.E. 33)	**A180.** Tanrıların ölümlülerle münasebeti (T. E. 3) **A185.2.** Tanrı ölümlüyü korur (T. E. 14)
A190. Tanrılarla ilgili çeşitli motifler (B.E. 8)	
A400-A499. Yeryüzü tanrıları	
A420. Su tanrısı (B. E. 17)	
A500-A599. Yarı tanrılar ve kültür kahramanları	
A510. Kültür kahramanının (yarı tanrının) kökeni **A511.4.1.** Kültür kahramanının mucizevi büyümesi (B. E. 20) (B. E. 82) (B. E. 102)	
A530. Kültür kahramanı kanunları ve düzeni kurar **A545.** Kültür kahramanı gelenekleri kurar (B. E. 33)	
A600-A899. Kozmogoni ve kozmoloji	
A600.A699. Kainat	
A620. Kainatın kendiliğinden yaratılması **A625.2.** Gökyüzünün yukarı çekilmesi (B. E. 6) (B. E. 12) **A625.2.2.** Gökyüzü niçin yukarı çekildi: Bir kadının havaneliyle vurmasından dolayı (B. E. 12)	**A620.** Kainatın kendiliğinden yaratılması **A625.2.2.** Gökyüzü niçin yukarı çekildi: Bir kadının havaneliyle vurmasından dolayı (T. E. 60)
A700-A799. Gök cisimleri	
A710-A739. Güneşin yaratılışı	
A710. Güneşin yaratılması **A716.1.** Başlangıçtaki dört güneşten üçünü kültür kahramanı vurur (B. E. 3)	
A720. Güneşin durumu ve tabiatı **A721.** Güneş bir kutuda tutulur **(T)A721.0.4.** Güneş yer altında tutulur (B. E. 97) **(T)A721.0.5.** Güneş mağarada tutulur (B. E. 99) **A721.1.** Güneşin çalınması (B. E. 97) (B. E. 99) **A722.4.** Güneş ışığını kapılar kapatır **(T)A722.4.1.** Güneş ışığını çadır kapatır (B. E. 60)	
A740-A759. Ayın yaratılışı	
A740. Ayın yaratılışı (B. E. 3)	
A750. Ayın durumu ve tabiatı **A751.** Aydaki kurbağa **(T)A751.3.1.** Aydaki karacalar (B. E. 5) **A751.8.** Aydaki kadın (B. E. 7) (B. E. 8) (B. E. 9) (B. E. 10) (B. E. 11) (B. E. 145)	**A750.** Ayın durumu ve tabiatı **A751.8.** Aydaki kadın (T. E. 61) (T. E. 62)

A760-A789. Yıldızlar	
A770. Belli yıldızların menşei **A771.** Yedigir (Büyük ayı) yıldızının menşei (B. E. 6) (B. E. 7) **A778.** Samanyolu'nun menşei (B. E. 4) **A778.7.** Bir kuşun geçiş yolu olarak Samanyolu (B. E. 4)	
A780. Gezegenler **A781.** Zühre'nin menşei (B. E. 8) (B. E. 9) (B. E. 10)	**A780.** Gezegenler **A781.** Zühre'nin menşei (T. E. 61) (T. E. 62)
A800-A899. Yeryüzü	
A800-A839. Yeryüzünün yaratılışı	
A810. İlk su (B. E. 1) (B. E. 2) **A814.2.** İlk suya saçılan kumdan dünya (B. E. 1)	**A810.** İlk su (T. E. 59) **A814.2.** İlk suya saçılan kumdan dünya (T. E. 59)
A830. Yeryüzünün Tanrı tarafında yaratılması (B. E. 2)	
A840. Yeryüzünün dengesi **A844.1.** Dünyayı taşıyan öküz (B. E. 2) (B. E. 13) **A844.3.** Dünyayı sırtında taşıyan balık (B. E. 2) (B. E. 13)	
A900-A999. Yeryüzünün topografik özellikleri	
A910-A949. Su özellikleri	
	A910. Su özelliklerinin menşei- genel **A911.** Gözyaşlarından oluşan su şekilleri (T. E. 72)
A920. Denizlerin menşei **A920.1.0.1.** Belli göllerin menşei (B. E. 78) (B. E. 79)	**A920.** Denizlerin menşei **A920.1.0.1.** Belli göllerin menşei (T. E. 10)
A930. Akarsuların menşei **A931.** Nehirlerin kıvrılarak yol alması (B. E. 47) **A934.1.** İlkel öküzün toprağı kazmasıyla meydana gelen nehirler (B. E. 45) (B. E. 66)	
A950-A999. Karaların özellikleri	
A950. Karaların menşei **A955.** Adaların menşei (B. E. 1)	
A960. Dağların yaratılışı **A962.** Tanrının (kahramanın) eski faaliyetlerinden oluşan dağlar (B. E. 3) **A962.5.** Elle yapılan dağlar (B. E. 119) **A963.** Dökülen ya da atılan taşlardan (toprak, kum) oluşan dağlar (B. E. 37) (B. E. 38) (B. E. 40) (B. E. 87) **A969.1.** Devin gömülmesinden meydana gelen dağ (B. E. 39)	**A960.** Dağların yaratılışı **A962.5.** Elle yapılan dağlar (T. E. 17) **A963.** Dökülen ya da atılan taşlardan (toprak, kum) oluşan dağlar (T. E. 1) (T. E. 81)
A970. Kayaların ve taşların menşei **A972.1.1.** İsa'nın ayak izinden kayada çukur oluşur **(T)A972.1.4.** Hz. Muhammet'in ayak izinden kayada çukur oluşur (B. E. 53) **A972.4.** Kayadaki at izi (B. E. 64) (B. E. 131) (B. E. 154) **A972.5.** Çeşitli insanların izlerinden kayalardaki çukurlar (B. E. 117) (B. E. 146) **A974.** İnsanların taş kesilmesinden oluşan kayalar (B. E. 146) **A978.** Minerallerin menşei (B. E. 130)	**A970.** Kayaların ve taşların menşei **A972.1.** İlahların veya azizlerin ayak izinden kayada çukur oluşur (T. E. 106)

A980. Belli yerlerin menşei (B. E. 20) (B. E. 24) (B. E. 40) (B. E. 41) (B. E. 43) (B. E. 44) (B. E. 50) (B. E. 51) (B. E. 52) (B. E. 54) (B. E. 55) (B. E. 56) (B. E. 57) (B. E. 58) (B. E. 59) (B. E. 60) (B. E. 61) (B. E. 62) (B. E. 63) (B. E. 64) (B. E. 65) (B. E. 66) (B. E. 67) (B. E. 68) (B. E. 69) (B. E. 70) (B. E. 71) (B. E. 72) (B. E. 74) (B. E. 75) (B. E. 76) (B. E. 84) (B. E. 88) (B. E. 98) (B. E. 107) (B. E. 108) (B. E. 109) (B. E. 110) (B. E. 111) (B. E. 114) (B. E. 117) (B. E. 119) (B. E. 120) (B. E. 123) (B. E. 137) (B. E. 138) (B. E. 147) (B. E. 153) (B. E. 159) **A983.** Vadi ve çukurların menşei (B. E. 87)	**A980.** Belli yerlerin menşei (T. E. 1) (T. E. 8) (T. E. 10) (T. E. 15) (T. E. 17) (T. E. 21) (T. E. 22) (T. E. 23) (T. E. 24) (T. E. 25) (T. E. 26) (T. E. 27) (T. E. 28) (T. E. 30) (T. E. 31) (T. E. 33) (T. E. 34) (T. E. 35) (T. E. 38) (T. E. 53) (T. E. 55) (T. E. 56) (T. E. 88) (T. E. 94) (T. E. 95) (T. E. 99) (T. E. 100) (T. E. 102) (T. E. 105) (T. E. 120) (T. E. 133)
	A990. Karaların diğer özellikleri **A992.** Kutsal yerlerin menşei (T. E. 17) (T. E. 39)
A1000-A1099. Dünyevi felaketler	
A1010. Tufan (B. E. 18)	**A1010.** Tufan (T. E. 73) **A1017.3.** Kargış sele sebep olur (T. E. 96) (T. E. 97)
A1020. Tufandan kaçma **A1021.** Gemiyle tufandan kaçma (B. E. 18)	**A1020.** Tufandan kaçma **A1021.** Gemiyle tufandan kaçma (T. E. 73)
A1100-A1199. Tabiatın düzeninin kuruluşu	
A1120. Mevcut düzenin kuruluşu: rüzgârlar **A1128.** Fırtınaların düzenlenmesi (B. E. 34) (B. E. 35) (B. E. 36) (B. E. 116)	
A1170. Gece ve gündüzün menşei (B. E. 3)	
A1200-A1699. İnsan hayatının yaratılışı ve düzeni	
A1200-A1299. İnsanın yaratılması	
A1250. Bitki özünden yaratılan insanlar **A1251.** Ağaçtan yaratılan insan (B. E. 153)	
A1300-A1399. İnsan hayatının düzeni	
	A1320. Hayat zincirinin yönü **A1321.** İnsanların ve hayvanlarının hayat zincirinin yeniden düzenlenmesi (T. E. 80)
A1330. İnsanların sıkıntılarının başlangıcı **A1331.** Cennetten kovulma (B. E. 8)	
A1400-A1499. Kültürün elde edilmesi	
A1460. Güzel sanatların kazanılması **A1464.2.1.** Belli şarkıların menşei (B. E. 20) (B. E. 141)	**A1460.** Güzel sanatların kazanılması **A1464.2.1.** Belli şarkıların menşei (T. E. 57)
A1500-A1599. Geleneklerin menşei	
A1502. Yılın kuruluşuyla ilgili âdetler (B. E. 13)	
	A1530. Sosyal törenlerin menşei **A1535.** Belli bayramların menşei (T. E. 58)
A1540. Dini törenlerin menşei **A1541.** Dini bayramların ve yortuların menşei (B. E. 33) (B. E. 56) **A1545.2.** İnsan kurbanı yerini alan hayvan (B. E. 32) (B. E. 84)	**A1540.** Dini törenlerin menşei **A1545.2.** İnsan kurbanı yerini alan hayvan (T. E. 31) (T. E. 32) (T. E. 33) (T. E. 34) (T. E. 35)
A1590. Diğer geleneklerin menşei **A1598.** Misafirperverlik âdetinin menşei (B. E. 33)	

A1600-A1699. İnsanların farklılaşmaları ve bozulmaları	
A1610. Çeşitli kabilelerin menşei **A1611.** Belli kabilelerin menşei **(T)A1611.7.** Başkurtların menşei (B. E. 80) (B. E. 81) (B. E. 82) (B. E. 83) (B. E. 87)	**A1610.** Çeşitli kabilelerin menşei **A1611.** Belli kabilelerin menşei
(T)A1611.7.1. Başkurtların bazı boylarının menşei (B. E. 85) (B. E. 86) (B. E. 89) (B. E. 90) (B. E. 91) (B. E. 92) (B. E. 93) (B. E. 94) (B. E. 95) (B. E. 96) (B. E. 97) (B. E. 98) (B. E. 99) (B. E. 100) (B. E. 101) (B. E. 102) (B. E. 103) (B. E. 104) (B. E. 105) (B. E. 106) (B. E. 114) (B. E. 151) (B. E. 152)	**(T)A1611.7.1.** Tatarların bazı boylarının menşei (T. E. 19) (T. E. 47) (T. E. 48) (T. E. 49) (T. E. 50) (T. E. 53) (T. E. 119)
A1617. Yer isimlerinin menşei (B. E. 20) (B. E. 24) (B. E. 40) (B. E. 41) (B. E. 43) (B. E. 44) (B. E. 50) (B. E. 51) (B. E. 52) (B. E. 54) (B. E. 55) (B. E. 56) (B. E. 57) (B. E. 58) (B. E. 59) (B. E. 60) (B. E. 61) (B. E. 62) (B. E. 63) (B. E. 64) (B. E. 65) (B. E. 66) (B. E. 67) (B. E. 68) (B. E. 69) (B. E. 70) (B. E. 71) (B. E. 72) (B. E. 74) (B. E. 75) (B. E. 76) (B. E. 79) (B. E. 84) (B. E. 88) (B. E. 98) (B. E. 107) (B. E. 108) (B. E. 109) (B. E. 110) (B. E. 111) (B. E. 114) (B. E. 117) (B. E. 119) (B. E. 120) (B. E. 123) (B. E. 137) (B. E. 138) (B. E. 147) (B. E. 153) (B. E. 159)	**A1617.** Yer isimlerinin menşei (T. E. 1) (T. E. 8) (T. E. 10) (T. E. 15) (T. E. 17) (T. E. 21) (T. E. 22) (T. E. 23) (T. E. 24) (T. E. 25) (T. E. 26) (T. E. 27) (T. E. 28) (T. E. 30) (T. E. 31) (T. E. 33) (T. E. 34) (T. E. 35) (T. E. 38) (T. E. 53) (T. E. 55) (T. E. 56) (T. E. 88) (T. E. 94) (T. E. 95) (T. E. 99) (T. E. 100) (T. E. 102) (T. E. 105) (T. E. 120) (T. E. 133)
A1630. Kabilelerin göçebeliği (B. E. 80)	**A1630.** Kabilelerin göçebeliği (T. E. 1)
A1640. Kabilelerin bölünmesinin menşei (B. E. 88)	
A1680. Farklı kavimlerin kişilik olarak karakteristik özellikleri (B. E. 33)	
A1700-A2199. Hayvanların yaratılması	
A1700-A1799. Hayvanların yaratılması- genel	
A1715. İnsanın değişimi sonucunda ortaya çıkan hayvanlar (B. E. 15)	
A1800-A1899. Memelilerin yaratılması	
A1840. Kemirgenlerin yaratılması **A1853.1.1.** Sıçan tufan sırasında gemiyi deler (B. E. 18)	**A1840.** Kemirgenlerin yaratılması **A1853.1.1.** Sıçan tufan sırasında gemiyi deler (T. E. 73)
A1870. Toynaklı memelilerin yaratılması **A1881.** Atın yaratılması (B. E. 140) (B. E. 149) **A1881.1.** Beyaz atın yaratılması **(T)A1881.2.** Ala renkli atların menşei (B. E. 43)	
A1900-A1999. Kuşların yaratılması	
A1970. Çeşitli kuşların yaratılması **A1981.** Kuğunun menşei (B. E. 136) **A1993.** Guguk kuşunun yaratılması (B. E. 16)	
A2100-A2199. Balıkların ve diğer hayvanların yaratılması	
A2100-A2139. Balıkların yaratılması	
A2100. Balığın yaratılışı (B. E. 2)	
A2140. Sürüngenlerin yaratılması **A2145.2.** Yılan kuyruğunu deliğe tıkarak gemiyi korur (B. E. 18)	**A2140.** Sürüngenlerin yaratılması **A2145.2.** Yılan kuyruğunu deliğe tıkarak gemiyi korur (T. E. 73)
A2200-A2599. Hayvan özellikleri	
A2200-A2299. Hayvan özelliklerinin çeşitli sebepleri	
A2210. Hayvan özellikleri: hayvanın kazara değişmesi **A2214.1.** Kırlangıcın kuyruğu niye çatal gibidir (B. E. 18)	**A2210.** Hayvan özellikleri: hayvanın kazara değişmesi **A2214.1.** Kırlangıcın kuyruğu niye çatal gibidir (T. E. 73)
	A2230. Ceza olarak hayvan özellikleri **A2236.1.** Hangi canlının kanı daha tatlı: sivrisineğin dili koparılır (T. E. 73) **A2238.** Açgözlülüğün sebebi olarak hayvanların

	özellikleri (T. E. 152)
	A2240. Hayvanların özellikleri: diğerlerinin özelliklerini alma **A2241.** Hayvanların özellikleri: ödünç alma ve iade etmeme (T. E. 155)
	A2250. Mücadele sonucu kazanılan hayvan özellikleri **A2258.** Hayvanların özellikleri bir kavganın sonucunda ortaya çıkar (T. E. 160)
	A2270. Çeşitli sebeplerden kaynaklanan hayvan özellikleri **A2281.1.** Kedi köpeğin belgesini kaybeder: kediler ve köpekler arasındaki düşmanlık (T. E. 78)
A2300-A2399. Hayvan özelliklerinin sebepleri: vücut	
	A2310. Hayvan özelliklerinin menşei: vücut örtüsü **A2313.3.** Tavusun tüylerinin menşei (T. E. 155)
	A2320. Hayvan özelliklerinin menşei: baş **A2321.10.** Horozun ibiğinin menşei (T. E. 165)
	A2350. Hayvan özelliklerinin menşei: gövde **A2367.3.1.** Yılanın kanının ve zehrinin menşei (T. E. 75)
A2370. Hayvan özelliklerinin menşei: el ve ayaklar **A2377.** Hayvan özellikleri: kanatlar (B. E. 17)	**A2370.** Hayvan özelliklerinin menşei: el ve ayaklar **A2378.1.5.** Sincap kuyruğu nereden alır? (T. E. 157) **A2378.4.1.** Niçin tavşan kısa kuyrukludur? (T. E. 157)
A2400-A2499. Hayvan karakteristiklerinin sebepleri: görünüş ve alışkanlıklar	
	A2410. Hayvanların özellikleri: koku ve renk **A2411.2.1.10.** Saksağanın rengi (T. E. 154) **A2411.2.6.7.** Tavusun rengi (T. E. 155)
A2420. Hayvanların özellikleri: ses ve işitme duygusu **A2426.3.5.** Sivrisineğin vızıldaması (B. E. 18)	**A2420.** Hayvanların özellikleri: ses ve işitme duygusu **A2421.6.** Horozlar niçin öterler? (T. E. 155) **A2426.2.18.** Horozun "gukgurugu" diye bağırmasının anlamı ve menşei (T. E. 155) **A2426.4.1.** Kurbağalar niçin vakvaklar (T. E. 74)
A2430. Hayvanların özellikleri: mesken ve beslenme **A2431.2.1.** Niçin guguk kuşu yuva sahibi olmaz (B. E. 16) **A2435.6.2.** Yılanın yiyeceği (B. E. 18)	**A2430.** Hayvanların özellikleri: mesken ve beslenme **A2431.2.1.** Niçin guguk kuşu yuva sahibi olmaz (T. E. 72) **A2433.3.1.** Kedinin yuvasının özelliği (T. E. 77) **A2433.3.2.** Köpeğin yuvasının özelliği (T. E. 77) **A2435.6.2.** Yılanın yiyeceği (T. E. 73)
	A2440. Hayvanların özellikleri: taşıma **A2441.4.1.** Yengecin yürümesinin sebebi (T. E. 145)
	A2490. Hayvanların diğer huyları **A2491.1.** Yarasa niçin gece uçar (T. E. 68) (T. E. 69) (T. E. 70) (T. E. 163) **A2494.1.1.** Kedi ile fare arasındaki düşmanlık (T. E. 161) **A2494.13.2.** Çaylakla karga arasındaki düşmanlık **(T)A2494.13.2.1.** Çaylakla horoz arasındaki düşmanlık (T. E. 165) **A2494.14.1.** Örümcek ile sinek arasındaki düşmanlık (T. E. 147)
A2500-A2599. Hayvan özellikleri -çeşitli	
	A2510. Hayvanların faydaları **A2513.1.** Köpeğin insana hizmet etmesinin kökeni (T. E. 60) **A2513.2.** Kedi nasıl evcilleştirildi (T. E. 60)
	A2540. Hayvanların diğer özellikleri **A2571.** Hayvanlar isimlerini nasıl aldılar (T. E. 71) (T. E. 151)

A2600-A2699. Bitkilerin ve ağaçların menşei	
A2600-A2649. Bitkilerin muhtelif menşeleri	
A2650. Çiçeklerin menşei **A2661.** Kardelenin menşei (B. E. 14) **(T)A2667.** Gugu (hüsnüyusuf) çiçeğinin menşei (B. E. 15)	**A2650.** Çiçeklerin menşei **A2656.** Gülün menşei (T. E. 66)
	A2680. Diğer bitki türlerinin menşei **A2681.** Ağaçların menşei **(T)A2681.14.** Köknarın menşei (T. E. 63) (T. E. 64) **(T)A2681.15.** Titrek kavak ağacının menşei (T. E. 65) (T. E. 67) **A2687.** Meyvelerin menşei (T. E. 65)
A2700-A2799. Bitki özelliklerinin menşei	
A2750-A2799. Bitki ve ağaçların çeşitli menşeleri	
	A2760. Bitkilerin yaprakları **A2761.** Bitkilerin yapraklarının şekli (T. E. 67)
	A2770. Diğer bitki özellikleri **A2772.** Bitkilerin renkleri (T. E. 72) **A2791.7.** Niçin bazı ağaçlar meyve vermezler (T. E. 65)
A2800-A2899. Çeşitli açıklamalar	
A2800-A2849. Çeşitli açıklamalar: menşe	
A2825. Kamışın menşei (B. E. 148)	**A2825.** Kamışın menşei (T. E. 67) **A2827.** İncinin menşei (T. E. 75)

Tablo A.2.

A. Mitolojik motifler						
Farklı motif çeşitleri		**Ortak motif çeşitleri**	**Motiflerin sayısı**		**Motiflerin oranı**	**Mitolojik motiflerin genel motif toplamına oranı %**
Başkurt	50	22	**Başkurt**	225	% 61	% 13
Tatar	41		**Tatar**	143	% 39	% 9
Toplam	**109**		**360**		%100	% 22

Başkurt ve Tatar efsanelerindeki mitolojik motifler hem çok zengindir hem de diğer motiflere oranla oldukça fazladır.

Tablo A.2.'de de görüleceği gibi mitolojik motiflerin toplamının genel motif toplamına oranı %22'dir. Bu oranla mitolojik motifler, diğer motiflerin arasında ilk sırada bulunmaktadırlar. Başkurt ve Tatar efsanelerindeki mitolojik motiflerin bol olması, efsanelerin kökenini göstermesi açısından oldukça mühimdir. Bu durum her iki gruptaki efsanelerin büyük çoğunluğunun mitik bir kökene sahip olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Efsanelerin mitik bir kökene sahip olması, Tatarların ve Başkurtların en eski dönemlerdeki inançlarıyla ilgilidir. Efsaneleri

incelenen bu iki grup, birbirleriyle komşu olarak yaşayan iki Türk boyudur. Her iki grup da aynı kökene sahip olduğu için, onların efsanelerinin aynı kaynaktan çıkmış olduğu kesindir. Türklerin geçmişte "Gök Tanrı dini"ne inandıkları gerçeği efsaneler incelenirken göz önüne alınmalıdır. Çünkü çeşitli efsanelerde bulunan motiflere Altay, Yakut, Hakas gibi "Gök Tanrı dini-Şamanizm"e inanan Türk boylarında rastlamak mümkündür. Meselâ, dünyanın öküzün boynuzlarında tasavvur edilmesi, yeryüzünün yaratılışı, kuğunun kökeni gibi motifler, yukarıda zikredilen Türk boylarının efsane ve destanlarında da yaşamaktadır.

Bilindiği gibi efsaneler "*mitlerin modernleşmiş şekli olarak*"[1] kabul edilmektedir. Tahlil edilen efsanelerden yola çıkarak, geçmişte bazı mitlerin parçaları olan metinlerin, günümüzde eski fonksiyonunu kaybederek efsaneye dönüştüğü söylenebilir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi Türklerin ilk dini "Gök Tanrı dini" veya "Şamanizm"dir. Başkurt ve Tatar boylarında bu eski inancın izleri tamamen kaybolmamıştır. Bu durum özellikle Başkurtların efsanelerinde göze çarpar. Çünkü Başkurtlara ait mitolojik motifler, %13'lük oranla genel motif toplamında ilk sırayı alır. Başkurtların mitik kökenli efsanelerinin daha çok olmasını iki sebebe bağlamak mümkündür: Bunlardan ilki, Başkurtların yaşadıkları ortamdır. Onlar geçmişte uzun süre dağlık ve ormanlık alanlarda yaşamış ve nispeten de göçebe bir yaşam sürdürmüşlerdir. Bu yüzden Başkurtların folklorik malzemeyi daha çok korudukları izlenimi uyanmaktadır. Onların mitik kökenli efsanelerinin daha çok olmasının bir diğer sebebi ise Başkurtların "Gök Tanrı dini"ni bırakıp İslâmiyet'in etkisi altına tam olarak girmelerinin Tatarlardan daha sonra, XIV. yüzyılda olmasıdır.[2] Tatarlar ise X. yüzyılda İslamiyet'i kabul etmişlerdir.

Tablo A.2.'deki 113 farklı mitolojik motif çeşidinden 50'si Başkurtlara, 41'i Tatarlara aittir, kalan 22 motif ise hem Tatar hem de Başkurt efsanelerinde bulunmaktadır. Tatar ve Başkurt efsanelerine ait motiflerde farklılıkların olmasının sebebi iki grubun tarih içerisindeki toplumsal ve sosyal hayatlarında meydana gelen farklılıklara bağlanabilir.

---

[1] Bilge Seyidoğlu, **Erzurum Efsaneleri**, Erzurum Kitaplığı, 2. bsk., İstanbul 1997, s. 22
[2] Sergey İvanoviç Rudenko, **Başkurtlar**, Çev.: Roza- İklil Kurban, Kömen Yay., Konya 200, s. 373

İncelenen efsanelerin önemli başka bir özelliği ise, bunların dünyadaki halk anlatılarıyla da ortaklığının olmasıdır. Çünkü numarası verilmiş olan bütün motifler, Stith Thompson'un **Motif Index** adlı katalogunda rastlanan motiflerdir. Bu uyumun olması dünyadaki mitik motifler ile Tatar ve Başkurt efsanelerinde mevcut olan motiflerin evrensel özellikler taşıdığını göstermektedir. **Motif Index**'teki Mitolojik Motifler başlığı altında bulunamayan, fakat incelenen efsanelerde tespit edilen motifler başlarına (**T**) konarak gösterilmiştir. Bunlar Başkurtlarda 9, Tatarlarda ise 4 adettir.

Başkurt:

(T)A721.0.1. Güneş yer altında tutulur (B. E. 97)
(T)A721.0.2. Güneş mağarada tutulur (B. E. 99)
(T)A722.4.1. Güneş ışığını çadır kapatır (B. E. 60)
(T)A751.3.1. Aydaki karacalar (B. E. 5)
(T)A972.1.4. Hz. Muhammet'in ayak izinden kayada çukur oluşur (B. E. 53)
(T)A1611.7. Başkurtların menşei (B. E. 80) (B. E. 81) (B. E. 82) (B. E. 83) (B. E. 87)
(T)A1611.7.1. Başkurtların bazı boylarının menşei (B. E. 85) (B. E. 86) (B. E. 89) (B. E. 90) (B. E. 90) (B. E. 91) (B. E. 92) (B. E. 93) (B. E. 94) (B. E. 95) (B. E. 96) (B. E. 97) (B. E. 98) (B. E. 99) (B. E. 100) (B. E. 101) (B. E. 102) (B. E. 103) (B. E. 104) (B. E. 105) (B. E. 106) (B. E. 114) (B. E. 151) (B. E. 152)
(T)A1881.2. Ala renkli atların menşei (B. E. 43)
(T)A2667. Gugu (hüsnüyusuf) çiçeğinin menşei (B. E. 15)

Tatar:

(T)A1611.7.1. Tatarların bazı boylarının menşei (T. E. 19) (T. E. 47) (T. E. 48) (T. E. 49) (T. E. 50) (T. E. 53) (T. E. 119)
(T)A2494.13.2.1. Çaylakla horoz arasındaki düşmanlık (T. E. 165)
(T)A2681.14. Köknarın menşei (T. E. 63) (T. E. 64)
(T)A2681.15. Titrek kavak ağacının menşei (T. E. 65) (T. E. 67)

Yukarıda da görüldüğü gibi, bu motiflerin bazıları din değiştirmekle, bazıları arkaik dönemlerle, bazıları Başkurt ve Tatar uruklarının meydana gelmesiyle, bazıları ise bitki ve hayvanların menşei ile ilgilidir.

Sonuçta Tatar ve Başkurt efsanelerine ait motiflerin kaynağı olarak aynı inanç kökeni gösterilebilir. Ayrıca bu motifler dünya çapında yayılmıştır ve ortak özellikler göstermektedir. Bu durum bütün toplumların, tarihin karanlık devirlerinde ortak bir dönem yaşadığını hatırlatıyorsa da bu fikir bir ihtimal olmaktan öteye geçmemektedir. Yukarıda sıralanan bütün bu özellikler Başkurt ve Tatarların toplumsal ve sosyal hayatlarında meydana gelen değişikliklerle birleşmiş ve iki Türk boyunun birbirlerine benzer, farklı ve ortak özellikler gösteren efsanelerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

2.5.2. B. Hayvanlarla ilgili tablolar ve yorumları

Tablo B.1.

B. Hayvanlar	
BAŞKURT	**TATAR**
B0-B99. Mitik hayvanlar	
B10. Mitik ve melez hayvanlar **B11.** Ejderha (B. E. 158) **B11.2.11.1.** Ejderhanın nefesi insanı öldürür (B. E. 158) **B11.3.** Ejderhaların yaşadıkları yerler (B. E. 44) (B. E. 158) **B15.4.5.** Tek gözlü domuz **(T)B15.4.5.1.** Tek gözlü köpek (B. E. 149) **B19.3.2.** Mitik at su ruhuna aittir (B. E. 43)	**B10.** Mitik ve melez hayvanlar **B11.** Ejderha (T. E. 11) **B11.2.3.6.** İki başlı ejderha (T. E. 33) (T. E. 34) **B11.4.1.** Uçan ejderha (T. E. 29) (T. E. 33) **B15.1.2.10.1.** On iki başlı yılan (T. E. 29)
	B30. Mitik kuşlar **B39.** Diğer mitik kuşlar (T. E. 57) (T. E. 86)
B40. Uçan hayvanlar **B41.1.** Kanatlı at (B. E. 51) (B. E. 52) (B. E. 63) (B. E. 120) (B. E. 121) (B. E. 129) (B. E. 134) (B. E. 140) (B. E. 154)	
B100.B199. Sihirli hayvanlar	
B100-119. Hazine hayvanları	
	B100. Hazine hayvanları- genel **B102.4.** Altın balık (T. E. 30) (T. E. 31) (T. E. 35)
B120-B169. Sihir ilmine sahip hayvanlar	
	B120. Akıllı hayvanlar (T. E. 67)
B170-B189. Diğer sihirli hayvanlar	
	B170. Sihirli kuş, balık, sürüngen vs. **B175.** Sihirli balık (T. E. 3)
B180. Sihirli dört ayaklı hayvanlar **B184.1.1.3.** Dünyadaki en hızlı at (B. E. 132) (B. E. 134) (B. E. 141) **B184.6.** Sihirli koyun (B. E. 32)	
B190. Sihirli hayvanlarla ilgili çeşitli motifler **(T)B195.** Sihirli ördek (B. E. 1) (B. E. 23)	**B190.** Sihirli hayvanlarla ilgili çeşitli motifler **B191.6.** Sihirbaz kuş (T. E. 148)
B200-B299. İnsan özelliği gösteren hayvanlar	
B210. Konuşan hayvanlar **B211.1.3.** Konuşan at (B. E. 45) **B211.1.5.1.** Konuşan öküz (B. E. 13) **B211.2.** Konuşan vahşi hayvanlar **B211.2.4.** Konuşan kurt (B. E. 85) **B211.2.8.** Konuşan fare (B. E. 13) **(T)B211.2.9.** Konuşan karaca (B. E. 5) **B211.3.2.** Konuşan horoz (B. E. 5) **B211.3.9.** Konuşan karga (B. E. 14) **B211.5.** Konuşan balık (B. E. 5) (B. E. 13)	**B210.** Konuşan hayvanlar (T. E. 80) (T. E. 154) (T. E. 165) **B211.3.** Konuşan kuş (T. E. 148) **B214.** Şarkı söyleyen hayvanlar (T. E. 156)
	B260. Hayvanlar savaşı **B261.** Kuşlar ile dört ayaklı hayvanların savaşı (T. E. 69)

	B261.1. Kuşlar ile dört ayaklı hayvanların savaşında yarasa (T. E. 69)
B290. İnsan özelliği gösteren diğer hayvanlar **B291.1.11.** Haberci olarak kırlangıç (B. E. 120)	
B300-B599. Dost olarak hayvanlar	
B300-B349. Yardımcı hayvanlar- genel	
B301. Sadık hayvan (B. E. 66)	
B400-B499. Yardımcı hayvanların türleri	
B400-B449. Yardımcı hayvanlar	
B400. Yardımcı evcil hayvanlar **B421.** Yardımcı köpek (B. E. 43)	**B400.** Yardımcı evcil hayvanlar **B421.** Yardımcı köpek (T. E. 60) **B422.** Yardımcı kedi (T. E. 60)
B430. Yardımcı vahşi hayvanlar **B435.3.** Yardımcı kurt (B. E. 80) (B. E. 81) (B. E. 84) (B. E. 88) **B443.1.** Yardımcı (ren) geyiği (B. E. 97) (B. E. 99)	**B430.** Yardımcı vahşi hayvanlar **B449.3.** Yardımcı yarasa (T. E. 68) (T. E. 163)
B450. Yardımcı kuşlar **B469.4.** Yardımcı ördek (B. E. 1)	**B450.** Yardımcı kuşlar **B469.3.1.** Yardımcı vahşi kaz (T. E. 20) **B469.4.** Yardımcı ördek (T. E. 59)
B500-B599. Yardımcı hayvanların hizmetleri	
B520. Hayvanlar insanların hayatını kurtarır **B527.2.** Yardımcı hayvan Nuh'un gemisindeki sızıntıyı durdurur (B. E. 18)	**B520.** Hayvanlar insanların hayatını kurtarır **B527.2.** Yardımcı hayvan Nuh'un gemisindeki sızıntıyı durdurur (T. E. 73)
B560. Hayvanlar insanlara nasihat eder (B. E. 45)	
B570. Hayvanlar insanlara hizmet eder **B576.2.** Hazineyi hayvanlar korur (B. E. 27)	
	B590. Yardımcı hayvanların çeşitli hizmetleri **B592.** Hayvanların insana miras bıraktığı özellikler (T. E. 80)
B600-B699. İnsanla hayvanın evlenmesi	
B600. İnsanla hayvanın evlenmesi (B. E. 91) (B. E. 151) **B601.1.** Ayıyla evlenme (B. E. 92) (B. E. 150) **B601.16.** Kurtla evlenme (B. E. 85)	**B600.** İnsanla hayvanın evlenmesi **B604.1.** Yılanla evlenme (T. E. 153)
B800-B899. Hayvanlarla ilgili çeşitli motifler	
B800. Hayvanlarla ilgili çeşitli motifler (B. E. 13) (B. E. 18) (B. E. 21) (B. E. 88) (B. E. 97) **B811.4.** Kutsal kedi (B. E. 18)	**B800.** Hayvanlarla ilgili çeşitli motifler (T. E. 158) (T. E. 159) (T. E. 164)

Tablo B.2.

B. Hayvanlar					
Farklı motif çeşitleri		**Ortak motif çeşitleri**	**Motiflerin sayısı**	**Motiflerin oranı**	**Mitolojik motiflerin genel motif toplamına oranı %**
Başkurt	26	3	**Başkurt** 48	% 62	% 3
Tatar	18		**Tatar** 30	% 38	% 2
Toplam	**47**		**78**	%100	% 5

Başkurt ve Tatar efsanelerinde hayvanlarla ilgili motiflerin genel motif toplamına oranı %5'tir. Bu oran diğer birçok motif grubundan fazladır. İncelenen efsanelerdeki hayvanlarla ilgili motiflere bakıldığında, bunları mitik kökene bağlamanın mümkün olduğu görülmektedir. Tatar ve Başkurt efsanelerindeki hayvanlarla ilgili motiflerin çekirdeği de tıpkı mitolojik motiflerde olduğu gibi mitlerdir. Meselâ uçan atlar, ejderhalar, sihirli hayvanlar, insanla hayvanın olağanüstü evliliği bu mitik kökenin belirtileridir.

Başkurt ve Tatar efsanelerindeki hayvanlarla ilgili motifler kullandığımız S. Thompson'un **Motif Index** adlı katalogundaki "Hayvanlar" başlığı altında bulunan motiflerle de uyum sağlamaktadır. Şüphesiz ki bu motifler dünyaya yayılmıştır. Yalnız Başkurt efsaneleri içerisinde yukarıda adı zikredilen başlıktaki motifler arasında bulunmayan üç motif tespit edildi ve bu motifler uygun düştüğü alt başlığın içerisinde başlarına (**T**) koyarak gösterdik.

(T)B15.4.5.1. Tek gözlü köpek (B. E. 149)
(T)B195. Sihirli ördek (B. E. 1) (B. E. 23)
(T)B211.2.9. Konuşan karaca (B. E. 5)

Tablodan görüleceği gibi Başkurt efsanelerindeki hayvan motifleri oran bakımından Tatarlarınkinden fazladır. Bunun sebebi Mitolojik Motifler yorumlanırken izah edilmiştir.

Tatar ve Başkurt efsanelerindeki hayvanlarla ilgili motiflerden şu sonucu çıkarmak mümkündür: Her iki grup efsanelerdeki hayvan motifleri çoğunlukla mitik kökenlidir ve birkaç istisna dışında dünyadaki hayvan motifleriyle de ortaklık gösterirler.

2.5.3. C. Yasakla ilgili tablolar ve yorumları

Tablo C.1.

C. Yasak	
BAŞKURT	**TATAR**
C0-C99. Olağanüstü varlıklarla ilgili yasaklar	
C40. Su, dağ vs. nin ruhlarına karşı suç işleme yasağı **C41.** Su ruhuna karşı suç işleme yasağı (B. E. 22) (B. E. 23) **C42.** Dağın ruhuna karşı suç işleme yasağı (B. E. 42) **(T)C47.** Hazine ruhuna karşı suç işleme yasağı (B. E. 29)	**C40.** Su, dağ vs. nin ruhlarına karşı suç işleme yasağı **C42.** Dağın ruhuna karşı suç işleme yasağı (T. E. 54) **C46.** Perilere karşı suç işleme yasağı (T. E. 111)

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

C300-C399. Bakma yasağı	
	C310. Belli bir kişiye veya bir şeye bakma yasağı **C313.** Kadının adama bakma yasağı (T. E. 101)
C320. Kapalı bir nesnenin içine bakma yasağı (B. E. 51)	
C330. Belli bir yöne bakma yasağı **C331.** Arkaya bakma yasağı (B. E. 43) (B. E. 55) (B. E. 149)	
C400-C499. Konuşma yasağı	
C420. Sırları açıklama yasağı (B. E. 148)	**C420.** Sırları açıklama yasağı (T. E. 101) (T. E. 102) (T. E. 103) (T. E. 141) (T. E. 144)
	C430. İsim yasağı **C432.** Doğaüstü yaratığın ismini söyleme yasağı (T. E. 130)
C450. Övünme yasağı (B. E. 42)	
C500-C599. Dokunma yasağı	
C530. Dokunma yasağı (çeşitli) **C542.** Diğer dünyanın hazinelerine dokunma yasağı (B. E. 27)	
C700-C899. Çeşitli yasaklar	
	C750. Zaman yasağı **C751.** Belli bir zamanda bir şey yapma yasağı (T. E. 98)
C780. Alma, satma vb. yasağı **C782.** Satma yasağı (B. E. 140)	
C830-C899. Sınıflandırılmamış yasaklar	
C830. Sınıflandırılmamış yasaklar **C841.5.** Kuğuyu öldürme yasağı (B. E. 24)	**C830.** Sınıflandırılmamış yasaklar **C899.** Sınıflandırılmamış ilave yasaklar (T. E. 32) (T. E. 122)
C900-C999. Yasağın bozulması sonucu cezalandırma	
C920. Yasağın bozulması sonucu ölüm (B. E. 24) **C920.1.** Yasağın bozulması sonucu çocukların ölümü (B. E. 24) **C920.2.** Yasağın bozulması sonucu eşin (kadın) ölümü (B. E. 24) **(T)C920.3.** Yasağın bozulması sonucu yardımcı hayvanın ölümü (B. E. 51)	**C920.** Yasağın bozulması sonucu ölüm (T. E. 101) (T. E. 102) (T. E. 141)
C930. Yasağın bozulması sonucu servet kaybı (B. E. 43) (B. E. 90) (B. E. 149) **C939.1.** Yasağın ihlal edilmesinin cezası olarak göldeki su çekilir (B. E. 22) (B. E. 23)	
C940. Yasağın ihlali sonucunda hastalık veya zayıflık **C944.** Yasağı bozmanın cezası olarak dilsiz kalma (B. E. 24)	
C980. Yasağın bozulması sonucu çeşitli cezalar (B. E. 51) (B. E. 140) **C982.** İnsan yasağı bozduğu için kamçıyla dövülür **(T)C982.1.** Yasağı bozan kişi hazine ruhu tarafından dövülür (B. E. 29)	**C980.** Yasağın bozulması sonucu çeşitli cezalar (T. E. 144)

Tablo C.2.

C. Yasak						
Farklı motif çeşitleri		**Ortak motif çeşitleri**	**Motiflerin sayısı**		**Motiflerin oranı**	**Mitolojik motiflerin genel motif toplamına oranı %**
Başkurt	15	4	**Başkurt**	26	% 62	% 2
Tatar	5		**Tatar**	16	% 38	% 1
Toplam	**24**		**42**		%100	% 3

Tatar ve Başkurt efsanelerinde "Yasak (tabu)"la ilgili motifler, mevcut motiflerin %3'ünü oluşturmaktadır. Efsanelerde yasakla ilgili motiflerin fazla olması, bu efsanelerin kökenlerinin mitlere kadar uzandığını gösterir. "Yasak"ın temelinde "*iki duygu yatmaktadır: Korku ve saygı.*"[3] Bu iki duygunun yanı sıra kutsal olan sırrın ifşa edilmesi de yasağın temelinde yatan sebeplerden biridir. Yasak kutsal sırrın başkaları tarafından bilinmemesini gerektirir. Bu sırrın meydana çıkmasının ya da kutsal şeylerle ilgili kurallara uymamanın yaptırımı cezalandırmadır. Cezalandırma ise beraberinde ölüm, sakat kalma gibi tehlikeleri getirir. Bu tehlikelerden kurtulmanın yolu yasağa uymaktır. Bu yüzden toplumsal ve sosyal hayat yasaklarla iç içedir.

Yasakla ilgili ilk tabloda da görülebileceği gibi olağanüstü varlıklarla ilgili olduğu kadar bakma, dokunma, konuşma gibi konularla ilgili yasaklar vardır. Bu yasakları bozmanın sonucunda kişi ya da kişiler cezalandırılmaktadır. Totem olan bir hayvanı, örneğin kuğuyu öldürmenin cezası, ölüm, sakatlanma veya servet kaybı olabilir. Yasakların ortaya çıktığı zaman, mitik dönemlerdir. Bu dönemlerde toplumsal ve sosyal kurallar oluşturulmaya başlanır. Toplumsal kuralların oluşması ise ancak yasaklar, cezalandırmalar, imtihanlarla mümkün olmaktadır. Bu yüzden Tatar ve Başkurt efsanelerindeki yasakların kaynağı olarak mitik dönemler gösterilebilir.

Yasakla ilgili motifler Başkurt efsanelerinde Tatarlarınkinden daha fazladır. Bunun da sebebi Başkurtların toplumsal ve sosyal gelişmelerinde aranmalıdır.(bkz. Mitolojik Motiflerin Yorumu) İşte o nedenlerden dolayı Başkurtlarda yasaklar ve

[3] Sedat Veyis Örnek, **100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane**, Gerçek Yay., İstanbul 1988, 2. bsk., s. 33.

bunun sonucunda cezalandırmalar daha fazladır. Başkurt efsanelerinde tespit edilen, ama **Motif Index**'te rastlanmayan üç farklı motif başlarına (**T**) konarak verildi. Bu motifler şunlardır:

(T)C47. Hazine ruhuna karşı suç işleme yasağı (B. E. 29)
(T)C920.3. Yasağın bozulması sonucu yardımcı hayvanın ölümü (B. E. 51)
(T)C982.1. Yasağı bozan kişi hazine ruhu tarafından dövülür (B. E. 29)

Bu motifler arkaik döneme değil, yeni döneme ait motiflerdir.

Mitolojik motifler ve hayvanlarda olduğu gibi yasakla ilgili motifler de **Motif Index**'teki aynı başlıkta bulunan motiflerle ortaklık göstermektedir.

Yasak (tabu) ile ilgili motiflerin bulunduğu Başkurt ve Tatar efsanelerinden yola çıkarak şu sonuca ulaşmak mümkündür: Her iki grupta da dünyadaki halk anlatılarıyla ortak motifler oldukça fazladır ve bunun sebebi de yasağın kökeninde mitik dönemin olmasıdır.

2.5.4. D. Sihirle ilgili tablolar ve yorumları

Tablo D.1.

D. Sihir	
BAŞKURT	**TATAR**
D0-D99. Dönüşüm	
D40. Başka bir kişinin şekline girme **D42.2.** Ruh insan şeklini alır (B. E. 94) **D49.2.** Ruh herhangi bir şekil alır (B. E. 29)	**D40.** Başka bir kişinin şekline girme **D49.2.** Ruh herhangi bir şekil alır (T. E. 134)
D50. Adam kendisini sihirle değiştirir **D56.1.** Yaşlı bir kişiye dönüşme (B. E. 114)	
D90. İnsanın farklı bir insana dönüşmesi-çeşitli **D92.** Vahşi insanın normal bir insana dönüşmesi (B. E. 98)	**D90.** İnsanın farklı bir insana dönüşmesi-çeşitli **D97.** İnsan büyücüye dönüşür (T. E. 128)
D100-D199. İnsanın hayvana dönüşmesi	
D110-D149. İnsanın memeli hayvana dönüşmesi	
D110. İnsanın vahşi bir hayvana (memeli) dönüşmesi **D113.2.** İnsanın ayıya dönüşmesi (B. E. 15)	
D150. İnsanın kuşa dönüşmesi **D156.** İnsanın guguk kuşuna dönüşmesi (B. E. 16) (B. E. 17) **D161.1.** İnsanın kuğuya dönüşmesi (B. E. 138)	**D150.** İnsanın kuşa dönüşmesi **D151.1.** İnsanın kırlangıca dönüşmesi (T. E. 153) **D151.3.** İnsanın bülbüle dönüşmesi (T. E. 153) **D156.** İnsanın guguk kuşuna dönüşmesi (T. E. 72) (T. E. 153) **D169.** İnsanın kuşa dönüşmesi –çeşitli (T. E. 26) (T. E. 57) (T. E. 86) (T. E. 150)
	D170. İnsanın balığa dönüşmesi **D175.** İnsanın yengece dönüşmesi (T. E. 145)
	D180. İnsanın böceğe dönüşmesi **D181.** İnsanın örümceğe dönüşmesi (T. E. 147) (T. E. 148)

	D182.1. Arıya dönüşen insan (T. E. 148) **D185.1.** İnsanın sineğe dönüşmesi (T. E. 147) **(T)D187.** İnsanın tahta kurusuna dönüşmesi (T. E. 146) **(T)D188.** İnsanın güveye dönüşmesi (T. E. 146)
	D190. İnsanın sürüngenler ve çeşitli hayvanlara dönüşmesi **D193.** İnsanın kaplumbağaya dönüşmesi (T. E. 148) (T. E. 149) **D195.** İnsanın kurbağaya dönüşmesi (T. E. 150)
D200-D299. İnsanın objeye dönüşmesi	
D210. İnsanın bitkiye dönüşmesi **D212.** İnsanın bir çiçeğe dönüşmesi **(T)D212.4.** İnsanın kardelene dönüşmesi (B. E. 14)	
D230. İnsanın minerale dönüşmesi **D231.** İnsanın taş kesilmesi (B. E. 42) (B. E. 70) (B. E. 146)	**D230.** İnsanın minerale dönüşmesi **D231.** İnsanın taş kesilmesi (T. E. 87) (T. E. 88)
D270. İnsanın objeye dönüşmesi-çeşitli **D293.** İnsanın yıldıza dönüşmesi (B. E. 7) (B. E. 8) (B. E. 9) (B. E. 10) **(T)D296.** İnsanın kara dönüşmesi (B. E. 14)	**D270.** İnsanın objeye dönüşmesi-çeşitli **D283.** İnsanın suya dönüşmesi (T. E. 17) **D293.** İnsanın yıldıza dönüşmesi (T. E. 17) (T. E. 61)
D300-D399. Hayvanın insana dönüşmesi	
D300. Hayvanın insana dönüşmesi (B. E. 91)	
D310-D349. Memeli hayvanın insana dönüşmesi	
D310. Vahşi hayvanın (memeli) insana dönüşmesi **D313.2.** Kurdun insana dönüşmesi (B. E. 85)	
D330. Evcil hayvanın (memeli) insana dönüşmesi **D332.** At gibi hayvanların (evcil) insana dönüşmesi (B. E. 151)	
D350. Kuşun insana dönüşmesi **D361.** İnsana dönüşen kuğu (B. E. 100)	
D400-D499. Dönüşümün diğer şekilleri	
D420. Hayvanın objeye dönüşmesi **D421.6.** Ayının nesneye dönüşmesi (B. E. 42)	
	D440. Nesnenin hayvana dönüşmesi (T. E. 42)
D450-D499. Objenin objeye dönüşmesi	
D450. Objenin bir diğer objeye dönüşmesi **D452.1.** Taşın (kaya) başka bir nesneye dönüşmesi (B. E. 136) **D457.1.** Kanın başka bir nesneye dönüşmesi (B. E. 138) **D457.1.3.** Kan damlaları çiçeklere dönüşür (B. E. 16) **D457.18.** Gözyaşlarının bir başka nesneye dönüşmesi (B. E. 130)	**D450.** Objenin bir diğer objeye dönüşmesi **D452.1.2.** Taş dağa çevrilir (T. E. 64) **D454.12.** Ayna cam dağa dönüşür **(T)D454.12.1.** Ayna denize dönüşür (T. E. 64) **D469.** Nesnenin muhtelif nesnelere dönüşmesi (T. E. 75)
D480. Dönüşen objenin boyutları **D490.** Dönüşümün muhtelif şekilleri **(T)D495.** Tüy yıldıza dönüşür (B. E. 4) **(T)D496.** Kepçe yıldıza dönüşür (B. E. 6)	**D480.** Dönüşen objenin boyutları **D490.** Dönüşümün muhtelif şekilleri (T. E. 66)
D500-D599. Dönüşümün araçları	
D520. Söylenen kelimenin gücüyle dönüşüm	**D520.** Söylenen kelimenin gücüyle dönüşüm

D521. Dilek dileme sonucu dönüşme (B. E. 9) (B. E. 10) (B. E. 11) (B. E. 16) (B. E. 17) (B. E. 145) **D525.** Kargışlama ile dönüşme(B. E. 14)	**D521.** Dilek dileme sonucu dönüşme (T. E. 61) (T. E. 72) (T. E. 88) **D525.** Kargışlama ile dönüşme (T. E. 57) (T. E. 86) (T. E. 87) (T. E. 149)
D530. Deri, elbise vs. değiştirerek dönüşme **D537.** Elbise değiştirerek dönüşme (B. E. 118)	
D560. Çeşitli araçlarla dönüşüm **D572.** Büyülü obje aracılığıyla dönüşme **(T)D572.8.** Beldeki hançeri çıkararak dönüşme (B. E. 15) **(T)D572.9.** Sihirli asa ile dönüşme (B. E. 114)	
D600-D699. Dönüşümle ilgili çeşitli olaylar	
D680. Dönüşümle ilgili çeşitli durumlar **D683.5.** Tanrı tarafından dönüştürülme(B. E. 8)	
D800-D1699. Sihirli nesneler	
D800-D899. Sihirli nesne	
D810-D859. Sihirli nesnenin elde edilmesi	
	D810. Sihirli nesnenin hediye edilmesi **D829.** Sihirli nesnenin elde edilmesi- çeşitli (T. E. 64)
D860. Sihirli nesnenin kaybolması (B. E. 15)	
D900-D1299. Sihirli nesnelerin türleri	
D900. Hava olaylarıyla ilgili sihir **D906.** Sihirli rüzgar (B. E. 23)	**D900.** Hava olaylarıyla ilgili sihir **D905.** Sihirli fırtına (T. E. 44)
D910. Su şekilleriyle ilgili sihir **D921.** Sihirli göl (B. E. 43) (B. E. 68) (B. E. 90)	
D930. Kara şekilleriyle ilgili sihir **D931.** Sihirli kömür (B. E. 129) **D932.** Sihirli dağ (B. E. 164)	
	D950. Sihirli ağaç (T. E. 147)
D990-D1029. Sihirli vücut uzuvları	
	D990. İnsan vücudunun sihirli uzuvları **D1004.** Sihirli gözyaşı (T. E. 67) (T. E. 72) **D1005.** Sihirli nefes (T. E. 67)
D1010. Hayvan vücudunun sihirli uzuvları **D1025.** Hayvanın sihirli derisi (B. E. 129)	**D1010.** Hayvan vücudunun sihirli uzuvları **D1021.** Sihirli tüy (T. E. 58) **D1029.2.** Hayvanın sihirli kuyruğu (T. E. 76)
D1050. Sihirli elbiseler **D1057.** Sihirli kemer (B. E. 143) **D1065.2.** Sihirli ayakkabılar (B. E. 87)	
D1080. Sihirli silahlar **D1081.** Sihirli kılıç (B. E. 120) (B. E. 129) **D1083.1.** Sihirli hançer (B. E. 15)	**D1080.** Sihirli silahlar (T. E. 105)
D1150. Sihirli eşyalar **D1162.** Sihirli ışık (B. E. 9)	**D1150.** Sihirli eşyalar **D1163.** Sihirli ayna (T. E. 64)
	D1170. Sihirli mutfak aletleri ve eşyaları **D1171.2.** Sihirli kazan (T. E. 21) (T. E. 30) **D1171.9.** Sihirli fıçı (T. E. 162) **D1187.** Sihirli çuvaldız (T. E. 102) **D1188.** Sihirli bileği taşı (T. E. 64)
D1210. Sihirli müzik aletleri **D1224.** Sihirli kaval (B. E. 148)	**D1210.** Sihirli müzik aletleri **D1224.** Sihirli kaval (T. E. 67)
	D1240. Sihirli su ve ilaçlar **D1242.** Sihirli su (T. E. 63)

D1250. Çeşitli sihirli objeler **D1254.** Sihirli asa (B. E. 113) (B. E. 114) (B. E. 144) **D1299.2.** Sihirli kabir (türbe) (B. E. 147)	**D1250.** Çeşitli sihirli objeler **D1254.** Sihirli asa (T. E. 6) (T. E. 103) (T. E. 110) (T. E. 149) **D1254.2.** Sihirli çubuk (T. E. 131)
D1300-D1599. Sihirli nesnelerin fonksiyonları	
D1300-D1379. İnsanları dönüştüren sihirli nesneler	
D1310. Olağanüstü bilgi veren sihirli nesne **D1316.5.** Konuşan sihirli kamış (ağaç) sırrı açıklar (B. E. 148) **D1318.7.1.1.** Çalınan hayvanın eti pişirilemez (B. E. 23)	**D1310.** Olağanüstü bilgi veren sihirli nesne **D1314.1.2.** Sihirli ok şehrin kurulacağı yeri belirlemek için atılır (T. E. 26) (T. E. 52) **D1318.7.1.1.** Çalınan hayvanın eti pişirilemez (T. E. 54)
D1400-D1439. Sihirli nesneler (bazı insanları) diğer insanlardan daha güçlü hale getirir	
	D1450. Hazine veren sihirli nesneler **D1454.1.** Altın ve gümüş taraklar (T. E. 136) (T. E. 137)
D1500. Sihirli nesne hastalıkları iyileştirir **D1500.1.18.** Sihirli şifalı sular (B. E. 164)	
D1600-D1699. Sihirli nesnelerin özellikleri	
	D1610. Konuşan sihirli nesneler **D1610.5.** Konuşan baş (T. E. 90)
	D1640. Diğer otomatik nesneler **D1641.7.1.** Kendi kendine yuvarlanan baş (T. E. 108) **D1641.13.** Kendi kendine hareket eden tabut (T. E. 104)
D1650. Sihirli nesnelerin diğer otomatik özellikleri **D1673.** Sihirli asa çiçek atar (B. E. 113) (B. E. 144)	**D1650.** Sihirli nesnelerin diğer otomatik özellikleri **D1673.** Sihirli asa çiçek atar (T. E. 6)
D1700-D2199. Sihirli güçler ve belirtileri	
D1700-D1799. Sihirli güçlerin hakimiyeti ve iş yapma yöntemleri	
D1710. Sihirli güçlerin hakimiyeti **D1712.** Kahin (B. E. 154)	**D1710.** Sihirli güçlerin hakimiyeti **D1711.** Sihirbaz (T. E. 94) (T. E. 95) **D1712.3.** Rüyaların yorumlanması (T. E. 7) (T. E. 10)
D1740. Büyülü gücün kaybı (B. E. 140) (B. E. 161)	
	D1760. Sihirli güç üretme yolları **D1766.1.1.** Dua sonucu meydana gelen sihirli çeşme (T. E. 99) **D1792.** Kargışların sihirli sonuçları (T. E. 51)
D1800-D2199. Sihirli gücün belirtileri	
D1800-D1949. Sihirli özelliklerin sürekliliği	
D1810. Sihirli bilgi **D1814.2.** Rüyadaki nasihat (B. E. 81)	**D1810.** Sihirli bilgi **D1812.5.1.12.** Uğursuzluk işareti olarak köpek uluması (T. E. 78) **D1812.5.2.** Uğurlu şeyler (T. E. 111) **D1814.2.** Rüyadaki nasihat (T. E. 7) (T. E. 45)
D1921. Diğer sihirli özellikler (B. E. 73)	**D1921.** Diğer sihirli özellikler (T. E. 20) (T. E. 29) (T. E. 41) (T. E. 44) (T. E. 68) (T. E. 70) (T. E. 100) (T. E. 101) (T. E. 122)
D2050-D2099. Sihirli güçlerin yıkıcılığı	
D2070. Büyüleme **D2071.2.** İnsan nazar değmesi sonucunda ölür (B. E. 74)	

D2071.2.1. İnsanlar hayvanları büyülü bakışlarıyla öldürürler (B. E. 51) (B. E. 52) (B. E. 134)	
D2100-D2149. Sihirli gücün diğer belirtileri	
	D2120. Sihirli taşıma (T. E. 43)
D2140. Elementlerin sihirli kontrolü **D2143.1.3.** Dua ile yağmur yağdırma (B. E. 40)	**D2140.** Elementlerin sihirli kontrolü **D2143.1.3.** Dua ile yağmur yağdırma (T. E. 106) **D2145.2.2.** Kışın sihirle büyüyen meyve (T. E. 102) (T. E. 103)
D2150-D2199. Çeşitli sihirsel belirtiler	
	D2151.2. Nehirlerin sihirli kontrolü (T. E. 94) (T. E. 95) **D2162.** Hastalığın sihirli kontrolü (T. E. 136) **D2188.3.** Köy ortadan kaybolur (T. E. 98)

Tablo D.2.

D. Sihir						
Farklı motif çeşitleri		**Ortak motif çeşitleri**	**Motiflerin sayısı**		**Motiflerin oranı**	**Mitolojik motiflerin genel motif toplamına oranı %**
Başkurt	39	12	**Başkurt**	68	% 42	% 4
Tatar	51		**Tatar**	95	% 58	% 5
Toplam	**102**		**153**		%100	% 9

"Sihir" kelimesi yerine büyü ve tılsım gibi kelimeler de kullanılır. Sihrin menşei şöyle açıklanabilir: Mitolojilerde dünyanın başlangıcında yaşanmış olan altın çağ vardır. İlkel toplumlar bu altın çağa ulaşmak için "*Mitleri öğrenerek, onları yeniden yaşayarak tanrıların, kahramanların ve atalarının vaktiyle yapmış olduğu şeyleri tekrarlamış olurlar.*"[4] Bu dönemle ilgili mitleri öğrenmek ve anlatmakla, o altın çağa dönülmekte ve dünya yenilenmektedir. Bu altın çağın sırlarına vakıf olmak, bilinmeyenlere ulaşmak ise, ancak sihirle mümkün olmaktadır. Yani sihir (büyü) "*eski sanatların altın çağıyla bugünün mucizevi etkili güçleri arasındaki köprü*"[5] vazifesini görmektedir. Kişiler, sihirle menşeine vakıf oldukları sırları kullanarak, bu sırlarla iyi veya kötü amaçlara hizmet eder. Bu sırlar, mitlerde olduğu gibi, herkes tarafından bilinmez ve özel törenlerle icra edilir.

Yukarıdaki ifadeler doğrultusunda sihir şöyle tarif edilebilir: Menşeini mitlerden alan ve onlar gibi gerçek olduğu düşünülen, yine mitlerde olduğu gibi gizli

[4] Bilge Seyidoğlu, Mitoloji Üzerine Araştırmalar, Metinler ve Tahliller, AÜ. Fen-Ed. Fak. Yay., Erzurum 2000, s. 4.
[5] Bronislaw Malinowski, Büyü, Bilim ve Din, Çev.: Saadet Özkal, Kabalcı Yay., İstanbul 1990, s. 73.

ve muhtelif törenlerle icra edilen, sırrına herkesin vakıf olmadığı, vakıf olan kişinin de bu sırrı iyi veya kötü amaçlar için kullandığı kurallar sistemidir.

Sihirle ilgili motifler için Tatar ve Başkurt efsanelerine bakıldığında şöyle bir tablo ile karşılaşılır: Efsanelerde "Sihir" başlığı altına toplanan motiflerin genel motif toplamına göre oranı %9'dur. Tablo D.2.'den görüleceği gibi, burada Tatar efsanelerindeki motiflerin çok, Başkurt efsanelerindeki motiflerin ise onlardan daha az olduğu dikkat çekmektedir. Oysaki Mitolojik Motifler, Hayvanlar ve Yasak adlı bölümlerde durum tam tersidir, yani Başkurtların motifleri daha çok, Tatarlarınki daha azdır.(bkz. Mitolojik Motifler, Hayvanlar, Yasak) Sihirle ilgili motiflerin medeni hayata dair izler taşıması Tatar efsanelerindeki motiflerin çok olmasının sebebidir. Meselâ sihirli çuvaldız, kazan, fıçı vb. Başkurtlarda bu unsurlar azdır ve arkaik dönemlerin izlerini taşır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Başkurt ve Tatar efsanelerdeki sihirle ilgili motiflerin kaynağı çoğunlukla mitlerdir. Sihir, mitin uygun ortamında kendisine yer bulur ve yaşar. Tatar ve Başkurt efsanelerindeki motiflerin bolluğuna bakıldığında bu iki Türk boyunun geçmişte yaşadığı mitik dönemlerin hatıralarını unutmayarak devam ettirdikleri görülmektedir.

Başkurt ve Tatar efsaneleri **Motif Index of Folk Litarature** adlı katalogdaki "Sihir" başlığı altında bulunan motiflerle de uyum sağlamaktadır. Bu durumda, sihirle ilgili motiflerin büyük bir çoğunluğunun, mitik devirlerde ortaya çıktığını iddia etmek de yanlış olmasa gerek.

Tatar ve Başkurt efsanelerinde **Motif Index**'teki "Sihir" maddesinde bulunmayan motifler de mevcuttur. Bu motifler Başkurtlarda 6, Tatarlarda 3 tanedir. Bu motifler başlarına (**T**) konarak uygun alt başlıklara yerleştirildi. Bu motifler şunlardır:

Başkurt:

(T)D212.4. İnsanın kardelene dönüşmesi (B. E. 14)
(T)D296. İnsanın kara dönüşmesi (B. E. 14)
(T)D495. Tüy yıldıza dönüşür (B. E. 4)
(T)D496. Kepçe yıldıza dönüşür (B. E. 6)
(T)D572.8. Beldeki hançeri çıkararak dönüşme (B. E. 15)
(T)D572.9. Sihirli asa ile dönüşme (B. E. 114)

Tatar:

(T)D187. İnsanın tahta kurusuna dönüşmesi (T. E. 146)
(T)D188. İnsanın güveye dönüşmesi (T. E. 1146)

(T)D454.12.1. Ayna denize dönüşür (T. E. 64)

Yukarıdaki motiflerin bazılarında, yaşanan iklimin etkisi vardır. Meselâ kardelene ve kara dönüşme. Bunun yanı sıra bu motifler daha sonraki dönemlerin izlerini taşırlar, bir yiğidin belindeki hançeri çıkararak şekil değiştirmesi gibi. Buradaki hançer motifi madenlerin işlendiği dönemin ürünüdür. Ayrıca bu farklı motiflerde Tatar ve Başkurtlar tabiatı 'canlı' olarak gördükleri için onu gözlemeyip, ona 'canlı' nazarıyla bakmışlardır. Örneğin insanın güveye ve tahta kurusuna, tüy ile kepçenin yıldıza dönüştüğünü farz ederek tabiattaki varlıklara yeni anlamlar yüklemişlerdir.

Tablolardan da görüleceği gibi Başkurt ve Tatar efsanelerinde sihirle ilgili motiflerle oldukça yoğundur. Bu motiflerin kökeni araştırılırsa mitlere ulaşılabilir. Sihir, mitler aracılığıyla bilinmeyen âlemlerin sırlarını açar. Aynı zamanda bu motifler dünyadaki sihirle ilgili motiflerle de uyum göstermektedir.

2.5.5. E. Ölümle ilgili tablolar ve yorumları

Tablo E.1.

E. Ölüm	
BAŞKURT	**TATAR**
E0-E199. Dirilme	
E0. Dirilme **(T)E3.1.** Sineğin şeytan tarafından diriltilmesi (B. E. 21)	
E30. Organları yerlerine koyarak diriltme **E33.** Kayıp organla yeniden diriltme (B. E. 73)	
	E80. Hayat suyu (T. E. 63) (T. E. 64)
E90. Hayat ağacı **(T)E90.1.** Asa (B. E. 113) (B. E. 144)	**E90.** Hayat ağacı **(T)E90.1.** Asa (T. E. 6)
E200-E599. Hayaletler ve hortlaklar	
	E230. Cezaya çarptırmak için ölümden dönmek **E234.** Hayalet intikam almak için geri döner (T. E. 135)
E250. Kana susamış hayalet **E251.3.3.** Vampir kan emer (B. E. 98) (B. E. 162)	
E400-E599. Hayaletler ve hortlaklar-çeşitli	
	E420. Hayaletin görünüşü **E425.1.** Kadın şeklindeki hayalet (T. E. 135)
	E540. Hayaletlerin çeşitli faaliyetleri **E545.** Konuşan ölü (T. E. 89) (T. E. 90)
E700-E799. Ruh	
E720. Ruh vücuda girer ve ayrılır **E720.1.** Rüyada görülen insanların ruhları (can) (B. E. 162)	

E721. Ruh (can) vücuttan ayrılıp seyahat eder (B. E. 162)	
E730. Hayvan şeklindeki ruh **E731.9.** Kurt şeklindeki ruh (B. E. 84)	

Tablo E.2.

E. Ölüm						
Farklı motif çeşitleri		**Ortak motif çeşitleri**	**Motiflerin sayısı**		**Motiflerin oranı**	**Mitolojik motiflerin genel motif toplamına oranı %**
Başkurt	6	1	**Başkurt**	9	% 56	0,005
Tatar	4		**Tatar**	7	% 44	0,004
Toplam	**11**		**16**		%100	0,009

Ölüm fikri tarih boyunca insanların zihinlerini meşgul etmiştir. İnsanlar ölümsüzlüğü, ebedî gençliği, öldükten sonra yaşanan şeyleri her zaman merak etmiş; ölüme çare bulmak veya ölenlerin diğer dünyada yaşadıklarını öğrenmek istemişlerdir. Bu da ölüm ve ölüyle ilgili birçok âdetin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ölüm ve ölüyle ilgili bu âdetlerin kaynağı mitolojilerdir. Mesela menşe miti bilinseydi, muhakkak ki ölüme ve onun getirdiği acı sonuçlara engel olunabilirdi. Ölüm ve ölüyle ilgili durumlarda, insanlar her zaman sevgi ve acımanın yanı sıra korku da duymuşlardır. Bu da insanlarda ölen kişinin dünyaya hayalet, hortlak veya çeşitli şekillerdeki ruh olarak döndüğü fikrinden kaynaklanmaktadır.

Tatar ve Başkurt efsanelerinde ölümle ilgili motifler çok azdır, bu motiflerin genel motiflere oranı ‰ 9'dur. Bu motiflerin kökeninin de mitler olduğu düşünülmektedir. Motiflerin ikisi **Motif Index**'te olmayıp uygun başlık bulunarak yerleştirilmiş motiflerdir. Bu iki motiften biri Tatarlar ve Başkurtlarda ortaktır. Bahsedilen katalogda bulunmayan ve tarafımızdan uygun başlık altına başlarına (**T**) konarak gösterilen motifler şunlardır:

Başkurt:

(T)E3.1. Sineğin şeytan tarafında diriltilmesi (B. E. 21)
(T)E90.1. Asa (B. E. 113) (B. E. 144)

Tatar:

(T)E90.1. Asa (T. E. 6)

Buradaki asa motifi, mitlerdeki hayat ağacı motifinin fonksiyonunu üstlenmiştir. Her iki efsanede de Türklerin kutsal kayın ağacından yapılmış bir asa

vardır. Asa motifi ebedî canlılığı temsil etmektedir. Sineğin diriltilmesi ise, sineğin kökenini açıklayan bir mittir. Ölümle ilgili motiflerin geriye kalanı **Motif Index**le uyum göstermektedir.

O halde Başkurt ve Tatar efsanelerinde "Ölüm"le ilgili motiflerin az olmasına rağmen mit kökenli olduğu ve dünyadaki halk anlatılarının motifleriyle uyum gösterdiği söylenebilir.

2.5.6. F. Olağanüstülüklerle ilgili tablolar ve yorumları

Tablo F.1.

F. Olağanüstülükler	
BAŞKURT	**TATAR**
F0-F199. Diğer dünyalara seyahatler	
F110-F199. Çeşitli diğer dünyalar	
F140. Diğer dünyanın sınırı **F141.** Başka dünyanın sınırı olan nehir (B. E. 97) (B. E. 99)	**F140.** Diğer dünyanın sınırı **F141.** Başka dünyanın sınırı olan nehir (T. E. 117)
F200-F399. Periler ve cinler	
	F210. Periler ülkesi **F216.** Periler ormanda yaşarlar (T. E. 117)
	F230. Perilerin görünüşü **F232.2.4.** Periler uzun saça sahiptir (T. E. 111) (T. E. 136) (T. E. 137) (T. E. 138) (T. E. 139) **F234.** Dönüşen peri (T. E. 93) (T. E. 128) **F234.2.** İnsan şeklindeki periler (T. E. 111) (T. E. 115) (T. E. 117) (T. E. 128) **F235.2.** Periler yalnızca belli bir zamanda görülebilirler (T. E. 117) **F235.2.1.** Periler yalnızca gece görülebilirler (T. E. 111) (T. E. 112) **F235.3.** Periler tek başına olan insanlara görünürler (T. E. 117)
	F240. Perilerin sahip oldukları şeyler **F241.** Perilerin hayvanları (T. E. 111) (T. E. 112) (T. E. 113) (T. E. 114) **F243.** Perilerin yiyeceği (T. E. 111) (T. E. 112) (T. E. 115) (T. E. 116)
F250. Perilerin diğer karakterleri **F252.1.0.2.** Su altındaki ülkenin kralı (B. E. 17)	
	F270. Perilerle ilgili çeşitli motifler **F271.4.3.** Perilerin ip eğirmesi (T. E. 111) (T. E. 112)
F300-F399. Periler ve ölümlüler	
F320. Periler insanları peri ülkesine götürürler **F324.** Kız peri tarafından kaçırılır (B. E. 10)	**F320.** Periler insanları peri ülkesine götürürler **F329.4.** Ölümlülerle ikamet eden periler (T. E. 116)
	F340. Perilerin hediyeleri **F342.** Periler ölümlülere para verirler (T. E. 115) (T. E. 116) **F349.** Periler ölümlülere ürünlerinde vb. bolluk vermeye söz verirler (T. E. 111)

F360. Kötü yürekli ve zarar verici periler (B. E. 10) (B. E. 156)	**F360.** Kötü yürekli ve zarar verici periler (T. E. 111) (T. E. 112) (T. E. 115) (T. E. 132) (T. E. 134) (T. E. 137) (T. E. 140) (T. E. 142) **F362.** Periler hastalığa sebep olurlar (T. E. 111) (T. E. 132) **F363.** Periler ölüme sebep olurlar (T. E. 117) **F363.6.** Periler öldürmek için insanları gıdıklarlar (T. E. 117) **F365.4.** Peri ürünün bir kısmını çalar (T. E. 115)
F366.2. Periler gece ölümlülerin atlarına binerler (B. E. 25) (B. E. 26)	**F366.2.** Periler gece ölümlülerin atlarına binerler (T. E. 113) **F366.2.1.** Periler atların kuyruklarını ve yelelerini örerler (T. E. 112) (T. E. 114) **F369.1.** Periler binaları ateşe verirler (T. E. 115)
F380. Perilerden kurtulma veya onları mağlup etme **F381.** Perilerden kurtulma (B. E. 156)	**F380.** Perilerden kurtulma veya onları mağlup etme **F381.** Perilerden kurtulma (T. E. 113) (T. E. 115) (T. E. 127) (T. E. 128) (T. E. 132) (T. E. 133) (T. E. 135) **F381.9.** Periler köpekler olduğu zaman yaklaşmazlar (T. E. 117) (T. E. 124) (T. E. 134) **F382.1.** Periler haçtan korkarlar **(T)F382.1.1.** Ubır erkeklerden korkar (T. E. 132)
F400-F499. Ruhlar ve şeytanlar	
F400. Ruhlar ve şeytanlar (genel)	**F400.** Ruhlar ve şeytanlar (genel) **F401.3.** Hayvan şeklindeki ruh (T. E. 132) (T. E. 141) **F401.3.7.** Kuş şeklindeki ruh (T. E. 128)
F401.6. İnsan şeklindeki ruh (B E. 161)	**F401.6.** İnsan şeklindeki ruh (T. E. 130) (T. E. 141) **F402.1.** Ruh insanın yolunu kaybetmesine yol açar (T. E. 117) (T. E. 127)
F402.1.4. Ruhlar atlar (B. E. 25) (B. E. 26) (B. E. 94) (B. E. 156) (B. E. 159)	**F402.1.4.** Ruhlar atlar (T. E. 112) (T. E. 114) (T. E. 117) (T. E. 119) (T. E. 120) (T. E. 121) (T. E. 122) (T. E. 123) (T. E. 128)
F402.2.1. Şeytanların kralı (B. E. 21) **F402.6.4.** Şeytanlar beyaz yarlardaki kovuklarda yaşarlar (B. E. 93) **(T)F402.6.5.** Şeytanlar cehennemde yaşar (B. E. 21) **(T)F402.6.6.** Şeytanlar toprak evlerde yaşar (B. E. 55) **(T)F402.6.7.** Cinler oyuklarda yaşarlar (B. E. 96) **F402.7.** Şeytanların ailesi (B. E. 55) (B. E. 93)	
F403.1. Ruhlar (şeytanlar) ölümlülere para verirler (B. E. 55)	**F403.1.** Ruhlar (şeytanlar) ölümlülere para verirler (T. E. 115)
F403.2. Ruhlar ölümlülere yardım ederler (B. E. 157)	**F403.2.** Ruhlar ölümlülere yardım ederler (T. E. 111)
F405. Ruhlarla mücadele etmenin araçları (B. E. 50)	
	F419. Hırsız ruh (T. E. 132)
F420. Su ruhları	**F420.** Su ruhu (T. E. 136) (T. E. 137) (T. E. 138) (T. E. 139) (T. E. 140) **F420.1.1.** Erkek şeklindeki su ruhu (T. E. 136)
F420.1.2. Kadın şeklindeki su ruhu (B. E. 22) (B. E. 155)	**F420.1.2.** Kadın şeklindeki su ruhu (T. E. 136) (T. E. 138) (T. E. 139) (T. E. 140)
F420.1.3. Hayvan şeklindeki su ruhları **(T)F420.1.3.13.** Ördek şeklindeki su ruhu (B. E. 23)	
	F420.1.5. Su ruhlarının gizliliği (T. E. 140) **F420.2.1.** Su ruhları su altındaki kristal kalede yaşarlar (T. E. 138) **F420.3.5.** Ölümlüler tarafından ziyaret edilen su ruhları (T. E. 138) **F420.4.5.** Su ruhları kıskançtır (T. E. 137) **F420.4.8.** Su ruhları suyun altında hazineye sahiptir (T. E. 137) **F420.5.2.1.5.** Su ruhu çocukları nehre çeker (T. E. 138)

	F420.5.2.2. Su ruhları ölümlüleri kaçırır ve onları su altında tutarlar (T. E. 139) **F420.5.2.12.** Su ruhu hastalık ve ölüme sebep olur (T. E. 136) (T. E. 137) (T. E. 138)
F421. Gölün ruhu (B. E. 22) (B. E. 68) (B. E. 90)	**F421.** Gölün ruhu (T. E. 139)
	F430. Hava ruhları **F432.** Rüzgâr ruhu (T. E. 129) (T. E. 162)
	F440. Bitki ruhlar **F441.2.** Ağaç ruhu (T. E. 158)
	F450. Yer altı ruhları **F456.** Maden ocağı ruhu (T. E. 141) (T. E. 142) (T. E. 143) (T. E. 144)
F460. Dağ ruhları (B. E. 42)	
	F480. Ev ruhları **F482.1.** İyi huylu ev perisinin görünüşü (T. E. 115) **F482.3.** İyi huylu ev ruhları evde yaşarlar **(T)F482.3.4.** Ev iyelerinin yaşadıkları diğer yerler (T. E. 111) (T. E. 112) (T. E. 115)
F490. Diğer ruhlar ve şeytanlar **(T)F499.4.** Şüreliler (Yarımtık) (B. E. 25) (B. E. 107) (B. E. 159) **(T)F499.5.** Dev ana (bisura) (B. E. 160) **(T)F499.6.** Ubır (B. E. 162) **(T)F499.8.** Ahır ruhu (B. E. 156) **(T)F499.9.** Hamam ruhu (B. E. 158) **(T)F499.10.** Hazine ruhları (B. E. 29)	**F490.** Diğer ruhlar ve şeytanlar **F499.3.** Cinler (T. E. 92) (T. E. 101) **(T)F499.4.** Şüreliler (Yarımtık) (T. E. 117) (T. E. 118) (T. E. 119) (T. E. 120) (T. E. 121) (T. E. 122) (T. E. 123) (T. E. 124) (T. E. 125) (T. E. 126) (T. E. 128) **(T)F499.5.** Biçura (T. E. 115) (T. E. 116) **(T)F499.6.** Ubır (T. E. 132) (T. E. 133) **(T)F499.7.** Albastı (T. E. 134)
F500-F599. Olağanüstü insanlar	
F500. Olağanüstü insanlar (B. E. 120) (B. E. 121) (B. E. 123) (B. E. 134)	
F510. Canavar insanlar **F511.** Olağanüstü başa sahip olan adam (B. E. 121) **F511.0.2.** Birden çok başı olan adam (B. E. 69) **F511.3.** Boynuzlara sahip olan insanlar (B. E. 148)	**F510.** Canavar insanlar **F511.0.4.** Adam koltuğunun altında başını taşır (T. E. 107) (T. E. 109) **F517.** Alışılmamış ayağa sahip olan insan (T. E. 101)
F530. Olağanüstü büyük ya da küçük kişiler (B. E. 144) **(T)F530.1.** Alpler (Alpamışalar) (B. E. 6) (B. E. 37) (B. E. 38) (B. E. 40) (B. E. 87)	**F530.** Olağanüstü büyük ya da küçük kişiler (T. E. 3) (T. E. 4) (T. E. 105) **(T)F530.1.** Alpler (Alpamışalar) (T. E. 1) (T. E. 81) (T. E. 82) (T. E. 83) (T. E. 84) (T. E. 85)
F540. Olağanüstü fiziksel organlar **F552.** Olağanüstü el (B. E. 37) **F556.** Olağanüstü ses (B. E. 3) (B. E. 119) (B. E. 144) **F559.4.** Olağanüstü baş (B. E. 107) (B. E. 152) **F559.7.** Olağanüstü kalp (B. E. 93)	**F540.** Olağanüstü fiziksel organlar **F545.2.2.** Alındaki boynuzlar (T. E. 119) **F551.** Olağanüstü ayak (T. E. 101) **F552.1.** Olağanüstü parmaklara sahip eller (T. E. 117) **F552.1.3.** Olağanüstü tırnaklar (T. E. 117) **F559.4.** Olağanüstü baş (T. E. 3) **F559.7.** Olağanüstü kalp (T. E. 89)
F560. Hayatın görülmedik halleri **F561.** Çiğ et yemeyi tercih eden insan (B. E. 162)	
F570. Diğer olağanüstü insanlar **F575.** Olağanüstü güzellikteki kadın (B. E. 14) (B. E. 103) (B. E. 132) (B. E. 135) (B. E. 136) (B. E. 138) **F575.2.** Yakışıklı adam (B. E. 136) **F575.3.** Olağanüstü güzellikteki çocuk (B. E. 32) **F576.** Olağanüstü çirkinlik (B. E. 25) (B. E. 98)	**F570.** Diğer olağanüstü insanlar **F575.** Olağanüstü güzellikteki kadın (T. E. 18) (T. E. 27) (T. E. 34) (T. E. 58) **F575.2.** Yakışıklı adam (T. E. 67) **F576.** Olağanüstü çirkinlik (T. E. 119)

F600-F699. Olağanüstü güçlere sahip olan insanlar	
F610. Olağanüstü güçlü insan (B. E. 64) (B. E. 89) (B. E. 90) (B. E. 92) **F621.** Ağaç söken olağanüstü güçlü insan (B. E. 37) (B. E. 87)	**F610.** Olağanüstü güçlü insan (T. E. 1) (T. E. 3) (T. E. 4) (T. E. 5) **F621.** Ağaç söken olağanüstü güçlü insan (T. E. 5)
F660. Olağanüstü hünerler **F661.** Olağanüstü nişancı (B. E. 3)	
	F680. Diğer olağanüstü güçler **F687.** İnsanın olağanüstü güzel kokusu (T. E. 107)
F700-F799. Olağanüstü yerler ve eşyalar	
F710. Olağanüstü su şekilleri **F713.** Olağanüstü göl (B. E. 43) (B. E. 61) (B. E. 123) **F715.** Olağanüstü nehir (B. E. 77) **F715.2.** Olağanüstü akışı olan nehir (B. E. 69) **F718.** Olağanüstü kuyu (B. E. 149)	**F710.** Olağanüstü su şekilleri **F713.** Olağanüstü göl (T. E. 54) (T. E. 100) **F713.2.** Dipsiz göller (T. E. 96) **F715.2.5.** Gözyaşlarından nehir (T. E. 72) **F718.** Olağanüstü kuyu (T. E. 40)
	F720. Denizatlı ve yeraltı dünyası **F725.** Deniz altındaki dünya (T. E. 153)
F750. Olağanüstü dağlar ve kara şekillerinin özellikleri **F755.8.** İçinden kuğu çıkan dağ (B. E. 136)	
F770. Olağanüstü binalar ve eşyalar **F775.** Olağanüstü çadır (B. E. 60)	
F790. Olağanüstü gökyüzü ve hava olayları (B. E. 10) (B. E. 11) **F791.** Gökyüzünün yükselip alçalması (B. E. 12) **F795.** Olağanüstü bulut (B. E. 27) (B. E. 30) (B. E. 44)	**F790.** Olağanüstü gökyüzü ve hava olayları (T. E. 60) (T. E. 62) **F795.** Olağanüstü bulut (T. E. 97)
F800. Olağanüstü kayalar ve taşlar (B. E. 117) **F809.** Taşların diğer olağanüstülükleri **(T)F809.10.** Böğüren taş (B. E. 41) **(T)F809.11.** Çok dik taş (B. E. 75) (B. E. 138) **(T)F809.12.** Gece parlayan (ışık saçan) taş (B. E. 79) (B. E. 108) **(T)F809.13.** Uçan taş (B. E. 136)	
	F810. Olağanüstü ağaçlar, bitkiler, meyveler vs. **F814.2.** Konuşan çiçekler **(T)F814.2.1.** Konuşan ağaçlar (T. E. 66)
F820. Olağanüstü elbiseler ve süs eşyaları **F825.** Olağanüstü yüzük (B. E. 8)	**F820.** Olağanüstü elbiseler ve süs eşyaları **F821.** Olağanüstü elbise (kaftan, giysi vs.) (T. E. 16) (T. E. 66) (T. E. 150)
F830. Olağanüstü silahlar **F831.** Olağanüstü ok **(T)F831.6.** Olağanüstü elmas ok (B. E. 3) **F838.** Olağanüstü bıçak (B. E. 32)	
F840. Diğer olağanüstü yerler ve nesneler **F841.1.9.** Gümüş bot (gemi) (B. E. 103) **F881.1.1.** Devasa kazan (B. E. 6) **F881.1.2.** Devasa kepçe (B. E. 6) **F883.1.** Olağanüstü kitap (B. E. 27) (B. E. 135) **F899.** Diğer olağanüstü nesneler **(T)F899.4.** Olağanüstü heybe (B. E. 99)	**F840.** Diğer olağanüstü yerler ve nesneler **F873.** Olağanüstü ordu (T. E. 2)
F900-F1099. Olağanüstü olaylar	
F930. Denizler ve sular hakkındaki olağanüstü olaylar **F932.1.** Nehir kaçağı takip eder (B. E. 45)	**F930.** Denizler ve sular hakkındaki olağanüstü olaylar **F931.0.2.** Kaftan kutsal kişiyi nehirde ıslatmadan taşır (T. E. 16)

F932.12. Konuşan nehir (dere) (B. E. 46) (B. E. 47) (B. E. 48)	
	F940. Yeraltında olağanüstü (denizaltı) kaybolmalar **F942.1.** Yer yarılır ve insanı yutar (T. E. 39)
F950. Olağanüstü tedavi etme (B. E. 113) **F959.** Olağanüstü tedaviler- çeşitli (B. E. 114)	**F950.** Olağanüstü tedavi etme (T. E. 6)
F960. Olağanüstü doğa olayları- elementler ve hava **F969.3.** Olağanüstü ışık (B. E. 136)	**F960.** Olağanüstü doğa olayları- elementler ve hava **F962.** Olağanüstü yağış (yağmur, kar vs.) (T. E. 75)
F970. Bitkiler ve ağaçların olağanüstü davranışları **F971.** Kuru asa çiçek atar (B. E. 113) (B. E. 144)	**F970.** Bitkiler ve ağaçların olağanüstü davranışları **F971.** Kuru asa çiçek atar (T. E. 6)
F980. Hayvanlarla ilgili olağanüstü olaylar **F989.** Hayvanlarla ilgili olağanüstü olaylar- çeşitli **(T)F989.1.2.** Atın toynaklarından çıkan nehri (B. E. 45) (B. E. 66)	
F1010. Diğer olağanüstü olaylar **F1068.** Realist rüya (B. E. 81) (B. E. 90)	**F1010.** Diğer olağanüstü olaylar **F1068.** Realist rüya (T. E. 7) (T. E. 10) (T. E. 19) (T. E. 45)

Tablo F.2.

F. Olağanüstülükler						
Farklı motif çeşitleri		**Ortak motif çeşitleri**	**Motiflerin sayısı**		**Motiflerin oranı**	**Mitolojik motiflerin genel motif toplamına oranı %**
Başkurt	45	29	**Başkurt**	117	% 39	% 7
Tatar	59		**Tatar**	180	% 61	% 11
Toplam	**133**		**297**		%100	% 18

Başkurt ve Tatar efsanelerindeki motifler dikkate alındığında, motif sayısının fazlalığı itibariyle Mitolojik Motifler ilk sırayı, Olağanüstülükler ise ikinci sırayı almaktadır.

Olağanüstülüklerle ilgili tabloya bakıldığında ilk dikkat çeken nokta Tatarlara ait motiflerin Başkurtlara oranla çok daha fazla olmasıdır. Oysa tabloların geneline bakıldığında bu durum tam tersidir, yani Başkurtların motifleri Tatarlarınkinden daha fazladır.(bkz. Mitolojik Motifler) "Olağanüstülükler"le ilgili motiflere bakıldığında Tatarlara ait olan motiflerin büyük çoğunluğunun masal dönemiyle ilgili olduğu kanaati uyanmaktadır. Başkurtlara ait olan motifler ise, daha arkaik özellikler gösterir. Fakat bu motifler hangi döneme ait olursa olsun mitik kaynaklıdır. Tablo F.1.'den de anlaşılacağı üzere bazı bölümlerdeki motifler, olağanüstü insanlar, olağanüstü yerler ve eşyalar ve olağanüstü olaylar vs. Tatarlarda da Başkurtlarda da eşittir.

İncelenen efsanelerin olağanüstülüklerle ilgili motifleri genellikle **Motif Index** adlı kitapta mevcut olan motiflerle uyum sağlamaktaysa da farklılık gösteren motifler de bulunmaktadır.

Başkurt:
(T)F402.6.5. Şeytanlar cehennemde yaşar (B. E. 21)
(T)F402.6.6. Şeytanlar toprak evlerde yaşar (B. E. 55)
(T)F402.6.7. Cinler oyuklarda yaşarlar (B. E. 96)
(T)F420.1.3.13. Ördek şeklindeki su ruhu (B. E. 23)
(T)F499.4. Şüreliler (Yarımtık) (B. E. 25) (B. E. 107) (B. E. 159)
(T)F499.5. Dev ana (bisura) (B. E. 160)
(T)F499.6. Ubır (B. E. 162)
(T)F499.8. Ahır ruhu (B. E. 156)
(T)F499.9. Hamam ruhu (B. E. 158)
(T)F499.10. Hazine ruhları (B. E. 29)
(T)F530.1. Alpler (Alpamışalar) (B. E. 6) (B. E. 37) (B. E. 38) (B. E. 40) (B. E. 87)
(T)F809.10. Böğüren taş (B. E. 41)
(T)F809.11. Çok dik taş (B. E. 75) (B. E. 138)
(T)F809.12. Gece parlayan (ışık saçan) taş (B. E. 79) (B. E. 108)
(T)F809.13. Uçan taş (B. E. 136)
(T)F831.6. Olağanüstü elmas ok (B. E. 3)
(T)F899.4. Olağanüstü heybe (B. E. 99)
(T)F989.1.2. Atın toynaklarından çıkan nehir (B. E. 45) (B. E. 66)

Tatar:

(T)F382.1.1. Ubır erkeklerden korkar (T. E. 132)
(T)F482.3.4. Ev iyelerinin yaşadıkları diğer yerler (T. E. 111) (T. E. 112) (T. E. 115)
(T)F499.4. Şüreliler (Yarımtık) (T. E. 117) (T. E. 118) (T. E. 119) (T. E. 120) (T. E. 121) (T. E. 122) (T. E. 123) (T. E. 124) (T. E. 125) (T. E. 126) (T. E. 128)
(T)F499.5. Biçura (T. E. 115) (T. E. 116)
(T)F499.6. Ubır (T. E. 132) (T. E. 133)
(T)F499.7. Albastı (T. E. 134)
(T)F530.1. Alpler (Alpamışalar) (T. E. 1) (T. E. 81) (T. E. 82) (T. E. 83) (T. E. 84) (T. E. 85)
(T)F814.2.1. Konuşan ağaçlar (T. E. 66)

Yukarıda gösterilen motifler çoğunlukla tabiatın ruhlarıyla ilgilidir. Orman ruhu şüreli, ahır ruhu, ubır, bisura ... gibi ruhlar Tatar ve Başkurt Türkleri arasında yaygındır. Bilindiği gibi mitik dönemlerde insanlar, tabiatı "canlı" olarak tasavvur ettikleri için her şeye bir ruh vermiş, her eşyaya bir anlam yüklemiştir. Bu ruhların da mitik dönemlerden kalma olduğuna, Şamanizmle birlikte daha da geliştiğine inanmak mümkündür.

Tablo F.2.'den de görüleceği gibi "Olağanüstülükler" genel motiflerle ilgili yapılan sıralamada %18'lik bir oranla ikinci sırayı işgal eder. Motifler genellikle **Motif Index**'e uyum sağlamaktaysa da farklı motifler de vardır. Farklı motifler diğer gruplara göre daha fazladır.

Sonuç olarak, Tatar ve Başkurt efsanelerine ait olağanüstü motiflerin masal ve oradan da mitlere kadar uzandığı kuvvetle muhtemeldir.

2.5.7. G. Canavarlarla ilgili tablolar ve yorumları

Tablo G.1.

G. Canavarlar	
BAŞKURT	**TATAR**
G200-G299. Büyücüler (cadılar)	
	G210. Büyücülerin (cadıların) şekilleri **G212.5.** Ateş topu şeklindeki cadı (T. E. 130) (T. E. 132) (T. E. 133) (T. E. 135)
G230. Cadıların yaşadıkları yerler **G237.** Cadılar gölde yaşarlar (B. E. 68)	
	G240. Cadıların alışkanlıkları **G249.3.** Cadılar bacadan eve girip çıkarlar (T. E. 130) (T. E. 133)
	G250. Cadıların tanınması **G259.3.** İğneyi batırdığında kan çıkmazsa cadı tanınabilir (T. E. 132)
G260. Cadıların kötü işleri **G263.** Cadılar yaralarlar, büyü yaparlar ve dönüştürürler **(T)G263.9.** Cadılar öfkelenince hayvanları yutarlar (B. E. 68)	
	G280. Cadılar-çeşitli motifler **G283.1.** Cadı rüzgâr estirir (T. E. 162)
G300-G399. Diğer devler	
G300. Diğer devler **G303.3.1.** İnsan şeklindeki şeytan (B. E. 93) **G303.4.** Şeytanların fiziksel özellikleri (B. E. 21) **G303.4.1.4.** Şeytanın burnu (B. E. 21) **G303.4.6.** Şeytanın kuyruğu (B. E. 21) **G303.4.8.** Şeytanların çeşitli özellikleri (B. E. 93) **G303.9.6.1.** Şeytanla insanın savaşı (B. E. 40)	**G300.** Diğer devler **G303.17.1.1.** Horoz öttüğü zaman şeytan kaybolur (T. E. 134)
G500-G599. Mağlup edilen dev	
G550. Devden kurtulma (B. E. 7)	

Tablo G.2.

G. Canavarlar					
Farklı motif çeşitleri		**Ortak motif çeşitleri**	**Motiflerin sayısı**	**Motiflerin oranı**	**Mitolojik motiflerin genel motif toplamına oranı %**
Başkurt	9	-	**Başkurt** 9	%50	0,005
Tatar	5		**Tatar** 9	%50	0,005
Toplam	**14**		**18**	%100	%1

Motif Index of Folk Literature adlı katalogda "ogre" adıyla verilen bu madde genellikle Türkçeye "dev" olarak çevrilmiştir. Gertrude Jobes ise, bu kelimeyi

"*insana benzeyen canavar*"[6] olarak tarif etmiştir. Bu yüzden kelimeyi tam olarak karşılamamasına rağmen "canavar" kelimesinin kullanımı tercih edildi.

Canavarlarla ilgili motifler, genel motif oranının %1'ini oluşturmaktadır. Buradaki motiflere bakıldığında motiflerin genellikle, "Olağanüstülükler"de olduğu gibi, masal dönemine ait olduğu görülmektedir. Ayrıca bu başlıktaki motifler Başkurt ve Tatar efsanelerinde eşit durumdadır. Motifler genellikle **Motif Index** adlı katalogda bulunan "canavarlar" maddesinin alt başlıklarıyla uyum göstermektedir. **Motif Index**'te tespit edilemeyen tek motif şudur:

(T)G263.9. Cadılar öfkelenince hayvanları yutarlar (B. E. 68)

Bu motifin de masal motifi olduğu düşünülmektedir.

"Canavarlar"la ilgili motifler çok az olduğu için görüşü kuvvetlendirecek bir kaynak bulunmamaktadır. Yine de bu motiflerin masal kökenli olduğu ve kullanılan katalogdaki motiflerle uyum gösterdiği söylenebilir.

2.5.8. H. İmtihanlarla ilgili tablolar ve yorumları

Tablo H.1.

H. İmtihanlar	
BAŞKURT	**TATAR**
H0-H199. Tanıma (kimlik) imtihanları	
H0. Kimlik imtihanları (B. E. 155)	
H80-H149. İşaretle tanıma	
H80. İşaretle tanıma **H87.** Buketler (çiçekler) ile tanıma (B. E. 16)	
H100. Bölünmüş işaret parçalarını birleştirerek tanıma **H105.** Öldürenin işaretleri olarak öldürülen hayvanın parçaları (B. E. 119)	
H110. Kumaş veya elbiseden tanıma **H113.** Mendille tanıma (B. E. 137)	
H120. İşaretle tanıma-çeşitli (B. E. 28) (B. E. 30) (B. E. 51) (B. E. 52) (B. E. 107) (B. E. 114) (B. E. 152)	**H120.** İşaretle tanıma-çeşitli (T. E. 10) (T. E. 19) (T. E. 20)
H300-H499. Evlilik imtihanları	
H310-H359. Adaylık testleri	
H310. Adaylık testleri **H331.6.** Adaylık yarışması: güreşme (B. E. 132) **H332.6.** Gelinle yarışan aday (B. E. 67) (B. E. 89) **H346.** Kendisini tedavi eden adama verilen prenses (B. E. 113)	**H310.** Adaylık testleri **H331.5.** Adaylık yarışması: koşu (T. E. 58)

[6] Gertrude Jobes, Dictionary of Mythology Folklore and Symbols, The Scarecrow Press Ins. New York 1962, II. Cilt, s. 201

H900-H999. Görev ve vazifelerin yerine getirilmesi	
H900-H949. Görevlerin tayini	
H920. Görevlerin tayin edicileri **H934.3.** Üvey anne tarafından verilen görevler (B. E. 9) **H938.** Peri tarafından verilen görevler (B. E. 10)	**H920.** Görevlerin tayin edicileri **H934.3.** Üvey anne tarafından verilen görevler (T. E. 61) (T. E. 62)
H940. Görevin verilmesi- çeşitli **(T)H947.** Yüzük getirme ve şarap içme (B. E. 8)	
H1000-H1199. Görevlerin doğası	
H1010-H1049. Saçma veya imkansız görevler	
H1020. Tabiatın yasalarına aykırı görevler **H1021.** İmkansız malzeme türünden verilen görevler (B. E. 139)	**H1020.** Tabiatın yasalarına aykırı görevler **H1023.2.** Elekle su taşıma görevi (T. E. 61)
H1050-H1089. Mantığa aykırı gelen görevler	
H1150. Çalma, yakalama ya da öldürme ile ilgili görevler **H1154.3.1.** Vahşi bir atı yakalama görevi (B. E. 140)	
H1250-H1399. Araştırmaların doğası	
	H1320. Harikulade nesneyi ya da hayvanı araştırma **H1321.1.** Hayat suyunu arama (T. E. 63) (T. E. 64)

Tablo H.2.

H. İmtihanlar						
Farklı motif çeşitleri		**Ortak motif çeşitleri**	**Motiflerin sayısı**		**Motiflerin oranı**	**Mitolojik motiflerin genel motif toplamına oranı %**
Başkurt	11	2	**Başkurt**	19	% 68	0,1
Tatar	3		**Tatar**	9	% 32	0,005
Toplam	**16**		**28**		%100	%1,6

Başkurt ve Tatar efsanelerinde "İmtihanlar"la ilgili motifler genel motif toplamının % 1,6'sını oluşturmaktadır. Tablo H.2.'ye bakıldığı zaman bu motiflerin büyük bir kısmının Başkurtlara ait olduğu görülür. Bu durum, Mitolojik Motiflerde de açıklandığı gibi, Başkurtların yerleşik hayata Tatarlardan daha sonra geçmiş olmalarından kaynaklanmaktadır.

"İmtihanlar"la ilgili motifler incelendiğinde onların genellikle eski dönemlere, yani mitik dönemlere ait oldukları görülmektedir. Motiflerde **Motif Index of Folk Literature** adlı katalogla uyum sağlamayan sadece bir motif vardır, bu motif Başkurt Türklerine aittir: **(T)H947.** Yüzük getirme ve şarap içme. Bu motifin Başkurt Türkleri arasında, İslamiyet'in kabulünden sonra şarabın yasaklanmasıyla ilgili olduğu, bu yüzden sonraki dönemde meydana geldiği açıktır.

Tablolardan da anlaşılacağı üzere, Başkurt ve Tatar efsanelerindeki İmtihanlarla ilgili motifler mit kökenlidir ve bir istisna dışında, **Motif Index of Folk Literature** adlı katalogdaki motiflerle ortaklık arz eder.

2.5.9. J. Akıllılar ve aptallarla ilgili tablolar ve yorumları

Tablo J.2.

J. Akıllılar ve aptallar	
BAŞKURT	**TATAR**
J0-J199. Kazanılan veya sahip olunan akıl (bilgi)	
J150. Aklın (bilginin) kazanılmasının diğer şartları **J151.** Yaşlı insanlardan öğrenilen bilgi (B. E. 5) (B. E. 20) (B. E. 102) (B. E. 119) (B. E. 135) **(T)J151.5.** Hocadan öğrenilen bilgi (B. E. 155) **J155.** Kadınlardan öğrenilen bilgi (akıl) (B. E. 31) (B. E. 118) (B. E. 159) (B. E. 161)	**J150.** Aklın (bilginin) kazanılmasının diğer şartları **J151.** Yaşlı insanlardan öğrenilen bilgi (T. E. 120) (T. E. 123) **(T)J151.6.** Veli kişiden öğrenilen bilgi (T. E. 11) **J155.** Kadınlardan öğrenilen bilgi (akıl) (T. E. 9) (T. E. 21) (T. E. 29) (T. E. 30) (T. E. 31) (T. E. 32) (T. E. 33) (T. E. 34) (T. E. 35)
J1750-J1849. Saçma yanlış anlamalar	
	J1810. Yanlış anlaşılan fiziksel olaylar **J1811.4.** Horozun ötüşünün yorumlanması (T. E. 101)

Tablo J.2.

J. Akıllılar ve aptallar						
Farklı motif çeşitleri		**Ortak motif çeşitleri**	**Motiflerin sayısı**		**Motiflerin oranı**	**Mitolojik motiflerin genel motif toplamına oranı %**
Başkurt	1	3	**Başkurt**	10	% 43	0,006
Tatar	2		**Tatar**	13	% 57	0,008
Toplam	**5**		**23**		%100	%1,4

Tablolarda da görülebileceği gibi "Akıllılar ve Aptallar" adlı maddede motif çeşidi azdır. Motiflerin genel motiflere oranı %1,4'dür. Efsanelerde bu motiflerin az miktarda bulunması normaldir. Tatarların efsanelerindeki motifler daha fazladır. Motifler daha ziyade tarihî dönemlere aittir. Beş farklı motiften ikisi Tatar ve Başkurtlara özgüdür. Bu motifler şunlardır:

Başkurt:

(T)J151.5. Hocadan öğrenilen bilgi (B. E. 155)

Tatar:

(T)J151.6. Veli kişiden öğrenilen bilgi (T. E. 11)

Yukarıda verilen motifler İslâmiyet'in kabulü ile bağlantılıdır. Kalan üç motif ise **Motif Index**'le ortaktır.

Tatar ve Başkurt efsanelerinden yola çıkarak "Akıllılar ve Aptallar" maddesi hakkında bir hükme varmak zordur; ancak motiflerin genellikle tarihî dönemlere ait olduğu ve bunlardan bazılarının kullanılan katalogla uyum gösterdiği ifade edilebilir.

2.5.10. K. Aldatmalarla ilgili tablolar ve yorumları

Tablo K.1.

K. Aldatmalar	
BAŞKURT	**TATAR**
K100.K299. Aldatıcı anlaşmalar	
K100. Aldatıcı anlaşmalar (B. E. 111) (B. E. 112) (B. E. 124) (B. E. 125) (B. E. 126) (B. E. 127) (B. E. 128) (B. E. 129)	**K100.** Aldatıcı anlaşmalar (T. E. 36) (T. E. 37) (T. E. 47) (T. E. 48) (T. E. 50) (T. E. 56)
K500-K699. Aldatarak kaçma	
K500. Aldatarak tehlikeden veya ölümden kurtulma (B. E. 93) (B. E. 96)	**K500.** Aldatarak tehlikeden veya ölümden kurtulma (T. E. 117) (T. E. 118) (T. E. 126)
K700-K799. Aldatarak yakalama	
K700. Aldatarak yakalama (B. E. 22) (B. E. 25) (B. E. 26) (B. E. 94) (B. E. 152) (B. E. 112) (B. E. 159)	**K700.** Aldatarak yakalama (T. E. 117) (T. E. 119) (T. E. 120) (T. E. 121) (T. E. 122) (T. E. 123) (T. E. 128)
K900-K999. Öldürücü Aldatmalar	
	K950. Haince öldürmenin çeşitli türleri **K951.** Ağzına sıcak demir akıtarak öldürme (T. E. 52)
K1800-K1899. Kıyafet değiştirerek veya illüzyonla aldatma	
K1810. Kıyafet değiştirerek aldatma (B. E. 118)	**K1810.** Kıyafet değiştirerek aldatma **K1812.** Kıyafet değiştiren kral (padişah) (T. E. 21) (T. E. 29)
K1870. İllüzyonlar **K1887.** Hayali sesler (B. E. 42)	**K1870.** İllüzyonlar (T. E. 42) (T. E. 101)
K1900-K1999. Hileler, sahtekârlıklar	
K1900. Hileler, sahtekârlıklar (B. E. 140)	**K1900.** Hileler, sahtekârlıklar (T. E. 13) (T. E. 21)
K2200-K2299. Alçaklar ve ihanet edenler	
	K2200. Alçaklar ve ihanet edenler (T. E. 52)
K2260. Esrarlı hainler **K2260.1.** Esrarlı hain adam (B. E. 15)	**K2260.** Esrarlı hainler **K2260.1.** Esrarlı hain adam (T. E. 26)
K2290. Diğer alçaklar ve ihanet edenler **K2295.** Hain hayvanlar (B. E. 14) **K2297.** Hain arkadaş (B. E. 116)	

Tablo K.2.

K. Aldatmalar						
Farklı motif çeşitleri		**Ortak motif çeşitleri**	**Motiflerin sayısı**		**Motiflerin oranı**	**Mitolojik motiflerin genel motif toplamına oranı %**
Başkurt	4	5	**Başkurt**	23	% 49	0,014
Tatar	3		**Tatar**	24	% 51	0,015
Toplam	**12**		**47**		%100	%2,9

Tatar ve Başkurt efsanelerindeki "Aldatmalar"la ilgili motifler genel motif toplamının %2,9'unu oluşturmaktadır. Tespit edilen motifler **Motif Index of Folk Literature** adlı katalogda bulunan aynı maddedeki motiflerle ortaktır. Motifler genellikle gündelik hayatta karşılaşılan olaylarla ilgilidir. İnsanlar hile yaparak başarıya veya amaçlarına ulaşır. Efsanelerde bu tür motiflere sıkça rastlanılmaz. Başkurt ve Tatar efsanelerinde bu konuyla ilgili olarak farklı motiflere rastlanmamıştır.

2.5.11. L. Kaderin ters dönmesi ile ilgili tablolar ve yorumları

Tablo 11.1.

L. Kaderin ters dönmesi	
BAŞKURT	**TATAR**
L100-L199. Talihi yaver gitmeyen kahraman (kadın)	
L160. Talihi yaver gitmeyen kahramanın başarıları (kadın) **L161.1.** Fakir oğlan ile zengin kızın evlenmesi (B. E. 70)	
L400-L499. Kibir aşağılık getirir	
L400. Kibir aşağılık getirir (B. E. 65) (B. E. 122)	**L400.** Kibir aşağılık getirir (T. E. 65)

Tablo 11.2.

L. Kaderin ters dönmesi						
Farklı motif çeşitleri		**Ortak motif çeşitleri**	**Motiflerin sayısı**		**Motiflerin oranı**	**Mitolojik motiflerin genel motif toplamına oranı %**
Başkurt	1	1	**Başkurt**	3	% 75	0,002
Tatar	-		**Tatar**	1	% 25	0,0004
Toplam	**2**		**4**		%100	0,0024

Yukarıdaki tabloların da gösterdiği gibi Tatar ve Başkurt efsanelerinde "Kaderin Ters Dönmesi" ile alakalı motiflerin genel motiflere oranı 0,0024'tür. Halk anlatılarında adaletin ve eşitliğin önemi ve bunların geçerliliğinin vurgulanması önemli konulardan biridir. Efsanelerdeki bu tarz motifler eşitlik ve adaletin her durumda mümkün olduğuna işaret etmektedir. Fakat motifler çok az olduğu için bu konuda kesin bir hüküm verilmesi mümkün değildir. Başkurt ve Tatar efsanelerine ait motifler **Motif Index of Folk Literature** adlı eserle de uyumludur.

2.5.12. M. Geleceğin tayini ile ilgili tablolar ve yorumları

Tablo M.1.

M. Geleceğin tayini	
BAŞKURT	**TATAR**
M100-M199. Antlar ve yeminler	
M100. Antlar ve yeminler (B. E. 16)	
M110. Ant ve yemin etme **M118.** Başı üzerine yemin etmek (B. E. 27)	
M150. Diğer antlar ve yeminler (B. E. 98) (B. E. 119) **(T)M179.** Şüreli'nin kimseye dokunmama andı (B. E. 25) (B. E. 26)	**M150.** Diğer antlar ve yeminler **(T)M179.** Şüreli'nin kimseye dokunmama andı (T. E. 119)
M200-M299. Anlaşmalar ve söz vermeler	
M200. Anlaşmalar ve söz vermeler (B. E. 113) (B. E. 132)	
M210. Şeytan ile anlaşma (B. E. 93) **(T)M210.1.** Cin ile anlaşma (B. E. 96)	
M300-M399. Kehanetler	
M300. Kehanetler **M301.** Kahinler (B. E. 140) **M301.2.** Kahin olarak yaşlı kadın **(T)M301.2.0.1.** Kahin olarak yaşlı adam (B. E. 134) **M301.11.** Kahin olarak ruh **(T)M301.11.1.** Kahin olarak Şüreli (Yarımtık) (B. E. 26)	**M300.** Kehanetler **M301.** Kahinler (T. E. 32) **M301.2.** Kahin olarak yaşlı kadın (T. E. 21) **M301.17.** Kahin olarak kral (padişah) (T. E. 26) (T. E. 31) (T. E. 33) (T. E. 35)
M340. Olumsuz kehanetler **M341.1.2.1.** Kralın (padişahın) ölümüyle ilgili kehanet (B. E. 118) **M341.3.** Belirli bir yerde ölme kehaneti (B. E. 83)	**M340.** Olumsuz kehanetler **M341.1.2.1.** Kralın (padişahın) ölümüyle ilgili kehanet (T. E. 10) **M356.** Ülkenin kaderiyle ilgili kehanetler (T. E. 26) (T. E. 31) (T. E. 32) (T. E. 33) (T. E. 34) (T. E. 35) (T. E. 101)
M370. Kehanetin yerine gelmesinden kaçmak için boş çabalar **M370.1.** Ölüm kehanetinin yerine getirilmesi (B. E. 117) **M376.2.** Kehanetin yerine getirilmesinden kaçmak için hamile kadınların katli (B. E. 118)	

M400-M499. Kargışlar	
	M400. Kargışlar (T. E. 39) (T. E. 49)
M410. Kargışların ilanı **M411.1.** Ebeveynlerin kargışı (B. E. 14) **(T)M411.1.3.** Kayınpederin kargışı (B. E. 14) **(T)M411.1.5.** Kayınvalidenin kargışı (B. E. 70) **M411.14.** Rahibin kargışı **(T)M411.4.1.** Mollanın kargışı (B. E. 30) (B. E. 71) **M411.19.** Hayvanların kargışı (B. E. 19)	**M410.** Kargışların ilanı **M411.1.** Ebeveynlerin kargışı (T. E. 57) (T. E. 86) **M411.2.** Dilencinin kargışı (T. E. 96) (T. E. 97) **M411.5.** Yaşlı kadının kargışı (T. E. 52) (T. E. 97) **M411.7.** Ruhlar tarafından kargışlama (T. E. 117) (T. E. 121) (T. E. 122) (T. E. 123) **M411.8.** Evliyanın (kahinin) kargışı (T. E. 51) (T. E. 96)
	M460. Aileler üzerindeki kargışlar **M461.1.** Köydeki kargış: torunlar asla belli bir sayıyı geçemez (T. E. 51) (T. E. 52) **M475.** Bir şehri kargışlama (T. E. 51) **M475.1.** Bir şehri asla büyümemesi için kargışlama (T. E. 117) (T. E. 121) (T. E. 122) (T. E. 123) **M476.** Nehri kargışlama (T. E. 94) (T. E. 95)

Tablo M.2.

M. Geleceğin tayini						
Farklı motif çeşitleri		**Ortak motif çeşitleri**	**Motiflerin sayısı**		**Motiflerin oranı**	**Mitolojik motiflerin genel motif toplamına oranı %**
Başkurt	14	4	**Başkurt**	22	% 39	0,013
Tatar	11		**Tatar**	34	% 61	0,020
Toplam	**29**		**56**		%100	%3,3

Geleceğin Tayini adlı başlık altında verilen motifler Tatar ve Başkurt efsanelerinde genel motiflerin %3,3'ünü teşkil eder. Bu, diğer birçok motif grubuna göre oldukça yüksek bir orandır. Motiflerin büyük bir kısmı Tatarlara aittir. Motiflerin tamamına bakıldığında onların genellikle mitik kökenli oldukları görülmektedir. Kahinler, antlar ve kargışlar bunun en iyi göstergesidir.

Başkurt ve Tatar efsanelerindeki "Geleceğin Tayini" adlı başlıktaki motifler, **Motif Index of Folk Literature** adlı katalogda da bulunmaktadır. Fakat adı geçen katalogda rastlanmayan motifler de vardır. Bunlar Başkurtlarda 7, Tatarlarda 1 tanedir.

Başkurt:

(T)M179. Şüreli'nin kimseye dokunmama andı (B. E. 25) (B. E. 26)
(T)M210.1. Cin ile anlaşma (B. E. 96)
(T)M301.2.0.1. Kahin olarak yaşlı adam (B. E. 134)
(T)M301.11.1. Kahin olarak Şüreli (Yarımtık) (B. E. 26)

(T)M411.1.3. Kayınpederin kargışı (B. E. 14)
(T)M411.1.5. Kayınvalidenin kargışı (B. E. 70)
(T)M411.4.1. Mollanın kargışı (B. E. 30) (B. E. 71)

Tatar:

(T)M179. Şüreli'nin kimseye dokunmama andı (T. E. 119)

Efsanelerde mitik kökene sahip motiflerin yanı sıra gündelik hayatla ve dinle ilgili olan motifler de mevcuttur. Meselâ, şüreli kahin görevini görür; molla veya kayın peder /kayın valide kişileri kargışlar.

Tatar ve Başkurtların efsanelerinde bulunan motiflerin mitik kökenli oldukları düşünülmektedir. Motifler, **Motif İndex of Folk Literature** adlı katalogla da büyük oranda uyum sağlarlar. Bu eserle uyum göstermeyen motifler ise çeşitli dönemlere aittir.

2.5.13. N. Şans ve kaderle ilgili tablolar ve yorumları

Tablo N.1.

N. Şans ve kader	
BAŞKURT	**TATAR**
N0-N99. Bahisler ve kumarlar	
N10. Karı, koca ve hizmetçiler üzerine bahisler **(T)N17.** Kadının hamile olup olmadığıyla ilgili bahisler (B. E. 102) (B. E. 119)	
N90. Bahisler ve kumarlar- çeşitli (B. E. 13) (B. E. 48) (B. E. 133)	**N90.** Bahisler ve kumarlar- çeşitli (T. E. 79)
N100-N299. Şans ve talihin yolları	
N100-N169. Şans ve talihin tabiatı	
N120. Şans ve talihin belirlenmesi **N127.2.** Uğurlu gün Çarşamba (B. E. 31)	
N400-N699. Şanslı kazalar	
N440-N499. Kıymetli sırların öğrenilmesi	
N440. Kıymetli sırların öğrenilmesi (B. E. 120)	
N500-N599. Sahipsiz hazine	
N510. Hazinenin bulunduğu yer **N511.** Yer altındaki hazine (B. E. 29) **N511.1.** İnsanlar tarafından gömülen hazine (B. E. 27) (B. E. 28) (B. E. 29) (B. E. 76) **N511.4.** Yılan deliğindeki hazine (B. E. 27) **N511.1.8.** Sandık, fıçı, çaydanlık, top fıçısına gömüle hazine (B. E. 165) **N511.1.11.** Dağın tepesine gömülen hazine (B. E. 27) (B. E. 28) (B. E. 30) (B. E. 76) (B. E. 143) (B. E. 165)	**N510.** Hazinenin bulunduğu yer **N511.1.** İnsanlar tarafından gömülen hazine (T. E. 91) (T. E. 92) **N511.1.11.** Dağın tepesine gömülen hazine (T. E. 93) **N513.** Suyun altına gizlenen hazine (T. E. 92)
N530. Hazinenin keşfi **N531.** Rüya yoluyla hazinenin keşfi (B. E. 30) **N532.** Ateş gizlenmiş hazineyi gösterir (B. E. 31) (B.	**N530.** Hazinenin keşfi

E. 142) **N542.** Hazineyi bulmak için belli şartlar (B. E. 28) (B. E. 31) (B. E. 142) **(T)N542.3.** Hazineyi bulmak için belli kelimeleri söyleme (B. E. 30) **(T)N542.4.** Hazineyi bulmak için taharet alma (B. E. 30) **N543.** Hazineyi belirli insanlar bulabilir (B. E. 27) (B. E. 30) **N543.2.** Horoza izler açtıran ve tavuğa da toprağı kaktıran adam tarafından bulunan hazine (B. E. 31)	**N542.** Hazineyi bulmak için belli şartlar (T. E. 93)
N550. Gizli hazineyi ortaya çıkarma **N551.** Bir hazineyi kim bulabilir (B. E. 27) **N554.1.** Hazineyi keşfetmek için kurban kesme (B. E. 28) (B. E. 29)	
	N570. Hazinenin koruyucusu **(T)N584.** Hazineyi cinler korur (T. E. 18) (T. E. 92) (T. E. 93) **(T)N585.** Hazineyi köpek korur (T. E. 91)
N590. Hazinelerle ilgili çeşitli motifler (B. E. 27) (B. E. 20) **N591.** Hazineye beddua. Bulanın ya da sahibinin kötü şansa sahip olması (B. E. 29)	**N590.** Hazinelerle ilgili çeşitli motifler **N591.** Hazineye beddua. Bulanın ya da sahibinin kötü şansa sahip olması (T. E. 91)
N800-N899. Yardımcılar	
N810. Doğaüstü yardımcılar **N813.** Yardımcı cin (ruh) **(T)N813.1.** Yardımcı şeytan (B. E. 55) **N814.** Yardımcı melek (B. E. 158) **N814.1.** Kadın melek tarafından havaya yükseltilir (B. E. 8) **N819.** Doğaüstü yardımcılar- çeşitli (B. E. 5) (B. E. 43) (B. E. 90)	**N810.** Doğaüstü yardımcılar **N813.** Yardımcı cin (ruh) (T. E. 111) **N819.** Doğaüstü yardımcılar- çeşitli (T. E. 141) (T. E. 143) (T. E. 144)
N820. İnsan yardımcılar **N825.** Yardımcı yaşlı insan (B. E. 5) **N844.** Yardımcı derviş (B. E. 27) **N884.** Yardımcı hırsız (kaçak) (B. E. 76)	**N820.** İnsan yardımcılar **N825.** Yardımcı yaşlı insan (T. E. 131) **N828.** Yardımcı akıllı kadın (T. E. 11) **N831.** Yardımcı kız (T. E. 64)

Tablo 13.2.

N. Şans ve kader						
Farklı motif çeşitleri		**Ortak motif çeşitleri**	**Motiflerin sayısı**		**Motiflerin oranı**	**Mitolojik motiflerin genel motif toplamına oranı %**
Başkurt	20	7	**Başkurt**	46	% 72	% 3
Tatar	6		**Tatar**	18	% 28	% 1
Toplam	**33**		**64**		%100	% 4

Efsanelerde Şans ve Kader ile ilgili motifler % 4'lük bir oran oluşturmaktadır. Bu oranda en büyük pay Başkurtlara aittir. Başkurtların bu konuyla ilgili motiflerine bakıldığında motiflerin büyük çoğunluğunun mitik döneme ait

olduğu görülür; hazinelerle ilgili motifler ve yardımcılarla ilgili bazı motifler bunların arasında sayılabilir. Onlara özgü motifler Tatarlara nazaran daha arkaiktir. Bazı motifler gündelik hayattaki alışkanlıklara dair izlenimi verse de bunların temeli de çok eski dönemlere dayanmaktadır. Çarşamba gününün uğurlu sayılması bu motiflerdendir.

Başkurt ve Tatar efsanelerindeki motifler genellikle **Motif Index of Folk Literature** adlı eserdeki Şans ve Kader başlığını taşıyan motiflerle uyum içindedir. Fakat bu uyumu sağlamayan 6 motif mevcuttur ve bu motiflerin 4'ü Başkurtlara, 2'si Tatarlara aittir.

Başkurt:

(T)N17. Kadının hamile olup olmadığıyla ilgili bahisler (B. E. 102) (B. E. 119)
(T)N542.3. Hazineyi bulmak için belli kelimeleri söyleme (B. E. 30)
(T)N542.4. Hazineyi bulmak için taharet alma (B. E. 30)
(T)N813.1. Yardımcı şeytan (B. E. 55)

Tatar:

(T)N584. Hazineyi cinler korur (T. E. 18) (T. E. 92) (B. E. 93)
(T)N585. Hazineyi köpek korur (T. E. 91)

Bu motiflerden bazıları gündelik hayatla ilgili işler üzerine iken, bazıları da mitolojik kökenlidir. Bir motif ise [**(T)N542.4.** Hazineyi bulmak için taharet alma (B. E. 30)] İslâmiyet'in kabulüyle ortaya çıkmıştır.

Efsanelerdeki motifler, **Motif Index of Folk Literature** adlı katalogdaki Şans ve Kader maddesiyle ortak özelliklere sahiptir ve çoğunlukla da mitik kökenlidir. Bahsedilen katalogda bulunamayan motifler ise çeşitli kökenlere sahiptir.

2.5.14. P. Cemiyetle ilgili tablolar ve yorumları

Tablo P.1.

P. Cemiyet	
BAŞKURT	**TATAR**
P0-P99. Krallık ve asilzadelik	
P10. Krallar (padişahlar) (B. E. 14) (B. E. 45) (B. E. 83) (B. E. 103) (B. E. 110) (B. E. 113) (B. E. 114) (B. E. 115) (B. E. 119) (B. E. 129) (B. E. 140)	**P10.** Krallar (padişahlar) (T. E. 2) (T. E. 6) (T. E. 10) (T. E. 11) (T. E. 12) (T. E. 14) (T. E. 15) (T. E. 17) (T. E. 21) (T. E. 27) (T. E. 30) (T. E. 31) (T. E. 32) (T. E. 33) (T. E. 34) (T. E. 35) (T. E. 36) (T. E. 47) (T. E. 48) (T. E. 49)
P100-P199. Diğer sosyal sınıflar	
P110. Padişahın vezirleri (B. E. 140)	**P110.** Padişahın vezirleri (T. E. 6)
P120. Din adamları **(T)P121.** Hoca (Molla) (B. E. 71) (B. E. 136)	

P150. Zengin insanlar (B. E. 3) (B. E. 134) (B. E. 138) (B. E. 141)	
P200-P299. Aile	
P210. Karı- koca (B. E. 121) (B. E. 122)	**P210.** Karı- koca (T. E. 67)
P230. Ebeveynler ve çocuklar **P231.** Anne ve oğlu (B. E. 114) **P234.** Baba ve kız (B. E. 66) (B. E. 67)	
	P250. Erkek ve kız kardeşler (T. E. 5) (T. E. 86)
P260. Kanuni akrabalar **P261.** Kayın peder (B. E. 51) **P264.** Yenge-baldız (B. E. 51) (B. E. 52) (B. E. 134)	
P280. Üvey akrabalar **P282.** Üvey anne (B. E. 9) (B. E. 10)	**P280.** Üvey akrabalar **P282.** Üvey anne (T. E. 61) (T. E. 62)
P300-P399. Diğer sosyal akrabalar	
P320. Misafirperverlik (B. E. 33)	
P400-P499. İşler ve meslekler	
P410. İşçiler (B. E. 14) **P412.** Çoban (B. E. 136) (B. E. 148) **P414.** Avcılık-nişancılık (B. E. 3) (B. E. 20) (B. E. 23) (B. E. 24) (B. E. 43) (B. E. 65) (B. E. 66) (B. E. 74) (B. E. 85) (B. E. 90) (B. E. 101) (B. E. 116) (B. E. 137)	**P410.** İşçiler **P412.** Çoban (T. E. 10) **P414.** Avcılık-nişancılık (T. E. 19) (T. E. 20)
P420. Öğrenilen meslekler **P421.** Kadı (B. E. 8) **(T)P426.4.** Müftü (B. E. 8)	**P420.** Öğrenilen meslekler **P424.** Hekim (T. E. 2) (T. E. 6)
	P430. Banker ve tüccarlar **P431.** Tüccar (T. E. 2)
P460. Diğer meslekler ve işler **(T)P486.** Kavalcı (B. E. 20) **(T)P487.** Arıcılık (B. E. 101) (B. E. 116)	
P600-P699. Âdetler	
P600. Âdetler **P634.** Ziyafetler (B. E. 74) (B. E. 132)	

Tablo P.2.

P. Cemiyet						
Farklı motif çeşitleri		**Ortak motif çeşitleri**	**Motiflerin sayısı**		**Motiflerin oranı**	**Mitolojik motiflerin genel motif toplamına oranı**
Başkurt	13	6	**Başkurt**	53	% 62	% 3
Tatar	3		**Tatar**	32	% 38	% 2
Toplam	**22**		**85**		%100	% 5

Başkurt ve Tatar efsanelerindeki "Cemiyet" ile ilgili motifler genel olarak gündelik hayatta rastlanılan motiflerdir. Başkurt ve Tatar efsanelerinin cemiyetle ilgili motifleri içinde, onların göçebelik ve hayvancılık dönemlerinden kalma motifler de vardır. Bu bölümde de Başkurtlara ait motifler Tatarlara göre daha

fazladır. Bu durum, Başkurtların Tatarlardan daha sonra yerleşik düzene geçmelerinden kaynaklanmış olabilir. Ayrıca efsanelerdeki motifler **Motif Index of Folk Literature** adlı katalogdaki motiflerle de uyumludur. Adı geçen katalogla uyum göstermeyen motif 4 tanedir ve bunların tamamı Başkurtlara aittir.

(T)P121. Hoca (Molla) (B. E. 71) (B. E. 136)
(T)P426.4. Müftü (B. E. 8)
(T)P486. Kavalcı (B. E. 20)
(T)P487. Arıcılık (B. E. 101) (B. E. 116)

Yukarıda vermiş olduğumuz motiflerin ilk ikisi İslâmiyet'in etkisi altında meydana gelmiş olan mesleklerdir; diğer ikisi ise geleneksel yaşam tarzına ait motiflerdir.

Başkurt ve Tatar efsanelerindeki "Cemiyet"le ilgili motifler, **Motif Index of Folk Literature** adlı katalogla uyum gösterir; motifler, aynı zamanda gündelik hayatla ilgilidir.

2.5.15. Q. Mükâfatlar ve cezalarla ilgili tablolar ve yorumları

Tablo Q.1.

Q. Mükâfatlar ve cezalar	
BAŞKURT	**TATAR**
Q10-Q99. Mükâfatlandırılmış işler	
Q10. Mükâfatlandırılmış işler (B. E. 45) (B. E. 135)	
Q100-199. Ödüllerin tabiatı	
Q110. Maddi mükâfatlar **Q111.** Ödül olarak zenginlik (B. E. 3)	
Q200-Q399. Cezalandırılmış işler	
	Q200. Cezalandırılan işler (T. E. 60)
Q220. Cezalandırılmış kutsal şeylere (Tanrı'ya) itaatsizlik **Q235.** Kargış ile cezalandırma (B. E. 14) (B. E. 30)	
	Q260. Cezalandırılmış aldatmalar **Q261.** Cezalandırılan ihanet (T. E. 52)
Q280. Cezalandırılmış nezaketsizlik **Q285.4.** Köleliğe mahkum edilme cezası (B. E. 67)	
Q300. Cezalandırılmış kavgalar **Q301.** Kıskançlığın cezası (B. E. 46)	
Q400-Q599. Cezaların türleri	
Q450. Zalimce cezalandırmalar **Q451.4.** Ceza olarak dilini koparma (B. E. 18)	
Q550. Mucizevi cezalar (B. E. 49) (B.E. 163) **Q551.3.4.** Ceza olarak taş kesilme (B. E. 42)	
Q560. Cehennemdeki cezalandırma (B. E. 21)	

Tablo Q.2.

Q. Mükâfatlar ve cezalar						
Farklı motif çeşitleri		Ortak motif çeşitleri	Motiflerin sayısı		Motiflerin oranı	Mitolojik motiflerin genel motif toplamına oranı
Başkurt	9	-	Başkurt	10	% 83	0,006
Tatar	2		Tatar	2	% 17	0,001
Toplam	11		12		%100	0,007

Bilindiği gibi cezalandırma daha çok ilkel toplumlarda görülür. Efsanelerde "Cezalandırma" ile ilgili motifler çok fazla miktarda değildir. Fakat yine Başkurtların bu gruptaki motifleri Tatarlarınkine oranla daha fazladır. "Cezalandırma" ile ilgili motiflerin genel olarak mitik menşeli oldukları düşünülmektedir. Hatta Başkurtlardaki motifler Tatarlara göre daha arkaiktir.

Başkurt ve Tatar efsanelerindeki motifler **Motif Index Folk Literature** adlı eserle uyum sağlamaktadır.

2.5.16. R. Esirler ve kaçaklarla ilgili tablolar ve yorumları

Tablo R.1.

R. Esirler ve kaçaklar	
BAŞKURT	**TATAR**
R0-R99. Esirlik	
R0. Esirlik **(T)R9.7.** Şüreli yakalanır (B. E. 25) (B. E. 26) (B. E. 94) (B. E. 107) (B. E. 152)	**R0.** Esirlik **(T)R9.7.** Şüreli yakalanır (T. E. 117) (T. E. 119) (T. E. 120) (T. E. 121) (T. E. 122) (T. E. 123)
R10. Kaçırma **R13.1.6.** Kız ayı tarafından kaçırılır ve ayı onu kendisine eş edinir (B. E. 150)	**R10.** Kaçırma **R10.1.** Kaçırılan prenses (T. E. 94) **R11.** Canavar (dev) tarafından esir edilme (T. E. 64) **R13.1.5.** Kurt insanı kaçırır (T. E. 19) **R13.4.1.** Yılan tarafından kaçırılma (T. E. 153)
R40. Esir tutulan yerler **R41.3.** Zindana kapatma (B. E. 16)	
R200-R299. Firarlar ve takipler	
R210. Firarlar (B. E. 140) (B. E. 141) **R213.** Evden kaçma (B. E. 72) **R219.** Kaçmalar- çeşitli (B. E. 73)	
R260. Takipler (B. E. 141)	**R260.** Takipler **R261.1.** Yuvarlanan başı takip etme (T. E. 108)
R300-R399. Sığınaklar ve yeniden yakalanma	
R310. Sığınaklar **R321.** Sığınak olarak orman (B. E. 73)	
R350. Kaçanların tekrar ele geçirilmeleri (B. E. 73)	

Tablo R.2.

R. Esirler ve kaçaklar						
Farklı motif çeşitleri		**Ortak motif çeşitleri**	**Motiflerin sayısı**		**Motiflerin oranı**	**Mitolojik motiflerin genel motif toplamına oranı %**
Başkurt	8	1	**Başkurt**	14	% 56	0,008
Tatar	5		**Tatar**	11	% 44	0,007
Toplam	**14**		**25**		%100	%1,5

Başkurt ve Tatar efsanelerindeki Esirler ve Kaçaklar adlı gruptaki motiflere bakıldığında bu grupta, çoğunlukla mitolojik kökenli motiflerin olduğu dikkat çekmektedir. Olağanüstü varlıklar tarafından kaçırılma veya olağanüstü varlığın yakalanması bu mitik motiflerden bazılarıdır. Grupta **Motif Index Folk Literature** adlı katalogla uyum sağlamayan bir tek motif vardır. Bu motif Başkurt ve Tatar efsanelerinde ortaktır. "(T)R9.7. Şüreli yakalanır" adını taşıyan bu motif, ilk defa Başkurt ve Tatarlarda rastlanan olağanüstü bir varlıkla ilgilidir ve mitik kökenlidir. Motifler arasında gündelik hayata dair olanlar da mevcuttur.

2.5.17. S. Anormal zulümlerle ilgili tablolar ve yorumları

Tablo S.1.

S. Anormal zulümler	
BAŞKURT	**TATAR**
S0-S99. Zalim akrabalar	
S10. Zalim ebeveynler **S11.** Zalim baba (B. E. 71) (B. E. 72)	**S10.** Zalim ebeveynler **S11.3.3.** Baba oğlunu öldürür (T. E. 19)
	S20. Zalim çocuk ve büyük çocuklar **S21.** Zalim oğul (T. E. 87) (T. E. 89) (T. E. 90)
S30. Zalim üvey ve süt akrabalar **S31.** Zalim üvey anne (B. E. 9) (B. E. 10)	
S50. Zalim kanuni akrabalar **S51.** Zalim kayın valide (B. E. 70)	**S50.** Zalim kanuni akrabalar **S51.** Zalim kayın valide (T. E. 88) **S54.** Zalim gelin (T. E. 89) **S56.1.** Sevgilisi kızdan babasını öldürmesini ister (T. E. 90)
S100-S199. Korkunç katliamlar ve sakat bırakmalar	
S110. Öldürmeler **S111.** Zehirleyerek öldürme (B. E. 74) **S112.1.** Kaynatarak öldürme (B. E. 56) (B. E. 96) (B. E. 119)	**S110.** Öldürmeler **S112.** Yakarak öldürme (T. E. 14) (T. E. 27) (T. E. 117) (T. E. 121)

	S113. Boğarak öldürme (T. E. 123) **S113.1.** Asarak öldürme (T. E. 3)
S115. Bıçaklayarak öldürme (B. E. 16) **S115.2.** Başına iğne batırarak öldürme (B. E. 96)	**S115.** Bıçaklayarak öldürme (T. E. 58)
S117. Atın arkasında sürükleyerek öldürme (B. E. 138)	**S116.** Ezerek öldürme (T. E. 10)
S118. Keserek öldürme (B. E. 116) (B. E. 121) (B. E. 136) (B. E. 143)	**S118.** Keserek öldürme (T. E. 10) (T. E. 27) (T. E. 47) (T. E. 90)
S127. Yukarıdan atarak öldürme (B. E. 71) (B. E. 73)	
S132. Açlıktan öldürme (B. E. 143)	
S139. Çeşitli zalimce öldürmeler	**S139.** Çeşitli zalimce öldürmeler
S139.2.2.1. Katledilen düşmanların başları kazıklara oturtulur (B. E. 121)	
(T)S139.2.2.9. Katledilen düşmanın başı hayvanlara atılır (B. E. 129)	
S139.6. Yüreğini çıkararak öldürme (B. E. 73) (B. E. 122)	**S139.6.** Yüreğini çıkararak öldürme (T. E. 89)
S180. Yaralama ve işkence (B. E. 57) (B. E. 58) (B. E. 59) (B. E. 102) (B. E. 119)	**S180.** Yaralama ve işkence (T. E. 47)
S200-S299. Zalimce kurban etmeler	
S260. Kurbanlar (B. E. 32)	**S260.** Kurbanlar **S260.1.** İnsan kurbanı (T. E. 31) (T. E. 32) (T. E. 33) (T. E. 34) (T. E. 35) **S261.** Temele kurban sunma (T. E. 26) (T. E. 31) (T. E. 32) (T. E. 33) (T. E. 34) (T. E. 35)
S300-S399. Terk edilen veya öldürülen çocuklar	
S300. Terk edilen veya kaçırılan çocuklar **S302.** Öldürülen çocuklar (B. E. 71)	

Tablo S.2.

S. Anormal zulümler						
Farklı motif çeşitleri		**Ortak motif çeşitleri**	**Motiflerin sayısı**		**Motiflerin oranı**	**Mitolojik motiflerin genel motif toplamına oranı**
Başkurt	13	4	**Başkurt**	29	% 49	0,018
Tatar	10		**Tatar**	30	% 51	0,018
Toplam	**27**		**59**		%100	% 3,6

Anormal zulümlerle ilgili motifler, Başkurt ve Tatar efsanelerinde hemen hemen eşittir. Motifler incelendiğinde her iki grupta da çok eski dönemlere ait motiflerin olduğu görülmektedir. Öldürme şekillerinin bazıları ilkel dönemi hatırlatmaktadır. Meselâ yüreğini çıkararak öldürme, düşmanın başını kazığa oturtma, insan kurbanı vs. Burada ilkel dönemlerden kastedilen şey şüphesiz mitik dönemlerdir.

Başkurt ve Tatar efsanelerinin motiflerinden, bir tanesinin dışında, hepsi **Motif Index of Folk Literature** adlı eserle ortaklık göstermektedir. Bu demektir ki incelenen motifler ile adı geçen kitaptaki motifler aynıdır, yani bu motifler bütün dünyada ortak olan motiflerdir. **Motif Index**'le uyum sağlamayan motif **(T)S139.2.2.9.** Katledilen düşmanın başı hayvanlara atılır (B. E. 129) şeklindedir ve motifin temeli geçmiş dönemlere dayanmaktadır.

Tatar ve Başkurt efsanelerindeki Anormal Zulümler hakkındaki motifler üzerine son olarak şunlar söylenebilir: Motifler genellikle mitik dönemlere aittir ve **Motif Index** adlı katalogdaki motiflerle, bir istisna dışında, uyum gösterirler. Ayrıca, tablolardan da ortaya çıkan sonuca göre, efsaneler çoğunlukla mitolojik kökenlidir. Kaynaklarını mitolojiden alan efsanelerde zulümlerle ilgili motiflerin çok olması da normaldir.

2.5.18. T. Cinsiyetle ilgili tablolar ve yorumları

Tablo T.1.

T. Cinsiyet	
BAŞKURT	**TATAR**
T0-T99. Aşk	
T10. Aşık olma **T11.3.** Rüyada âşık olma (B. E. 135) **T15.** İlk görüşte âşık olma (B. E. 14) (B. E. 136) (B. E. 137)	**T10.** Aşık olma **T11.2.** Resmini görerek âşık olma (T. E. 38)
T50. Kur yapma **T52.5.** Kadına drahoma ödeme **(T)T52.5.1.** Başlık parası (B. E. 49) (B. E. 52) (B. E. 139) **T61.** Nişanlanma (B. E. 51) (B. E. 134) **T61.5.** Çocuklar doğdukları gece nişanlanırlar (B. E. 14) **T68.1.** Kurtarıcıya ödül olarak teklif edilen prenses (B. E. 3)	
T80. Trajik aşk **T86.2.** Aynı zamanda ölen âşıklar (B. E. 136) **T89.** Trajik aşk-çeşitli motifler **T89.2.** Kadın sevgilisini kurtarmak için kendisini kurban eder (B. E. 73)	
T90. Aşkla ilgili çeşitli motifler **T91.** Aşkta eşitsizlik **T91.5.1.** Aşkta kız zengin oğlan fakirdir (B. E. 136) (B. E. 138) (B. E. 139) **(T)T91.5.1.2.** Aşkta kız fakir oğlan zengindir (B. E. 14)	

T100-T199. Evlilik	
	T100. Evlilik (T. E. 1) (T. E. 6) (T. E. 32) **T104.** Yabancı kral prensesi evlenmeye zorlamak için savaş açar (T. E. 18) (T. E. 38)
T110. Olağandışı evlilik **T111.** Ölümlü ile tabiatüstü varlıkların evlenmesi (B. E. 17) (B. E. 93) (B. E. 94) (B. E. 95) (B. E. 96) (B. E. 100) (B. E. 107) (B. E. 152) (B. E. 155) (B. E. 159) **T111.2.** Gökyüzünden gelen kadının ölümlü bir insanla evlenmesi (B. E. 114) **T111.2.2.** Ay ile ölümlünün evlenmesi (B. E. 145) **(T)T120.** İki nehrin evlenmesi (B. E. 49) **T121**. Eşit olamayan evlilik (B. E. 70)	
T130. Evlenme âdetleri **(T)T130.1.** Dünür olma (B. E. 14) (B. E. 73) (B. E. 74) (B. E. 110) (B. E. 132) (B. E. 136) (B. E. 137) (B. E. 139) **T131.1.0.1.** Baba kızının yalnızca kendi seçtiği adamla evleneceğine söz verir (B. E. 74)	
T200-T299. Evlilik hayatı	
	T250. Kadın ve kocanın karakterleri **T255.** İnatçı kadın veya koca (T. E. 145)
T280. Evlilik hayatının diğer durumları **T294.** Doğaüstü koca (kadın) eski evini özler ve akrabalarını ziyarete gider (B. E. 17)	
T300-T399. Namus ve bakirelik	
T310. Bakirelik ve iffetlilik **T311.2.1.** Kız sevmediği bir insanla evlenmektense intihar etmeyi tercih eder (B. E. 72)	
T400-T499. Uygun olmayan evlilik ilişkileri	
	T400. Uygun olmayan evlilik ilişkileri (T. E. 3)
T500-T599. Hamile kalma ve doğum	
T510. Mucizevi hamilelik **T521.** Güneş ışığından hamile kalma (B. E. 103) **T539.** Mucizevi hamile kalma **(T)T539.6.** Bisuradan hamile kalma (B. E. 161)	
T550. Anormal doğumlar **T569.** Anormal doğumlar- çeşitli (B. E. 161)	
T580. Doğum **T582.** Yeni doğan çocuğu kötü ruhlardan koruma (B. E. 50)	
T590. Hamile kalma ve doğumla ilgili çeşitli motifler **T596.** Çocuklara isim verme (B. E. 118)	**T590.** Hamile kalma ve doğumla ilgili çeşitli motifler **T596.** Çocuklara isim verme (T. E. 1)
T600-T699. Çocukların bakımı	
T610. Çocuğun bakımı ve büyütülmesi (B. E. 82) **T611.10.** İnsan köpek tarafından emdirilir: Mac Con (Köpeğin oğlu) olarak adlandırılır (B. E. 109) **T615.** Doğaüstü büyüme (B. E. 20) (B. E. 102) (B. E. 119)	

Tablo T.2.

T. Cinsiyet						
Farklı motif çeşitleri		**Ortak motif çeşitleri**	**Motiflerin sayısı**		**Motiflerin oranı**	**Mitolojik motiflerin genel motif toplamına oranı %**
Başkurt	26	1	**Başkurt**	54	% 86	0,032
Tatar	5		**Tatar**	9	% 14	0,005
Toplam	**32**		**63**		%100	% 3,7

Başkurt ve Tatar efsanelerindeki Cinsiyet ile ilgili motifler iki kaynağa aittir. Bu kaynaklardan ilki mitlerdir. Olağanüstü evlilik, rüyada âşık olma, mucizevî hamile kalma bu dönemin işaretlerini vermektedir. Efsanelere ait motiflerin bir diğer kaynağı ise, geleneksel yaşamdır. Geleneksel yaşamda ortaya çıkan motifler efsanelere de girmiştir. Bilindiği gibi efsanelerde, "adaletin ve eşitliğin sağlanması gerektiği" mesajı verilir. Hatta efsanelerde "sevgiye destek verme" mesajı da bulunmaktadır. Cinsiyetle ilgili motifler arasında bu iki türdeki motiflere de rastlanılmaktadır.

Tatar ve Başkurt efsanelerindeki Cinsiyetle ilgili motifler genel olarak **Motif Index of Folk Literature** adlı kitaptaki motiflerle uyumludur. Fakat bu uyumu sağlamayan beş tane motif vardır. Bunlar Başkurtlara aittir.

(T)T52.5.1. Başlık parası (B. E. 49) (B. E. 52) (B. E. 139)
(T)T91.5.1.2. Aşkta kız fakir oğlan zengindir (B. E. 14)
(T)T120. İki nehrin evlenmesi (B. E. 49)
(T)T539.6. Bisuradan hamile kalma (B. E. 161)
(T)T596.3. Çocuklara kötü isim verme (B. E. 50)

Yukarıda vermiş olduğumuz motifler çoğunlukla geleneksel yaşama dairdir. İçlerinden iki tanesinin mitolojik dönemlere ait olduğu düşünülmektedir. Bu motiflerden biri ise, daha önce belirtildiği gibi efsanelerin "adaletin sağlanması" yönündeki mesajını taşımaktadır.

Cinsiyet ile ilgili olan motifler Başkurtlarda büyük bir oran tutmaktadır. Bunun sebebi, Başkurtların yerleşik hayata geçmelerinin Tatarlardan çok daha sonra olmasına bağlanabilir.

Tatar ve Başkurt efsanelerindeki Cinsiyetle ilgili motifler **Motif Index**'le ortaklık göstermektedir; motiflerin kaynakları mitik dönem ve geleneksel hayattır. Bilindiği üzere Tatarlar da Başkurtlar da mitik dönemleri artık çok geride

bırakmıştır. Fakat yukarıdaki tablolardan da görülebileceği gibi, mitik dönem bittiği halde izleri devam etmektedir. Bu motiflerin Başkurtlarda daha yoğun olması, onların geçmişe daha bağlı olduğunun göstergesidir. Asırlar boyunca dağlık ve ormanlık alanlarda yaşayan Başkurtlar, geçmişlerini daha az unutmuşlardır.

2.5.19. V. Dinle ilgili tablolar ve yorumları

Tablo V.1.

V. Din	
BAŞKURT	**TATAR**
V0-V99. Dini törenler	
V0. Dini törenler **V1.** Kutsal nesneler **V1.6.1.1.** Tapınılan dağlar ve tepeler **(T)V1.6.1.1.** Kutsal dağlar (B. E. 54) (B. E. 62) **V1.6.4.1.** Kutsal taş (B. E. 53) (B. E. 164) **V1.7.1.** Kutsal ağaç **(T)V1.7.1.5.** Kutsal kayın ağacı (B. E. 113) **V1.11.** Putlara tapınma (B. E. 113) **(T)V2.** Kutsal tükürük (B. E. 114)	**V0.** Dinî törenler **V1.** Kutsal nesneler **V1.4.2.** Güneşe tapınma (T. E. 7) **V1.7.1.** Kutsal ağaç (T. E. 102)
V10. Dinsel kurbanlar **V12.4.1.** Köpek kurbanı (B. E. 84) **V12.4.6.** Koyun (koç) kurbanı (B. E. 32)	**V10.** Dinsel kurbanlar **V12.4.1.** Köpek kurbanı (T. E. 26) (T. E. 31) (T. E. 32) (T. E. 33) (T. E. 34) (T. E. 35) **V17.3.** Tehlikeden kurtulmak için kurban (T. E. 117) (T. E. 138)
V30. Dinsel tören **V39.6.** Verilen sözü tutma (B. E. 49)	
	V50. İbadet **(T)V56.** Namaz kılmak (T. E. 6) (T. E. 9) (T. E. 12) (T. E. 15) (T. E. 26) (T. E. 40) (T. E. 44) (T. E. 72) (T. E. 86) (T. E. 99) (T. E. 101) (T. E. 106)
V60. Cenaze merasimleri **(T)V61.12.** Cenaze namazı (B. E. 141) **(T)V61.13.** Evini üzerine yıkarak ölüyü gömme (B. E. 122) **V67.1.** Süsleri (silahları, arabası) kahramanla gömülür (B. E. 67)	**V60.** Cenaze merasimleri **(T)V61.13.** Evini üzerine yıkarak ölüyü gömme (T. E. 46)
V100-V199. Dini binalar ve nesneler	
V110. Dini binalar **V116.** Sunaklar (B. E. 53) (B. E. 54) (B. E. 64) (B. E. 164)	**V110.** Dini binalar **V116.** Sunaklar (T. E. 17)
	V130. İbadetle ilgili diğer kutsal nesneler **V132.** Kutsal su (T. E. 6) (T. E. 17) (T. E. 106)
V140. Kutsal emanetler (B. E. 164)	
V200-V299. Kutsal kişiler	
V200. Kutsal kişiler **(T)V206.** Hz. Ömer (B. E. 114)	**V200.** Kutsal kişiler **(T)V207.** Hz. Hızır (T. E. 7) (T. E. 11) (T. E. 99) **(T)V208.** Mehdi (T. E. 6)

V210. Dinin kurucuları **(T)V211.** Hz. Muhammet (B. E. 53) (B. E. 114) **(T)V212.** Nuh peygamber (B. E. 18) (B. E. 19)	**V210.** Dinin kurucuları **(T)V211.** Hz. Muhammet (T. E. 6) (T. E. 8) **(T)V212.** Nuh peygamber (T. E. 1) (T. E. 73)
V220. Evliyalar (B. E. 54) (B. E. 81) (B. E. 108) (B. E. 122)	**V220.** Evliyalar (T. E. 14) (T. E. 40) (T. E. 41)
V230. Melekler **V248.** Melekler ve Tanrı (B. E. 8)	
V300-V399. Dini inanışlar	
V330. Bir dinden bir başkasına dönme **(T)V330.1.** Putperestlikten İslâmiyet'e dönme (B. E. 113) (B. E. 114)	**V330.** Bir dinden başka bir dine dönme (T. E. 51) **(T)V330.1.** Putperestlikten İslâmiyet'e dönme (T. E. 2) (T. E. 6) (T. E. 7) (T. E. 67)

Tablo V.2

V. Din						
Farklı motif çeşitleri		**Ortak motif çeşitleri**	**Motiflerin sayısı**		**Motiflerin oranı**	**Mitolojik motiflerin genel motif toplamına oranı %**
Başkurt	11	7	**Başkurt**	29	% 42	0,017
Tatar	8		**Tatar**	40	% 58	0,024
Toplam	26		69		%100	% 4,1

Efsanelerdeki Din'le ilgili motifler, Başkurtlara göre, Tatarlarda daha fazladır. Bu motifler diğer motiflere nazaran bazı farklılıklar arz eder. Dinle ilgili motifler için iki kaynak gösterilebilir. Bunlardan ilki mitolojik dönemdir. Köpek kurbanı, kutsal şeyler bu mitik motiflerdendir. Kaynaklardan bir diğeri ise, dindir Din kavramının içerisinde İslâmiyetle birlikte Şamanizm de bulunmaktadır. dinle ilgili motifler Tatar ve Başkurtlara özgüdür. Bu motifler on altı adettir.

Başkurt:

(T)V1.6.1.1. Kutsal dağlar (B. E. 54) (B. E. 62)
(T)V1.7.1.5. Kutsal kayın ağacı (B. E. 113)
(T)V2. Kutsal tükürük (B. E. 114)
(T)V61.12. Cenaze namazı (B. E. 141)
(T)V61.13. Evini üzerine yıkarak ölüyü gömme (B. E. 122)
(T)V206. Hz. Ömer (B. E. 114)
(T)V211. Hz. Muhammet (B. E. 53) (B. E. 114)
(T)V212. Nuh peygamber (B. E. 18) (B. E. 19)
(T)V330.1. Putperestlikten İslâmiyet'e dönme (B. E. 113) (B. E. 114)

Tatar:

(T)V56. Namaz kılmak (T. E. 6) (T. E. 9) (T. E. 12) (T. E. 15) (T. E. 26) (T. E. 40) (T. E. 44) (T. E. 72) (T. E. 86) (T. E. 99) (T. E. 101) (T. E. 106)
(T)V61.13. Evini üzerine yıkarak ölüyü gömme (T. E. 46)
(T)V207. Hz. Hızır (T. E. 7) (T. E. 11)
(T)V208. Mehdi (T. E. 6)
(T)V211. Hz. Muhammet (T. E. 6) (T. E. 8)
(T)V212. Nuh peygamber (T. E. 1) (T. E. 73)
(T)V330.1. Putperestlikten İslâmiyet'e dönme (T. E. 2) (T. E. 6) (T. E. 7) (T. E. 67)

Yukarıdaki motiflerin bazılarının kökeni Şamanizm'e dayanmaktadır. Şamanizm'de dağlar ve kayın ağacı kutsal sayılmaktadır. Başkurtlar, geçmiş dönemlere ait bu iki izi unutmamış ve efsanelerinde saklı tutmuşlardır. Tatar ve Başkurtlara özgü olan diğer motifler ise, bu iki Türk boyunun İslâmiyet'i kabullerinden sonra ortaya çıkmış olan motiflerdir. Evini üzerine yıkarak ölüyü gömme âdeti ise, belki daha eski dönemlerin, yani mitik dönemlerin izlerinden biridir

Yukarıda verilen motiflerin dışındaki motifler ise **Motif Index of Folk Literature** adlı katalogla ortaktır.

Sonuçta Tatar ve Başkurt efsanelerindeki Dinle ilgili motiflerin bazılarının mitik dönemlerle ortak olduğu, **Motif Index**'le de uyum gösterdiği, motiflerinin bazılarının kökeninin Şamanizm olduğu, bazılarının ise İslâmiyet'in kabulünden sonra meydana gelmiş olduğu söylenebilir. Tatarlarda Dinle ilgili motiflerin Başkurtlara göre daha fazla olmasının sebebi ise, onların Başkurtlardan çok daha önce İslâmiyet'i kabul etmiş olmalarından kaynaklanmaktadır.

2.5.20. W. Karakter özellikleriyle ilgili tablolar ve yorumları

Tablo W.1.

W. Karakter özellikleri	
BAŞKURT	**TATAR**
W0-W99. Karakterin güzel özellikleri	
W10. Nezaket **W11.** Cömertlik (B. E. 106)	
W100-W199. Karakterin çirkin özellikleri	
W110. Karakterin çirkin özellikleri- kişisel **W111.** Tembellik (B. E. 12) **W117.** Övünme (B. E. 27) (B. E. 42)	**W110.** Karakterin çirkin özellikleri- kişisel **W111.3.** Tembel eş (T. E. 147)
W150. Karakterin kişisel özellikleri- sosyal **W165.** Yersiz gurur (B. E. 65) (B. E. 122) **W181.** Kıskançlık (B. E. 46) (B. E. 74) (B. E. 120)	**W150.** Karakterin kişisel özellikleri- sosyal **W151.** Aç gözlülük (T. E. 130) (T. E. 146) **W165.** Yersiz gurur (T. E. 65) **W167.** İnatçılık (T. E. 145) **W181.** Kıskançlık (T. E. 62)

Tablo W.2.

W. Karakter özellikleri						
Farklı motif çeşitleri		**Ortak motif çeşitleri**	**Motiflerin sayısı**		**Motiflerin oranı**	**Mitolojik motiflerin genel motif toplamına oranı %**
Başkurt	3	2	**Başkurt**	8	% 62	0,005
Tatar	3		**Tatar**	5	% 38	0,003
Toplam	**8**		**13**		%100	0,008

Efsanelerin belli mesajları verdiklerinden yukarıda bahsedilmişti. Şüphesiz ki bu mesajlardan bazıları da insanların karakterlerinde bulunan iyi özelliklerin övülmesi ve kötü özelliklerin de yerilmesidir. Tatar ve Başkurt efsanelerinde ise, genellikle kötü özelliklerin yerildiği görülmüştür. Fakat bu motifler fazla değildir. Motiflerin oranı ‰8'dir. Efsanelerin evrensel değerlerleri vurguladığını iddia etmek mümkündür.

Tatar ve Başkurt efsanelerindeki Karakter Özellikleri **Motif Index of Folk Literature** adlı eserdeki motiflerle de uyum göstermektedir. Bu maddede Tatar veya Başkurtlara özgü olan motiflere rastlanamamıştır.

2.5.21. Z. Çeşitli motif grupları ile ilgili tablolar ve yorumları

Tablo Z.1.

Z. Çeşitli motif grupları	
BAŞKURT	**TATAR**
Z0-Z99. Formüller	
Z60. Diğer formülistik motifler **Z64.** Atasözleri (B. E. 106) (B. E. 122) **(T)Z64.2.** Deyimler (B. E. 73) (B. E. 118) **Z71.** Formülistik sayılar (B. E. 1) (B. E. 23) (B. E. 81) (B. E. 93) (B. E. 120) (B. E. 132) (B. E. 136) **Z71.1.** Formülistik sayı: üç (B. E. 2) (B. E. 27) (B. E. 30) (B. E. 51) (B. E. 67) (B. E. 72) (B. E. 81) (B. E. 96) (B. E. 101) (B. E. 107) (B. E. 113) (B. E. 119) (B. E. 134) (B. E. 140) (B. E. 163) **Z71.1.1.** Formel: üç gün üç gece (B. E. 14) (B. E. 23) (B. E. 27) (B. E. 61) (B. E. 73) **Z71.2.** Formülistik sayı: dört (B. E. 81) (B. E. 88) (B. E. 153)	**Z60.** Diğer formülistik motifler **Z64.** Atasözleri (T. E. 71) (T. E. 79) **(T)Z64.2.** Deyimler (T. E. 54) **Z71.** Formülistik sayılar (T. E. 27) (T. E. 33) (T. E. 34) (T. E. 68) **Z71.1.** Formülistik sayı: üç (T. E. 1) (T. E. 7) (T. E. 95) (T. E. 96) (T. E. 111) (T. E. 136) (T. E. 148) **Z71.1.0.2.** Formülistik sayı: üçün katları (T. E. 9) (T. E. 12) (T. E. 17) (T. E. 76) **Z71.3.** Formülistik sayı: beş (T. E. 110)

Z71.3. Formülistik sayı: beş (B. E. 33) (B. E. 67) (B. E. 73) (B. E. 94) (B. E. 107) (B. E. 159) **Z71.4.** Formülistik sayı: altı (B. E. 2) (B. E. 14) (B. E. 26) (B. E. 28) (B. E. 65) (B. E. 86) **Z71.5.** Formülistik sayı: yedi (B. E. 6) (B. E. 7) (B. E. 14) (B. E. 40) (B. E. 81) (B. E. 86) (B. E. 87) (B. E. 88) (B. E. 133) (B. E. 134) **Z71.6.** Formülistik sayı: dokuz (B. E. 96) (B. E. 136) (B. E. 153) **Z71.8.** Formülistik sayı: on iki (B. E. 13) (B. E. 89) **Z71.12.** Formülistik sayı: kırk (B. E. 119) (B. E. 120) (B. E. 163)	**Z71.4.** Formülistik sayı: altı (T. E. 22) (T. E. 30) (T. E. 31) (T. E. 34) (T. E. 74) **Z71.5.** Formülistik sayı: yedi (T. E. 39) **Z71.5.0.1.** Formülistik sayı: yedinin katları (T. E. 100) **Z71.8.** Formülistik sayı: on iki (T. E. 17) (T. E. 29) (T. E. 79) (T. E. 114) **Z71.12.** Formülistik sayı: kırk (T. E. 15)
Z100-Z199. Sembolizm	
Z100. Sembolizm (B. E. 3) (B. E. 67) (B. E. 101) (B. E. 119) **Z118.3.** Kişileştirilen nehir (B. E. 46) (B. E. 47) (B. E. 48) (B. E. 49) (B. E. 69) (B. E. 77) **(T)Z118.4.** Kişileştirilen göl (B. E. 61) **Z122.** Kişileştirilen zaman (B. E. 51) (B. E. 134) **Z139.** Kişileştirmeler- çeşitli (B. E. 12)	**Z100.** Sembolizm (T. E. 8) (T. E. 9) (T. E. 20) (T. E. 22) (T. E. 33) (T. E. 35)
Z140. Sembolik renkler **Z141.** Sembolik renk: kırmızı (B. E. 43) (B. E. 140) **Z142.** Sembolik renk: beyaz (B. E. 31) (B. E. 51) (B. E. 163) **Z143.** Sembolik renk: kara (B. E. 31) (B. E. 45) (B. E. 51) (B. E. 57) (B. E. 163) **Z144.** Sembolik renk: mavi (B. E. 94) **Z145.** Sembolik renk: yeşil (B. E. 52) **Z146.** Sembolik renk: kahverengi (B. E. 51) (B. E. 134) **Z148.** Sembolik renk: sarı (B. E. 51) (B. E. 71) (B. E. 140)	**Z140.** Sembolik renkler **Z142.** Sembolik renk: beyaz (T. E. 10) (T. E. 14) **Z143.** Sembolik renk: kara (T. E. 91) **Z146.** Sembolik renk: kahverengi (T. E. 112)
Z200-Z299. Kahramanlar	
Z200. Kahramanlar (B. E. 62) (B. E. 66) (B. E. 119) (B. E. 147)	**Z200.** Kahramanlar (T. E. 15)
Z230. Kahramanların olağanüstü serüvenleri **Z292.** Kahramanın ölümü (B. E. 120)	

Tablo Z.2.

Z. Çeşitli motif grupları						
Farklı motif çeşitleri		**Ortak motif çeşitleri**	**Motiflerin sayısı**		**Motiflerin oranı**	**Mitolojik motiflerin genel motif toplamına oranı %**
Başkurt	12	14	**Başkurt**	102	% 71	% 6
Tatar	2		**Tatar**	41	% 29	% 3
Toplam	**28**		**143**		**%100**	**% 9**

Çeşitli Motif Grupları Tatar ve Başkurt efsanelerinde geniş bir yer tutmaktadır. Bu gruptaki motiflere bakıldığında onların kökenleri ortaya çıkarılabilir.

Tablolarda Çeşitli Motif Grupları başlığını taşıyan motifler arasında ilk sırayı "formüller" almaktadır. Bu kısımda çoğunlukla sayılardan bahsedilmektedir. Mitolojilerde her zaman sayılara önemli anlamlar yüklenmiştir. Onların bazıları kutsal sayılıp ilgi görmüş, bazıları ise uğursuz sayılmıştır. Türkler daha çok üç, yedi, dokuz ve kırk gibi sayıları kutsal saymıştır. Fakat bu, diğer sayıların kutsal sayılmadığı anlamına gelmemelidir. Sayıların mitolojiyle olduğu kadar geleneklerin oluşturulmasıyla da alakası vardır. Efsanelerdeki sayılar mitik kökenlidir.

Tablo Z.1.'e bakıldığında "Sembolizm ve Kahramanlar" adlı bölümlerdeki motifler çoğunlukla mitik kökenlidir. İnsan gibi konuşan nehirler ve kullanılan renkler mitik geçmişin unutulmamasından kaynaklanmıştır. Renkler Şamanizm'de de kutsal sayılmıştır.

"Çeşitli Motif Grupları"ndaki motifler Başkurtlarda Tatarlardan daha fazladır. Çünkü Başkurtlar yerleşik hayata Tatarlardan daha sonra geçmiş ve İslâmiyet'i onlardan daha sonra kabul etmiştir.

Tatar ve Başkurt efsanelerindeki "Çeşitli Motif Grupları" ile ilgili motifler, **Motif Index of Folk Literature** adlı katalogla da uyuşmaktadır. Fakat onda olmayan, Tatar ve Başkurtlara has olan bazı motifler de vardır.

Başkurt:

(T)Z64.2. Deyimler (B. E. 73) (B. E. 118)
(T)Z118.4. Kişileştirilen göl (B. E. 61)

Tatar:

(T)Z64.2. Deyimler (T. E. 54)

Deyimlerle ilgili motifin Tatar ve Başkurt Türklerinde ortak olması, dildeki zenginliğin bir göstergesidir. Gölün kişileştirilmesi ise tabiatın canlı olarak düşünüldüğü eski devirlere aittir.

Çeşitli Motif Gruplarındaki motiflerin kaynağı da mitler ve Şamanizm'dir.

Motiflerin genel durumu							
Farklı motif çeşitleri		**Ortak motif çeşitleri**	**Motiflerin sayısı**		**Motiflerin oranı**	**(T) ile gösterilen motiflerin sayısı**	
Başkurt	336	124	**Başkurt**	924	% 55	**Başkurt**	75
Tatar	246		**Tatar**	749	% 45	**Tatar**	28
Toplam	**706**		**1673**		**%100**	**103**	

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. Başkurt Efsanelerinin Metinleri (Başkurt Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ile)

İké Ürzekteñ Utrav Yahağanı[1]

Bik boron –boron böten yer östön hıv kaplağan bulğan. Şul ikhez-sikhez, yarhız-nihez hıv östönde bir zaman ike ürzek kilep sıkkan. Bılar yözöp yörögen-yörögen, berey yerge tuktalıp yomortka halırğa urın ézlegen. Kuş kul yasavından za katırak neme yuk iken. Ürzekter aptırap hıv töböne sumalar. Sumğıs ürzek bulğandarzır inde. Töböne yetepme- nisek, tomşoktarına élekterep lem alıp sığalar. Berehe alıp sıkkan lemde kanatı menen kısıp kımtıbırak tora, ikense ürzek sumıp alıp kuşa bara. Lemden ber katı neme oyoşa. İne ürzek şunıñ östöne ber az yönön yolkop halıp, üzense oya éşlep, kükey halıp, basırğa ultıra.

Hıv östönde lemden éşlengen oyala balalar sığara. Balaları ürsep, tegeler ze lemden oya éşlep, üzzere bala basıp sığaralar. Katıp kitken şul lem yıyılıp- yıyılıp ber utrav kevek neme kilep sığa. Ürzekter lem taşıy-taşıy utrav zuraya, lem katlavı kalınaya. Yaylap tege hıv astındağı yirge totaşa. Şulay hıv östöde lemden utrav nığığa.

Büten ürzekter ikense yerze le şulay lemden utrav yasayzar.

Yerze şulay ürzekter tomşoktarı menen hıv töbönen lem taşıp yasağandar. Ürzek berletevende niñe lem, kom-taş sığa tihegez? Ana şul boron–borondan hıv töbönen lem, kom-taş sığarıv kılığınan kalğan ul. Kom–taştı yotkolap ta yebergen, ul yeygen azığın beşererge yarzam itken.

Şulay ürzekter lem taşıp yir yözö kilep sıkkan

---

[1] Fenüze Nezerşina, Başkort Halık İcadı- Rivayetter hem Legendalar, Kitap Neşriyatı, Öfö 1997, s. 36

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

1. İki Ördeğin Ada Meydana Getirmesi

Çok eski zamanlarda bütün yeryüzünü su kaplıymış. O, uçsuz bucaksız ve kıyısı olmayan suyun üstüne bir zaman iki ördek çıkagelmiş. Bunlar uzun zaman yüzerek gezmişler, gezmişler, bir yerde durup yumurta koyacak yer aramışlar. Ördeklerin kuluçkaya yatması kadar zor bir şey yokmuş. Ördekler zorlukla su dibine dalmışlar. Dalgıç ördek imişler. Dibine ulaşmışlar mı ulaşmamışlar mı bilinmez, ama gagalarıyla balçık alıp çıkmışlar. Birisi, alıp çıkardığı balçığı kanadı ile sıkıştırıp saklayarak durur; ikinci ördeğin dalıp balçık almasını ister. Balçıktan katı bir şey meydana gelir. Anne ördek, bunun üstüne tüylerinden biraz yolup koyarak kendisine yuva yapar, yumurtlayıp kuluçkaya oturur.

Su üstünde, balçıktan yapılan yuvada yavrular çıkar. Ördekler yavrularını büyütürler, onlar da balçıktan yuva kurup kuluçkaya yatıp yavru çıkarırlar. Katılaşan o balçık yığıla yığıla bir ada kadar olur. Ördekler balçık taşıya taşıya ada büyür, balçığın katmanı kalınlaşır. O, yavaş yavaş su altındaki toprağa tutuşur. Böylece su üstünde, balçıktan yapılan ada sağlamlaşır.

Diğer ördekler başka bir yerde böyle balçıktan ada meydana getirirler.

Böylece ördekler gagalarıyla su dibinden balçık taşıyarak yeryüzünü yapmışlar. Ördek kursağından niye balçık, kum ve taş çıkıyor dersiniz? İşte o eski zamanlardan, su dibinden balçık, kum ve taş çıkarma alışkanlığından kalmış. Kum ile taşı yutmuşlar, çünkü onlar yedikleri azığı pişirmeye yardım etmişler.

Böylece ördekler balçık taşıyarak yeryüzünü meydana getirmişler.

Ügez Mögözöndege Yir[2]

İkhez-sikhez, töphöz-nihez hıv menen tulğan, ti, ğelem. Hıv za kük kene, ti. Hozay közrete menen ber zur balık yaratılğan. Balık östöne ös ğelemet zur ügez bastırğan. Ügez mögözzerene yerze kütertterep kuyzırğan.

Hıv, hıv östönde zur balık, balık östönde–ös ügez, altı ügez mögözönde–yer bulıp sığa inde.

---

[2] Nezerşina, age. s. 36-37

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

2. Öküzün Boynuzundaki Yeryüzü

Derler ki âlem uçsuz bucaksız, dibi görünmeyen su ile doluymuş. Yalnızca su ve gökyüzü varmış. Huda bir süre sonra yeryüzünü yaratmış. Huda'nın kudretiyle büyük bir balık yaratılmış. Balığın üstüne üç tane büyük öküz konulmuş. Öküzlerin boynuzlarına götürüp yeryüzünü koymuşlar.

Su, su üstünde balık, balık üstünde üç öküz, altı öküz boynuzuna da yeryüzü konulmuş.

Ay Menen Ural Tavzarınıñ Barlıkka Kilgene[3]

Boron, bik boron, kükte ike koyaş bulğan. İke koyaş alhız-yalhız yaktırtkan da yaktırtkan. Keşeler bik ızalanğan. Kön yaktıhında yoklay almağan ber bay:

-Kem de kem şul ike koyaştıñ berehen atıp töşöre, şuğa kızımdı birem, yartı baylığımdı birem, -tigen, ti.

At yitken yerge at saptırğan, hat yitken yerge hat yibergender–bayzın oranın işetmegen keşe kalmağan. Şunan bınıñ yeylevene uksı-mergender yıyıla başlağan. Küpter atıp karağan. Koyaştarğa ber ni bulmağan.

-Hezzen mergen isemen küterep yörövegez korohon, -tip, uñmağan uksılarzı bay borop kaytara torğan. İñ ahırza Ural tigen batır kilgen, ti, kös hınamağa. Mögöz yeyehen alıp, taramış kereşen tağıp, almas uğın halıp, kolas kirep tartıp torop, ıskındırğan iken –zıñk itep kalğan. Şul tavışka tavzar işelep töşken, ağır hıvzar tuktap kalğan. Ul arala almas uk kükke oskan. Osop küzzen yuğalğan-ber koyaşka barıp ta teygen–unı kap urtalay yarıp ütep te kitken.

-Ay!

-Ay!–tip kalğan bar yeylev halkı.

Yarık koyaştıñ ber yartıhı kükte kalğan, ber yartıhı yerge kolap töşken de hazinağa bay, zur tavğa everelgen, ti. Yarılğas, bıl koyaştıñ nurı kaytkan. Şunan alıp keşeler tönde yoklap yal iterge, koyaş yaktıhında éşlev ösön, kös tuplarğa ğezetlendeler, ti.

---

[3] Nezerşina, age. s. 37

Uk tiygende: "Ay!" tip kıskırğanğa, küktege yartı koyaştı Ay tip yöröte başlanılar, ti. Koyaştıñ ikense yartıhınan yaralğan tavzı mergen yeget hörmetine Ural tavı tip yöröte başlağandar, ti.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

C. İlk ve Erken Tarihle İlgili Efsaneler

3. Ay İle Ural Dağlarının Meydana Gelmesi

Eskiden, çok eskiden, gökte iki güneş varmış. İki güneş durup dinlenmeden dünyayı aydınlatır da aydınlatırlarmış. İnsanlar çok sıkıntı çekmişler. Güneşin aydınlığından uyuyamayan bir zengin:

-Kim o iki güneşten birini vurup düşürürse, ona kızımı ve zenginliğimin yarısını vereceğim, demiş.

Atın varabileceği yere at koşturup, mektubun varabileceği yere mektup göndermişler; zengin adamın davetini işitmeyen kimse kalmamış. Böylece bu adamın yaylasına okçu ve keskin nişancılar yığılmaya başlamış. Bir çoğu ok atmışlar ama güneşlere hiçbir şey olmamış.

-Sizin nişancı ismini alarak gezmeniz yere batsın, diyen zengin adam, bu işe yaramayan okçuları geri göndermiş. En son Ural denen bahadır, gücünü sınamaya gelmiş. Boynuzdan yayını alıp, sinir kirişini takıp, elmas okunu koyup, kulaç boyu gererek durup bırakıvermiş, ok zınk edivermiş. O sesten dağlar parçalanmış, büyük nehirler oldukları yerde akmayı durdurmuşlar. O arada elmas ok göğe uçmuş; uçup gözden kaybolmuş. Gidip bir güneşe değmiş, onu tam ortadan yarıp, geçip gitmiş.

-Ay!

-Ay! demeye başlamış bütün yayla halkı.

İkiye bölünen güneşin bir yarısı gökte kalmış, diğer yarısı yere düşmüş ve hazine açısından zengin bir dağa dönüşmüş. Yarılınca bu güneşin ışığı kaybolmuş. Ondan sonra insanlar gece uyuyup dinlenmeyi, güneşin aydınlığında iş yapmak için güç toplamayı âdet edinmişler.

Ok değdiğinde "Ay!" diye bağırınca gökteki yarım güneşe Ay demeye başlamışlar. Güneşin diğer yarısından yarılan dağa ise nişancı yiğit hürmetine Ural dağı demeye başlamışlar.

Koş Yulı[4]

Bik boron bulğan bıl hel. Ol sakta ele yondozzar za, Koş Yulı la bulmağan. Kayzandır alıstan, könyaktan, Uralğa, Hakmar, Ağizel buyzarına tornalar kilep yeyler bulğan. Élek ularzı Hindostan tigen yirzen kile tip höyley torğaynılar.

Ber yıldı tornalar tezeleşep yılı yakka oskan melde yel-davıl kupkan. Bala tornalar azaşa başlağan, kayhı berzere, arıp, yerge töşöp kala barğan. Şul sak olo tornalar, kalğandarına yul kürhetev ösön, kavırhındarın sesep kitkender. Bıl kavırhındar yondozğa eylengen. Tornalar oskan yulda ana şulay yondozzar hasil bulğan. Torop kalğan tornalar oşo yondozzarğa karap kaytır bulğannar. Koş Yulı tigendere ana şunan kalğan ul.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

4. Samanyolu

Bu olay çok eski zamanlarda olmuş. O zamanda henüz yıldızlar da Samanyolu da yokmuş. Ne kadar uzaktangeldikleri bilinmemekle beraber, güneyden Ural'a, Hakmar ve Ağidil boylarına turnalar gelip yazı geçirmeye başlamışlar. Onların ilk defa Hindistan denen yerden geldiği söylenir durur.

Bir yıl, turnalar katarlanıp sıcak taraflara uçacakları zaman yel-fırtına kopmuş. Yavru turnalar kaybolmaya başlamışlar, bazıları da yorulup yere düşmüşler. O zaman yaşlı turnalar, geride kalanlara yol göstermesi için teleklerini saçıp gitmişler. Bu telekler yıldızlara dönüşmüşler. Turnaların uçtuğu yolda, işte böyle yıldızlar meydana gelmiş. Kalan turnalar, o yıldızlara bakıp geri dönmüşler. Samanyolu dedikleri işte bundan kalmış.

Ayzağı İke Yanvar[5]

Boron bıl yakta ezem zatı bulmağan. Tav-taşta keyek-yenlek kene yörögen. Şunan ber kart kilep sıkkan. Keyek–yenlekter, aptırap:

-Ni ösön kilden?–tip horağandar.

Kart eytken:

---

[4] Nezerşina, age. s. 37

[5] Nezerşina age. s. 38-39

-Sıskandı besey totor, sabaktı surtan yotor, hayvandı hayvan kıvır, bendene bende kırır. Tınıs urın ézlep kildem,- tigen.

Şul yerze ozak yıldar yeşegen ul kart.

Bir sak bıl yılğağa töşöp yıvınayım tihe, hıvzan ber kart bağrı kilep sıkkan.

-Ağay, mine surtan yotorğa uktala,-tigen. –Başımdı kayza kuyayım?- tigen.

-Tavlı –taşlı yılğağa küs, -tigen kart, -halkınğa surtan menmes.

Bağrı şulay éşlegen.

İkense ber vakıt tavğa menhe, bınıñ karşıhına ber huyır kilep sıkkan.

-Kayza barayım, ağay? –tigen bıl.- Mine börköt tiberge ite.

-Urmanğa kas, -tigen kart. – Börköt tavza ğına osa ul.

Huyır şulay itken. Urmanğa inep, tınıslap yoklap kitken.

Ösönsö ber vakıt tuğay buylap kitep barğanında, bığa ike koralay tap bula.

-Ağay, -tizer bılar- artıbızzan büre töştö. Kotkar bezze.

Kart şunda bılarğa keñeş bire:

-Almaşlap sabığız, -ti.

-Berebez yügergende, ikensebez torop kala bit, -tizer bılar.

-Ulayha, kilegez, -ti kart, min beylep yibereyem hezze, -ti.

Şulay éşley bıl kart. Koralayzarzıñ ikehen berge kilterep, arkağa-arka teretep, kuşarlap beyley ze eyte:

-Beregez yügergende, ikensegez yal ite barır, -ti, -arıy başlahağız, hırtığızğa eylenep kiterhegez.

Arttarınan töşken büre bılarzı kıva kile, bılar yitkermeyzer. Büre kıva, bılar haman almaşlap yügere. Kile torğas, koralayzar tav başına menep yiteler.

-Hiker ikense tavğa, -ti östegehe.

Yügerep kilgen koralay tavğa hikerem tip ayğa hikere le kuya. Ular artınan kilgen büre le hikereyem tihe, ay bitene barıp töşe.

Bına şunan kalğan, ti, ul ay bitendege ike yanvar. Ular meñge ber-berehen kıvaşır, ti. Tik kıvıp barğanı his te yete almay, ti. Ni ösön tiheñ aldağıhınıñ ayağı higez: dürtehe sapkanda, dürtehe hırtında yal ite. Arıy başlanı ihe, hırtına eylene le tağı saba...

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile ilgili Efsaneler

A. Medeniyetle İlgili Yerlerin ve Şeylerin Menşei ile İlgili Efsaneler

5. Aydaki İki Canavar

Eski zamanlarda, buralarda insan yokmuş. Dağda taşta yabani hayvanlar yürürmüş. Bir gün bir ihtiyar gelmiş. Geyikler ve diğer canlılar şaşırıp:

-Niçin geldin? diye sormuşlar.

İhtiyar:

-Fareyi kediler tutar, balığı turna balığı yutar, hayvanı hayvan kovalar, insanı insan yok eder. Sessiz yer arayıp geldim, demiş.

İhtiyar orada uzun yıllar yaşamış.

O, bir gün nehre inip yıkanmak istemiş. Sudan bir alabalık çıkmış.

-Ağabey beni bir turna balığı yutmak istiyor. Başımı alıp nereye gideyim? diye sormuş.

-Dağlı taşlı nehirlere göç, soğuğa turna balığı gitmez, demiş ihtiyar.

Hepsi böyle yapmış.

Başka bir gün dağa çıkınca, bunun karşısına bir yaban horozu çıkmış.

-Ağabey nereye gideyim, kartal beni avlamak istiyor? demiş.

-Ormana kaç, kartal yalnızca dağda uçar, demiş ihtiyar.

Yaban horozu öyle yapmış. Ormana inip rahat rahat uyumuş.

(Adam) başka bir gün çayırda gezerken, iki karacaya rastlamış.

-Ağabey arkamıza kurt düştü. Kurtar bizi, demiş bunlar.

İhtiyar burada onlara öğüt vermiş:

-Sıra ile kaçınız, demiş.

-Birimiz koşarken diğerimiz durup beklesin, demişler.

-Öyleyse gelin, ben bağlayıp göndereyim sizi, demiş ihtiyar.

İhtiyar öyle yapmış. Karacaların ikisini bir araya getirip, sırt sırta yaslayıp birbirlerine bağlamış.

-Biriniz koşarken diğeriniz dinlenir. Yorulmaya başladığınızda ise birbirinizin sırtına yatıp gidersiniz, demiş.

Peşlerine düşen kurt bunları kovmuş; bunlar kurdun elinden kurtulmuşlar. Kurt kovmuş, bunlar sıra ile koşmuşlar. Gelip dağın başına çıkmışlar.

-Diğer dağa sıçra, demiş üstteki.

Koşarak gelen karaca, dağa sıçrayayım derken aya sıçramış. Onların arkasından gelen kurt da sıçramak isterken ayın yüzüne düşmüş.

Derler ki ayın yüzündeki iki canavar işte bundan kalmış. Onlar, binlerce yıldır birbirlerini kovalarlarmış. Fakat kovan hiç de yetişemezmiş. Niçin derseniz; çünkü öndekinin sekiz ayağı varmış: Dördü koşarken dördü sırtında dinlenirmiş. Yorulmaya başladığında ise, diğerinin sırtında dinlenip tekrar koşarmış.

Yetegen Yondoz[6]

Bik boron zamanda yer kalaktay ğına, kük tabaktay ğına bulğan. Ezem zatı işeye barğan, keyek–yenlek zatı kübeye barğan, yer ekrenlep kiñeye barğan; yer kiñeyges, kük te zurayğan.

Ul sakta böte halık ber kazandan aşay iken. Ber Alıp kilep sıkkan da kazandı küterep ésken. Ni éşlemek kerek? Totonğandar olo kazan yaharğa. Kazanı bulğas, cümese le kerek. Kazandı koyğandar kömöşten, sümeste yahağandar altından.

Tege Alıp kilgen de kazandı küterep karağan. "Yarağan", -tip urınına ultırtkan de sümeste kulına alğan. "Bınıhı bik yiñel iken", -tip, havağa sorğotop, totop alayım tihe, sümes yuk: eylenep–eylenep oskan da yondozzar arahına inep boskan.

Alıp sümese ele le bar. Yete yondoz bulup yaltıray ul: sümesteñ töbö–dürt yondoz, totkahı–ös yondoz, yemgehe yitev. Üze her sak eylenep tora ul Alıp sümese: kisten avızı öste bula, irtenge hırt yağı öske sığa.

[6] Nezerşina, age. s. 39

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler/ Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

6. Yedigir Yıldızı

Çok eski zamanlarda yeryüzü kaşık, gökyüzü de tabak gibiymiş. İnsanlar çoğalmaya, yabani hayvanlar artmaya, yeryüzü yavaş yavaş genişlemeye başlamış. Yeryüzü genişleyince, gökyüzü de büyümeye başlamış.

O zamanda, bütün halklar da aynı kazandan yemek yiyorlarmış. Bir Alp gelmiş ve kazandaki her şeyi içmiş. Ne yapmak gerek? Büyük bir kazan yapmaya başlamışlar. Kazanı yapınca kepçesinin de olması gerek. Kazanı dökmüşler gümüşten, kepçesini yapmışlar altından.

O Alp gelmiş de kazana bakmış. "Tamam, olmuş" diyerek kazanı taşıyıp yerine oturtmuş ve kepçeyi eline almış. "Bu pek hafifmiş", deyip havaya fırlatarak tutup almak istemiş, bakmış ki kepçe yok. Kepçe döne döne uçmuş da yıldızların arasına inmiş.

Alp kepçesi bugün de var. O yedi yıldız olarak parlıyor. Kepçenin dibi dört yıldız, sapı üç yıldızdır, tamamı yedi eder. O Alp kepçesi her vakit dönüp durur. Gece ağzı üstte olur, sabah ise sırtı üste çıkar.

Yetegen Yondoz –Yete Kız (Varyant)[7]

Élek berevzeñ yete kızı bulğan. Yetehe le matur, yetehe le batır iken. Kırğa sıkhalar, gel berge yöröyzer iken. Hoklanmağan ezem zatı kalmay, ti, kızıkmağan yen éyehe kalmay, ti.

Ber sak bıl kızzar tavğa sıkkandar. Deyev batşahı bılarzı kürep kalğan da arttarınan töşken. Bılar yetekleşep tav başına menep kitkender. Deyev bastırıp ular artınan kilgen. İnde totam, inde élekterem tigende, kızzar berem –berem hikerep kükke aşkandar. Yetehe yete urınğa boskandar. Ayırılmas ösön ber-berene yakın tororğa tırışkandar. Şul yete kız yete yondoz bulup yaltıray başlağan. Azak ularzı Yetegen yondoz tip atağandar.

---

[7] Nezerşina, age. s. 39

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler/ Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

7. Yedigir Yıldızı - Yedi Kız (Varyant)

Eskiden bir adamın yedi kızı varmış. Yedisi de güzel, yedisi de bahadırmış. Kıra çıktıkları zaman hep birlikte yürürlermiş. Bunlara hayran olmayan insan ve kıskanmayan canlı kalmamış.

Bir gün, bu kızlar dağa çıkmışlar. Devlerin padişahı bunları görünce arkalarına düşmüş. Bunlar el ele tutuşarak dağ başına çıkmışlar. Devlerin padişahı da kızları yakalamak için arkalarından gelmiş. "Şimdi tutacağım, şimdi ele geçireceğim." derken kızlar birer birer gökyüzüne sıçrayıp çıkmışlar. Yedisi yedi yere saklanmışlar. Ayrılmamak için birbirlerine yakın durmaya çalışmışlar. O yedi kız, yedi yıldız olarak parlamaya başlamış. Sonra onlara Yedigir yıldızı diye isim vermişler.

Zöhre Yondoz[8]

Atabız Ezem menen inebez Havanı kükten yerge atkas, yer östönde keşeler işeyep yeşey başlağas, kükte torop kalğan fereştelerzeñ de yerge töşköhö kilgen. Ular, heyle tabıp, allanı aldamaksı bulğandar. "Yerze ezem yarattıñ, ular unda gonah kılalar, bezze le yerge töşör, bez ularzı hököm iterbez", tigender. Alla ike fereştege Ezemge bulğan nefsene birep, gonah éşter kılmaska hüzzerin alıp, berehen kazıy, ikensehen möftöy itep, yerge töşörgen. Şunan bılar hököm itep yöröy başlağandar.

Ber melde irle-katınlı berevzer kazıyğa hökömge kilgender. Bıl irzeñ katını şul tiklem hılıv bulğan, kazıy irze gene hököm itep, zindanğa ultırtırğa uylağan, e hılıv katındı üzene almak bulğan. Möftöy kazıy kararın huplağas, irze zindanğa yabıp kuyğandar bılar. Bına hezer bılar üz-ara katın ösön talaşa başlayzar. Katın da hetti ük akıllı bulğan. Bılarğa şart kuyğan: "Berense şartım şul: miñe donyalağı iñ matur yözöktö tabıp biregiz, ikense şartım – hezer hemer ésegiz. Kem küp ése–min şunıkı", tigen.

[8] Nezerşina, age. s. 39-40

Tege ikev osop yöröp, katın horağan yözöktö tabıp kilterep, tegeneñ kamış kevek barmağına keyzerep kuyğandar za, kem uzarzan hemer éserge totonğandar. Katın bıl mavızzarğa yirenep karap torğan-torğan da gerlegenen ilay başlağan. Bını kürep, ike fereşte, kükten töşöp, katındı kükke osorop alıp kitken. Zöhre üzeneñ yözögö menen kükte şul könden birle balkıp tora başlağan.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler/ Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

8. Zühre Yıldızı

Babamız Adem ile anamız Havva'yı gökten yere atınca, yeryüzünde insanlar çoğalıp yaşamaya başlamış. Gökyüzünde kalan melekler de yeryüzüne inmek istemiş. Onlar bir hile ile Allah'ı aldatmak istemiş ve "Yeryüzünde insan yarattın, onlar orada günah işlerler, bizi de yeryüzüne indir, biz onlara hükmederiz", demişler. Allah iki meleğe insanda olan nefsi verip, günah işlememeleri için söz aldıktan sonra, birisini kadı, ikincisini müftü olarak yeryüzüne indirmiş.

Bir gün, bir karı-koca kadıya hüküm vermesi için gelmişler. Bu adamın karısı o kadar güzelmiş ki kadı adamı mahkum edip, zindana kapamayı düşünmüş; güzel karısını da kendisine almak istemiş. Müftü de kadı'nın kararını makul görünce, bunlar adamı zindana kapatmışlar. Sonra da kendi aralarında kadın için kavga etmeye başlamışlar. Kadın ise çok akıllıymış. Bunlara şart koymuş: "Birinci şartım şu: Bana dünyadaki en güzel yüzüğü bulup verin. İkinci şartım, hemen şarap için. Kim çok içserse ben onu alacağım." demiş.

Bu ikisi uçarak gidip, kadının istediği yüzüğü bulup getirerek, onun kamış gibi ince parmağına takmışlar da kim daha çok şarap içecek diye sıraya girmişler. Kadın bu şeytanlara iğrenerek bakarken ağlamaya başlamış. Bunu görünce iki melek gökten inerek kadını alıp göğe yükseltmişler. Zühre, o günden beri yüzüğü ile gökyüzünde parıldayıp durmaktadır.

Ay Menen Zöhre[9]

Élek ber kız bulğan. Bik yeşley unıñ esehe ülep kitken. Atahı ügey ese apkilgen. Ügey ese kızğa kön birmegen: kakkan-hukkan, tukmağan, kösö yitmestey avır éşke kuşkan.

Ber kön kis ügey ese Zöhrege hıv taşırğa kuşkan.

-İrtenge saklı oşo sapsaktı tultırıp kuy, tigen. –Eger tultırmahañ, başıñdı özörmön!- tigen. Üze sapsaktıñ töbön tişep kuygan, ti.

Zöhre kız tönö buyı hıv taşığan. Sapsakta hıv ber ze artmağan. Avır köyente küterep kulbaştarı uyılğan. Bildere bögölöp töşken. Tamam hele bötöp, kilep yığılğan.

Donya tınıs bulğan ul töndö. Şılt itken tavış ta işetelmegen. Kük yözönde barı ay ğına yözöp yöröy iken. Zöhre kız şul sak ayğa karağan da eytken:

-Ey, ayğınam, ismaham, hin beler ineñ helemde! –tigen. –Kotoldoror ineñ başımdı, -tigen.

Ay haman tınıs kala birgen.

Zöhre kız ilap tağı yalbarğan:

-Al mine üzeñe! – tigen.

Ul sak ay yaktırıp kitken. Nurın huzğan da Zöhre kızzı üzene tartıp alğan. Ana şunan birle ay bitende köyentele kız basıp tora, ti.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler/ Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

9. Ay İle Zühre

Eskiden (Zühre adında) bir kız varmış. Çok küçükken annesi ölüp gitmiş. Babası üvey anne alıp gelmiş. Üvey annesi kıza gün göstermemiş. Vurmuş, dövmüş, kalbini kırmış, gücünün yetmediği de ağır işlere koşmuş.

Bir gün, gece vakti, üvey annesi Zühre'ye su taşımasını emretmiş.

-Sabaha kadar tekneyi su doldur, eğer doldurmazsan başını ezerim, demiş. Bu sırada kendisi teknenin dibini delmiş.

---

[9] Nezerşina, age. s. 40

Zühre kız gece boyunca su taşımış. Teknedeki su hiç artmamış. Ağır saka sırığı taşıdığı için kollarının başı oyulmuş, beli bükülmüş. Bütün takati bitip, yere yığılmış.

O gece dünya çok sessizmiş. Küçük bir ses bile işitilmiyormuş. Gökyüzünde yalnızca ay geziniyormuş. Zühre kız o vakit aya bakıp demiş:

-Ey güzel ay'ım, hâlimi sadece sen biliyorsun! Kurtar şu çileli başımı, demiş.

Ay yine sessiz duruyormuş.

Zühre kız ağlayarak daha çok yalvarmış:

-Al beni kendine! demiş.

O zaman ay aydınlanmış. Nurunu göndermiş ve Zühre kızı kendisine almış. İşte o zamandan beri ay'ın yüzünde saka sırığı taşıyan kız durmaktadır.

Zöhre Yondoz (Varyant)[10]

Zöhre isemle kız bik yeşley yitem kalğan. Unı gel kakkılılap ta hukkılap ta kına yörötkender. Ügey esehe öyöne le indermegen, ti. Kız ayak astında yoklap yörögen.

Ber sak unı yen-pereyzer urlap kitken. Alıp kitkender ze donya hıyışlı sapsakka hıv taşırğa kuşkandar.

-Tañ atkansı oşo sapsaktı tultır, -tigender, -tultırmahañ yeneñde alabız! – tigender.

Kız taşığan da taşığan – sapsak tulmağan. Tañ harıha kürene başlağas ta, yen-pereyzer kilep yitken. Şul sak Zöhre kız küktege ayğa karağan da hıktap eytken:

-Ey, ayğınam! Alhañsı mine üz yanıña! –tigen. –Oşo heşeretterge yenem erem bula bit, -tigen.

Şul sak Ay kükten yügerep töşken de Zöhrene küterep alıp menep kitken. Alıp mengen de yanındağı ber buş urınğa bastırıp kuyğan. Ay yanındağı Zöhre yondoz bına şunan torop kalğan, ti, ul.

---

[10] Nezerşina, age. s. 41

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler/ Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

10. Zühre Yıldızı (Varyant)

Zühre isimli bir kız, pek küçükken yetim kalmış. Ona her zaman vurarak, onu döverek gezdirmişler. Üvey annesi eve bile almamış. Kız ayak altında uyumuş.

Bir gün onu cin ve periler kaçırıp götürmüşler. Götürdükten sonra da dünyanın bile içine sığacağı bir tekneye su doldurmasının emretmişler.

-Tan atıncaya kadar şu tekneyi doldur, doldurmazsan canını alırız, demişler.

Kız taşımış da taşımış, tekne dolmamış. Tan ağarmaya başlayınca cin ve periler gelmiş. O zaman Zühre kız gökteki aya bakmış ve inleyerek:

-Ey ay! Beni kendi yanına alsana. Bu haşerelerden canım yok olacak, demiş.

O zaman ay gökyüzünden koşarak inip Zühre'yi alarak yukarı çıkmış. Alıp çıktıktan sonra da Zühre'yi yanındaki boş bir yere oturtmuş. Ayın yanındaki Zühre yıldızı işte o zamandan kalmış imiş.

Ayzağı Kız[11]

Yetem kız bulğan. Ügey inehe ay yaktıhında hıvğa yibergen. İlay- ilay bara iken bıl. Üze:

"Ay, inekeyem, alhana,

Ay inekeyem, alhana", -

tip hamkalay, ti.

Ay menen yondoz töşöp, kızzı kısıp alıp, havağa kütergender. "Ana, ayza köyentele kız bar", -tizer ine élek.

[11] Nezerşina, age. s. 41

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler/ Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

11. Aydaki Kız

Yetim bir kız varmış. Üvey annesi onu ay ışıldarken suya göndermiş. Bu, ağlaya ağlaya gitmiş. Aya bakarak:

"Ay anneciğim alsana,

Ay anneciğim alsana",

diye ağlamaktaymış.

Ay ile yıldız inip, kızı tutup havya kaldırmışlar. "Ayda saka sırığı olan kız var." sözünün aslı budur.

Koyaş Niñe Yuğarı?[12]

Élek kük te, koyaş ta tübenerek bulğan. Ber katın balahınıñ bısrağın, yırakka iltep tügerge irenep, sitenge kıstırğan. Kük menen koyaş ğerlenep, yuğarığa menep kitkender.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

12. Güneş Niye Yukarıda?

Eskiden gökyüzündeki güneş de aşağıdaymış. Bir kadın, çocuğunun pisliğini uzağa götürüp dökmeye üşenmiş ve çitin kenarına sıkıştırmış. Gökyüzü ile güneş utançlarından yukarı yükselmişler.

Möseldeñ Barlıkka Kilgene[13]

Möseldeñ başlanmışı –sıskan yılı. Ni ösön tiheñ, yañı yıldı tev başlap sıskan kürgen. Yer bit ügez östönde tora, e ügez zur balık östönde. Ügez menen balık behesleşep kite. Balık:

-Bezge yañı yıl kile. Tev başlap unı min küresekmen, - tigen.

-Yuk, hineñ östönde bin toram bit ele. Şulay bulğas, yañı yıldı iñ élek min kürem, -ti iken ügez.

---

[12] Nezerşina, age. s. 41

[13] Nezerşina, age. s. 41-42

Ügez menen balık behesleşken arala, sıskan, tiz gene ürmelep, ügezzeñ mögözöne menep alğan da kıskıra iken:

-Yukka behesleşmegez! Kürmeyhegezme ni: iñ yuğarıla min toram? Koyaş sıkkanın da, Yıl kilgenen de iñ élek min kürem.

Möseldeñ başlanışı –sıskan yılı, tip, ana şuğa eyteler. Kalğan yıldarzıñ iseme hayvandarzıñ yıldı kürev tertibenen kileler inde. Sıskan yılınan huñ hıyır (ügez) yılı, unan: barıs (bars), kuyan, ajdaha, yılan, yılkı, kuy, maymıl, tavık, ét, duñğız (suska), yıldarı. 12 yıl ütkes, mösel yene oşo tertipte kabatlanğan.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

A. Medeniyetle İlgili Şeylerin ve Yerlerin Menşei ile İlgili Efsaneler

13. Mösel'in Ortaya Çıkışı

Möselin başlangıcı sıçan yılıdır. Niçin dersiniz? Çünkü yeni yılı ilk önce sıçan görmüş. Yeryüzü önce öküz üzerinde, öküz ise büyük balık üzerinde durur. Öküz ile balık bahse tutuşurlar. Balık:

-Bize yeni yıl geliyor, onu ilk önce ben göreceğim, demiş.

-Yok senin üstünde ben duruyorum. Böyle olunca yeni yılı en ilk ben görürüm, demiş öküz.

Öküz ile balık kendi aralarında bahse tutuşmuşken, sıçan çabucak sürünerek öküzün boynuzuna binip, önceden bağırmaya başlamış:

-Yok yere bahse tutuşmayın! Görmüyor musunuz en yukarıda ben duruyorum? Güneş çıktığında, yılın geldiğini ilk ben göreceğim.

Möselin başlangıcı sıçan yılı diye işte bunun için söylerler. Kalan yılların ismi, hayvanların güneşi görme sıralarına göre dizilmiştir. Sıçan yılından sonra sığır (öküz) yılı, sonra pars, tavşan, ejderha, yılan, at, koyun, maymun, tavuk, köpek ve domuz yılları. On iki yıl geçince, mösel yine bu sıraya göre tekrarlanırmış.

Umırzaya[14]

Bik boron zamanda bulğan bıl hel. Tire-yağın beyek–beyek tavzar, yeşel urmandar uratıp alğan yerze Degenek isemle usal han yeşegen. Yalsıların irtenge yaktınan kiske karañğığa tiklem baş kütermey, bil yazzırtmay éşletken. E üze böte gümeren keyef–safa ésende ütkergen. Bögön kürşi hanı uğa kunakka kilhe, irtegehene üze barıp hıylanğan, ti.

Yazğı sıvak könderzeñ berehende donyağa ös bala kilgen. Berensehe – Degenek handıñ malayı, ikensehe–kürşe handıñ kızı, ösönsöhö Degenek han yalsıhınıñ kızı iken.

Degenek yarhıv arğımaktarın yekken de kürşe hanlıkka kitken. Bılar kolak teşletev yolahı ütkererge bulğandar; balalar zurayğas, tuy yahap, koza bulışırğa hüz kuyışkandar.

Yıldar ütep torğan. Handıñ ulı Karay za, yalsınıñ kızı Umırzaya la üsep buyğa yitken. Atahı menen eseheneñ kartayğanın kürep, yegerle kız Umırzaya ularzı yal ittermekse bulğan. Ataları urınına üze hanğa éşke kitken. Kıyğas kara kaşlı, karağattay kara küzle, kara sesle bıl kızğa handıñ ulı Karay ber kürevzen ğaşik bulğan. Umırzaya la yegette bik okşatkan.

Umırzaya baliğ bulıp buyğa yetevge, atahı menen esehe donya kuyğan. Kızzıñ berzen-ber küz teregen ömötö – han ulı Karay ğına torop kalğan.

Kız menen yeget yeşeren gene tav başında osraşa torğan bulğandar. Bıl heber hanğa barıp yetken. Başta ul ışanmağan. Nisek inde han hınlı handıñ ulı yalsı kızın yarathın! Şulay za, éşte kabalandırıv ösön, kürşe hanğa yavsı yebergen.

Karay atahınıñ bıl éşen hizep kalğan da, ığı-zığı, tuy başlağansı, Umırzayahın alıp sığıp kaskan.

Degenek han ber kis ulı yanına inhe, berev ze yuk, ti. Kitken han harayında ığı-zığı, tavış... Ézleyzer –ézleyzer –Umırzaya la, Karay za yuk. Han böte vezirzeren, sapkınsıların üz yanına sakırıp alğan da:

-Hezer ük oyathızzarzı tabıp, totop kilteregez! –tip boyorğan.

Ös kön, ös tön ézlep, taba almay, helden tayıp kaytıp kilgender sapkınsılar.

---

[14] Nezerşina, age. s. 42-43

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Tüzemen yuğaltkan han üze yulğa sıkkan... Altı kön, altı tön ézlegen. Yetense köndö, hızılıp tañ atıp kilgende, ber tav bitlevene hel yıyarğa ultırğan bıl. Şul sak bınıñ yanına karğa kilep kunğan da "kar! kar!" tip kıskıra iken.

-Nime kıskırahıñ –tip horağan han karğanan.

-Karğa hin ularzı, -tigen karğa,- ata karğışı töşe ul.

-Nime tip karğayım?

-Kar da kar, tuñıp kal, tip karğa ulıñdı, -tigen karğa.

Han şul hüzzerze eyteve bulğan, ulı Karayzıñ karlı boz bulıp katıvı bulğan, ti.

-Tağı ni tip karğayım? –tip horay han karğanan.

-Kar da kar, kar artınan hin de bar, tip karğa. Kar artınan bar za koyolop ilap kal, tip kuy,-tigen karğa.

Élekkese han şul hüzzerze eyteve bulğan – Umırzaya moñayıp ultırğan ber seskege eylengen de kuyğan.

Bıl seskene umırzaya tip atağandar. Ana şuğa la ul yey könö tügel, e kar irep bötör –bötmesten sığa. Kar artınan kile tizer unı, höygene Karayzı kürerge aşığa iken, tizer.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler/ Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

14. Umırzaya (Kardelen)

Bu olay çok eski zamanda olmuş. Etrafını büyük büyük dağların, yeşil ormanların sardığı bir yerde, Digenek adlı kötü bir han yaşarmış. İşçilerini sabah güneşin doğuşundan, akşamın karanlığına kadar başlarını kaldırtmadan, bellerini doğrultmadan çalıştırırmış. Kendi ise bütün ömrünü keyif ve sefa içinde geçirirmiş. Bir gün komşu han ona konuk olsa, ertesi gün, o, ona gidermiş.

İlkbaharın güneşli günlerinin birinde üç çocuk dünyaya gelmiş. Birincisi Digenek Hanın oğlu, ikincisi komşu hanın kızı, üçüncüsü Digenek Hanın ırgatının kızıymış.

Digenek hızlı atlarını eyerleyip komşu hana gitmiş. Bunlar, beşik kertme âdeti gereğince, çocukları büyüdüğü zaman düğün yapıp dünür olmaya karar vermişler.

Yıllar geçmiş. Hanın oğlu Karay da ırgatının kızı Umırzaya da büyümüşler. Babasıyla annesinin yaşlandığını gören ciğerli kız Umırzaya, onları dinlendirmek istemiş. Onların yerine kendisi işe gitmiş. Yay gibi kara kaşlı, kara Frenk üzümü gibi kara gözlü, kara saçlı bu kıza, Hanın oğlu Karay bir görüşte âşık olmuş. Umırzaya da yiğidi çok sevmiş.

Umırzaya bulûğa erip, boyu posu uzadığı zaman, babası ile annesi ölmüş. Kızın tek ümidi Hanın oğlu Karay imiş.

Kız ile yiğit, gizli gizli dağ başında buluşmaya başlamışlar. Bu haber Hana yetiştirilmiş. İlk önce o buna inanmamış. Nasıl olur da han neslinden bir hanın oğlu, bir hizmetçi kızı sever! Yine de işi hızlandırmak için komşu hana dünürcü göndermiş.

Karay babasının bu işini sezmiş, gürültü patırtı ile düğün başlayınca Umırzaya'yı alıp kaçmış.

Digenek Han bir gece oğlunun yanına gelmiş ki kimse yok. Han sarayına gitmiş ki gürültü, patırtı, bağırış çağırış... Aramışlar, aramışlar, Umırzaya da Karay da yok. Han bütün vezirlerini ve askerlerini yanına çağırıp:

-Hemen o utanmazları bulup getirin! diye emretmiş.

Üç gün üç gece aramışlar, bulamamışlar; takatleri bitince askerler geri dönmüşler.

Sabrı tükenen Han yola çıkmış... Altı gün altı gece aramış. Yedinci gün tan ağarırken bir dağın eteğinde gücünü toplamak için oturmuş. O zaman bunun yanına bir karga gelip konmuş "Kar, kar!" diye ötmüş.

-Niye ötüyorsun? diye sormuş Han.

-Sen onlara kargış et, babanın kargışı tutar onları, demiş.

-Ne deyip kargışlayayım?

-Kar da kar, donup kal, diye kargışla oğlunu, demiş karga.

Han o sözleri söylemeye başlar başlamaz oğlu Karay dolu olup donup kalmış, derler.

-Daha da kargışlayayım mı? diye sormuş Han.

-Kar da kar, kar ardından sen de var, diye kargışla. Kar ardından var da düşüp ağlayarak kal, diye söyle demiş karga.

Önceki gibi Han bu sözleri de söylemiş. Umırzaya kederle dikilen bir çiçeğe dönmüş.

Bu çiçeği kardelen (Umırzaya) ismini koymuşlar. Bu yüzden o yaz günü değil kar eriyip bitmeden çıkarmış. Sevdiği Karay'ı görmek için, onun karın arkasından geldiğini söylerler.

Ayıv Tokomo[15]

Boron tılsım ğilemen belgen ber yeget bilene her vakıt henyer tağıp yörögen. Keşe arahında ber törlö ése boşop, yene köyöp kithe, vakıtı –vakıtı menen urman sitende bara la henyeren öşköröp, yerge kazay. Şunan tege ayıv bula la kuya. Ayıv bulıp, urmanda yöröy. Küñele bulğas, kire kilep, henyeren tağı bilene takha, yañınan keşe bula.

Ber keşe bınıñ ayıv bulıp yörögenen hizep kala. Haslık uylay (ul yaman keşe bulğan inde, küreheñ), yegetteñ ayıvğa eylenep kitkenen karap kına tora la, henyeren alıp, hıv töböne taşlay. Tege yeget kile. Henyeren alıp, bilene tağım tihe, henyere yuk. Ézeley- ézley bıl, taba almay. Şunan ul ayıv bulıp kala. Oşonan kitken hezerge ayıv tokomo.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler/ Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

15. Ayı Nesli

Eski zamanlarda tılsım ilmini bilen bir yiğit, her vakit beline bir hançer takarak gezermiş. İnsanlar arasında bir an canı sıkılsa, yükü artsa, zaman zaman ormana gider ve hançerini çıkarıp yere saplarmış. O zaman ayıya dönermiş. Ayı olarak ormanda gezermiş. Gönlü olunca geri gelip, hançerini beline taktığında, tekrar insan olurmuş.

---

[15] Nezerşina, age. s. 43

Bir kişi bunun ayıya dönerek gezdiğini sezmiş. Kötülük düşünüp (o kötü insanmış demek ki) yiğidin ayıya çevrildiği zamanı beklemiş ve hançeri alıp suyun dibine atmış. O yiğit gelmiş. Hançerini alıp beline takmak istemiş ama hançeri bulamamış. Çok arayıp hançeri bulamayınca, o zaman sonra ayı olarak kalmış.

Keküк[16]

Bik boron zamanda Ural tavınıñ könyak bitlevende ber başkort ırıvı yeşegen. Kürşe ırıvzar yış kına bıl ilge höjüm iter bulğandar.

Bına ber mel doşman ğeskere yañı yav menen kilgen. İldeñ Keküк isemle batırı bulğan. Üzeneñ batır yegetteren tuplap, ul doşman yavına karşı sıkkan. Kiter aldınan ul belekeyzen yaratıp yörögen hılıv kız Karağaşka eytken:

-Eger min yavza yatıp kalham, akkan kanımdan kıp-kızıl seskeler şıtıp sığır. Ul seskeler hiñe möhebbetemde heterletep toror. Tik şunı bel: üzem kaytalmaham, isemem urap kaytır, tigen ul.

Kız Kekükte kötörge veğeze birgen: "Östöme taş yavha la, hine bütenge almaştırmam",- tigen.

Beyep torğan döldölderge atlanıp, yegetter ilden sığıp kitkender. Ber ni tiklem yer ütkes, karşı kilgen doşman yavı kürengen – ğeskereneñ isebe –hanı yuk iken. Tiñhez alış başlanğan. Ele ber yak yeñe iken, ele ikense yak. Ber sak yav tınğan, karahalar, -yalanda tere yen éyehe kalmağan.

Bıl heber Keküк batır ilene işetelgen. Böte ırıv yavza avğan ulandarı ösön kan-yeş tükken. Tik Karağaş kına bıl heberge ışanmağan.

"Ülgen artınan ülep bulmay inde, hiñe yeşerge kerek", -tip kızzın ata-esehe unı, ay-vayına la karamay köslep, berense horatkan bayğa keyevge birgen.

Karağaş hılıv yaratmağan keşehe menen yeşerge telemegen. Ul ir bulahı bendene bısak menen sensep ülterep kasırğa bulğan. Tik unı totop alğandar za zindanğa yapkandar. Kız zarığıp ilağan da ilağan, Kekügen kuşıp yırlağan. "Éy, koş bulıp osop kına barham inde yandarıña!" – tip uylağan.

---

[16] Nezerşina, age. s. 43-44

Kızzıñ telege kabul bulğan: ber sak küz aldında belekeseye barğan bıl. Kuldarı urınana kanat üsep sıkkan. Koşka eylenep, timer reşetkele zindan terzehenen irekke osop kitken. Ağastan ağaska, susaktan susakka osop kunıp "kek-kük, kek-kük" tip höygenen sakıra iken bıl.

Ber nise kön şulay zarığıp sakırğandan huñ, ul küz yavın alırlık kızıl seskelerze tap ite le Kekügeneñ ülemene ışana

Şunan inde ul ürlesten ürleske, ilden ilge küsep yöröy, kübehense üze kevek yañğız öyeñkege ye ak kayınğa kunıp, küzzere talğansı alıstarğa karap, moñhov zar menen höygeneneñ isemen kabatlay başlağan. Yomorta halha la, unı basıp sığarırğa his tüzeme yetmey, her sak höygenen ézley ti, ul. Seske atkan melde ul haman moñayıp, höygenen sakıra, seskeler hulığas, telenen de yaza hatta. Şularzı ézlep, elle kayzarğa osop kite. Şulay yöröy ze yöröy.

Ana şul gel gene: "kek-kük", -tip sakırıp yörögen koşto halık kekük koşo, e tege kızıl seskelerze kekük seskehe tip atap alıp kitken.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler/ Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

16. Guguk Kuşu

Çok eski zamanlarda, Ural dağının güney eteklerinde bir Başkurt kabilesi yaşarmış. Komşu kabileler sık sık bu kabileye hücum ederlermiş.

Yine bir gün, düşman askeri savaşmak için gelmiş. Bu kabilenin Kekük isimli bir yiğidi varmış. Kendisi gibi kahraman yiğitlerini toplayarak düşmana karşı çıkmış. Gitmeden önce, daha çocukken sevdiği güzel kız Karağaş'a:

-Eğer ben savaşta ölürsem, akan kanımdan kıpkızıl çiçekler çıkar. O çiçekler benim sana olan sevgimi hatırlatırlar. Yalnız şunu bil; ben dönemesem bile ismim geri döner, demiş.

Kız, Kekük'ü beklemeye söz vermiş: "Üzerime taş yağsa da seni başkasına değişmem." demiş.

Oynayıp duran düldüllere atlayan yiğitler, ülkeden çıkıp gitmişler. Bir süre gittikten sonra karşıdan gelmekte olan düşman askerini görmüşler; askerlerin sayısı hesabı yokmuş. Benzeri görülmemiş bir savaş başlamış. Bazen bir taraf yeniyormuş,

bazen de diğer taraf. Bir süre sonra savaş durmuş, bakmışlar ki ovada bir tek diri insan kalmamış.

Bu haber kahraman Kekük'ün ülkesinde işitilmiş. Bütün boy, savaşta ölen oğulları için kanlı gözyaşları dökmüş. Yalnız Karağaş bu habere inanmamış.

Anne ve babası kızın feryatlarına da bakmadan "Ölenin arkasından ölmek olmaz, sen yaşamalısın." diyerek onu ilk isteyen zengine zorla vermişler.

Güzel Karağaş sevmediği bir kişi ile birlikte yaşamak istememiş. O kocası olacak köleyi bıçak ile öldürerek kaçmak istemiş. Fakat onu yakalayıp zindana atmışlar. Kız üzüntüsünden ağlamış da ağlamış. Kekük'ü hatırlayıp şarkı söylemiş: "Keşke kuş olup uçup varsam şimdi yanlarına!" diye düşünmüş

Kızın dileği kabul olmuş. Bir süre sonra göz önünde küçülmeye başlamış. Kolları yerine kanatlar ortaya çıkmış. Kuşa çevrilip demir parmaklıklı zindanın penceresinden uçup gitmiş. Ağaçtan ağaca, tepeden tepeye konup, "guguk, guguk" diye sevdiğini çağırırmış.

Birkaç gün ağlayıp çağırdıktan sonra, göz alan kızıl çiçeklere rastlayınca Kekük'ün öldüğüne inanmış.

Ondan sonra dağdan dağa, ilden ile göçmüş. Çoğu zaman kendisi gibi yalnız olan söğütlere ve ak kayınlara konup, gözleri dalıncaya kadar uzaklara bakıp, içli bir ağlamayla sevdiğinin ismini tekrarlamaya başlamış. Yumurta yumurtlasa da kuluçkaya yatıp beklemeye hiç sabrı kalmaz, her vakit sevdiğini ararmış. Çiçekler açmaya başladığı zaman, o, dertlenip sevdiğini çağırır; çiçekler solunca da dilinden olurmuş. Onları arayarak kim bilir nerelere uçup gidermiş. Böyle gezer de gezermiş.

İşte o her vakit,"Guguk" diye ötüp gezen kuşa halk "guguk kuşu", o kızıl çiçeklere de "gugu (hüsnüyusuf) çiçeği" adını vermiş.

Keküк (Varyant)[17]

Keküк – hıv batşahı ulınıñ iseme. Yer östöne sığıp yörögende ul ber batşanıñ kızın ala. Ber az torğas, bıl yeget: "Min ata-esemde kürem", -tip hıv astına töşe le kire sıkmay. Kız, unı hağınıp, ilap, zarığıp, hıv buylap yörögen.

[17] Nezerşina, age. s. 44-45

Ber vakıt kız sesen tarap ultırğanda telek telegen: "Ul kilmeges, min ye donyanan yuk bulhamsı, ye koş bulıp osop kithemse", -tigen. Şul yerze ul koş bulıp osop kitken. Unıñ seseneñ ber tolomo ürelgen, ikense yağı ürelmey ze kalğan. Şuğa la kekükteñ ber yak kanatı halpı.

Kızzıñ ğümere hıv batşahınıñ ulı kekükte ézlep, moñayıp üte. Şunıñ ösön de kekükte moñlo koş tip atayzar. Ul hezer ze "kek-kük" tip yegette ézley iken.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler/ Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

17. Guguk Kuşu (Varyant)

Kekük, su padişahının oğlunun ismiymiş. O yeryüzüne çıkıp gezdiği zaman bir padişahın kızı ile evlenmiş. Bir süre birlikte yaşadıktan sonra bu yiğit, "Ben anne ve babamı göreceğim." diyerek suyun altına inmiş ve bir daha çıkmamış. Kız onu özleyip, ağlayıp, inleyip, suyun kenarında yürürmüş.

Bir gün kız saçını tarayıp otururken dilek dilemiş: "O gelmeyecekse ben de ya bu dünyadan yok olayım ya da kuş olup uçayım." demiş. Orada hemen kuş olup uçup gitmiş. Onun saçının bir kısmı örülü, bir kısmı ise örülü değilmiş. Onun için guguk kuşunun bir kanadı sarkıktır.

Kızın ömrü, su padişahının oğlu Kekük'ü arayıp inlemekle geçmiş. Onun için de guguğu "inleyen kuş" diye adlandırırlar. O şimdi de "guguk, guguk" diyerek yiğidi ararmış.

Karluğastıñ Koyroğo Niñe Ayırı?[18]

Boron, tufan kalkıp, donyanı hıv basa başlağas, Nuh beyğember zur ber keme tözöp, ésene her ber yen éyehenen bere par zat ultırtkan. Şunda sıskan da bulğan. Kemene kimere iken, ti, bıl. Kimere torğas, kemeneñ töbön tişken. Yılan bını kürgen de üzeneñ başın ana tığıp, tişekte kaplağan.

Nuh beyğember yılandı aşatır ösön bik temle azık ezerleterge uylağan. "Nindey yen éyeheneñ kanı iñ temlehe iken, şunı bel",- tip, serekeyze osorop

[18] Nezerşina, age. s. 45

yebergen. Serekey osop yöröp, böte yen éyelereneñ kanın temlep yöröy iken. "Keşe kanı iñ temlehe", -tip uylap, beyğember yanına osop kile.

Nuh beyğember:

-Ni nemeneñ kanı temle? –tip horay.

Karluğas ezemde yellep, serekyzeñ telen özgen. Şuğa la serekey bezeldep yöröy. Yılan şul arala karluğastıñ koyroğon özöp kalğan. Şuğa asalı yöröy karluğas.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

18. Kırlangıcın Kuyruğu Niye Ayrı?

Eski zamanlarda tufan kopup dünyayı su basmaya başlayınca, Nuh peygamber büyük bir gemi yapıp onun içine her canlıdan birer tane koymuş. Orada sıçan da varmış. O bu gemiyi kemiriyormuş. Kemirirken geminin dibini delmiş. Yılan bunu görünce başını deliğe sokarak burayı kapatmış.

Nuh peygamber yılanın yemesi için çok lezzetli bir yemek hazırlatmayı düşünmüş. "Hangi canlının kanı tatlıysa bunu öğren." deyip sivrisineği göndermiş. Sivrisinek dolaşırken bütün canlıların kanlarının tadına bakıyormuş. "İnsanın kanı en tatlısı." diye düşünerek peygamberin yanına uçup gelmiş.

Nuh peygamber:

-Hangi canlının kanı tatlı? diye sormuş.

Kırlangıç insanlara acıyarak sivrisineğin dilini koparmış. Onun için sivrisinek vızıldayıp gezermiş. O arada yılan da kırlangıcın kuyruğunu çekip koparmış. Onun için kırlangıcın kuyruğu iki çatallıdır.

Beseyzi Niñe Uyatırğa Yaramay?[19]

Nuh beyğemberzeñ beseye bulğan, ti. Şulay ber sak beyğember kürpehen (tortonon) sisep taşlağan iken. Besey barğan da bınıñ sabıvına yatıp yoklap kitken. Nuh beyğember bını uyatırğa yellep, salğıyın kaysı menen kisken de, tortonon alıp kuyğan.

[19] Nezerşina, age. s. 45

Besey –izge yen éyehe. Unı borsorğa, uyatırğa yaramay (beyğember hınlı beyğember uyatmağan).

Beseyzeñ karğışı yaramay. Unıñ kara karğışınan hatta boronğo beyğemberzer kurkkan.

Ber öyzen ikense öyze küskende, beseyze kaldırmayzar. Aşağanda iñ élek éteñde tuyzır, şunan besseyze, azak üzeñ aşarhıñ, ti torğaynılar boronğolar.

IV. Dinî Efsaneler / Kahramanların ve Tanrıların Mitleri

19. Kediyi Uyandırmak Niye Doğru Değildir?

Nuh peygamberin kedisi varmış. Bir gün peygamber kürkünü çıkarıp atmış. Kedi de gidip bunun eteğine yatıp uyumuş. Nuh peygamber kediyi uyandırmak istememiş, eteğini makasla kesip kürkünü almış.

Kedi kutsal bir canlıdır. Onu rahatsız etmek, uyandırmak doğru değildir (Nuh peygamber gibi bir peygamber bile onu uyandırmamış).

Kedinin kargışı iyi değildir. Hatta onun kara kargışından eski peygamber bile korkmuş.

Bir evden başka bir eve taşınırken kediyi bırakmazlar. İhtiyarlar der ki yemek yerken önce köpeğini, sonra kedini doyur, daha sonra da kendin ye!

Sıñrav Torna[20]

Boron Ural artı başkortarı ilende bik köslö batır yeşegen. Unıñ yetem tigen yerene yetkere ala torğan kük tolparı bulğan. Bıl kaharmandıñ kösöne tiñ bulır batır, zireklegene, akıllılığına okşaş keşe bulmağan, ti. İlene kilgen yavzarzı ayavhız kırğan, üz halkın, yeren-hıvın doşmanğa birmegen. Tıvğan ile ösön yenen korban iterge le ezer torğan, ti, ul. Şunday behleven bılıvı östöne ul şep kuraysı la, yırsı la bulğan, ti. İrendekke menep kuray uynaha, tavışı tav buylap ultırğan avıldarğa görlep işetelep torğan.

[20] Nezerşina, age. s. 45-47

Bıl batır öylenep ozak gümer itkes, katını kurğaş kevek avır kevzele ul taba. Bala ay üsehen kön üse, yıl üsehen ay üse. "Atahınan batır bulır bıl", -tip hoklanır bulğandar bığa.

Yeget korona yetkende ul, ısınlap ta, atahına karağanda la köslörek, mergenerek bula. Atanan kürgen uk yuna, tigendey, şep kuraysı bulıp ta danı tarala.

Hav sağımda başlı –küzle itep kalayım, tip atahı uğa keleş te eyettere. Kük tolparzan tıvğan kük dünende bire. Yazzıñ matur ber könönde yeş batır kaynı yortona kite. Izmağa yeter aldından tolparın tuğayğa yebere bıl. Tañ menen atın alırğa tip barha, ğejep moñlo tavış işetep, aptırap kala. Tüzmey, yügere –atlay tavış kilgen yakka kite. Yakınlaşıp, kürenmey gene küzete başlay. Ni kürhen, ber törköm vak kına kük tornalar aklan urtahında tüñereklenep tezelgen de uynayzar. Urtalarında yañğız torna basıp tora. Ul, kanattarın kağıp, moñlo tavış sığarıp kıskırıv menen, kalğandarı, uğa kuşılıp kıskırıp, kanat kağıp, tüñerek buylap eyleneler. Yeget tornalarzıñ sıñlap sıkkan moñlo tavıştarın yotloğop tıñlay, yöregene heñgese, otop alğansı tıñlay. Şunan, onotolop kuymahın tip, kabatlay –kabatlay, tiz gene kük tolparın mene, uktay atılıp, kaynı yortona kayta. Attan hikerep töşöv menen, kurayın alıp, inde köy bulıp yeteşken torna sıñravın uynap ta yebere.

Halık yıyıla. Oloho la, yeşe le, bala –sağa la kalmay. Ber ak hakallı kart:

-Bınday ğejep moñlo köyzö kayzan öyrendeñ, elle üzeñ sığarzıñmı? –tip horay.

-Yuk, olatay, -ti yeget, işetkenen- kürgenderen höylep bire. Halık üz-ara gevleşep kite, küñelderene şik-şöbhe töşöp, yort-ilge bele-kaza kilmehe yarar ine, tip borsola başlayzar.

-Bıl bit sıñrav tornalar tavışı. Ular uynağan yerze yav bulır, halık kırılır, tigen ata-olatayzar, -ti ak hakallı kart.

Bıl hüzzerze işetkes, batır aşığıs reveşte atahı yanına kaytıp kite. Atahına kaynı yortonda kürgen helderze tükmey-sesmey höylep bire.

-Dörös, ulım, sıñrav torna uynağan yerze yav bulır, ilge bölgönlök kiler, tigen boronğolar. Bınday yavzarzı atahıñ da küp kürze, -ti kart batır. – Hezer min kartayzım, kösöm de kayttı, koraldarımdı hiñe tapşıram. Batır bul, tokomğa tap

töşörme, ilge kilgen doşmandı ayavhız kır, ileñe, ırıvıña toğro bul, şunda ğına behetle bulırhıñ. Vasıyat bıl. Hezer ük iñ ışanıslı keşelerzen ğesker tupla...

Yeş batır, tire-yakka oran halıp, ğesker tuplağan, yavğa ezerlegen, ti. Isınlap ta, küp te ütmey, ilde yav basa. Batır yeget uksıları menen uğa karşı sıkkan, doşmandarzı, küz küreme yerzen uk menen atıp, ayavhız kırğan.

Yavzı bastırğas, ber nise kön buyı bayram bulğan. Yegette il batırı itep danlağandar. Şunan birle sıñrav tornalarzıñ moño, kurayğa halınıp, "Sıñrav torna" iseme menen yörötöle. E yağahında huğış barğan kül Yavkül bulıp kalğan. Ul Baymak rayonında, Sıbayzan 10-15 sakrımda könyakta yata.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

D. Savaşlar ve Felaketlerle İlgili Efsaneler

20. Şıngırdayan Turna

Eskiden Ural dağının arkasında yaşayan Başkurtların ülkesinde çok güçlü bir bahadır ve bunun da onu istediği yere anında ulaştıran gök atı varmış. Bu kahramanın gücüne denk olan yiğit, akıllılığına ve ileri görüşlülüğüne sahip olan insan yokmuş . Ülkesine gelen düşmanlara merhamet etmeden kırar, kendi halkını ve topraklarını düşmana vermezmiş. Doğduğu ülke için canını kurban etmeye de hazırmış. O, pehlivan olmanın yanı sıra iyi bir kavalcı ve yırcıymış. İrendik boylarına çıkıp kaval çaldığı zaman, sesi dağ çevresindeki köylerde oturanlar tarafından işitilirmiş.

Bu yiğit evlendikten uzun zaman sonra, karısı kurşun gibi ağır gövdeli bir oğul doğurmuş. Çocuk ayda büyüyeceğini günde, yılda büyüyeceğini ayda büyümüş. Halk çocuğa, "Babasından da bahadır bu!" diyerek hayran olurmuş .

Yiğit büyüyünce, gerçekten de babasından daha güçlü ve daha da iyi nişancı olmuş. Babasından gördüğü gibi ok yontmuş, iyi bir kavalcı olarak da şan kazanmış.

"Sağ vaktimde baş göz edeyim." diyerek babası oğluna eş almak için kız istemiş. Gök attan doğan gök tayı da ona vermiş. İlkbaharın güzel bir gününde genç bahadır kayın pederinin evine gitmiş. Eve gitmeden atını çayıra göndermiş. Tan ile atını almak için gidince, acayip iniltili bir ses işitip şaşırıp kalmış. Dayanamayarak yüreği çarpa çarpa sesin geldiği tarafa gitmiş. Yakınlaşınca görünmeden gözetlemeye

başlamış. Ne görsün! Bir grup küçük gök turna, ormanın ortasında daire şeklinde dizilmiş oynuyorlar. Ortalarında da tek bir turna duruyor. O, kanatlarını açıp kederli bir ses ile bağırdıktan sonra, diğerleri de ona katılıp bağırıp, kanat çırpıp, daire şeklinde dönüyorlar. Yiğit turnaların şıngırdayarak çıkan iniltilerinin sesini sessizce dinlemiş. O zaman "unutmayayım" diyerek tekrarlayıp, hemen gök atına binip, ok gibi atlayıp kayın pederinin evine gitmiş. Atından atlar atlamaz kavalını alıp, şimdi de bilinmekte olan turna şıngırtısını çalmış.

Halk yığılmış. Büyüğü de küçüğü de çoluk çocuğu da kalmamış. Bir ak sakallı yaşlı:

-Böyle çok kederli şarkıyı nereden öğrendin, yoksa kendin mi besteledin? diye sormuş.

-Yok dedeciğim, diyerek yiğit görüp işittiğini anlatmış. Halk uğuldamaya başlamış, gönüllerine şüphe düşmüş. Yurdumuza, ülkemize bela- kaza gelmez inşallah! diyerek üzülmeye başlamışlar.

-Bu şıngırdayan turnaların sesidir. Atalarımız, onların oynadığı yerde savaş olur, halk kırılır demiş, diye söylemiş ak sakallı ihtiyar.

Bu sözü işitince yiğit acele ile babasının evine gelmiş, gördüğü durumu tek tek babasına anlatmış.

-Doğrudur oğlum. "Şıngırdayan turnaların oynadığı yerde savaş olur, ülke bölünür." demiş eskiler. Böyle savaşları baban da çok gördü, demiş yaşlı bahadır. Şimdi ben yaşlandım, gücüm de gitti, silahımı da sana verdim. Bahadır ol, nesline leke sürme, ülkeye gelen düşmanı acımadan kır, ülkene karşı her vakit doğru ol, o zaman talihli olursun. Vasiyetim bu. Şimdi sen en çok inandığın insanlardan asker topla.

Genç bahadır etrafa haber salıp asker toplamış, savaşa hazırlanmış. Gerçekten de çok geçmeden ülkeyi düşman basmış. Bahadır yiğit okçularıyla onlara karşı koymuş; düşmanları gözün görebileceği yerden ok atarak acımadan kırmış.

Düşmanı püskürttükten sonra birkaç gün bayram yapmışlar. Yiğide "ilin bahadırı" diyerek şan vermişler. O zamandan beri şıngırdayan turnaların kederli şarkıları kavalla söylenir olmuş. Ona "Şıngırdayan Turna" ismi verilmiş. Etrafında

savaş olan göle Yavkül (Savaş gölü) demişler. O, Baymak ilçesinde, Sıbay'ın 10-15 kilometre güneyindedir.

Şaytan Sebendere[21]

Ber sak iblesteñ böte yarandarı tamuk töpkölöne yıyılğandar za, hujabız ni kuşır iken tip, önhöz –tınhız kalıp, der kaltırap toralar, ti. E ibles üze, kara uyzarın uylap, ozon tırnaktarın seynep, yılan hımak koyroğo menen tanavın ıs-koromdan tazartıp ultıra iken. Gonahlı bendeler tamukta yanğan melde gel gene ıs-tötön borkolop torğanlıktan, bılarzıñ tanav tişekterene ıs- korom ultıra iken. İbles üze le, şaytandarı la bığa künegep bötken, ti. Ularğa bıl tamuk ese hatta törlö huş esterzen de tatlırak iken.

Tamuk töpkölöndege bıl tınlık eger ze meger keşeler yeşegen yerze bulha, seben oskan tavış ta işetelmey, tiyerge bulır ine. E sebender tamukka ine almay, başka törlö böjek kene kön ite ala tamukta. Uları la tamuktağı gür hillegen bozorğa kıymayınsa kurkışıp, önhöz –tınhız ğına ultırtalar iken.

Şul sak tışta osop yörögen ber seben tamuk kömbezendege yarıktı kürep kala la, bınıñ astında nizer bar iken, tip şul yarıktıñ ésene kerep kite. Tamuktıñ ése bik ése bulğanlıktan tüzalmay bezeldep eylene le bıl tup –tura iblesteñ tanav osona kilep kuna. İbles şunda ırğıp tora la –şap bıl mehlükke! Şunan, ni, ülgen sebende eylenderep- eylenderep kararğa totona.

Böte şaytandar za şuna irken hulap kuyalar. E ibles üzeneñ bıl bisara korbanın ozak kına tikşerep ultıra torğas, kızığıp kitken:

-Bik kothoz neme iken dehe bıl. Üze erhez ze bulha kerek. Miñe tap bına oşonday yen éyehe kerek ine, hezer üzem tıvzıram min unı: kilteregez kerek – yaraktı.

Böte neme he tigense ezer bula: koromo la, kölö le, kümere le- bötehen de unıñ aldına kilterep öyöp kuyalar. İbles şunda uk éşke kereşe. Şul tiklem kileşterep éşley bıl, hatta üz mahirlığına üze hayran kalıp tora. Sebenderzeñ yene gene yuk, ti. Şunan bıl üzeneñ kürektey boğazağı menen ber öröp yeberhe, ni kürhen – elege üze

[21] Nezerşina, age. s. 49

yahağan sebender üzen harıp alıp teşlerge totonalar. İbles, tüze almayınsa, asıv menen ükerep yebere:

-Kitegez! Yuğalığız!

Tamukta ığı-zığı kuba: şaytandar za, şaytan balaları la kıy-sıy kileşep, oşo yañı yaratılğan sebenderze tamuktan kıvıp sığarırğa totonalar.

Bına şunan birle sebender böte donyağa taralıp, ürsegen hayın ürsep, yer yözön kaplap alğandar.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler/ Mitik Efsaneler

I. Şeytan

21. Şeytan Sinekleri

Bir gün, iblisin bütün yârenleri cehennemin dibinde yığılmışlar ve başkanımız ne söyleyecek diyerek, sessiz sedasız durup, tir tir titreyerek beklemişler. İblis ise kara düşüncelerini düşünüp, uzun tırnaklarını çiğneyip, yılan gibi kuyruğu ile burnunu is ve kurumdan temizleyip oturuyormuş. Günah işleyen insanlar cehennemde yandıkları vakit, buraya her an is ve tütün dolduğundan, bunların burunlarının deliklerine is ve kurum otururmuş. İblisin kendisi de şeytanları da buna alışkınlarmış. Hatta onlara cehennemin bu kokusu hoş kokulardan daha hoş gelirmiş.

Cehennemin dibindeki bu sakinlik eğer insanların yaşadığı yerde olsaydı, sineğin uçarken çıkardığı ses bile işitilmezdi, demek mümkündür. Sinekler cehenneme inemezler, yalnızca diğer böcekler cehennemde gün geçirirlermiş. Onlar da cehennemdeki mezar sessizliği bozmaya cesaret edemeyip sessiz sedasız otururlarmış.

O sırada, dışarıda uçan bir sinek, cehennemin kümbetindeki bir yarığı görür ve "bu yarıkta ne var" diyerek içeriye girer. Cehennemin içi çok sıcak olduğundan dayanamayıp biz gibi dönerek doğruca iblisin burnuna gelip konar. İblis o zaman zıplayıp durur, şaşırır bu mahluka. İblis, ölen sineği evire çevire incelemeye başlar.

Diğer şeytanlar da o zaman rahat bir soluk alır. İblis kendisinin bu biçare kurbanını uzun süre kontrol ettikten sonra ilgisini çeker ve:

-Bu cansız bir şeymiş; aynı zamanda arsız da olmalı. İşte bana tam bunun gibi bir canlı gerek, şimdi bana gerekli şeyleri getirin, ben onu doğurayım, der.

İstediği her ne varsa hazır edilir; kurumu da, külü de , kömürü de. Hepsini getirip onun önüne koyarlar. İblis o zaman işe girişir. (Sineği) o kadar güzel yapar ki kendi maharetine kendisi bile hayran kalır. Yalnız sineğin canı yine yok. O sırada körük gibi boğazıyla bir defa üfürünce ne görsün, kendi yaptığı sinekler kendisini sarıp dişlemeye başlamışlar. İblis dayanamayarak öfkeyle öğürür ve:

-Gidiniz, yok olunuz! der.

Cehennemde gürültü patırtı kopar. Şeytanlar da şeytanların çocukları da bağıra çağıra yeni yaratılan sinekleri cehennemden kovup çıkarmaya başlarlar.

İşte o zamandan beri sinekler bütün dünyaya dağılıp, çoğala çoğala yeryüzünü kaplamışlar.

Éyele Kül[22]

Meksüt avılınan ös sakrım samahı könbayış yaklap élek ber kül bulğan, tizer. Bıl kül éyele bulğan iken, ti. Her kön irtensek koyaş sığır aldınan küldeñ éyehe kız sifatına kerep yıvınır bulğan. Küpme gene añdıhalar za, yota almağandar. Şunan ber zaman ber yeget: "Bez uğa hıñar itek halayık ta añdıp karayık", -tigen.

İtek ırğıtalar. Ğezettegese, hıv éyehe yıvınırğa sıkha, itekte kürep kala. Tiz gene élekterep ala la ayğına keyerge totona. Éy mataşa, éy mataşa, ti, bıl. Ber ayağın kuñısına tıkha, ikense ayağına yuk iken: ikensehene tıkha, berensehene yuk iken. Şulay küp mataşa torğas, ike ayağın da ber kuñıska tığıp, atlap kiteyem tip torop basha, yığıla la kite, yığıla kite, ti. Şul sak kümeklep barıp totop alhalar bını. Totop alhalar za, tege yaman itep sırılday başlağas, yebermey sara kalmay.

Oşo helden huñ küldeñ éyehe kaskan, küle koroğan, tizer.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler/ Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

22. İyeli Göl

Meksüt köyünün üç kilometre yakınında ve batı tarafında eskiden bir göl varmış, derler. Bu gölün iyesi varmış. Her gün, erkenden, güneş çıktıktan sonra,

[22] Nezerşina, age. s. 49-50

gölün iyesi kız şekline girip yıkanırmış. (İnsanlar) çok tuzak kursalar da gölün iyesini tutamamışlar. Bir süre sonra bir yiğit, "Biz ona bir etek verelim de aldatıp bakalım." demiş.

Eteği fırlatmışlar. Alışıla geldiği gibi su iyesi yıkanmaya çıkınca eteği görüp durmuş. Çabucak alıp ayağına giymek istemiş. "Haydi dene, haydi dene."demiş gölün iyesi. Bir ayağını koncuna tıksa, ikinci ayağına yer yok; ikincisini tıksa, birincisine yer yok. Böyle birçok denemeden sonra iki ayağını da bir konca tıkıp atlayıp gideyim diye düşünüp yere basınca düşmüş. O zaman, hepsi birlikte gidip (gölün iyesini) yakalamışlar. Buna rağmen iye çok kötü bir şekilde çığlık atmaya başlayınca, (oradakilerin) onu bırakmaktan başka çareleri kalmamış.

İşte bu olaydan sonra gölün iyesi kaçmış, göl de kurumuş derler.

Yögemeş Tavı[23]

Boron zamanda Yögemeş tavı beyek bulğan. Ber kem de unıñ başına menep yete almağan.

E tav başındağı ine öyrek menen ata öyrek – kügel kiyefetende tavzın éyelere yeşegen. İrte menen osop kitep, kisen gene kaytıp töşeler ze tönö buyı tımık kül östönde yözöp yöröy iken bılar. Mergen hunarsılar ularzı osop barğan sakta atıp karahalar za, berehe –ber uğın teyzere almağan, ti.

Könderzen ber köndö Rizvan isemle bik saya yeget, üzeneñ batırlığın kürheterge telep, tañdan torop tavğa kite. Tik tavğa kütereleve üte kıyın bula: ayak astında ülen sırmalap yata, ütep sıkkıhız kıvak yuldı kaplap tora, östevene, küz askıhız karşı yel ise iken.

Şulay za yeget yegetlegen ite: kiske taban ğına tav tübehene menep yete. Karaha – tav başında is kitkes zep –zenger kül yeyrep yata. Hayran kala bıl. Şul arala atalı- inele ike öyrek kaytıp töşe. Bılar kıvak arahında bosop torğan keşene şeylemeyzer. Yeget şunda uğın ine öyrekke atıp yebere. E kügele kükke osop kite le baş osonda bilendep yöröy başlay. Bıl şulay ozak öyöröle torğas, zarığıvzan, asırğanıp, kaya taşka taşlana. Yeget, atıp alğan tabışın artmaklap, kaytırğa sığa.

[23] Nezerşina, age. s. 50

Kapıl şunda kara koyon kubıp kite. Tav helkene başlay. Yegetteñ yörege jıv itep kala. Artına eylenep karaha, kül yukka sıkkan. Nisek yette şulay öyrekte öyöne alıp kaytıp yetkere bıl. Yolkop kazanğa halhalar, öyrek beşmey ze kuya iken. Ös kön, ös tön buyı kaynatalar, ti, haman beşmey, ti, taş bulıp kata la kuya, ti. Ahırza bıl taştı yalanğa sığarıp ırğıtalar.

Şulay itep, tav éyehez torop kala. Şunan birle Yögemeş tavı sükkenden süge barıp, yer astına büselep töşe.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

23. Yögemiş Dağı

Çok eski zamanlarda Yögemiş dağı çok yüksekmiş. Hiç kimse onun başına çıkamazmış.

Dağ başındaki gölde anne ve baba, ördek- suna donunda dağın iyeleri yaşarmış. Erkenden gidip, akşam olunca dönerlermiş ve gece boyunca sakin göl üzerinde yüzerlermiş. Keskin nişancı olan avcılar, onları uçtukları zaman avlamak istemişler ama hiçbiri oklarını onlara değdirememişler.

Günlerden bir gün, Rizvan isimli bir avcı, yiğitliğini göstermek için tan ağarınca kalkıp dağa çıkar. Yalnız dağa çıkmak çok zor olur; ayaklarının altında otlar dolaşıp durur, geçip gidilemeyecek çalılık yolu kaplar. Üstelik bir de göz açtırmayan yel esmektedir.

Durum böyle olsa da yiğit yiğitliğini yapar. Gece oluncaya kadar dağın tepesine çıkar. Bakar ki dağın başında insanın aklını alan masmavi bir göl var. O, bu göle hayran kalır. O arada anne ve baba ördekler geri dönerler. Bunlar çalılığın arkasında saklanan insanı görmezler. Yiğit o zaman okunu anne ördeğe atar. Suna gökyüzüne uçar, başı dönmeye başlar. Bu, uzun süre böyle döndükten sonra sıkıntı ve acıyla bir kayaya düşer. Yiğit vurduğu avını aldıktan sonra geri döner.

İşte o sırada kapkara bir kasırga kopar. Dağ sallanmaya başlar. Yiğidin yüreği oynar. Arkasına dönüp bakar ki göl yok olmuş. "Nasıl olur böyle!" diyerek ördeği alıp evine geri döner. Ördeği yolup kazana atarlar, ama ördek bir türlü pişmez.

Üç gün üç gece kaynatırlar, yine de pişmez, taş gibi olup kalır. Sonunda bu taşı çıkarıp ovaya atarlar.

Bundan sonra dağ iyesiz kalmış. O zamandan beri de Yögemiş dağı çöke çöke yerin altına inmiş.

Akkoşatkan Tav[24]

Élegerek Kazırşa avılında Yıhangir isemli ber hunarsı yeget bulğan. Berzenber köndö, hunarğa barğan vakıtında, ul Tukmak şişmehe buyında ultırğan par akkoşto küre. Karap tora la, maturlıktarına kızğınıp kitep, akkoştoñ berehene atıp yebere. Akkoşto atıp yebere... Yügerep barıp, unı kulına alıv menen üze telhez ze kala.

Şunan unıñ ğailehene behetsezlek kile başlay. Kapıl ğına avırıp kitep, katını üle. Küp te ütmey balaları gür éyehe bula. Üzeneñ da toror torlağı bulmay, öyön taşlap, keşe arahında ber az yöröy ze üle.

Yıhangir akkoş atkan ber tavzı (ul Kazırşa avılı érgehende) ele le Akkoşatkan tav tip yöröteler.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

24. Akkoşatkan Dağ

Eski zamanlarda Kazırşa köyünde Yıhangir isimli bir avcı yiğit varmış. Bu yiğit bir gün ava giderken Tukmak çeşmesi yanında tünemiş bir çift kuğu görür. Durup bakar, onların güzellikleri hoşuna gider ve birisine ok atar. Kuğuyu vurur. Koşup onu eline alır; fakat eline almasıyla birlikte kendisi de dilsiz kalır.

O zaman onun ailesinde talihsizlikler olmaya başlar; önce karısı hastalanıp ölür, çok vakit geçmeden de çocukları ölür. Kendisinin de dayanma gücü kalmaz, evinden ayrılıp insanların içinde biraz dolaştıktan sonra o da ölür.

Yıhangir'in kuğuyu vurduğu dağa (Kazırşa köyü yanında) Akkoşatkan (kuğunun vurulduğu) dağ derler.

---

[24] Nezerşina, age. s. 51

Şüreli Kıvağı[25]

Élegerek Ebnefik tigen karttıñ yılkı kötövöndege öyör ayğırı her kön arıp kayta iken. Ni éşlerge? Şunan Ebnefik kart ayğırzıñ arkahına ısmala buyap yebere. Berzen –ber köndö ni küzzere menen kürhender: ayğır arkahında ber kilbethez neme yebeşep kaytkan, ti. Üze şarkıldap köle, ti, üze hamaklay, ti:

Kön de, kön de at sabış,

Bögön mineñ art yebeş, aha- hay, iha- hay!

Bıl şürele iken. Tegene tiz gene totop alıp yabıp kuyğandar. "Sığarığız, zinhar! Zat zatığızğa teymem!" –tip inele iken bıl.

Şunan şürelene sığarıp yebergender. Şürele: "İ metelem i-ha- ha",- tip kıskıra –kıskıra Serbeyen külene kasıp yuğalğan, ti. Ular küberek hıvza yeşey iken. Külde kamış astında yorttarı bulğan.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler/ Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

25. Şüreli Çalılığı

Eski zamanlarda, Ebnefik denen bir ihtiyarın at sürüsündeki bir aygırı, her gün yorgun bir şekilde dönmeye başlar. Ne yapmak lazım? O zaman ihtiyar Ebnefik, aygırının arkasına katran sürüp gönderir. Bir gün ne görsünler, aygırın arkasına biçimsiz bir şey yapışıp gelmiş. Yapışıp gelen şey kahkaha atarak güler ve şarkı mırıldanırmış:

Her gün her gün at koştur,

Bugün benim ardım yapıştı, aha hay, aha hay!

Bu şüreli imiş. Onu hemen atın üzerinden indirerek bir yere kapatırlar. Bu "Lütfen çıkarınız! Ben size dokunmam!" diye inlermiş.

O zaman şüreliyi çıkarıp göndermişler. Şüreli: "Ey takla atayım, ha ha ha!" diye bağıra bağıra Serbeyen gölüne kaçıp yok olmuş. Onlar çoğu zaman suda yaşarlarmış. Göldeki kamışların altında evleri varmış.

---

[25] Nezerşina, age. s. 51

Yarımtık[26]

Yarımtık atta yörörge yarata. Öyörzen iñ yakşı attı totop ala la tuyğansı atlanıp yöröy.

Ber sak şulay berevzeñ atına éyeleşken, ti, bıl. Her kön irten tege at kara tirge batıp kayta iken. Ni hel itmek kerek? Tota la bıl atınıñ arkahına ısmala buyap yebere. İrten torop tışka sıkha, ni küze menen kürhen, atınıñ arkahına yöntes ber yarımtık yebeşep kaytkan, ti.

Şunan, ni, atınıñ hırtınan hızırıp töşöre le yarmıtıktı yara başlay. Tege telge kile eyte:

-Ağakayım, ülterme mine, berzeksege kaldır inde! Başkasa min hineñ atıña – zatıña barmağım menen de kağılmam! – ti.

-Yaray, -ti bıl ezem, -berzeksege kaldıram. Tik hin bezzeñ avıldı alda ni köte, şunı eytep bir.

Yarımtık şunda avıldıñ kilesegen eytep birgen.

-Hezerge könde avılıñda ike öy, ike öyöñdö dürt itep te bulır. E inde altı öy bulhın tiheñ, yetensehen burap ta torma. Barıber kotaya almashıñ, -tigen.

Ana şul dörös bulıp sıkkan. Bezge saklı la, bez belgenden birle le avılıbızzıñ altı öyzen artkanı yuk. Yetense öyzö halıp sıkhalar za, his te kotay almağandar: ye öyö yanıp kitken, ye hujası ülep kitken. Şuğa küre le avılıbızzıñ altı öyzön artkanın kürgen yuk ele.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler/Mitik Efsaneler

A. Kader

26. Yarımtık

Yarımtık atla gezmeyi severmiş. Sürüdeki en güzel atı yakalayıp doyuncaya kadar dolaşırmış.

Bir gün yine birinin atına musallat olmuş. Bu at her sabah kara tere batmış olarak dönermiş. Ne yapmak gerek? O, atı tutup arkasına katran sürüp göndermiş. Sabah kalkıp dışarı çıkınca ne görsün, atın arkasına kıllı bir yarımtık yapışıp gelmiş.

---

[26] Nezerşina, age. s. 51-52

O zaman onu atının sırtından çekip indirir ve yarımtıka vurmaya başlar. O dile gelip:

-Ağabeyiciğim beni öldürme, bir defalığına bırak. Ben senin başka bir atına da sana da parmağımla bile dokunmam! demiş.

-Peki, der bu adam, bir defalığına bırakayım. Yalnız, sen bizim köyü ileride ne bekler, onu haber ver.

Yarımtık o zaman köyün geleceğini söylemiş:

-Şu anda sizin köy iki ev, iki ev dört ev de olur. Altı ev olsun dersen, yedinciyi bekleyip durma. Birlikte rahat edemezsiniz, demiş.

İşte o (kehanet) doğru çıkmış. Bize kadar da bizim bildiğimizden beri de köyümüz altı evi aşmamış. Yedinci evin temelini atsalar da hiç rahat edememişler. Ev ya yanmış ya da evin reisi ölmüş. Onun için de köyümüz şimdiye kadar altı evi geçmemiştir.

Tav Sere[27]

Kıvandık rayonınıñ Podgornıy avılınan alıs tügel Yaman sokor tip yörötölgen ber urın bar. Şul urında élek –élekten tire-yağı yırğalanıp bötken yañğız ber kurğan kalkıp tora. Unı kasan, kem öygender, unıhın ber kem de belmey. Tik karttar unı keşe kulı menen öyölgen tip höyleyzer.

Boronorak ul hezergege karağanda kalkıvırak ta, tekerek te bulğan. Yırğıslanıp bötken bite le élek şıma ğına bulğan, tizer. Ul kurğandıñ oslo tübehene yıldıñ her mizgelende ye bolot, ye toman harılıp yata. Unıñ tübehe hirek könderze gene asıla. Şunday könderze tübehende üsken ber öyköm gene kıvağı takır baştağı ses öltögö hımak bulıp kürengen. Huñınan ber köslö davıl sığıp, ul kıvaktı töbö-tamırı menen aktarıp, yırınğa alıp taşlağan. Şunlıktan kurğandıñ tübehe us ayahınday yalanğas bulıp yata.

Yeyensura yağınan kilgen İsmeğilev Hebibulla tigen urman kisevse ber kart, bıl kurğandı barımtasılar öygen, tip höygeyne miñe.

---

[27] Nezerşina, age. s. 52-56

Bınan küp yıllar élek Yayık kalasığında yeşevsi kazaktar yanına altın menen kesep itevse keşeler küsep ultıra. Ular Ural tavzarına barıp altın yıvalar za ılav menen Yayıkka taşıyzar iken. Bına şul ılavzarğa yış kına dala yulbasarzarı basışıp, talanğan altındı oşo kurğan öyölgen urınğa kilterep kümer bulğandar.

Bıl hazine tavı üsken hayın üse barğan. Ahırza tübehe bolottarğa olğaşkan ber tavğa eylengen. İsephez –hisaphız hazine yıyılğan bında.

Azak, Irımbur dalalarına urıstar küsep ultıra başlağas, bıl kesepke le sik kuyılğan. Barımtasılarzıñ kayhıların totop kırıp bötörgender, e kayhıları dalağa kasıp kitken, tizer.

Kıvandık yaktarına yañı küsep ultırğan halık bıl kurğan astında nindey hazina yatkanın belmey. Uğa iğtibar itevse le bulmay. Tire- yakka kasıp kitken barımtasılar bıl kurğan seren ber kemge le höylemeske ant iteşep, berey vakıt altındı ikense urınğa küserep kuyarğa ömötlenep yörögen bulalar.

Şulay itep, baytak vakıt üte. Barımtasılar za ülep böte. E kurğan, yeşerelgen hazinanı haklap, haman dala urtahında önhöz- tınhız tora bire. Ber kön kilep bıl kurğandıñ da sere asıla.

Ber sak şulay köz könönde avılğa nindeyzer ber mosafir kilep sığa. Bıl mosafir ber öyge inep, kunıp sığırğa horay. Kiske seyze ésep ultırğanda, ul nilekten bınday beyek kurğan bulıvın töpsöne başlay.

-Unıñ elle berey sere barmı, elle berey karavıl tavı ğınamı ul? –tip horay bıl. Hujalar, bınıñ tel töbö kayza tartkanın da şeylemeyense:

-Unıñ nilekten ikenen kem belgen de kem kürgen inde? -tizer. -Tora şunda boron –borondan. Karavıl tavı la tügel ul, -tip kuyalar.

Tönön bıl mosafir karttıñ hele avırayıp kite. Ejele yetkenen hizenep, öy hujahın sakırıp ala la üzeneñ bıl yaktarğa nindey niet menen kilgenen höylep bire.

-Min il kızırıp yörögen berezek ber derviş kene tügel. Bik alıstan, Elhesse tigen şeherzen kilgen ber sufiy derviş bulam min. Belekeyzen ük miñe sufiylıkka birzeler. Üsep yetkes, miñe törlö ğilemge öyretep, kitaptar küserep yazırğa kuştılar. Üz ğümeremde miñe bik küp kitap küsererge, bik küp kitap ukırğa tura kilde. Tönder buyı min boronğo akıl éyelere yazğan kitaptarzı aktarzım. Ber sak şulay mineñ kulğa harğayıp bötken iske ber yazıv kilep élekte. Ul yazıvzan min hezzeñ Kıvandık

taraftarında yörögen barımtasılar hakında ukıp beldem. Ular urıs savzagerzerenen bik küp altın talap alıp, hezzeñ Yaman sokor érgehendege oşo kurğan astına kümgender iken...

Mine bıl sufiy tormoşo ber kasan da mörhethendermene. Unan min üzem ösön ber nindey za yen azığı tapmanım. Her sak min ğibezethananan kasıp kiterge uktaldım. Tik mineñ meset komağınday, il östönde as –yalanğas ber derviş bulıp ta yöröhöm kilmene. Könderzen ber kön elege serle yazıv kulıma kilep élekkes, uylanım –uylanım da, mineñ ösön kük kabaktarı asılıv oşolor inde tip, behetemde oşo Yaman sokor kurğanınan kilep tapmaksı buldım.

Tevekkellenem de bını oşo seferge sıktım. Bıl serze minen başka ber kem de belmehen tip, tege yazıvzı yandırıp kittem. Emme morazıma yetem tigende gene, bına, ejelem totop aldı. Küreheñ, behetemde tabır kön miñe nasip bulmağandır. Hezer minde altın kayğıhı yuk. Ul altında hin kazıp al,-tip hüzen bötörgen bıl mosafir.

Unı önhöz –tınhız tıñlap ultırğan öy hujahı:

-Belki, hin hataşahıñdır, izge kart? –tigen. –Küzge terelep torğan bıl tavza ni neme barın ğümer bakıy bez belmegende, bınan meñer sakrım yerze yatkan ul Elhessele kayzan belhender?- tigen. Derviş kart bılay tip eytken:

-Hineñ hüzzereñde döröslök te yuk tügel, -tigen. –Ul kurğandıñ seren barı tik barımtasılar ğına belgen bit. E ular hazinanı, azak üzzere gene kilep alırğa tip, ber kemge le eytmes bulğandar. Kayhı kayza helek bulıp, ularzıñ tik berehe gene kotolop kalğan. Ése süllekte sarsap, astan ülep barğanda, ul: "Eger isen kalham, böte ğümeremde allağa ğibezet kılıp kına ütkerer inem", -tip nezer eytken. Ülemden kotolop, süllekten sıkkas ta, ul şulay Elhesse şeherene kilep, eytken nezerende torğan. Ber ğibezethanala kitap küserevse bulıp kitken. Ülerenen alda ğına üzeneñ tıvğan ilen heterle, Hakmar, Yayık buyzarın hağınıp, Yaman sokor kurğanındağı elege hazina hakında la tefsirlep yazıp kaldırğan. Unıñ bıl kulyazmahı bına şulay mineñ kulğa kilep élekte. Ele höylegenemse, min unı yandırıp, üzem hezzeñ tarafka kilep sıktım. Bına hezer min hineñ öyöñde inde, -tip añlatıp birgen. Şul tönde ük derviş üze donya kuyğan.

Şunan huñ öy hujahı ike ulı menen kurğandı kazıp kararğa bula. Ös kön, ös tön buyı ular şulay, kara tir tügep, kurğan tübehen aktaralar. Ösönsö tönönde karzav oso ber timer handıkka barıp teye. Atalarınıñ handık totkahına totonovı bula, şunda uk bılarzıñ baş osonda borğanak boloto peyze bulıp, tavık yomortakahı saklı boz yava başlay. Boz hazina ézlevselerzeñ kak baştarın yara, arkaların, yavındarın kügertep bötöre. Bılar, avırtıvğa sızay almayınsa, tav tübehenen tekmeslep barıp töşeler. Töşkes, baş kalkıtıp karahalar, borğanak bolotonoñ éze le yuk, kükte barı yondozzar ğına bazırap tora iken.

Kügergen yerzeren ıvılap alalar za bılar tağı kurğan tübehene menep kiteler. Karzavzarın kulğa alıvları bula, baş ostarına kayzandır dala börköttere yabırılıp, bılarzı sukırğa, kanattarı menen tukmaklarğa kereşeler. Küzzere ak-kara kürmey, kıy-sıv kileşep, bılar tağı tekmeslep barıp töşeler. Baş kalkıtıp karahalar, kük yözö evelgese, ti. Dala börköttereneñ şevlehe le yuk, ti. Şunda karttıñ ulandarı eytken:

-Kuy, atay, keşe baylığana kul halıp yörömeyek. Bıl borğanak menen börkötter kara yerebezze le kaldırmanı. Avıl halkı elle ni uylar. Belehenen baş artık, kaytayık, -tip ataların kaytırğa eyzegender.

Atalarına inde yaratılış kazılğan hazina handığın kaldırıp kaytıv bik yel bula.

-Eyzegez, balakayzarım, ni kürhek, şunı kürerbez. Behetebezze ösönsö kat hınap karyık ele, -ti kart ulandarına. –Eger inde bıl yulı la éş barıp sıkmaha, hazinahına keher töşhön! –sihırlı hazina bulır. Unday hazina buş kul menen gene birelmes, -tigen. Ulandarı tağı yelkeleren tırnap, kabırğaların hıypaştırıp alalar za ataları artınan ösönsö kat kurğan tübehene menep kiteler.

Ataları handık totkahın élekterep üzene tartıvı bula, yer ubılıp kitep, handık elle nindey töphöz bez koyoğa doñğorlap barıp töşe. Yaray ele kart handığı –niye menen üze töşmey, sitke taypılıp ölgöre.

Handık kürenmeyme iken, tip avızı öñöreyep yatkan koyoğa karahalar, küzzerene kan havğan ügez hımak, küzzeren ağıraytıp, kıp-kızıl kikerekle ber imenes zur yılan ajğırıp tora, ti. Hazinasılar, şır yeberep, kayza baskandarın da belmey, tav astına tağı tekmeslep barıp töşöler.

Azak, isterene kilep, baş kalkıtıp karahalar, memerye avızınan yartı kevzehen sığarğan yılan, kanat hımak tepeyzeren lapırayta basıp, kürektey avızı menen tupraktı umırıp alıp, tege büselep töşken yerze tigezlep mataşa iken.

Bılar şulay kottarı osop kaytıp kiteler. Ös azna buyı telden kalıp yatalar. Huñınan üzzereneñ nesel- nesebene, yeyen- yeyenserzerene, büle –büleserzerene, bıl tav hukmağına ayak ta basahı bulmağız, tip vasıyat eytep kaldıralar...

Bıl helden huñ baytak vakıt ütkes, kurğan hazinahın kazıp, behetteren hınap karavsılar tağı tabıla. Şundayzarzıñ berehe, tuyza iserep alğas:

-Uldarım üsep yethe, kurğandağı ul altın barıber mineñ kulda bulasak, min unıñ tılsımın belem, -tip maktana.

Bıl Şombay kartayıp, ulandarı la üsep yetkes, kürşe-külendere unan:

-Hin, korzaş, tege Yaman sokor kurğanındağı hazina tılsımın onotmanıñmı ele?- tip horayzar iken.

-Yuk, min ul tılsımdı gürge ingense onotmayasakmın, -ti iken kart.

-E hin, korzaş, ulandarıñ üsep yetkes, ul hazinanı tabırğa hüz birgeneñde onottoñmo elle?- tiges, bıl:

-Ellese, unıhın ber ze islemeyem bit ele,- ti iken.

Kart, oyatınan ni éşlerge le belmey, hazinanı, ısınlap ta, ézlep karağa bula. Könderzen ber köndö, uldarın éyertep, bıl da tege kurğanğa kile. Sekmenderen sisep taşlap, körektere menen yerze kazıy za başlayzar. Berehe ber heltenev menen köregeneñ habın hındıra, ikenseheneñ körege urtağa yarılıp sığa, ösönsöhönöñ körege le, habı la hına. Ber yök körek-hap hındırhalar za, éştere his kene le ıramay iken. Bılar şulay arıp armanhız bulıp, hayran-vayran kalıp, keşe küzene kürenmeyek inde, tip, karañğı töşkes kene avıl artınan kaytıp ineler.

Bınan huñ da kurğandı küpter kazıp karay. Ber bay kirjak kazağı totoşop ertile menen kilep, yey buyı kazıtha la, ber éş te kıra almay. Tav tübehen könö buyı kazıhalar za, irten torovğa kazığan sokorzarı tap-takır bulıp yata iken. Bay kazak tav başına karavıl kuyzırıp ta, sihırsılar kilterep te karay. Ber nindey ze fayzahı bulmay. Ertile, tırışıp-tırmaşıp helden tayıp böte. Ahırza ğerlekterenen las itterep ber tökörelerze hemeyep kaytıp kiteler.

Hazina tabır ösön, bik baş kerek, ti. E unday baş tabılğansı, hazina, éyehen kötöp, haman da yata bire, ti!

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler/ Mitik Efsaneler

N. Hazineler

27. Dağın Sırrı

Kıvandık ilçesinin Podgornıy köyüne yakın Yaman çukur diye adlandırılan bir yer var. Orada çok eski zamanlardan beri etrafı kazılmış olan tek bir kurgan vardır. O ne zaman ve kim tarafından yığılmıştır kimse bilmez; yalnız, yaşlılar onun insan eliyle yığıldığını söylerler.

Çok eski zamanlarda kurgan şimdikine göre daha yüksek ve daha dikmiş. Yontulup biten yüzü de eskiden düzmüş. O kurganın sivri tepesinde, yılın her günü ya bulut ya da duman olurmuş. Onun tepesi yalnız ender günlerde açılırmış. Böyle günlerde tepesinde biten bir sürü çalı, saçsız yerdeki saç tutamı gibi görünmüş. Sonradan çok güçlü bir fırtına çıkıp, o çalılığı köküyle alıp yardan aşağı atmış. Onun için kurganın tepesi avuç içi gibi çıplaktır.

Yeyensura tarafından gelen İsmeğilev Hebibulla adındaki yaşlı bir ağaç kesicisi, "Bu kurganı yağmacılar yığmış." demişti.

Bundan çok yıllar önce, Yayık şehrinde yaşayan Kazakların yanına altın ticareti yapan insanlar göçüp yerleşmişler. Onlar Ural dağlarına gidip altın çıkarıp, at arabası ile Yayık'a taşırlarmış. İşte o at arabalarını sık sık bozkır eşkıyaları basar, talan ettikleri altını da kurgan yığılan yere getirip gömerlermiş.

Bu hazine dağı büyüdükçe büyümüş. Sonunda tepesi bulutlara ulaşan bir dağa dönmüş. Burada sayısız hesapsız hazine yığılmış.

Sonra Irımbur bozkırına Ruslar göç etmeye başlayınca, bu ticaret de sınırlandırılmış. Yağmacıların bazılarını yakalayıp öldürmüşler, bazıları ise bozkırlara kaçıp gitmişler.

Kıvandık taraflarına yeni göçüp yerleşen insanlar, bu kurganın altında nasıl bir hazine olduğunu bilmezler. Ona önem veren de olmaz. Başka yerlere kaçıp giden yağmacılar, bu kurganın sırrını hiç kimseye söylememeye ant içip, uygun bir zamanda altını başka bir yere taşımayı ümit etmişler.

Böylelikle çok uzun bir zaman geçmiş. Yağmacıların hepsi ölmüş. Kurgan ise kendisine gizlenilmiş olan hazineyi saklayıp, şimdi bile bozkırın ortasında sessiz sedasız dururmuş. Bir gün gelmiş, bu kurganın da sırrı ortaya çıkmış.

Bir gün, yine bir güz gününde, köye kim olduğu bilinmeyen bir misafir gelmiş. Bu misafir bir eve gidip geceyi geçirmek istemiş. Gece çay içip otururken, böyle büyük bir kurganın ne zamandan beri olduğunu soruşturmaya başlamış.

-Acaba onun bir sırrı var mı, yoksa o bir karakol dağ mı? diye sormaya başlamış. Evin sahipleri onun dilinin altındaki baklayı sezmeyerek:

-Onun ne zamandan beri orada olduğunu kim bilmiş, kim görmüş? O çok eskiden beri orada durur. Karakol dağı da değil o, derler.

Gece, bu yaşlı misafirin durumu kötüleşmiş. Ecelinin yettiğini sezip evin sahibini çağırmış ve kendisinin bu taraflara niçin geldiğini söyleyivermiş.

-Ben sürekli gezen serseri bir derviş değilim. Çok uzaktan, Elhesse denilen şehirden gelen bir sofu dervişim. Beni daha çocukken medreseye verdiler. Büyüdükten sonra bana çeşitli ilimleri öğretip, kitapları istinsah etmemi emrettiler. Ben ömrüm boyunca birçok kitap istinsah ettim ve birçoğunu da okudum. Geceler boyunca eski âlimlerin yazdığı kitapları kopya ettim. Bir gün benim elime sararıp yırtılmış eski bir yazı geçti. O yazıdan sizin Kıvandık taraflarında gezen yağmacılar olduğunu okudum. Onlar Rus tüccarlarının pek çok altınını talan edip, sizin Yaman çukur yanındaki o kurganın altına gömmüşler.

Bu sofuluk yaşamı bana hiçbir zaman kazanç sağlamadı. Ben geçimimi hiçbir şekilde ondan kazanmadım. Her zaman ibadethaneden kaçıp gitmeyi düşündüm. Fakat bir mescit faresi gibi şehir içinde aç ve çıplak bir derviş olarak dolaşmak istemedim. Günlerden bir gün o sırlı yazı elime geçince, uzun uzun düşündüm ve benim için gökyüzündeki kapakların açılması işte budur, diyerek bahtımı şu Yaman çukur kurganında aramaya karar verdim.

Tevekkül edip bu seyahate çıktım. Bu sırrı benden başka kimse bilmesin diye o yazıyı yaktım. Ama muradıma ermek istediğimde buna ecelim müsaade etmedi. Görüyorsunuz, bahtımı bulacağım gün bana nasip olmadı. Şimdi bende altın kaygısı yok. O altını sen kazıp al, diyerek sözünü bitirmiş bu misafir.

Onu sessiz sedasız dinleyip oturan ev sahibi:

-Belki sen hayal kuruyorsundur, kutsal ihtiyar. Gözümüzün önünde duran bu dağda neyin olduğunu ömrünü burada geçiren bizler bilmiyorsak, buradan binlerce kilometre uzaklıkta olan Elhesse'dekiler nereden bilecek? demiş. Yaşlı derviş şöyle demiş:

-Senin sözlerinde doğruluk yok değil. O kurganın sırrını yalnız yağmacılar biliyormuş. Onlar, "Hazineyi sonra alalım." diyerek hiç kimseye söylememişler. Onların her biri bir yerde helâk olmuş, yalnızca biri sağ kalmış. O çölün sıcağında susarken ve açlıktan ölürken, "Eğer sağ kalsam bütün ömrümü Allah'a ibadet ederek geçireceğim." diyerek adak adamış. Ölümden kurtulup çölden de çıkınca, Elhesse şehrine gelmiş ve sözünde durmuş. Bir ibadethanede kitap istinsah etmeye başlamış. Ölmeden önce doğduğu ülkeyi hatırlayıp, Hakmar ve Yayık boylarını özleyip, Yaman çukur kurganındaki o hazine hakkında bilgi yazıp bırakmış. Onun bu el yazması benim elime işte böyle geçti. Söylediğim gibi ben onu yakıp sizin tarafa geldim. İşte şimdi ben senin evindeyim, diye anlatmış. O gece derviş vefat etmiş.

Ondan sonra, evin sahibi, iki oğluyla birlikte kurganı kazıp bakmak istemiş. Üç gün üç gece boyunca, kara terler dökerek kurganın tepesini kazmışlar. Üçüncü gece kazmanın ucu demir sandığa değmiş. Babaları sandığın kulpundan tutar tutmaz, onların baş ucunda buz ile kaplanmış bir bulut ortaya çıkmış ve tavuk yumurtası kadar dolular yağmaya başlamış. Dolu hazine arayanların kafalarını yarmış, sırtlarını, omuzlarını morartmış. Bunlar, ağrıya dayanamayınca dağın tepesinden tepe taklak aşağı düşmüşler. Düştükten sonra başlarını kaldırıp bakmışlar ki buz dolu bulutun izi bile yok, gökyüzünde ise yıldızlar oynayıp duruyor.

Bunlar moraran yerlerini ovduktan sonra yine kurganın tepesine çıkmışlar. Kazmalarını ellerine alır almaz başlarının üzerinde nereden geldiği bilinmeyen bozkır kartalları peyda olmuş ve bu kartallar, başlamış baba ile oğullarını kakmaya, onlara kanatlarıyla vurmaya. Gözleri ak-kara görmez olmuş, bağırtı ve şamata koparıp tekrar tepe taklak aşağı düşmüşler. Başlarını kaldırıp baktıklarında gökyüzünü önceki gibi sakin görmüşler; bozkır kartallarının izi bile yokmuş. O zaman ihtiyar adamın oğulları:

-Bırak baba, biz başka bir insanın zenginliğini ele geçirmeye çalışmayalım. Bu buz dolu bulut ile kartallar bakılacak yerimizi bırakmadı. Köyün halkı bizim için ne düşünür? Belâdan kaçıp kurtulalım, diyerek babalarını geri çevirmeye çalışmışlar.

Babaları, "Şimdi yarısı kazılıp bırakılan hazine sandığını alıp götürmek çok kolay olur." diye düşünmüş.

-Haydi yavrularım, ne göreceksek onu göreceğiz. Şansımızı üçüncü defa deneyip bakalım. Eğer bu defa da iş olmazsa, lanet olsun o hazineye! O sihirli hazine olur. Öyle bir hazine boşu boşuna verilmez, demiş. Oğulları yine omuzlarını tırmalayıp, kaburgalarını sıvazlayıp babalarının ardından üçüncü defa kurganın tepesine çıkmışlar.

Babaları sandığın kulplarından tutup kendine çeker çekmez yer yarılmış, sandık nasıl yarıldığı bilinmeyen dipsiz bir kuyuya yuvarlanıp düşmüş. O sırada, ihtiyar adam sandıkla birlikte düşeceğine, sendeleyip dışarıya doğru düşmüş.

"Sandık görünmüyor mu?" diye ağzı mağara gibi olan kuyuya baktıklarında, gözlerini kan bürümüş, öküz kadar olan gözlerini ağartıp, kıpkızıl ibikli, büyük ve korkunç bir yılanın kudurup durduğunu görmüşler. Hazineciler boş bulunup nereye bastıklarını da bilmediklerinden, yine tepe taklak dağın altına düşmüşler.

Sonra akılları başlarına gelince, başlarını kaldırıp bakmışlar ki mağaranın ağzından gövdesinin yarısını çıkarmış olan yılan, kanat gibi ayaklarını ölü dallara basıp, kürek gibi ağzıyla toprağı ağızlayarak çökmüş olan yeri düzeltmeye çalışıyor.

Bunlar akıllarını kaybetmişler. Üç hafta boyunca konuşamadan yatmışlar. Sonra kendilerinin soy soplarına, torunlarına ve yeğenlerine "Bu dağın patikalarına bile ayak basmayın." diye vasiyet etmişler.

Bu olayın üzerinden uzun zaman geçtikten sonra, kurgandaki hazineyi kazıp şanslarını denemek isteyen başka insanlar da olmuş. Bunlardan biri düğünde sarhoş olup:

-Oğullarım büyüseler kurgandaki o altın tamamıyla benim elime geçecek, ben onun tılsımını biliyorum, diyerek övünmüş.

Bu Şombay ihtiyarlayıp oğulları da büyüyünce komşuları ondan:

-Arkadaşım sen Yaman çukur kurganındaki hazinenin tılsımını unutmadın mı? diye sorarlarmış.

-Yok ben o tılsımı mezara girinceye kadar unutmayacağım, demiş ihtiyar.

-Arkadaş, oğulların büyüyünce o hazineyi ele geçirmeye söz verdiğini unuttun mu yoksa? diyince bu:

-Öyle mi? O sözü hiç de hatırlamıyorum? demiş.

O zaman arkadaşları onun gençken bahse girip, küçük kardeşinin düğününde verdiği sözü hatırlatmaya çalışmışlar.

İhtiyar, utancından ne yapacağını bilmemiş. Aslında hazineyi arayıp bulmak istiyormuş. Günlerden bir gün oğullarını yanına alarak bu kurgana gelmiş. Sekmenlerini çıkarıp atıp, kürekleri ile yeri kazmaya başlamışlar. İlkinin bir sallamayla küreğinin sapı kırılmış, ikincisinin küreği ortasından yarılmış, üçüncüsünün ise hem küreği hem de sapı kırılmış. Bir sürü kürek ve sap kullanmalarına rağmen işleri hiç rast gitmemiş. Bunlar böylece yorulup, dermansız düşüp, şaşkınlık içinde kalmış ve "Şimdi insanların gözüne görünmeyelim." diyerek karanlık olunca köyün arkasından geri dönmüşler.

Bundan sonra, kurganı birçok insan kazıp ona bakmış. Zengin bir kirjak! Kazak bütün çalışanlarını getirip yaz boyunca kurganı kazıtmışsa da bir şey bulamamış. Dağın tepesindeki kurganı gün boyunca kazmışlar ancak sabahleyin kalktıklarında çukurları dümdüz bulmuşlar. Zengin Kazak dağın başına bekçi koydurup, sihirbazlar getirtip fala baktırmış. Hiçbirinin faydası olmamış. İşçiler o kadar çalışmışlar ki takatleri kalmamış. Sonunda utandıklarından "küt" diye tükürmüşler ve maskara olup gitmişler.

Hazine bulmak için çok fazla akıl gerekli, derler. Öyle akıllı insan bulunduğunda hazine sahibini bekleyip durur, derler.

Aktav Hazinahı[28]

Kasandır ber vakıt oşo yerzerzen yav ükten. Yav vakıtında ber bay Bayış érgehendege tavğa altı par ügez menen bik küp altın-kömöş kilterep kümgen. Bilde itep ber karağaska timer söy kağıp kitken.

[28] Nezerşina, age. s. 56

İşetep kalıp, ézley başlağandar bıl baylıktı. Ağas serep bötken. Küpter barıp kazıp karağandar. Berev ze tapmağan. Yavzan huñ tege bay kilep, baylığın alıp kitken de tip höyleyzer. Kay berevzer: "Hazinanı tabıv ösön, şul tirege köl hiberge kerek. Kölde kalğan ézge karap, korban salırğa kerek. Şunhız hazinanı tabıp bulmay iken",- tigender.

Avıldıñ Hösnötdin isemle mullahı kustıhı menen köl hipkender ze harık toyağı ézen kürgender. Korbanğa harık salıp, yerze kazıy başlahalar, kinet yel –davıl sığıp kitep, bılarzıñ ikehen de öyzere yanına alıp barıp taşlağan, ti.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler/ Mitik Efsaneler

N. Hazineler

28. Akdağ Hazinesi

Çok eski zamanlarda bu topraklarda savaş olmuş. Savaş zamanında bir zengin, Bayış kenarındaki dağa altı çift öküz ile pek çok altın ve gümüş getirip gömmüş. Belli etmek için de karaağaca demir çivi çakıp gitmiş.

Bu zenginliği işitenler (gömüyü) aramaya başlamışlar. Ağaç çürüyüp yok olmuş. Birçok insan, yeri kazmışlar. Hiçbiri bir şey bulamamış. Savaştan sonra o zengin adam gelip altın ve gümüşlerini alıp gitmiş, diyorlar. Bazıları, "Hazineyi bulmak için şu tarafa kül serpmek lazım. Külde bırakılan izlere bakıp kurban kesmek gerek. Onu yapmadan hazineyi bulmak mümkün olmaz." demişler.

Köyün Hösnötdin isimli mollası küçük kardeşiyle kül septikten sonra koyunun ayak izine rastlamışlar. Koyun kurban edip yeri kazmaya başlamışlar. Ansızın yel –fırtına kopmuş, bunların ikisini de evlerinin yanına alıp getirmiş.

Nuh Kart Hazinahı[29]

Bınan bik küp yıldar élek bıl tirelerze yav bulıp ütken. Huğış vakıtında bik küp keşe helek bulğan, küpterzeñ baylıktarın talap kitkender. Kayhı berevzer baylıktarın yer astına kümep kaldırğan. Kümgen sakta: "Bıl altındarzı nindey ze bulha ber hayvandı korban itkende gene alıp bulhın", -tip eytkender, imeş. Ber nise yıl ütkes, altın kümgen urındar, yanıp, hazinağa eylene iken. Hazinanıñ éyehe bula,

[29] Nezerşina, age. s. 56

ti. Hazina éyelere yaratkan keşelerene ye öyrek, ye harık, ye besey bulıp kürene. Alğan keşe altının vakıtında tülemehe, hazina éyehe unıñ öyöne kilep horay iken.

Bezzeñ avlıdan Nuh babayzıñ munsahı urınında şunday hazina bulğan, tizer. Unıñ éyehe öyrek bulıp kürene iken. Nuh kart ber öyregen huya la hazina éyehenen üteske altın alıp tora iken. Alğan altının vakıtında tüley bara iken.

Ber vakıt kart ütesen tülemey başlağan. Hazina éyehe keşe kiyefetene inep kilep altın horağan. Kart tülemeges, unı yen bulıp kilep hukkan, tizer.

Nuh kattı min de belep kalam. Unıñ ber kulı menen ber ayağı yörömey ine.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler/ Mitik Efsaneler

N. Hazineler

29. İhtiyar Nuh'un Hazinesi

Bundan pek çok yıllar önce bu taraflarda savaş başlamış. Savaş zamanında pek çok kişi helâk olmuş, birçoğu zenginliklerini kaybetmiş. Bazıları ise, zenginliklerini yerin altına gömerek saklamış. Güya gömerken, "Bu altınları her ne yapılırsa yapılsın, sonuçta bir kurban verildikten sonra almak mümkün olsun." demişler. Birçok yıl geçince, altın gömdükleri yerler yanınca hazineye dönmüş. Hazinelerin iyesi olurmuş, derler. Hazine iyeleri sevdiği kişilere ya ördek ya koyun ya da kedi olarak görünürlermiş. Borç alan kişi altını vaktinde ödemezse, hazinenin iyesi onun evine gidip borcunu ödemesini istermiş.

Bizim köyde Nuh dedenin hamamının yerinde böyle bir hazine varmış, derler. Onun iyesi ördek olarak görünürmüş. İhtiyar Nuh bir ördeğini kesip hazine iyesinden altın alırmış. Aldığı altını vaktinde ödermiş.

Bir süre sonra ihtiyar adam borcunu ödememeye başlamış. Hazine iyesi insan kılığına girerek altınını istemiş. İhtiyar borcunu ödemeyince o cin şekline girerek gelip onu dövmüş, derler.

İhtiyar Nuh'u ben de hatırlıyorum. Onun bir kolu ile bir ayağı hareket etmezdi.

Şığman Tavı[30]

Bezzeñ olatayzar höyley torğaynı ele: yenehe, Şığman tavında hazina bar, imeş. "Hazina, törlö hayvan helene kilep, behetle keşege kürengelegen de iken",- tip torğaynılar.

Ber vaktı avıldıñ ber Fetkulla tigen tunhız ğına keşehe şul hazinanı töşönde kürgen. İrten torğan da töşön höylerge Toray işanğa barğan. Baylık tigende küze uynap torğan işanğa yete kalğan. "Fetkulla kustım, kürşe- tireñde yıy za hazina tavın barıp kazığız. Tik: "Ye hozay, ye hozay",- tip kazığız, min mesette iman kilterep ultırırmın", -tigen.

Fetkulla üze kevek ezmeverzey irzer menen hazina tavın ike kön buyı kazğan. Ösönsö kön kürektere, ısınlap ta, ber katı nemege barıp teygen. İşanğa barıp heber itkes: "Ay alla, balalar harap bula iken, -tigen, -ana, kiblanan bolot sıktı, bıl tikmege tügel, moğayın, ajdaha kiler, hezer ük kaythındar", -tip boyorğan.

Fetkulla ipteşteren éyertep kaytıp kitken. Toray işan tege tavzı ber üze tönö buyı kazğan. Taştan başka ber neme le sıkmağan. Şunan küp te tormay, Toray işan sirlep ülep kitken. Üler aldınan: "Fetkulla teherethez barıp kına éşte bozzo, hazina bezzeke bula ine, yelsemeger",- tip karğağan iken tip höyleyzer.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler/ Mitik Efsaneler

N. Hazineler

30. Şığman Dağı

Bizim yaşlılar Şığman dağında hazine varmış diye söylerlerdi. "Hazine (iyesi), türlü hayvanlar şekline girip şanslı insanlara görünürmüş." derler.

Bir gün köyde Fetkulla denilen fakir bir adam rüyasında hazineyi görmüş. Sabah kalkınca düşünü söylemek için İmam Toray'a gitmiş. Zenginliği duyunca gözü seğirten İmam'a rüyasını söylemiş. İmam, "Dostum Fetkulla konu komşuyu topla da hazine dağını kazmaya başlayın. Yalnız 'Ya Huda! Ya Huda!' diyerek kazınız. Ben de camide dua eder otururum." demiş.

Fetkulla kendisi gibi güçlü kuvvetli erkekler ile hazine dağını iki gün boyunca kazmış. Üçüncü gün, kürekleri gerçekten de katı bir şeye değmiş. İmama bu

[30] Nezerşina, age. s. 57

durum haber verilince İmam," Hay Allah çocuklar harap olacak, işte kıbleden bulut çıktı, bu boşu boşuna değil, muhakkak ki ejderha gelir. Şimdi hemen geri dönsünler." diye emretmiş.

Fetkulla arkadaşlarını alıp geri dönmüş. İmam Toray o dağı bütün gece boyunca kazmış. Taştan başka bir şey çıkmamış. Aradan çok zaman geçmeden İmam Toray hastalanıp ölmüş. Ölmeden önce, "Fetkulla taharetsiz gidip işi bozdu, hazine bizim olmalıydı. Her zaman yoksul kalsın." diye (Fetkulla'yı) kargışladığını söylerler.

Hazina[31]

Irımbur Karğalıhı halkı igenlekke sıkkan. Seleklekte ber ut yana, ti. "Ut yanğan yerze hazina bula", -tip, ber şekert esehenen hazinanı nisek kazıp alırğa horay iken. Esehe: "Kösöñ yetmes. Ut bulıp yanğas, ala almashıñ", -tigen. Şulay za kitapka karap: "Kara tavıktıñ şarşambı kön halğan yomortkahın alpı, uğa ak etes bastırıp sığar. Eteste ut yanğan yerge yeber", tigen.

Şekert biş-altı yomortka bastıra. Ber ak etes sebeşe kilep sığa. Köz yetkes, şekert, ak eteste ut yanğan yerge yeberep, şul yerze sokoy za sokoy. Esehe yerge köl hiberge kuşa. "Kölge nindey hayvan éze töşhe, şunı salırğa kerek",-ti. Şekert köl hibe, yel-davıl sığıp, kölön osortop ala la kite. Şekert küzen asha, yıyılğan halık şarkıldap kölöp tora, ti. Şunan huñ şekert hazina ézlevzen tuktay.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler/ Mitik Efsaneler

N. Hazineler

31. Hazine

Irımbur Karğalısı'nın halkı tarlaya çıkmış. Yabanî akasya ağaçlarının bulunduğu yerde bir ateş yanıyormuş, derler. "Ateş yanan yerde hazine olurmuş." diyen bir şakirt annesine hazineyi nasıl kazıp alabileceğini sormuş. Annesi "Gücün yetmez. Ateş yanmaya başlayınca alamazsın." demiş. Bundan sonra kitaba bakıp,

[31] Nezerşina, age. s. 57

"Kara tavuğun Çarşamba günü yumurtladığı yumurtayı alıp kuluçkaya yatır. Ondan ak horoz çıkar. Horozu ateş yanan yere gönder." demiş.

Şakirt, beş altı yumurtayı kuluçkaya yatırır. Bir ak horoz yavrusu çıkar. Güz gelince, şakirt, ak horozu ateş yanan yere gönderir. Horoz yeri kakar da kakar. Annesi yere kül serpmesini emreder. "Küle hangi hayvanın ayak izi düşerse onu kesmeliyiz." der. Şakirt kül serper, yel –fırtına çıkıp külü uçurup götürür. Şakirt gözünü açar ki halk toplanmış, kahkahayla gülüyor. O zamandan sonra şakirt hazine aramaktan vazgeçer.

Timerge Tel Kilgene[32]

Boron boron zamanda, kügere birep, tübeleren kükke söyöp, kükregen kirep ultırğan Ural tavzarı arahında ber zirek kart yeşegen, ti. Unıñ İsmeğil isemle ulı bulğan. Unı tulıvğa İsmeğil karap tuymaslık yeget bulğan, ti. Unıñ kükregen kaplava ösön ayıv kükrege devmelendey tire kerek bulğan. Atalı- ullı bılar sökörleşep yeşey birgender.

Ber mel il östöne korolok kilgen, yer östö harğayıp kipken, ismaham, ber tamsı yamğır yavmağan. İl karttarı yıyılışkandar za keñeş kılğandar. "İl östöne afet kilde, korban salırğa kerek",- tigender.

İsmeğelden atahı, bilene bısak kıstırıp, ulın éyertep tavğa kitken. Tavğa barıp yetkes: "İlge heybet tormoş kaythın ösön, ulım, hine korban itep salırğa buldım",-tigen.

İsmeğel yerge avğan. Kart bısağın alğan da ulınıñ muynına halğan. Küzen asha, ısın kösö menen ışkığan bısak kan da sığarı almağan. Kart bısaktı taşka yaltıratkansı kayraha la, timer bısak ütmegen. Aptırap, kart bısağın érgele yatkan taşka orğan. Şul sak tege bısak, taştı yarıp, muyınına tiklem kazalğan da kuyğan. Kart bısaktı taştan hurıp alğan iken, timer bısak telge kilgen de: "Sabır it, bende, ana havanan kuskar kile, şunı salırhıñ", -tigen.

Şunan huñ korban itep, möğözlö hayvandarzı sala başlağandar.

---

[32] Nezerşina, age. s. 57-58

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

A. Medeniyetle İlgili Şeylerin ve Yerlerin Menşei ile İlgili Efsaneler

32. Demirin Dile Gelmesi

Çok çok eski zamanlarda, göğerip, tepeleri göğe ulaşıp, göğsünü kabartıp dikilen Ural dağları arasında akıllı bir ihtiyar yaşarmış. Onun İsmail adında bir oğlu varmış. On yaşını doldurunca İsmail bakmaya doyulamayacak bir yiğit olmuş. Onun göğsünü kaplamak için ayı göğsü genişliğinde deri gerekirmiş. Bunlar babalı oğullu (hallerine) şükredip yaşarlarmış.

Bir gün ülkede kuraklık olmuş, yeryüzü sarardığı halde bir damla yağmur bile yağmamış. Ülkenin yaşlıları yığılıp (bu duruma) çare düşünmüşler. "Ülke üzerine afet geldi, kurban kesmek gerek." demişler.

İsmail'in babası bıçağı beline takıp, oğlunu yanına alıp dağa gitmiş. Dağa ulaşınca "Ülkeye güzel yaşam geri gelsin diye, oğlum, seni kurban olarak seçtim." demiş.

İsmail yere çökmüş. İhtiyar bıçağını alıp oğlunun boynuna dayamış. Sonra gözünü açıp bakmış ki bütün gücüyle sürttüğü bıçak bir damla bile kan çıkarmıyor. İhtiyar, bıçağı taşı parlatıncaya kadar bilese de demir bıçak kesmemiş. İhtiyar şaşırmış, bıçağı duvarda duran taşa vurmuş. O zaman bıçak taşı yarıp sapına kadar taşa saplanmış. Yaşlı adam bıçağı taştan çıkarmış. Demir bıçak dile gelmiş; "Sabret ey bende! İşte havadan koç geliyor, onu kesersin." demiş.

O zamandan sonra kurban olarak boynuzlu hayvanları kesmeye başlamışlar.

Başkort Bayramı[33]

Donya yaratılğas ta, keşeler törlö yerze il korop yeşey başlağandar. Her ildeñ üzene ber tel birelgen, üzense keyem-halım, aş-hıv teğeyenlengen. Kerek bulğan böte nemene öleşep bötkes, ber kön kilep hozay yer yözöndege barlık halıktarğa heber yebere: "Felense köndö bayram kilep alığız".

Halıktar hozayğa iñ uñğan keşeleen haylap yebereler. Başkorttan da berev kile. Her berehene bişer bayram töşe. Alalar za kaytırğa sığalar.

---

[33] Nezerşina, age. s. 58-59

Kaytkanda başkorttoñ küsere hınıp kite. Ni éşlemek kerek? Bayramdı erem kaldırıp bulamıy bit inde. Kürşelerge berem-berem teyep yebere bıl. E üze arbahın taşlap, hıbay ğına kaytıp töşe.

Böte yerze bayram başlana. Küñel asıv, uyın-kölkö kite. Tik başkort ilende gene tavış-tın yuk. Halkı küñelsez. Ni ösön tiheñ- bayramdı yuk. Ni éşlerge? Aptıraşıp, hozayğa tağı tege keşene yebermek bulalar.

Ul kilgende, hozay tınıslap yoklarğa yatkan bula. Eylenep te karamay, horaşa başlay:

-Hin kem?

-Min başkort ilenen bulam.

-Min öleşehe nemelerze öleşep böttöm. Ni kerek hiñe?

-Şulay za şulay, hozayım, bezzeñ bayramıbız yuk. Kaytkanda arbam vatıldı la başkalarğa teyep yeberzem. İlde küñelhez. Bayram kerek ine bezge le...

Hozay şul sak hikerep tora la eyte:

-Minde bayram böttö,-ti. –Eger bayram kerek bulha, kunak sakırığız. Kilgen kunak üze menen bayramın da alıp kiler.

Şul könden başlap başkortta kunak sakırıv ğezete urınlaşıp kitken. Kunak kildeme –ilge bayram kile. Ana şunan kalğan ul başkorttoñ kunaksıl ğezete.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

A. Medeniyetle İlgili Şeylerin ve Yerlerin Menşei ile İlgili Efsaneler

33. Başkurt Bayramı

Dünya yaratıldıktan sonra insanlar türlü türlü yerlerde ülke kurup yaşamaya başlamışlar. Her ülkeye bir dil verilmiş, kendince giysi, yiyecek ve içecek tayin edilmiş. Gerekli olan bütün şeyler paylaşılınca bir gün, Huda yeryüzündeki halklara haber gönderir "Filânca günü gelip bayram alınız."

Halklar, Huda'ya en çalışkan insanları seçip gönderirler. Başkurtlardan da biri gider. Her birine beşer bayram düşer, alıp giderler.

Dönerken Başkurt'un arabasının dingili kırılır. Ne yapmak gerek? Bayramı ziyan etmek olmaz. Bayramları komşularına birer birer paylaştırıp gönderir. Kendisi arabasını bırakıp yaya olarak döner.

Her yerde bayram başlar. Neşeli oyun ve eğlence çoğalır. Yalnız Başkurtların ülkesinde ses seda yok. Halk neşesiz. Niçin dersiniz, bayramları yokta ondan. Ne yapmalı? Halk şaşırır; Huda'ya bir adam göndermek isterler.

Adam gelirken Huda sessizce uykuya yatmışmış. Dönüp de bakmaz, sormaya başlar:

-Sen kimsin?

-Ben Başkurt ülkesindenim.

-Ben paylaştıracağım şeyleri paylaştırıp bitirdim. Sana ne lazım?

-Allah'ım, böyle böyle oldu. Bizim bayramımız yok. Dönerken arabam kırılınca bayramları başkalarına verdim. Ülkemiz mutsuz. Bize de bayram lazım.

Huda o zaman sıçrayıp kalkar ve şöyle der:

-Bende bayram bitti. Eğer bayram gerekiyorsa misafir çağırınız. Gelen konuk beraberinde bayramını da alıp gelir.

O günden başlayarak Başkurtlarda, konuk çağırma âdeti yerleşmiş. Konuk geldi mi ülkeye bayram da gelir. İşte Başkurtların konukseverliği de bundan kalmış.

Akman- Tokman Buranı[34]

Boron Baymak yortona kayzandır Akman menen Tokman isemle ağalı-énele ike keşe küsep barıp ultırğan.Ular Talkas küle buyına utar halıp, şunda donya köte başlağandar.

Ber vakıt Akman menen Tokman bişense fevral kön kis İsenğol avılınan kaytırğa sıkkandar. Ular yartılık yulğa yetkes, küz askıhız buran sıkkan. Akman menen Tokman yulda azaşıp, armanhız bulıp, ber keben töböne hel alırğa ultırğandar. Un ikense fevralde buran tuktağan.

Buran basılğan köndö Tabın yortonan kilgen ber kart ilene kaytıp barışlay şul keben töböne barıp sıkkan. Karaha- ike ezem kosaklaşıp ultırğan köyö öşöp ülgen. Kart tiz gene İsenğol avılına barıp helde höylegen: şulay- şulay, felen yerze keben töbönde ike keşe öşöp ülgen.

[34] Nezerşina, age. s. 59

Şunan azak il halkı bıl burandı belhen ösön Akman- Tokman buranı tip atağandar. E Tabın yortonda ul burandı Şihaka buranı tip yöröteler. Ni ösön tiheñ, tege Tabın yortonan kilgen kart Şihap isemle bulğan, unı kemhetep, Şihaka tip yörötör bulğandar. Tabın yaktarı ul burandı ele le Şihaka buranı tip yöröteler.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

A. Medeniyetle İlgili Şeylerin ve Yerlerin Menşei ile İlgili Efsaneler

34. Akman- Tokman Boranı

Eskiden, Baymak yurduna nereden geldikleri bilinmeyen Akman ve Tokman isimli ağabey- kardeş göç edip yerleşmişler. Onlar Talkas gölü boyunda ev yapıp yaşamaya başlamışlar.

Akman ile Tokman beş Şubat gününün gecesinde İsenğol köyünden geri dönmek için yola çıkmışlar. Onlar yolu yarılayınca aniden göz açmaya bile müsaade etmeyen bir boran çıkmış. Akman ile Tokman yolda kaybolup, takatsiz kaldıkları için dinlenmek üzere bir tınazın dibine oturmuşlar. Boran on iki Şubat'ta durmuş.

Fırtınanın durduğu gün Tabın yurdundan gelen bir ihtiyar kendi memleketine giderken o tınazın dibine gelmiş. Bakmış ki iki adam birbirlerine sarılmış bir vaziyette donarak ölmüşler. İhtiyar çabucak İsenğol köyüne gidip durumu anlatmış. "Böyle böyle, filan yerde tınaz dibinde iki kişi donup ölmüş."

Bundan sonra memleketin halkı bu boranı bilmek için ona Akman-Tokman Boranı demiş. Tabın kabilesi de o boranı Şihaka Boranı diye adlandırmış. Niçin derseniz, Tabın kabilesinden gelen ihtiyarın adı Şihap imiş. Onun ismine küçültme eki koyup Şihaka demeye başlamışlar. Tabın taraflarında o boran hâlâ daha Şihaka Boranı diye adlandırlır.

Akman – Tokman (Varyant)[35]

Ağalı - kustılı Akman menen Tokman mart ayında yulğa sıkkandar.Yulda heter buranğa osrayzar bılar, şul buranda azaşıp üleler...

---

[35] Nezerşina, age. s. 59

Altı kön ütep kitkes kene, ataları ularzı tabıp ala. Ağa- énehe, ilay –ilay, bıvılğa –bıvılğa:

Akman- Tokman, altı kön,
Altıhı la katı kön-
Un iki könge beygele,-

tip hamaklay iken.

Hezer martta bula torğan altı könlök buranğa "Akman- Tokman" buranı tip yöröteler.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

A. Medeniyetle İlgili Şeylerin ve Yerlerin Menşei ile İlgili Efsaneler

35. Akman – Tokman (Varyant)

Akman ve Tokman adlı iki kardeş Mart ayında yola çıkmışlar. Bunlar yolda çok şiddetli bir boranla karşılaşmışlar. O boranda kaybolup ölmüşler.

Altı gün geçince babaları onları bulmuş. Ağabey ve kardeş ağlaya ağlaya, boğula boğula:

Akman-Tokman altı gün,
Altısı da şiddetli gün,
On iki gün mükâfatlı,

diye mırıldanırlarmış.

Şimdi Mart ayında olan altı günlük borana Akman- Tokman Boranı derler.

Bişkunak Buranı[36]

Élgere zamanda İsenğol avılınıñ biş keşehe Mullakay avılına kunakka barğandar. Ber nise kön kunak bulğas, kaytırğa sıkkandar. Yulda bik katı buran küterelgen. Bılar azaşıp, sak – sak ülmey torop kalğandar.

Şunan azak oşo martta bula torğan burandı İsenğol avıldarı Bişkunak buranı tip atağandar.

[36] Nezerşina, age. s. 60

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

A. Medeniyetle İlgili Şeylerin ve Yerlerin Menşei ile İlgili Efsaneler

36. Beş Konuk Boranı

Eski zamanlarda İsenğol köyünden beş kişi Mullakay köyüne misafirliğe gitmişler. Birkaç gün misafir olunca geri dönmek istemişler. Yolda çok şiddetli bir boran çıkmış. Bunlar kaybolmuşlar, ama zar zor da olsa hayatta kalmışlar.

Bundan sonra, Mart'ta olan o boranı İsenğol köyleri Beş Konuk Boranı diye adlandırmışlar.

Müsektav[37]

Boron boron zamanda Alpamışa tigen bik ére halkı yeşegen. Urmandarzı ülen urınana ğına tapap yörögender ular, telehe nindey ére ağastı tamırı menen kutarıp yolkop taşlay torğan bulğandar.

Ularzıñ uynap yörögen ber malayı bezzeñ keşeneñ ös at menen haban höröp yörögenen kürep, böte attarı, habanı, keşehe- niye menen küterep, usına halıp öyöne alıp kaytkan. Kaytkas, atahına: "Min kırza yörögende ber kort taptım, yerze kap-kara itep yırıp yöröy", -tip höylep, tege habansını attarı-niye menen berge izenge yebergen. Şunan bığa atahı: "Yuk, balam, bıl kort tügel, bıl bezzeñ kevek keşe. Hin bını renyetme, kayzan alğanhıñ, şul yerge aparıp yeber",- tip ulın kızzırğan da ikense vakıt ularğa teymeske kuşkan.

Ana şul alpamışa keşelerzeñ berehe oşo töbekte yörögen sağında itegeneñ tabanına hem ükesehene yebeşken balsıktı tazartırğa totonğan. Tap şul urında tav kevek balsık öyölöp kalğan. Ana şunı Müsektav tip atağandar. Bik te beyek ul tav, 70-100 sakrımdan kürene. Ey yılğahınıñ uñ yarına terelep ultıra. Unıñ kak tübehende belekey gene kül bar.

---

[37] Nezerşina, age. s. 62

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

37. Müsikdağ

Çok eski zamanlarda Alpamışa denilen çok iri yarı bir halk varmış. Ormanlarda ot varmış gibi yürürler, dilediklerinde en büyük ağaçları köküyle yerinden çıkarıp atarlarmış.

Onların oynayarak yürüyen bir oğulları, bizden bir kişinin üç at ile saban sürdüğünü görmüş, atları, sabanı ve adamı avucunun içine alarak kendi evine götürmüş. Eve gelince babasına, "Ben kırda yürürken bir böcek buldum, yeri kapkara yaparak gidiyordu." deyip saban süren adamı atlarıyla birlikte yere bırakmış. O zaman babası onu, "Yok yavrum, bu böcek değil, bu da bizim gibi insan. Sen bunu incitme, nereden aldıysan götürüp oraya koy." diye ikaz ettikten sonra hiçbir zaman onlara dokunmamasını emretmiş.

İşte o alpamışa kişilerinden biri bu civarda gezerken çizmesinin tabanına yapışan balçığı temizlemeye başlamış. Burada dağ gibi balçık yığılıp kalmış. Ona Müsikdağ derler. O dağ çok da büyüktür, 70-100 km.den görünür. Ey nehrinin sağ yarında dikilip durur. Onun tepesinde küçük bir göl vardır.

Alpa Komo-Ayırıtav[38]

Bik boron zamanda alpa (alıp) tigen ére halık yeşegen. Şular arahınan berehe bıl yakka ırıv halkın ézlep sığıp kitken. Talay yıldar ézlep yöröy torğas, hezerge Torso avılı yerene barıp sıkkan. Ozon yul ütkengeler ine, ayaktarı avırtıp kitken. Bıl ultırıp hel yıymak bulğan. Şul yerze kınyırağın sisep yeberhe – kom tulğan, ti, ayağı şuğa avırtkan iken. Alpa ırıvınıñ keşehe ike kınyırağınıñ da komon kağıp, üz yulına kite, e kınyırağınan koyolğan kom ike yeneş tav bulıp torop kala. İsenbet, Torso, Akkuz hem Yeylev tigen avıldarzıñ boronğo yeylevende kalkıp sıkkan Alpa komo – Ayrırıtav ana şunan torop kalğan. Tavzar ikehe le tip-tiñ bulıp kalkıp toralar.

---

[38] Nezerşina, age. s. 62-63

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

37. Alpa Komo – Ayırıdağ

Çok eski zamanlarda alpa (alıp) denilen çok iri yarı bir halk yaşamış. Onların içlerinden biri, bu tarafa kabilesini aramak için gelmiş. Çok uzun yıllar (kabilesini) aradıktan sonra Torso köyüne ulaşmış. Uzun yol yürüdüğü için ayakları ağırmaya başlamış. Adam oturup takatini toplamak istemiş. O sırada çarığını çıkarınca onun kum dolduğunu görmüş; ayağını ağırtan da bu kummuş. Alpa kabilesinden olan bu adam iki çarığının da kumunu döküp yoluna gitmiş. Çarığından dökülen kumlar iki sıra dağ oluşturup kalmış. İsenbet, Torso, Akkuz ve Yeylev köylerinin eski yaylalarında ortaya çıkan Alpa Komo (kumu) –Ayırıdağ, işte o zaman meydana gelmiş. Dağların ikisi de aynı yüksekliktedir.

Alpamışa Kebere[39]

Bınan ber ille sakrım alıslıkta, Töy buyında urınlaşkan Kaşka menen Soltanbek avıldarı arahında, Alpamışa kebere bar. Bik matur ğına tavsık bulıp, kül buyında yata. Dev keber. Unda Alpamışalarzıñ altı aylık sabıyzarı kümelgen, tip höyleyzer ine ololar.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

39. Alpamışa Kabri

Buradan elli kilometre uzakta, Töy boyunda kurulmuş olan Kaşka ile Soltanbek köylerinin arasında Alpamışa kabri vardır. O çok güzel bir dağcıktır ve göl boyundadır. Orada Alpamışaların altı aylık bebekleri gömülüymüş, diye büyükler söylerler.

[39] Nezerşina, age. s. 63

Hanayharı Menen Şaytanharı Tavzarı[40]

Dev keşeler –Alpamışalar bulğan élek. Ber Alpamışanıñ yel-davıl kevek yetez katını bulğan. Hatta şunday yetez katın da irene ber ıştandı yete könde tegep ölgörte almay, ti. "Yelmen, davılmın. Yete könde ber ıştan, tağı yete könlök éşe bar",- ti iken bıl. Ğelemet zur ıştan kerek bulğan inde. Alpamışa boton kirep basha, ber ayağı – Küktimerze, ikensehe –Narıstavza bula, ti. Narıstav menen Küktimer arahı –un –unbiş sakrım.

Taşlı avılı yanında ike tava bar: Şaytanharı menen Hanayharı. Ana şul tavzarzı Alpamışanıñ kınyırağınan koyolop kalğan komdan barlıkka kilgen, tizer ine boronğolar. Hanayhar –izge tav. Yamğır yavmaha, ebeyzer şul tavzıñ başına menep, namaz ukıp, heyer halğandar. Şaytanharıhın yaratmayzar.

Hanayharı tavınan torop, Hanay isemle ber batır şaytandar menen alışkan. Uk atışkandar. Tavzarzıñ iseme şunan kalğan.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

40. Hanayharı İle Şaytanharı Dağları

Eski zamanlarda dev insanlar olan Alpamışalar varmış. Bir Alpamışa'nın yel-fırtına gibi hızlı bir karısı varmış. Hatta hiçbir cesur kadın kocasına bir iç donunu yedi günde dikip yetiştiremezmiş. "Yel benim, fırtına da benim. Yedi günde bir iç donu, daha yedi günlük de işi var." dermiş bu. Çok büyük bir iç donu gerekiyormuş. Alpamışa onu giyindiği zaman bir ayağı Küktimir'de ikincisi Narıstav'da olurmuş. Narıstav ile Küktimir'in arası on-on beş kilometredir.

Taşlı köyünün yanında iki dağ var: Şaytanharı ile Hanayharı. Eskiler, işte o dağların Alpamışa'nın çarığından dökülen kumdan meydana geldiğini söylerler. Hanayharı kutsal bir dağdır. Yağmur yağmadığı zaman, nineler, o dağın başına çıkıp namaz kılar ve hayır yaparlar. Şaytanharı'yı ise sevmezler.

Hanayharı dağı üzerinde Hanay isimli bir bahadır şeytanlarla çarpışmış. Birbirlerine ok atmışlar. Dağların ismi işte bundan kalmış.

---

[40] Nezerşina, age. s. 63

Ükertaş[41]

Ber keşe hıbaylap hunarzan kaytıp kilgen. Şul sak tav östönde yatkan ak taş, ükerep, bığa taşlanğan da atı-tunı menen berge özgölep taşlağan. Üzeneñ de başı yerge batkan. Halık yılanğa okşap yatkan ak taştı Ükertaş tip yöröte.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

41. Ükirtaş

Bir adam atına binmiş olarak avdan geliyormuş. O zaman dağ üzerinde durmakta olan ak taş, böğürerek bu adamın üzerine yuvarlanmış ve atı da adamı da ezmiş. Kendi başı da yere batmış. Halk yılana benzeyen bu ak taşa Ükirtaş (böğüren taş) adını verir.

Batır Menen Ayıv Taştarı[42]

Boron zamandarza Uralda kurkıv belmes ber batır yeşegen.

-Mineñ belekterze böyök geyret bar, şuğa min üzem telegen böte nemene le éşley alam,- tip maktanğan ber sak batır.

-Tav éyehe işetep kalha, üzeñdeñ keregeñde birer ele, tigender uğa karttar.

-Yuk, ber kemden de, ber nemenen de kurkmayım min,- tip ıskındırğan batır tağı.

Şul sak yer astında gevlev tavıştarı işetelgen. Ber az vakıt ütkes, batırğa bik zur ayıv tap bulğan. Bılar köreşe başlağandar. Köreşe torğas, ikehe le yerge batkan. Ayıvzıñ kolaktarı ğına kürenep tora, ti, e batır bilene tiklem batkan, ti. Şul yerze bılar ikehe le taşka eylengender. Bıl taştar ele bulha şunda toralar.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler/ Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

42. Batır İle Ayı Taşları

Eski zamanlarda Ural'da korku nedir bilmez bir bahadır yaşarmış.

---

[41] Nezerşina, age. s. 63

[42] Nezerşina, age. s. 63-64

-Benim bileklerimde çok kuvvet var. Onun için canımın istediği her şeyi yapabilirim, deyip her zaman övünürmüş.

-Dağın iyesi bunu işitirse gerekeni yapar, demiş yaşlılar.

-Yok ben hiç kimseden ve hiçbir şeyden korkmuyorum, diye ısrar etmiş bahadır.

O sırada yerin altından homurdanma sesleri gelmeye başlamış. Biraz zaman geçince bahadır bir ayıya rastlamış. Bunlar mücadele etmeye başlamışlar. Mücadele ederken ikisi de yere batmış. Ayı kulaklarına kadar, bahadır ise beline kadar yere batmış. Bunların ikisi de orada taşa çevrilmişler. Bu taşlar şimdi de orada dururlar.

Yılkısıkkan Kül[43]

Boron ber avsı başkorttoñ bik şep hunar éte bulğan. Küktüş isemle. Unıñ totmağan yenlekge, avlamağan koşo bulmağan.

Ber sak hunarza yörögende, urmanda bılarğa ber yeget osrağan. Ul oşo Küktüşke bik kızıkkan. Étte uğa bireven ütengen, ejerene külden yılkı sığarırğa veğeze itken. Bik bıvınına töşkes, avsı başkort küngen, Küktüşen serle yegetke birgen. Yeget ét menen külge töşöp kitken de ber beye alıp sıkkan. Avsını beyege atlandırıp bılay tigen: "Hin alğa karay kite bir, beye artınan külden yılkı malı sığır, tik artıña eylenep karama". Şulay tigen de yeget Küktüş menen elel kayza ğeyep te bulğan.

Avsı beyehene atlanıp kitken. Ber az barğas, ul artında at keşnegen tavış, toyak tupıldavı, beyeler señreve işetken. Küpmeler barğas, tüzmegen, artına eylenep karağan. Karaha, külden kötöv bulıp sığıp kilgen yılkılarzıñ yartıha külge kire sumğan. Yarğa ayak baskandarı ğına torop kalğan.

Külden sıkkan bıl yılkı üze sıskan buy hırtlı ala töstege tokom iken. Ala tös yılkı tokomo ana şunan kalğan. Bıl külde azak Yılkısıkkan kül tip atağandar.

Kül üze hezer ze karahıv töste ber serle hıv bulıp yata. Ul yey ze, yaz za, kış ta ber kimelde – artmay za, kememey ze. Külde balık felen yuk.

---

[43] Nezerşina, age. s. 64

Bıl kül yeneşehende–Iğışmakül. Unıñ urtahında élek ber kayın üsep ultıra ine küterle utravında. Ul utrav şul kayın menen ber yaktan ikense yakka ığışır, küsep yörör ine. Şuğa unı Iğışmakül tizer. Kayın hezer küterle utarvı menen ber başta nığınıp, tamırlanıp kitekn. Bıl küldeñ kimele le Yılkısıkkan menen ber tigez- artmay za, kememey ze. Ularzıñ hıvı astan totaşkan.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

43. Yılkısıkkan Göl

Eskiden avcı bir Başkurt'un çok iyi bir avcı köpeği varmış. Onun ismi Küktüş imiş. Küktüş'ün tutamadığı canlı, avlayamadığı kuş yokmuş.

Bunlar bir gün avlanmak için dolaşırken ormanda bir yiğide rastlamışlar. Küktüş yiğidin çok dikkatini çekmiş. Köpeği kendisine vermesini rica etmiş. Ücret olarak da yerine gölden yılkı çıkarmayı vadetmiş. Çok ısrar edince avcı Başkurt razı olmuş, Küktüş'ü bu esrarlı yiğide vermiş. Yiğit köpekle birlikte gölün içine girip gitmiş ve bir kısrak alıp çıkmış. Avcıyı kısrağa bindirip şöyle demiş: "Sen ileri doğru bakarak git, kısrağın arkasından gölden yılkı çıkar. Yalnız dönüp arkana bakma." Bunları dedikten sonra yiğit Küktüş ile ortadan kaybolmuş.

Avcı kısrağına atlayıp gitmiş. Biraz gidince arkasından at kişnemesi, toynak sesleri ve kısrakların şıngırtısını işitmiş. Daha fazla gidemeden dayanamayıp dönüp arkasına bakmış. Bakınca gölden güdülmek üzere gelen yılkıların yarısı göle geri dalmış. Kıyıya ayak basanlar ise durmuş.

Gölden çıkan bu yılkı, çıktıkları boyun kenarındaki ala renkli yılkıymış. Ala renkli yılkı nesli işte bundan kalmış. Bu gölü çok sonraları Yılkısıkkan (yılkı çıkan) göl diye adlandırmaya başlamışlar.

Göl şimdi bile kara rengiyle sırlı bir su olarak durur. O, yazın da baharın da kışın da aynı seviyededir, artmaz da azalmaz da. Gölde balık filan da yok.

Bu gölün yanında ise Iğışmagöl var. Onun ortasında bulunan bataklık adada eskiden bir kayın büyümüştü. O ada bu kayınla birlikte bir taraftan diğer tarafa ağır ağır gezerdi. Ona Iğışmagöl derlerdi. Kayın şimdi bataklık adayla birlikte bir başta

sabit durup kök salmıştır. Bu gölün seviyesi de Yılkısıkkan göl ile bir seviyede; suyu artmaz da azalmaz da. Onların suları alttan birbirlerine karışır.

Yılan Höyregen Üzege[44]

Meksüt avılınan könyak-könbayışta altı-yete sakrım samahı yalan, batkak üzen bar. Élgere şul batkaklıkta ajdaha-yılan yeşegen, tizer. Berzen-ber köndö kük kükrep, yeşenle yamğır yavğan. Şul vakıtta ber belekey kara bolot kilep, yılandı küterep alıp kitken.

Bına oşonan sığıp, üzenen Yılan höyregen üzege tip, yılğahın Yılan höyregen yılğahı tip atay başlağandar.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

44. Yılan Höyregen Yer

Meksüt köyünün güney batısından altı yedi kilometre uzakta, ova ve bataklık olan bir vadi var. Eski zamanlarda o bataklıkta ejderha – yılan yaşıyormuş, derler. Birdenbire bir gün gök gürleyip, şimşek çakıp yağmur yağmaya başlamış. O zaman küçük bir bulut gelip yılanı alıp gitmiş.

İşte o zamandan itibaren vadiyi Yılan Höyregen (sürükleyen) vadi, nehri ise Yılan Höyregen nehir diye adlandırmaya başlamışlar.

Karizel[45]

Boron zamanda kalın urmanda, hezerge Karizeldeñ başında, yeşegen, ti, ber batır. Bik küpte kürgen, küp yerzerze yörögen, il gizgen, yav sapkan batır bulğan, ti, bıl. İñ huñğı tapkır yavğa barğan sağında bik küp batırlık kürhetkene ösön bıl yegette batşa üze sakırtıp alğan da eytken, ti:

-Hin, yeget,ilde haklap alıp kaldıñ. Bınıñ ösön hiñe rehmet. İnde yeneñe ni teleyheñ, mineñ hazinanan şunı al.

---

[44] Nezerşina, age. s. 64-65
[45] Nezerşina, age. s. 65-66

-Rehmet, -tip eytte, ti, yeget,- miñe ber törlö le baylık kerekmey. Hin, batşam, miñe ike törlö neme birheñ, şul yete.

-Rehim it, ulanım, -tip eytte, ti, batşa,- ni teleheñ, şunı birerge rizamın.

-Hin miñe, batşa hezrettere, -tip eytte, ti, -mömkin bulha, azatlık bir. Min ber sitke kiteyem de ülgense irekte yeşeyem.

-Yaray, -tip eyette, ti, batşa, - uylap kararbız, ikense horavıñ nime?

-İkense ütenesem- at. Miñe hin, batşam, altın harayıñdağı kara ayğırıñdı bir. Ğümer buyı sitte yeşehem, ber ipteşem bulır.

Batşa ber az uyğa kaldı, ti: yegetteñ ike ütenese le avır bit inde.

-Eytken hüz- atkan uk, batşam, avızıñdan sıkkan hüzeñde iseñe töşör. – Şunan batşa attı kiltererge emer birze, ti, yegette irekle tip ilgan itte, ti.

Batır yeget, kara ayğırzı menep, oskan koştay yelep, üzeneñ tıvğan ilene, Ural tavzarına, kaytıp kilde, ti. Tegeneñ ayğına hoklanmağan keşe kalmanı, ti. Bik yaman könleşe le başlanılar, ti, bınan. Dus bar, doşman bar, ayğırğa kul halırğa televseler ze işetele başlanı, ti. Şunan bıl batır uylay: "Mineñ irkem bar, menerge ayğırım bar. Ni éşlep ele min bında yatam?" Kitte, ti, bıl sığıp, yörönö,ti, il gizep, şunan ber tav itegene barıp urınlaştı, ti. Tavzı umırıp öñ yahanı la şunda yeşey başlanı, ti.

Ul arala inde kara ayğırzıñ danı böte ilderge taralıp ölgörgen bula. Böte ilderzen oşo ayğırzı kürer ösön sapkındar kile iken, ti. Elle kayhı ilderzen elle nindey batşalar, ayğır ösön elle küpme bülekter birmek bulıp, elle niseme keşe yeberzeler, ti.

Şunan ayğır üze telge kilep eytte, ti:

-Éy, yegetem, yoklap yatma, eyze kiteyek. Bez ikev yulda bulhak, berev ze mine hinen ala almas.

-Yuk, -tip eyette, ti, yeget, -min hine, ayğırkayım, bılay za keşe kulına birmem. Bına oşo tav ésene yeşerermen.

Ul tavzı tağı aktarıp, ayğırğa urın yahap, östönen taş menen yabıp biklep te kuyzı, ti. Ayğırğa kızığıvsılar böte yerze aktarıp kileler. Şul sak ayğır, moñayıp, ber keşnep yebere. Elle kayzarğa kitken, ti, unıñ tavışı. Şunan bını inde belep alıp, yılğır sapkandar kilep te yeteler. Tege batırzı, añdıp torop, totop alalar za, ayğır yatkan

urında tabıp, taştı aktara başlayzar. Şunan ayğır, éşte hizep alıp, işektege taş alınğandı kötöp toro la atılıp sığa la kasa.

Tegeneñ toyak kösöne tav işelep kitken de, atılıp şişme kilep sıkkan. Ayğır urmandar, tavzar aşa ele ber yakka, ele ikense yakka borola-borola saba iken, e tavzan berep sıkkan köslö hıv unıñ toyak ézenen kalışmay ağıp bara la bara iken. Şunan kara ayğır sabıp, Ağizel buyzarına barıp sıkkan da küzzen yuğalğan. Unıñ turahında başka işetevse le, kürevse le bulmağan. E hıv Ağizelge barıp kuşılğan la ağıp kitken.

Bına şulay barlıkka kilgen, ti, Karizel yılğahı.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

45. Karidil

Çok eski zamanlarda gür ormanda, şimdiki Karidil'in başında bir bahadır yaşıyormuş. Pek çok insan görmüş, pek çok yerde gezmiş; ülke gezen, savaşan bir yiğitmiş. En son savaşa gittiğinde pek çok bahadırlık gösterdiği için padişah bu yiğidi çağırıp şöyle demiş:

-Yiğit sen ülkeyi korudun. Bunun için sana çok teşekkür ederim. Şimdi canın ne isterse hazinemden onu al.

-Teşekkür ederim, bana hiçbir zenginlik gerekmez. Padişahım sen bana iki şey versen o bana yeter, demiş yiğit.

-Buyur oğlum. Ne dilersen onu vermeye razıyım, demiş padişah.

-Padişah hazretleri sen bana mümkün ise azatlık ver. Ben yabancı bir yere gideyim ve ölünceye kadar özgür yaşayayım, demiş.

-Peki düşünürüz. İkinci isteğin ne? demiş padişah.

-İkinci ricam attır. Padişahım sen bana altın sarayındaki kara aygırı ver. Ömür boyu yabancı bir yerde yaşayacağım için bana arkadaş olur.

Padişah biraz düşünmüş. Çünkü yiğidin iki isteği de ağırmış.

-Söz ağızdan bir kere çıkar padişahım. Ağzından çıkan sözü aklına getir. O zaman padişah atı getirmelerini emretmiş, yiğidi de azat etmiş.

Bahadır yiğit kara aygırıyla uçan kuş gibi hızla giderek doğduğu yere, Ural dağlarına gelmiş. Onun aygırına hayran olmayan kimse kalmamış. Çok büyük bir kıskançlık başlamış. Dost var, düşman var. Aygırı ele geçirmek isteyenler de işitilmiş. O zaman bu bahadır düşünmüş: "Ben özgürüm ve binecek bir aygırım var. Niçin ben burada duruyorum?" Bu çıkıp gitmiş. Birçok ülke gezdikten sonra bir dağın eteğine yerleşmiş. Dağı oyup ön tarafında yaşamaya başlamış.

O arada kara aygırın ünü bütün ülkelere dağılmış. Başka ülkelerden o aygırı görmek için ulaklar gelmiş. Bazı ülkelerden ise padişahlar aygır için hediyeler vermek isteyip pek çok insan göndermişler.

O zaman aygır dile gelip şöyle demiş:

-Ey yiğidim, uyuyup kalma, kalk haydi gidelim. Biz ikimiz yolda olduğumuzda kimse bize yetişemez.

-Yok, der yiğit. Ben seni hiç kimsenin eline vermem. İşte şu dağın içinde saklarım.

O, dağı kazıyıp, aygıra yer yapıp üstünü taş ile kapayıvermiş. Aygırı isteyenler toprağı tırmalayarak geliyorlarmış. O zaman aygır bunalıp bir defa kişnemiş. Onun sesi kim bilir nerelere gitmiş. O zaman bunu öğrenen hızlı koşucular gelip buraya ulaşmışlar. O bahadırı aldatarak yakaladıktan sonra aygırın yattığı yeri bulup, taşları sökmeye başlamışlar. O esnada aygır işi anlayıp kapıdaki taşın alınmasını beklemiş ve iş bitince kaçıp gitmiş.

Onun toynaklarının gücünden dağ eşilmiş, hızla bir dere akmaya başlamış. Aygır ormanlar, dağlar geçmiş, bazen bir tarafa bazen diğer tarafa burula burula koşarmış. Dağdan hızla çıkan su, onun toynak izinden geri kalmadan gidermiş. O zaman kara aygır koşup Ağidil boylarına varıp çıkmış ve gözden kaybolmuş. Onun ne olduğunu başka işiten de gören de olmamış. Su ise gelip Ağidil'e katılmış ve birlikte akıp gitmişler.

Derler ki Karidil böyle meydana gelmiş.

Ağizel Menen Yayık[46]

Yayık, Hakmar, Ağizel, Karizel, Nögöş, Olo Éyek, Kese Éyek- bötehe le ber yaktanırak sıkkandar. Ular boran höyleşe le belgender, ti. Bılar hüz kuyışkandar: "Bötebez ze ber yakka ağıp barayık. Töşlökke karay ağıp kithek, berey yerze tağı kuşılırbız". Şulaytıp, Ural buylap kitkender.

Yayık yay ğına töşöp kitken. Yay barha la, yulında karşılık bulmağas, üze ber yarı yul alğan.

Éyek menen Hakmarzıñ yulında arkırı yatkan tavzar osrağan. Şulay za küp bulmağan. Ular za yalan yerge kilep sıkkandar. Şunan berge kilep kuşılğandar.

Ağizel menen Karizeldeñ yulında teke- teke tavzar, kaya taştar küp osrav sebeple, ular urav- urav yul ütep, azakkarak kalğandar. Artta kalğas, Ağizel tegelerge kıskıra iken.

-Éy, kayhı yakka kittegez hez?

Éyek menen Hakmar tavış birerge itep karahalar za ,Yayık ularzı tıyğan.

-Öndeşmegez, öndeşmegez. Bezge kuşılmahın. Kithen eyze üz yulı menen.

Ağizelge tav-taş arahında bik küp yılğalar kuşılğan. Şuğa unıñ hıvı işeygen, kösö kübeygen. Yayık şunan kurkkan. Bıl maktanır, üz isemen tağır, tip uylağan.

Ağizel haman kitken. Bılar öndeşmeges, ul Köngek érgehenen kırka borolop, ikense yakka yul alğan. Yul ıñğay başka yılğalarzı kuşılıp ala la barğan. Barğan hayın köseyep, Karizelde yuldaş itep alıp, ul Kamağa barıp yulakkan, unan tağı la köslörek İzelge kuşılıp, Kaspiyğa barıp töşken. Şul vakıtta karahalar, İzel bik zur, Yayık belkey gene.

Şulaytıp, könleşev arkahında Yayık hay hıvlı bulıp kalğan. Unda karaptar za yöröy almağan. E Ağizelde, Ağizelge kuşılğan Karizelde (İzel menen Kama hıvın eytep torahı la yuk) parohodtar yöröy tora. Ular yırzarza la gel maktalıp kına yırlana.

Oşo hikeyene höyley ze boronğolar, könleşerge yaramay, ti torğaynılar.

---

[46] Nezerşina, age. s. 66-67

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

46. Ağidil İle Yayık

Yayık, Hakmar, Ağidil, Karidil, Nögöş, Büyük Eyik, Küçük Eyik gibi ırmakların hepsi bir kaynaktan çıkmışlar. Onlar eskiden konuşmayı da bilirlermiş. Onlar söz vermişler: "Hepimiz de bir tarafa akalım. Güneye doğru akıp gidersek yine bir yerde buluşuruz." Böyle dedikten sonra Ural'ı boylayıp gitmişler.

Yayık yavaşça çıkıp gitmiş. Yavaşça gitse de yolunda bir şeyle karşılaşmayınca, kendi başına yolu yarılamış.

Eyik ile Hakmar yolda çapraz yatan dağlara rastlamışlar. Bunlar çok değilmiş. Sonunda onlar da ovaya çıkmışlar ve birbirlerine kavuşmuşlar.

Ağidil ile Karidil'in yollarına dik dik dağlar ve büyük kayalar çok rastladığı için, onlar dolaşa dolaşa gidip geride kalmışlar. Geri de kalınca Ağidil diğerlerine bağırmaya başlamış:

-Hey hangi tarafa gittiniz?

Eyik ile Hakmar cevap vermek istemişler ama Yayık onları durdurmuş:

-Sesinizi çıkarmayınız. O gelip bize kavuşmasın. Kendi yoluna gitsin.

Ağidil'e dağ ve taşlar arasındaki birçok nehirler koşulmuş. Onun için onun suyu çoğalmış, gücü artmış. Yayık ondan korkmuş. O övünüp, kendisine ismini takar diye düşünmüş.

Ağidil sürekli gitmiş. Bunlar seslerini çıkarmayınca Köngek tarafından kıra çıkıp başka bir tarafa yol almış. Yol düz olduğu için başka nehirler de ona koşulmuş. O gitgide güçlenip, Karidil'i kendine yoldaş edip, Kama'ya ulaşıp, ondan da güç alarak İdil'e koşulup Hazar'a ulaşır. O zaman bakarlar ki İdil pek büyük, Yayık ise küçücük.

Böyle yaptığı için kıskançlık yüzünden Yayık sığ sulu bir nehir olarak kalmış. Onda gemiler yüzemezmiş. Ama Ağidil'e koşulan Karidil'de (İdil ile Kama nehirlerini söylemeye bile gerek yok) vapurlar yüzer. Onlar şarkılarda da sıkça övülürler.

Yaşlılar bu hikâyeyi anlattıktan sonra kıskançlık güzel şey değil derlerdi.

Ağizel Menen Karizel[47]

Ber vakıt Ağizel menen Karizel osraşkandar za irte menen berge yulğa sığarğa höyleşep yatkandar. İrtensek Ağizel uyanıp kithe –Karizeldeñ éze le yuk, ti. Şunan bıla Karizelde kıvıp yetem tip, kayanan- kayağa hikergen. Emme kıvıp yete almağan. Kire borolğan da ikense yakka yul alğan. Ana şuğa küre le hezer Ağizeldeñ ber yağında kaya bulha, ikense yağında –tuğay, ber yağında tuğay bulha, ikense yağında kaya kalkıp tora.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

47. Ağidil ile Karidil

Bir gün Ağizil ile Karizil karşılaşmışlar ve gün ağarırken birlikte kalkıp yola çıkalım diye konuşup yatmışlar. Gün doğarken Ağidil uyanmış ki Karidil'in izi bile yok. O zaman o, "Karidil'i kovalayıp ulaşayım." deyip kayadan kayaya atlamış. Ama ona yetişememiş. Geri dönüp başka bir tarafa yönelmiş. İşte bu sebepten şimdi Ağidil'in bir tarafında kaya olsa diğer tarafında çayır, bir tarafında çayır olsa diğer tarafında kaya olurmuş.

İke İnyerzeñ Behese[48]

Olo İnyer menen Kese İnyer Yamantavzan başlana la İnyer avılı érgehende berge kilep kuşıla.

İmeş, ular, kayhıhına kayhı yakka ağırğa tip, bik ozok behesleşkes, bılay tip hüz kuyışkan: kayhıhı irterek torha, şul- uñğa, e huñğa kalğanı hulğa ağıp kiterge teyeş bula. Olo İnyer irterek kilep tora la, Kese İnyer yokonan uyanğansı, baytak kına arana üte hala. Kesehe, yokonan torğas, ağayımdan torop kalmayım tip, tura hıpırta...

Şuğa küre unı, ağahınan tar bulmaha la , Kese İnyer tip atayzar. Tik ağahı kustıhınan yetezerek ağa.

---

[47] Nezerşina, age. s. 67
[48] Nezerşina, age. s. 67

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

48. İki İnyer'in Bahse Tutuşması

Büyük İnyer ile Küçük İnyer Yamandağ'dan çıkarlar ve İnyer köyü civarında birbirlerine kavuşurlar.

Güya onlar "Hangimiz hangi tarafa akacağız." diyerek uzun süre bahse girmişler. Şöyle bir iddiaya tutuşmuşlar: Erken kalkan sağa, geç kalkan ise sola akıp gitmeli. Büyük İnyer erken kalkar ve Küçük İnyer uykusundan uyanıncaya kadar yavaşça çıkıp gider. Küçük olan uykudan uyanınca ağabeyimden geri kalmayayım deyip hızla akar...

Onun için ağabeyisinden dar olmasa da Küçük İnyer diye adlandırılır. Yalnız ağabeyisi kendisinden daha hızlı akar.

Kalım[49]

Kart Ural babayzıñ Yayık isemle batır ber ulı bulğan, ti. E İremel ebeyzeñ Ağizelkey isemle uğata hılıv kızı bulğan, ti. Ural babay üzeneñ ulına elege İremel ebeyzeñ kızı Ağizelkeyze eyttererege bulğan, ti. Bik bay kalım tülegen. Yayık yarzarınadağa barlık urmandı birgen :karağayzarzı, şırşılarzı, imenderze, kayındarzı. İremel ebey şul ağastarzı alğan da Ağizeldeñ yarzarın bizep te kuyğan.

Yayıktıñ bığa hetere kalğan, Ağizelkey maturayıp kithe, mine hañğa hukmas, tip ul Hazar diñgeze yağına olağıp sıkkan da kitken ,ti. Bıl helde Ural babay belep kalğan da, kız ösön birgen kalım erem bulmahın, tip bik hafalanğan, ti. Yaray, eger kızzıñ ata- inehe keyev yegetenen baş tartha, ul sakta boronğo başkort yolahı buyınsa, birgen kalımdı kire kaytarıp alıp bula. E baş tartmaha, éş harap.

Ağizelkeyzeñ ata –inelere keyev yegete Yayıktan baş tartmağan. Ağizelkey Yayıktı bik yaratkan. Yayık ğerlenep kaytmağan. Ağizelkeyge kürenerge oyalğan. Üze Ağizelkeyze hağınıp yırlağan:

Yügerep kene yöröy yıyır inem,

Hıv buykayzarında yıva yuk.

---

[49] Nezerşina, age. s. 67-68

Yügerep kene kaytıp kiter inem,

Kaytha la ğına torğan yola yuk.

Isınlap ta, Yayık buyzarında şırşı, karğay, kayındar tügel, yıva la üsmes bulğan, ti.

Şulay itep, Ağizelkey ösön birgen kalım torop kalğan. Şunan birle Yayık kom burandarı hızğırıp torğan dalalar üte haman Hazar diñgezene ağıp yata iken. E Ağizelkeyzeñ yarzarı buyında meñge yeşel şırşı –karağayzar, kayındar, yalbır imender, huşbuy esle yükeler üse iken....

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

49. Başlık

İhtiyar Ural dedenin Yayık isimli bahadır bir oğlu varmış. İhtiyar İremel ninenin de Ağidilkey isimli çok güzel bir kızı varmış. Ural dede, oğluna İremel ninenin kızını istemiş. Çok zengin bir başlık bile ödemiş. Yayık yarlarındaki bütün ormanları vermiş: karaağaçları, çamları, meşeleri ve kayınları. İremel nine o ağaçları almış ve Ağidil'in yarlarını bezemek için dikmiş.

Yayık buna gücenmiş: "Ağidilkey güzelleşirse bana saygı göstermez." deyip Hazar denizine doğru yönelip gitmiş. Ural dede bu durumu anlamış, kız için verdiği başlık ziyan olacak diye pek korkmuş. Eğer kızın anne ve babası onu yiğide vermek istemezse, o zaman eski Başkurt töresi gereğince verilen başlığı geri almak mümkünmüş. Ama reddetmezlerse iş harap.

Ağidilkey'in anne ve babası, güveyileri Yayık'ı reddetmemişler. Ağidilkey de Yayık'ı çok sevmiş. "Ben Yayık'ı affediyorum, yalnız o geri dönüp gelsin." demiş.

Yayık'a Ağidilkey'in yanına dönmesi için çok nasihat etmişler. Yayık bir defa gittiği için utanıp geri dönmemiş. Ağidilkey'e görünmeye utanmış. O Ağidilkey'i özleyip şöyle bir şarkı söylemiş:

Koşarcasına yürüyüp toplar idim,

Su boylarında yabanî soğan bile yok.

Koşarcasına geri döner idim,

Geri dönmek gibi bir töre yok.

Gerçekten de Yayık boylarında yalnız çam, karaağaç ve kayın değil, yabani soğan bile yetişmez.

Böylelikle Ağidilkey için verilmiş olunan başlık onda kalmış. O zamandan beri Yayık kum fırtınalarının oynayıp durduğu bozkırları geçip, Hazar denizine akarmış. Ağidilkey'in kıyılarında ise ebedî yeşil çam ve karaağaçlar, kayınlar, uzun tüylü, hoş kokulu ılhlamurlar yetişirmiş.

Karagösök Tavı[50]

Ber ırıv başlığınıñ balaları tormağan. Yıl hayın tıvıp tora – tıvğan bere ülep tora iken.

Berzen –ber kön bınıñ kara sesle ber ulı tıvğan. Yen-perey kağılmahın tip, bay uğa Karağösök tigen isem kuştırğan.

Karağösök buyğa yetep, başlı –küzle bulğas, her yey hayın bına oşo tav itegene yeylevge sıkkan. Şuğa küre le bıl tavzı Karağaösök tavı tip atağandar.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

50. Karagösök Dağı

Bir kabile reisinin çocukları yaşamazmış. Her yıl çocukları doğarmış ama hepsi de ölürmüş.

Bir gün bunun kara saçlı bir oğlu doğmuş. Cin ve periler ona yaklaşmasın diye bu zengin adam oğluna Karagösök adını vermiş.

Karagösök büyüyüp evlenince, her bahar işte bu dağın eteğindeki yaylaya çıkarmış. Onun için de bu dağa Karagösök dağı adını vermişler.

Turat Sağılı[51]

Boron bıl tireler buş bulğan. Yer –hıv irken. Oşo yerzerze kalmıktar yeylep yörögen. Yıldar ütev menen, kalmıktarzıñ ber ölöşö sitke sığıp kitken. Küsep kitken

[50] Nezerşina, age. s. 68
[51] Nezerşina, age. s. 68-70

ber kalmık bayınıñ ulına oşo yerze torop kalğan berevzeñ kızın kozalağandar. Yeget kızzı kilep yereşken, kürgen de ilene kaytıp kitken. "Mine kara kaz kiler vakıtta köt", -tigen ul kızğa.

Ber melde bıl kız yeñgehe menen ultırğanda kapıl kölöp yebergen. Yeñgehe: "Niñe köleheñ?" –tip horaha, kız eyte iken: "Kara kaz kañğıldağanın işettem. Keyevem kile". Kön bitene karahalar, ısınlap ta, alısta ak satır kürene, ti. Yeget kilep, tav aryağında ak satır korop yebergen, ti. Yeñgeler, torop, şunda uk ak satırğa taban yul alğandar. Yeget aldan yulığıp, ularğa karşı sıkkan. Selem birgen. Yeñgelerene bülek öleşken.

-Ak satırıñda kem yatır?- tigen yeñgelerzeñ berehe, -eyze küreyek ele.

-Unda ber kem de yuk,- tigen yeget, -tik min yukta inerge yaramay. Kiler bulhağız, aldan tavış biregez.

Unı kız yanına alıp kilgender. Keyev hörmetene tabın yıyğandar, mejles korğandar, e baldızzarı keyevzeñ ak satırın kararğa kitkender. Ular yeşerenep, belgertmey gene kilgender.

Satır ésende yeget menen kilgen turı tolpar tora iken. Bıl tolpar kanatlı bulğan, şuğa küre yeget unı, keşe küze teyevzen haklap, köndözön satır ésende gene totkan.

Baldızzarı satırğa kilep ingende, turı tolpar kanattarın yeyep yatkan bulğan. Keşe kilgenen hizmey kalğan, kanattarın yıya almağan. Kızzar aptıraşıp, hoklanışıp, küzzeren ala almağay karap torğandar. Şul yerze tolpar yatıp ülgen.

Yeget kayğırğan. Yerze sokop, atan yerlegen. Altın éyeren, ukalanğan yügenen, böte-böte nemehen turı atınıñ keberene kuşa halğan ul. Üze kayğırıp ilağan.

-Hey, niñe kayğırhıñ keyev, -tigen kaynıhı, -menep kaytırğa minde at tabılmas tinheñme?

Bay böte yılkıların elege tavzıñ itegene öyörtöp kiltererge kuşkan. Yeget bötehen de berem- berem barlap sıkkan, tik üzene layıklı at haylay almağan.

Bay eytken:

-Éy, kötövseler, tağı la sit başta yöröy kalğan yılkı malı kalmanımı?

Kötövseler eytken:

-Kıştı nasar sıkkan mözörgen ber nise tay-tulat bar ine.

-Kilteregez şuların da.

Kıştı arıklap sıkkan tay-tulakkı alıp kilgender. Kaynı kart keyevene ber yügen tottorğan da eytken:

-Yılkı arahına ker ze şul yügendeñ avızlığın şıltırat, -tigen.

Keyev ul eytekense yügenen şıltıratkan. Bıl tavışka bayağı alıp kilgen tay-tulak arahınan kışkı ala yabağahın da halmağan ber kola tay eylenep karağan. Bıl kola tay yegetke his te okşamağan. Yügende ikense, ösönsö tapkır şıltıratkanda la yegetke şul uk tay eylenep karağan.

-Tösö kilmene inde, -tigen yeget. –Yaray, behet oşolor. Totop alıp tayzı mengen.

-At kileşteme? –tip horağan kaynıhı.

-Tösö okşamaha la, yöröşö arıv kürene, -tip yavaplağan keyev.

Şul sak karşı yatkan hıv aşa kara kük at mengen ber keşe ütep bara iken.

Kart ğejepke kalğan.

-Ni éşlep ul bezge huğılmay ütep bara? –tigen keyevge, - bar ele, kıvıp yet te belep kene kil.

Yeget tege keşeneñ artınan kitep, ozak kına yöröp kaytkan.

-Ye, keyev, kıvıp yetteñme? –tigen kart.

-Yuk, kıvıp ta yete almanım, kem ikenen de bele almanım. Ul Ural başın aşıp kitte inde, -tigen keyeve.

-Éy-y, balam, -tigen kart,- uğa hin tügel, ata-olatañ yete almağan, ul- ütken zaman, uğa ber kem yete almay.

Keyev közön üz ilene kaytıp kiterge bula. Unı yulğa ezerleyzer, halık yıyıla. Ozatıvza sığalar. Atına menges, yeget keleşeneñ ses tolomon töbönen ük kırkıp, sesen alıp üzene tottora la eyte:

-Me, tot, seseñ bına oşo kırkılğan tolomo buyı üskes, min kabat kilermen. Şuğa saklı miñe kilerze kötme, -ti.

Şul kitevzen yeget kabat eylenep kilmegen.

Ana şul tigez yerze kalkıp torğan tavzı kasandır keyev bulıp kilgen yegetteñ turı tolpar atı hörmetene Turat sağılı tip atay başlağandar.

Turattıñ zıyaratı la barlığı bildele. Hezerge İles (Turat) avılınan könyak – könbayışka kitheñ, Umın kiseveneñ ber yağında Ölken Kurğı tamağında, tav bitlevende zıyarattıñ baş osona la, ayak osona la taş ultırtılğan.

Hezer inde bıl hanalğan zıyarat yer menen tigezlenep, ülenge kaplanıp bara.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

51. Turat Yamacı

Eskiden bu topraklar boşmuş. Toprak ve su fazla imiş. Bu yerlere Kalmuklar yaylamak için gelirlermiş. Yıllar geçtikten sonra Kalmukların bir kısmı yabancı yerlere çıkıp gitmişler. Göçen bir Kalmuk zengini, oğluna burada kalan birinin kızını istemiş. Yiğit kızla nişanlanmış, görüştükten sonra ülkesine dönmüş. Dönerken kıza, "Beni kara kazın geldiği vakitte bekle." demiş.

Bir gün bu kız yengesiyle otururken katıla katıla gülmeye başlamış. Yengesi "Niçin gülüyorsun?" diye sorunca, kız şöyle söylemiş: "Kara kazın gaklamasını duydum. Nişanlım gelecek." Gün biterken bakmışlar ki gerçekten de uzaktan bir ak çadır görünüyor. Yiğit gelip dağın eteğinde ak çadır kurmuş. Kızın yengeleri o ak çadıra doğru yola çıkmışlar. Yiğit önce davranıp onlara doğru gelmiş. Selam vermiş. Yengelerine hediyelerini paylaştırmış.

-Ak çadırda kim yatıyor? Görelim hele, demiş yengelerden biri.

-Onda hiç kimse yok, yalnız ben yokken ona girmek doğru değil. Gelecek olursanız önceden sesleniniz, demiş yiğit.

Onu alıp kızın yanına götürmüşler. Güveyinin hürmetine sofra donatmışlar, meclis kurmuşlar, ama baldızları güveyinin ak çadırına bakmaya gitmişler. Onlar saklanıp fark ettirmeden gelmişler.

Çadırın içinde yiğitle gelen doru tolpar dururmuş. Bu tolpar kanatlıymış, onun için yiğit, insanların nazarı değmesin diye gündüz onu çadırın içinde saklarmış.

Bunlar gelip çadıra girdiklerinde doru tolpar kanatlarını yaymış olarak yatıyormuş. İnsanların geldiğini sezmemiş, kanatlarını toplayamamış. Kızlar şaşırıp, kıskanıp, gözlerini alamadan bakmışlar. Tolpar oracıkta ölmüş.

Yiğit çok üzülmüş. Yeri eşip atını gömmüş. Altın eyerini, sırma işlemeli gemini, bütün her şeyini doru atın kabrine koymuş. Kendisi çok üzülmüş ve ağlamış.

-Hey niçin üzülüyorsun damat, binip dönmek için bende at mı yok? demiş kayın pederi.

Bey bütün atlarınının dağın eteğinde toplanmasını emretmiş. Yiğit hepsini teker teker yoklamış, yılkıdan kendisi için bir tek at bile seçememiş.

Bey şöyle söylemiş:

-Ey çobanlar! Başka bir yerde gezen yılkı sürüsü kaldı mı?

Çobanlar:

-Kışı kötü geçirip epeyce zayıflamış birçok tay var, demişler.

-Onları da getiriniz.

Kıştan zayıflamış olarak çıkan tayları alıp gelmişler. Kayın peder damadına bir gem verip:

-Yılkı arasına girip şu gemi şıngırdat, demiş.

Damat onun söylediği gibi gemi şıngırdatmış. Bu sese, tay sürüsünün içinden kışın ala tüylerini dökmemiş bir yaşındaki kula bir tay dönüp bakmış. Yiğit bu kula tayı hiç sevmemiş. Gemi ikinci, üçüncü defa şıngırdatınca da yiğide yine o tay dönüp bakmış.

-Rengini sevmedim, ama bahtımızda olan budur, demiş yiğit ve tayı tutup almış.

-At uygun mu ? diye sormuş kayın pederi.

-Rengini beğenmedim, yürüyüşü ise ağır görünüyor, diye cevaplandırmış damat.

O sırada karşı taraftan kara gök ata binmiş bir adamın suyu geçip gitmekte olduğunu görmüşler.

İhtiyar şaşırmış:

-Niçin bu bize uğramadan geçip gidiyor? Git onu kovalayıp yetiş ve kim olduğunu öğren, demiş.

Yiğit o adamın arkasından gidip, uzun süre kovaladıktan sonra geri dönmüş.

-Damat, kovup yetiştin mi? demiş ihtiyar.

-Yok kovup yetişemedim, kim olduğunu da öğrenemedim. O, Ural'ın tepesi üzerinden geçip gitti, demiş damat.

-Ey yavrum, ona sen değil baban ve büyük baban bile yetişemezdi. O geçen zamandır, ona kimse yetişemez, demiş ihtiyar.

Damat güzün kendi ülkesine gidecek olmuş. Onu yolculuk için hazırlamışlar, halk yığılmış. Yolcu etmek için çıkmışlar. Yiğit atına binince, nişanlısının saçının bir tutamını dibinden kesip almış ve kendi kafasına yapıştırmış ve şöyle demiş:

-İşte bak, saçının kesilen bu tutamın boyu uzayınca ben tekrar gelirim. O zamana kadar beni bekleme.

O gidişinden sonra yiğit tekrar dönüp gelmemiş.

İşte o düzlük yerde olan dağa güveyi olarak gelen yiğidin doru tolpar atı hürmetine Turat (doru at) yamacı demişler.

Turat ziyaretinin varlığı da biliniyor. Şimdiki İles (Turat) köyünden güneybatıya gidince, Umın geçidinin bir yanında Ölken Kurgı ağzında, dağ yamacındaki ziyaretin baş ucuna da ayak ucuna da taş dikilmiştir.

Bu kutsal sanılan ziyaret, şimdi yerle bir seviyeye gelmiş ve otlarla kaplanmıştır.

Kiyevtaş[52]

Bıl bik boron zamanda, bınan ös-dürt bıvındar élek, bulğan hel. Boron keşeler alıstan, tukhan-yöz sakrımdan barıp, kilen alır bulğandar.

Şulay ber zaman ber Böryen bayı yöz sakrımdan kilep, Nukay bayınıñ kızın eyettergen. Nukay bayı yeylevge sıkkas, keyev yeget, şul yeylevge kilep, keyevlep yörör bulğan. Ul zamandarza arba- felen bulmağan. Katın –kızzar za, irzer kevek, hıbay yörögen.

Keyev yeylevge her vakıt hıbay yörögen. Unıñ nisek kilgenen ber kem de kürmegen. Keyev yeget tav başınan üñdege menen éyeren gene totop töşör bulğan.

[52] Nezerşina, age. s. 70-71

Berzen-ber vakıt kızzıñ yeñgelere üz –ara: "Bıl keyev şul tav başınan gel yeyev töşe, atın ber ze kürhetmey, atın kürerge kerek ine", -tip höyleşkender ze kızzan: "Hin keyeveñdeñ atın kürgeneñ barmı, nindey?"- tip horağandar. Kız yeñgelerene: "Yuk, ul miñe nimege kerek?" –tigen. Yeñgelere şunda: "Hin hora ele, keyev atın kayza kaldıra iken, bez kürür inek",- tigender. Kız yakın da kilmegen. "Kuy, miñe eytmes, hezge eytmegende, ni éşlep miñe eythen inde",- tigen. Şunan yeñgelere uğa bılay tip eytkender. "Keyev kilges te, atınıñ kayzalığın hora, kürem kile, tip üten. Eytmehe, şulmı hineñ yaratıvıñ? Bılay bulğas, hin mine yaratmayhıñ, tip eyt", tigender.

Ber zaman keyev, élekkese, üñdeg menen éyeren gene küterep, şul hırt buyınan kilep töşken. Kiyev kilges te, kız yeñgelere öyretkense éşlegen. Ahır sikte kiyev keleşene atın kürheterge bulğan. Kilep töşken tavına alıp sığıp kitken. Bılarğa yeñgelere le éyergen.

Tiphenge sıkhalar, karağaylık arahında, yeşel satır ésende, kanatın kirep, tolpar tora, ti. (Keyev yeget tolparın keşege kürsetmes ösön , yeşel satır korop, şunda aşarğa kaldırıp kite torğan bulğan iken.) Bılar yuşap torğan tolpar östöne kapıl barıp sıkkas, tolpar kanatın yıyıp ölgere almağan. Oşonan başlap tolpar avırğan, ozak ta ütmesten ul ülgen. Tolpar ülges, yeget bik nık kayğırğan. Kaynıhı öyörönöñ iñ yakşı atın haylatıp birgen. Yeget: "Mineñ tolparımdı ülterevze hen gene ğeyeple, hezer yöz sakrımdı min nisek kilep yöröyöm, başka kilep bulmas", -tigen de, hologon kaytarıp, keleşenen baş tartkan. Bayağı hırt buylap sığıp, tolparına istelek bulhın tip, beyek itep taş öngen de üz yortona kaytıp kitken.

Şunan başlap ul urın Keyevtaş tip yörötöle.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

52. Kiveytaşı

Bu çok eski zamanda, bundan üç-dört nesil önce olmuş bir olaydır. Eski insanlar doksan -yüz kilometre uzağa gidip gelin alırlarmış.

Böyle bir zamanda zengin bir Böryen, yüz kilometre yol gidip kendisi gibi zengin bir Nogay'ın kızını istetmiş. Zengin Nogay yaylaya çıkınca, güveyi olacak

yiğit yaylaya gelip nişanlısını görürmüş. O zamanlarda araba falan yokmuş. Kadın ve kızlar da erkekler gibi atla gezerlermiş.

Damat yaylaya her zaman atla gelirmiş. Onun nasıl geldiğini hiç kimse görmezmiş. Güveyi yiğit dağ başından yalnızca atının terliği ile eyerini eline alıp inermiş.

Bir gün kızın yengeleri kendi aralarında; "Bu damat şu dağın başından her zaman yaya iner, atını bir defa göstermez. Biz onun atını görmeliyiz." diye konuşmuşlar ve kıza; "Senin nişanlının atını görmüşlüğün var mı, o nasıl?" diye sormuşlar. Kız yengelerine; "Yok onun atı benim neyime gerek?" demiş. Yengeleri o zaman "Sen sor hele, nişanlın atını nereye bırakıyor? Biz onu görmek istiyoruz." demişler. Kız umursamamış. "Boş verin, size söylemediğini bana niye söylesin?" demiş. O zaman yengeleri ona şöyle öğretmişler: "Nişanlın gelince atının nerede olduğunu sor, görmek istiyorum diye rica et. Söylemezse bu mu senin sevmen? Demek ki sen beni sevmiyorsun, diye söyle." demişler.

Bir gün damat her zamanki gibi atının terliği ile eyerini alıp dağın yamacından aşağı inmiş. Nişanlısı gelince, kız yengelerinin öğrettiğini yapmış. Sonunda damat nişanlısına atını göstermeye karar vermiş. Aşağı indiği nişanlısını alıp dağa çıkmış. Yengeleri de bunları takip etmişler.

Ovaya çıktıklarında karaağaçlar arkasında, yeşil çadır içinde, kanatlarını germiş bir tolparın durduğunu görmüşler. (Güveyi yiğit tolparı insanlara göstermemek için yeşil çadır kurup, orada ot bırakıp gidermiş.) Bunlar ansızın uyuklayıp duran tolparın üstüne gelince, tolpar kanatlarını toplayamamış. O günden sonra tolpar hastalanmış, çok vakit geçmeden ölüp gitmiş. Tolpar ölünce yiğit çok üzülmüş. Kayın pederi sürüsünün en güzel atını seçip ona vermiş. Yiğit "Benim tolparımın ölümünden sen suçlusun. Şimdi yüz kilometrelik yolu ben nasıl gelirim. Tekrar gelmeyeceğim." demiş ve başlık parasını geri alıp nişanlısını reddetmiş. Geldiği yolu boylayıp, tolparına hatıra olsun diye büyük bir taş dikip kendi yurduna gitmiş.

O zamandan başlayarak o yere Kiyevtaşı (Güveyi taşı) demişler.

Beyğember Taşı[53]

Yılayir rayonı Kazırşa avılanan ike sakrım alıslıkta, Birmes yılğahı buyında, beyek kaya taş bar. Şul taştıñ itegende keşe ayağınıñ éze bar. Berehe zur éz, berehe belekey bala ayağınıñ yulı. Bik ése vakıtta, hatta taştar irep yatakan ber sakta, Möhemmet beyğember ber ulı menen tav başınan şunan hikergen iken, tip höyleyzer avıl keşelere.

Ul taş izge taş hanala. Yuldan ütep yörövse keşeler, yeşe –kartı, şul taş érgehende tuktalıp kiteler. Zur ayak ézene seske, yelek, muyıl, bik bulmaha, maturırak taş kisege bulha la halıp uzalar. İkense ayağınıñ éze avılda, yılğa buyında.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

53. Beyğember Taşı

Yılayır kasabası Kazırşa köyünden iki kilometre uzakta, Birmes nehri boyunda büyük bir kaya vardır. O taşın eteğinde insan ayağının izi var. Biri büyük bir insanın, biri de küçük bir çocuğun ayağının izi. Havanın çok sıcak olduğu zamanlarda, hatta taşların bile eridiği bir çağda, Muhammet peygamber bir oğluyla dağ başından oraya sıçramış, diye söylerler köyün insanları.

O taş kutsal bir taş olarak düşünülür. Yoldan geçen insanlar, genç-yaşlı, o taşın yanında durduktan sonra giderler. Büyük ayak izine çiçek, çilek, kuş kirazı - hiç olmazsa güzel bir taş oyuğu olduğu için - bırakıp giderler. İkinci ayağın izi de köydeki nehrin kıyısındadır.

Yarıştav[54]

Dürtöylö avılı érgehende Yarıştav tigen tav bar. Başında evliye kebere. Evliyene küterep alıp barıp, bik hörmetlep kuyğandar, tip höyley torğaynılar (tav beyek, unda menev anhat tügel). Bıl evliye üze behleven bulğan. Evliye kümelgenge küre Yarıştav izge urın bulıp iseplene. Érgehenen ütkende heyer halıp üte inek.

[53] Nezerşina, age. s. 71
[54] Nezerşina, age. s. 71

Aksahın ukımışlı mullalar barıp ala ine. Ele barıp bulmay ul tirege: itegenen hıv ağıp yata.

Balkantavzan Yarıştavğa uk menen atışkandar boron (araları utız sakrım). Uk atışıvza yarışkan ösönmö, elle başka yarıştar bulğanğamılar, tavğa şunday isem birelgen.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

54. Yarışdağı

Dürtöylö köyü civarında, Yarışdağı denen bir dağ var. Tepesinde de evliya kabri var. Evliyayı götürüp çok büyük bir saygıyla oraya gömmüşler, diye söylenir durur (dağ oldukça büyük, ona çıkmak kolay değil). Bu evliyanın kendisi pehlivanmış. Evliya gömüldüğüne göre Yarışdağ kutsal bir yer olarak düşünülmüş. Etrafından geçerken hayır işleyip geçerdik. Paraları mollalar gidip alırdı. Şimdi o tarafa gitmek mümkün değil, çünkü eteğinden su akıyor.

Eskiden Balkandağı'ndan Yarışdağı'na ok atarlarmış (araları otuz kilometre). Dağa bu isim ok atışı yarışmasından dolayı mı, yoksa başka yarışlar olduğundan mı verilmiş, bilinmiyor.

Timerbay Tüşe[55]

Timerbay kart ebeye menen besen sabıp yatkan vakıtta ber dıv bereye kile:

-Timerbay, Timerbay, ebeyeñde miñe yeber, kileneñ avırıy, apkaytayım kunakka, -it iken bıl. Érgehende kilehe bulğan. Şunan kilehen at itep, töygösön kamsı itep, alıp kaytıp kitken Timerbayzıñ karsığın. Ebeyze ber yer öyge alıp bara. Kilene bepeylep, bepeyze tazalap halğas, elege ebeyze epkilep taşlağan. Ös könden huñ ebeyze tağı alırğa kilgen. Bıl yulı balalarına isem kuştırırğa tip alıp kitkender. Yolanı atkarğas:

-Ebey, nime alahıñ?- tigender.

-Horamayım, üzeñdeñ belgeneñde bir, -tigen ebey.

---

[55] Nezerşina, age. s. 72

-Yaray, hiñe oşo suyın handıktı birebez. Kaytıp yetkense artıña karama.

Ebey karamağan. Dıv bereye kilterep kuyğan bını. Kaytkas handıktı asıp karahalar, ése tulı altın iken. Altın üz ğümerene yetken. Dıv bereye menen Timerbay osraşkan urındı Timerbay tüşe tip alıp kitkender. Bını miñe eseyem höyler buldı.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

55. Timirbay'ın Düşü

Yaşlı Timirbay ninesiyle (hanımıyla) ot biçerken bir şeytan gelir.

-Timirbay, Timirbay nineni bana gönder, gelinin hasta, alıp götüreyim misafirliğe, diyormuş bu. Yanında havanı varmış. Havanını at edip, dövücüsünü kamçı edip, alıp götürmüş Timirbay'ın ninesini. Nineyi bir toprak eve alıp getirmiş. Gelini çocuk doğurup, çocuğu temizleyip koyunca nineyi hemen geri götürmüş. Üç günden sonra nineyi yine alıp gitmiş. Bu defa çocuklarına isim koyması için alıp gitmiş. Âdet yerine gelince:

-Nine ne alırsın? demişler.

-Ben bir şey istemiyorum, sen bildiğini ver, demiş nine.

-Tamam sana şu demir sandığı veriyoruz. Dönünceye kadar arkana bakma.

Nine arkasına bakmamış. Şeytan bunu geri getirmiş. Döndükten sonra sandığı açıp bakmışlar ki onun içi altın dolu. Altın bir ömür boyu onlara yetmiş. Timirbay ile şeytanın karşılaştıkları yeri Timirbay düşü diye adlandırmaya başlamışlar. Bunu bana annem söylerdi.

Kurıvzı[56]

Kurıvzı – Baynazar avılı teñgelendege beyek tav iseme. Boron Kıpsak ırıvı Babsak bey menen Böryen ırıvı Karağölömbet bey yav totalar. Karağölömbet bey Babsak beyze ültere, Kıpsaktarzı kıra. Babsaktan kalğan ul, ir korona kerges, atahınıñ konon ala: kilep, Karağölömbette ültere le, tav başına menderep, kazanğa halıp kurğan, imeş, tip höyleyzer.

[56] Nezerşina, age. s. 72

Ana şul vakığanan huñ tavzı Kurıvzı tip atağandar. Élek kıpsaktar yıl hayın yey könö şunda sığıp bayram itkender, ırıv batırzarın iske alıp, yıyın ütkergender.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

56. Kurıvzı

Kurıvzı Baynazar köyünün yakınındaki büyük dağın ismidir. Eski zamanlarda Kıpçak boyundan Babsak Bey ile Böryen boyundan Karağölömbet Bey savaşırlar. Karağölömbet Bey, Babsak Beyi öldürür ve Kıpçakları kırar. Babsak'ın oğlu yiğitlik derecesine ulaşınca babasının intikamını alır. Güya gelip Karağölömbet'i öldürmüş ve dağın tepesine çıkarıp, kazana koyup kavurmuş diye söylerler.

İşte o olaydan sonra dağı Kurıvzı (kavruldu) diye adlandırmışlar. Eskiden Kıpçaklar her yıl oraya gidip bayram yaparlarmış. Kabilenin bahadırlarını hatırlamak için toplanırlarmış.

Karahıyır Yalanı[57]

Böryen ırıvı batırı Karağölömbet Kıpsak ırıvı batırı Babsak beyze ültere, ilen talap, halkın kırıp, malın kıvıp alıp kite. Babsak beyzen kalğan Küsekbey isemle malay olatahı Urazhanğa kaytıp, ğesker yıyıp, Karağölömbetke karşı yavğa sığa. Ul unıñ ğeskeren kıyratıp, üzen Mesem tavında ber yalanda totop ala la, kara hıyırğa atlandırıp, üz ilene mesherelep alıp kaytıp kite. Karağölömbette kara hıyıra atlandırğan yalandı Karahıyır yalanı tip atağandar. Kaytışlay tuktap yal itep kitken urındarğa la "karahıyır"atamahı töşöp kalğan. Karahıyır yalanı İske Usman avılı yerende le bar. Yañı Sobhanğol menen Timer avıldarı arahında ber tübene le Karahıyır tübehe tip yöröteler.

[57] Nezerşina, age. s. 72

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

57. Karahıyır Ovası

Böryen kabilesinin bahadırı Karağölömbet Kıpçak kabilesinin bahadırı Babsak Beyi öldürür; ülkesini talan edip, halkını kırıp, hayvanlarını sürüp alıp gider. Babsak Beyin Küsek Bey adlı oğlu, dedesi Urazhan'a gidip, asker toplayıp Karağölömbet'e karşı savaş açar. Onun askerini kırıp, kendisini de Mesim dağında bir ovada yakalar ve kara sığıra bindirip, kendi ülkesinde rezil eder. Karağölömbet'in kara sığıra bindirildiği ovaya Karahıyır ovası derler. Geri dönerken dinlenilen yerlere de "Karahıyır" ismi verilir. Karahıyır ovası Eski Usman köyü civarında da var. Yeni Sobhanğol ile Timer köyleri arasındaki bir tepeyi de Karahıyır tepesi diye adlandırırlar.

Akhıyır Taşı[58]

"Ataysal" tigen böryen hikeyeten işetkenegez barmı? Babsak batırzı ültergen Karağölömbetten atahınıñ kono alğan Küsekbey hakında ul hikeyet.Ene şul hakta höylegen de, Akhıyır menen Karahıyırzı la telge alalar. İmeş, Küsekbey atahınıñ üsen kaytarğas, unı başta ak hıyır arkahına atlandırıp meshere ite. Oşo yer Akhıyır tip atalıp kala. E kara hıyırğa atlandırıp, Ağizel kiseven aşa sıkkan yer Karahıyır tip yörötöle. Ağizel kisevendege bıl Karahıyır taşı bik heter taş, halıñ uğa huğılha, yakşılık kötme- tarala la kite. Şülgentaş memeryehenen sak- sak tübenderek yatkan bıl mögözlö ak taş ısınlap ta hıyırğa okşağan. Şuğa küre rustar za unı Korovuşka (Hıhırkay) tip atap yöröte.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

58. Akhıyır Taşı

"Ataysal" denilen Böryen hikâyesini işitmişliğiniz var mı? O hikâye, kahraman Babsak'ı öldüren Karağölömbet'ten intikamını alan Küsek Bey

[58] Nezerşina, age. s. 73

hakkındadır. İşte (ihtiyarlar) o konuda konuşurken Akhıyır ile Karahıyır'dan da bahsederler. Güya Küsek Bey babasının öcünü alınca, onu önce ak sığırın arkasına bindirip maskara eder. Orası Ak Sığır diye adlandırılır. Onun kara sığıra bindirilip Ağidil geçidinden çıkılan yere de Karahıyır denir. Ağidil geçidindeki bu Karahıyır taşı çok tehlikeli bir taş. Salın oraya sokulsa iyilik bekleme, daralıp gider. Şülgentaş mağarasından biraz aşağıda yatan bu boynuzlu ak taş gerçekten de sığıra benzermiş. Onun için Ruslar da onu Korovuşka (Sığırkay) diye adlandırırlar.

Bey Kiseve[59]

Bey kiseve- Baynazar avılınan tübendege kisev. Élek böryen menen kıpsaktar yav totkandar. Şul yavza kıpsak batırı Küsek bey, böryenderze kıyratıp, ırıv başı Karağölömbette kulğa alğan da, mıskıl yözönen kara tanağa menderep, Baynazarğa oşo kisev aşa alıp kaytkan. Şunan birle kisevze Beykiseve tip yöröte başlağandar.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

59. Bey Geçidi

Bey geçidi Baynazar köyünün aşağısındaki geçittir. Eski vakitlerde Böryenler ile Kıpçaklar savaşmışlar. O savaşta Kıpçak bahadırı Küsek Bey Böryenleri kırıp, kabilenin reisi Karağölömbet'i esir etmiş ve alay etmek için kara danaya bindirip, o geçidi aşarak Baynazar'a gitmiş. O zamandan beri geçidi Bey geçidi diye adlandırmaya başlamışlar.

Kanyatkan Basıvı[60]

Kasandır Toratav başında mongol hanı torğan. Yerge koyaş töşmegen: unı han satırı ışıklağan. Halık küp ıza sikken, küp hesret kürgen, azak kilep, tüze almay-yavğa küterelgen.

---

[59] Nezerşina, age. s. 73
[60] Nezerşina, age. s. 73

Şul tirelege basıvza bulğan ike yav bik katı barğan, ülen kızarğan. Bına şunan huñ bıl basıvzı Kanyatkan basıvı tip yöröteler.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

60. Kanyatkan Tarlası

Bilinmeyen bir zamanda, Toradağ'ın başında Moğol hanı yaşamış. Yere güneş düşmemiş, onu han çadırı örtmüş. Halk çok eziyet çekmiş, güneşe çok hasret kalmış. Sonra dayanamayıp savaşmaya başlamış.

O çevredeki tarlada yapılan iki savaş çok şiddetli geçmiş, otlar kıpkırmızı kesilmiş. Bundan sonra o tarlayı Kanyatkan tarla diye adlandırmışlar.

Kanlıkül[61]

Karakül tigen yerze kız han, Aktaşta ir han yeşegen bula. Ular üz-ara huğışalar. Bıl ike han arahındağı huğış şunday katı bulğan, hatta akkan kan érkelep, külge ağıp töşe başlağan. Şul sak kül, kandan yerenep, ös kön, ös tön ükerep yata la, sızamay, bötön balıktarı menen osop kitep, Akkülge barıp töşe. Kül töbönde lem gene yatıp kalğan, ti.

Küldeñ kayza bulğanın belmester ine, korola balık, telmeryen yatkanın kürep kalğandar. Şular buyınsa yullap barhalar, Akkülge kilep sıkkandar.

Osop kitken küldeñ urının Kanlıkül tip yöröte başlağandar. İske Irnışkı menen yañahı arahındağı yar şul külden torop kalğan ul.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

61. Kanlıgöl

Karagöl denilen bir yerde kız han, Aktaş'da ise bir erkek han yaşarmış. Onlar kendi aralarında savaşmışlar. Bu iki han arasındaki savaş o kadar şiddetli olmuş ki akan kan birikip göle dökülmeye başlamış. O zaman göl kandan iğrenip üç

[61] Nezerşina, age. s. 73

gün üç gece öğürmüş, dayanamayarak bütün balıkları ile uçup gitmiş ve Akgöle inmiş. Göl dibinde yalnızca balçık kalmış.

Gölün nerede olduğunu kimse bilmemiş, (insanlar) kuru yerde balık ve yeşil kurbağanın yattığını görmüşler. Onları takip ederek yürüyüp Akgöle gelip çıkmışlar.

Uçup giden gölün yerini Kanlıgöl diye adlandırmaya başlamışlar. Eski Irnışkı ile yenisi arasındaki yar bu gölden kalmıştır.

Evliye Tavı[62]

Bik boron bulğan bıl hel. Dim, Örşek buyınıñ danlıklı ber batırı bulğan.Ul Meñ ırıvzarı ğeskere başında torğan, yav kaytarıp yörögen. Batır isen sakta Meñ ırıvzarı tınıs yeşegender. Ber vakıt köntıvıştan Ural aşa artılıp, bik zur yav kilgen. Ul yav yulında osrağan halıktarzı, ırıvzarzı izep –tapap, yuk itep, baylığın talap kile iken. Meñ batırı: "Yayıktı ütken doşman Dimde üte almas, Dimde ütken –Yayıktı üte almas!"- tip eytken, ti. Batır, ğesker tuplap, yavğa karşı sıkkan. Huğış bik katı barğan. Tav-yalandar meyet menen tulğan. Doşman yavı sızamağan, töşlök yakka borolop kaskan. Oşo huğışta danlıklı Meñ batırı katı yaralanğan bula. Şul yaranan ul ülep kala. Batırzı hörmet itep, Örşekteñ uñ yarındağı beyek, keben kevek tav başına menderep, taş menen burap kümeler. Doşman kaldırıp kaskan maldı bölöp kalğan ırıvzarğa kaytarıp birgender. Meñ batırı kümelgen tav izge tavğa everelgen. Azak batırzıñ üzen evliye tip, e ul kuyılğan tavzı Evliye tavı tip atay başlağandar. Evliye tavı başında la, huğış ütken oşo avıl tire-yünende le ele bulha la bakır uk başaktarı, höñgöler, kılıstar tabılıp tora. Taşlı yerende le kalkıv urında kazıp, bik küp bakır koramaldar taptılar. Kümerge éşlengen bürenelere ele bar ine.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

62. Evliye Dağı

Bu olay çok eski zamanlarda olmuş. Dim ve Örşek boyunun şanlı bir bahadırı varmış. O, Min kabilesinin başına geçip düşmanları püskürtürmüş. Bu

[62] Nezerşina, age. s. 74

bahadır sağken Min kabilesi huzur içinde yaşamış. Bir gün doğudan Ural'ı aşarak, büyük bir düşman ordusu çıkagelmiş. O düşman ordusu yolda rastladığı halkları, kabileleri ezip, talan edip, yok edip, zenginliklerini alıp gelirmiş. Min bahadırı "Yayık'ı geçen düşman Dim'i geçemez, Dim'i geçen düşman ise Yayık'ı geçemez!" demiş. Bahadır asker toplayıp düşmana karşı çıkmış. Savaş çok şiddetli olmuş. Dağ ve ovalar cesetlerle dolmuş. Düşman ordusu burayı geçemeyince, güneye dönüp kaçmış. O savaşta, şanlı Min bahadırı çok kötü bir şekilde yaralanmış. O yaradan dolayı da ölmüş. (Halk) bahadıra çok saygı duyduğu için, onu Örşik'in sağ yanındaki büyük bir tınaz gibi olan dağın başına çıkarıp, taş ile örüp gömmüş. Onlar düşmanın bırakıp kaçtığı malları kabileye dağıtmışlar. Min bahadırının gömüldüğü dağ ise kutsal bir dağa çevrilmiş. Daha sonra bahadıra evliya, gömüldüğü dağa Evliya dağı demeye başlamış. Evliya dağı başında ve savaş yapılan o yerin etrafında hâlâ daha bakır ok uçları, süngüler, kılıçlar bulunmaktadır. Taşlı yerdeki tümseği kazınca pek çok bakır silahlar bulunmuştur. Gömmek için işlenmiş kütükler de vardı.

Azan Taşı[63]

Akavaz avılına yakın Ağizeldeñ hul yarında bik matur kaya tav bar. Unı azan taş tip yöröteler. Azan taşın tarihı şunan ğiberet: boron başkorttarzı, hun törektereme şul, mongoldarmı şul, bik zur yav baskan. Başkorttar ilen haklap bik katı huğışhalar za, doşman kösö küp bulğanlıktan, yeñelevge osrağandar. Yavza tarkalğan halık urman ésene, tav aralarına boskan. Böryen ırıvınan bulğan ber ukımışlı batır za oşo tirele bosop yörögen iken. Ul, isen kalğan halıktı yıyıp, yav kaytarmak bulğan. Bıl batır beyek kaya taşka mene le irte menen azan eyte iken. İrtenge tavış alıska kitevsen, unıñ tavışın işetep, kaskan- boskan halık yıyıla başlağan. Azan eyetevse batır halıktı oyoştorop, ğesker tözöp, Başkortostandıñ her tarafına sapkı yeberep, kuzğalış başlarğa öndegen, ti. Ber kış ütkenden huñ, başkorttar köslö yavzı kıyratıp, ilden kıvıp sığarğandar. Şunan birle batır azan eytken tavzı Azan taşı tip atap alıp kitkender.

[63] Nezerşina, age. s. 74

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

63. Azan Taşı

Akavaz köyüne yakın Ağidil'in sol yarında çok güzel bir kaya var. Onu Azan taşı diye adlandırırlar. Ezan taşının tarihi şundan ibaret: Eski Başkurtları Hun Türkleri mi, Moğollar mı bilinmiyor, ama çok büyük bir düşman ordusu basmış. Başkurtlar ülkelerini korumak için çok şiddetli savaşsalar da düşman çok güçlü olduğundan yenilgiye uğramışlar. Savaşta dağılan halk ormanın içine, dağ aralarına saklanmış. Böryen kabilesinden olan okumuş bir bahadır, o civarda saklanarak gezermiş. O sağ kalan halkı toplayıp düşmanı püskürtmek istemiş. Bu bahadır büyük bir kayaya çıkmış ve sabah ezanı okumuş. Sabah ses uzağa gidince, onun sesini işiten kaçıp gizlenmiş, halk toplanmaya başlamış. Ezan okuyan bahadır halkı bir araya yığıp, asker toplayıp, Başkurdistan'ın her tarafına ulak gönderip, halkı harekete geçmeye çağırmış. Bir kış geçtikten sonra Başkurtlar güçlü düşmanı kırıp, ülkeden kovup çıkarmışlar. O zamandan beri bahadırın ezan okuduğu dağı Ezan taşı diye adlandırmaya başlamışlar.

Tolparbaskan Taş[64]

Kujay avılı yanında Uy yılğahı buyındağı ber taşta kezimge ber dağa éze bar.

Tekeğaşka tigen batır bulğan élek. Ul şul tiklem köslö, ğeyretle bula: uk – yeyehen kütererge başkalarzıñ kösö yetmegen.

Ber zaman kazaktar menen alış- huğış vakıtında, Tekeğaşka kamavza kala. Bınıñ tolparı bula.Tekeğaşka şul tolparına mene le saba, artınañ sañ –tuzan ğına torop kala. Kazaktar bını kıva töşeler. Tekeğaşka, Uy yılğahına kilep yetkes, tolparına huğıp yebere. Şul sak tolpar hikerep yılğanıñ ikense yağındağı taşka kilep töşe. Taşta tolparzıñ toyak urını uyılıp torop kala. Bıl taş haman da Tolparbaskan taş tip yörötöle. Unıñ érgehenen ütkende keşeler teñke halıp kiteler.

---

[64] Nezerşina, age. s. 77

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

64. Tolparbaskan Taş

Kujay köyü yanında, Uy nehri boyundaki bir taşta eski bir nal izi var.

Eskiden Tekeğaşka denilen bir bahadır varmış. O, öyle güçlü ve gayretliymiş ki okunu ve yayını taşımaya başkalarının gücü yetmezmiş.

Bir gün Kazaklar ile savaşırken Tekeğaşka'nın etrafı sarılmış. Onun bir tolparı varmış. Tekeğaşka o tolpara binip koşturmuş, arkasından toz toprak oynamış. Kazaklar bunu kovmaya başlamışlar. Tekeğaşka Uy nehrine varınca tolparına vurmuş. O zaman tolpar sıçrayıp nehrin diğer tarafındaki taşa gelip inmiş. Taşta tolparın toynak izi oyulmuş olarak kalmış. Bu taş şimdi de Tolparbaskan (tolparın bastığı) taş diye anılmaktadır. Onun etrafından geçen insanlar, ona para koyduktan sonra giderler.

Aksatübe[65]

Élegerek Aybağış tigen ber batır yeşegen. Ul tire- yakta dan totkan mergen hunarsı bulğan. Ber sak şulay yeylevze yatkanda bığa heber kiltereler:

-Böte yılkı malın barımtalap kıvıp alıp kitteler.

Aybağış tiz gene üz yegetteren yıya halıp, baskınsılar artınan barıp yete le bötehen de he tigense kırıp hala. Aksa isemle batırzarı ğına torop kala. Aksa batır Aybağıştıñ karşıhına kile le:

-Donyala miñe karşı tororzay başka batır yuk ele,- tip kupıraya.

Aybağış bığa karşı eyte:

-Ye yılkı malın kaytarahıñ, ye yeneñde bireheñ!

Şul sak Aksa batır, hazağınan uğın hurıp, Aybağışka atıp ta yebere. E Aybağış üzene taban oskan uktı yaskıp ala la, altığa yarıp, altıhın da kire ata. Atılğan bere Aksa batırzıñ kendegene barıp kazala. Bıl şunda uk yen birep, yerge ava.

---

[65] Nezerşina, age. s. 77

Aybağış doşmanı Aksa batırzı Ürge Yayık menen İstamğol avıldarı arahındağı tübeleske menderep yerley ze yıkıların kire eyzep kaytıp kite. Ana şul zamandan birle bıl tav Aksatübe tip yörötöle.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

65. Aksa Tepesi

Eski zamanlarda Aybağış denilen bir bahadır yaşamış. O, etrafta şan kazanmış keskin bir nişancı ve avcıymış. Bir gün yaylada yatarken, buna bir haber getirmişler:

-Bütün yılkıyı yağmalayıp alıp gittiler, demişler.

Aybağış çabucak kendi yiğitlerini toplayıp baskıncıların arkasından gitmiş ve hepsini kırıvermiş. Yalnızca Aksa isimli bahadırları sağ kalmış. Aksa Batır Aybağış'ın karşısına gelmiş:

-Dünyada bana karşı duracak bahadır yok hele, diye kibirlenmiş.

Aybağış buna karşı şöyle söylemiş:

-Ya yılkıyı geri gönderirsin ya da canını verirsin!

O sırada Aksa Batır sadağındaki okunu çıkarıp Aybağış'a atıvermiş. Ama Aybağış kendisine doğru uçan oku yakalamış ve altıya bölüp altısını da geri atmış. Atılanlardan biri Aksa Batırın göbeğine saplanmış. O hemen orada can verip yere yıkılmış.

Aybağış, düşmanı Aksa Batırı Ürge Yayık ile İstamğol köyleri arasındaki tepeciğe çıkarıp gömer ve yılkılarını alıp gitmiş. İşte o zamandan beri bu dağ Aksa tepesi diye adlandırılır.

Irğız[66]

Hesen avılında Yakup isemle keşeneñ ber gene kızı bulğan. Atahı unı yaratkan, kızınıñ malayzar kevek batır yörekle bulıp üseven telegen.

[66] Nezerşina, age. s. 78

Yakup üze bik yakşı hunarsı, mergen atıvsı bula. Kızın da ul üze kevek korallandıra, hunarğa alıp yöröy, beygelerge at sabışına yebere.

Ul zamanda kürşe kebileler arahında urman, mal yörötöv urını, hıv ösön ızğış-talaş, huğıştar bulıp torğan. Bıl tire başkorttarı kübehense kötövlek ösön huğışkandar.

Oşonday huğıştarzıñ berehende bılar za atalı- kızlı ikev avıldaştarı menen berge yavğa sığa. Kız bıl yavza küp batırlıktar kürhetken. Yen ayamay huğışıp yörögende, unıñ arkahına doşman uğı kilep kazala. Kız haman alğa saba, haman huğışa, tamam hele böte bınıñ, küz aldı karañğılanıp kite. Eylenep karaha, tire-yağında ber keşe kalmağan. Batır kız éyerene yığıla, e höygen atı unı ilene alıp kayta. Kız üle, atı helden taya. Tuktay. Kız kolap töşe. Toğro atı unı taşlap kitmey, şul tirelege haz ülenderen kırıp aşay- aşay za, hujahın tororğa öndep, unıñ yanında yerze sokoy, sapsına iken. Şul sak toyak ézenen hıv kilep sıkkan. At toyağı urınınan sıkkan hıv salkın şişme bulıp, tübenge taban yer yarıp ağıp kitken.

Kızzı sikhez hörmetlep, şul urında yerlegender. Unı: "İr – kız ine bıl!"– tip maktağandar. "İr- kız" kuşamatı şunan kalğan. Tora –bara şişmene le "İr-kız" hıvı tip yöröte başlağandar.

Yıldar ütken, İr-kız turahında istelek onotolmağan. İr-kız yılğahı la, isemen ezerek kene üzgertep, Irğızğa everelgen.

Halık üzeneñ batır İr- kızın da, tulı hıvlı matur Irğızın da küñelende haklay.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

66. Irğız

Hesen köyünde Yakup isimli birinin bir tanecik kızı varmış. Babası onu çok severmiş. Kızının erkek çocukları gibi kahraman yürekli olarak büyümesini istermiş.

Yakup çok iyi bir avcı ve keskin bir nişancıymış. Kızını da kendisi gibi silahlandırıp avlanmaya götürür, at yarışlarında yarışması için gönderirmiş.

O zamanda komşu kabileler arasında orman, hayvan otlatma, toprak ve su için kavga-gürültü ve savaşlar olup dururmuş. Bu civardaki Başkurtlar çoğunlukla çayır için savaşırlarmış.

Böyle savaşların birinde bunlar da babalı kızlı köylülerle birlikte savaşmışlar. Kız bu savaşta çok kahramanlıklar göstermiş. Canını esirgemeden savaşırken, düşmanın oku sırtına gelip saplanmış. Kız daha ileri koşmuş, yine savaşmış, sonunda takati tamamen tükenmiş ve gözlerinin önü kararmış. Geri dönüp bakmış ki etrafında bir tek kişi dahi kalmamış. Bahadır kız eyerine yıkılmış, sevdiği atı onu ülkesine alıp götürmüş. Kız ölmüş, atının da takati tükenmiş ve durmuş. Kız yıkılıp yere düşmüş. Sadık atı onu bırakıp gitmemiş, o çevredeki sazları kırıp yemiş ve sahibinin kalkmasını ümit edip, onun yanında yere vurup yeri tırmalarmış. O sırada toynak izinden su çıkmış. Atın toynağının izinden çıkan su, soğuk bir dere olup aşağıya doğru yeri yarıp akıp gitmiş.

Kıza sonsuz hürmet edip oraya gömmüşler. Onu "Erkek gibi kız idi!" diye övmüşler. "Er-kız" lakabı ondan kalmış. Gide gide dereye de "Er-kız" suyu demeye başlamışlar.

Yıllar geçmiş, Er-kız hakkındaki hatıra unutulmamış. Er-kız nehrinin ismi de biraz değişip Irğız'a çevrilmiş.

Halk kendisinin bahadır Er-kızını da bol sulu güzel Irğız'ını da gönlünde saklamış.

Irğız (Varyant)[67]

Boron –boron zamandarza İzel hıvı menen Yayık hıvı arahında kalmık ırıvı küsenep yörögen. Bıl ırıvzıñ başında han torğan. Ber sak ul şulay küsenep yöröy torğas, başkort yeylevzere yatkan Ural tiphenendege Urta hırt teñgelene hetle kilep yetken.

Handıñ Aystan tigen bik hılıv kızı bula. Uldarı bulmay. Aystan bala sağınan uk törlö kıyınlıktarğa sızam, yav-sapkındarğa künekken bala bulıp üse. Böte keşene tañ kaldırıp, yegetlerzeñ yörögen yandırıp, buyğa üsep yetkes, atahı unı keyevge birerge bula. Tik kötölmegen bele sığa: kem gene horatmayhın, ul ber kemge le rizalık birmey, berehen de işhenmey.

[67] Nezerşina, age. s. 79-80

Han bığa bik kayğıra başlay. Aystan unan dürt tarafka la sapkındar yebertep, böte batırzarzı sakırtıp, zur yıyın ütkereven horay.

-Kem de kem mine yeñe ala, şunıkı bulırmın, -ti.

Küp te ütmey, tire-yaktarzan yıyınğa yıyılalar. Kalmık batırzarı la, başkort batırzarı la, nuğay batırzarı la kile.

Kerelek yılğahınıñ Irğızğa koyğan yerende, beyek kaştak başında, bay tirmeler, irken köymeler, yebek satırlar tezelep kite. İkhez –sikhez halık yıyıla.

Kız kösegen yegetter yügerekteren sabıştıralar, attan yaskışalar, uk atışalar, köreşeler. Nisek te kızzıñ küñelen yavlap alırğa tırışılar. E kız ularğa karap ta birmey, üz tirmehendege kelem östönde, muyınsaların bötörgölep, boyoğop tik ultıra iken.

E tire- yak şav –gör kile. Dala kiñlegende Irğız, Kerelek hıvzarı baş alğan boronğo Urta hırt tavzarı sukayıp tora. E Aystan haman moñayıp tik ultıra. Tav itegendege tirmehenen de sıkmay...

Vakıt şulay üte tora. Kız kösegen yegetter ber –berehenen yeñelep, mayzandan sığa bara. Ahırza mayzan urtahında ös batır ğına torop kala: berehe – kalmık batırı, ikensehe- başkort batırı, ösönsöhö –nuğay batırı. Beygene kalmık batırı başlap yeberерge bula.

Handıñ yügen de teymegen ber öyör kırağay attarın kıvıp kiltereler ze:

-Yenegez telegenen haylap menegez, -tizer.

Kalmık batır menen Aystan öyörzen berer yügerek koroklap alalar za, nuktalap –éyerlep, attarına hikereşep meneler. İkeheneñ de attarı baskan yerzerende sızap ta tora almay, ele sapsınıp, ele üre karğıp, ajarzarın sesep tora, ti. Hırttarındağı elege batırzarı éyerzerenen alıp taşlamaksı bulıp, öyörme hımak, kıbırsınıp-ajğırıp yöröyzer. Atı ürepsep hikerevene kalmık batırı tüze almay, atınıñ başı aşa kılğanlıkka kazalıp barıp töşe. E Aystandıñ atı tıbırsınıp yöröy- yöröy za kapıl, uktay atılıp, yelep sığıp kite.

İkense könde mayzanğa başkort batırı sığa. Ul köndö beyge şartı şulay bula: kem de kem sabıp barğan ıñğayğa atkan uğın mereyge teyzere, şul yeñevse hanalasak. Başkort batırı dürt uğın mereyzeñ tap urtahına teyzere, bişensehe sak kına

yazlığıp, mereyzen aşa kite. Aystan biş uğınıñ bişehen de sepke teyzerep, tağı yeñevse bulıp sığa.

Ösönsö kön yete. Nuğay batırı, hur bulırınan kurkıp, kamış arahına bosop kala. Ézleyzer- ézleyzer –tapmayzar tegene.

Böte keşe şav-gör kilep bayram ite. Haman Aystandı yeñevse tabılmay. Kız kösep kilgen yegetter Aystanğa asıv totop, üs alımaksı bulalar.

Aystan ay yaktıhında hıv töşörge yarata iken. Şul töndö le ul, ğezete buyınsa, Irğızğa kile. Kamış arahında bosop yatkan nuğay batır tönde unıñ hıv töşkenen kürep kalğan bula. Aystan akkoş hımak yözöp-sumıp, hıv sesterep tuyğas, kükregenen hıvza kileş, ayğa karap, yılmayıp tora iken. Şul melde ber yulı ös urınan zıñlatıp atılğan ös uk kızzıñ kükregene kilep kazala. Aystan kıskırıp yebere le, uktarzı hurıp alıp, yarğa ırğıta.Yaralarınan kan ağa, kız huştan yazıp yığıla.

İrten, uktarınan tanıp, kan koyovsolarzı totop kiltereler ze, teren ber sokora ırğıtalar. Böte ırıv akhakaldarı yıyılıp, keñeş –töñeş iteşeler ze bılarzı Bohar ilene kollokka hatıp yeberege bulalar. Bıl yene karalar şulay, hesel –ırıvzarınan yazıp, sit ilde dömögöp böteler. E handıñ ir-kızı Aystandı böte ös ırıv keşelere bergelep bik zurlap, kezer-hörmet itep yerleyzer. Kızzı zatlı keyemderen keyenderep, altın belezektere, ınyı muyınsaları, kömöş kılısı, bakır sülmek havıttarı menen kümep, kebere östöne beyek taş kurğan öyeler. E ikense keberge kömöş yügene, altın éyere menen berge unıñ yaratıp mengen atın yerlep, bıl keber östöne le olo ber taş kuyalar.

Kayğıhınan kılğan hımak sestere ağarğan han, kızınıñ kebere menen huñğı kabat huşlaşa la üz ırıvın bıl yaktarzan alıska, İzel menen Yayık hıvı barıp koyğan diñgez buyına, alıp kite. E han kızı helek bulğan yılğanı şul zamandarzan birle batır Aystan hörmetene İr-kız (Irğız) yılğahı tip atay yöröteler.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

67. Irğız (Varyant)

Çok eski zamanlarda İdil nehri ile Yayık nehri arasına bir Kalmuk kabilesi göçmüş. Bu kabilenin başında bir han varmış. Bir gün onlar, böyle göç ede ede Başkurt yaylaları yanında olan Ural ovasındaki Urta sırt düzlüğüne kadar gelmişler.

Hanın Aystan adında güzel bir kızı varmış. Oğlu olmamış. Aystan çocukken türlü zorluklara dayanmaya, düşmanın ani baskınlarına karşı koymaya alışmış olarak büyür. Bütün insanları hayran bırakıp, yiğitlerin yüreğini yakar. Yaşı gelince babası onu evlendirmek ister. Yalnızca beklenmeyen bir belâ ortaya çıkar: Kim isterse istesin, o, hiç kimseyle evlenmeye razı olmaz, hiç kimseyi de dengi saymaz.

Han bu durumdan kaygılanmaya başlar. Aystan, babasından, dört tarafa ulaklar gönderip bütün bahadırları çağırtıp, toplantı yapmak için izin ister.

-Kim beni yenebilirse ben onunla evlenirim, der.

Çok vakit geçmeden her taraftan toplantı için gelirler. Kalmuk bahadırları da Başkurt bahadırları da Nogay bahadırları da gelir.

Kerelik nehrinin Irğız'a döküldüğü yerde, büyük yarın başında, zengin, geniş keçe ve ipek çadırlar sıralanır. Sayısız hesapsız halk yığılır.

Kızı isteyen yiğitler yüğrük atlarını koştururlar, at üzerinde birbirlerini yakalamaya çalışırlar, ok atma yarışı yaparlar ve güreşirler. Kızın gönlünü kazanmak için çalışırlar. Kız ise onlara bakmaz bile, çadırındaki halı üzerinde kolyesini büküp, bezgin bir şekilde tek başına otururmuş.

Etraftan gürültü patırtı gelir. Bozkır alanındaki bugünkü Irğız, Kerelik nehirlerinin kaynağı olan eski Urta sırt dağları dimdik dururlar. Aystan yine bunalıp tek oturur. Dağın eteğindeki çadırından da çıkmaz...

Vakit böyle geçip gider. Kızı isteyen yiğitler birbirlerine yenilip meydandan çıkıp giderler. Sonunda meydanın ortasında üç bahadır kalır: Biri Kalmuk, biri Başkurt, diğeri ise Nogay. At yarışına ilk Kalmuk bahadırını gönderirler.

Hanın, sırtına eyer değmemiş bir sürü koşucu kır atını sürüp getirirler ve:

-Canınız hangisini isterse ona binin, derler.

Kalmuk bahadırı ile Aystan sürüden birer yüğrük ata kement atıp alırlar ve koşum takımlarını takıp eyerledikten sonra, sıçrayıp atlarına binerler. İkisinin de atları bastıkları yerde duramayıp ya yeri tırmalayarak ya da şaha kalkarak enerjilerini gösterip dururlar. Sırtlarındaki bahadırları yere atmak isteyip, girdap gibi dönüp, çırpınıp, bağırıp yürürler. Atının şahlanıp sıçramasına Kalmuk bahadırı dayanamaz, atının başının üzerinden geçip sorguç otu kümesine çakılıp düşer. Aystan'ın atı ise tırıs yürüyüp, ansızın ok gibi fırlayıp, yelip çıkıp gider.

İkinci gün meydana Başkurt bahadırı çıkar. O günkü at yarışının şartı şöyleymiş: Kim dört nala giderken attığı oku hedefe değdirirse, o galip sayılacak. Başkurt bahadırı dört okunu hedefin tam ortasına değdirir, beşincisi ansızın hedeften sapar. Aystan beş okun beşini de hedefe değdirip yine kazınır.

Üçüncü gün gelir. Nogay bahadırı horlanmaktan korkup kamış arasına saklanır. Ararlar ararlar ama onu bulamazlar.

Bütün insanlar gürültü patırtıyla gelip bayram ederler. Aystan'ı yenecek başka kimse bulunmaz. Kızı istemek için gelen yiğitler Aystan'a öfkelenip öç almak isterler.

Aystan ay parladığı zaman suya girmeyi severmiş. O gece de her zaman olduğu gibi Irgız'a gelmiş. Kamış arasında saklanıp duran Nogay bahadırı, gece onun suya girdiğini görmüş. Aystan kuğu gibi yüzüp-dalıp suda kalmaya doyunca, göğsünün sudaki aksine ve aya bakıp gülümseyip dururmuş. O zaman bir anda üç taraftan vızıltıyla gelen üç ok kızın göğsüne batmış. Aystan bağırarak okları söküp alıp kıyıya çıkmış. Yaralarından kan akmış, kız bayılıp kalmış.

Sabahleyin oklarından tanıyarak, kan dökenleri bulup getirmişler ve derin bir çukura atmışlar. Bütün ülkenin ihtiyarları toplanıp konuşmuşlar ve bunları Buhara ülkesine köle olarak satmışlar. Bu merhametsizler böyle yaparak kabilelerinden-boylarından ayrılıp yabancı ülkede geberip gitmişler. Hanın erkek gibi olan kızı Aystan'ı, üç kabilenin ahalisi birleşip pek hürmet ederek, kadir kıymet gösterip gömmüşler. Kıza kendi giysilerini giydirip, altın bilezikleri, inci gerdanlıkları, gümüş kılıcı ve bakır çömlek kaplarıyla gömüp, kabri üstüne büyük bir taş kurgan dikmişler. İkinci bir kabre gümüş gemi, altın eyeri ile birlikte onun severek bindiği atını gömüp, bu kabir üstüne de büyük bir taş koymuşlar.

Üzüntüsünden saçları sorguç otu gibi ağaran Han, kızının kabri ile son defa vedalaştıktan sonra kabilesini oradan göç ettirir. İdil ile Yayık nehirlerinin denize döküldüğü yere alıp gider. Hanın kızının helâk olduğu nehri o zamandan beri bahadır Aystan hürmetine İr-Kız (Irğız) nehri diye adlandırırlar.

Mavızlı Küle[68]

Yaktıkülde élek halık Mavızlı kül tip yöröte ine. Ul kül boron kara urman menen uratılğan bulğan. Küldeñ éyehe –yalmavızı bulğan. Bıl yaman meskey külde öyröltöp yörötken. Külge yanvar, koş-kort kilerge kurıkkan. Hıv éserge kilgen berehen asıvlı sağında yotop alıp torğan. Hatta kül öslep havanan osop barğan koşto la tartıp alğan, tizer. Şuğa éyele bıl külde Mavızlı kül tip atağandar.

Urıstar Bannoe ozere tizer. Bında élek nindeyzer yav vakıtında ber urıs ğeskere tuktalıp, munsa halıp, yıvınıp kitken. Munsahı torop kalğan. Şunan urıstar Bannoe ozero tip isem kuşkandar.

Hezer yañısa isem kuştılar: Yaktıkül tizer. Unıhın kül hıvınıñ tonok bulıvınan eytelerzer inde. Kül hıvı bik tonok, töbö üte kürenep yata. Köndöz töbö le yap-yaktı.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

68. Mavızlı Göl

Yaktıgöl'ü (parlak göl) eskiden halk Mavızlı (cadılı) göl diye adlandırırlarmış. O göl eskiden kara orman ile çevriliymiş. Gölün iyesi-ucubesi varmış. Bu kötü meskey gölü çevirip dururmuş. Göle canavar, kuş-kurt gelmeye korkarmış. Göl, su içmeye gelen birini öfkeli olduğu zaman, yutup alırmış. Hatta göl üstünde havada uçup duran kuşu da çekip alırmış, derler. İşte bu iyeli gölü Mavızlı göl diye adlandırırlarmış.

Ruslar ona Bannoe ozero derler. Bundan çok eski zamanlarda olan bir savaş sırasında, bir Rus askeri oraya gelip hamam yapmış ve yıkanmış. Hamam orada kalmış. Onun için Ruslar buraya Bannoe ozero ismini koymuşlar.

Ona şimdi yeni isim koydular: Yaktıgöl diyorlar. Suyunun donuk olması sebebiyle söylüyorlardır her halde. Gölün suyu çok donuk, onun ta dibi görünür. Gündüz dibi apaydınlıktır.

---

[68] Nezerşina, age. s. 82

Billeğılıs[69]

Billeğılıstıñ isemen boronğo ber beyge le beyleyzer. Unıhınıñ döröslögöne ışanırğa, belki, mömkinder. Bey Morazım akhalakdıñ meñ başı bulğan, tizer bit. Bik mömkin. Emme min üzem Billeğılıstı "Belıy klyuç" tip atavğa karşımın: hüz okşağanğa ğına eyteler bulır bınıhın. Billeğılıs hakında tağı ber legenda bar. Karttar boron unı kılıska okşatkan. Isınlap ta, karap torhañ ul kılıs hımak bögölöp yata, Örşekke taban. Sıkkan yağında unıñ bile bar –Yer küper tip atala. Hikmet bına şul Yer küperge beyle. İmeş, Büges yavı vakıtında, tip höyley torğaynı karttar, Salavatka yılğa aşa sığırğa kerek bula. Hıv taşkan sak, tav yılğahı tegerep ağa, taştarzı ontay iken. Salavat yarğa kilep yeteve bula, yılğa yerze öñöp ine le, küper yahap, ikense yaktan kilep sığa. Salavat, rehmet eytep, yılğanı sığıp kite. Bına şulay unıñ ber tarihı.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

69. Billiğılıs

Billiğılısın (belli kılıç) ismini eski bir beye de bağlarlar. Onun doğruluğuna inanmak belki mümkündür. Zengin ve ihtiyar Morazım'ın bin başı varmış derler. Pek mümkün. Ama ben Billigılıs'ı Beyaz Kılıç diye adlandırmaya karşıyım. Bunu kelime benzerliğinden dolayı söylerler. Billiğılıs hakkında başka bir efsane daha söylerler. İhtiyarlar eskiden onu kılıca benzetirmiş. Gerçekten de bakıldığı zaman Örşek'e doğru kılıç gibi yatıp durur. Çıktığı tarafta onun beli var-Yer köprüsü diye adlandırılır. Onun hikmeti işte şu Yer köprüsüne bağlıdır. İhtiyarlar şöyle söylerler: Büges savaşı sırasında Şalavat'ın nehri geçmesi gerekmiş. Su taştığı zaman dağ nehri aşağıya dökülerek akar, taşları oynatırmış. Salavat kıyıya gelince, nehir yerin altından girerek köprü yapıp diğer taraftan çıkmış. Salavat ona teşekkür etmiş ve nehri geçip gitmiş. İşte onun tarihi böyledir.

[69] Nezerşina, age. s. 82-83

Turataş[70]

Turataş tigen tavzıñ tönyak bitlevende élek Kölhere tigen avıl bulğan, unan tübenerek Kölhere isemle yılğa akkan. Ul yılğa haman da bar, hıvı ğına koroy başlağan.

Ana şul Kölher avıldarında ber yarı ğına ğaile yeşegen, uldarına keleşte bay urınından eyettergender. Bıl kilen kaynı- keynehen ber ze hanğa hukmağan. Kuşkan yomoştarın da ilke-halkı ğına ütegen.

Ber sak şulay keynehe kilenen Turatav aşa hıv yebere. Kilene kite le bik ozak yöröy. Keynehe köte-köte arıp böte. Asıvı kilep: "Şul tav başında ğına taş bulıp kat inde, ismaham", -tip karğay. Kilen hıvı menen tav başıha menges kene, torataş bulıp kata la kuya.

Ul taş ozak tora, şul bizrele, köyentele keşe kiyefeten yuğaltmay. Huñınan traktor menen yer höröv sıkkas, keşeler bıl taştı yemergender. Tavzı hezer Turataş tip yöröteler.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

70. Turataş

Turataş denilen dağın güney eteklerinde, eskiden Kölheri denilen bir köy varmış, onun aşağısında ise Kölheri isimli bir nehir akarmış. O nehir hâlâ var, fakat suyu kurumaya başlamış.

İşte o Kölheri köyünde fakir bir aile yaşarmış, oğullarına eş olarak ise zengin bir ailenin kızını istemişler. Bu gelin, kayın pederi ile kaynanasını hiç umursamamış bile. Verilen işleri de gelişigüzel yaparmış.

Bir gün yine kaynanası gelininden Turataş'ı geçerek su getirmesini istemiş. Gelin gitmiş ama çok uzun süre gelmemiş. Kaynanası beklemiş beklemiş ve yorulmuş. Öfkelenip "O dağın başında taş olup kalırsın inşallah." diye kargış etmiş. Gelin su ile dağ başına çıkınca taş olup kalmış.

[70] Nezerşina, age. s. 91

O taş uzun zaman durmuş; o kovalı, saka sırıklı insan şeklini kaybetmemiş. İnsanlar sonradan traktör ile toprağı sürmeye başlayınca bu taşı kırmışlar. Dağa şimdi de Turataş denmektedir.

Harıbaştaş[71]

Muynaktaştan ber sakrımday arı kitkende, Ağizeldeñ uñ yak yarında ber taş kürener. Unıñ tupak tübehen yeren harı mük kaplağanğa küre, bıl taştı Harıbaştaş tip te, Yerenbaş tip te yöröteler.

Bınan bik küp zamandar élek bıl taş tirehendege başkort avılında yeren sesle ber kız bala tıvğan, imeş. Başkorttarza harı yeki yeren sesle balalar bik hirek tıvğanlıktan, mulla bıl balanı uynaştan tıvğan tip karğap, esehen zur gonah kılğan tip ğeyepley. E atahına kızın oşo kaya başına iltep taşlarğa kuşa. Mullanı tıñlamay ni hel ithen, atahı üz kızın meñgege oşo kaya başına taşlap kayta.

Bına oşonan kalğan, imeş, ul Harıbaştaş.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

71. Harıbaştaş

Muynaktaş'tan bir kilometre ileri gidildiğinde Ağidil'in sağ tarafındaki yarında bir taş görünür. Onun yuvarlak tepesi kula - sarı yosun kaplı olduğu için bu taşı Harıbaştaş (sarı başlı taş) diye de Yerenbaş (sarı baş) diye de adlandırırlar.

Bundan pek çok zaman önce, bu taşın çevresindeki bir Başkurt köyünde sarı saçlı bir kız çocuk doğmuş imiş. Başkurtlarda sarı ya da kula saçlı çocuk pek seyrek doğduğu için, molla, bu çocuğu "oynaştan doğmuş" diye kargışlamış, annesini ise büyük günah işlediği için ayıplamış. Babasına kızını götürüp bu kayanın başından atmasını emretmiş. Babası mollayı dinlemeyip ne yapsın, kendi kızını götürüp bu kayanın başından atmış.

İşte o Harıbaştaş ismi bundan kalmış imiş.

---

[71] Nezerşina, age. s. 92

İnsebiketaş[72]

Yanharı avılında ös bisele ber bay yeşegen. Şul uk avılda ber yarlınıñ İnsebike isemle siber kızı üsep kile iken. Bayzıñ küze kızğa töşken. Bay- yetmeş yeşter tirehende, İnsebikege- barı un ös yeş, ti. Yetmehe, kızzıñ yaratıp yörögen yegete bulğan. İnsebikeneñ malğa kızğan atahı kızın bayğa hata, unı dürtense biselekke birerge kileşe.

Kız rizalaşmay. Ata- esehenen bayğa hatmavzarın, höygen yegetene bireven ütenep horay. Atahı élekke hüzenen kaytmağas, İnsebike urmanğa kasa. Unı ézley sığalar. Kile- kile ber tavış işeteler. Ber aklanğa kilep sıkhalar, Ağizeldeñ iñ beyek hem teke kaya başında ayaktarın halındırıp kızzarı ultıra, üze moñlanıp yır yırlay. Hüzzeren de asık işeteler:

Ağizeldeñ kayaları beyek,
Ilasın koştar unda oyalay,
Ata- esem mine hatmaksılar
As tamakkayzarı tuya almay.
Yemle Ağizelkey, yaktı donya
Kemder ösön gene kala iken,
Behetleler barmı- yukmı iken,
Mineñ yazmışkayım kara iken...

Şulay tip yırlap bötör- bötmes sağında, İnsebike yanına yetep, totop kına alabız tigende, kız kapıl hikerep torğan da teke kayanan Ağizel upkınına hikergen. Şunan halık bıl taş kayanı İnsebiketaş tip atap yöröte başlağan.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

72. İnsebiketaşı

Yanharı köyünde üç karılı bir zengin yaşarmış. Onunla aynı köyde yaşayan bir fakirin ise İnsebike isimli güzel bir kızı büyümekteymiş. Zengin adamın gözü kıza düşmüş. Zengin adam yetmiş yaş civarında, İnsebike ise yalnızca on üç

[72] Nezerşina, age. s. 92

yaşındaymış. Ayrıca kızın sevdiği yiğit varmış. İnsebike'nin mala imrenen babası, kızını zengin adama satmış. Onu dördüncü eş olarak vermeyi kabul etmiş.

Kız razı olmamış. Baba ve annesinden zengin adama satmamalarını, sevdiği yiğide vermelerini rica etmiş. Babası önceki sözünden geri dönmeyince İnsebike ormana kaçmış. Onu aramaya çıkmışlar. Giderken bir ses işitmişler. Bir çimenliğe gelip çıkmışlar ki kızları Ağidil'in en büyük ve en dik kayasının başında ayaklarını aşağıya sarkıtarak oturuyor ve kendi kendine kederlenip şarkı söylüyor. Sözleri açıkça işitmişler:

Ağidil'in kayaları büyük,
Doğan kuşları onda yuva kurar,
Babam-annem beni satmaktalar
Aç karınları doyamaz.
Güzel Ağidilciğim, aydınlık dünya
Kimler için kalırmış.
Talihliler var mıymış yok muymuş?
Benim kaderciğim karaymış...

Böyle deyip şarkı söylemeyi bitirir bitirmez, İnsebike'nin yanına gidip onu tutalım derken kız ansızın sıçrayıp kalkmış da dik kayadan Ağizil yarığına atlamış. Bundan sonra halk bu kayayı İnsebiketaşı diye adlandırmaya başlamış.

Yörektav[73]

Bınan bik küp yıllar élek oşo tavğa ğına avıldarzıñ berehende Ayhılıv isemle bik siber ber kız menen batırlığı yağınan tire-yakta tiñe bulmağan Hanbulat isemle ber yeget yeşegen, ti. Bala saktan uk berge uynap, berge üskender, ber-berehen yaratışkandar. Kız üsep buyğa yetkes, unı horatıp, bik küp yavsılar kilgen. E kız ihe nık torğan, berehene le sığarğa rizalık birmegen. Avıldıñ iñ haran, iñ kanhız, iñ usal, iñ ğersel bayı Tipteğol yavsı yeberges, kızzıñ atahı Ayhılıvzıñ karşılığın yeñgen, unı Tipteğol bayğa biselekke birerge riza bulğan.

İrtege tuy tigen köndö kızzı Hanbulat urlap kaskan.

---

[73] Nezerşina, age. s. 93-94

Tipteğol bay şaşınıp eytken:

-Miñe, ara-tirene kulımda beyetep totkan Tipteğol bay hınlı bayğa, karşı sığarğa yörögen yeget donyağa tıvmağan ele. Bıl mörtette donyala yeşethem, isemem Tipteğol bulmas. Yöregen hırıp alam min ul ötöktöñ. Hurıp alam la étke aşatam. Eyttem- böttö. Mineñ hüzem ber bulır!

Kız menen yeget yey buyı tav- taş arahında, urmanda kasıp yeşegen. Katı hıvıktar başlanğas, ular, yeşerenep, tönde gene avılğa kaytkandar. Bının hizep kalğas, Tipteğol keşeler yallağan. Karañğı ber töndö bayzıñ kuştandarı Hanbulattı totop, oşo tavğa alıp kiltergender. Tipteğol bay, mal huya torğan zur ütker bısak sığarıp, ayağı – kulı beylengen Hanbulattıñ yöregen üze sokop alğan. Unı étterge taşlavı bulğan, kötmegende ber börköt kilep sığıp, yörekte üzeneñ töyegene – beyektege tavzar kuyınına küterep alıp kitken.

Bıl yeneyette bay teren ser itep haklarğa tırışkan. Tik Ayhılıvzıñ yöregen aldata almağan. Ayhılıv Hanbulattın ézlep tapkan. Unıñ östöne yatıp, ös kön, ös tön ilağan da:

-Höygen yerem tere bulmağas, yöregem niñi kerek miñe? Bıl yörekte hiñe bireyem, Hanbulatım: mineñ ösön de ös alırhıñ,- tip, yöregen hurıp alıp, Hanbulattıñ kükregene halğan. Üze şunda uk ülğen. Hanbulat terelgen, höygeneneñ üle kevzehen kürep, bötehen de añlağan. E yörek, kızzıñ yörege, üzzeren yeberlevselerge karata nefret utı menen dörlep yanğan. Şul könden huñ Hanbulat ikehe ösön de üs ala başlağan. Bayzar utarınıñ kölöp kükke osorğan ul, e üzzeren totop, üze yeşegen oşo tavzıñ iñ beyek urınınan upkınğa taşlay barğan.

Bına şuğa küre Yörektav tip isem birgen halık bıl tavğa

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

73. Yörek Dağı

Bundan pek çok yıllar önce şu dağa yakın köylerin birinde, Ayhılıv isimli çok güzel bir kız ile bahadırlıkta hiçbir yerde dengi bulunmayan Hanbulat adlı bir yiğit yaşamış. Bunlar çocukluklarından beri birlikte oynayıp birlikte büyümüşler, birbirlerini sevmişler. Kız büyüyüp boyu posu uzayınca, onu istemek için pek çok

dünürcü gelmiş. Kız ise aldırmamış, biriyle evlenmeye razı olmamış. Köyün en cimri, en kansız, en kötü, en gönül kırıcı zengini Tiptiğol dünürcü gönderince, kızın babası Ayhılıv'ın karşı olmasına aldırış etmeden, onu Tiptiğol Beye beşinci eş olarak vermeye razı olmuş.

Düğünün yapılacağı gün Hanbulat kızı alıp kaçmış.

Tipteğol Bey hayretle şöyle demiş:

-Bana, etraftaki (insanları) elinde oynatan Tiptiğol Bey gibi bir beye karşı çıkacak kadar yürekli bir yiğit daha dünyaya gelmedi. Bu dininden dönmüşü dünyada yaşatırsam ismim Tiptiğol olmasın. Yüreğini kesip almazsam ben o geberesicenin. Onu kesip alacağım da köpeğe yedireceğim. Söylediğimi yapacağım. Ben verdiğim sözü tutarım!

Kız ile yiğit yaz boyunca dağ-taş arasında, ormanda yaşamışlar. Çok sert soğuklar başlayınca gizlenerek geceleri köye gelmişler. Bunu sezince Tiptiğol insanlar kiralamış. Karanlık bir gecede beyin dalkavukları Hanbulat'ı tutup şu dağa alıp getirmişler. Tiptiğol Bey hayvan kestikleri büyük keskin bıçağını çıkarıp, ayağı kolu bağlı Hanbulat'ın yüreğini kesip almış. Onu köpeklere atmak istemiş, beklemediği bir anda bir kartal gelip yüreği kendi sığınağına, yüksekteki dağların koynuna alıp gitmiş.

Bu cinayeti, bey, derin bir sır olarak saklamaya çalışmış. Yalnız Ayhılıv'ın yüreğini aldatamamış. Ayhılıv Hanbulat'ı izleyip bulmuş. Onun üstünde yatıp üç gün üç gece ağlamış:

-Sevdiğim yârim diri olmadıktan sonra yüreğim bana ne gerek? Bu yüreği sana veriyorum Hanbulat'ım. Benim için de öç alırsın, deyip yüreğini kesip Hanbulat'ın göğsüne koymuş. Kendisi ise orada ölmüş. Hanbulat dirilmiş, sevdiğinin ölü gövdesini görünce herşeyi anlamış. Ama yürek kızın yüreği, kendilerine zulmedenlere nefret ateşiyle yanıyormuş. O günden sonra Hanbulat ikisi için de öç almaya başlamış. Beylerin köylerinin külünü göğe uçurmuş, kendilerini de tutup, yaşadığı şu dağın en yüksek yerinden uçuruma atmış.

İşte bunun için halk ona Yörekdağı diye isim vermiş.

Sefertuy Yalanı[74]

Bınan küp yıldar élek Haray avılında Seferbike isemle bik hılıv kız yeşegen. Kızzar arahında yetezlek,yegetler arahında mergenlek buyınsa uğa yetevse bulmağan, ti. Seferbikene horatıp küp yaktan yavsılar kile torğan bulğan. Tik atahı kızın unıñ üzeneñ rizalığınan başka ber kemge le birerge telemegen.

Seferbike üze Sirmeş ırıvınan ber yegette yaratkan bulğan.

Könderzen ber köndö yeget Seferbikeneñ atahına yavsı yebergen. Seferbike riza bulğas, atahı yavsılar menen tuy turahında höyleşep kileşken.

Bıl vakıtta yemle yey urtaları bulğan. Seferbikeler ırıvı beyek tav itegendege zur matur yalanda yeylevze yatkan bulğan. Tuyzı oşonda ütkererge höyleşkender.

Tuy könö kilep yetken. İke yaktan da kunaktar bik küp bulğan.

Tuyzıñ kense könönde Seferbike atahı köreş, mergenlek buyınsa yarış ilğan itken. Yegetter mergenlek buyınsa yarışa başlağas, Seferbike le, uk- hazağın alıp, yarışta katnaşırğa bulğan. Şul vakıtta ğına yakındağı ağas başına karsığa kilep kunğan. "Anav karsığanıñ kayhı yerene atıp teyzereyem?"- tip horağan Seferbike. "Buldırhañ, sukışına teyzer",- tegender ber tavıştan kunaktar. Seferbike atıp yebergen. Tabındağılar yığılıp töşken karsığanı barıp karahalar, uk ısınlap ta unıñ sukışına teygen, ti.

Böte halık Seferbikeneñ mergenlegene hoklanğan, unı maktağandar. Bını kürep, Seferbikege élekten üs totop yörögen ber kız bik könleşken. Ul, ike tustak kımız alıp, Seferbikege yırlap éserep, unı ülterege bulğan. Seferbikege birgen ber tustak kımızğa ul ağıv halğan. Ul kımızzı ésev menen bögölöp te töşken.

Kunaktar bik kayğırışkan, unı küz teyevzen ülde, tip uylağandar. Seferbikene tuy ütkergen yalanda yerlep, kunaktar olo kayğı menen taralışkandar. Şul könden başlap bıl yalandı Sefertuy yalanı, e érgelege tavzı Sefertuy tavı tip yöröte başlağandar.

---

[74] Nezerşina, age. s. 95

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

74. Sefertuy Ovası

Bundan pek çok yıllar önce Haray köyünde Seferbike adlı bir kız yaşamış. Kızlar arasında çeviklik, yiğitler arasında da keskin nişancılıkta ona ulaşacak kimse yokmuş. Seferbike'yi istemek için birçok yerden dünürcüler gelmeye başlamış. Yalnız babası kızını kendi rızasının olmadığı birine vermek istememiş.

Seferbike Sirmeş boyundan bir yiğidi seviyormuş.

Günlerden bir gün, yiğit, Seferbike'nin babasına dünürcü göndermiş. Seferbike razı olunca, babası dünürcüler ile düğün konusunda konuşup anlaşmış.

Güzel yaz günlerinin ortaları imiş. Seferbike'nin boyu, büyük bir dağın eteğindeki güzel ve geniş bir ovada yaylamış. Düğünü orada yapmaya karar vermişler.

Düğün günü gelip çatmış. İki taraftan da pek çok konuk gelmiş.

Düğünün ikinci gününde Seferbike'nin babası güreş ve nişancılık yarışlarının başladığını ilan etmiş. Yiğitler nişancılık için yarışmaya başlayınca, Seferbike de ok ve sadağını alıp yarışa katılmış. "O ala doğanın neresine atıp değdireyim?" diye sormuş Seferbike. Misafirler bir ağızdan "Yapabilirsen gagasına değdir." demişler. Seferbike oku atıvermiş. Ziyafettekiler yığılıp düşen ala doğana gidip baktıklarında okun gerçekten de onun gagasına değdiğini görmüşler.

Bütün halk Seferbike'nin nişancılığına hayran kalmış. Bunu görünce Seferbike'ye eskiden beri öç tutan bir kız, onu daha çok kıskanmış. O, iki tas kımızı şarkı söyleyerek Seferbike'ye içirip onu öldürmüş. Seferbike'ye verdiği tastaki kımıza ağı katmış imiş. Seferbike kımızı içmesiyle bükülüp düşmüş.

Misafirler çok üzülmüşler, onun nazar değmesinden öldüğünü düşünmüşler. Seferbike'yi düğün yapılan ovaya gömen misafirler büyük bir üzüntüyle dağılmışlar. O günden başlayarak buraya Sefertuy ovası, yanındaki dağa da Sefertuy dağı demeye başlamışlar.

Kilen Tavı[75]

Katay yağında, Sıskan avılın ütep, Artılış tavın sıskas, Kilen tavı tip yörötölgen ber sukı bar. Unıñ başına karahañ, başıñdan kepeseñ töşöp kiterlek. Osonda östel kiñlegendey gene tigez yere bar. Élek şul kaya astında haban tuyı bula torğan. Her kem üz höneren kürhetken: köreşseler köreşken, kuraysılar kuray uynağan, yırsılar yırlağan, beyevseler beyegen, hıbaylılar sabışkan.

Ber kız oslo kaya başına ürelep mengen de beyep kire töşken. Unan başka bıl kayağa ber kem de, irmen tigen irzer ze mene almağan. Kız töşkes, uğa törlö bülekter birgender. Kız, şul avılğa kilen bulıp töşkes, bıl kayanı Kilenbeyegen tav tip, azağırak Kilen tavı tip kene yöröte başlağandar.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

75. Kilin Dağı

Katay yanındaki Sıskan köyünü geçip Artılış dağına çıkılan yerde, Kilin (gelin) dağı diye isim verilmiş bir tepe vardır. Onun başına baktığınız zaman başından şapkası düşüp gitmiş gibidir. Ucunda masa genişliğinde düz bir yer vardır. Eskiden o kayanın altında Sabantoy yapılırmış. Kendi hünerini göstermek isteyen güreşçiler güreşir, kavalcılar kaval çalar, şarkıcılar şarkı söyler, dansçılar dans eder, biniciler de yarışırmış.

Bir kız, bu yüksek kayanın başına sarılarak çıkar ve dansedip aşağı iner. Ondan başka hiç kimse, "erkek benim" diyen erkekler bile bu kayaya çıkamazlar. Kız inince ona türlü hediyeler verirler. Kız o köye gelin olunca, bu kayaya da Kilinbeyegen (gelinin oynadığı), daha sonra ise Kilin dağı diye ad vermişler.

Sıvakbatkan Tav[76]

İke avıl arahında belekey gene ber tav bar.Unı Sıvakbatkan tip yöröteler. Tavzın itegenen sıltırap kına hıv sığıp tora. Ağıp kile- kile ul koyoğa eylenep kite...

---

[75] Nezerşina, age. s. 96
[76] Nezerşina, age. s. 98

Kasandır élek oşo yaktarzan ber kazak kızı hıbay ütep bara iken. Atın éserergе tip, bıl kız oşo koyoğa töşken. Abaylamay, atı koyoğa batkan bınıñ. Kız atın sığara almay baytak intekken. Bıl helde savkalık arahınan Heyzer tigen ber kaskın küzetep torğan da kız yanına kilep eytken:

-Min hiñe atındı sığarıp birermen, tik hin bınıñ ösön miñe nime birerheñ?

Kız attıñ arkahında artmaklap kuyğan handıkka kürhetep:

-Anav handıktı alırhıñ,- tigen. –Unda atanan ulğa, inenen kızğa yeterlek hazina tabırhıñ.

Attı sığarğas, kız handıktı Heyzer kaskınğa birgen de üz yulına kitken.

-İsemeñde eytep kit!- tip kıskırğan Heyzer kaskın.

-Mineñ isemem – Sıvak bulır,- tigen kız.

Şunan birle oşo tavzıñ isemen Sıvakbatkan tip yöröteler.

Heyzer kaskın kız kaldırğan handıktı tav başına kümep kitken. Hezer ze Sıvakbatkan tavında hazina bar, imeş, tizer. Aylı tönde yaltırap kürene iken, tip höyleyzer.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

76. Sıvakbatkan Dağ

İki köy arasında küçücük bir dağ var. Onu Sıvakbatkan (Sıvak'ın battığı) dağ diye adlandırırlar. Dağın eteğindeki su şırıldayarak akıp durur. Akıp gelerek bir kuyuya dönüşür.

Bilinmeyen bir zamanda, eskiden, o taraflardan bir Kazak kızı atla geliyormuş. Atına su içirmek isteyip o kuyunun yanına inmiş. Atı ihtiyatsızca kuyuya batmış. Kız atını çıkaramayınca epeyce acı çekmiş. Onun durumunu akağaç ormanı içinden Heyzer denilen bir kaçak gözleyip durmuş ve kızın yanına gelip şöyle söylemiş:

-Ben sana atını çıkarıp veririm, yalnız sen bu hizmetim için bana ne verirsin?

Kız atının arkasına yüklediği sandığı gösterip:

-İşte o sandığı alırsın. Onda babadan oğula, anneden kıza yetecek hazine bulursun.

Atı çıkarınca kız sandığı kaçak Heyzer'e vermiş ve kendi yoluna gitmiş.

-İsmini söyle öyle git! diye bağırmış kaçak Heyzer.

-Benim ismim Sıvak, demiş kız.

O zamandan beri o dağın ismi Sıvakbatkan dağ diye adlandırılmaya başlanmış.

Kaçak Heyzer kızın bıraktığı sandığı dağın başına gömüp gitmiş. Şimdi de Sıvakbatkan dağda hazine varmış derler. Ayın çıktığı gecelerde parlayarak görünürmüş diye söylerler.

Morazım Yılğahı[77]

Élek bıl tirele Morazım batır bulğan. Ul böte tire-yakka dan totkan.

Morazım atına yılğanan hıv ésergen. Yılğa Morazım batırğa okşağan. Hoklanıp, unın maturlığına karap tuya almağan batır.

-Hin, yılğa, mineñ tuğanım bulırhıñ,- tigen Morazım.

Yılğa, telge kilep, eytken:

-Yaray, batır, hineñ heñleñ bulam, veğeze, - tigen.

Morazım üze ülgen –hıvı meñgege uğa toğro bulıp kalğan. Morazım haman ağa la ağa. Morazım batırzıñ istelegen haklap ağa ul Morazım yılğahı.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

77. Morazım Nehri

Eskiden bu civarda Morazım Batır varmış. Her tarafta şan tutmuş.

Morazım atına nehirden su içiriyormuş. Nehir Morazım Batırın hoşuna gitmiş. Kıskanıp onun güzelliğine bakmaya doyamamış bahadır.

-Nehir sen benim kardeşim olursun, demiş Morazım.

Nehir dile gelip şöyle söylemiş:

---

[77] Nezerşina, age. s. 101

-Tamam bahadır, senin kız kardeşin olurum söz, demiş.

Morazım ölmüş, su ebediyen akıp durmuş. Morazım şimdi de akar da akar. Morazım Batırın hatırasını saklayıp akar Morazım nehri.

Asılıkül[78]

Bınan bik küp yıldar élek bulğan bıl kül bulmağan. Buranğol avılı aşa Asılı tigen yılğa ağıp yatkan. Ul Sermesenge koyğan. Kül urınında Taşlıtav kalkıp torğan. Böte tire-yak urman bulğan.

Bınan ber nise yöz yıl élek, yeyge könderzeñ berehende, tav artınan kara bolot kalkkan. Bik nık kük kükregen, yamğır koya başlağan. Yamğır şul hetle koyğan- Asılı yılğahı avıldı basıp kitken. Tağı kük kükregen. Böte yer helkenep kitken. Keşeler ayaktan yığılğan, hayvandar ükergen.

İrtegehen karahalar –Taşlıtavzıñ urtahı uyılğan, şul urında zur kül barlıkka kilgen. Asılı yılğahı ağışın borop, şul külge koya başlağan. Ana şuğa bıl külde Asılıkül tip atağandar.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

78. Asılıgöl

Bundan pek çok yıllar önce bu göl yokmuş. Buranğol köyünden geçen Asılı adlı bir nehir akarmış. O Sermesen'e dökülürmüş. Gölün yerinde Taşlıdağ heybetiyle dururmuş. Her tarafı da orman imiş.

Bundan birkaç yüzyıl önce, yaz günlerinin birinde, dağın ardından kara bir bulut çıkmış. Çok şiddetli bir şekilde gök gürlemiş, yağmur yağmaya başlamış. Yağmur o kadar çok yağmış ki Asılı nehri köyü basmış. Yine gök gürlemiş. Bütün yeryüzü sarsılmış. İnsanlar ayakta duramayıp yere yığılmışlar, hayvanlar böğürmüş.

Ertesi sabah kalkıp bakmışlar ki Taşlı dağın ortası çökmüş, orada da büyük bir göl meydana gelmiş. Asılı nehri akış yönünü değiştirip o göle dökülmeye başlamış. İşte bunun için bu göle Asılıgöl diye ad vermişler.

---

[78] Nezerşina, age. s. 101

Asılıkül (Varyant)[79]

Donya oşo helene kilgenden birle, Karağas tavınıñ uyhıvlığına hezerge Büjen, Şarmala, Bişkayın hıvzarı ağıp töşken. Ağın hıv tavzıñ uya –uya astın tişep, könsığış yağına kilep sıkkan. Şunda zur kül barlıkka kilgen. Küp zamandar tavzıñ astı işelgen de işelgen, östö kül aşa halınğan ozon küper kevek bulıp, bik ozak yıldar torğan. Köslö hıv yar buyzarın, tav astarın işe-işe yıldan –yıl zurayğan. Tav başı ére karağas urmanı menen kaplanğan bulğan.

Bıl tirele avıldar bulmağan. Tik Dim tübehenen Kara Yakup, Yabalaklı yaktarınan oşo zur kül buyına koş atırğa, törlö yenlek avlarğa Möhemezi, Feyzulla, Möhemmet kevek dertle hunarsılar kilep sıkkan.

Berzen- ber kön kilep (karttar bını 1611 yılda bulğan tip höyley), oşo küper kevek tav hıv östöne işelep töşken. Zur küldeñ hıvı taşıp- artıp, könsığış yarzan küterelep, Öyzörek yılğahına kuşılğan. Oşo kül menen Öyzörek yılğahı arahındağı hıv yulın hezer Yırıbakkan ("yırıp akkan" tigenden alınğan) tip yöröteler.

İşelep külge töşken tavzıñ könyak taşlı kayahı Karağas yarı, tönyak kayahın Nora tip yöröteler. Kızıl yarzıñ bitene hibelgen kevek yaltırıp taştarın koyaş yaktıhına yaltıratıp, nur sesep torğanı ösön unı Nora tip yörötkender.

Urman kaplağan tav işelges, ağastar hıv töböne batkan. Şul ére ağas höldelere tulkın menen yar buyına ele haman sığa. Küldeñ barlıkka kilevene million yıldar barzır inde. Kül östöne tav işelevge 360 yıl samahı bula, tip dörösley kuldan-kulğa küsep kilgen kulyazmalar. Asılıküldeñ iseme le nık üzgertelgen: ul Asılı tügel, e Asılkül- bik matur kül tigen isemde yörögen. Kül ese hıvlı tügel, ul bik sösö, şifalı hıvlı kül.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

79. Asılıgöl (Varyant)

Dünya bu hâle geldiğinden beri Karağas dağının çukur yerine şimdiki Büjen, Şarlama, Bişkayın akarsuları akarmış. Akarsu dağın altını oya oya doğu tarafından gelip çıkmış. Orada büyük bir göl meydana gelmiş. Çok zamanlar dağın

[79] Nezerşina, age. s. 102

altı eşilmiş de eşilmiş. Üstü gölü geçmek için kurulmuş uzun köprü gibi olup, pek çok yıllar böyle kalmış. Güçlü su, yar boylarını, dağın altını eşe eşe yıldan yıla büyümüş. Dağın başı iri karaağaç ormanı ile kaplıymış.

Bu çevrede köyler yokmuş. Yalnız Dim tepesindeki Kara Yakup, Yabalaklı taraflarında, şu göl boyunda kuş ve diğer canlıları avlamaya Möhemezi, Feyzulla, Möhemmet gibi tutkulu avcılar gelirmiş.

Yalnız bir gün gelmiş (yaşlılar bunu 1611 yılında olduğunu söylerler), o köprü gibi dağ parçalanıp su üstüne düşmüş. Büyük gölün suyu taşıp-artıp, doğu yarını aşıp, Öyzörek nehrine kavuşmuş. O göl ile Öyzörek nehri arasındaki su yoluna şimdi Yırıbakkan ("delip akmış" sözünden alınmış) derler.

Eşilip göle düşen dağın güneydeki taşlı kaya Karağas yarı, kuzeydeki kaya ise Nora diye adlandırılır. Kızıl yarın kenarına serpilmiş gibi parlayan taşlar güneş ışığında parlayıp ışık saçarak durdukları için, ona Nora demişler ("nur"dan alınmış derler).

Ormanı kaplayan dağ eşilince ağaçlar suyun dibine batmış. O iri ağaç iskeletleri dalgalar ile yar boyuna kadar çıkmış. Gölün meydana gelişine milyonlarca yıl olmuştur. Elden ele geçip gelen el yazmaları, gölün üstüne dağın dökülmesinin 360 yıl kadar olduğunu doğruluyor. Asılıgöl'ün ismi de değiştirilmiş: O Asılı değil, Asılgöl-çok güzel göl-isimliymiş. Gölün suyu ekşi değil, pek tatlı ve şifalı imiş.

"Başkort" Hüze Kayzan Kilep Sıkkan[80]

Boron –boron zamanda bezzeñ ata- babalarıbız, öyör-öyör mal kötöp, hunar itep, ber urından ikense urınğa küsep yörögender, ti. Ber vaktı ular, mal kötör ösön arıvırak yer ézlep, küsep kitkender. Bik küp yer ütkes, bılar ber kötöv bürege tap bulğandar. Oşo kötövze yörötken baş büre kötövenen ayırılıp sıkkan. Ul küsep kitep barıvsı karvan aldına töşken de yul başlap kitken. Bezzeñ ata-babalarıbız büre artınan bara torğas, bik matur tuğaylı yılğalarğa, urmanğa, yemeş-yelekke, yenlekke bay yerge kilep sıkkandar. Bındağı tavzar, kükke olğaşıp, küz yavın alıp toralar iken. Oşo

[80] Nezerşina, age. s. 104

yerge kilep yetkes, baş büre tuktağan. Irıv karttarı berge yıyılıp: "Bez oşonan da matur yerze tapmabız, bınday yer donyala yuk, oşonda ğümer iteyek",- tigender. Oşo maturlıkka, baylıkka tiñe bulmağan yerze tirme korop, mal ürsetep, hunar itep yeşey başlağandar. Şul vakıttan birle ata-babalarıbız üzzeren baş büre artınan kilgen keşeler, yeğni "başkorttar", tip yörötör bulğandar. Boron bürene kort tip yörötkender. "Baş kort artınan kilevse halık" tip eytev – "baş büre artınan kilevse" tigenge tiñ. "Başkort" hüze bına oşonan kilep sıkkan.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

C. İlk ve Erken Tarihle İlgili Efsaneler

80. "Başkurt" Kelimesi Nereden Gelmiş

Çok eski zamanlarda bizim dedelerimiz, sürü sürü hayvan güdüp, avcılık yapıp, bir yerden başka bir yere göç ederek gezerlermiş. Bir gün onlar mal gütmek için yoruluncaya kadar yer arayıp göçmüşler. Pek çok yer geçtikten sonra bunlar bir kurt sürüsüne rast gelmişler. O sürüyü götüren kurtların reisi, sürüden ayrılıp çıkmış. Göçmekte olan kervanın önüne düşmüş ve birlikte yola çıkmışlar. Bizim atalarımız kurdun arkasında giderken güzel çayırları, nehirleri, ormanları, meyveleri, yemişleri ve canlıları çok olan bir yere gelip çıkmışlar. Buradaki dağlar gökyüzüne ulaşıp göz kamaştırıp dururlarmış. Oraya ulaşınca önder kurt durmuş. Kabilenin ihtiyarları bir araya toplanıp "Biz bundan daha güzel bir yer bulamayız, bunun gibi bir yer dünyada yok, burada yaşayalım." demişler. Bu güzellikte ve zenginlikte dengi olmayan yerde çadır kurup, hayvan yetiştirip ve avcılık yaparak yaşamaya başlamışlar. O zamandan beri atalarımız kendilerini önder bir kurdun arkasından gelen kişiler, yani "Başkurtlar" diye çağırmışlar. Eskiden büriye kurt derlermiş. "Baş kurt arkasından gelen halk" demek, "baş büri ardından gelenler" anlamındadır. "Başkurt" kelimesi işte bundan ortaya çıkmış.

Başkort Kayzan Kilep Sıkkan (Varyant)[81]

Başkort tokomo Török yağınan kilep sıkkan. Töröktöñ Gerbele tigen kalahında ber tuğan dürt ağay-éne yeşegen. Bik tatıv yeşegender bılar, bik hınsıl bulğandar. Ber sak olo ağaları töş küre. Töşönde uğa ber keşe bılay tip höyley: "Hez bınan kitegez. Ni ösön tigeñde, hez bında yeşey torğan keşeler tügel, izge keşeler, totoğoz za könsığışka karay kitegez, şunda rehetlek tabırhığız".

İrtensek tora la bıl énelerene töşön höyley. Énelere aptırap kala: "Kayza ul rehetlek? Kayhı yakta ul könsığış tigen yak?"Berehe le ber neme le belmey. İkense kön ağaları tağı la töş küre. Tege keşe tağı kabat kilep eyte iken: "Maldarığızzı eyzegez ze kalanı taşlap sığığız. Hez yulğa sıkkas ta, yulığızza ber büre peyze bulır. Ul hezge le, mallarığızğa la teymes, üz yulında bulır. Ana şul büre tuktağas, hez ze tuktağız", - ti.

İrten torğas, bılar yıyılıp yulğa sığır bulalar, kuzğalıp kitkes te, ber büre tap bula, bılar ana şul büreneñ artınan yul alalar. Könsığış yakka kile torğas, bına oşo ilge (Başkortostandıñ Kügersen rayonına) yetken de elege büre tuktağan. Artınan éyerep kilgen dürt ağay-éne le tuktap, yer haylap, dürt urınğa ultırğandar. Dürt ağay –éneneñ ös ulı bar iken, uları la üzzerene urın alğandar. Şulay itep, bılar yetehe yete urında baş bulıp alğandar. Bına şunan başkort arahında "Yete ırıv" tigen hüz torop kalğan. Bıl yerge ularzı kort baş bulıp, éyertep alıp kilgenlekten, oşo yete ırıvzı "başkort" tip eyter bulğandar. Bına oşo yete tuğandan başkorttar taralıp kitkender.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

C. İlk ve Erken Tarihle İlgili Efsaneler

81. Başkurt (Kelimesi) Nasıl Meydana Gelmiş (Varyant)

Başkurt nesli Türklerin yaşadığı yerden gelmiş. Türklerin Gerbele (Kerbela) denilen şehrinde dört kardeş yaşarmış. Bunlar çok mutlu bir hayat sürmüşler, aynı zamanda kehanet sahibiymişler. Bir gün büyük ağabeyleri bir düş görmüş. Düşünde ona bir kişi şöyle söylemiş: "Siz buradan gidin. Niçin derseniz, siz burada yaşayacak

[81] Nezerşina, age. s. 104-105

insanlar değilsiniz, evliya insanlarsınız. Kalkıp doğuya yönelip gidiniz, orada rahatlık bulursunuz."

Bu adam ertesi sabah erkenden kalkıp küçük kardeşlerine rüyasını anlatmış. Küçük kardeşleri şaşırıp kalmış: "Nerede o rahatlık? Hangi tarafta o doğu denilen yer?" demişler. Birisi bile bir şey bilmiyor. İkinci gün ağabeyleri yine düş görür. Önceki gece rüyasında gördüğü adam tekrar gelip şöyle demiş: "Mallarınızı sürünüz, kalanını bırakıp çıkınız. Siz yola çıkınca, yolunuzda bir kurt peyda olur. O size de mallarınıza da değmez, kendi yolunda gider. İşte o kurt durunca siz de durun."

Ertesi sabah kalkınca bunlar toplanıp yola çıkmak için hareket ettiklerinde bir kurda rastlamışlar. Onlar işte bu kurdun arkasından yol almışlar. Doğuya gelince, işte şu ile (Başkurdistan'ın Kügersin kasabasına) vardıklarında bahsedilen kurt durmuş. Ardına düşüp gelen ağabey ve kardeşler de durup, yer seçip dört yere yerleşmişler. Bu dört kardeşin üç oğlu varmış. Onlar da kendilerine yer seçmişler. İşte bundan dolayı Başkurtlar arasında "Yedi Kabile" denilen söz kalmış. Onları buraya kurt baş olup, önder olup, alıp getirdiği için bu yedi kabileye "Başkurt" demeye başlamışlar. İşte o yedi kardeşten Başkurtlar çoğalıp gitmişler.

"Başkort" Hüzeneñ Kilep Sıkkanı (Varyant)[82]

Boronorak oşo urmanlı, tavlı yerzerze Kıpsak ırıvınan sıkkan ber kart menen karsık yeşegen. Ul mel donyalar hil bulğan. Küz küreme yetmes dalalarza, kolağın karpaytıp, kılıy küzle kuyan sapkan, öyör-öyör bulıp bolandar, tarpan attar yörögen. Hıvza kondoz, balık küp bulğan. E tavzarza siber kır kezelere, olpat ayıvzar, kıyğır koştar töyek tapkandar.

Babay menen ebey, kımız ésep, kort asrap, hunarğa yöröp yeşep yatkandar. Ozaklamay ularzıñ ber ulı tıva. Karttar malayzı, ayıv tirehene töröp, balık mayı imezep, bik şep itep terbiyelegender. Malay tik yatmağan, tulay- tulay üsep, ayıv tirehene hıya almay başlağan. Üsep ir korona ingen. Ata- esehe vafat bulğas, yeget başı hukkan yakka yul tota. Ber tav kuyınında ul bik matur kız osrata. Ular berge tora

[82] Nezerşina, age. s. 105

başlayzar. Bılarzıñ balaları tıva. Uları la, üsep, buyğa yetkes, öylenep yebere. İnde ulandarınıñ balaları bula. Halık işeyep, kübeyep kite...

Yıldar üte. Bılarzıñ tarmağı zur ber hesel- ırıvğa eylene. Bötehe ber kor bulıp yeşeyzer bılar. Ataları korzoñ başı bula. Başkort hüze ana şul "kor başı"nan kilep sıkkan iken ul.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

C. İlk ve Erken Tarihle İlgili Efsaneler

82. "Başkurt" Kelimesinin Ortaya Çıkması (Varyant)

Çok eski zamanlarda bu ormanlı ve dağlı yerlerde, Kıpçak kabilelerinden gelmiş bir ihtiyar adam ile bir kocakarı yaşarmış. O sırada dünya çok sakinmiş. Göz alabildiğince uzanan bozkırlarda kulaklarını kabartan şaşı gözlü tavşanlar koşar, sürü sürü kaplanlar, vahşi atlar gezermiş. Suda kunduz ve balık çokmuş. Dağlarda ise güzel kır keçileri, vakur ayılar ve akdoğan kuşları sığınak bulmuşlar.

Dede ile nine kımız içip, arıcılık yapıp, avlanmaya gidip mutlu bir şekilde yaşarmış. Çok uzun vakit geçmeden onların bir oğulları doğmuş. İhtiyarlar çocuğu ayı derisine sarıp, balık yağıyla emzirip, çok iyi terbiye etmişler. Erkek çocukları çok hareketsiz yatmamış, çabucak büyüyüp ayı derisine sığmamaya başlamış. Büyüyüp delikanlı olmuş. Baba ve annesi vefat edince, yiğit başını sokacak bir yere doğru yol almış. O bir dağın koynunda çok güzel bir kıza rastlamış. Onlar birlikte yaşamaya başlamışlar. Bunların çocukları olmuş. Oğulları da büyüyüp yaşı gelince evlenip gitmiş. Onların da çocukları olmuş. Halk hızla çoğalmış...

Yıllar geçer. Bunların artan boyları büyüyüp bir kabile oluşturur. Hepsi bir Kor olarak yaşamaya başlar. Ataları Kor'un reisi olur. Başkurt kelimesi "Kor'un başı" kelimesinden meydana gelmiş imiş.

Başkorttar Kayzan Kilgen (Varyant)[83]

Başkorttar Altay yağınnan kilgender. Korkot isemle başlıktarı bulğan. Ul alğa sığıp yeşel ülenge yatkan da, dumbırahın sirtep, öleñ eytken:

[83] Nezerşina, age. s. 106

Min- ilse, "kit" timegez,

Mineñ ırıvğa teymegez,

Teygen keşene ülterem!

Uğa karşı berev eytken:

-Hezge alda keber kazılğan, barmağız, artka tayığız,- tigen.

-Alda bezge rehmet, artta –keher. Alğa barabız,- tip yavap birgen Korkot.

Şunan başkorttar Ağizel buyzarına urınlaşkandar.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

C. İlk ve Erken Tarihle İlgili Efsaneler

83. Başkurtlar Nereden Gelmişler (Varyant)

Başkurtlar Altay tarafından gelmişler. Korkot isimli reisleri varmış. O ileri çıkıp yeşil otlara yatmış da dumbırasını tıngırdatıp şarkı söylemiş:

Ben elçiyim "git" demeyiniz,

Benim kabileme değmeyiniz,

Değen kişiyi öldürürüm!

Onu gören bir adam :

-Size ileride kabir kazılmış, gitmeyin, geriye dönün, demiş.

-İleride bize rahmet, geride kahır (var). İleri gidelim, diye cevap vermiş Korkot.

Ondan sonra Başkurtlar Ağidil boylarına yerleşmiş.

Bürele Yılğahı[84]

Başkortarza ber ırıv başlığı üler aldınan kapka aldına bağavıl kuya. Emer bire: kapka yağına kilgen yen éyehen totop ültererge le şul yerze kümerge.

Bağavıl kapka yanına sığıp ezerek torğas, ırıv başınıñ yeyene kilep sığa. Bala kapka yanında urangılay za kitep bara. Bağavıl unı yelley, teymey kala. Bala kitkes, ber ét kile. Elege bağavıl étte ülterep kapka töböne küme. Bıl helde üze ırıv başlığana yetkere.

---

[84] Nezerşina, age. s. 106

Şunan ırıv başlığı aktak kösön tuplap eyte:

-Eger balanı ülterep kümheñ, bıl urında min ülgenden huñ da ber neme kalğan bulır ine. Hezer kapka töbönde ét yata. Şulay bulğas, min ülhem, bıl urından küserge tura kiler. Keber kazığanda, mineñ keberemden ber kort sığır, hez ana şul kort artınan éyeregez. Ul kayhı yerze yuk bulha, şul yerge töyök koroğoz, -tip eyte le üle.

Keberzen ber kort (büre) sığa la ber isemhez yılğa başlağan yerge kilep yuk bula. Oşo yılğa başlağan yerge, urman arahına, başkorttar nigez korop yeşey başlayzar. Şunan başlap yılğağa Bürele tigen isem birgender.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

84. Bürili Nehri

Başkurtlarda bir kabile reisi, ölmeden önce kapı arkasına bir bekçi koyar. Emir verir: "Kapı yanına gelen canlıyı tutup öldürün ve şu yere gömün."

Bekçi kapı yanına çıkıp azıcık durunca kabile reisinin torunu gelir. Çocuk kapı yanında dönüp durur ve gider. Bekçi ona merhamet eder, dokunmaz. Çocuk gidince bir köpek gelir. Bu bekçi köpeği öldürüp kapının dibine gömer. Bu durumu kabile reisine haber verir.

O sırada kabile reisi son gücünü toplayıp:

-Eğer çocuğu öldürüp gömseydin bu topraklarda ben öldükten sonra bir şey kalırdı. Şimdi kapının dibinde köpek yatıyor. Böyle olunca ben öldükten sonra buradan göçmeniz gerekecek. Kabir kazdığınızda benim kabrimden bir kurt çıkar, siz işte o kurdun ardından gidin. O nerede yok olursa oraya ev kurun, deyip ölür.

Kabirden bir kurt çıkar, isimsiz bir nehrin başladığı yere gelip yok olur. O nehrin başladığı yerde, orman içinde, Başkurtlar ev kurup yaşamaya başlar. O zamandan başlayarak bu nehre Bürili ismini verirler.

Büreler Tokomo[85]

Bez- Büreler ırıvı. Élek Üsergen bulğanbız. Ata- babayzar küsep –kunıp yörögende, ularğa ber ine büre osrağan. Ber hunarsı bını atayım tihe, büre telge kilep eytken: "Atma mine, koyroğomdan totop, yerge huk". Hukha, tege bik matur ber kız bulğan. Hunarsı unı alıp kaytkan da tora başlağan. Üsergender bığa riza bulmağan, kıvıp yebergender üzen. Şunan hunarsı sitke kitep, üze ber ğaile yahap, balaları bulıp, zur ber il korop yebergen. Eselere bürenen bulğas, ularzı büreler tip yörötkender. Irıvzı başlap yebergen elege baş büre tip atağandar. Bına bez şul baş büre tokomonan kilebez inde.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

C. İlk ve Erken Tarihle İlgili Efsaneler

85. Büriler Nesli

Biz Büriler kabilesiyiz. Eskiden ismimiz Üsergen imiş. Atalarımız konup-göçüp gezerken küçük bir kurda rastlamış. Bir avcı bunu avlamak isteyince kurt dile gelip şöyle der: "Vurma beni, kuyruğumdan tutup yere çal". Avcı onun dediğini yapınca o çok güzel bir kıza dönüşmüş. Avcı onu alıp geri dönmüş ve birlikte yaşamaya başlamışlar. Üsergen'ler buna razı olmamış, bunları kovup çıkarmışlar. O zaman avcı başka bir yere gidip, bir tek ev yapıp, çocukları olduktan sonra büyük bir il kurmuş. Anneleri kurttan olunca oğullarını "Büriler" diye çağırmışlar. Kabileyi başlattığından bahsedilen avcıyı baş büri diye adlandırmışlar. İşte biz o baş büri neslinden geliyoruz.

Büreler Arahı[86]

Dim buyınan un ike yortlo keşe bezzeñ İrendek buyına küsep ultıralar. Ular arahında Saptaryan karttıñ Morazım isemle ulı bula. Valstar horağas, kart unı Meskevge ukırğa yebere. Morazım unda tuğız ay ukığas, Irımburğa horunjay itep yeberele. Unda at menen hezmet ite. Ul tabipsılıkka ukığan bula. Morazım hezmette sakta atahı Saptaryandı paraliç huğa. Şul sebeple Morazımdı yullap haldattan

[85] Nezerşina, age. s. 106-107
[86] Nezerşina, age. s. 107

kaytaralar. Unıñ ordenı, mizaldarı küp bula. Bıl avılda atahınıñ doşman keşelere bulıp, Morazım kaytkas ta, ular, altı yort keşe, ikense yerge küsep kiteler.

Morazım her vakıt könderen hunarza ütkere. Unıñ éttere hem söyörge ılasını bula. Ul yış kına büreler avlay. Yete ulı bula. Ulandarı zurayğas, barıhın da éyertep, hunarğa yörör bulğan. Ular hunarğa kitken vakıtta:

-Ana, büre, yete ulın éyertep, hunarğa kitte,- tip kala torğan bulğandar. Şuğa küre "büre kumaşatı" tağılıp kalğan. Üze ülgenden huñ ulandarın da "büreler", yeke "büreler arahı" tip yörötkender.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

C. İlk ve Erken Tarihle İlgili Efsaneler

86. Büriler Uruğu

On iki haneli bir aile, Dim boylarından bizim İrendik boyuna göçüp yerleşirler. Onların arasından Saptaryan adlı bir ihtiyarın Morazım isimli oğlu olur. Vlastar isteyince ihtiyar oğlunu Moskova'ya okumaya gönderir. Morazım on dokuz ay okuyunca Irımburg'a horunjay olarak gönderilir. Orada at ile hizmet eder. Tıbbiyyede okuyormuş. Morazım ordunun hizmetindeyken babası Saptaryan felç olur. O yüzden Morazım'ı askerlikten geri çağırırlar. Onun nişanları, madalyaları çokmuş. Bu köyde babasına düşman olan insanlar varmış. Morazım dönünce onlar, altı ev, başka yere göçüp gider.

Morazım her zaman günlerini avlanmakla geçirirmiş. Onun köpekleri ve sevdiği bir doğanı varmış. O sık sık kurt avlarmış. Yedi oğlu olmuş. Oğulları büyüyünce hepsini yanına alıp ava gidermiş. Onlar ava gittikleri zaman:

-İşte büri yedi oğlunu alıp avlanmaya gitti, derlermiş. Onun için "büri" lakıbı takılmış. O öldükten sonra oğullarını da "Büriler" ya da "Büriler uruğu" diye çağırmışlar.

Alıp Tokomo[87]

Bik boron Alıp tigen ğelemet dev batırzar bulğan, imeş. Ular Mağaş işe vağırak tavzı ber gene aşatlap üter bulğan, ozon sılğıy tirekterze, ıştan töbön yırta tip, ülen şayı la kürmey, yolkop taşlar bulğandar. Şul Alıptarzıñ berehe kayzandır yavzan kaytkas, kınyırak kün katahına tulğan balsıktı kağıp keygen iken, uşl balsık öyömönen elege Alıp tavzarı hasil bulğan da kuyğan: ike kata balsığınan -ike tav. Şunan atlap yete azım arı kitken, baskan ber éze zur- zur yete yalan bulıp kalğan, ti. Şul yete olo yalan başkorttarzıñ azak yete yeylev töbegene eylengen. Başkorttarzıñ boronğo ırıv başı la ana şul Alıp batırzarınan, şularzıñ ber ulı Alpamışanan başlanğan, imeş, tizer.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

C. İlk ve Erken Tarihle İlgili Efsaneler

87. Alp Nesli

Çok eski zamanlarda adına Alp denen dev kadar büyük bahadırlar varmış. Onlar Mağaş gibi ufak dağları tek bir adımda aşıp geçer, çok uzun kavaklar pantolonun ağını yırtar diye düşünmez, kavakları ot gibi görüp yolup atarlarmış. O alplerden birisi bir gün savaştan dönerken kınyırak'ına dolan balçığı döküp yeniden giymiş, o balçık yığınından Alp dağları meydana gelmiş imiş: İki çizmesinin balçığından iki dağ. Sonra adım atıp yedi adım ileri gitmiş, bastığı bir ayak izinden büyükçe yedi ova oluşmuş. O yedi büyük ova, sonradan Başkurtların yedi yaylası olmuş. Güya Başkurtların ilk ataları, işte o Alp bahadırlarının oğlu olan Alpamışa'dan başlamış imiş, derler.

Yete Irıv[88]

Bez ultırğan yerzen könyakta boron zamanda törökmen, nayman, tajik, nuğay tigen il halkıtarı yeşegen. Bıl ilder üz- ara hıyışmay, yer ösön talaşıp yeşegen. Şular arahınan nuğay ile kalkınıp sıkkan da tönyakka yul totkan. Yulda nuğayzarğa ber öyör büre osrağan. İl başlığı eytken: "Büre öyörö kayza tuktaha, bez şunda töyek

[87] Nezerşina, age. s. 107
[88] Nezerşina, age. s. 107-108

kororboz". Büre öyörö bülenep –bülenep Ural urmandarına, Ağizel başına kilep tuktağandar. Nuğay ile le yetege ayırılıp, yete ırıv bulıp şul töbekke taralğan.

Tamyan menen Katay ırıvzarı Ağizel başında kalğan. Tübenerek Böryen ırıvı tuktağan, tağı la tübenerek Tüñgever, Ağizel tamağında ak başkort ırıvı tuktağan. Éyek buyında Kıpsaktar, bezzeñ avıl ultırğan urındarzı Üsergen ırıvı bilegen.

Huñğarak bıl ırıvzarğa kazak barımtahı başlana. Başkorttar arahınan yav kaytarır batırzar sığa: Kese Hürem buyında –Sura batır, Yuldaşta – Kük Kaşka batır, Muynakta –Kotor batır.

Kotor batır, küp kene bereleşkenden huñ, yeşegen töbegenen küsep kiterge mecbur bula. Kotorzoñ ulı Muynak kart dürt ulın da kartataları yeşegen yerge küserep ultırta. Oşonan inde Ürge Muynak, Urta Muynak, Tübenge Muynak, Belekey Muynak avıldarı barlıkka kile.

Kotor küsep kitkende tav aşa artılğan yuldı Küs yulı tip atayzar. Bıl yul Sazalı avılınan altı sakrım ürzerek.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

C. İlk ve Erken Tarihle İlgili Efsaneler

88. Yedi Kabile

Bizim oturduğumuz yerin güney tarafında eskiden Türkmen, Nayman, Tacik, Nogay denilen illerin halkları yaşarmış. Bu iller birlikte yaşamaya razı olmayıp toprak için kavga edip dururlarmış. Onların arasından Nogay ili kalkıp çıkmış ve güneye doğru yol tutmuş. Yolda Nogaylara bir kurt sürüsü rastlamış. İlin reisi şöyle söylemiş: "Kurt sürüsü nerede durursa biz de orada ev kurarız." Kurt sürüsü bölüne bölüne Ural ormanlarına, Ağidil başına gelip durmuş. Nogay ili de yediye ayrılıp yedi kabile olarak o toprağa dağılmışlar.

Tamyan ile Katay kabileleri Ağidil'in başında kalmış. Aşağılarında Böryen kabilesi durmuş, daha da aşağıda Tüngevir, Ağidil boğazında Ak Başkurt kabilesi konaklamış. Eyik boyuna Kıpçaklar, bizim köyün bulunduğu yerlere Üsergen kabilesi yerleşmiş.

Sonra bu kabilelere Kazak yağması başlamış. Başkurtlar arasından savaşçı bahadırlar çıkmış: Küçük Hürem boyundan Sura Batır, Yuldaş'tan Kük Kaşka Batır, Muynak'dan Kotor Batır.

Kotor Batır çok çarpışmalardan sonra yaşadığı yerden göçüp gitmeye mecbur olur. Kotor'un oğlu ihtiyar Muynak dört oğlunu alıp atalarının yaşadığı yere göçüp yerleşir. Ondan sonra Yukarı Muynak, Orta Muynak, Aşağı Muynak ve Küçük Muynak köyleri ortaya çıkar.

Kotor'un göçüp giderken dağı geçmek için tırmandığı yola Küs yolu derler. Bu yol Sazalı köyünden altı kilometre yukarıdadır.

Başkorttarzıñ Sığışı[89]

Uraldıñ bıl yağında yeşegen başkorttar Ural hırtınıñ tege (könbayış) yağınan küsep kilgen. Başkorttar kilep ultırğansı, bında berey törlö halkı yeşegenderme, yukmı- unıhı bildehez.

Kizeges küle buyınıñ ike yağında uba tip yörötölgen ike tübe kalkıp tora. Oşo ubalarzıñ ırzın tabağına okşap yatkan urındarında keberlektere le bar. Boron – borondan tönyaktağı ubanı Yeget batşa ubahı tip, e könyaktağıhın Kız batşa ubahı tip yöröteler. İmeş, bıl tirele ular ikehe batşalık itken bula.

Ele keleş te yereşmegen Yeget batşa Kız batşağa : "Miñe keyevge sığır bulhañ, keleşlekke alır inem", -tigen iken, Kız batşa bığa şunday şart kuyğan: "Bılay ğına sığa almayım, tevze batırlığıñdı kürhet. Min bıl tübenen, e hin anav tübenen torop, uk atışıp karayık. Eger ze hin teyzerep, min isen kalham, böte ğeskerem menen hiñe sığırmın; e inde yazlıkhañ, böte ğeskereñ menen hin miñe kol bulırhıñ", tigen kız yegetke.

Bılar şulay, ikehe ike tübenen torop, uk atışa başlayzar. Başta yeget ata. Uk kızzıñ ayağın ğına sıyıp kite. Şunan kız atıp yebere. Bınıñ uğı yegetteñ yöregene kilep teye le, yeget şunda uk yen bire.

Yeget yağındağı mayzanda ultırğan karttar, bıl helde kürges: "Kız kolo bulğansı, alışıp ülgeneñ artığırak", - tip atışa başlayzar. Atışta ike yaktan da bik küp

[89] Nezerşina, age. s. 108-110

keşe kırıla. Ahırza, Yeget batşa yağınıkılarzıñ isen kalğandarı: "Bılaytıp kırılıp bötkense, Kız batşanıñ kolo bulayık ta kalayık",- tip Kız batşağa baş halalar.

Ülgenderzeñ bötehen de yıyıp alıp, yav koraldarı, keyem- halımdarı menen berge ike tübe başında yerleyzer.

Bıl helden huñ Kız batşa bik küp yerzerge yav sabıp, bik küp batşalarzı üzene kol ite. Ahır kilep, ul tağı ber yeş batşanı osrata. Bıl yeget Kız batşağa: "Hin baytak halıktı kırzıñ, eyze, hezer mineñ menen alışıp kara",- ti. Bılar şulay höyek haplı aybaltaların bolğap, kara- karşı sabışıp kilgende, attarı ber –berehene bereleler za, ikehe ike yakka sesrep barıp töşeler. Yeget şunda uk hikerep torop kızğa uktala: "Kayhıhına rizahıñ, yeneñde bireheñme, malıñdımı? Yeneñ yel bulha, mineñ bisem bul, yel bulmaha, hezer yeneñde alam!"- tip ikeneñ beren haylarğa kuşa. Kız, yenen yel kürep, ahırza bığa keleş bulırğa rizalık bire, e ğeskere yeget kulına küse.

Ana şul zamandan torop kalğan bıl tübeler. Bezzeñ tirele ularzı tübe tip te, uba tip te yöröteler. Bına oşo uba –tübeler uk atışırğa merey bulğan, tizer.

E bındağı halıktıñ kayhıhı şunda ülep bötken, kayhıhı kayza küsep kitken. Şunan huñ bıl yerzerge Ural aryağınan başkorttar kilep ultırğan.

İmeş, Ey yılğahı buyında kön itken Biksentey isemle başkort kartınıñ ber zaman şulay maldarı yuğala. Şularzı élzlerge kart üzeneñ ulın sığarıp yebere. Ulı maldarzı ézlep yöröy torğas, Ural hırtınıñ bıl yağına kilep sığa. Maldarzı tabıp, atahına eylenep kaytkas: "Unda ber nindey ğesker –felen de yuk, yere le bik yakşı, tigez yer, eyze, atay, şul yerge küsep ultırayık!"- tip kıstay başlay. E bığasa Eyze başkorttarı : "Ural aryağında yer ze yuk, donya şunda barıp böte iken",- tip yörör bulğandar. Biksentey kart: "Bey, bılay bulğas, Ural aryağında la donya bar iken dehe!" – tip kuya. Şunan, ulandarın yıyıp alıp, keñeş- töñeş iteşe le bıl yakka küsenep ultıra. Unıñ un ike ulı bula. Un ikehen de ul başlı –küzle itkes, törlöhö törlö yerzen urın haylap, her berehe üz dönyahın korop yebere.

Biksentey kart bik bay bula: üzeneñ mal tıvarı menen ul Ural hırtınıñ köntıvış tiphenenen alıp kazaktarzıñ Amankarağay urmanına tiklem yeylenep yatkan aralıkta küsenep yöröy. Ul şulay ber saktı Aman- karağaş urmanı tirehende yeylevze yatkanda, kazaktar bınan: "İke kızıñdı bizge bir",- tip nıkışa iken. Biksenteyzeñ ike

ulı kızzarın kazakka birerge riza bulmağas, bılarzıñ ikehen de esirlekke élekterep, kol itep kuyalar.

Ber ni tiklem vakıt ütkes, kazaktar, törlö yarış-beyge uzğarmak bulıp, zur yıyın yıyalar. Bıl ike batırzı şunda ügez menen alıştıra sığaralar. İke tuğandıñ kesehe, mayzanğa sığıp, ügezzeñ ike mögözönen élekterep ala la kayırıp kilterep sığara. İke mögöz ze bınıñ kuldarınan töşmey torğas, ağahı kustıhınıñ kuldarınan hılap- hıylap, mögözzö sak töşöre. Bıl helde kürges, kazaktar keñeş- töñeş iteşeler ze: "Bılar bezzeñ halıktı üz yaktarına avzarıp kuymahın",- tip kurkıştarınan ike batırzı la kire kaytarıp yebererge bulalar.

Şulay itep, Biksentey karttıñ un ike ulınan Eyze ırıvı tip yörötölgen un ike avıl taralıp kite: Metele, Ülende, Olo Karağaykül, Subraş avılı, Sobhanğol avılı, Kesekey Karağaykül, Morat avılı, Komsül avılı, Olo Oltırak menen Kesekey Oltorak avılı, Bötök avılı, Kuja avılı. Bılarzıñ bötehen de eyzeler tip yöröteler.

Eyzelerzen alda bıl yerzerge Tabın ırıvı kilgen, eyzeler tabındarzıñ yerene yeberelmeş kene tip höylezer. Kalay bulha la bulğandır, tik eyzelerzeñ de tabındarzıñ da her bereheneñ helene karata üz yerzere üzzerene yeterlek bik mul bulğan. Şulay za bıl yaktağı altın- kömöşlö, meğzen- timerle, küldere küp yerzer tabındarğa karağan. Tabındarzıñ bında kasandırak kilep ultırğanı bildehez.

E katay menen böryender- bezzen başka ırıvzar, teldere le göröf –ğezettere le bezzekenen ayırılıp tora; ularzıñ höyleveşe, göröf- ğezete kırğız- kazakka tartımırak. Ular kayzan kilep sıkkandır- unıhı bezge karañğı...

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

C. İlk ve Erken Tarihle İlgili Efsaneler

89. Başkurtların Çıkışı

Ural'ın bu tarafında yaşayan Başkurtlar, Ural sırtının diğer (batı) tarafından göçüp gelmişler. Başkurtlar gelip yerleşinceye kadar burada başka türlü halklar yaşamış mı yaşamamış mı bilinmiyor.

Kizeges gölü boyunun iki tarafında kurgan denilen iki tepe dikilip durur. O kurganların harman düzlüğüne benzeyen yerlerinde kabirlikleri var. Çok eski zamanlarda, kuzeydeki tepeyi Yiğit padişah tepesi diye, güneydekini ise Kız

padişahın tepesi diye adlandırırlarmış. Güya bu çevrede onların ikisi padişahlık etmiş.

Henüz evlenmemiş olan Yiğit padişah Kız padişaha "Benimle evlenecek olursan seni eşliğe alırdım." demiş. Kız padişah buna şöyle bir şart koşmuş: "Böyle evlenemem, önce bahadırlığını göster. Ben bu tepede, sen de o tepede durup birbirimize ok atalım. Eğer sen bana değdirirsen ve ben sağ kalırsam bütün askerimle seninle evlenmek için gelirim; eğer kaybedersen bütün askerinle sen bana köle olursun." demiş.

Bunların ikisi iki tepede durup ok atışına başlarlar. İlk olarak yiğit atar. Ok kızın ayağının yanından sıyrılıp gider. Ondan sonra kız ok atar. Onun oku yiğidin yüreğine gelip değer ve yiğit orada can verir.

Yiğidin tarafındaki meydanda oturan ihtiyarlar bu durumu görünce "Kızın kölesi oluncaya kadar savaşıp ölmek daha iyidir." deyip ok atmaya başlarlar. Savaşta iki taraftan da pek çok insan kırılır. Sonunda Yiğit padişahın taraftarlarından sağ kalanlar "Böyle yapıp kırılıp bitinceye kadar Kız padişahın kölesi olalım." deyip Kız padişaha baş eğerler.

Ölenlerin hepsini toplayıp savaş silahları, giyimleriyle birlikte iki tepenin başına gömerler.

Bu olaydan sonra Kız padişah pek çok savaşa gidip, pek çok padişahı kendisine köle eder. Sonra o yine genç bir padişaha rastlar. Bu yiğit, Kız padişaha "Sen her zaman halkı kırdın, haydi şimdi benimle savaş." der. Bunlar kemik saplı ay baltalarını sallayıp karşı karşıya savaşırken atları birbirine çarpışır, bu yüzden ikisi de iki tarafa sıçrayıp düşer. Yiğit, o zaman ok gibi sıçrayıp kalkar ve kıza saldırır: "Hangisine razısın, canını mı veriyorsun malını mı? Canın kıymetli ise benim karım ol, kıymetli değilse şimdi canını alayım!" deyip ikisinden birini seçmesini emreder. Kız, canını kıymetli görüp sonunda bununla evlenmeye razı olur, askeri de yiğidin eline geçer.

İşte o zamandan kalmıştır o tepeler. Bizim çevrede onları tepe diye de kurgan diye de adlandırırlar. İşte o kurgan-tepeler ok atmak için hedef olmuşlar, derler.

Halkın bir kısmı burada ölmüş, bir kısmı da başka yerlere göçüp gitmiş. Ondan sonra bu yerlere Ural'ın öbür yakasından Başkurtlar göçüp gelmişler.

Güya Ey nehri boyunda yaşayan Biksentey isimli ihtiyar Başkurt'un bir gün hayvanları kaybolur. İhtiyar onları araması için oğlunu gönderir. Oğlu hayvanları arayıp gezerken, Ural sırtının bu tarafına çıkagelir. Hayvanları bulup babasının yanına dönünce "Orada hiç asker falan yok, topraklar çok güzel ve dümdüz. Baba göç edip oraya yerleşelim!" diye yalvarmaya başlar. Ama ona da Eyzi Başkurtları "Ural'ın ardında toprak yok, dünya burada bulunandan ibaretmiş." diye söylerlermiş. İhtiyar Biksentey "Vay! Böyle olunca Ural'ın ardında dünya varmış demek ki!" der. O zaman oğullarını toplar, danışıp konuşurlar ve bu tarafa göç edip yerleşirler. Onun on iki oğlu varmış. O, on ikisini de evlendirince hepsi farklı yerlerden toprak seçip kendi dünyalarını kurmuş.

İhtiyar Biksentey çok zengin olmuş. Mal ve davarı ile o Ural sırtının doğu ovasından başlayıp Kazakların Aman-Karağay ormanına kadar ulaşan alanda göç edip dururmuş. Böyle bir zamanda, o, Aman-Karağay ormanı civarındaki yaylada yaylanırken Kazaklar buna "İki kızını bize ver." diye ısrar etmiş. Biksentey'in iki oğlu kızlarını Kazak'a vermeye razı olmayınca, Kazaklar bunların ikisini de yakalayıp hapse atmış.

Aradan biraz zaman geçince Kazaklar çeşitli yarışlar ve at koşusu düzenleyip büyük bir toplantı yapmışlar. Bu iki bahadırı orada öküz ile güreştirmek için (meydana) çıkarmışlar. İki kardeşin küçük olanı, meydana çıkıp öküzün iki boynuzundan yakalamış ve onları çevirip çıkarmış. İki boynuz da bunun kollarından düşmeden durunca, ağabey, küçük kardeşinin kollarından itinayla boynuzu düşürmüş. Bu hâli görünce Kazaklar toplanıp konuşmuşlar ve "Bunlar bizim halkımızı kendi taraflarına kandırıp götürmesinler." deyip korkularından iki bahadırı geri göndermişler.

Böylelikle ihtiyar Biksentey'in on iki oğlundan Eyzi kabilesi denilen on iki köy ortaya çıkmış: Metele, Ülende, Büyük Karağaykül, Subraş köyü, Sobhangol köyü, Kesekey Karağaykül, Morat köyü, Komsül köyü, Büyük Oltorak ile Küçük Oltorak köyleri, Bötök köyü, Kuca köyü. Bunların hepsine Eyziler derler.

Eyzilerden önce buraya Tabın kabilesi gelmiş, Eyziler Tabınların yerine gönderilmiş, diye söylerler. Nasıl olmuşsa olmuş Eyzilerin de Tabınların da her birinin haline göre toprakları kendilerine yetecek derecede bolmuş. Bu taraftaki altını, gümüşü, manganezi, demiri ve gölleri çok yerler Tabınlar'a kalmış. Tabınlar'ın buraya ne zaman gelip yerleştikleri bilinmiyor.

Katay ile Böryenler ise bizden ayrı kabileler, dilleri de örf ve âdetleri de bizimkinden farklıdır. Onların konuşmaları, örf ve âdetleri Kırgız-Kazak'a benzer. Onların geldikleri yer karanlıktır.

Bayıvlı Irıvı[90]

Élek ber batır bulğan. Ul kuş yörekle bulğan. Şuğa unı Kuşlak batır tip yörötkender. Ul hunar totkan, bik mergen bulğan. Şülgenkülden böte koş- kort, keyek- yenlekte atıp bötken de bıl yoklarğa yatkan. Şunan bığa Şülgenküldeñ Hujahı kilep sıkkan. Eytken: "Atma koş- kortto, kırma keyek- yenlekte. Min hiñe mal birem".

Kuşlak, riza bulıp, kulındağı koşon birgen. Şuğa bereber kül éyehe tegege külden yılkı malı sığarğan. Tik şunıhı ükeneske kalğan: külden yılkı malı sıkkanda, Kuşlak artına eylenep karağan, érkeleşep sığıp kilgen yılkı malınıñ yartıhı kire külge sumğan. Sığıp ölgörgene Kuşlaktıkı bulıp kalğan. Yılkı malı küp sıkkan. Şunı totam tip Kuşlak üze ülep kitken. Unıñ ber ulı kalğan. Malı küp bulğanğa küre unı bay ulı (bayıvlı) tip atağandar. Bayıvlı ırıvı bına şunan başlana. Ul Böryen neselenen, Şülgenkülde şuğa küre Yılkısıkkan kül tizer.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

C. İlk ve Erken Tarihle İlgili Efsaneler

90. Bayıvlı Kabilesi

Eskiden bir bahadır varmış. O cesur yürekliymiş. Onun için onu Kuşlak Batır diye çağırırlarmış. O, aynı zamanda çok av avlayan iyi bir avcıymış. Şülgengöl'ün bütün kuşunu, yabanî hayvanlarını avladıktan sonra uyumuş. O zaman

[90] Nezerşina, age. s. 110

buraya Şülgengöl'ün iyesi gelmiş. O şöyle demiş: "Vurma kuşu, kırma geyik ve canlıları. Ben sana mal veririm."

Kuşlak razı olup elindeki kuşu vermiş. Derhal gölün iyesi gölden yılkı çıkarmış. Yalnızca şuna çok pişman olmuş: Gölden yılkı çıkarken Kuşlak arkasına dönüp bakmış. Bir araya toplanmış olarak gelen yılkının yarısı geriye dönüp göle dalmış. Çıkıp gelebilenler Kuşlak'ın olmuş. Yılkı çok çıkmış. Birini tutmak isterken Kuşlak ölüvermiş. Onun bir oğlu varmış. Malı çok olduğu için ona zengin oğlu (bayıvlı) diye ad vermişler. "Bayıvlı kabilesi" işte ondan başlar. O Böryen neslindendir. O zamandan sonra Şülgengöl'e Yılkısıkkangöl demişlerdir.

Ezem Tarpanı[91]

Élek bında ezem zatı bulmağan. Kötöv- kötöv tarpan mal yörögen, öyör-öyör kırağay keyek- yenlek yörögen.

Ber ezem kilep sıkkan da tarpan maldı totarğa uktalğan. Mal bığa baş birmegen, oşo yakka tartkan. Tege ezem, mal artınan éyerep, Tuk buyına kilep sıkkan. Berestavğa kilep yetkes, maldı yuğaltkan. Aptıraşta kalğan bıl. Kayza barırğa belmey yjrjp yatha, küre: ber tay yöröp yata. Tota bıl taşzı, menep atlana la kamsıhı menen huğa. Şul sak tay ber hılıv kızğa eylene. "Hukma miñé, ağay, min hineñ yazmışıñ",- ti bıl. Bıl tay- ezem tarpanı iken. Şunan bılar Tuk buyında kıvış korop tora başlağandar. Baştay ırıvı bına şunan taralıp kitken.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

C. İlk ve Erken Tarihle İlgili Efsaneler

91. İnsanın Tarpanı

Eskiden burada insanoğlu yokmuş. Sürü sürü vahşi atların ataları, yığın yığın vahşi geyik ve canlı gezermiş.

Bir adam çıkagelmiş ve vahşi atları yakalamaya çalışmış. Hayvanlar buna baş eğmemiş, bu tarafa kaçmışlar. O adam hayvanın arkasına takılıp Tuk boyuna gelip çıkmış. Berestav'a gelince hayvanı kaybetmiş. Bu şaşırıp kalmış. Nereye

[91] Nezerşina, age. s. 110-111

gideceğini bilmeden gezerken bir de görür ki bir tay dolaşıyor. Bu tayı tutar, binip kamçıyla vurur. O zaman tay güzel bir kıza döner. Kız "Ağabeyi bana vurma, ben senin kaderinim." demiş. Bu tay insanın ilk atasıymış. O zaman bunlar Tuk boyuna yurt kurup yaşamaya başlamışlar. Baştay kabilesi işte ondan çoğalmış.

Ayıv Arahı[92]

Bezze ayıv arahı küpten kile. Ul şulay kilep sıkkan: ber hunarsı ayıv balahı alıp kaytkan. Kaytha: bıl ayıv balahı ezemse höyleşe, ti. Ğejephene bıl, horaşa. Baktiheñ, tege töptö ayıv balahı tügel, ezem tarpanı iken. Üsken hayın bıl ezem zatına okşay, ti. Üze bik ğeyretle, köslö bulıp kitken, ti. Keleş eyttergende uğa tiñ taba almağandar. Sızatmay ülterep tik tora iken. Tuk buyında ber kız bulğan. İke tirmen taşın ike kultığına tığıp yörör bulğan. Ayıv batır menen bılar kös hınaşıp karağandar. İkeheneñ de kösö ber bulıp sıkkan. Bılar ir menen katın torop kitkender. Ayıv arahı şunan taralğan. Ul bezzeñ Böryende gene tügel, Üsergende le bar. Bik taralğan tokom ul.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

C. İlk ve Erken Tarihle İlgili Efsaneler

92. Ayı Soyu

Bize ayı soyu çoktan gelmiş. O şöyle ortaya çıkmış: Bir avcı, ayının yavrusunu alıp eve gelmiş. Dönünce bu ayı yavrusunun insan gibi konuştuğunu görmüş. Bu tuhafına gitmiş, soruşturmuş. Eskiden o ayı yavrusu değil, insanın atasıymış. O büyüdükçe insanlara benzemeye başlamış. Kendisi çok gayretli ve güçlü imiş. Evlenmesi için ona denk kişi bulamamışlar. Ayı sabretmeye çalışıp yalnız yaşarmış. Tuk boyunda bir kız varmış. İki değirmen taşını iki koltuğunun altına koyup gezermiş. Ayı bahadır ile bunlar güç sınamaya karar vermişler. İkisinin de gücü birbirine denk çıkmış. Bunlar karı koca olarak yaşamışlar. Ayı soyu bunlardan dağılmış. O yalnızca bizim Böryen'de değil Üsergen'de de vardır. Pek yaygın bir soydur.

---

[92] Nezerşina, age. s. 111

Şaytan Irıvı[93]

Ber Başkort kartı şulay urmanğa hunarğa kite. Şunda ul keşe kiyefetendege şaytandı osrata. Tev kürevze unıñ şaytanmı, keşeme ikenen de ayırğıhız iken. Şaytan bığa:

-Eyze, kittek mineñ, -tiges, kart, unı-bını uylap tormay, tota la kite. Şul ike arala karañğı la töşöp ölgöre. Şaytan tağı:

-Eyze, yoklarğa yatayık,- tiges,bıl da karışıp tormay. Yatalar bılar. Tik kart, yoklağan keşe bulıp, şaytandı añdıp yata. Ber sak şaytan avızınan ut sıkkanın kürep kala bıl. Şunda éşteñ nize ikenen hizep ala la, torop, sıtır- satır öyöp, sekmene menen kaplap kuya. Üze, ber yakkarak kitep, ni bulır iken, tip küzete başlay.

Şaytan avızınan sıkkan ut sekmenen yalmap alğas, kart mıltığın toskap, şaytanğa atıp yebere. Şaytan hikerep tora la, aldın- artın da karamay, yügerep sığıp kite. Kart bını ber tav kıvışına kerep kitkense küzetep bara. Ber az torğas, tav kıvışına kerhe, kıvışta şaytandıñ ike bisehe buzlaşıp ultıra iken. Kart bılarzan:

-Huja öyzeme?- tip horağas, bılar:

-Öyzelegen öyze le, bik katı avırıp yata şul, torğozorğa yaramay,- tizer.

-Ulayha, min unı havıktıra alam, eyze, kürhetegez,- tip nıkışa kart. Unı şaytan yatkan kıvışka ütkerep yebereler. Şaytan unı tanımay za, ti. Kart uğa baştan-ayak karap ala la:

-Min hine havıktıra alam. Tik hiñe ber şartım bar. Havığıvıñ hakına yeş biseñde miñe birerheñ,- ti.

Şaytan riza bula. Kart bınıñ biseleren sığarıp yebere le üzen bıvıp ültere. Azak, biseler yağına sığıp, olohona:

-Hujañ yokoğa kitte. Ul ele bik ozak yoklar, üze tormayınsa, uyatırğa yaramay,- ti ze, yeş bisehen alıp, avılına kaytıp kite.

Yeş bise menen kart bik tatıv yeşey. Tik ul berey yerge sığıp kiter bulha, yeş bise her sak bınan kasan kaytırın horap kala iken.

Ber sak bıl kötmegende gene kaytıp kerhe, bisehe kulındağı yomarlanğan yöndö karap ultıra iken. Bıl kilep kerev menen, bisehe yomğaktı hul yak kultık astına

---

[93] Nezerşina, age. s. 111-112

tığıp kuya hala. Şunda ğına biseheneñ unan ber kasan da kultık astına kağılmavın horğanı isene töşe.

Yoklarğa yatalar. Bisehe yoklap kitkes, bıl unıñ kultık astın hermep karaha, kul hıyırzay ber tişege bar, imeş. Bıl şunda kulın tişekke tığıp yebere le biseheneñ yöregen hurıp ala. Bına şuğa küre le şaytan bisehenen taralğan bıl Közey ırıvın Şaytan- Közey ırıvı tip yöröteler.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

C. İlk ve Erken Tarihle İlgili Efsaneler

93. Şaytan Boyu

Yaşlı bir Başkurt ormana avlanmaya gider. Orada insan şekline girmiş olan şeytana rastlar. İlk bakışta onun şeytan mı, insan mı olduğu belli olmuyormuş. Şeytan buna:

-Haydi birlikte gidelim, diyince ihtiyar onu bunu düşünüp durmaz, çıkıp gider. Onların ikisi karanlık bir yere inip giderler. Şeytan yine:

-Haydi uyuyalım, diyince buna da karışmaz. Yatarlar bunlar. Yalnız ihtiyar uyumuş gibi görünüp şeytanı aldatır. O bir süre sonra şeytanın ağzında ateş çıktığını görür. O zaman işin ne olduğunu sezer ve kalkıp çalı çırpı yığıp, onları sekmeni ile kapatıp bırakır. Kendisi ise bir köşeye saklanıp ne olacak diye gözetlemeye başlar.

Şeytanın ağzından çıkan ateş sekmeni kaplayınca, ihtiyar tüfeği ile nişan alıp şeytanı vurur. Şeytan sıçrayıp kalkar ve önüne ardına bakmadan koşarak çıkıp gider. İhtiyar onu bir dağ oyuğuna girinceye kadar gözleyip gider. Biraz bekleyip dağ oyuğuna girince, oyukta şeytanın iki karısının hüngür hüngür ağlayıp oturduklarını görür. İhtiyar bunlardan:

-Evin reisi evde mi? diye sorunca, bunlar:

-Evde olmasına evde de o, çok hasta olduğu için yatıyor. Kaldırmak doğru değil, derler.

-Öyleyse ben onu iyileştirebilirim, haydi gösteriniz, deyip ısrar eder ihtiyar. Onu şeytanın yattığı oyuğa getirirler. Şeytan onu tanımaz bile. İhtiyar onu baştan ayağa kadar süzer:

-Ben seni iyileştirebilirim. Yalnız sana bir şartım var. İyileşmenin ücreti olarak genç karını bana verirsin, der.

Şeytan razı olur. İhtiyar bunun karılarını dışarı çıkarır ve şeytanı boğup öldürür. Sonra karılarının yanına çıkıp büyüğüne:

-Kocan uyudu. O hele çok uzun süre uyur, kendi kalkmayınca uyandırmak olmaz, der ve genç karısını alıp köyüne geri döner.

Genç karısıyla ihtiyar çok mutlu yaşarlar. Yalnız, o bir yere çıkıp gidecek olsa, genç karısı, her zaman buna ne zaman döneceğini sorup dururmuş.

Bir gün, adam karısının beklenmediği zaman geri dönüp içeri girince, karısının elinde yuvarlanan yüne bakıp oturduğunu görür. Bunun gelip girmesiyle, karısı yumağı sol taraftaki koltuğunun altına koyar. Bu olaydan bir süre sonra, adamın aklına karısının koltuğunun altına soktuğu şeyi sormak gelir.

Uyurlar. Karısı uyuyunca bu onun koltuk altını yoklayıp bakar ki el sığacak kadar bir delik var. Adam, o zaman elini deliğe sokup karısının yüreğini koparıp çıkarır.

İşte onun için şeytan karısından yayılan bu Közey kabilesini Şaytan-Közey kabilesi diye çağırırlar.

Şürele Nesele[94]

Berevzeñ kük yurğahı bulğan. Şul kük yurğa kön de tirlep kayta iken. Kis ap-arıv ğına sığıp kite, irtenge yanıp- beşep, tirlep kayta. Şunan ni éşlerge? Añdıp bara bıl, belmek bula. Añdıp torha, kük yurğanı şürele şulay yafalay iken. Kük yurğanıñ koyroğona yebeşep, höyrelep kile le, attı tirletep, tiren ésep lezzetlene iken.

Şunan bıl ezem ber köndö kük yurğahın ısmalağa buyap yebere. Şunan şürele kük yurğağa menep atlanğan da kabattan töşe almağan. Yebeşep, yeylevge kaytkan. Tege ezem şürelene tartıp töşörgen da yarğan da yarğan. Yara torğas, şürele ber bise tösöne ingen. Şunan tege ezem, hak yazğanı oşo iken, tip şul şürelene katın itep alğan da kuyğan. Şul şürele bisenen biş ul tıvgan. Bına oşo biş uldıñ başı oşo avılda. Bezzeñ Kinyeğol avılın ikense törlö Bişul avılı tizer. Şul avlıda şürele nesele

[94] Nezerşina, age. s. 112

le bar. Bına min üzem şul şürele tip atalğan neselden (iney yaklap), atay yaklap kıpsakka karaybız. Yen- kıpsak tip yöröteler.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

C. İlk ve Erken Tarihle İlgili Efsaneler

94. Şüreli Nesli

Bir adamın gök renkli bir rahvan atı varmış. O gök renkli rahvan at her gün terleyerek geri dönermiş. Akşam oldukça dinç olarak çıkıp gider, sabahleyin ise yanıp, pişip, terleyip geri dönermiş. Ona ne yapmalı? İzleyince görür ki gök renkli rahvan ata böyle eziyet eden şürelidir. O, gök renkli rahvan atın kuyruğuna yapışıp sürükleyip gelir, atı terletip, terini içip keyif alırmış.

Bu yüzden bu adam bir gün gök renkli rahvan atına katran sürüp göndermiş. O zaman şüreli gök renkli rahvan ata binmiş ama sonradan inememiş. Yapışıp yaylaya dönmüş. O adam şüreliyi çekip yere indirmiş, vurmuş da vurmuş. O vururken şüreli bir kadına dönüşmüş. O zaman adam, Tanrı'nın yazdığı buymuş deyip o şüreliyi eş olarak almış. O şüreli kadınından beş oğlan doğmuş. İşte o beş oğlun ortaya çıkması bu köyde olmuştur. Bizim Kinyeğol köyüne başka bir isimle Bişul (beş oğul) köyü derler. Bu köyde Şüreli nesli de var. Ben de şu Şüreli denilen nesildenim (anne tarafından), baba tarafından ise Kıpçaklardanız. Yin (cin) –Kıpçak diye çağırırlar.

Yarımtık Arahı (Varyant)[95]

Küpten bulğan bıl hel.

Bezzeñ ber kart şulay urmanğa kite. Şunda kunıp kalırğa tura kile bığa. Yokoğa ğına kitken iken, kemder sesenen tartkılay başlay. Küzen asıp karaha, aldında ber yarımtık (şürele) basıp tora, ti. Kart şunda uk uk –hazağın ala la yarımtıkka atıp ta yebere. E yarımtık atkan uktı kulı menen élektérep ala la bögöle-hığıla:

-Ye, tağı at, -ti iken.

---

[95] Nezerşina, age. s. 113

Kart bınıñ heyleheñ hizep ala : eger ze ul tağı ber atha, yarımtık tevge uktan yeye yahap, ikensehe menen üzen atıp ülteresek bit. Şunda ul yarımtıkka:

-Yaray, min hiñe kunakka ğına barırmın inde,-ti. Bıl vakıtta kart ele yeş bula. Barha, bınıñ ber kızına küze töşöp, keleşlekke horay. Kız bik te hılıv iken. Bıl şulay, yarımtık kızın avılına alıp kaytıp, yeş keleş menen hin de min donya köte başlay. Balaları la bula. Ularzan taralğan yarımtık arahı Tanıp avılında ele le bar.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

C. İlk ve Erken Tarihle İlgili Efsaneler

95. Yarımtık Nesli (Varyant)

Bu olay çok uzun süre önce olmuş.

Bizden bir ihtiyar bir gün ormana gitmiş. Gece orada kalmak zorunda kalmış. Henüz uykuya dalmamışken birisi saçını çekmeye başlamış. Gözünü açıp bakmış ki önünde bir yarımtık ayakta duruyor. İhtiyar hemen ok ve sadağını alır ve yarımtığa ok atmış. Ama yarımtık atılan oku eli ile yakalamış ve eğilip bükülerek:

-Ya yine at, demiş.

İhtiyar bunun hilesini sezmiş: Eğer o başka bir ok atarsa, yarımtık ilk oku yay yapıp ikincisini ona atıp öldürecek. O zaman, o, yarımtığa:

-Tamam, ben sana misafirliğe gelirim şimdi, demiş. Bu esnada adam henüz gençmiş. Gidince bunun bir kızına gözü düşmüş, onu kendine eş olarak istemiş. Kız çok güzelmiş. Adam böylece yarımtık kızını köyüne alıp dönerek genç karısıyla birlikte yaşamaya başlamış. Çocukları da olmuş. Onlardan dağılan Yarımtık neslinden Tanıp köyünde hâlâ daha var.

Bireler Arahı[96]

Olatay kart Babsak bey- Kıpsak ırıvınıñ batırı. Unıñ ulı –Küsek bey. Küsek beyzen tıvğan Timer kart bulğan. Timer karttan tıvğan Kölkaman, Kolkamandan tıvğan Türmen kart.

[96] Nezerşina, age. s. 113-114

Ber vakıt Türmen hunarğa sığıp kite. Ber tav töşkes te, hıñar sañğı éze küre. Artınan bara bıl, abaylap karay. Bıl zatıñ ayağı ikev bulıp sığa, e ul üze Bire zatınan iken. Birene bastırıp kilep yete, e tege Bire bolan huyıp torğan bula. Kurkışınan bolandıñ yartıhın Türmenge bülep bire bıl.

Kön kiseyep kite. Karağay botağın yağalar za, bılar oşonda kislerge bulalar. Türmen it beşerep aşay. Yoklarğa yatalar. Bire timer şeşte utka hala. Bire horay: "Türmen, hin kalaytıp yoklayhıñ?" Türmen eyte: "Min tış- tış itep yoklayım, e hin üzeñ nisek yoklayhıñ?"- ti. "Min yoklağanda avızımdan ut sesrep, oskandar bozrap tora",-tigen Bire. Bire yoklap kitkes,Türmen üzeneñ urınına ber sörök kihke kilterep hala la Bireneñ yoklavın küzete.

Bire hikerep tora la:

-Türmen ağay "tış" ite, timer şeşem "pış" ite, -tip hamaklay –hamaklay sörök kihkene beşekley. Şul sak Türmen Birene atıp yebere. Ul yaralana hem tişegene inep kite.

Türmen kırk kosak sıra ezerley ze unıñ artınan ine. Tav tişegenede ös kızı menen ber ebey ultıra iken. Ebey Türmenden: "Hin ni éşlep kildeñ, nindey hönereñ bar?"- tip horağan. "Min avırıv keşelerze yüneltem",- tigen Türmen. Ebey Türmenge: "At başınday altın birermen, mineñ irem avırıy, şunı davala",- tigen. "Miñe ös kızıñdıñ berehen birheñ, şebeytem",- tigen Türmen. Ebey riza bula. "Mineñ davam kişeler bulha, ul akırır za bakırır, e hez kamasavlap yörömegez, unıñ yanına kilmegez",- tigen türmen. Türmen Birene senkelep- beşeklep ültere. "Ul talıp yolay, ös könhöz karamağız",- ti ze bıl kızzarınıñ berehen üze menen alıp sığıp kite.

Türmen şul üze alıp kaytkan Bire kızı menen ozak kına ğümer ite. Şul katından tuğız ul tıva. Timer avılında yeşegen keşeler ana şul Bire nesebenen yeyelgender. Şuğa Timerze yeşevselerze bireler tip yöröteler.

Avıldıñ halıktı Karağay- Kıpsak ırıvına karay.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

C. İlk ve Erken Tarihle İlgili Efsaneler

96. Biriler Nesli

İhtiyar dedem Babsak Bey, Kıpçak soyunun bahadırıdır. Onun oğlu Küsek Beydir. Küsek Beyden ihtiyar Timer, ihtiyar Timer'den Kolkaman, Kolkaman'dan ihtiyar Türmen doğmuş.

Bir gün Türmen avlanmak için çıkıp gider. Bir dağdan inince kayak izi görür. Onun arkasından gider, onu dikkatlice inceler. Bu kişinin ayağının iki tane olduğu ortaya çıkar, onun kendisi ise Cin imiş. Cini takip edip yetişir, Cin ise geyik kesiyormuş. O korkusundan geyiğin yarısını Türmen'e bölüp vermiş.

Gün geçip gider. Karaağaç budağını yararlar ve bunlar orada gecelemek isterler. Türmen et pişirip yer. Uyumak için yatarlar. Cin demir şişi ateşe koyar. Cin sorar: "Türmen sen nasıl uyursun?" Türmen söyler: "Ben tış- tış edip uyurum, ya sen nasıl uyursun?" "Ben uyurken ağzımdan ateş saçarım, kıvılcımlar parlayıp durur." demiş Cin. Cin uyuduktan sonra Türmen kendi yerine bir çürük kütük getirip koyar ve Cinin uyumasını bekler.

Cin sıçrayıp kalkar ve:

-Türmen ağabeyi "tış" eder, demir şişim "pış" eder, deyip esprili esprili konuşup çürük kütüğü yakar. O sırada Türmen Cin'e ok atıp vurur. O yaralanır ve dağın oyuğuna inip gider.

Türmen kırk kucak çıra hazırlar, onun ardından iner. Dağın oyuğunda yaşlı bir kadın üç kızıyla oturuyormuş. Yaşlı kadın Türmen'e "Sen ne yapmaya geldin, ne gibi bir hünerin var?" diye sorar. "Ben hasta insanları sağaltırım." der Türmen. Yaşlı kadın, Türmen'e "At başı kadar altın vereyim, benim kocam hasta, onu iyileştir." der. "Bana üç kızından birini versen iyileştiririm." der Türmen. Yaşlı kadın razı olur. "Benim deva bulduğum kişiler gürültü edip bağırır, ama siz engel olmak için gelmeyin, onun yanına girmeyin." der Türmen. Türmen Cin'e iğne batırıp, onu haşlayıp öldürür. "O dalıp uyudu, üç gün bakmayın." deyip bu kızlardan birini yanına alıp çıkıp gider.

Türmen beraberinde götürdüğü Cin kızıyla uzun bir ömür sürer. O kadından dokuz oğlu doğar. Timir köyünde yaşayan insanlar işte o Cin soyundan yayılmışlar. Onun için Timir'de yaşayanları Biriler (cinler) diye çağırırlar.

Köyün halkı Karağay- Kıpçak boyuna benzer.

Geyne Irıvı[97]

Geyne batır bulğan. Ul bında bolanğa ultırıp kilep sıkkan. Ul sakta yer yözö bik halkın bulğan. Ni ösön tigende, ul sakta koyaş bulmağan. Toltav arıtındağı ajdaha kulında bulğan ul koyaş. Geyne batır kilgen de, ajdahanı turaklap, yer astınan koyaştı sığarğan. Bolan mögözöne élep, unı Tol yılğahınıñ bıl yağına alıp sıkkan. Koyaş kitken küterelep, Geynege eytken: "Kön de mine oşo vakıtta köt", -tigen.Geyne koyaştı kötken. Koyaş her kön ber vakıtta kile iken bıl yerge. Şulay her kön koyaştı kötöp torğas, Geyne oşo yerge éyeleşep kitken. Unı taşlamas bulğan. Töyek korğan. Şunan Geyne ırıvı taralğan. Geyneler başkorttoñ iñ töbö bula.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

97. Geyne Nesli

Geyne Batır varmış. O, buraya ren geyiğine binerek gelmiş. O zaman yeryüzü çok soğukmuş. Niçin derseniz, o zaman güneş yokmuş. Güneş Toltav arkasındaki ejderhanın elindeymiş. Geyne Batır geldiği zaman ejderhayı durdurup yerin altındaki güneşi çıkarmış. Ren geyiğinin boynuzuna takıp onu Tol nehrinin bu tarafına alıp çıkmış. Güneş yükselip giderken Geyne'ye şöyle söylemiş: "Her gün beni şu vakitte bekle." Geyne güneşi beklemiş. Güneş her gün aynı vakitte gelirmiş bu yere. Böyle her gün güneşi bekleyince Geyne burada yerleşmiş. Oradan ayrılmamış. Vatan edinmiş. Ondan Geyne soyu dağılmış. Geyneler Başkurtların en önemli boyudur.

---

[97] Nezerşina, age. s. 114

Tolbuyzar[98]

Élek bıl yakka, bolan yegep, ike ağay- éne kilep sıkkan. Berehe Eyne isemle, ikensehe- Geyne. İkehene ike bolan, ikehe le- ak bolan. Kilheler, bıl yerze ber zat ta yuk. Kuyı urman, ülen küp. Bolandarın yebereler za yatıp yoklayzar. İrten torhalar, bolandarı kaytıp kilgen. Tirlep- beşep, yanıp, karayıp bötkender. İkense kön bılar bolandarın yebereler ze hağalap tormak bulalar.

Tevze Eyne kite bolanı artınan. Kite –kite bıl, ber az barğas küre: urmandan ozon sesle ber yöntes ebey kilep sığa la bolandı totop atlana. Bıl- şul yerzeñ hujahı iken. İseme unıñ Tulava bulğan, üze ar zatınan, ti. Bik yemhez neme, ti, bıl, üze yalanğas, ti, tene yöntes, ti ike imsege ike yakka halınıp töşken, ti.Ber imsegen yelkehene taşlağan, ti. İkensehen bilene urağan, ti, bıl. Bolanğa atlanğan da saba, ti. Eyne, tegene kürges, kurkışınan kıskırıp yebergen. Tulava kilgen de: "Ehe, mine hağalap yöröhömö?"- tip Eynene söyöp taşlağan. Şunan tabanın tişep, kanın hurğan.

Eyne eylenep kaytmağas, ikense kön Geyne kilgen. Kilhe- şul uk hel: kot oskos ebey bolandı ızalap yöröy. Geyhe bını hağalap tora la korok hala. Korok menen bolan başınan höyrep töşöre le, sesen uratıp alıp, ebeyze kamsı menen yara başlay. Ber tamızıp ala bıl, ike tamızıp ala. Ebey ber hılıv kızğa eylenep kite.

-Ağakayım, yarma mine, -ti bıl,- min hineñ katınıñ bulırmın.

Geyne tegene bozok éşter arıtnan yörömeske ant ittere. Sesenen totop bolan mögözöne beylep, üzene alıp kayta. Ana şulay itep, Eynehe kala ülep, Geynehe kala torop, il korop.

Tulavanan taralğan bulğanğa élek bıl ilde Tulavayzar (Tulbuyzar) tip yörötkender. Bına oşo Tol yılğahın ike yaklap ultırğan il bula. Yemğehe altmış avıl. Geyne tigendere le şul bula. Bez üzebez şul Geyneneke. E tavıbızzı Toltavı tizer, yılğabızzı Tol yılğahı, tizer.

---

[98] Nezerşina, age. s. 114-115

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

C. İlk ve Erken Tarihle İlgili Efsaneler

98. Tolbuyzar

Eskiden bu tarafa ren geyiğine binmiş ağabey ve küçük kardeşi gelmişler. Birisi Eyne isimli, ikincisi Geyne. İkisinin iki ren geyiği varmış, geyiklerin ikisi de ak ren geyiği imiş. (İki kardeş) gelmişler ki buralarda bir tek insan bile yok. Orman gür, ot ise çokmuş. Ren geyiklerini göndermişler ve kendileri yatıp uyumuşlar. Sabah kalkmışlar ki ren geyikleri dönüp gelmişler, ama terleyip, pişip, yanıp, kirlenip bitmişler. İkinci gün bunlar ren geyiklerini göndermişler ve onları gözetlemeye başlamışlar.

İlk önce Eyne gider ren geyiğinin ardından. O, biraz gidince ormandan uzun saçlı ve kıllı bir ihtiyar nine çıkmış ve ren geyiğini tutup binmiş. O buranın sahibiymiş. Onun ismi Tulava imiş, kendisi ise Ar milletindenmiş. Pek çirkin bir şeymiş bu; kendisi çıplak, teni kıllı, iki memesi iki tarafa salınıp düşmüş. Bir memesini omuzuna atmış, ikincisini beline dolamış. Ren geyiğine binip koşturmuş. Eyne onu görünce korkusundan ansızın bağırmış. Tulava gelmiş ve "Ha beni mi gözetleyip geziyorsun?" deyip Eyne'yi fırlatıp atmış. Sonra tabanını delip kanını emmiş.

Eyne dönüp gelmeyince ikinci gün Geyne gelmiş. Gelmiş ki aynı durum: Korkutup can alabilecek ihtiyar bir kadın ren geyiğine eziyet ederek geziyor. Geyne bunu gözetleyip durmuş ve ona kement atmış. Kement ile ren geyiğinin başından onu çekip düşürmüş ve saçını dolayıp almış, ihtiyarı kamçı ile dövmeye başlamış. Bir vurmuş, iki vurmuş, ihtiyar güzel bir kıza dönmüş.

-Ağabeyiciğim vurma bana, ben senin kadının olurum, demiş kız.

Geyne ona kötü işlerin peşinden yürümeyeceğine dair yemin ettirmiş. Saçını tutup ren geyiği boynuzuna bağlayıp alıp kendisine götürmüş. İşte böylece Eyne ölüp gitmiş, Geyne ülke kurup yaşamış.

Tulava'dan dağıldığı için eskiden bu ülkeye Tulavayzar (Tulbuyzar) demişler. İşte o, Tol nehrinin iki tarafında kurulmuş ülkedir. Tamamı altmış köydür. Geyne dedikleri de budur. Biz de Geyne'deniz. Dağımıza Toldağı derler, nehrimize ise Tol nehri derler.

Eyne Menen Geyne[99]

Élek koyaş Tol aryağında bulğan. Unı ber ubırlı karsık urlağan bulğan. Urlap şunda, tav artında, kuyı urman arahında, ber memeryege yeşergen de donyağa sığarmay tik toto iken.

Şul sak bolanğa ultırıp, Eyne menen Geyne kilep sıkkan. Hunar itep yöröy iken bılar. Kile torğas, bılarzıñ bolanı tıbırsına başlağan. Töşöp, abaylabırak karahalar, ayak astı şunday kızğan, basıp tormalı tügel, ti. Bolan tibene başlay. Ul tibengen yerzen gene yer yarıla, ut sığıp kite. Bıl memerye tişege iken. Tege karsık olo taş menen kaplap kuyğan iken ul memeryene. Eyne menen Geyne koyaştı zur bolan tirehenen éşlengen kurjınğa halalar za Tol buyına alıp kiteler. Bıl sak ubır öyze bulmay kala. Yılğa buyına kilep yetevge, arttarınan ubır karsık ajğırıp kile. Bılar tiz gene kurjındı bolan mögözöne éleler ze, yözöp, Toldoñ bıl yağına sığalar. Şulay kotolalar. Ubır Toldoñ bıl yağına sığa almay iken.

Toldoñ bıl yağına sıkkas, bılar irkenlep alıp, kurjındı sisep yebereler. Koyaş donyağa sığıp kite.

Eyne menen Geyne şunda Tol buyında torop kala. İl koralar bılar, mal asrayzar. Bılarzan tarlağan halıktı geyneler tip yörötkender. Geyne kayhı yerze Tolbuyzar tip te eyteler.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

99. Eyne İle Geyne

Eskiden güneş Tol nehrinin diğer tarafındaymış. Onu ubırlı bir kocakarı çalmış imiş. Çalıp dağın arkasında, gür orman içinde bir mağaraya saklamış. Onu dünyaya çıkarmayıp tek başına tutarmış.

O zaman ren geyiğine binip Eyne ile Geyne çıkagelmişler. Bunlar avlanıp gezerlermiş. Gelirken bunların ren geyikleri tepinmeye başlamış. (Eyne ile Geyne) inip dikkatlice bakmışlar ki ayaklarının altı o kadar kızmış ki yere basmak mümkün değil. Ren geyiği tepinmeye başlamış. Onun tepindiği yerde yer yarılmış, ateş çıkmış. Bu bir mağaranın deliği imiş. O kadın mağarayı büyük taş ile kapatmış imiş.

[99] Nezerşina, age. s. 115

Eyne ile Geyne güneşi büyük bir ren geyiğinin derisinden yapılmış heybeye koymuşlar ve Tol boyuna alıp gitmişler. Bu sırada ubır evde yokmuş. Nehrin kıyısına geldiklerinde arkalarından ubırlı kadın bağırarak gelmiş. Bunlar hemen heybeyi ren geyiğinin boynuzuna takmışlar ve yüzüp Tol'un diğer tarafına çıkmışlar. Böylece kurtulmuşlar. Ubır Tol'un bu tarafına geçemezmiş.

Tol'un bu yanına çıkınca, bunlar özgür kalıp, heybeyi açıp göndermişler. Güneş dünyaya çıkıp gitmiş.

Eyne ile Geyne o zaman Tol boyunda kalmışlar. Ülke kurmuşlar, hayvan yetiştirmişler. Bunlardan dağılan halkı "Geyneler" diye çağırırlar. Geyne'yi bazı yerlerde Tolbuyzar diye de adlandırırlar.

Yurmatı Kebilehe[100]

Ber vakıt hunarza yörögende Yurmıy handıñ berzen- ber ulı akkoş atıp alayım tip uğın toskağan iken, tege akkoş bik siber ber kızğa eylengen de kuyğan. Yeget bığa öylengen. Ularzan ürsengen nesel Yurmatı Kebilehe bulıp zurayıp kitken.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

C. İlk ve Erken Tarihle İlgili Efsaneler

100. Yurmatı Kabilesi

Yurmıy Hanın biricik oğlu bir gün avlanırken kuğu vurmak isteyip okunu atınca, o kuğu çok güzel bir kıza dönmüş. Yiğit bununla evlenmiş. Onlardan çoğalan nesil Yurmatı kabilesi olup artıp gitmiş.

Yurmatı, Teltem Irıvzarı[101]

Boron ber karttıñ baytak kına uldarı bulğan. Ata keşe hunarğa yörögen: ayıvğa kapkan kuyğan, hukır sıskan totkan. Ijğır burandarza bılar tirme ésende, ayaktarına bolan tirehe tüşep, österene ayıv tirehe yabınıp kön kürgender.

Yıldar hıpırılıp ütken. Malayzar za kolonsak kevek teremek, atahı kevek sos bulıp üse birgender. Atahı uldarınıñ ni menen bulaşkandarına küz halıp yörör bulğan.

---

[100] Nezerşina, age. s. 115
[101] Nezerşina, age. s. 116

İñ olo ös ulı her sak yalanğa sığıp, ağas bısak menen sizemde telgeleyzer iken. E kesektere atahı köylep birgen keskey balta menen gel ağas yunalar iken, karağay sayırına buyalıp, kuldarına şırav kazatıp kaytalar iken.

Kart karsığı menen keñeşleşele balaları taratırğa bula. Ul iñ kese ös ulın urmanlıkka alıp kite le:

-Hez gel yunaşahığız, eyze, solok yunıp, kort asrağız. Hezzeñ atığız *Yun bulhın, -tigen.

Balalar şunda kalıp, tormoş korop yebergender. Ére- ére ağas başına solok yunalar. Ularzıñ balaları, şul tirele tormoş korğan. Oşo ırıv keşeleren tora kile Yunatı başkorttarı tip isemlegender. Kile –kile şul Yunatı Yurmatı bulıp kitken.

E kalğan uldarın babay: "Bıları taltımırak, uñğanırak, eyze, igen üsterhender",- tip, Aşkazar menen İzel arahındağı yalanlıkka urınlaştırğan. Şunan ularzıñ ırıvı Taltım tip isemlengen. Taltım halıkta Teltem tip yörötöle. Teltem başkorto şunan kalğan.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

C. İlk ve Erken Tarihle İlgili Efsaneler

101. Yurmatı, Teltim Boyları

Eskiden bir ihtiyarın birçok oğlu varmış. Babaları avlanmaya gidermiş. O ayıya kapan kurmuş, köstebek tutmuş. Bunlar şiddetli boranlarda göçebe çadırının içinde, ayaklarına ren geyiği derisi döşeyip, üzerlerine ayı derisi örtüp gün geçirirlermiş.

Yıllar hızla geçmiş. Erkek çocuklar tay gibi canlı, babaları gibi becerikli olup büyümüşler. Babaları oğullarının neyle meşgul olduklarına bakıp gezermiş.

En büyük üç oğul her zaman ovaya çıkıp ağaç bıçakla ham toprağı oyarlarmış. Ama küçükleri babalarının yapıp verdiği balta ile her zaman ağaç yontarlarmış, karaağaç reçinesine boyanıp, ellerine kıymık batırıp geri dönerlermiş.

İhtiyar adam karısıyla konuşup çocuklarını dağıtmak istemiş. O, en küçük üç oğlunu ormana alıp gelmiş:

-Siz her vakit yontuyorsunuz, haydi kara kovan yontup arı yetiştirin. Sizin adınız Yun olsun, demiş.

Çocuklar orada kalıp yaşamaya başlamışlar. İri iri ağaçların başına kara kovan yontmuşlar. Onların çocukları da orada yaşamış. O boyun insanlarını Yunatı (yontucu) Başkurtları diye isimlendirmişler. Zamanla o Yunatı ismi Yurmatı olmuş.

Ama kalan oğullarını, babaları "Bunlar daha becerikli, daha çalışkan, haydi ekin yetiştirsinler." deyip Aşkazar ile İdil arasındaki alana yerleştirmiş. O zaman onların boyunu Taltım (becerikli) diye isimlendirilmiş. Taltım yerine halk arasında Teltim denilir. Teltim Başkurtları onlardan kalmış.

Böryen Nesele[102]

Boron Ağizeldeñ tüben yağında Kıpsak başkorttarı yeşegen. Ağizeldeñ ürge yağında Böryen başkorttarı kön itken. Ularzıñ batırı Karabatır isemle bulğan. Ural batır, üz ğeskere menen ike tav arahında yatıp, Kıpsak başkorttarına yav yebermeyense, haklap torğan.

Berzen- ber töndö, Ural batır yoklağan sakta, Karabatır kilep unı ültergen. Ural batırzıñ bisehe tol kalğan. Bıl bise üze bik hılıv, üze yeş bulğan. Karabatır unı üzene bise itep almak bulğan. Tik bınıñ başına oşonday uy töşken: "Eger bıl katın Ural batırzan gömanlı bulıp kalğan bulha, ulı tıvasak: ul malay üskes, atahı ösön mine barıber ülterer. Bıl bisenen horaşayım da sarahın küreyem",- tip uylağan bıl. Elege tol bisene sakırtkan da bıl horağan: "Hin gömanlı bulıp kalmanıñmı?"

Tege bise eytken: "Yuk,- tigen,- min buyzak,- tigen,-ışanmahañ, delilge, ana tana hıyırzıñ ésen yarıp kara, -tigen. Eger ul bızavlı bulha, min de gömanlı bulırmın,- tigen,- eger ul kısır bulha, min gömanhız",- tigen. Karabatır totkan da tana hıyırzı huyıp karağan. Emelge kalğanday, tananıñ ésenen ber neme le sıkmağan. Şunan huñ Karabatır, bıl biseneñ gömanhız ikenene ışanıp, öylengen. Tınıs kına yeşey başlağan.

Ber vakıt Karabatırzıñ bisehenen ul tıva. Malay bik temerek iken: ay üsehen kön üsep, yıl üsehen ay üsep, şunda uk yeget bulıp ta yetken bıl. Ber sak yegette ber ebey totop ala la: "Ulım, hineñ atanıñ kem, beleheñme? Belmeheñ, bel: atanıñ Karabatır tügel.Hineñ atanıñ Ural batır ine", -tip bayağı helde yegetke höylep bire.

---

[102] Nezerşina, age. s. 116-117

Yeget şunan atahınıñ konon almak bula. Kile le bıl Karabatır kaşına, ebey höylegen hüzzerze eytep añğarta la ber huğıvza yenen ala. Şunan kevzehen, kara hıyır muyınına yep menen tağıp, tav ürene höyretep sığarıp yebere. Karabatır meyete kalğan şul tavzı Karabatır tavı tip yöröte başlağandar.

Karabatırzı ülterges, Ural batırzıñ ulı, Kıpsak neselenen ğesker yıyıp, Böryen menen huğışa başlağan. Böryen yerene kilep, bötehen de kırıp bötörgen. Ahır sikte ber gene ir yenen tere kaldırğan. Bına oşo ber ir yenenen yıyılğan neselde ber yen (Böryen) tip yöröte başlağandar.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

C. İlk ve Erken Tarihle İlgili Efsaneler

102. Böryen Nesli

Eskiden Ağidil'in aşağı tarafında Kıpçak Başkurtları yaşarmış. Ağidil'in yukarı tarafında ise Böryen Başkurtları yaşarmış. Onların bahadırı Karabatır isimli imiş. Ural Batır kendi askeri ile iki dağ arasında yatıp, Kıpçak Başkurtlarına ordu göndermeyip (askerlerini) saklarmış.

Bir gün Ural Batır uyurken, Karabatır gelip onu öldürmüş. Ural Batırın karısı dul kalmış. Bu kadın çok güzel ve gençmiş. Karabatır onu kendisine eş olarak almak istemiş. Yalnızca onun aklına şöyle bir düşünce gelmiş: "Eğer bu kadın Ural Batırdan hamile kalmışsa, oğlu doğup büyüyünce babasının intikamını almak için beni derhal öldürür. Bu kadından sorayım da çaresine bakayım." diye düşünmüş. Bahsedilen dul kadını çağırmış ve "Sen hamile misin?" diye sormuş.

O kadın "Yok ben hamile değilim, inanmazsan delil olması için işte şu düvenin içini yarıp bak. Eğer o buzağılıysa, ben de hamile olurum. Eğer kısırsa ben de hamile olmam." demiş. Karabatır tutmuş o düveyi kesip bakmış. Tam istendiği gibi düvenin içinden bir şey çıkmamış. Ondan sonra Karabatır bu kadının hamile olmadığına inanıp onunla evlenmiş. Sessizce yaşamaya başlamışlar.

Bir gün Karabatır'ın karısının oğlu doğmuş. Oğlan pek çevikmiş. Ayda büyüyeceğini günde büyüyüp, yılda büyüyeceğini ayda büyüyüp bir yiğit olmuş. Bir gün yiğidi bir ihtiyar kadın çekip götürmüş ve "Oğlum senin baban kim biliyor musun? Bilmiyorsan öğren: Baban Karabatır değil. Senin baban Ural Batır idi." diye

olanları yiğide söylemiş. Yiğit o zaman babasının intikamını almak istemiş. Karabatır'ın yanına gelmiş ve ninenin söylediği sözleri söyleyip bir vuruşla onun canını almış. Onun gövdesini kara sığırın boynuna iple takıp, dağın yukarısına sürükleyip çıkarıp göndermiş. Karabatır'ın cesedinin kaldığı bu dağa Karabatır dağı demeye başlamışlar.

Karabatır'ı öldürünce Ural Batırın oğlu Kıpçak neslinden asker yığıp Böryen ile savaşmaya başlamış. Böryen toprağına gelip hepsini kırıp bitirmiş. Son olarak bir tek erkek canını kurtarmış. İşte o sağ kalan erkekten ortaya çıkan nesle "Böryen (bir can)" demişler.

Tüñgever Kebilehe[103]

Bik boron zamanda Ak diñgez buyınıñ Mekin tigen kalahında ber han yeşegen. Bıl handıñ Külemelek- Kurklık isemle bik siber kızı bulğan. Atahı unı keşe küzenen yeşerep zindanğa yabıp kuyğan. Bında ul koyaş nurzarınan gömanlı bulğan. Asıvı kilgen han kızın kömöş kemege ultırtıp, Aral diñgezene ağızıp yebergen. Kemene böryen menen tüñgeverzerzeñ ata- babaları kürep kala. Yar buyında karap torğanda uk, bılar tabıştı üz –ara büleşep te kuya: keme –böryen batırına, keme ésendege kem- tüñgever batırına bulasak. Kemene totop alhalar- unıñ ésende han kızı, ti. Tüñgever batırı bıl siber kızzı keleş itep ala. Ularzan azak Tüñgever kebilehe tarala.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

C. İlk ve Erken Tarihle İlgili Efsaneler

103. Tüngevir Kabilesi

Çok eski zamanlarda Ak deniz boyundaki Mekin denilen şehirde bir han yaşarmış. Bu hanın Külemelik-Kurklık isimli çok güzel bir kızı varmış. Babası onu insanların nazarından saklamak için zindana kapatmış. Burada o güneşin ışıklarından hamile kalmış. Öfkelenen han kızını gümüş bir gemi içine koyup Aral denizine göndermiş. Gemiyi Böryen ile Tüngevirlerin ataları görmüş. Kız yar boyuna bakıp

[103] Nezerşina, age. s. 119

dururken, onlar kazancı kendi aralarında bölüşmüşler: Gemi Böryen bahadırına, içindeki ise Tüngevir bahadırına olacak. Gemiyi kıyıya çekmişler ki onun içinde han kızı var. Tüngevir bahadırı bu güzel kızı kendisine eş olarak almış. Onlardan daha sonra Tüngevir kabilesi ortaya çıkmış.

Tabındar[104]

Bik boron zamanda tabındar Altayza yeşegen. Tabın iseme üze hatta Altay tigende añlata(?). Kasandır uyğırzar za Altayza torğan. Bezzeñ ata- babalarıbız uyğır buluğan. Ber vakıt tabındarzıñ reyese ırıvzaştarın Altayzan İrtış yağına alıp kitken. Başlıktarınıñ kıllı uyın koralı bulğan. İrtış tulkındarı tavışına esirlenep, ul köy sığarğan. Bıl köyzö tabındar ele le yırlayzar. İrtış buyında halık bik kübeyges, tabındar Ağizel buyına küsep kilgen.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

C. İlk ve Erken Tarihle İlgili Efsaneler

104. Tabınlar

Çok eski zamanda Tabınlar Altay'da yaşamış. Tabın ismi de Altay denilen sözü anlatır(?). Zamanı bilinmiyor ama Uygurlar da Altay'da yaşamış. Bizim cedlerimiz Uygur imiş. Bir gün Tabınların reisi soydaşlarını Altay'ın İrtış tarafına alıp gelmiş. Reislerinin telli sazı varmış. İrtış'ın dalgalarından sarhoş olup, o, şarkı söylemiş. Bu şarkı Tabınlar arasında hâlâ daha söylenir. İrtış boyundaki halk iyice artınca Tabınlar Ağizil boyuna göç edip gelmişler.

Kalmak Irıvı[105]

Bik boronğo ber yavza bula bıl. Sitter kilep basa la, bıl tirelege halık kasıp böte. Şunan, yıyılıp, elege sit yavzı kıvalar. Halık bik yarhıp kile. Sit halık yavı tırım –tırakay sığıp kasa. Ular kitkes, karahalar, ağas bıtağında ber bişek élenep kalğan. Balanı alıp kaytıp üstereler. Ul kalmak bulıp sığa. Bıl tirelege Kalmak ırıvı oşo kızzan taralıp kite.

---

[104] Nezerşina, age. s. 119-120
[105] Nezerşina, age. s. 129

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

C. İlk ve Erken Tarihle İlgili Efsaneler

105. Kalmak Boyu

Bu olay çok eski zamanlardaki bir savaş sırasında olur. Yabancılar gelip ülkeyi basar ve bu çevredeki halkı kaçırtır. Daha sonra halk bir araya toplanıp düşmanı ülkelerinden kovar. Halk çok öfkeli gelir. Yabancı ülkenin ordusu darmadağın olup kaçar. Onlar gidince bakarlar ki ağaç budağına bir beşik takılıp kalmış. Çocuğu alıp getirip büyütmüşler. O, Kalmak olarak büyütülmüş. Bu çevredeki Kalmak boyu o kızdan artmış.

Yomran Arahı[106]

Ber zaman baskınsılar kilep, bezzeñ ildeñ maldarın, katındarın kıvıp alıp kiteler. Şunda bezzeñ ölesey ze élege. Ul gömanlı bulğan. Küp te tormay, kasıp kaytıp kite. Yulda ir bala tıva. Aşatır nemehe bulmağas, esehe balağa yomran totop, şunıñ mayın aşatkan. Şuğa tege balanan kalğan neselde yomrandar tigender. E yulda tabılğan ir balağa Yulaman iseme birgender. Hezerge yomrandar arahı Yulamanovtar şunıñ neselenen kile.

Yomrandar sumart bulğan. Şuğa ular hakında "yomrandıñ yartı baş korto bulha, keşe sakıra" tigender. Yulaman yırı la bar.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

C. İlk ve Erken Tarihle İlgili Efsanele

106. Yomran Boyu

Bir gün baskıncılar gelip bizim ülkenin hayvanlarını ve kadınlarını önlerine katıp alıp gitmişler. Bunların içinde bizim ninemiz de varmış. O hamileymiş. Çok durmamış, kaçıp geri dönmüş. Yolda bir erkek çocuk doğurmuş. Yedirecek bir şeyi olmadığı için annesi çocuğa bir tarla sincabı yakalayıp onun yağını yedirmiş. Bunun için o çocuktan kalan nesle "Yomran (tarla sincabı)" demişler. Yolda doğan erkek

[106] Nezerşina, age. s. 130

çocuğa Yulaman ismini vermişler. Şimdiki Yomranlar boyundan Yulamanovlar bunların neslinden gelir.

Yomranlar çok cömertmişler. Bunun için onlar hakkında "Yomran'ın yarım başlı kurdu olsa misafir çağırır." demişler. Yulaman şarkısı da var.

Bişul[107]

Azav, Kızıl, Eytmembet avıldarı urınına tev başlap Azav, Kızıl, Eytmembet isemle keşeler kilep ultırğan. Ular ösöhö le ber tuğan –ağay-éne bulğan. İñ oloho – Azav kart.

Yıldar ütev menen Azav kart, ulandarına mal birep, başka sığarğan. Ber ulı Bişul avılına kilep ultırğan. Avıl ul vakıtta Bişul tip yörötölmegen ele. Avıldıñ Bişul tip atala başlavına sebebe bulğan.

Azavzıñ ulı yılkı ürsetken. İrtele- kisle ul malın yalan kertele totkan. İrtensek torovğa ber asav ayğırı töngölökten kara tirge batıp kayta iken. "Tönde keşe menen yöröy, ahırhı",- tip uylap, ber köndö at arkahına ısmala buyap yebere bıl. İrten torop karaha, at östönde matur ğına şürele kızı ultıra, ti. Kızzı üzene keleş itep ala bıl. Ularzıñ ber-ber artlı biş uldarı tıva.

Munsa yakkan köndere bıl katın her vaktı irenen alda barıp, yañğızı ğına yıvınır bulğan, irene munsağa kererzen élek tavış iterge kuşkan.

Şulay ber köndö ire: "Bıl neme éşley iken yañğızı?"- tip, tavış itmey-nitmey munsağa barıp ingen. Barıp inhe, katını, tübe kapkasın alıp, başın karap ultıra, ti. İren kürep te kalğan, yığılıp ülep te kitken. İr biş bala menen torop kalğan.

Ulandarzıñ bişehe le üsep yetken. Avıldı Bişul tip yöröte başlağandar.

---

[107] Nezerşina, age. s. 134

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

107. Bişul

Azav, Kızıl, Eytmembet köylerine ilk olarak Azav, Kızıl, Eytmembet isimli kişiler gelip yerleşmiş. Onların üçü de kardeş imişler, ağabey ve küçük kardeşleri. En büyükleri ihtiyar Azav imiş.

Yılların geçmesiyle ihtiyar Azav oğullarına mal verip başka yerlere göndermiş. Bir oğlu Bişul köyüne gelip yerleşmiş. Köy o sırada henüz Bişul diye adlandırılmamış imiş. Köyün Bişul diye isimlendirilmesinin sebebi varmış.

Azav'ın oğlu at yetiştirirmiş. O, sabahtan akşama kadar o malını ağılda tutmuş. Sabahleyin ehlîleştirilmemiş bir aygırın gece kaldığı yerden kara tere batmış olarak döndüğünü görmüş. "Gece biri binip geziyor demek ki." diye düşünüp bir gün atının arkasını katrana boyayıp göndermiş. Sabah kalkıp bakmış ki at üzerinde güzel bir şüreli kızı oturuyor. O, kızı kendisine eş olarak almış. Onların birbiri ardınca beş oğulları doğmuş.

Hamamı yaktığı günler bu kadın her zaman kocasından önce gidip yalnız olarak yıkanırmış, kocasından da hamama girmeden önce seslenmesini istermiş.

Böyle bir gün kocası "Bu yalnızken ne yapıyor ki?" deyip ses soluk çıkarmadan hamama gidip girmiş. Girmiş ki, karısı tepesindeki kapıyı açmış başına bakıp oturuyor. Kocasını görünce donakalmış ve düşüp ölmüş. Kocası beş çocukla kalmış.

Onların beşi de büyümüşler. Köye Bişul (Beş oğul) demeye başlamışlar.

Hıntaş[108]

Bezzeñ İşmöhemmet avılınıñ ikense iseme –Hıntaş. Boron zamandarza oşo avıl urınında ber dev hıntaş bulğan, tizer. Unıñ hını keşege okşaşırak bulğan: başı, kuldarı, bile belenep torğan. Küreheñ, unı şulay itep yunğandar. Taşında tamğalarğa okşağan nindeyzer yazıvzar za bar ine, tizer.

---

[108] Nezerşina, age. s. 136-137

Ul ber arzaklı, izge ezemdeñ keberene kuyılğan. Hıntaş tönön yaktırıp toror bulğan, tizer. Keşeler unı şuğa izge taş tip iseplegen. Ul taş bınan yöz- yözille yıldar élek kene imen ine ele, tizer karttar. Ber sak ul, nisekter, yarılıpmılır töşken. Şunan huñ unıñ tönön bazlap toror közrete le bötken, ti. Üze le elle kayza yuk bulğan.

Bına şul taştan kalğan bezzeñ avlıdıñ iseme.

Bez üzebez kazak nesele- çurbayzar. Bezzeñ ata- babayzar kazaktan ayırılıp, Uklı Karağayğa kilep ultırğandar. Şunan oşo yerge nigezlengender. Başkorttar menen aralaşıp, üzebez ze, telebezze başkort bulıp kitkenbez. Avılda Yurmatı başkort ırıvı neseldere küp.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

108. Hıntaş

Bizim İşmöhemmet köyünün ikinci ismi Hıntaş'tır. Eski zamanlarda o köyün yerinde bir dikili taş varmış, derler. Onun boyu insana benziyormuş: Başı, kolları ve beli belli oluyormuş. Demek ki onu böyle yontmuşlar. Taşın damgalara benzeyen bazı yazıları da var idi, derler.

O, muhterem ve evliya bir adamın kabrine konulmuş. Dikili taş gece parlayıp dururmuş, derler. İnsanlar bu sebepten dolayı onun kutsal bir taş olduğunu düşünmüşler. İhtiyarlar, o taş, bundan yüz yüz elli yıl önce sağlam idi, derler. Bir gün, o bilinmeyen bir nedenle yarılarak düşmüş. Ondan sonra gece parlayacak kudreti bitmiş. Kendisi de bilinmeyen bir yerde yok olmuş.

İşte bizim köyün ismi bu taştan kalmış.

Biz Kazak nesli-Çurbaylar. Bizim dedelerimiz Kazaklardan ayrılıp Uklı Karağay'a gelip yerleşmişler. Daha sonra da buraya gelip yerleşmişler. Başkurtlara katılınca kendimiz de dilimiz de Başkurtlara benzemişiz. Köyde Başkurtların Yurmatı boyu çoktur.

Étimgen[109]

Elek ber katındıñ balahı tormağan. Balañ bula kalha, ét hötönen avızlandır, tigender uğa.

Küpmeler vakıt ütkes, bala tıvğan bıl katından. Ber kösöklegen étte tabıp, sabıyın imzegen bit tege. Şul bala yeşep kitken.

Avıldıñ iseme şunan kalğan. Hezer unı Epselem avılı tip yöröteler. Kayhı sak Belekey avıl tip te eyteler. E ısın, töp iseme Étimgen bula.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

109. Etimgen

Eskiden bir kadının çocukları yaşamamış. Ona çocuğunun yaşamasını istiyorsan köpek sütünden emdir, demişler.

Çok mu vakit geçmiş bilinmez, ama bu kadının yine çocuğu olmuş. Eniklemiş bir köpek bulup yavrusunu emdirmiş. O çocuk yaşamış.

Köyün ismi ondan kalmış. Şimdi orayı Epselem köyü diye adlandırırlar. Bazen de Belekey köyü derler. Ama doğrusu, eski ismi Etemgen (köpek emen) dir.

Uçalı[110]

Boron bıl yaktarza avıl bulğanmı- yukmı- unıhın eyte almayım.

Ber sak başkort yerzerene Akhak Timer tigen ber han kilep sıkkan. Kilgen de başkorttarzan kız horağan. Irıv ésenen berevzeñ kızın birerge bulğandar, meherleşep, rizalaşıp, han üz ilene kaytıp kitken. Ber azzan kızzı alırğa kilgen. Han kızzı alam tip kilhe, başkorttar baş tartkandar. Kızzı birmegender. Han bığa bik asıvlanğan. Üs alıv ösön oşo tirelege böte Başkort ırıvzarın tuzzırıp, yeylevzeren yandırıp kitken. Halık bölöp kalğan. Emme tege handıñ yavızlığın onota almağan, unı keherlep höyley torğan bulğan. Huñınan oşo yerze halık Üs aldı tip yöröte başlağan. Uçalı hüze ana şunan kalğan.

---

[109] Nezerşina, age. s. 137
[110] Nezerşina, age. s. 137

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

110. Uçalı

Eskiden bu taraflarda bir köy var mıymış yok muymuş bilmiyorum.

Bir gün Başkurt topraklarına Aksak Timur denilen bir han çıkagelmiş. Gelmiş de Başkurtlardan kendisine bir kız istemiş. Başkurtlar ona kabilenin içinden birinin kızını vermek istemişler. Başlığa karar verilip iki taraf da razı olunca, han geri dönüp ülkesine gitmiş. Bir süre sonra kızı almaya gelmiş. Han, kızı almak için gelince Başkurtlar kızı vermeyi reddetmişler, kızı vermemişler. Han buna çok öfkelenmiş. Öç almak için o çevredeki bütün Başkurt boylarını bozguna uğratıp, yaylalarını yaktırmış. Halk perişan olmuş. Ama o hanın kötülüğü unutulmamış. Ona beddua edip durmuşlar. Bundan sonra o yeri halk Üç (öç) aldı diye adlandırmaya başlamış. Uçalı sözü işte bundan kalmış.

Krepostnoy Yılayır[111]

Élgere, bik boron, oşo İskuja avılınna ürze un sakrım samahı arahınan hıbay za üte almaslık karağay urmanı bulğan. Ber urıs bayarı oşo urından ügez tirehe zurlığında yer horağan. Başkorttar riza bulğan. Tege urıs ügez tirehen nezek kene itep telep yalğağan da, şul urman urtahına kazık kağıp, ber oson şunda beylegen, ber oson huzıp alıp kitken. Ber- ber yağı unar sakrımğa yetken heybet karağay urmanı şulay uratılğan da alınğan, ti. Oşonan başlap, başkorttar menen elege bayar arahında ığış- talaş kitken. Bayar atlığızak aldırtkan. Başkorttar kügersen botona degetlep sübek beylegender ze, bayarzıñ ağas kreposına alıp kilep ut törtöp, osorop yebergender. Bayarzıñ utarı yanıp kite.

Bında yanğın ber mertebe gene bulmağan. Uktıñ osona degetlep sübek urap, ut tokandırıp ta atkandar. Uktıñ keben- felenge teyeve bula, yana la kite iken.

Éş zurğa kite başlağas, türeler kilep, başkorttarzı aldaştırıp, yañı urınğa küsep ultırırğa urın kürhetken. Bına şul könden başlap, İskuja avılı oşo urında ultıra. Tege bayar ultırğan urıs avılın Krepostnoy Yılayır tip yöröteler.

---

[111] Nezerşina, age. s. 144

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

111. Krepostnoy Yılayır

Eskiden, çok eskiden, şu İskuja köyünün on kilometre yakınında atla bile geçilemeyecek karaağaç ormanı varmış. Bir Rus derebeyi şu ormandan öküz derisi büyüklüğünde yer istemiş. Başkurtlar razı olmuşlar. O Rus, öküz derisini çok ince dilip birbirine eklemiş ve bu ormanın içine kazık çakıp, bir ucunu bu kazığa bağlayıp, bir ucunu da uzatıp alıp gitmiş. Her tarafı on kilometre olan büyük karaağaç ormanı böyle çevrilip alınmış. O zamandan başlayarak Başkurtlar ile derebeyi arasında kavga gürültü çıkmış. Derebeyi atlı Kazak getirtmiş. Başkurtlar güvercinin bacağını katranlayarak kendir bağlamışlar ve derebeyinin ağaç kalesine getirip, ateş yaktıktan sonra uçurup göndermişler. Derebeyinin küçük köyü yanıp gitmiş.

Orada yangın bir defa olmamış. Okun ucunu katranlayıp, kendir sarıp, ateş yakıp atmışlar. Ok, tınaz gibi şeylere değer değmez onlar yanıp gitmiş.

İş büyümeye başlayınca komutanlar gelip Başkurtları aldatıp, onların başka bir yere göç edip yerleşmeleri için onlara yer göstermişler. İşte o günden itibaren İskuja köyü burada yerleşmiş. O derebeyinin oturduğu Rus köyüne ise Krepostnoy Yılayır (kalenin ağaçları) derler.

Ablaskin (Yavımbay)[112]

Ber sak şulay urıs bayı kile le Ablas karttan yer horay.

-Ügez tirehendey yer bir, başka miñe kerekmey,- tip eytte, ti.

-Ügez tirehe hetlem? Hı, bula ul.

Kileşev yahayzar bılar şul yerze. Tege bay éşke le kereşe. Ügez tirehen nep-nezek itep telderte le tegelerze yalğap- yalğap huzıp sığıp kite bıl. Éy bara, éy bara. Ablas kart, küzzere alarıp, bınan kalmay éyerep bara. Huzıp ülsey torğas, krugom yegerme sakrım yerze uratıp ta lağan tege. Bına hiñe, Ablaska ber basır ze yer kalmağan. Ni hel iteheñ? Éş huñ. Kileşelgen.

---

[112] Nezerşina, age. s. 144

Ablas yeşegen yeren taşlap kiterge mejbur bula. Tege urıs bayı zavod haldıra başlay. Evjen zavodı şulay barlıkka kilgen. Ablas kart hezerge Yavımbay avılı urınına kilep avlı kora. Ul ülges, Yavımbay tigen keşeneñ iseme birele avılğa.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

112. Ablaskin (Yavımbay)

Bir gün zengin bir Rus gelip ihtiyar Ablas'tan yer ister.

-Öküz derisi kadar yer ver, bana başkası gerekmez, der.

-Öküz derisi kadar mı? Tamam olur.

Onlar uygun görüp izin verirler. O zengin, işe girişir. Öküz derisini ipince deldirip onları da birbirine ekleyerek uzatıp gider. O gider de gider. İhtiyar Ablas'ın gözleri yuvalarından fırlayarak yerinde duramayıp arkasından gider. (Dilimlediği öküz derisini) uzatıp ölçerken, daire şeklindeki yirmi kilometre yeri çevirip almış o. Bu durumda Ablas'a adım atacak yer bile kalmamış. Ne yapsın? İş bitmiş. Kabul edilmiş.

Ablas yaşadığı yeri bırakıp gitmeye mecbur olmuş. O Rus ise orada fabrika yaptırmaya başlamış. Evjen fabrikası böyle ortaya çıkmış. İhtiyar Ablas ise şimdiki Yavımbay köyünün bulunduğu yere göçüp köy kurmuş. O ölünce köye Yavımbay adındaki birinin ismi verilmiş.

Bolğarzar Menen Başkorttar[113]

Bik boron bıl yakta bolğarzar yeşegen. Ularzıñ üz devlete, üz handarı bulğan. Bik ğeyretle, köslö, huğışsan halık bulğan tizer üzzeren. Ular Ayzar han zamanında islam dinen kabul itkender iken. Uğa hetle mejüsi bulğandar- her törlö pot- peresetke tabınğandar.

Bolğarlarzıñ mosolman bulıvı la şunan kilep sıkkan: Ayzar handıñ berzen-ber kızı yaman sirge habışkan. Ayak- kuldarı yörömes bulğan, ti. Törlö yerzerzen

[113] Nezerşina, age. s. 158-159

tabiptar sakırtkandar, im-tom itep karağandar. Tik berehe le fayza kiltermegen, şifa birmegen.

İnde han kızınıñ havığıvına, ayakka basırına ömöttere özölöp bötkes, ber vakıt han vezire şunday heber halğan: bik alıs ilderzen ös tabip kilgen, imeş, bik ğilemleler, imeş, törlö şifalı darıvzarı, közretle im-tomdarı bar, imeş...

Tabiptarzı ézlep tabıp kiltergender. Aralarınan ölkenerge sırhav kızzı karağan da hanğa eytken: "Kızığızğa falij zehmete teygen. Eger ze mineñ ike şartımdı ütev alhağız, kızzı havıktırıv bezzeñ közretebezze",- tigen.

-Şartıñdı eyt,- tigen han.

-Berense şartım şul,- tigen ölken tabip,- bezzeñ dinebezge iman kiltereheñ, ikensehe- kızıñdı nikahlap miñe bireheñ.

Han riza buğan. Tik şunıhın kisetken: "Meger kızım havıkmaha, üz başıñdı kırkırmın",- tigen.

Ölken tabip kulındağı sefer tayağın han harayındağı ber zur göl töböne kazağan. Ös yuldaşı menen şul göl töbönde ayaktarın böklep ozak kına ultırğan. Şul sakta, böte halıktı hayranğa kaldırıp, kıv tayaktan botaktar üsep sıkkan, küz aldında ular börölenep yaprak yarğan, ti.

Sefer tayağı kayın ağasınan bulğan iken. Unıñ yeş yapraktarınan tabip mindek yahağan. Ése munsala şul mindek menen sırhav kızzı sabındırırğa kuşkan. Munsağa kızzı küterep alıp kileler. Sabalar za sabalar bını, hel yıyıp alalar za tağı sabalar. Şunan tege kız munsanan üz ayaktarı menen yügere- atlay kaytıp kite.

Bıl möğjizenen huñ, han üz veğezehen ütemey buldıra alma, üzen, böte bolğar halkın mosolman dinene küsere. Ölken tabipka kızın bire, nikah ukıtıp, tuy yahav.

Munsala yeş kayın mindek menen sabınıv şul möğjizele- kiremetle vakığanan huñ kalğan, imeş. Kayın mindege zur şifa itep hanalğan. Şuğa küre boron bolğarzarza munsa şifahana derejehende yörögen, tizer.

Başkorttar şul zaman bolğarzarzan un biş- yigerme könlök yulda, urman aralarında yeşegender, ti. Boronğo keseptere- hunarsılık menen soloksolok bulğan. Kondoz, kama tirehe, batman –batman bal menen alış- bireş itkender bolğarzar menen. Azık- nefekelere –it te balık, bal da kımız iken.

Bik boron başkorttar za mejüsi bulğan. Kırılmaha kırk allağa tabınğandar ular.

Bolğarzar islam dinene küskes, teg tabiptarzı izge keşeler evliyeler tip isepley başlağandar. Ular başkort yağına la üz ilseleren –tabiğindarın yebergender. Şunda Ağizel, Ik, Dim, Tanıp buyı başkorttarı arahında islam dinen kündergen tabiğindarzı izge- evliye keşeler tip hanağandar.

IV. Dinî Efsaneler / Kahramanların ve Tanrıların Mitleri

113. Bulgarlar İle Başkurtlar

Çok eski zamanlarda bu tarafta Bulgarlar yaşamış. Onların kendi devletleri, kendi hanları varmış. Onlar çok gayretli, güçlü, savaşçı halk imiş. Ayzar Han zamanında İslâm dinini kabul etmişler. O zamana kadar Mecusî imişler, her türlü puta tapınırlarmış.

Bulgarların Müslüman olmaları şöyle olmuş: Ayzar Hanın biricik kızı kötü bir hastalığa yakalanmış. El ve ayakları hareket etmez olmuş. Türlü yerlerden tabipler çağırtmışlar, büyü yapıp bakmışlar. Hiçbiri fayda etmemiş, şifa vermemiş.

Han kızının ayağa kalkmasından ümidini iyice kesmişken, bir gün hanın veziri ona şöyle bir haber göndermiş: "Uzak illerden üç tabip gelmiş. Çok bilgiliymişler; şifalı ilaçları, kudretli büyüleri varmış."

Tabipleri arayıp, bulup getirmişler. Aralarından en büyüğü hastalıklı kızı muayene edip hana "Kızın felç olmuş. Eğer benim iki şartımı yerine getirirseniz kızınızı iyileştirmek bizim elimizdedir." demiş.

-Şartını söyle, demiş han.

-Birinci şartım şu, demiş büyük tabip, bizim dinimizi kabul edeceksin. İkincisi ise kızını nikâhlayıp bana vereceksin.

Han razı olmuş. Yalnız şunu da önceden söylemiş: "Eğer kızım iyileşmezse başını keserim."

Büyük tabip elindeki asasını hanın sarayındaki büyük bir gülün dibine saplamış. Üç yoldaşı ile o gülün dibinde ayaklarını katlayıp uzun süre oturmuş. O zaman bütün halkı hayran bırakan bir şey olmuş: Kuru sopadan budaklar büyüyüp çıkmış, göz önünde tomurcuklanıp yaprak vermişler.

Asa kayın ağacından imiş. Tabip onun yaş yapraklarından süpürge yapmış. Sıcak hamamda o süpürge ile hastalıklı kızı terletmelerini emretmiş. Kızı hamama alıp götürmüşler. Kızı terletmişler de terletmişler, güçlerini toplayıp yine terletmişler. Bundan sonra kız kendi ayaklarıyla, hamamdan koşa yürüye çıkıp gitmiş.

Bu mucizeden sonra Han sözünden dönmemiş, kendisi ve bütün Bulgar halkı Müslüman olmuş. Büyük tabibe kızını vermiş, nikâh kıyıp toy yaptırmış.

Güya hamamda yaş kayın süpürgesi ile terlemek, o mucizeli –kerametli olaydan kalmış. Kayın süpürgesi büyük bir şifa kaynağı olarak düşünülmüş. Onun için eski Bulgarlar'da hamam şifahane derecesine çıkarılmış, derler .

Başkurtlar o zaman Bulgarlar ülkesinden on-beş yirmi günlük yolda, orman içlerinde yaşarlarmış. Eski işleri avcılık ile arıcılık imiş. Bulgarlarla kunduz, su samuru derisi ve batman batman bal ile alış veriş etmişler. Azık ve nafakaları et, balık, bal ve kımız imiş.

Çok eskiden Başkurtlar da Mecusî imişler. Çeşitli putlara taparlarmış.

Bulgarlar İslâm dinine geçince o tabipleri kutsal kişiler, evliyalar diye düşünmüşler. Onlar Başkurtların yanına kendi elçilerini, taraftarlarını göndermişler. Ondan sonra Ağidel, Ik, Dim ve Tanıp boyu Başkurtları arasında İslâm dini yayılmış. Başkurtlar arasında İslâm dinini yayan kişiler, kutsal-evliya insanlar olarak kabul edilirler.

Böryender Han Zamandarında[114]

Böryender- bik boronğo ırıv. "Küsek bey" kissahında böryen, imeş, ber yenden kilep sıkkan tizer. Küsek bey Karağölömbet ırıvın kırıp bötöre le, şunan ber yen éyehe gene kalıp, azak böryender ürsep kite, yenehe. Bını kıpsaktar üzzeren böryenderzen boronğorak ırıv itep kürheter ösön eyteler.

Kıpsaktar kilep sıkkansı böryender yer yözönde elle kasan uk yeşegen. Han-kahan zamandarınan. Boron ular bik küp yerzerze hibelep, küsep- küsep yörögen. Şunan ber ölöşö Uralğa kilep mekam totkan. Ular elle ni ğümer, yözerlegen yıldar yeşeges kene ber zaman kıpsaktar peyze bulğan. Böryenderze kısırıklay başlağan

[114] Nezerşina, age. s. 159-160

bılar. Yer –hıv ösön tartış kitken, tınıslık bötken. Kıpsak, usal, kilmeşek halık, haman kısmaklağan, böryen bireşmegen.

Ber zaman donyanı Sıñğızhan yavlap alğan. Unı izge zattan bulğan, imeş, tizer. Esehe kükten ingen iken. Beyğember hayatı Ğümerge eytken: "Mineñ tökörögömdö yota alğan keşe –izge bulır",- tip. Ğümer üze beyğember tökörögön yota almağan- sesegen, ti. E elege kükten ingen esenen yaralğan sabıy tököröktö yutkan da kuyğan.

Sıñğızzı başta hanlamağandar. Ağay- énelere unı nık kakkan. Aptırağas, ul tavğa kaskan. Şunda as-yalanğas baytak ğümer hörgen. Bir kilke yöröges ul ber tayakka tap bulğan. Evliyeler tayağı iken bıl. Şultayaktı alıp, yerge ber orğan iken, yep-yeş malay kırk yeşter tirehendege olpat irge eylengen de kuyğan, ti. Sıñğızzıñ şunday olpat kiefeten kürep, halık uğa ılığa başlağan. Sıñğız tizzen ağay-éneleren de üzene bağındırğan. Ğesker yıyıp yavğa sıkkan; küp yerzere, küp halıktarzı üzene baş haldırğan.

Ber zaman ul Ural, İzel buyzarın, Kazan tirehen basıp alğan. Hezerge Kazan tirehende boron bolğarzar hanı hakimlık itken. Şul yerzerze huğışıp alğan.

Şul zamandarakmı, élegerekme Zölkerney tigen ber batşa bulğan, tizer. Üze ber nindey din totmağan. Zölkerney Sıñğızzı hanlamay bulaşkan. Sıñğız eytken: "Hanlav- hanlamav – hınalır. Hejete töşhe, üze ber kiler ele",- tigen. Küpme ütkender, Ber sak Zölkerney, ni éşlepter, nindeyzer zehmetten divanğa habışkan. Davalap- davalap his havıktıra almağan. Sıñğızğa üze kilep baş éyges kene, Zölkerneyze havığıp kitken, tizer.

Sıñğızhan halıktarğa tamğalar öleşken. Başkorttar za tamğa alğan.

Başkorttar Uralğa Altayzan kilgen. Ural buyzarında böryender menen berge mekam totkan.

Sıñğız ülges, Batıy han bulğan. Ul zamandarza başkorttar, kazaktar, böryender, büten küp gene halık mosolmanğa eylengen.

Oşo Sıñğız, Batıy han zamandarına bik katı yavzar bulğan. Halık han ğeskeren üz yerzerene, urman- tavzarğa ütkermeske tırışkan. Hezerge Timer arkahında (hezerge Böryen rayonı Timer avılı yanında) heter ber yav ütken. Şundağı

yılğa kan menen buzarğan. Şunan uğ Buzarğan iseme birgender. Ber tavında un tuğız keber bar. Oşo yavza ülgen un tuğız batır kebere, tizer.

Han ğeskerenen kasıp, tav tişekterene boskan. Kolğona tigen avlı isemdere le şul han zamandarınan kalğan bulırğa teyeş. Ezem ütkehez urman –tav arahındağı avıldarzı şulay tigender.

Sıñğız, Batıy han zamandarınan huñ kıpsaktar küberek ürsegen. Yavsıl, davsıl halıkka eylengen. Böryenderzeñ töp ölöşö oşo tav aralarında kalğan, baytağı yalan yaktarına küsken. Yalan böryendere ana şunan ayırılğan tokom.Tav böryendere üzzere ikege ayrıla: barak, sobhanğol arahı.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

D. Savaşlar ve Felâketlerle İlgili Efsaneler

114. Han Zamanındaki Böryenler

Böryenler çok eski bir kabiledir. "Küsek Bey" kıssasına göre, Böryen ismi "bir can" kelimesinden ortaya çıkmış. Güya, Küsek Bey Karağölömbet kabilesini kırıp bitirir, ondan bir tek canlı insan kalır. Bundan Böryenler çoğalıp giderler. Kıpçaklar bunu, kendilerini Böryenlerden daha eski boy olarak göstermek için anlatırlar.

Kıpçaklar gelinceye kadar, Böryenler, yeryüzünde kim bilir ne zamandan beri yaşıyorlardı. Han-kağan zamanlarından beri. Eskiden onlar pek çok yerlere dağılıp, göç ede ede gezerlermiş. Onların bir kısmı Ural'a gelip yerleşmişler. Kim bilir kaç nesil sonrasında, yüzlerce yıllar yaşadıktan sonra Kıpçaklar ortaya çıkmıştır. Böryenlere baskı yapmaya başlamışlar. Toprak ve su için kavga başlamış, sakinlik bitmiş. Kıpçaklar, kötü ve muhacir bir halk, daha çok baskı yapmışlar; ama Böryenler teslim olmamış.

Bir süre sonra Ceniz Han dünyayı fethetmiş. Güya o kutsal bir insandan doğmuş, derler. Annesi gökten inmiş imiş. Peygamber yaşıyorken Ömer'e şöyle söylemiş: "Benim tükürüğümü yutabilen kişi evliya olur." Ömer Peygamberin tükürüğünü yutamamış, boğazında kalmış. Ama gökten inen anneden doğan çocuk tükürüğü yutmuş.

Cengiz'e önce saygı göstermemişler. Ağabeyileri ve küçük kardeşleri onu her vakit itip kakmışlar. (Cengiz) şaşkına dönünce dağa kaçmış. Orada aç çıplak uzun süre yaşamış. Bir gün dolaşırken bir asaya rastlamış. O evliyaların asası imiş. O asayı alıp bir defa yere vurmuş, gencecik oğlan kırk yaş civarındaki heybetli bir erkeğe dönüşmüş. Cengiz'i böyle heybetli gören halk ona ısınmaya başlamış. Cengiz hemen ağabeylerini ve küçük kardeşlerini kendi hükmü altına almış. Asker toplayıp savaşmaya başlamış, birçok yerleri ve birçok halkları kendine baş eğdirmiş.

Bir gün o Ural, İdil boylarını ve Kazan çevresini ele geçirmiş. Şimdiki Kazan çevresinde eskiden Bulgarların hanı hüküm sürermiş. Cengiz savaşarak o toprakları almış.

O zamanlarda mı, daha sonra mı bilinmiyor ama eskiden, Zölkerney denilen bir padişah varmış, derler. Kendisi hiçbir dine inanmazmış. Zölkerney Cengiz'e saygı gösterilmemesini desteklemiş. Cengiz şöyle söylemiş: "Saygı gösterir veya göstermez, denenir. İhtiyacı olsa kendisi gelir." Çok mu vakit geçmiş bilinmez ama bir gün Zölkerney bir hastalıktan divaneye dönmüş. Ona ilaçlar verseler de onu iyileştirememişler. Kendisi gelip Cengiz'e baş eğince Zölkerney iyileşip gitmiş, derler.

Cengiz Han halklara damgalar paylaştırmış. Başkurtlar da damga almışlar.

Başkurtlar Ural'a Altay'dan gelmiş. Ural boylarında Böryenler ile yerleşmişler.

Cengiz Han ölünce Batu han olmuş. O zamanlarda Başkurtlar, Kazaklar, Böryenler ve başka birçok halk Müslüman olmuşlar.

Cengiz ve Batu Han zamanlarında çok şiddetli savaşlar olmuş. Halk hanın askerini kendi topraklarına, orman ve dağlarına geçirmemeye çalışmış. Şimdiki Timir'in arkasında (günümüzdeki Böryen kasabasının Timir köyünün yanında) korkunç bir savaş olmuş. Oradaki nehir kan ile bozarmış. Onun için ona Buzarğan ismini vermişler. Bir dağında on dokuz kabir var. Onlar bu savaşta ölmüş olan on dokuz bahadırın kabridir, derler.

İnsanlar Hanın askerinden kaçıp dağlardaki deliklere saklanmışlar. Kolğona adındaki köy isimleri de şu han zamanından kalmış olmalı. İnsanın geçemeyeceği orman ve dağ arasındaki köyler bu sebepten ortaya çıkmış, derler.

Cengiz ve Batu Han zamanlarından sonra Kıpçaklar çoğalmışlar. Savaşçı ve kavgacı bir halka dönmüşler. Böryenlerin eski boyları bu dağ aralarında kalmış, sonrakiler ise ovaya göçmüş. Ova Böryenleri işte böyle ayrılmış bir nesildir. Dağ Böryenleri kendilerini ikiye ayırırlar: Barak ve Sobhanğol boyları.

Biksura[115]

Sarman kart bıl urınğa kilep ultırğansı, ele bezzeñ yaktarğa Sıñğız, Batıy sirevzere kilgense, Ağizel tamağı, Ik buyzarı, Melle menen Minzele yılğaları teren hıvlı, balıklı bulğan, tirelere kuyı urmandar menen kaplanğan. Ul koş- kort, yenlekterzeñ isebe- hanı yuk. Bına oşo urındarzı beyler, büler tigen başkort ırıvzarı küsenep yörögender. Ular irken yeşegender. Tapkan azık, mal- mölket urtak bulğan. Şulay tınıs kına yeşegende, Bolğar ilen basıp alırğa barıvsı Batıy han sireve bıl yaktarğa kilep sığa, halıktı asa- kise, mal- mölketen talay başlay. Minzele menen Ik yılğaları arahında küsep yöröp tereklek itevse Karağay- Atay ırıvı ayırıvsa zur kayğığa dusar bula. Sirev başlığı aldında bil bökmegen kömöş hakallı Karağay – atayzı bötön nesel- nesebe aldında huktıralar. At tubığınan kalkıvırak bulğan barlık ir zatınıñ başın kırkalar. Kıtın –kızzarzı esir iteler. Barlık mal- mölket, yılkı kötövzeren tartıp alalar. Hezer Kalansa tavı tip yörtölgen Ebey tavında Karağay- Atayzıñ katını Asıltaş kına iñrep torop kala. Üzeneñ kilendere, yeyendere menen ul ber kart imen töböne kilep tuplana.

Şul vakıt hunarzan Karağay- Atayzıñ olo ulı-Biksura kayta. Ul, başta yalanındağı avır helde kürep, torataş bulıp katıp kala. Kart eseheneñ ilay- ilay eytken heberen tıñlap tora la, böte nesel- ırıvı menen, bilevzege ulı menen huşlaşıp, arğımağın menep, beyler, ılasın, büre ırıvzarına saba. Batır, ut-hıv kiserge ezer torğan yegetterze tuplap, Batıy hanğa karşı sığa. Bolğar kalahına höjümge barıvsı Batıy han sireve yavgirzarın añdıp torop, kırıp taşlay. Batıy handıñ Bolğarğa berense höjüme özöle.

İke- ös yıldan huñ, Batıy han Bolğar ilene tağı zur ğesker taşlay. Biksura üzeneñ yegetteren tağı tuplap ala la tağı karşı sığa. Ber bereleşte ul katı yaralana,

[115] Nezerşina, age. s. 160-161

Ehmet isemle dusı menen Tekey tip yörötöle torğan tavzar aşa urman yağına kasa. Ber az barğas, Biksuranıñ hele avıraya, ul hezerge Yañı Ehmet avılı zıyaratı urınında üle. Dusı Ehmet unı şunda yerley ze, şul urında üze nigez halıp, ultırıp kala. Doşman sireve yıraklaşkas, ul Karağay –Atayzıñ kalğan nesel- ırıvın üz kanat astına ala, yañı il korop yebere.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

D. Savaşlar ve Felâketlerle İlgili Efsaneler

115. Biksura

İhtiyar Sarman buraya gelip yerleştiğinde, henüz bizim taraflara Cengiz ve Batu'nun askerleri gelmeden, Ağidil'in ağzıyla Ik boyları, Melle ile Minzele nehirleri derin sulu ve balıklı imiş, etrafı koyu ormanlar ile kaplıymış. Oradaki kuş-kurt ve canlıların sayısı hesabı yokmuş. İşte o yerlere Beyler ve Büler denilen Başkurt boyları göçüp yerleşmişler. Rahat yaşamışlar. Buldukları azık, mal ve mülk ortak imiş. Böyle sessizce yaşarken Bulgar ülkesini ele geçirmek için giden Batu Hanın askeri bu taraflara gelip çıkmış, halkı asıp kesmiş, mal ve mülklerini talan etmeye başlamış. Minzele ile Ik nehri arasında göçer olarak yaşayan Karağay-Atay'ın kabilesi büyük bir kaygıya kapılmış. Askerin komutanı önünde belini bükmeyen gümüş sakallı Karağay-Atay'ı bütün soyu sopu önünde dövmüşler. Boyu at topuğundan daha uzun olan bütün erkeklerin başlarını kesmişler. Kadın ve kızları esir etmişler. Bütün mal ve mülklerini, at sürülerini çekip almışlar. Günümüzde Kalansa dağı denilen Ebey dağında Karağay-Atay'ın karısı Asıltaş inleyerek beklemiş. O, gelinleri ve torunları yaşlı bir meşe ağacı dibine gelip toplanmışlar.

O sırada Karağay-Atay'ın büyük oğul Biksura avdan dönmüş. O, önce ovadaki ağır hâli görüp, put gibi donup kalmış. İhtiyar annesinin ağlaya ağlaya söylediği haberi dinlemiş, bütün soyu sopu ve kundaktaki bebeğiyle vedalaşıp rahvan atına binmiş, Beyler, Ilasın ve Büri kabilelerine doğru koşturmuş. Bahadır, ateş ve su geçmeye hazır olan yiğitleri toplayıp Batu Hana karşılaşmış. Bulgar şehrine hücum etmeye hazırlanan Batu Hanın savaşçı askerilerine pusu kurup onları kırarlar. Batu Hanın Bulgar'a ilk hücumu bozulmuş.

İki üç yıldan sonra Batu Han Bulgar ülkesine yine büyük asker göndermiş. Biksura kendisinin yiğitlerini yine toplamış ve karşı çıkamış. O bir savaşta çok kötü yaralanmış, Ehmet isimli dostu ile Tekey dağlarını aşarak ormanın içlerine kaçmış. Bir süre sonra Biksura'nın durumu ağırlaşmış, o şimdiki Yeni Ehmet köyü mezarlığının olduğu yerde ölmüş. Dostu Ehmet onu orada gömmüş ve o yerde ev kurup yerleşip kalmış. Düşman askeri uzaklaşınca, o, Karağay –Atay'ın soyunu sopunu kendi kanatları altına almış, yeni il kurmuş.

Akman- Tokman[116]

Akman –Tokman bik boronğonan kilgen tarih ul. Han zamandarınan. Unı elle niseme bıvın ata - baba höyley kilgen. Bıl yerzerze élek başkorttar huja bulğan. Yer –hıv baylığın höylep bötörörlök tügel iken. Urman –tav tulı yenlek: ayıv, büre, tölkö, kuyan, hıvhar, kamsat, şeşme, keş. Yılğa –kül tulı balık. Urmanda solok. Halık hunar, solok kesebe menen şöğöllengen; mal asrağan.

Boronorak başkorttar kötöv –kötöv mal menen küsep- kunıp yörögen. Her ırıvzıñ, aymak – tübeneñ yazlav, yeylev, közlev, kışlav urını bulğan.

Şulay imen –aman ğümer kisergende ber zaman Könsığıştan, Altay tavzarı yağınan, zur kara yav kilgen. Bıl yeygehen bulğan: mal- tıvar, halık yeylevze, tav urman arahında, yılğa buyzarında iken. Yavzıñ ber oso ğına başkorttarza teygen. Töp ölöşö könyaklap, Yayık buylabırak, ütken bulğan.

Yav uzıp, ber az ütkes, han başkorttar arahına ğesker –nögerzere menen türeleren yebergen. Ular halıktı hanğa baş haldırğan. Yer –hıvzarzı ırıv- ırıv, yeylev-yeylev bülep birgen. Her ber ırıv halkına tamğa, oran, ağas, koş teğeyenlengen. Bezzeñ katay ırıvınıñ bağav tamğahı, Salavat oranı, karağay ağası şunan kalğan. Başkortttar tamğalanıp, yer- hıv alğas, şul hanğa yahak tülerge teyeş bulğan.

Başta bıl elle ni avır toyalmağan. Urman –tav solok. Batman –batman bal yahaktan üzzere ösön de artıp kalğan. Urman –tav tulı yenlek –uları la vakıtında tülegen. Tik ber zaman handan yañı farman kilgen: yeş ir- yegettter atı- koralı menen

[116] Nezerşina, age. s. 162-163

han ğeskerene sakırılğan. Azak hanğa öyör – öyör yılkı, kötöv- kötöv mal ozatıla başlağan.

Başkorttar tüzmegen, hanğa karşı yavğa küterelgen. Aralarında Suraman isemle batır yeget bula. Şul küp kene ğesker yıya la yahak tülerge, mal- tıvar alırğa tip kilgen han nögerzeren kıyratıp taşlay. Kalğandarı kasa. Han bığa karşı ğesker yebere. Batır ular menen ozak yavlaşa. Katını la unıñ menen berge huğışa.

Halık üzene tahıllanıp ala. Yahak tületerge, mal yıyırğa han ğeskeren yebergende, ber tav –urman arahında hağalap tora la kapıl tegeler östöne yabırıla. Atış – ültereş kite. Mal- tıvarın halık urman- tav töpkölönerek kıva. Yeyge mel şulay ütep kite. Kış, yuldar üzelges, urman- tavzarzı kar kaplağas, han ğeskere töpkölderge ine almay. Kış hilerek üte. Yeyge sıkkas, tağı yav kuba.

Şulay ber basılıp, ber kızıp, hanğa karşı yav ozak yıldar bara. Yeget köyö yavğa sıkkan Suraman batır ber sak oloğaya. Katı yavzarıñ berehende ul ülep kala. Artaban halkıtı yavğa katını alıp kite. Yavza ul da bik katı yaralana. Üler aldınan uldanı sakırtıp ala (ularzıñ ike uldarı bula: ölkene – Akman, kesehe –Tokman isemle): "Balalarım, min da atağız artınan kitem inde,- ti ul. – Atayığız yavza ülgende hez bala ğına inegez. Ul hezge şunday vasıyat eytep kaldırzı. "Doşmanğa baş éyep yeşegense, huğışıp ülgeneñ artık", tine. Hez inde buyğa yettegez, yeget korona indegez, atayığızzıñ vasıyat hüzen onotmağız, uldarım!"

Hezer yavzı Akman menen Tokman alıp kite. Ular za ozak yavlaşa.

Ber sak ular, yözge yakın iñ ışanıslı yavzaştarın éyertep, kış ütkerev ösön Ural töpkölöne kiteler. Tik aralarında berehe hıyanatsı bulıp sığa. Ul ber töndö kasıp kite le bılarzıñ kayza kışlarğa töplengen urının han türelerene barıp elte. Bığa bülek bireler.

Han zur ğesker yebere. Batırlarzı tavğa kısırıklayzar. Ular han ğeskerenen kasa -bosa, éz yazzıra- yazzıra ber sak Ural aryağına barıp sığalar. Ularzı bıl yaklap ta uratkandar iken.

Kar berse irey, berse kata torğan mel bula. Kapıl katı burandar başlana. Bılarzıñ aşarına böte, yılınır ,ışıklanır urın da kalmay. Tire- yak – kola yalan, küz askıhız katı buran. Akman, Tokman unlap yuldaşı menen oşo buranda asığıp, tuñıp üle. Ber nise yavzaşı yakındağı ber avılğa barıp yulığa. Unda han ğeskere yata iken.

Huñğı sikkese huğışıp üle bılar. Aralarında ike batır kız bula. Ularzı totop alıp, ayavhız yazalap, ayak- kuldarın kırkıp ültereler.

Oşonan huñ ozak yıldarğa huzılğan yavlaşıv tuktala.

Akman, Tokman unlap batırı menen tuñıp ülgen bıl yazğı burandı halık Akman – Tokman buranı tip atay başlay. Ul atama ana şul han zamandarınan uk kalğan.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

D. Savaşlar ve Felâketlerle İlgili Efsaneler

116. Akman -Tokman

Akman-Tokman çok eskiden gelmiş bir tarihtir. Han zamanlarından kalmış. Onu, kim bilir nice nesillerdir, ata ve babalarımız söyleyip durmuş. Bu toprakların eski zamanlardaki sahipleri Başkurtlarmış. Toprakların ve suyun zenginliğini söyleyip bitirmek mümkün değilmiş. Ormanlar ve dağlar hayvan doluymuş: ayı, kurt, tilki, tavşan, ağaç sansarı, su samuru, vizon, samur. Nehir ve göller ise balık doluymuş. Ormanda kara kovan varmış. Halk avcılık ve kara kovan balcılığı ile meşgul olmuş, hayvan yetiştirmiş.

Eskiden Başkurtlar sürü sürü mal ile konup göçüp gezerlermiş. Her kabilenin ve oymağın ilkbaharlık, yazlık, güzlük ve kışlık yerleri varmış.

Böylece sağ salim bir ömür sürerken doğudan, Altay dağları tarafından çok büyük bir ordu gelmiş. Bu yazın olmuş. Mal-davar ve halk yaylada, dağ ve orman içindeki nehir boylarında imişler. Ordunun yalnız bir ucu Başkurdistan'a ulaşmış, asıl kısmı güneyden, Yayık'ı boylayarak geçip gitmiş.

Ordu geçip gittikten bir süre sonra han Başkurtlar arasına asker, muhafız ve memurlarını göndermiş. Onlar halkı hana baş eğdirmişler. Toprak ve suları, kabile kabile, yayla yayla bölüp vermiş. Her bir kabile halkına damga, uran, ağaç, kuş tayin etmiş. Bizim Katay'a damga olarak balta, uran olarak Salavat, ağaç olarak karaağaç o zamandan verilmiş. Başkurtlar damgalanıp toprak ve su alınca, hana vergi ödemek zorunda kalmışlar.

Önceleri bu pek ağır hissedilmemiş. Orman ve dağ, kara kovan balı doluymuş. Batman batman balın vergisi verildikten sonra kendilerine de bal kalırmış.

Orman ve dağ hayvan dolu, onları da vaktinde ödemişler. Yalnız bir gün handan yeni ferman gelmiş ve genç yiğitler at ve silahları ile birlikte hanın ordusuna çağrılmışlar. Sonra hana sürü sürü at, sürü sürü mal göndermeye başlamışlar.

Başkurtlar dayanamamış, hana karşı savaş açılmış. Onların aralarında Suraman isimli bir yiğit varmış. O çokça asker toplamış ve vergi, mal-davar almaya gelen hanın askerlerini bozguna uğratmış. Kalanları kaçmışlar. Han buna karşı asker göndermiş. Bahadır onlarla uzun süre savaşmış. Karısı da onunla birlikte savaşmış.

Halk kendince işe el atmış. Han askerini vergi almaya, mal toplamaya gönderince, halk dağ veya ormanda pusuda bekleyip durmuş ve ansızın gelenlerin üzerine saldırmış. Vurma, öldürme başlamış. Halk mal ve davarlarını ormanın en uzak yerine sürmüş. Yaz böyle geçip gitmiş. Kışın yollar bozulup orman ve dağları kar kaplayınca hanın askerleri iç bölgelere inememişler. Kış daha rahat geçmiş. İlkbahara çıkınca yine savaş kopmuş.

Böyle bir azalıp bir çoğalan savaş hana karşı uzun yıllar sürmüş. Yiğitken savaşa gitmiş olan Suraman Batır, bir süre sonra yaşlanmış. Şiddetli savaşların birinde ölmüş. Sonra halkı savaşa karısı alıp gitmiş. Savaşta o da çok kötü yaralanmış. Ölmeden önce oğullarını çağırmış (onların iki oğlu varmış: büyük olan Akman, küçük olan ise Tokman isimli). "Yavrularım, ben de babanızın arkasından gidiyorum. Babanız savaşta öldüğünde siz henüz çocuk idiniz. O size şöyle bir vasiyet bıraktı. 'Düşmana baş eğip yaşayacağınıza, savaşta ölmek daha iyidir.' dedi. Siz şimdi büyüdünüz, yiğit sınıfına girdiniz. Babanızın vasiyetini unutmayın oğullarım." demiş o.

Bundan sonra savaşı Akman ile Tokman yürütmüşler. Onlar da uzun yıllar savaşmışlar.

Bir gün onlar yüze yakın en inançlı arkadaşlarını alıp, kışı geçirmek için Ural'ın eteklerine gitmişler. Yalnız aralarından birisi hainmiş. O bir gece kaçıp gitmiş ve bunların kışı nerede geçireceklerini hanın memurlarına söylemiş. Ona hediye vermişler.

Han çokça asker göndermiş. Bahadırları dağda sıkıştırmışlar. Onlar hanın askerinden kaça gizlene, iz bıraka bıraka Ural'ın öbür tarafına giderler. Hanın askerleri onları bu taraftan da kuşatmışlarmış.

Bu karın bazen eriyip, bazen donduğu zamanlarda olmuş. Ansızın sert boranlar başlamış. Bunların yiyecekleri bitmiş, ısınmak ve aydınlanmak için yer de kalmamış. Etraf çıplak ovaymış ve göz açtırmayan sert bir boran varmış. Akman ve Tokman onlarca yoldaşları ile o boranda acıkıp, donup ölmüş. Onların birkaç arkadaşı yakında bir köye rastlamışlar. Orada hanın askeri yatıyormuş. Bunlar son vakitte savaşıp ölmüş. Aralarında iki bahadır kız varmış. Onları yakalayıp sorgusuz cezalandırıp, ayak ve kollarını kesip öldürmüşler.

O zamandan sonra uzun yıllardır devam eden savaş durmuş.

Akman ve Tokman'ın onlarca bahadırları ile donup öldükleri bu ilkbahardaki boranı halk Akman–Tokman Boranı diye adlandırmaya başlamış. İşte isim o zamanlardan kalmaymış.

Kıztorataş[117]

Élekke zamanda, Altın Urza osoronda, Başkorttar mongol- tatar izeve astında bulğan. Monğol baskınsıları başkort avıldarın yandırğandar, keşeleren ültergender, kiskender, kol itep kıvıp alıp kitkender. Mongol hanı elenen – ele başkort ilene baskınsıların yeberep torğan.

Baskınsılar bezzeñ avılğa la kağılğan. Avıl karttarı höylevense, bezzeñ avılğa mongoldar kilep inges, ber keşe le kasıp kotola almağan. Tik ber 18 yeşlek kız ğına kasıp kite alğan. Tik unı hıbay ézerlegender. Kız alıs kasa almağan. Urman yulı menen kasıp barıp, avıldan ber sakrım alıslıktağı kayağa inep yeşerengen. Baskaktar attarınan töşöp, kayanı uratıp alğandar. Kız taştıñ öñöş ésene haman töpke kaskan. Karttarzıñ höylevense, ul vakıtta taş yomşak bulğan. Kaya işelep, kızzı kıskan. Tegeler kısılıp, kıskırıp torğan kızzı kürgender ze, inerge kurkıp kire kitkender. Kız şunda kısılıp ülgen. Ölkenderzeñ höylevense, kızzıñ höyektere le yatkan, tizer. Huñınan küldektere gene kalğan.

Kayanı geologtar şartlatkandar. Élekke helene kire kaytıp, kayanıñ avızı kire asıldı. Şunda biş barmak menen baskan hımak taşta sokorzar uyılıp kalğan. Şul sokorzarzı kızzıñ barmak ézzere tip höyleyzer. Isınlap ta, biş barmak menen basıp

[117] Nezerşina, age. s. 164

karahañ, böte barmaktar za üz urınında bulıp, tap kilep tora. E kayanı Kıztorataş kayahı tip yöröteler.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

117. Kıztorataş

Eski zamanlarda, Altın Orda devrinde, Başkurtlar Moğol -Tatarların baskısı altında kalmışlar. Moğol baskıncıları Başkurt köylerini yakıp, insanlarını öldürmüşler, kesmişler ve köle ederek sürükleyip götürmüşler. Moğol hanı, sürekli baskıncılarını gönderip durmuş.

Baskıncılar bizim köye de gelmişler. Köyün ihtiyarlarının söylediğine göre Moğollar bizim köye gelince bir tek kişi bile kaçıp kurtulamamış. Yalnız on sekiz yaşında bir kız kaçıp gitmiş. Onu atla kovalamışlar. Kız uzağa kaçamamış. Ormandaki yoldan kaçıp köyün bir kilometre uzağındaki kayaya girip gizlenmiş. Baskaklar arkasına düşüp kayanın etrafını sarmışlar. Kız taşın kazılmış yerine, daha da dibine kaçmış. İhtiyarların söylediğine göre o sırada taş yumuşak imiş. Kaya yıkılıp kızı sıkıştırmış. Onlar sıkışıp bağıran kızı görmüşler ve aşağı inmeye korkup geri gitmişler. Kız orada sıkışıp ölmüş. Yaşlıların söylediğine göre kızın kemikleri de oradaymış. Sonradan yalnız elbiseleri kalmış.

Kayayı jeologlar patlatmışlardı. Eski hâline geri dönüp kayanın ağzı geri açıldı. Oradaki taşta beş parmak ile basılmış gibi çukurlar oyulup kalmış. O çukurlara kızın parmak izleri derler. Gerçekten de beş parmağını yerleştirince bütün parmaklar oraya sığar ve tam oturur. Kayaya Kıztorataş (kızın dikili taşı) derler.

Akhak Timer[118]

Ber vakıt kürezese karsık hanğa kile le heber hala:

-Hanım- soltanım, bıyıl tıvasak balalar hineñ başına yetesek!

Han küp uylap tormay, üzeneñ devlete buyınsa yöröp, böte avırlı katındarzıñ korhağın taparğa emer birgen. Handıñ yalsıları her öy hayın kerep, avırlı

[118] Nezerşina, age. s. 165-166

katındarzıñ berehen kaldırmay korhaktarın tapap sıkkandar. Şulay ilde ber bala la tıvmağan. Tik ber gene ir bala donyağa kilgen. Ul da satan bulıp tıvğan. Şuğa küre uğa Akhak Timer tip isem kuşkandar.

Bala üsken. Ber kön kilep handıñ başına yetken.

******

Akhak Timer yavsıl bulğan. Huğışka sıkha, kala artınan kala alğan. Uğa karşılık kürhete almağandar. Şulay za ber kalanı ala almay, tuktalıp kalğan bıl. "Bıl ni éş? – tip eytte ti Akhak Timer. – Nimehene huñ bıl kalana alıp bulmay ele? Sere nimele huñ bınıñ?" Akhak Timer aptırap kalğan. Küp başın vatkandan huñ kalağa şımsılar yebererge bulğan. Ular kayhıhı savzager bulıp, kayhıhı heyerse bulıp, kalanıñ ber bosmağına taralğan. Tik ularzıñ berehe le yünle heber alıp kile almağan.

Şımsılarzıñ berehe heyerse bulıp her öy hayın kerep yörögen. Şulay ul kümek balalı ber ğailege tap bulğan. Ataları huğışta iken. Balaları butka aşap ultıra iken. Tabak sığıp kamsahın tigendey, unı tirelep ultırğandar, ti, bılar. Balalarzıñ berehe üz aldınan ğına aşamay, zur tabaktıñ urtahına ürelep iken. Şul vakıt eselere tertiphez balanıñ mañlayına kaşık menen huğıp:

-Aldıñdağın ğına aşa. Akhak Timer kevek buyıñ yetmeske ürelme!- tigen. Şımsı kaytıp bıl heberze höylegen. Şunda ğına Akhak Timer üz hatahın añlağan.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

118. Aksak Timur

Bir gün büyücü bir kadın hana gelir ve şöyle bir haber salar:

-Hanım, Sultanım, bu yıl doğacak çocuklar senin ölümüne sebep olacak!

Han çok düşünüp durmamış. Ülkesinin her tarafında gezilmesini ve hamile kadınların karnının kesilmesini emretmiş. Hanın uşakları her eve girip bir tek hamile kadın bırakmadan karınlarını kesip çıkmışlar. Böylelikle ülkede bir tek çocuk bile doğmamış. Yalnız bir erkek çocuk dünyaya gelmiş. O da topal doğmuş. Onun için ona Aksak Timur diye isim koymuşlar.

Çocuk büyümüş. Bir gün gelmiş hanın ölümüne sebep olmuş.

***

Aksak Timur çok iyi bir savaşçıymış. Savaşa çıktığı zaman şehir ardına şehir almış. Ona direnememişler. Yalnız bir şehri alamamış, durup kalmış. "Bu ne iş?" diye söylemiş Aksak Timur. "Niçin bu şehri almak mümkün olmuyor? Bunun sırrı ne?" Aksak Timur şaşırıp kalmış. Çok düşündükten sonra meseleyi çözmek için şehre casuslar göndermiş. Onların bazısı tüccar, bazısı dilenci imiş; bunlar şehrin her köşesine dağılmışlar. Yalnız hiçbiri iyi haber getirmemiş.

Casusların biri dilenci şekline girip evleri sıra ile gezermiş. Bu sırada çok çocuklu bir aileye rastlamış. Babaları savaşta imiş. Çocuklar lapa yemekteymişler. "Tabak çıkıp kaçmasın." der gibi tabağı çevresine oturmuşlar bunlar. Çocukların birisi kendi önünden yemeyip büyük tabağın ortasına uzanmış. O zaman anneleri tertipsiz çocuğunun alnına kaşık ile vurup:

-Önündekini ye. Aksak Timur gibi boyunun yetmediğine uzanma! demiş. Casus dönüp bu haberi söylemiş. Aksak Timur yaptığı hatayı anlamış.

Babsak Menen Küsek Bey[119]

İmeş, bınan bik küp, bik küp zaman élek hezerge Mesemtav tirehende Mesemhen yeşegen, bik küp yerzere bilep, böte ırıvzarzı üz kulında totkan.

Mesemhandıñ kırk ulı menen bik hılıv ber kızı bula.

Könderzen ber köndö handıñ kırk ulı, kırk döyege atlanıp, yulğa sıkkan iken. Yuldaularğa ber usal yanvar tap bulıp, kırk döyehe menen handıñ utız biş ulın kırıp taşlay. Tik biş kene yeget bıl belenen kasıp kotola alğan. Bılar atalarına heber yeberhe, han bığa aptırap kalğan. At yetken yerge at saptırıp, hat yetken yerge hat yeberep, böte ırıvğa la heber tarata. Bını işetep, batırzar, höyek haplı höñgöleren, almas kılıstarın, sukmar- kistenderen alıp, attarına meneler. Böryendeñ ırıv başı Karağölömbet te ike yöz ille batırı menen kilgen. Tik iñ alıs Kıpsak ırıvınıñ başlığı Babsak Bey gene kilep yetmey. Unıñ yañğırak kına yereşken Yemile isemle yeş keleşe, ireneñ yulğa sığırın belep, yebermeske yalına başlay.

[119] Nezerşina, age. s. 168-172

Yemile bik hılıv bula. Babsak unı kırğız yağınan alıp kaytkan iken. Keleşe bik ilenep, küz yeşe menen yalbara başlağas, Babsak unı, yanına ultırtıp, ögötley başlay.

-Kayğırma, Yemilem, min isen- hav eylenep kaytırmın, - ti. Yemile, nizer hizenep, bolokhoy. Bını kürgen Babsak:

-Özgölenme, ilama! Min hine ber vakıtta la yañğız kaldırmam. Tizzen hin ber ir bala tabırhıñ, ul yarzamsıñ bulır,- ti ze, huşlaşıp, Mesemhanğa karay yul tota.

Mesemhanğa yetmes élek ös kön alda Babsak mengen at toyaktarınıñ tavışı işetele. Bötehe le, unı kötöp, karşı sığa. Atahınıñ tıyıvına karamay, han kızı la yulğa sığıp tora.

Babsak Bey üze köyö elle küpme yer–hıv ütep yöröy torğas, bik beyek ber tavğa kilep sığa. Uk –hazaktarın halıp, ber az tın ala la, tavzıñ nek zıñkına menep, tire- yakka küz yörötöp sığa. Zur yalanıñ kap urtahında kübe devmelendey ber nemeneñ yatkanın kürep kala. Ézley torğan yanvarzıñ şul ikenen belges, ayak astında yatkan baş zurlık taştı alıp, uyatırğa itep, yuklap yatkan yanvarğa ırğıta. Taş, yanvar aldına barıp töşöp, yerze aktarıp inep kite. Yanvar, hiskenep, başın kalkıta la tora başlay. Şunı ğına kötken Babsak, uğın toskap, kereşen tartıp yebere: uk yanvarzıñ tüşene barıp kazala. Yanvar kotoronop yerze tırnay, üzekke ütkes itep ükere başlay. Tavışına tavzar helkenep, urmadar şavlap kuya. Azak helden tayıp yığıla.

Babsak, tavzan töşöp, yanvarzıñ uñ kolağın kırkıp ala-kolak kanay. Uğın hurıp alıp, urtağa yara la yartıhın yanvarzıñ korhağına tığıp kuya, yartıhın üze menen alıp kaytıp kite.

Kis bulğas, yanvar yağına Karağölömbet kilep sığa. Uk menen atha, yanvar kıymıldamay za iken. Yakın kilep, hul kulaktı kırkıp ala la kaytıp kite bıl. Tik kolak kanamay. Hanğa kaytıp kolaktı kürhete, üzem ülterzem, ti. Han batırzı bik nık kunak ite, kızın birep, tuy za ütkermek bula.

Tuy kızğan melde, Babsak han érgehene bara la:

-Tuyzı yañılış ütkerheñ, hanım, yanvarzı Karağölömbet ültermene, min ülterzem, -tip, kırkıp alğan kolak menen yarık uğın kürhete. –Bına uñ kolağı, kırkıp alğanda, yene le sığıp yetmegeyne, kanı aktı. E bına bıl uktıñ yartıhın ésene tığıp kittem, -ti.

Mesem han aptırap kala. Döröslöktö belerge tip, keşeler yeberte. Uları Babsaktıñ eytkenen ras tip kaytalar, uktı hanğa kürheteler. Han tuyzı hezer Babsakka ütkerevze eytkes, Karağölömbet ğerlegenen taşlap sığıp kite. Kemder ul sak, öyge inep, hamaklap yebere:

Babsak batır añ torhon-
Karağölömbet küz hala,
Asıvınan, ğerlegenen
Yöregende ut yana.

Babsak aptırap kalmay, bığa hamaklap yavap bire:

Doşmanından yeñelgen-
Min bulmayım,
Unan kurkıp, muyınımdı
Min bormayım.

Bını işetken Karağölömbet kara yanıp kilep ine le Babsaktı uğı menen ata.

-İrlegeñ yuk, kurkak yen, -tip köle le yığıla Babsak.

Karağölömbet ike yöz ille batırı menen kıpsaktarğa yav sabırğa ezerlene.

Babsak beyzeñ kevzehen üz keşeler Kıpsakka alıp kaytıp kümerge itheler, Karağölömbet karşı töşe. Ülgen yerende kümerge yer ze birzetmey.

Kıpsak halkı üz batırın koş- kortka taşlarğa irek kuymay, Kıpsakka kaytıp, üz yerzerenen merkeler menen yer taşıp, Babsaktı kezerlep kümeler. Keber östönde zur tav üsep sığa. Karağölömbet, bığa asıv itep, Kıpsak ırıvın kırıp bötörörge bula, böte ğeskere menen Kıpsak yerene saba. Babsaktıñ nesel–ırıvın korotam tip, Yemilene le ültererge kile. Yemile öyze yañğız ultıra iken.

Karağölömbet, Yemileneñ hılıvlığına tañ kalıp, kul halırğa baznat itmey, üzene biselekke almaksı bula.

Böte Kıpsak ırıvın buyhondorop, Karağölömbet Yemile menen donya köte başlay. Üze vakıtın hunarza ütkere. Yemile yañğızı bikte ultıra. İre Babsaktı uylap, kön- tön kayğırıp harığa habışıp böte, ber könö le ilavhız, küz yeşhez ütmey. Karağölömbetten ıtırğanıp, unı yek küre.

Şulay könderzen ber köndö, kiske éñer töşöp, küz beylenges, Karağölömbet, Yemilene avlakka alıp, kıl arkan menen korhağın bıva başlay: "Babsak beyzen bala

kalğandır", tip uylay. Yemile, başka tüzer emele kalmağas, ni bulha la bulır, tip bılay ti:

-Hin mine ızalatma yukka, minde Babsak kanı yuk. Işanmahañ, behes item: eger anav tana bıvaz bulha, mineñ balam bulır; tıv bulha, ber nemem de bulmas, -tip, helden tayıp yığıla. Karağölömbet şunda uk kara tananı huyırğa kuşa- kara tana tıv bulıp sığa. Karağölömbet Yemileneñ hüzzerene ışanırğa bula.

Şulay könder, ayzar üte. Yemile unı: "Hinen avırlımın", -tip ışandıra.

Tizzen ir bala tıva. Bala tıvğandan uk bik teremek, yor bula. Un kön tigende, Karağölömbet hunarzan kaytıp ine le ir bala bulırğa bik kıvana. Küreyem tip bişek yanına kilhe, ni küze menen kürhen, un könlök sabıy Karağölömbetteñ keze hakalına yebeşep, helkete tartıp ala. Balanıñ barmaktarında éyek ite menen aktarıp alğan hakal yolkondoho torop kala.

Yemile, batır ireneñ töse itep, ulına Küsek bey tip isem kuştıra. Küsek bey, ay üsehen kön üsep, ber yeşene yetkes, un yeşlek malayzar menen katnaşıp uynap başlay. Üze at başınan töşmey, sapkanda attan kolavzı la belmey. Buy- hınğa la un yeşlektey mıktı, bazık, sos bula. Malayzarzıñ ul ye ayağın hındırıp, ye kulın kaymıktırıp, ye başın tişep kaytara. Barıhı la aptıraşta kala.

Könderzeñ berehende şulay uynap yörögende, ber kartayıp bötken sal sesle ebey Küsek beyze sakırtıp ala la:

-Hin, ulım, bik köslö bulhañ bılay bala- sağa imgetep yörögense atayıñdıñ konon alır ineñ, -tip, sesterenen hıypap, yavrınınan tapap höye.

-Mineñ atayım bit, ni éşlep unıñ konon alayım? –tigen iken Küsekbey, ebey şunda uğa:

Yuk, balakayım, hineñ üz atayıñ bınday yavız tügel ine, il batırı ine ul. Karağölömbet başına yette unıñ, nahaktan kanın koyzo. Üz atayıñ Karağölömbet tügel şul, balakayım, -tigen de ilap yebergen, böte helde baştan –ayak höylep birgen, esehenen horaşırğa kuşkan, ti.

-Eger eseyeñ eytmehe, kurmas kızzırt ta, ése kurmastı usına kısıp hora, ul hiñe dörösön eytmey bulmas, -tigen, ti, ebey.

Küsek bey yügerep kayta la esehenen:

-Esey, eyt ele ısının ğına-kayza mineñ atayım? –tip horağan iken, esehe avır körhönöp kuyğan da:

-Ana bit atayıñ, tağı hiñe nindey atay kerek? –tigen.

Küpme gene ilenep horaha la, Yemile, ulına ber ni ze eytmeyense, ber ük hüzen tılkığan. Kis bulğas, Küsek bey, eseheneñ muyınına harılıp, irkelene le:

-Esey, mineñ bik kurmas aşağım kilde, kurmas kızzırıp birse, -tigen, ti.

Esehe ulınıñ hüzen yıkmay, suyın tabala kurmas kızzıra halğan. Küsek bey, kurmastıñ hıvınğanın da kötmeyense:

-Esey, tizrek alıp bir kurmastı! –tip mıjığan bula. Esehe kalak menen kurmas hosop birhe, Küsek bey kire étere, tustakka halıp birhe –almay, üpkeley başlay.

-Hin bit uslap kına alıp bire torğaynıñ!- ti.

Yemile, uttay kurmastı usına alıp, ulına honovı bulı, Küsek bey eseheneñ usın yomdorop ala la:

-Esey, eyt, mineñ üz atayım kayza? –tip nıkışa. Esehe usınıñ yanıp barıvına sızamay, döröstö eyterge bula.

Oşo könden başlap, Küsek bey Karağölömbette kan doşmanı küre başlay, atahınıñ konon alırğa yıyına. Ber nise yıl ütkes, kunakka kitken yerenen ğeyep bula la kaytmay. Un yeşehe yetkes, üzene iş bulırzay batırzar haylap, Kıpsak yeren Karağölömbetten kotkarırğa yıyına. Bıl vaktı ésende ul ir–yeget bulıp yete, şulay za esehen bik hağına, unı bik kürgehe kile. İske- mosko keyenep ala la ber kön esehene kilep ine. Yemile inde kayğınan kartayıp, hağıştan harğayıp, kañğırıp ultırğan bula. Küsek bey kilep ine le esehenen heyer horay. Esehe oyotkan koyop bire.

Küsek bey katı oyotkandı öske kisep büle le, ike ölöşön aşap, ber ölöşön kaldırıp sığıp kite. Yemile heyerse bulıp kilgen ulın tanımay za. Karağölömbet kaytkas, bötehen de höylep bire. Karağölömbet, tustaktağı aktı kürep, şomlana başlay. "Bıl oyotkan menen bulğan hel yakşı tügel", -tip yuray.

Küsek bey yöz ille batırzan torğan nögör –ğesker tuplap, Karağölömbetke karşı yav menen kile. "Karağölömbet neselenen ber gene yende le kaldırmay, kırıp bötörem",- ti Küsek bey. Ahır sikte Karağölömbet yavzı kaytara almay, kasıp kotola.

Küsek bey unıñ zatınan bulğan bötehen de kırıp bötöröp, Karağölömbet yeylevene kile, doşmanın ézlep tabırğa tere kileş totop kiltererge kuşa.

Avıldan alıs tügel ber ırzında un ös yeşlek ber kız bala tap bula bılarğa. Küsek beyzen kurkıp, ul:

-Batır, ülterme mine. Min Karağölömbet neselenen tügel, higez yeşten yetem kalıp, unıñ harık kötöven gene kötem, -ti.

-Yaray, min hindey yetem- yeserge teymeyem. Tik hin miñe Karağölömbetteñ kayza kaskanın eytmesheñme? –ti Küsek bey.

-Eytem, - tigen, ti, kız, kinenep. –Ul, ana, anav ırzın astında bosop yata.

Küsek bey, ırzınğa barıp:

-Karağölömbet, sık! Hezer ırzınıñ –niyeñ menen ürteyem üzeñde! –itp kıskırğan iken, kurkıvınan kobarahı oskan Karağölömbet kilep sıkkan. Batır unı şır yalanğas kaldırğan da, tanavınan tişep bav ütkerges, kara hıyırğa artı menen atlandırıp, Kıpsak ırıvına karay yul totkan. Unı Kıpsak avıldarında mesherelep yöröte. Ber yılğa buyında kara hıyır ülep kala. Şunan birle kıpsaktar bıl yılğanı Kara hıyır ülgen yılğa tip yörötör bulğandar.

Kara hıyırzan huñ Küsek bey Karağölömbette, kızıl hıyırğa atlandırıp, Harağığa kiltere. Yenlevzege köllö keşe kürhen tip, Ömbetke alıp bar, Ömbetten Ağizel aşa Baynazar karşıhındağı beyek tavğa menderep, Karağölömbette koro kazanğa halıp kura. Kurılğanda sıkkan tozloğon barmağı menen yalan karay za: "Kon alındı!" –tip hörenley, ti.

Karağölömbet tav başında kara yanıp kazanda kümerge eylene. Şuğa küre bıl tavzı hezer Kurıvzı tavı tip yöröteler. Kurıvzı tavınıñ başındağı imenlek arahında haman da ele Küsek bey kazan ultırtkan taştar yata, imeş.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsanler

D. Savaşlar ve Felâketlerle İlgili Efsaneler

119. Babsak İle Küsek Bey

Güya bundan pek çok zaman önce şimdiki Mesim dağı çevresinde Mesimhan yaşamış, o pek çok toprağa sahip olup, bütün kabileleri kendi hakimiyeti altında tutmuş.

Mesimhan'ın kırk oğlu ile çok güzel bir kızı varmış.

Günlerden bir gün hanın kırk oğlu kırk deveye binip yola çıkmışlar. Yolda onlar kötü bir canavara rastlamışlar. Canavar hanın kırk devesi ile otuz beş oğlunu katletmiş. Sadece beş tane yiğit bu belâdan kaçıp kurtulabilmiş. Bunlar babalarına haber gönderince han buna şaşırıp kalmış. At yetişen yere at koşturup, mektup yetişen yere mektup gönderip bütün kabileye haber dağıtmış. Bunu işiten bahadırlar kemik saplı süngülerini, elmas kılıçlarını, topuz ve güllelerini alıp atlarına binmişler. Böryen kabilesinin başı Karağölömbet de iki yüz elli bahadırı ile gelmiş. Yalnız en uzak Kıpçak kabilesinin başı Babsak Bey gelip yetişememiş. Onun yeni evlendiği Yemile isimli genç karısı kocasının yola çıkacağını anlayıp onu göndermemek için ona yalvarmaya başlamış.

Yemile çok güzelmiş. Babsak onu Kırgız tarafından alıp gelmiş imiş. Karısı çok inleyip gözyaşı dökerek yalvarmaya başlayınca, Babsak onu yanına oturtup öğüt vermeye başlamış.

-Kaygılanma Yemilem, ben esen–sağ geri dönüp gelirim, demiş.

Yemile kim bilir neler sezip endişelenmiş. Bunu gören Babsak:

-Üzülme, ağlama! Ben seni hiçbir zaman yalnız bırakmam. Hemen bir erkek çocuk sahibi olursun, o senin yardımcın olur, demiş ve vedalaşıp Mesimhan'ın yanına gitmek üzere yola çıkmış.

Mesimhan'a ulaşmadan üç gün önce Babsak'ın bindiği atın toynaklarının sesi işitilir. Herkes onu bekleyip karşılamaya çıkar. Babasının yasaklamasına rağmen hanın kızı da yola çıkıp bekler.

Babsak yalnız başına belki birçok yer ve su geçip yürüdükten sonra çok büyük bir dağa gelip çıkar. Ok ve sadağını bırakıp, biraz nefes alır ve dağın tam tepesine çıkıp etrafa göz atar. Büyük ovanın ortasında ot yığını büyüklüğünde bir şeyin yattığını görür. İzlemekte olduğu canavarın o olduğunu anlayınca, ayak altında duran baş büyüklüğündeki taşı alıp uyandırmak için canavara atar. Taş gelip canavarın önüne düşer ve yeri delip gider. Canavar irkilip başını kaldırıp beklemeye başlar. Onu bekleyen Babsak okuyla nişan alıp kirişini çekip atar. Ok gidip canavarın döşüne saplanır. Canavar kudurup yeri tırmalar, çok acı çekiyormuş gibi böğürmeye

başlar. Sesinden dağlar irkilir, ormanlar uğuldamaya başlar. Sonunda takati bitip yıkılır.

Babsak dağdan inip canavarın sağ kulağını kesip alır; kulak henüz kanıyormuş. Okunu çekip çıkarır, ortasından ikiye böler, yarısını canavarın karnına tıkar ve yarısını yanına alarak geri döner.

Gece olunca canavarın yanına Karağölömbet gelir. Ok atar ama canavar kımıldamaz. Yakınına gelip sol kulağını kesip alır ve geri dönüp gider. Yalnız kulak kanamaz. Hana gidip kulağı gösterir, ben öldürdüm, der. Han bahadırı çok iyi konuk eder, kızını ona verince düğün başlar.

Düğünün tam ortasında Babsak, Han'ın yanına gider:

-Düğünü yanlış insana yapıyorsun Hanım, canavarı Karağölömbet öldürmedi ben öldürdüm, deyip kesip aldığı kulak ile okunun yarısını gösterir. İşte sağ kulağı, ben kesip alırken canı daha çıkmamıştı, onun için kanı aktı. Bu okun yarısını ise canavarın içine tıktım, der.

Mesimhan şaşırıp kalır. Doğrusunu öğrenmek için insanları gönderir. Oğulları Babsak'ın söylediğinin doğru olduğunu tasdik edip dönerler, oku çıkarıp hana gösterirler. Han düğünün Babsak için yapılmasını söyleyince Karağölömbet utancından çıkıp gider. Biri o sırada eve girip şöyle söyler:

Babsak Batır uyanık dursun,
Karağölömbet göz salar.
Öfkesinden, utancından
Yüreğinde od yanar.

Babsak şaşırıp kalmaz, buna esprili cevap verir:

Düşmanına yenilen
Ben olmadım,
Ondan korkup boynumu
Ben burmadım.

Bunu işitince Karağölömbet kapkara kesilip, gelip içeri girer ve Babsak'a ok atar.

-Yiğitliğin yok, korkaksın, deyip güler ve Babsak düşer.

Karağölömbet iki yüz elli bahadırı ile Kıpçaklara savaş açmaya hazırlanır.

Babsak Beyi kendi adamları Kıpçak'a alıp götürmek isterler, Karağölömbet karşı koyar. Öldüğü yerde gömmeye bile izin verdirmez.

Kıpçak halkı kendi bahadırlarının kuşa-kurda atılmasına izin vermezler. Kıpçak'a gidip kendi yerlerinden kutularla toprak taşıyıp getirerek Babsak'ı saygıyla gömerler. Kabir üzerinde büyük bir dağ meydana gelir. Karağölömbet buna öfkelenip Kıpçak kabilesini kırıp bitirmek ister, bütün askeri ile Kıpçak ülkesine koşar. Babsak'ın soyunu sopunu kurutayım deyip Yemile'yi öldürmeye gelir. Yemile evde yalnız başına oturuyormuş.

Karağölömbet Yemile'nin güzelliğine hayran kalır, öldürmeye cesaret edemeyip kendisine eş olarak almak ister.

Bütün Kıpçak kabilesine boyun eğdiren Karağölömbet, Yemile ile yaşamaya başlar. Kendisi çoğu vaktini avda geçirir. Yemile ise yalnız başına oturur. Kocası Babsak'ı düşünüp, gece gündüz üzülüp, kederlenip biter. Bir günü bile ağlamaksızın, gözyaşı dökmeksizin geçmez. Karağölömbet'ten iğrenir, ondan tiksinir.

Günlerden bir gün alacakaranlık inip, göz gözü görmeyecek duruma geldiğinde, Karağölömbet Yemile'yi gizli bir yere getirir ve kıl urgan ile karnını sıkmaya başlar. "Babsak Beyden çocuk kalmıştır." diye düşünür. Yemile'nin artık dayanacak hâli kalmayınca, ne olacaksa olur deyip şöyle konuşur:

-Sen boş yere bana eziyet etme, bende Babsak kanı yok. İnanmazsan bahse girelim. Eğer şu dananın buzağısı varsa benim de çocuğum olur, kısır ise çocuğum olmaz, deyip takati kesilip yere yığılır. Karağölömbet hemen o kara danayı kesmelerini emreder. Kara dana kısırmış. Karağölömbet Yemile'nin sözlerine inanır.

Böylece günler aylar geçer. Yemile onu "Senden hamileyim." diye kandırır.

Bir erkek çocuk doğar. Çocuk doğduğunda çok çevik ve hızlıymış. Karağölömbet avdan geri gelip eve girer ve erkek çocuğunun olmasına çok memnun olur. Bakmak için beşiğin yanına gelince on günlük bebek Karağölömbet'in keçi sakalına yapışıp silkip yolar. Çocuğun parmaklarında çene etiyle sökülen sakal yoluntusu kalır.

Yemile, bahadır kocasının ismiyle kafiyelendirip oğluna Küsek Bey diye isim koyar. Küsek Bey ayda büyüyeceğini günde büyüyüp bir yaşına geldiğinde, on

yaşındaki çocuklara katılıp oynamaya başlar. Atın sırtından inmez, koşarken attan inmeyi de bilmez. Boyda posta on yaşındaki çocuk gibi kuvvetli, cesur ve becerikli olur. O erkek çocukların ya ayağını kırıp ya kolunu çıkarıp ya da başını delip gönderir. Herkes şaşırıp kalır.

Günlerin birinde böyle oynayıp koşarken, iyice ihtiyarlamış bir nine Küsek Beyi çağırıp:

-Sen oğlum çok güçlü olduysan böyle çoluk çocuğu sakatlayıp gezeceğine babanın intikamını al, deyip saçlarını okşayıp, omuzuna vurup sever.

-Benim babam var, ben niçin onun intikamını alayım? der Küsek Bey. Nine o zaman:

-Yok yavrum senin öz baban böyle kötü değil idi, ülkenin kahramanı idi. Karağölömbet onu katletti, haksız olarak kanını döktü. Öz baban Karağölömbet değil yavrum, der ve ağlayarak her şeyi baştan sona kadar söyler. Annesinden öğrenmesini de emreder.

-Eğer annen söylemezse, kurmas kavurtup sıcak kurması avucuna koyup sor, o sana doğruyu söylememezlik etmez, der nine.

Küsek Bey koşarak eve gider ve:

-Anne gerçeği söyle hele, nerede benim babam? diye sorar. Annesi ağır bir iç çeker:

-İşte senin baban, daha sana nasıl baba gerek? der.

Çok yalvarıp sorsa da Yemile oğluna hiçbir şey söylemez. Gece olunca Küsek Bey annesinin boynuna sarılıp sevmeye başlar:

-Anne benin canım kurmas yemek istiyor, kurmas kavurup versene, der.

Annesi oğlunun isteğini kırmayıp, demir tencere bulup kurmas kavurmak için koyar. Küsek Bey kurmasın soğumasını beklemeyerek:

-Anne hemen alıp ver kurması! diye mızmızlanır. Annesi kaşık ile kurmas alıp verince, Küsek Bey geri iter, tasa koyup verince almaz ve öfkelenmeye başlar.

-Sen onu avuçlayıp vermelisin!

Yemile ateş gibi kurması avucuna alıp oğluna sunmak ister, Küsek Bey annesinin avucunu yumdurur:

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

-Anne söyle, benim öz babam nerede? diye ısrar eder. Annesi avucunun yanmasına dayanamayıp doğruyu anlatır.

O günden başlayarak Küsek Bey Karağölömbet'i kan düşmanı olarak görmeye başlar, babasının intikamını almak için hazırlanır. Birkaç yıl geçince konuk olarak gittiği yerde kaybolur ve geri dönmez. On yaşına gelince kendine arkadaş olacak bahadırlar seçip Kıpçak toprağını kurtarmak için harekete geçer. Bu süre içinde o er-yiğit olarak yetişir. Yalnız annesini çok özler, onu görmeyi çok ister. Eski püskü giyinip bir gün annesinin yanına gelir. Yemile kaygıdan yaşlanıp, özlemekten sararıp, şaşkına dönüp oturuyormuş. Küsek Bey gelip içeri girer ve annesinden sadaka ister. Annesi uyutkan koyup verir.

Küsek Bey uyutkanı üçe kesip parçalar, iki parçasını yer, bir parçasını bırakıp çıkıp gider. Yemile dilenci olarak gelen oğlunu tanımaz. Karağölömbet dönünce her şeyi ona söyler. Karağölömbet tastaki beyazlığı görüp şüphelenmeye başlar. "Bu uyatkan ile ilgili olay iyiye işaret değil." diye yorumlar.

Küsek Bey yüz elli bahadırdan oluşan muhafız ve asker toplayıp Karağölömbet'le savaşmak için gelir. "Karağölömbet neslinden bir tek canlı da bırakmayacağım, kırıp bitireceğim." der Küsek Bey. Son zamanda Karağölömbet savaşı kazanamayacağını anlayıp kaçıp kurtulur. Küsek Bey onun neslinden olan herkesi kırıp bitirdikten sonra düşmanını bulmak için Karağölömbet'in yaylasına gelir, onun deri urgan ile bağlanıp getirilmesini emreder.

Bunlar köye yakın bir harmanda on üç yaşındaki bir kıza rastlarlar. Kız Küsek Beyden korkup:

-Bahadır öldürme beni. Ben Karağölömbet'in neslinden değilim. Sekiz yaşında yetim kaldım, onun koyun sürüsünü güdüyorum, der.

-Tamam ben senin gibi yetimlere dokunmam. Yalnız sen bana Karağölömbet'in nereye kaçtığını söylemez misin? der Küsek Bey.

-Söylerim, der o kız memnun olarak. O işte şu harmanın altında saklanmış yatıyor.

Küsek Bey harmana gidip:

-Karağölömbet çık! Şimdi harmanınla senin üzerini örterim! deyip bağırır. Korkusundan yüzünün rengi atan Karağölömbet gelir. Bahadır onu çırıl çıplak

bırakır, burnunu delip ip geçirince kara sığıra arkası dönük oturtup Kıpçak kabilelerine doğru yola çıkarır. Onu Kıpçak köylerinde maskara edip gezdirir. Kara sığır bir nehrin kıyısında ölür. O zamandan beri Kıpçaklar bu nehri Kara sığırın öldüğü nehir diye adlandırmaya başlarlar.

Kara sığırdan sonra Küsek Bey Karağölömbet'i kırmızı sığıra bindirip Harağı'ya getirir. Yayladaki herkes görsün deyip Ömbet'e alıp gider. Ömbet'ten Ağidil'i geçip Baynazar karşısındaki büyük dağa çıkarıp, Karağölömbet'i kuru kazana koyup kavurur. Kavururken çıkan tuzlu suyunu parmağı ile yalayıp bakar ve: "İntikam alındı!" diye bağırır.

Karağölömbet dağ başında kararıp, kazanda kömüre döner. Onun için bu dağa şimdi Kurıvzı (kavruldu) dağı derler. Güya Kurıvzı dağının başındaki meşeliğin içinde Küsek Beyin kazanı koyduğu taşlar şimdi de durmaktaymış.

Karasay Menen Kazı Batır[120]

Boron nuğayzarzıñ Urak tigen ber batırı bulğan. Unıñ batırlığınan, danınan tuğan teyeşle İsmeğil mırza bik könleşken, ti. Urak batırzı nisek te bulha ültermek buulıp, ike yegette kotortkan.

Tik Urak batırzı nisek ültererge? Unan nisek kotolorğa? Batırzı uk ta, höñgö le almay iken. İsmeğil Urak batırzıñ üz kılısınan ğına üle alır seren bulğan. Şuğa ul elege yallağan yegetteren batırzıñ yoklağas kılısın urlap alıp, unı tirmeneñ işege arkırı beylep kuyırğa, azak hören halırğa öyrete. Tegeler bını éşley: ber töndö batır katı yoklap kitkes, tirmehene şım ğına inep baş osondağı kılısın urlayzar. Şunı tirme işegene batırzıñ muyın teñgele beyeklegen samalap arkırı beylep kuyalar. Ber azzan: "Yeylevze karatkar basa!" – tip yar halalar.

Şav- şıvğa Urak batır uyanıp kite le, yügerep tirme işegenen sığayım tihe, arkırı asıvlı torğan üz kılısına kiselep üle.

Şulay itep, İsmeğil mırza Urak batırzan kotola. Üze han bulıp ala. Uraktıñ ike belekey ulı torop kala. Olorağı Karasay, keserege Kazı isemle. Öleselere bıl

[120] Nezerşina, age. s. 172-173

yetem kalğan balalarzı la kanhız İsmeğil ülterevenen haklap, ikense yakka alıp kite. Ular bik avırlık menen aslı- tuklı üseler.

Ber vakıt huğay ilen kalmıktar yavı kilep basa. Ular İsmeğil handı ültereler.

Batır bulıp üsep kilgen Karasay kalmıktarzı kyratırğa samalay. Tik unıñ atı la, koralı la yuk. Ölesehenen ul at, koral tabıp bireven horay. Karasayzıñ ele bik yeş ikenen kürep, ölesehe başta bığa yul kuymay. At- koral taba almavın, doşmandıñ hezer yırak kiteven hıltav ite.

Ber zaman Ğezelsoltan tigen batır, kırk nuğay batırın yıyıp, kalmıktarğa karşı huğışka kite. Huğışta Ğezelsoltan yenelep, kalmıktarğa esir töşe. Unı zindanğa yabıp kuyalar. Ul zindan keşe ütkehez beyek tav arahında iken.

Ğezelsoltandıñ yeñelgenen, üze totkon bulğanın işetkes, ölesehe Karasay batırzı soltandıñ ber tolparına atlandırıp yavğa ozata. Kalmıktarzı kıyrata batır. Tik Ğezelsoltandı taba almay.

Zindanda yatkan Ğezelsoltan ber karluğas kanatı astına kıstırıp hat yebere. Bıl hattı alıp ukıyzar. "Mine ézlep tapha, Uraktıñ kese ulı Kazı ğına kotkara alır", -tip yazılğan, ti.

Kazı batırzı ézlerge yebereler. Ul tege beyek tavza ber memeryene barıp taba. Şunıñ ése menen barıp, kalmıktarzıñ tav arahındağı kalahına barıp sığa, Ğezelsoltan biklengen zindanı taba. Kalmıktarzı ağahı Karasay batır menen kıyratıp, Ğezelsoltandı kotkarıp, ilderene bik küp mal- baylık alıp kaytalar. Karasay menen Kazı batırzıñ danı tire- yakka tarala.

Irımbur ölkeheneñ Belyeyev rayonı Buransı avılı yanında Karasay küle tigen kül bar. Unı ana şul kül buyında boron Karasay batır yeylengen iken, iseme şunan kalğan tizer.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

D. Savaşlar ve Felâketlerle İlgili Efsaneler

120. Karasay Batır İle Kazı Batır

Eski Nogayların Urak denilen bir bahadırları varmış. Onun bahadırlığını ve şanını, kardeşi kadar yakın olan İsmail Mirza çok kıskanırmış. Urak Batırı nasıl olursa olsun öldürmek istemiş, bunun için de iki yiğidi teşvik etmiş.

Yalnız Urak Batırı nasıl öldürmeli? Ondan nasıl kurtulmalı? Bahadıra ok da süngü de işlemezmiş. İsmail, Urak Batırın yalnız kendi kılıcından öleceğine dair sırrını öğrenmiş. O, tutmuş olduğu yiğitlere, bahadır uyurken önce kılıcını çalıp onu çadırın kapısına çapraz bağlayıp koymalarını, sonra alarm vermelerini öğretir. Onlar böyle yapar. Bir gece bahadır derin uyuyunca, çadırına sessizce girip baş ucundaki kılıcını çalarlar. Onu çadırın kapısına, bahadırın boyun seviyesini hesaplayarak bağlayıp koyarlar. Biraz sonra "Yaylayı hırsızlar basıyor!" diye bağırmaya başlarlar.

Gürültü-patırtıya Urak Batır uyanır, koşarak "Çadırın kapısından çıkayım." derken asılmış olan kılıcıyla kesilip ölür.

Böylece İsmail Mirza, Urak Batırdan kurtulur. Kendisi han olur. Urak'ın iki küçük oğlu yetim kalır, bunların büyük olanı Karasay, küçük olanı Kazı isimliymiş. Nineleri bu yetim kalan çocukları kansız İsmail'in öldürmesinden korkup, başka bir yere alıp gider. Onlar büyük bir zorlukla bir gün aç bir gün tok büyürler.

Bir gün Kalmuklar savaşmak için Nogay ülkesini gelip basarlar. Onlar İsmail Han'ı öldürürler.

Bahadır olarak büyüyen Karasay, Kalmuklar'ı kırmayı hesaplar. Yalnız onun atı da silahı da yokmuş. Ninesinden at ve silah bulup vermesini ister. Karasay'ın henüz çok genç olduğunu gören ninesi, önce buna izin vermez. At ve silah bulamayışına, düşmanın şimdi uzağa gitmesini sebep gösterir.

Bir süre sonra Ğezilsoltan adlı yiğit, kırk Nogay bahadırını toplayıp Kalmuklara karşı savaşa gider. Savaşta Ğezilsoltan yenilip Kalmuklara esir düşer. Onu zindana atarlar. O zindan, insan geçirmeyen büyük bir dağ arasında imiş.

Ğezilsoltan'ın yenildiği, tutuklu olduğu işitilince ninesi Karasay Batırı sultanın bir tolparına bindirip savaşa gönderir. Bu bahadır Kalmukları kırar. Yalnız Ğezilsoltan'ı bulamaz.

Zindanda yatan Ğezilsoltan, bir kırlangıcın kanadı altına sıkıştırarak mektup gönderir. Bu mektubu alıp okurlar. Mektupta "Beni kurtarsa kurtarsa Urak'ın küçük oğlu Kazı kurtarabilir." diye yazılmış.

Kazı Batırı (Ğezilsoltan'ı) araması için gönderirler. O, bahsedilen büyük dağda bir mağara bulur. Onun içinden gidip Kalmukların dağ arasındaki şehrine ulaşır. Ğezilsoltan'ın kilitlendiği zindanı bulur. Ağabeyisi Karasay ile Kalmuklar'ı

kırıp, Ğezilsoltan'ı kurtarıp, ülkelerine pek çok mal ve zenginlik alıp dönerler. Karasay ile Kazı Batırın şanı etrafa yayılır.

Irımbur ülkesindeki Belyeyev kasabasının Buransı köyünün yanında Karasay adında göl var. Onu işte şu gölün kıyısında eskiden Karasay Batır yaylanmış imiş. İsmi bundan kalmış derler.

Koblandı Batır Menen Kazanhan[121]

Nuğayzarzıñ Koblandı tigen batırzarı la bulğan. Kazaktar unı bezzeñ batır tip yöröyzer. Unın turahında ölender, yırzar sığarğandar.

Kıpsak batırı Koblandı kıpsak ırıvzarın kalmıktarzan haklap kalğan, tip höyleyzer Buransı avılı karttarı. Kıpsaktarzı Kazanhan tigen ber kalmık hanı bik yonsotkan. Mal- tavarzarın kıvğan, irzeren kırğan, matur kızzarın kol itep alıp kitken.

Kazanhan üze yaman köslö, olo kevzele ezem bulğan, ti. Başı kazan devmele. Şuğa la unı Kazanhan tigender, imeş. Yavrındarı elle nise arşın. Buy- hını ğelemet. Ul ber kıskırıp yeberhe, tav-yer helkenep kuyğan, ti, ayaz, köndö bolot kubıp, ye kar, ye yamğır yava başlar bulğan.

Unı ber yeñer keşe, yeñer batır tabılmağan. Koblandı batır batır bulıp üsep yetken. Kazanhandı yeñerge, kıpsaktarzıñ üsen alırğa kızıkkan.

Ber siber bise alıp yebergen bıl. Ul bik akıllı, evliye katın bulğan. Koblandığa ber yılkı öyörönen beye haylap alıp, şunan tıvğan kolonda terbiylep üstergen. Kolon tolpar tokomo iken. Keşe küzene kürhetmey, elle nise yıl terbiyelegen, ti.

Vakıtı ütkes, şul tolparğa atlandırıp, ire Koblandını Kazanhanğa karşı yebergen.

Koblandı batır Kazanhandıñ kalahına yetep, unıñ menen bik katı alışıp, tegene teki yeñep sıkkan. Başın sabıp özöp, höñgöge kazap elle küpme il- yerzer aşa halıkka kürhetep yörögen, ti.

---

[121] Nezerşina, age. s. 174

Azak unıñ kıv başı elle küpme tegerep yatkan. Unı tipkelep te, senkelep te yörötkender. Kıv baş barıber ontolmağan, ti. Oşo yaktarzağı İske zıyaratta élegerek haman ber ölöşö yata torğaynı, tip höyleyzer.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

D. Savaşlar ve Felâketlerle İlgili Efsaneler

121. Koblandı Batır İle Kazanhan

Nogayların Koblandı adlı yiğitleri varmış. Kazaklar ona "bizim bahadırımız" der dururlar. Onun hakkında şarkılar ve türküler söylenmiştir.

Buransı köyünün ihtiyarları, Kıpçak bahadırı Koblandı'nın, Kıpçak kabilelerini Kalmuklardan koruduğunu söylerler. Kıpçakları Kazanhan denilen bir Kalmuk hanı çok yormuş. Hayvanlarını sürüp alıp gitmiş; yaşadıkları yerlerinden ve yaylalarından kovmuş; erkeklerini kırmış; güzel kızlarını köle edip götürmüş.

Kazanhan çok güçlü ve büyük gövdeli bir adammış. Başı kazan genişliğindeymiş. Güya bu yüzden ona Kazanhan demişler. Omuzları kim bilir nice arşınmış, boyu posu ise uzunmuş. O bir defa bağırsa dağ-yer silkinip kalkar, ayaz günde bulut çıkar, kar ya da yağmur yağmaya başlarmış.

Onu yenecek bir kişi, bir bahadır bulunmamış. Koblandı Batır yiğit olarak büyüyüp yetişmiş. Kazanhan'ı yenmek, Kıpçaklar'ın öcünü almak istemiş.

Bu güzel bir eş alıp getirmiş. O, çok akıllı ve evliya gibi bir kadınmış. Koblandı'ya bir at sürüsünden kısrak seçip, ondan doğan tayı terbiye edip büyütmüş. Tay tolpar neslindenmiş. İnsanlara göstermeden onu terbiye etmiş.

Vakti gelince o tolpara bindirip, kocası Koblandı'yı Kazanhan'a karşı göndermiş.

Koblandı Batır, Kazanhan'ın şehrine gelip onunla çok şiddetli mücadele edip onu yenmiş. Başını kesiverip, süngüye takıp, birçok ülke ve yer geçerek halklara gösterip yürümüş.

Sonra onun yalnız başı, çok uzun süre yuvarlanıp durmuş. Onu tekmeleyip, acı sözler söyleyip gezdirmişler. Kimsesiz baş, hiçbir zaman unutulmamış. O taraflardaki eski ziyarette önceden bir parçası yatmaktaydı, diye söylerler.

Bendebike Menen Yerense Sesen[122]

Bendebike ebey Meksüt avılı yerende, Éyekke hul yaktan koyğan Bendebike yılğahı buyında yeşegen. Ul zamanda yılğanıñ hıvı mul bulğan, balığı küp bulğan, buyı kuyı ağaslık menen kaplanğan.

Yılğanıñ tönyağındağı kalkıvlıkta Bendebike kurğanı bar. Ul tirme öy hımak itep kirbesten éşlengen. Bendebikeneñ kış yeşey torğan öyö–ızmahı bulğan.

Bendebike üzenen bik küp yeşke kese Yerense sesenge keyevge sıkkan. Unı üz öyöne apkaytkan. Üze ul bik abruylı, hınsıl, batır, tevekkel katın bulğan. İl azamattarı her sak unıñ keneşen totkandar, unı hörmet iter bulğandar.

Berzen- ber vakıt Bendebike ebey avırıkhına başlay. E Yerense sesendeñ tap ir korona tulğan sağı. Her yavzan yeñep kaytıvı arkahında, küñele le üse bara bınıñ. Bendebike avırıp kitkes, bıl ayırıvsa yügenhezlene. Yegetteren yıya la ber kön eyte:

-Kazaktar bezzeñ ilge barımta menen küp kildeler. Yegez ele, yegetter, ber kızık bulhın, bez ze ularzıñ yeylevzerene barımta yahap kaytayık.

Yegetterzeñ kayhıları:

-Bendebike iney röhset iterme? Ul nime eyter? Tip ikeleneberek kalğandar, e kayhıları:

-Kurkak keşe bez tügel, - tip, Yerense sesendeñ hüzen kevetlegender.

Hüzze töyneges, Yerense sesen, Bendebike yanına kaytıp, üz fekeren eytken iken, Bendebike uğa karşı töşken.

-Hin üz ilende batır isemen yavlanıñ. Batırlık yanına akıl da kerek. "İl haklağan-ireyep yeşegen, il baskan- izelge tayanğan", -tigender. Bığasa halık hezze izge éş başkarğanğa küre hörmet itte. E hin hezer, ahmaklanıp, yeşterze nasar éşke kotortkanhıñ. İl basıv bezzeñ göröfke hıymay. İsem hatmağız. "Teymeste hoday höymes", tigender. Nasar uyzan kire kaytığız, -tip ögötlegen, ti, ul hel östönde yatkan köyö. Halık ta unıñ hüzen kevetlegen, ti.

E Yerense sesen tıñlamağan, üzene éyergen yegettere menen töşöp kitep te barğan.

Bendebikeneñ avırıvı tağı köseygen. Ul, tuğandarın yıyıp:

---

[122] Nezerşina, age. s. 176-178

-Helem nasar, şebeye almam. Eger ülep–nitep kithem, öyöme inderep halığız za işek –terzeleren kümegez. Öyöm mineñ keberem bulhın, -tip vasıyat eytken, ti.

Bendebike ozak ta tormay ülgen. Karttar unı, vasıyatı buyınsa, üz öyöne yerlegender.

E Yerense sesen yegetter menen kamavza kalğan, küpter ülgen. Kazaktıñ il haksıları ularzı hököm mayzanına kiltergender. Unda akhakallar yıyılğan bula. Esirzer baştarın tüben éyep toralar iken. Ular yanıan ber kazak batırı kilep baskan. Şul yerze Yerense sesen, Bendebikeneñ eytkenderen heterlep, bik nık ükengen, it.

Akhakaldar:

-Batırzar köreşerge teyeş. Eger batırzarı yeñhe, bıl ilbasarzarı azat iterge. Eger kazak batırı yeñhe, yav menen kilgen batırzarıñ yöregene bısak kazap ültererge, kalğandarın kaytırğa. Bıl majaranı ular kaytıp il karttarına höylerzer, -tip hököm sığarğandar.

Kazak batırı Yerense sesende yığıp, kükregene ultırğan da yöregene kazarğa ezerlengen gene iken, Yerense sesen kıskırıp kölöp yebergen.

-Tukta! Ültermey tor! Niñe köle, horaşayık!- tip kıskırğandar, ti, akhakaldar. Yerense sesen ayak üre baskan da:

-Mineñ katınım Bendebike miñe ... –tip eyteve bula, akhakaldar:

-Bendebike!.. Bilebez Bendebikene! Huş! Höyle!- tizer ze ber –berene karap kuyalar. –Elle hin unıñ ire Yerense sesenme?

-Éye, min Yerense sesen. Bendebike bezze il basıvzan kırka tıyzı. "İl haklav- zurlık, il basıv –hurlık", -tine. Min unıñ hüzen totmanım. Yegetterem menen barımtağa kittem. Unıñ eyteve dörös buldı, hurlıkka kaldık. Şuğa üzemden kölem, -tigen Yerense sesen.

-Bendebikene evliye tip işete inek, ısınlap ta evlie iken. Katınıñ hörmetene barığızzı la azat itebez, -tigender kazak akhakaldarı.

Bılar yonsop ilge kaytıvzarı bula, uldarı ülep kalğan keşeler Yerense sesenge taşlanalar:

-Kayza bezzeñ uldarıbız? -tizer. –Hüz tıñlamay ni kırzıñ? İl tıñlamay hur buldıñ!

Yerense sesen kayğığa kala. Hurlığınan ul tüze almay atına menep, könsığışka karay sabıp kite le, Keñşet tavına barıp mene. Şunan kırla buylap yen – farman yelep kile le tav bitlevendege kayanan hıbay köyö hikere. Şunda atı la, üze le helek bula.

Yerense sesen ubahı ağaslı Üren yılğahınıñ uñ yağınan, Nazıy yılğahınıñ Ürenge koyğan yerene yakın, yılğanı uñ yaklap, Koro Ursay uyazına barğan yuldıñ ös yağında, teşep kene hırt östönde. Unıñ tire- yağı hörölgen. Keber östönde ozon taş ultıra.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

122. Bendebike İle Yerense Sesen

Bendebike nine Meksüt köyünde, Eyik'e sol tarafından dökülen Bendebike nehri boyunda yaşamış. O zamanda nehrin suyu bolmuş, balığı çokmuş, boyları ise gür ağaçlar ile kaplıymış.

Nehrin kuzeyindeki tepede Bendebike kurğanı var. O göçebe çadırı şeklindeki ev, kerpiçten yapılmış. Bendebike'nin kışın yaşadığı evi, kışlağı imiş.

Bendebike, yaşı kendisinden çok küçük olan Yerense Sesen ile evlenmiş. Onu kendi evine alıp getirmiş. Kendisi çok otoriter, kâhin, bahadır ve tevekküllü bir kadınmış. Ülkenin askerleri her zaman ona danışır, ona hürmet ederlermiş.

Yalnız bir gün Bendebike nine hastalanmış. Ama Yerense Sesenin de tam erkek sınıfına girdiği çağıymış. Her savaştan galip dönmesinin ardından kibirlenmeye başlamış. Bendebike hastalanınca bu iyice gemi azıya almış. Bir gün yiğitlerini yığmış ve şöyle söylemiş:

-Kazaklar bizim ülkeye yağmalamak için çok geldiler. Haydi hele yiğitler ilginç bir şey yapalım, biz de onların yaylalarını yağmalayıp dönelim.

Yiğitlerin bazıları:

-Bendebike anne izin verir mi? O ne söyler? diyerek ikircikli kalmışlar; ama bazıları:

-Biz korkak kişiler değiliz, deyip Yerense Sesenin sözünü kuvvetlendirmişler.

Karar verilince Yerense Sesen Bendebike'nin yanına gelip fikrini söylemiş, Bendebike ona karşı çıkmış.

-Sen ülkende bahadır ismini elde ettin. Bahadırlığın yanında akıl da gerekli. "Ülkeyi koruyan gururlanıp yaşamış, ülkeyi yağmalayan ezilip durmuş." demişler. Şimdiye kadar kutsal işler başardığınız için halk size hürmet etti. Ama sen şimdi ahmaklık edip gençleri kötü bir işe teşvik ediyorsun. Ülke basmak bizim örflerimize sığmaz. İsim satmayınız. "Rahatsızlık vereni Huda sevmez." demişler. Kötü düşünceden geri dönünüz, diye öğütlemiş, o hasta yatarken. Halk da onun sözünü desteklemiş.

Ama Yerense Sesen dinlemeyip kendisine katılan yiğitler ile gece çıkıp gitmiş.

Bendebike'nin hastalığı daha da artmış. O akrabalarını toplayıp:

-Durumum kötü, artık iyileşemem. Eğer ölüp gidersem beni evime bırakın, kapı ve pencerelerle gömün. Evim benim kabrim olsun, diye vasiyet etmiş .

Bendebike kısa bir süre sonra ölmüş. Yaşlılar, onu, vasiyeti gereğince kendi evine gömmüşler.

Yerense Sesen, yiğitleri ile kuşatmaya düşmüş, onların çoğu ölmüş. Kazakların ülkeyi koruyan askerleri onları hüküm meydanına getirmişler. Orada ihtiyarlar toplanmışlar. Esirler başlarını yere eğip duruyorlarmış. Onların yanına bir Kazak bahadırı gelip durmuş. O sırada Yerense Sesen Bendebike'nin söylediklerini hatırlayıp çok pişman olmuş.

İhtiyarlar:

-Bahadırlar güreşmeli. Eğer onlar yenerlerse, bu ülke basanları azat etmeliyiz. Eğer Kazak bahadırı yenerse savaş için gelen bahadırların yüreklerine bıçak saplayıp öldürelim, kalanları geri gönderelim. Onlar bu macerayı geri dönüp ülkenin yaşlılarına söylesinler, diye karar vermişler.

Kazak bahadırı Yerense Seseni yere yıkıp göğsüne oturmuş ve yüreğine bıçak saplamak için hazırlanmış. Yerense Sesen bağırarak gülmüş.

-Dur! Öldürme, bekle! Niçin gülüyor soralım! diye bağırmışlar ihtiyarlar. Yerense Sesen ayağa kalkmış:

-Benim kadınım Bendebike bana..., diye söylemişti, demiş. İhtiyarlar:

-Bendebike! Biliriz Bendebike'yi! Güzel! Söyle! demişlerler ve birbirlerin bakmışlar. Yoksa sen onun kocası Yerense Sesen misin?

-Evet, ben Yerense Sesen. Bendebike bizi ülke basmaktan kesinlikle menetti. "Ülke korumak büyüklük, ülke basmak horluk." dedi. Ben onun sözünü tutmadım. Yiğitlerimle talana gittim. Onun söylediği doğru çıktı, horluğa düştük. Onun için kendi kendime gülüyorum, demiş Yerense Sesen.

-Bendebike'yi evliya diye işitir idik, gerçekten de evliya imiş. Karının hürmetine hepinizi azat ediyoruz, demişler Kazak ihtiyarları.

Bunlar yorgun bir şekilde ülkelerine geri döner dönmez, oğulları ölen kişiler, Yerense Sesene hücum etmişler:

-Nerede bizim oğullarımız? Söz dinlemeden niye kırdın? Ülkeyi dinlemeyip horlandın! demişler.

Yerense Sesen kaygılanmış. Horlanmaya daha fazla dayanamayıp atına binip, doğuya doğru atını koşturmuş, Kenşet dağına gelip çıkmış. Sonra dağın tepesini boylayıp aceleyle koşup gelmiş ve dağın eteğindeki kayadan atıyla atlamış. Orada atı da kendisi de helâk olmuş.

Yerense Sesenin kurganı, ağaçlı Ürgen nehrinin sağ tarafından Nazıy nehrinin Ürgen'e dökülen yerine yakın, nehrin sağ yanından Koro Ursay vadisine giden yolun üst yanında, alçak sırt üstündedir. Onun etrafı sürülmüş, kabir üstüne ise uzun taş dikilmiştir.

Akay Batır[123]

Akay yav başlığı bulğan. Bezzeñ yaktarğa Minzele tirehenen kilgen. Min belekey sakta unıñ turahında yırsılar dumbıra sirtep, gösle uynap bireler ine. Hezer unday yırsılar bötken inde. Navruzsılar za küpten yuk.

Bıl Akay tigen keşe bik batır bulğan, ti. Unı uk ta almağan, kılıs ta kismegen. Mıltıktan athalar, pulya teymegen, hıvğa töşhe, hıvğa batmağan, teren upkın aşa atlap sığa la kite, ti, bıl. Doşman ğeskerzere menen huğışkandan huñ kağınha, timer köpöhönen pul yerge şıbır –şıbır koyola, ti. Batşanıñ efiserzere,

[123] Nezerşina, age. s. 186

türelere menen ozak kıyışkan ul. Kandurakül tirehende le katı oroş – huğıştar bula. Öfö yağında la, unan arı İzel buyında tozlo ineşter akkan yerze batşa korğandarın alır ösön katı huğışalar. Meger korğandarzı halkı ala almay. Ya yeñele, iñ azaktan Akay ber üze kalıp, kül buyında ozak kına alışa. Bik arığas, hıvğa atlap kere le kite. Artınan inerge tiyep ıntılıp karayzar –bulmay. Haldattar bata, e Akay batır basıp tik tora, ti. Atalar, atalar – teymeey. Şunan batşa ğeskerzere başlığı Teftilev mundir töymeleren özöp taşlay, asıvlanıp mıltık kora la atıp yebere. Akay hıvğa yığıla.

İlle-meger Akay ayaktan yığılha la, kül unı yotmay. Ekren gene tirbetkendey itep, tulkındar unı ikense yak yarğa alıp sığalar. Küldeñ ikense yağında unı atı kötöp tora iken. Şul at hujahınıñ huşına kilgenen kötöp tora la urmanğa alıp kas.

Tik Akay batır rehet küre almay, yarahın darıvlaybız tigen bulıp, tileberen birep, akıldan yazzıralar unı. Şunan ul yort- ilde hevefke töşöröp, yenlenep yöröy. Azaktan akılğa kilep, ni éşlegenderen töşönges, bik ükenep, arkandıñ ber başına atın, ikense başına üzen asıp üle. Ana şul külde Akaykül ti iken halık.

Yavzar élek küp bulğan ul. Himmet türeler, batırzar za küp bulğan halıkta. Halık berzem bulıp "ber bürekke kerep" bötelmegen. Koral da takı –toko. Uk, kılıs ta höñgö, aybalta. E batşa yalsılarında mıltık ta buytım, at mıltığı- tup ta bar. Bar, sekeşep kara. Yeñe bulamı aybalta suyın tuptı?..

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

123. Akay Batır

Akay ordu komutanı imiş. Bizim taraflara Minzele civarından gelmiş. Ben çocukken onun hakkında yırcılar dumbırayı tıngırdatmaya ve gösle çalmaya devam ederlerdi. Şimdi öyle yırcılar bitti. Nevruzcular da çoktan yok oldu.

Bu Akay denilen adam çok iyi bir bahadırmış. Ona ok işlemez, onu kılıç da kesmezmiş, ona kurşun atsalar değmezmiş, o, suya düşse suda batmazmış. Derin yarığı atlayarak geçip gidermiş. Düşman askerleri ile savaştıktan sonra silkinse, demir zırhından yere şıpır şıpır damlalar dökülürmüş. O, padişahın subay ve komutanları ile uzun süre mücadele etmiş. Kandragölü çevresinde de sert vuruşma ve

savaşlar olmuş. Ufa yanında da ondan daha uzakta İdil boyundaki tuzlu sulu derelerin aktığı yerde de padişahın hisarlarını almak için çok şiddetli savaşmış. Halk hisarları alamamış. Ordu yenilmiş, en son Akay tek başına kalıp göl boyunda uzun süre mücadele etmiş. Çok yorulunca atlayıp suya girmiş ve gitmiş. Askerler ardından girmek için hücum etmişler. Askerler batmış; ama Akay Batır ayakları üzerinde durmuş. Atmışlar atmışlar değmemiş. Sonra padişahın askerlerinin komutanı Teftilev üniformasının düğmelerini açıp atmış, öfkelenip tüfeği kurmuş ve ateşlemiş. Akay suya yıkılmış.

Akay ayakta duramayıp yıkılsa da göl onu yutmamış. Dalgalar onu yavaşça sallayarak başka bir taraftaki yara alıp çıkarmış. Gölün diğer tarafında onun atı bekleyip duruyormuş. O at sahibinin aklının başına gelmesini beklemiş ve onu ormana alıp kaçmış.

Yalnız Akay Batır rahatlık görememiş, "Yarasını tedavi ederiz." diyenler, uyuşturucu verip onun aklını kaybetmesine sebep olmuşlar. O, yurt ve ülkesini korkuya düşürüp, delirip gezmiş. Sonra aklı başına gelip ne yaptığını düşününce çok pişman olmuş, duvarın bir başına atını, diğer başına kendisini asıp intihar etmiş. İşte halk o göle Akaygölü demiş.

Savaşlar eskiden çok olurmuş. Halkta cesur komutanlar, bahadırlar da çokmuş. Halk birbiriyle dost olup, bir kişinin emri altına girip birleşmemiş. Silah da takır tukur. Ok, kılıç, süngü ve ay balta var. Ama padişahın uşaklarında tüfek bol bol, at tüfeği- top da var. Var savaşa bak. Yenmek mümkün mü ay balta ile demir topu?

Yer Hatıv[124]

Ber rus bayara başkortarzan yer hatıv alırğa kile.

-Küpme aksa bireheñ? –tip horay bılar bayarzan.

-Yöz teñke birem, -ti bayar. –Küpme yer birehegez huñ?

-Ber kön ésende üzeñ küpme yer kürüheñ, şunsa alırhıñ. Tik at menen tügel, yeyevlep yörörge,- tizer başkorttar.

[124] Nezerşina, age. s. 188

Uramğa sığarıp meja kuyalar. Bayar yügere-yügere sığıp kite. Ey yügere iken bıl, ey yügere iken. Barğan hayın yer yakşı. Kızığa bıl, küberek alıp kalayım tip tırışa. Kön ése, ti. Yügerep bara la tirlep- beşep hıv ése. Şulay yügere torğas, helden tayıp, avırıp kite le şul şerze ülep kala.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi le İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

124. Toprak Satma

Bir Rus boyarı Başkurtlar'dan toprak satın almaya gelir.

-Çok mu para vereceksin? diye sorar bunlar.

-Yüz tenke veririm. Çok mu toprak verirsiniz? demiş boyar.

-Bir gün içinde ne kadar çok yer görürsen onu alırsın. Yalnız at ile değil, yaya yürümelisin, der Başkurtlar.

Dışarı çıkıp tarla sınırı koyarlar. Boyar koşa koşa çıkıp gider. Bu koşup durmuş. Gittiği her yer güzelmiş. Meraklanır, daha çok alayım diye gayret gösterir. Hava sıcakmış. O koşarken terleyip piştikçe su içiyormuş. Böyle koşarken onun gücü tükenip hastalanmış ve orada ölmüş.

Bayımdıñ Yer Hatkanı[125]

Hezerge Beloret kalahınıñ devlet bankıhı ultırğan yerze kasandır Bayım tigen başkorttoñ tirmehe torğan, e unıñ tire –yağında kötövlektere yeyelep yatkan.

Ber vakıt Tverdışev tigen urıs savdagere ber tüterem ikmek, ber kula- kazan menen ber balta hakına Bayımdan ügez tirehendey gene yer bireven horağan.

Bayım, ügez tirehendey gene yer buldımı, tip uylağan da, riza bulğan. Üze, ottom bını, tip köle iken. Şunan bılar kileşev tözegender. E Tverdışev ügez tirehen kılday ğına itep telgen de, Bayımdıñ elle ni saklıyeren uratıp alğan. Azak oşo yerge zavod haldırıp, Bayımdıñ üzen de yeylevenen kıvıp yebergen.

[125] Nezerşina, age. s. 188

Beloret zavodı halınğan yerze ele ozak vaktı Bayım tarhan yere tip yörötkender. E Bayım üze, Uraltav aryağına küsenep, hezerge Bayım avılı yerende töyeklengen.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi le İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

125. Bayım'ın Toprak Satması

Şimdiki Beloret şehrinde, devlet bankasının kurulduğu yerde, bir zamanlar Bayım adındaki bir Başkurt'un göçebe çadırı dururmuş. Onun etrafında sürüleri yaylanıp yatarmış.

Bir gün Tverdışev denilen Rus tüccarı bir ekmeğin dörtte birine, kulplu küçük bir kazana ve bir balta karşılığında Bayım'dan öküz derisi kadar yer vermesini istemiş.

Bayım "Öküz derisi kadar yer olur mu?" diye düşünmüş ve yer vermeye razı olmuş. O, "Kandırdım bunu." diye gülermiş. Sonra bunlar anlaşma imzalamışlar. Ama Tverdışev öküz derisini kıl gibi edip delmiş ve Bayım'ın ne kadar toprağı varsa çevirip almış. Sonra orada fabrika kurdurup Bayım'ı kendi yaylasından kovmuş.

Beloret fabrikası kurulan yer, uzun süre Bayım tarhan yeri diye adlandırıldı. Ama Bayım Uraltav arkasına göçüp şimdiki Bayım köyünde yerleşmiş.

Bayarzıñ Yer Alğanı[126]

Boron başkorttar yerge bay bulğan. Bezzeñ yurmatılarzıñ da Aşkazar buyında yere-hıvı, bolonloğo küp bulğan.

Ber mel şulay bezzeñ Büje avılına ber barin kilep töşe. Avıl karttarın sakırtıp ala la:

-Min yer hatıp alırğa kildem. İrtege shod yığığız, -ti.

İrtegehen avıl halkı barsahı la shod mayzanına yıyıla.

-Ağay–éne, min hezge aksa birem, davay, miñe yer biregez,- ti tege barin.

[126] Nezerşina, age. s. 188-189

Halık göjlep ala. "Bezzeñ yerebez üzebezge kerek, hatmaybız!"- tizer.

Şunan tege barin kesehenen möhörlö kağız kilterep sığarğan da eytken:

-Bına kürehegezme, -ti ul, -batşa miñe üze birze hezzeñ yerze. Asıvlı kilterhegez, bötönley buşka alasakmın, -tip osonğan.

Halık aptırap kalğan.

-Barıber alır, ismaham, sey–şekerlek aksahın mönteyek,- tip uylağandar.

Barin eytken:

-Kurkmağız. Min küp almayım, -tigen. –Miñe ber ügez tirehe tiklem yer yete.

Karttar şunan riza bulğandar. Ber ügezze kilterep huyğandar. Barin tirehen alğan da nezek kene itep sey kayışka yarğan. Şul kayış huzılğansı yerze kasırıp alğan da kuyğan.

İskesek, Büje avlıdarı barinğa bına şulay töşken.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi le İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

126. Boyarın Toprak Alması

Eski Başkurtlar toprak açısından zenginmişler. Bizim Yurmatı'ların Aşkazar boyunda toprak, su ve çayırları çokmuş.

Bir gün bizim Büje köyüne bir ağa gelir. Köyün ihtiyarlarını çağırtır ve:

-Ben toprak satın almaya geldim. Yarın toplantı yapın, der.

Ertesi gün köy halkının hepsi toplantı meydanına yığılır.

-Ağabeylerim, kardeşlerim ben size para vereyim, haydi siz bana toprak verin, der o ağa.

Halk uğuldamaya başlar. "Bizim toprağımız kendimize gerek, satmayız!" derler.

O zaman o ağa kesesinden mühürlü kağıt çıkarmış ve şöyle söylemiş:

-Bunu gördünüz mü, padişah bana kendisi verdi sizin toprağı. Beni öfkelendirirseniz tamamıyla parasız alacağım, deyip kurumlanmış.

Halk şaşırıp kalmış.

-Nasıl olsa alacak, bari çay ve şekerlik parasını çıkaralım, diye düşünmüşler.

Ağa söylemiş:

-Korkamayın. Ben çok toprak istemiyorum, demiş. Bana bir öküz derisi kadar toprak yeter.

İhtiyarlar buna razı olmuşlar. Bir öküzü getirip soymuşlar. Ağa derisini almış ve incecik edip kayış gibi yarmış. O kayışın uzadığı kadar yer çevirip almış.

İskisek ve Büje köyleri ağanın eline böyle geçmiş.

Ütegen[127]

1812 yılda hezmette batırlıktar kürhetken ösön Ütegen tigen kartka hezerge Kırmıskalı rayonı yerzeren alırğa röhset iteler. Ütegen kart üzene krestiender yıya: tatarın da, başkorton da, sıvaşın da. Ul 8 tin hak menen (5 tin yer hakı, 3 tine Ütegen karttıñ fayzahına yahak) yer hata.

Ütegen karttan yer hatıp alıv mömkinlegen işetep, Kazan gubernehı Mamadış öyezenen İşekey, İştuğan, İşbirze isemle ös tuğan İske Kıyışkığa kilep töşeler. İşekey menen İşbirze Ütegenge ılavsı bulıp yallanalar.

-Ilavsı bulğan ösön küpme tülerge?- ti Ütegen kart.

-Hıyır tirehe zurlığı yer birhegez yeter, bez ulay kanhız tügel, -tizer İşekey menen İşbirze.

Ber yıl ılavza sapkas, bılarzı behillerge kerek bit inde. İşekey hıyır huya, tirehen kazanğa yalıp yebete, kirep, huzıp kiptere le, özmeyense gene şırpı kalınlığında kırka bara, zur ketükke uray bara. Ketükte kiptere le, burahınan sığıp neske kayıştı huza. Éy huza bıl, éy huza, Ütegen kart yelenep karaha, ber avıldıñ yere kitken de kuyğan tege İşekey kulına.

Karan avılı bına şunan torop kalğan.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

127. Ütegen

---

[127] Nezerşina, age. s. 191

1812 yılındaki hizmeti sırasında kahramanlıklar gösterdiği için Ütegen adındaki ihtiyara günümüzdeki Kırmıskalı kasabasının topraklarını almasına izin verirler. İhtiyar Ütegen kendisine köylüler toplar: Tatar, Başkurt, Çuvaş. O sekiz tin ücret ile (beş tin yerin fiyatı, üç tin ihtiyar Ütegen'in için vergi olmak üzere) toprak satar.

İhtiyar Ütegen'den toprak satın almanın mümkün olduğunu işitip Kazan vilayeti Mamadış kazasından İşikey, İştuğan, İşbirzi isimli üç kardeş Eski Kıyışkı'ya gelirler. İşikey ile İşbirzi Ütegen'e arabacı olup çalışmaya başlarlar.

-Arabacı olmak için çok mu ücret ödemek gerek? der ihtiyar Ütegen.

-Sığır derisi büyüklüğünde yer verseniz yeter, biz öyle kansız değiliz, derler İşikey ile İşbirzi.

Bir yıl arabayı sürünce bunların ücretlerini ödemek gerek. İşikey bir sığır keser, derisini kazana atıp ıslatır, gerip, uzatıp kurutur, koparmadan kibrit kalınlığında keser. Büyük bir makaraya sarar. Makarayı kurutur, iyice sıkıp ince kayışı uzatır. O uzatır da uzatır. İhtiyar Ütegen dönüp bakar ki bir köyün yeri gitmiş, İşikey'in eline geçmiş.

Karan köyü işte böyle ortaya çıkmış.

Büges Yavı[128]

Élek Kotan avılı tapkırındağı İzel aryağı başkort yere bulğan, şunan ber vaktı Voznesenskiy isemle rus keşehe kilep başkorttarzan yer horağan:

-Miñe ber ügez tirehe zurlığında ğına yer birehegez, -tigen.

Başkorttar:

-Al eyze, al, tiyeşkender.

Şunan tege Voznesenskiy kilep kileşev kağızı yazışkan da, ber ügez tirehen tunatıp, telgelep huzğan, ti. Şulaytıp bıl yegerme biş disetine yerze bilegen de alğan, ti. Şunan ul zavod hala başlay. Bıl bakır iretev zavodı bula. Rudanı Dubinskizan kiltereler.

[128] Nezerşina, age. s. 203-204

Ul kilep azmı- küpme ultırıvı bulğan, başkorttar baş kütergen. Yulay Aznalin üzenen ulı Salavat menen İmen yort avlında huğışıp, oşo yakka yul totkandar. Büges Kananikolsk zavodı yemerep kile yata iken. Ular beyek tav başınan taş mesette tuptan atıp yemerttere başlağandar. Şunan ğına kemder belep kalıp, atıvzı tuktattıra. Şulay itep, bezzeñ avılda boron Büges batşa, Salavat, unıñ atahı Yulay Aznalin bulğan. (Ular atkan tup yezrelere élek bik küp tabıla ine, bına berehe ele le bar, avırlığı 400 gramm.)

Şunan Büges bınan ber sakrım samahındağı Voznesenskiy zavodına yul totop, ut menen ürtep, yandırıp kitken.

Kotandan huñ Büges Öfö yağına yul totkan.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi le İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

128. Büges Savaşı

Eskiden Kotan havalisindeki İdil'in diğer yakası tamamen Başkurtların toprağıymış. Sonra bir gün Voznesenskiy isimli bir Rus gelip Başkurtlardan toprak istemiş.

-Bana bir öküz derisi büyüklüğü kadar yer veriniz, demiş.

Başkurtlar:

-Al haydi, al, demişler.

Voznesenskiy gelip anlaşma kağıdı yazmış ve bir öküzün derisini yüzüp dilimleyip uzatmış. Böylelikle bu yirmi beş disetine toprağa sahip olmuş. O fabrika kurmaya başlamış. Bu bakır fabrikası imiş. Maden filizini Dubinki'den getirtmişler.

O gelip bir müddet oturmuşken, Başkurtlar isyan etmiş. Yulay Aznalin ve oğul Salavat, İmen Yort köyünde savaştıktan sonra o tarafa doğru yola çıkmışlar. Büges, Kananikolsk fabrikasını yıkıp gelmiş. Onlar büyük bir dağın başından taş mescidi topla yıkmaya başlamışlar. Sonra kimdir bilinmez bunu bilip atışı durdurmuş. Böylelikle padişah Büges, Salavat ve onun babası Yulay Aznalin bizim köye gelmişler. (Onların attığı top güllelerinden eskiden pek çok bulunurdu, birisi hâlâ mevcuttur, ağırlığı 400 gr.)

Sonra Büges buradan bir kilometre uzaklıktaki Voznesenskiy fabrikasına doğru yola çıkıp, onu ateşe verip yakıp gitmiş.

Kotan'dan sonra Büges Ufa'ya doğru yol almış.

Salavat Batır[129]

Ural itegendege tüñerek kül buyında mayzandarza his ber batırğa bil birmes, sesenlekte his ber sesenge al birmes, akıllılıkta tiñhez, bik te mergen atıvsı, bik te zihenle Salavat batır ğümer itken.

Ber zaman Salavat batır tavzan- tavğa, kayanan – kayağa atılıp, hunar kılıp yörögen sakta, bilene askan ber tirehe, kaya astındağı yılğağa töşöp, tübenge ağıp kitken.

Şul tirene Kırmahakal batşağa totop apkileler. Batşa ul tirene üz yanında yakşatlanıp yörögen yarandarınıñ berehene bülek ite. Bıl tireneñ tılsımlı tire bulıvın eyte:

-Bına, -ti ul, -şul tirene alığız za hujahına barığız. Oşo tire tiklem gene yeren horağız. Şunan tirene yakşı ostanan iletterep, at kılınday ğına nezek yep yahap, şul yep menen yeren ülsep alıp, başkortto hemeyterge kerek, -ti Kırmahakal.

Şul aldak menen iñ evele başkorttoñ küz küreme yetmes yeren talap alalar. Éş tirele tügel, kirele bulıp sığa şulaytıp. Tire hıltavı menen alğan yerge ayak teren alğas, başkorttoñ ilene le Kırmahakal batşa türe bula başlay. Ahır sikte yerzeñ neme kite. Hunar za ıramay. Yılğalarzıñ hıvı la kemep kite. Bayzarı Kırmahal batşa dereje birem tip üzene karatkan, ti.

Şunan huñ Kırkamhakal batşa tağı la katılık kürhete: tirmelerze tuzzıra, avıldarğa ut hala, mal-tıvarzı eyzep alıp kite, halıktı talay başlay. Tüzer emel kalmay.

Karttar Salavat batırğa kilep eyteler:

-İlde doşmanğa birmeyek, -tizer, -hezer tüzep toror emel yuk. Küz tirep torğanıbız hin ilde, Salavat!- tip, uğa tılsımlı kılıs bireler.

Salavat tolparına hikerep mene le eyte:

---

[129] Nezerşina, age. s. 210-211

-İr yazmışı il kulında, il yazmışı ir kulında. Kayza halkım, şunda yazmışım!- ti.

Atın uynatıp, kılısın, yeşendey balkıtıp, kınınan hurıp yebere le kulına kümer kisege totop, oran hala:

-Üz yerebezge üzebez huja bulayık! Ural urmanı bezge uk menen sukmar üstergen. Ural ile yeren- hıvın yaklap huğışırlık dertle irzer üstergen. İlde doşmanğa birmeyek!

Salavat batırzıñ kıldı kırkka yarır hüzzeren işetep, böte ir zatı taka mengen, koral takkan. Salavat batırzıñ oranın ilge yetkerep, böte yaktarğa sapkındar sapkan.

İrek yavlaşır ösön Salavat batır üzeneñ ğeskeren Bügesev yavına kilterep kuşkan. Salavat batır Bügesev batırzıñ uñ kulı bulıp kite.

Kırmahakal batşa bik kurkıvza kalğan. Bügesev batır menen Salavat batırğa karşı isephez –hisaphız ğesker yebergen. Küp kan koyolğan. Batşa, helden tayıp, ğesker artınan ğesker yeberep tora. Şunan ber azna huğış tına.

Bügesev menen Salavat ikense ber vakıt yetkende kötöp, berge küterelerge hüz kuyışalar za, ikehe ike yakka urmandarğa kasalar.

-Osraşırbız!- ti Bügesev batır.

-Küreşerbez!- ti Salavat batır.

Kırmahakal batşa nisek te Salavat batırzı kulğa élektererge heyle ézley. Ber zaman ul Salavat avlındağı bayzarzan beleşep, ğeskere menen ul yeşegen kara urmanğa kilep sığa.

Salavat batır öyze bulmay, hunarğa kitken bula bıl sak. Kırmahakal batşa katınınıñ koton alıp, ğeskeren bazğa yeşertep kuya.

Salavat batır, bolanday sañğıla yelep, üzeneñ urman töpkölöndege öyöne kilep töşe le, uk- hazaktarın, tun- bürekteren sisep taşlay. Şul sakta küz asıp yomğansı bazza bosop yatkan haldattar atılıp sığalar. Salavat batır beğzehen huğıp yığa, beğzehen tibep osora, ğesker tiklem ğeskerge ber üze gene bula. Unı totop alıp, kulın köske artka kayırıp beylep sıval artına kilterep yığalar.

Şunda ğına Kırmahakal batşa, irkenlep alıp, yoklarğa yata. Ğeskerzen bıl keletke yoklarğa yatkıra. Kırmahakal batşa yokoğa kitev menen, Salavat batırzıñ belekey kızı söyze élenep torğan eleñge tılsımlı bulat kılıska ürele. Kızınıñ buyı

yetmey torğanda, epsehe uyanıp kitep, ulın yebere. Kılıska ulı ürele Salavat batırzıñ. Ulı kılıstı söyzen alıp, atahına, sıval artına apara. Salavat batır kılıstıñ oson avızına kabıp,ulı habınan totop, ayak- kulğa beylep kuyğan bavzı kisep özeler. Şunan Salavat batır, yarhığan arıslanday, ırğıp torop, bayağı üzen beylegen haldattarzıñ başın kırkıp sıkkan, ti.

Ber zaman Kırmahakal batşa uyanıp kite. Unı- bını belmey, bik ére atlap bıl Salavat batır yanına, sıval artına. Kile le:

-Ye, batır, nindey töş kürzeñ? –tip horay.

Salavat eyte:

-Mineñ töş hiñe yaramas, -ti, -üzeñ nindey töş kürzeñ?

Kırmahalak hıñar küzen kısa birep, ére gene eyte:

-Doşmanım Salavat batırzıñ, kuldarı kayrılıp, beylenep taşlanğanın kürzem, -ti.

Şul sak Salavat batır yatkan yerenen ise kitmey gene eyte:

-Min Kırmahakal batşa ğeskereneñ başı kırıkılıp taşlanğanın kürzem, -ti.

Kırmahakal batşa, ğeskeren barlarğa tip, işekke ıntılğan iken, Salavat batırzıñ tavışı tağı yañğırağan:

-Yulıñ tuphanan arı uzmas!- tigen. Salavat batırzıñ kılısı batşa başın sabıp osorğan.

-Üz başıña bulırğı!- tip, Salavat batır Kırmahakal batşanıñ başın kozğonğa ırğıtkan.

Şulay bulğan ul Salavat.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

F. İsyanlarla İlgili Efsaneler

129. Salavat Bahadır

Ural eteğindeki yuvarlak gölün kıyılarındaki meydanda hiçbir bahadıra bel vermeyen, sesenlikte hiçbir sesene üstünlük vermeyen, akıllılıkta denksiz, keskin bir nişancı ve çok anlayışlı bir insan olan Salavat Batır yaşarmış.

Bir gün Salavat Batır dağdan dağa, kayadan kayaya atlayıp, avlanarak gezerken beline astığı derilerden biri kaya altındaki nehre düşüp, aşağıya akıp gitmiş.

O deriyi bulup padişah Kırmahakal'a alıp gelmişler. Padişah deriyi kendi yanında yaltakçılık edip dolaşan yârenlerinden birine hediye eder. Bu derinin tılsımlı olduğunu söyler:

-İşte o deriyi alın ve sahibine gidin. O deri kadar toprak isteyin. Sonra deriyi iyi bir ustaya tabakalattırıp, at kılı gibi ince ip yapıp, o ip ile toprağı ölçüp alıp, Başkurtlar'ın burnunu sürtmek gerek, der Kırmahakal.

O hile ile, önce Başkurtlar'ın gözle görülmesi mümkün olmayan topraklarını talayıp alırlar. İşin deride değil, germede olduğu ortaya çıkar böylece. Toprak, deri bahanesiyle ayak direnip alınınca, Başkurtların ülkesine padişah Kırmahakal komutan olmuş. En sonunda toprağın güzelliği kaybolmuş, av başarısızlıkla bitmiş, nehirlerin suyu da azalmış. Padişah Kırmahakal "Zenginlere unvan vereceğim." deyip onları kendisine itaat ettirmiş.

Bundan sonra padişah Kırmahakal daha da sertleşir: Göçebe çadırlarını dağıtır, köyleri ateşe verir, mal ve davarlarını sürüp götürür, halkı talamaya başlar. Dayanacak hâl kalmaz.

İhtiyarlar Salavat Batıra gelip şöyle derler:

-Ülkeyi düşmana vermeyelim, dayanacak hâl kalmadı. Gözümüzü dikip durduğumuz sensin ülkede Salavat! deyip ona tılsımlı kılıç verirler.

Salavat tolparına sıçrayıp biner ve şöyle söyler:

-Yiğidin kaderi ülkenin elinde, ülkenin kaderi yiğidin elinde. Halkım neredeyse kaderim de oradadır!

Atını oynatıp, kılıcını şimşek gibi parlatıp, kınından çekip çıkarır ve elinde kömür parçası tutup şöyle seslenir:

-Kendi toprağımızda kendimiz efendi olalım. Ural ormanı bize ok ile topuz yetiştirdi. Ural ülkesinin toprağını ve suyunu müdafaa edecek savaşçılık aşkıyla dolu yiğitler yetiştirdi. Ülkeyi düşmana vermeyelim!

SalavatBatırın bu cesaret verici sözlerini işitip, bütün yiğitler ata binip, silah takmışlar. Salavat Batırın davetini ülkeye ulaştırıp, her tarafa ulaklar koşturmuşlar.

Özgürlük için savaşmak üzere, Salavat Batır askerini Bügesev savaşına getirip katmış. Salavat Batır, Bügesev Batırın sağ kolu olmuş.

Padişah Kırmahakal çok korkmuş. Bügesev Batır ile Salavat Batıra karşı sayısız hesapsız asker göndermiş. Çok kan dökülmüş. Padişah bütün gücünü kaybedip, askerin ardından asker göndermiş. Bundan bir hafta sonra savaş durmuş.

Bügesev ile Salavat başka bir zaman karşılaşmayı ümit edip, birlikte hareket etmeye söz vermişler ve ikisi iki taraftaki ormana kaçmış.

-Karşılaşırız! demiş Bügesev Batır.

-Görüşürüz! demiş Salavat Batır.

Padişah Kırmahakal ise, "Ne yapıp Salavat Batırı ele geçirebilirim?" diye hile düşünmeye başlar. Bir gün o Salavat'ın yerini köyündeki zenginlerden öğrenip, askeriyle onun yaşadığı kara ormana çıkagelir.

Salavat Batır evde yokmuş, o sırada avlanmaya gitmiş imiş. Padişah Kırmahakal Salavat'ın karısını korkutur ve askerini çukurlara saklar.

Salavat Batır ren geyiği gibi kayakla uçarak ormanın aşağısındaki evine gelip girer, ok ve sadağını, gömlek ve börkünü çıkarıp atar. O sırada göz açıp yumuncaya kadar çukurlarda saklanan askerler fırlayıp çıkarlar. Salavat Batır bazısını vurup düşürür, bazısını tepip uçurur, o kadar askere karşı tek başına mücadele eder. Onu yakalayıp kolunu güçlükle ardına büküp, bağlayıp, ocağın arkasına getirip yıkarlar.

Padişah Kırmahakal orada tek başına rahatlıkla uyumaktadır. Askerlerini kilerde uyumaları için gönderir. Padişah Kırmahakal uyuyunca, Salavat Batırın küçük kızı çivide asılı duran tılsımlı polat kılıca uzanır. Kızının boyu yetmeyince annesi uyanır ve oğlunu gönderir. Salavat Batırın oğlu kılıca uzanır. O kılıcı çividen alıp babasına, ocağın arkasına getirir. Salavat Batır kılıcın ucunu ağzıyla yakalar, oğlu sapından tutar, ayak ve kollarını bağlayan bağı kesip koparırlar. Sonra Salavat Batır kızgın aslanlar gibi zıplayıp kalkıp, önce kendisini bağlayan askerlerin başını keser derler.

Bir süre sonra padişah Kırmahakal uyanır. Olanları bilmediği için ocak arkasındaki Salavat'ın yanına çok büyük adımlarla gelir ve:

-Ey yiğit nasıl düş gördün? diye sorar.

Salavat şöyle söyler:

-Benim düşüm sana yaramaz, sen nasıl düş gördün?

Kırmahakal bir gözünü kısıp, yüksek sesle,

-Düşmanım Salavat Batırın kollarının bükülüp, bağlanıp atıldığını gördüm, der.

O zaman Salavat Batır yattığı yerden hayret etmeden şöyle söyler:

-Ben de padişah Kırmahakal'ın askerinin başının kesilip atıldığını gördüm.

Padişah Kırmahakal askerini yoklamak için kapıya atılıp elini uzatınca Salavat Batırın sesi yine yankılanmış:

-Yolun eşikten öteye varmaz! demiş. Salavat Batırın kılıcı padişahın başını kesip uçurmuş.

-Kendi başını yedi, deyip Salavat Batır padişah Kırmahakal'ın başını kuzguna atmış.

Salavat böyle biriymiş.

Tavzarza Nilekten Gelser Küp?[130]

Salavat batırzı totop, meñgelek hörgönge yeberges, böte Başkortostan zar ilağan. Keşeler beremlep te, böte bala- sağaları menen de, totoş avlıdarı menen de yeş koyğan. Küz yeşteren ber- berhene kürhetmes ösön, keşeler tavzarğa kitep te kayğırışkandar.

Saf, kaynar bulğan halıktıñ küz yeşe. Kaya taştarğa tegerep töşöp, hesretle yerge heñep, bıl küz yeştere gelserge everelgen.

Şuğa küre hezer berey gelser börtögen taphalar, bıl urında yañğızı ber keşe ilağan, tizer. E gelser küberek tabılğan yerze – böte öy ése, e bik küp bulğan yerze totop avıl ilağan, imiş.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler/ Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

130. Niçin Dağlarda Billurlar (Kristaller) Çok?

Salavat Batırı yakalayıp ebediyen sürgüne gönderdiklerinde bütün Başkurdistan kan ağlamış. İnsanlar ya tek başlarına ya bütün çoluk çocuklarıyla ya

[130] Nezerşina, age. s. 224

da bütün köy bir arada gözyaşı dökmüşler. Gözyaşlarını birbirlerine göstermemek için insanlar dağlara gidip dertlenmişler.

Halkın gözyaşları saf ve sıcakmış. Kaya ve taşlara yuvarlanıp düşen ve hasretli toprağa sinen bu gözyaşları billura dönüşmüş.

Onun için şimdi bir billur tanesi bulsalar, burada yalnızca bir kişi ağlamış derler. Güya, billurun çok olduğu yerlerde bütün ev halkı, pek çok olduğu yerlerde ise bütün köy halkı ağlamış.

Büges Menen Salavat Taşı[131]

Bezzeñ Ismakay avılı tirehende, Evjen menen Tukan yulı buyında, ber tav bar. Şul tav başında mük basıp bötken ber taş yata.

Taşta at toyağı menen kolon toyağı uyılıp kalğan. İmeş, kasandır Yemelyen Pugaçev menen Salavat Yulayev, üz ğeskerzerene yol karap, oşo taş östönde hıbay torğandar.

Karttar, toyak éze Salavat batırzıñ kolonlağan beyehe menen kolononan torop kalğan, imeş, tip höyley torğaynılar.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

131. Büges İle Salavat Taşı

Bizim Ismakay köyünün çevresinde, Evjen ile Tukan yolunun kenarında bir dağ var. O dağın başında ise yosun tutmuş bir taş var.

Taşta at toynağı ile kulun toynağı izleri oyulup kalmış. Güya, bir zamanlar Emelyen Pugaçev ile Salavat Yulayev askerlerine yol ararken şu taşın üstünde atla durmuşlar.

İhtiyarlar ayak izinin, Salavat Batırın kulunlayan kısrağı ile kulunundan kalmış olduğunu söylerler.

---

[131] Nezerşina, age. s. 227

Buranbay (Varyant)[132]

Bınan küp yıldar élek ber bay yeşegen. Unıñ ber balahı la bulmağan. Şuğa küre aldan veğeze birep kuyğan:

-Katınım malay tapha, üz irkene kuyam, kız bala tapha, il batırına birem.

Könderzen ber köndö bay katını donyağa kız bala kiltergen. Uğa Ayhılıv tip isem kuşkandar. Yıldar ütken, Ayhılıv za buyğa üsep, yetken kız bulğan.Tire-yakta uğa hoklanmağan, maturlığına ğaşik bulmağan yeget kalmağan. Yavsı yeberevseler ze küp bulğan. Bay üz veğezehen bozorğa telemegen.

Ber vakıt halık haban tuyına yıyılğan. Mayzanğa batırzar alışa başlağandar. Ber yaktan bayzar, ikense yaktan yarlılar uratıp ultırğandar iken. Tege bay şunda eytep halğan:

-Kem de kem batırzarzıñ barıhın da yeñep sığa, şuğa Ayhılıvzı birem,- tigen.

Yegetter dertlenep köreşe başlağandar. Alış bik ozakka kitken.

Azak kilep ber bay türeneñ ulı böte batırzarzı la yeñep halğan. Uğa karşı Uralbay tigen ber yeget sıkkan. Bılar bik ozak köreşkender. Azak kilep, Uralbay tegene küterep bergen. Halık arahında şav- şıv kupkan, bayzar kıskırğan.

Yarlılar Uralbayzı yaklağan. Batırzarzı ikense kat köreştererge bulğandar. Bıl yulı la Uralbay yeñep sıkkan. Tağı ğavğa kitken. Bayzar yarlı batırzıñ yeñeven tanımağandar. Ayhılıvzı atahı la türe ulına birerge bulğan. Uralbayzı totop yabıp kuyğandar.

Tuyğa ezerlek başlağan. Ayhılıv Uralbayzı yakından belmehe le, kürep yörögen bulğan iken. Ul yeñelgen türe ulına sığarğa telemegen. Uralbayzıñ yen dusı İbrayzı teñgel kilterep, üzeneñ telegen höylep birgen.

-Tuy barğan kiste Uralbay menen bezzeñ yanğa kilegez. Kalğanın huñınan uylarbız,- tigen Ayhılıv.

Tuy könö kilep yetken. Koza- kozağıyzar, kunaktar kilep tulğan. Tabın asılıp, hıy başlanıp kitken. Kunaktar isereşe başlağas, Uralbay menen İbray kilep yetkender. Yeşerten gene Ayhılıv menen höyleşep alğandar. Ayhılıv Uralbayğa eytken:

---

[132] Nezerşina, age. s. 252-254

-Harayzan atayımdıñ Akbuzatı menen Kükbuzatın alıp sıkhağız, min hineke, -tigen.

Uralbay menen İbray haray yanına kilheler, işek yozaklı. İşek érgehende karavsılar yöröp tora. Uralbay sitkerek kitep yerge ultıra la, kurayın alıp, uynap yebere. Kurayzan sıkkan moñğa tañ kalıp, karavsılar donyaların onotalar. Uralbay tirehene yıyılıp ultıralar za unıñ uynağanın yotloğop tıñlay bireler. E İbray bıl vakıtta hizzermey gene harayzan attarzı alıp sığa. Şunan tegeler mataşkan arala Akbuzatka Uralbay menen Ayhılıv, Kükbuzatka İbray menep atlana la, Ural tavzarına taban yüneleler. Tuyzağı halık éşteñ nemele ikenen hizep alğandar. İnde huñ bulğan. Akbuzat menen Kükbuzattı kuvıp yeterlek ta tire- yakta bulmay.

Uralbay, Ayhılıv, İbray Ural tavzarınıñ keşe ayağı basmağan yerene barıp yeteler ze, Akbuzat menen Kükbuzattı ışanıslı urınğa yeşerep, yeşey bireler. İbrayğa Ayhılıvzıñ ipteşe Könhılıvzı kasırıp alıp kileler. Yeşter bında ike par bulıp tormoş korop yebereler.

Yıldar ber –ber artlı ütep tora. Ayhılıvzıñ balaları bula. Bayzar haman da Uralbayzı ézleyzer. Taba almayzar. Batşanan ğesker ze kilterteler. Ul da ézge basa almay.

Ber vakıt Uralbayzı ézlevseler Ural tavzarı arahında Akbuzat menen Kükbuzattıñ ézen yullap kilep alıp kiteler. Şunan huñ ğesker kilep bılar torğan yerze uratıp ala. Akbuzat menen Kükbuzat bulmağas, bılar alıs kite almayzar. Bılarzı totop alalar. Uralbay üz isemen eytmey, Buranbay tip yazzıra. Kul –ayaktarına bığav halıp, bılarzı Seber yebereler. Uralbay katorğanan hattar yazıp tora:

İsememde horahağız,
Yalğan isemderem Buranbay.
Az ğına la éşten küpter kürep,
Yeberzeler keter, küralmay.

Uralbayzı halık onotmağan, unıñ hattarın hağınıp kötken:

Tabak ta ğına tabak, ya, ak kağız-
Buranbayzıñ yazğan hattarı.
Buranbayzıñ yazğan hatın ukı,
Zar ilayzar avıl karttarı.

Ayhılıv Uralbay istelegene köy sığarğan. Ul, iren hağınıp, ése boşkan saktarında yeşerenep yeşegen yerzerene bara torğan bulğan. Şul urında bılay tip yırlağan:

Ural ğına tavzıñ kuyınanda
Akbuzatkayzarıñ töyege.
Ural ğına tavzıñ kön bitende
Yata yenkeyemdeñ töyege.

Hezer bıl yırzı "Buranbay" tip yırlayzar.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Seçkin Kişilerle İlgili Efsaneler

132. Buranbay (Varyant)

Bundan çok uzun yıllar önce bir zengin yaşamış. Onun bir tek çocuğu bile olmamış. Onun için zengin adam önceden vadetmiş ki:

-Karım erkek çocuk doğarsa kendi iradesine bırakırım, kız çocuk doğarsa ülkenin bahadırına veririm.

Günlerden bir gün bu zengin adamın karısı dünyaya bir kız çocuk getirmiş. Ona Ayhılıv ismini koymuşlar. Yıllar geçmiş, Ayhılıv büyüyüp yetişkin kız olmuş. Etrafta ona hayranlık duymayan, güzelliğine âşık olmayan yiğit kalmamış. Dünürcü gönderenler de çok olmuş. Zengin adam sözünden dönmek istememiş.

Bir gün halk Sabantoy için yığılmış. Meydanda bahadırlar güreşmeye başlamış. Bir taraftan zenginler, diğer taraftan fakirler meydanı çevirip oturmuşlar. O zengin adam oradakilere:

-Kim bahadırların hepsini yenerse, Ayhılıv'ı ona vereceğim, demiş.

Yiğitler coşup güreşmeye başlamışlar. Güreş çok uzun sürmüş.

Sonra zengin bir komutanın oğlu gelip bütün bahadırları yenmiş. Ona karşı Uralbay adında bir yiğit çıkmış. Bunlar uzun süre güreşmişler. Uralbay sonunda rakibini kaldırıp yere çarpmış. Halk arasında gürültü patırtı kopmuş, zenginler haykırmışlar.

Fakirler Uralbay'ı desteklemiş. Yiğitleri ikinci defa güreştirmeye karar vermişler. Bu defa da Uralbay yenmiş. Yine kavga olmuş. Zenginler fakir yiğidin

yenmesini kabullenememişler. Ayhılıv'ın babası da kızını komutanın oğluna vermek istiyormuş. Uralbay'ı yakalayıp hapse atmışlar.

Düğün hazırlığı başlamış. Ayhılıv Uralbay'ı yakından tanımasa bile gezerken görmüş imiş. O, yenilen komutanın oğluyla evlenmek istememiş. Uralbay'ın can dostu İbray'la karşılaşıp kendi isteğini söylemiş:

-Düğünün olduğu gece Uralbay ile bizim tarafa gelin. Gerisini sonra düşünürüz, demiş Ayhılıv.

Düğün günü gelip çatmış. Hısım-akraba, konuklar gelip dolmuş. Sofralar kurulup ikramlar başlamış. Konuklar sarhoş olmaya başlayınca Uralbay ile İbray gelmişler. Gizlice Ayhılıv ile konuşmuşlar. Ayhılıv, Uralbay'a:

-Ahırdan babamın Akbuzat'ı ile Kükbuzat'ını alıp gelin, ben seninim, demiş.

Uralbay ile İbray ahırın yanına gelirler ki kapı kilitli. Kapının yanında bekçiler gezip duruyor. Uralbay uzağa gidip yere oturur ve kurayını alıp çalmaya başlar. Kuraydan çıkan melodiye hayran kalan bekçiler dünyayı unuturlar. Uralbay'ın etrafına yığılıp otururlar ve kuray çalışını yutar gibi dinlerler. İbray bu sırada sezdirmeden ahırdan atları alıp çıkar. Diğerleri bu işle meşgul olurken Akbuzat'a Uralbay ile Ayhılıv, Kükbuzat'a İbray biner ve Ural dağlarına doğru yönelirler. Düğündeki halk işin nasıl olduğunu sezmiş. Bu her şeyin sonu olmuş. Akbuzat ile Kükbuzat'ı kovup yetişecek at etrafta bulunmazmış.

Uralbay, Ayhılıv ve İbray Ural dağlarının insan ayağı değmemiş yerine gelip ulaşırlar ve Akbuzat ile Kükbuzat'ı güvendikleri bir yere saklayıp yaşamaya başlarlar. İbray'a Ayhılıv'ın arkadaşı Könhılıv'ı kaçırıp getirirler. Gençler burada iki çift olup aile kurarlar.

Yıllar birbiri ardından geçip gider. Ayhılıv'ın çocukları olur. Zenginler yine Uralbay'ı izlerler, yakalayamazlar. Padişahtan asker getirtirler. Onlar da bir ize rastlamaz.

Bir gün Uralbay'ı arayanlar Ural dağları arasında Akbuzat ile Kükbuzat'ın izini takip ederek gelip atları alıp giderler. Bundan sonra askerler gelip bunların yaşadıkları yeri kuşatırlar. Akbuzat ile Kükbuzat olmayınca bunlar uzağa gidemezler. Bunları yakalarlar. Uralbay kendi ismini söylemez, Buranbay diye yazdırır. El ve

ayaklarına pranga vurup bunları Sibirya'ya gönderirler. Uralbay kürek cezasını çekerken mektuplar yazar:

Benim ismimi sorarsanız,
Sahte ismim Buranbay.
Az olan işi çok görüp
Gönderdiler bu küçük kovuşa, göremem.

Uralbay'ı halk unutmamış, onun mektuplarını özleyerek beklemiş:

Yine tabaka tabaka ak kağıt,
Buranbay'ın yazdığı mektupları.
Buranbay'ın yazdığı mektubu okuyup,
Kan ağlamış köyün ihtiyarları.

Ayhılıv Uralbay'ın hatırası için beste yapmış. O kocasını özleyip, kederlendiği zamanlar gizlenerek yaşadıkları yerlere gidermiş. O yerlerde şöyle yır söylemiş:

Ural gibi dağın koynunda
Akbuzatların kışlağı.
Ural gibi dağın gün yüzünde,
Yatar cancığazımın kışlağı.

Şimdi bu şarkıya "Buranbay" ismini vererek söylerler.

Aysıvak Majaraları[133]

Aysıvak-bik te köslö, bik te batır bula. Ber sak ul Kananikolsk zavodınıñ bay türehe menen beheske kere.

-Eger ze bögön tönde mineñ atımdı urlay alhañ, küp altın birem, kulıñdan kilmehe- hin üzeñ bireheñ,- tigen şart kuya bıl türe.

Aysıvaktıñ altın tügel, aşarlık rizığı la bulmağan. Şulay za ul tevekkellerge bula. Bay türe, atın harayğa biklep, ayaktarın bığavlı yozak menen tışap kuya la üze yoklarğa inep kite. Karañğı töşkes te, Aysıvak haray başına mene le, tüşem taktahın harayzıñ éske yağına höykep, aska töşe. Tiz gene bığavlı tışavzı sisep, attı kırın takta

[133] Nezerşina, age. s. 270-271

buylap öske k-mendere le, tışka hikertep, sabıp sığıp ta kite. İrten harayzı asıp karahalar, attan yelder isken bula. Şulay itep, at ta, altın da Aysıvakka élege.

Aysıvak yış kına hunarğa sığıp yöröy torğan bula. Ber sak ul şulay ber alıp kaytkan tölköhön ber ük keşege yete kabat hatıp:

Ber gene kat tottom,

Yete kabat hattım,-

tip hamaklap kile iken. Şunan huñ halık arahında : "Aysıvak ul ezem zatınan tügel, şaytan zatınandır",- tigen heber taralıp kite.

E ber mel şulay za bula: Aysıvak tiñ- toştarı menen hunarğa sıkkas, ber ayıvzı kürep kala. Kile le bıl, kolaktarınan kısıp alıp, ayıvzıñ arkahına atlanıp ultıra. Ayıvzı ükerte- ükerte, bıl şulay ipteştere aldına barıp sığa.

Kananikolsk zavodınıñ strajniktarı Aysıvıktı totop alıp ültererge yıyınalar iken. Bıl kış könö bula. Aysıvak, sañğıların keyep, urmanğa kasa. Artınan kıvıp yetep kilgenderen kürges, sañğıhı- niye menen bıl kuyı botaklı ber karağay başına mene le kite. Tegeler bınıñ kayhı botakta ultırğanın da küre almağas, karağayzı kırkıp avzara başlayzar. Aysıvak avıp barğanda karağay osonan teyen hımak hikerep töşö le sañğıhı menen şuylatıp urman ésene inep te kite. Tegeler Aysıvaktı ağas bastı tip uylayzar. Karağayzı botarlap, kar astınan Aysıvaktıñ kevzehen ézlerge totonalar. Kapıl şunda urman arahına ine kitken sañğı éze kürenep kala. Bılar, şulay aptıraşıp, buş kul menen kire kaytıp kiteler.

Şulay za ber kön kilep Aysıvak totola. Unı manara başınan taşlap ültererge hököm sığaralar. Aysıvaktı beyek manara başınan taşlahalar, ul osop töşöp, ayağı yerge teyze gene tigende, atlap sığa la kite. Bıl helde kürep, totop alalar, tağı ber kat taşlarğa bulalar. Ul tağı osa- osa la, ayağı yerge teyges kene, yügerep sığa la kite. Şulay itep, Aysıvaktı barıber ültere almayzar.

Ul azak, kartayıp, üz ejele yetep kene üle.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Seçkin Kişilerle İlgili Efsaneler

133. Aysıvak'ın Maceraları

Aysıvak hem çok güçlü hem de bahadır imiş. Bir gün o Kananikolsk fabrikasının zengin başkanı ile bahse girer.

-Eğer bu gece benim atımı çalabilirsen sana çok altın veririm, elinden gelmezse sen verirsin, diye şart koşmuş bu başkan.

Aysıvak'ın altın değil yiyecek rızkı da yokmuş. Böyle olsa bile karar vermiş. Zengin başkan atını ahıra kilitleyip ayaklarını zincirli kilit ile dolaştırıp bırakır ve kendisi uyumaya gider. Karanlık olunca Aysıvak ahırın tepesine çıkar, tavan tahtasını ahırın iç kısmına yaslayıp aşağı iner. Çabucak birbirine dolaşmış zinciri çözerler, atı eğik tahta üzerinden yukarı çıkarır, damdan aşağıya indirir ve koşturarak çıkıp gider. Sabah ahırı açıp bakarlar ki atın yerinde yeller esiyor. Böylelikle at da, altın da Aysıvak'ın eline geçer.

Aysıvak sıkça ava çıkıp gidermiş. Böyle bir gün o yakaladığı tilkiyi aynı kişiye yedi defa satıp:

Bir defa tuttum,
Yedi defa sattım.

deyip esprili sekilde söyleyerek gelirmiş. Bundan sonra halk arasında "Aysıvak insanoğlu değil, şeytandır." haberi dağılır.

Bir gün şöyle bir olay olur: Aysıvak akranlarıyla birlikte avlanmaya çıkınca bir ayı görür. Gelir, kulaklarından kıstırıp ayının sırtına binip oturur. Ayıyı böğürte böğürte bu şekilde arkadaşlarının önüne çıkar.

Bir kış günü Kananikolsk fabrikasının muhafızları Aysıvak'ı yakalayıp öldürmek için toplanırlar. Aysıvak kayaklarını giyip ormana kaçar. Ardından kovalayıp gelenleri görünce kayaklarıyla birlikte budakları gür bir karaağacın tepesine çıkar. Diğerleri bunun hangi budakta oturduğunu göremeyince karaağacı kesip yıkmaya başlarlar. Aysıvak devrilmekte olan karaağacın ucundan sincap gibi sıçrayıp iner ve kayağı ile hızla gidip kara ormanın içine girer. Diğerleri, Aysıvak'ı ağaç ezdi, diye düşünürler. Karaağacı budayıp kar altından Aysıvak'ın gövdesini

aramaya başlarlar. Ansızın ormana doğru giden kayak izi ortaya çıkar. Bunlar şaşırıp elleri boş olarak geri dönüp gelirler.

Ama bir gün gelir, Aysıvak yakalanır. Onu minarenin başından atıp öldürmeye karar verirler. Aysıvak'ı büyük minarenin tepesinden atarlar, o uçup ayağı yere değince çıkıp gider. Bu hâli görüp yakalarlar, bir defa daha atacak olurlar. O yine uçar uçar ve ayağı yere değince koşup çıkıp gider. Böylece Aysıvak'ı hiç kimse öldüremez.

O daha sonra ihtiyarlayıp kendi eceliyle ölür.

Ütken Ğümer[134]

Tamyan- Katay ırıvınan ber bay üzeneñ ulına Üsergen ırıvınıñ ber hılıv kızın yereşken, ti. Bulasak kilendeñ atahı la helle keşe iken. Kileşkender, yaraşkandar, tuy könön bildelegender. Kötken kön kilep te yetken. İñ tevze kilen yağına barırğa kerek iken. Keyev bulasak yeget atahınıñ bınamın tigen tolparına atlanğan da yulğa sıkkan. Azav ayğır avızlığın seynep, uynaklap kına bara iken. Tire-yakta bıl attı uzırlık yügerek osramağan. Keleşe yeşegen avılğa yeter- yetmesten atın tuktatkan da bıl şundağı sağılda satır korğan. Tolparın yeşergen de üze kaynı yortona yeyevlep kitken.

Bıl helde baldızzarı belep kalğandar. Keşe yuklıktan fayzalanıp, tolparzı kürerge barğandar. Mereke kürep satırzı ashalar, elege at ike yakka ike kanatın yeyep yoklap yaktan bula. Şul yerze ul tora almay küzegep üle.

Tuy mejlese küñelhez üte. Barıhı la at ülgenge kayğıralar. Bigerek te bıl helde keyev avır kisere: küz yeşteren ütgep ilap ul.

Kunatkarzıñ kaytır vakıtı la yete. Kızzıñ atahı ularğa bılay ti:

-Küñelegezge okşağanın haylağız arahınan. Şunıhın keyeveme bülek itermen.

Kozalar barıhı la at haylarğa totona. Meñlegen sapsan arahınan tege tolparğa iş bulırlığın taba almayzar. Ahırza tuyza katnaşkan hınsıl kart:

---

[134] Nezerşina, age. s. 274-275

-Mineñ küñeleme bında ös kene hayvan okşanı, -ti,- ular ösöhö le ele kolonloktan yañı sıkkan tay, -ti, -attıñ tolpar bulıvın feket dürt yeş tulğas kına belep bula. Bılarzı yañınan ös yıl terbiyelerge kerek. Eger at tolpar bulıp yeteşhe, unıñ alğı ayağına yelek mayı tulı bula.

Kart öyretevense, keyev kaynı yortonda bını ös yıl kötörge teyeş bula.

Ös yıl da ütep kite, ös attıñ berehen huyalar. İten beşerep, yelek mayın karayzar. May bısak hırtı kalınlığı yetmey tora.

-Bılay bulğas, kalğan ikehe tolpar bulıp yeteşken, -ti kaynı keşe. Attarzı kızı menen keyevene totop birerge kuşa.

Attarzı mengege öyreteler. Keyevge le okşap kuya ular. İnde ilene kaytarıvzı ütene. Kaynı, keyne riza bulıp, kız menen keyevze yulğa ozatalar. Bılar avlıdı sığıp ber az barğas, karşığa sañ- tuzan küterep hıbaylı kileve kürene.Yeget keleşene eyte:

-Bıl bezzeñ yuldı kıyırğa samalay, -ti, -eyze, ütkermeyek, -ti. Ular sabıp ikense yakka kitkender. Tege sapkınsı uk kevek atılıp kilep bılarzıñ yulın arkırı kisep ütep te kitken, ti. Şul yerge yeget atınan töşken de ultırıp ükhengen.

-Turı atım barza mineñ yulımdı berev ze arkırı sıkmay torğaynı, ahırı, ülereme bulır bıl, -tigen.

Kız yegetene karap eytken:

-Ey, yenem, buşka ilama, -tigen. –Yulıbızzı arkırı kisevse keşe tügel, ütken ğümer bit,- tigen. –Ütken ğümerze tolpar menen de kıvıp yetep bulmay.

Keleşe bik moñlo bulğan iken, yırlap ta yebergen.

Menge gene atım kara kük,
Menep kene sıktım éñerzük.
Yele le gene saba yete almanım
Ütep kene barğan ğümerzük.
Üteheñ de, ğümerem, éy, üteheñ.
Kartayıp ta harap iteheñ,
Kartaytıvkayıña ükenmeyem-
Ülterep ük yerge kerteheñ.
Sehrelerge sığıp yörögenemde

Hayran kalam koştar tavışına.
Ütken gümeremde okşatmın
Sıltırap yatkan şişme ağışına.
Kügerep kene yatkan kük arkanı
Sabıp menheñ, atka kös bula.
Ütken gümerkeyzeñ bildehe yuk,
Tañ ata la dehi kis bula.

Oşo yırzan huñ yeget ata yortona kaytıp yete almay. Yulda nindeyzer yazmış menen ülep kala.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler/ Mitik Efsaneler

A. Kader

134. Geçen Ömür

Tamyan–Katay boyundan zengin bir adam, oğlunu Üsergen boyundan güzel bir kız ile nişanlamış. Gelin olacak kızın babası da zengin bir adammış. Bunlar konuşup danışıp düğün gününe karar vermişler.

Düğün günü gelip çatmış. Önceden gelin tarafına gitmek gerekiyormuş. Güveyi olacak yiğit babasının çok güzel bir tolparına binmiş ve yola çıkmış. Ehlîleştirilmemiş aygır ağızlığını çiğneyip, oynar gibi gidermiş. Etrafta bu atı geçecek daha hızlı bir ata rastlanmamış. Nişanlısının yaşadığı köye yetişir yetişmez atını durdurmuş ve oradaki dağın yamacında çadır kurmuş. Tolparını gizlemiş, kayın pederinin çadırının bulunduğu yaylaya gitmiş.

Bu durumu baldızları bilmişler. İnsanların yokluğundan faydalanıp tolparı görmeye gitmişler. Eğlenceli görüp çadırı açtıklarında, at iki tarafa kanatlarını yayıp uykuya yatmış imiş. Tolpar daha fazla yaşayamamış, nazar değmiş ve ölmüş.

Düğün neşesiz geçer. Herkes atın ölmesinden dolayı kaygılanır. Özellikle de bu durumu güveyi daha ağır geçirir. O, gözyaşları dökerek ağlar.

Konukların geri dönüş vakti gelir. Kızın babası onlara şöyle der:

-Gönlünüzün sevdiğini arasından seçiniz. Onu güveyime hediye ederim.

Akrabaların hepsi at seçmeye başlar. Bin tanesini koştursalar da aralarından diğer tolpara eş olanını bulamazlar. Sonunda düğüne katılan kâhin bir ihtiyar:

-Ben burada üç hayvanı sevdim, onların üçü de henüz kulunluktan yeni çıkmış taylardır. Atın tolpar olup olmadığı, ancak at dört yaşına gelince bilmek mümkün olur. Bunları yeniden üç yıl terbiye etmek gerekir. Eğer at tolpar olarak büyümüşse, onun öndeki ayağında ilik yağı dolu olur, der.

İhtiyarın öğrettiğine göre güveyinin kayın pederinin yurdunda üç yıl beklemesi gerekiyormuş.

Üç yıl geçip gider, üç attan birini keserler. Etini pişirip, ilik yağına bakarlar. Yağa bıçak sırtının kalınlığı bile yetmiyormuş.

-Böyle olunca kalan ikisi tolpar olarak yetişmiş, der kayın pederi. Atları kızına ve eniştesine vermelerini emreder.

Atlara binmesini öğretirler. Onları enişte de beğenir. O ülkesine geri dönmek için izin ister. Kayın pederi razı olur, kız ile damadı yolcu ederler. Bunlar köyden çıkıp biraz gidince, karşıdan toz toprak oynatarak bir atlının geldiğini görürler. Yiğit nişanlısına şöyle söyler:

-Bu bizim yolumuzu kesmeye niyet ediyor. Haydi geçirmeyelim. Onlar koşup başka bir tarafa gitmişler. Diğer koşucu ok gibi atılıp gelerek bunların yolunu çaprazlamasına kesip geçip gitmiş. Yiğit orada atından inmiş ve oturup hıçkırararak ağlamış.

-Doru atım varken benim yoluma kimse çaprazlama çıkmazdı, sonunda bu ölümüme sebep olur, demiş.

Kız yiğidine bakıp şöyle söylemiş:

-Ey canım, boşuna ağlama. Yolumuzu çapraz kesen insan değil, geçmiş ömür ne de olsa. Geçen ömrü tolpar ile de kovalayıp yetişmek mümkün olmaz.

Nişanlısı çok kederlenmiş ve yır söyleyivermiş:

Binek atım ancak kara gök,
Binip yalnız çıktım tan vaktinde...
Yelse de yalnız koşup yetişemedim
Geçercesine giden ömür...
Geçiyorsun ömrüm ey geçiyorsun,
İhtiyarlayıp da harap ediyorsun,
İhtiyarladığıma hıçkırmıyorum

Öldürüp de toprağa sokuyorsun.
Sahralara çıkıp gezdiğimde
Hayran kalıyorum kuşların sesine,
Geçen ömrümü benzetirim,
Şırıldayıp yatan çeşmenin akışına.
Göğerip yatan gök urganı,
Koşup binsen, ata güç olur.
Geçen ömürceğizin haberi yok,
Tan atsa da yine gece olur.

O şarkıdan sonra yiğit baba yurduna geri dönüp gidememiş. Yolda kaderi ile ölüvermiş.

Tarhan Kızı Menen "Yosof Kitabı"[135]

Boron-boron zamanda ber başkort tarhanındıñ bik hılıv kızı bula. Kız bik holokhoz iken, ber kemde le yaratmay za, okşatmay za iken bıl. Atahı keyev taba almay kañğırıp, tamam tekete korop bötken.

Tarhandı kızğanıp, ber kart haji uğa şunday emel öyretken:

-Mısır batşahında "Yosof menen Zöleyha" tigen ber möhebbet kitabı bar iken, şunı ukığan ber keşe yen höygenen taba iken, -tigen. Tarhan küp uylap tormağan, Irısbay isemle ber yılğır ğına mullanı sakırtkan da, Mısırğa barıp ana şul möhebbet kitabın alıp kayt, tip boyorğan. Yul hejete menen bulır, ille-meger yeheterek yöröy kür, tigen. Irısbay mulla Mısır batşahına kitken. Mullağa möhebbet kitabın alıp kaytırğa tügel, şunda harayzan sıkmay ğına ukıp tororğa birgender. İrten alahıñ da töngölökke üz urınına kuyahıñ, tigender. Ukıp bötmeheñ, yene irtengehen alıp, kis menen urınına kuyahıñ, tigender.

Bıl şarttı Irısbay bozmay ütengen. Kitaptı irten alıp ukığan da, ukığanın kön buyına yatlap, kis batşanıñ kitap keştehene kuya iken. Yatlağan ölöşön tön ultırıp küñelenen kağızğa yaza iken. Yete könde "Yosof kitabı"n yatlap alıp, her ber hüzen

[135] Nezerşina, age. s. 275-276

tön buyı kerpek kakmay kağızğa töşöröp, Mısır batşahına küp rehmetter eytep, Irısbay mulla tuğan ilene kaytıp kitken.

Kaytıp inges te, mulla kulyazmanı han kızına tottorğan. Kız aşar aşın, yoklar yokohon onotop ukığan da ukığan, ti. Bıl möhebbet kitabın ukıp bötkes, temle yokoğa sumğan. Töşönde hölöktey hılıv ber yegette kürep, şuğa mökibben kitep ğaşik bulğan, ti. Bıl éşke kızınan bılay atahı kıvanğan. Mullanan: "Bıl hezmeteñ ösön hiñe nindey bülek bireyem huñ?"- tip horağan. Mulla uğa: "Miñe ber nindeyze bülek kerekmey, bına oşo üzem yatlap alıp kaytkan "Yosof menen Zöleyhe" kitabın il ésende ırıvzan ırıvğa, avıldan avılğa, yenlevzen yenlevge, yorttan yortka ukıp yörörge röhset itheñ, min şuğa bik keneğet bulır inem"- tigen.

Tarhan uyğa kalğan, şunan ul, başka bülek hora, bınıhına riza bula almayım, ni ösön tiheñ, mineñ arkala böte éber –seber, yeş- yelkensek üz işen tabıp, bik rehet yeşep kitmey torhondar ele tip, kırt kisken. Şulay za Irısbay mulla eytkende beyne – beyne tıñlağas, tarhan bıl yaman uyın üzgerterge mejbur bulğan. Ni ösön tigende, mulla tarhandı kurkıtkan: "Hineñse ithek, tarhanım, -tigen ul, -kızzıñ töşönde kürep ğaşik bulğan yeget menen kavışa almayınsa harğayıp ülesek. Ul yeget keyeveñ bulhın ösön kızındıñ töşö gene yetmey. Yeget üze le kızıñdı töşte kürep ğaşik bulırğa teyeş hem şunan ul üze ézlep kiler. E "Yosof kitabı"n ukımay ye ihe unı tıñlamay torop, ul bını éşley almay", -tigen.

Tar küñelle tarhan bığa karşı hüz eyte almay avızı yabılğan. Nişlehen, riza bulğan.

Irısbay mulla böte ilde kızırıp ırıvzan ırıvğa, avıldan avlığa, yeylevzen yeylevge "Yosof menen Zöleyha" kitabın yattan höylep yörögen. Halık arahında ul iñ kezerle, iñ höyöklö kunak bulıp dan alğan. Unıñ iseme böte tire- yakka taralğan. Tizzen tege yegette tarhan kızın töşönde kürep, yene-tene menen ğaşik bulğan. Ural arkalap, İzel kisep, mihnet sigep, hethez yerzerze ütep kilep yen höygenen ézlep tapkan, ti. İke yeş yörek ana şulay kavışkan, ti.

IV. Dinî Efsaneler / Kahramanların ve Tanrıların Mitleri

135. Tarhan Kızı İle "Yusuf Kitabı"

Çok eski zamanlarda bir Başkurt tarhanının çok güzel bir kızı varmış. Kız çok kötü huyluymuş. Ne kimseyi sever ne de beğenirmiş. Babası damat bulamadığı için şaşkına dönüp, gücü tamamen bitmiş.

Tarhana acıyan ihtiyar bir hacı ona şöyle bir çare öğretmiş:

-Mısır padişahında "Yusuf ile Züleyha" adında bir aşk kitabı varmış, onu okuyan bir insan gönlünün istediğini bulurmuş, demiş. Tarhan çok düşünüp durmamış, Irısbay isimli oldukça çevik bir mollayı çağırtmış; "Mısır'a gidip o aşk kitabını alıp geri dön. Yol masrafını ben karşılarım, fakat hızlı yürü." diye emretmiş. Irısbay Molla Mısır padişahına gitmiş. Molla'ya aşk kitabını alıp gitmesi için değil, saraydan çıkmadan okuması için vermişler. "Sabah alıp akşamleyin yerine koymalısın. Okuyup bitiremezsen, ertesi sabah yine alıp, akşamleyin yerine koymalısın." demişler.

Irısbay bu şartı bozmamaya gayret etmiş. Kitabı sabah alıp okumuş, okuduğunu gün boyunca ezberleyip akşam kitabı padişahın rafına koyarmış. Ezberlediği kısmı gece oturup kağıda yazarmış. Yedi günde "Yusuf Kitabı"nı ezberlemiş, her bir sözünü gece boyunca kirpiklerini kırpmadan kağıda geçirmiş ve Mısır padişahına çok teşekkür ettikten sonra, Irısbay Molla doğduğu ülkeye geri dönmüş.

Molla dönüp gelince, el yazmasını hanın kızının eline vermiş. Kız yiyecek yemeğini, uyuyacak uykusunu unutup okuyup durmuş. Bu aşk kitabını okuyup bitirince tatlı bir uykuya dalmış. Rüyasında zarif ve yakışıklı bir yiğit görüp, ona âşık olmuş. Bu işe kızından çok babası sevinmiş. Molla'ya, "Bu hizmetin için sana nasıl hediye vereyim?" diye sormuş. Molla ona "Bana hiçbir hediye gerekmez, o ezberleyip alıp getirdiğim 'Yusuf ile Züleyha' kitabını ülke içinde boydan boya, köyden köye, yayladan yaylaya, evden eve okuyup gezmeme müsaade edersen ben ona kanaat getiririm." demiş.

Tarhan düşünmeye başlamış, sonra "Başka hediye iste, buna razı olmuyorum. Niçin dersen benim ardımdan bütün herkes ve gençler kendi eşini bulup, pek rahat yaşayıp durmasınlar şimdilik." deyip teklifi şiddetle reddetmiş. Yalnız

Irısbay Molla'nın söylediğini etraflıca dinleyince tarhan bu kötü düşüncesini değiştirmeye mecbur olmuş. Niçin derseniz, molla tarhanı korkutup: "Senin dediğin gibi yaparsak tarhanım, kızın düşünde görüp âşık olduğu yiğit ile kavuşamayınca sararıp ölecek. O yiğidin damadın olması için kızının rüyası yetmez. Yiğidin kendisinin de kızını düşünde görüp ona âşık olmalı. Sonra kendisi arayıp gelir. Ama 'Yusuf Kitabı'nı okumazsa, yahut da dinlemezse, o, bunu yapamaz." demiş.

Kıskanç tarhan buna karşı söz söyleyememiş, ağzını kapatmış. Ne yapsın, razı olmuş.

Irısbay Molla bütün ülkeyi dolaşıp boydan boya, köyden köye, yayladan yaylaya "Yusuf ile Züleyha" kitabını ezberden anlatıp yürümüş. O, halk arasında en kıymetli, en sevilen konuk olarak şan kazanmış. Onun ismi her tarafa dağılmış. Hemen o yiğit de tarhanın kızını rüyasında görüp, canı ve teni ile âşık olmuş. Ural'ı aşıp, İdil'i geçip, mihnet çekip, sayısız yerleri geçip candan sevdiğini arayıp bulmuş. İki genç yürek işte böyle kavuşmuş.

Könhılıv[136]

Boron ber avılda Könhılıv tigen bik matur ber kız bulğan. Ul oşo tirele danlıklı Karabay tigen bayzıñ berzen -ber kızı bulğan.

Kız şunday matur bulğan, hatta Ey buyına hıvğa tösken sağında, yılğa ağıvınan tuktap, unıñ hılıvlığına hayran bulğan, ti. Kızzıñ maturlığına böte Ey buyı halıktarı mahayğan. Könhılıv yırğa la bik şep bulğan. Unıñ tavışın tañ kalıp tıñlar bulğandar.

Könhılıv yırlay başlaha, handuğastar hayravınan, yelder isevenen, yanvarzar ükerevenen tuktağandar. Unı kürgen yegetter torğan yerzerende ishez bulıp kalğandar, ti.

Ber melde Eleskey batşa Karabayğa kunakka kilgen. Könhılıvzı kürep, ğaşik bulğan. Bıl unı üzene katınlıkka almak bula. Tik şunıhı, urıstarza ike bise alırğa yaramay iken, alaları kuşmay, ti.

---

[136] Nezerşina, age. s. 304-306

Karabay kızzın bik yaratkan. Unı ber kayza la sığarmay biklep kene totkan. Urlap alıp kitevzerenen kurıkkan.

Könhılıvzı horap bik küp kozalar kilgen. Atahı kozalarzı borop kaytarıp torğan. Ul Kazan yağınan kilep yöröy torğan Aksura mırzağa veğeze birgen bulğan. Aksura mırza bik bay bulğan. Ul Eleskey batşanıñ iñ yakın yaranı iken.

Ber vakıt kızzar, yegetter yıyınğa sıkkandar. Yılkı huyıp, Ey buyındağı zur töbekte kazan askandar. Yeşterzeñ berevzere köreşken, berevzere yügereşken, at sabıştırğandar. Könhılıv ak satır astında ak keyez östönde karap ultırğan. Habantuyza kürşe Salyığut avılınıñ Arıslan tigen yegete yeñep sıkkan. Ul üze Yosof peyğember kevek matur bulğan.

Arıslan ber yarlı ğına kötövseneñ ulı iken. Ul Salyığut avılında hıyır kötken. Könhılıv Arıslandı kürep kalğan da ğaşik bulğan. Keşeler Arıslanğa bülek birgender. Könhılıv uğa "Könhılıv" tip yazılğan yebek yavlığın bülek itken. Könhılıv menen Arıslan ber- berehene karap yılmayışkandar. Arıslan da Könhılıvzı ber kürevzen yaratkan. Her vakıt unı uylap yöröy torğan bulğan.

Ber köndö yeşter Haktavğa sıkkandar. Haktavza kızzar kilep beyep torğan taş bulğan. Östö şıma, tigez bulıp, ése öy kevek kıvış bulğanğa unı Öy taş tigender. Arıslan kuray uynap kızzar beyetken. Könhılıv şunda üzen –üze onotop beyegen. Şul sak kemder berev mullağa barıp eytken. Mulla böte keşene kurkıtıp tota iken. Mullanıñ kilgenen kürep, böte yeşter kasıp bötken. Könhılıv menen Arıslan bını hizmey kalğandar. Mulla Arıslanğa tayak menen ıntılğan. Mulla üze le Könhılıvzı dürtense biselekke horatıp yörögen iken. Könhılıvzıñ atahına kilep eyten: "Ana, uynaşsı kızıñdı kür", -tigen. Karabay, éşteñ ayışına töşönmeyense, kızın da, yegette le bik nık tukmap taşlağan. Yetmehe: "Zinhar keşege eytmegez",- tip yalınıp, kızın elege mullağa birerge bulğan.

Şunı ğına kötöp yörögen mulla bığa bik kıvanğan. Ber sak: "Könhılıvzı Habanak avılınıñ kart mullahına bireler iken" tigen heber taralğan. Bıl heberze işetep, Arıslan bik köyöngen. Atahın Karbayğa koza itep yeberep te karağan. Atahın kurka- kurka ğına barıp Karabayğa baş halğan. Karabay bığa bik ğerlengen. Kartı étterenen talatıp sığarğan. "Heyerse, hezzeñ arkağızza hur buldım, -tigen. –Batşa

yaranı Aksurağa bire torğan kızımdı bökrö meset karağına birerge mejbur buldım", -tigen.

Avıldıñ ziregerek karttarı barıp: "Berzen- ber kızzıñdı erem itme", -tip eytep karağandar. Kayza ul, bay keşe, baylığına mahayıp, üz hüzen hüz itken. Uyınan kire kaytmağan.

Arıslan terelges te Habanakka kitken. Uramda yörögen- yörögen de elege Öy taşka barğan. Barha, taş östönde Könhılıv boyoğop kına karap ultıra, ti. Şunda bılar kosaklaşıp torop bik ozak ilağandar.

Mulla yeş keleşeneñ öyze yuklığın hizep alğan da Karabayğa yügergen. İkevlep torop kızzı ézley başlayzar. Öy taş yağına karahalar, ber nur kürene, ti. Şundalır, tip bara yathalar, bılarğa karşı ğeskere menen Aksura osrağan. Könhılıvzı bireler iken tip işetken de Kazandan yav menen kile iken. Kümekleşep Öy taşına barhalar, kız menen yeget kosaklaşıp toralar, ti. Mulla korban bala torğan bısağın alğan da ikehen de sensep ültergen.

Könhılıvzıñ ülgenen kürgen Aksura mullanı henyere menen sensken. Şunda mullağa keyev teyeş mezin de bula. "Kaynımdı ülterze", -tigen de mezin Aksuranı balta menen sapkan. Karabay ni üle tügel, ni tere tügel, ağarınıp kitep, katkan da kalğan, ti. Böte keşe kırılışıp yata, ul ber üze karap tora, ti. Ber talay torğas kine isene kile. Kanı bırlap yatkan kızın kütererge ithe, Öy taş urınınan kuzğalıp kite le, Arıslan menen Könhılıv yuk bula. Kapıl karañğı bulıp kite. Bolot arahınan ay sıkkan sakta Öy taş urınında bulmay. Ey aryağındağı Iyıktav yağına nindeyzer ak nemeneñ osop kitkenen gene kürenep kala.

Karabay şul ak neme artınan yügere. Ezem ayak basmağan yerzerge barıp sığa.

İkense köndö Öy taş küsken tigen heber böte avılğa tarala. Barıp karahalar, taştıñ urını ğına kalğan. Unıñ tirehende ike meyet höyege yata. Kemdeke ikenen belerlek tügel, ét- koş aşap bötörgen, ti.

Arıslandıñ atahı ozak yeşemegen. Yörege şartlap ülgen. Şul uk köndö Karabayzın ülek kevzehen tabıp alğandar. İkehen de kümgender.

Bıl helderge tuğız ay samahı ütkes, tav yarılıp kitken de, unan ike akkoş osop sıkkan. Ey buyına oya korğandar.

Ey buyındağı akkoştarzı şularzan kalğan, tizer.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

136. Könhılıv

Eskiden bir köyde Könhılıv denilen çok güzel bir kız varmış. Könhılıv o çevrede ünlü olan Karabay adlı bir zenginin bir tanecik kızıymış.

Kız öyle güzelmiş ki Ey nehrinin kıyısına su almak için gittiğinde nehir akmayı durdurup onun güzelliğine hayran kalırmış. Kızın güzelliğinden bütün Ey boyundaki halklar gururlanırmış. Könhılıv, yırları da çok şahane söylermiş. Herkes, onu sesine hayran kalarak dinlermiş.

Könhılıv yır söylemeye başladığında bülbüller şakımalarını, yeller esmelerini, canavarlar böğürtülerini keserlermiş. Onu gören yiğitlerin durdukları yerde akılları başlarından gidermiş.

Bir gün padişah Eleksey Karabay'a misafir gitmiş. Könhılıv'ı görüp ona âşık olmuş. Bu onu kendine eş olarak almak istemiş; ama Ruslarda iki eş almak mümkün değilmiş, tanrıları müsaade etmezmiş.

Karabay kızını çok severmiş. Onu hiçbir yere çıkartmaz, kilit altında tutarmış. Kaçırıp götürmelerinden korkarmış.

Könhılıv'ı istemek için pek çok dünürcü gelmiş. Babası dünürcüleri geri çevirmiş. O, Kazan tarafından gelen Aksura Mirzaya söz vermiş imiş. Aksura Mirza çok zenginmiş. O, padişah Eleksey'in de en yakın yâreniymiş.

Bir gün kızlar ve yiğitler toplantıya gitmişler. At kesip, Ey boyundaki büyük tepede kazan kurmuşlar. Gençlerin bazıları güreşmiş, bazıları koşmuş; at yarışları yapılmış. Ama Könhılıv ak çadır içinde, ak keçe üstünde bakıp oturmuş. Sabantoy'da komşu Salyığut köyünden Arıslan adındaki bir yiğit rakiplerini yenmiş. O Yusuf peygamber kadar güzelmiş.

Arıslan fakir bir çobanın oğluymuş. Salyığut köyünde sığır güdermiş. Könhılıv Arıslan'ı görünce ona âşık olmuş. İnsanlar Arıslan'a hediyeler vermişler. Könhılıv ona "Könhılıv" diye yazılmış ipek eşarbını hediye etmiş. Könhılıv ile Arıslan birbirlerine bakıp gülümsemişler. Arıslan da Könhılıv'ı bir görüşte sevmiş. Her zaman onu düşünüp gezer olmuş.

Bir gün gençler Haktav'a çıkmışlar. Haktav'da kızların gelip dansettikleri bir taş varmış. Üstü düz ve yassı olup, içi ev gibi oyuk olduğu için ona Öy (ev) taşı demişler. Arıslan kuray çalıp kızları oynatmış. Könhılıv burada kendini kaybedip dans etmiş. O zaman bilinmeyen biri gidip durumu mollaya söylemiş. Molla herkesi korkutup dururmuş. Mollanın geldiğini görüp bütün gençler kaçıp gitmişler. Könhılıv ile Arıslan bunu sezememişler. Molla Arıslan'a asa ile saldırmış. Mollanın kendisi de Könhılıv'ı dördüncü eş olarak istetip dururmuş. Molla Könhılıv'ın babasına gelip durumu söylemiş. "İşte oynaşan kızını gör." demiş. Karabay işin esasını düşünmeyip kızını da yiğidi de dövmüş. Yetmemiş gibi bir de "Lütfen insanlara söylemeyiniz." diye yalvarıp kızını mollaya vermiş.

Bunu bekleyip duran molla yaptığına çok memnun olmuş. Bir gün "Könhılıv'ı Habanak köyünün ihtiyar mollasına veriyorlarmış." diye haber yayılmış. Bu haberi işiten Arıslan'ın içi yanmış. Babasını Karabay'a dünürcü olarak göndermiş. Babası korka korka gelip Karabay'a baş eğmiş. Karabay buna çok utanmış. İhtiyarı köpeklerine yağmalatıp evden çıkarmış. "Dilenci, sizin yüzünüzden horlandım. Padişahın yâreni Aksura'ya vereceğim kızımı, kambur cami bekçisine vermeye mecbur oldum." demiş.

Köyün akıllı ihtiyarları gidip "Bir tanecik kızını ziyan etme." demişler. Nerede, zengin kişi zenginliğiyle gururlanıp kendi sözünü söz etmiş. Ondan geri dönmemiş.

Arıslan iyileşince Habanak'a gitmiş. Sokaklarda yürümüş yürümüş ve Öy taşa ulaşmış. Gitmiş ki Könhılıv taş üstünde hüzünlenerek bakıp oturuyor. Orada bunlar kucaklaşıp çok uzun süre ağlamışlar.

Molla genç karısının evde olmadığını sezmiş ve Karabay'a koşmuş. İkisi birlikte kızı aramaya başlamışlar. Öy taş yanına bakmışlar ki bir nur görünüyor. Buradalar, diye giderken, bunlara doğru askeriyle Aksura gelmiş. Könhılıv'ı vermişler, denildiği için Kazan'dan ordusuyla geliyormuş. Toplanıp Öy taşına gitmişler ki, kız ile oğlan kucaklaşmış duruyorlar. Molla kurban kestiği bıçağını almış ve ikisini de kesip öldürmüş.

Könhılıv'ın öldüğünü gören Aksura, mollayı hançeri ile kesmiş. Mollanın damadı olan müezzin de aradaymış. "Kayın pederimi öldürdün." demiş ve müezzin

Aksura'ya balta ile vurmuş. Karabay ne ölü ne diri, beti benzi uçup gitmiş, donup kalmış. Herkes kırılmış, o tek başına bakıp dururmuş, derler. Bir süre durduktan sonra aklı başına gelmiş. Kanı fokurdayıp yatan kızını kaldırmak isteyince, Öy taş yerinden kımıldayıp gitmiş, Arıslan ile Könhılıv yok olmuş. Ansızın karanlık çökmüş. Ayın bulut arasından çıktığı esnada Öy taş yerinden kaybolmuş. Yalnızca Ey kenarındaki Iyıktav yanına bilinmeyen ak bir şeyin uçup gittiğini görmüşler.

Karabay o ak şeyin ardından koşmuş. İnsanın ayak basmadığı yerlere çıkıp gitmiş.

İkinci gün, Öy taş göçmüş, diye bir haber bütün köye yayılmış. Gidip bakarlar ki taşın yalnızca yeri kalmış. Onun etrafında ise iki cesedin kemikleri yatıyor. Kimin olduğu bilinecek gibi değil, köpekler ve kuşlar yiyip bitirmişler.

Arıslan'ın babası da uzun süre yaşamamış. Yüreği çatlayıp ölmüş. O gün Karabay'ın ölü gövdesini bulmuşlar. İkisini de gömmüşler.

Bu olayın üzerinden dokuz ay geçince dağ yarılmış ve ondan iki kuğu uçup çıkmış. Ey boyuna yuva kurmuşlar.

Ey boyundaki kuğular bunlardan kalmış, derler.

Karayğır[137]

Bınan bik küp yıldar élek Kıpsak ırıvınıñ ber yegete Tamyan ırıvındağı ber kızzı yarata. Yegetteñ hunar atınan, uk- hazağınan, étenen, kartayğan esehenen başka ber keme le bulmay.

Ber melde yeget, bolan kıvıp, Tamyan ırıvı yerene barıp sığa. Tamyan ırıvı akhakalınıñ bik hılıv ber kızı bula. Kızzıñ yözö tulğan ay hımak tüñereklenep, kaştarı karluğas kanatı hımak kıyğaslanıp torğan.

Kıpsak yegete bıl kızğa ber kürevze ük ğaşik bulğan. Bılar añlaşıp, veğeze bireşkender.

Kızı horatıp yavsılar kile başlağan. Tire- yakka dan sığarıp yeşegen ber bay za yavsı yebere. Bıl bay kızzan kırk kırk biş yeşterge olo bula.

[137] Nezerşina, age. s. 306-307

Hunarsı yeget te kızğa barıp karay. Unı, öyge le indermeyense, kıvıp sığaralar.Yeget kaytıp kite. Kaytıp, atın tışap torha, at yalına beylengen kulyavlık kürep kala. Kulyavlıktı kız beylep yebergen bula.

Yakşılık menen birmeges, yeget kızzı kasırıp alırğa uylay. Kızğa ışanıslı keşeler artınan heber ittere. Kız rizalık bire. Ber töndö yeget Tamyan ırıvına kile le kızzı alıp kasa. Hizep kalıp, arttarınan kıva töşeler. Kıvıp yetep, tevze yegetteñ éten atıp ültereler. Kasıp bara torğas, yeget menen kız ber kaya aldına kilep sığalar. Kaya mener ösön gene yul bula, kire töşör yul bulmay. Yegetteñ atı la kaya başına menep kitken de kayanan upkınğa talanğan. Ösöhö le şunda helek bulğandar.

Kayanı Karayğır kayahı tip yöröte başlağandar.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

137. Karayğır

Bundan çok uzun yıllar önce Kıpçak kabilesinin bir yiğidi, Tamyan kabilesinden bir kızı sever. Yiğidin avlandığı atından, ok ve sadağından, köpeğinden ve yaşlı annesinden başka kimsesi de yokmuş.

Bir gün yiğit ren geyiğini kovalayıp, Tamyan kabilesinin topraklarına gelip çıkar. Tamyan kabilesinden bir ihtiyarın çok güzel bir kızı varmış. Kızın yüzü dolunay gibi yuvarlaklaşmış, kaşları kırlangıç kanadı gibi çekik dururmuş.

Kıpçak yiğidi bu kıza bir görüşte âşık olmuş. Bunlar anlaşıp birbirlerine söz vermişler.

Kıza dünürcüler gelmeye başlamış. Etrafa şan salıp yaşayan bir zengin adam da dünürcü göndermiş. Bu zengin adam kızdan kırk-kırk beş yaş büyükmüş.

Avcı yiğit de gidip kıza bakmış. Onu eve bile sokmamışlar, kovup çıkarmışlar. Yiğit geri dönüp gelmiş. Geri dönüp atını kösteklerken atın yelesine bağlı bir mendil görmüş. Mendili kız bağlayıp göndermiş imiş.

Babası iyilikle vermeyince, yiğit, kızı kaçırıp getirmeyi düşünür. Kıza güvendiği insanlar aracılığıyla haber gönderir. Kız razı olur. Bir gece Tamyan kabilesine gelir ve kızı alıp kaçar. Sezdikleri zaman arkalarından kovalamaya başlarlar. Kovalayıp yetişirler, önce yiğidin köpeğini vurup öldürürler. Kaçarlarken

yiğit ile kız bir kaya arkasına gelip çıkarlar. Kayaya çıkmak için tek yol varmış, geri inmek için ise yol yokmuş. Yiğidin atı kayanın başına çıkar ve kayadan yarığa atlar. Üçü de burada helâk olurlar.

Kayaya Karayğır (kara aygır) kayası demeye başlamışlar.

Asılkül[138]

Bay za, danlı la ul Arıslanhan.

Bilegen yerzereneñ telehe kaynı yağına yakşı atka atlanıp ber azna buyı yelderheñ de oso- kırıyına sığıp yetmeslek. Yılkı malınıñ nise baş ikenen belev tügel, nise öyör ikenen de hanap sıkkıhız. E dala kaplap yörögen ap- ak harık kötövzeren eytep te torahı yuk: zeñger kükü yözöndegi bolottar öykömöndey, isephez- hisaphız ular.

Arıslanhandıñ berehen –berehe hılıv biseler le küp. Şulay za aralarında iñ hılıvı, iñ höyöklöhö ber gene.

Éye, bay za ul, danlı la Arıslanhan.

Tik unıñ oşo iñ hılıv, iñ höyöklö bisehe bülek itken berzen- ber kızı- Asılkayı uğa böte baylığınan da, danınan da kezerlerek. Ul ber Arıslanhan bilemehende gene tügel, e böte yer yözöndege hılıvzarzıñ hılıvı. Koralay hımak homğol, talsıbıktay zifa. E küzzere közgö töndey söm- kara. Asıl meğzen töslö balkıp tora. Yetmehe, kıyılıp kitken kıyğas kaştar kaymalap alğan üzzeren. İrengenelere tulışıp beşken seye töslö! Yözö irten yavğan kırpak karzan ak. Bit almalarına al tañ şefege yağılğanday. Sıltır teñke, asıl taş menen nağışlanğan kaşmavı astınan homğol hınına harılıp töşken ozon ses tolomdarı ike kara yılan hımak yaltıray. Keskey kolak ostarına takkan altın alkaları, yañı tıvğan ay şikelle, küzze irkeley. Kömöş belezekter menen bizelgen belektere akkoş kanatında y. Barmak telgeşkeyzereneñ ostarınan kına göldere tamıp torğan töslö. Atlap yörövzere akkoş yözöp kilgendey. Eger ze ul avız asıp hüz eyte başlaha, hazlanıp, şişme şıltırap akkan kevek bula. E inde yır yırlaha, keşeler baskan yerzerenen kuzğala almay katıp kalalar. Şunday hılıv ul Asıl kız!..

---

[138] Nezerşina, age. s. 314-316

Ber sak yıyınğa yıyınğandar. Beyek tav başı şığırım tulı halık. Sit- yat yerzerzen sakırılğan handar za, ularğa éyerep kilgen yegetter ze bar bında. Kart-korolar za, bise-seseler ze, kız –kırkındar za, bala –sağalar za küp. Ular arahında tire yakka danı taralğan Arıslanhan da bar. Unıñ böte biselere le kilgen. Her yegetteñ küñelen yelkendergen hılıv kızı Asıl da bar.

Batırzar kös hınaşa. Ğeyretteren, tasıllıktarın kürheteler. Mergender zıñlap torğan ezerne- yeyelerzen alıstan torop, mereyge uk atışalar. Yegetter yelep hıbay üteler. Tik her yarışta ibeteyhez ber han ulı Karağaştıñ ğına aldına sığa almayzar. Unı barı ber yarlı ıspay yeget Tülek kene yeñep sığa.

Yıyından huñ Tülek üzeneñ höygen ayğırın menep, yavrınına yendey kürgen ılasının kundırıp, hunarğa sığa. Alğır büre hımak, dala buylap yeldere, tav-urmadar kızırıp yöröy. Şulay za hunarı bik seyer unıñ: ılasının keyek yukta söye, e kerek melde söyme kala. Uyzarı bik alısta yöröy unıñ. Kevetle Arıslanhan kızınan başka, hılıvzar hılıvı Asıldan başka ber kön de yeşey almam, tip uylay yeget.

Asıl şul sak beye hava. Tik hılıv baytalı uğa his te buy birmey. Asıl uğa yakınırak kilep, koroğon halayım tihe, baytalı sitke kayrıla la kite. Ehirettere inde ana kayza, alısta, torop kalğan, e burılı unı haman alğa eyzep, tege teke kaştak astına töşöp yuğala.

Asıl, koralay hımak atılıp, kaştak başına menhe, baytalı şunda. Küreheñ, yalıkkandır inde. Han kızı tiklem kızın tıñlamay za bulmay bit. Asıl unıñ érgehenen kilep, yerge sükeyep ultıra la, akkoş kanatında*y* yomşak kuldarı menen kömöş künegen kuyıp, huş yesle ap –ak höttö hava la başlay. Üzü hava, üze uylay kız. Anavında, ak tirmeler ésende, danlı atahı, olo mejles korop, kunaktarın hıylağaynı. E tege şul tiklem ibeteyhez ulı Karağaş menen bik alıstan kilgen bay han unıñ kezerle kunağı ine. Bik hıylaştılar. Hıy aşap ta, ésep te bötköhöz ine. Uyın –kölkö le yeterlek buldı. Ular şulay ike azna buyı hıylandılar za kaytıp kitteler. Han üzeneñ büken hımak ulı Karağaska hılıvzarzıñ hılıvı – Asıldı kozalap kitte. E Asıldıñ böte uy-hıyalı barı tik Tülekte ine.

Şul sak kapıl toyak tavıştarı işetele. Asıl hikerep tora la hötön tügep yebere, kömöş künege kulınan töşöp kite!...

Karaha, aldında Tülek basıp tora.

-Havmı, Asıl hılıvım, -ti Tülek. –Niñe aptırap kaldıñ? Minen başka hineñ yanğa kem şulay koştay osa tip beleheñ? Kereşemden oskan uk ta ele septen yazlıkkanı yuk. Köreşte le bıl birgenem bulmas. Min bötehen de yeñep sıktım, -ti. – Şulay za hinen kilep yeñeldem, -ti.

Kız za uğa alkımına kilep tığılğan yörek hüzen eytep kalırğa aşığa:

-Tülegem! Batırım! Yaratam hine!- tip yegetke harıla.

Bıl könden huñ küp könder üte. İke ğaşik küreşep toralar. Avlakta kavışalar, höyleşeler. Tönderzen ber töndö, kavışıp kükten yondoz hanaşkanda, yakında ğına küzzerene ber şomlu şevle sağılıp kala bılarzıñ.

Şul töndöñ irtehende ük Arıslanhandıñ emere buyınsa, dalalağı öyörzen ele yügen de teymegen ike asav ayğırzı arkanlap kiltereler. Totop tıyğıhız, sapsınıp, üre karğıp torğan asavzar. E kiske taban un bişlep yeget kayzalır sabıp sığıp kite. Arıslanhandıñ yözö kara yanıp, hömhörö koyolop yöröy.

Döm karañğı tön bula. Küzge éne törteñ de kürenmeslek. Hılıvzarzan hılıv Asıl tirmehende olo yeştege ike yeñgehe yoklay. Ozak labırlaşıp yatkandan huñ, gür yokoho menen hırlayzar. E yeget menen kız avlakka sığarğa hüz kuyışkan. Tülek tañ atkansı Asılın kaya başında kötöp torasak bula.

Tañ da hızılıp ata başlay, Asıl kerpek te kakmay yatkan yerene şım ğına torop, besey hımak, ayak ostarına ğına basıp, tirmenen sığıp taya. Küp te ütmey, ul kaya başında, veğezeleşken urında bula. Tik Tülege gene, niñeler, yuk ta yuk.

Kay astında toyak tavıştarı işetele. At bışkırıp kuya. Şul sak atahınıñ tavışı kile. Şul!

-Ayaktarı koyrokka beylegez, -ti ul. –Hezer attarzı üz irkene yeberegez ze hızırığız...

Kamsı şıyıldağanı işetelep kala. At toyaktarı tıpırlay. Nindeyzer şıtırlağan, nizer şartlap hınğan önder artınsa yörekte özgös tavış işetele:

-Ası-ı-ı-ıl!!!

Azak bıl tavış tavzarğa kaklığıp, şañdav bulıp yañğıray za ozak –ozak havala harlığıp tora.

Asıl tönö buyı kaya başında bula. Ul tıyıla almayınsa, başın taştarğa orop, ükhep- ükhep ilay.

Azak isene kilgendey, yatkan yerenen talpınıp tora la, ten- tereklep, kaya sitene barıp basa. Unda, asta, kan kilevse bosrap yata. Tülegeneñ kanı. Küzzeren yoma la, akkoş kanattarınn yeyep, ul şunda hikere:

-Huş, yaktı donya!

Şul sak ike yarhıv asav ayğır, irtenge yelge kalğıp ultırğan kılğandarzı yılı kanğa buyap, Tülekteñ ikege kayırılğan kevzehen höyrep, kayzalır alıska yeldereler.

İrten keşeler yokonan torhalar, ni küzzere menen kürhender, kan külevege bosrap yatkan kaya astında zep- zenger zur ber kül barlıkka kilgen bula. Külde, Asıl hımak matur bulğanğa küre, Asılkül tip atayzar.

Bıl helden huñ küpme vakıt ütkender. Emme ul kül haman da bar. Unıñ hakında haman da oşo hikeyete höyleyzer. Belki, ber zaman Asılkülden éze le kalmas, e unıñ hakındağı hikeyette, moğayın, ber kasan da onotmastar.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

138. Asılgöl

Arıslanhan zengin ve şanlı biriymiş.

Sahip olduğu toprakların herhangi bir yerine gitmeyi istese, iyi bir ata binip bir hafta boyu atı yeldirse bile, ucuna bucağına yetişilmeyecek kadar büyükmüş o topraklar. At sürülerinin nice baş olduğu bilinecek gibi, sürüsünün ne kadar olduğu da sayılacak gibi değilmiş. Bozkırı kaplayıp gezen apak koyun sürülerini de söylemek mümkün değilmiş. Onlar mavi gökyüzündeki bulutların kümesi gibi sayısız hesapsızmış.

Arıslanhan'ın birbirinden güzel eşleri de çokmuş. Bunların içinde ise çok güzel ve çok sevimli bir eşi varmış.

Evet, zengin ve şanlı Arıslanhan.

Yalnız onun şu en güzel, en sevimli karısının hediye ettiği bir tanecik kızı Asılkay'ı, onun için bütün zenginliğinden de şanından da kıymetliymiş. O yalnızca Arıslanhan'ın sahip olduğu topraklarda değil, bütün yeryüzündeki güzellerin güzeliymiş. Karaca gibi zarif, söğüt dalları gibi endamlıymış. Gözleri güz gecesi gibi kapkara imiş ve asil maden renginde parlayıp dururmuş. Üstelik eğrilip giden yay

gibi kaşlar, kendiliklerinden zıhlanmış. Dudakları olgunlaşıp kızarmış vişne rengindeymiş. Yüzü sabah yağan kırağı gibi akmış. Yanaklarındaki elmalarına al tan şafağı sürülmüş. Şıkırtılı madeni para ve kıymetli taşlarla nakışlanmış olan kaşmavının altından zerafetli görünüşle boyuna sarılıp inen uzun saç örgüleri iki kara yılan gibi parıldarmış. Küçük kulak uçlarına taktığı altın küpeleri, yeni doğan ay gibi gözü okşuyormuş. Gümüş bilezikler ile bezenmiş bilekleri kuğu kanadı gibiymiş. Parmak salkımlarının uçlarına kına gülleri damlayıp duruyormuş gibi renkliymiş. Adım atarak yürümesi kuğunun yüzüp gelmesi gibiymiş. Eğer o ağzını açıp konuşmaya başlasa, çeşme nazlanarak şırıldayıp akıyormuş gibi olur; şarkı söylese insanlar oldukları yerlerinden kıpırdayamayıp donup kalırlarmış. Böyle güzel o Asıl kız!

Bir gün toplantı için bir araya gelmişler. Büyük bir dağın başı tıklım tıklım halk ile dolmuş. Yabancı yerlerden çağırılan hanlar ve onlara takılıp gelen yiğitler de varmış burada. Yaşlı kadın ve erkekler, kadınlar, kızlar ve çoluk çocuk da çokmuş. Onların arasında etrafa şanı yayılmış Arıslanhan da varmış. Onun bütün eşleri gelmiş. Her yiğidin gönlünü coşturan güzel kızı Asıl da oradaymış.

Bahadırlar güçlerini sınarlar. Gayretlerini, ustalıklarını gösterirler. Avcılar zınklayıp duran ezerne yaylarını uzaktan tutup, hedefe ok atarlar. Yiğitler yelip at koştururlar. Yalnız her yarışta becereksiz bir han oğlu olan Karağaş'ın önüne geçemezler. Onu yalnızca fakir ve cesur yiğit Tülek yenmiş.

Toplantıdan sonra Tülek sevdiği aygırına binip, omzuna canından artık gördüğü şahinini kondurup, ava gider. Yakalayıcı kurt gibi bozkır boyunca atını yeldirir, dağ ve ormanları dolaşıp durur. Böyle de olsa avı pek garipmiş onun. Şahini geyik yokken saldırtır, ama gerektiği zaman saldırtmaz. Düşünceleri çok uzaklarda gezer onun. Kuvvetli Arıslanhan'ın kızından ayrı, güzeller güzeli Asıl'dan ayrı bir gün de yaşayamam, diye düşünür yiğit.

Asıl, o sırada kısrak sağıyormuş. Yalnız güzel ve genç kısrağı ona hiç boyun eğmez. Asıl ona yakın gelip, kement atayım dese, genç kısrak dışarıya kaçıp gider. Sırdaşı olan ama şimdi işte uzakta kalmış demir kır donlu bir at, onu hemen ileri haydalayıp, diğer dik yarın altına inip kaybolur.

Asıl karaca gibi fırlayıp yarın başına çıkar ki genç kısrağı burada. Görüyor musunuz bıkmıştır şimdi. Han kızı gibi bir kızı dinlememek de olmaz ne de olsa. Asıl onun yanına gelip yere çömelip oturur ve kuğu kanadı gibi yumuşak elleriyle gümüş kovasını koyup, hoş kokulu apak sütü sağmaya başlar. Sağarken düşünür kız. İşte orada, ak çadırlar içinde şanlı babası büyük meclis kurup konuklarını ağırlar. Kendi gibi beceriksiz oğlu Karağaş ile çok uzaktan gelen zengin han, onun en kıymetli konuğuymuş. Pek çok ikramlar yapılmış. İkram edilecek yemek de içecek de bitmeyecek kadar çokmuş. Oyun ve eğlence de yetecek derecedeymiş. Onlar böyle iki hafta boyu ağırlanıp, dönüp giderler. Han kendinin kütük gibi oğlu Karağaş'a, güzeller güzeli Asıl'ı isteyip gitmiş. Ama Asıl'ın bütün düşünce ve hayali yalnızca Tülek imiş.

O sırada ansızın toynak sesleri işitilir. Asıl sıçrayıp kalkar, sütünü döker, gümüş kovası düşüp yuvarlanır.

Bakar ki arkasında Tülek duruyor.

-İyi misin güzel Asıl'ım, der Tülek. Niye şaşırıp kaldın? Benden başka senin yanına kim böyle kuş gibi uçarak gelebilir dersin? Kirişimden uçan okun bile henüz hedefi devirdiği yok. Güreşte de bel verdiğim olmaz. Ben herkesi yendim. Böyle olsa da gelip sana yenildim, der.

Kız da ona boğazına gelip takılan ve yürekten gelen sözünü söyleyip bitirmek için acele eder:

-Tülek'im! Bahadırım! Seni seviyorum! deyip yiğide sarılır.

Bugünden sonra çok günler geçer. İki âşık görüşüp dururlar. Gizli yerlerde buluşurlar, söyleşirler. Gecelerden bir gece buluşup gökten yıldız sayarken, yakındaki korkunç bir ışık gözlerine çakılıp kalır bunların.

O gecenin ertesinde Arıslanhan'ın emri gereğince bozkırdaki sürülerden henüz dizgin değmemiş ve ehlîleştirilmemiş iki aygırı yakalayıp getirirler. Bunlar, tutup yatıştırılamayan, tırmalayıp, şaha kalkıp duran vahşi atlarmış. Ama geceye doğru on beş yiğit atları koşturup çıkıp giderler. Arıslanhan'ın yüzü kara çıkar, somurtup gezer.

Tamamen karanlık bir gece olur. Göze iğne soksan görünmez. Güzellerin güzeli Asıl, çadırında büyük yaştaki iki yengesiyle uyur. Bunlar uzun süre çene

çaldıktan sonra ölü uykusuyla horlarlar. Ama yiğit ile kız gizli bir yerde buluşmaya söz vermişler. Tülek tan atıncaya kadar Asıl'ı kaya başında bekleyip duracak.

Tan atmaya başlar. Asıl kirpik bile kırpmadan yattığı yerden sessizce kalkıp, kedi gibi ayak uçlarına basıp çadırdan çıkıp kaçar. Çok geçmez, o, kaya başında sözleştiği yerde olur. Yalnız Tülek nedendir bilinmez, yok da yok.

Kaya altında toynak sesleri işitilir. At puflayıp durur. O zaman babasının sesi gelir.

-Ayaklarını kuyruğa bağlayınız. Şimdi atları serbest bırakıp gönderiniz ve kırbaçlayınız.

Yalnızca kamçı hışırtısı işitilir. At toynakları takırdar. Bir şeylerin çatırdama, patlayıp kırılma seslerinin ardından yürekleri parçalayan ses işitilir:

-Asıı-ıl!

Sonra bu ses dağlara sıçrayıp, yankılanıp, aksedip, uzun uzun havada asılıp durur.

Asıl o gece boyunca kaya başında kalır. O kendini yatıştıramayarak başını taşlara vurup, hıçkıra hıçkıra ağlar.

Sonra aklı başına gelmiş gibi yattığı yerden kanat çırpıp durur ve güçlükle yürüyüp, kayanın kenarına gelip basar. Orada, altta kan gölcüğü dalgalanıp kabarır. Tülek'inin kanı. Gözlerini yumar ve kuğu kanatlarını açıp oradan atlar:

-Elveda, aydınlık dünya!

O sırada iki azgın aygır, sabah rüzgârında kalkıp duran sorguç otlarını ılık kana boyayıp Tülek'in ikiye ayrılan gövdesini sürükleyip, uzağa koştururlar.

Sabahleyin insanlar uykudan kalkarlar ki gözleriyle ne görsünler, kan gölcüğü dalgalanıp kabaran kayanın altında masmavi büyük bir göl meydana gelmiş. Göl, Asıl gibi güzel olduğu için Asılgöl derler.

Bu olayın üzerinden çok vakit geçmiştir. Ama o göl şimdi de var. Onun hakkında şimdi de hikâye söylerler. Belki bir zaman sonra Asılgöl'ün izi kalmayacak, ama hiç kimse onun hakkındaki hikâyeyi kesinlikle hiçbir zaman unutmaz.

Tağantaş[139]

Boron zamanda ber yarlı yeget bay keşeneñ kızına ğaşik bula.Kız za ğaşik iken, ti, yegetke. Yeget, yavsı yeberep, kızzı horatkas, bay zur kalım horay, tik yegetteñ unı üterlek hele bulmay. Yeget ikense tapkır yavsı yeberges, bay:

-Yarar, ulay bulğas, min uğa kızımdı buşlay birem, e ul Tağantaş başına yort halhın, -tip eytep yebere. (Tağantaş bik teke, bağanamı ni! Uğa tik ber yağınan ğına menep bula. Şuniñ ösön de unı Tağan yeke Tağantaş tip yörötkender.)

Yeget ni hel ithen, möhebbete hakına riza bula. Tağantaş astındağı bitlevzen karağas kırkıp, öylök bürene ezerley. Şunan huñ nigezlek bürenelerze menderep, öyzöñ nigezen burap kuya. Bıl helde bilges, bay: "Nigezen menderges, başka büreneleren yeñel menderer", -tip uylay. E irtegehen ber yalağay hezmetsehen sakırıp ala la bulay ti:

-Yeget Tağantaşka bürene mendergende, kürenmey gene aldan men de arkanı kırk.

Yalağay bay kuşkansa éşley. Kızzı alam tip, ğaşik utında yanğan yeget helek bula.

Karttar hüzen karağanda, ul nigez kaldıktarı yañğırak ta haklanğan bula.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

139. Tağantaş

Eski zamanlarda fakir bir yiğit zengin bir adamın kızına âşık olur. Kız da yiğide âşıkmış, derler. Yiğit dünürcü gönderip kızı istetince, zengin adam yüklü miktarda başlık parası ister; yalnız yiğidin onu ödeyecek gücü olmaz. Yiğit ikinci defa dünürcü gönderince, zengin adam:

-Tamam öyle ise ben ona kızımı başlık parası almadan da veririm, ama o Tağantaş başına ev kursun, diye haber gönderir (Tağantaş çok dik, direk gibi. Ona yalnızca bir tarafından çıkmak mümkün olur. Onun için de onu Tağan (sacayak) ya da Tağantaş diye adlandırmışlar).

---

[139] Nezerşina, age. s. 316-317

Yiğit ne yapsın, aşkı için razı olur. Tağantaş altındaki yamaçtan karaağaç kesip ev için kütükler hazırlar. Bundan sonra temel olacak kütükleri çıkarıp evin temelini örüp bırakır. Bu durumu öğrenen zengin adam "Temelini çıkarınca başka kütüklerini de çıkarmak kolay olur." diye düşünür. Ertesi gün yaltakçı bir hizmetçisini çağırtır ve şöyle der:

-Yiğit Tağantaş'a kütük çıkarırken, görünmeden arkasından çık ve urganı kes.

Yaltakçısı, zengin adamın emrini yerine getirir. Kızı alayım deyip aşk ateşinde yanan yiğit de helâk olur.

İhtiyarların sözüne bakarsak, o temel kalıntıları şimdiye kadar saklanıp durmuş.

Alasabır[140]

Élgere Elteşle avılında Börök isemle yarlı ğına ber kart yeşegen, ti. Şul Börök karttıñ bik şep ber yügerek atı bulğan . Ul at yıyındarza, beygelerze ber gene yügerekte le aldına sığarmağan. Yügerekteñ tösö ala bulğanğa, Börök kart uğa Alasabır tip isem birgen. Alasabır hakında bötön yerze belgender, unı maktap höyler bulğandar. Hatta unıñ hakında Yayık buyı kazaktarı la işetkender.

Ber vakıt Irımburza zur ber yıyın korola. Bıl yıyınğa her ırıv üzeneñ batırın yebere. Sabıştırırğa her yerzen yügerek at alıp baralar. Börök kart ta Zölkerney isemle ulın menderep, üzeneñ Alasabırın ana şul yıyınğa yebere.

At sabıştırır aldınan hınsılar sabış attarzı karap sıkkandar. Karap bötkes:

-İzel buyınan kilgen ber at bar bıl yulı. Unıñ aldına ber yügerek te sığa almas. İlle- meger unıñ yügerek ikenen ber kem de belmey bında, -tigender.

At sabışı başlana ğına tigende, bayzar heber tarata: "Bögön attarzı sabıştırmaybız, kis bulğan inde", -tigen bulalar.

---

[140] Nezerşina, age. s. 329-331

Zölkerney, unı- bını uylamay, yaravı kilgen Alasabırğa holo birgen. Şul arala bayzar üz attarın saptırırğa yebereler. Baktiheñ, tege, at sabıştırıv bulmay, tigen heyle gene bulğan iken. Yaktaştarı Zölkerneyze ézlerge totonalar. Zölkerney yuk ta yuk. Barhalar, fatırında heberhez kımız ésep tik ultıra, ti, bıl.

-Alasabırzı yeber ze yeber!- tizer iken tegeñe.

-Yuk, bulmas, hıv éserep, holo birzem, yügere almas, seser,- ti iken Zölkerney.

Şulay za Zölkerneyze kündergender.

Bildelengen urında tiñleşep, sabışa başlağas, Zölkerney Alasabırzıñ başın tartıp, avızlık menen avızın basıp tik kile iken. Şulay za hayvan, Zölkerneyge baş birmey, başka yügerekterze uzıp bötken. Yartılık yulğa yetkes, hayvan bahır sesep kitken, hörgölöp yığılğan, Zölkerney elle kayza tekmeslep barıp töşken.

Alasabır ezerek yaktas, torop ber helkengen de sabıp sığıp kitken, kem, artınan sañdar ğına uynap kalğan. Yulda yügerekterzeñ barıhın da uzıp bötöp, ike- ös yer buyı taşlap malayhız- nihez mayzanğa kilep kergen. Halık hayran kalğan. Kitken şav- şıv. "Kem yügerege le, kem atı? Kayzan kilgen bıl? Kayhı ırıvzkı?.."

Ber zaman attan kolap kalğan Zölkerneyze alıp kilgender. Kilterheler, küreler: östö –başı alama ğına ber yeget. Oyalışınan atınıñ aldında başın basıp tik tora iken bıl. Höbenen tış, Bohara yağınan kilgen savzagerzer Alasabırzıñ muyınına asıl- asıl yebek tavarzar kilterep éleler iken. Ul Mekerye yağınan kilgen savzagerzer kıybatlı arşın tavarzar kilterep halalar iken hayvandıñ östöne. Zölkerneyzeñ aldına aksa taşlav bulhınmı, başkamı, -ğejep bulğan. Alasabırzı yebekke urağandar za kuyğandar.

Bayzar şunda uk heyle kora başlağan. "Tukta, bıl yarlı malayğa niñe kerek yügerek?"- tip uylağandar. Berehe: "Min hiñe biş baş yılkı birem, haylap alırhıñ, hat eyze yügeregeñde", -ti iken. İkensehe: "Min un baş yılkı birem",- ti iken. Ösönsöhö, ber kazak bayı: "Min ber öyör yılkı birem, östevene ber kötöv kuy birem", -ti iken.

İseven Zölkerney ni, uylamağan- nitmegen, Alasabırzı haktan da yebergen. Ber öyör yılkı menen ber kötöv kuyzı kıvalap alğan da kaytkan. Alasıbırzı hatkanğa Börök kart asıvlanmağan. Şul arkala yüneyip kitken.

Zölkerney Alısabırzı ber öyör yılkı menen ber kötöv kuyğa almaştırıp kaytkas, hınsılarzıñ berehe:

-Alasabır- yılkınıñ koto ine. İzel buyı ul kotto kezerlep tota belmene. Alasabır menen berge yılkı koto elle kayzağı dalağa küste hezer. Emme İzel buyınan yene Alasabırzan da şeberek ber yügerek sıkmay bulmas. İzel buyı şul yügerekte kezerlep tota belhe, yılkınıñ koto yene kire kaytır. Şuğa tiklem İzel buyı yılkığa mandıy almas,- tigen.

Hınsılar bilgender: Alasabır tokomo bik boronğo zamandarzan kilgen iken.

Élgere, bik boron zamanda, Kaf tavınıñ aryağında danlıklı ber batşa bulğan, ti. Ul batşağa keşeler gene tügel, hatta hayvandar za baş éyer bulğandır, ti. Berzen-ber köndö şul batşa, dalalarğa, urmandarğa sığıp yörögen sağında, ber külge barıp sığa. Şul külde ber öyör yılkı hıv ésep tora, ti. Bığa tiklem bınday hayvandarzı ber vakıtta kürgene bulamğas, bıl aptırap kala. Yılkılar batşanı kürev menen dalağa sabışıp sığalar za kiteler.

İkense köndö batşa yene tege kül yağına bara, elege yılkı öyörön yene küre. Yılkılar külden hıv éseler ze tağı sabışıp sığıp kiteler. Ösönsö kön batşa kül yanına yene bara- yene şul uk hel.

Yılkılar bik maturzan iken: barıhınıñ da tösö ala. Ala kaşka, ak bekel, barıhı la ber tigez, vak nesel. Batşa bılarzıñ maturlığına hayran kala. Emme tegeler batşa hınlı batşağa baş éymeges, unıñ bik asıvı kile. Kaytkas, üzeneñ vezirzeren yıyıp, nisek bulha la totop kiltererge emer bire.

Aranan baş vezir torop batşağa eyte:

-Éy batşalarzıñ batşahı, -ti,- ul yılkılarzı bezzeñ de kürgenebez bar. Totop kulğa öyreterge itkenebez ze bar. Emme ularzı totop bulmay. Ni ösön tiheñ, ul hayvandar –kanatlı tolpar neselenen. Ularğa ilebezzege iñ berense yügerek attar za yete almanı. Ul tolparzarzı kulğa töşöre alırlık ber gene ataklı heyleker ezem bar. Şul heyleker gene tota alha alır.

Batşa şunda uk şul heyleker ezemde tabıp kilterege kuşa. Uğa şul hayvandarzı totop kiltererge boyora: ye şularzı totop kiltereheñ, ye başıñdı özzörem, ti.

Bıl heyle éyehe tönde külge bik küp hemer iltep hala. İrtegehene, töş vakıtı yetkes, yılkı öyörö külge hıv éserge kile. Ésep kanıp, inde kiteyek kene tirheler, baştarı eylenep, ber urında öyörölöp tik toralar iken. Ataklı heyleker yılkılarzıñ barıhın da totop, batşa harayı aldına kiltere. Kilep yetkes, bılar aynığandar. Batşa sığa, emme yılkılar haman batşağa baş éymeşzer. Batşanıñ bik asıvı kile, hayvandarzı salıp, yetmehen dalağa yırtkıstarğa, sül bürelerene,yulbarıstarğa iltep barırğa boyora. Yılkılarzı berem-berem salığa totonalar. Tik ike gene tolpar-ber ayğır menen ber beye- taş koymanan hikerep sığıp kasa. Ana şul ike at bik küp dalalarzı, kom sahraların, urmandarzı, tavzarzı, hıvzarzı ütep, Ural, Olo İzel, Ağizel, Karizel, Yayık buyzarına kilep, töyek tibe başlayzar. Şunda ürsep kiteler. Yey bulha, Olo İzel, Ağizel buyındağı tuğayzarza, Ural tavınıñ üñerzerende utlayzar; kış bulha, Yayık aşa sığıp, kiñ dalala tibenlep kış sığalar. Bıl yılkılar mizgel- mizgel ye kazak, ye başkort halkı öyörzerene kuşılıp kiter bulğandar. Şulay itep yılkı malınıñ koton ber kazakka, ber başkortka küserep yörötör bulğandar. Tora –bara ularzı korok menen totop kulğa öyretkender.

Tevge ike yılkı Kaf tavınıñ aryağına kitkes, unda yılkı koto bötönley bötken. Yılkı tokomo koroğan. Unda yeşevse halıktar döye menen işekke gene küz terep torop kalğandar, ti.

Irımburzağı beygele berense bulıp kilgen bayağı Alasabır ana şul ike tolpar tokomonan bulğan.

Bıl beyenen huñ Kelser- Tabındağı Elteşle avılında attarzan ala la tıvğan, kola la tıvğan. Alasabır kevek yügerekter gene tıvmağan. Ni ösön tiheñ, Alasabırzı ber öyör yılkı menen ber kötöv kuyğa almaştırırğa yaramağan iken. Malğa kızığıp, kulıñdağı tolparıñdı yeberheñ, unıñ koto ikense eylenep kaytmay iken.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

140. Alasabır

Eskiden Elteşli köyünde, Börök isimli fakir bir ihtiyar yaşamış. O ihtiyar Börök'ün çok hızlı bir yüğrük atı varmış. O at toplantılarda, at yarışlarında bir tek atı bile önüne geçirmemiş. Yüğrüğün rengi ala imiş. İhtiyar Börök ona Alasabır diye

isim koymuş. Alasabır'ı her yerde bilir ve onu överek anlatırlarmış. Hatta onun hakkında Yayık boyundaki Kazaklar'ın bile haberleri varmış.

Bir gün Irımbur'da büyük bir kurultay düzenlenir. Bu kurultaya her kabile kendi bahadırını gönderir. Bunlar yarıştırmak için her yerden yüğrük at alıp gelirler. İhtiyar Börök de Zölkerney isimli oğlunu kendi atı Alasabır'a bindirip, bunları kurultaya gönderir.

At yarışlarından önce kahinler yarış atlarına gelip bakmışlar. Bakmaları bitince:

-Bu defa İdil boyundan gelen bir at var. Onun önüne hiçbir yüğrük çıkamaz. Ama onun yüğrük olduğunu hiç kimse bilmiyor burada, demişler.

At koşusu başlayacağı zaman zenginler haber dağıtmış. "Bugün atları yarıştırmıyoruz, gece oldu." demiş bunlar.

Zölkerney onu bunu düşünmemiş, yarışa hazırlanan Alasabır'a yulaf vermiş. O arada zenginler kendi atlarını yarışmaları için göndermişler. Anlaşılıyor ki at yarışları olmayacak denilen haber hile imiş. Hemşehrileri Zölkerney'i aramaya başlarlar. Zölkerney yok da yok. Giderler ki o kiralamış olduğu evde (yarıştan) habersiz kımız içip yalnız başına oturuyor.

-Alasabır'ı illede gönder! demişler Zölkerney'e.

-Yok olmaz, su içirip yulaf verdim, koşamaz, tıkanır, demiş Zölkerney.

Yine de Zölkerney'i razı etmişler.

Bilinen yerde sıraya dizilip yarış başlayınca, Zölkerney Alasabır'ın başını çekip, ağızlık ile ağzını bıçkılayıp tek başına gelmiş. Yine de hayvan Zölkerney'e baş eğmiş, başka yüğrükleri geçip gitmiş. Yarı yola gelince, hayvan yavaş yavaş öksürmeye başlamış, sürçüp yıkılmış, Zölkerney tekmelemek için inmiş.

Alasabır azıcık yatınca ayağa kalkıp bir silkinmiş ve koşup çıkıp gitmiş, ardından yalnızca tozlar oynayıp kalmış. Yoldaki yüğrüklerin hepsini geçip, iki üç yer boyu atlayıp, üzerinde sürücüsü olmadan gelip meydana girmiş. Halk hayran kalmış. Gürültü patırtı kopmuş. "Kimin yüğrüğü, kimin atı? Nereden gelmiş bu? Hangi kabileninki?..."

Bir süre sonra attan düşen Zölkerney'i alıp gelmişler. Getirdiklerinde görmüşler ki üstü başı eski püskü bir yiğit. O, utandığından atının önünde başını eğip

ayakta durmuş. Höbe'nin dışından, Buhara tarafından gelen tüccarlar Alasabır'ın boynuna hakiki ipek kumaşlar getirip asmışlar. Mekerye tarafından gelen tüccarlar hayvanın üstüne arşın arşın kıymetli kumaşlar getirip atmışlar. Zölkerney'in önüne para mı atmalı, yoksa başka bir şey mi yapmaları gerek, şaşırmışlar. Alasabır'ı ipeğe sarıp bırakmışlar.

Zenginler burada hemen hile düşünmeye başlamışlar. "Dur, bu fakir çocuğun nesine gerek yüğrük?" diye düşünmüşler. Birisi "Ben sana beş baş at vereyim, seçip alırsın. Sat haydi yüğrüğünü." demiş. İkincisi "Ben on baş at vereyim." demiş. Üçüncüsü, zengin bir Kazak "Ben bir at sürüsü vereyim, üstüne de bir koyun sürüsü vereyim." demiş.

Ahmak Zölkerney hiçbir şey düşünmeden Alasabır'ı satıvermiş. Bir at sürüsü ile bir koyun sürüsünü önüne katıp geri dönmüş. Alasabır'ı satmasına ihtiyar Börök kızmamış. O geri dönüp gitmiş.

Zölkerney Alasabır'ı bir at sürüsü ile bir koyun sürüsüne değiştirip geri dönünce kâhinlerden biri:

-Alasabır yılkının kutu idi. İzil boyu o kuta kıymet verip elinde tutamadı. Alasabır ile birlikte yılkı kutu da şimdi kimbilir neredeki bozkıra göçtü. Ama İdil boyundan yine Alasabır'dan da hızlı bir yüğrük çıkmaz değil. İdil boyu şu yüğrüğün kıymetini bilse, yılkının kutu yine geri döner. O zamana kadar İdil boyu yılkıya çeki düzen veremez.

Kâhinler bilirlermiş ki Alasabır nesli çok eski zamandan gelmiş imiş.

Önceden, çok eski zamanlarda, Kaf dağının öbür tarafında ünlü bir padişah varmış. O padişah yalnız insanlara değil hayvanlara da baş eğdirirmiş. Bir gün o padişah ormanda yürürken bir göle gelmiş. O gölde bir at sürüsü su içmekteymiş. Bu padişah buna şaşırıp kalmış. Yılkılar, padişahı görünce koşuşup bozkıra çıkıp gitmişler.

İkinci gün padişah yine o gölün yanına gelmiş, önceki at sürüsünü görmüş. Yılkılar gölden su içmişler ve yine koşuşup çıkıp gitmişler. Üçüncü gün padişah gölün yanına yine geldiğinde aynı olay olmuş.

Yılkılar çok güzellermiş, hepsinin rengi ala imiş. Ala alın akıtmalı, ak toynak boğumlu, hepsi bir boyda, ufak nesilmiş. Padişah bunların güzelliğine hayran

kalmış. Ama onlar padişah gibi padişaha baş eğmeyince o çok öfkelenmiş. Geri dönünce vezirlerini yığıp nasıl olursa olsun onları tutup getirmelerini emretmiş.

Aralarından baş vezir padişaha şöyle söylemiş:

-Ey padişahların padişahı, o yılkıları bizim de görmüşlüğümüz var. Tutup ehlîleştirmek istediğimiz de oldu. Ama onları tutmak mümkün değil. Niçin derseniz; o hayvanlar tolpar neslinden. O tolparları ele geçirmek için meşhur bir hilekâr adam var. Tutabilirse yalnız o hilekâr adam tutar.

Padişah hemen şu hilekâr adamı bulup getirmelerini emreder. Ona şu hayvanları tutup getirmesini emreder. "Ya şunları tutup getirirsin ya da başını kestiririm." der.

Bu hilekâr adam geceleyin göle çok miktarda uyuşturucu götürüp atar. Ertesi gün öğle vakti olunca yılkı sürüsü göle su içmeye gelir. İçip kanıp, şimdi gidelim, derler ama başları döner ve bir yere yığılıp kalırlar. Meşhur hilekâr, yılkıların hepsini tutup padişahın sarayının önüne getirir. Padişah çıkar ama yılkılar yine padişaha baş eğmezler. Padişah çok öfkelenir, hayvanları kesip, leşlerini bozkırdaki yırtıcılara, çöl kurtlarına, parslara götürüp atmalarını emreder. Yılkıları birer birer kesmeye başlarlar. Yalnız iki tane tolpar-bir aygır ile bir kısrak-taş duvardan sıçrayıp çıkıp kaçarlar. İşte o iki at pek çok bozkırları, kum sahralarını, ormanları, dağları, suları geçip Ural, Ulu İdil, Ağidil, Karidil, Yayık boylarına gelip yerleşip yaşamaya başlarlar. Orada çoğalıp giderler. Yaz olduğunda Ulu İdil, Ağidil boyundaki dağlarda, Ural dağının çukur kısımlarında otlarlar; kış olunca Yayık'ı aşıp gidip geniş bozkırlarda karın altını eşeleyerek otları yiyip kışı çıkarırlar. Bu yılkılar zaman zaman ya Kazak ya da Başkurt halkının sürülerine koşulup gitmeye başlamışlar. Böylelikle yılkının kutunu bir Kazak'a, bir Başkurt'a geçirip yürütürlermiş. Gide gide onları kementle tutup ehlîleştirmişler.

İlk iki yılkı Kaf dağının diğer tarafına gidince oradaki yılkı kutu tamamen bitmiş. Yılkı nesli kurumuş. Orada yaşayan halklar deve ile eşeğe göz dikip kalmışlar.

Irımbur'daki yarışta birinci olan Alasabır işte şu iki tolpar neslinden imiş.

Bu kısraktan sonra Kelser- Tabın'daki Elteşli köyündeki atlardan ala da doğmuş, kula da doğmuş. Yalnız Alasabır gibi yüğrüğü doğmamış. Niçin derseniz;

Alasabır'ı bir at sürüsü ile bir koyun sürüsüne değiştirmek doğru değilmiş. Mala tamah edip elindeki tolparı gönderirsen, onun kut'u ikinci defa geri dönüp gelmezmiş.

Saptar Yurğa[141]

Boron Entev tigen bik bay keşe ğümer itken. Unıñ Köntöv isemle ulı bulğan. Bay bik küp yılkı asrağan. Şularzıñ arahındağı Saptar yurğa menen dan totkan. Yakın tirele Saptarzı yelep uzırzay yurğa bulmağan. Şuğa küre Saptarğa kızıkmağan keşe kalmağan.

Berzen- ber köndö Entev ülep kitken. Unıñ böte mölkete, mal- tıvarı ulına kalğan. Entevge yınaza ukırğa tistege yakın mulla yıyılğan. Bılar Köntövge:

-Saptar yurğañdı hat, şunhız atayıña yınaza sıkmaybız,- tigender.

Ni éşlehen Köntöv, atay yunğanan kezerlerek bit, riza bulğan. Entevze yerlegender.

Bıl heber tire- yakka taralıp kite. Yurğanı kürerge bayzar yıyıla. Ber savzager hakına tormay, Saptarzı alırğa kileşep, kul hala. Savzager hıbaylıların éyertep, Köntöv yortona kilep yete. Saptar yurğa zur ğına yalan kertele uynaklap yöröy iken. Korok ırğıtalar. Yurğa totormay, kerte aşa hikerep sığa la dalağa kasa. Ozak ézleyzer unı, taba almayzar. Aptırağas, elege savzagerzer heber tarata:

-Kem de kem Saptar yurğanıñ kayza ikenen belep eytep, şuğa zur bülek birem,- ti.

Berev Saptar yurğanı kürep kalğan bula. Savzagerge kilep eyte. Şulay za şulay, Saptar yurğa hıv buyında, ışıkta yeşerenep tora, ti, kisen sığıp utlay- utlay za, tañğa karay kire töyegene kayta, ti.

Kilep tege urında kamap alalar. Yurğağa korok taşlayzar. Saptar barıber élekmey, sığıp kasa, tağı ğeyep bula.

Ber azzan huñ yurğanı tabalar. Tağı barıp basalar. Tağı kasa tege, baş birmey ze kuya.

---

[141] Nezerşina, age. s. 332

Azak tege savzager, illenep hıbaylı éyertep kilep, yurğanı kıvıp kite. Tav bitlevene kilterep kısırıklayzar. Barır yere kalmağas, yurğa ırğıp tav başına menep kite le hikere.

Saptarzı yellep köy sığaralar. "Saptar yurğa" köyö ana şunan kalğan ul.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

141. Saptar Yurğa

Eskiden Entev adında çok zengin bir adam yaşamış. Onun Köntöv isimli oğlu varmış. Zengin adam pek çok yılkı beslermiş. Bunların içinden Saptar Yurğa ile şan kazanmış. Yakın çevrede Saptar'ı koşup geçecek başka bir rahvan at yokmuş. Onun için Saptar Yurğa'yı merak etmeyen insan kalmamış.

Yalnız bir gün Entev ölüp gitmiş. Onun bütün malı mülkü oğluna kalmış. Entev'e cenaze namazı kılmak için ona yakın molla toplanmış. Bunlar Köntöv'e:

-Saptar Yurğa'yı sat, o varken babana cenaze namazı kıldırmayız, demişler.

Ne yapsın Köntöv, baba rahvan attan daha kıymetli elbette, razı olmuş. Entev'i gömmüşler.

Bu haber etrafa yayılmış. Bu rahvan atı görmek için zenginler toplanmışlar. Bir tüccar ücretini düşünmeyip Saptar'ı almak için anlaşıp onu eline geçirmiş. Tüccar atlılarını yanına alıp Köntöv'ün evine gelip ulaşmış. Saptar Yurğa büyük bir ovanın ortasındaki çitlerin içinde oynayıp yürüyormuş. Kement atmışlar. Rahvan at tutulmamış, çiti aşıp sıçrayıp çıkmış ve bozkıra kaçmış. Onu uzun süre armışlar, fakat bulamamışlar. Şaşkına dönen tüccar haber yaymış:

-Kim Saptar Yurğa'nın nerede olduğunu bilip söylerse, ona büyük hediye vereceğim.

Biri Saptar Yurğa'yı görmüş imiş. Tüccara gelip "Şöyle şöyle, Saptar Yurğa su boyunda, siperde saklanıp duruyor; geceleyin çıkıp otluyor ve tan vakti gelince sığınağına gidiyor." demiş.

Gelip orayı kuşatırlar. Rahvan ata kement atarlar. Saptar Yurğa yakalanmaz, çıkıp kaçar, yine kaybolur.

Bir süre sonra rahvan atı yine bulurlar. Yine gidip basarlar. O yine kaçar, baş eğmez.

Sonra o tüccar elliye yakın atlıyı yanına alıp gelir, rahvan atı kovalar. Dağın yamacına getirip sıkıştırırlar. Gidecek yer kalmayınca rahvan at fırlayıp dağın başına çıkar ve aşağıya atlar.

Saptar'a acıyıp türkü yakarlar. "Saptar Yurğa" bestesi işte ondan kalmış.

Yetlekmegen Altın[142]

Élek –élekten tire- yak avıldar her yen hayın Tübe érgehendege tuğayğa yeylevge sığa torğan bulğandar.

Şulay ber töndö kötövseler karağas menen kaplanğan tav başında nindeyzer kügelyem ber yaktılık kürep kalğandar. İkense kön irten şul urındı barıp karahalar, ber ze is kiterzey neme yuk iken. Barı yomran öñön kürgender. E karttar kilep karağan. Bında altın bulırğa teyeş, tik elege ul yetlekmegen, tigender.

Borondan kilgen ğezet buyınsa, "yetlekmegen altın" sıkkan yerze köl menen kümep kuyırğa kerek iken. Nindey ze bulha berey yen éyehe şunda ézen kaldırha, ul, imeş, vafat bulırğa teyeş.

Ber vakıt Tübe başkorttarı böte ırıvzarı menen yeylevge sıkkas, oşo altın hakında behes kitken: alırğamı bıl altındı, yukmı? Kübehe, alayık, tigen. Şulay za yer talanıvzan bizrep bötken iñ olo akhakaldar karşı töşken. Bıl altınğa elege kağılmay torayık, yukha ırıvıbızğa bele- kaza kileve bar, tigender.

Şulay za yeşter tıñlamağan. Azak, yerzeñ yözön yırtıp, bıl tavza Tübe priskıhı üsep sıkkan.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler /Mitik Efsaneler

N. Hazineler

142. Ele Geçirilemeyen Altın

Çok eski zamanlarda, etraftaki köyler her yaz Tübe yanındaki çayıra yaylaya çıkarlarmış.

Böyle bir gece çobanlar karaağaç ile kaplanmış dağın başında mavimtırak bir aydınlık görmüşler. İkinci gün sabahleyin o yere gidip bakmışlar, ama garip

[142] Nezerşina, age. s. 339

hiçbir şey yokmuş. Hepsi tarla sincabı ini görmüşler. Ama ihtiyarlar gelip bakmışlar. Burada altın olmalı, yalnız şimdilik o ele geçirilmemiş, demişler.

Eskiden gelen alışkanlık gereğince "ele geçirilemeyen altının" çıktığı yeri kül ile gömüp bırakmak gerekiyormuş. Güya her ne şekilde olursa olsun bir canlı burada izini bırakırsa o vefat etmeliymiş.

Bir gün Tübe Başkurtları bütün boylarıyla yaylaya çıkınca o altın hakkında konuşulmuş. "Alalım mı bu altını, yoksa almayalım mı?" Çoğu, alalım, demiş. Ama toprak talanından bıkan yaşlı kişiler karşı çıkmışlar. Bu altına şimdilik değmeyelim, yoksa kabilemize kaza belâ gelir, demişler.

Fakat gençler dinlememiş. Sonra toprağın yüzünü yırtarak bu dağda Tübe maden ocağı böyle ortaya çıkmış.

Taş Bilbav[143]

Ural tavı itegende élgere Feyzulla- Selimgerey Usmanov tigen ber kart yeşegen, ti. Feyzulla karttıñ ber ğezete bulğan, ul kamzulın ber vakıtta la sismegen. Ural tavındağı kimmetle hazinalarzıñ kaynı urında yatkanın ber ul ğına belgen. Üzene neme kerek bulha, şunı barğan da alğan. Eyterheñ, üze yeşerep kuyğan.

Ber melde ul halıkka bik küp altın kilterep öleşken.

Halık aptırağan. Feyzulla kart altındıñ kayza yatkanın nisek bele iken, tip uylağan. Bını berzen- ber köndö Ğümer starşina belep kalğan da Feyzulla karttı sakırtkan. Uğa bik küp aksa birep, ruda taşıvsı itmekse bulğan, Feyzulla kart riza bulmağan. "Miñe unday éşke yallanırğa yaramay",- tigen.

Ğümer starşina bik küp aksa birep altın yatkan urındı kürhetevze horağas, Feyzulla kart eytken:

-Ul hazinalı urın aksağa hatılmay,- tigen,- bıvından bıvınğa üler alda buşka birelep kile, -tigen.

Şunan Ğümer starşina Feyzulla kart üler alda altın yatkan urındı eytep kaldırıvın horağan.

---

[143] Nezerşina, age. s. 339-341

Feyzulla kart eytmegen. "Bayzarğa eytmeyem, -tigen,- yarlılar ösön gene komartkı itep kaldıram",- tigen.

Ğümer starşinanıñ bıl hüzge bik asıvı kilgen. Feyzulla kartı karañğı bazğa yabıp kuyırğa kuşkan. Aşarına –éserene birmegen. Şulay itep ul Feyzulla karttan hazina urının köslep eyttererge uylağan. Feyzulla kart karañğı bazza ozak kına ultırğan. Haman eytmey ze eytmey iken. Ğümer starşina kurka başlağan: tege kart berevge le eytmey üler kiter, tip uylağan. Feyzulla kart yanına kilgende, eger hin Ural tavında iñ zur altın kisege kayza yatkanın eytheñ, hine totkondan sığıram, tigen.

Hazinalı urındı komhoz Ğümer starşinağa eytev Feyzulla kartka bik- bik avır bulğan. Feyzulla kart uyğa kalğan: eger min bazza yatıp ülep kithem, hazinalı urın şul köyö yatıp kalıvı bar, tigen üzene üze.

Ul ğümer starşinanıñ sığıp kiteven horağan. "Mine bazza ber üzemde gene kaldır",- tigen. Kanhız, kap- yot ğümer starşina bazzan sıkkan. İşekte biklegen, e üze işek yağınan şım ğına karap tora iken. Karaha, ni küze menen kürhen: Feyzulla kart kamzulın sisken iken, karañğı baz yap- yaktı bulıp kitken. Ğümer starşina Feyzulla karttıñ kamzulı astında kimmetle asıl taştar, gevher- yakut, altın –kömöş menen bizelgen yası bilbav kürep kalğan. E bilbavğa Ural tavzarınıñ planı töşörölgen, ti. Ul ğına la tügel, tavzıñ kayhı urınında hazina bar, şul urınğa bildeler kuyılğan, ti.

Ğümer starşinanıñ komhozloğo tağı artıp kitken. Şul baylıktarğa huja bulıvın uylap, başı eylenge başlağan.

Feyzulla kart gevher- yakutlı bilbavın sisep alıp kulında eylenderep-tulğandırıp totop torğan da kire bilene bıvğan. Kamzulınıñ töymeleren élgen. Şul arala baz östön yene karañğılık kaplap alğan.

Ğümer starşina yeşeren hazinanıñ kayza ikenen kürep şat bulğan. Tege karttı bazzan sığarğan. Starşina üzene ber yarzamsı alıp, kulına timer körek totop, Feyzulla kart menen Ural tavzarına kitken, ti. Könö buyı barğandar bular, arıy başlağandar. Baralar- baralar, ti, bılar, Feyzulla kartka karap- karap alalar iken: bıl kart bezze aldap alıp barmaymı, tip uylayzar iken.

Kön kisley başlağan. Ğümer starşina tege karttan yene küpme yul barırğa ikenen horağan. Feyzulla kart, tağı şul tiklem barırbız ele, tip yavap birgen.

Ğümer starşina Feyzulla kartka karap torğan da heylehen korğan. Bezge bıl karttıñ tege bilbavı bulha, üze ber nemege le kerek tügel de baha, tip uylağan. Starşina üzeneñ yarzımsıhına küz kıskan. Tegehe timer körek alğan da Feyzulla karttıñ başın yara hukkan, ti. Feyzulla kart tın da tartmay şunda uk ülgen. Starşina karttıñ bilendege hazina bilbavın tiz gene sisep alğan. Kabalan- kabalan üzeneñ kesehene halğan. Şunda Ural tavı bitlegene sokor kazıp, kartı höyreklep töşörgender ze kümgender. Keşe- felen hizmehen tip, kebere östöne taş halıp kaytıp kitkender.

Bılar bik tönge kalğandar. Starşina yarzamsıhı menen urmanda azaşıp yöröp, öyge bik huñlap kaytıp ingender. Ğümer starşina kesehene kulın tıkha, hazina bilbavı yuk, ti, azaşıp yörögende kesehenen töşöp kalğan, ti. Nişlemek kerek? Starşina huştan yazğan. Unı tönö buyı hıvık hıv menen koyondorop sıkkandar. İrtegehene halıktı yıyıp, hazina bilbavın ézley kitkender.

Ul tönde yel şep bulğan. Bilbavzı kayza osorop ayıp kitkender, berev ze taba almağan. Feyzulla karttıñ hazina bilbavı şulay ite barıp yuğalğan.

Şul zamandan birle Ural tavzarınıñ kayhı yerende nime bulğanın berev ze belmey iken.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler /Mitik Efsaneler

N. Hazineler

143. Taş Kemer

Ural dağının eteğinde önceleri Feyzullah Selimgerey Usmanov adında bir ihtiyar yaşamış. İhtiyar Feyzullah'ın bir âdeti varmış, o hiçbir zaman yeleğinin düğmelerini açmazmış. Ural dağındaki kıymetli hazinelerin nerede yattığını yalnızca o bilirmiş. Söylemeyip kendine saklarmış.

Bir gün o, pek çok altın getirip halka paylaştırmış.

Halk şaşırmış. "İhtiyar Feyzullah altının nerede yattığını nasıl biliyor?" diye düşünmüşler. Bunu bir gün Başçavuş Ömer öğrenmiş ve ihtiyar Feyzullah'ı çağırtmış. Ona çok miktarda para vererek maden filizi taşıyıcısı yapmak istemiş, ihtiyar Feyzullah razı olmamış. "Benim böyle çalışmam mümkün değil." demiş.

Başçavuş Ömer çok para verip altının yattığı yeri göstermesini isteyince, ihtiyar Feyzullah şöyle söylemiş:

-O hazineli yer para ile satılmaz, ölmeden önce nesilden nesile parasız verilip durur.

Bundan sonra Başçavuş Ömer, ihtiyar Feyzullah'dan ölmeden önce altının yattığı yeri söylemesini istemiş.

İhtiyar Feyzullah söylememiş. "Zenginlere söylemem, yalnız fakirler için yadigâr olarak bırakırım." demiş.

Ömer başçavuş bu söze çok kızmış. İhtiyar Feyzullah'ı karanlık bir mahzene koyup kapısını kapatmalarını emretmiş. Yiyeceğini, içeceğini vermemiş. Böylelikle o ihtiyar Feyzullah'a hazinenin yerine zorlayarak söylettirmeyi düşünmüş. İhtiyar Feyzullah karanlık mahzende uzun süre oturmuş. Yine de söylemiyormuş. Başçavuş Ömer korkmaya başlamış. O ihtiyar hiç kimseye bir şey söylemeden ölüp gider, diye düşünmüş. İhtiyar Feyzullah'ın yanına gelmiş ve: "Eğer sen Ural dağındaki en büyük altın parçasının nerede olduğunu söylersen seni hapisten çıkarırım." demiş.

Hazineli yeri açgözlü Başçavuş Ömer'e söylemek ihtiyar Feyzullah'a çok ağır olmuş. İhtiyar Feyzullah düşünceye dalmış. "Eğer ben mahzende ölüp gidersem, hazineli yer o şekilde yatıp kalacak." demiş kendi kendine.

O, Başçavuş Ömer'den çıkıp gitmesini istemiş. "Beni mahzende kendi kendime bırak." demiş. Kansız ve açgözlü Ömer mahzenden çıkmış. Kapıyı kilitledikten sonra kapının deliğinden sessizce bakıp durmuş. Bir de gözüyle ne görsün, ihtiyar Feyzullah yeleğini açar açmaz karanlık mahzen aydınlanmış. Başçavuş Ömer ihtiyar Feyzullah'ın yeleğinin altında kıymetli gerçek taşlar, cevher ve yakut, altın ve gümüş ile bezenerek yapılmış bir kemer görmüş. Ama kemere Ural dağlarının plânı yapılmış. Yalnız o değil, dağın hangi yerinde hazine varsa, oraya da işaretler konmuş.

Başçavuş Ömer'in aç gözlülüğü daha da artmış. O zenginliklere sahip olmayı düşünüp başı dönmeye başlamış.

İhtiyar Feyzullah cevher ve yakutlu kemerini çözüp, elinde evirip çevirip durmuş ve beline geri bağlamış. Yeleğinin düğmelerini iliklemiş. O arada mahzenin üzerini yine karanlık kaplamış.

Başçavuş Ömer gizlenen hazinenin nerede olduğunu görüp memnun olmuş. O ihtiyarı mahzenden çıkarmış. Başçavuş kendisine bir yardımcı alıp, eline demir

kürek tutup ihtiyar Feyzullah ile Ural dağlarına gitmiş. Gün boyu gitmişler bunlar, yorulmaya başlamışlar. Bunlar giderlerken ihtiyar Feyzullah'a bakıp dururlarmış. "Bu ihtiyar bizi aldatmaz mı?" diye düşünürlermiş.

Gün geceye dönmüş. Başçavuş Ömer ihtiyardan yine çok mu yol gitmeleri gerektiğini sormuş. İhtiyar Feyzullah "Şu kadar daha gitmeliyiz hele." diye cevap vermiş.

Başçavuş Ömer ihtiyar Feyzullah'a bakıp durmuş ve bir hile düşünmüş. Bizde bu ihtiyarın o kemeri olsa kendisi hiçbir şeye lazım olmaz diye düşünmüş. Başçavuş yardımcısına göz kırpmış. Diğeri demir küreği almış ve ihtiyar Feyzullah'ın başını yarmak için vurmuş. İhtiyar Feyzullah nefes bile almadan orada hemen ölmüş. Başçavuş ihtiyarın belindeki hazine kemerini çabucak çözüp almış. Acele acele kendi cebine koymuş. Orada, Ural dağı eteğinde çukur kazıp ihtiyarı sürükleyip içine atmışlar ve üstünü örtmüşler. "İnsanlar filan sezmesin." deyip kabrin üstüne taş koyup geri dönmüşler.

Bunlar çok karanlık bir geceye kalmışlar. Başçavuş yardımcısıyla birlikte ormanda kaybolduğu için eve çok geç dönmüş. Ömer elini cebine atmış ki hazine kemeri yok, kayboldukları zaman cebinden düşmüş. Ne yapmak gerek? Başçavuş aklını kaybetmiş. Onun üzerine gece boyunca soğuk su dökmüşler. Sabahleyin halkı toplayıp hazine kemerini aramışlar.

O gece yel çok hızlı esiyormuş. Kemeri nereye uçurup alıp gitmiştir kim bilir. Bu yüzden kimse onu bulamamış. İhtiyar Feyzullah'ın hazine kemeri böylece kaybolmuş.

O zamandan beri Ural dağlarının hangi yerinde ne olduğunu kimse bilmezmiş.

Eylen Tayağı[144]

Élgere zamanda, Eylen tavı itegendege urmanda küpte belgen ber kart yeşegen. Buyğa tigende ul şunday ozon bulğan, hatta keşeler bıl kart menen tavzı

[144] Nezerşina, age. s. 343-344

ayırmas bulğandar: kayhıhı beyegerek- kartmı, elle Eylen tavımı? Kemde Eylen tip eyterge- karttımı, elle tavzımı? Keşeler yış kına butap kuyalar iken.

Tönderende, tav başınan örgen yek kükten yondozzarzı kıvlap, kük yözön bolot menen kaplap yörögen saktarza, Eylen tavı buyında yeşevse keşeler yış kına nindeyzer timer- tomor yañğıravın işeter bulğandar. Tav buyında tağı ni nemeler görs- görs kilep yöröy iken. Kemder berev yöz botlo itektere menen hukkılap yöröy,- şulay görhöldep torğan, ti, tav buyzarı.

Kayhı berevzer işekteren nığırak bikley birep yörör bulğandar.

-Tışka sığa kürmegez, -tizer iken,- Eylen üzeneñ timer itekteren keyep alğan da, koros tayağı menen tegende –bında hukkılap, tav eylenehende yöröy, -tizer iken.

İrte menen torop karahalar, ülender köreyep kitken bula iken. Umartalarğa bal tula iken. Yılğalarza balık kübeye, ti.

Keşeler bıl helde kürep, tañ kalışalar iken.

Ber sak Eylen tavı buyı keşelere bölgönlökke töşken. Könden- kön avıraya barğan ularzıñ tormoşo. Şunan keşeler, yıyılışıp, Eylen kartka barırığa bulğandar.

-Ul köslö , -tigender,- bezge yarzam iter ele. Yavızlıkka karşı üzeneñ tayağı menen küterer, -tigender.

Tavzıñ tişege aldına barğandar za Eylenge tavış birgender. Emme ésten tavış- tın kilmegen. Tağı, tağı kıskırğandar. Sığıvın horağandar. Yavap haman bulmağan.

Şunan huñ kıyıvırak keşeler tav tişegene kerep kararğa bulğandar. İnep karahalar- Eylen ülgen, ti.

-Yarzımsıbız Eylen ülgen!- tip kayğığa kalalar.

Eylendeñ kükregende tayağı yata, ti. Ul tayak keşeler uylağansa, timer tayak bulıp sıkmağan, katı ağastan kırıkıp yahalğan, kipken ber töz tayak bulğan.

Keşeler, kurkışıp, Eylen kevzeh aldında tusıklanğandar za:

-Niñe hin üldeñ,- tip ilaşkandar,- niñe bılay bezze yetem kaldırzıñ?

Şul vakıtta, yer astınan kilgen şikelle, ber tavış işetelgen.

-Ös yöz yıl buyına hez kar astında bulırhığız. Ös yöz ze berense yılda kar irer, -tigen tavış.

Keşeler aptırap horav birgender:

-Ös yöz yıl buyı kar astında bez nisek yeşerbez?- tigender.

Tavış yañınan kabatlanğan:

-Berzem bulhağız, ülmeshegez,- tigen tavış. –Ana şul tayaktı haklağız: ös yöz ze berense yıldı ul seske atır, -tigen.

Yeşen yeşnegen, kük kükregen. Yıl artınan yıldar üte barğan. Yılğalar hayıkkan. Urmandar hiregeygen. Başkort yerzere kibep koroy barğan.

Ber sak kilep Eylendeñ vasıyatın heterzerende totkan karttar eytken:

-Olo Eylen eytkenge ös bıvat ütep kitte inde, -tigender. –Tavğa barıp karağız ele, tayağı seske atmaymı iken?- tigender.

Yeşter kitken. Kayza? Urmanğamı, tavzarğamı? Zur kalalarğamı? Karttar bını belmegen.

Yıl bötöp bara tigende, kar astında yatıp yonsoğan avıldarza şunday heber taralğan:

-Eylen terelgen, imeş, halık arahında yöröp yata, imeş..

-Eylen kart yokohonan uyanğan, ti, üz yanına tavğa sakıra, ti.

Keşeler yıyılışıp, Eylen tavına, olo kart yatkan urınğa kitkender. Unıñ kevzeheñ kaplap torğan zur taş aldına tavış- tınhız ğına kilep baskandar.

-Östönen taştarın alayık, -tigender, -üzen böte keşe kürhen. Kümekleşep taştarzı sitke alıp kuya la başlağandar. Taştı alhalar, ni küzzere menen kürhender: Eylendeñ kevzehe östönde tayağı seske atıp ultıra, ti.

Keşeler Eylen tayağınan berer börtök kene beske alıp, avlıdarına taralaşkan.

-Eylen tayağı seskelengen,- tip şatlanğandar ular, -ilebezge kot kerer. Baksalar seskege kümeler...

IV. Dini Efsaneler/ Kahramanların ve Tanrıların Mitleri

144. Eylen'in Asası

Eski zamanlarda Eylen dağı eteğindeki ormanda çok şey bilen bir ihtiyar yaşarmış. Boyunu sorsanız, o kadar uzunmuş ki hatta insanlar ihtiyar ile dağı ayıramazlarmış. Hangisi daha büyük, ihtiyar mı, yoksa Eylen dağı mı? Kimi Eylen diye çağırmalı; ihtiyarı mı, yoksa dağı mı? İnsanlar sık sık karıştırıp dururlarmış.

Geceleri dağ başından esen yel, gökten yıldızları kovup gökyüzünü bulut ile kaplayıp gezdiği zaman, Eylen dağı boyunda yaşayan insanlar sık sık bir hurda demir yankısı işitir olmuşlar. Dağ boyunda bazı şeyler güm güm gelip yürürmüş. Bilinmeyen biri yüz pudluk etekleriyle ezip yürür, böyle gümbürdeyip durur dağın boyları.

Bazıları kapılarını sıkı sıkıya kilitlerlermiş.

-Dışarıya çıkmayınız, Eylen kendi demir eteklerini giymiş ve çelik asası ile orayı burayı ezip, dağın etrafında geziyor, derlermiş.

Sabahleyin kalkıp bakmışlar ki otlar gürleşmiş. Arı kovanlarına bal dolmuş. Nehirlerde balık çoğalmış.

İnsanlar bu durumu görüp hayran kalmışlar.

Bir gün Eylen dağının kenarlarında yaşayan insanların arasına yoksulluk girmiş. Günden güne ağırlaşmaya başlamış onların hayatı. Oradaki insanlar toplanıp ihtiyar Eylen'e gitmek istemişler.

-O güçlü, bize yardım eder. Kötülüğe karşı kendi asasını kaldırır, demişler.

Dağın deliğinin önüne gelmişler ve Eylen'e seslenmişler. Ama içeriden ses seda gelmemiş. Yine, yine bağırmışlar. Çıkmasını istemişler. Yine cevap gelmemiş.

Ondan sonra cesaretli insanlar dağın deliğine girip bakmaya karar vermişler. İnip bakmışlar ki Eylen ölmüş.

-Yardımcımız Eylen ölmüş! diye kaygılanmışlar.

Eylen'in göğsünde asası yatıyormuş, derler. O asa insanların düşündüğü gibi demir asa değilmiş, sert ağaçtan kesilip yapılmış, kurumuş düz bir asaymış.

İnsanlar korkarak Eylen'in gövdesinin önünde diz üstü yere çökmüşler ve:

-Niye sen öldün, niye böyle bizi yetim bıraktın? deyip ağlaşmışlar.

O vakitte yer altından gelen bir ses işitilmiş.

-Üç yüz yıl boyunca siz kar altında olacaksınız. Üç yüz birinci yılda kar erir, demiş ses.

İnsanlar şaşırıp soru sormuşlar:

-Üç yüz yıl boyunca kar altında biz nasıl yaşarız?

Ses yeniden tekrarlamış:

-Birlikte olsanız ölmezsiniz. İşte o asayı saklayınız, üç yüz birinci yıl o çiçek açar, demiş.

Yıldırım çakmış, gök gürlemiş. Yıl arkasından yıllar geçmeye başlamış. Nehirlerin suyu azalmış. Ormanlar seyrekleşmiş. Başkurt topraklarının suyu çekilip kurumaya başlamış.

Bir gün Eylen'in vasiyetini hatırında tutan ihtiyarlar şöyle söylemişler:

-Ulu Eylen'in söylediği üç yüz yıl geçip gitti şimdi. Dağa varıp bakınız hele, asa çiçek açmamış mı?

Gençler gitmiş. Nereye? Ormana mı, dağlara mı? Büyük şehirlere mi? Yaşlılar bunu bilmemişler.

Yıl bitmeye başladığında kar altındaki köylerde şöyle bir haber yayılmış:

-Eylen dirilmiş güya, halk arasında yürüyormuş güya...

-İhtiyar Eylen uykusundan uyanmış, kendi yanına, dağa çağırıyor, derler.

İnsanlar toplanıp Eylen dağına, ulu ihtiyarın yattığı yere gitmişler. Onun gövdesini kaplayıp duran büyük taşın arkasına sessizce gelip ayakta durmuşlar.

-Üstünden taşları alalım, kendisini herkes görsün demişler. Kümeleşip taşları dışarıya alıp koymaya başlamışlar.

Taşı kaldırınca bir de ne görsünler: Eylen'in gövdesi üstündeki asası çiçek atmış duyuyor.

İnsanlar Eylen'in asasından birer tomurcuk halindeki çiçekten alıp köylerine dağılmışlar.

-Eylen'in asası çiçeklenmiş, ülkemize kut girer, deyip mutlu olmuşlar. Bahçeler çiçeğe gömülmüş

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler/ Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

145. Kız İle Ay[145]

Güzeller güzeli bir Başkurt kızı mehtaplı bir gecede su getirmeye gitmiş. Çok güzel ve sessiz bir akşammış. Ay o kadar parlakmış ki kız onun parıltısına hayran hayran bakmış.

"Ay ne kadar güzel ve her halde iyidir de. Gökten öyle neşeli bakıyor ki sanki gülümsüyor." diye düşünmüş.

Bu düşüncelerle kız su kaynağına yaklaşmış, kovasını suya daldırmış. Sonra dönüp bakmış, suyun kenarında toprağın altında dikili duran yağmurun yıkadığı kocaman bir kemiği farketmiş.

"Bahadırın olsa gerek, güçlü bahadırdan başka kimin olabilir ki böyle bir kemik? Ne kudretli bir bahadırmış." diye bağırmış kız ve aya bakarak gayr-ı ihtiyarî bir şekilde yüksek sesle konuşmaya devam etmiş: "Eğer benim ay gibi güzel bir kocam olsaydı, şüphesiz ben ona böyle boylu poslu bir bahadır doğururdum."

Tam bu sırada ay kızı kendine eş olarak almış. İşte bundan sonra kız gökyüzünde saka sırığı ve kovalarıyla öylece durur.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

146. Sıval Taşı[146]

Bizim dağlarımızın zirvesinde oluklu büyük taşlar var. Onlar sanki sunî olarak yapılmışlar. Bu taşlar büyük bir kazanı veya taştan yapılmış fırınları andırıyorlar. Bundan daha şaşırtıcı olanı ise taşların üzerinde köpek ve insan izlerinin olması. Bu taşlardan aşağıda ise, her nedense Peygamber Kabri adı verilen sık, yabanî akasya çalılığı var. Daha aşağıda, dağın eteklerinde, beş metre yüksekliğinde ve üç metre genişliğinde taş vardır. Ortadan çatlamış ve el ele tutuşmuş iki insana benzemektedir.

---

[145] F.A. Nadrşina, Başkirskoe Narodnoe Tvorçestvo, Kitap Neşriyat, 2.c. Ufa 1987, s. 35
[146] Nadrşina, age. s. 41

Rivayete göre ihtiyar bir kadın geliniyle beraber dağlara gelmiş. Yabanî soğan yolup dinlenmek için oturmuşlar. Oturmuşlar oturmuşlar da sonra kavgaya tutuşmuşlar. Birbirlerine çeşitli şekillerde hakaret etmişler. Bu günah yüzünden iki büyük kaya haline gelerek el ele tutuşmuş kalmışlar.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

147. Möhibe Dağı[147]

Bilmem ne zaman, herhalde hatırlanmayan zamanlarda Başkurt ve Kalmuk halkları arasında savaşlar olurken erkeklerin yanı sıra kadın kahraman Möhibe de cesurca savaştı ve öldü. Onu oraya işte bu dağlara defnettiler. Taşlarla çevrilmiş kabri hâlâ toprakla birleşmedi. Dağa bu yüzden Möhibe dağı adı verilir.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

A. Medeniyetle İlgili Şeylerin ve Yerlerin Menşei ile İlgili Efsanler

148. Kuray[148]

Bir zamanlar bir Han varmış. Bu Hanın kafasında iki boynuzu varmış, ama boynuzları hiç kimseye göstermezmiş. Bir gün Han banyoda yıkanırken, Hanın şakirdi boynuzları farketmiş. "Sen boynuzlarımı gördün. Eğer birisine söylersen seni öldürürüm." demiş Han. Şakirt bu sırrın yükünün ağırlığından kurtulmak için bu sırrını biriyle paylaşmak ister. Ormana gider ve bütün gücüyle "Yusuf Hanın boynuzları var!" diye bağırmaya başlar. Bu bağırtıyı bir çoban duymuş. Sese doğru yürüyüp bakmış ki iki kamış yetişmiş. Onları kesmiş ve üflemiş. Boynuzlu Han şarkısının melodisi duyulmuş.

Derler ki kaval böyle meydana gelmiş.

[147] Nadrşina, age. s. 48
[148] Nadrşina, age. s. 94

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

149. İlk Tolparlar[149]

Bir zamanlar bizim ülkemizde ihtiyar Galyam diye biri yaşamış. Bir gün atlarını ararken alnında tek gözü olan bir köpekcik görmüş. Tam kucağına aldığı sırada bir başka ihtiyar peşine takılmış ve ondan köpeği istemiş. Galyam vermemiş. O zaman ihtiyar, Galyam'a köpeğe karşılık bir at sürüsü vermeyi teklif etmiş. İhtiyar Galyam'ı ormandan ve bataklıktan geçirmiş. Galyam'ı yukarıda bırakıp kendisi kuyuya dalıp, gemsiz ipek dizgin ve yularla hemencecik dönmüş. Onları Galyam'a vermiş: "Yürü ve evine ulaşıncaya kadar ardına bakma." diye Galyam'ı uyarmış. Galyam kuyudan uzaklaşınca, binlerce atın toynak sesi ve kişnemeleri ile yer sarsılmış. Galyam dayanamayarak geri dönüp bakmış, kuyudan bir aygırın ardından ipek dizginle bağlı at sürüsünün belirdiğini görmüş. İhtiyar bakar bakmaz atlar kuyuya geri dönmüşler ve onların bir bölümü kuyuya dalmışlar. Kıyıda kalanları ise, Galyam kendi evine götürmüş.

Derler ki bunlar ilk bahadır atı tolparlardır.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

150. Ayıdan Doğan Oğul[150]

Ninem anlatmıştı:

Eskiden bir kız yaşarmış. Bir gün onu bir ayı kaçırmış ve kendine eş yapmış. Kadın hamile kalmış. O zaman ayı onu sırtında köye götürmüş ve bırakıp gitmiş.

Bu kadının kısa bir süre sonra bir oğlu olmuş. İri yarı ve güçlü imiş. Çocuk büyüdüğünde o kadar güçlü imiş ki diğer çocuklarla oynayamazmış. Kâh kollarını kâh ayaklarını kırarmış.

Köylüler buna sabredememişler. İkisini de kovmuşlar.

Derler ki ayı insan neslindendir.

---

[149] Nadrşina, age. s. 95
[150] Nadrşina, age. s. 96

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

151. Baştay Soyu[151]

Eskiden burada insanlardan iz bile yokmuş. Tarpan sürüleri yayılırlarmış. Yeryüzündeki korkusuz kuşlar gibi koşarlarmış. Bir gün bu yerlere bir insanoğlu gelmiş ve tarpanları yakalamaya başlamış. Onlar insanoğlunun hakimiyetine karşı çıkıp henüz ayak basılmamış yerlere gitmişler. Bu insanoğlu, onların peşinden giderek Tuk nehrinin kıyısına gelmiş. Beres dağına kadar ulaşınca atların izini kaybetmiş. Kaybolmuş, ne yapacağını ve nereye gideceğini bilememiş. Bir de bakmış ki yakınlarda bir tay geziniyor. Tayı yakalayıp üstüne binmiş ve kamçıyla sağrısına hızlıca vurmuş. O zaman tay güzel bir kıza dönmüş. "Vurma bana ağabey, ben senin kaderinim." demiş. Meğerse bu tay insan soyundanmış. Tuk nehrinin kıyısında bir kulübe kurup orada yaşamaya başlamışlar.

Baştay soyu onlardan gelmektedir (baş- tay).

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

152. Şüreli Nesli (Varyant)[152]

Eski zamanlarda buraya yaylamak için Kamıkay adlı bir zengin gelirmiş. Sonra da buraya yerleşmiş. Bu zenginin bir tayı varmış. O, at sürüsünün önderiymiş. Hemen hemen her gün terden kararmış hâlde geri dönermiş. Bir gün tay eve Şüreli kızı üzerine ters oturmuş bir şekilde dönmüş. Meğerse ihtiyar Kamıkay atın sırtına katran sürmüş imiş. İşte bu nedenle Şüreli kızı, atın üzerine yapışmış. Köye ulaştıklarında Şüreli kızı şöyle söylemiş:

"Karasakızlı at kolansız,
Ben ata yapıştım apansız,
İha- hay yüzü kara...."

Şüreli kızı genç ve güzelmiş. Saçları aşağı inerek bütün sırtını kapatıyormuş. Onu attan indirmişler. Daha sonra da insanları gıdıklamasın diye

[151] Nadrşina, age. s. 110-111
[152] Nadrşina, age. s. 112-113

tırnaklarını kesmişler. Zengin Kamıkay'ın Vyatskiy eyaletinden gelme bir hizmetkârı varmış. Şüreli kızını hizmetkârla evlendirmişler. Altı oğulları olmuş. (İşte buranın halkı Şüreli soyundan dağılmışlar. Onların bulunduğu sokağa Vyatskiy denilir.) Bir defasında Şüreli kızı kocasına demiş ki:

-Benim odama girerken tükürmeden, öksürmeden girme.

Adam "Al işte! Karımın sözleri ne manaya geliyor." diye düşünmüş.

Bir keresinde odaya sessizce gelip bakmış. Karısı kafasını yerinden çıkarıp dizlerinin arasına koymuş da saçlarını tarıyormuş. Şüreli kızı kocasını görünce "Sonum geldi!" diye haykırmış ve can vermiş.

Şüreli soyundan gelenler şimdi burada, Vyatskiy sokağında yaşıyorlar. Kasabanın bu tarafında yaşayan Şüreli halkına Şüreliler derler.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

153. İnyer Nehri Boylarındaki Köyler Nasıl Meydana Geldi?[153]

(1.Versiyon)

İnyer nehrinin kıyısındaki dokuz Başkurt köyü çok eski zamanlarda meydana gelmiştir. Onların meydana gelmesi Batu Han zamanındadır. Bir asker ya İnyer ormanlarından geçerken ordudan ayrı düşmüş ya da kendisi ailesiyle buraya gelip yerleşmiş. Onun dokuz oğlu olmuş. Onlar büyüyüp her biri kendi başına avlanmaya başlayınca, babaları, onları nehrin kenarına getirmiş. Kırbacıyla İnyer bölgesinde dokuz yer göstererek her birinden kendi evlerini kurarak o yerlere yerleşmelerini emretmiş. Oğulları öyle yapmışlar. Onlar daha sonra köye dönüşen dokuz küçük çiftlik kurmuşlar. Onların sekizi halen kurucularının adlarını taşıyor: Abzanovo, Aytmambetovo, Azav, Kızgı, Tavakasovo, Timerbayevo, Tiryakli, Uzunlarovo. Dokuzuncu köyün ismi ise Kızıl Yar'dır.

(2. Versiyon)

Benim annem 1860 yılında doğdu ve 84 yaşında öldü. Köyümüz Uzunlarova'nın topu topu dört evden oluştuğu zamanları bilen ihtiyarlardan, annem

[153] Nadrşina, age. s. 139

çocukken duymuş. İhtiyar kadın, İnyer Başkurtları'nın İnyer nehrinin kenarında rüzgârdan devrilmiş ağacın kökleri altında bulunmuş dördüz erkek çocuktan türediklerini söylerdi. Bu çocuklar büyümüşler ve nesiller bırakmışlar. Nehir kenarındaki dokuz Başkurt köyünün halkı onların soyundandır. Abzanovo, Aytmambetovo, Azovo, Kızgı, Tavakasovo, Timerbayevo, Tiryakli, Uzunlarovo, Kızıl Yar. Bu yüzden ihtiyarlar köylerin halklarını "Kumrık Başkurtları" yani "altı su tarafından oyularak sökülmüş ağacın kökleri altından çıkan Başkurtlar" diye adlandırırlar.

Peki neden onların hepsi İnyer'in kıyılarına geldiler? Onları buna hayat şartları zorladı. Balık tuttular, arı ve hayvan yetiştirdiler.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Seçkin Kişilerle İlgili Efsaneler

154. Yerense Sesen[154]

400 yıl kadar önce şimdiki Uçalinskoy ilçesinin Korama köyünde kahinlik ve büyücülük becerileriyle ün kazanmış Yabayhınsı adında biri yaşamış.

O zamanlar Başkurt boyları ile Kırgız- Kazak halkları arasında su ve toprak yüzünden sık sık geçimsizlik ve savaşlar olurmuş. Bu savaşların birinde Yabayhınsı'nın oğlu Yerense Sesen esir düşmüş. Yerense Sesen esirken Küsembay adlı bir Kazak'ın sürüsünü gütmüş. Bir keresinde bozkırda eskiden kalma iskeletleşmiş bir at kafası bulmuş. O zamandan beri bu at başını itinayla yanında taşırmış. Onu eline alır ve türkü söylemeye başlarmış:

Kim der ki sen tolpar başısın,
Yabayhınsı'nın oğlu da koyun çobanı.
Ve eğer sen geçmiş bir soyun kurucusu isen,
Ben de Yerense Sesen'im.

Yerense Sesen ile zengin adamın sürülerini birlikte otlatan ortağı eve döndüğünde Yerense Sesen'in kahin ve büyücü olduğunu anlatmış. Yerense Sesen'in efendisi Küsembay, Başkurt çobanı yanına çağırtmış. Küsembay onu at sürüsünün

[154] Nadrşina, age. s. 198-199

yanına getirtip sormuş: "Bu atların arasında tolpar olabilecek tay var mı?" Yerense "Yok" diye cevap vermiş. O zaman efendisi ona komşusu olan bir zenginin sürüsünü göstermiş. Yerense zenginin atlarını gözden geçirmiş ve alımsız bir tayı göstermiş. Efendisine "Ne pahasına olursa olsun bu tayı zengin adamdan satın almaya bak. Ondan iyi tolpar olur." demiş.

Küsembay komşusundan bu tayı satın almış ve bakması için Yerense Sesen'e vermiş. İki yıl geçtikten sonra tay imrenilecek bir ata dönmüş. Atı meydana çıkarma zamanı gelmiş.

Yerense Sesen, Küsembay'ın yanına gelmiş ve şöyle demiş: "O alımsız tay dalyan gibi bir ata dönüştü. Onu denemek lazım." Ondan yarışlara girmek için izin istemiş. Efendisi izin vermiş. At yarışları başlamış. Yerense Sesen atın dizginlerini çekerek bütün atların ardında, hepsinden geride durmuş. Bu şekilde meydana doğru at sürmüşler ve orada Yerense Sesen bütün gücüyle bağırmış. "Yoldaşlarım ve dostlarım! Gerçek tolpara iyice bakın." Ardından atına vurmuş ve ülkesine dönmüş. Kaçağı takip etmek istemişler, fakat kimse yetişememiş. Tolpar koştuğu zaman tırnaklarından kıvılcımlar çıkıyormuş. Yerense Sesen hiç durmadan Korama köyüne kadar gelmiş. O zamanlar bütün halk Yamaz denen yerdeki yazlıkta imiş. Yerense Sesen aceleyle atının başını köyden Yamaz'a çevirmiş. Yamaz'a yakın bir yerde ırmağı geçmesi gerekliymiş. Tolpar sıçramış ve onun tırnaklarının izi taşta kalmış. Atın izi hâlâ daha durmaktadır. O zamandan beri bu geçide "Tolparın Bastığı Geçit" adını vermişler.

Hıv Éyehe[155]

Hıv éyehe keşe bulıp kürene, ti bit. Hıvzan sığa la, yuha bula iken.

Ber ebey höylegeyne. Hıv buyına bargan hayın ber kızzı küre iken ber yeget. Bılar ber-berehe menen höyleşep yöröy başlağannar. Berge toroğa höyleşep, kavışkandar, ti bılar. Yeget könden-kön böte başlağan. Mullağa keñeş iterge barıp, ağa baştan-ayak üz helen höylep birgen. Mulla:

[155] Fenüze Nezirşina, "Hörefeti Hikeyeler", Başkort Folkloru (Tikşirinevzer, Materialdar), Resey Fender Akedemiyahı Öfö Ğilmi Üzegi Tarih, Til Hem Ezebiyet İnstitutı, Öfö 1993, I.Tom, s. 110

-Éy, balam, hineñ katınıñ yuha iken. Hin timerzen kelet yahat, ultırğıs, östel kuy. Şunda aşap-ésegez. Aş beşere iken, ul tozzo temlep karağas (yuha aştıñ tozon nık sığarmay), hin küp itep toz hal aşına. Yuha hıvhız tüze almay. Şunnan üzeñ de belerheñ katınıñdıñ yuha ikenen.

Yeget mulla eytkense éşlegen. Bılar yoklarga yatkas, tege katın hıvhay iken. Tüzmey Dimge hıv ésege bara. Yegetteñ kuyınınan alıp yılğağa kezer huzıla iken. Golt-golt itep hıv ése başlağan.

Yeget tağı mullağa barıp:

-Ağay, hin eytken döres bulğan iken,- tigen.

Mulla tağı öyretken:

-Utın öygen keşe bul. Keresin ezerle. Ayak keyemeñde timer kelette kaldır, şunan tegeñe alıp sığarğa kuş. Kerep kitkenen karap tor. Aldan ipteştereñe heber itep kuy,- tigen.

Babay eytkense barıhın da éşlep, yeget yuhağa kelüşen alıp sığarğa kuşkan. Tege kerep te kitken, kelet östene öyelgen utındı dörletep yandırıp yebergender. Timer kıp-kızıl bulıp kıza başlağan.

Yılan koyroğo menen hığıp, yegetke eyte ti:

-Ber gene kön huñlağanda min tügel, hin böte ineñ!-tip.

İrtegehen asıp karahalar, kelet ésende elle küpme eylenep-eylenep kümerge kalğan iken ul yuha.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

155. Su İyesi

Su iyesi insan olarak görünür, derler. Sudan çıkınca da yuha olurmuş.

Bir nine anlatmıştı. Bir yiğit su kıyısına her gittikçe bir kız görürmüş. Bunlar birbirleriyle konuşmaya başlamışlar. Birlikte yaşamaya karar vermişler ve birbirlerine kavuşmuşlar. Yiğit günden güne erimeye başlamış. Molladan öğüt almaya gitmiş. Ona başından sonuna kadar kendi durumunu anlatmış. Molla:

-Ey yavrum, senin karın yuha imiş. Sen demirden bir ambar yaptır, oturmak için de masa koy. Orada yiyip için. Yemek pişirirken o tuzu lezzetli bulduğundan

(yuha yemeğin tuzunu tam çıkaramaz), sen yemeğe çokça tuz koy. Yuha susuzluğa dayanamaz. Böylece karının yuha olup olmadığını anlarsın, demiş.

Yiğit mollanın söylediği gibi yapmış. Bunlar uyuyacakları zaman o kadın susamış. Dayanamayarak Dim'e su içmeye gitmiş. Yiğidin koynundan nehre kadar uzanmış. Lıkır lıkır ederek su içmeye başlamış.

Yiğit tekrar mollaya gidip:

-Ağabey senin söylediğin doğruymuş, demiş.

Molla yine şöyle öğretmiş:

-Sürekli odun toplamaya çalış. Gaz yağı hazırla. Ayakkabılarını demir ambara koy. Sonra kadına alıp getirmesini söyle. İçeri girdiğinde bak. Önceden arkadaşlarına haber ver, demiş.

Dedenin söylediği gibi yapmış. Yiğit yuhadan kaloşlarını getirmesini istemiş. Diğeri içeri girince ambarın üzerine yığılmış olan odunu ateşe vermişler. Demir kıpkızıl olmaya başlamış.

Yılan kuyruğu ile vurup yiğide şöyle söylemiş:

-Bir gün sonra ben değil sen bitecektin!

Ertesi gün ambarı açıp baktıklarında, o yuhanın içeride döne döne kömürleştiğini görmüşler.

Abzar Éyehe[156]

Min huğımğa tay alğaynım. Köröktörörge tip, abzarğa biklep kuyzım. Tik tayıbız ber ze mandımanı başta. Kirehense, könden-kön hurığa başlanı. Aldınan besenen de, holohon da özmeybez- barı ber fayzahı bulmanı. Avırığanğa la okşamay. "Bığa ni buldı iken?"- tip baş vata torğas, ber köndö halamğa kümelep küzetep yatırğa buldım.

Tön urtaları yetkes ni küreyem, ap-ak hakallı ber kart kilep inde le, kamsı menen tayzı yara başlamahınmı! Helden tayğansı yarğas, küz asıp yomğansı yuk buldı la kuyzı. İrten karaham, tayza ber nindey ze kamsı ézzere yuk ine. Bıl helden huñ tayzı ikense urınğa küserep kuyğaynık, ul tazarıp, köreye başlanı. Baktiheñ, bıl

[156] Nezirşina, agm. s. 119

bezzeñ abzar hujahı tayzı yaratıp yetkermegen bulğan iken. Şuğa la kön hayın kamsılap torğandır inde ul.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

156. Ahır İyesi

Ben bir tay aldım. Onu semirtmek için ahıra koydum. Yalnız tayımızda hiç düzelme olmadı. Aksine tayımız günden güne zayıflamaya başladı. Önünden otunu da yulafını da eksik etmiyoruz, ama hiçbir faydası olmadı. Hastalanmışa da benzemiyor. "Buna ne oldu?" diye çok düşündükten sonra bir gün samana gömülüp gözetlemeye başladım.

Gece yarısı olunca ne göreyim, apak sakallı bir ihtiyar içeri girip kamçı ile taya vurmaya başlamasın mı! Gücü bitinceye dek vurduktan sonra göz açıp kapayıncaya kadar ortadan kayboldu. Ertesi gün baktığımda tayda hiçbir kamçı izi yoktu. Bu olaydan sonra tayı başka bir yere götürüp koyduk, o şişmanlayıp semirmeye başladı. Meğer bizim ahır iyesi tayı sevmemiş imiş. Onun için her gün kamçılayıp duruyormuş.

Munsa Éyehe[157]

Bezzeñ munsanıñ meyese nasar ğına ine. Bına-bına yemerelem tip kene tora.

Şulay ber kiste şem yaktıhında munsa töşebez. Kışkı aylı kis ine. Kilenem balaların yıvındırzı la, alıp kaytıp kitte. Min yañğız kaldım.

Levke östende yıvınıp ultıra inem, kapıl şemem hünde le kuyzı. Mine kurkıv aldı. Şunda ber tavış: "Şemsinisa, tizerek sık, meyeseñ yemerele hezer", -tine. Min karañğıla hermenep, nime yette şunı élekterep, sığıp kar östöne kolanım. Kilenem alıp kaytırğa tip kilgende, şul kar östönde yata inem ele.

Munsa ésende elle nimeler dahır-dohor kile başlanı. Bez inep kararğa kurkıp, şul köyö kaytıp kittek.

---

[157] Nezirşina, agm. s. 120

İrtegehene kilenem kalğan nemelerze alırğa barğaynı, kaytıp: "Beyem, munsanıñ meyese yemerelgen, levkelere le aktarılğan",-tine.

Munsa éyehe iskertmehe, min şul kibres arahında kalıp üler inem ele. Şuğa unıñ rizalığın alayım tip, kilenemden koymak beşerttem de, alıp barıp munsa nigezene kümdem.

Ni ösöndör miñe munsa, mal éyelere ber yavızlık ta kılğandarı yuk,-kirehense, kotkaralar. Ular tik gonahhız yenderge gene şulay izgelek éşleyzer.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

157. Hamam İyesi

Bizim hamamın ocağı kötüydü. "İşte hemen yıkılıyorum." der gibi dururdu.

Bir gece mum ışığında hamama indik. Kışın aylı bir gecesi idi. Gelinim çocukları yıkadı ve alıp gitti. Ben yalnız kaldım.

Seki üzerinde yıkanıyordum. Aniden mum sönüverdi. Beni bir korku aldı. O sırada bir ses "Şemsinisa, hemen dışarı çık. Şimdi ocak yıkılacak." dedi. Ben karanlıkta elime ne geçtiyse sırtıma geçirip dışarı çıkıp kar üstüne düştüm. Gelinim beni götürmek için geldiğinde hâlâ karın üzerinde yatıyordum.

Hamamın içinde bir şeyler takır tukur etmeye başladı. Biz içeri girip bakmaya korktuk ve derhal geri dönüp gittik.

Ertesi sabah gelinim kalan eşyaları almaya gitti. Geri dönünce "Kayın valideciğim, hamamın ocağı yıkılmış, sekilerin de altı üstüne geçmiş." dedi.

Hamam iyesi haber vermese ben o kerpiçlerin arasında kalıp ölürdüm. Bu yüzden onun rızasını alayım diyerek gelinime koymak pişirtip götürüp hamamın temeline gömdüm.

Sebebini bilmiyorum, ama hamam ve hayvan iyeleri bana bir kötülük etmezler. Aksine kurtarırlar. Onlar yalnız günahsız canlılara böyle bir iyilik yaparlar.

Ajdaha Menen Yuha[158]

Ajdaha- yota torğan azğından azğın yılan. Ul keşene, maldı tını menen tartıp aşay. Yavız hem kanhız bulğanı ösön allanıñ uğa asıvı kile: bik şaşa başlaha, ber fereştehen yebere. Kara koyon yamğırzar yavğanda bıl fereşte ajdahanı kilep élekterep, unı timer sılbırzar menen beylep, Kaf tavı artına iltep taşlay.

Yuha yılanı- oşo ajdahanıñ üte kartayıp, azğınlanğanı bula. Üzeneñ kevete, kösö böte başlağas, taşlanırğa hele kalmağas, yakındağı yen éyehen allap-hıvlap evretep, yalağaylanıp, yuhalanıp yakınlay za- şunan yota. Yuha törlö hüretke kere ala.

Ajdaha la, yuha la hazlık, koyolok, mölköldök urındarza, kül sitterende, yılğa baştarında oyalanıp, makam totop yeşey.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

H. Mitik Hayvanlar ve Bitkiler

158. Ejderha İle Yuha

Ejderha insanları yutan azgın mı azgın bir yılandır. O insanı ve hayvanı nefesiyle çekip yer. Kötü ve kansız olduğu için Allah ona öfkelenir. Çok fazla kudurmaya başlarsa bir melek gönderir. Kara kasırga yağmurları yağarken bu melek ejderhayı gelip alıp, onu demir urganlarla bağlayıp, Kaf dağının arkasına götürür.

Yuha yılan ise ejderhanın çok ihtiyarlayıp azgınlaşmış olanıdır. Kendi gücü kuvveti bitmeye başlayınca yakındaki canlıyı allayıp, pullayıp, çekip, yaltaklanıp, hile yapıp yakınlaşır ve yutar. Yuha çeşitli kılıklara girebilir.

Ejderha da yuha da sazlık, kuyuluk ve bataklık yerlerde, göl kenarlarında ve nehir başlarında yuvalanıp yaşarlar.

Şürele[159]

Ber yegetteñ atı tön sıkkansı yen tirge töşöp tora iken. Şunañ tegeñe ber katın:

---

[158] Nezirşina, agm. s. 122

[159] Nezirşina, agm. s. 127

-Hineñ atıñdı, moğayın, şürele menezer, ti. Ismala buyap yebererge öyrete. Şürele küldekhez, ıştanhız kızıkay keşe. Yeget atınıñ östön ısmala menen buyap, tışap kaytıp kite. Ul küzzen yuğalıv menen Şürele at östöne mende le ultırzı. Şüreleneñ ayağı artka karağan bula, e üksehe alğa karağan iken, ğerip keşe kevek. At tegene apkayttı la kitte. Ezemder yıyılışıp kiteler. Şürelene töşöröp alalar. Höyleşe bele bıl. Yeget yemeğet itep ala la kuya tegene. Şul Şürele allı-artlı biş ul taptı. Oşo zattan keşeler avılın Bişul avılı, tip sığaralar.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

159. Şüreli

Bir yiğidin atı gece bitince kan ter içinde kalıyormuş. Bu yüzden bir kadın ona:

-Senin atına mutlaka şüreli biniyordur, der. Kadın ona katran sürüp göndermesini öğretir. Şüreli gömleksiz pantolonsuz bir kız. Yiğit atının üstünü katranlayıp, atı köstekleyip gider. O gözden kaybolur kaybolmaz şüreli ata binip oturur. Şürelinin ayağı arkaya, tabanı ileri bakarmış. Garip bir insan gibi. At onu alıp getirir. İnsanlar şüreliyi aşağı indirirler. O konuşmasını bilirmiş. Yiğit onunla evlenir. O şüreli peş peşe beş oğlan doğurur. O kadından olan insanların köyüne Bişul (beş oğul) köyü derler.

Deyev İne[160]

Bıl bik mıktı kevzele, ozonrak yañaklı, tulı tüñerek yözlö, ozonsarak kırlı tanavlı, ozon kerpekle, yası, ozonsa kaşlı, kiñ mañlaylı katın bula. Sese üksehene töşöp tora. İmsege sandırına kezer asılınıp yaralğan bula. Atlap yörögende ike imsegen yavrınınan aşa taşlap, kolaktarına urap kuya. Ul keşege dus ta, zıyan da tügel.

[160] Nezirşina, agm. s. 130

Unıñ balaları bisura tip atala. Bıl bisuralar ütker, şayan, yılğır, yırsı, uyınsıl, heyleker bulalar. Ular törlö hüretke kere ala. Vak taştarzı törlö hüretke keretep, törlö ut tasmaların küzge kürhete ala.

Bılarzıñ beğze berevzere yeşe yetep kilgen yegetterze üzene everetep, arbap, aldaştırıp, éyeletep, keleş bulğan bulıp, üzeneñ artınan éyertep, hıyallandırıp yöröte ala. Şunıñ ösön élek hıyallanğan yegetterze, ye kızzarzı bisura éyelegen, tizer ine.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

160. Dev Ana

O, çok sağlam gövdeli, uzunca yanaklı, dolgun yuvarlak yüzlü, uzunca yontulmuş burunlu, uzun kirpikli, düz ve uzun kaşlı, geniş alınlı bir kadındır. Saçı tabanına iner. Memesi kasığına kadar asılı olarak yaratılmış. Adım atarken iki memesini omuzundan aşağı atıp, kulaklarına dolayıp bırakır. O insanın ne dostudur ne de düşmanı.

Onun yavrularına bisura denir. O bisuralar cesur, yaramaz, hızlı, yırcı, dans etmeyi sever ve hilekâr olurlar. Onlar çeşitli şekillere girebilirler. Ufak taşları çeşitli şekillere sokup, çeşitli ateş kurdelelerini göze gösterebilirler.

Bunların bazıları yaşı gelen yiğitleri kendisine çevirip, büyüleyip, aldatıp, sahiplenip, nişanlısı olarak arkasına takıp, hülyalı hülyalı dolaştırabilir. Bunun için eskiden hayalci yiğitlere veya kızlare bisura sahiplenmiş, derlerdi.

Bisura Éyeleşken Katın[161]

Ber katındıñ ire ülgen. Katın iren nık yartkan bula. Balaları bulmagan. İre ülges, katın yañğız kalğan.

Bıl katın iren hağınıp, nık özgelengen, harğaygan.

Ber vakıt katın érgehene ire kiefetende ber neme kile.

Katın indermeske tırışha la, bıl işekte astırıp ine. Elle küpme vakıt üte. Katın avırğa kala. Ése zuraya bınıñ. Ber mel katın tıvzıra. Tıvzırğanı zur may kisege bula.

[161] Nezirşina, agm. s. 134

Koto oskan katın abıstayğa seren asa. Abıstay bığa may kisegen utka yağırğa kuşa. Katın şulay éşley. Şunan birle ir (tege yen) katın érgehene kilmegen.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

161. Bisura'nın Musallat Olduğu Kadın

Bir kadının kocası ölmüş. Kadın kocasını çok seviyormuş. Çocukları olmamış. Kocası ölünce kadın yalnız kalmış.

Bu kadın kocasını özleyip çok üzülmüş, sararıp solmuş.

Bir gün kadının yanına kocası şeklinde bir şey gelmiş.

Kadın içeri sokmamaya çalışmış ama bu kapıyı açtırıp içeri girmiş. Aradan çok zaman geçmiş. Kadın hamile kalmış. Karnı büyümeye başlamış. Bir gün kadın doğum yapmış. Doğurduğu büyük bir yağ parçasıymış.

Kut'u uçan kadın abıstaya sırrını açmış. Abıstay buna yağ parçasını ateşe atıp yakmasını söylemiş. Kadın öyle yapmış. O zamandan sonra o adam (cin) kadının yanına gelmemiş.

Yen Menen Ubır[162]

Her kemdeñ yene bar ikenen bötegez ze bele inde.

Isınlap ta, keşe yokoğa kitkende, yene sitke sığıp yöröy iken. Keşe üze yoklap yatha la, yeneneñ nişlep yörögenen kürep-belep tora. Bılarzıñ bötehen de ul töşönde kürep yata.

Şuğa küre le yoklap yatkan keşene kapıl uyatırğa yaramay. İlevherep torop, yene bik alıs bulıvzan, keşeneñ ülep kuyıvı la bar.

Tik beğze berevzerzeñ yene ubır alıştırğan bula, ti. Bına şunday ezemderzeñ bereyhe sey it aşaha, ubırı kuzğala iken. Ubırı kuzğalğan ezem, üze ülhe le, ubırı torop kala la şul keşeneñ tuğan-tumasalarına bele-kaza kiltere, ti. Ubır ularzıñ kanın ésep yöröy iken.

---

[162] Nezirşina, agm. s. 137-138

Kayhı sakta ubırzı hujahınıñ keberenen bik alısta kürep bula. E nilekten ubır keşeneñ yenen alıştıra huñ? Bınıhı kübrek sihırsılar emelenen, tizer. E sihırsılarzıñ yene bulmay iken.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

G. Hayaletler

162. Can İle Ubır

Her kimin canı var hepiniz de bilirsiniz.

Gerçekten de insan uykuya dalınca canı dışarı çıkıp dolaşırmış. İnsan uykuya yatsa da canının nasıl dolaştığını görüp bilirmiş. Olanların hepsini rüyasında görmüş.

Onun için uyumakta olan insanları ansızın uyandırmak doğru değildir. Fırlayıp kalkan insanın canı çok uzakta olduğu için ölmesi mümkündür.

Yalnız bazılarının canına ubır musallat olur. İşte bu durumdaki insanlardan biri çiğ et yerse ubırı harekete geçermiş. Ubırı harekete geçen adam ölse bile ubırı geride kalır ve o adamın hısım akrabalarına kaza-belâ getirir. Ubır onların kanını içip dolaşırmış.

Bazen ubırı sahibinin kabrinden çok uzakta görmek mümkün olur. Ama nasıl ubır insanın canını değiştirir? Buna çoğunlukla, sihirbazlar aracılığıyla, derler. Sihirbazların canı olmazmış.

Zıyarattağı Hel[163]

Élek bezzeñ avılda bik usal, keşege ber ze izgelege teymez ber ebey bula torğaynı. Böten kürşe-tirehe kan bizrep toror ine. Kileneneñ balalarınıñ iñ belekey kızınan başka berehen de küterep höymes ine. Şul balanı ğına elle niñe yarata torğan ine.

Ber zaman bıl ebey ülep kitte. Şunan tegene kuyırğa alıp kitteler. Bez zıyaratka barmanık. Hezerge hımak katın-kızzı zıyaratka alıp barıv yuk ine. Azak babay merhüm kaytıp höylene: keber kaza ğına başlağaynık, ike zur ét- berehe kara,

[163] Nezirşina, agm. s. 140

ikensehe ak- bezzeñ yanğa kilep yattılar. Mullalar aptıranılar. Keñeşleşep ikense urınğa kazırğa buldılar. Tege étter tağı la kilep yattılar. Ösönös yerze le şul uk hel bula. Şunan mullalarzıñ berehe: "Alla tarafınnan yeberelgen yen éyelereler, donyalıkta kılğan étleklere ösön yaza birerge kilgenderzer",- tiyep, şul urınğa keber kazzırtkan. Keber kazılıp bötkes, ebeyze töşöröp halıvzarı bula, tege ike ét te keber ésene inep yata halalar. Şul köyge kümeler. Bötehe le kaytırğa sığa, tik tege bala ğına keber yanında "Oleseyemde alıp kaytayık",- tip, ilap ultığan kala. Everetep te alıp kayta almayzar. Mullalar keberzen 40 azım hanap kitevzere le bula, étter örgen, ebeyzeñ kıskırğan, ilağan tavıştarı sığa başlay. Tege bala: "Oleseyemde étter talay, alıp kaytayık",- tiyep, yügerep kaytkan.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

B. Ölüm ve Ölü

163. Kabristandaki Olay

Eskiden bizim köyde çok kötü, insanlara hiçbir iyiliği dokunmayan bir nine yaşardı. Bütün konu komşusu ondan kan ağlayıp dururdu. Gelininin çocuklarının en küçük kızından başka hiçbirini sevmezdi. O çocuğu da kim bilir niye severdi.

Bir gün bu nine ölüp gitti. Onu gömmek için alıp götürdüler. Biz mezarlığa gitmedik. Şimdiki gibi kadını kızı mezarlığa götürme âdeti yoktu. Sonra rahmetli babam geri dönünce şöyle söyledi: "Kabir kazamaya başladığımızda iki büyük köpek –biri beyaz biri de kara- bizim yanımıza gelip yattı. Mollalar şaşırıp kaldılar. Birbirleriyle konuşup başka bir yeri kazmaya başladılar. O köpekler bu defa oraya gelip yattılar. Üçüncü yerde de aynı olay oldu. Sonra mollalardan biri "Allah tarafından gönderilen canlılar dünyada yaptığı köpeklikleri için ceza vermeye gelmişler." deyip kabri oraya kazdırttı. Kabir kazılıp bitince nineyi içine koyar koymaz, o iki köpek de kabrin içine girip yattılar. O şekilde kabri kapattılar. Hepsi geri dönmek için ayrıldılar. Yalnız o çocuk kabrin yanında "Büyükannemi alıp gidelim." diye ağlayıp durdu. Alıp geri getirmediler. Mollalar kabrin kırk adım uzağına gider gitmez köpekler ürümüş, ninenin bağırma ve ağlama sesleri çıkmaya başlamış. O çocuk "Büyükannemi köpekler ısırıyor, alıp gidelim." deyip koşup gitmiş.

Narıs Koyoho[164]

Narıstavza peyğemberzer kebere bar. Ul- izge urın. Ütkende taş arahına aksa kıstırıp kiteheñ. Narıstavzıñ koyoho la bar. Unıñ hıvı bik te şifalı. Élek yıraktan kilgen keşeler koyo tire-yağına kıvıştar korop, davalanıp yatırzar ine. Atlay almay, tayakka tayanıp kilgen keşeler üz ayaktarı menen kaytıp kiter bulğan. Narıs koyohonoñ hıvın éskende, törlö keşege törlö neme kürene. Yaman keşege ét, yakşı keşege yakşı yen, koş bulıp kürene, ti. Küreheñ éyeheler inde. Tav başına yaratmağan keşe menhe, bik katı ele menen osorop töşörgen. Alama keşeler, éskeseler unda mene almağan .

Beğze berevzer Narıstav zıyaratında Ğeli batır kümelgen iken, tip höyley. Kayhıları unda bereyzer kümelgen iken, ti. Min undağı kebereler, tiyem. Şulay bulmaha, yünhez bendelerze başınan osorop yatmas ine bit.

Bezzeñ Satırtav za başına telehe kemde mendermey.

Ber irekey: "Huğıştan isen-hav yöröp kaytham, bisem menen Satırtav başına menep tuyğansı küñel asır inem",- tip, nezer kılğan. Kaytkan bıl imen-aman yöröp. Ber sirek bal alğandar za, kitken bılar Satırtav başına. Menep, ése gene başlağandar iken, kapıl yel-davıl kubıp, hava kıp-kızıl bulıp kitken. Bılar nisek aska tegerep töşkendereb hizmey ze kalğan.

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

164. Narıs Kuyusu

Narısdağ'da peygamber kabri var. Orası kutsal bir yerdir. Geçerken taş arasına para koyup gidersin. Narısdağ'ın kuyusu da var. Onun suyu çok şifalıdır. Eskiden uzaktan gelen insanlar kuyunun çevresine barakalar kurup tedavi olurlardı. Adım atamayan, bastona yaslanıp gelen insanlar kendi ayaklarıyla geri dönüp giderlerdi. Narıs kuyusunun suyunu içene her türlü şey görünür. Kötü bir adama köpek, iyi insana iyi bir canlı, meselâ kuş görünür. Belki bunlar iyelerdir. Dağın

[164] Nezirşina, agm. s. 170

tepesine sevmediği bir insan çıkarsa çok sert bir yel ile uçurup düşürürmüş. Kötü insanlar, içki içenler ona çıkamazlarmış.

Bazı insanlar, Narısdağ ziyaretinde Ali Batır gömülmüş, diye söylerler. Bazıları ise, orada şeytanlar gömülmüş imiş, derler. Ben, oradaki peygamber kabridir diyorum. Öyle olmasa ahmak insanları başından uçurmazdı.

Bizim Satırdağ da başına istemediği kimseyi çıkarmaz.

Tanınmayan bir adam "Savaştan sonra esen sağ geri dönersem karımla Satırdağ'ın başına çıkıp doyuncaya kadar eğleneceğim." diye adak adamış. Sağ salim geri dönmüş. Bir balın çeyreğini almışlar ve Satırdağ'ın başına gitmişler. Çıkıp içmeye başladıklarında ansızın yel-fırtına kopup hava kıpkızıl olmuş. Bunlar aşağıya nasıl yuvarlanıp düştüklerini bile sezememişler.

Hazina[165]

Bezzeñ avıl tirehende hazina bar, tizer. Ul, imeş, anav tavzıñ tübehene kümelgen. Şunda ber keme tulı altın bar iken.

Tik unı kürgen keşe, akıldan yazıp, avılğa kaytır yulın taba almayınsa, şunda torop kala, e kayta alğanı hazina yatkan yerze başkasa taba alamay, ti.

E ikense ber hazinanı urmandağı solok ésende yata, tizer. Boron bit urman ütep sıkkıhız bulğan. Şuğa küre le solokto tapkan keşe, avılğa kaytır yulın taba almay, urmanda azaşıp kala, e avılğa kaytkanı solokka ilter yulnı kire taba almay, imeş.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

N. Hazineler

165. Hazine

Bizim köyün çevresinde hazine var, derler. Güya hazine o dağın tepesine gömülmüş. Orada bir gemi dolusu altın varmış .

Yalnız onu gören insanlar, akıllarını kaybedip köye dönecekleri yolu bulamayıp orada kalırlarmış. Ama geri dönen de hazinenin yerini bir daha bulamazmış.

---

[165] Nezirşina, agm. s. 171

Başka bir hazine ise ormandaki kara kovan içinde yatar, derler. Eskiden orman geçip gidilmeyecek kadar büyükmüş. Onun için de kara kovan bulan adam köye geri döneceği yolu bulamaz, ormanda kaybolup kalırmış. Köye geri dönen ise kara kovanlara giden yolu tekrar bulamazmış.

3.2. Tatar Efsaneleri (Tatar Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ile)

Bolgar Kalasınıñ Korılıvı Turında[1]

Nuh peygamberneñ öç ulı bulgan. Anıñ ber ulı Yafes atlı iken. Yafesneñ Gazıy, Törek, Alıp isemle öç ulı bulğan. Yafesneñ ulları bersennen – berse matur, zifa buylı batır yegetler bulıp üskenner.

Berniçaklı vakıt ütkeç, bolarnıñ arasına şaytan katışkan- bolar üzara bozılışkannar. Bu bozılışu tiz arada gına tözelep betmegen, ozakka suzılgan. Bara-tora éş zurga kitken.

Gazıy belen Törek –ike agay-éne – ber-bersene karşı sugış açkannar. Sugışta Gazıynı Törek ciñgen de, monnan soñ inde ike agay-éne berge tora almagannar. Törek, sugışta ciñüçe bulsa da, üzeneñ kardeşe belen mondayın bozılışudan soñ, berge torudan çitke kitüne artıgrak kürgen. Şunnan soñ ul, üzeneñ başka yakınnarı belen berge, bu urınnan ikençe yırak cirge küçep kitken.

Ul şul kiteşe belen, yırak salkın yaknıñ zur ber suvı yanına barıp çıgıp, şunda urnaşkan, di. Bu sunıñ – yılganıñ ul çagında atı bulmagan, şulay da bu yılga ul ilde üzeneñ zurlıgı, balıgınıñ küplege belen dan totkan ber su bulgan.

Törekneñ yanında ikençe kardeşe Alıp ta bulgan. Alar şul su yanında berge tora başlagannar.

Alıp bik batır keşe bulgan. Ul, çınlap totınsa, keçerek tavlarnı da avdara iken, sıñar kulı belen at- sıyırlarnı kütere ala iken.

Bolar küçep kilep utırgan cirneñ urını sazlamık hem kap- kara urman bulgan. Şunıñ öçen Alıp yörgen çakta anıñ çabatasına yañgırlı çakta yuyış balçık sılanıp, korı çakta tuzan tulıp, Alıpka yörerge uñaysızlıy, komaçavlıy iken. Şuña küre

[1] S. M. Gıyleceddinov, Tatar Halık İcadı –Rivayetler hem Legendalar- , Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan 1987, s. 20-21

Alıp yörgen çakta, eleden- ele utırıp, çabatasına iyergen balçıklarnı kagıp yörgen. Mene şunnan yul buylarında, tigez cer öslerene tümgekler, keçerek tavlar hasil bulgan iken. Biktimer avılınan Matak avılına bargan çakta Olı kül buyındagı tügerek keçkene tavlar şul Alıpnıñ çabatasın kaguvınan hasil bulgan tavlar iken, di.

Mene şuşı Alıp batır berkönne avga, sunarga çıkkan. Ul çakta urmannar bik kalın hem oçsız- kırıysız zur bulganga, avda ozak yöri torgaç, yul sabkan- adaşkan, agası Törek yanına kayta almagan. Alıp, urman éçende küp yöri torgaç, ber su yanına barıp çıkkan. Ul su buyında anıñ belen ber telde söyleşe torgan, lekin Alıpka yat bulgan keşeler tora iken. Tel ber bulgaç, Alıp belen bu keşeler üzara añlaşkannar. Şunnan soñ Alıp, üzeneñ kardeşe Törek yanına kayta almagaç, bu keşeler belen berge yeşi başlagan.

Alıp bu keşeler belen temam üzleşep kitken. Ul inde şul keşelerneñ arasınnan üzene ber kız da saylap öylengen.

Şulay itep, Alıp, öylenep, şunda şul cirneñ keşese bulıp yeşi başlagan.

Alıp batırnıñ ike ir balası tugan. Alıp batır bu balalarga niçek dip te at kuşa almagan.

Bu çaklarda tormış ceylevde, kiyez öyde iken.

Mene ber kön hava almaşıp kitken. Kön bolıtlagan, hava salkınaygan. Alıpnıñ kiyez öy éçende bişekte yata torgan balalarınnan berse öyneñ salkınlıgınnan bik nık yılarga kereşken. Bu bala yılaganda haman kulların bolgıy- bolgıy yılıy iken. Alıp, balanıñ yılaganın kürep, anı yuatırga tırışkan, bişegen tirbetken, bişek tirbetkende cırlıy torgan cırlar cırlagan. Şulay da bu bala yılavdan tuktamagan, haman kulın bolgıy –bolgıy yılagan. Bu bala ozak yılagaç, Alıpnıñ küñelene ber isep töşken. Bul bala tikmege bolay yılamaska kirek, bu inde artık ozakka kitte, anıñ bolay yılavında nerse bulsa da ber hikmet bardır dip, Alıp uylanırga kereşken. Küp uylıy torgaç, Alıpnıñ küñelene: bu balanıñ yılavı añarga at kuşılmagannan bulırga kirek, at kuşsañ, belki, ul yılavınnan tuktar, digen fiker kilgen. Ul şunnan soñ bu balaga at kuşarga bulgan. Alıp üzeneñ hatını belen kiñeşken de, bala yılagan çagında kulların bolgap yılaganlıktan, ana Bolgar digen at kuşkan.

Balalarınıñ Bolgar atlı bulıvı Alıpka hem hatınına bik oşagan. Alar ikençe balaların da ber at belen atamakçı bulgannar. Bolar irle- hatınlı ikevlep bu turıda

uylaşkannar, söyleşkenner. Baytak vakıt uzdırgannar. Aktıgında ikençe balalarına Bortas kuşmakçı bulgannar. Şulay itep, bolarnıñ ikençe balaları Bortas bulgan.

Alıpnıñ bu balaları üze şikelle batır bulıp üskenner. Alar da şul cirde ataları belen gomer itkenner. Bu balalar, zurayıp üsep citkeç, ikese ike urında kala korıp yeşi başlagannar.

Bolgar korgan kala, "Bolgar" iseme belen dan totıp, niçe yöz yıllar ataklı küp hannar yeşegen kala bulıp kitken. Mene inde şul Bolgar hezerge İdel buyında herabese gene kalgan Bolgar şehere iken, di.

Bortas korgan kala da, bara- bara zurayıp, Bortas şehere iseme belen dan totkan, di. Bu ike kalada yeşegen keşelerneñ balaları kübeyep, küp yıllar ütkeç, ber tokımnan ike törle halık: berse – bolgar, berse- bortas barlıkka kilgen. Bolarnıñ her ikeseneñ başta tellere ber tösle bulgan. Emma küp yıllar üte- üte, teller de beraz üzgerep kitken.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

1. Bulgar Şehrinin Kurulması Hakkında

Nuh peygamberin üç oğlu varmış. Onlardan birinin adı Yafes imiş. Yafes'in Oğuz, Türk ve Alp isimli üç oğlu varmış. Yafes'in oğulları büyüdüklerinde birbirlerinden yakışıklı ve uzun boylu yiğitler olmuşlar.

Biraz zaman geçince bunların arasına şeytan girmiş. Onlar kendi aralarında tartışmışlar. Bu tartışma kısa zamanda kesilmemiş, uzun süre devam etmiş. İş gitgide büyümüş.

Oğuz ile Türk –ağabey ve kardeş – birbirlerine savaş açmışlar. Savaşta Türk Oğuz'u yenmiş, ama bu vakitten sonra iki kardeş birlikte yaşayamamışlar. Türk galip gelmiş olsa bile kardeşiyle kavgalı olduğu için, Oğuz'la birlikte yaşamaktansa bilmediği bir yerde yaşamayı daha uygun görmüş. Bu karardan sonra o başka yakınlarıyla birlikte uzak bir yere göç etmiş.

O, uzak ve soğuk bir yere göç edip, büyük bir ırmağın kenarına gelip, buraya yerleşmiş. Bu nehrin o çağda henüz adı yokmuş. Böylece bu nehir, o ülkede büyüklüğü ve balığının çokluğuyla şan kazanmış.

Türk'ün yanında kardeşi Alp de varmış. Onlar bu ırmağın yanında yaşamaya başlamışlar.

Alp çok yiğit biriymiş. O, kuvvetli tutunca küçük dağları bile yıkarmış. Tek eliyle at ve sığırları kaldırabilirmiş.

Bunların göç edip yerleştikleri yerin arazisi, az sazlı ve kapkara orman imiş. Bu yüzden Alp gezerken onun çabatasına yağmurlu zamanlarda yaş balçık sıvanır, kuru vakitlerde toz dolar, yürümesi için rahatsızlık verir ve engel olurmuş. Bu sebepten dolayı Alp yürürken her zaman oturup çabatasına yapışan balçıkları dökermiş. Yol kenarlarındaki düz yerlerin üzerinde tümsekler ve küçücük dağlar işte bu sebepten meydana gelmiş imiş. Biktimir köyünden Matak köyüne giderken, Olı göl boyundaki yuvarlak ve küçük dağlar, Alp'in çabatasını silkmesinden meydana gelmiş imiş.

İşte o Alp Batır bir gün ava, avlanmaya gitmiş. O günlerde ormanlar çok sık ve uçsuz bucaksız büyüklükte olduğu için, Alp uzun süre avlanınca yoldan sapmış, kaybolmuş ve ağabeyi Türk'ün yanına dönememiş. Alp, o ormanın içinde çok yürüyünce bir su kıyısına ulaşmış. O suyun kenarında onunla aynı dilde konuşan, lâkin Alp'e yabancı olan kişiler yaşarmış. Dilleri bir olunca, Alp ile bu insanlar kendi aralarında anlaşmışlar. Bu günden sonra Alp, kardeşi Türk'ün yanına dönemeyip bu insanlarla birlikte yaşamaya başlamış.

Alp bu insanları çok benimsemiş. O, bu insanların arasından kendisine bir kız seçip evlenmiş.

Böylece Alp evlenip buranın insanı olarak yaşamaya başlamış.

Alp Batırın iki erkek çocuğu doğmuş. Alp Batır çocuklarına bir türlü isim koyamamış.

Bu çağlarda hayat yaylada, keçe evde geçermiş.

Bir gün hava bozulmuş. Bulut güneşi kaplamış, hava soğumuş. Alp'in keçe evindeki beşikte yatmakta olan çocuklarından birisi ev soğuduğu için, hüngür hüngür ağlamaya başlamış. Bu çocuk ağlarken sürekli kollarını sallıyormuş. Alp bu çocuğun ağlamasını görünce onu oyalamaya çalışmış, beşiğini sallamış; beşiği sallarken her zaman söylediği cırları söylemiş. Yine de çocuk ağlamasını kesmemiş, sürekli kollarını sallaya sallaya ağlamış. Bu çocuk uzun süre ağlayınca Alp: "Bu çocuk

sebepsiz yere böyle ağlamasa gerek. O uzun zamandır ağlıyor. Onun böyle ağlamasında, her ne sebeple olursa olsun bir hikmet vardır." demiş ve düşünmeye başlamış. Çok düşününce Alp'in aklına "Bu çocuğun ağlaması onlara ad vermemekten olmalı, ad koyarsam belki o ağlamasını durdurur." diye bir fikir gelmiş. O, bundan sonra bu çocuğa ad verecek olmuş. Alp karısıyla konuşmuş ve bu çocuk ağlarken kollarını sallayarak ağladığı için ona Bolgar adını vermiş.

Çocuklarının Bolgar (Bulgar) adlı olması Alp'ın ve karısının çok hoşlarına gitmiş. Onlar ikinci çocuklarına da bir isim vermek istemişler. Karı koca bu konu hakkında düşünmüşler, konuşmuşlar, epey vakit harcamışlar. En sonunda ikinci çocuklarına Bortas adını vermeye karar vermişler. Böylelikle bunların ikinci çocuklarının adı Bortas olmuş.

Alp'in bu çocukları babaları gibi bahadır olarak büyümüşler. Onlar da o topraklarda babalarıyla birlikte yaşamışlar. Bu çocuklar büyüyünce ikisi iki yerde şehir kurup yaşamaya başlamışlar.

Bulgar'ın kurduğu şehir "Bulgar" ismi ile şan kazanıp, nice yüzyıllar meşhur birçok hanın yaşadığı bir şehir olmuş. İşte o Bulgar şehri, şimdi İdil'in kıyısında yalnızca harabesi kalmış olan Bulgar şehriymiş.

Bortas'ın kurduğu şehir de gitgide büyüyüp Bortas ismi ile şan kazanmış. Bu iki şehirde yaşayan insanların çocukları çoğalmış, uzun yıllar geçince bir nesilden iki ayrı halk –Bulgar ve Bortas- meydana gelmiş. Bunların her ikisinin de dilleri eskiden aynı imiş. Ama uzun yıllar geçe geçe dilleri biraz değişmiş.

Belemle Keşe[2]

"Bolgar" süzeneñ megnese – "belemle keşe". Éş şunda ki, bezge Boharadan möselman sevdagerlerennen berev kilgen, e ul tıyb gıylemen yahşı belgen fekıyh bulgan. Şul çakta patşa da, anıñ hatını da bik katı avırıp kiteler. Alarnı gamelde yörgen barlık darular belen devalap karagannar. Emma avıruları köçeye gene bargan, alar "ülep kitmegeyik" dip kurka başlagannar. Şul çakta tege möselman eytken:

-Eger de min sezne devalasam, minem dinne kabul itersezme?- digen.

İkese de:

[2] Gıyleceddinov, age. s. 22

-Eye, -digenner.

Ul bolarnı devalagan, patşa belen hatını terelgenner hem islam kabul itkenner. Şulay uk alar ileneñ halkı da islam dinen tota başlagan. Şunnan bolarga zur gesker belen Hazar patşası kilep sugış açkan:

-Nige minem emeremnen başka bu dinne kabul ittegez? – digen.

Şul çakta tege möselman eytken:

-Kurkımagız. "Allahe ekber" dip kıçkırıgız,- digen.

Hem alar: "Allahe ekber! Allahe ekber! Allahe ekber!" – dip kıçkırıp, Hazar patşası belen sugışkannar hem anıñ geskeren kaçıp kiterge mecbur itkenner.

Bu helden soñ Hazar patşası alar belen solıh tözegen, dinneren kabul itken hem eytken:

-Sugışçılarımnı helak itep, mine kaçarga mecbur itken kük atlı, alıp gevdele irler kürdem,- digen.

Din ehele alarga:

-Bu irler- Allahe tegala gaskere, - digen.

Belemle keşe alarda "beler" dip atala, şunıñ öçen bu ilne "Beler" digenner, anıñ megnese – "galim keşe". Şunı, garep tele aheñene yaraklaştırıp, "Bolgar" dip yörte başlagannar.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

2. Bilgili İnsan

"Bulgar" kelimesinin manası "bilgili kişi"dir. Anlatıldığına göre, buraya Buhara'nın Müslüman tüccarlarından biri gelmiş. O, aynı zamanda tıp ilmini çok iyi bilen bir fakihmiş. O sırada padişah ve karısı çok hastalanmışlar. Onları bilinen bütün ilaçlar ile tedavi etmişler. Ama padişah ile karısının ağrıları daha da şiddetlenmeye başlayınca onlar, "Ölüp gideceğiz!" diye korkmaya başlamışlar. O zaman bahsedilen Müslüman:

-Eğer ben sizi tedavi edersem benim dinimi kabul eder misiniz? demiş.

İkisi de,

-Evet, demişler.

O, bunları tedavi etmiş. Padişah ile karısı iyileşmişler ve İslâm dinini kabul etmişler. Böylece o ülkenin halkı da İslâm dinine geçmeye başlamış. Bir süre sonra Hazar padişahı büyük bir orduyla gelerek Bulgar'a savaş açmış:

-Niye benim emrim olmadan başka bir dini kabul ettiniz? demiş.

O zaman Müslüman tüccar şöyle söylemiş:

-Korkmayınız, "Allahü ekber" diye bağırınız.

Onlar "Allahü ekber! Allahü ekber! Allahü ekber!" diye bağırıp Hazar padişahı ile savaşmışlar ve onun askerlerini kaçıp gitmeye mecbur etmişler.

Bu olaydan sonra Hazar padişahı onlarla sulh yapmış, dinlerini kabul etmiş ve şöyle demiş:

-Savaşçılarımı helâk edip, beni kaçmaya mecbur eden gök atlı ve alp gövdeli erler gördüm.

Din ehli onlara,

-O erler Allahütealâ askeri idi, demiş.

Bilgili kişiye onlarda "biler" denilir. Bu sebepten dolayı bu ülkeye "Biler" demişler. O, "âlim insan" anlamındadır. Onu, Arap dilinin tonuna uygunlaştırıp "Bulgar" diye adlandırmaya başlamışlar.

Zur Gevdele Keşe[3]

Tikin bervakıt miña Bolgar padişasınıñ ilende ber bik zur gevdele ir keşe barlıgın söylegen ide. Hem şulay, bu ilge kilgeç, anıñ turında min padişadan soradım. Ul miña eytte: "Eye, élek ul keşe bezde bar ide, lekin ul ülde inde. Ul bu cirneñ keşelerennen tügel hem şulay uk gadi keşelerden de tügel ide. Anıñ tarihı şundıy: sevdegerlerden bulgan berniçe keşe, gadettegeçe, Etil yılgasına çıgalar; yılga küterelep, suvı yarlarınnan taşıgan bula.

Bu könne min añıma kilep te ölgermedem, yanıma sevdegerler törkeme kilde hem miña eytteler: "İ padişa! Sudan ber keşe yözep çıktı, eger ul bezge yakın halıklardan bulsa , bezge bu cirlerde torırga mömkinlek bulmas hem bezge monnan ikençe cirge küçep kitüden başka çara kalmas", - dideler. Şunnan soñ min, atka atlanıp, alar belen yılga buyına bardım. Mene minem aldımda şul keşe, kürem: anıñ

[3] Gıyleceddinov, age. s. 22-23

ozınlıgı minem terseklerem belen ülçegende, unike tersek bulır. Başı iñ zur kazannıñ zurlıgı kaderle, borını çirekten artık, ike küze gayet zur, barmaklarınıñ herkaysı çirekten artık. Anıñ küreneşe mine tege keşeler tösle kurkıga saldı. Bez anıñ belen söyleşe başladık, e ul bezneñ belen söyleşmi, tik karap kına tora ide. Min anı üzebezneñ tora torgan cirebezge kaytarttım ve visu halıklarına – e alar bezden öç ay barırlık yul yıraklıgında toralar- anıñ turında sorap hat yazdım.

Alar ise miña heber itep: bu keşe yeecüc hem meecüclerden dip yazdılar. Alar bezden öç ay barırlık yul yıraklıgında toralar. Alar belen bezne diñgez ayırıp tora, çönki alar diñgezneñ bezge karşı yarında yeşiler. Alar kırgıy hayvannar şikelle yakınlık iteşeler. Gıyzze ve cel alar öçen her könne diñgezden ber balık çıgara, hem alarnıñ herkaysı, kilep, yanındagı pıçak belen, üzene hem gailesene küpme kerek, şul kader añardan kisep ala. Eger de ise ul üzene hem gailesene citerlek kaderden artık alsa, ul çakta anıñ éçe avırta. Kayber çakta ul ülep te kuya, ul çagında barısı da üleler. Kayçan ise alar balıktan üzlerene kirek kader gene alalar iken, ul balık eylene de diñgezge töşep kite. Hem şulay itep alar kön ve tön şul reveşçe tereklek iteler.

E bezneñ belen alar arasında ber yaktan – diñgez, ikençe yaktan- eylenderep algan tavlar hem kirte, ve şulay uk, gadette, alar çıga torgan kapka bar. E kayçak ise gıyzze ve cel alarnı keşeler yeşi torgan cirge çıgarırga telese, ul alarga kirtene aça hem diñgez suvı cerge señe, alar öçen balık kilüve de tuktıy".

Şunnan min bu keşe turında annan soradım, hem ul eytte: "Ul bernikader vakıt minem yanımda yeşede hem şulay bula torgan ide: aña bala karasa, ul bala üle, korsaklı hatın karasa, ul hatın yögen töşere ide. Hem bolay da bulgaladı: eger ul berer keşene élekterep alsa, anı hiç te cibermi, ike kulı belen ütergençe kısa ide. Monı kürgeç, min anı ber biyik agaçka astırıp kuydım, ul şunda ülde. Eger de anıñ söyekleren hem başın küreseñ kilse, sineñ belen barıp, anı siña kürsetem",- dide. Min eyttem: "Vallahi, minem anı bik küresem kile", -didem.

Hem şunnan ul, atka atlanıp, minem belen, biyik agaçlar üsken zur urmanga bardı. Ul mine zur ber agaç yanına kiterde, anıñ töbende tegeneñ başı yata. Min anıñ kismek kader başın kürdem, kabırgaları kipken zur palma agaçı botaklarına ohşagan, şunıñ şikelle yuan ike sıyrak ve tersek söyeklere. Min ise gacepke kaldım da kaytıp kittem.

IV: Dinî Efsaneler / Kahramanların ve Tanrıların Mitleri

3. Büyük Gövdeli İnsan

Tikin, bir gün bana, Bulgar padişahının ülkesinde çok büyük gövdeli bir erkeğin olduğunu söylemiş idi. Daha sonra bu ülkeye gelince ben padişaha onu sordum. O bana şöyle söyledi: "Evet, eskiden bizde o insan vardı; lâkin şimdi öldü. O, buranın insanlarından ve adi kişilerden değildi. Onun gelmesi şöyle olmuştu: Tüccar olan birkaç kişi her zaman olduğu gibi İdil nehrine gelmişler. Bu sırada nehir yükselmiş ve suyu yarlarından taşmış.

O gün benim aklıma gelmedi, ama tüccarlar yanıma geldi ve bana şöyle söylediler: "Ey padişah! Sudan bir kişi yüzüp çıktı. Eğer o bize yakın halklardan biri ise, bizim bu yerlerde yaşama imkânımız kalmaz, bu yüzden buradan başka bir yere göçüp gitmenin dışında çare yoktur." Bundan sonra ben ata binip onlarla nehrin kıyısına gittim. O zaman önümde o adamı gördüm. Uzunluğu benim dirseklerimle ölçüldüğünde on iki tirsek olur, başı en büyük kazanın büyüklüğü kadar, burnu ve parmaklarının her biri çirikten fazla, iki gözü ise çok büyüktü. Onun görünüşü öteki insanlar gibi beni de korkuttu. Biz onunla konuşmaya başladık, ama o bizimle konuşmuyor. Yalnız bakıp duruyordu. Ben onu yaşadığımız yere getirttim ve Visu halklarına-onlar bizden üç ay uzaklıktaki yerde yaşarlar- onun kim olduğunu sormak için mektup yazdım.

Onlar ise bana haber edip "Bu kişi Yec'üc ve Me'cüc'lerdendir. Onlar bizden üç aylık uzaklıkta yaşarlar. Onlarla bizi deniz ayırır. Onlar denizin karşı kıyısında yaşarlar. Vahşi hayvanlar gibi cinsi münasebette bulunurlar. Aziz ve celil olan (Allah), onlar için her gün bir balık çıkarır ve onların her biri gelip bıçak ile kendisine ve ailesine ne kadar gerekiyorsa o kadarını kesip alır. Eğer o kendisine ve ailesine yetecek olandan fazla alırsa, o zaman onun içi ağırır. Bazen o ölebilir, o zaman hepsi ölür. Bazen de onlar balıktan kendilerine gereken kadarını yine alırlar, balık dönüp denize dalıp gider. Onlar gündüz gece böyle yaşarlar.

Ama bizimle onlar arasında bir taraftan deniz, diğer taraftan çevreyi saran dağlar ve engeller vardır. Böyle de olsa onların dışarı çıktıkları bir kapı vardır. Bazı zamanlar ise aziz ve celil olan (Allah), onları insanların yaşadığı yere çıkarmak

isterse, onlara engeli açar ve deniz suyu toprağa siner, balığın onlara gelmesi de durur."

Sonra ben bu insanı sordum ve o bana şöyle söyledi: "O benim yanımda yaşarken şöyle olaylar olmaktaydı: Ona çocuk baksa o çocuk ölür; hamile kadın baksa o kadın çocuğunu düşürürdü. Eğer o, bir insanı eline alıp yukarı kaldırsa, onu hiç de yerine koymaz, iki kolu ile öldürünceye kadar sıkıştırırdı. Bunu görünce ben onu büyük bir ağaca astırdım. O, orada öldü. Eğer onun kemiklerini görmek istersen seninle gelip onu sana gösteririm." Ben, "Vallahi ben onu görmeyi çok istiyorum." dedim.

Böylece padişah ata binip benimle büyük ağaçların yetiştiği, kocaman bir ormana geldi. Beni büyük bir ağacın yanına getirdi. Ağacın dibinde onun başı yatıyordu. Ben onun tekne kadar büyük başını gördüm. Kaburgaları kurumuş büyük bir palmiye ağacının budaklarına benzemişti, iki kaval kemiği ve dirsek kemikleri de palmiye gibi kalındı. Ben ise şaşırıp kaldım ve geri dönüp gittim.

Bolgar Pehlevanı[4]

Dehi, Bolgar cirende min ber zur keşe kürdem. Ul keşe Hud zamanında gadlar neselennen, imeş. Bu keşeneñ buyı cide zirag kaderle ide. Üze Bolgar padişasınıñ hezmetende ide.

Padşa anı üzene yakın kıldı hem aña sugış kiyeme ve olug kazan misalında sugış bürege yasatkan.

Anı sugışka arba belen alıp baralar, çönki anı yöklerge teveneñ köçe citmider. Ceyev yörep meşekatlenmes öçen, ul sugışta da arba belen yöri.

Ceyevle keşelerne ul kulındagı ozın tayagı belen ütere. Ul tayaknı kütererge hiç keşeneñ köçe citmider. Emma anıñ kulında ul bezneñ kulıbızdagı ber keçkene tayak misalında gınadır. Törekler anı kürgeç kurkalar hem, ul karşı kilse, ciñeleler. Üze, şulay bulsa da, kürkem sıyfatlı, hoklı ve figıle de yahşı.

[4] Gıyleceddinov, age. s. 24

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

4. Bulgar Pehlivanı

Bulgar ülkesinde iri yapılı bir insan gördüm. Güya o adam Hud zamanındaki Ad kavmindenmiş. Bu adamın boyu yedi zirag kadardı. Kendisi Bulgar padişahının hizmetindeydi.

Padişah onu kendisine yakın gördü, ona savaş giysisiyle birlikte kazan kadar büyük bir börk yaptırdı.

Onu savaşa araba ile alıp giderlerdi. Çünkü onu taşımak için devenin gücü yetmiyordu. Yaya yürüyüp zorluk çekmesin diye o savaşta arabayla dolaşırdı.

O, yaya insanları elindeki uzun sopa ile öldürürmüş. O sopayı taşımaya hiç kimsenin gücü yetmezmiş. Ama onun elindeki uzun sopa, bizim elimizdeki küçük bir sopa gibidir. Türkler onu görünce korkarlar ve ona karşı gelenler yenilirler. Böyle olsa da, onun görünüşü olağanüstüdür, mizacı ve yaptığı işler de iyidir.

Defgıy Hem Anıñ Señlese[5]

Biş yöz yegermençe yılda min Bolgarda gad halkı tokımınnan bulgan tere keşe kürdem. Anıñ biyikligi cide tersekten artık ide. Anı Defgıy dip atap yörteler. Kultık astına keçkene balanı kıstırgan keşe şikelle, ul atnı üzeneñ kultık astına kıstıra torgan ide. Hem bolay bulgan: bu ölkede sugış çıkkan vakıtlarda, kulına tayak totkan şikelle, ul üsep utırgan imen agaçın yolkıp alıp kına sugışkan; eger de anıñ belen filne suksa, ul, hiçşiksez, anı üterer ide.

Ul yahşı ihtiramlı ide. Minem belen oçraşkan vakıtta, ul miña selam bire hem hörmet ite ide. E min anıñ belen isenleşken vakıtta, minem başım anıñ tik tübenge kabırgalarına kader gene cite ide.

Şundıy uk zurlıkta anıñ señlese bar ide. Ul da Bolgar şeherende yeşede. Bervakıtnı ul iren üzeneñ kükregene kıskan hem anıñ kabırgaların sındırgan da, ire şunda uk ülgen, dip söyledeler. Anıñ ireneñ iseme Adem bulgan.

---

[5] Gıyleceddinov, age. s. 24

Bolgar şeherende ber munçadan başka, ul hatınnı sıydıra torgan başka munça bulmagan. Bu munçanıñ biyiklege anıñ buyına yaraklı itep éşlengen. Munçanıñ işeklere de kiñ bulgan.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

5. Defgıy ve Onun Kız Kardeşi

Beş yüz yirmi yılında (M. 1135) ben Bulgar'da Ad halkından sağ bir adam gördüm. Onun uzunluğu yedi tirsekten fazlaydı. Ona Defgıy derlerdi. O, koltuğunun altına küçük bir çocuğu sıkıştırmış insan gibi, atını koltuğunun altına sıkıştırıp durmuştu. Bazen bu ülkede savaş çıktığında elinde sopa tutuyormuş gibi, büyümüş bir meşe ağacını yolup, onunla savaşırmış. Onunla file vursa, hiç şüphesiz onu öldürürdü.

O çok hürmetli bir kişiydi. Benimle karşılaştığı zaman bana selam verir ve hürmet gösterirdi. Ben ona hâl hatır sorarken, başım onun yalnızca alttaki kaburgalarına kadar yetişirdi.

Onunla aynı irilikte bir kız kardeşi vardı. O da Bulgar şehrinde yaşadı. Bir gün o, kocasını göğsüne kıstırmış ve onun kaburgalarını kırmış. Kocası hemen orada ölmüş, diye söylediler. Onun kocasının ismi Adem imiş.

Bulgar şehrindeki bir hamamın dışında o kadının sığacağı hamam yokmuş. Bu hamamın büyüklüğü onun boyuna uygun olarak yapılmış. Hamamın kapıları da genişmiş.

Aydarhan Hem Sehabeler[6]

Bolgar şehere élek bik zur bulgan, zur –zur kibetler buyınnan –buyına tezelep kitken. Anıñ başında Aydarhan digen gayretle patşa torgan.

Aydarhannıñ yegerme yeşke citken Tuybike atlı kızı bar iken.

Möhemmet galeyhesselam öç sehabene yanına çakırıp algan. Alarnıñ berse –Zöbeyer bine Telka, ikençese –Zöbeyer bine Cedga, öçençese- Gabdrahman. Şularga resülula tayak birgen, çalmasın salıp birgen, kara savıtı birgen:

[6] Gıyleceddinov, age. s. 24-26

-Mene Şehri Bolgar yortına yünelegez, uramnarında yöregez, bez tabiblarbız diyegez,- digen.

Bolar Bolgar yortına kilep citeler, uramda yöri başlıylar.

Aydarhannıñ vezire de uramda yöri iken. Ul sehabelerne küre de yannarına kile. Sorıy alardan:

-Sez kemner, kayan kildegez?

-Bez mene Mekke-Medineden kildek.

-Nerse, satu itergeme?

-Yuk, bez satuçılar tügel, bez tabiblar,- diler bolar.

Tegelerne kaldırıp, vezir patşa yanına kite. Aydarhannan söyençe ala bu:

-Bezneñ şeherge öç sehabe kilgen, deva itep yörebez, dip eyteler, -di.

Aydar patşa eyte:

-Alıp kayt üzleren, -di.

Vezir sehabelerne alıp kayta sarayga. Hezer utırta bolarnı. Şunnan patşa kere. Aydarhan patşa sorıy bolardan:

-Sez kayan kildegez?- dip

-Bez Mekke-Medineden im itü, deva itü öçen kildek,- diler alar.

-Mene minem yegerme yeşlek kızım bar, avırıy, şeşep- şeşep çıkkan.

-Deva bar, - diler sehabeler,- hezer kayın seberkese kirek bulır.

-E-e, kayın seberkese bezde küp,- di patşa.

-Yuk,- diler alar,- bezneñ tayaktan üsken seberke kirek.

Ber urınga tayak kadap kuyalar.

Gabdrahman sehabe namaz ukıp tora, tayak utırtkan cirden su çıga, küz aldında kayın seberkese üse.

Aydarhan padşa bu éşke heyran kala.

Seberkene bireler patşaga.

Mene kıznı hemmamga alıp kileler. Anı ceyme belen kenizeklere küterep kere. Kızlar çabındıralar, yuyındıralar.

Tuybike üze kiyene.

-Min, - di, -üzem gene çıgam, -di.

Ayakka basa. Temam terele bu.

Kız eniseneñ bülmesine kere. Enise bik aptırıy, Aydarhan patşa yanına kerep kite, kızniñ tereleve turında heber bire.

Hezer Aydarhan sehabelerge eyte:

-Kızımnı birem beregezge,- di.

Kızni korenhafiz Telkaga birerge bula.

Sehabeler Möhemmet peygamberge hat yazlar. "Al",- di, peygamber eyte.

Kızına da, atasına da:

-İmanga kilegez, -diler bolar.

-Böten şehere imanga kiterem,- di patşa.

Ul böten şeherne möselman ite.

Tuybike belen sehabe Telka yegerme biş yıl berge toralar.

E tege tılsımlı tayak utırtkan cirden çıkkan koyını halık izge koyı itep sanıy, Tuybike koyısı dip yörte. Anıñ suvı bik çista, bik temle bula. Hezer ul koyı yuk inde.

IV. Dinî Efsaneler / Kahramanların ve Tanrıların Mitleri

6. Aydarhan ve Sahabeler

Bulgar şehri eskiden çok büyükmüş; büyük büyük dükkanlar, boydan boya diziliymiş. Onun başında Aydarhan denilen gayretli bir padişah varmış.

Aydarhan'ın yirmi yaşına gelmiş Tuybike adlı bir kızı varmış, hasta imiş.

Muhammet Aleyhisselâm üç sahabesini yanına çağırmış. Onların ilki Zübeyir bin Telka, ikincisi Zübeyir bin Cedga, üçüncüsü ise Abdurrahman imiş. Resulullah onlara bir asa, başından çıkardığı sarığı ve kara bir küp vermiş.

-Şimdi Şehri Bulgar'a yöneliniz. Sokaklarında yürüyünüz ve "Biz tabipleriz." deyiniz, demiş.

Bunlar Bulgar ülkesine gelip ulaşmışlar, sokakta yürümeye başlamışlar.

Aydarhan'ın veziri de sokakta yürüyormuş. O sahabeleri görmüş ve yanlarına gelmiş. Onlara şöyle sormuş:

-Siz kimlersiniz, nerden geldiniz?

-Biz Mekke ve Medine şehirlerinden geldik.

-Neye, ticaret yapmaya mı?

-Yok biz tüccar değiliz, biz tabibiz, demişler bunlar.

Vezir onları bırakıp padişahın yanına gitmiş. O Aydarhan'dan müjde istemiş:

-Bizim şehrimize üç sahabe gelmiş. Hastaları tedavi ettiklerini söylediler.

Padişah Aydar şöyle söylemiş:

-Alıp getirin kendilerini.

Vezir sahabeleri alıp saraya getirmiş. Hemen bunları oturtmuş, sonra padişah içeri girmiş. Padişah Aydarhan bunlara sormuş::

-Siz nereden geldiniz?

-Biz Mekke ve Medine şehirlerinden, hastaları tedavi etmek için geldik, derler onlar.

-Benim yirmi yaşında bir kızım var, hasta, vücudunda şişlikler çıkmış.

-Tedavisi var, kayın süpürgesi gerekli, demişler sahabeler.

-E e, kayın süpürgesi bizde çok, demiş padişah.

-Yok bizim asadan yetişen süpürge gerek.

Asayı bir yere dikip bırakmışlar.

Sahabe Abdurrahman namaz kılmış, asanın dikildiği yerden su çıkmış, kayın süpürgesi gözlerinin önünde büyümüş.

Padişah Aydarhan bu işe hayran kalmış.

Süpürgeyi padişaha vermişler.

Hemen kızı hamama getirmişler. Cariyeler onu çarşaf ile taşımışlar. Kızlar kayın dalı ile vura vura onu yıkamışlar.

Tuybike kendi başına giyinmiş.

-Ben kendim çıkarım, demiş.

Ayakta durmuş, tamamıyla iyileşmiş.

Kız annesinin odasına girmiş. Annesi çok şaşırmış ve padişah Aydarhan'ın yanına gitmiş, kızının iyileştiğini haber vermiş.

O zaman Aydarhan sahabelere şöyle söylemiş:

-Kızımı birinize vereyim.

Kızını Kur'an'ı hıfz etmiş olan Telka'ya vermek istemiş.

Sahabeler Muhammet Aleyhisselâma mektup yazarlar. Peygamber "Al!" diye cevap vermiş.

Kızına ve babasına,

-İmana geliniz, demiş bunlar.

-Bütün şehri imana getireyim, demiş padişah.

O, bütün şehri Müslüman etmiş.

Tuybike ile sahabe Telka yirmi beş yıl birlikte yaşamışlar.

Halk tılsımlı asanın dikildiği yerden çıkan kuyuyu kutsal sayar ve Tuybike kuyusu diye adlandırır. Onun suyu çok temiz ve çok tatlıdır. O kuyu günümüzde kaybolmuştur.

Gabdeşşems[7]

Kazannan çitte hezer İske Bolgar dip yörtelgen urınga Gabdeşşems 200 gesker belen kilep töşken. Bilgele ine, gesker belen kilgeç, bu urında ul şaktıy nık köçeygen.

Kilüçeneñ isemennen ük kürenep torgança ("şems" koyaş digenne añlata), Gabdeşşems koyaşka tabıngan. Üze allaga sığınmagaç, cirle halıkka da koyaşka tabınırga dip emer birgen. Lekin şul kiçne ük ul ber töş küre: çal gına sakallı ber kart aña: "Sin Gabdeşşems tügel, e Gabdrahman, şulay bulgaç, sin allaga tabınırga, allaga sığınırga tiyiş. Sin allaga tabın", - dip öç mertebe kabatlıy da yuk bula. Gabdeşşems ise, canına tınıçlık taba almıyça, böten falçılarnı, töş yuravçılarnı cıyarga boyıra. Ber ay yurıy almıylar töşne.

Könnerden ber kön, altın tacın salıp yoklarga yatkaç, kinetten berev kilep, karavat ayakların çaba hem tacın alıp: "Gabdrahman, min töş yurarga kildem", di. Bu –Hozır galeyhisselam bula. Şunnan Gabdeşşems, halıknı koyaşka tabınırga digen süzennen kire kaytıp, geskeren de, ata- anasın da allaga tabınırga mecbur ite, üze de allaga sığına başlıy.

[7] Gıyleceddinov, age. s. 26

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

7. Gabdeşşems

Gabdeşşems iki yüz askeriyle Kazan'ın dışındaki Eski Bulgar denilen yere gelip konaklamış.

Gelenin isminden göründüğü gibi ("şems" güneş demektir) Gabdeşşems güneşe taparmış. Kendisi Allah'a sığınmayınca yerli halka da "Güneşe tapının!" diye emir vermiş. Lâkin o gece, bir düş görmüş. Ak sakallı bir ihtiyar ona "Gabdeşşems, Allah'a sığınmalısın, sen Allah'a tapın." diye üç defa tekrarladıktan sonra yok olmuş. Gabdeşşems ise huzura eremeyince bütün falcılarının ve düş yorumcularının toplanmasını buyurmuş. Onlar rüyayı bir hafta yorumlayamamışlar.

O, günlerden bir gün, altın tacını çıkarıp uykuya yatınca ansızın biri gelip kerevetin ayaklarını keser ve tacını alıp "Abdurrahman, ben düş yormaya geldim." der. Bu, Hızır Aleyhisselâm imiş. Ondan sonra Gabdeşşems halkı güneşe tapınmaya zorlamaktan vazgeçip askerini, anne ve babasını Allah'a tapınmaya mecbur eder. Kendisi de Allah'a sığınmaya başlar.

Söleyman Huca[8]

Möhemmet peygamber isen çagında Mekke şeherennen ber zur galim keşe İdel buyına din öyreter öçen ciberelgen iken. Bu keşe Söleyman atlı bulıp, galim bulganga küre, anı Söleyman Huca dip yöretkenner, di.

Söleyman Huca Mekke şeherennen, zur gazaplar kürep, Şehri Bolgarga kilgen, di.

Şehri Bolgarda Söleyman Hucanı han, üzeneñ sarayında totıp, soñınnan anı, ilne agartır öçen, bezneñ yakka cibergen. Söleyman Huca ilge çıgıp, zur medrese açıp, bik zur mullalar çıgargan. Alar, avıllarga taralıp, ilne agartkannar, di. Söleyman Huca bik küp tellerne belgen, ul Bolgar ilen bik nık yaratkan, şunıñ öçen kire Mekkege kaytıp kitmegen. Ul bezneñ bu yak halkın yaratıp söyle iken. Söleyman Huca eyte bulgan: "Şehri Bolgar cire bereketle cir, ul cirge islam kılıç köçe belen

[8] Gıyleceddinov, age. s. 26-27

taralmagan. Bolgar ilendege halık islam dinen üzlere telep kabul itkenner, şunıñ öçen comga namazında hotbeler agaç tayak totıp kına ukıla", dip.

Mene şuşı Söleyman Huca bezneñ İske Salman avılınıñ berençe kart ve izge babası. Ul bezneñ Salman avılın nigezlevçe bababız bulgan. Şunıñ isemennen avıl Salman dip atalgan, di.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

8. Süleyman Hoca

Muhammet peygamber sağken Mekke şehrindeki büyük bir âlim İdil boyuna din öğretmek için gönderilmiş imiş. Bu kişinin adı Süleyman'mış ve âlim olduğu için onu Süleyman Hoca diye çağırırlarmış.

Süleyman Hoca büyük azaplar çekerek Mekke şehrinden Bulgar'a gelmiş.

Han, Bulgar şehrine gelen Süleyman Hocayı bir süre sarayında tutup, sonra ülkesine kültür yayması için bizim tarafa göndermiş. Hoca ülkeye gelip, büyük bir medrese açmış ve büyük mollalar yetiştirmiş. Onlar köylere dağılıp ülkeye kültür yaymışlar. Süleyman Hoca pek çok dil biliyormuş. O, Bulgar ülkesini çok sevmiş, bu yüzden Mekke'ye dönüp gitmemiş. Bizim yörenin halkını sevdiğini söylermiş. Süleyman Hoca şöyle dermiş: "Bulgar şehrinin toprağı çok bereketli. Orada İslâm kılıç gücüyle dağılmamış. Bulgar ülkesindeki halk İslâm dinini kendi istekleriyle kabul etmiş. Bunun için Cuma namazında hutbeler ağaç asa tutularak okunur."

İşte bu Süleyman Hoca, bizim Eski Salman köyünün ilk ihtiyar ve evliya atasıdır. O bizim Salman köyünün temelini atan atamız imiş. Onun isminden dolayı köy Salman diye adlandırılmış.

Tuybike Medresese[9]

Şehri Bolgarda bik galim ber abıstay yeşegen. Anıñ iseme Tuybike bulgan. Ul bik danlıklı hatın iken. Şehri Bolgarnıñ olısı- keçese Tuybike abıstaynı beleler, herber eşlerende añar, "ana" dip, kiñeş iteler iken. Tuybike abıstaynı Şehri Bolgar hanı da olılıy iken.

---

[9] Gıyleceddinov, age. s. 27

Tuybike dip bu abıstay şunıñ öçen atalgan, di: ul tuylarda bula torgan üpke-sapkalarnı, bozılışu, ayırılışularnı betere, kız belen yeget arasın kileştere iken, herkemne üget- nesihet belen dimli, duslaştıra iken. Tuy bit ber de üpkesez bulmıy, diler, mene bu Tuybike abıstay şul üpkelerne betere iken.

Tuybike abıstay üze han neselennen bulgan, di. Şehri Bolgarda anıñ bik zur kızlar medresese bulgan iken. Anda törle illerden bik küp kızlar kilep zur galim bulıp çıkkançı ukıy torgan bulgannar, di.

Ul medresene "Altmış altı abıstay medresese" dip yörtkenner, di. Anı "Altmış altı abıstay medresese" dip şunıñ öçen atagannar, di: bu ukıp yörüçe abıstaylar izge abıstaylar bulgannar iken. Alar üzlere Biler şeherennen Şehri Bolgarga barıp sabak ukıylar iken.

Bu altmış altı abıstay irte namaznıñ sönneten- Biler şeherende, e farızın Şehri Bolgarda ukıylar iken. Bolar sehabelerneñ şekertlere bulgannar, di. Bolarnıñ kullarında timer tayaklar bulgan, di. Bilerden Şehri Bolgarga sabak ukıp yöri –yöri, alarnıñ kullarındagı timer tayakları aşalıp, kıskarıp betken iken. Bolar Bilerden Yanbaktıga, annan Şirbetlege, annan Şehri Bolgarga baralar iken.

Tuybike abıstaynıñ emere belen, bu altı abıstay, altmış altı yakka taralıp kitep, küp halıknı hak yulga kündergenner, di.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

9. Tuybike Medresesi

Şehr-i Bulgar'da çok âlim bir abıstay yaşamış. Onun ismi Tuybike imiş. O çok ünlü bir kadınmış. Şehr-i Bulgar'ın büyüğü küçüğü Tuybike abıstayı bilir, her işlerinde onu anar ve "ana" diyerek işlerini ona danışırlarmış. Tuybike abıstaya Şehr-i Bulgar hanı da hürmet gösterirmiş.

Tuybike denilen bu abıstay şu nedenle böyle adlandırılırmış: O düğünlerde ortaya çıkan her türlü öfke, kavga ve ayrılmaları bitirir; kız ile yiğidin arasını yaparmış. Kimleri öğüt- nasihat ile ikna etse, onlar dost olurlarmış. Düğün elbette öfkesiz olmaz derler, işte bu Tuybike abıstay bu öfkeleri bitirirmiş.

Tuybike abıstayın kendisi de han neslindenmiş. Şehr-i Bulgar'da onun çok büyük bir kızlar medresesi varmış. Oraya çeşitli ülkelerden pek çok kız gelip, büyük birer âlim olarak yetiştiriliyorlarmış.

O medreseyi "Altmış altı abıstay medresesi" diye adlandırmışlar. Ona "Altmış altı abıstay medresesi" demelerinin sebebi burada okuyan abıstayların, evliya abıstaylar olmalarıymış. Bunlar Biler (Büler) şehrinden Şehri Bulgar'a gidip ders okuyorlarmış.

Bu altmış altı abıstay sabah namazının sünnetini Biler şehrinde, farzını Şehr-i Bulgar'da kılarlarmış. Bunlar sahabelerin şakirtleriymişler. Bunların ellerinde demir asalar varmış. Biler'den Şehr-i Bulgar'a ders okumak için gide gele ellerindeki demir asalar aşınıp kısalmış. Bunlar Biler'den Yanbaktı'ya, oradan Şerbetli'ye, oradan da Şehr-i Bulgar'a giderlermiş.

Tuybike abıstayın emriyle bu altmış altı abıstay, altmış altı tarafa giderek birçok halkı hak yoluna razı etmişler.

Aksak Timer[10]

Ber avılda Gabdulla isemle keşe bula. Anıñ hatını yökle iken. Şuşı vakıtta bu ilneñ padişası töş küre. Töşende ber adem kilep anıñ başın kise. Şunnañ soñ ul, tegbirçeleren cıyıp, töşen yurata. Töş yuravçılar eyteler:

-Vet, padişahım, felen avılnıñ Gabdulla hatını Merfuga bügen bala tabaçak, şunıñ balası sine ütereçek,- diler.

-Bar, alıp kilegez, balasın üteregez, -di padişa.

Hezer at cigep kiteler de hatınnı alıp kileler.

-Anası isen kalsın, barı tik korsagın taptap, balasın gına üteregez,- di.

Meydanga salıp, hatınnıñ korsagın taptılar. Ana huşsız kala.

-İnde, padişahım, anası da ülde,- diler.

-Barıgız, irene biregez, alıp kaytıp kümsen,- di patşa.

İrene iltep bireler.

Hatın aynıy, terele. İrtegesen bala dönyaga kile. Ber küze sukır, di, ber kulı çulak, di, ber ayagı aksak, di.

---

[10] Gıyleceddinov, age. s. 29-31

Şundıy helde de ülmegeç, "bu timer iken" dip, moñarga "Aksak Timer" dip isem bireler.

Şulay itep, bala yeşi, üse. Sigez yeşene citkende, enise üle; tugız yeşene citkende, etise üle. Aksak Timer unike yeşende bayga kötüçe bulıp yallana. Bik şayan malay, şayan yeget bula. Baydan kaçkan kollar monıñ yanına kileler. Hezer baynıñ ber kuyın suyıp aşıylar. Kiç kayta da Aksak Timer:

-Ey hucam, bügen ber arıslan kilep ber kuynı aşadı, -di.

İkençe könne kile elege kollar unavlap. Şulay ite- ite bolar bula öç yözlep. Hezer bolar baynıñ kuyların kötüve belen kuvıp kiteler.

Tora- bara bolar sigez yözge tulalar. Sigez kervannı talıylar. Annarı alarnıñ sanı ber meñge cite. Meñ döyelere bula.

İnde hezer Aksak Timer niçek padişa bulırga dip uylıy başlıy. Şulay uylanıp utırgan vakıtta küre: ber aksak kırmıska azaplanıp agaç başına menep bara. "Kara ele, bu mesken garip te, saray başına menep, padişa bulma keli, nige min padişa bula almam iken",- di. Uylana da: "Tukta, heyle taptım", -di. Barlık keşeleren cıya da:

-Arabızdan ber padişa kirek, niçek saylıybız, kemne saylıybız?- di. –Yarıy, min tayagımnı utırtam da tayakka büregemne élep kuyam,- di. – Kem aldan barıp ala bürekne- şul padişa bula,- di.

Meñ keşeden unsigez keşene saylap çıgaralar alga. "Ber, ike, öç!" diyüge, ikençe tayaknı atıp cibere de, tege tayaktagı bürekne sugıp töşere.

-Barmagız, bürek mineke,- di.

Şulay itep, Aksak Timer padişa bula. Padişa bula da:

-Barıgız,- di,- bişer-bişer bülenep kitegez başka şeherlerge, -di. –Anda nindi heberler bar, şunı belep kilegez, -di.

Kiteler. Fan digen şeherden padişa erme belen çıgarga cıyına yulbasarlarnı totarga, çönki kayçannan birle kervan kergene yuk bazarga mallar belen.

Hezer mallarnı meñ devege töyep, Aksak Timer üze kervan başlıgı bulıp, yulga çıgalar. E şeherden biş yöz soldat belen Fan padişası çıga. Oçraşalar bolar.

-Kayan kilesez?

-Felen şeherden.

-Yulda ul-bu yukmı?

-Yuk, bik tınıç kildek, e sez kem bulasız soñ?- di Aksak Timer.

Padişa eyte:

-Elle kayçannan birle kervan ütkene yuk, kervan oçramasmı iken dip, seyranga çıkkan idek,- di.

-Ey padişahım, alaysa üzeñe alsana mallarımnı,- di Aksak Timer.

Padişa:

-Kaya, üzem karıym ele mallarıñnı,- di.

Patşa iyilep, monıñ malın karagan vakıtta, Aksak Timer anıñ başın kisep töşere de tacın alıp ta kiye. Tegeler aptırap kala.

Aksak Timer Fan padişası bula da, bolarga:

-Eydegez, şeherge kaytıyk,-di.

Şeherge kaytıp kiteler.

Şunnan soñ bolar İstambulga yüneleler, sugışırga. İstambulda cide kat nıgıtma bula. Kapka ber gene. Şeherge cide kat eylenep kererge kirek. Monda öç yıl sugışalar. İnde İstambul halkın ciñe almagaç, şeherne kamap alalar. Şeherne kamagaç, Aksak Timer çişene de viç zegfran belen koyına- avıruga salına. Annarı ilçesen ciberep, İstambul padişasın çakırtıp kitere.

-Ya şahım,- di İstambul padişahına.- Behillek bir, aktık könnerem,- di.

Padişa küreşken vakıtta Aksak Timer anıñ çeçennen totıp alıp küterep bere de, padişa büregen kiyip, şeherge kilep kereler. İstambulnı alalar. Şulay itep, kile-kile, Kazanga kilep citeler. Annarı Deveş şeherende kız patşanı alalar. Deveş hezer avıl bulıp kalgan inde. Monda kem Aksak Timerne yamanlap söyli, şunıñ kapkasın kara belen buyıylar. Kem maktap söyli, anı ak belen yazalar. İrtegesen kara belen yazılgan kapka hucaların alıp çıgıp ütereler.

Şulay itep, Aksak Timer cite Vladimirga. Vladimir knyezeneñ kızı yögerep çıga da:

-Ye, Aksak Timer, -di,- monda sugışma inde, ber mogciza kürset,- di.

-Niçek kürseterge?

-Töş te aygıruñnı şeherge at.

Aksak Timer töşe de, aygırın kolagınnan totıp atıp cibere. Aygır Vladimir şehere urtasındagı çirkevneñ kıñgıravın özep, şeherden öç çakrım çitke töşep tibe de,

eylenep, kire Aksak Timer yanına kilep töşe. At tipken cirde kül barlıkka kile. Şunnan soñ kire borılıp kaytıp cite almıy Aksak Timer – yulda vafat bula. At tibep çıgargan elege külne Poganıy kül dip yörte, di, Vladimir halkı. Unikençe yıllarda gına kümdeler ele ul külne.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

10. Aksak Timur

Bir köyde Abdullah isimli biri varmış. Karısı hamileymiş. Bu sırada bu ülkenin padişahı bir düş görür. Düşünde bir adam gelip onun başını keser. Bu yüzden o, rüya tabircilerini toplayıp rüyasını yordurur. Rüya yorumcuları:

-Padişahım, filan köyden Abdullah'ın karısı Merfuga bugün bir çocuk doğuracak. Onun çocuğu seni öldürecek, derler.

-Gidip, alıp gelin ve çocuğunu öldürün, der padişah.

Hemen atlarını alıp giderler ve kadını getirirler.

Padişah:

-Anası sağ kalsın, yalnızca karnına bastırıp ezerek çocuğu öldürün, der.

Meydana getirip kadının karnına bastırırlar. Anne şuursuz kalır.

-Padişahım şimdi annesi de öldü, derler.

-Kadını götürüp kocasına verin, alıp geri götürüp gömsün, der padişah.

Kadını götürüp kocasına verirler.

Kadın kendine gelip dirilir. Ertesi gün çocuk dünyaya gelir: bir gözü kör, bir kolu çolak, bir ayağı aksak.

Bu halde de ölmeyince "Bu demir imiş!" deyip, "Aksak Timur" ismini vermişler.

Böylece çocuk yaşar, büyür. Sekiz yaşına geldiğinde annesi, dokuz yaşına geldiğinde ise babası ölür. Aksak Timur on iki yaşında bir zengine çoban olup çalışmaya başlar. Pek şakacı bir delikanlı, bir yiğit olur. Zengin adamdan kaçan köleler bunun yanına gelirler. Hemen zenginin bir koyununu kesip yerler. Aksak Timur gece geri döner:

-Ey sahibim, bugün bir aslan gelip bir koyunu yedi, der.

İkinci gün bahsedilen kölelerin onu birden gelir. Böyle yapa yapa bunlar üç yüz kişiye ulaşır. Onlar zenginin koyunlarını sürüsüyle önlerine katıp götürürler.

Gitgide bunlar sekiz yüz kişiye ulaşırlar, sekiz kervanı talarlar. Daha sonra onların sayısı bine ulaşır, bin develeri olur.

Bundan sonra Aksak Timur "Nasıl padişah olabilirim?" diye düşünmeye başlar. Böyle düşünüp dururken görür ki bir aksak karınca zorlanarak ağacın tepesine çıkıyor. "Bak hele, bu miskin garip de sarayın tepesine çıkıp padişah olmak istiyor. Ben niye padişah olamayacakmışım." der. Düşünürken "Dur, hile buldum." deyip bütün adamlarını toplar ve onlara şöyle der:

-Aramıza bir padişah gerek. Nasıl seçelim, kimi seçelim? Tamam ben asamı dikeyim ve asaya börkümü koyayım. Börkü kim önce gidip alırsa, o, padişah olsun.

Bin kişiden on sekiz kişi seçilip ileri çıkarlar. "Bir, iki, üç" deyince ikinci asayı atar ve diğer asadaki börkü vurup düşürür.

-Gitmeyiniz, börk benim, der.

Böylece Aksak Timur padişah olur. Padişah olunca:

-Beşer beşer bölünerek başka şehirlere gidiniz. Onlarda nasıl haberler var öğrenip geliniz, der.

Onlar giderler. Fan şehrinin padişahı, haydutları yakalamak üzere orduyu hazırlatır. Çünkü uzun zamandan beri kervanın mallarıyla pazara girdiği yokmuş.

Aksak Timur kervan başı olur, hemen malları bin deveye yükletip, yola çıkarlar. Fan padişahı beş yüz askerle şehirden çıkar. Bunlar karşılaşırlar.

-Nereden geliyorsunuz?

-Filan şehirden.

-Yolda kimse yok mu?

-Yok, pek sakin geldik. Siz kimsiniz? der Aksak Timur.

Padişah şöyle söyler:

-Uzun zamandan beri buradan hiçbir kervan geçmedi. Kervana rastlamaz mıyız diye çıkmış idik.

-Ey padişahım, öyleyse mallarımı kendine alsana, der Aksak Timur.

Padişah:

-Nerede, bakayım hele mallarına? der.

Padişah eğilip bunun mallarına bakarken, Aksak Timur onun başını keser ve tacını alıp giyer. Diğerleri şaşırıp kalır.

Aksak Timur Fan padişahı olur. Bunlara:

-Haydi şehre dönelim, der.

Geri dönüp şehre giderler.

Daha sonra bunlar savaşmak için İstambul'a yönelirler. İstambul'da yedi katlı sur varmış, kapısı ise bir taneymiş. Şehrin etrafında yedi kere dolaştıktan sonra içeri girmek mümkünmüş. Burada üç yıl savaşırlar. İstambul halkını yenemeyince şehri kuşatırlar. Şehri kuşatınca Aksak Timur soyunur ve baştan ayağa safran ile yıkanır, hastaymiş gibi görünür. Sonra elçisini göndererek İstambul padişahını çağırtıp getirtir.

-Ya şahım, helâllik ver, son günlerim, der İstambul padişahına.

Padişahla görüşürken, Aksak Timur, onu saçından tutup havaya kaldırarak yere çarpar ve padişahın börkünü giyinip ordusuyla şehre girer. İstambul'u alırlar. Böylece gele gele Kazan'a ulaşırlar. Sonra kız padişahtan Deveş şehrini alırlar. Deveş şimdi köy olarak kalmıştır. Burada kim Aksak Timur hakkında kötü bir söz söylerse onun kapısını karaya boyarlar. Kim överek anlatırsa kapısını beyaz ile yazarlar. Ertesi gün kara ile yazılan kapının sahibini çıkarıp öldürürler.

Böylece Aksak Timur Vladimir'e ulaşır. Vladimir knyezinin kızı önüne gelir:

-Ya Aksak Timur, şimdi burada savaşma, bir mucize göster, der.

-Nasıl göstermeli?

-İn de atını şehre at.

Aksak Timur iner ve aygırının kulağından tutup atar. Aygır Vladimir şehrinin ortasındaki kilisenin çanını kopartarak, şehrin üç kilometre dışına düşüp teper ve Aksak Timur'un yanına gelip düşer. Atın teptiği yerde göl meydana gelir. Aksak Timur bundan sonra geri dönüp gidemez, yolda vefat eder. Vladimir halkı atın tepip çıkardığı gölü Poganıy gölü diye adlandırır. On ikinci yıllarda o gölü toprakla doldurdular.

Barac Nesele[11]

Annan (Aksak Timer), uzıp-yörep, Haci Tarhan şeherene kilde. Orışıp-tukışıp Haci Tarhannı hem aldı, baktırdı. Anda biş-altı yıl tordı. Annan soñ yene Bolgar şeherene kilerge yaraklandı, küp-küp katargılar belen Bolgar şeheren alırga...mende. Kaysısı orışıp ul sefineneñ tış yagınan kildeler. Çirüveneñ sanın-hisabın allaheden gayre kem ise belmes ide...Ul deverde, ul zamanda Bolgar şeherende hannarı Gabdulla han digen ide. Gabdulla hanga ireşte: Aksak Timer kileder, dip. Şul zaman Gabdulla han leşker yıgdırdı, agır çirü hezer kılıp karşı yörde. Ahır ber-berege yulıgışıp katı orış kıldılar. Aksak Timerneñ orışına tüzmedeler, sındılar... Ülgene ülde, kalgannar şeherge kerep biklendeler. Aksak Timer kilep Şehri Bolgarnı cide yıl kımsap tordı. Tarih cide yöz yılda ide, zölhicce ayınıñ yigermesende Şehri Bolgarnı aldılar, herap kıldılar. Yöz de yigerme dürt olug bikler bar ide, alarnıñ temamısın kırdılar. Herkaysısınıñ kemsalel- leélüéel- meknün tik hatınnarını Aksak Timer yesir kıldı. Ul bikler éçende dürt bik olugları bar ide, asıl şahzadeler ideler. Berse İkbali bik, berse Kol Gali bik, yene berse Haşi bik, yene bere Mirkaşi bik diyerler ide, temamını helak kıldılar. Küp-küp halayık helak buldılar. Gabdulla hannı hem üterde, emma Gabdulla hannıñ ike ugli bar ide, berse Altın bik, ikençeseneñ atı Gıylem bik digen ide. Yavdan, kırgınnan kaçıp kalgan keşeler Altın bikne urman töbene iltep yeşerdeler. Bere cide yeşende, bere tugız yeşende ideler. Alarnı yahşı asrar ideler. Annan soñ Aksak Timer, Şehri Bolgarnı veyran kılıp herap kılgannan soñ, Büler şeherene kilde. Çirüve belen Büler şehereneñ karşısına kilep, urın kazıp yattılar, orış- tukış kılmadılar. Ul vakıtta Büler şehereneñ hanı Samat han digen ide. .....Halkı Barac atlı ide. Barac halkınıñ evvel zamandagı boringı töp yortı oşbu Zey tamagında bulır ide. Alıplar zamanı ide. Ber Barac digen ajdaha yılan kilde. Ul şeherneñ halkına köç zıyan kıla başladı. Çıgıp ajdaha belen sugıştılar, ciñe almadılar. Ahırı üzlere şeheren salıp kaçtılar. Bolgar şehere yakınına barıp Büler suvınıñ östene yort saldılar. Ul şeherleren hem Büler dip atadılar. Ul sebepten halıknı Barac halkı diyep ideler. Orannarı Barac ide. Anda Samat han eytte:

[11] Gıyleceddinov, age. s. 31-33

-Ah, ey Barac halkım, borın olug babalarıbız Baracnıñ zıyanınnan kaçıp, şeherleren salıp, oşbu cirge kilepler, mekam yort totıplar. İnde Baracdan köçlerek Aksak Timer kilde, şeherebez karşısına töşte, ni kılabız?- dide.

Anda ul Barac halkı eytteler:

-Ey hanım, irek sezlerneñder, bezler her ni disek, iregebez yuktır,- dideler. Emma boyırsagız, Aksak Timer leşkere belen hem orışırbız, ütererbez, ye üzebez ülerbez,- dideler.

Anda Samat han eytte:

-İnde minem karşımda ber kemem bardır, annan soruyım, ul ni boyırır, anıñ süzennen çıkmasmın,- dide. Ul veli keşene aldırıp soradılar, tekıy eytteler:

-Ey bezneñ olugıbız, inde bezler oşbu östebezge kilgen Aksak Timer belen orış kılıykmı?

Anda ul veli eytte:

-Huş, karıyık,- dip. Ber manaranıñ başına mende, tekıy Aksak Timerneñ çirüvene baktı. Karadı ise, kürde kem, Hozır galeyhesselem Aksak Timerneñ çirüvendeder. Ul manaradan töşep, Samat hannıñ kaşına kilde, tekıy eytte:

-Orışırga röhset yuktır. Hezret Huca Hozır galeyhesselam anıñ çirüvende bergeder. Teñre tegaleneñ tekdirene muyın sonmak kirekter, kapkalarnı açtırgıl,- dide irse, ul Samat hannıñ Barac halkı yıglaştılar, tekıy eytteler:

-Ni kılmak kirek, hak söbhene ve tegaleneñ hökemene muyın sonmak kirek,- diyep, temam şeherneñ kapugların açtılar. İrek saldılar, orışmadılar. Annan soñ hezrete Aksak Timer çirüve belen şehrege iñdeler, halıknı kırdılar. Emma anda Aksak Timer kiç buldı ise, üze şımçı bulıp, turısın orıp, halayıklarnıñ éçene kerep, sınap yörer ide.

-Ey halayıklar, yegetler, bu böleklek, bu kırgın bezlerge kemnene buldı? – diyip sorar ide.

Anda utırgannar eyter bulsalar:

-Bezne Aksak Timer bölderde, anıñ şomlıgınnan böldek, juyaldık,- digen keşelerne irtegesen temam ırıvı belen, tamırı belen helak kılır ide. Herkem ise, gönahnı üzennen belep, eyter bulsa ide "böleklek üz şomlıgıbızdan" diyip, anı

ütermede, talamadı, anı ciberdeler. Elkıyssa, kiçlerden ber kiçe Aksak Timer, üze şımçı bulıp, Barac halkınıñ arasına iñde. Tekıy eytte:

-Ey Barac halkı, bu bela sezlerge kandin kilde?

Anda alar eytteler:

-Kemnen idegen belmedimesen? Ebur Aksak Timer kilde, bezi kırdı, bölderde,- dideler. Anda ul kiçeneñ éçende ber olı bikneñ gakıllı tol kalgan hatını bar ide, ul eytte:

-Ey yigetler, bu bölekleklerne üz gönahıbıznıñ şomlıgınnan beleyek. Ul Aksak Timer ni kılır ide? Teñreneñ tekdireder,- dide. Ul hatınnıñ ire Cedeş digen ide, ul hezrete Aksak Timer kilmes borın ülgen ide. Ul Cedeş bikneñ ike uglı bar ide, berse İnsan ve berse İhsan digen ide. Ul kiçneñ irtegesen ul hatınnı uglannarı bele üz kaşına aldırdı. Bolar ni éşke aldırdıgın belmeyen, bezlerne üterer, diyip yıglaşıp kildeler.

Aksak Timer ul hatınga eytte:

-Sin, gönahıbızını üzebezden belerbez, diyepseñ, her éş üzebezneñ şomlıgıbızdin, diyep eyterseñ. İnde bu können soñ sine temam uglıñ- kızıñ, kardeşlereñ belen yarlıkadım. Her kanda söyseñ, şul tarafka kitkeysez, dide. Üze hem temam çirüge yar saldı:

-Bu keşege timeñner, malın talamañnar, hiç nersesene zıyan kitermeñner,- dide. –Üzene böleklekne, gönahnı üzennen kürdege öçen temam uglı, kızı, kardeşlere belen yarlıkap ciberdem.

Annan soñ ul ike bik, bere İnsan ve bere İhsan ikevse kiñeş itep, küçmege niyet kıldılar. İnsan bik eytte:

-Ey anam, min oşbu olug öyneñ éç yenige, tav cirene barırmın, anda mekam yort totarmın. Anıñ öçen kem, ul cir her cirden berükter, -dide.

Anası hem anıñ süzen yaratıp kabul kıldı. Emma énese İhsan bik ul tarafka barırga önemede.

-İske babalarım yortına barırmın, mekam yort totarmın, -dide.

İnsan bik eytte:

-Min ul cirge barmamdır,- diyep ayırıldı, tav tarafına kitte. Anası hem anıñ belen kitte. Anda barıp Göbene digen suvıñ buyında mekam tottı.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

11. Barac Nesli

Aksak Timur yürüye yürüye Astrahan şehrine geldi. Vuruşup savaşıp Astrahan'ı aldı ve boyun eğdirdi. Orada beş - altı yıl kaldı. Daha sonra yine Bulgar şehrine gelmek için hazırlandı, çok sayıdaki kadırgalarla Bulgar şehrini almak üzere yola çıktı. Bazısı vuruşup o sefinenin dış tarafına geldiler. Askerinin sayısını hesabını Allah'tan gayrı kimse bilmezdi.... O devirde, Bulgar şehrinin hanı Abdullah Han denilen kişiydi. Abdullah Han'a Aksak Timur'un gelmekte olduğunu haber verdiler. O zaman Abdullah Han asker toplattı, büyük bir ordu hazırlayıp karşı yürüdü. Birbirleriyle karşılaştıklarında şiddetli vuruşmalar oldu. Abdullah Han'ın ordusu Aksak Timur'un savaşına dayanamadı, kırıldı. Ölenler öldü, kalanlar şehre girip kapıları kilitlediler. Aksak Timur gelip Şehr-i Bulgar'ı yedi yıl kuşattı. Tarih 700 (1301) yılıydı, Ağustos ayının yirmisinde Şehr-i Bulgar'ı aldılar, harap ettiler. Yüz yirmi dört ulu beyleri var idi, onların tamamını kırdılar. Aksak Timur her birinin inci gibi yalnız kadınlarını esir etti. O beyler içinde dört ulu bey vardı, asil şehzadeler idiler. Bunlar İkbal Bey, Kul Ali Bey, Haşi Bey ve Mirkaşi Bey idi; hepsi helâk oldu. Birçok insan helâk oldu. Abdullah Han da öldürüldü. Ama Abdullah Han'ın Altın Bey ve İlim Bey adlı iki oğlu vardı. Savaştan- kırgından kaçan insanlar Altın Beyi ormanın içine götürüp sakladılar. Onların biri yedi, diğeri dokuz yaşındaydı. Onlar iyi terbiye edildiler. Aksak Timur Şehr-i Bulgar'ı viran edip, harabeye çevirdikten sonra Büler şehrine geldi. Askerleriyle Büler şehrinin karşısına gelip toprağı kazıp yattılar, savaşmadılar. O sırada Büler şehrinin hanı Samat Han idi. Halkı Barac adlı idi. Barac halkının eski zamanlardaki ilk yurdu Zey boğazında idi. Alpler zamanı idi. Barac denilen bir ejderha-yılan geldi. O, şehrin halkına çok fazla zarar vermeye başladı. Çıkıp ejderha ile savaştılar, yenemediler. Sonunda kendileri şehri bırakıp kaçtılar. Bulgar şehri yakınına gelip Büler nehrinin üst kısmında ev kurdular. O şehre Büler adını verdiler. O sebepten dolayı halka Barac halkı diyor idiler. Uranları barac idi. Orada Samat Han şöyle söyledi:

-Ey Barac halkım, eskiden büyük atalarımız Barac'ın zararından kaçıp, şehirlerini terk edip buraya geldiler. Makam-yurt tuttular. Şimdi Barac'dan daha güçlü olan Aksak Timur geldi, şehrimizin karşısına yerleşti. Ne yapalım?

Orada bulunan Barac halkı şöyle dediler:

-Ey Hanım, kudret sizlerdedir. Bizler ne desek de kudretimiz yoktur. Ama emrederseniz Aksak Timur'un askerleriyle savaşırız, ya onları öldürürüz ya da biz ölürüz.

Samat Han,

-Şu anda benim karşımda biri var. Ona sorayım, o ne buyurursa onun sözünden çıkmam, dedi. O veli kişiyi alıp getirip sordular. Şöyle söylediler:

-Ey bizim ulu kişimiz, şimdi bizler üzerimize gelen Aksak Timur ile vuruşalım mı?

O veli,

-Peki, bakalım, dedi. Bir minarenin başına çıktı ve Aksak Timur'un askerine baktı. Bakınca gördü ki Hızır Aleyhisselam Aksak Timur'un askerinin içindedir. O minareden inip Samat Hanın karşısına geldi ve şöyle söyledi:

-Vuruşmaya izin yoktur. Hazreti Hoca Hızır Aleyhisselâm Aksak Timur'un askerleriyle birliktedir. Tanrıtealâ'nın takdirine boyun eğmek gerek; kapıları açtır, deyince Samat Hanın Barac halkı ağlaştılar ve şöyle dediler:

-Ne yapmalıyız? Allahütealâ'nın hükmüne boyun eğmek gerek, deyip şehrin kapılarını tamamıyla açtılar. Özgürlükten vazgeçtiler, vuruşmadılar. Daha sonra Hazreti Aksak Timur, askeri ile şehre girdi, halkı kırdı. Ama Aksak Timur gece olunca, casus kıyafetine girip, doru atına gem vurup, halkın içine karışarak onları sınardı.

-Ey halk, ey yiğitler! Bu fakirlik, bu kırgın bize kimden geldi? diye sorardı.

Orada oturanlar deseler ki:

-Bizi Aksak Timur yıktı, onun korkusundan fakir kaldık, mahvolduk; böyle söyleyen insanları ertesi gün bütün kabilesi ve kökleriyle helâk ederdi. Ama kim günahı kendinde bulup; "Bölünmemiz kendi korkumuzdandır." derse onu öldürmüyor, talamıyor ve serbest bırakıyorlardı. Gecelerden bir gece Aksak Timur casus olarak Barac halkının arasına girdi ve şöyle sordu:

-Ey Barac halkı, bu belâ size nereden geldi?

Orada bulunanlar şöyle söylediler:

-Kimden geldiğini bilmiyor musun? Aç gözlü Aksak Timur geldi, bizi kırdı, yoksullaştırdı, dediler. Orada, o gece vaktinde bir ulu beyin akıllı ve dul kalmış karısı da vardı. O şöyle söyledi:

-Ey yiğitler, bu yoksulluğu kendi günahımızdan bilelim. Aksak Timur ne yapabilirdi? Tanrının takdiridir, dedi. O kadının kocasının adı Cedeş idi. O, Hazreti Aksak Timur gelmeden önce ölmüştü. Cedeş Beyin iki oğlu vardı: İnsan ve İhsan. Aksak Timur ertesi sabah kadını oğullarıyla birlikte karşısına getirtti. Bunlar niye getirildiklerini bilmedikleri için, "Bizleri öldürür." deyip ağlayarak geldiler.

Aksak Timur o kadına,

-Sen, günahımızı kendimizden biliriz, demişsin. Başımıza gelen her iş kendi korkaklığımızdandır, diye söylemişsin. Bugünden sonra seni, bütün oğlunu- kızını ve kardeşlerini affettim. Nereyi seviyorsanız oraya gidersiniz, dedi. Kendi ise bütün askerine haber verdi:

-Bu kişiye dokunmasınlar, malını talamasınlar, hiçbir şeyine zarar vermesinler, dedi. Kendisine yapılan tahribatın suçunu kendinde bulduğu için onu bütün oğlu, kızı ve kardeşleriyle birlikte affettim.

O iki bey, İnsan ve İhsan, birbirlerine danışıp göç etmeye niyet ettiler. İnsan Bey şöyle söyledi:

-Ey anneciğim, ben bu büyük yerin iç tarafına, dağlık kısmına, gidip orada yerleşirim. Bunun sebebi o toprağın her yerden daha sağlam olmasıdır, dedi.

Annesi de oğlunun bu sözünü beğenip kabul etti. Ama küçük kardeşi İhsan, o tarafa gitmek istemedi.

-Eski atalarımın yurduna gider, oraya yerleşirim, dedi.

İnsan Bey,

-Ben oraya gitmem, deyip ayrıldı; dağ tarafına gitti. Annesi de onunla birlikte gitti. Oraya gidip Göbene denilen suyun boyunda yerleşti.

Bolgarnıñ Harap Buluvı[12]

Elkıyssa, yulları Haci Tarhanga ogradı. Anda hem altı ay kaldılar, kışladılar. Yaz fasılında Şehri Bolgarga ireşteler...

Elkıyssa, bezneñ Bolgar ehle fısık ve gıysyan ile meşhur ideler.... allahe tegalege gasıy buldılar, allahe tegale şunıñ öçen Aksak Timer hezretne mösellet kıldı. Ul zamada Bolgarda Bikçura han ide. Mir Timer hezret Bikçura hanga ilçe ciberde:

-Ni öçen comga vegayet ukımazsızlar?

Bikçura golemelerene eytte:

-Mir Timerge ni cavap birersezler?

Golemelere eytteler:

-Kitaplar ile cavap birerbez,- dideler...

Bes, hezret Aksak Timer, Bolgarnıñ bu kavelleren işetep, gaskerene emer eylede:

-Uklarıgızını ve tuplarıgızını atıgız! Billahilgalielgazim, bu Bolgar şehereneñ urının naçiz ve nabud itermen! –dip ant éçte. Öç könneñ éçende şeherebezne nabud ve naçiz ilede, gaskereneñ hedene allahe tegaleden gayre belmes ide. Taş kalgalarıbızını, tup belen vattırıp, Vulgı töbene saldı. Bikçura hannıñ unike vezire ilen başların kisterde, lüélüél misal kızlarını ve hatınnarını, kol itep, gaskerlereneñ reislerene birdi. Utız altı golemene taganga astırdı, kalgan halıkını ber comganıñ éçende çitke kitmege emer eylede, "bu urında tormagız" dip hökem eylede. Canbaktı kart ıruvı ile çıktı- Canbaktı avılı buldı, ve yene bezneñ Möslim bababız ıruvı berle Taşbilge yılgasına töşte- Taşbilge avılı buldı. Teteş kart, ıruvı berle, Ak İdel yarına töşte- Teteş avılı buldı; Mamadış kart, ıruvı berle, Nokrat idelene töşte- Mamadış avılı buldı. Begzelere Kazan suvınıñ tamagında Yana Kazanga küçep kitteler, begzelere Uralnıñ cenüb şerkıysına Sarayçıkka küçteler, begzelere kırgız halkına kerdeler. Lya ilya nihaye etrafe galeme taraldılar. Elkıyıssa, tarih sigez yöz altmış tugızınçı yılında, mahe möherremde comga kön begde salatıl comga, rumiya ayınıñ yigerme cidençe könende Bolgar naçiz ve nabud buldı, dönyada iseme kaldı...

Ul zamanda Bolgarnıñ öy hisabı unike meñ de yigerme dürt öy ide. Şul Bolgarnı harap eylede, halkın etrafe galeme tarattı, ve hem Ak İdel yaranda Kaşan

[12] Gıyleceddinov, age. s. 34-35

didege şeher bar ide, anı hem şeherneñ nigezen beterep, şeher halkın etrafe galeme perakende eylede. Elkıyssa, Mir Timer hezrete Bolgarnı ve hem Kaşannı herap eylegeç, gazıylık öçen Meskevge kitte.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

D. Savaşlar ve Felâketlerle İlgili Efsaneler

12. Bulgar'ın Harap Edilmesi

Onların yolları Astrahan'a düştü. Orada altı ay kaldılar; kışladılar. İlkbahar mevsiminde Şehr-i Bulgar'a ulaştılar.

Bizim Bulgar halkı günah ve fitne ile meşhur idi. Allahütealâ'ya asi oldular. Allahütealâ onun için Aksak Timur'u onlara musallat etti. O zamanda Bulgar'ın hanı Bikçura Han idi. Mir Timur, Bikçura Hana elçi gönderdi:

-Niçin Cuma namazı kılmıyorsunuz?

Bikçura ulemalarına sordu:

-Mir Temir'e ne cevap verirsiniz?

Ulemalar:

-Kitaplar ile cevap veririz, dediler...

Aksak Timur Bulgarlar'ın böyle söylediklerini işitince askerlerine emretti:

-Oklarınızı ve toplarınızı atınız! Büyük ve yüce Allah'ın ismi üzerine yemin ederim ki Bulgar şehrini yok edeceğim, diye ant içti. Üç günün içinde şehrimizi yok etti. Askerinin sayısını Allahütealâ'dan gayrı kimse bilmezdi.Aksak Timur Bikçura Han ve on iki vezirinin başlarını kestirdi, inci gibi kızlarını ve kadınlarını köle edip askerlerinin reislerine verdi, otuz altı ulemayı darağacına astırdı, kalan halka Cuma günü başka bir yere gitmelerini emretti. "Bu yerde durmayınız." diye hükmetti. İhtiyar Canbaktı boyuyla çıkıp gitti ve Canbaktı köyünü kurdu. Yine bizim Möslim atamız boyuyla birlikte Taşbilgi nehrine indi ve Taşbilgi köyünü kurdu. İhtiyar Teteş boyuyla birlikte Akidil kıyısına inip, Teteş köyünü kurdu. İhtiyar Mamadış boyuyla birlikte Nokrat nehrine inip, Mamadış köyünü kurdu. Bazıları Kazan deresinin boğazındaki Yeni Kazan'a göçüp gittiler; bazıları Ural'ın güneydoğusuna, Sarayçık'a göçtüler; bazıları Kazak halkının arasına katıldılar. Dünyanın türlü türlü yerlerine dağıldılar. Sekiz yüz altmış dokuz (1464) yılının Muharrem (Eylül) ayının Cuma

günü, Cuma namazından sonra (Rumi takvimle Mayıs'ın yirmi yedinci günü) Bulgar yok edildi, dünyada yalnız ismi kaldı.

O sırada Bulgar'daki hane sayısı on iki bin yirmi dört idi. O, Bulgar'ı harap etti; halkını etrafa dağıttı. Akidil kıyısında Kaşan denilen bir şehir var idi. Onu da temelinden yıkarak şehir halkını etrafa dağıttı. Mir Timur Bulgar'ı ve Kaşan'ı harap edince savaşmak için Moskova'ya gitti.

Bülerne Yandıru[13]

Biler élek Büler isemle bulgan. Büler şeherene doşmannar sugış açkannar, lekin bik ozak ala almagannar. Ul vakıtta Bülerneñ eylene- tirese su bulgan. Doşmannar heylege kereşkenner: kügerçenner totıp alıp alarnıñ ayagına çüprek beylep, ut törtep cibergenner. Kügerçenner, Bülerdege küpsanlı salam tübele öylerge barıp kunıp, yortlar yanıp kitüge sebep bulgan. Şeherne saklavçılar yanıp torgan şeherneñ utın sündererge taşlangannar hem hendakten kitkenner. Doşmannarga şul gına kirek bulgan. Alar, sakçıları kitken hendakne sugışsız gına ütep, Bülerne cimerep, yandırıp taşlagannar.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

D. Savaşlar ve Felâketlerle İlgili Efsaneler

13. Büler'in Yakılması

Biler eskiden Büler isimli imiş. Düşmanlar Büler şehrine savaş açmışlar; lâkin uzun süre Büler'i alamamışlar. O sırada Büler'in her tarafı su ile kaplıymış. Düşmanlar hileye girişmişler; güvercinleri yakalayıp, onların ayağına çaput bağlayıp, ateşe verip göndermişler. Güvercinler Büler'deki çok sayıdaki saman tepeli evlere konarak evlerin yanmasına sebep olmuşlar. Şehri koruyanlar yanmakta olan şehri söndürmek için koşmuşlar ve hendeklerden çıkmışlar. Düşmanlara gereken de zaten buymuş. Onlar, koruyucular gidince hendekleri savaşmadan geçip, Büler'i yağmalayıp yakıp yıkmışlar.

[13] Gıyleceddinov, age. s. 35

Yanmıy Torgan Kız[14]

Üzeneñ doşmanı- Tuktamışnıñ artınnan kilgende, Tamerlan Oka yılgasınıñ urta agımı buylarına kilep cite hem monda anıñ armiyesen, bötenley tar-mar itep, İdelge kader kuvıp kite.

Şöhretle Bolgar şeheren Tamerlan utka tota hem keşeleren kılıçtan ütkere. Ciñüçeler derecege de, kartlıkka yeki yeşlekke de karamıyça, mondagı keşelerne hiç te kızganmıylar, bötenesen de diyerlek yuk iteler, kalgan hatın-kızlar hem balalar esirlekke alına.

Bolgarlarda ul vakıtta patşalık itken Gabdulla han, üzeneñ şeherne saklap kala almavın añlagaç, semyası hem kayber yakınnarı belen, şeherneñ iñ nık taş pulatlarınnan iseplengen Hökem palatasına kerep biklene. Şeherge kergeç, ciñüçeler bu binanı büreneler hem yanuçı matdeler belen eylenderep alalar da yandıralar. Gabdulla han hem anıñ belen berge binaga biklengenner, hannıñ kızınnan başkaları, barısı da helak bulalar.

Bolgarlar hannıñ bu kızın, üzeneñ akıllılıgı hem yahşılıgı öçen, izge dip atagannar, gadetten tış maturlıgı öçen aña "hur kızı" digen isem birgenner.

Teñre bu gadel kıznı gazaplap ütererge irek birmegen.

Hökem palatası yangannan soñ, ciñüçeler anıñ éçene kerseler, han kızınıñ bolgarlarda izge keşe dip yörtelgen Hisametdin isemle mullanıñ ak keyeme itegende yanmıyça utırıp kalganlıgın küreler.

Ülgen hannıñ matur hem akıllı bu kızın, anıñ keçe énese belen, Tamerlan üzeneñ paytehete bulgan Semerkandke alıp kite...

Kanlı helaketten Gabdulla hannıñ bu kızı gına isen kalmıy: kıznıñ ike tuganı Galibik hem Altınbik te isen kalalar... Gabdulla hannıñ yakınnarı anıñ bu ulların Kama yılgasınıñ aryagına urlap kaçalar, sugış betkenge kader alar şunda, artık kurkınıç bulmagan cirde, kaçıp torırga tiyiş bulalar. Lekin, sugışlar tınsa da bu hanzadelerge üzlereneñ tugan şeherlerene eylenep kaytırga turı kilmegen. Birede alarnıñ atalarınıñ tokımı bötenley özele.

---

[14] Gıyleceddinov, age. s. 35-36

Kaçıp kotılgan patşa ulları bu çorga kader inde yeşep kilgen Kazanga kilep urnaşalar. Şulay uk Kazanga tar-mar itelgen Bolgardan hem anıñ tirelerennen şaktıy küp keşeler küçep kileler.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

D. Savaşlar ve Felâketlerle İlgili Efsaneler

14. Yanmayan Kız

Timurlenk, düşmanı Toktamış'ın arkasından giderken, Oka nehrinin orta kısmındaki kıyılarına gelip ulaşır ve burada onun ordusunu tarumar edip İdil'e kadar kovalar.

Timurlenk, ünlü Bulgar şehrini ateşle kaplar ve insanlarını kılıçtan geçirir. Galipler mevkiye, ihtiyarlığa ve gençliğe bakmayıp buradaki insanlara hiç acımazlar, hemen hemen herkesi yok ederler, kalan kadın, kız ve çocukları esir ederler.

O sırada Bulgar padişahı olan Abdullah Han, şehrini koruyamayacağını anlayınca, ailesi ve bazı yakınlarıyla birlikte şehrin en sağlam taş sarayı sayılan Hökim sarayına girip kapıyı kilitler. Galipler şehre girince bu binayı tomruklar ve yanıcı maddeler ile çevirip yakarlar. Abdullah Han ve onunla birlikte binaya kilitlenenler, hanın kızının dışında, hepsi helâk olurlar.

Bulgarlar hanın bu kızını, akıllılığı ve iyiliği için evliya saymışlar, alışılmışın dışındaki güzelliğinden dolayı da ona "huri kızı" demişler.

Tanrı bu adil kızın azap çekerek ölmesine müsaade etmemiş.

Hökim sarayı yandıktan sonra galipler onun içine girdiklerinde, han kızının Bulgarların evliya dedikleri Hüsameddin isimli mollanın ak giysisinin eteğinde yanmadan oturup kaldığını görürler.

Timurlenk, ölen hanın bu güzel ve akıllı kızını, küçük erkek kardeşiyle birlikte payitahtının bulunduğu Semerkant'a alıp gider.

Kanlı felaketten sonra Abdullah Han'ın sadece bu kızı sağ kalmaz. Kızın iki kardeşi Alibik ve Altınbik de sağ kalır. Abdullah Han'ın akrabaları hanın bu oğullarını Kama nehrinin karşı kıyısına alıp kaçarlar. Savaş bitinceye kadar onlar orada, artık korku olmayan yerde, yaşarlar. Lâkin savaş dursa da bu hanzadelerin

doğdukları şehre geri gelmeleri uygun değilmiş. Babalarının soyu Bulgar'da tamamen sona erer.

Padişahın kaçıp kurtulan oğulları, günümüze kadar yaşayıp gelen Kazan'a yerleşmişler. Tarumar edilen Bulgar'dan ve onun çevresindeki yerleşim yerlerinden sağ kalan insanlar Kazan'a göçüp gelmişler.

Kırık Kız[15]

Uzgan zamannarda Bolgar şeherende izge möselman hanı hakimlek itken. Ul yarlılarga, yetimnerge hem tol hatınnarga yerdem kürsetken, islam dine taratkan, meçetler hem medreseler tözegen. Tire-yaktagı doşmannar aña höcüm iterge batırçılık kılmagannar. Şulay itep ul ozak yıllar hökem sörgen.

Bervakıt Aksak Timer digen ber batır, kötmegende, anıñ şeherene höcüm itken. Aksak Timer Bolgar şeheren tuzdırgan, hannı hem anıñ yakınnarın ütergen, e hatınnarın hem kızların esir itep üzeneñ vezirlerene öleşken. Han sarayında yeşegen kırık kız han kızı citekçelegende öslerene sugış kiyemnere, ayaklarına timer başmaklar kiyip, cırlıy-cırlıy, Biler şeherene yünelgenner. Alar Bilerde tora başlagannar hem könneren namaz östende ütkergenner. Emma Aksak Timer Bilerge de kilgen hem şeherne tuzdırgan. Kırık kız izge sugışta helak bulgan. Alarnı şunda kümgenner. Hezerge vakıtta "Kızlar ziaratı" dip atalgan cir- bu batır sıgışçı kızlar kümelgen urın.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

D. Savaşlar ve Felâketlerle İlgili Efsaneler

15. Kırk Kız

Geçmiş zamanlarda Bulgar şehrinde evliya gibi Müslüman bir han hüküm sürmüş. Fakirlere, yetimlere ve dul kadınlara yardım etmiş; İslâm dinini yaymış; mescitler ve medreseler kurdurmuş. Etraftaki düşmanlar ona hücum etmeye cesaret edememişler. Bu yüzden o uzun yıllar hüküm sürmüş.

Bir gün Aksak Timur denilen bir bahadır, beklenmedik bir zamanda, bu hanın şehrine hücum etmiş. Aksak Timur, Bulgar şehrini tarumar etmiş, hanı ve

[15] Gıyleceddinov, age. s. 36

yakınlarını öldürmüş, karılarını ve kızlarını esir edip kendi vezirlerine paylaştırmış. Hanın sarayındaki kırk kız, han kızının önderliğinde üzerlerine savaş elbiseleri, ayaklarına demir başmak giyinip şarkı söyleye söyleye Biler şehrine yönelmişler. Onlar Biler'de yaşamaya başlamışlar ve günlerini namaz kılarak geçirmişler. Ama Aksak Timur Biler'e de gelmiş ve şehri tarumar etmiş. Kırk kız özgürlük için yapılan savaşta helâk olmuş. Onları orada gömmüşler. Günümüzde "Kızlar Ziyareti" diye adlandırılan yer, bu bahadır ve savaşçı kızların gömüldüğü yerdir.

İzge Babalar[16]

Evvel zamanda, boringı yavlar vakıtında bulgan bu heller.

Bezneñ babalarıbız bolgarlarnı doşmannar Taşkirmennen kuvıp çıgargannar hem artlarınnan ézerleklep kileler, di. Ber de yukka tügel inde, ütererge, yuk iterge.

Mene kuvıp totalar, mene kuvıp totalar, dip torganda, İdelge kilep citkenner. İdelge kilep citü belen, çapannarın su östene ceygenner de, küperden çıkkan şikelle gene İdelne kiçep çıkkannar. Ézerleklevçeler de yarga kilep citep, İdelne kiyimneren cayıp kene ütmekçe bulgannar iken, barısı şunda batıp ülgen, di.

Minem eni söyli torgan ide monı. Bezneñ avılda bik matur ber urın bar. Taltirekler üsep utıra anda. Eni şul urında İdelne kiçep çıkkan izge babalarıñ kabere bulgan dip söyli ide. Enige monı ebise eytken bulgan.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

16. Kutsal Atalar

Bu olaylar eski zamanlarda, geçmişteki savaşlar vaktinde olmuş.

Düşmanlar atalarımız Bulgarları, Taşkirmen'den kovalayıp çıkarmışlar ve arkalarından takip ederek gelmişler. Sebepsiz yere değil; öldürmeye, yok etmeye.

"Şimdi kovalayıp yakalarlar, şimdi kovalayıp yakalarlar." derken İdil'e ulaşmışlar. İdil'e ulaşmalarıyla kaftanlarını su üstüne yaymışlar ve köprüden geçermiş gibi İdil'i geçmişler. Takip edenler de gelip kıyıya ulaşınca, giysilerini yayarak İdil'i geçmek istemişler, hepsi orada nehre batıp ölmüş.

---

[16] Gıyleceddinov, age. s. 36-37

Bunu benim annem anlatırdı. Bizim köyde pek güzel bir yer var. Orada kavak ve söğütler yetişir. Annem, burada İdil'i geçen kutsal atalarımızın kabirleri varmış, derdi. Anneme de bunu ninesi anlatmış.

Mercen Kalası Hem Unike Kız Hikeyete[17]

Yaña Üzi avılı yanındagı kırda, urman éçende Hucalar tavı diten tav bar. Şul tavda boringı zamanarda Mercen isemle bolgar şehere bulgan. Mercen şeherende Tırışmal Huca hökem sörgen.

Tırışmal Hucanıñ bersennen- berse sılu, bersennen berse akıllı 12 kızı bulgan. Huca alarnı, yeşlere citkeç, Büler şeherene Rabiga ostabike medresesene ukırga cibergen. Alar arasında Mercen ileneñ batırı İştirek bahadirnıñ söygene Nerkes sılu da bar iken.

Rabiga ostabike medresese Bülerdege Hucalar tavı itegende bik zur çişme buyına urnaşkan bula. Rabiga kön sayın Şehri Bolgardan Bülerge cir astı yulı buyınça 66 şekerten iyertep ukıtırga kilgen.

Ber vakıt Bolgar ilen yav baskan. Ul Bülerge kader kilep citken hem şeherne kamap algan. Bülerne yaklarga Kızıltavdan, Kızlardan, Nokrattan h.b. şeherlerden batırlar kilgen. İştirek bahadir da üzeneñ ipteşlere belen doşmanga karşı çıkkan. Sugış bik katı bulgan, bik küp batırlar başların salgannar. İştirek bahadir belen öç batır sugışa- sugışa Hucalar tavına mengenner. Batırlar tav başında tugan illere öçen tamçı kannarı kalgançı köreşerge kan éçkenner hem doşmannar östene ırgılıp, tigezsez sugışta şehit bulgannar. Alarnı tav başında cirlegenner. Tırışmal Hucanıñ kızları, Büler öçen sugış barganda, yav artınnan kargap torgannar, şunıñ belen baskınçılarnıñ köçleren kakşatkannar. Monı kürep açuları çıkkan ilbasarlar kızlarnı kuva başlagannar. Nerkes sılu, medresede algan gıyleme belen, kuva kilüçelerge karşı av korgan. Üze kurka iken, bu avga kiyekler gene élekmese yarar ide, dip, hem, cirge yatıp tıñlap, tugannarınnan sorıy iken:

Korıp kuydım av işken,
Şavlap kile, yav miken?-

dip.

[17] Gıyleceddinov, age. s. 37-38

Kızlar kurkışıp: "Yav, yav!!!"- digenner. Şunnan unike kız Mercenge taba yögerek atların kugannar. E yav alar artınnan kalmagan, urman, almagaçlar éçende utırgan güzel Mercenge hetle citken hem şeherne köl itken.

E Tırışmal Hucanı, anıñ unike kızın tottıp alıp Hucalar tavı kırına kitergenner. Monda alar doşman kuşuvı buyınça, yalanayak kileş köne- töne tufrak taşıp, yaña ber tav öygenner. Doşmannar, biyek tav öyelep betkeç, Hucanı hem anıñ kızların şul tav başına tereley cirge kümmekçe bulgannar. Şulçak kızlar unike yoldız bulıp kükke küterelgenner, e Tırışmal Huca tavdan sikerep, yılga suvına eylenep, agıp kitken. Halık hezer de şul yılga başlangan çişmene izge sanap, aña adarına, e kızlar öygen tavnı "Kız tavı" dip atıy.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

17. Mercen Şehri Ve On İki Kız Hikâyesi

Yeni Üzi köyü yanındaki kırda, orman içinde Hocalar denilen dağ var. Eski zamanlarda o dağda Mercen isimli Bulgar şehri varmış. Mercen şehrinde Tırışmal Hoca hüküm sürermiş.

Tırışmal Hoca'nın birbirinden güzel, birbirinden akıllı on iki kızı varmış. Hoca yaşları gelince okumaları için onları Büler şehrine, Rabia ostabikenin medresesine göndermiş. Onların arasında Mercen ilinin bahadırı İştirek'in sevgilisi güzel Nerkes de varmış.

Rabia ostabike medresesi, Büler'de, Hocalar dağı eteğindeki çok büyük bir çeşme kenarında kurulmuş imiş. Rabia, altmış altı talebesini yanına alıp, iki günde bir Şehr-i Bulgar'dan Büler'e yer altı yolu ile ders vermeye gelirmiş.

Bir gün düşman Bulgar ülkesini basmış. O, Büler'e kadar gelmiş ve şehri kuşatmış. Büler'i müdafaa etmek için Kızıltav, Kızlar, Nokrat vb. şehirlerden yiğitler gelmişler. İştirek bahadır da arkadaşlarıyla birlikte düşmana karşı çıkmış. Savaş çok şiddetli olmuş, birçok bahadır canını feda etmiş. İştirek Batır ve üç arkadaşı, savaşa savaşa Hocalar dağına çıkmışlar. Bahadırlar, dağın başında, doğdukları ülke için kanlarının son damlasına kadar savaşmak üzere kan içmişler. Düşmanlarının üzerine atılarak bu denksiz savaşta şehit olmuşlar. Onları dağın başına gömmüşler. Büler için

savaşılırken, Tırışmal Hoca'nın kızları düşman ordusunun ardından kargış etmiş. Bunun üzerine düşmanın gücü azalmış. Bunu görüp öfkelenen düşmanlar, kızları kovalamaya başlamışlar. Güzel Nerkes, medresede aldığı ilimle kovalayanlara karşı tuzak kurmuş. Bir taraftan da "Bu tuzağa geyikler tutulmasa iyi." diye korkarmış. O yere yatarak dinleyip kardeşlerine şöyle sorarmış:

Kurup koydum tuzak burmalı imiş,
Gürleyip gelen düşman ordusu muymuş? .

der. Kızlar korkup "Düşman, düşman!" demişler. On iki kız yüğrük atlarını oradan Mercen'e doğru sürmüşler. Ama düşman onların arkalarında kalmamış. Ormanın ve elma ağaçlarının içerisinde kurulan Mercen'e kadar ulaşmış ve şehri kül etmiş.

Tırışmal Hoca'yı ve on iki kızını yakalayıp Hocalar dağının kırlık bölgesine getirmişler. Burada onlar, düşmanın emri gereğince gece-gündüz yalın ayak toprak taşıyıp, yeni bir dağ oluşturmuşlar. Büyük dağ yığılıp bitince düşmanlar Hoca'yı ve onun on iki kızını şu dağın tepesine diri diri gömmek istemişler. Ama o anda kızlar on iki yıldıza dönüşüp gökyüzüne yükselmişler. Tırışmal Hoca ise dağdan atlayarak, nehir suyuna dönüşüp akıp gitmiş. Halk şimdi de o nehrin başladığı kaynağı kutsal sayıp ona adak adar. Kızların yığdığı dağa da Kız dağı derler.

Han Kızı Altınçeç[18]

Bez, ceyge çıgu belen, ipteşlerebez belen berge cıyılıp, Agıydel buyına balık totarga- karmak salırga bara torgan idek...

Bez, anda barıp, karmak salıp arıgannan soñ, balıkçı babay yanına barıp, balık peşerep, çey éçep könne ütkerep, koyaş bayır aldınnan gına kayta torgan idek... Gadetebez buyınça bügen de idel buyına barıp, beraz karmak salıp utırgannan soñ, koyaş kızıvuna çıdıy almıy, balıkçı kart yanına ... kart karamanıñ astına cıyıldık...

Bezne astına algan kart karama Agıydelneñ yar başına üsken, zur, kalın botakları idelneñ östene taba avışıp toralar ide. Bezge karşı idelneñ ikençe yagında Aktaş tavı idel buylap suzılıp yata, koyaşnıñ nurların gakes itep küzne kamaştırıp tora ide.

Bezneñ arbızdan berev:

[18] Gıyleceddinov, age. s. 38-40

-İdelneñ argı yagına, karşıdagı Aktaş tavınıñ östene, ene tege öyelep- öyelep kirtleçlenep, salınıp töşerge torgan zur taşlarnıñ arasına menep yörerge kirek ide..- dide.

Bezneñ balıkçı babay, möhal ber nersene işetken sıman bik kızık itterep kölde de:

-Çıgarsıñ anda, atañ başı! Bar ele, çıgıp kara, üzeñne botarlap taşlasınnar,- dide.

Bez balıkçı kartnıñ bu süzene gacepsendek hem babaydan: "Niçek alay soñ?" –dip, söyleven ütendek.

Babay ber de kirelenep tormıy süz başlap:

-Mene bu Aktaş tavınıñ aryak öste tip-tigez; anda kiñ yalannar hem boringı möselman hannarınnan kalgan şeher urınnarı bar... Alar şunda bik köçle bulıp gomer itken vakıtta alarnıñ östlerene ikençe cirden bik zur yav kilgen.

Bu şeherneñ şul zamandagı hanı, bu yavnıñ başlıgına ilçe ciberep, ni öçen kilgenlekleren belerge kuşkan...

Mene bu Aktaş tavı östende torgan hannıñ Altınçeç isemende bik matur, ber bite ay, ber bite kön kebi bik sılu kızı bulgan iken. Tege yavnıñ başlıgı hannıñ cibergen ilçesene Altınçeçne alırga kilgenlegen, yahşılık belen birmese, sugışıp bulsa da alırga telegenlegen eytep cibergen.

Han yav başınıñ bu süzen işetkeç, kızı Altınçeçke heber ciberep, "barırmı iken?" dip soratkan: "Ural tavı aryagındagı Cayık buyındagı felen han sine sugışıp alırga dip kilgen, barasıñmı, yukmı?" -digen.

Altınçeç:

-Min cayınke bitle Cayık buyı yavbasarlarına bara almıymın. Aktaş tavı östennen Ural tavı aryagına barır helem yuk. Etkem, doşmanga karşı sugış açıp bulsa da mine birmesen, eger de mine köçlep bireler iken, ikençe kön mine yaktı dönyada kürmesler,- dip cavap kaytargan.

Han, kızınıñ bu sözleren işetkeç, Altınçeçne birmes öçen doşmanga karşı sugışırga karar birgen. Hem de yav başına:

-Kızım siña ülse de barırga riza tügel, inde kilgen yulıgızdan kire kaytıp kiterseñ, bulmasa, minde köç yuk tügel, başkasın üzeñ bel, sugışırga hezer tora bezneñ il,- dip heber cibergen.

Yav başı hannıñ cavabın işetkeç, bik açulangan:

-Sugışıp bulsa da Altınçeçne alırmın, buş kul belen ileme kaytmamın,- dip, şunda uk gaskerene atka menerge kuşkan.

Altınçeçneñ atası da, üzeneñ gaskeren cıyıp, yavga karşı çıkkan. Han gaskere (babay kulı belen işare kıylıp) ene tege tavnıñ östennen tırıp, ene tege arkadan kilgen yavga karşı uk belen atkannar. Ul zamandagı babaylarnıñ sugışa torgan koralları uk, söñge kebi nerseler gene bulsa da, alarnıñ ukları, öç- dürt çakrımga citep, katı agaçlarga barıp kadala torgan bulgan.

Han gaskere yav belen bik ozak vakıtlar sugışsalar da, yav bik küp bulganga küre, han gaskere ciñelep, şeherge kaçıp kere başlagannar. Şeher éçendege halıklar da kayda barırga belmi aptıravda kalgannar. Han kızı Altınçeç, etiseneñ gaskere ciñelgenen kürgeç, bik şep kara yurgaga menep, kulına uk hem söñge alıp, üzeneñ yanına Karaküz digen ipteş kızın iyertep, yavga karşı çıkkan. Altınçeç, bik nık sugışsa da, uñ kulı cerehetlenü sebeple kire kaytkan.

Han, éşneñ ahırı bik naçar bulaçagın belep, üzeneñ hezinesende bulgan altın-kömeşleren, cevher-yakutların yeşermekçe bulıp,- ene, ene kürene bit ele iñ teke cirde, miç kebi éçke kerep, éñreyip torgan ber tişek sıman urın,- ene şunıñ éçene cıydırgan, anıñ éçe bik kiñ yalan, di, anda kül de bar, di.

Han üze tagı da gaskere belen yavga karşı çıgıp sugışa başlagan. Şulay da haman ciñelgen.

Altınçeç doşman kulına töşmes öçen, tönge ay yaktısında, üzeneñ ipteşe Karaküz digen ber kızı belen kaçıp, ene şul hannıñ hezinese yeşerelgen tav tişegene kilep kergen.

Yav, hannıñ gaskeren ciñep, hannıñ üzen totkınga alıp, üzlereneñ illerene kaytıp kitkenner. Altınçeç şunda kerep yugalgan... Şunnan soñ Altınçeçneñ niçek bulganı meglüm tügel. Tik cey könge matur tönnerde Altınçeçneñ, tav tişegennen çıgıp, tavnıñ kirtleçlenep torgan urınına utırıp Agıydelge taba karap torganın, hetta begze keşeler anıñ bik moñlanıp cırlaganın kürgenner. Ul biçara şunda, ay yaktısı

bulgan tönnerde çıgıp, üzeneñ ayaklarına töşep torgan ozın çeçlerene kümelep, uçına tayanıp, tugayga taba karap bik moñayıp tañ atkançı utıra, di. Şunnan soñ tagı artına karap, şunda kerep yugala, di.

Ul borın zamanda bik yış kürengen, bu könnerde anı kürgen keşe işetelmi. Tik bezneñ kart eti kiç belen monda yalgız kungan vakıtta Altınçeçne kürgenen, maturlıgına ise kitep karap torganın söyli torgan ide.

-Hezineler şunda miken soñ?- didek.

Babay:

-Mene minem eyte torgan süzem de şul. Mene inde ozak vakıtlar ütkeç, şul hezinelerge cenner iyeleşkenner. Alarnı alırga barıp, elle nikadere keşeler şunda helak bulgannar. Anda kulına mıltık totkan soldatlar karavıllap toralar iken. Alırga telegen keşelerne yakın da cibermiler iken...

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler/ Mitik Efsaneler

N. Hazineler

18. Han Kızı Altınçeç

Biz ilkbahar çıkar çıkmaz arkadaşlarımızla bir araya toplanıp Akidil boyuna balık tutmaya, olta atmaya giderdik.

Oraya varıp olta atıp yorulduktan sonra balıkçı dedenin yanına gidip, balık pişirip, çay içip günü geçirirdik. Güneşin batışından epeyce sonra geri dönerdik. Her zaman olduğu gibi bugün de İdil boyuna gidip, biraz olta atıp oturduktan sonra güneşin sıcağına dayanamayıp balıkçı dedenin yanına, yaşlı karaağaç altına toplandık.

Bizi altına alan yaşlı karaağaç Akidil'in yarının başında büyümüştü. O büyük ve kalın budakları ile nehrin üzerine doğru eğilip dururdu. İdil'in bizim karşımızdaki kıyısında Aktaş dağı uzanırdı. Güneşin ışıklarını aksettirip göz kamaştırıp dururdu.

İçimizden biri,

-İdil'in karşı kıyısına, karşıdaki Aktaş dağının üstüne çıkıp, işte o üst üste yığılıp, kertiklenip, sallanıp düşecek gibi duran büyük taşların arasında yürümek gerek idi, dedi.

Bizim balıkçı dede, olması imkansız bir şeyi işitmiş gibi pek tuhaf bir şekilde güldü.

-Çık da göreyim halini! Git hele, çıkıp bak, seni parçalayıp atsınlar, dedi.

Biz ihtiyar balıkçının bu sözüne şaşırdık ve dededen sebebini sorup anlatmasını rica ettik.

Dede direnmeden söze başladı:

-İşte bu Aktaş dağının karşı yakasının üzeri dümdüz. Onun üstünde geniş çayırlar ve eski Müslüman hanlardan kalan şehir kalıntıları var. Onlar orada çok güçlü olarak ömür sürerken, üzerlerine başka yerden çok büyük bir düşman ordusu gelmiş.

Bu şehrin o zamandaki hanı, bu düşman ordusunun komutanına elçi gönderip onların niçin geldiklerini öğrenmesini emretmiş.

Aktaş dağı üzerinde yaşayan hanın Altınçeç isimli, bir yanağı ay, bir yanağı güneş gibi çok güzel bir kızı varmış. Düşmanın komutanı, hanın gönderdiği elçiye, Altınçeç'i almaya geldiğini, iyilik ile vermezse savaşarak da olsa almak istediğini söylemiş.

Han, yağı komutanının bu sözünü işitince kızı Altınçeç'e haber gönderip "Evlenir mi?" diye sordurmuş. "Ural dağının öbür tarafındaki Yayık boyundan filan han seni savaşarak almaya gelmiş. Evlenir misin, evlenmez misin?" demiş.

Altınçeç:

-Ben geniş yüzlü Yayık boyu baskıncılarına varmam. Aktaş dağı üzerinden Ural dağının diğer yakasına gidecek halim yok. Babam düşmana karşı savaş açacak olsa da beni vermesin, eğer beni zorla verecek olursanız ertesi gün beni dünya yüzünde göremezsiniz, diye cevap vermiş.

Han, kızının bu sözlerini işitince Altınçeç'i vermemek için düşmana karşı savaşmaya karar vermiş. Yağı komutanına:

-Kızım ölse de sana varmaya razı değil. Şimdi geldiğiniz yoldan dönüp gidin. Olmazsa bende asker yok değil. Gerisini kendin düşün. Bizim ülke savaşmaya hazır bekliyor, diye haber göndermiş.

Yağı komutanı hanın bu cevabını işitince çok öfkelenmiş:

-Savaşarak olsa da Altınçeç'i alacağım. Eli boş olarak ülkeme dönmem, deyip oradaki askerine hemen ata binmelerini emretmiş.

Altınçeç'in babası askerini toplayıp düşmana karşı çıkmış. Han'ın askerleri (dede eli ile işaret edip) işte o dağın üstünde durup arkadan gelen düşmana karşı ok atmış. O zamandaki atalarımızın savaştıkları silahlar ok ve süngü gibi şeyler olsa da okları üç dört kilometre gidip sert ağaçlara saplanırmış.

Han'ın askerleri düşmanla uzun süre savaşmasına rağmen düşman ordusu kalabalık olduğu için hanın askeri yenilip, kaçıp şehre girmeye başlamış. Şehir içindeki halk nereye gideceğini bilemeyip şaşırıp kalmış. Hanın kızı Altınçeç, babasının ordusunun yenildiğini görünce çok iyi kara bir rahvan ata binmiş, eline ok ve süngüsünü, yanına Karaküz adlı bir kız arkadaşını alarak düşmana karşı savaşmaya çıkmış. Altınçeç çok şiddetli savaşmış; ama kolundan yaralandığı için geri dönmüş.

Han işin sonunun çok kötü olacağını anlayıp, hazinesindeki altın ve gümüşleri, cevher ve yakutları saklamak isteyerek görünmekte olan en dik yere, soba gibi içeri kıvrılan, alacakaranlık delik gibi yerin içine yığdırmış. Onun içinde çok geniş bir çayırlık ve göl var, derler.

Han tekrar ordusuyla düşmana karşı çıkıp savaşmaya başlamış, yine yenilmiş.

Altınçeç düşmanın eline düşmemek için, gece ay ışığında arkadaşı Karaküz'le kaçıp, hanın hazinesinin saklandığı dağın deliğine gelip girmiş.

Düşman ordusu, hanın askerini yenip, kendisini tutsak alıp, ülkesine gitmiş. Altınçeç ise, oraya girip kaybolmuş. Bundan sonra Altınçeç'e ne olduğu bilinmiyor. Yalnız yazın güzel gecelerde, Altınçeç'in dağın deliğinden çıkıp, dağın kertiklenip duran yerinde oturup Akidil'e doğru baktığını anlatırlar. Hatta bazı insanlar, onun pek kederlenerek şarkı söylediğini görmüşler. O biçare, ay ışığı olan gecelerde oradan çıkıp, ayaklarına kadar inen uzun saçlarına gömülüp, avucuna dayanıp, çayıra doğru bakıp, hüzünlenerek tan atıncaya kadar oturur, bundan sonra yine ardına bakıp, oraya girip kaybolurmuş.

O, eski zamanlarda çok sık görünürmüş. Bu günlerde onu görenler işitilmiyor. Yalnız benim büyük babam, geceleyin burada tek başına konakladığı zaman Altınçeç'i gördüğünü, güzelliğine hayret ederek ona baktığını söylerdi.

-Hazineler orada mı acaba? dedik.

Dede:

-İşte benim söylediğim söz de o. Uzun zaman geçtiği için, şimdi o hazineleri cinler sahiplenmişler. Kim bilir ne kadar insan onları almaya gidip, orada helâk olmuştur. Orada, elinde tüfek bulunan askerler bekçilik yaparlarmış. Hazineleri almak isteyen insanları yanına bile yaklaştırmazlarmış.

Ak Büre Irıvı[19]

Avılıbızda törle kuşamatlar yöri. Törlese törle vakıtta, törle vakıygalarga belye reveşte barlıkka kilgenner alar. Keşeneñ kem buluvın şul kuşamatlarga karap ta belep bula. Eytik, "Tölke" kuşamatlı keşe bar iken, dimek, ul heyleker, uylap éş itüçen. "Ayu" kuşamatlı ademneñ ni añlatkanın sizemlev kıyın tügel. Dimek, poşınmıy torgan keşe bu. "Kuyan" kuşamatlı adem turında ni eyterge mömkin? Kurkaklarga şundıy kumşat takkannar.

Avılıbızda "kaznıkılar", "bürenekeler" digen buvınnan –buvınga kile torgan neseller bar.

"Bürnekeler". Nersene añlata soñ ul? Tarihı yırak bolgar babalarıbıznıñ ak büre ırugına barıp totaşmıymı anıñ? Bu soravlarga da halık rivayetlere gene cavap bire alırdır.

... Kara urman, dereldep torgan sazlıklar urtasında yeşegen bu halık. Doşmannardan saklanu öçen bik kulay bulgan mondıy urın. İr-yegetler avga yörgenner, balık totkannar, torak citkergenner. Hatın-kız, bala-çaga yort-cir tiresende çır-çu kilgen, şunda aşamlık ezerlegen, kiyem- salım tekken, yort- cirge küz-kolak bulgan.

E küz-kolak bulırga bik te kirek. Ene kürşedege kabilene nindeder yavız ademner kilep bölderep kitken, niçaklı keşese kırılgan. Yılganıñ tamagındagı "börketler" ırugına nindeder cenlekler höcüm itken, di. Şularnı iste totkan helde, ırug

[19] Gıyleceddinov, age. s. 40-42

başlıgı Aktimer avga kiterge tiyişle berniçe er- yegetne avılda kaldırdı. Hatın-kızlarnıñ ütkenreklerene de uk-ceyeler kaldırıldı.

Avçular kitep ike kön uzgannan soñ, avılda ıgı-zıgı kuptı. Énce isemle ber hatınnıñ tele açılıp kilüçe yeş balasın büre urlap kitken, di.

Elege hatın ineşke ker çaykarga töşken iken. Balasın üzenen yırak bulmagan agaç ışıgına kuygan. Kerleren çaykap betergende gene, bala yılagan tavışka siskenep kitken ul. Karasa, sabıy yanında ak büre. Hatınnı kürüge, yırtkıç balanı élekterep ala da, urmanga kaça...

Şuşı hesretten Énce isemle ul hatın sulıgıp kala, könner- tönner buyı ul balasın ézli. Emma sabıy tabılmıy. Avdan kaytkan ire de, dus-tugannarı da balanı ézlep şaktıy vakıt uzdıra. Emma faydasız.

Könner, aylar, yıllar üte. Énce de, anıñ batır ire Börket te yugalgan ulların onıta almıy. Töşlerene kerep yödete ul alarnıñ.

-Tabılır, ahrısı, bezneñ ulıbız,- di berkönne Börket üzeneñ söyeklesene. – Ber töş kürdem. İmeş, bezneñ öyge yugalgan ak kügerçenebez oçıp kaytkan. E bez anı tanımıybız, imeş... Ul kara töste iken.

-Tabıla gına kürsen, tabıla gına...

-Küp yıllar uzdı şul inde. Ul hezer bezne tanımas ta, şet...

Börket üzeneñ dusları belen yene avga cıyına başladı. Sunarçılar bu yulı kara urmannı çıgıp, çeneçkele agaçlar- ılıslı yakta yörep kararga buldılar. Yul yırak hem kurkınıç. Bu töbeklerde alarnıñ bötenley yörgennere yuk. Şuña da küp itep uk-ceye, azık- tölek aldılar, hencerleren yahşılap ütkerledeler.

...Ber kön, ike kön, öç kön bardılar alar. Mene yaña yavgan kar östende cenlek- kiyek kürengeli başladı. Sunarçılar şul ézler buylap kitteler.

-Çü, tukta, -dide avçılarnıñ berse. –Monda nindeder yat éz de bar. Bürenekene de, ayunıkına da, kabannıkına da ohşamagan. Keşenekene tartım bu ézler...

Barısı da seyersenep şul ézne karadı. Elege seyer, bernindi cenleknekene ohşamagan éz alarnı tagın da kuyırak urman éçene alıp kerde. Sunarçılar elege cenlekne törlese törle yaklap kamarga buldılar hem törlese törle yaklap seyer kısırıklıy başladılar.

Sunarçı Börket te şul éz buylap urman éçene taba atıldı. Ul her tavışnı şöbhelenep, her kıştırdavnı sagayıp tıñladı.

Şulçak anıñ karşınnan ike ak büre yögerep uzdı. Annan öçençese... Börket, atarga dip, ceyesen tarttı. Karşısında keşege ohşagan ber canvar peyda buldı. Kiyerelgen ceyene buşatırlık tügel ide. Uk sızgırıp tege seyer canvar yagına oçtı. Şul mizgelde böten urmanga açı avaz taraldı: "Eni..." Sunarçı Börketneñ küz alları karañgılanıp kitkendey buldı. Ul ber melge kavşap kaldı. Emma kurkaklardan tügel ide ul. Tiz gene üz-üzen kulga aldı da tabışı yanına çaptı.

Yaña yavgan kar östende kanga mançılıp, bürege de, keşege de ohşamagan ber can iyese yata. Tavışka başka sunarçılar da yögerep kilep cite. Emma ni fayda. Seyer canvar inde ülgen. Sunarçı Börket anı kat-kat eylenderep karıy.

Şulçak anıñ igtibarı elege can iyeseneñ mañgayındagı miñene yünele.

-Bu minem yugalgan ulım iç, - di ul, nişlerge belmiçe.- Minem ulım... Üz kullarım belen üzem üterdem. Gaziz balamnı. Yavız canvar diyip üterdem...

Tav hetle elege kaygını küterep üz kabilesene yünele avçı Börket. Büreler arasında kön kürgen balanı avıl halkı zurlap cirli. Énce belen Börketne, alarnıñ yugalgan hem mene şuşı helende tabılgan ulların kızganıp böten avıl cılıy. Emma yılavdan ni fayda soñ?

Halıknıñ elege yılavı basılırga ölgermi, avıl çitende tönneren büre ulaganı işetele başlıy. Ul ulav cılavga da, yalvaruga da ohşagan, di, imeş. Şuşı vakıygalardan soñ halık sunarçı Börket neselen "bürenekeler" dip yörte başlagan, di.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

C. İlk ve Erken Tarihle İlgili Efsaneler

19. Ak Kurt Nesli

Köyümüzde çeşitli lâkaplar dolaşır. Hepsi çeşitli vakitlerde meydana gelen olaylara bağlı olarak gelişmişlerdir. İnsanın kim olduğunu o lâkaplara bakıp bilmek mümkündür. Söyleyelim: "Tilki" lâkaplı insan hilekâr biriymiş ve düşünerek iş yaptığından dolayı bu lakabı almış. "Ayı" lâkaplı adamın ne anlattığını sezmek zor değil, demek ki bu insan üzülmez ve kaygı çekmez. "Tavşan" lâkaplı adam hakkında ne söylemek mümkün? Korkaklara böyle lâkap takmışlar.

Köyümüzde "kazınkiler", "bürinikiler- kurdunkiler" denilen ve kuşaktan kuşağa gelen nesiller var.

"Bürinikiler"... O kelime ne anlatır? Tarihi çok eskiye dayanan Bulgar atalarımızın ak kurt nesline ulaşıyor mu? Bu sorulara yalnız halk rivayetleri cevap verebilir.

... Kara orman ve titreyip duran sazlıklar ortasında yaşamış bu halk. Burada düşmanlardan saklanmak pek kolay olmuş. Yiğitler ava gitmişler, balık tutmuşlar, ev inşa etmişler. Ev - avlu etrafından kadın, kız ve çoluk çocuk cıvıltısı gelmiş, onlar orada yiyecek hazırlanmış, giysi dikmiş ve eve- avluya göz kulak olmuşlar.

Elbette göz kulak olmak çok gerekliymiş. Kim bilir hangi kötü insanlar gelip, komşu kabileyi yağmalayıp gitmiş, birçok insan kırılmış? Nehrin boğazındaki "Börkitler- kartallar" aşiretine kim bilir nasıl canlılar hücum etmiş? Bunları aklında tutan aşiret reisi Aktimir, ava gitmesi gereken birkaç yiğidi köyde bırakmış. Kadın ve kızların beceriklilerine de ok ve yay verilmiş.

Avcıların gitmesinden üç gün sonra köyde bir yaygara kopmuş. İnci isimli bir kadının daha yeni konuşmaya başlamış olan küçük çocuğunu kurt alıp götürmüş.

Bu kadın, dereye kirli çamaşırları yıkamak için inmiş imiş. Çocuğunu kendinden uzak olmayan ve bir ağacın set oluşturduğu yere koymuş. Çamaşırlarını yıkadıktan sonra çocuğun ağlama sesine irkilmiş. Gitmiş bakmış ki çocuğun yanında bir ak kurt. Vahşi hayvan kadını görünce, çocuğu almış ve ormana kaçmış.

İnci adlı kadın çocuğunun üzüntüsünden sararıp solar. Günler ve geceler boyu yavrusunu arar, ama çocuğunu bulamaz. Avdan dönen kocası dost ve akrabalarıyla çocuğu aramak için epey vakit geçirir, ama faydasız!

Günler, aylar ve yıllar geçer. İnci de onun kahraman kocası Börkit de kaybolan oğullarını unutamazlar. Oğulları onların düşlerine girince iyice üzülürler.

-Bizim oğlumuz sonunda bulunur, der bir gün Börkit sevgilisine. Bir rüya gördüm. Güya bizim kaybolan ak güvercinimiz uçup eve geri gelmiş. Ama biz onu tanımıyoruz. O kara renkteymiş.

-Bulunacak demek ki, bulunacak...

-Çok yıllar geçti. O şimdi bizi tanımaz da belki...

Börkit dostlarıyla yine ava gitmek için hazırlanmaya başlamış. Avcılar bu defa kara ormanı çıkıp, dikenli - çam iğneli ağaçların bulunduğu ormanın içlerine gitmek istemişler. Yol uzak ve korkunçmuş. Bu yöreye daha önceden gelmişlikleri yokmuş. Onun için çok fazla ok, yay ve yiyip-içecek almışlar, hançerlerini iyice bilemişler.

... Bir gün, iki gün, üç gün gitmişler. Yeni yağan kar üstünde vahşi hayvan ve geyik izleri görünmeye başlamış. Avcılar o izleri takip ederek gitmişler.

-Çüş, dur! demiş avcılardan birisi. Burada yabancı bir iz de var. Kurdunkine de ayınınkine de yaban domuzununkine de benzemiyor. Bu izler insan izlerine benziyor.

Hepsi de bunu tuhaf bulup o ize bakmış. Hiçbir vahşi hayvanın izine benzemeyen bu tuhaf iz, onları ormanın daha karanlık içlerine alıp sokmuş. Avcılar bahsedilen vahşi hayvanın tuhaf izini çeşitli taraflardan kuşatmaya ve sıkıştırmaya başlamışlar.

Avcı Börkit de o izi takip ederek ormanın içine yönelmiş. Her sesi şüphelenerek, her hışırtıyı kuşkulanarak dinlemiş.

O sırada onun karşısından iki ak kurt geçip gitmiş. Sonra üçüncüsü... Börkit onları vurmak için yayını germiş. Karşısında insana benzeyen bir canavar peydah olmuş. Gerilen yadaki oku hedefin dışına atmak mümkün değilmiş. Ok, ıslık çalarak tuhaf canavarın yanına uçmuş. O anda bütün ormana acı bir ses yayılmış: "Anne..." Avcı Börkit'in gözleri kararıp gider gibi olmuş. Bir anda şaşırıp kalmış. Ama o korkak bir insan değilmiş. Çabucak kendine gelip avının yanına koşmuş.

Yeni yağan kar üstünde kana bulanmış, kurda da insana da benzemeyen bir canlı yatıyormuş. Sese başka avcılar da koşup gelmişler. Ama ne fayda? Tuhaf canavar hemen ölmüş. Avcı Börkit onu defalarca çevirip bakmış.

O vakit dikkati, vurduğu canlının alnındaki bene yönelmiş.

-Bu benim kaybolan oğlum, demiş ne yapacağını bilemeden. Benim oğlum... Kendi elimle öldürdüğüm kıymetli yavrummuş. Kötü canavar diye öldürdüm.

Avcı Börkit dağ gibi üzüntüyle oğlunu kaldırıp kabilesine yönelmiş. Kurtlar arasında güngören çocuğu köy halkı hürmet göstererek gömmüş. İnci ile Börkit'e,

onların kaybolan ve işte şimdi şu halde bulunan oğullarına acıyarak bütün köy halkı ağlamış. Ama ağlamaktan ne fayda gelir?

Halkın ağlaması durmaya başlamadan geceleri köyün dışından kurt uluması işitilmeye başlamış. Güya o uluma ağlamaya da benzermiş, yalvarmaya da. O olaydan sonra halk avcı Börkit'in soyuna "Bürinikiler" demeye başlamış.

Kaznıkılar[20]

Beren kalasınıñ ber avçısı çirattagı sefer vakıtında ayagı imgengen kır kazına tap bula. Kızgangan ul anı. Ayagın beylegen de öyene alıp kaytıp kitken. Avçınıñ hatını ise mul tabış kötep yatkan, di. İmgengen kır kazı belen kaytkanın kürgeç, bik nık açulangan, di, kartın.

-Gomereñ buyı koş-kort, mal-tuvar kızgandıñ inde,- digen ul.- Siña avçı bulıp tügel, tabib kına bulıp tuvası kalgan...

Emme avçı üzeneñ izge niyetennen kire kaytmagan. Törle daru ülennere belen kır kazınıñ ayagın devalagan. Kaz küzge kürenep savıkkan, yöri başlagan, kañgıldap kuygalagan. Tik avçı gına anıñ ni eytkeneñ añlamagan. Alar ber-berlerene şundıy iyeleşkenner ki, avçı kaya da bulsa kitse, kır kazı boyıgıp kalgan, aşamas bulgan. Hetta avga da anıñ belen berge yörgen ul.

Cir östennen zıkı salkınnarnı ekrenlep yazgı cılı ciller kuvalıy başlangan. Şul ciller bişegene utırıp Beren kalası östennen kañgıldaşıp kır kazları oçıp uzgan. Tege imgengen kaz da tüzmegen, tugannarına iyergen. Avçı bu helne bik avır kiçergen, di, imeş. Yalgızı gına kalgan çagında ul bolay dip moñlangan:

Kır kazları oçtı, kürdegezme
Havalarga menep kitkenen.
Kır kazı İdeller çitende şul,
Yalgız başım miña çiten le...

Avçınıñ bu yörek özgeç cırın ciller böten urman- kırlarga taratkan. Tege kır kazına da barıp ireşken, imeş, bu moñlı köy. Şunan ul böten tugan- tumaçaların iyertken de igelekle avçınıñ işegaldına oçıp kilep töşken. Böten kala halkı bu helge tañ kalgan, könçelenüler de tabılgan.

---

[20] Gıyleceddinov, age. s. 42-43

-İgelekke igelek bulıp kaytkan baylıktan sezge de öleş bar,- dip, avçı kır kazların parlap kala halkına taratkan. Şulay itep, Beren kalası kazlı bulgan. Bereketle tufrakka élegep, bik küp ürçem birgen bu kır kazları. Tora- bara kaz mamıgı, kaz ite belen bazarlarda sevde ite başlagan halık, baylıgı işeygen, tormışı tügereklengen.

Şuşı igelekne iste totıp, Beren halkı iñ evvel öy poçmaklarına, annan bayraklarına kaz tepiye yasap kuya başlagan. Kazlar ise élekkeçe küp bulıp ürçegenner, mul itep baylık kitergenner. Söylevlerene karaganda, Rimnı gına tügel, hetta Beren kalasın da kayçandır doşmannan saklap kalgannar alar. Şuña da halık bu tör koşlarnı izge, igelekle dip sanap yörgen. Kart –korı havada oçıp bargan kır kazları kervanın kürse, tiz gene ber üç salam yeki peçen algan da, öyendege koş oyasına kertep salgan. Yenese, havadagı ene şul kır kazları kebek işle çıksın kaz bebkelere...

Avçı yortına oçıp kilep kergen kır kazınnan soñ Beren halkı başka mal-tuvar asravga kızıga başlagan. Şulay itep, abzarlarga sıyır, sarık, kece kilep kergen.

Beren kalası üsken, nıgıgan, işeygen, danı Suvar, Bolgar, Biler kebek meşhür şeherlerge barıp ireşken. İmeş, koş-kort asrav şögile alarga da şuşı kala halkınnan küçken, di. Aga-Bazarda Beren kalasınıñ tovarı yugarı beyede, derecele yörgen.

-Bügen kaznıkılar sevde ite, eyde, barıp aylık neselge ber par kaz, berer tana. Alarnıñ kulı ciñel bula, - dip söyleşkender, di, Bolgar, keşelere.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

C. İlk ve Erken Tarihle İlgili Efsaneler

20. Kazınkiler

Beren şehrinden bir avcı avlanırken, ayağı yaralanmış bir kır kazına rastlamış. Ona acımış, ayağını bağlamış ve alıp evine gitmiş. Avcının karısı ise, bol av bekleyip dururmuş. Kocasının yaralanmış bir kır kazıyla geri döndüğünü görünce kadın çok öfkelenmiş.

-Ömrün boyunca kurda kuşa, mala davara acıdın. Sen dünyaya avcı olarak değil tabip olarak gelmeliymişsin, demiş.

Ama avcı iyi niyetinden vazgeçmemiş. Çeşitli otlarla kır kazının ayağına ilaç yapmış. Kaz gözle görülür derecede iyileşmiş, yürümeye başlamış, gaklayıp

hareket etmiş. Yalnız avcı onun ne söylediğini anlamamış. Onlar birbirlerine o kadar alışmışlar ki avcı bir yere gidince kır kazı hüzünlenip durur, bir şey yemezmiş. Hatta avcı, ava bile onunla birlikte gidermiş.

Yeryüzünde donduran soğukların yerini yavaşça ilkbaharın ılık yelleri almaya başlamış. O yellerin beşiğine oturan kır kazları, Beren şehri üstünde gaklaşarak uçup gitmişler. O yaralı kır kazı da dayanamamış ve akrabalarına katılmış. Avcı bu ayrılığı çok ağır geçirmiş. Tek başına kaldığı bir gün şöyle kederlenmiş:

Kır kazları uçtu, gördünüz mü?
Gökyüzüne çıkıp gittiğini.
Kır kazı İdil'ler kenarında o,
Yalnız başıma bana çetin de...

Avcının bu yürek yaralayan şarkısını yeller bütün orman ve kırlara dağıtmış. Güya bu hüzünlü şarkı o kır kazına da gidip ulaşmış. Dolayısıyla o bütün hısım ve akrabalarını yanına almış, uçarak hayırsever avcının kapısının önüne gelip konmuş. Bütün şehir halkı bu duruma hayran kalmış, kıskananlar bile olmuş.

-İyiliğe iyilik yapıp geri dönen zenginlikten size de pay var, deyip Avcı, kır kazlarını şehir halkına dağıtmış. Böylelikle Beren şehri bol kazlı olmuş. Bu kır kazları bereketli toprağa yerleşip pek çok yavru vermişler. Halk kaz tüyü ve kaz eti ile pazarda ticarete başlamış, zenginlikleri artmış, yaşam şartları düzelmiş.

Bu iyiliği hatırlarında tutan Beren halkı, en evvel ev köşelerine ve bayraklarına kaz ayağı yapmaya başlamışlar. Kazlar ise çokça üremişler, bol zenginlik getirmişler. Söylediklerine göre yalnız Rim'i değil, Beren şehrini de bilinmeyen bir zamanda düşmandan korumuşlar. Oradaki halk bu tür kuşları mukaddes ve iyiliksever sayarmış. İhtiyarlar gökyüzünde uçup giden kır kazı kervanını görünce, hemen üç saman ya da ot alır ve evdeki kuş yuvasına koyarlarmış. Bunun sebebi, kaz yavrularının havadaki kır kazları gibi çok çıkmasını istemeleriymiş.

Avcının evine uçup gelen kır kazlarından sonra Beren halkı başka mal-davar beslemekle de ilgilenmeye başlamış. Böylelikle ahırlara sığır, koyun, keçi gelip girmiş.

Beren şehri büyümüş, sağlamlaşmış, nüfusu artmış. Şanı Suvar, Bulgar, Biler gibi meşhur şehirlere gidip ulaşmış. Güya evcil hayvanları besleme işi, onlara bu şehir halkından geçmiş. Aga Bazar'da Beren şehrinin malları en iyi fiyattan satılırmış.

-Bugün kazınkiler ticaret yapıyorlar, haydi gidip döl olması için bir çift kaz ile birer dana alalım. Onların elleri hafif olur, diye konuşurlarmış Bulgar'ın insanları.

Utsız Kaynıy Torgan Kazan[21]

Aksak Timer han Bülerne alma kelegen. Şunıñ belen Büler öçen bik ozak sugışıp yörgen. Nihetle sugışsa da, ul anı ala almagan. Şunnan soñ ul, heyerçe kiyemen kiyenep, Bülerge ber karçıkka fatirga kergen. Kız-hatın küp söylevçen bula bit. Tege hatın Aksak Timer hannıñ kem ikenen belmiçe eytken:

-Mene,- digen,- Aksak Timer han bezneñ şeherne alma keli, ul anı kügerçen ayagına ut törtep ciberse gene alır, digen.

Aksak Timerge şul gına kirek –monı işetkeç, bik kinengen. Ul karçıkka böten eyberleren alıp Bülerden kiterge kuşkan hem eytken:

-Kay töşte, astına ut yakmıyça, kazan astında ut yanıp kite, şunda tuktap urnaşıp kal,- digen.

Karçık, şulay itep, ber kazan hem böten eyberleren alıp, Bülerden çıgıp kitken. Karçık şul urında utırıp kalgan. Anıñ yanına başka keşeler de kilep utırgan, şunıñ belen Kazan şehere "Kazan" iseme belen atalgan.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

21. Ateşsiz Kaynayan Kazan

Aksak Timur Han, Büler'i almaya gelmiş. Bu niyetle Büler için çok uzun süre savaşıp durmuş. Ne kadar çok savaşsa da orayı alamamış. Bir gün Timur Han, dilenci kıyafeti giyip Büler'de ihtiyar bir kadına kiracı olmuş. Kadın-kız çok konuşur, derler. O kadın Aksak Timur Hanın kim olduğunu bilmeden,

[21] Gıyleceddinov, age. s. 43

-Aksak Timur Han bizim şehrimizi almaya gelmiş. O, güvercinin ayağına ateş bağlayıp gönderse şehri alır, demiş.

Aksak Timur'a yalnızca bu gerekliymiş. Bunu işitince pek gönenmiş. İhtiyar kadına bütün eşyalarını alıp Büler'den gitmesini emretmiş ve şöyle söylemiş:

-Nerede altında ateş yakmadan kazanın altında ateş yanarsa, orada durup yerleş, demiş.

Böylelikle bu ihtiyar kadın, yanına bir kazan ve diğer eşyalarını alıp Büler'den çıkıp gitmiş. Bir yere gidip kazanı koymuş, kazanın altında ateş yakmadan ateş yanmaya başlamış. İhtiyar kadın orada yerleşip kalmış. Onun yanına başka insanlar da gelip yerleşmişler. Bu olaydan dolayı şehre Kazan ismi verilmiş.

Tuybike Kazanı[22]

Şehri Bolgarda halık bik mul yeşegen, alga kitken bulgan. Ber kön Hantimer isemle mongol hanı kilep, Bolgarnı tuzdırgan, yandırgan. Halık başta bik katı sugışkan. Şul sugışta Hantimerneñ sul tezene uk kadalgan, han aksap kalgan. Şunnan anı Aksak Timer dip atıy başlagannar. Aksak Timer Şehri Bolgarnı bötenley tuzdırıp taşlagan. Yeşerge ret kalmagaç, ber kabileneñ anası Tuybike karçık unbişlep keşene iyertken de cil köymese belen İdel buylap kitep bargan. Tuybike karçık üzennen kazanın kaldırmagan: kazan aş-su, mullık bilgese bit inde. Kazan altı potlı bulgan, kazannıñ çılbırı da nek atlı pot iken.

Cilkenle köymede yöze torgaç, yulçılar yar buyına töşkenner. Urınnı ohşatıp, şunda tuktap, yeşep kalgannar. Yeşegen urınnarında cir astına elege kazannı kümep kaldırgannar: bizge aş-su, behet telep torsın, digenner.

Şuşı urında Kazan şeheren sala başlagannar, di. Çılbırlı kazan hezer de şeher töbende yata, di, tik anı tabuçı gına yuk, di.

[22] Gıyleceddinov, age. s. 43-44

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

22. Tuybike'nin Kazanı

Şehr-i Bulgar'da halk çok rahat ve zengin yaşamış. Bir gün Hantimur isimli Moğol hanı gelip Bulgar'ı yakıp yıkmış. Halk önce çok iyi savaşmış. O savaşta Hantimur'in sol dizine ok saplanmış, han aksak kalmış. Bundan sonra ona Aksak Timur demeye başlamışlar. Aksak Timur, Şehr-i Bulgar'ı tamamen yakıp yıkmış. Yaşamaya imkan bulamayınca bir kabilenin büyüğü olan ihtiyar Tuybike, on beş kadar akrabasını yanına almış ve rüzgâr kayığıyla İdil'i boylayıp gitmiş. İhtiyar Tuybike kazanını geride bırakmamış. Kazan yiyip içecek, bolluk göstergesi ne de olsa. Kazan altı potluk imiş, kazanın zinciri de tam altı pot imiş.

Yelkenli kayıkta yüzerken yolcular yar boyuna inmişler. Yeri beğenip, orada yerleşip yaşamaya başlamışlar. Yaşadıkları yerin altına kazanı gömüp saklamışlar. Bize yiyip içecek ve talih dileyip dursun, demişler.

Buraya Kazan şehrini kurmaya başlamışlar. Zincirli kazan şimdi de şehrin altında yatar.

Jiguli Kazak[23]

Borın zamanarında İdel buylarında Ciguli kazak digen yulbasar bula. Anıñ keşelere Bolgarnı talap, temam bölderep betereler. Bolgar şehere halkı bu yulbasardan tuyıp, yaña şeher urını ézliler hem hezerge Kazan urının yahşı dip tabalar. Ul urın yılan oyası bula. Şunnan kış köne salamnar taşıp , yazın yılannarnı ut törtep yandıralar, hem kala urını çistartıp kala.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

23. Jiguli Kazak

Eski zamanlarda İdil boylarında Jiguli Kazak denilen haydut varmış. Onun adamları Bulgar'ı talan edip, halkı çok muhtaç duruma düşürmüşler. Bulgar şehrinin halkı, bu yol kesicilerden bıkıp yeni şehir yeri aramış ve şimdiki Kazan'ın yerini

[23] Gıyleceddinov, age. s. 44

beğenmiş. Orada yılan yuvası varmış. Dolayısıyla kış günü samanları taşıyıp ilkbaharda yılanları ateşe verip yakmışlar ve şehrin yeri temizlenmiş.

Kazan Kayda Korılgan?[24]

Élek- élekten Bolgar devletene törle yavlar höcüm itep torgannar. Zur köreşler, sugışlar bulgan. Bu sugışlarnıñ kübesende bolgarlar ciñep çıkkannar. Emma könnerden ber könne bik zur yav kilep, Bolgar şeheren yandırgan. İsen kalgan keşeler İdel buylap öske taba menep kiteler, yaña urın ézlep. İdel buylap bik yugarı meneler de, söyleşeler: "Eyde, suga yomıçka salabız. Yomıçka kayda eylene, böterele,- şunda utırabız",- diler. Yomıçka hezerge Kazan tiresende böterele, hem, şunda kala korıp, yeşi başlıylar.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

24. Kazan nerede kurulmuş?

Eski zamanlarda Bulgar devletine türlü ordular hücum edip durmuşlar. Büyük vuruşmalar ve savaşlar olmuş. Bu savaşların çoğunda Bulgarlar galip gelmiş. Ama günlerden bir gün, büyük bir ordu gelip Bulgar şehrini yakmış. Sağ kalan insanlar yeni yer arayıp, İdil kıyısını boylayıp yukarı doğru gitmişler. İdil'i boylayıp pek yukarı çıktıklarında şöyle konuşmuşlar: "Haydi suya yonga atalım. Yonga nerede geriye bükülürse oraya yerleşiriz." Yonga şimdiki Kazan çevresinde geriye bükülmüş ve onlar şehri kurup yaşamaya başlamışlar.

Kazan Kaynagan Urın[25]

Ber zamannı han kala korırga bulgan. "Kayda kala korıyk?"- dip keşelere belen kiñeşken.

Berse eytken:

-Arbaga kazan kuyıyk, kazanga su salıyk, astına ut yagıyk, atlarnı çaptırıp kuyıyk. Kazan kayda kayanap çıksa, şunda kala korıbız, -digen.

---

[24] Gıyleceddinov, age. s. 44
[25] Gıyleceddinov, age. s. 44

Şulay itkenner. Kazan hezerge Kazan şehere urınında kaynap çıkkan. Şunnan kala korgannar, di.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

25. Kazan Kaynayan Yer

Bir gün bir han şehir kuracak olmuş. "Şehri nerede kuralım?" diye insanlara danışmış.

Birisi şöyle söylemiş:

-Arabaya bir kazan koyalım, kazana su dolduralım, altında ateş yakalım ve atları koşturalım. Kazan nerede kaynamaya çıkarsa orada şehir kurarız.

Böyle yapmışlar. Kazan, şimdiki Kazan şehrinin yerinde kaynamaya başlamış. Bundan sonra şehri kurmuşlar.

Ugım Kaya Töşse, Kalanı Şunda Salam[26]

Memi- Çallı avılı yanında Kala tavı bar. Hannar şul tavda kala korgannar hem şul tav başınnan uk ata torgan bulgannar. Ber han uk atıp eytken: "Ugım kaya töşse, kalanı şunda küçerep salam",- dip.

Anıñ ugı Kazannıñ hezerge han meçete tiresene töşken. Uknı şunnan barıp tabalar. Şunnan soñ uk töşken urınga ét kümeler. Han kalanı şunda salırga kuşa. Kalanı korıp betergeç han:

-Nigezge nerse kümdegez?- di.

-Ét kümdek,-diler aña.

-Kala étlerge kala iken alaysa,- di han.

Ber zamannı hannar belen urıslar arasında tartış bula. Urıslar kalanı ala almıy gaciz bulalar. Şunnan urıslar ber möselmanga eyteler:

-Bez sine altınga kümebez, kalanı niçek alırga öyret,- diler.

Bu keşe, akçaga kızıgıp, bolay di:

-Bezneñ möselman namaz bozmıy, sez irtenge namaz vakıtında kilegez, alırsız,- di.

---

[26] Gıyleceddinov, age. s. 45

Şunnan urıslar, irtenge namaz vakıtında kilep, kalanı alalar, möselmannar namaz bozmıylar. Han terezelerden kıyblaga taba koş bulıp oçıp çıkıp kite hem Kaban külene töşep yugala.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

26. Okum Nereye Düşerse Şehri Oraya Kuracağım

Memi- Çallı köyü yanında Kala dağı var. Hanlar bu dağda şehir kurmuşlar ve o dağın başından ok atmaya başlamışlar. Bir han ok atarken şöyle söylemiş:

-Okum nereye düşerse, şehri oraya kuracağım.

Oku Kazan'ın şimdiki Han Mescidi civarına düşmüş. Oku gidip burada bulmuşlar. Bundan sonra okun düştüğü yere köpek gömmüşler. Han şehrin buraya kurulmasını emretmiş. Şehri kurup bitirince han:

-Temele ne gömdünüz? diye sormuş.

-Köpek gömdük, demişler ona.

-Öyleyse şehir köpeklere kalır, demiş han.

Bir süre sonra hanlar ile Ruslar arasında mücadele olmuş. Ruslar şehri ele geçiremedikleri için âciz düşmüşler. Bunun üzerine Ruslar bir Müslüman'a şöyle söylemişler:

-Biz seni altına gömeriz,ama bize şehri nasıl alabileceğimizi öğret.

Bu adam paraya tamah edip şöyle demiş:

-Bizim Müslümanlar namazlarını bozmazlar, siz sabah namazı vaktinde gelin, şehri alırsınız.

Daha sonra Ruslar sabah namazı vaktinde gelip şehri almışlar. Müslümanlar namazı bozmamışlar. Han kuş olup pencereden kıbleye doğru uçup gitmiş ve Kaban gölüne inip kaybolmuş.

İske Kazan Kalasınıñ Korıluvı[27]

Aksak Timer Bolgar şeheren harap itep, anıñ halkın askan, kisken, ütergen çakta, Bolgar ileneñ hanı Gabdulla hannı da ütergen iken.

[27] Gıyleceddinov, age. s. 45-47

Gabdulla han Aksak Timer tarafınnan üterelgeç, anıñ ike sabıy balası – şahzadeler- hem hatını hanbike kalgan. Bolgar şehereneñ olıları, hannıñ nesele kiselmesen öçen, hanbike ve şahzadelerne niçek te Aksak Timer zolımınnan saklap alıp kalırga tırışkannar.

Şunıñ öçen Bolgar şehereneñ olıları, gerçe üzlere Aksak Timer tarafınnan üterelep betereleçek bulsalar da, zur tırışlık belen bik tiz arada hanbike ve hanzadelerne Bolgar şeherennen çıgarıp, Büler şeherene ozatkannar.

Aksak Timer üzeneñ sansız küp yavı belen Bolgar şeheren vatıp, cimerep, soñınnan yandırıp, üzen cir belen tigez itken. Şeherdege keşeler Aksaktan yalınıp ni çaklı gafu ütenseler de, ul ber keşege de eman birmegen... Aksaknıñ kulı belen Bolgar şehere ve anıñ eylenesendege avıl hem başka şeherler yandırılıp, keşelere-hatını, kızı, bala- çagaları belen bötenese de suyılgannar. Bu keşelerneñ ülgen gevdeleren berge cıydırıp Aksak şul ülgen keşe gevdelere östene karap: "Min sezne din totmagan öçen şulay ittem, sezden tugan balalar da dinsez bulır dip, alarnıñ da başların kisterep, sezneñ gevdeleregez arasına taşlattım",- digen. Şul vakıtta bu ülgen keşe gevdelere yannarına agaçlar, salamnar öyderep, ut tötep yandırgan.

Aksak Timer Bolgar yortında keşe kanı éçep ozak vakıtlar beyrem itken. Ul şul uk çakta Bolgar belen berge Suvar, Kızlar, Yüketav hem başka bolgar şeherleren de yandırıp, keşeleren üterep yörgen. Monnan soñ Aksak Timer ul zamannıñ iñ küp halıklı, ataklı hem devletle şeherlerennen bulgan Büler şeherene üzeneñ çirüve belen yav bulgan.

Aksak Timerneñ kızık kına ber gadete bar iken: eger de üterelerge mehküm keşeler ütereler aldınnan Aksak Timer tarafınnan "ni öçen üterelesez?" dip soraganda, "üz gönah şomlıgıbız sebebe belen üterelebez, bezneñ başıbızga gönahıbız citte, Bitimer hezretne hoda bezge gıybret öçen ciberde, ul turı yulnı kürsetüçe" digen süzlerne söylese, ul keşene ütermi, gafu itep, küp akça, bülekler birep cibere iken.

Aksaknıñ mene bu gadeten, Bolgar ve başka şeherler harap itelgende, halık añlamagan iken. Şunıñ öçen alar Aksak yırtkıçka kan hemere bulgannar. Emma Büler şehereneñ halıkları Aksaknıñ bu holkın töşengenner iken. Şunıñ öçen Büler şeherendege asıl zatlar, hannı ütergeç Bolgardan kaçıp kilgen hanbike ve anıñ

balaları- hanzadelerne selamet saklap kalu öçen ber çara kürerge bulgannar. Alar bu turıda üzara uylaşkannıñ soñında, Aksak Timerneñ yugarıda söylegen holkınnan faydalanırga uylagannar. Bu turıda hanbikege de beldergenner. Hanbike bik gayretle, batır, süzge osta, mehabet ve güzel hatın bulgan. Şunıñ öçen aña bik küp vakıtlarda gadi keşeler gene tügel, ul çaknıñ aksöyek ve asıl zatları da kiñeşep éş iteler iken. Anıñ birgen kiñeşlere, söylegen süzlere, eytken işarelere- barısı da döres çıga iken. Üzen hem balaların saklap kalu turında hanbike ber de aptıramagan: bar avırlık ve çitenlekleren üz östene algan da éşke kereşken. Ul Aksak Timerneñ Büler şehereneñ tire-yünende bolgan böten avıl ve şeherlerne yandırıp, keşeleren üterep, Bülerge yakınayganın kötep torgan. Aksak Timerneñ Büler östene yav buluvı, halık öçen ület çirennen yaman ber kurkınıç bulgan.

Hanbike ber de aptıramıy, kavşamıy gına üzeneñ Altınbik hem Galimbik isemle ike ulın alıp, Aksak Timerge karşı çıkkan. Hanbike, Aksak Timerneñ yanına barıp, osta süzler belen yomşak itterep, üzeneñ üteneçen söylegen. Ul bolay digen: "Padişahlarnıñ padişahı, olı hanım- soltanım hezreti Bitimer! Mene min ike ulım – hanzadelere alıp, sineñ hozırıña merhemeteñne ömet itep kildem. Min gönahlı Gabdulla hannıñ hatını, bu balalar anıñ ike ulı. Merhemet itep, bu ike balaga atalarınıñ ruhına koren ukırlık ber cirde urnaşıp, üzebezneñ Bolgar yortında bezge torırga röhset itsegez ide. Sez küp yeşegez, böten cihannıñ devlete, köç ve kodrete sezge bulsın. Sez bezneñ yortıbızdagı gasıylarnı beterer öçen teñre tarafınnan ciberelgen ber kündereçe, bez barıbız da sezneñ gönahlı bendeleregez, üteneç bezden, eman sezden".

Hanbikeneñ bu süzlere Aksak Timerneñ huşına kilgen. Ul hanbike ve anıñ balalarına eman birep, alarga Bolgar yortınıñ telegen urınnarına kala korıp torırga röhset itken. Hanbikeneñ ütenüve buyınça, başka berniçe aksöyek ve asıl zatlarnı da gafu itep, hanbike belen berge kala korıp yeşerge röhset itken.

Bolar, barsı berge cıyılıp, Büler şeherennen tönyakka taba kitep, ber keçkene ineş buyında kala korıp yeşi başlagannar. Mene bolar korgan kala- İske Kazan kalası bulgan.

Bu kalada hanbikeneñ zur ulı Altınbik berençe han bulgan. Altınbik İske Kazan kalasında mescedler, medreseler éşletken, zur –zur bakçalar yasatkan, çitten

bik küp ukımışlı keşeler çakırtkan, balalar ukıtır öçen mektepler saldırgan. Ukımışlı keşelerge hezineden aylıklar birdergen. Altınbik İske Kazan kalasında ille yıldan artık hanlık itep, yözge yakın yeşep vafat itken.

Altınbik atası hanlık itken ataklı Bolgar şehereneñ cimerelüve öçen bik kaygıra iken. Ul Bolgar devlete atası çagındagı şikelle zur ber devlet buluvı öçen de tırışkan. Emma halkı üterelep betkenge küre, yañadan ayakka bastıra almagan.

Şulay da Altınbik Bolgar şeherende yanmıy kalgan Helif Cemigı şerifne hem olı medresene tözetterep, imam, möderrisler çakırıp, yañadan tergezgen.

Mene şuşı Altınbik –İske Kazan kalasınıñ berençe hanı hem İske Kazan kalasın koruçı keşe iken.

Altınbikten soñ İske Kazan kalasına kardeşe Galimbik han bulgan. Bu keşe utız yıldan artık hanlık itken, küp yahşı éşler éşlegen, yözge yakın yeşep Bolgarga, atasına ziyaretke bargan çagında vafat bulgan.

Bolgar hanı Gabdullanıñ balaları İske Kazan şeherende barlıgı yöz de dürt yıl gomer sörgenner. Soñınnan İske Kazan kalasınıñ urınınnan küçep, Kazan suvınıñ tamagında yaña kala korgannar. Bu kala inde Yaña Kazan kalası urını bula. Bu Yaña Kazan kalasında yöz ille sigez yıl hanlık itkenner.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

27. Eski Kazan Şehrinin Kurulması

Aksak Timur Bulgar şehrini harap edip, onun halkını asıp, kesip, öldürürken Bulgar ülkesinin hanı olan Abdullah Han'ı da öldürmüş imiş.

Abdullah Han, Aksak Timur tarafından öldürülünce geride onun iki küçük şehzadesi ve hanbike kalmış. Bulgar şehrinin büyükleri hanın nesli kesilmesin diye hanbike ve şehzadeleri, ne olursa olsun, Aksak Timur'un zulmünden korumaya çalışmışlar.

Bunun için Bulgar şehrinin büyükleri, gerçi kendileri Aksak Timur tarafından öldürülecek olsalar da büyük bir gayretle hemen hanbike ve şehzadeleri Bulgar şehrinden çıkarıp Büler şehrine göndermişler.

Aksak Timur, sayısız askeriyle Bulgar şehrini harap edip, yıktırıp, sonunda da yaktırarak yerle bir etmiş. Şehirdeki insanlar Aksak'a yalvarıp, ne kadar af dileseler de o, tek bir kişiye aman vermemiş. Aksak'ın eliyle Bulgar şehri ve onun etrafındaki köy ve başka şehirler yıkılıp, halkının - kadın, kız, çoluk çocuk- tamamı kesilmiş. Bu insanların ölü bedenlerini bir araya yığdıran Aksak, ölen insanların gövdelerine bakıp "Ben dinî vecibeleri yerine getirmediğiniz için böyle yaptım. Sizden doğan çocuklar da dinsiz olur deyip onların dahi başını kestirip sizin gövdelerinizin arasına attırdım." demiş. Bu ölen insan gövdelerinin yanlarına ağaçlar ve saman yığdırıp ateşe verip yaktırmış.

Aksak Timur, Bulgar ülkesinde insan kanı içerek uzun süre bayram etmiş. O zaman Bulgar'la birlikte Suvar, Kızlar, Yüketev vb. şehirleri de yakıp, insanlarını öldürüp gezmiş. Daha sonra ordusuyla aniden, zamanın en kalabalık nüfuslu, en meşhur ve en zengin şehirlerinden olan Büler'e çıkagelmiş.

Aksak Timur'un ilginç bir âdeti varmış. Aksak Timur ölüme mahkum olan insanlara, öldürülmeden önce, "Niçin öldürülüyorsunuz?" diye sorduğunda onlar, "Kendi günahımızın korkusuyla öldürülüyoruz. Bizim başımızı günahımız yedi. Hazreti Bitimur'u Allah bize ibret olsun diye gönderdi, o doğru yolu gösterendir." diye söylerlerse, onları öldürmeyip affeder, onlara çok para ve hediyeler verip gönderirmiş.

Aksak'ın işte bu âdetini, Bulgar ve başka şehirler harap edildiğinde halk anlamamış imiş. Bunun için onlar yırtıcı Aksak'a kan şarabı olmuşlar. Ama Büler şehrinin halkı Aksak'ın bu huyunu öğrenmiş. Onun için Büler şehrindeki soylular, hanı öldürülünce Bulgar'dan kaçıp gelen hanbike ve şehzadelerin sağ kalmalarını sağlamak için bir çare aramışlar. Bu konuyu birbirlerine danıştıktan sonra Aksak Timur'un yukarıda söylenilen huyundan faydalanmayı düşünmüşler. Bu durumu hanbikeye de bildirmişler. Hanbike çok gayretli, kahraman, belâgat ustası ve aynı zamanda hayran kalınacak kadar güzel bir kadınmış. Onun için pek çok vakitler yalnız sıradan insanlar değil, o zamanın asilleri de ona danıştıktan sonra işlerini yürütürlermiş. Onun verdiği öğütlerin, söylediği sözlerin, işaret ettiği şeylerin hepsi doğru çıkarmış. Kendini ve çocuklarını koruma konusunda Hanbike hiç şaşkınlığa düşmemiş. Bütün ağırlık ve zorlukları kendi üzerine almış ve işe girişmiş. O, Aksak

Timur'un Büler şehrinin çevresinde olan bütün köy ve şehirleri yaktırıp, insanlarını öldürtüp, Büler'in yakınına gelmesini beklemiş. Aksak Timur'un Büler'e çıkagelmesi halk için salgın hastalıktan daha kötü olmuş.

Hanbike hiç şaşırıp kalmamış. Ne yapacağını bilmez duruma düşmemiş. Altınbik ve Alimbik adlı iki oğlunu alıp Aksak Timur'u karşılamaya gitmiş. Hanbike Aksak Timur'un yanına gidip usta sözlerle, yumuşak ifadelerle ricasını anlatmış. Şöyle demiş: "Ey padişahların padişahı, ulu hanım- sultanım Bitimir hazret! Ben iki oğlum şehzadeleri alıp, merhametini ümit ederek huzuruna geldim. Ben günahkâr Abdullah Han'ın karısı, bu çocuklar da onun iki oğlu. Bu iki çocuğa babalarının ruhuna Kur'an okumak üzere bir yerde yerleşmeleri için merhamet edin. Sizin olan Bulgar ülkesinde yaşamamıza izin verin. Siz çok yaşayın, bütün cihanın zenginliği, güç ve kudreti sizin olsun. Siz bizim ülkemizdeki asileri bitirmek için Tanrı tarafından gönderilmiş bir öğreticisiniz. Biz ise sizin günahkâr bendeleriniziz, rica bizden, aman sizden."

Hanbikenin bu sözleri Aksak Timur'un hoşuna gitmiş. O, Hanbike ve çocuklarını affederek onlara Bulgar ülkesinin diledikleri yerinde şehir kurup yaşamalarına izin vermiş. Hanbikenin ricasıyla başka birçok asilleri de affedip, onların Hanbike ile birlikte şehir kurup yaşamalarına müsaade etmiş.

Bunların hepsi bir araya toplanıp, Büler şehrinden kuzeye gidip, küçük bir dere boyunda şehir kurup yaşamaya başlamışlar. İşte bunların kurduğu şehir, Eski Kazan şehri imiş.

Bu şehre ilk olarak Hanbike'nin büyük oğlu Altınbik, han olmuş. Altınbik eski Kazan şehrinde mescitler ve medreseler kurdurmuş; büyük bahçeler yaptırmış; dışarıdan pek çok okumuş insan çağırtmış; çocukları okutmak için pek çok okul yaptırmış; okumuş insanlara hazineden aylık verdirmiş. Altınbik Eski Kazan şehrinde elli yıldan fazla hanlık yapıp, yüz yıldan fazla yaşayıp vefat etmiş.

Altınbik, babasının hanlık ettiği meşhur Bulgar şehrinin harap edilmesinden dolayı çok üzüntülüymüş. O, Bulgar devletinin babasının zamanındaki gibi büyük bir devlet olması için çalışmış. Ama halkı öldürüldüğü için devleti yeniden ayağa kaldıramamış.

Yine de Altınbik Bulgar şehrinin yanmadan kalan Helif Cami'ini ve büyük medresesini onartıp, imam ve müderrisler çağırtıp yeniden canlandırmış.

Altınbik, Eski Kazan şehrinin ilk hanı ve Eski Kazan şehrinin kurucusuymuş.

Altınbik'ten sonra Eski Kazan şehrine kardeşi Alimbik, han olmuş. Bu adam da otuz yıldan fazla han olmuş, çok güzel işler yapmış. Yüz yaşına kadar yaşayıp, Bulgar'a babasını ziyaret etmeye gittiği zaman vefat etmiş.

Bulgar hanı Abdullah'ın çocukları Eski Kazan şehrinde yüz dört yıl ömür sürmüşler. Sonra Eski Kazan şehrinin yerinden göç edip, Kazan nehrinin boğazına şehir kurmuşlar. Bu şehir şimdiki Yeni Kazan şehridir. Onlar Yeni Kazan şehrinde yüz elli sekiz yıl hanlık etmişler.

Şeher Nige Kazan Dip Atalgan[28]

Kazan biklerennen berevneñ ber hezmetçese bulgan. Ul su alır öçen bakır kazan belen yılgaga kilgen. Yılganıñ kırıyı teke yarlı, su alır öçen uñaysız iken. Ul, şundıy uñaysız cirden su alam dip azaplanganda, kulındagı bakır kazanın su töbene töşerep cibergen.

Mene şunnan soñ bu yılga Kazan dip atalgan iken. Kazan yılgası buyına kornlgan şeher de, şul uk isem belen –Kazan dip atalgan.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

28. Şehir Niye Kazan Diye Adlandırılmış

Kazan beylerinden birinin bir hizmetçisi varmış. O, su almak için bakır kazan ile nehre gelmiş. Nehir kenarı, dik yarlı ve su almak için elverişsizmiş. O böyle elverişsiz yerden su alayım diye azap çekerken, elindeki bakır kazanı suyun dibine düşürmüş.

İşte bu olaydan sonra bu ırmak Kazan diye adlandırılmış. Kazan nehri boyunda kurulan şehre de onunla aynı isim, yani Kazan denilmiş.

---

[28] Gıyleceddinov, age. s. 47

Siherçe Kız[29]

İske Kazan bik teke tavda urnaşkan bulgan, şuña küre Kazanka yılgasına töşü bik avır iken. Nindider patşa zamanında ber kız, Kazankadan su alıp mengende, arıp, tavnıñ urtasında tuktagan da şeherge naçar urın saylagan öçen patşa galicaneblerene açu beldergen. Şuşı vakıtta gadi keşe kiyemennen yörerge çıkkan patşa bu güzelneñ zarın işetken de, çınnan da şeherneñ urını, bigrek te suga yörü öçen, caysız ikenen eytken. "Eybet urın kayda bar soñ?"- dip te soragan. Şunnan kız Kazannıñ hezerge urının eytken.

-Sin kürsetken urın çınnan da şep, -digen patşa,- emma anda kurkınıç yılannar oyalagan.

-Alar, efendem, şeher tözüge komaçavlıy almıy. Min sihri köçke iye. Eger emer birseñ, alarnı kırıp betere alam. E sin urmannı kiserge hem şeher kurırga kuş.

Patşa kıznıñ kiñeşen tıñlagan hem aña yılannarnı betererge kuşkan. Kız hezerge Kazan urınına barıp, berniçe urınga çokır kazıtkan, salam, çıbık- çabık ezerletken. Bötenese ezer bulgaç, ul berniçe siherle süz eytken. Yılannar oyalarınnan çıgıp, aña taba şuvışa başlagannar. Kız alarnıñ bötenesen öyerge hem çokırlarga salırga kuşkan da, salamnı yandırıp cibergen. Şulay itep, barlık yılannar kırılıp betken. Tik berse, unike başlı oçar yılan, kotoçkıç tavış çıgarıp, havaga küterelgen. Emme ul da ut köydergen bulganga, Kazannan unike çakrım cirdege ber avıl yanına yıgılıp töşken.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

29. Sihirbaz Kız

Eski Kazan çok dik bir dağda kurulmuş imiş. Bunun için Kazanka ırmağına inmek çok güçmüş. Bir padişah zamanında bir kız, Kazanka'dan su alıp çıkarken yorulup, dağın ortasında durmuş ve şehre kötü bir yer seçtiği için padişah âlicenaplarına kızgınlığını belirtmiş. O esnada kıyafet değiştirerek dolaşmaya çıkmış olan padişah, bu güzelin yakınmasını işitmiş ve gerçekten de şehrin yerinin, özellikle

[29] Gıyleceddinov, age. s. 48

su getirmek için elverişsiz olduğunu söylemiş. "Güzel yer nerede var?" diye sormuş. Kız, Kazan'ın şimdiki yerini söylemiş.

-Senin gösterdiğin yer hakikaten de güzel, ama orada korkunç yılanlar yuvalanır, demiş padişah.

-Efendim, onlar şehrin kurulmasını engelleyemezler. Ben sihirli güce sahibim. Eğer emir verirsen onları kırıp bitirebilirim. Sen ormanı kesmelerini ve şehri kurmalarını emret.

Padişah kızın öğüdünü dinlemiş ve ona yılanları bitirmesini emretmiş. Kız şimdiki Kazan'ın yerine gelip birkaç yere çukur kazıtmış, saman ve çalı çırpı hazırlatmış. Hepsi hazır olunca, o birkaç sihirli söz söylemiş. Yılanlar yuvalarından çıkıp ona doğru sürünmeye başlamışlar. Kız onların hepsini bir araya toplamalarını ve çukurlara atmalarını emretmiş, samanları yaktırmış. Böylelikle bütün yılanlar kırılmış. Yalnız birisi, on iki başlı uçan yılan, korkunç bir ses çıkarıp gökyüzüne yükselmiş. Ama ateş onu da yaktığı için Kazan'dan on iki kilometre uzaklıktaki bir köyün yanına yığılıp düşmüş.

Yaña Kazan[30]

Kaysıdır ber Kırım hanınıñ yeş kilene, berençe kat Kazankaga suga barganda, çileklere belen tavda yıgılgan. Kaynatasına açuvı çıgıp, eytken: "Tapkan inde kayda şeher tözerge!"- digen. Bu süzlerne hanga tapşırgannar.

-Şeherne kayda tözü uñayrak bulır soñ?- dip, han aña sorav birgen.

Kilene ike balıkçını karmakları belen İdel agımı buylap balık totarga cibererge, altın balık élekse, şeherne şunda tözerge kiñeş itken.

Balıkçılar han emere buyınça Kazankaga balık totarga kitkenner. Hezere Kazan urnaşkan urınga kilep citkenner. Hezer Söyembike manarası torgan urın karşısında çınnan da altın balık totkannar. Hezerge Kazannıñ urını ber öleşe tavlı, ikençe öleşe batkak bulganga, han yene kilenennen yaña Kazannı kayda tözerge ikenlegen soragan. Kilene bolay dip cavap birgen:

-Şeherne altın balık élekken cirneñ karşısında, tavda, cirge kümelgen su tulı kazan utsız kaynap torga cirde tözerge kirek.

---

[30] Gıyleceddinov, age. s. 48-49

Bu urında yılannar mıjlap torganga, şeher koru öçen caysız bulgan. Hannıñ kilene tagın akıllı kiñeş birgen. Anıñ kiñeşen tıñlap, kışın yılannar önnerende çagında, bik küp salam taşıgannar, e yazın, yılannar salamga çıkkaç, ut törtkenner. Alar şunda kırılıp betken. Yılannarnıñ berse salamnı yandırgan ber atlını (ul bahadir İske Kazannan bulgan) ille çakrım kuvıp bargan. Artınnan citep, hezerge Çürile digen avıl yanındagı çokır buyında anı altı kisekke özgelep taşlagan. Şuña küre bu çokırnı tatarlar hezer de Altı Kutar (ruslarda- Kutarka) dip yörteler. Altı öleş digen süz bu.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

30. Yeni Kazan

Kırım hanlarından birinin genç gelini, ilk defa Kazanka'ya suya gittiğinde, kovalarıyla birlikte dağda düşmüş. Kaynatasına öfkelenip, "Tam şehir kuracağı yeri bulmuş!" demiş. Bu sözleri hana yetiştirmişler.

-Şehri nerede kurmak uygun olur? diye Han ona sormuş.

Gelini, iki balıkçıyı oltalarıyla İdil akıntısını boylayıp balık tutmaları için göndermesini, altın balık oltaya nerede takılırsa şehri oraya kurmalarını öğütlemiş.

Balıkçılar hanın emriyle balık tutmak için Kazanka'ya gitmişler. Şimdiki Kazan'ın kurulduğu yere gelmişler. Bugün Süyümbike minaresinin bulunduğu yerin karşısında gerçekten de altın balık tutmuşlar. Kazan'ın yerinin bir parçası dağlık, diğeri ise bataklık imiş. Han yine gelininden Yeni Kazan'ı nerede kurmaları gerektiğini sormuş. Gelini şöyle cevap vermiş:

-Şehri altın balığın oltaya takıldığı yerin karşısında, dağda, toprağa gömülen su dolu kazanın ateşsiz kaynadığı yerde kurmak gerek.

Burada yılanlar kaynayıp durdukları için burası şehir kurmaya elverişsizmiş. Hanın gelini yine akıllı bir öğüt vermiş. Onun öğüdünü dinleyip, kışın yılanlar inlerindeyken, çokça saman taşımışlar. İlkbaharda yılanlar samana çıkınca samanı ateşe vermişler. Onlar orada kırılmışlar. Yılanların biri samanı yakan bir atlıyı (o bahadır Eski Kazan'dan imiş) elli kilometre kovalamış. Arkasından yetişip, şimdiki Çürili köyünün yanındaki çukur civarında onu altı parçaya ayırıp atmış. Onun için

Tatarlar günümüzde de bu çukura Altı Kutar (Ruslarda Kutarka) derler. Bu, altı parça anlamındaki kelimedir.

Minem Şeherem Étlerge Éleger[31]

Kazankanıñ teke yarında iske Kazanda hannıñ kilene bulgan. Ber könne ul Kazankaga suga bargan. Tulı çileklere belen tavga küterelgende, yıgılgan da suvın tükken. Ul şunda açulanıp eytken: "Tapkannar şeher tözerge urının". Bu turıda hanga citkergenner. Han kilenen çakrıp soragan: "Şeherne kaya tözerge soñ? Eyt miña!" Moña kilene cavap birgen: "Balıkçılarnı yetme belen Kazanka buylap ciber. Şeherne altın balık élekken cirde tözerge kirek".

Han balıkçılarnı cibergen. Alar bik ozak bara torgaç, nihayet, ber altın balık totkannar. Hanga bu turıda eytkenner. Han urınnı kararga kitken. Hezer Kazan urnaşkan urın élek naçar bulgan, çokırlar, batkaklıklar. Öyge kaytkaç, kilenene eytken: "Mondıy urında niçek şeher salırga soñ?"

Kilene yañadan balıkçılarnı yetmelere belen cibererge kuşkan. Han cibergen. Balıkçılar yene de altın balıknı şul uk urında totkannar. Bu turıda hanga eytkenner. Han eytken: "Dimek, hoday şulay yazgandır! Şeherne şunda tözi başlarbız".

Hezer Kreml urnaşkan cirde yılannar mıjlap torgan tiren çokır bulgan. Han kilenene eytken: "Anda yılannar bik küp. Alarnı niçekter yuk iterge kirek, yugıyse alar keşelerne çagar. Nişlerge iken?" Kilene eytken: "Kışın çokırnı salam belen kümerge, e yazın, yılannar, uyangaç, salamnı yandırırga kirek. Yılannar yanıp beter". Han şulay éşlegen de. Yazın salamnı yılannarı belen yandırgannar, lekin barısın da tügel. Kart yılannar tire-yakka şuvışkannar. Han alarnı ütererge dip batırların cibergen. Bahadirlar böten yılannarnı kırıp betergenner, iñ kartı gına isen kalgan. Ul üzene taşlangan batırnı altıga özgelep taşlagan da kayadır kaçkan. Bu urında Altı Kutar isemle avıl tözegenner.

Yılannarnı kırıp betergeç, şeher tözi başlagannar. Han meçet tözerge kuşkan. Ul éşçelerge eytken: "Nigez salganda, sezneñ yanıgızga kem berençe bulıp kilse, cirge şunı tereley kümegez".

---

[31] Gıyleceddinov, age. s. 49

Tözüçeler yanına han malayı kilgen. Alar anı cirge tereley kümerge batırçılık itmegenner, anıñ urınına ét kümgenner. Bu turıda belgeç, han: "Dimek, minem şeherem étlerge éleger", -digen.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

31. Benim Şehrin Köpeklerin Eline Geçer

Kazanka'ın dik yarında kurulmuş olan Eski Kazan'da hanın bir gelini varmış. Bir gün o, Kazanka'ya su almaya gitmiş, dolu kovalarla dağa çıkarken düşmüş ve suyu dökmüş. Bu yüzden öfkelenip: "Şehir kurmak için yer bulmuşlar!" diye söylenmiş. Onun bu sözünü hana ulaştırmışlar. Han gelinini çağırtıp sormuş: "Şehri nereye kurmalı? Söyle bana!" Gelini bu soruya şöyle cevap vermiş: "Balıkçıları ağ ile Kazanka'ya gönder. Şehri altın balığın tutulduğu yerde kurmalı."

Han balıkçıları göndermiş. Onlar epeyce yol gittikten sonra bir altın balık tutmuşlar. Hana bunu söylemişler. Han bu yere bakmaya gitmiş. Şimdiki Kazan'ın kurulduğu yer çok kötüymüş, çukurlar ve bataklıklar varmış. Han eve dönünce gelinine sormuş: "Şehir böyle bir yerde nasıl kurulabilir?"

Gelini yine balıkçıları göndermesini söylemiş. Han göndermiş. Balıkçılar altın balığı yine aynı yerde tutmuşlar. Bu durumu hana söylemişler. Han şöyle söylemiş: "Demek ki Allah böyle yazmış! Şehri şurada kurmaya başlarız."

Günümüzde Kreml'in bulunduğu yerde, yılanların kaynayıp durduğu derin bir çukur varmış. Han gelinine şöyle söylemiş: "Orada yılanlar pek çok. Ne olursa olsun onları yok etmeliyiz, yoksa insanları sokarlar. Ne yapalım?" Gelini "Kışın çukurları samanla gömmeli, ilkbaharda yılanlar uyanınca da samanı yaktırmalıyız. Yılanlar yanıp biter." demiş. Han böyle yapmış. İlkbaharda samanı yılanlarla birlikte yaktırmış; lâkin hepsini değil. İhtiyar yılanlar etrafa kaçmışlar. Han onları öldürmeleri için bahadırlarını göndermiş. Bahadırlar bütün yılanları kırmışlar. Yalnız en yaşlı olan sağ kalmış. O kendisine hücum eden bahadırı altıya ayırmış ve bilinmeyen bir yere kaçmış. Burada ise Altı Kutar isimli köyü kurmuşlar.

Yılanları kırıp bitirince şehri kurmaya başlamışlar. Han mescit yapmalarını emretmiş. O işçilere şöyle söylemiş: "Temeli atarken sizin yanınıza ilk kim gelirse, onu diri diri yere gömünüz."

İşçilerin yanına ilk hanın oğlu gelmiş. Onlar onu diri diri yere gömme kahramanlığını göstermemişler, onun yerine köpek gömmüşler. Han bunu öğrenince, "Demek ki benim şehrim köpeklerin eline geçecek." demiş.

Yılan Tavı[32]

Élek Kazan başka urında, Kazankanıñ bik teke yarında bulgan. İske Kazanda ber umartaçı yeşegen. Hezerge Kazan urnaşkan Yılan tavında anıñ umartaları bulgan. Umartaçı umartalıgına yış kına üzeneñ matur kızın da alıp bargan. Kızga bu urın bik oşagan: "Şeher nige birede tügel iken",- dip uylagan.

Ber könne kız Kazankaga suga kitken. Zur kuvşinnı tutırıp su algan da öyene yünelgen. Tavga menü caysız bulgan. Kız argan hem şeher tözerge şundıy urın saylagan öçen hanga naçar süzler eytep taşlagan. Bu süzlerne kemder işetep hanga citkergen. Han açulanıp kızını üz öyene çakırtkan. Kızını kitergenner. Anıñ maturlıgın kürep, han yomşargan hem hökem itü urınına aña sorav birgen:

-Şeher kay cire belen siña oşamıy? Anıñ kayda korılıvın teler ideñ?

Kız:

-Yılan tavında,- dip cavap birgen.

Kız hanga bik oşagan, ul aña öylengen hem anıñ telegen üterge bulgan-şeherne Yılan tavına küçererge karar kılgan.

Öylenüvennen küp vakıt ta ütmi, han üzeneñ ulın hem ike asıl zatnı-morzanı yaña şeher tözerge cibergen. Şunda han ulına hat birep, şeherge urın saylap algançı anı ukımaska kuşkan.

Bolar Yılan tavga bargaç şeher öçen urın saylagannar, annarı hatnı ukıgannar. Anda: "Şeher nık torsın öçen, şobaga buyınça, bu keşelerneñ berse tere kileş cir astına kümelsen",- dip yazılgan bula. Şobaga salgannar. Ul han malayına çıkkan. Lekin morzalar, han malayın kızganıp, berençe korılma astına tere ét kümgenner, e malaynı yeşergenner.

---

[32] Gıyleceddinov, age. s. 49-50

Han şobaganıñ üz ulına çıkkanın belgeç, bik kaygırgan. Emma tizden ser açılgan hem hannıñ küñele kütерelep kitken.

Ber kart mulla han malayınıñ isen kalganın, aldav bulganın belgeç, hanga kilep:

-Şeher tözelgende aldav bulganlıktan, yaña şeher Kazan da kyeferler kulına éleger,- digen.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

32. Yılan Dağı

Eski Kazan, başka yerde, Kazanka'nın pek dik yarında imiş. Eski Kazan'da bir arıcı yaşarmış. Onun şimdiki Kazan'ın kurulduğu Yılan dağında arı kovanları varmış. Arıcı, kovanlarının bulunduğu yere güzel kızını da sık sık alıp gelirmiş. Burası kızın çok hoşuna gitmiş. O, "Şehir niye burada değil." diye düşünmüş.

Bir gün kız Kazanka'ya su almaya gitmiş. Büyük testisini doldurmuş ve evine yönelmiş. Dağa çıkmak zahmetliymiş. Kız yorulmuş ve şehri kurmak için burayı seçtiğinden dolayı hana kötü sözler söylemiş. Birisi bu sözleri işitip hana ulaştırmış. Han öfkelenip kızı kendi evine çağırtmış. Kızı getirmişler. Han onun güzelliğini görüp yumuşamış ve öfkelenmek yerine ona soru sormuş:

-Şehrin neresini beğenmiyorsun? Onun nerede kurulmasını isterdin?

Kız:

-Yılan dağında, diye cevap vermiş.

Han kızı çok beğenmiş. Onunla evlenmiş ve dileğini yapmak istemiş. Şehri Yılan dağına taşıtmaya karar vermiş.

Han çok zaman geçmeden, oğluna ve iki asil kişiye -mirzaya- yeni şehri kurmalarını emretmiş. O bu sırada oğluna bir mektup vermiş ve şehre yer seçinceye kadar onu okumamasını emretmiş.

Bunlar Yılan dağına varınca şehir için yer seçmişler. Sonra mektubu okumuşlar. Onda "Şehir sağlam kalsın diye, kur'a çekerek bu insanlardan biri diri diri yer altına gömülsün." diye yazılı imiş. Kur'a çekmişler. Kur'a hanın oğluna

çıkmış. Lâkin mirzalar hanın oğluna acıyıp ilk binanın altına diri bir köpek gömmüşler, oğlanı ise saklamışlar.

Han kur'anın kendi oğluna çıktığını öğrenince çok kaygılanmış. Ama hemen sırrı açıklamışlar ve han sevinmiş.

İhtiyar bir molla hanın oğlunun sağ kaldığını, hile yapıldığını öğrenince hana gelip:

-Şehir kurulurken hile yapıldığı için, yeni şehir Kazan ,kafirlerin eline geçer, demiş.

Umartaçı Kızı[33]

Kazannı küçerü yeki aña nigez salınu ber vakıygaga barıp totaşa.

Kazannıñ ber bayı üzeneñ güzel kızın umartalığına alıp yörgen. Umartalık ise hezerge Kazan hem Yılantavdagı monastır urnaşkan urında –urmanda bulgan. Bu kız kiyevge çıkkan. Ber könne ul, Kazankadan su alıp mengende, Kazanga nigez saluçını orışkan. Anıñ süzlere şul zamannıñ hanı Gali bige barıp işetelgen, hem ul anı üzene çakırtkan.

Hatın eytken:

-Şeherge nigez saluçı sunı üzeneñ kollarınnan taşıtkan, e yökle hatınnarnıñ biyek tavga niçek itep su küterep menesen uylamagan,- digen. Şul uk vakıtta ul üzlereneñ umartaları torgan Kazanka tamagındagı urınnı maktagan.

Han kileşmegen, Bolak bilen Kazanka kiseşken cirde duñgızlar ürçegenge hem Yılantavda yılannar küp bulganga, anda şeher tözep bulmavın eytken. Hatın ise üz fikeren kuvetlep: "Elege heşeret canvarlarnı siherçeler kuva alırlar ide", -digen.

Hannıñ üzene de iske şeher urını oşamagan. Şuña küre ulın hem ike asıl zatnı, yöz soldat belen, Kazanka tamagına cibergen. Alarga eybet urın ézlerge, tapkaç, anıñ emeren açıp ukırga kuşkan. Alar Kazannıñ hezerge urının saylap algannar. Emerde ise, öç ilçeneñ kaysısına cirebe töşse, şunısın tereley cirge kümerge kuşılgan bula. Cirebe patşa varisına töşe. Asıl zatlar ise han ulın yeşereler, e cirge ét kümeler. Gali bi bu urınnı kilep kürgeç, ulsız kaluvına bik köyengen. Şuña küre aña

[33] Gıyleceddinov, age. s. 50-51

éşneñ döresen eytkenner. Ulınıñ kotılıp kaluvına bik şatlangan han, tik aldan kürep şunı eytken:

-Bu yaña şeherne bezneñ hak mösölman dineneñ bez étke sanıy torgan doşmannarı yavlap alır.

Ber siherçe, közen barlık yılannarnı ber urınga cıyıp, kışın utın taşıtkan da yazın alarnı yandırgan. Kaban küle yanındagı urmannı yandırıp, duñgızlarnı kuvıp çıgargannar. İke başlı kanatlı yılan, döresrek eytkende, ajdaha Yılantavga oçıp kitken de tire –yaknıñ kotın alıp torgan. Nihayet, siherçe üzeneñ ostalıgı, sihere belen anı ütergen. İstelekke anıñ surete gerb urınına kalgan. Ul hezer de başkalanıñ gerbı bulıp yöri.

İkençe ber bolgar şahzadese, Galimbek, İdel kuşıldıklarınıñ berse bulgan Çirmeşen yılgası buyına Bülümer digen şeher tözegen. Bu şeherneñ hezerge hetle saklangan herabelere öç ret ürden, şulay uk meçetler hem saraylarnıñ stena kaldıklarınnan gıybaret. Anıñ urınındagı Biler şeherlege monda küçerep utırtılgan iske şeherneñ isemen yörte.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

33. Arıcının Kızı

Kazan'ı yeni yerine taşıma ya da ona temel atma bir olaya bağlanır.

Kazan'lı bir zengin, güzel kızını arı kovanlarının olduğu yere alıp gitmiş. Kovanların konulduğu yer şimdiki Kazan ve Yılandağ'daki manastırın kurulduğu yerde, ormanda imiş. Bir süre sonra bu kız evlenmiş. Bir gün o Kazanka'dan su alıp çıkarken Kazan'ı buraya kuran kişiyi kınamış. Onun bu sözleri zamanın hanı Ali Beye yetiştirilmiş; Han, onu yanına çağırtmış.

Kadın,

-Şehre temel atan kişi suyu kölelerine taşıtmış. Ama hamile kadınların bu büyük dağa, su dolu kovalar ile nasıl çıkacaklarını düşünmemiş, demiş. O kadın, arı kovanlarının konulduğu Kazanka boğazındaki yeri övmüş.

Han kadının söylediği yeri uygun bulmamış. Bolak ile Kazanka'nın kesiştiği yerde domuzların üredigini, Yılandağ'da ise yılanların çok olduğunu, bu sebepten

dolayı orada şehir kurmanın mümkün olmadığını söylemiş. Kadın ise kendi fikrini kuvvetlendirip "Bahsedilen haşarat ve canavarları sihirbazlar kovabilirler." demiş.

Han da eski şehrin yerini beğenmiyormuş. Onun için oğlunu ve iki asil kişiyi, yüz asker ile Kazanka boğazına göndermiş. Onlara güzel bir yer aramalarını, bulunca emrini açıp okumalarını söylemiş. Onlar Kazan'ın şimdiki yerini beğenmişler. Emirde ise, kur'a üç elçinin hangisine çıkarsa onu diri diri yere gömmeleri yazılıymış. Kur'a padişahın varisine çıkmış. Asil kişiler ise hanın oğlunu saklamışlar ve toprağa köpek gömmüşler. Ali Bey burayı gelip gördükten sonra oğulsuz kaldığına çok üzülmüş. Bu yüzden ona işin doğrusunu anlatmışlar. Han, oğlunun kurtulmuş olmasına pek sevinmiş. Fakat şöyle bir kehanette bulunmuş:

-Bu yeni şehir, Müslümanlarla savaşan ve köpeğe hürmet eden düşmanlar tarafından alınır.

Bir sihirbaz, güzün bütün yılanları bir yere yığıp, kışın odun taşıtmış ve ilkbaharda onları yaktırmış. Kaban gölü yanındaki ormanı yakarak domuzları da kovmuşlar. İki başlı kanatlı bir yılan, doğrusunu söylersek ejderha, Yılandağa uçup gitmiş ve etrafa korku salmış. Nihayet sihirbaz kendi ustalığı ve sihriyle onu öldürmüş. Hatıra olsun diye onun resmi arma olarak kalmış. O, günümüzde de başkentin armasıdır.

İkinci Bulgar şehzadesi olan Alimbek, İdil'in kollarından biri olan Çirmişen nehrinin kıyısına Bülümir denilen şehri kurdurmuş. Bu şehrin şimdiye kadar kalmış olan harabeleri üç sıra hisar, mescitler ve sarayların duvar kalıntılarından ibarettir. Onun yerindeki Biler şehri, buradan taşınarak kurulmuş olan eski şehrin ismini taşır.

Yaña Kazan Kalasınıñ Koruluvı[34]

Élgere çaklarda Kazan keşelerennen berevneñ Yılan tavı urmanında umartalığı bar iken. Ceyneñ matur könnerende bu keşe üzeneñ bala-çagaları belen şul umartalığına barıp hozır kıla bulgan. Umartalığına barunı bu keşe üze de, bala-çagaları da bik yaratalar iken.

Umartalık, töz ve biyek üsken matur naratlıkta bulganga küre, ul bik hozur, herkemne kızıktırırlık iken. Anda cey köne cilek-cimeş te bik küp bulgan.

---

[34] Gıyleceddinov, age. s. 51-53

Bu keşeneñ ber kızı da bulgan. Bu kız, çiberlekte dan totkan ataklı matur kızlardan bulıp, buyga üsep citken. Ul kıznıñ çiberlegen olısınnan keçesene hetle beleler iken. Mene şuşı kızını kiyevge birgenner.

Bu kız, kilen bulıp bargaç, Kazan yılgasına su alırga töşken. Su buyında su alırlık nık basma, yahşı urın bulmagan. Bu yeş kilen Kazan yılgasınnan sunı bik azap bilen alıp, anıñ teke yarınnan bik meşekat belen küterep mengen.

Yılgada basmanıñ bulmavı, su alunıñ çitenlege, yarnıñ tekelege yeş kilenge oşamagan. Ul zarlanırga totıngan, şul turında baytak süzler söylegen, şundıy teke yarlı su buyına kala korgan keşege de açulangan.

Yeş kilenneñ bu zarlanuvı, kala koruçını açulanuvı şul çakta İske Kazanda han bulgan Galimbikke işetelgen. Galimbik, yeş kilenne üzene çakırtıp, kala koruçuga ni öçen açulanganlıgın soragan.

Yeş kilen batır hem akıllı hatın bulganga, Galimbikten kurıkmıyça, üzeneñ nerse söylegenen barın da eytep birgen. Ul bolay digen:

-Min, hanım- soltanım, sezne açulanmadım. Min berevne de atamıyça, kalanıñ uñışsız urınga korılganlıgın söyledem. Sezneñ gomeregez ozın bulsın, doşmanlarıgızga östen bulıgız, sezge söylesem, minem süzleremne sez de yaratırsız. Eger de yökle hatınnar su belen şundıy teke yarlardan menseler, ul biçaralarnıñ hellere niçek bulır, mene min şularnı kızganıp söyledem,- di.

Galimbikke bu yeş kilenneñ akıllı süzlere oşagan. Ul, bu kilenneñ süzleren barın da urınlı tabıp, kalanıñ nindi urınga korıluvı muvafik buluvı turında kiñeş itken.

Yeş kilen kala korır öçen atasınıñ umartalıgı bulgan Yılan tavı tiresen megkul kürgen. Anda atasınıñ umartalıgı barlıgın da söylegen.

Galimbik yeş kilenneñ süzen oşatıp, kalanı Yılan tavı tiresene küçererge mömkin ikenlegen söylese de, anda, yılannarnıñ bik küp bulganlıgınnan, halıkka torırga çiten bulaçagın añlatkan. Yeş kilen monıñ çarasın kürsetken.

Ul Galimbikke köz köne havalar salkınayıp, yılannar cir astına kergeç, şul urınga bik küp salam, çıbık ve utınnar öyderep, yaz köne havalar cılınıp, yılannar cir astınnan çıgıp salam tiresene cıyılgaç, şuñar ut törterge kuşkan.

Galimbikke yeş kilenneñ bu kiñeşe bik oşagan, çönki Galimbik şeherneñ İske Kazan urınında buluvın üze de yaratmıy iken. Emma anı küçererge cayın gına

taba almıy tora iken. Mene inde ul, yeş kilennen mondıy kiñeş işetkeç, kalanı küçererge karar kılgan.

Galimbik, Kazan kalasın iske urınınnan küçerer öçen, üzeneñ olılarınnan ike keşe belen ulın hem yöz çirüne yaña şeher urının kararga cibergen.

Bu keşeler barıp tikşerep yörgenneñ soñında hezerge kala urının yaratıp kaytkannar. Lekin bu urında da Yılan tavındagı şikelle yılannar bik küp bulıp, anda torırga bik caysız bulaçak iken. Bu yılannarnı beterer öçen yeş kilen kiñeşe buyınça éş kürgenner. Közennen ul urınga bik küp itep salam, çıbık ve utın öyep kaldırgannar. Kış ütep, yaz citep, könner cılına başlagaç, yılannar cir astınnan çıgıp şul salam astına cıyılgannar. Yılannar cir astınnan çıgıp salam astına cıyılıp betkeç, korı gına havalı, cille ber könne, yahşı atka atlandırıp, şul salam ve çıbıklar öyemene ut törterge ber batırnı cibergenner.

Batır, at östende barıp, öyelgen salam hem çıbıklarga ut törtken. Zur öyem salam, çıbık hem utınnar yanıp köl bulgan. Andagı yılannar da yangannar. Şulay da ike başlı zur ber yılan, uttan kaçıp kotılıp, sav kalgan.

Mene şuşı ajdaha, elege ut törtüçe batırnıñ östene taşlanıp, anı ütermekçe bulgan. Batır üzeneñ yahşı atı belen ajdahadan kaçkan. Elege ike başlı ajdaha da batırnıñ artınnan ber de kalmıyça kuvıp kitken. Batır Kazan kalası urınınnan ille çakırımnar cir kitkeç, atı arganga küre, ber çokır yanında ajdaha anı kuvıp çitken de altı kisekke bülgelep taşlagan. Batır da tiz gene bireşmegen iken: ul üzeneñ agulı söñgese belen ajdahaga berniçe tapkır çençep ölgergen. Ajdaha şul agulı cerehetennen üze de ülgen. Mene şuşı çokır Çürile digen avıldan çitterek bulıp, ele de Altı Kutar dip atala iken.

Mene şunnan soñ kala korılıçak urın yılannardan temam tazartılıp betken de, şul urınga hezerge Kazan kalası korılgan.

Ul çaklarda kızık gına gadetler bulgan iken. Eger de yaña kala korası bulsalar, bu yaña korılıçak kalanıñ hatirese öçen nindi bulsa da ber zur éş éşliler iken. Ul zamannıñ gadete buyınça, bu kalanı nigezlegende de şundıy ber éş éşlerge kirek bulgan.

Galimbik üzeneñ ulı belen ike olısı arasında şobaga salırga hem, şobaga kemge çıksa, şul keşene yaña korılaçak kalanıñ hatirese öçen cirge- nigezge kümep kaldırırga kuşkan.

Şobaga Galimbikneñ üz ulına çıkkan. Éş uñaysızlangan, anı cirge kümep kaldıru bik çiten bulgan. Olılar moñar künmegenner hem ber heyle ézlegenner. Ézle torgaç, heylene tapkannar. Berençe nigezneñ astına ber étne kümep kaldırgannar. Soñınnan Galimbik korılaçak kalanıñ hatiresene ni éş éşlengenlegen soragaç, bulgan helne söylep birgenner. Nigezge étneñ kümelüven işetkeç, Galimbik uyga kalgan. Ét kümelüneñ şomlıklı ber éş buluvın heterene kitergen. Şunnan üzeneñ yanındagı olılarına bu éşneñ şomlıklı buluvın eytken.

Galimbik şeherneñ kayçan bulsa da étler kulına kalaçagınnan bik kurkıp, üzeneñ zur galimneren cıygan hem: "Monıñ kileçege ni bulır iken?"- dip soragan. Galimner, Galimbikneñ bu söalene törleçe cavap birseler de, soñınnan zur ber galimneñ fikerene kuşılıp, étneñ kümelep kaluvı şomlıklı éş tügellegen, belki doşmannarınıñ tizden köçsezlenüvene galemet bulganlıgın, e hanzadeneñ sav kaluvı- bu nigezde bülenep-bülenep bulsa da patşahlıknıñ kilese buvınnarda bik ozak zamannarga hetle suzılaçagın kürsete torgan izge ber bilge ikenen söylegenner. Şunnan soñ Galimbik Bolgar şeherendege Helife meçeten gıybadet kılırlık helge kitereçegen nezer itep eytken. Galimbikneñ dogası sebebennen Kazan şeherende möselman yeşep kilgen hem kıyemetke kader yeşeyeçek, di.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

34. Yeni Kazan Şehrinin Kurulması

Eski çağlarda Kazan ahalisinden birinin Yılan dağı üzerindeki ormanda arı kovanları varmış. Bu adam yazın güzel günlerde çoluk çocuğuyla o kovanların bulunduğu yere gidip huzura kavuşurmuş. Kovanların olduğu yeri bu adam ve çocukları çok seviyorlarmış.

Kovanların olduğu yer düz ve uzun boylu çamların arasında olduğu için, oradaki huzur hepsinin hoşuna gidermiş. Yazın orada meyve de çok olurmuş.

Bu adamın bir kızı varmış. Bu kız güzellikte şan kazanacak kadar güzel bir kızmış. O kızın güzelliğini büyükten küçüğe herkes bilirmiş. Bir gün bu kızı evlendirmişler.

Bu kız gelin olup gidince, Kazan nehrine su almaya inmiş. Su kıyısında, su almak için sert bir merdiven ve elverişli bir yer bulamamış. Bu genç gelin Kazan nehrinden eziyetle su alıp, yine aynı zahmetle dik yardan yukarı çıkmış.

Nehirde merdiven olmaması, su almanın zorluğu ve yarın dikliği genç gelinin hoşuna gitmemiş. Yakınmaya başlamış; epeyce şikâyet etmiş. Böyle dik yarlı su kıyısına şehir kuran şahsa çok öfkelenmiş.

Genç gelinin bu yakınması ve şehri kurana öfkelenmesi, o sırada Eski Kazan'da han olan Galimbik'e haber verilmiş. Galimbik genç gelini yanına çağırtarak şehri kuran kişiye niçin öfkelendiğini sormuş.

Genç gelin, cesur ve akıllı bir kadın olduğu ve Galimbik'ten de korkmadığı için konuştuğu herşeyi ona da söyleyivermiş.

-Hanım, sultanım, ben size öfkelenmedim. Ben kimsenin adını anmadan şehrin uygunsuz yerde kurulduğunu söyledim. Sizin ömrünüz uzun olsun, her vakit düşmanlarınıza üstün gelin. Size anlatırsam benim söylediklerim sizin de hoşunuza gider. Eğer hamile kadınlar su alarak böyle dik bir yardan tırmansalar o çocukların halleri ne olur? Ben işte onlara acıyarak konuştum.

Galimbik bu genç gelinin sözlerini beğenmiş. O, bu gelinin sözlerinin hepsini yerinde bulmuş. Şehrin nereye kurulmasının uygun olduğu konusunda öğüt istemiş.

Genç gelin, şehri kurmak için babasının kovanlarının bulunduğu Yılan dağın çevresini uygun görmüş. Orada babasının kovanlarının olduğunu da söylemiş.

Galimbik genç gelinin sözlerini beğenmiş. Ona şehri Yılan dağı civarına taşıtmanın mümkün olduğunu, ancak orada pek çok yılan olduğu için halkın yaşamasının zor olacağını anlatmış. Genç gelin bunun çaresini de göstermiş.

O, Galimbik'e güzün havalar soğuyup yılanlar yer altına inince oraya çokça saman, çubuk ve odun yığdırıp, ilkbaharda havalar ılınıp yılanlar yer altından çıkarak saman çevresine toplanınca da onları ateşe vermesini istemiş.

Galimbik genç gelinin bu öğüdünü çok beğenmiş. Çünkü Galimbik şehrin eski yerini pek beğenmezmiş. Ama onu taşıtmak için uygun yer bulamıyormuş. İşte o zaman genç gelinin bu öğüdünü işitince şehri taşımaya karar vermiş.

Galimbik Kazan şehrini eski yerinden taşıtmak için ulu kişilerden ikisini, oğlunu ve yüz askerini yeni şehrin yerine bakmaları için göndermiş.

Bunlar şehrin günümüzdeki yerini kontrol ederek beğenip geri dönmüşler. Lâkin burası da pek çok yılan olan Yılan dağı gibi yaşamaya elverişli değilmiş. Bu yılanları bitirmek için genç gelinin öğüdüne göre iş yapmışlar. Güzden oraya çokça saman, çubuk ve odun yığıp bırakmışlar. Kış geçip, ilkbahar gelmiş; havalar ılınmaya başlayınca yılanlar yer altından çıkarak o samanın altına toplanmışlar. Yılanların tamamı yer altından çıkıp samanın altına yığılmışlar. Şehri kuranlar rüzgârlı ve kuru havalı bir gün, bir bahadırı iyi bir ata bindirerek saman yığınını ateşe vermesi için oraya göndermişler.

Bahadır atla gidip yığılan saman ve çubukları ateşe vermiş. Büyük saman yığını, çubuk ve odunlar yanıp kül olmuş. Oradaki yılanlar yanmışlar. Ama iki başlı büyük bir yılan ateşten kaçıp kurtularak sağ kalmış.

O ejderha, ateşi yakan bahadırın üzerine atılıp onu öldürmek istemiş. Bahadır iyi atıyla ejderhadan kaçmış. İki başlı ejderha geride kalmayarak onu kovalayıp gitmiş. Bahadır Kazan şehrinden elli kilometre uzağa gittiğinde atı yorulduğu için, ejderha bir çukur yanında ona yetişmiş ve onu altı parçaya ayırmış. Ama bahadır hemen teslim olmamış imiş. O, ağılı süngüsünü ejderhaya birkaç defa saplayıvermiş. Ejderha o ağulu cerahattan ölmüş. İşte bu çukur Çürili denilen köyden daha dıştaymış ve Altı Kutar diye adlandırılırmış.

Bundan sonra şehrin kurulacağı yer yılanlardan tamamıyla temizlenmiş ve oraya şimdiki Kazan şehri kurulmuş.

O çağlarda ilginç âdetler de varmış. Eğer insanlar şehir kuracak iseler, bu yeni kurulacak şehrin hatırası olması için büyük bir iş yaparlarmış. O zamanın âdetine göre, bu şehrin temelini atarken de böyle bir iş yapmak gerekliymiş.

Galimbik, oğlu ile iki yaşlı kişi arasında kur'a çekilmesini ve kur'a kime çıkarsa bu kişiyi, yeni kurulan şehrin hatırası olması için, temele gömmelerini emretmiş.

Kur'a Galimbik'in oğluna çıkmış. İş uygunsuzlaşmış, onu yere gömmek çok ağır olmuş. Yaşlı kişiler buna razı olmamışlar ve hile düşünmüşler ve hile bulmuşlar. İlk temelin altına bir köpeği gömmüşler. Sonra Galimbik şehri kurarken hatıra olması için ne yaptıklarını sorunca, olan durumu söyleyivermişler. Temele köpeğin gömüldüğünü işitince, Galimbik düşünceye dalmış. Köpeğin gömülmesinin endişe verici bir durum olduğunu hatırlamış. O zaman yanında bulunan ulu zatlara bunun endişe verici bir durum olduğunu söylemiş.

Galimbik şehrin ne zaman olursa olsun köpekler elinde kalacağından çok korkmuş ve büyük âlimleri toplamış. "Bu şehrin geleceği ne olur?" diye sormuş. Âlimler, Galimbik'in bu sorusuna türlü cevaplar vermişler. Onlar daha sonra büyük bir âlimin fikrine katılıp köpeğin gömülmesinin endişe verici bir hâl olmadığını, düşmanların hemen güçsüzleşmesine işaret olabileceğini, şehzadenin hayatta kalmasının bu şehirde aralıklarla olsa dahi, padişahlığın pek uzun zaman kadar aynı nesilde kalacağını gösteren kutsal bir işaret olduğunu söylemişler. Bundan sonra Galimbik Bulgar şehrindeki Helife mescidini ibadet yapılacak hale getireceğine dair adak adamış. Galimbik'in duası sebebiyle Kazan şehrinde Müslümanlar yaşayagelmişler ve kıyamete kadar da yaşayacaklar, derler.

Bu Yaña Kazannıñ Gıymaret Kıylınganı[35]

Nalasa kartnıñ rivayete buyınça, İske Kazanda hannar berniçe zaman torgannan soñ, ber zaman ber karçık Kazanka yılgasınnan su alıp mengende sukranıp mene iken: "Hay, gakılsız patşalar, mondayın cirge keşe kala salırmı? Bakçı, monnan su alıp bu kader biyek tavga menüve ni gazaptır",- dip. Karçıknıñ bu süzen berev işetep hanga barıp eytken: "Ber karçık sine ve hem kala salgan hannarnı yamanlap, sukranıp sudan meneder",- digen. Ul vakıtta İske Kazanda Gomer han digen patşa bulgan, imeş. Annan soñ Gomer han eytken: "Kayda, ul karçıknı totıp kiteregez, ni sebepten ul karçık hannarnı yamanlıy iken, teftiş kılmak kirek",- dip üzeneñ vezirleren karçıknı ézlerge cibergen. hem alar, derrev karçıknı tabıp, patşaga totıp kiterdeler. Patşa eytte: "Ey, karçık, sin bezne ni öçen bolay yamanlap, bezden sukıranasıñ?"- dide. Karçık eytte: "Min yamanlamadım, meger tugrısın eyttem,-

[35] Gıyleceddinov, age. s. 53-55

dide. –Mondayın urınga gakıllı keşe kala salmas, dip eyttem",- dide. Patşa eytte: "Kalanı nindeyen cirge salırga kirek?"- dide. Karçık eytte: "Kalanı salırlar altın çabak élekken cirge",- dide. Annan soñ patşa boyırdı: "Bar, ézlegez, altın çabak kayda élekse, şunda kala salırmın",- dide, hem berniçe adem Kazanka suvı buyında karmak sala- sala kitteler. Şunnan, Kazanka buyınça altın çabak ézlep kile torgaç, krepost astına kilep citteler. Hezerde ul cirde Romanov tegermeneder. Şul cirde Kazankadan ber altın çabak tottılar ve hem "felen cirde altın çabak bar" dip tiz ük barıp patşaga heber birdeler. Patşa emer kıldı, esbap hezerlep yaña Kazannı gıymaret kılırga şörüg kıldılar. Ul vakıtta Kazan urınında ve hem etraflarında olug karañgı urman bulgandır. Kilep Kazanka yakasına urman éçene kala saldılar. Şul zamannıñ hanı bu urınga kala salası bulıp esbapların hezerlegeç, migmarlarga boyırdı: "İrtege kön kalanıñ hisarına nigez salagız, meger nigez korganda karagız, iñ evvel irte belen uramda kem de kem oçrasa da, ayvayına karamıyça, kalanıñ nigeze astına totıp salıgız",- dide. İrtegesen migmarlar irte belen çıgıp kala korırga totıngaç ta kürdeler: hannıñ üz uglı kile. Anıñ artınnan yene ber ét iyerep kileder. Migmarlar, hannıñ uglın totıp nigez astına salırga kızganıp, anıñ belen iyerep kile torgan étne totıp, kalanıñ nigeze astına saldılar. Ul kön kalanıñ nigezen berniçe mikdar éşlegennen soñ, kiç belen éşten buşagaç, han soradı: "Kalanıñ hisarı astına berevne-berevne saldıgızmı?"- dide. Ostalar eytte: "Yuk, kalanı éşli başlaganda hiçkem uzuçı bulmadı, meger kürsek, ber ét yögerep baradır, şul étne krepost astına saldık",- dideler. Han eytte: "Heyer, bulgan éş buldı, alaysa yahşı ittegez, bu kala hem hanlık étler kulına kala iken". Annan soñ kalanı salıp temam itkeç, kalaga cıyılırga halık bik kurıkkan. Anıñ öçen: bu cirlerde herkayda cılannar çümele kebek öyelep-öyelep yata iken. Kül buyları, Sukonnıy urınnarı –hemmese sazlık, kamışlık bulgan. Kaban duñgızları bik küp iken hem şul sebeple Kaban küle dip isem kaldırgannar. Ve hem Kazanka yılgası buyında cılannar, hetta bürene kebek ajdaha cılannar bar iken. Hosusen, hezer de Cılan tavı diyerler, Bişbaltanıñ Yagodniga taba yagında, cılan tavında ve hem tav tişeklerende kanatlı ajdaha- cılannar yatkan. Ve hem şul sebeple Kazannıñ ve hem Kazan gubernasınıñ gerbı kanatlı cılan sureteder ve hem hezer de Cılan tavı digen isem annan kalgandır. Ahırı patşa üzeneñ vezirleren cıyıp meslihet kılıştı, bu cılannarnı niçek betermek kirek dip? Añar meslihet kürdeler: "Cılan yatkan

cirlerge salam taşıp, ut törtep yandırırga kirek",- dideler. Elbette ul çagında spiçka yuk, ber ütken ceget keşene tabıp, atka atlandırıp ciberdeler. Ul ceget kilep, at östende çakma çagıp, ut kabızıp, salamga ırgıttı. Salam yana başlagaç, ber zur cılan, koyrıgın teşlep, alka kebek tegerep, ut salıp kitken ceget artınnan citep, atı- niye belen sugıp, helak kıldı. Salam yanıp, küp cılannar helak bulıp, kalgannarı cir astına tişekke kerdeler ve hem tişekte kalgannarı hemmesen darı belen ut kuyıp, helak kılıp beterdeler. Cılannar betep, kala tirese imen bulgaç, halık cıyılıp, kalada tora başladılar.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

35. Yeni Kazan'ın İmar Edilmesi

İhtiyar Nalasa'nın rivayetine göre hanlar, Eski Kazan'da uzun bir süre yaşamışlar. Bir gün bir kocakarı Kazanka nehrinden su alıp homurdanarak dağa tırmanıyormuş. "Hay akılsız padişahlar, böyle yere insan şehir kurar mı? Bakın, buradan su alıp, bu kadar büyük dağa çıkmak ne azaptır." demiş. Biri, kocakarının bu sözünü işitince gidip hana söylemiş. O, "Bir kocakarı seni ve şehri kuran hanları kötüleyip, homurdanarak sudan gelmekteydi." demiş. Güya, o vakitte eski Kazan'da Ömer Han denilen padişah varmış. Ömer Han "O yaşlı kadını nerede olursa olsun yakalayıp bana getiriniz. O kocakarı hangi sebepten dolayı hanları kötülüyor? Öğrenelim!" deyip vezirlerini kocakarıyı aramaya göndermiş. Onlar kocakarıyı bulup, yakalayıp padişaha getirmişler. Padişah şöyle söylemiş: "Ey ihtiyar! Sen bizi niçin böyle kötülüyor ve bizden şikâyet ediyorsun?" Kocakarı "Ben sizi kötülemedim, yalnız doğrusunu söyledim." demiş. Padişah "Şehrin nasıl bir yere kurulması gerek?" diye sormuş. Kocakarı şöyle söylemiş: "Şehri altın çapak balığı yakalanan yere kurun." Ondan sonra padişah emretmiş: "Gidin, arayın. Altın çapak balığını nerede yakalarsanız şehri oraya kuracağım." Birçok balıkçı Kazanka nehri kıyısında olta ata ata gitmişler. Kazanka boyunca altın çapak balığı arayıp dururken kale altına gelip ulaşmışlar. Orası günümüzde Romanov değirmenidir. Orada bir altın çapak balığı tutmuşlar. Onlar "Filan yerde altın çapak balığı var." diye padişaha haber vermişler. Padişah emredince gerekli malzemeleri hazırlayıp yeni Kazan'ı

kurmaya başlamışlar. O zamanlarda Kazan'ın yerinde ve etrafında büyük ve sık bir orman varmış. Gelip Kazanka'nın kıyısına, ormanın içine şehir kurmuşlar. O zamanın hanı bu yere şehir kurmak için gerekli malzemeleri hazırlatınca mimarlara şöyle buyurmuş: "Yarın şehrin hisarı için temel atın. Ama temeli atarken bakın; sokakta ilk kiminle karşılaşırsanız, ah vahına da bakmayıp tutup şehrin temeline atın." Ertesi gün mimarlar erkenden çıkıp şehrin temelini kazarlarken hanın oğlunun geldiğini görmüşler. Onun ardından da bir köpek geliyormuş. Mimarlar hanın oğlunu tutup temelin altına atmaya acımışlar. Bu yüzden onun peşine takılıp gelen köpeği yakalayıp şehrin temeline atmışlar. O gün şehrin temelini epeyce yapmışlar. Geceleyin işi bıraktıktan sonra han sormuş: "Şehrin hisarının altına birini koydunuz mu?" Ustalar "Yok, şehri yapmaya başlarken hiç kimse geçmedi, ama gördük ki bir köpek koşarak geliyor. O köpeği kalenin altına koyduk." demişler. Han şöyle söylemiş: "Tamam, olan oldu. Öyleyse iyi yaptınız. Bu şehir ve hanlık köpeklerin eline geçer." Şehir kurulduktan sonra halk şehre girmeye çok korkmuş. Bunun sebebi yılanların burada tınaz gibi yığılıp yatmaları imiş. Göl boyları, Sukonnıy civarları ise tamamen sazlık ve kamışlıkmış. Yaban domuzları da pek çokmuş, o sebepten dolayı o göle Kaban (yaban domuzu) gölü adını vermişler. Kazanka nehri boyunda yılanlar, hatta tomruk kadar ejderha - yılanlar varmış. Günümüzde de özellikle Yılan dağı denilen Bişbalta'nın Yagodni'ye olan kısmında, Yılan dağında ve dağların oyuklarında kanatlı ejderha-yılanlar yatarmış. Bu yüzden Kazan'ın ve Kazan gubernasının arması kanatlı ejderha-yılan resimidir. Günümüzdeki Yılan dağı ismi de ondan kalmıştır.

Bir gün padişah vezirlerini toplayıp, bu yılanları nasıl bitirmeleri gerektiği hakkında konuşmuş. Onlar "Yılan olan yerlere saman taşıyıp, ateşe verip yakmalıyız." demişler. Elbette o zamanda kibrit yok. Becerikli bir yiğit bulup, ata bindirip göndermişler. O yiğit atla gidip, çakmak çakıp, ateş yakıp samana atmış. Saman yanmaya başlayınca büyük bir yılan, kuyruğunu dişleyip, halka gibi yuvarlayıp, ateş atıp giden yiğidin arkasından yetişerek atıyla birlikte onu sokup helâk etmiş. Saman yanınca birçok yılan helâk olmuş, kalanlar yer altındaki oyuklarına girmişler. Oyuklardaki yılanlara barut ile ateş koyup, helâk etmişler.

Yılanlar bitip, şehrin çevresi güvenli hale gelince, halk toplanarak şehirde yaşamaya başlamış.

İvan Groznıy Niçek Kazanga Sugış Açkan[36]

Kazan patşalığı her êşte Meskev knyezene komaçavlık itep kile iken. İvan Groznıy, niçek itep kene bu Kazannı cimerep taşlarga inde, nindi sebep tabarga, dip baş vata iken. Bu hakta hezmetçelere belen de kiñeşken. Şunda ber yakını eytken: "Ciber mine, knyez, Kazanga, skandal oyıştırıp kaytam, e sin sugış açarsıñ", - digen. Bu keşe Kazanga bargan da, han yanına kerep, üzene Kazanda tire ceyerlek kene cir soragan. Kazan hanı röhset yazuvı birgen moña. Meskev keşese bazarga barıp, andagı böten tirelerne alıp, tegep, bik zur ceyme yasagan da, Kazannıñ iñ üzek, iñ matur urınına şul tirene ceyep utırgan. Bik küp meydan bilep utıra, di, bu şulay. Kazan keşelere açulanıp, aptırap: "Nişlep monda utırasıñ, kit monnan!"- diler iken, e bu keşe röhset yazuvın gına kürsete, di. Şunnan kitken skandal, kitken talaş.

Talaşnı basarga, üz keşesen yaklarga zur gesker belen İvan Groznıy kilep citken. Cay çıguga söyenep, ruslar böten Kazannı cimerttergen, di.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

36. İvan Groznıy Kazan'a Nasıl Savaş Açtı

Kazan padişahlığı, her işte Moskova knyez'ini engelleyip durурmuş. Bu yüzden İvan Groznıy ne yapıp bu Kazan'ı yıkmalı, ne sebep bulmalı, diye kafa yorarmış. Bu konuyu memurlarına da danışmış. Oradaki bir yakını şöyle söylemiş: "Knyez, beni Kazan'a gönder. Kavga çıkarıp geri döneyim. Sen savaş açarsın." Bu adam Kazan'a gitmiş ve hanın huzuruna çıkıp kendisi için Kazan'da deri yayılacak kadar yer istemiş. Kazan hanı ona izin belgesi vermiş. Moskova'lı bu adam pazara gidip oradaki bütün derileri alıp dikerek büyük bir yaygı yapmış. Bu yaygıyı Kazan'ın en merkezi, en güzel yerine serip oturmuş. Böylece o pek çok toprağa sahip olmuş. Kazan ahalisi öfkelenip, şaşırıp "Niye burada oturuyorsun? Git buradan!"

[36] Gıyleceddinov, age. s. 59

demiş. Ama bu adam izin belgesini göstermiş. Bu nedenle olaylar başlamış ve kavga çıkmış.

İvan Groznıy, kavgayı durdurmak ve kendi vatandaşını korumak için büyük bir ordu ile çıkagelmiş. Vaktin gelmesine sevinip bütün Ruslar Kazan'ı yıkmışlar.

Patşa Heylese[37]

İvan Groznıy, Kazan öçen Söyembike belen sugışıp, bik küp köçen betere, lekin ala almıy. Şunnan soñ ul heylege kereşe: "Miña ügez tirese hetle gene cir biregez, min başka sugışmas idem",- di. Söyembike uylap-uylap tora da: "Nerse ul ükez tirese hetle cir, alıgız, sugışmagız gına",- di.

Şunnan İvan Groznıy keşelere İdel buyına zur gına ber ügez kiterep suyalar da, tiresen tunap alalar. Şul tireden neçke gene tasmalar telep, ber-bersene yalgap, ozın bav yasıylar da, şul bav belen zur gına cir meydanın eylenderep alalar. "Nige anıñ hetle cir aldıgız?"- dip, Söyembike açulangaç: "Bez ügez tirese hetle gene cir aldık",- diler, şul urınga hezerge Zöye kalasın - sugış kalasın salalar. Söyembike bu éşke karşılık kürsete almıy.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

37. Padişahın Hilesi

İvan Groznıy Kazan'ı almak için Süyümbike ile savaşıp, pek çok askerini kaybeder; lâkin Kazan'ı alamaz. Bundan dolayı hileye başvurur. "Bana öküz derisi kadar yer verin, ben daha savaşmayayım." der. Süyümbike düşünüp taşınır, sonunda "O öküz derisi kadar yer ne kadar olursa alın, yeter ki savaşmayın." der.

Hemen İvan Groznıy'ın adamları İdil boyuna bir öküz getirip keserler ve derisini yüzüp alırlar. O deriden incecik ipler dilip, birbirlerine ekleyip uzun bir bağ yaparlar ve o bağ ile büyük bir meydanın etrafını çevirirler. Süyümbike öfkelenip "Niye o kadar yer aldınız?" der. Onlar "Biz öküz derisi kadar yer aldık." derler. O meydana şimdiki Zöye şehrini ve Zöye kalesini kurarlar. Süyümbike bu işe karşı koyamaz.

---

[37] Gıyleceddinov, age. s. 59

Söyembike[38]

Bervakıt Meskev patşası Söyembikeneñ resemen küre de, aña gaşıyk bula. İlçeleren cibere inde bu hezer Kazanga, Söyembike yanına, üzene kiyevge çıgarga sorap. Söyembike moñar riza bulmıy. Şunnan Meskev patşası, açuvı kilep: "Üz tilegeñ belen çıkmasañ, min sine sugışıp alam!"- di de, Kazan hanlıgına sugış açа. Cide yıl kamap torgannan soñ, krepost stenaların vattırıp, Kazan şeheren ala bu. Söyembike doşmanınıñ ciñeven kürgeç, ire kümelgen meçetneñ manarasına mene de aska taşlana. Mene şunnan soñ inde han meçeten "Söyembike manarası" dip atıy başlıylar.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

38. Süyümbike

Bir gün Moskova'nın çarı, Süyümbike'nin resmini görür ve ona âşık olur. Hemen Kazan'a, Süyümbike'nin yanına elçilerini gönderir ve onun kendisiyle evlenmesini ister, Süyümbike buna razı olmaz. Bu nedenle Rus çarı ona öfkelenip "Kendi isteğinle evlenmezsen, seni savaşarak alırım." der ve Kazan hanlığına savaş açar. Yedi yıl kuşattıktan sonra kale duvarlarını yıktırıp Kazan şehrini alır. Süyümbike düşmana yenildiğini görünce kocasının gömüldüğü mescidin minaresine çıkıp aşağıya atlar. İşte bundan sonra han mescidine "Süyümbike Minaresi" denmeye başlar.

Öç Tirek İzgelere[39]

İvan Groznıy Kazannı algan vakıtta, cide kız, şeher kırıyına kilep, höcem iteçülerne kargap torgannar. Şeherne ala almıy torularına açuları çıkkan sugışçılar alarnı kuva başlagannar. Kızlar hezerge tatar ziratı kırındagı Öç Tirek digen cirge citkeç, cir açılıp, alarnı üzene algan. Şuña küre bu urın halk arasında izge dip sanala.

[38] Gıyleceddinov, age. s. 61
[39] Gıyleceddinov, age. s. 62

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

39. Üç Tirek'in Evliyaları

İvan Groznıy Kazan'ı almak için savaşırken, yedi kız şehrin kenarına gelip hücum edenleri kargışlar. Şehri alamamış oldukları için öfkelenen savaşçılar onları kovmaya başlarlar. Kızlar şimdiki Tatar mezarlığının kenarındaki Üç Tirek (kavak) denilen yere ulaşınca, yer yarılıp onları içine alır. Bu yüzden burası halk arasında kutsal sayılır.

Gabdelcabbar İşan[40]

Parav avılında, kisek kene avırıp, mulla ülep kite. Avıl halkı, aşığıç reveşte, yaña mulla çakırttıra. Paravga Gabdelcabbar atlı Kandalı keşese kile. Yarlı gına bu mulla ber bay keşege fatirga kere. Bay aña naçar gına aş bülmesen birep, üze olı yakta tora. Ber comga könne aşap utırganda, Gabdelcabbar hezret, namaz vakıtı citüven sizep, sikerep tora da teharet alırga su ézli başlıy. Üç itkendey ber savıtta da su kalmagan iken. Şunnan ul, komgan totıp, uramga yögerep çıgıp kite. Bay hezretne terezeden küzetep tora: nişler iken bu dip. Gabdelcabbar uramdagı koyıdan iyelep kene su ala da, teharet alıp namazga kite. Bay, uramga çıgıp, tege koyı yanına barsa, ul koyı bik tiren iken: annan iyelep tügel, bav belen de sunı bik integep alışlı, di. Bay, helne kürep, Gabdelcabbar hezretne izge dip uylıy inde. Hezret namazdan kaytkaç, bay aña olı yakka küçenerge eyte. Üze semyası belen aş öyene küçe. "Nige alay éşliseñ?" – dip sorıy hezret:

-Sin bu aş bülmesende gene torırlık keşe tügel ikenseñ,- dip cavap bire aña bay.

Şul können alıp, Gabdelcabbar avılnıñ bik derecele keşese bulıp kitken, di.

[40] Gıyleceddinov, age. s. 104

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

40. Şeyh Gabdelcabbar

Parav köyünün imamı ansızın hastalanarak ölür. Köy halkı acil olarak yeni imam çağırtır. Parav'a, Gabdelcabbar adlı Kandalı biri gelir. Fakir imam, zengin birinin evinde kiracı olur. Zengin ona kötü yemek odasını verir, kendi de büyük odada oturur. Bir Cuma günü yemek yendikten sonra, imam Gabdelcabbar namaz vaktinin geldiğini anlayarak kalkar ve abdest almak için su aramaya başlar. Öç alıyormuş gibi hiçbir kapta da su kalmamış. Dolayısıyla Gabdelcabbar ibriğini alıp sokağa çıkar. Zengin adam onun ne yapacağını pencereden gözetleyip durur. Gabdelcabbar eğilerek sokaktaki kuyudan su alır ve abdest alıp namaza gider. Zengin adam sokağa çıkıp o kuyunun yanına gider ki kuyu çok derin. Ondaki su eğilerek değil halatla bile zorlukla çekilir. Zengin adam durumu görüp Gabdelcabbar'ın evliya olduğunu düşünür. İmam namazdan geri dönünce, zengin adam ondan büyük odaya geçmesini ister. Kendisi de ailesiyle yemek odasına geçer. İmam "Niye böyle yapıyorsun?" diye sorunca,

-Sen bu yemek odasında kalacak insan değilmişsin, diye cevap verir zengin adam.

O günden sonra Gabdelcabbar köyün en muhterem insanı kabul edilmiş.

Elle Büken Üsken, Elle Tüşem Töşken[41]

Könnerden ber könne Gali Çokrıy kiç belen medresege şekertlerge deres ukıtırga bara. Şunda monı sınap kararga televçe şekertler, sizerme- yukmı iken bu diyep, ul utırası büken astına yuka gına kegaz kisege kuyalar. Gali Çokrıy utırgaç, ber idenge, ber tüşemge karagan da:

-Elle büken üsken, elle tüşem töşken,- dip, kapşap, astındagı kegazne idenge alıp kuygan. Hezretneñ şundıy sizgerlegene medresedege barça şekertlerneñ islere kitken.

[41] Gıyleceddinov, age. s. 105

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

41. Ya Tabure Büyümüş ya da Döşeme Düşmüş

Ali Çokrıy günlerden bir gün, akşam vakti talebelerine ders vermek için medreseye gider. Onu sınamak isteyen talebeler sezer mi sezmez mi diye düşünüp oturduğu taburenin altına ince bir kağıt parçası koyarlar. Ali Çokrıy oturunca bir döşemeye bir de kaplamaya bakmış ve "Ya tabure büyümüş ya da kaplama düşmüş." deyip altındaki kağıdı bulmuş, döşemeye koymuş. İmamın bu sezgisine medresedeki bütün talebeler hayret etmişler.

Kiyez Katalar[42]

Ber vakıt mecleske cıyılgan avıl kartları Gali Çokrıydan soragannar:

-Sineñ hönereñ bar diler, eyde kürset ele,- dip.

-Yarıy,- digen,- açulanmasagız kürsetem,- digen de:- Ene, küresezme?- dip, miçke törtep kürsetken. E anda mecleske kilüçe kartlarnıñ kiyez kataları kiptererge kuyılgan iken. Şunda kartlar ni kürsenner, miçte katalar tügel, ürdekler yözep yöri. Şul çak Gali Çokrıy:

-Ürdeklerne çalıgız! - digen.

Aradan berse tiz gene pıçak élekterep algan da ürdeklerne berem-berem çala başlagan. İnde barısın da totıp çalıp beterse, ni hikmet, ürdekler yukka çıkkannar, e barlık kiyez katalarnıñ da başları kisek imeş.

Kartlar temam aptıragannar, uftangannar da- hezretten:

-Niçek şulay éşli alasıñ, öyret ele bezge de,- dip ütengenner.

Gali Çokrıy:

-Cide karlıgaç iten miçke kuyıp, yabık savıtta, parda peşerep aşarga kirek monıñ öçen,- dip cavap birgen, di.

---

[42] Gıyleceddinov, age. s. 105

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

42. Keçe Çizmeler

Bir gün toplantı için bir araya gelen köyün ihtiyarları Ali Çokrıy'dan sormuşlar:

-Senin hünerin var derler, haydi göster hele.

-Tamam, öfkelenmezseniz gösteririm. İşte görüyor musunuz, deyip sobayı dürterek göstermiş. Sobanın içine, meclise gelen ihtiyarların keçe çizmeleri kurumaya konulmuş imiş. Oradaki ihtiyarlar ne görsünler, sobada çizmeler değil ördekler yüzüyor. O vakit Ali Çokrıy:

-Ördekleri kesin! demiş.

Oradakilerden biri hemen eline bir bıçak geçirmiş, birer birer ördekleri kesmeye başlamış, hepsini kesmiş. Ne hikmetse ördekler kaybolmuşlar; ama bütün keçe çizmelerin başları da kesikmiş.

İhtiyarlar hem çok şaşırmış hem de üzülmüşler. İmamdan,

-Nasıl böyle yapabiliyorsun? Bize de öğret, diye rica etmişler.

Ali Çokrıy,

-Bunun için yedi kırlangıç etini sobaya koyup, kapalı çanakta, buharda pişirip yemeli, diye cevap vermiş.

Sez Bara Torıgız, Min Hezer Citem[43]

İmeş, İrekte avılı tegermenen Gali Çokrıy budırtkan bulgan.

Şulay tegermen buvasın buvıp yatkanda hac kılırga baru öçen Gali yanına berniçe yuldaşı kilep cite de monı yulga çıgarga aşıktıra başlıylar.

-Sez, eyde, üzegez bara torıgız. Min bu tegermenne buvıp, onın aşap kına kitem ele,- digen Gali ipteşlerene.

Ber-ike aydan soñ tegeler hacga barıp citeler. Ni kürsenner, alar kilüvene Gali inde şunda ipteşleren kötep utıra, imeş.

---

[43] Gıyleceddinov, age. s. 105

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

43. Siz Gidedurun, Ben Hemen Yetişirim

Güya, Ali Çokrıy İrekti köyünün değirmenini işletirmiş.

Bir gün değirmende un öğütürken hacca gitmekte olan birkaç arkadaşı Ali Çokrıy'ın yanına gelir, yola çıkması için onu acele ettirmeye başlar.

-Haydi siz gidedurun. Ben bu değirmeni çalıştırıp, ununu yiyip geleyim, demiş Ali arkadaşlarına.

Bir iki aydan sonra onlar hacca ulaşırlar. Gittiklerinde ne görsünler? Ali onlar gelinceye kadar oturup beklemiş.

Huca Yardeme[44]

Bervakıt Akseyet avılınnan ber kart belen karçık, dönya kuygan kardeşleren cirlev öçen, Çurgıldı avılına barırga çıkkannar. İske Çokır avılına citkeç, Gali hezretke çey éçerge kergenner. Çey éçep, beraz yal itep algaç, yulçılar yañadan yulga cıyına başlagannar.

Gali hezret alarga:

-Tuktagız, aşıkmagız ele, ike bülem namaz gına ukıp alıym, kurkmagız, koyaş bayıgançı barıp kererseż,- digen.

Kart belen karçık hezretneñ süzen tıñlap koyaş bayır vaktı citkeç kene kiteler. Gadet buyınça, huca alarnı ozata çıkkan. Basu kapkası töbene citkenner gene iken, bik katı cil çıgıp, davıl küterele başlagan. Davıl tıngaç, kart belen karçık, ni kürsenner, Çurgıldı avılına kerep te kileler, imeş.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

44. Ev Sahibinin Yardımı

Bir gün Akseyit köyünden ihtiyar bir adam ile ihtiyar bir kadın, ölen kardeşlerini gömmek için Çurgıldı köyüne gitmek üzere yola çıkmışlar. Eski Çokır

[44] Gıyleceddinov, age. s. 105-106

köyüne geldiklerinde İmam Ali'ye çay içmeye gitmişler. Çay içip biraz dinlenince, yolcular yeniden yola çıkmak için hazırlanmışlar.

İmam Ali onlara,

-Durun, acele etmeyin hele, iki rekat namaz kılayım. Korkmayın, güneş batıncaya kadar gideceğiniz yere ulaşırsınız, demiş.

İhtiyar adam ile kadın imamın sözünü dinleyip güneşin batma vakti gelince yola çıkmışlar. Âdet gereğince ev sahibi onları yolcu etmeye çıkmış. Bahçe kapısının dibine ulaştıklarında çok sert bir yel çıkmış, fırtına kopmuş. Fırtına dinince ihtiyar adam ile kadın Çurgıldı köyüne geldiklerini görmüşler.

Baram Kart Iruvı[45]

Boringı zamannarda kön yagı ilende Baram isemle kart yeşegen. Berkön anıñ töşene teñrelerneñ berse iñgen de bolay digen: "Bar, Baram, tön yagına. Sin anda cenlege, koşı, balıgı mul bay il tabırsıñ".

Baram teñreleren, halkın, hatınnarın, balaların- barın cıygan da, şul ilge kitep, İrteş belen Ob arasına- Basyugan sazlıgı belen Abışkan küle yanın urnaşkan, şunda üzeneñ tirmeleren korgan. Baramnıñ unber ulı bulgan: Kelem, Uguy, Uzuk, Tunus, Lüber, Turas, Kargan, Kirçak, Çoy, Terene, Baram.

Ülem vakıtı citkeç, Baram kart ulların çakırıp algan da eytken: "İlne, üz sanıgız buyınça, unber aymakka bülegez, birede sezneñ unber buvınıgız yeşesen".

Balaları illeren etilere hörmetene Baraba dip atagannar. İlne üzara şulay bülgenner: Kelem üzeneñ ıruvı belen Tartas yılgasınıñ tübenge yagına urnaşkan, Tunus –Tara suvı buyında urmanda yeşep kalgan, Uguy üz tirmeleren Uguy belen Üzuñgur küllere yanına korgan. Annan yırak tügel Lübey küle buyına Lüber urnaşkan. Küp sanlı ırunıñ başlıgı Turaska İzes belen Kama yılgaları arasındagı urın oşagan. Az balalı Kargan- Tartas yılgasınıñ urta agımında utırgan, e Kirçak –Kırçık külene- Kama suvınıñ yugarı oçına kitken. Çoy, tagın da yıragrak uzıp, Uba küle buyına utırgan. İlneñ iñ yırak kırına, Kargat küle buyına, üz tirmeleren Terene korgan. Keçe ul Baramnı etise de, abıyları da bik yartkan. Aña etise nigeze Olı

[45] Gıyleceddinov, age. s. 108-109

Baram birelgen. Bu cir, Om suvınıñ urta agımında bulıp, Tanday külene hetle barıp totaşkan.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

45. İhtiyar Baram'ın Kabilesi

Eski zamanlarda, Baram adlı bir ihtiyar doğudaki ülkesinde yaşarmış. Bir gün rüyasına putlarının biri girmiş ve şöyle demiş: "Baram batıya git! Sen orada hayvanı, kuşu, balığı bol ve zengin bir ülke bulursun."

Baram putlarını, halkını, eşlerini, çocuklarını toplamış ve o ülkeye gidip İrtiş ile Ob arasına, Vasyugan sazlığı ile Abışkan gölü yanına yerleşmiş. Orada çadırlarını kurmuş. Baram'ın on bir oğlu varmış: Kilim, Uguy, Uzuk, Tunus, Lüber, Turas, Kargan, Kirçak, Çoy, Terene, Baram.

Ölüm vakti gelince ihtiyar Baram oğullarını çağırtmış ve şöyle söylemiş: "Ülkeyi kendi sayınıza göre on bir parçaya bölün. Burada sizin on bir kabileniz yaşasın."

Çocuklar babalarının hürmetine ülkeye Baraba ismini vermişler. Ülkeyi kendi aralarında şöyle bölmüşler: Kilim kendi boyuyla Tartas nehrinin alt kısmına yerleşmiş. Tunus, Tara nehri boyundaki ormanda yaşamış. Uguy, çadırlarını Uguy ile Üzunur gölleri yanına kurmuş. Oradan uzak olmayan Lübey gölü boyuna Lübey yerleşmiş. Çok nüfuslu boyun başı Turas, İzeş ile Kama nehirleri arasındaki yeri beğenmiş. Az çocuklu Kargan, Tartas nehrinin orta kısmına yerleşmiş. Ülkenin en uzak yerine, Kargat gölü boyuna Terene kendi çadırlarını kurmuş. Küçük oğul Baram'ı babası da ağabeyileri de pek severmiş. Ona babasının toprağı Ulu Baram verilmiş. Bu yer Om nehrinin orta kısmında olup Tandav gölüne kadar ulaşırmış.

Gacep Halıklar[46]

Evvel bu yaklarda gacep halıklar yeşegen, di. Alarnıñ ber törlese cir öylerde torgan. Çit halıklar kile başlasa, şul cir öyleren cimerep, üzleren üzlere tereley cirge kümeler iken.

[46] Gıyleceddinov, age. s. 109

Birede élek agaçlar da üsmegen, di. Agaç üse başlagaç, halık kaça imeş. Cirden üzennen-üze agaç kilep çıkkanın kürep kaçıp kiteler iken.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

C. İlk ve Erken Tarihle İlgili Efsaneler

46. Tuhaf Halklar

Eskiden bu taraflarda tuhaf halklar varmış. Onların bir kısmı toprak evlerde yaşarmış. Yabancı halklar gelmeye başladığında, o toprak evleri yıkıp, kendilerini diri diri yere gömerlermiş.

Burada eskiden ağaçlar da yetişmezmiş. Ağaç yetişmeye başlayınca halk kaçarmış. Ağacın topraktan kendi kendine çıktığını görünce kaçıp giderlermiş.

Ehmetgerey Han[47]

Borıngı zamanda Tomda Ehmetgerey han bulgan. Ul üzeneñ hatının satıp algan kolına birgen. Gerey hannıñ kaynatası, monı işetkeç, bik açulangan. Kiyeven isertep, at koyrıgına salgan. Gerey han öç kön at koyrıgında yörgen, isen kalgan. Kaynatası, anı kürep, tabanı belen yözene basarga telegende Gerey han:

-Basma, kyefer!-digen.

Kaynatası basmagan. Annan "gönahısı bette" dip, kiyeven ıçkındırırga telegen.

Kaynişe atasına eytken:

-Ciberme anı! Ul olı batır iken, ıçkındırsañ, üz yortıñnı beterer.

Atası ulınıñ süzen ogıp Gerey hannıñ başın çaptırttı, ütertte. Gerey hannıñ urınına Küçem han kaldı, Küçem han unike yeşende kaldı. Vakıt citkençe anıñ urınında Bogay Soltan halıknı totıp tordı. Vakıt citkeç, Küçem han patşa buldı. Tom ciren yaratmadı Küçem han:

-Monda oro-çokır küp, mal yıgılsa üler, bala yıgılsa üler, annan küçik,- dide.

Cemegat belen meslihet kılıp küçteler. Tomnan Tubılga küçkende Küçem han Barabada torgan keşelerge eytte:

-Ciregez yaman monda. Bezneñ belen kuşılıp kitegez! Tubılga barıp toruyk.

[47] Gıyleceddinov, age. s. 110-111

Barabada torgan halık hannıñ süzene künmede:

-Küçegez, bez artıgızdan citerbez. Bezneñ monda köte torgan yeze- av kaldı, anı alasıbız bar,- dide.

Küçem han:

-Tiz citegez!- dip, çıgıp kitte, alar kaldılar. Tubılga barıp, şeher kılıp tordı. Baraba halkınıñ üz cirende kalganın belep, Küçem han eytte: "Kileñ!" Halık barmadı. "Alar baraba bulsın",- dip, at kuyıp kitte. Ul çaktan halıkıbıznıñ atı "baraba" buldı.

Küçem han Tubılda berniçe vakıt tordı. Urıs cirennen, patşadan kaçıp, öç ugrı kilde. Alarnıñ başlap yörgen keşeseneñ atı Yarmak bulgan. Ul Yarmak Küçem hanga kilde. Bolarnıñ telen hiçkem belmede, urıslar alarnıñ telen belmede. Alar küp torganmı, az torganmı- telne añlap beldeler.

Yarmak hanga kilde, eytte:

-Küçem han, miña ber boga tirese zurlıgı cir bir,- dide.

Küçem han soltannarın, yahşıların cıydı, alardan meslihet soradı. Yahşıları eytte:

-Ber boga tirese kiñlege cir küp bulmas, ança cir birik!- dide.

Yarmak ber boga tirese aldı, anı neçke ceptey telde, tügerek sızdı, aldap-yaldap, küp cir aldı.

Hannıñ boyırıgı belen keşeler çıgıp karadılar:

-Kyefer,- dideler,- küp cir aldı.

Han eytte:

-Ul küp cir tügel, cirebez monda küp, üzebez birdek, inde tavış bulmasın.

Yarmak suka yasadı, barana yasadı, çeretme cir sörde, arış çeçte. Çeçkeç, urıslar kitte. İkençe yılda urıs kilep, arışın urıp aldı, urıp aldı, klad kuydı. Öçençe yıl da kilde.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

47. Ahmetgiray Han

Eski zamanlarda Tom'da, Ahmetgiray Han varmış. Karısını satın aldığı kölesine vermiş. Giray Han'ın kaynatası bunu işitince çok öfkelenmiş. Enişteşini sarhoş edip atın kuyruğuna bağlamış. Giray Han üç gün atın kuyruğunda dolaşmış, sağ kalmış. Kaynatası bunu görüp tabanı ile yüzüne basmak istediğinde Giray Han,

-Basma kafir! demiş.

Kaynatası basmamış. Sonra "Günahı bitti." deyip damadını çözmek istemiş.

Giray Han'ın kayınbiraderi babasına şöyle söylemiş:

-Gönderme onu! O büyük bahadır, çözersen senin ülkeni bitirir.

Babası oğlunun sözünü dinleyip Giray Hanın başını kestirmiş, öldürmüş. Giray Han'ın yerine Küçim Han kalmış. Küçim Han on iki yaşındaymış. Büyüyünceye kadar onun yerine Bogay Sultan, halkı yönetmiş. Büyüyünce Küçim Han padişah olmuş. Küçim Han Tom ülkesini beğenmemiş:

-Burada çakır çukur çok, hayvan düşse ölür, çocuk düşse ölür; buradan göçelim, demiş.

Halk ile konuşup göç etmişler. Tom'dan Tubıl'a göçünce Küçim Han Baraba'da yaşayanlara şöyle söylemiş:

-Buradaki yeriniz kötü. Bizimle gelin! Tubıl'a gidelim.

Baraba'da yaşayan halk hanın sözüne razı olmamış:

-Siz göçünüz, biz ardınızdan yetişiriz. Bizim burada beklediğimiz yeze -av kaldı. Onu almak istiyoruz, demişler.

Küçim Han,

-Çabuk gelin! diyerek çıkıp gitmiş, onlar kalmışlar. Tubıl'a ulaşıp şehir kurup durdu. Baraba halkının eski toprağında kaldığını anlayınca Küçim Han, "Gelin!" dedi ama halk gelmemiş. "Onların adı Baraba olsun!" diye isim koymuş. O zamandan beri halkımızın adı "Baraba" olmuş.

Küçim Han bir süre Tubıl'da yaşamış. Rus toprağından ve padişahından kaçan üç hırsız gelmiş. Onların başkanları olan şahsın adı Yarmak imiş. Yarmak

Küçim Han'a gelmiş. Bunların dilini hiç kimse bilmiyormuş. Ruslar da onların dilini bilmiyorlarmış. Onlar bir süre yaşadıktan sonra dili anlamaya başlamışlar.

Yarmak, Hana gelmiş, şöyle söylemiş:

-Küçim Han bana boğa derisi büyüklüğünde yer ver.

Küçim Han sultanlarını ve dostlarını toplamış, onlardan tavsiye istemiş.

Dostları,

-Bir boğa derisi genişliği yer çok olmaz, o kadar yer verelim, demişler.

Yarmak bir boğa derisini almış, ince ip gibi delmiş, yuvarlak çizmiş, yalan dolanla çok yer almış.

Hanın buyruğu ile insanlar çıkıp bakmışlar:

-Kafir, çok yer aldı, demişler.

Han söyledi,

-O çok yer değil, burada yerimiz çok. Kendimiz verdik, şimdi gürültü çıkmasın.

Yarmak saban ve tırmık yapmış, zorlanarak toprağı sürmüş, çavdar ekmiş. Ektikten sonra Ruslar gitmişler. Ertesi yıl Rus gelip çavdarı biçip almış, ambara koymuş. Üçüncü yıl da gelmiş.

Kurdak, Toralı, Ayalı Hem Baraba İsemnere[48]

Bezneñ hanıbız, Küçem han, şeherden geskere belen kilep, Umbıda torgan, annan soñ Tubılda torgan. Küçemge iyerep yörep hezmet kıla torgan ber urıs bulgan, atı Yarmak iken. Şul yöri torgaç Küçem hannan soragan:

-Sezge şul çaklı hezmet kıldık, inde bezge cir birseñ ide.

Küçem han eytken:

-Küpme kirek siña?- digen.

Yarmak eytken:

-Miña küp cir kirekmi, ügez küneneñ ölkenlege cir birseñ, miña cite,- digen.

Küçem han vegde kılıp, "birem!"- digen.

Şunnan soñ Yarmak ügezneñ tiresennen tasma telep, alıp kilgen, annan arı tügereklep salgan anı. Şunnan soñ Küçem hanga kilep eytken:

---

[48] Gıyleceddinov, age. s. 111-112

-Monıñ çaklı cir birerseñme?- digen. Küçem han eytken:

-Küp busa da, vegde kılgaç birim!

Birgen bu cirne. Yarmak ber yıl torgan, ikençe yılında üzeneñ cirene kaytkan, "keşe çıgaramın" dip. Küp urıs keşese bu Yarmakka birelgen cirde torgan. Keşelere kübeygennen soñ hak birep keşe éşletken. Küçem han arzan birgen, Yarmak kıymmet birgen. Keşeler eytken:

-Yarmakka éşlebez, ul kıymmet bire, Küçem han arzan bire.

Yarmaknıñ keşelere yıldan-yılga kübeygennen soñ Küçem han kitmek bulgan. Ber gaskerene eytken:

-Bezge monda torırga yaramıy.

Şular eytken:

-Bez kurdı kötebez, anı karap kilik,- digen.

Küçem han eytken:

-Siz minem belen barmıyça, kurdı kötesez, sezneñ atıgız inde kurdak bulsın!

Alar üz cirlerende kaldılar. Küçem han tagın ber geskerene eytken:

-Kitik! Bu cir bezge torırga yaramıy!

Alar eytken:

-Bez beraz tora torıyk!

Han eytken:

-Tora torsagız, sezneñ atıgız inde toralı bulsın!

Küçem han tagın ber geskerene eytken:

-Kitik! Bu cir bezge yaramıy.

Alar eytken:

-Bezler ayal kılabız!

Han eytte:

-Sezge ayal kirek bulsa, atıgız ayalı bulsın!

Tagın ber geskerene eytken:

-Kitik! Bezge bu cir torırga yaramıy,- digen.

Alar eytkenner:

-Sezler bara torıgız, bezler citerbez!- dip.

Han eytken:

-Sezneñ atıgız baraba bulsın!

Şulay eytep kitep bargan, sartlar anıñ belen berge kitken.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

48. Kurdak, Toralı, Ayalı ve Baraba İsimleri

Bizim hanımız Küçim Han, şehirden askeri ile gelip önce Umbı'da daha sonra Tubıl'da durmuş. Küçim'i izleyip ardından gelen ve ona hizmet eden Yarmak adlı bir Rus varmış. O, Küçim Han'dan şu istekte bulunmuş:

-Size o kadar hizmet ettik, şimdi bize yer verirsin herhalde.

Küçim Han sormuş:

-Sana çok mu yer gerek?

Yarmak şöyle söylemiş:

-Bana çok yer gerekmiyor, öküz gönü genişliğinde yer versen yeter.

Küçim Han "Vereceğim." diye söz vermiş.

Bundan sonra Yarmak öküzün derisini kurdele gibi delerek alıp gelmiş, istediği yerin etrafını yuvarlak bir şekilde çevirmiş. Küçim Han'a gelip şöyle söylemiş:

-Bu kadar yer verir misin?

Küçim Han,

-Çok olsa da söz verdiğim için veririm! demiş.

Bu yeri vermiş. Yarmak bir yıl kalmış, ikinci yıl, "Toprağıma insan göç ettireyim." deyip geri dönmüş. Yarmak'a verilen yerde birçok Rus yaşamış. İnsanları çoğaldıktan sonra ücret verip işçi çalıştırmış. Küçim Han az ücret vermiş, o çok vermiş. İnsanlar şöyle demişler:

-Yarmak'a çalışıyoruz, o çok maaş veriyor, Küçim Han az veriyor.

Yarmak'ın halkı yıldan yıla çoğaldığı için Küçim Han gitmek istemiş. Ordusuna,

-Bizim burada yaşamamız mümkün değil, demiş.

Onlar şöyle söylemişler:

-Biz kurdı bekleyeceğiz, onu görünce geliriz.

Küçim Han:

-Siz benimle gelmeyip kurdı bekliyorsunuz, sizin adınız 'Kurdak' olsun! demiş.

Onlar kendi yerlerinde kalmışlar. Küçim Han yine askerlerine şöyle söylemiş:

-Gidelim! Bu yer bizim yaşamamız için uygun değil!

Onlar:

-Biz biraz tora torıyk! demişler.

Han,

-Siz biraz bekleyip dursanız, sizin adınız 'Toralı' olsun! demiş.

Küçim Han yine askerlerine şöyle söylemiş:

-Gidelim! Bu yer bize yaramaz!

Onlar,

-Bizlere ayal! gerek, demişler.

Han,

-Size ayal gerekliyse, adınız 'Ayalı' olsun! demiş.

Yine bazı askerlerine söylemiş:

-Gidelim! Bize bu yerde yaşamak yaramaz.

Onlar,

-Sizler bara torıgız, biz kavuşuruz! demişler.

Han,

-Sizin adınız 'Baraba' olsun! demiş.

Böyle söyleyip gitmiş, Özbekler de onunla gitmişler.

Küçem Han[49]

Ermaktan cinelegeç, Küçem Tara yılgasın kaçkan. Bu yılganıñ tamagı yanında yeşegen tatarlar hannarı karşına cıyılgannar. Küçem alarga üz helen añlatkan, yerdem soragan, eger inde yerdem ite almasalar, süzen tıñlap, Bohara kulı astına küçerge eydegen. "Tizrek küçep kiterge kirek, bügen-irtege urıs Tara tamagına basıp kereçek, şeher korıp, böten tatarlarnı buysındıraçak",- digen.

[49] Gıyleceddinov, age. s. 112- 115

Tatarlar bu süzlerne işetkeç: "Torıp torıyk ele" - digenner. Alar, moña hetle bernindi hevef-hetersez yeşegeç, kileçekte de şulay bulıvın ömet itkenner. Küçem artınnan barırga da, Bohara kulı astına küçerge de telemegenner. "Torıp torıyk" dip cavap birgenge, Küçem alarnı "toralı" dip atagan. Bu tatarlarnı bügenge hetle şulay toralı dip yörteler.

Küçem Tara buylap österek yeşegen ayalı tatarlarına kilgen. Ayalılar hanga bolay digenner:

-Bez sunarçılık belen kön itebez, urmanda korıp kuygan ayalarıbız bar, alarnı taşlap kite almıybız.

-Monda kalıp harap bulasız, yukka gına sezne üz-üzleren üterüçe dip atamıylar iken, - digen Küçem.

Kuzenev avılında söyleşeler bolar. Küçem monnan könyakka taba- üzeneñ ikençe başkalası Tanturga, baraba tatarlarına yul totkan. Alar başlığı Buyan bi Küçemne olılap karşı algan hem törle aymaklarga, hetta Kayın, Tibes avıllarına da atçabarlar cibergen. Böten baraba cıyılgan. Küçem barabalılarga da üzeneñ süzen eytken, emma bolarnıñ cavabı da kıska bulgan: "Bara tor- baraman". Küçem, alarnı kündererge tırışıp, ye aña hezer ük yerdem iterge, ye anıñ belen Boharaga kiterge ügetlegen. Doşmannıñ, armıy- talmıy, ézge basıp kilüven eytken. Emma halık: "Baraman, baraman",- dip tagın da nıgrak şavlagan gına. Şunnan Küçem bolay digen:

-Baraman, baraman! Yukka gına sezne baraman dimegenner. Emma kileçekte sezne "Kaher sukkan barama" dip yörteler.

Küçem, Baramanı kargap, bolay digen:

-Hatınnarıgız kısır kalıp, ilegez korıgırır! Uk belen kırga, tozak belen urmanga barsagız, sezden cenlek kaçsın! Koş élekmesen! Küllerde cetmegezge balık kermesen! Bolınnardagı, kötüleklerdege hayvannarıgızını ület kırgırı! Külleregezne mengelek çerek hem sası bassın! Şunnan agulanıp, yözlep kırılsagız ide! Tirmeleregez de buşap kalsın! Heyerçelek gomeregezne kıskartsın!

Buyan bi ise Küçemneñ halıknı yukka gına kargavın eytken, çönki anıñ taleplere artık zur hem alarnı tiz gene ütev kıyın bulıvın, başta halıknı ezerlerge,

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

şunnan soñ gına éş iterge kireklegen añlatkan. Küçemneñ ihtıyarın üteyeçegene ant éçken. Küçem, aña üze artınnan barırga kuşıp, Tanturdan kitep bargan.

Söyleşü şulay gına betse de, Küçem ömetsezlenmegen, ul, ayalılarga barıp, yañadan behet sınap kararga bulgan. Ulı Galine ayalılar arasınnan keşe cıyarga cibergen, barabalılarnıñ da yerdemge kileçegen eyterge kuşkan. Üze ise, Keçe Toradagı zur bulmagan çirüven alıp, Kara Utravga yünelgen. Tizden şunda ike meñ ayalı kilgen- Gali üzeneñ yomışın şaktıy eybet ütegen.

Kara Utravda Küçem ike yılga yakın torgan, utrav tireli ür öydergen, çokırlar kazıtkan, kala yasatkan. Şunıñ östene ul üz keşeleren sugış hönerene öyretken, buş vakıtta avga yörgen. Bu tiredege urmannar tölkege, bursıkka bay bulgan.

Heller Küçem eytkençe bulıp çıkkan: Taranıñ İrteşke koygan cirende urıslar çınnan da şeher tözegenner. Şunda uk toralı, ayalı tatarların üzlerene buysındırıp, Küçemneñ kaya urnaşkanın belgenner de, kiçekmesten Kara Utravga yul totkannar.

Urıslar belen sugışkanda Küçemneñ gaskerne ikege bülü gadete bulgan. Anıñ ber öleşen ul eybet nıgıtılgan korılmada, e ikençesen alardan şaktıy yıraktanaçarrak nıgıtılgan urında urnaştıra iken. Kara Utrav yagındagı sugışta da ul şulay éşlegen. Buyan bi yerdemge alıp kilgen şaktıy zur çirü belen üze arttarak torgan. Berevler rivayet itüvençe, Buyan bi biş yöz barabalını alıp kilgen hem Tanturdan kitkende şeherne, urıslar kulına élegep, alarga barabanı yavlarga tayanıç bulmasın dip cimerep kitken. İkençelere ise: "Buyan bi zamanında Tantur ele bulmagan. Ul anda tügel, Keçe Kalada yeşegen, Küçem de, yerdem sorap, şul kalaga kilgen",- dip söyliler.

Kara Utravdagı katı sugış Küçem faydasına bulmagan. Kala yavlap alıngan, cimerelgen, andagı tatarlar esirlekke töşken. Emma çirü belen sugışıp urınınnan küp çakrımnar çitterek torgan Küçem isen kalgan.

Kara Utrav yagındagı sugıştan soñ, barabalılar urıslarga buysınırga bulgannar. Sıltavı da tabılgan: "Küçem bezneñ dinne sanlamıy, bezne möselman yasarga ite",- dip, Küçemne gayeplegenner. İlçeler saylangan, alar Taraga barıp ant itkenner. Bu ant buyınça barabalılar üzleren, ciñelgen halık itep tügel, e belki urıs kul astına üz telege belen küçken itep sanıylar.

Emma urıslar bu antka ışanmagannar hem, barabalılardan nindi de bulsa meker bulmagayı dip, ikençe yılnıñ yazında uk Barabaga yav çapkannar. Yavda yörgende urıslar bar cirde de buysınu kürgenner, tik ber keçkene Tunus kalasında gına alarga beraz karşılık kürsetkenner. Şul uk yılda Könbatış Baraba tulısınça buysındırılgan.

İkençe yılnı urıslar kalmık tayşası kul astında bulgan Könçıgış Barabanı da yavlarga uylıylar hem monı ciñel gene éşliler de. Bu bolay bula: urıs kul astına küçüge karşı bulgan mondagı kalmıklar halıknı kalmıklarga yasak tülep, ruslarga tülemeske kotırta başlagannar. Kalmık tayşası da Könçıgış Barabadan şunı talep itken. Bu ise şunda uk Küçemge bilgele bulgan. Élek Boharaga kaçarga cıyınsa, inde ul kire yakka –Könçıgış Barabaga kitüne kulay dip tapkan. Küçem birede tatarlardan ber urda cıya iseplegen. Şulay uk ul Buyan bi, bigrek te kalmık tayşasınıñ yerdemene de isep totkan. Çanı külen eylenep uzıp, Küçem Çay aymagına kilgen. Hem, çınnan da, üze tiresene zur çirü cıygan. Bolarnıñ yartısın Uba küle yanına kaldırgan, ikençe yartısın Kirasa yılgasına cibergen. Emma Könçıgış Barabada aña behet yılmaymagan. Çirüve bötenley tar-mar itelgen, gailese esirlekke töşken, üze köç-hel belen kaçıp kotılgan. Küp vakıt ta ütmi Küçem ülgen.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

49. Küçim Han

Yarmak tarafından yenilgiye uğratılınca, Küçim, Tara nehrine kaçmış. Bu nehrin boğazı yanında yaşayan Tatarlar hanlarının karşısına toplanmışlar. Küçim Han onlara kendi hâlini anlatmış, yardım istemiş. Eğer şimdi yardım edemezlerse, sözünü dinleyip Buhara hakimiyeti altına göçmelerini söylemiş. "Hemen göçüp gitmeli, bugün yarın Rus Tara boğazına gelip girecek ve şehir kurarak bütün Tatarlara boyun eğdirecek." demiş.

Tatarlar bu sözleri işitince "Durup bekleyelim hele." demişler. Onlar bu zamana kadar tehlikesiz ve korkusuz yaşadıkları için, gelecekte de böyle olacağını ümit etmişler. Küçim'in arkasından gitmeyi ve Buhara hakimiyeti altına girmeyi

istememişler. "Torıp torıyk" diye cevap verdikleri için Küçim Han onları 'Toralı' diye adlandırmış. Bu Tatarlara günümüzde de Toralı denir.

Küçim, Tara nehrini boylayıp daha yukarı kısımlarda yaşayan Ayalı Tatarlarına gelmiş. Ayalılar hana şöyle demişler:

-Biz avcılık ile gün geçiririz, ormanda kurduğumuz aya'larımız var, biz onları bırakıp gelemeyiz.

-Burada kalırsanız harap olursunuz, boş yere sizi kendi kendilerini öldürenler diye adlandırmıyorlar imiş, demiş Küçim Han.

Bunlar Kuzenev köyünde konuşurlar. Küçim buradan güneye doğru yönelip ikinci başşehri Tantur'a, Baraba Tatarlarına doğru yola çıkmış. Onları reisi Buyan Bey, Küçim'e hürmet göstererek karşılamış ve çeşitli oymaklara, hatta Kayın, Tibes köylerine de atlı haberciler göndermiş. Bütün Baraba toplanmış. Küçim Barabalılara da aynı sözü söylemiş. Ama bunların da cevabı kısa olmuş: "Bara tor, baraman". Küçim onları razı etmeye çalışmış, onların ya ona yardım etmelerini ya da onunla Buhara'ya gitmelerini öğütlemiş. Düşmanın hiç yorulmadan onları takip ederek geldiğini söylemiş. Ama halk "Baraman, Baraman", diye daha çok gürültü yapmış. Bundan sonra Küçim şöyle demiş:

-Baraman, baraman! Boş yere size baraman dememişler. Ama sizi gelecekte "kahrolası Barama" diye adlandırırlar.

Küçim, Baraman'ı kargışlayıp şöyle demiş:

-Kadınlarınız kısır kalıp ülkeniz kurusun! Ok ile kıra, tuzak ile ormana gittiğinizde bütün canlılar sizden kaçsın! Kuş yakalanmasın! Göllerdeki ağlarınıza balık girmesin! Çayırlardaki, otlaklardaki hayvanlarınızı salgın hastalıklar kırsın! Göllerinizi ebediyen yosun ve pis koku bassın! Ondan ağılanıp yüzlerceniz kırılsın! Çadırlarınız boş kalsın! Dilencilik ömrünüzü kısaltsın!

Buyan Bey ise, Küçim'in halkı boş yere kargışladığını söylemiş, çünkü onun talepleri çok büyükmüş ve hemen yapılması zormuş. Önce halkı hazırlayıp, sonra iş yapmak gerektiğini anlatmış. Küçim'in isteklerini yerine getireceğine dair ant içmiş. Küçim ona kendi arkasından gelmesini emredip Tantur'dan ayrılmış.

Konuşma böyle bitse de Küçim ümitsizliğe kapılmamış. Ayalılara gidip yeniden şansını denemek istemiş. Oğlu Ali'yi Ayalılar arasından insan toplamaya

göndermiş, Barabalıların da yardıma geleceğini söylemesini emretmiş. Kendisi ise, Küçük Tora'daki az sayıdaki askeriyle birlikte Kara Utrav'a yönelmiş. Oraya hemen iki bin Ayalı gelmiş. Ali onun verdiği görevi iyi yapmış.

Küçim, Kara Utrav'da iki yıla yakın kalmış, ada çevresine tepeler yığdırmış, çukurlar kazıtmış, kale yaptırmış. Bu sırada halkına savaş hünerleri öğretmiş, boş vaktinde ava gitmiş. Bu civardaki ormanlar tilki ve porsuk açısından zenginmiş.

Durum Küçim Hanın söylediği gibi çıkmış. Tara'nın İrtiş'e döküldüğü yerde Ruslar gerçekten de şehir kurmuşlar. Orada Toralı ve Ayalı Tatarlarını kendilerine boyun eğdirip Küçim'in nereye yerleştiğini öğrenmişler ve gecikmeden Kara Utrav'a doğru yol tutmuşlar.

Ruslar ile savaşırken, Küçim'in askeri ikiye bölme âdeti varmış. O askerinin bir kısmını iyi yapılmış bir kaleye, diğerini onlardan uzakta, kötü yapılmış bir yere yerleştirirmiş. Kara Utrav yanındaki savaşta da böyle yapmış. Buyan Bey yardım için getirdiği kalabalık askeriyle çok geride durmuş. Bazılarının rivayetlerine göre, Buyan Bey beş yüz Barabalıyı alıp gelmiş. Tantur'dan ayrılırken şehir Rusların eline geçtiğinde, onların Baraba'yı yağmalaması için hiçbir şey kalmasın diye, orayı harap edip çıkmış. Bazı rivayetlere göre ise Buyan Bey zamanında Tantur henüz yokmuş. O, orada değil Kiçi Kala'da yaşamış, Küçim ise yardım istemek için bu şehre gelmiş, derler.

Kara Utrav'daki şiddetli savaş Küçim'in yararına olmamış. Şehir alınıp yağmalanmış, oradaki Tatarlar esir edilmiş. Ama çerisi ile savaş alanından çok uzakta olan Küçim sağ kalmış.

Kara Utrav yanındaki savaştan sonra Barabalılar Ruslara boyun eğmişler. Bahane de bulunmuş, "Küçim bizim dinimize saygı göstermiyor, bizi Müslüman yapmak istiyor." deyip Küçim'i suçlamışlar. Onlar Tara'ya gidip ant içmişler. Bu anda göre Barabalılar kendilerini yenilmiş halk olarak değil, Rus hakimiyeti altına kendi istekleriyle geçmiş halk gibi kabul etmişler.

Ama Ruslar bu anda inanmamışlar ve Barabalılar hile yapmasınlar diye düşünüp ertesi yılın ilkbaharında savaşmak için Baraba'ya gitmişler. Savaşmaya giden Ruslar her yerde boyun eğmişlik görmüşler. Yalnız küçücük Tunus şehrinde

onlara biraz karşılık göstermişler. O yıl Batı Baraba tamamen hakimiyet altına alınmış.

Ruslar ertesi yıl Kalmuk tayşası hakimiyetinde bulunan Doğu Baraba'ya savaş açmayı düşünmüşler ve bunu kolayca halletmişler. Olay şöyle olmuş: Burada Rus hakimiyetine geçmeye karşı olan Kalmuklar, halkı Kalmuklara vergi vermeleri, Ruslara vergi vermemeleri konusunda kışkırtmaya başlamışlar. Kalmuk tayşası da Doğu Baraba'dan bunu talep etmiş. Bu durum Küçim'e haber verilmiş. Küçim, Buhara'ya kaçmak için hazırlansa da "Şimdi Doğu Baraba'ya gitmek daha kolay." diye düşünmüş. Küçim oradaki Tatarlardan bir ordu kurmayı hesaplamış. Böylece o, Buyan Bey ve özellikle de Kalmuk tayşasının yardımını hesaba katmış. Küçim, Çanı gölünün etrafından geçip Çay oymağına gelmiş. Gerçekten de kendi etrafında büyük bir ordu toplamış. Bunların yarısını Uba gölü yanına bırakmış, diğer yarısını Kisara nehrine göndermiş. Ama Doğu Baraba'da talih ona gülmemiş. Askeri tamamen tarumar edilmiş, ailesi tutsak alınmış, kendisi güç belâ kaçıp kurtulmuş. Çok geçmeden Küçim ölmüş.

Baraba Halkı[50]

Baraba rayonındagı barabalar Küçem hannan kalgannar. Küçim han Ertiş eyrese buyına urnaşkan. Küçem hannıñ malı küp bulgan. Ul Yarmaknı mal bagarga yallagan. Yarmak, ike yıl Küçem hannıñ malın bakkannan soñ éş hakı soragan:

-Ber ügez tirese zurlıgındagı cir bir,- dip.

Küçem han:

-Yarar, al,- dip eytken.

Annan soñ Yarmak ügez tiresen tasma itep telgen. Ügez tiresen telep betergennen soñ, Küçem hannıñ iñ yahşı ciren şul tasma belen ülçep algan.

Yarmak ul cirde arış çeçken, arış bik yahşı uñıp çıkkan. Yarmak bayıp algan. Bayıgannan soñ, Küçemge karşı çıga başlagan. Yarmak, İvan Groznıy belen söyleşep, hezerlenep, Küçem hanga karşı sugış başlagan.

Yarmak, İvan Groznıydan armiya alıp, Küçem han belen ike yıllar çaması sugışkan, Küçem hannıñ halkın tuzdırgan.

---

[50] Gıyleceddinov, age. s. 117-118

Ber vakıtnı Küçem hannıñ halkı Yarmaknıñ çukına torgan urının tapkan. Bu çukınu urını Ertiş eyreseneñ biyek yarında bulgan. Küçem hannıñ sugışçıları Yarmaknı çukınu urınında yeşerenep saklangannar.

Koyaş çıkkan vakıtta, Yarmak kilep östendege sugış kiyemneren salgan. Ertişte yuıngan. Ertişneñ biyek yarında agınıp, agaç töbendege çukınu urınına kilep çukına başlaganda, baraba halkınıñ iñ osta, töz atuçısı yagıdan Yarmaknıñ mañgayına atkan.

Annan soñ Yarmak Ertiş eyresene yıgılıp töşken. Ertiş eyresende ülgen.

Yarmak ülgeç, sugış betken. Yarmak ülgenneñ soñ, Küçem han küçep kitken. E İvan Groznıy kirek itmegen, Küçemne üz kulı astına almagan.

Küçem han, "urıslar monda kön kürgezmes" dip, könçıgış yakka taban küçep kitken. Küçem hannıñ halkı küçep yörep aptırap betken. Şunıñ öçen Seberde kalırga bulgan.

Küçem hannıñ halkı bolay eytken:

-Sezler bara torıgız, bez barırbız, -dip.

Annan soñ Küçem han doga kılgan: "İsemegez baraba bulsın",- dip. Ul vakıttan alıp Seber tatarları "baraba" dip atalalar...

Küçem han kitkenden soñ, barabalarnı yakın illerneñ hannarı talagan. Barabalarnıñ irleren, ir balaların ütergenner de hatınnarın, kızların, malın, eyberleren alıp kitkenner. Barabalar ayırım ber-ike yortta toru sebeple, alarnı yakın illerneñ hannarı talagan. Barabalılar soñınnan bergelep alarga karşı sugışa başlagan. Berniçe yıllar Baraba yagı agaç belen sugışkan. Annan soñ alar işeteler: Petergrad şeherende ber patşa bar, dip. Bu turıda okkannan soñ, alar, üzlereneñ arasınnan Karlıgaçev Mañgıday digen ber barabanı saylap, patşaga cibergenner. Karlıgaçev Mañgıday, çañgı belen, kış köne kitken. Çañgısınıñ tabanına kiyek tirese yabıştırgan, östene kakay tiresennen tun kigen.

Patşaga bargaç, patşa anı yahşı itep karşı algan. Patşa Peterburg şeherende anıñ pamyatnigın éşletken. Patşa baraba halkınnan soldat almaska ant itken, anda barabaga "Dobrojelatelnıy inorodets" digen at birgen. Ul çaktan birle barabanı "inorodets" dip yörgenner.

Bu vakıttan alıp Seber tatarları urıs ilene buysındırılgan. Bu cirlerge Rossiyeden urıslar, kazan tatarları küçep kile başlagannar. Yakın illerneñ hannarı höcüm yasavdan tuktagannar.

Kazan yagınnan tatarlar kilgeç, baraba belen aralaşa başlagannar, hem ukımışlı şekertler baraba halkın dinge öndegenner. Şul vakıtlardan alıp barabalar möselman dinende bulgannar, hem mullaları bulgan.

Rosiyedege tatarlar belen aralaşkaç hem tele de ber bulgaç, alarnı da tatarlar dip atagannar.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

50. Baraba Halkı

Baraba ilçesindeki Barabalar Küçim Han'dan kalmışlar. Küçim Han İrtiş nehri boyuna yerleşmiş. Küçim Han'ın hayvanları çokmuş. O, Yarmak'ı hayvanlarına bakması için tutmuş. Yarmak iki yıl Küçim Hanın hayvanlarına baktıktan sonra yaptığı işin ücretini istemiş,

-Bir öküz derisi kadar yer ver, demiş.

Küçim Han,

-Tamam, al, demiş.

Ondan sonra Yarmak öküz derisini kurdele gibi dilmiş. Öküz derisini dilip bitirdikten sonra Küçim Hanın en iyi toprağını o kurdele ile ölçüp almış.

Yarmak o toprağa çavdar ekmiş, çavdar iyi mahsul vermiş. Yarmak zenginleşmiş. Zenginleştikten sonra Küçim'e karşı çıkmaya başlamış. Yarmak İvan Groznıy ile konuşup, hazırlanıp, Küçim Han'a karşı savaş açmış.

Yarmak, İvan Groznıy'dan ordu alıp Küçim Han ile iki yıldan çok savaşmış, Küçim Hanın halkını dağıtmış.

Bir gün Küçim Hanın halkı Yarmak'ın istavroz çıkardığı yeri bulmuş. İstavroz çıkarılan yer İrtiş nehrinin büyük yarında imiş. Küçim Han'ın savaşçıları Yarmak'ın istavroz çıkardığı yerde saklanıp beklemişler.

Güneş doğduğu zaman Yarmak gelip üzerindeki savaş giysilerini çıkarmış ve İrtiş'te yıkanmış. Ertiş'in büyük yarına tırmanıp, ağaç dibindeki istavroz çıkardığı

yere gelip, istavroz çıkarmaya başladığında, Baraba halkının en usta ve en nişancısı yayını gerip okunu Yarmak'ın alnına atmış.

Yarmak Ertiş nehrine düşmüş ve Ertiş nehrinde ölmüş.

Yarmak ölünce savaş bitmiş. Yarmak öldükten sonra Küçim Han göç etmiş. İvan Groznıy gerek duyup Küçim'i hakimiyeti altına almamış.

Küçim Han, "Ruslar burada gün göstermez." deyip doğuya doğru göç etmiş. Küçim Han'ın halkı göç edip durmaktan şaşkına dönmüş. Onun için Sibirya'da kalmışlar.

Halkı, Küçim Han'a şöyle demiş:

-Siz gidedurunuz, biz geliriz.

Ondan sonra Küçim Han onlara, "İsminiz Baraba olsun." demiş. O vakitten sonra Sibirya Tatarlarını 'Baraba' diye adlandırırlar.

Küçim Han gittikten sonra yakın ülkelerin hanları Barabaları yağmalamış. Barabaların erkeklerini ve erkek çocuklarını öldürmüşler, kadınlarını, kızlarını, hayvanlarını ve eşyalarını alıp gitmişler. Barabalar birbirlerinden uzak bir iki evlik mezralarda yaşadıkları için yakın ülkelerin hanları onları talamış. Bu yüzden Barabalar birleşip onlara karşı savaş açmışlar. Barabalılar birçok yıl ağaç ile savaşmışlar. Ondan sonra onlar işitmişler ki Petergrad şehrinde bir padişah var. Bunu işittikten sonra onlar kendi aralarından Karlıgaçev Mangıday adlı bir Baraba'yı seçip padişaha göndermişler. Karlıgaçev Mangıday kış günü, kayak ile gitmiş. Kayağının tabanına geyik derisi yapıştırmış, üzerine domuz derisinden elbise giyinmiş.

Padişaha gidince, padişah onu karşılamış. Padişah Peterburg şehrine onun heykelini diktirmiş. Padişah Baraba halkını askere almayacağına ant içmiş, orada Baraba " hayırsever yabancı" denen adı vermiş. O çağdan beri Baraba'yı "yabancı" diye adlandırırlar.

Bu zamandan sonra Sibirya Tatarları Rus ülkesine boyun eğmiş. Bu topraklara Rusya'dan Ruslar ve Kazan Tatarları göç edip gelmeye başlamışlar. Yakın ülkelerin hanları hücum etmeyi kesmişler.

Kazan tarafından Tatarlar gelince, Barabalılarla karışmaya başlamışlar. Okumuş talebeler Baraba halkını dine davet etmişler. O vakitten sonra Barabalılar Müslüman olmuşlar ve mollaları olmuş.

Rusya'daki Tatarlar ile karışınca ve dilleri de bir olunca, onları da Tatarlar diye adlandırmışlar.

Tav İle[51]

Bu Tav İle hem küptenge avıldır. Möhemmedrehim mulla rivayet kıladır Esen Mulladan: Tav İlene iñ evvel ber bik bay keşe kilep utırgan. Ul keşe boharlık ber sart iken. Baylığı cebeple Tevanger baba dip yörtkenner. Tav İleneñ élgere iseme Tevanger avılı dip yörtelgender; hezerde Tav İle dip yörteler. Lekin ber biyek tav itegende utırganlığı cehetennen tügelder, belki teşeém cehetennen Tav İle dip yörteler. Anıñ öçen: eger berev Tevanger avılı dip atasa bertörle zehmet küre, imeş, dip şomlanıp, Tav İle dip yörteler. Hezerde bik fekıyr, keçkene avıldır. Ul avılga ber gaziz beddoga kılgan, diler. Kaysıber gaziz kilepter de, añar fatir birmiler. Ul keşe doga kılıp kitken, ilahi utız tötennen artmagız, dip. Yene moñar kuvvet – Bikmöhemmet mulla hem üzeneñ babasınnan rivayet kılıp söyleşeder iken: Zöyeden yırak tügel hezerde ber avıl bar. Mecen dip yöteler. Emma élgere anıñ iseme Öcem atalgandır. Anda Öcem digen ber izge keşe bulgan iken: İvan Groznıy Zöye bakçasına kala salganda sugış bulgan. Yeki begze rivayette, Kazanda sugış bulganda, bu Öcem baba şunda barıp sugışkan. Annan Tav İlene kilgen, kanlı kiyemnere ve cerehetlere belen fatir soragan. Tav İle keşelere fatir birmegenner, şul sebeple beddoga kılıp kitken, imeş, diler. Ul vakıtta Norlat avılı bik keçkene avıl bulgan, hezerde meñ imanaga citken. Emma Tav İle haman yöz imanadan hiç artkanı yuk, diler. Tav İlende iske zamandarak berev, Yerke digen adem, imam bulıp torgan. Annan soñ Ehsen mulla imam bulgan, annan soñ Esen mulla imam bulgan. Annan soñ Möhemmedrehim mulladır. Hezerde Esen mullanıñ uglıdır. Tav İleneñ ber yagında nihayetsez biyek tavdır. Şunıñ öçen Tav İle hosusında berer misrag beyetler hem işetelgene bar:

Tav İleneñ tavları,
Özele kamıt bavları,
Kamıt bavın yalgıy-yalgıy,
Sızıla yörek mayları.

[51] Gıyleceddinov, age. s. 158-159

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

51. Tav İli

Tav İli eski zamanlardan kalma bir köydür. Muhammedrahim Molla'nın Molla Esen'den dinlediğine göre, eskiden çok zengin bir adam Tav İli'ne gelip yerleşmiş. O adam Buharalı bir Özbek imiş. Zenginliğinden dolayı onu Tevanger dede diye adlandırmışlar. Tav İli'nin eski ismi Tevanger köyü imiş. Şimdi Tav İli diyorlar. Belki büyük bir dağın eteğinde kurulduğu için, belki de eski ismi kötüye yordukları için Tav İli diye adlandırırlar. Eğer biri ona Tevanger köyü derse, bir şekilde sıkıntı çeker diye endişelenip, Tav İli diye adlandırırlar. O şimdi çok fakir ve küçücük bir köydür. O köye bir evliya beddua etmiş, derler. Bir evliya gelmiş, köylüler ona kiralık ev vermemişler. O adam "İlahi otuz tütünden artmayın." diye beddua edip gitmiş. Yine bunu onaylamak için Bikmuhammed Molla babasından şöyle bir rivayet anlatırmış: Zöye'ye yakın bir köy var, köyü Mecin diye adlandırırlar. Ama eskiden onun adı Öcim imiş. Orada Öcim denilen bir evliya varmış. İvan Groznıy, Zöye bahçesine kale kurunca savaş çıkmış. Bazı rivayetlere göre ise Kazan'da savaş olurken Öcim dede oraya gidip savaşmış. Sonra Tav İli'ne gelmiş, kanlı giysileri ve yaraları ile kiralık ev istemiş. Tav İli'nin insanları kiralık ev vermemişler. Güya o yüzden beddua edip gitmiş. O zamanda Norlat köyü pek küçük bir köy imiş, şimdi ise bin haneye ulaşmış. Ama Tav İli köyü şimdiye kadar yüz haneden artmış değildir. Tav İli'nde eski zamanda birisi, Yerke denilen bir adam, imam olarak çalışmış. Ondan sonra Molla Ehsen, sonra Molla Esen, en son Muhammedrahim molla olmuştur. O, Molla Esen'in oğludur. Tav İli'nin bir tarafı büyük bir dağdan ibarettir. Onun için Tav İli hakkında birer mısralık beyitlerin de işitilmişliği var:

Tav İli'nin dağları,
Kopar hamut bağları,
Hamut bağını bağlaya bağlaya
Erir yürek yağları.

Karavca[52]

Karavcanıñ atası Kara bi bulgan. Kara bi Kazan yanında Karavay avılında il totıp yeşegen. Anıñ ulı Karavca, Keçe Karavca urınına kilep, avıl korıp utırgan.

Berçaknı bolarga ber kart kerep su soragan. Hucalar su birmegen. Şunnan elege kart: "Altı öyden artmagız!"- dip telek telep çıgıp kitken.

Karavca bu éşten bik şöbhelenep kalgan hem öç ulın çakırıp, alarga öç uk birgen:

-Şuşı uklarnı atıgız, alar kaya töşse, şunda barıp nigez korırsız!- digen.

Yegetler uklarnı atıp cibergenner. Uklarnıñ berse Kartmen avılı urınına kilep töşken. Ul urınga Karavcanıñ olı ulı nigez korgan. Anıñ iseme Kara Tömen iken. İkençe ulınıñ iseme Çura bi bulgan. Anıñ ugı hezerge Zur Karavca avılındagı Çura bi çokırı turısına kilep töşken. Karavca Çura bi isemle ulı belen şul urınga kilep nigez korgan. Öçençe ulınıñ ugı Külbaş avılı urınında ber kül başına töşken, ul şul cirge urnaşkan.

Karavca, İvan Groznıyga karşı sugışta, Kazan hanına hıyenet ite. Han, anıñ bu éşen sizep, Karavcanıñ avızına éretelgen altın tutıra. Anıñ kabere Çura bi çokırı digen urında.

Çura bineñ ulı Çura batır bula. İvan Groznıy gaskerlere Kazannı algan vakıtlarda, Çura batır şuşı Karavca avılı cirlere öçen sugışıp ülgen.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

52. Karavca

Karavca'nın babası Kara Bey imiş. Kara Bey Kazan'ın yanındaki Karavay köyünü yurt edinip yaşamış. Oğlu Karavca, Küçük Karavca'ya gelip köy kurup yerleşmiş.

Bir gün bunlara bir ihtiyar gelip su istemiş. Ev sahipleri su vermemişler. Bu yüzden ihtiyar "Altı evden artmayın!" diye beddua edip çıkıp gitmiş.

Karavca bu işten çok şüphelenmiş ve üç oğlunu çağırıp onlara üç ok vermiş:

-Bu okları atın, onlar nereye düşerse oraya gidip yerleşin, demiş.

---

[52] Gıyleceddinov, age. s. 160

Yiğitler okları atmışlar. Okların biri Karatmen köyünün yerine gelip düşmüş. Oraya Karavca'nın büyük oğlu yerleşmiş. Onun ismi Kara Tömen imiş. İkinci oğlunun ismi Çura Bey imiş. Onun oku şimdiki Büyük Karavca köyündeki Çura Bey çukuru civarına gelip düşmüş. Karavca Çura Bey adlı oğluyla oraya gelip yerleşmiş. Üçüncü oğlunun oku Külbaş köyü yerinde bir gölün başına düşmüş, o oraya yerleşmiş.

Karavca, İvan Groznıy'a karşı yapılan savaşta Kazan hanına ihanet etmiş. Han, onun bu işini sezip Karavca'nın ağzına eritilmiş altın doldurmuş. Onun kabri Çura Bey çukuru denilen yerdedir.

Çura Beyin oğlu Çura Batır imiş. İvan Groznıy'ın askerleri Kazan'ı alırken Çura Batır Karavca toprağı için savaşıp ölmüş.

Küzkey[53]

Hezerge könnerde sabantuyı ütkerele torgan meydannıñ tönyak-könbatışında zur gına hem şaktıy tiren ber kül bulgan. Urmannar hem eremelekler belen çolganıp alıngan şul külneñ könyak yarı buyına, Çulman suvınıñ aryagınnan, hezerge Egerce rayonı Salagış avılı tirelerennen, çama belen meñ altı yözençe yıllar tiresende dürt gaile kilep, hucalık korıp urnaşkannar.

Küçep kilü belen urman töplep cir ezerlerge kereşkeç, kilgen keşelerneñ ölkenrege çıbıkka élekterep ber küzen çıgargan. Şunnan ul: "Küzkeyem! Harap buldı küzkeyem!" – dip sören salgan. Şuña avıl isemen de Küzkey kuşkannar.

Küzkey avılı başlanıp kitkençe ük, ul urnaşkan urındagı külneñ hem ineşneñ karşıdagı yanında, hezer Maltabar avılına taba yakta, keşeler yeşegen bulırga tiyeş. Yaña Baylar basuvındagı hezerge könde de sörelmi kaldırıla torgan iske kaberlek urını bulu şunı raslıy. Ul kaberlekneñ tübenge öleşen élekterek "Çirmeş ziratı" dip yörteler ide, küreseñ, bu tirede marilar da yeşegenner. Alar Küzkey avılında da bulgannar, soñınnan tatarlaşkannar.

Oktyabır revolutsiyesene kader, küp kene avıllardagıça, Küzkeyde yeşevçelerneñ de hokıksız öleşe –"tiptere" bulgan. Tipter keşelere cirsez, bolınsız bulgannar, bulsa da çokırlı-çakırlı, taşlı hem az uñdırışlı urınnardan gına bulgan.

[53] Gıyleceddinov, age. s. 168-169

Tipter keşelerenen hucalık urınnarı biş-altı sotıydan artmagan. Alar hönerçelek belen kön itkenner: balta ostaları, pıçkıçılar, timerçeler, kalayçılar, çalgı-pıçak yasavçılar, samovar tözetüçeler, könlekçeler h.b.

Tipter süzeneñ kilep çıgışına karata élekterek kartlar arasında mondıy söylem yöri ide:

İmeş, kayandır kilep üz beldeklere belen cir çistartıp, avıllar tözep urnaşkan keşelerne bervakıt isepke alu hem patşa hökümetene tugrılıkka ant itterü başlangan. Patşa hökemetene tugrılık hem buysınu bilgese- terege baş oru bulgan. Mir cıyınına cıynalgan halıknıñ ber törkeme üze vekil itep saylagan keşesene: "Tip teresene!"- dip kıçkırgan. Tege yögerep bargan da terene tibep yıkkan- şunnan "tipter" başlanıp kitken, imeş.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

53. Küzkey

Günümüzde Sabantoy yapılan meydanın kuzey batısında, epeyce derin bir göl varmış. Etrafı ormanlar ve çalılıklar ile sarılan o gölün güney kıyısı boyuna, Çulman nehrinin kıyısından, yani şimdiki Egirci ilçesi Salagış köyü dolaylarından, tahminen bin altı yüz yılları civarında dört aile gelip ev yapıp yerleşmişler.

Göç eder etmez ormanlık alanları söküp tarla açmaya girişmişler, gelen insanların en yaşlısı çubuğa takılıp gözünü çıkarmış. Sonra o, "Gözceğizim! Harap oldu gözceğizim!" diye haykırmış. Onun için köyün ismini de Küzkey koymuşlar.

Küzkey köyünün ortaya çıkmasından sonra onun yerleştiği yerdeki gölün ve çayın karşı tarafında, şimdiki Maltabar köyüne doğru olan yerde insanlar yaşamış olmalı. Yeni Baylar tarlasında şimdi de sürülmeden duran eski kabirlik yerinin olması, bunu onaylıyor. O kabirliğin aşağı kısmını eskiden "Mari kabirliği" diye adlandırırlardı. Demek ki bu civarda Mariler yaşamış. Onlardan Küzkey köyünde de varmış, sonra Tatarlaşmışlar.

Ekim devrimine kadar çoğu köylerde olduğu gibi Küzkey'de yaşayanların da haksız yere ödedikleri vergi (tipter)leri varmış. Tipter halkı topraksız ve çayırsızmış. Olan yerler de çakır çukur, taşlı ve az verimliymiş. Tipter halkının sahip

olduğu toprak beş-altı ar'ı geçmezmiş. Çeşitli zanaatkârlar varmış: balta ustaları, bıçakçılar, demirciler, kalaycılar, tırpancılar, semaver ustaları, günlükçüler vs.

Tipter kelimesinin ortaya çıkışı, eskiden ihtiyarlar arasında şöyle anlatılırdı:

Güya, kim bilir nerelerden gelip, kendi istekleriyle toprağı temizleyip, köyler kurup yerleşen insanları, bir gün saymaya ve padişah hükümetine sadık kalacaklarına dair ant içtirmeye başlamışlar. Padişah hükümetine sadık kalma ve boyun eğme işareti, haça baş eğmekmiş. Köy ortasına toplanan halkın bir kısmı, vekil olarak seçtikleri birine: "Tep teri'sini!" diye bağırmış. Diğeri koşup gitmiş ve haçı tepip yıkmış. Güya bundan sonra "tipter" kelimesi kullanılmaya başlamış.

Yögemiş Tavı[54]

Kara urmannar arasınnan yegerme-utız çakrım yıraklıktan uk ber tav kürenep tora. Anı bezneñ yaklarda Yögemeş tavı dip yörteler. Bu tav şuşı isemdege avıl yanına urnaşkan. Monnan bik küp yıllar élek bu tav tübesende bik matur tiren kül bulgan. Bu külde ceyen de, közen de ber kır ürdege yeşegen, salkınnar citkeç te cılı yaklarga kitmegen. Könnerneñ berende Yögemeş avılınıñ ber avçısı bu tavga küterele hem ürdekne ata. Öyge alıp kaytıp çistartalar, kazanga peşererge salalar, lekin könner buyı kaynatsalar da, ürdek peşmi. Ele hezer de, peşererge salıngan it yeki başka aşav eyberlere ozak peşmi torsa, "Yögemeş ürdege buldı bu" dip söyliler bezneñ yakta.

Tav başındagı külne hezer küpme ézleseñ de tabıp bulmıy, anıñ urınında kuvaklar belen kaplangan zur çokır gına torıp kalgan. Çönki, küldege ürdekne atkannan soñ, su üzennen üze yukka çıkkan. Küreseñ, bu ürdek tavnıñ iyese bulgandır inde, dip uylıylar.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

54. Yögemiş Dağı

Kara ormanlar arasından yirmi otuz kilometre uzaklıktaki bir dağ görünür. Ona bizim taraflarda Yögemiş dağı derler. Bu dağ aynı isimdeki köyün yanındadır.

---

[54] Gıyleceddinov, age. s. 205

Bundan pek çok yıl önce, bu dağın tepesinde çok güzel ve derin bir göl varmış. O gölde yazın da güzün de bir kır ördeği yaşarmış; ördek soğuklar başlayınca sıcak yerlere gitmezmiş. Günlerden bir gün Yögemiş köyünden bir avcı bu dağa çıkar ve ördeği vurur. Avcı ördeği alıp eve getirince temizler, pişirmek için kazana koyarlar. Lâkin günler boyu kaynatsalar da ördek pişmez. Bizim tarafta bugün dahi pişirilmek üzere konulan et ya da başka yiyecekler uzun süre pişmeyince, "Bu, Yögemiş ördeği oldu." derler.

Dağ başındaki gölü şimdi çok arasan da bulmak mümkün değil. Onun yeri çalılar ile kaplanmış büyük bir çukur kalmış. Çünkü göldeki ördeği vurduktan sonra su kendi kendine kaybolmuş. Bu ördeğin dağın iyesi olduğunu düşünüyorlar.

Miñgere Tavı[55]

Miñgere tavı – Ik suvınıñ uñ yagında biyek tav. Ul tav Ursay avılınnan kürenep tora. Anıñ isemene beylep halık telende şuşı rivayet yöri.

Borın zamanda ber hannıñ Miñgerebike hem Söyembike isemle kızları bula. Şunnan bolarnıñ illeren İvan Groznıy yavlap alıp, çukındırırga totıngan.

Miñgerebike belen Söyembike buysınıp çukınırga telemegenner. Üzlereneñ altın dagalı atların cikterep, alarnıñ küzleren yavlık belen beylep, atların kuva başlagannar. Küzlere beylengen atları belen biyek tav başına kilep çıkkannar da, teke yardan atları, trantasları belen taşlanıp ülgenner.

Halık alarnı şul tav itegene cıyıp kümgen.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

55. Mingire Dağı

Mingire dağı Ik ırmağının yanında büyük bir dağdır. O dağ Ursay köyünden görünmektedir. Onun ismine bağlı olarak halk dilinde şöyle bir rivayet anlatılır:

Eski zamanda bir hanın Mingirebike ve Söyimbike adlı kızları varmış. Bir gün bunların ülkelerini İvan Groznıy ele geçirmiş ve halkı Hristiyanlaştırmaya başlamış.

[55] Gıyleceddinov, age. s. 207

Mingirebike ile Söyimbike boyun eğip Hristiyan olmak istememişler. Kendilerinin altın nallı atlarını koşup, onların gözlerini eşarp ile bağlayıp, atları sürmeye başlamışlar. Gözleri bağlanan atları ile büyük dağ başına çıkmışlar, dik yardan atları ve arabaları ile atlayıp ölmüşler.

Halk onları, o dağın eteğine gömmüş.

Davlı Yılga[56]

Bu yılga buyı élek Biyektav avılı belen Çallınıkı bulgan. Alar anı büleşep peçenen çapkannar. Şunnan ber zaman monahlar kilep:

-Bezge ügez tireses hetle gene peçenlek biregez ele?- digenner. Biyektavlar riza bulgaç, monahlar ügez tiresen telemlep telep, böten peçenlek ciren eylenderep algannar. Şunıñ öçen ul yılga "Davlı yılga" bulıp kalgan.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

56. Davlı Nehri

Bu nehrin kıyısı eskiden Biyiktav köyü ile Çallı'nın imiş. Onlar kıyıyı paylaşıp otunu biçmişler. Bir süre sonra rahipler gelip,

-Bize öküz derisi kadar çayır verir misiniz? demişler. Biyiktav'lılar buna razı olunca rahipler öküz derisini dilimleyip bütün çayırın etrafını çevirip almışlar. Bu yüzden o nehrin adı "Davlı (kavgalı) nehir" olarak kalmış.

Sak-Sok Köye[57]

"Sak-sok beyete" ve köyeneñ niden çıkkanlıgı Sak-Soknıñ üz beyetlerennen de kürene.

Beyetlerden añlaşıldıgına karaganda, ber ana üzeneñ ike balasın: "Sez Sak-Sok bulasıgız ide",- dip kargıy. Şul uk minutta balalar, Sak-Sok digen ike koş suretene kerep, kara urmanga oçıp kiteler.

---

[56] Gıyleceddinov, age. s. 207
[57] Gıyleceddinov, age. s. 222

Balalarnı kargaganda ataları öyde bulmıy bugay. Ul, kaytkaç: "Balalar kayda?"- dip, hatınınnan sorıy. Hatın: "Kargap oçırdım",- di de ükerep cılıy başlıy. İre şelte ite.

Balalar ise isken ciller arkılı gına atalarına üzlereneñ hesretle selamneren ciberep toralar. Mene bu- şunnan çıkkan köy.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

57. Sak-Sok Köy'i

"Sak-Sok beyiti" ve şarkısının neden çıktığı, Sak-Sok'un kendi beyitlerinden de görünür.

Beyitlerden anlaşıldığına göre bir anne iki çocuğunu "Sizi Sak-Sok olasınız!" diye kargışlar. Çocuklar hemen Sak-Sok denilen iki kuş şekline girip, kara ormana uçup giderler.

Anne, çocukları kargışladığı zaman babaları evde yokmuş. Babaları eve dönünce "Çocuklar nerede?" diye karısından sorar. Kadın "Kargışlayıp uçurdum." der ve hıçkırarak ağlamaya başlar. Kocası onu azarlar.

Çocuklar ise esen yellerin ardından babalarına hasretli selamlarını gönderirler. İşte şarkı, bu olaydan sonra çıkmıştır.

Nacar Beyreme[58]

Borın zamanda Ik suvı buyında ber avıl bulgan. Anda bik matur hem akıllı Nacar isemle kız yeşegen. Bu kızga avılnıñ böten halkı söyep karagan, ul yeşlerge ürnek bulıp torgan. Nacar üz avıllarındagı ber cırçı yegetne yaratkan. Bu yeget, cırçı buluvı belen berge, belemge omtıluvı belen de ayırılıp torgan. Ul bu cirlerden yırakta zur şeherler hem andagı ukıtuçı zur galimner turında avıl aşa uzuçı kervançı sevdegerlerden işete. Añarda şul galimnerden belem alu telege uyana. Küp uylana torgaç, ber kervanga iyerep, şul yırak illerge belem alırga kiterge karar bire. Bu turıda ul Nacarga da eyte. Nacar aña:

-Kitme,- di,- min sinsez tora almam,- di.

[58] Gıyleceddinov, age. s. 225-226

Yeget kızga ber akkoş kavrıyı bire.

-Bu kavrıynı tüşemge kıstır, eger annan kan tamsa, min ülgen bulırmın, eger tammasa, öç yıldan soñ kaytırmın,- di.

Şunnan soñ yeget, kervanga iyerep, yırak illerge belem alırga kite.

Yulda barganda ber sevdeger anı, " bu minem kolım" dip, kazaklarga sata. Yeget kazak biklereneñ möher salıngan kolı, kötüçese bulıp kala. Lekin ul yemle Ik buylarına kaytu uyın taşlamıy. At kötüvendege iñ yahşı ike taynı yırak yulga kaytır öçen hezerli. Öç yıl ütkeç, karañgı tön urtasında, tugan yagına kaça.

Bu vakıtta Nacarnıñ etilere, kızların kiyevge birerge yöriler. Avılnıñ yolası buyınça, kızlarnı atka atlandırıp çabıştıra torgan bulgannar. Kiyev bulırga telegen keşe kızını at östende kuvıp totarga tiyeş bula. Nacarnı da etilere şul könge hezerliler. Nacar bu beyremne tagın ber yılga kiçekterüleren sorıy, lekin etilere anı tıñlamıylar. Mene "Kız kuvu" beyreme cite. Bu beyremge Nacarnıñ söygenen satkan sevdeger de kilep çıga. Avıl halkı, yegetneñ tugannarı sevdegerden anıñ kaydalıgın sorıylar. Sevdeger: "Ul yeget yulda barganda ülde",- dip yalganlıy. Nacardan başka moña barısı da ışana.

Sevdeger çabışta katnaşırga hem Nacarnı totıp, aña öylenerge uylıy. Ul üz köçene ışana, çönki anıñ bik yahşı garep argamagı bula.

Nacar sevdegerneñ naçar keşe ikenen size, etilerennen ul sevdegerne yarışta katnaştırmavnı sorıy. Etilere:

-Ul kunak keşe, bez anı bu beyremde katnaşudan tıya almıybız,- diler.

Mene yarış köne cite. Nacar matur kiyemneren kiyenep, kulına kamçı alıp, üzeneñ yögerek argamagına menep atlana. Anıñ yeşle küzlere yeget kaytası yulga töbelgenner... Yarış başlana. Sevdegerneñ argamagı başkalarnı kaldırıp alga çıga, kızga yakınlaşa. Nacar, mekerle sevdeger kulına töşerge telemiçe, atı belen tiren külge taşlana hem helak bula.

Şuşı vakıtta Nacarnıñ söygene kaytıp töşe, ul sevdegerne tanıp ala hem avıl halkına anıñ yavızlıgın söyli. Yeget sevdegerne pıçak belen kadap ütere. Şunnan soñ yeşler cıyılıp güzel kız istelegene "Nacar beyreme" ütkere başlagannar

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

A. Medeniyetle İlgili Şeylerin ve Yerlerin Menşei ile İlgili Efsaneler

58. Nacar Bayramı

Eski zamanlarda Ik ırmağı boyunda bir köy varmış. Orada Nacar isimli, çok güzel ve akıllı bir kız yaşarmış. Bu kızı bütün köy halkı çok severmiş; o, gençlere örnek olurmuş. Nacar kendi köylerinden cırcı bir yiğidi seviyormuş. Bu yiğit, cırcı olmanın yanı sıra bilme de hevesliymiş. Uzaktaki şehirleri ve oralardaki büyük âlimleri, köyden geçen kervancı ve tüccarlardan işitirmiş. Yiğitte bu âlimlerden bilim öğrenme isteği uyanırmış. Çok düşünüp taşınır ve bir kervana katılarak o uzak ülkelere bilim öğrenmeye gitmeye karar verir. Bu konuyu Nacar'a anlatır. Nacar ona,

-Gitme, ben sensiz yaşayamam, der.

Yiğit, kıza bir kuğu teleği verir.

-Bu teleği döşemeye sıkıştır, eğer ondan kan damlarsa ben ölmüşümdür, damlamazsa üç yıl sonra geri gelirim, der.

Bundan sonra yiğit, kervana katılıp uzak ülkelere bilim öğrenmeye gider.

Yolda giderken bir tüccar onu "Bu benim kölem." deyip Kazaklara satar. Yiğit Kazak beylerinin mühür vurulmuş kölesi, çobanı olur. Lâkin o, güzel Ik boylarına dönme düşüncesinden vazgeçmez. Uzun yola gitmek için at sürüsündeki en iyi iki tayı hazırlar. Üç yıl geçince karanlık bir gecenin ortasında doğduğu yerlere döner.

Bu sırada Nacar'ın anne ve babası kızlarını evlendirmeye karar verirler. Köyün âdetine göre kızları ata bindirip koştururlarmış. Damat olmak isteyen kişi at üzerine binerek kızı kovup yakalamalı. Anne-babası da Nacar'ı bugüne hazırlarlar. Nacar bu bayramı bir yıl daha geciktirmelerini ister; lâkin anne-babası onu dinlemez. "Kız kovma" bayramı gelir. Bu bayramın yapılacağı sırada Nacar'ın sevgilisini satan tüccar da çıkagelir. Köy halkı ve yiğidin kardeşleri, tüccardan yiğidin nerede olduğunu sorarlar. Tüccar: "O yiğit yolda giderken öldü." diye yalan söyler. Nacar'ın dışında herkes buna inanır.

Tüccar koşuya girmeyi ve Nacar'ı yakalayarak onunla evlenmeyi düşünür. Kendi gücüne inanır; çünkü onun pek güzel bir arap atı vardır.

Nacar, tüccarın kötü bir insan olduğunu sezer, anne ve babasından tüccarın yarışa girmesine müsaade etmemelerini ister. Onlar,

-O misafir, biz onu bu bayrama girmekten menedemeyiz, derler.

Yarış günü gelir. Nacar güzel giysilerini giyip, eline kamçı alıp, atına biner. Onun yaşlı gözleri yiğidin geri döneceği yola dikilir, yarış başlar. Tüccarın atı diğerlerini geride bırakır ve kıza yaklaşır. Nacar hilekâr tüccarın eline düşmek istemez, atı ile derin bir göle atlar ve helâk olur.

O sırada Nacar'ın sevdiği yiğit de geri gelir. O, tüccarı tanır, onun kötülüğünü köy halkına anlatır. Yiğit tüccarı bıçaklayıp öldürür. Bundan sonra gençler bir araya toplanıp güzel kızın hatırasına "Nacar Bayramı" yapmaya başlarlar.

Cir Niçek Yaralgan?[59]

Elek zamannarda dönya totaş sudan gına torgan. Keşeler ele bulmagan. Suda balıklar hem su koşları yeşegenner. Şunda ber ürdek, su töbene çumıp, borını belen kisek balçık alıp çıkkan. Bu zuraygan hem şunnan cir hasil bulgan, di.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

59. Yeryüzü Nasıl Yaratılmış?

Eski zamanlarda dünya tamamen su ile kaplıymış. İnsanlar henüz yokmuş. Suda yalnız balıklar ve su kuşları yaşarmış. Buradaki bir ördek suyun dibine dalıp gagasıyla bir balçık parçası alıp çıkmış. Bu balçık gitgide büyümüş ve yeryüzü ondan meydana gelmiş.

Kükneñ Küterelüve[60]

Boringı zamannarda kük yöze cirge bik yakın torgan. Aña suzılıp kul belen kagılırga da mömkin bulgan.

Şul zamannarda ber balalı hatın balasınıñ artın salam belen çistartkan da pıçrangan salamnı kükke kıstırıp kuygan.

---

[59] Gıyleceddinov, age. s. 232
[60] Gıyleceddinov, age. s. 232

Zeñger kük yöze bu éşke bik hurlangan, açulangan hem, cirden ayırılıp, yugarıga mene başlagan. Kükneñ bolay éşlevene keşeler bik kurkışkannar hem kükke: "Kitme, kük, tukta!"- dip yalvara başlagannar. Lekin kük alarnı tıñlarga da telemegen, üzeneñ cirden yıraklaşuvın devam itken. Kükneñ bolay kitep baruvın kürep, ét belen meçe de bik borçılgannar. Alar da kükneñ cirne taşlamavın ütenep yalvargannar. Kük, ét belen meçeneñ yalvaruların işetep, alarnı kızgangan hem menüvennen tuktagan, lekin cirge élekke yakınlıgına kaytmagan.

Şunnan birle keşeler ét belen meçene kaderlep üz yortlarında tota başlagannar, di.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

60. Göğün Yükselmesi

Eski zamanlarda gökyüzü yere çok yakın dururmuş. Elini uzatarak onu kaldırmak da mümkünmüş.

O zamanlarda çocuklu bir kadın, çocuğunun altını saman ile temizlemiş ve kirlenen samanı göğün bir kenarına sıkıştırmış.

Mavi gökyüzü bu işi hor görüp öfkelenmiş ve yeryüzünden ayrılıp yukarıya çıkmaya başlamış. İnsanlar göğün böyle yapmasından çok korkmuşlar ve göğe: "Gitme gök, dur!" diye yalvarmaya başlamışlar. Lâkin gök onları dinlemek istememiş ve yükselmesine devam etmiş. Göğün böyle gittiğini görünce köpek ile kedi de üzülmüşler. Onlar da göğün yeryüzünü bırakıp gitmemesini rica ederek yalvarmışlar. Gök, köpek ile kedinin yalvarmalarını işitip onlara acımış ve yükselmesini durdurmuş. Lâkin yeryüzüne olan eski yakınlığına dönmemiş.

O zamandan beri insanlar kedi ile köpeğe kıymet verip evlerinde tutmaya başlamışlar.

Zöhre Kız[61]

Bulgan, di, ber kart belen karçık. Alarnıñ Zöhre isemle bik matur, bik uñgan berdenber kızları bulgan. Bervakıt karçık ülep kitken. Ülgen vakıtında kızına: "Sineñ üz gomereñde ber üteneçeñ üteler",- dip eytken, di. Karçıknı cirlegenner. Küpmeder

[61] Gıyleceddinov, age. s. 232-233

vakıt ütkeç, kart yaña karçıkka öylengen. Bik usal bulgan ul karçık. Kızga ber de kön kürsetmegen. Kızniñ etise öyde bulsa, ber süz de eytmi iken, e çıgıp kitse – cefalıy başlıy iken. Barlık avır éşlerne kızdan éşletken bu. Şulay bervakıt, éş bulmagaç, tege karçık ilek belen su taşırga kuşkan kızga. Aylı tön iken. Kük yöze ayaz, di. Yoldızlar cemeldeşep toralar, di. Kız şulhetle intekken su taşıp, hiç tüzer emele kalmagan. Ayga karagan da: "Ey, hodayım, cirde bolay integep yeşegençe ayga aşırır ideñ mine", - digen. Hem ayga aşkan. Ceberden kotılgan. Etisen sagınuvın basalmıy gel cirge karap tora iken ul hezer tulgan ay vakıtında.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

61. Zühre Kız

İhtiyar bir adam ile bir kocakarı varmış. Onların Zühre isimli çok güzel ve çok çalışkan bir tanecik kızları varmış. Bir gün kocakarı ölüp gitmiş. Ölürken kızına: "Senin ömründe yalnız bir isteğin yerine gelir." demiş. Kadını gömmüşler. Çok mu zaman geçmiş bilinmez, bu ihtiyar adam başka bir kadınla evlenmiş. O kocakarı pek kötüymüş. Kıza gün göstermemiş. Kızın babası evde ise kıza bir tek söz söylemiyormuş; ama çıkıp gidince cefa etmeye başlıyormuş. Bütün ağır işleri kıza yaptırıyormuş. Yine böyle bir gün, o kocakarı yaptıracak iş bulamayınca, kıza elek ile su taşımasını emretmiş. Aylı bir gece imiş. Gökyüzü bulutsuzmuş. Yıldızlar parıldayıp duruyormuş. Kız o kadar ızdırap çekerek su taşımış ki artık dayanacak hâli kalmamış. Aya bakmış ve: "Ey Allahım, yeryüzünde böyle ıztırap çekerek yaşamaktansa, beni aya yükseltseydin." demiş. Derhal aya yükselmiş. Eziyetten kurtulmuş. O şimdi dolunay vaktinde, babasının özlemini bastıramayarak her zaman gökyüzünden bakıp dururmuş.

Zöhre Yoldız[62]

Zamanında Zöhre isemle bik matur, bik akıllı, bik éşçen kız bulgan. Anıñ buldıklılıgına, uñganlıgına, her éşne belüvene, keşelerge karata igelekle buluvına böten tire- yak islere kitep söyli iken. Lekin ul üzeneñ maturlıgı, uñganlıgı belen ber

[62] Gıyleceddinov, age. s. 233-234

de iremsenmegen, érelenmegen. Anıñ bik usal ügi anası bulıp, ul Zöhreden bik könleşep, hervakıt yuk sebepler belen, anı tirgi, açulana, kıyın éşler kuşa iken. İrteden alıp kiçke kader éşlegen Zöhre. Yüri, keşelerneñ cılan, yırtkıç küp dip söyli torgan kurkınıç urmannarga Zöhrene korı utınnar cıyarga cibere iken ügi anası. Zöhre ber de karışmıy, üzene kuşılgan éşlerne éşli, añar hiçni bulmıy iken. Niçaklı açulansa da, niçaklı éşletse de, Zöhre ügi anasına ber de usallık kılmıy iken. Küñele hervakıt igelekte gene bulgan. Kulınnan kilgen éşlerne kön dimegen, tön dimegen éşlegen, niçek te ügi anasın rizalaştırga tırışkan. Zöhreneñ şundıy sabırlıgı, şundıy tüzemlege ügi ananı bigrek te açulandırgan.

Şulay ber könne, irteden kiçke kader éşlep bik arıp kaytkaç, Zöhrene ügi anası töpsez savıtka su taşırga kuşkan, üze bik açulanıp:

-Eger de tañ atkançı tutırmasañ yortıma ayak basaçak bulma, kıynap üterermen,- digen.

Zöhre ber süz de eytmiçe köyentese belen çilekleren küterep suga kitken. Kön buyı éşlevden kulları talgan, ayakları yörüden köçke- köçke gene atlıylar, cilkelere buş çilekler kütergenge de sızlana iken. Bik matur aylı kiç bulgan. Ay kükten kömeştey ak yaktı nurların cirge koya, böten cir yöze cirge çumıp irkelenep tın gına yata iken.

Yar buyında Zöhre, ber akkan suga, ber küktege ayga, ber tire- yagına karap, tiren uyga çumgan. Tugan eniseneñ yagımlı süzlere, cılı kuyını isene töşken. Şunda üzeneñ behetsezlegen uylap, kaynar yeşlere bit buyınnan cirge tegeregenner. Ul yalgız üksep-üksep cılagan da, "uf".. dip sulap, çiçeklere belen su algan. Sulı avır çilekler anıñ cilkeleren tagın da avırrak basalar iken. Ul tagın ayga karagan. Ay haman nurlanıp yöze iken. Üzeneñ behetsezlegene kıznıñ canı ernegen, lekin behetsezlege öçen berevne de gayeplemegen. Küñelende ügi anasına ber usal uyı yuk, tik añar miherbanlık kına teli iken. Şunda ber yoldız atılıp, dönya tagın da nurlanıbrak kitkendey bulgan. Zöhreneñ küñelene de elle nişlep ciñel bula başlagan. Küñele hervakıt yahşılıkta bulganga Zöhrene ber yaktı yoldız hervakıt küzetep torgan iken, mene şul cirge atılıp anı nurlarına çolgap kütere başlagan. Zöhre üze de kaydadır küterelgenen sizgen, çileklere ciñeleygendey bulgan. Anıñ yöregendege

avır töyen betken, küñelene bik yomşak, bik ciñel, bik rehet bulgan. Şunda ozın kerfekle küzleren açıp ciberse, üzen ay urtasında kürgen.

Sez eger de tulgan ayga igtibar belen küzleregezne tekep karasagız, ay urtasında köyentesene çilekleren askan Zöhre kıznıñ basıp torganın ele de kürersez. E ay yanına yaltırap yana torgan yoldız bulır, busı inde Zöhrene kükke kütergen yoldız. Anı Zöhre yoldızı dip yöriler.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

62. Zühre Yıldızı

Zamanında Zühre isimli çok güzel, çok akıllı ve çok çalışkan bir kız varmış. Onun becerikliliğine, cesurluğuna, her işi bilmesine ve insanlara karşı her zaman iyiliksever olmasına etrafındakiler bile hayret ederlermiş. Lâkin o güzelliği ve cesurluğu ile ne kibirlenir ne de böbürlenirmiş. Onun kötü bir üvey annesi varmış. O, Zühre'yi çok kıskanır, her zaman sebepsiz yere azarlayıp öfkelenir, ona zor işler yapmasını emredermiş. Zühre sabah gün ışırken başlayıp geceye kadar çalışırmış. Üvey annesi onu yorarmış; insanların yılan, yırtıcı hayvan çok diyerek gitmediği korkunç ormanlara Zühre'yi kuru odun toplaması için gönderirmiş. Zühre ise hiç karşı çıkmayıp kendine emredilen işleri yapar, kimseye bir şey söylemezmiş. Ne kadar öfkelense ve kendisini ne kadar çalıştırsa da Zühre, üvey annesine karşı bir tek kötülük yapmazmış. Onun kalbi her vakit iyilikle doluymuş. Elinden gelen işleri gece demeden, gündüz demeden yapmış. Her durumda üvey annesini razı etmeye çalışmış. Zühre'nin bu sabırlılığı, bu dayanıklılığı üvey annesini daha da öfkelendirmiş.

Kız yine bir gün, sabahtan akşama kadar çalışıp, çok yorulup dönmüş. Ama üvey annesi Zühre'ye, dipsiz küpe su taşımasını emretmiş. Çok öfkelenip,

-Eğer tan atıncaya kadar dolduramayacak olursan evime ayak basma, döverek öldürürüm, demiş.

Zühre tek bir söz söylemeden saka sırığıyla kovalarını alıp suya gitmiş. Gün boyu çalıştığı için kolları yorulmuş, ayakları yürümek için zorlukla adım atıyormuş, omuzları boş kovaları taşırken bile sızlıyormuş. Ayın çok güzel olduğu bir gece imiş.

Ay, gökyüzünden gümüş gibi beyaz ve parlak ışıklarını yeryüzüne gönderiyor, bütün yeryüzü toprağa gömülüp ferahlayarak sessizce yatıyormuş.

Zühre, yar boyunda bir akan suya, bir gökteki aya, bir de etrafına bakıp düşünceye dalmış. Onun aklına annesinin güzel sözleri ve sıcak koynu gelmiş. Bu sırada talihsizliğini düşündüğünde, ılık gözyaşları yüzünden ve boynundan yere yuvarlanmış. Hıçkıra hıçkıra ağlamış, "of!" diye soluyup kovalarıyla su almış. Su dolu ağır kovalar onun omuzlarında daha fazla ağırlık yapıyormuş. O yine aya bakmış. Ay devamlı ışıldayıp dolaşırmış. Kız talihsizliğine yanmış; lâkin talihsizliği için hiç kimseyi ayıplamamış. Kalbinde üvey annesine karşı bir kötülük yokmuş. Ona yalnızca sevgi beslermiş. Gökyüzünden bir yıldız kayınca dünya daha da aydınlanmış. Zühre'nin gönlünde de bir hafifleme olmaya başlamış. Kalbi her vakit iyi olan Zühre'yi, parlak bir yıldız her gün gözetleyip dururmuş. İşte o yıldız yeryüzüne inerek, Zühre'yi ışıklarıyla yükseltmeye başlamış. Zühre de yükseltildiğini sezmiş, kovaları hafifler gibi olmuş. Onun yüreğindeki ağır düğüm bitmiş, kalbi pek yumuşak, pek hafif ve pek rahat olmuş. O sırada uzun kirpikli gözlerini açıp bakınca, kendini ayın ortasında bulmuş.

Siz eğer doğmakta olan aya gözlerinizi dikip bakarsanız, ayın ortasında kovalarını saka sırığına asmış olan Zühre kızın hâlâ ayakta durduğunu görürsünüz. Ayın yanında parlayarak yanan yıldız vardır. Bu Zühre'yi gökyüzüne yükselten yıldızdır. Ona Zühre yıldızı derler.

Çırşı Nige Meñge Yeşel?[63]

Bolgar patşası, bik kartaygaç, üzeneñ ber batırın meñgelek suvı alıp kaytu öçen boz diñgeze buyına cibergen. Batır, bik küp urman-sular ütep, sazlıklar-küller kiçep, tavlar-taşlar aşa boz diñgeze buyına barıp citken. Anıñ éçende ber utrav bar iken. Şul utravda meñgelek suvı çişme bulıp berep çıgıp tora iken. Batır şul çişmege hetle barıp, annan üzeneñ kapçıgına meñgelek suvı tutırıp ala da kaytırga çıga. Urmannar aşa kayta torgaç, yemle Aşıt suvı buylarına cite. Ul vakıtta bu cirlerde kap- kara çırşı- narat urmannarı üsep utırgan bula. Batır ozın yullar ütep argaç, Aşıt buylarında yal iterge bula. Ber yeş kene çırşı töbenerek yatıp yoklıy. Yoklagan çakta

[63] Gıyleceddinov, age. s. 234

sulı kapçıgın ayak oçına kuygan bula. Şunda töşlenep, ayagı belen kapçıgın tibep avdara. Anıñ suvı tire- yakta üsken çırşı- naratlar töplerene tügelep kite. Şul sudan çırşı hem narat agaçları meñge yeşel bulıp kalgannar, e batır, patşa yanına kaytmıyça, Aşıt buylarında yeşep kalgan.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

63. Köknar Ağacı Niçin Ebediyen Yeşil?

Bulgar padişahı çok yaşlanınca, bir bahadırını ölümsüzlük suyunu alıp getirmesi için Buz denizi kıyısına göndermiş. Bahadır pek çok orman ve su aşıp, sazlıklar ve göller geçip, dağları - taşları geride bırakıp Buz denizi kıyısına gelmiş. Onun içinde bir ada varmış. O adadaki ölümsüzlük suyu çeşme şeklinde ve güçlü bir tazyikle akarmış. Bahadır o çeşmeye kadar gidip, ondan kabına ölümsüzlük suyu doldurmuş ve geri dönmek için yola çıkmış. Ormanları aşarak dönerken, güzel Aşıt nehri boylarına ulaşmış. O zamanlar buralarda kapkara köknar ve çam ormanları varmış. Bahadır uzun yollar aşıp yorulduğu için Aşıt boylarında dinlenmek istemiş. Gençce bir köknarın dibinde yatıp uyumuş. Uyurken su dolu kabı ayak ucuna koymuş imiş. O sırada düş görürken ayağı ile kaba vurup devirmiş. Onun suyu etraftaki köknar ve çam ağaçlarının dibine dökülüp gitmiş. O sudan dolayı köknar ve çam ağaçları ebediyen yeşil olarak kalmışlar. Bahadır, padişahın yanına dönmeyerek Aşıt boylarında yaşamış.

Ni Öçen Çırşılar Hervakıt Yeşel Hem Matur?[64]

Borın –borın zamanda, monnan bik küp yıllar élek, cir yözende bik matur keşeler yeşegen. Alar hervakıt şat, taza bulgannar. Lekin alarnıñ başına bik avır kaygı kilgen: keşeler üle başlagannar. Yeş balalar da, taza, köçle ir-yegetler de, kartlar da ülgenner. Keşeler bu afetten niçek te kotılırga belmegenner. Bu vakıtta keşeler arasında bik batır yeget yeşegen iken. Ul halıknıñ kaygı –hesretene karap tüzep tora almagan. Ata- anasınıñ fatihasın algan da tereklek suvı ézlep çıgıp kitken. Ay kitken, yıl kitken, bik ozın yullar, kara urmannar, biyek tavlar ütken, kiñ diñgezler kiçken. Şulay yöri torgaç, ul ber irken sahraga kilep çıkkan. Bu diyü

[64] Gıyleceddinov, age. s. 234-235

periyeneñ patşalığı iken. Yöri torgaç bu ber matur saray kürgen. Yeget turı sarayga karap yul totkan. Anı anda bik güzel kız karşı algan. Bu –diyü periyende totkınlıkta yeşevçe kız iken. Ul yegetke:

-Tiz gene kit monnan, - dip yalına başlagan. –Diyü periye kaytsa, ikebezne de harap iter,- di iken.

Yeget üzeneñ nindi éş belen yörüven söylegen:

-Susız min ber kaya da kitmim,- digen.

Kız monı ber çişme buyına alıp bargan. Çişmeneñ tire- yagı yeşel ülenner, matur çeçekler belen bizelgen, agaçlarda koşlar sayrıy iken. Bu tereklek çişmese bula. Yeget savıtın tutırıp su ala da, kız belen savbullaşıp, yulga çıga. Kız, ayırılganda, moña közge belen kayrak bire. Alar tılsımlı köçke iye ikenner. Azmı-küpme yul üte bu, hezer size başlıy: diyü periye monı kuva çıkkan. Mene ul kilep te cite, mene- mene totıp ta alır. Yeget şul vakıt artına borılıp közge taşlıy, şul urında zur diñgez hasil bula. Diyü periye diñgezne çıkkançı baytak vakıt üte, yeget küp kene yul ala. Diyü periye tagın da kuvıp cite, yeget tagın artına borılıp kayrak taşlıy, hem ike arada biyek tav hasil bula. Yeget tagın hetsez yul ala, keşeler kırına da kaytıp citerge yırak tügel inde hezer. Lekin diyü periye tagın kuvıp cite. Yeget diyü periye belen alışa başlıy. Bik küp agaçlarnı sındırıp betereler. Mene diyü kılıçı belen yegetneñ kulına suga. Yeget kulındagı savıt töşep vatıla, e suvı çırşılar östene tügele. Mene şunnan inde çırşılar meñge yeşel, matur bulıp kalalar.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

64. Niçin Köknarlar Her Vakit Yeşil ve Güzel?

Eski zamanlarda, bundan çok uzun yıllar önce, yeryüzünde çok güzel insanlar yaşarmış. Onlar her zaman mutlu ve kuvvetliymişler. Lâkin onların başlarına pek ağır bir belâ gelmiş: İnsanlar ölmeye başlamışlar. Genç çocuklar, güçlü kuvvetli er-yiğitler ve yaşlılar ölmüşler. İnsanlar bu afetten nasıl kurtulacaklarını bilememişler. Bu sırada insanlar arasında çok cesur bir yiğit yaşıyormuş. O halkının kaygı ve hasretini görmeye dayanamamış. Ana-babasının duasını almış ve ölümsüzlük suyunu aramak için çıkıp gitmiş. Ay gitmiş, yıl gitmiş, pek uzun yollar, kara ormanlar, büyük dağlar aşmış, geniş denizler geçmiş. Yiğit böyle yürürken

geniş bir sahraya çıkmış. Bu dev-peri padişahının ülkesiymiş. Yiğit dolaşırken güzel bir saray görmüş. Saraya doğru yola çıkmış. Onu orada çok güzel bir kız karşılaşmış. Bu dev-perinin esaretinde yaşayan bir kızmış. O, yiğide,

-Çabucak git buradan, diye yalvarmaya başlamış. Dev-peri dönerse ikimizi de öldürür, demiş.

Yiğit kendisinin niçin yolculuk ettiğini söylemiş:

-Ben susuz hiçbir yere gitmem, demiş.

Kız yiğidi alıp çeşmenin yanına getirmiş. Çeşmenin etrafı yeşil otlar, güzel çiçeklerle ile bezeliymiş, ağaçlarda kuşlar ötüşüyorlarmış. Burası ölümsüzlük çeşmesiymiş. Yiğit küpünü su doldurmuş ve kızla vedalaşarak yola çıkmış. Ayrılırken kız buna ayna ile bileği taşı vermiş. Onlar tılsımlı güce sahipmişler. Yiğit az mı çok mu yol almışken, dev-perinin onu kovalamaya çıktığını sezmiş. Dev-peri gelip ulaşmış, kısa zamanda yakınlaşmış. Yiğit o zaman dönüp aynayı atmış, onların arasında büyük bir deniz meydana gelmiş. Dev-peri denizi aşıncaya kadar uzun süre geçmiş; yiğit epeyce yol almış. Dev-peri yine kovalayıp ulaşmış, yiğit tekrar arkasına dönüp bileği taşını atmış ve ikisinin arasında büyük bir dağ meydana gelmiş. Yiğit yine epey yol almış, artık insanların sınırına ulaşmak çok uzakta değilmiş. Lâkin dev peri yine yiğidi kovup ona ulaşmış. Yiğit, dev-peri ile güreşmeye başlamış. Pek çok ağaçları kırmışlar. O sırada dev kılıcı ile yiğidin eline vurmuş. Yiğidin elindeki küp kırılmış, su da köknarların üzerine dökülmüş. İşte bundan sonra köknarlar ebediyen yeşil ve güzel olarak kalmışlar.

Ni Öçen Tirek Agaçı Cimeşsez Bulıp Kalgan?[65]

İñ tev başta tirek agaçı da başka cimeş agaçları şikelle cimeş birese bulgan, buyga- sınga da alar belen ber çamada gına üsken, di. Tik ul, ni öçender, tiktomaldan üzaldına havalanıp kitep, minsenerge totıngan: "Min başkalar işe gene tügel, min alar belen tiñ tügel",- dip, lıbır- lıbır söylenerge kereşken. Söyelene torgaç, şunıñ belen küñellere törlenep kitep, cilsez könde de cilferdi başlagan. Mene şunnan, ber de heter érelenep, borının tiyeşennen artık kükke çöyep, totıngan, di, üserge, totıngan, di,

[65] Gıyleceddinov, age. s. 235

üserge. Şulay kiyerele- suzıla torgaç, hemme cimeş agaçlarınnan da biyegrek, kalkurak bulıp kitken, di.

Tik anıñ bolay üz derecesennen çamasız üseve üzene faydaga bulıp çıkmagan, di. Anıñ şulay: "Min- minme iken, min kem iken?"- dip, üzene üze şakkatıp torgan çagında gına, agaçlarga cimeş- çiklevek öleşü başlagan, di. Almagaç üzeneñ almasın, çiklevek agaçı üzeneñ çiklevegen, şomırt, balan, mileşler de, barı da, barı da cimeşleren alıp, cimeşlenep betkenner. Tik üzene- üze ise kitken tirekneñ gene monı kürerge vakıtı bulmagan, başın- borının yugarı küterü arkasında, cimeş öleşkende korı torıp kalgan da kuygan, imeş, di.

Şunıñ öçen de iske şagıyrlerden berse eytken: "Tirektey, sin korı kalma kirekten", -digen. Bu süzde de şulay korıga masayu tirekne misalga kitergenner şul inde.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

65. Niçin Kavak Ağacı Meyvesiz Kalmış?

Eski zamanlarda kavak ağacı da diğer meyve ağaçları gibi meyve verecekmiş. Boyu posu da onlarla bir ölçüde imiş. Yalnız o, niçindir bilinmez ama, sebepsiz yere kendi kendine gururlanmaya ve kibirlenmeye, "Ben başkalarıyla eş değilim, ben onlarla denk değilim." diye mırıl mırıl söylenmeye başlamış. Söylenmeye başlamasıyla birlikte kalbi değişmeye ve rüzgârsız günde bile yelpirdemeye başlamış. İşte bundan dolayı daha da kibirlenip, burnunu gerektiğinden fazla göğe yükseltip yeşermeye tutunmuş. Böyle gerinerek uzanırken bütün meyve ağaçlarından daha büyük ve daha uzun olmuş.

Yalnız onun böyle kendine verilmiş olandan daha fazla büyümesinin kavak ağacına faydası olmamış. O böyle "Ben ben miyim, ben kimim?" deyip kendine hayranlık duyarken, ağaçlara meyve, ceviz, fındık vb. paylaşımı başlamış. Elma ağacı elmasını, fındık ağacı fındığını, kuşüzümü, kartopu, üvez vd. kendi meyvelerini alıp yemişli olmuşlar. Yalnız kendi kendine aklı giden kavak ağacının bunu görecek vakti olmamış. Güya, başını ve burnunu yukarı yükseltmenin sonucunda meyve paylaşımından mahrum kalmış.

Bu yüzden eski şairlerden biri şöyle söylemiş: "Kavak ağacı gibi yaparak gerekli şeylerden mahrum kalma." Bu sözde de böyle kuruluğuna gururlanan kavak ağacını örnek vermişler.

Gölcimeş Nik Çeçekle Bulgan?[66]

Könnerden ber könne mene dönyaga üsemlekler, hayvannar yaralgannar. Koşlar da inde. İkençe könne alarga kiyem- salım öleşene başlagan, di. Mene böten üsemlekler de üzlerene tiyeşle matur –matur çeçek- yafrak, yon kiyemneren kiyenep algannar. Ul hertörle koş-kort, cenlek- hayvannar da üzlereneñ törle töstege kavrıy-tökleren tagınıp betkenner. İnde kön de kiç bulgan, barı da üz tösen algan, tik gölcimeş kuvagı belen sandugaç kına almıy kalgan. Belmim, alar üzlere bik yuaş, bik tıynak bulganmı, bezge digene kalır dip, üzlerene bulası kupşı kiyemneren kötep utıralar iken. Ul arada karasalar, mene siña me, anda inde ikesene barı ber gene kupşı kiyem kalgan, di. Şundıy matur, şundıy asıl, di. Tik monı kaysına birerge? Anda alaymı uylagannar, bolaymı uylagannar, kaysı bu tönne yoklamıy çıksa, tañda bu kiyemne de şul alır digenner.

Sandugaç eytken:

-Dönyada iñ matur tavışlı, iñ matur sayravçı koş min bulıp min bulıym da, iñ nefis kiyem de mineke bulmasın, imeş. Elbette, min kiyenermen,- digen.

Gölcimeş anıñ bu havalanuvın yaratmagan:

-Kaysıbızga bulır bit ele. Belki, min sinnen de maturrak bulırmın,- digen.

Sandugaç eytken:

-Mene hezer kiç bula, sin tön buyı yoklarsıñ, e min tönle yoklamıym, sayrıym da sayrıym gına. Şulay bulgaç, kupşı kiyem de mineke bulır,- digen.

Gölcimeş moña karşı barı:

-Ay-hay, bik havalanasıñ, kiyemen korı kalmagayıñ, -digen de tıngan.

Şunnan....

Mene tön bulgan, ay da kalıkkan. Sandugaç haman sayragan da sayragan. Miña bulasın gölcimeş almasın dip, könleşep kerfek te kakmıy saklagan. Tik barı tañ aldınnan ber salkınça gına rehet cil aña tiyep kitken. Tiyep te kitken, biçara arıgan

[66] Gıyleceddinov, age. s. 235-237

sandugaç ber gene tınga sayravınnan tuktagan. Tuktagan da tön belen tañ arasında ul çak kına, tik ber gene tınga küzen yomıp cibergen, bu anıñ çerem itep aluvı bulgan.

Şunda uk tañ da sızılıp kitken, sandugaç ta küzen açıp cibergen. Karasa, ni dip eytep eytsen, yanında gına basıp torgan elege yolkış gölcimeş şundıy kiyengen, şundıy matur bulgan, elle nindi huş isle, elle nindi alsu- alsu çeçeklerge gene kümelgen, di, malay! Sandugaç, meskenem, üzeneñ östene karap ciberse, ni bulsın bizek, ni bulsın göller... Östende elege şul ber sarı külmek... Şunda ul gölcimeşke karap, ber aña soklanuvınnan "ah!" itken, ber könleşüvennen "uf!" itken. Böten éçe aña karşı üpke-kine belen tulıp kalgan.

Tik ul üz küñelende ber de açu saklarga yaratmıy iken, şunduk anı gölcimeşke eytep te salgan.

-Ey, gölcimeş, sin nihetle gene güzel, nihetle gene huş isle bulma, min barıber siña kunmam, baştanayak çeneçkele bul! Göleñ koyılgaç ta, sine "ét çıbıgı" dip yöretsenner!- digen.

Sandugaç monı eytep kene kalamgan, ul éçendege barlık üpke-kinesen yalkınlı cır belen kuvak östene tüge de tüge, herber kinese gölcimeşneñ neçke sabaklarına éne bulıp kadala iken. Küz açıp yomgançı şul énelerden anıñ kuvagı baştanayak çeneçkele bulıp everelgen.

Şunnan hezer inde sandugaç tönner buyı açınıp- açınıp sayrıy. Gevdese de şul yokısızlıktan yabıgıp, tene de şul sagıştan sargayıp kalgan. Her ceyne ul gölcimeş çeçek atar tönne anıñ belen telge kile:

-Tön yoklamıy saklarmın üzeme bulası kiyemne, barıber sineke bulmas, bu ceyne üzem kiyermen,- dip behesleşe iken.

Hem ul tönozın saklıy, yoklamas öçen haman sayrıy da sayrıy. Mene tön belen tañ arasında nitkender ber tatlı, rehet cil isep kite de, ul barı tik şul isep kitkençe gene tüze almıy, cırınnan tuktap, berkavım küz yomıp ala iken.

Mene şunnan alıp, keşeler tañ aldı yokısın yaki bik tiz yoklap ala torgan bala yokısın "sandugaç yokısı", diler.

Heyleker gölcimeş şunı gına kötep tora, sandugaç küzen açkançı, ul yeşeren gene allı- gölle çeçek atıp kuya. Şul çeçek kiyemneren kiyengende, gölcimeş şulhetle matur bula, sandugaç aña soklanıp tuya almıy. Alay da ul aña niçek kunsıñ? Anıñ

ene yöze de yöze: min siña kunmam dip eytken süze bar, küñelende kinese bar, gölcimeşneñ sabagında énese bar... Şunlıktan sandugaç aña tik çitten karap yana, sargaya. Ul aña yıraktan gına gaşıyk...

Şunnan birle gölcimeş kuvagı üze de şulhetle çeneçkele bulıp kalgan, hezer alma bakçasına bala-çaga kermesen öçen kırıyga, koyma urınına anı utırtalar. Ul, maturlıgı östene, çeneçkele timerçıbık hezmeten de üti. Gölcimeş kene tügel, ét çıbıgı da ul.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

66. Yaban Gülü Niçin Dikenli Olmuş?

Günlerden bir gün dünyada bitkiler ve hayvanlar yaratılmış. Elbette kuşlar da yaratılmış. İkinci gün onlara giyim kuşam paylaşımı başlamış. Bütün bitkiler kendilerine gerekli olan güzel çiçek, yaprak ve yün giysilerini alıp giyinmişler. O arada her türlü kuş-kurt, canlılar da kendilerinin türlü renklerdeki telek ve tüylerini takınmışlar. Şimdi gün de geceye dönmüş, bütün hayvanlar kendi renklerini almışlar. Yalnız yaban gülü ile bülbül giysilerini almadan kalmışlar. Bilmiyorum onlar pek yavaş ve pek utangaç oldukları için mi veya "Bize düşeni alırız." dedikleri için mi, kendilerine verilecek şık giysileri bekleyip oturmuşlar. O arada bakarlar ki orada ikisine bir tek şık giysi kalmış. Giysi o kadar güzel ve o kadar asil imiş ki... Yalnız bunu hangisine vermeli? Orada düşünüp taşınmışlar, hangisi geceyi uyumadan geçirirse tan atarken giysiyi o alır, demişler.

Bülbül şöyle söylemiş:

-Dünyada en güzel sesli, en güzel öten kuş benim. O zaman niçin en nefis giysi de benim olmasın. Elbette ben giyerim.

Yaban gülü onun bu gururlanmasını sevmemiş. O,

-Hangimizin olur, kim bilir? Belki ben senden daha güzel olurum, demiş.

Bülbül,

-Şimdi gece olur, sen gece boyunca uyursun. Ama ben geceleyin uyumam, durmadan öterim. Böyle olunca şık giysi de benim olur, demiş.

Yaban gülü buna karşı çıkmış,

-A hay! Çok havalanıyorsun. Giysisiz kalmayasın, demiş ve susmuş.

Bundan sonra....

Gece olmuş, ay da yükselmiş. Bülbül devamlı ötmüş durmuş. "Benim olsun, yaban gülüne kalmasın." deyip kıskanarak kirpik kırpmadan beklemiş. Yalnız tam tan vaktinde serince bir yel ona değivermiş. Değiverince çok yorulan biçare bülbül bir tek nefes almak üzere ötmesini durdurmuş. Durdurmuş da gece ile tan arasındaki o vakitte, tek bir nefes almak için gözünü yummuş. Bu onun yarı uyanık hâl alması imiş.

O sırada tan ağarmış, bülbül gözlerini açıp bakmış. Bakmış ki ne görsün? Yanında duran baldırı çıplak yaban gülü o kadar güzel giyinmiş, o kadar güzel olmuş, öyle hoş kokulu, öyle pembe pembe çiçeklere gömülmüş ki... Biçare bülbülcük o sırada kendi üzerine bakmış ki ne bezek ne güller var. Üzerinde eski sarı gömlek. O, orada yaban gülüne bakıp, bir ona hayranlık duyduğundan "Ah!" çekmiş, bir de kıskançlığından "Of!" demiş. Bütün içi ona karşı öfke ve kin ile dolmuş.

Yalnız o öfkesini kalbinde saklamayı hiç sevmezmiş, hemen onu yaban gülüne söylemiş:

-Ey yaban gülü, sen o kadar güzel ve o kadar hoş kokulu olma. Baştan ayağa kadar çiçekli olsan da ben hiçbir zaman sana konmam. Gülün dökülünce de seni "İt çubuğu" diye adlandırsınlar.

Bülbül bunu söylemekle de kalmamış. O içindeki bütün öfke ve kini dertli bir şarkıyla çalının üzerine dökmüş. Onun her bir kini, yaban gülünün ince saplarına iğne olarak batarmış. Göz açıp yumuncaya kadar onun çalısı baştan ayağa dikenli oluvermiş.

O zamandan sonra bülbül geceler boyu acına acına ötermiş. Gövdesi uykusuzluktan zayıflamış, teni de ötmesinden sararıp kalmış. Bülbül her yaz o yaban gülünün çiçek atacağı gece onunla konuşur,

-Gece uyumayıp kendimin olacak giysiyi beklerim. Nasıl olsa seninki olmaz, bu yaz ben giyerim, diye iddiaya girermiş.

O, gece boyunca bekleyip, uyumamak için öter de ötermiş. İşte gece ile tan arasında ne yapsın, tatlı ve rahat bir yel esiverir; o, bu esiveren yele dayanamayarak şarkısını durdurup bir an gözlerini yumuverirmiş.

İşte bunun için insanlar tandan önceki uykuya ya da uykuya pek çabuk varan çocuğun uykusuna "bülbül uykusu" derler.

Hilekâr yaban gülü bunu bekleyip durur; bülbül gözünü açıncaya kadar o, gizlice allı güllü çiçek atar. Çiçek giysilerini giydiğinde yaban gülü o kadar güzel olur ki bülbül ona hayran olmadan duramaz. Buna rağmen güle nasıl konsun? İşte kendi, işte yüzü. Ben sana konmayacağım, diye sözü var; kalbinde kini var; yaban gülünün de çalısında iğnesi var. Bu yüzden bülbül ona yalnız uzaktan âşıktır.

O zamandan beri yaban gülünün çalısı da kendisi de çok dikenli olarak kalmış. Günümüzde elma bahçesine çoluk çocuk girmesin diye, tahta duvar yerine onun kenarına yaban gülü dikerler. O, güzelliğinin yanı sıra, dikenli tel görevi de görür. O sadece yaban gülü değil, aynı zamanda it çubuğudur.

Usak Yafrakları[67]

İmeşter, bik boringı zamannarda usak yafrakları tirek yafrakları tösle ozınça bulgannar. Yaz könnerende, kayın suvı kebek, usak suvı da aga torgan bulgan. Bu usak suvı kayın suvına karaganda da tatlırak, temlerek, ballırak bulgan iken. Usaknıñ bolay açı sulı tügerek yafraklı bulıp kaluvına mene nerse sebep bulgan. Barıbızga da bilgele: Gali batır yeşegen. Bu Gali batır bik köçle de, zirek te, gayretle de kaharman ber bahadir bulgan, di. Anıñ çiberlegen kürep, hatın- kız gına tügel, irler üzlere de heyran bulalar iken, di. Şuşı Gali batır, Döl-Döl digen atına atlanıp yavga çıksa, at toyagı astınnnan çatkılar oçkan. Şuşı Döl- Dölge atlanıp zölfökaren kınısınnan çıgarıp ber seltese, ekiyettege tılsımlı tayak sıman, doşmannı kırıp sala torgan bulgan. Küp yavlarda ciñep çıkkan, şuña küre, kaharmanlık danı cir yözene taralıp, Gali ber ataklı yav başı bulıp tanılgan. Gali batırga soklanmagan keşe bulmagan. Bik küp hatın- kızlar aña gaşıyk bulgannar, niçek te üzlerene karatır öçen, Gali batır dinene- islam dinene kergenner iken. Uñışlarınnan başı eylenep kitken Gali, söyekle hatını Fatıymanı da onıtıp ciberep, güzel kızlarga küz sala başlagan. Öyde Fatıyma ike ugılın- Hesen belen Höseyenne koçıp yılap utıra iken, di. Gali batır öyennen çitte, küz kürmegen cirderek yar söyep yörse, ber hel ide, Fatıyma hatın tüzgen de bulır ide. Emma lekin östene köndeş alıp kaytkaç, ber tönne sabırlıgın cuygan. Hesreten

[67] Gıyleceddinov, age. s. 237-238

kemge söylerge de belmiçe yörgen- yörgen de, ber agaçka- usak agaçına turı kilep, agaçnı koçaklap, kan-yeş koyıp, bik üksep yılagan. Hesretennen çıkkan kaynar sulışı usak agaçınıñ kayrısın yaralagan, anıñ küz yeşlere agaç töbe tamırına koyılıp kül bulgan. Fatıymanıñ küz yeşe tamırlarga ütep, usak agaçın sulı itken. Yafrakları da üzgergen- Fatıyma yöregene ohşap kalgannar. Hesretle yörekke ohşap, dereldep selkenep toruları şunnan kile iken. Cilsez könnerde şavlaşıp- cırlap toruvı Fatıyma zarı, Fatıyma ıñgıraşuvı, di. Fatıyma, şulay güzel usak agaçın koçıp yılagan- yılagan da, agaç töbene utırıp, beraz tınıçlangan. Éçe buşap yuagan iken. Yuansa da, hesrete betmegen, éçen- tışın hesretle sagış bilep algan, di. Şul agaç töbende üsep utırgan kuraynı özep alıp kuray uynagan. Bu kuray tavışı sagışlı- moñlı köyler çıgargan. Fatıymaga kader kuray uynavçı bulmagan iken. Mene şulay itep, Gali batır başka yarlar söygen de, Fatıymanı zur hesretke salgan. Fatıyma ise usaknı açı sulı, vak kına yörek tösle yafraklı itep üzgertken, di.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler /Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

67. Titrek Kavak Ağacının Yaprakları

Güya pek eski zamanlarda titrek kavak ağacının yaprakları da kavak ağacının yaprakları gibi uzunmuş. Yaz günlerinde, kayının suyu gibi titrek kavağın suyu da akıp durурmuş. Titrek kavağın suyu kayının suyuna göre daha lezzetli, daha tatlı, daha şekerliymiş. Ama şimdi titrek kavak ağacının böyle acı sulu olmasına ve yuvarlak yapraklı kalmasına ne sebep olmuş. Hepinizin bildiği gibi Ali Batır varmış. Bu Ali Batır pek güçlü, pek akıllı, pek gayretli ve kahraman bir insanmış. Onun güzelliğine yalnız kadınlar değil, erkekler de hayran olurlarmış. Ali Batır, Düldül denilen atına binip savaşmaya gitse, atın toynağının altından kıvılcımlar saçılırmış. Düldül'e binip, Zülfikar'ını kınından çıkarıp bir sallasa, masaldaki tılsımlı asa gibi düşmanını kırıp bitirirmiş. Çoğu savaşlarda düşmanını yenmiş. Bu yüzden kahramanlığının şanı yeryüzüne dağılan Ali, cesur bir komutan olarak tanınmış. Ali Batıra hayran olmayan kimse yokmuş. Pek çok kadın ona âşık olmuş, kendilerini nasıl göstereceklerini düşünüp Ali Batırın dinine -İslâm dinine- girmişler. Başarılarından başı dönen Ali, sevdiği karısı Fatma'yı unutuvererek güzel kızlara

bakmaya başlamış. Fatma evde iki oğlunu -Hasan ile Hüseyin- kucaklayıp ağlayarak otururmuş. Ali Batır evinden uzakta, göz görmeyen yerlerde yâr sevip gezse iyi, Fatma Hanım buna dayanabilirmiş. Ama üzerine kuma alıp gelince, bir gece Fatma Hanımın sabrı tükenmiş. Kederini kime söyleyeceğini bilemeden yürümüş yürümüş de bir ağaca – titrek kavak ağacına- doğru gelip, ağaca sarılıp, kanlı gözyaşları döküp, hıçkıra hıçkıra ağlamış. Kederinden çıkan sıcak nefesi, titrek kavak ağacının kabuğunu yaralamış. Onun gözyaşları ağacın köklerine dökülüp göl olmuş. Fatma'nın gözyaşları köklere geçip titrek kavak ağacını sulu yapmış. Yaprakları da değişmiş; Fatma'nın yüreğine benzeyivermişler. Kederli yüreğe benzeyip, titreyip, silkinip durmaları bu sebeptenmiş. Onun yelsiz günlerde de uğuldaşıp şarkı söylemesi aslında Fatma'nın kederi, Fatma'nın inlemesiymiş. Fatma bu güzel titrek kavak ağacına sarılarak ağlamış ağlamış, sonra ağacın dibine oturup biraz nefeslenmiş. İçini boşaltıp teselli bulmuş. Teselli bulsa da kederi bitmemiş, içi dışı kederli düşünce ile dolmuş. O, ağacın dibinde büyümüş olan kamışı koparmış ve kuray çalmış. Bu kurayın sesi tatlı, hüzünlüymüş, ondan kederli şarkılar çıkarmış. Fatma'ya kadar kuray çalan kimse yokmuş. İşte böyle, Ali Batır başka kadınlar sevmiş ve Fatma'yı büyük bir kedere salmış. Fatma ise titrek kavak ağacını acı sulu, ufak yürek şeklinde yapraklı yapmış.

Yarkanat Niçek İtep Dönyanı Saklap Kalgan?[68]

Bervakıtnı Cir, Cil, Su ber urınga kilgenner de zarlana başlagannar. Barısı da üz kaygıların söylegenner. Şunnan soñ öçese de Koyaşka üteneç kegaze cibergenner.

-Ey böyek patşa,- dip yazgan Cir, - niçeme -niçe yıllardan birle min haman eylenep toram. İnde min kartaydım. Yeşlek vakıtlarım uzdı. Hezer yal itesem kile. Sin miña eylenüvemnen tuktarga, tik kene yatırga röhset it,- digen. Şulay uk Cil de Koyaşka: "Min inde cirneñ ber başınnan ikençe başına gel yörep torıp arıdım. Minem de yal itesem kile. Anıñ östene küp keşeler mine ye yort tübeleren kuptaruda, ye diñgezde davıl kubaruda gayepliler. Sine miña yal itep, tik kene torırga mömkinlek

[68] Gıyleceddinov, age. s. 238-239

bir",- dip yazgan. Su da gel –gel agıp toruvınnan zarlangan hem tik torırga röhset soragan. Koyaş uylap- uylap torgan da eytken:

-Min monı üzem gene éşli almıym. Mene felen könne, felen segatte kuş imenle altın bolında cir yözendege barlık tereklek iyelereneñ cıyılışın cıyarbız. Eger alar röhset itse, minnen röhset,- digen. Cil, barlık cirler buyınça isep, barlık tereklek iyesene heber birep çıkkan. Mene bilgelengen kön kilep te citken. Koyaş, bik ére gene itep, üz urınına kilep utırgan hem tıñlarga ezerlengen. Bar can iyelere de cıyılıp betkeç, cıyılışnı başlagannar. Bötenese de Cirne, Cilne, Sunı kızgangannar. Alarga tik torırga röhset birgenner.

Ozınborın urınınnan sikerep torgan da bızıldıy başlagan:

-Cilge inde küpten tuktarga vakıt. Kayber vakıtlarda mine ikeşer kön ülen astınnan çıgarmıy tota. E çıksam, şunda uk elle kaylarga oçırtıp alıp kitep helak ite. Tuktasın,- digen.

Tınçıp betken buvadan başın çıgarıp, taban balığı kıçkırıp cibergen:

-Suga da tuktarga vakıt. Çönki bezge tınıç lem töbende de bik rehet,- digen Şulay itep Cirne, Cilne hem Sunı "tuktasın" dip karar kabul itkenner. Cıyılış beter vakıtta gına Koyaş:

-Barıgız da kilep betteme?- dip soragan.

-Bötenebez de, bötenebez de,- dip kıçkırgan yabalak,- tik minem kürşe yarkanat kına kile almadı. Çönki ul kartaygan, bötenley sukır. Şuña kile almadı,- digen.

Koyaş börktne yarkanatnı alıp kilü öçen cibergen. Börket yarkanatnı şunda uk kiterep te citkergen.

-Ni öçen başta uk kilmedeñ?- digen koyaş.

-Min bit inde bik kart. Sezge kiregem de şul kader gene,- digen yarkanat.

-Cir, Cil hem Su turında ni eyterseñ? Tuktarga kuşarsıñmı?- dip soragannar.

-Yuk,- digen yarkanat,- alar berse de tuktarga tiyeş tügeller.

Cir, Cil, Su öçese beryulı kıçkırıp cibergenner:

-Ni öçen bez tuktamaska tiyeş?

-E mene ni öçen,- digen yarkanat,- eger de bezneñ Cirebez tuktasa, dönyada tereklek iyese kalmas ide. Çönki Cirneñ ber yagında meñgelek kış hem meñgelek

tön, e ikençe yagında meñgelek kızu hem kön bulıp torır ide. Cimeşlerneñ ber yagı peşer, ikençe yagı peşmes ide.

-Döres,- dip kıçkırgannar barsı da.

Yarkanat devam itken:

-Eger de Cil ismi başlasa,- digen ul, -barlık cirde korılık bulıp, ber gene börtek ülen de şıtıp çıga almas ide. Çönki Cil bulmagaç, bolıt ta kilmes, yañgır da yavmas ide. Annan soñ cirden çıkkan naçar isler barsı da ber kaya da kitmes, hava saflanmas ide. Şulay bulgaç yeşev de mömkin bulmas ide.

-Döres,- dip kıçkırgan hetta ozınboringa kader.

-E miña tuktasam da mömkinme?- dip soragan Su.

-Yuk, alay yaramıy, -digen yarkanat,- eger de sin akmıy başlasañ, tınçırsıñ, pıçranırsıñ hem vakıtlar uzu belen kibep te beterseñ. Sinde yeşevçe barlık tereklek iyelere ülep beterler. Şulay uk keşeler de su taba almıyça kibegep helak bulırlar. Sin bulmagaç, agaçlar da, ülenner de korırlar.

-Döres, -dip kıçkırgan yeş çırşı belen kart kayın barınnan da katı itep.

Şunnan soñ barsı da: "Cir meñge eylenep torırga, Cil meñge isep torırga, Su meñge agarga tiyeş",- dip karar çıgargannar. E Cirneñ, Cilneñ hem Sunıñ yarkanatka bik açuları kilgen.

-Min sineñ tamagına agulı uk bulıp kadalırmın,- digen Su.

-Köndez çıksañ, min sine bolgap cirge berermen,- digen Cil.

-Eger köndez çıksañ, min sine peşerep üterermen,- digen Koyaş.

Şunnan birle, yarkanat barı çık suvın gına éçe, cil yukta, tönle gene çıgıp yöri, cirge töşmiçe agaç başında gına yeşi iken, di.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

68. Yarasa Ne Yaparak Dünyayı Korumuş?

Bir gün Dünya, Yel ve Su bir yere toplanmışlar ve yakınmaya başlamışlar. Hepsi kendi dertlerini söylemiş. Bundan sonra Güneş'e dilekçe göndermişler.

-Ey büyük padişah, diye yazmış Dünya, pek çok yıldan beri sürekli dönüp duruyorum. Şimdi ben yaşlandım. Gençlik vakitlerim geçti. Artık dinlenmek istiyorum. Sen benim dönüşümü durdurmama, yalnız başıma yatmama izin ver,

demiş. Yel de Güneş'e "Ben şimdiye kadar yeryüzünün bir başından diğer başına her vakit gezip durduğum için yoruldum. Ben de dinlenmek istiyorum. Bütün bunların üstüne, birçok insan beni ya evlerinin damlarını uçurduğum için ya da denizde fırtına kopardığım için ayıpladılar. Sen bana dinlenip tek başıma yaşamam için imkân ver." diye yazmış. Su da her vakit akıp durmasından yakınıp, yalnız yaşamak için izin istemiş. Güneş düşünüp durmuş da şöyle söylemiş:

-Ben bunu yalnız başıma yapamam. Filan gün, filan saatte çift meşe ağaçlı çayırda yeryüzündeki bütün canlıları toplantıya çağırırız. Eğer onlar izin verirse, ben izin veririm, demiş. Yel, yeryüzünde esip canlıların hepsine haber vermiş. Belirtilen gün gelivermiş. Güneş pek kibirlenerek gelip kendi yerine oturmuş ve dinlemeye hazırlanmış. Bütün canlıların gelmesi bitince toplantıya başlamışlar. Hepsi Dünya'ya, Yel'e ve Su'ya acımışlar. Onlara yalnız yaşamaları için izin vermişler.

Sivrisinek yerinden sıçrayıp kalkmış ve vızıldamaya başlamış,

-Yel'in durmasının zamanı çoktan geldi. Bazen beni ikişer gün otların altından çıkarmıyordu. Çıksam, hemen kim bilir nerelere uçurup alıp götürerek helâk eder. Dursun, demiş.

Suyu kokuşmuş ve bitmiş olan baraj gölünden başını çıkaran taban balığı bağırıvermiş:

-Suyun da durma vaktidir. Çünkü bizim için sakin çamur dibi pek rahat, demiş. Böylelikle Dünya, Yel ve Su "Artık dursun." diye bir kararı kabul etmişler. Toplantı bitecekken Güneş,

-Hepiniz geldiniz mi? diye sormuş.

-Hepimiz de hepimiz de, diye bağırmış ak baykuş. Yalnız benim komşum yarasa gelmedi. Çünkü o yaşlandı, tamamıyla da kör. Onun için gelmedi, demiş.

Güneş yarasayı alıp gelmesi için kartalı göndermiş. Kartal yarasayı hemen getirmiş.

-Niçin önceden gelmedin? demiş Güneş.

-Ben şimdi çok yaşlandım. Size gerekliliğim de o kadardır, demiş yarasa.

-Dünya, Yel ve Su hakkında ne söylersin? Durmalarını emreder misin? diye sormuşlar.

-Yok, demiş yarasa, onların hiçbiri de durmamalıdır.

Dünya, Yel ve Su bir ağızdan bağırıvermişler:

-Niçin biz durmamalıyız?

-Şunun için, demiş yarasa. Eğer bizim Dünyamız durursa, dünyada canlı kalmaz. Çünkü Dünya'nın bir yanında ebediyen kış ve gece, diğer yanında ebediyen sıcak ve gündüz olurdu. Meyvelerin bir yanı olgunlaşır, diğer yanı olgunlaşmazdı.

-Doğru, diye bağırmış hayvanların hepsi.

Yarasa devam etmiş,

-Eğer Yel esmemeye başlarsa, bütün yeryüzünde kuraklık olup, bir tek dal bitki filizlenip çıkamaz. Çünkü Yel olmayınca bulut da gelmez, yağmur da yağmazdı. Ondan sonra yerden çıkan kötü kokuların hiçbiri başka bir yere gitmez ve hava temizlenmezdi. Böyle olunca yaşamak da mümkün olmazdı, demiş.

-Doğru, diye bağırmış sivrisinek bile.

-Peki benim durmam mümkün mü? diye sormuş Su.

-Yok, o mümkün değil. Eğer sen akmamaya başlarsan dinlenir ve kirlenirsin. Üstelik vakit geçtikçe kendi kendine kuruyup bitersin. Sende yaşayan bütün canlılar ölür. Böylece insanlar su bulamayınca kuruyup helâk olur. Su olmayınca ağaçlar ve otlar da kurur.

-Doğru, diye bağırmış genç köknar ile yaşlı kayın hepsinden daha yüksek bir sesle.

Bundan sonra hepsi "Dünya ebediyen dönüp durmalı; Yel ebediyen esmeli; Su ebediyen akmalı." diye karar vermişler. Dünya, Yel ve Su yarasaya çok öfkelenmişler.

-Ben senin boğazına ağılı ok olup saplanırım, demiş Su.

-Gündüz çıkarsan ben seni sallayıp yere çarparım, demiş Yel.

-Eğer gündüz çıkarsan ben seni pişirerek öldürürüm, demiş Güneş.

O zamandan beri yarasa her zaman çiy suyu içer, Yel yokken, geceleyin çıkıp gezer, yere inmeden ağaç başında yaşarmış.

Ni Öçen Yarkanat Yaktıda Oçmıy?[69]

Alaymı bulgan, bolaymı bulgan, imeşter, bik boringı ber zamanda koşlar belen dürt ayaklı hayvannar arasında bik katı sugış bulgan. Ul sugışnı söyli kitseñ, adem eytep, adem işanmas; ul, min siña eytim, ber yaktan, timer kanat laçınnar, ırgak ayak börketler, elekçe sayıskannar, ozın sıyrak çelenner, yök tartışkan tartaylar, tübetey tibüçe bibekler, meçe başlı yabalaklar dimsez; ul, ikençe yaktan, yallı-yallı arıslannar, salpık ayu, şiñşık büreler, ersez erlen, sası közen, hetta yabalak başlı meçege hetle berse de kalmagan, di. Şundıy sugışlar, havada yonnar da kavrıylar gına tuzıp oça, di, malay.

Bilgele inde yarkanat ta şunda bulgan. Mene bermelne koşlar ciñe başlagaç, yarkanat:

-Bez ciñebez, bez!- dip, alar arasında tız-bız kilep oçıp yöri başlagan. Ul da bulmagan, mene ber zaman dürt ayaklı hayvannar ciñe başlagannar. Yarkanat, heyersezeñ, paraşyutta töşken kebek, elle kayan alar yanına oçıp kilep töşken de tiz-tiz gene barmak yarıların cıyıp törep algan. Algan da:

-Bez ciñdek! Bez cindek!- dip, alar yagında kıçkırıp ceyev yörerge kereşken.

Tizme bulgan, ozakmı bulgan, mene ber zaman bu kurkınçlı kanlı sugış ta betken, ike arada kullar kuyışıp, gomerlek kileşü yasalgan. İnde hezer kem isen de kem yuk, kem niçek sugışkan- şularnı barlıy başlagannar. Barlagaç, barısınıñ da hele bilgele bulıp çıga; tik şunsın gına bele almıylar- mene yarkanat kem yagında sugışkan? Berevler anı hayvannar yagında, di, ikençelere koşlar yagında dip te eyteler. Mene bervakıt koşlar, hayvannar anı çakırtalar. Yarkanat kilse, küre: ber yakta hayvannar, ikençe yakta koşlar tezeleşep utırgan. Mene añardan sorıylar:

-Sin, yarkanat, koşlar yagınnan sugışkansıñ iken, döresme?- diler.

Yarkanat koşlar yagına karap eytken:

-Koşlar yagınnan sugışmıyça, min kem yagınnan sugışıym? Minem kanatım bar la,- digen.

Koşlar eytkenner:

---

[69] Gıyleceddinov, age. s. 240-241

-Alay sin kanatlı da, koş ta bulgaç, ni öçen hayvannar ciñgende, "bez ciñdek" dip, alar arasında duvıldap yördeñ soñ?

Yarkanat hayvannarga karap eytken:

-Hayvannar yagında yörmiçe, min kem yagında yörim? Kanatlı digeç te, min koşmı elle? Minem bit kavrıylarım yuk, bu barmak aralarımdagı nersene kanat dip uylıy kürmegez tagın, ul barı baraban yarısı gına. Ene aragızda minem kardeşem tıçkan da utıra, minem hayvan ikenemne ul da eyter.

Tıçkan berni de eytmegen.

Şunnan hayvannarnıñ yarkanatka bik açuları kilgen de, eytkenner:

-Ehe, sin, yarkanat, alay bulsa, ike yakka da köç birep yörgen ikenseñ. Bez mondıy cenlekne hayvan retene kertmibez, sin bezneñ aradan kit!- digenner.

Koşlar da eytkenner:

-Sineñ bezge de kiregeñ yuk. Sin ni koş tügel, ni hayvan tügel. İke yakka da satılıp yörüçene bez de almıybız, -digenner.

Şulay itep, yarkanat beryulı ike yaknıñ da ışanıçın yugaltkan, ike yak ta anı üzeneke itep tanımagan. İnde hezer anı nişleterge? Ul kileçekte de ike yaklı bulıp tagın şulay bezne aldamasın, dip uylaşkannar da, koşlar anı küzeterge üz aralarınnan meçe başlı yabalakka tapşırgannar. Hayvannar anıñ artınnan küzetep torırga, kiresençe, tege yabalak başlı meçene saylap kuygannar, di.

Mene şunnan birle inde hezer yarkanatka kön betken. Aña hezer ay yaktısı da yuk, koyaş yaktısı da yuk. Ay yagınnan anı meçe başlı yabalak, kön yagınnan yabalak başlı meçe élektererge sagalap kına toralar. Şuña küre aña hezer köndez de, tönle de çorma yarıgına kerep posıp yatarga gına kalgan. Barı tik koyaş batıp éñger töşkeç kene, kön yaktısı da, tön yaktısı da yuk çakta, meçe belen yabalaknıñ küzlere beylengen arada, yarkanat poskan urınınnan çıgıp ber du itep oçıp ala da ay kalkuga, tagın çormaga kerep olaga.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

69. Yarasa Niçin Aydınlıkta Uçamaz?

Öyle mi olmuş, yoksa böyle mi bilinmez ama, güya pek eski zamanda kuşlar ile dört ayaklı hayvanlar arasında çok şiddetli bir savaş olmuş. O savaşı

anlatsak bile insan söylese insan inanmaz, ama ben sana söyleyeyim: Bir tarafta demir kanatlı laçınlar, kanca ayaklı kartallar, iftiracı saksağanlar, uzun kaval kemikli balıkçıl kuşları, yük çeken yelveler, tübetey tepen kız kuşları, kedi başlı puhu kuşları; diğer tarafta yeleli yeleli aslanlar, yavaş hareket eden ayılar, ağlamaklı ses çıkaran kurtlar, arsız hamsterler, kokarca, hatta baykuş başlı kediye kadar bir tek hayvan bile kalmamış. O kadar savaşmışlar ki havada yünler de telekler kadar uçmuş.

Bilindiği gibi yarasa da oradaymış. Bir anda kuşlar dört ayaklı hayvanları yenmeye başlayınca yarasa,

-Biz yeniyoruz, biz! deyip onların arasında bir o tarafa, bir bu tarafa uçup durmuş. O da olmamış, bir süre sonra dört ayaklı hayvanlar kuşları yenmeye başlamış. Hayırsız yarasa paraşütten inmiş gibi bazen bir tarafa bazen diğer tarafa uçup gelip inmiş ve çabucak parmak perdelerini toplayıp sarmış. Sarmış da,

-Biz yendik! Biz yendik! diye onların yanında bağırıp yaya yürümeye başlamış.

Çabuk mu olmuş, geç mi olmuş; işte bir gün bu korkunç kanlı savaş da bitmiş. İki grup arasında imzalar atılıp, bütün ömür boyunca devam edecek olan bir anlaşma yapılmış. Sonra kim sağ, kim yok, kim nasıl savaşmış, diye kontrol etmeye başlamışlar. Kontrol edince hepsinin durumu ortaya çıkmış. Yalnız şunu bilememişler: Yarasa kimin yanında savaşmış? Kimileri onun hayvanlar yanında, kimileri de kuşlar yanında savaştığını söylemiş. Bir gün kuşlar ve hayvanlar onu çağırmışlar. Yarasa gelince görmüş ki bir tarafta hayvanlar, diğer tarafta da kuşlar dizilip oturmuşlar. Ondan sormuşlar:

-Sen yarasa, kuşların yanında savaşmışsın, doğru mu?

Yarasa kuşların tarafına bakıp şöyle söylemiş:

-Kuşların yanında savaşmayınca ya kimin yanında savaşsaydım? Benim kanadım var.

Kuşlar şöyle söylemişler:

-Öyleyse sen hem kanatlı hem de kuş olduğuna göre, niçin hayvanlar yendiğinde "Biz yendik!" deyip onların arasında bağırıp yürüdün?

Yarasa hayvanlara bakıp söylemiş:

-Hayvanların yanında yürümeyeceksem ya ben kimin yanında yürüyeceğim? Kanatlı deyince ben kuşum öyle mi? Benim kanadım yok ki... Bu parmak aralarımdaki şeyi kanat diye düşünmeyin. Onun tamamı davul perdesi yalnızca. İşte aranızda benim kardeşim sıçan da oturuyor. Benim hayvan olduğumu o da söyler.

Sıçan bir tek söz söylememiş.

Bunun üzerine hayvanlar yarasaya çok öfkelenmişler ve şöyle söylemişler:

-Ha! Yarasa öyleyse sen iki tarafa da destek verip gezmişsin. Biz böyle canlıyı hayvan sınıfına koymayız. Sen bizim aramızdan git!

Kuşlar ise şöyle söylemişler:

-Bizim de sana ihtiyacımız yok. Sen kuş da değilsin, hayvan da. İki tarafa satılıp yürüyeni biz de içimize almayız.

Böylelikle yarasa birdenbire iki tarafın da güvenini kaybetmiş. İki taraf da onu kendinden kabul etmemiş. Şimdi onu ne yapmalı? O gelecekte de iki taraflı olup yine bizi aldatmasın, diye düşünmüşler ve kuşlar onu gözetlemesi için kendi aralarından kedi başlı puhu kuşunu yarasaya göndermişler. Hayvanlar ise, onu gözetlemesi için tam aksine, baykuş başlı kediyi seçip göndermişler.

İşte bu zamandan beri yarasaya gün ışığı bitmiş. Ona şimdi ay ışığı da yok, güneş ışığı da. Ay ışığında onu kedi başlı puhu kuşu, gün ışığında da baykuş başlı kedi yakalamak için beklermiş. Bunun için o şimdi, gündüz ve gece çatı arasına girip saklanarak yatarmış. Yalnız güneşin batıp, gurubun çıktığı vakitte, güneşin aydınlığının da gecenin aydınlığının da olmadığı anda, kedi ile puhu kuşunun gözlerinin bağlandığı saatte, yarasa gizlendiği yerden çıkıp, gürültüyle uçar ve ay yükseldiğinde yine çatı arasına girip kaybolur.

Yarkanat Hem Koyaş[70]

Allahe tegale koyaşka megribten meşrikke yörerge emer birgen. Koyaş irenep kene kuzgalgan, Cirneñ ber kırıyınnan ikençe kırıyına barırga köçe citmesen üze çamalıy iken. Şul vakıt aña yarkanat eytken:

---

[70] Gıyleceddinov, age. s. 241

-Aşık! Eger ber urında tuktalıbrak torsañ, böten ülenne yandırırsıñ, şul arada başka urınnarda ülen çerep beter. Siña alla şuña küre cirneñ ber kırıyınnan ikençesene yörerge kuştı da, -digen.

Koyaş açulangan hem yarkanatka eytken:

-Köndez minem küzeme kürenese bulma, yugıyse kanatlarıñnı yandırırmın!- digen.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

70. Yarasa ve Güneş

Allahütealâ güneşe mağripten maşrıka dolaşmasını emretmiş. Güneş erinerek yerinden kımıldamış, dünyanın bir ucundan diğer ucuna dolaşmaya gücü yetmesin, diye ümit etmiş. O sırada yarasa ona şöyle söylemiş:

-Acele et! Eğer bir yerde biraz duracak olursan bütün bitkileri yakarsın. O arada başka bir yerde bitkiler de çürüyüp biter. Allah sana bunun için yeryüzünün bir ucundan diğer ucuna dolaşmanı emretti.

Güneş öfkelenmiş ve yarasaya,

-Gündüz benim gözüme görünecek olma. Yoksa kanatlarını yakarım! demiş.

Koş İsemnere[71]

Borın- borın zamanda, ele cir östende keşeler bötenley yuk vakıtta, dönyada yeşevçe koşlarnıñ berseneñ de iseme bulmagan, di. Keşeler yeşi başlagaç kına, koşlarnı ber-bersennen ayırıp yörtü öçen, alarnıñ avazlarına – kıçkıru tavışlarına karap, isem kuşkannar, di.

Karga digen süz "kar-r-r, kar-r-r" dip kıçkırudan, torna digen süz "tor-rıyk, tor-rıyk" dip torkıldavdan kilep çıkkan, di.

E mene sıyırçık, tartar hem bıtbıldıkka isemner alınuvı bigrek te kızıklı bulgan. Bik küp yıllar élek, ber-berennen artık zur gevde ayırmaları bulmagan urtaçarak zurlıktagı öç koş berge yeşep, berge kön itkenner, di. Tormışları alay naçar bulmagan, berge tapkannar, berge betergenner, di. Sayraşıp ta cırlaşıp digendey, kön

[71] Gıyleceddinov, age. s. 241- 242

ütkergenner. Öçesene ber sıyırları bulgan hucalıklarında, şunı savıp söten éçkenner, lekin sötten başka hiç te tora almagannar.

Bu koşçıklarnıñ behetsezleklerene karşı, berkönne sıyırları yugalgan, ézlep-ézlep te taba almagannar. Şunnan nişlesenner, başka çara bulmagaç, aktık tiyenneren cıyıp, bazarga yaña sıyır alırga kitkenner. Bolar yahşı gına sıyır alıp, kaytırga dip yulga çıkkannar. Koşlarnıñ berse sıyırnıñ mögezene, ikençese sırtına, öçençese koyrıkka kungannar, di.

"Ber behetsez- gel behetsez" digendey, bolar şul reveşte sıyır östende sayraşıp, kırlarnı yañgıratıp kaytıp barganda, sıyırları –nilere belen sazlıkka kerep batalar. Şunnan soñ nişlerge? Mögezge utırgan koş:

-Sıyır çık! Sıyır çık! Sıyır çık! –dip kıçkıra başlıy. Şul arada, sıyır çıgarga dip tıpırçına başlav belen, koyırık östende utırgan koş:

-Tar-tam, tar-tam, tar-tam,- dip yalgap cibere. Lekin sıyır kuzgalgan sayın bata gına bara hem ahırda bötenley sazlıkka çuma. Şunnan sırtka kungan koş:

-Yuk bul-dık, yuk bul-dık, yuk buldık! –di de, koşlar havaga küterelep, öçese öç yakka oçıp kiteler. Şunnan bu koşlarnıñ berençesen –sıyırçık, ikençesen – tartar hem öçençesen bıtbıldık dip atay yörte başlagannar, di.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

71. Kuş İsimleri

Çok eski zamanlarda, insanlar henüz yeryüzünde yokken, dünyada yaşayan kuşların hiçbirinin ismi yokmuş. İnsanlar yaşamaya başlayınca kuşları birbirlerinden ayırmak için onların seslerine- ötüşlerine- bakıp isim vermişler.

Karga denilen kelime "kar-r-r, kar-r-r" diye ötmesinden, turna denilen kelime "tor- rıyk, tor-rıyk" diye turna sesinden ortaya çıkmıştır.

Ama sığırcık, yelve ve bıldırcının isim almaları daha ilginç olmuş. Pek çok yıl önce, gövdeleri birbirlerinden fazla büyük olmayan bu orta büyüklükteki üç kuş, birlikte yaşamışlar. Yaşantıları öyle çok kötü değilmiş. Birlikte bulmuşlar, birlikte yemişler. Ötüşüp, şarkı söyleyerek günlerini geçirmişler. Üçünün sahip olduğu bir sığır varmış. Onu sağıp sütünü içmişler. Lâkin sütten başka yiyecekleri yokmuş.

Bu kuşların talihsizliğinden, bir gün sığırları kaybolmuş. Aramışlar, aramışlar da sığırı bulamamışlar. Ne yapsınlar, başka çare bulamayınca paralarını biriktirip, yeni sığır almak için pazara gitmişler. Bunlar iyi bir sığır almışlar ve dönmek için yola çıkmışlar. Kuşların biri sığırın boynuzuna, diğeri sırtına, öteki kuyruğuna konmuş.

"Talihsiz bir kişi her vakit talihsizdir." denir. İşte bunlar bu şekilde dönerken sığırlarıyla birlikte sazlığa batmışlar. Bundan sonra ne yapmalı? Boynuza oturan kuş,

-Sığır çık! Sığır çık! Sığır çık! diye bağırmaya başlamış. Bu arada sığırı çıkarmak için çekmeye başlamasıyla, kuyruk üstünde oturan kuş:

-Çekiyorum çekiyorum, diye ekleyivermiş. Lâkin sığır yerinden kımıldayacağına daha da batmış. Sığır sonunda tamamen sazlığa gömülmüş. Bundan sonra sırta konmuş olan kuş,

-Yok olduk, yok olduk, yok olduk! demiş ve kuşlar gökyüzüne yükselip, üçü de üç yöne uçup giderler. Bu olaydan sonra bu kuşların birincisine sığırcık, ikincisine tartar (Yelve) ve üçüncüsüne bıtbıldık (bıldırcın) ismini vermişler.

Kekkük Kayan Barlıkka Kilgen?[72]

İke kıznıñ enilere çirlep yata iken. Etilere namazga kitkeç, bu kızlar kıçkırışıp, şav-gör uynagannar da uynagannar. Enilere:

-Kızım, su biregezçe,- dip tilmerep su sorasa da, bu balalar işetmegenner iken. Şulay itep yata torgaç enilere: "İ hodayım, kekkük bulsayımçı", -diyüye bulgan- kekkükke everelep oçıp yöri başlagan. Bu balalar enilereneñ koşka everelep yörüleren kürep:

-Enkeyem, me, su birebez, -dip yılaşa başlagannar. Etilere namazdan kaytıp işek açuga- enilere oçıp çıgıp ta kitken. İke kız anıñ artınnan su totıp yöregenner. Çıtırmanlıklar, tavlar ütkenner. Yılıy- yılıy yögergenner. Bolarnıñ küz yeşe tamgan cirden çıltırap çişmeler agıp kitken, ayak tabannarı kanap, ülennerge tamgan. Yalanda kızıl yafraklar oçratkanıgız barmı? Mene şul yafraklar alarnıñ kannarı tamganlıktan şulay kızarıp kalgannar, di.

---

[72] Gıyleceddinov, age. s. 242

Şuña küre kekkük balaların karamıy, yomırkasın çit koş oyasına salıp kite iken.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

72. Guguk Nasıl Meydana Gelmiş?

İki kızın annesi hasta yatıyormuş. Onların babası namaza gidince bu kızlar bağrışıp, gürültü patırtı ile oynamışlar da oynamışlar. Anne,

-Kızım su verir misiniz? diye şefkat bekleyerek su istemiş; ama çocuklar bunu işitmemiş. Yatmakta olan anne bu yüzden: "Ey Allahım! Guguk olsaydım!" der demez guguk kuşuna dönüşüp uçarak dolaşmaya başlamış. Çocuklar annelerinin kuşa çevrilip uçtuğunu görünce,

-Anneciğim hemen su veriyoruz, deyip ağlamaya başlamışlar. Babalarının namazdan gelip kapıyı açmasıyla, anneleri uçup gitmiş. İki kız kardeş su alarak annelerinin arkasından koşmuşlar. Sık ormanlar ve dağlar geçmişler. Ağlaya ağlaya yürümüşler. Bunların gözyaşlarının damladığı yerden çeşmeler şırıldayarak akmaya başlamış. Ayak tabanları kanayıp otlara damlamış. Kırlarda kırmızı yapraklara rastlamışlığınız var mı? İşte o yapraklar, o kızların kanlarının damlamasından dolayı böyle kızarıp kalmışlar.

Bunun için guguk, yavrularına bakmaz; yumurtasını yabancı bir kuşun yuvasına bırakıp gidermiş.

Karlıgaçnıñ Koyırgı Nige Ayırılgan?[73]

Bik borın zamanda, avıllar tözelmes vakıtta, ike yort yeşegenner. Beresende- irle –hatınlı, beresende ebi gene bulgan. Ebi bolarga herkön bara torgan bulgan. Ebi sorıy iken tege irden:

-Ni yasıysıñ?- dip.

Ul ir Nuh peygamber iken. Eytken:

-Mene, ebi, min yasıym zur köyme, tizden tufan suvı kalka, şul tufan suvında köymede yözebez bez, -digen.

---

[73] Gıyleceddinov, age. s. 243-244

Şunnan ebi bolarga kön sayın keceseneñ söten heyerge kiterge başlagan:

-Ulım, mine köymeñnen kaldırma, tufan suvınnan garık bulıp üle kürmim,- dip.

Bervakıt tufan suvı kalıkkan da Nuh üzeneñ cemegate belen köymesene utırgan, anda her can iyesen parlap algan. Nindi gene can iyese bulmasın, köymege töyep, yözep kitkenner. Yöze torgaçtın, tıçkan köymene tişken de su kere başlagan. Yılan, su kermesen dip, şul tişekke yomarlanıp yatkan. Yatkaçtın, hezmetem öçen dip, Nuh peygamberden rızık soragan.

-Ni teliseñ?- dip soragan Nuh peygamber.

Yılan eytken:

-Nindi kan temle, şunı teler idem,- digen.

Şulay digeç, Nuh ala karganı cibergen.

-Her can iyesen tatıp kara, kaysısı temlerek ikenen bel,- digen. Karga kitken de, ber ülekse sarık kürep, ülekse aşarga yabışkan, di. Eylenep kaytmagan. Annan soñ cibergen çerkine. Çerki kitken kan tatırga. Ozak torgaç, Nuh peygamber, "bu kaytmadı inde" dip, karlıgaçnı cibergen.

-Sin bar, -digen,-alar ikese de gaib buldı,- digen.

Karlıgaç oçıp bara iken, çerkineñ kaytıp kilgenen kürgen. Soragan:

-Tatıdıñmı, kem kanı temle?

-Böten kannarnı tatıp çıktım, adem kanınnan da temle kan tapmadım,- digen çerki. Karlıgaç eytken:

-Kaya ele, temle bulsa, teleñde kalır, min de tatıp karıym ele.

Çerki avızın açıp, telen çıgargan iken, karlıgaç telne kisege belen çukıp algan. Eylenep kaytkannar. Kaytkanda karganıñ ülekse aşaganın da kürgenner inde. Kaytıp kergeç Nuh peygamber soragan çerkiden:

-Tatıdıñmı?

-Bez-bez-bez.

Telen çukıp algan bit inde monıñ.

-Ul oyaluvınnan eytmi. Miña yulda eytken ide, "baka kanınnan da temle kan bulmadı" dip. –Karlıgaç şulay digen iken, yılan açuvınnan karlıgaçka taşlanıp, koyrıgın avızı belen özep algan. Şuña küre karlıgaçnıñ koyrıgı ayırılıp kalgan, di.

Yılanga baka ite aşarga Nuh peygamber doga kılgan da, cir korıgaç, üzeneñ kışlagına kaytkan.

Ebi kilgen bolarga kaytkannarın işetep:

-Sin kayda yördeñ? Min herkönne söt kiterdem, sin ber de kürenmedeñ,- digen.

-İ ebi, ebi! Altı yıl buyı köyme belen yördek. Tufan suvı kalıktı bit.

-Eytem minem kecemneñ ayaggı çılanıp kayta ide. Şul buldımını? –digen ebi. Şulay itep, ebineñ birgen heyere tufan suvınnan kotkarıp kalgan imeş.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

73. Kırlangıcın Kuyruğu Niye Ayrılmış?

Çok eski zamanlarda, köylerin bile henüz kurulmadığı vakitlerde, iki ev aynı yerde yaşamış. Birinde bir karı koca, diğerinde ise bir nine varmış. Nine bunlara her gün gidermiş. Nine o adama sorarmış:

-Ne yapıyorsun?

O adam Nuh peygamber imiş. Şöyle söylemiş:

-Nine ben büyük bir gemi yapıyorum. Kısa zamanda tufan kopacak, tufan koptuğu zaman biz suda yüzeceğiz.

Nine bunu duyduktan sonra, hayır için her gün keçisinin sütünü bunlara getirmeye başlamış.

-Oğlum beni de gemine al, her taraf tufanın suyu ile kaplandığında ölmeyeyim, demiş.

Bir gün tufan kopmuş, Nuh cemaati ile gemiye binmiş. Oraya her canlıdan birer çift almış. Herhangi bir canlı kalmasın diyerek hepsinden gemiye yüklemişler ve yüzüp gitmişler. Yüzerken sıçan gemiyi delmiş, gemiye su girmeye başlamış. Yılan su girmesin diye o deliğe yuvarlanıp yatmış. Ama hizmetine karşılık Nuh peygamberden rızık istemiş.

-Ne istersin? diye sormuş Nuh peygamber.

Yılan,

-Hangi canlının kanı tatlı ise onu isterim, demiş.

Böyle deyince Nuh ala kargayı göndermiş.

-Her canlıya bak. Hangisinin kanı daha tatlı ise öğren, demiş. Karga gitmiş, bir koyun leşi görünce leşi yemeye koyulmuş, dönüp gelmemiş. Sonra sivrisineği göndermiş. Sivrisinek kan tatmaya gitmiş. Uzun süre kalınca, Nuh peygamber: "Bu da geri dönmedi." deyip kırlangıcı göndermiş.

-Sen git, onların ikisi de kayboldu, demiş.

Kırlangıç uçarak giderken sivrisineğin döndüğünü görmüş. Sormuş:

-Tattın mı, kimin kanı tatlı?

-Bütün kanları tattım, insanoğlunun kanından daha tatlı kan bulamadım, demiş sivrisinek. Kırlangıç,

-Nereye? Öyle tatlı ise dilinde kalmıştır, ben de tadıp bakayım.

Sivrisinek ağzını açıp dilini çıkarmış. Kırlangıç onun dilinin bir parçasını gagalayıp koparmış. Dönmüşler. Dönerken karganın leşi yediğini de görmüşler. Geldiklerinde Nuh peygamber sivrisinekten sormuş:

-Tattın mı?

-Vız, vız, vız.

Onun dili gagalanıp koparılmış.

-O utancından konuşamıyor. Bana yolda, "Kurbağa kanından daha tatlı kan yok." diye söylemişti, der kırlangıç. Kırlangıç böyle der demez yılan öfkelenip kırlangıcın üzerine atılarak ağzıyla onun kuyruğunu koparmış. Bu yüzden kırlangıcın kuyruğu iki çatal olmuş.

Nuh peygamber yılana kurbağa etini yemesi için dua etmiş, yeryüzü kuruyunca kışlağına dönmüş.

Bunların döndüklerini işitince nine gelmiş,

-Sen nerelerde gezdin? Ben her gün süt getirdim. Sen hiç görünmedin, demiş.

-Ey nine! Altı yıl boyunca gemi ile gezdik. Tufan koptu.

-Doğrusu benim keçimin ayağı nemlenip döner idi. Tufan koptu mu? demiş nine. Güya, ninenin yaptığı hayır, onu tufandan kurtarmış.

Ni Öçen Bakalar Bakıldık Bulıp Kalgannar?[74]

İñ élek dönyada öç törle can iyese bulgan, di:

Telleler, telsezler, annan tagın bakıldıklar. Öçese de suda yeşegen, imeş, bolar.

Telleler berkönne sudan başların çıgarıp eytkenner:

-Telebez bulgaç, nige suda torabız? Söyleşik disek, avızıbızga su tula. Eydegez, korı cirge çıgabız!- digenner de sudan çıgıp korı cirge küçkenner.

Telsezler:

-Bezge suda da yarıy. Bez söyleşmi de tora alabız!- dip, berberene koyrıkları belen ımlaşkannar da balık bulıp suda kalgannar.

E bakıldıklar mene ber zaman su östende tavış kütergenner:

-Baksana tegelerne, bak, bak! Tellelere halık bulıp korı cirge küçep kitte, telsezlere balık bulıp suda kaldı, e bez soñ, bez? Bezneñ telebez de bar, üzebez de şep: suda da yeşi, korıda da sikere! Şulay bulagaçtın? Bezge kayda torırga di soñ? – dip, bik katı bakıldaşırga totıngannar, di.

Berlere:

-Bez kemnen kim? Bez de korıga kitebez!- di.

İkençelere:

-Yuk, yuk, suda torıga ni cite? Suda kalabız!- di.

Her könne kül östende şuşı tavış. Hetta tönner buyına şul behesne hel ite almıyça bakıldaşıp çıgalar iken.

Şulay bu bakıldıklar ni korı cirge barmıyça, ni tınıç kına suda kalmıyça –ele bulsa yar buyında baka bulıp bakıldap yatalar, imeş.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

74. Kurbağalar Niçin Vak Vak Edip Kalmışlar?

Çok eskiden dünyada üç çeşit canlı varmış: Dilliler, dilsizler ve vak vak edenler. Güya bunların üçü de suda yaşıyormuş.

Dilliler bir gün sudan başlarını çıkarıp,

[74] Gıyleceddinov, age. s. 244

-Dilimiz olduğuna göre niçin suda yaşayalım? Konuşmak isteyince ağzımıza su doluyor. Haydi kuru yere çıkalım, demişler ve sudan çıkıp kuru yere göç etmişler.

Dilsizler,

-Biz suda yaşasak da olur. Konuşmadan durabiliriz, deyip birbirleriyle kuyruklarıyla işaretleşmişler ve balık olarak suda kalmışlar.

Ama vak vak edenler bir süre sonra su üzerine çıkıp seslerini yükseltmişler:

-Baksana onlara, vak, vak! Dillileri insan olup kuru yerlere göç etti, dilsizleri balık olup suda kaldı. Ee... Biz ne olacağız? Bizim dilimiz var, kendimiz ise harikulâde yaratıklarız. Suda yaşarız, karada ise sıçrarız. Öyleyse biz nerede yaşamalıyız? diye pek yüksek sesle vak vak etmeye başlamışlar.

Bazıları,

-Biz kimden kötüyüz? Biz de kuru yerlere gidelim! demiş.

Bazıları ise,

-Yok, yok, suda yaşamaktan daha güzel ne olabilir? Suda kalalım, demiş.

Her gün göl üstünde bu ses. Hatta geceler boyunca bile bu bahsi halledemeyerek vak vak edip durmuşlar.

Böylece bu vak vak edenler, kuru yere gitmedikleri ve suda ise sessizce durmakları için hâlâ vak vak ederlermiş.

Ni Öçen Ber Ük Leysen Yañgırı Baka Avızında Éncige, Yılan Avızında Aguga Eylene?[75]

Yaz citü belen mene bervakıt, berençe başlap, kükten şifalı leysen yañgırı kilep yava başlıy. Ul yavganda, barlık can- canvarlar başların kalkıtıp, avızların açıp, şul yañgırnıñ berençe tamçıların yotıp kaldıra tırışalar iken. Şunda diñgez bakası belen yılan da, sudan başların çıgarıp, avızlarına tamçı kötep toralar. Diñgez bakasınıñ küñele keşelerge de, barlık can iyelerene de gel yahşılıkta bulgaç, eyte iken, di:

-Ey şul şifalı yañgırnıñ ber gene tamçısı bulsa da avızıma tamçısı! Şundıy tamçı kebek tügerek- tügerek nersekeyler yasar idem, dönyada annan da matur,

[75] Gıyleceddinov, age. s. 244-245

annan da kıymmetle nerse bulmas ide, keşeler anı muyınnarına, mañlaylarına tagarlar ide,- dip, yahşı telekte tora iken.

Mene leysen yava, berençe tamçıları diñgez bakasınıñ avızına tama, niyete izge bulgaç, tamçılarnıñ bere anıñ avızında bik kıymmetle, ére-ére éncege eylene, keşeler anı diñgezlerge çumıp ézlep alıp, kalfaklarına asıltaş, muyınnarına muyınsalar itep kaderlep kene tagıp yörteler iken.

Yılan da şul vakıt avızın açıp kötep tora. Ul da telek teli. Lekin anıñ küñele yavız bulgaç, telege de yavızlıkta:

-Ey şul leysenneñ kodretle tamçıları minem avızıma gına tamsın ide! Min dönyadagı can iyeleren nişleterge beler idem! Açuvımnan barın da kırıp betererlek eçeden –eçe bik eçe ber nersege eylenderer idem! Yav minem avzıma gına! Yav!- dip teli iken, di.

Yılannıñ da telege kabul bula. Leysenneñ berençe tamçıları anıñ avızına da élege. Tamgan bere eçeden-eçe bik agulı zeher tamçılarga eylene. Ul şunıñ belen:

-Çagam, üterem! Barıgızını da beterem!- dip çıjıldıy, ıjgıra iken de, lekin şunıñ öçen üzen gene kürgen ber cirde ütereler iken şul.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

75. Niçin Aynı Nisan Yağmuru Midyenin Ağzında İnciye, Yılanın Ağzında ise Ağıya Döner?

İlkbaharın gelmesiyle ilk olarak gökten şifalı Nisan yağmuru yağmaya başlar. Yağmur yağdığında bütün canlılar ve canavarlar başlarını kaldırıp, ağızlarını açıp, bu yağmurun ilk damlalarını yutmaya çalışırlarmış. Orada bulunan midye ile yılan da sudan başlarını çıkarıp, ilk damlanın ağızlarına düşmesini bekler dururlarmış. Midyenin gönlü insanlara ve diğer canlılara karşı her zaman iyilikle dolu olduğu için,

-Keşke şu şifalı yağmurun bir damlası benim ağzıma damlasa! O damla gibi yuvarlak yuvarlak şeyler yapardım. Dünyada ondan daha güzel ve ondan daha kıymetli bir şey olmazdı. İnsanlar onu boyunlarına ve alınlarına takarlardı, deyip iyi dilek dilermiş.

Bu sırada Nisan yağmuru yağınca, ilk damlaları midyenin ağzına damlarmış. Niyeti güzel olduğu için, damlayan damlalardan biri onun ağzında pek kıymetli ve iri bir inciye dönermiş. İnsanlar onu denizlere dalarak bulduktan sonra kalpaklarına mücevher, boyunlarına kolye yapıp, ona kıymet verip takarlarmış.

Bu sırada yılan da ağzını açıp beklermiş. O da dilek dilermiş. Lâkin onun kalbi kötü olduğu için dileği de kötülük yapmak içindir.

-Keşke şu Nisan yağmurunun kudretli damlalarının bir teki benim ağzıma damlasaydı! Ben dünyadaki canlılara ne yapacağını bilirdim. Öfkemden hepsini kırıp bitirecek ekşiden daha ekşi bir şeye çeviririrdim. Yağ benim ağzıma! Yağ! diye dilermiş.

Yılanın da dileği kabul olurmuş. Nisan yağmurunun ilk damlalarından onun ağzına da düşermiş. Damlaların biri, ekşiden ekşi, çok ağılı bir zehire dönermiş. O bununla,

-Sokayım, öldüreyim! Hepinizi de bitireyim! diye cızıldayıp, vızıldarmış. Bu yüzden onu gördükleri yerde öldürürlermiş.

Ni Öçen Çeberçek Kilmiçe Boz Kitmi İken?[76]

Kaysıber yılnı yılgalarda boz bik irte- aprel başlarında uk kite başlıy, emma kayber yaznı aprel buyına da kuzgalmıy yata. Ul şulay boz ciberüçe çeberçek digen koşnı kötep yata. Nik diseñ, boz ciberü anıñ éşe iken, di.

İrteme, soñmı, yazınıñ niçek kileşene karap, mene ber zaman çeberçek kaytıp töşe. Kilü belen ul iñ élek boz östene kuna, kuna da üzeneñ ber uçka sıyıp beterlek keçkene gevdese, sıgılmalı tepileri belen köyez- köyez sikerep basıp yöri: ul şulay boznıñ kalınmı, neçkeme ikenlegen çamalıy iken. Yörgende anıñ sirtme kebek ozın koyrıgı bozga tiyer- times kene selkenep bara. Şunnan ul boznıñ çamasın-niyen belgeç, mene ber zaman kinet kene alga ber sikerep kuna da koyrıgı belen bozga suga, sugu belen boz şatırdap buyga yarıla da kite. Tagın suga –arkılıga yarıla. Öçençe suguda boz bötenley kalşayıp çıga da kuzgalıp ta kite.

Şuña küre çeberçek üze de maktanıp eyte iken, di:

-Üzem keçkene bulsam da, koyrıgım altmış pot!- di iken.

---

[76] Gıyleceddinov, age. s. 245

Bulsa da bulır. Ul hetle yılgalarnıñ şulhetle kalın bozların sugıp yarırlık bulgaç, avırlıgı şunnan kim bulmas ta şul.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

76. Niçin Çobanaldatan Gelmeyince Buz Gitmiyormuş?

Bazı yıllar nehirlerdeki buz çok erken -Nisan başlarında- erimeye başlar. Bazı ilkbaharlarda ise Nisan ayı boyunca hareket bile etmez. Bu şekilde buzu gönderecek olan çobanaldatan kuşunu bekleyip durur. Niçin derseniz, buzu göndermek onun işitmiş de ondan.

İlkbaharın erken mi veya geç mi geldiğine bakıp işte bir gün çobanaldatan dönüp gelir. Gelmesiyle birlikte ilk önce buz üzerine konar. Konar da kendisinin bir avuca sığabilecek küçücük gövdesi ve esnek ayaklarıyla şık şık sıçrayarak yürür. O bu sırada buzun kalın mı, ince mi olduğunu ölçermiş. Onun kaldıraç gibi uzun kuyruğu, yürürken buza değer değmez silkiniverir. Böylece o buzun tahmini ölçüsünü bildikten sonra, ansızın sıçrayıp buza konar ve kuyruğuyla vurur. Vurmasıyla buz çatırdayıp boydan boya yarılır. Yine vurur, buz çapraz yarılır. Üçüncü vuruşunda buz tamamen parçalanıp hareket eder ve gider.

Bunun için çobanaldatan övünerek şöyle söylermiş:

-Kendim küçük olsam da kuyruğum altmış pot!

Olur mu olur. O kadar büyük nehirlerin, öylesine kalın buzlarını vurup yardığına göre ağırlığı ondan aşağı olamaz.

Ni Öçen Meçe Öyde, Ét Tışta Yeşi?[77]

Élekke zamanda yalgızı gına ber yortta tora torgan ber kart bulgan, di. Anıñ öyende ber ét belen meçeden başka berev de bulmagan. Şunnan bu kartnıñ éçe poşıp, üzene ipteş ézlerge çıgıp kitken. Küp te yörmegen, aña yulda ber borça oçragan. Ul kartka üzen ipteşlekke takdim itken. Kart kabul itken. Borça belen bara iken, aña ber çiklevek oçragan, kart anı da ipteşlekke algan. Annan tagın aña éne belen tukmak oçragan, kart alarnı da ipteşke algan. Algan da barısı belen bergelep, öyene kaytıp kitken.

---

[77] Gıyleceddinov, age. s. 246

Kaytkan kaytuvın. Tik kartnıñ bu ipteşlere bik tıngısız bulıp çıkkannar. Çiklevekne kuyıp karıy, kayda kuysa, şunda tegeri, ber de tik tormıy iken. Ul tegerevge, elle kayan meçe atılıp kilep çıga da anıñ östene taşlana iken. Tukmaknı söyi, kaya söyep kuysa, şunda ava, ul avıp töşüge, "hav" dip, ét ırgıp çıga iken. Éne de tik tormıy – kulga-başka kadalıp kına tora. Borçanı eytken de yuk, sikere de sikere. İnde yukka çıktı diseñ, kile de üzeñne teşli iken. Anı ber de uçta-kulda totıp bulmıy iken.

Mene kiç te bulgan. Kart haman ipteşlere belen azaplana, bertörle itep te alarnı tınıçlandıra almıy iken. Arıgan- talgan da çiklevekne idendege botak tişegene utırtıp kuygan, annan şul turıga kiştege tukmaknı söyep kuygan. Kuygan da çiklevekke eytken:

-Mene siña tön yoklarga urın, eger de sin şunnan ber yarı kuzgalsañ, östene döp itep tukmak töşer de başıñnı yarır. Borçanı öyge ciberem, arıgançı sikerer de tuktar, énene yugaltmaska baş turıma bürenege kadap kuyım, min üzem hezer yoklarga yatam, sez de tınıç yatıgız,- digen.

Şulay kart utnı sündergen de yatkan. Mene ul yomılıp kına tatlı yokıga kitep bara iken, kinet kene anı borça teşlegen. Kart, kinet uyanıp kitep, başın küterüve bulgan- ul turıda bürenege kadalgan éne anıñ küzene törtelemsenme. Kart: "Abav!"- dip küzen totıp urınınnan atılıp töşüge, idende botak tişegende yatkan çiklevekke baskan iken, tepiye avırtuvına çıdıy almıyça, "uf" dip, idenge yıgılgan. Ul da tügel, kiştedege tukmak tup itep anıñ başına kilgen de töşken, kart şunda uk, tının da alalmıyça, başı yarılıp ülgen, di.

Bu tıngısız yaña ipteşler berençe kiçne ük kartnıñ ülemene sebep bulgaç, ét belen meçe hucaların kızganıp ozak yılagannar. Yılagan- yılagannar da, annan bergeleşep, işek aldına tırnakları belen cir kazıp, bu kartnı şunda alıp çıgıp kümgenner. Bu éş betkeç, hezer kartnıñ kalgan malın büleşerge totıngannar. Anıñ bar kalgan malı şul üze torgan öy belen ber sınık ikmek bulıp çıkkan. Niçek bülerge? Meçe cılı yarata, -anıñ, azgınnıñ, öyden kitese kilmi, ét komsız,- anıñ ikmek sınıgın birese kilmi.

Meçe:

-Yarıy alay bulsa, ikmek sınıgın sin al da, üzeñ bar, tışta tor, min öyde kalam, aşarıma şunda tıçkan- felen bulsa avlap torırmın,- digen.

Ét, tamak kolı, şuña riza bulgan, di. Ber sınık ikmekne algan da öyden çıgıp kitken. Şunın öçen meçe öyde, ét tışta tora torgan hayvan bulıp kalgannar, imeş.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

77. Niçin Kedi Evde, Köpek Dışarıda Yaşıyor?

Eski zamanlarda bir evde tek başına yaşayan bir ihtiyar varmış. Onun evinde köpek ile kediden başka kimsesi yokmuş. Bu yüzden ihtiyarın canı çok sıkılmış ve ihtiyar kendisine arkadaş aramak için çıkıp gitmiş. Çok yürümeden yolda bir pireye rastlamış. Pire, ihtiyardan kendisini arkadaşlığa kabul etmesini istemiş. İhtiyar kabul etmiş. Onlar giderken bir cevize rastlamışlar. İhtiyar cevizi de arkadaş olarak almış. Daha sonra iğne ile tokmağa rastlamış, ihtiyar onları da yanına almış, birlikte eve gitmişler.

Dönmüşler dönmesine, ama ihtiyarın bu arkadaşları rahatsızlık vericiymişler. Cevizi koyup bakar; nereye koysa oradan yuvarlanır, hiç dik durmazmış. O yuvarlanınca kim bilir nereden gelen kedi sıçrayıp üzerine atlarmış. Tokmağı sever, sevip nereye koysa oraya düşermiş. O yıkılıp düşünce "hav" diyerek köpek zıplayıp çıkarmış. İğne de rahat durmayıp kola başa batarmış. Pireden bahseden bile yok, sıçrar da sıçrarmış. Şimdi kayboldu der demez, gelir seni dişlermiş. Onu elde avuçta tutmak hiç mümkün olmazmış.

Gece olmuş. İhtiyar arkadaşlarıyla sürekli uğraşsa da bir türlü onları susturamamış. Yorgunluktan bitmiş de cevizi döşemedeki budağa, tokmağı ise okşayıp rafa koymuş. Koymuş da cevize şöyle söylemiş:

-İşte sana gece uyumak için yer. Eğer sen buradan bir tarafa hareket edecek olursan, tıp edip tokmak düşer ve başını yarar. Pireyi eve gönderdim, yoruluncaya kadar sıçrayıp durur. İğneyi kaybetmemek için başımın yanındaki kütüğe sapladım. Ben şimdi uyuyacağım, siz de sessizce yatınız.

Böylece ihtiyar ateşi söndürüp yatmış. Yumularak tatlı bir uykuya dalmış. Ansızın pire onu ısırmış. İhtiyar birdenbire uyanıverince başını kaldıracak olmuş. O zaman yanındaki kütüğe saplamış olduğu iğne onun gözüne batmasın mı! İhtiyar

"Abov!" deyip gözünü tutarak yerinden sıçrayıp döşemeye inince budak deliğinde duran cevize basmış. Ayağının ağrısına dayanamayarak "Uf!" deyip döşemeye yığılmış. O da yetmemiş, raftaki tokmak tıp edip onun başına düşüvermiş. İhtiyar nefes alamayıp başı yarılarak ölmüş.

Bu rahatsızlık verici arkadaşlar ilk gece ihtiyarın ölümüne sebep olunca, köpek ile kedi sahiplerine acıyıp uzun süre ağlamışlar. Ağlamışlar da bir araya gelip kapının altını tırnaklarıyla kazıp bu ihtiyarı oraya gömmüşler. Bu iş bitince, hemen ihtiyarın kalan malını bölüşmeye tutuşmuşlar. Onun geride kalan bütün malı şu yaşadığı ev ile bir parça ekmekmiş. Nasıl bölmeli? Kedi sıcağı sever. Yaramaz kedinin evden gidesi gelmez. Köpek aç gözlü, onun da ekmeği veresi gelmez.

Kedi,

-Tamam öyleyse, ekmek parçasını sen al, gidip dışarıda yaşa. Ben evde kalayım. Yiyecek için burada sıçan falan olursa avlayıp yerim, demiş.

Köpek sadece yemek içmek için yaşadığından dolayı razı olmuş. Bir parça ekmeği almış, evden çıkıp gitmiş. Güya, onun için kedi evde, köpek ise dışarıda yaşayan hayvanlar olarak kalmışlar.

Ni Öçen Ét Belen Pesi Ber-Berene Doşman Bulgannar?[78]

Élekke zamanda ber étne hucası bik naçar karıy başlagan: ét, biçara, bik yabıgıp, arıklanıp, éçennen üte kılıç kürenerlek bulıp kalgan, di. Mene bervakıt anı şul avılnıñ starostası kürgen de bik kızgangan, anı üz yanına çakırıp alıp eyken, di:

-Sin tönner yoklamıyça hucanıñ yortın saklıysıñ, köndez anıñ terlekleren köteseñ, bıyılga açlıkta ulap-ulap yañgır kiterdeñ. Bar, eyt, hucaña, sine karamıyça, bolay aç yörtmesen: inde ul aşlıgım uñmagan dise, mene min sineñ kuliña şuşı kegazne birem, yaña aşlık ölgergeç te sine ul yahşılap aşatıp simertsen, anda da naçar aşatsa, aña şuşı fermannı kürseterseñ!- dip, starosta aña peçat sukkan kegaz tottırıp cibergen, di. Ét şul kegazne alıp kitken, avızında totıp ta karagan, kulında totıp ta karagan, kaya kuyarga da belmegen.

[78] Gıyleceddinov, age. s. 247

-Avızımda yörtsem, çılana, örsem, avızımnan töşe, kulımda yörtsem, yırtıla, tukta, min monı meçege birep saklatıym,- digen de anı çakırıp çıgargan. Çıgargan da kegazen kürsetep eytken, di:

-Meçe dus, mene bu miña yugarıdan töşken zur kegaz, minem anı saklar urınım yuk, sin öyde torasıñ, şuña küre min anı siña emanet itep kuyıp toram, köz hucabız even sukkaç, min anı üzem sinnen sorap alırmın, sin yahşı sakla,- digen.

Meçe, şoma gına, kegazne "yarıy" dip algan da öyge kerep kitken. Lekin meçede ét kaygısı barmını? Şul tönne salkın bulgaç, ul cılınırga dip miçke kerep yatkan iken, étneñ boyırıgın şunda onıtıp ta kaldırgan. İrten toruga miç yaksalar, étneñ kegaze de şunda yanıp köl bulgan, di.

Mene cey ütken. Yañgırlar yavıp, igenner tözelep uñıp kitken. Öyde ikmek te aş-su da peşep tora, di. Ademner de tuk, meçe de tuk. Tik hucası bu kart étne haman da karamıy, ul haman da aç kala iken. Nik diseñ, anıñ hucasınnan ikmek degva iterge kulında kegaze yuk. Hıyenetçe meçeden sora-sorama, hezer yünlep cavap ta birmi, tır-mır ite de üte de kite.

Şunnan birle hezer ét, meçene kürse, berden aña taşlanıp:

-Ir-r, ır-r!.. Bezne aç kaldıruçılar!- di iken.

Meçe:

-Pırıh, pırıh! Bez bit tuk!..- dip, yonnarın torgızıp, öyge taban çaba bire, di.

Hem şunnan birle aralarında duslık ta betken, ele de bulsa gomer buyı ırlı-mırlı, étle- meçele bulıp yaşarga kalgannar, di.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

78. Niçin Kedi ile Köpek Birbirlerine Düşman Olmuşlar?

Eski zamanda sahibi bir köpeğe çok kötü bakıyormuş. Biçare köpek zayıflayıp, bir deri bir kemik kalmış, içinden geçen kılıç görünecek gibi olmuş. Bir gün onu bu köyün muhtarı görmüş, çok acımış ve kendi yanına çağırıp,

-Sen geceler boyunca uyumadan sahibinin evini korursun. Gündüz ise onun hayvanlarını beklersin. Bu yıl açlıktan uluya uluya yağmur getirdin. Git sahibine söyle, sana bakmazlık edip böyle aç dolaştırmasın. Eğer o, ekin bol mahsul vermedi derse, ben senin eline şu kağıdı vereyim. Yeni ekin yetiştiğinde o seni iyi yedirip

içirip semirtmezse, o zaman da kötü beslerse, ona bu fermanı gösterirsin, deyip ona damga vurulmuş bir kağıt verip onu göndermiş. Köpek bu kağıdı alıp gitmiş. Ağzında tutup bakmış, elinde tutup bakmış ve nereye koyacağını bilememiş.

-Ağzımda taşırsam nemlenir, havlayınca ağzımdan düşer. Elimde taşırsam yırtılır. Dur ben bunu kediye verip saklatayım, demiş de onu çağırmış. Çağırınca kağıdı gösterip,

-Dostum kedi, işte bu bana yukarıdan inen büyük bir ferman. Benim onu saklayacak yerim yok. Sen evde yaşarsın. Onun için ben onu sana emanet olarak bırakayım. Güzün sahibimiz ekinleri harman ettiği zaman onu senden isterim. Sen iyi sakla, demiş.

Kedi hemencecik "Tamam." deyip kağıdı almış ve eve girmiş. Lâkin kedide köpeğin kaygısı var mı? O gece soğuk olunca ısınmak için sobaya girip yatmış. Köpeğin fermanını da unutup burada bırakmış. Sabahleyin kalktıklarında sobayı yaktıkları için köpeğin kağıdı orada yanıp kül olmuş.

Yaz bitmiş. Yağmurlar yağıp, ekinler harman edilip iyi mahsul alınmış. Evde ekmek de yiyip içecek de pişirilirmiş. İnsanlar da kedi de tok. Yalnız sahibi bu ihtiyar köpeğe bakmazmış, o devamlı aç kalırmış. Niçin derseniz, onun ekmek almak için sahibini dava edeceği kağıdı yok. Hain kediden sorar sormaz, kedi doğru düzgün bir cevap vermeden derhal tır mır eder, geçip gidermiş.

O zamandan beri köpek kediyi görünce birden onun üzerine atılıp,

-Ir-r, ır-r! Bizi aç bırakanlar! dermiş.

Kedi,

-Mır, mır! Biz tokuz! deyip tüylerini kaldırarak eve doğru koşarmış.

O günden sonra onların aralarındaki dostluk bitmiş. Onlar ömür boyu ırlı mırlı, köpekli kedili olarak yaşayıp durmuşlar.

Döye Niçek, Üz Buyına Işanıp, Öleşten Korı Kalgan?[79]

Kartlar arasında yıllar turında süz kitkende:

-Bıyıl nerse yılı ele? Kuy yılımı, sıyırmı?- dip söyleşkenne, şuña karap bıyıl havalarnıñ niçek kileçegen de aldan sınap kuygannı işetkenegez bardır inde, bilgele.

[79] Gıyleceddinov, age. s. 248-249

Yıllarnı unike törle cenlek-canvar, koş-kort isemnere belen atap yörtü ul bik borıngı zamannardan kalgan. Mene ul isemner: Tıçkan, Sıyır, Bars, Kuyan, Lev (Kelte), Yılan, Yılkı, Kuy, Miçin yeki Maçin (ber törle maymıl sıman canvar) Tavık, Ét, Duñgız.

Bu unike yıl tügeregende ni öçen tıçkan kebek keçkene ber cenlekke berençe baş urın birelep te, döye hetle zur döyege yıl iseme birelmegen?

Anıñ hikeyesen bolay dip söyliler:

İmeşter, borın zamanda keşeler üzlereneñ yıl hisapların şulay törle can-canvarlar iseme belen atap yörterge bulgaç, bu heber tizlek belen terlek- cenleklerge barıp citken. Citken de alar arasında zur şav-şu kupkan, di. Yugarıda iseme sanalgan unike cenlek-canvar ber cirge cıyılıp davlaşa başlagannar. Ul çagında ele döye de alar arasında bulgan, di. Alar barı da, keşelerneñ yıl hisabında berençe urınnı alıp, aga bulırga dip talaşalar iken, di.

Yılkı eyte iken:

-Min keşene östeme atlandırıp, yıragın yakın item, keşe mine, at bulgaç, éşke de cige, menep te çaba. Keşege minnen de faydalı terlek yuk, yıl agası min bulam, - di iken.

Döye eyte iken, di:

-Sin keşeneñ yomışın üteseñ, peçen belen solısın aşıysıñ, tamagıñ öçen kol buldıñ. Mene mine eytseñ, sin kütere almaslık avır yökler küterep, niçe aylık yırak yullarga çıgam; açıktım dip peçen-solı sorap tormıym, eremme, kara kuramı- ni turı kilse şunı aşıym, su tabılsa- éçep, tabılmasa –éçmi çıdap, şulay yulımda yörim; inde keşege minem şulhetle faydam tigeç, buyga da sezneñ barıgızdan da ozın bulgaç, yıl agası min bulmıyça kem bulsın?- di iken.

Yuaş sıyırnıñ da eyter süze bar iken, eytken:

-Keşe minem sötemne savıp ala, ul sötten éremçek- kaymak, ayran-katık, kort-may yasıy, bu hetle faydam tiyep torgaç, yıl agası bulu miña layık, -digen.

Ul şulay digeç, kuy da sikerep torgan:

-Mene minem tiremnen tun tegeler, yonımnan kiyez basalar, künemnen itek tegeler, itemne aşıylar, mögezemnen pıçak sabı yasıylar, hetta éçegemnen de

dumbıraga kıl tartıp uynıylar, keşege minnen de faydalı terlek yuk, yıl agası bulu miña tiyeş,- digen kuy.

Ét ber de tegelerge söylerge birmi:

-Min bulmasam sezne kem saklıy? Ya büre, ya ugrı totıp alıp kite de barıgızını da suyıp aşap betere. Sezne tön yoklamıyça karap saklap toruçı min bulmıyça, kem soñ? Minem arkada gına isen-sav torasız. Yıl agası min bulırga tiyeş, -di iken.

-Sez ni söylisez? Eger de eteç-tavık bulmasa, keşeler irtenge éşlerene bara almıyça yoklap kalırlar ide, bez alarga: "Tizrek tor! Tizrek tor! Éşeñe kit, bulma hur!" –dip kıçkırıp, heber birep torabız, üzleren yomırka belen sıylıybız, di iken.

Şulay barı da üzeneñ keşege faydasın eytep şav kilgende, tıçkan ni diyerge de belmiçe aptırap tora iken, di. Şunnan ul ber nayanlık uylap:

-Bolay talaştan berni de çıkmas, bez yılnıñ kilgenen karap-küzetep torıyk, kaysıbız aldan kürse, şul yıl başı bulır! –dip çıykıldıy, üze astan gına döyege küz kısa, di. Döye, gomere ozın bulırgı, tıçkannıñ heylesen sizmiçe, üzeneñ buyı ozın bulgaç yılnıñ kilgenen aldan kürermen dip uylap:

-Eye şul, tıçkan keçkene bulsa da döres eyte, kem élek kürse, şul yıl başı bulır,- dip, anıñ süzen kuvetli, di.

Şul süzge barı da künep, barı da yılnıñ kilgenen küzetep-karap toralar iken. Tıçkan, yavız, şul arada anda yögergen, monda yögergen, annan kinet döyeneñ östene atılıp menep, arkasındagı örkeçeneñ başına uk menep utırmasınmı!

Tıçkan şul yugarı urınnan torıp, yılnıñ kilgenen barınnan da élek kürep algan da kalgannarına heber birgen, di. Şunıñ belen üze de yılnıñ başı bulıp kalgan. Başka hayvannar döyege:

-Sin tıçkannı üz arkaña yöklegen bulgaç, ikegez de ber isepte,- dip, anı bötenley isemlekten sızgannar da, ul hetta şuşı hetle zur buyı, ozın muyını belen unike canvar isebene kere almıyça kalgan.

"Döye, buyına ışanıp, korı kalgan" digen süz de şunnan kalgan, imeş.

II. Tarihî ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

A. Medeniyetle İlgili Şeylerin ve Yerlerin Menşei ile İlgili Efsaneler

79. Deve Niçin Kendi Boyuna Güvenip Paydan Mahrum Kalmış?

Yaşlıların yıllar hakkında konuşurken birbirlerine,

-Bu yıl ne yılı? Koyun mu, sığır mı? diye sorduklarını, cevaba göre bu yıl havanın nasıl olacağının önceden sınandığını işitmişliğiniz vardır elbette.

Yılları on iki çeşit yırtıcı hayvanın, kuşun, kurdun isimlerini vererek adlandırma eski zamanlardan kalmış. İşte bu isimler: Sıçan, Sığır, Pars, Tavşan, Ejderha, Yılan, At, Koyun, Maymun, Tavuk, Köpek, Domuz.

Bu on iki yıl dairesinde niçin sıçan gibi küçücük bir canlıya yer verilmiş de deve gibi büyük bir hayvana yer verilmemiş?

Onun hikâyesini şöyle anlatırlar:

Güya, eski zamanda insanlar yıl hesaplarını türlü türlü yırtıcı hayvanların isimleri ile adlandırmaya niyet ettikleri için, bu haber hemencecik evcil ve vahşi hayvanlara ulaşıvermiş. Ulaşmış da onların arasında büyük bir gürültü kopmuş. Yukarıda ismi sayılan on iki vahşi hayvan, bir yere toplanarak kavga etmeye başlamışlar. O zamanlarda deve hâlâ onların arasındaymış. Onların hepsi insanların yıl hesabında ilk sırayı alıp, ağa olmak için kavga ediyorlarmış.

At şöyle söylemiş:

-Ben insanları üzerime bindirip, onlar için uzağı yakın ederim. İnsanlar ben olduğum zaman işe yetişirler, binip koştururlar. İnsanlar için benden faydalı evcil hayvan yoktur. Yılın ağası ben olacağım.

Deve,

-Sen insanların görevlerini yaparsın, ot ile yulafını yersin, boğazın için köle oldun. Ama beni dersen, senin götüremediğin ağır yükleri götürüp, nice aylık uzak yollara giderim. Acıktım diye ot ve yulaf isteyip durmam. Pelin otu, kara çalı vb. neye rastlasam onu yerim. Su bulunursa içer, bulunmazsa içmez dayanırım. Bu şekilde yolumda giderim. Şimdi, insanlara bu kadar çok faydam olduğuna, boy olarak da sizin hepinizden uzun olduğuma göre yıl ağası ben olmayacağım da kim olacak? demiş.

Yavaş sığırın da söyleyecek sözü varmış, söylemiş:

-İnsanlar benim sütümü sağarlar. O sütten lor, kaymak, ayran, yoğurt, kurut ve yağ yaparlar. Bu kadar faydam olduğuna göre yılın ağası olmaya ben layığım.

O böyle deyince koyun da sıçrayıp kalkmış:

-Benim derimden elbise dikerler, yünümden keçe yaparlar, gönümden etek dikerler, etimi yerler ve boynuzlarımdan bıçak sapı yaparlar. Hatta bağırsağımdan da dumbıraya tel çekip çalarlar. İnsanlar için benden daha faydalı evcil hayvan yok. Yıl ağası ben olmalıyım, demiş koyun.

Köpek ise diğerlerinin konuşmasına fırsat vermez:

-Ben olmasam sizi kim korur? Ya kurt parçalar ya da hırsız yakalayıp alıp gider de hepinizi kesip yer. Sizi gece boyunca uyumadan bekleyip korumasam bunu kim yapar? Benim arkamda esen-sağ duruyorsunuz. Yıl ağası ben olmalıyım.

-Siz ne söylüyorsunuz? Eğer tavuk ve horoz olmasa insanlar sabah işlerine gidemeyerek uyuyakalırlardı. Biz onlara "Çabuk kalk! Çabuk kalk! İşine git, horlanma!" diye bağırıp onları uyandırırız. Onlara yumurta ile ikram ederiz, demiş. Bu sırada hepsi insanlara faydalarını anlatıp gürültü yaparken, sıçan ne diyeceğini bilmeden şaşırıp kalmış. Dolayısıyla bir kurnazlık düşünüp,

-Böyle dalaşmaktan bir şey çıkmaz. Biz yılın gelişini gözetleyip duralım. Hangimiz önceden görürse, o yılın başı olur, diye çınlamış. Kendisi ise alttan deveye göz kırpmış. Deve-ömrü uzun olsun-sıçanın hilesini sezememiş. Boyu uzun olduğu için yılın geldiğini önceden görürüm diye düşünüp,

-Evet, sıçan küçük olsa da doğru söylüyor. Kim önce görürse yılın başı o olur, deyip onun sözünü onaylamış.

Bu karara hepsi razı olup, yılın geldiğini görmek için gözetleyip durmuşlar. Namert sıçan o sırada bir oraya bir buraya koştuktan sonra aniden devenin üzerine sıçrayarak arkasındaki hörgücünün başına oturmasın mı!

Sıçan burada durup, yılın geldiğini hepsinden önce görüvermiş de diğerlerine haber vermiş. Bundan dolayı kendisi yılın başı olarak kalmış. Başka hayvanlar deveye,

-Sen sıçanı kendi sırtına yüklediğin için ikiniz birlikte hesap edilin, deyip onu yıl isimliğinden tamamen çıkarmışlar. Hatta deve o kadar uzun boyuyla bile on iki canavar hesabına girememiş.

Güya "Deve boyuna güvenip, paydan mahrum kalmış." sözü de bu zamandan kalmış.

Keşe Gomere Niçek Korılgan?[80]

Borın-borın zamanda keşeler, hayvannar yeşi başlaganda, barısı cıyılıp kiñeşme korgannar, di. Kemge küpme gomer birerge kiñeş itkenner. Ademge yegerme yeş birgenner, "hiç kaygısız yeşerge" dip eytkenner. Atka kırık yeş kuygannar iken, ul: "Miña kırık kirekmi, yegerme de citer, min keşe kulında yörim",- dip eytken. Şunnan ademge atnıñ yegerme yeşen birgenner, ul kırık yeş gomerle bulgan inde.

Annarı étne kitergenner de aña yegerme yeş birgenner. Ét ise:

-Miña unısı citer, min hervakıt suvıkta yeşim,- digen.

Adem tagın étneñ un yeşen alıp, ille yeşle bulgan.

İnde maymılnı kitergenner.

-Siña da yegerme yeş,- digenner.

Maymıl karşı kilgen:

-Min hervakıt kıyınlıkta yeşim, unısı da citer, - dip.

Ademge tagın un yeş östegenner. İnde aña altmış yeş bulgan.

Hezer pesine kitergenner de:

-Siña yegerme yeş, -dip eytkenner iken, pesi:

-Miña unısı citer: min bit birseler- aşıym, birmeseler- yuk, keşe kulında yeşim,- digen.

Ademge yene un yeş kuşkannar da, ul hezer citmeş yeşle bulgan, di. Şuşılay birelgen gomer buyınça ademner, hayvannar yeşep kileler, di.

Yegerme yeşke kader adem rehet, küñelle yeşi, di. Yegerme yeşten soñ, at gomerene kere: dönye köte, at kamıtın tarta, küp éşli, di. Kırık yeşennen soñ ét gomerene kere: anıñ balaları üsken bula, ul alarga hökemen "örep" utıra, di. İlle yeşten soñ maymıl gomerene kere de maymılga ohşıy başlıy: küzlere çekereye, éçke bata, cilkese çıga, bile bökreye başlıy, di. Altmış yeşten soñ pesi gomerene kere:

[80] Gıyleceddinov, age. s. 249-250

hervakıt yomşaknı, cılını, yokını yarata, di. Şulay itep adem citmeş yeşene kilep cite, di. Ademneñ gomere ene şulay korılgan, di.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

80. İnsan Ömrü Nasıl Meydana Gelmiş?

Çok eski zamanlarda insanlar ve hayvanlar birlikte yaşamaya başladıklarında hepsi bir araya gelerek bir kurultay oluşturmuşlar. Kime ne kadar ömür vereceklerini görüşmüşler. İnsana yirmi yaş vermişler, "Hiç kaygı çekmeden yaşamak için." demişler. Ata kırk yaş vermişler. At "Bana kırk yaş gerekmez, yirmisi yeter. Ben insanların elinde yaşarım." diye söylemiş. Bundan dolayı atın yirmi yaşını insana vermişler, kırk yaşına ulaşmış.

Sonra köpeği getirmişler ve ona yirmi yaş vermişler. Köpek ise,

-Bana onu yeter, ben her vakit soğukta yaşıyorum, demiş.

İnsan köpekten on yaş daha alıp elli yaşına ulaşmış.

Maymunu getirmişler.

-Sana da yirmi yaş, demişler.

Maymun karşı çıkmış,

-Ben her vakit zorluk içinde yaşarım, onu yeter, demiş.

İnsana yine on yaş eklemişler. Şimdi altmış yaşına ulaşmış.

Sonra kediyi getirmişler,

-Sana yirmi yaş, demişler. Kedi,

-Bana onu yeter. Ben verdiklerinde yerim, vermediklerinde yemem. İnsanların elinde yaşarım, demiş.

İnsana on yaş daha ilave etmişler, o yetmiş yaşına ulaşmış. Bu verilen ömre göre insanlar ve hayvanlar yaşayagelmişler.

İnsanoğlu ömrünü yirmi yaşına kadar rahat ve huzurlu geçirir. Yirmi yaşından sonra at ömrüne girer: Geçimini sağlar, atın yükünü çeker ve çok çalışır. Kırk yaşından sonra köpek ömrüne girer: Çocukları büyümüş olur, o çocuklarına hükmünü "ürüp" oturur. Elli yaşından sonra maymun ömrüne girer, maymuna benzemeye başlar: Gözleri kısık ve öfkeli bakar, içe batar, omuzları çıkar ve beli bükülmeye başlar. Altmış yaşından sonra kedi ömrüne girer: Her vakit yumuşak

şeyleri, sıcağı ve uykuyu sever. Böylelikle insan yetmiş yaşına ulaşır. İnsan ömrü işte böyle meydana gelmiş.

Alıp Tavı[81]

Borın-borın zamanda kart belen karçık bulgan. Alarnıñ ulları da bulgan. Ulları kırga çıgıp kitken, kart belen karçık öyde söyleşeler iken:

-Cil idem, davıl idem, cide könde ber ıştan tegep beterdem,- dip karçık söylene. Şulay söyleşep torganda, ulları kırdan kaytkan. Ber kesesene ber keşe belen atın salgan, ber kesesene arbaların, sukaların tutırıp kaytıp kergen.

-Mene, eti, ber kort taptım, cir yırtıp yöri ide, -dip, etilerene kesesennen alıp kürsetken.

-Ulım, kaydan aldıñ, şunda iltep kuy, bu kort tügel, şundıy vak kavemner çıkkan, bez, ére neseller, betebez hezer ülep, -digen.

Malay kire kesesene tutırıp, kayan tapkan şunda iltep kuygan. Bezneñ avıldan yırak tügel, Şalkan Köyek çokırı dip yörtebez. Anda Alıp tavı bar. Şul çokır buylatıp iltep kuygan bu. Ul çokır bik tiren, bik yemle, ele de isen ele, çatlı-çatlı, hezer kolhoz kötüve yöri anda, élek zur-zur kibenner salıp peçen çaba torgan idek, cilekler cıya torgan idek. Yegerme-utızınçı yıllarnı cir cileklere küp bula torgan ide anda, bez belekey çakta.

Ul malay kaytkanda Şalka Köyek çokırına utırgan da, ike ayagındagı çabatasın çişenep, çabataga kergen tufraklarnı kakkan. Alar hezer de isen, ike tav bulıp kürenep toralar. Bez alarnı Alıp tavı dip yörtebez. Berse tügeregrek, yop-yomrı, éşlepe formasında, zur ul. Berse Şalkan Köyek çokırına yakınrak, üzaldına bilgele bulıp toralar inde.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi il İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

81. Alp Dağı

Çok eski zamanlarda bir dede ile bir nine ve onların bir oğulları varmış. Oğulları kırlarda gezmeye gitmiş. Dede ile nine evde konuşurlarken,

[81] Gıyleceddinov, age. s. 250

-Yel idim, fırtına idim, yedi günde bir iç donu dikip bitirdim, diye nine söylenirmiş. Bunlar sohbet ederken, oğulları kırdan dönmüş. Bir cebine bir adam ile atını koymuş, diğer cebine de adamın arabalarını ve sabanlarını doldurup gelmiş.

-İşte baba, bir kurt buldum. Kurt toprağı yarıp yürüyordu, diyerek onu cebinden çıkarıp anne ve babasına göstermiş. Babası,

-Oğlum onu nereden aldıysan götürüp oraya koy. Bu kurt değil, böyle küçük kavimler ortaya çıkmış. Biz iri nesiller artık ölüp bitiyoruz, demiş.

Oğlan onları cebine geri koyup, nereden almışsa götürüp oraya bırakmış. Bizim köye yakın bir yerde Şalkan Köyek çukuru var. Orada Alp dağı vardır. Cebindekileri çukurun içerisine koymuş. Çukur derin, güzel ve yarıkları olan bir çukurdur. Hâlâ da mevcuttur. Şimdi kolhozun sürüsü orada otlar. Eskiden büyük büyük tokurcunlar yığarak ot biçerdik, çilekler toplardık. Biz çocukken, yirmili-otuzlu yıllarda, orada yer çilekleri de çok olurdu.

O oğlan döndüğünde Şalkan Köyek çukuruna oturmuş da iki ayağındaki çabatalarını çözüp, çabatalara giren toprakları dökmüş. Onlar günümüzde de sağlam iki dağ olarak görünüp dururlar. Biz onlara Alp dağları deriz. Bunlardan birisi yuvarlakça, yupyumru, yatık şekilde ve oldukça büyüktür. Diğeri ise Şalkan Köyek çukuruna daha yakındır ve tek başına durmaktadır.

Zur Keşeler[82]

Élekke zamanda keşeler hezerge ozınlıkta gına bulmagannar, di. Bik zur gevdele, köçle-kuvetle bulgannar. Çırşı urmannarın peçen arasınnan yörgen kebek telep kene yöregenner. Kul-atlarnı keçkene çokır-çakırlarnı atlap çıkkan kebek kene atlap uzgannar, di.

Bervaktını, şul élekke zamanda bulgan inde bu hel, elege zur keşelerneñ malayı uynap yöri iken. Cirde ber keçkene gene keşege ohşagan ber can iyese kürgen. Bu keçkene keşe atı, sukası belen cir sörep yöri iken. Malay bu keçkene keşene atı, sukaları belen kulına alıp, gecepsenep karap torgan da kesesene salgan. Annan etisene kaytıp eytken:

---

[82] Gıyleceddinov, age. s. 250-251

-Eti, min uynap yörgende, şundıy- şundıy uyınçık keşe taptım,- dip, aña kürsetken.

Etise karagan da eytken ulına:

-Ulım, sin añarga time, uynatıp imgetme, kayan taptıñ-şunda alıp barıp kuy, bezden soñgı keşeler şundıy vak bulırlar,-digen.

Şulay digeç, malay bu atlı, sukalı keşene tabılgan töşene alıp barıp cibergen,di.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

L. Olağanüstü (Sihirli) Hediyeleri ve Güçler Olan Kişiler

82. İri İnsanlar

Eski zamanlarda insanlar şimdiki uzunlukta değillermiş. Çok büyük gövdeli ve güçlü-kuvvetliymişler. Köknar ormanlarında, çimenler arasında yürüyormuş gibi köknarları ezerek dolaşırlarmış. Nehirleri, küçük çakır çukur yerleri adım atıyorlarmış gibi atlayarak geçerlermiş.

Bir gün, bu olay çok eski zamanlarda olmuş, büyük insanlardan birinin oğlu oynuyormuş. Yerde küçücük ve insana benzeyen bir canlı görmüş. Bu küçük insan, atı ve sabanıyla toprağı sürmekteymiş. Oğlan bu küçük insanı, atı ve sabanıyla eline alıp, hayret ederek bakıp durmuş ve onları cebine koymuş. Sonra geri dönüp babasının yanına gelip,

-Baba ben oynarken oyuncak bir insan buldum, deyip onu göstermiş. Babası bakmış ve oğluna,

-Oğlum sen ona dokunma, oynayıp incitme, nerede bulduysan götürüp oraya koy. Bizden sonraki insanlar onun gibi küçük olacaklar, demiş.

Böyle deyince oğlan bu atlı-sabanlı adamı alıp, bulduğu yere koymuş.

Alpamşalar[83]

Élek cirde Alpamşalar yeşegenner. Alar şulkader zur bulgannar ki, tavdan-tavga atlap kına yörer ikenner.

---

[83] Gıyleceddinov, age. s. 251

Şundıy berevneñ ulı tav itegende yal iterge utırgan iken. Ul kırmıska kaderle can iyesen kürgen. Can iyese bezneñ kebek keşeler neselennen bulıp, suka belen cir söre iken. Zur keşe anı atı, sukası belen kesesene salgan da, kaytarıp, etisene kürsetken.

-Eti, şuşı can iyese cirne yırtıp yöri ide, totıp siña kiterdem,- digen.

-Ciber anı, ulım,-digen ata keşe, uç töbendege can iyesene karap. –Alar bezden soñ yeşeyeçek keşeler.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

L. Olağanüstü (Sihirli) Hediyeleri ve Güçler Olan Kişiler

83. Alpamşalar

Eskiden bu topraklarda Alpamşalar yaşamışlar. Bunlar o kadar büyüklermiş ki dağdan dağa, adım atarmış gibi yürürlermiş.

Onlardan birinin oğlu dinlenmek için bir dağın eteğine oturmuş. O, karınca kadar bir canlı görmüş. Canlı, bizim gibi insan soyundan olup saban ile toprağı sürüyormuş. Bu iri adam onu atı ve sabanıyla birlikte cebine koymuş, eve getirip babasına göstermiş.

-Baba, bu canlı toprağı yırtarak yürüyordu, yakalayıp sana getirdim, demiş.

-Oğlum, gönder onu, onlar bizden sonra yaşayacak insanlar, demiş babası avuç dibindeki canlıya bakıp.

Alıp Keşeler[84]

Alar karagay agaçı kader ozın bulgannar.

Ber keşe at belen suka sörep yöri iken. Alıp keşe anı kesesene salıp alıp kaytkan da atalarına kürsetken. Atası:

-İ balakayım, iltep kuy- kayan aldıñ. Mene bez beterbez, bez betkeç şuşındıy bendeler çıgarlar, gomer kiçererler kıyemet könene çaklı,- digen.

Ulı iltep kuygan. Karagaylarnı, agaçlarnı atlap kına yöri iken, ülen şikelle.

Élek ene şundıy keşeler bulgan, di.

---

[84] Gıyleceddinov, age. s. 251

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

L. Olağanüstü (Sihirli) Hediyeleri ve Güçler Olan Kişiler

84. Alp İnsanlar

Onlar karaağaç kadar uzunmuşlar.

Bir adam atla saban sürüyormuş. Alplerden biri onu cebine koyup gitmiş ve anne - babasına göstermiş. Babası,

-Ey yavrucuğum, onu nereden aldıysan götürüp oraya koy. Bir süre sonra bizim soyumuz tükenir. Bizim soyumuz tükenince kıyamet gününe kadar yaşayacak olan böyle köleler ortaya çıkar, demiş.

Oğlan götürüp koymuş. Karaağaçların ve diğer ağaçların üzerinden ot üzerinde yürürmüş gibi adım atarak yürürlermiş.

Eskiden işte böyle insanlar varmış, derler.

Alıp Babay[85]

Borın zamanda Alıp babay bulgan. Ul suka sukalap yatkanda, Teñre Alıpka cir sörüçe keşene kürsetken. Alıp babaynıñ anası isen bulgan. Alıp babay sukaçı keşene atları- sukaları belen kesesene salgan da, anasına alıp kaytıp kürsetken. Anası monı kürep:

-Ulım, bar, kaydan alsañ, şunda iltep kuy, bezden soñ bulaçak keşeler bolar. Alar miçte even sugalar, miç başında kiptererler, şulay itep rizık cıyarlar,- digen.

Alıp babay tege sukaçını iltep kuygan urınına, ul sukaçı şunnan yukka çıkkan. Alıp babay Ademden tugan bulgan.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

L. Olağanüstü (Sihirli) Hediyeleri ve Güçler Olan Kişiler

85. Alp Dede

Eski zamanda bir Alp dede varmış. Saban sürerken Tanrı, Alp'e toprağı süren insanı göstermiş. Alp dedenin annesi sağmış. Alp dede, adamı atları ve sabanı ile alıp cebine koymuş ve götürüp annesine göstermiş. Annesi bunu görüp,

---

[85] Gıyleceddinov, age. s. 251-252

-Oğlum, onları nereden aldıysan götürüp oraya koy, bunlar bizden sonra ortaya çıkacak insanlardır. Onlar başakları sobada kuruturlar, demetlerdeki ekin tanelerini ayırırlar. Böylelikle yiyecek yığarlar, demiş.

Alp dede, o saban süren adamı götürüp yerine koymuş. O saban süren daha sonra kaybolmuş. Alp dede Adem'den doğmuş imiş.

Sak-Sok[86]

Yeşegen, di ir belen hatın. Alarnıñ ber ulı belen ber kızı bulgan. Bolar dus yeşemegenner, vak-töyek arkasında da yış kına talaşkannar, hetta sugışkannar da. Bu hel enileren bik borçıgan. Ul alarnı dus yeşerge ügetlese de, balaları anı tıñlamagannar.

Ber könne ire urmanga avga kitkeç, hatını namaz ukıy başlagan. Balalar şul vakıt timer uk tabıp, şunıñ öçen tartkalaşa başlagannar, annan sugışırga totıngannar. Alar enilerene namaz ukırga komaçavlagannar. Enilere çıgırınnan çıkkan, alarnı: "Sak-sok bulgız!"- dip kargagan. Şul uk minutta balalar koşka everelgenner. Namazdan soñ enilere kılgan éşene ükenep yılıy başlagan. Balaları anıñ yanına oçıp kilep, gafu itüven ütengenner. Enilere gafu itken, lekin balaları iske hellerene kayta almıyça, koş bulıp kalgannar.

Alar hezer de urmanda yeşiler, tik berge tügel iken. Aralarında biyek tav toru sebeple, alar ber-berleren küre almıylar, tavışların gına işeteler iken.

Tönneren alarnıñ tavışların işeterge mökin iken. Berse: "Sak!"- dip kıçkıra. İkençese: "Sok!"- dip cavap bire. Alar keşe küzene kürenmiler.

Kayvakıt alar enilereneñ kargışı turında, üzlereneñ koş bulıp everelülere turında cırlar cırlıylar iken.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

86. Sak-Sok

Eskiden bir kadın ile bir adam yaşamışlar. Onların bir oğulları ile bir kızları varmış. Bu çocuklar dost olarak yaşamamışlar. Ufak tefek sebeplerden dolayı sık sık

[86] Gıyleceddinov, age. s. 252

dalaşmışlar, hatta kavga etmişler. Bu durum annelerini çok üzmüş. Anneleri, onlara dostça yaşamalarını öğütlese de çocukları onu dinlememişler.

Bir gün kocası ormana avlanmaya gittikten sonra kadın namaz kılmaya başlamış. Çocuklar o sırada demir bir ok bulup onun için dalaşmaya başlamışlar, sonra kavga etmişler. Annelerinin namaz kılmasına müsaade etmemişler. Anneleri ise kendini tutamaz hale gelmiş. Onları "Sak-Sok olun!" diye kargışlamış. Çocuklar hemen o dakikada kuşa çevrilmişler. Namazdan sonra anneleri yaptığı işe pişman olup ağlamaya başlamış. Çocukları onun yanına uçup gelerek, annelerinin onları affetmesini rica etmişler. Anneleri affetmiş ama çocuklar eski hâllerine dönememişler, kuş olarak kalmışlar.

Onlar şimdi de ormanda yaşarlar, yalnız birlikte değil. Aralarında büyük bir dağ durduğu için onlar birbirlerini göremezler, sadece seslerini işitirlermiş.

Geceleri onların seslerini işitmek mümkünmüş. Birisi "Sak!" diye bağırırmış. İkincisi "Sok!" diye cevap verirmiş. Onlar insanların gözüne görünmezler.

Bazı günler annelerin kargışı ve kendilerinin kuşa çevrilmeleri hakkında şarkılar söylerlermiş.

İgeleksez Ugıl[87]

Kayçandır bik boringı zamanda bezneñ avılda şundıy hel bulgan.

Avıl kırıyındagı cimerek öyde yalgız karçık yeşegen. Anıñ ber ulı bar iken. Ul çiber, gayet köçle bulgan, emma usal yulbasarlık belen şögıllengen. Bervakıt olı yulda ozak sukbaylanıp yöregennen soñ, ézerleklevden kaçıp, karañgı tönde enise işegen şakıgan. Enise, erlep, kererge röhset birmegeç, açuvı çıkkan ulı köç belen berep kergen de, pıçak küterep anasına taşlangan. Emma enise kotoçkıç kargav süzlere eytep ölgergen hem merhemetsez yeget şul uk minutta bilene hetle cirge iñep taşka eylengen.

Şul vakıttan alıp eniler süz tıñlamıy torgan balaların kargalgan keşe sını yanına alıp kileler de:

-Tıñlamasagız, sez de şul helge kalırsız,- dip eyteler iken.

---

[87] Gıyleceddinov, age. s. 252

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

87. Hayırsız Oğul

Ne zamandır bilinmez, bu olay çok eski zamanlarda bizim köyde olmuş.

Köyün dışındaki harabe bir evde tek başına bir nine yaşarmış. Onun bir oğlu varmış. Oğlan, yakışıklı ve gayet güçlüymüş. Ama haydutluk ederek yaşarmış. Bir gün büyük bir yolda serseri bir şekilde dolaştıktan sonra kendini takip edenlerden kaçıp, karanlık bir gecede annesinin kapısını çalmış. Annesi onu azarlayıp içeri girmesine izin vermeyince, öfkelenen oğlu, kapıyı zorlayarak içeri girmiş ve bıçağı çekip annesinin üzerine atılmış. Ama annesi, oğlunu korkunç kargış sözleri ile kargışlayıvermiş ve merhametsiz yiğit hemen o dakika beline kadar toprağa batıp taşa dönmüş.

O zamandan beri annelerinin sözünü dinlemeyen çocukları, kargışlanarak taşa dönen adamın yanına getirirlermiş ve "Dinlemezseniz siz de şu hâle gelirsiniz." derlermiş.

Kilen Tavı[88]

Evvel zamanda Ufa yılgası buyındagı avılda ber kız yeşegen, di. Üsep buyga citken. Üzeneñ uñganlıgı, çiberlege belen dan kazangan. Vakıtı citkeç, üze telegen yegetke kiyevge de çıkkan. Emma kaynanası bik usal iken monıñ. İre öyde yuk vakıtta törle sıltav tabıp gel monı biterli iken. Kilen anıñ ceber-zolımına tüze almagan. Ufa yılgasına su alırga töşken de:

-Şul kader kimsetelep yeşegençe, taş bulıp katıp kalsamçı,- dip telek telegen. Şunnan Ufa yılgasınıñ biyek yarına kilep citüve bulgan, taş sınga everelep katıp kalgan. Çınnan da, bezneñ avıldan yırak tügel Ufa yılgasınıñ yarında ber taş kalkıp tora. Ul çilek-köyente kütergen kız sınına ohşap tora. Halık anı "Kilen tavı" dip atıy.

[88] Gıyleceddinov, age. s. 253

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

88. Kilin Dağı

Evvel zamanda Ufa nehri kıyısındaki bir köyde bir kız yaşamış. Büyüyüp genç kız olmuş. Kız, çalışkanlığı ve güzelliğiyle şan kazanmış. Vakti gelince istediği bir yiğitle evlenmiş. Ama onun kaynanası çok kötüymüş. Kocası evde yokken türlü bahaneler bulup her zaman onu utandırıp azarlarmış. Gelin onun zorlamasına ve zulmüne dayanamamış. Bir gün Ufa nehrine su almaya indiğinde,

-O kadar aşağılanarak yaşayacağıma, taş olup kalsaydım, diye dilek dilemiş. Daha sonra Ufa nehrinin büyük yarına gelir gelmez taş heykele dönüvermiş. Gerçekten de bizim köyden uzak olamayan Ufa nehrinin kıyısında, bir taş dikilip durur. O, kova ve saka sırığı taşıyan kız heykeline benzer. Halk ona "Kilin dağı" der.

Ana Yörege[89]

Borın-borın zamanda bulgan, di, ber ir. Ul üzeneñ hatının bik yaratkan, hatını ni telese, şunı üti torgan.

Könnerden ber könne hatını bu keşege eyte iken:

-Sin mine yaratam da yaratam diseñ, eger yaratuvıñ çın bulsa, bar, miña anañnıñ yöregen kisep alıp kil, şunda sineñ süzeñe işanırga bulır,- digen.

Tege ir bu süzlerne işetkeç bik kaygırgan, nihel itsen, yaratkan hatınınıñ telegen üterge bula. Cıyına da kite bu gaziz enkese yanına. Kere de, karañgı tönne enkeseneñ yöregen kisep alıp, uçına yomarlap, yögere-yögere kayta yaratkan hatını yanına. Yulda kaytkanda abınıp yıgılgan, di, bu. Şul vakıtta kulındagı yörek telge kilep:

-Ulım, bik katı yıgıldıñ bugay, kay cireñ avırttı?- digen.

[89] Gıyleceddinov, age. s. 253

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

B. Ölüm ve Ölü

89. Ana Yüreği

Çok eski zamanda bir adam varmış. O adam karısını çok sever, karısı ne isterse onu yaparmış.

Günlerden bir gün kadın, bu adama şöyle söylemiş:

-Sen her zaman bana, seni çok seviyorum, der durursun. Eğer sevgin gerçekse git, bana annenin yüreğini kesip getir. Senin sözüne o zaman inanırım.

Adam bu sözleri işitince çok üzülmüş, ama ne yapsın? Sevdiği kadının isteğini yerine getirmeli. Hazırlanıp mübarek annesinin yanına gitmiş. İçeri girmiş, karanlık gecede anacığının yüreğini keserek avucunda yumru yapıp sevdiği kadının yanına gitmek için koşmuş. Dönerken yolda sendeleyip düşmüş. O sırada elindeki yürek dile gelip,

-Oğlum, pek sert düştün, neren ağırdı? demiş.

Ananıñ Balaga Şefkatennen Başsız Tene Telge Kiler[90]

Ber zamannı dönyada ber matur kız bulgan, di. Ber yeget aña gaşıyk bulgan. Şulhetle yaratkan, sargayıp kipken, temam şaşar derecege citken, emma lekin kız, üzeneñ maturlıgına masayıp, şul derecede tekebber bulgan, di, yegetneñ mehebbetennen barı tik köle gene iken, di. Yeget bik yalınıp, bik yalbarıp yödetkeç, kız aña ahırında berkönne yılmayıp kölgen de:

-Yaratam da yaratam diseñ, eyt alaysa, kaysıbızını kübrek yaratasıñ: anañımı, mineme? –digen.

Kıznıñ berençe mertebe üzene şundıy matur yılmayuın kürgeç, yeget temam iserep:

-Sine,-digen.

-Niçek yaratasıñ?

Yeget:

-Tenemme bar, canımmı bar- bar da sineñ irkeñde,- digen.

Şunda bu salkın matur aña eytken:

---

[90] Gıyleceddinov, age. s. 253-254

-Işanmıym, alay mine anañnan artık yaratsañ, bar hezer kaytıp, anañnı suy da başın minem aldıma kiterep kuy, - digen.

Yeget, yeşen sukkan kebek, aptırap katıp kalgan. Annarı:

-Kızgan mine!-dip anıñ karşına tezlengen. Tik salkın matur anıñ sayın yözen yugarırak kütergen:

-Mene kürdeñme hezer möhebbeteñneñ buş süz ikenlegen!- dip şarkıldap ber kölgen de añardan bötenley yöz çöyerep, borılıp yulına kitken.

Yeget nişlerge de belmegen. Üzeneñ izüleren yırtıp ayırgan:

-Yuk, minem möhebbetem buş süz tügel! Buş süz tügel! –dip kıçkırgan da, tezlengen cirenneñ sikerep torıp, öyene yögergen.

Ul inde bu vakıtta temam şaşkan bulgan, keşeler anıñ tilergen kıyafette şulay yolkına-yolkına kıçkırıp, öyene kaytıp barganın kürgenner.

Hem ul şul tönne söygeneneñ kaprizı hakına üzeneñ ahmaklıgı belen dönyada bulmagan ber zur cinayet éşlegen: anasın suygan, başın kisep algan, kulına kütergen de söyeklese yanına aşıkkan. Çıgıp bara iken, anasınıñ gevdesene sörtenep yıgılgan.

Yıgılıp, "uf!" diyerge ölgermegen, şunda uk anasınıñ başsız gevdese telge kilep, añardan:

-Kaysı cireñ avırttı, balam?- dip soragan.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

B. Ölüm ve Ölü

90. Annenin Çocuğuna Şefkatinden Başsız Teni Dile Gelir

Eski zamanlarda dünyada güzel bir kız varmış. Bir yiğit ona âşık olmuş. Kızı o kadar sevmiş ki sararıp solmuş, şaşılacak hâle gelmiş. Ama kız güzelliği ile öylesine gururlanır ve kibirlenirmiş ki yiğidin aşkına yalnızca gülermiş. Yiğit çok yalvarıp yakarıp kızı canından bezdirince, bir gün kız ona gülümsemiş ve şöyle demiş:

-Her vakit seni çok seviyorum dersin. Söyle öyleyse, hangimizi daha çok seviyorsun: anneni mi, beni mi?

Kızın ilk defa kendisine böyle gülümsediğini görünce yiğit tamamen sarhoş olup,

-Seni, demiş.

-Nasıl seviyorsun?

Yiğit,

-Tenim mi var, canım mı var, hepsi senin elinde, demiş.

O anda bu soğuk güzel ona,

-İnanmıyorum. Eğer beni annenden çok seviyorsan, git anneni kes ve başını benim önüme getirip koy, demiş.

Yiğit, yıldırım çarpmış gibi donup kalmış. Ondan sonra,

-Acı bana! deyip kızın karşısında diz çökmüş. Yalnız soğuk güzel, yüzünü daha da yukarı kaldırıp,

-İşte gördün mü aşkının boş söz olduğunu! diye kahkahayla gülmüş, ondan yüz çevirip, dönüp yoluna gitmiş. Yiğit ne yapacağını bilememiş. Gömleğinin yakalarını yırtmış, diz çöktüğü yerden sıçrayıp kalkarak evine koşmuş.

O anda tamamen şaşkına dönmüş imiş. İnsanlar onun delirmiş hâlde, kavga ede ede, bağıra bağıra eve gittiğini görmüşler.

Yiğit o gece sevdiğinin kaprisi ve kendi ahmaklığı yüzünden dünyada görülmedik bir hainlik yapmış: Annesinin başını kesmiş, eline alıp sevgilisinin yanına gitmek için acele etmiş. Çıkıp giderken annesinin gövdesine sürtünüp düşmüş.

Düşünce "Of!" der demez, orada annesinin başsız gövdesi dile gelip ona,

-Neren ağırdı, yavrum? diye sormuş.

Biler Hanı Hezinese[91]

Biler patşası bik bay bulgan. Anıñ sugışıp algan hezinese çiksez iken. Ul baylıklı üzennen kalgan balalarınıñ saklap tota alularına ışanmagan. Şunnan soñ ul ber biyek bagana kuydırgan. Şul bagana astına ber bülme yasatıp, böten baylıgın şuña töşerep, efsen ukıp, biklep kuygan. Ul baylık hezer de şunda yata, di.

[91] Gıyleceddinov, age. s. 254

Kayber keşeler, ul hezinene alırga niyetlep, cir astına töşkelegenner. Alar hezinege yakınayu belen, hezine yanında ber kara ét kürene iken. Ul ét hezinene urlarga kilüçelerge taşlana, étneñ kotoçkıç kıyafete hem tavışı karaklarnı borılıp kiterge mecbur ite iken. Şulay itep, hezine alırga baruçılar, ét tavışınnan kurkıp, kire kaytalar iken de, kaytkaç, gakıldan yazalar iken, di.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

N. Hazineler

91. Biler Hanının Hazinesi

Biler padişahı çok zenginmiş. Onun savaşarak kazandığı hazinesi sınırsızmış. Padişah zenginliğini çocuklarının koruyacağına inanmamış. Bu yüzden büyük bir sütun arkasında oda yaptırtarak bütün zenginliğini oraya koydurtup, efsun okuyup kapıyı kilitlemiş. O zenginlik şimdi de orada yatar.

Bazı insanlar, hazineyi almaya niyetlenip yer altına inmişler. Onların hazineye yaklaşmasıyla hazinenin yanında kara bir köpek görünürmüş. O köpek hazineyi çalmaya gelenlerin üzerine atılırmış, köpeğin korkuç sesi ise hırsızları gitmeye mecbur edermiş. Böylelikle, hazineyi almaya gidenler köpeğin sesinden korkup dönerlermiş ve dönünce de akıllarını kaybederlermiş.

Elmemet Çokırı[92]

"Elmemet" digen süz Elmöhemmet digen isemnen kalgan bulsa kirek. Çönki şul çokır başındarak Elmöhemmet isemle ber bik bay keşe torgan. Anıñ altın-kömeşlere, çiksez küp bulıp, miçkege tutırıp kuyılgan imeş. Bu avıl yav kilü kurkınıçı astında kala başlagaç, Elmöhemmet üzeneñ bar baylıgın, doşmanga kaldırmas öçen, miçkese belen tegeretep, Kızıl yardan Şuşma suvına salgan. Küp zamannar ütkennen soñ, bu altın şunda kalıp cenlengen de, telese nindi suretke kerep, cir östene çıgıp yöri başlagan, imeş.

Möhemmetkerim babay, yeşrek vakıtta, Kızıl yar östene éşke bargaç, anı sudan ber kızıl ügez çıgıp kugan da şunda huşsız bulıp yıgılgan. Üzeneñ kalgan gomeren telsez-sañgırav bulup ütkergen, dip söyliler.

---

[92] Gıyleceddinov, age. s. 254-255

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

N. Hazineler

92. Elmemet Çukuru

"Elmemet" kelimesi Elmuhammet isimden kalmış olmalı. Çünkü o çukurun yanında Elmuhammet isimli çok zengin bir adam yaşamış. Onun altın ve gümüşleri çok fazlaymış ve bunlar fıçıya konularak saklanırmış. Bu köy düşman ordusunun tehdidi altında kalmaya başlayınca, Elmuhammet, zenginliğini onlara bırakmamak için fıçısıyla Kızıl yardan, Şuşma deresine bırakmış. Güya, altın epey zaman burada kaldığı için ona cinler sahiplenmişler ve onlar dilediklerinde herhangi bir şekle girip yeryüzüne çıkarak dolaşmaya başlamışlar.

Muhammetkerim dede gençken Kızıl yar üzerinde çalışmak için oraya gittiğinde, sudan çıkan kızıl bir öküz onu kovmuş, o da bayılıp oraya düşmüş. O, kalan ömrünü sağır ve dilsiz olarak geçirmiş, derler.

Kert Tavı[93]

Kert tavı digen cirde hezine kümelgen. Hezine cir astında ber yöz ille- ike yöz yıl yatsa cenlene, anı kemge atap kümseler, ul hezine kümelgen urında keşelerge şul nerse kürene başlıy, imeş: ye töynelep taşlangan bala, ye sarık betiye, ye sarık üze. Ul örek, cen, bala tavışı çıgarıp yılıy, ye sarık tavışı çıgarıp beéldi. Şul urında, yagni hezine yatkan cirde kürengen eyberne (eytik, sarıknı) çalsañ, ul hezinege iye bulırga mömkin, imeş.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

N. Hazineler

93. Kert Dağı

Kert dağı denilen yere hazine gömülüymüş. Hazine yer altında yüz - yüz elli yıl kaldıktan sonra, ona cinler sahiplenirmiş. Güya, ona kimin ismini verip gömmüşlerse, hazinenin gömüldüğü yerde o görünmeye başlarmış; ya bohçalanıp atılmış çocuk ya kuzu ya da koyun. O hortlak, cin, çocuk sesi çıkarıp ağlar veya

[93] Gıyleceddinov, age. s. 255

koyun sesi çıkarıp melermiş. Güya, orada, yani hazinenin gömüldüğü yerde, görünen şeyi (mesela koyunu) kesersen hazineye sahip olmak mümkün olurmuş.

İdelneñ Akbikene Urlavı[94]

Şirbetle yılgasınıñ yarında kayçandır ber zur şeher bulgan. Anda üzeneñ sarayında ber bay hem behetle han yeşegen. Hannıñ hatını bik osta hem kurkısız siherçe bulgan. Ul Fatıyma dip atalgan. Hannıñ Akbike isemle berdenber matur kızı bulgan. Kızga bik küplerneñ mehebbete töşe, lekin, siherçe Fatıymadan kurkıp, sarayga alarnıñ berse de yakın kile almıy. Tik bahadir İdel gene añardan kurıkmagan, hem üzeneñ köçen tuplagan da, ul saraydan Akbike maturnı urlap kitken. Eniseneñ katgıy reveşte talep itevene karamastan, İdel anıñ kızın kire kaytarıp birmegen. Şunnan soñ Fatıyma urlavçıga (İdelge) katı açulana, aña öre, anıñ östene tökere hem kaherlep, İdelne üz yanınnan kuvıp cibere. Hezer inde İdel Fatıymadan kurkıp, bügenge köndege yüneleşene kilep urnaşkan, lekin hannıñ kızın kire kaytarıp birmegen. Élekke urında İdelneñ tik buş yarları gına kalgan. Şirbetle avılı yanındagı biyek yarlar ene şul boringı zamannarda üz urınınnan küçken İdel yılgasınıñ yarları bulıp toralar, di.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

94. İdil'in Akbike'yi Kaçırması

Çok eski zamanlarda Şirbetli nehrinin yanında büyük bir şehir varmış. Oradaki sarayında, zengin ve talihli bir han yaşamış. Hanın karısı usta ve korkusuz bir sihirbazmış. Onun ismi Fatma imiş. Hanın Akbike adında, bir tanecik güzel bir kızı varmış. Kıza pek çok kişi âşık olmuş; lâkin sihirbaz Fatma'dan korktukları için onların hiçbiri sarayın yakınına bile gelememişler. Yalnız bahadır İdil ondan korkmamış, gücünü toplamış ve saraydan Akbike'yi kaçırıp götürmüş. Annesinin kesinlikle geri istemesine karşın, İdil Akbike'yi götürüp vermemiş. Bu yüzden Fatma hırsıza (İdil'e) çok öfkelenmiş; ona üfürmüş, üzerine tükürmüş ve beddua edip İdil'i yanından kovmuş. İşte o zamandan sonra İdil, Fatma'dan korkup bugünkü yatağına

[94] Gıyleceddinov, age. s. 255

gelip yerleşmiş, ama hanın kızını geri vermemiş. Eski yatağında İdil'in yalnız boş kıyıları kalmış. Şirbetli köyü yanındaki büyük yarlar, işte o zamanlarda yatağından göç eden İdil nehrinin eski kıyıları imişler.

İske Kama[95]

Kamanıñ hezerge tamagınnan öç çakrımlap yıraklıkta anıñ evvelge éze saklangan, şunı İske Kama dip yörteler. İske Kamanıñ yüneleşe İdelge yeneşe bulgan. Şundıy rivayet bar: Kama tamagı tiresende, uñ yakta berniçe tatar avılı bulgan. İmeş, İske Kama başlangan urında ber yeget suga batkan. Anıñ enise siherçe bula. Ul ulı batkan yılgaga açulanıp, anı kargap efsen ukıgan da Kamaga kızgan taba taşlangan. Şunıñ arkasında Kama ikençe yüneleş algan hem, İdelden ayırıp toruçı cirne yırıp, turıdan İdelge aga başlagan.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

95. Eski Kama

Kama'nın şimdiki boğazından üç kilometre uzaklıkta eski yatağı varmış. Oraya Eski Kama derler. Eski Kama'nın yatağı İdil'e yakınmış. Eski Kama boğazı çevresinde, sağ tarafta, birkaç Tatar köyü varmış. Güya Eski Kama'nın çıktığı yerde bir yiğit suya batmış. Onun annesi sihirbazmış. O, oğlunun suya battığı nehre öfkelenip, onu kargışlamış; efsun okumuş ve Kama'ya, kızdığı nehre, atmış. Bu nedenle Kama başka yöne yönelmiş ve onu İdil'den ayıran toprağı delerek doğrudan İdil'e akmaya başlamış.

Töpsez Kül[96]

Bezneñ avıldan yırak tügel bik matur ber kül bar. Ul tüm-tügerek, tiresende zifa kamışlar üse. Ber yagında kalkulıta iske zirat. Yazların anda çiye agaçları şav çeçekte utıra.

---

[95] Gıyleceddinov, age. s. 255
[96] Gıyleceddinov, age. s. 256

Élek zamannarda kül urınında avıl urnaşkan bulgan, dip söyliler. Bay hem tuk tormışlı bulgan anda yeşevçeler. Yortları nık, biyek koymalar tomalap tora, di, alarnı. Ber zaman avılga heyerçe kart kilep kergen. Üze aç, talçıkkan, ayakların köçke österi iken. Ber kapkanı şakıgan- cikerengenner, ikençesende cavap ta birmegenner, öçençesende étten talatkannar. Kart avıldan köç-hel belen çıkkan da kalkulıkka mengen, can açısı belen avılnı kargagan. Şul uk minutta avılnı cir yotkan hem anıñ urınında kül hasil bulgan. Bu heyerçe Hozır İlyas bulgan, imeş. Şunnan kalgan bü tügerek kül. Anı "Töpsez kül" dip yörteler, çönki su kerep bulmıy, suvıra, diler.

Döresme-yukmı, emma kayberevler: "Hezer de irteleren külden tavışlar işetele, anda eteçler kıçkıra",-dip söyliler.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

96. Töpsiz Göl

Bizim köye yakın güzel bir göl var. Göl yusyuvarlaktır, çevresinde de biçimli kamışlar büyür. Bir yanındaki plâtoda eski bir kabristan var. İlkbahar aylarında oradaki kiraz ağaçları baştan ayağa çiçeklerle bezenir.

Eski zamanlarda gölün yerinde bir köy varmış, diye söylerler. Orada yaşayanlar zenginmişler ve karınları tokmuş. Evlerini, sağlam ve büyük tahta duvarlar kapatırmış. Bir gün köye yaşlı bir dilenci gelmiş. Dilenci, aç ve yorgun düşmüş, ayaklarını güçlükle sürüyormuş. Bir kapıyı çalmış, bağırmışlar; ikincisinde cevap bile vermemişler; üçüncüsünde köpeğe ısırtmışlar. İhtiyar köyden güçlükle çıkmış ve plâtoya tırmanıp can acısıyla köyü kargışlamış. Hemen o dakikada köy yere batmış ve onun yerinde göl meydana gelmiş. Güya, bu dilenci Hızır-İlyas imiş. Bu yuvarlak göl bundan kalmış. Onu "Töpsiz göl" diye adlandırırlar. Çünkü su girer girmez onu emiyor.

Doğru mu değil mi bilinmez, ama bazıları "Şimdi de sabah erken vakitlerde gölden sesler işitilir, orada horozlar öter." diye söylerler.

Tüben Ornı Su Basu[97]

Nindider ber uzgınçı kart ber bayga kerep yunırga su soragan. Bay moña su birmegen. Şunnan tege kart bolarnı karap çıgıp kitken. Keçkene gene ber bolıt kilep bik katı yañgır yavgan hem avılnı agızıp kitken, imeş.

Şunda baynıñ hatını yarga yözep çıkkan, di, anıñ kulında ber altın teñkese bulgan. Ul hatınnıñ bik nık aşıysı kilgen, tik aşarga bernerse de tapmagan. Ozak ézlegeç, ber alabuta tabıp aşagan da bolay digen:

-Alabuta aş iken, altın taş iken.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

97. Töben Or'nu Suyun Basması

Bir gün ihtiyar bir yolcu, köyün en zengin kişisinin evine gidip yıkanmak için su istemiş. Zengin adam buna su vermemiş. Bu yüzden o ihtiyar, bunları kargışlayıp çıkıp gitmiş. Küçücük bir bulut geldikten sonra, çok şiddetli bir yağmur yağmış ve köyü önüne katıp götürmüş.

Bir süre sonra zengin adamın karısı yüzerek kıyıya çıkmış. Onun elinde bir altın parası varmış. O kadın çok acıkmış ve yemek yemek istemiş. Yalnız yiyecek bir şey bulamamış. Uzun süre arayınca bir kara pazı bulup yemiş ve şöyle demiş:

-Kara pazı aş imiş, altın ise taş imiş.

Urazlını Cir Ubu[98]

Bereze avılında kart babaylar telende söylengen, Öşkete avılında kart babaylar telende "bik dörest" dip söylenelgen iske süz- babaylar süze bu. Öşkete belen Bereze arasında zur yılga bar. Öşketege yul yılga arkılı bara. Yuldan könyakta- yugarırak- öç yöz sajin çaması Öşkete yakta, yılga yanında bik tiren, kornı, susız çokırlar küp, sulıları da bar. Bu urında ber avıl bulgan. Anıñ iseme Urazlı bulgan, diler. Bu avıl üze möselman avılı bulgan, diler. Hikeyet kılalar: kiçten avıllarına ber sailçe kilep yoklarga fatir sorap yörgen. Hiç berev kertmegen, meger ber yalgız

[97] Gıyleceddinov, age. s. 256
[98] Gıyleceddinov, age. s. 256-257

karçık, röhset kılıp kertken. Lekin ul sailçe karçıkta tön yoklamagan, çıgıp kitken. Karçıkka eytken:

-Sin irtege öyle citmi öyeñnen çıkma, tavış-gavga işetseñ de,- digen.

İrten koyaş çıgıp küterelgende, hayvannar bakıra, étler ulap öre, eteçler kıçkıra başlagan. Ademner tavışı küterelgen. Şul arada tuzannar oçıp, avılnı cir upkan. Karçık terezeden gene karap utırgan. Meger bu karçık kına öye belen kalgan, diler.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

98. Yerin Urazlı'yı Yutması

Bu, Bereze köyünde ihtiyar dedelerin söylediği, Öşkete köyünde ihtiyar dedelerin "pek doğru" diye onayladıkları eski bir olaydır; dedelerimizin sözüdür. Öşkete ile Bereze arasında büyük bir nehir var. Öşkete'ye yol nehre çaprazlama varır. Yolun güneyinde, daha yukarıda, tahminen üç yüz sajen Öşkete tarafında, nehrin yanında çok derin, kuru ve susuz çukurlar vardır, çukurların sulu olanları da mevcuttur. Bu alanda bir köy varmış. Köyün ismi Urazlı imiş. Bu köy Müslüman köyüymüş. Derler ki akşamleyin köye bir dilenci gelip uyumak için ev istemiş. Köylülerin hiçbiri onu içeri almamış. Sadece bir ihtiyar kadın izin verip içeri almış. Lâkin o dilenci, gece ihtiyar kadında uyumamış, çıkıp gitmiş. Kadına şöyle söylemiş:

-Sen ses- gürültü işitsen de yarın öğle olmadan evinden çıkma.

Sabahleyin güneş doğup ufukta yükseldiğinde, hayvanlar bağırmaya, köpekler uluyup ürümeye, horozlar ötmeye başlamışlar, insanların sesleri yükselmiş. O arada tozlar uçup, köy yere batmış. İhtiyar kadın pencereden bakıp oturmuş. Sadece bu ihtiyar kadın ile evi kurtulmuş.

Recep Babay Çişmese[99]

Recep babay Şehri Bolgardan üzeneñ nesele-ıruları belen çıgıp kitep, hezerge Recep avılınıñ köngçıgış yagına, avıldan dürt çakrım çaması çitte, ul çakta kara kalın urman bulgan ber urınga kilep tuktagan iken.

[99] Gıyleceddinov, age. s. 257

Ul sav-selamet şul urınga kilep citüvene bik söyenep, hodaga şöker secdese kılmakçı bulıp, teharet alırga su ézlegen. Añar Hozır galeyhisselam kilep selam birep:

-İnde sineñ tuktıy torgan urınıñ şunda,- dip eytken. Şunnan soñ Recep babay, hodaga zarilık telep, şul cirden çişme çıgaruvın soragan, di. Hoda, anıñ telegen kabul itep, kara urman éçennen çişme çıgargan, di. Bu çişmeneñ suvı bik saf, kömeş kebek yaltırap, kıybla yagına taba aga başlagan. Recep babay şunnan, berençe mertebe teharet alıp, namaz ukıp, hodaga şöker secdese kılgan, di. Mene şunıñ öçen bu çişme Recep baba çişmese dip atalgan, di. Bu çişmeden hasil bulgan yılga da Recep yılgası dip atalgan, di.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

99. Recep Dede Çeşmesi

Recep dede kendi soyu sopuyla Bulgar şehrinden çıkıp, şimdiki Recep köyünün doğu tarafına, köyden tahminen dört kilometre uzak ve o zamanda sık ve kara ormanlık olan bir yere gelip durmuş imiş.

O, sağ salim oraya gelmesine sevindiği için Allah'a şükür namazı kılmak istemiş ve abdest almak için su aramış. Hızır aleyhisselâm gelip ona selam vermiş:

-Şimdi senin duracağın yer burası olsun, demiş. Bundan sonra Recep dede, Allah'a yalvarıp oradan çeşme çıkarmasını istemiş. Allah onun dileğini kabul etmiş ve kara ormanın içinden çeşme çıkmış. Bu çeşmenin suyu çok safmış ve gümüş gibi parlayarak kıbleye doğru akmaya başlamış. Recep dede sonra abdest alıp, namaz kılıp Allah'a şükretmiş. İşte bunun için bu çeşme Recep dede çeşmesi diye adlandırılmış. Bu çeşmeden meydana gelen nehre ise Recep nehri denilmiş.

Rabiga Gölü[100]

Rabiganıñ çitmeş şekerte bulgan. Alar Bolgardan Bilerge barıp yöregenner. Rabiga, hacga barırga cıyınganda, teharet alırga su taba almagan. Şunnan hoday

[100] Gıyleceddinov, age. s. 257

tegalege yalvarıp soragan iken, şunda uk saf sulı ber tiren kül barlıkka kilgen, ul külne hezer de Rabiga küle dip yörteler.

Kül suvında teharetlenep, hacga cıyınganda gına, Kegbetulla üze anıñ yanına kilgen.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

100. Rabia Gölü

Rabia'nın yetmiş tane talebesi varmış. Onlar Bulgar şehrinden Büler'e yürüyerek giderlermiş. Rabia, hacca gitmek için hazırlanırken abdest almak için su bulamamış. Bu nedenle Allahütealâ'ya yalvarıp su istemiş. Hemen saf sulu, derin bir göl ortaya çıkmış. O göle günümüzde de Rabia gölü denir.

O gölün suyunda abdest alıp, hacca gitmek için hazırlanınca Kabetullah'ın kendisi onun yanına gelmiş.

Yahya Hezret[101]

Yahya hezret Şeke avılınıkı bulgan. Anıñ perilere bulgan, imeş. Ul köndez, Ufaga barıp, öyle namazın ukıp kayta torgan bulgan.

Ber zamannı Yahya hezretneñ hatını avırgan, kış köne, hem eyte iken:

-İh, kura cilege aşıysım kile!- dip.

Yahya hezret monı işetken hem:

-Min siña kura cilege tabırmın, ber keşege de eytme!- digen. Yahya hezret şulay dip tırıs totıp iden astına töşep kitken hem berazdan, tutırıp kura cilege cıyıp mengen.

Hatını bik kuvanıp aşagan hem tazargan. Hatın bu serne saklıy almagan. "Berevge de söyleme!"- dip, ber karçıkka söylegen.

Şunnan ikençe könne Yahya hezret hatınına eytken:

-Sin serne çişkenseñ iken, min irtege ülem. Min ber doga kılıp kaldıram, avılda kırık yıldan soñ ut çıgar, digen.

---

[101] Gıyleceddinov, age. s. 257-259

Kırık yıl ütkeç, Şeke avılı buydan-buyga yanıp çıkkan. Şunnan keşeler eytkenner:

-Yahya hezretneñ dogası betken iken, dip.

****

Yahya hezret munçaga kergen vakıtında hatınına ber de ayagın kürsetmi torgan bulgan. Berkönne hatını, munçaga kergeç, anıñ ayagın kürgen. Anıñ tepiye cen tepiye iken, kıp- kızıl bulgan. Şunnan Yahya hezret hatınınıñ bu éşen yaratmıyça:

-Minem gomeremne kıskartuga sebep buldıñ,- digen.

****

Yahya hezret üzene hezmetke diyülerne yallagan, di. Lekin bu diyülerge ul ber de éş citkere almagan. Şunnan soñ anıñ diyülere:

-Éşeñ bulmagaç, nige bezne yalladıñ,- dip, Yahya hezretne kıynap kitkenner.

****

Ber vakıtnı, Yahya hezret kırınıp utırganda, anıñ pıçagı töşep yugala. Ul anı ézşep-ézlep karıy, taba almıy. Könner üte, pıçak haman tabılmıy. Könnerneñ berende Yahya hezret üzeneñ cennereneñ cıyılışın cıya. Cıyılışka böten cenner diyerlek cıyılgan, tik ber kart cen gene kilmi kalgan. Yahya hezret anıñ artınnan ber cenne cibere:

-Bar, nige kilmegen, belep kil!- di. Anısı barsa, tege kart cen çirlep yata, di.

-Minem küzem kürmi, -digen ul. Şunnan Yahya hezret barıp bu cenneñ küzen açıp karasa, şunda üzeneñ pıçagı yatkanın kürgen. Bu kart cen anıñ kırınganın östel astında karap utırgan bulgan. Şul çakta kırına torgan pıçak anıñ küzene kerep kitep, Yahya hezret pıçagın taba almagan iken.

****

Yahyanıñ Fatiha isemle kızı bulgan. Ul kızın ber kiçne Troitskiga kunakka alıp kitken, irten kitererge üzeneñ şekertlerne kuşkan. Yahyanıñ şekertlere Fatihanı Şekeneñ Şem tübese digen cirge hetle alıp kaytkannar, lekin Şem tübesene citkeç kene eteç kıçkırıp cibergen. Şekertler:

-Hezer bezge yaramıy, bar üzeñ kaytıp cit inde, -dip, Fatihanı Şem tübese östene töşerep kaldırgannar. Şunnan ul Şekege ceyevlep kaytkan, di.

****

Yahya hezret bervakıt kunaklar cıygan. Kunaklar öyde aşap-éçep utıralar iken. Şul vakıtnı yahya hezret alarnıñ atların töz lapas tübesene menderep kuygan. Kunaklar atların kararga çıkkaç, alarnı töz lapas tübesende kürep bik gacepke kalgannar.

Kunaklar bülmede utırganda ésse, tınçu bula başlagaç, yortnıñ terezelere üzlerennen-üzlere açılıp kitken. Kunaklar hucanıñ bu hikmetlerene bik gaceplengenner, di.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

101. Yahya Hoca

Yahya Hoca Şike köyündenmiş. Güya onun perileri varmış. Yahya Hoca gündüz Ufa'ya gidip öğle namazı kıldıktan sonra dönermiş.

Bir gün, bir kış günü, Yahya Hoca'nın karısı hastalanmış. O,

-Ah, canım ahududu yemek istiyor, demiş.

Yahya Hoca bunu işitmiş ve "Ben sana ahududu bulurum, yalnız hiç kimseye söyleme!" demiş. Yahya Hoca böyle söyledikten sonra küçük bir kova alıp kilere inmiş. Biraz sonra ahududu dolu olarak yukarı çıkmış.

Karısı çok sevinerek yemiş ve iyileşmiş. Kadın bu sırrı saklayamamış. "Kimseye söyleme." diyerek olanları ihtiyar bir kadına anlatmış.

Dolayısıyla ertesi gün Yahya Hoca, karısına,

-Sen sırrı başkasına açmışsın, ben yarın ölürüm. Ben dua ettim, kırk yıldan sonra köyde yangın çıkar, demiş.

Kırk yıl geçince Şike köyü baştan sona yanmış. Dolayısıyla insanlar,

-Yahya Hoca'nın duası tükenmiş imiş, demişler.

****

Yahya Hoca hamama girdiğinde karısına hiç ayağını göstermezmiş. Bir gün karısı hamama girdiğinde onun ayağını görmüş. Onun ayağı cin ayağı gibiymiş, kıpkırmızıymış. Ama Yahya Hoca karısının bu işini sevmemiş,

-Benim ömrümün kısalmasına sebep oldun, demiş.

****

Yahya Hoca kendisine hizmet etmesi için devleri çalıştırırmış. Lâkin o bu devlere hiç iş yetiştirememiş. Bu yüzden onun devleri,

-İşin yoktuysa niye bizi tuttun, deyip Yahya Hoca'yı dövüp gitmişler.

****

Bir gün Yahya Hoca tıraş olurken bıçağı düşer ve kaybolur. Hoca bıçağı arayıp durur, bulamaz. Günler geçer, bıçak yine bulunmaz. Günlerin birinde Yahya Hoca cinlerini bir araya toplar. Toplantıya hemen hemen bütün cinler gelmiş, yalnız ihtiyar bir cin gelmemiştir. Yahya Hoca onun ardından bir cin gönderir.

-Git, niye gelmemiş öğrenip gel! der. O gider ki ihtiyar cin hastalanmış yatıyor.

-Benim gözüm görmüyor, demiş o. Sonra Yahya Hoca gidip onun gözünü açıp bakmış ki bıçağı orada duruyor. Bu ihtiyar cin, onun tıraş olduğu masanın altında etrafa bakınıp duruyormuş. O sırada tıraş bıçağı onun gözüne girmiş. Yahya Hoca onu bu sebepten dolayı bulamamış.

****

Yahya'nın Fatiha adlı bir kızı varmış. Yahya, kızını bir gece Troitski'ye misafirliğe götürmüş. Talebelerine de kızını sabah erkenden getirmelerini emretmiş. Yahya'nın talebeleri Fatiha'yı Şike'nin Şem tepesi denilen yerine kadar getirmişler. Lâkin Şem tepesine ulaştıklarında horoz ötmüş. Talebeler,

-Buradan sonra devam etmek bizim için doğru değildir, kendin dönüp git, deyip Fatiha'yı Şem tepesi üzerine bırakmışlar. Bu yüzden o, Şike'ye tek başına gitmiş.

****

Yahya Hoca bir gün misafirlerini toplamış. Misafirler evde yiyip içip oturuyorlarmış. O sırada Yahya Hoca onların atlarını ahırın damına çıkarmış.

Misafirler atlarına bakmak için dışarı çıktıklarında, onları ahırın tepesinde görüp çok şaşırmışlar.

Misafirler odada otururken sıcak ve boğucu hava oluşunca, evin pencereleri kendi kendilerine açılmış. Misafirler ev sahibinin bu hikmetlerine pek şaşırmışlar.

Urazbehi[102]

Keçe Saltık avılında Urazbehi, Moradbehi, Enesbehi isemle izgeler yeşegen. Urazbehineñ hatını ber vakıt kış köne:

-Kura cilege aşıysım kile, -digen. Urazbehi, şöşlesen totıp, iden astına töşep kite hem berazdan çıgıp eyte:

-Bar, iden astına töş, lekin çıkkaç berevge de ni kürgeneñne söyleme,- di. Hatını iden astına töşep, tuygançı kura cilege aşap mene. Beraz vakıt ütkeç, bu serne ber dus hatınına söyli. Şunnan soñ Urazbehi eyte:

-Sin serne çişkenseñ, huş, di, çalmasın sala da çıgıp kite. Bu vakıtta öç keşe izge narat yanında kaber kazıylar iken. Keçe Saltıknıñ ber keşese kilep çıgıp:

-Kemge kaber kazıysız?- dip sorıy.

Tegeler:

-Urazbehige, -digeç, aptırap:

-İsen keşege nindi kaber ul?- dip kitep bara. Urazbehi berazdan üze kilep kaberge kerep yata da üle. Şunnan "İzge kabere" digen iseme tarala.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

102. Urazbehi

Küçük Saltık köyünde Urazbehi, Moradbehi, Enesbehi isimli evliyalar yaşarmış. Urazbehi'nin karısı bir kış günü:

-Canım ahududu yemek istiyor, demiş. Urazbehi şöşlisini eline alıp kilere inmiş ve biraz sonra yukarı çıkıp şöyle söylemiş:

-Git, kilere in. Ama çıktığında bir tek kişiye bile ne gördüğünü söyleme. Karısı döşemenin altına inip doyuncaya kadar ahududu yiyip yukarı çıkmış. Aradan

[102] Gıyleceddinov, age. s. 259

biraz zaman geçince, kadın, sırrını dostu olan başka bir kadına söylemiş. Bundan sonra Urazbehi,

-Sen sırrı başkasına söylemişsin, demiş ve sarığını atıp çıkıp gitmiş. Bu sırada üç kişi kutsal çam altında kabir kazıyorlarmış. Küçük Saltık'lı bir adam çıkagelip,

-Kime kabir kazıyorsunuz? diye sorar.

Onlar,

-Urazbehi'ye, dediklerinde şaşırıp,

-Sağ insana hiç kabir kazılır mı? deyip gitmiş. Urazbehi biraz sonra gelip kabire girmiş ve yatıp ölmüş. Bundan dolayı "Evliya kabri" ismi yayılmış.

İbrahim Babay Cilege[103]

İbrahim babay bik kızık keşe bulgan. Anıñ mogcizalarınnan berse bulgan mondıy hel turında bolay söyli.

Hatını balaga uzgaç, irene üzeneñ kura cilege aşıysı kilüven beldere. Kış köne bulgan. İbrahim babay şunda uk iden astına töşe de tayagın cirge kadıy. Şul momentta uk tayak kadagan cirde kura cilege kuvagı üse de başlıy. Ul cileklerne cıyıp telinkege tutıra da, iden astınnan alıp çıgıp, hatınına bire. Babay hatınına bu helne berkemge de söylemeske kuşa. Tizden şul helge bolarnıñ kürşe hatını da töşe. İrene birgen vegdene bozıp, babaynıñ hatını elege vakıyganı kürşesene söyli. Ul hatın da babayga şul uk üteneç belen mörecegat ite. Babay bu hatınnıñ da soravın üti. Şunnan soñ babay kitapların ala, çapanın kiye, çalmasın çala da öyden çıgıp İske avıl (Ertuganovo) yılgaları yagına taba yünele hem şunnan yuk bula.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

103. İbrahim Dede Çileği

İbrahim dede çok ilginç bir insanmış. Onun mucizelerinden birini şöyle anlatırlar:

---

[103] Gıyleceddinov, age. s. 259

Karısı gebe kalınca kocasına ahududu yemek istediğini söyler. İbrahim dede hemen kilere iner ve asasını yere diker. O dakikada asanın dikildiği yerde ahududu çalısı yetişmeye başlar. Dede, çilekleri toplayıp tabağa doldurur ve kilerden çıkıp karısına getirir. Karısına bu durumu hiç kimseye söylememesini emreder. Kısa zamanda komşunun karısı da gebe kalır. Dedenin karısı kocasına verdiği sözü bozup olayı komşusuna anlatır. O kadın da aynı rica ile dedeye müracaat eder. Dede bu kadının da isteğini yerine getirir. Bundan sonra dede kitaplarını alır, kaftanını giyer, sarığını sarar ve evden çıkıp İski avıl (Ertuganovo) nehirlerinin yanına doğru yönelir ve burada kaybolur.

Ebelkasıym Baba[104]

Karaşemneñ Ebelkasıym baba Tav İlende bulgan, anı yaratmıyça, karañgı tönde kara şem yandırıp, hezerge Karaşem avılı yanına barıp utırgan. Şuña küre anı Karaşem dip atagannar. Ber zaman bu babay ülgen. Şunnan babaynı kümerge kaber yanına kilgenner. Şulvakıt ul kabıgı belen küterelep oçıp kitken. Kümeçeler artınnan bargannar. Ul İslam kırına kilep töşken hem anı şuna kümgenner. Anı hezer Kasıym baba kabere dip, izge sanap ziyaret kılalar.

Anda şulay uk izge Gayşebike tutay, Zöhre tutay, Ebelharis babay kaberlere bar.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

104. Ebulkasım Dede

Karaşem'li Ebulkasım dede Tav İli'nde yaşarmış. Ama orayı sevmediği için karanlık bir gecede kara bir mum yakıp, şimdiki Karaşem köyünün yerine gidip yerleşmiş. Onun için oraya Karaşem (kara mum) derler. Bir gün bu dede ölmüş. Bu yüzden dedeyi gömmek için kabir yanına gelmişler. O sırada o tabutuyla yükselerek uçup gitmiş. Gömücüler onun arkasından gitmişler. Tabut İslâm ovasına inmiş, dedeyi orada gömmüşler. Günümüzde oraya Kasım dede kabri diyerek, orayı kutsal sayıp ziyaret ederler.

---

[104] Gıyleceddinov, age. s. 260

Orada Ayşebike abla, Zöhre abla, Ebulharis dede gibi evliyaların kabirleri de var.

Timerşeyeh[105]

Timerşık avılı Timerşeyeh digen süzden kıskartılgan. Dönya yaratılganda Timerşeyeh digen ber keşe birege berençe bulıp kilep caylaşkan. Buyı da, iñe de altmış metrlı bahadir iken. Meçet manarasına menep, şunnan söñge bergen:

-Kaya barıp töşse, şunnan çişme çıgar,- digen. Ul çişmene hezer İzgeler Çişmesi dip yörteler. İkençe kat söñge bergen:

-Kaya barıp töşse, mine şunda kümersez,- digen. Minger kırına barıp töşken. Şunda kümeler.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

105. Timerşeyih

Timirşık köyü Timerşeyih kelimesinden kısaltılmıştır. Dünya yaratıldığında buraya ilk olarak Timerşeyih denilen bir adam gelip yerleşmiş. Onun boyu da eni de altmış metre imiş. Timerşeyih mescit minaresine çıkıp aşağıya süngü atmış.

-Nereye düşerse oradan çeşme çıkar, demiş. O çeşmeye günümüzde Evliyalar çeşmesi derler. Süngüsünü ikinci defa atmış.

-Gidip nereye düşerse beni orada gömünüz, demiş. Süngü Minger kırına düşmüş, onu oraya gömmüşler.

Mehdi Taşı[106]

Avıldan ike çakrım yıraklıkta zur taş bar. Bu taşnı Mehdi taşı dip yörteler. İmeş, kayçandır ber vakıt alla Mehdi digen din belgeçen cirge sörep töşergen. Töşüge Mehdi şuşı taş östende teharet algan hem namaz ukıgan, imeş. Minem bala vakıtta barganım hem kürgenem bar ide: taş östende ayırmaçık bulıp zur gına ayak ézlere, tezlengen urınnar, mañgay urını hem şunda uk - küzlerge turı kile torgan

[105] Gıyleceddinov, age. s. 260
[106] Gıyleceddinov, age. s. 260

turıda- zur gına yırmaklar saklangan ide. İmeş, Mehdi bik nık yılagan da şunda çişme berep çıkkan. Taş östende tagın tayak urını, komgan urını da bar ide.

Kartlar hezer de anda yañgır telenerge baralar. Çişmeseneñ suvı izge su dip iseplene.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

B. Belli Yerlerle İlgili Efsaneler

106. Mehdi Taşı

Köyden iki kilometre uzakta büyük bir taş var. Bu taşa Mehdi taşı derler. Güya, ne zamandır bilinmez, ama bir gün Allah, Mehdi denilen din bilginini yeryüzüne indirmiş. Mehdi inince, şu taşın üstünde abdest almış ve namaz kılmış. Benim çocukken gitmişliğim ve görmüşlüğüm vardı. Taş üzerinde Mehdi'nin açık seçik belli olan büyük ayak izleri, diz çöküp durduğu yerler, alın yeri ve orada özellikle de gözlere doğru gelen kısımda, büyük ve derin yarıklar kalmıştı. Yine taş üstünde asa yeri ve ibrik yeri de vardı.

İhtiyarlar günümüzde de yağmur duası için oraya giderler. Çeşmesinin suyunun kutsal olduğu düşünülür.

Kisek Başlı Evliye[107]

Karaduvan avılınnan yırak tügel, poçta yulı buyında iske yazulı ber kaber taşı bar. Bu taşnı ike yöz yıllar élek Vyatka gubernasındagı Bereske avılı sevdegerlere kuygan, dip söyliler. Bu kaber taşı turında şundıy hikeyet saklangan: Boharadan öç keşe çıgıp böten cirde islam dine taratıp yörgenner. Bervakıt Kazannan Karaduvanga bara torgan yulda, hezer Fonglen urmanı dip atalgan urmanda, nindider yulbasarlarnıñ olavçılarga höcüm itkenneren küreler hem olavçılarñı yaklarga taşlanalar. Emma bu sugışta yulbasarlar ber izgeneñ başın kiseler. İzge, başın kultık astına kıstıra da alga taba kite. İpteşlere annan başın alırga teliler, lekin ul birmi, şunnan alar anıñ ike kulınnan totalar da yul buylap kiteler. Alar şulay sigez çakrım üteler, annan soñ başsız keşe yuldan çitke öç adım atlıy da yıgılıp üle. İpteşlere anı şul urında kümeler, e üzlere kire Boharaga kaytıp kiteler.

[107] Gıyleceddinov, age. s. 260-261

Bernikader vakıttan soñ şul uk yul buyınça Seberge ristannar bara iken. Kaberlekke citkeç, ristannarnıñ berse eytken:

-Hay, hay! Monda nindi temle is kile!

-Monnan yırak tügel törle çeçekler hem ülennerge bay bolınnar bar, şuña küre hava da nefis,- digen aña ipteşlere.

-Yuk, -digen tege ristan,- monda ber evliye kümelgen, ul turıda mindege kitapta yazılgan. Alar öçev bulgannar. Berse monda ülgen, e ikese Aziyege kitkenner. Monda kümelgeneneñ iseme İskender bulgan,- digen.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

107. Kesik Başlı Evliya

Karaduvan köyüne yakın posta yolu kenarında eski yazılı bir kabir taşı var. Bu taşı iki yüz sene önce Vyatka vilayetinden Bereske köyünün tüccarları koymuş, derler. Bu taş hakkında şöyle bir hikâye anlatılır:

Üç kişi Buhara'dan yola çıkmış ve bütün yeryüzüne İslâm dinini yayarak dolaşmışlar. Bir gün Kazan'dan Karaduvan'a giderken yolda, günümüzde Fonglen ormanı denilen ormanda, haydutların atlı araba sürücülerine hücum ettiklerini görmüşler ve atlı araba sürücülerini savunmak için koşmuşlar. Ama bu savaşta haydutlar, bir evliyanın başını kesmiş. Evliya başını koltuğunun altına koyup yürümeye başlamış. Arkadaşları ondan başını almak istemişler; lâkin o vermemiş. Sonra onun iki kolundan tutmuşlar ve yolun kenarından gitmişler. Onlar bu şekilde sekiz kilometre gittikten sonra, başsız adam yoldan üç adım içeri atlamış ve düşüp ölmüş. Arkadaşları onu oraya gömmüşler, kendileri de Buhara'ya dönmüşler.

Bir gün Sibirya'ya giden birkaç mahkum o yoldan geçiyormuş. Kabre ulaşınca mahkumların biri şöyle söylemiş:

-Oh, oh! Buradan ne kadar güzel bir koku geliyor!

-Buraya yakın bir yerde türlü çiçekler ve otlar açısından zengin olan çayırlar var. Onun için hava nefis, demiş ona arkadaşları.

-Yok, buraya bir evliya gömülmüş. Bendeki kitapta onun kim olduğu yazılmış. Onlar üç kişiymişler; biri burada ölmüş, ikisi de Asya'ya gitmiş. Burada gömülenin ismi İskender imiş, demiş o mahkum.

Kisekbaş[108]

Kazan şehere İvan Groznıy tarafınnan alıngaç, ber bek (ikençe törle söylevçeler buyınça, bek neselennen çıkkan mulla) Kazanda üterele. Berevler: "Anıñ başın patşa fermanı buyınça kiskenner",- diler. İkençeler: "Ul sugış vakıtında ülgen",- diler. Şunnan bu kisekbaş Kazannan tegerep kitken, e anıñ artınnan gevdese de bara iken. Nihayet, kisekbaş, hezerge kaberlek yanına citkeç, tuktagan. Şunda uk gevdese de tuktagan iken. Şuña küre meyetne şul urınga kümgenner. Anıñ kabere hezer de şunda, di.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

108. Kesik Baş

Kazan şehri İvan Groznıy tarafından alınınca, bir bey (bazılarına göre bey neslinden bir molla) Kazan'da öldürülür. Bazıları "Onun başını padişah fermanı ile kesmişler." derler. Bazıları ise "O savaş zamanında ölmüş." der. Sonra bu kesik baş Kazan'dan yuvarlanarak gitmiş. Gövdesi de onun ardından gidermiş. Nihayet kesik baş şimdiki kabrin olduğu yere ulaşınca durmuş. Gövdesi de orada durmuş. Onun için cesedi oraya gömmüşler. Onun kabri şimdi de oradadır.

Keramet İyesi[109]

Bu hel Bereke han vakıtında bulgan. Ber keramet iyesi hac seferene kitep bara iken. Miyesten ber altmış çakrım yıraklıkta ber tav bar. Şul tav astında yal itep utırganda, monıñ yanına basmaçılar kilep çıga. Basmaçılar monıñ bar bulgan malın alalar da başın kiseler. Keramet iyese şunnan soñ kiselgen başın cirden küterep ala

[108] Gıyleceddinov, age. s. 261
[109] Gıyleceddinov, age. s. 261

da, anı kultık astına kıstırıp, berni bulmaganday, tavga menep kite. Basmaçılar kurkışıp kaçalar.

Şulay tav başına menep cite bu hem yıgılıp üle. Anıñ kabere de hezer şul tav tübesende iken.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

109. Keramet Sahibi

Bu olay Bereke Han zamanında olmuş. Keramet sahibi bir adam hacca gidiyormuş. Miyes'ten altmış kilometre uzaklıkta bir dağ var. O dağın altında dinlenmek için otururken, onun yanına Basmacılar gelmiş. Basmacılar onun bütün malını almışlar ve başını kesmişler. Keramet sahibi adam bundan sonra kesilmiş başını yerden almış, koltuğunun altına kıstırıp bir şey olmamış gibi dağa tırmanıp gitmiş. Basmacılar korkup kaçmış.

Adam bu şekilde dağ başına çıkınca düşüp ölmüş. Onun kabri şimdi o dağın tepesindeymiş.

Helfe Baba[110]

Helfe babay başta Kazanda torgan bula. Anda anı ceberli başlagannar. Ul tav başına mengen de: "Tayagım kaya töşe, şunda barıp toram", -dip, tayagın ırgıtkan. Tayak oçıp kitken. Helfe babay oçkan tayak artınnan bara iken. Tayak oçıp kilep Çallı avılına kilep töşken hem anıñ iyese de şul avılda töplenep kalgan.

****

Helfe babay, inde öylengen bulsa da, Boharaga ukırga barırga bula. Hatınına eyte:

-Mine biş yıl köt, kaytmasam tagın ike yıl köt, annan soñ da kaytmasam, kiyevge çıgarsıñ,-di. Hatını köte biş yıl da, tagın ike yıl da köte, tik ire kaytmıy. Şunnan soñ ul ikençe irge kiyevge çıga. Helfe babay Boharada unbiş yıllap ukıp kayta. Kaytsa, hatını hem elege mullanıñ yortına yulavçı kıyafetende kilep kere. Hatını anı tanımıy. Helfe babay:

---

[110] Gıyleceddinov, age. s. 262

-Röhset itsegez, öyegezge koren ukır idem, -di.

Hatın "ukı" dip, rizalık bire. Tege üzeneñ moñlı tavışı belen ukıp cibere. Hatın élekke iren şunda gına tanıp ala hem yılap:

-Citte, citte, beldem,-di.

Helfe babay şulçak:

Kaytıp kerdem göldey bulıp,

Çıgıp kittem köldey bulıp,-

di de çıgıp kite.

****

Helfe babay üz avılı Çallını bik yaratkan. Anıñ hakında ul şundıy hikmetle süzler de eyken di:

Kala tavın han korır,

Eylenese yar bulır.

Tez tiyenten kan bulır,

Çallı kırı sav bulır.

II. Tarihî Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

E. Mümtaz Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

110. Helfe Dede

Helfe dede önceleri Kazan'da yaşarmış. Orada ona zulmetmeye başlamışlar. O, bir dağın başına çıkmış, "Asam nereye inerse, gidip orada yaşarım." deyip asasını fırlatmış. Asa uçup gitmiş. Helfe dede uçan asanın ardından gidiyormuş. Asa uçup gelerek Çallı köyüne inmiş, onun sahibi de bu köye yerleşmiş.

****

Helfe dede evliymiş, ama Buhara'da okumaya gitmek istemiş. Karısına şöyle söylemiş:

-Beni beş yıl bekle, dönmezsem iki yıl daha bekle; o zaman da dönmezsem evlenirsin. Karısı beş yıl bekler, iki yıl daha bekler. Kocası gelmez. Daha sonra kadın başka bir adamla evlenir.

Helfe dede Buhara'da on beş yıl okuyup döner. Döner ki karısı komşu köyün imamıyla evlenmiş. O, karısını görmek ister ve yolcu kıyafetinde imamın evine gelir. Karısı onu tanımaz. Helfe dede,

-Müsaade ederseniz evinizde Kur'an okuyayım, der.

Kadın "Oku." deyip izin verir. O bunlu sesiyle Kur'an okur. Kadın eski kocasını tanır ve ağlayıp,

-Yetti, yetti, tanıdım, der.

Helfe dede o vakit,

Dönüp geldim gül gibi olup,
Çıkıp gittim göl gibi olup,

der ve çıkıp gider.

****

Helfe dede köyü Çallı'yı pek sevmiş. Onun hakkında şöyle hikmetli sözler söylemiş:

Kala dağını han korur,
Çevresi ordu alır,
Dize ulaşan kan olur,
Çallı kırı sağ olur.

Öy İyese (Öy Anası)[111]

Öy iyese öylerge iyeleşe torgan, iden astın bik söye torgan, iden astındagı tormışnı bik yarata torgan, üzeneñ yaratkan urını bulgan iden astınnan tön urtalarında gına çıga torgan, öyne yaratsa, bik tırışıp karıy torgan, kart tösle ozın çeçle, bik igelekle yarantı (mehluk) ul.

Öy iyese öyne kilese belalerden, kilese kazalardan saklıy; yortka kilese afetne aldan bele; bela kilese bulsa, tönnerde yoklamıy ütkere, tön buyı poşınıp yöri; ut kazası bulası iken, ul ber de tik tora almıy, ah-vah kilep öy éçende ele arı, ele bire çabıp yöri; tönle belen ut kazası bulsa, şunda yoklagan keşelerne niçek te uyatırga tırışa: ele ayaklarınnan tarta, ele ber-ber eyber şakıldata, di.

[111] Gıyleceddinov, age. s. 264-265

Öy iyese tönle torıp ye başın tarasa, ye ilek belen idenge on ilese yahşılıkka bula: bu öyge baylık kile; cılasa, bakırsa- yamanlıkka bula: monnan soñ bu öyge afet ireşe, yarlılık basa. Öy iyese kay çagında cep cerli, tik üzen ber de kürep bulmıy. Öy iyese kabada cerlep beterelmegen tütem kalsa gına cerli, di. Öy iyese cerlep kitken kabada annan kalgan tütemne berev cerlese, aña avıru yoga, di. Şuña küre de tütem kaldırmaska kirek iken, di. Kiçke betermi kaldırsañ, kabanıñ arkasına eylenderep salırga kirek, di. Ul çagına öy iyese kilep yabışmıy, di.

Öy iyesen baksañ, yahşı asrasañ, ul küp igelek kitere, kayber çakta anıñ küñelen tabu bik faydalı da bula. Öy iyeseneñ küñelen tabar öçen yekşembe sedakası birerge kirek, di. Ul şunnan küp hezmet ite, di.

Anıñ küñelen kaldırırga ber de yaramıy, di: anıñ küñelene oşamagan ber éş éşlense, öyde toruçı keşelerge kıçu, çir, törle avırular yoga, di; meçe şikelle öyde tora torgan hayvannar üle başlıy, di. İden astına şakşı su tükkenne öy iyese ber de yaratmıy, di. Bik küñele kala, di, şakşı su tükken keşe şeş avırıvına möbtelye bula iken, di. Mondıy çakta öy iyeseneñ küñelen tabar öçen botka peşererge kirek, di, şunsız avırudan kotıla almıysıñ iken, di.

Öy iyese üzene karşı kilgenne ber de yaratmıy. Ul berevneñ ye çeçen, ye sakalın ürse, üze sütelgengeçe sütmeske kirek, eger sütseñ, kırkıp taşlasañ, ye üleseñ, ye zegıyf bulıp kalasıñ, ye büten ber belage yulıgasıñ, di.

Başka çıga başlasañ (ayırıla başlasañ) da, öy iyesen heterden çıgarmaska kirek, anıñ küñelen tabıp kiterge kirek. Başka çıkkan ugıl, yaña öyge çıkkaç igelek kürim dise, ber de ansız yaramıy. Başka çıkkan ugıl yaña öyden ikmek alıp, atasınnan rizalık sorap, iske öyge kerep iden astına töşerge tiyeş; anda öç şem yandırıp, öy iyesennen yaña yortta tınıçlık, baylık, behet sorap, ber uç tufrak alırga kirek. Annan çıgıp yaña yortka citkençe yulda keşeder, hayvandır zatına oçramastan kaytıp citerge kirek.

Eger yulda keşe oçrasa ye hayvan oçrasa, kulındagı tufraknı taşlap, yañadan kaytıp tufrak alıp, keşeder, hayvandır oçramastan öyene alıp kaytıp, yaña öyneñ iden astına siberke kirek. Tufrak alıp kaytkanda berev yulda oçrasa, tufraknıñ igelege timi, di. Eger berev de kürmegende alıp kaytıp yaña öyneñ iden astına sipseñ, yaña tormışıñ tınıç bula, di, baylık kile, di, behet işege açıla, di.

Öy iyesen bik az keşe gene küre ala iken. Ul berevge de kürenmeske tırışa, elle niçek añsızdan gına kürevçeler bula iken. Monı Baltaçevi Laiş öyeze avılınıñ tüben oçnıñ Möhti babay söyli torgan ide.

-Üz küzem belen kürdem,- di torgan ide,- ber tapkır,- di,- ayaz kiçne yokımnan uyanıp kitsem, ni küzem belen kürim- aldımda berev tora, gevdese edem gevdese. Min monıñ öy iyese ikenen belep aldım da, üzem, ul sizmesen dip yoklamışka sabıştım, öy iyese bu çakta éskemiyede kiyerelep utırgan, cerli de cerli, orçık tavışı böten öy éçene işetele, üze bötenley kiyengen kük ak, başı ozın çeç belen bulırga kirek, bötenley tomanlangan, biten küpme küresem kilse de küre almadım, miña arkan utırgan ide. Şunnan soñ minem uyangannı sizde bulırga kirek, tiz gene urınınnan tordı, orçık-kabasın küterde de, kitep, miç artına kerep yugaldı.

Kartlar küp sınagan, küpne kürgen bula; ber sizense, ikençelep te bik tiz töşenep alalar. Şul uk keşe söylegene bar:

-Bezneñ, -di,- ber ak meçe bar ide. Ul bik yahşı tordı, bik irken yörde, tuk ide, gam-gasese yuk ide. Annan soñ kara meçe aldık. Öyge çıkkaç mene kara meçemez können-kön arıklana, können-kön sıkrana, können-kön sıza başladı; it aşatıp karıybız- yuk, simermi, ni belen gene sıylama, alga barmıy, ak meçe kebek köreymi, bez moña isemez kite ide. Şunnan soñ, "monı öy iyese borçmıymı iken" dip, küñelemezge kile ide.

Mene ber tapkır tön urtasında basudan kaytıp kersem, miç başında nider kıştır da kıştır kışıtırdıy. Annan karadım, monnan karadım, ber kem de yuk. İdenge karasam, meçem idende izelep yata, tın alır hele kalmagan, öy iyese borçıp betergen. Şunnan soñ kara meçene kürşelerge birdek, üzemez ak meçe aldık. Şuşı ak meçemez bötenley başkaça buldı: tuklandı, simerde, ber de borçılmıy, şat kına tordı...

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

111. Ev İyese (Ev Anası)

Ev iyesi, evleri sahiplenen, kileri ve kilerdeki hayatı çok seven, sevdiği yer olan kilerden gece yarılarında çıkan, evi severse eve pek özenle bakan, ihtiyarlar gibi uzun saçlı ve bereketli bir yaratıktır.

Ev iyesi, evi, olacak belâlardan ve kazalardan korur; eve gelecek afeti önceden bilir; belâ gelecek olsa geceleri uyumadan geçirir; gece boyunca üzülüp dolaşır. Yangın çıkacak olsa hiç beklemez, "Ah! Vah!" edip, evin içinde bazen o tarafa bazen bu tarafa koşar durur. Geceleyin yangın çıkacak olsa, orada uyuyan insanları nasıl olursa olsun uyandırmaya çalışır; bazen onların ayaklarını çeker, bazen bir eşyaya vurur.

Ev iyesi, geceleyin kalkıp ya başını tarar ya da elek ile un elerse iyiliğe olur; bu eve zenginlik gelir. O ağlarsa, bağırırsa kötülük olur; bundan sonra bu eve afet ulaşır; fakirlik gelir. Ev iyesi bazı vakitlerde ip eğirir, yalnız kendisi hiç görünmez. Ev iyesi kirmende iplik eğirirken bitirilmemiş bir tutam yün kalıncaya kadar eğirir. Ev iyesinin eğirdiği kirmende kalan bir tutam yünü biri eğirirse, eğirene ağrı tesir eder. Onun için bir tutam yün bırakmamalı. Gece bitirmeden bıraksan, kirmenin arkasına dolayıp koyulmalıdır. O vakit ev iyesi gelip yapışmaz.

Ev iyesine bakarsan, iyi beslersen, çok iyilik getirir. Bazen onun gönlünü kazanmak çok da faydalıdır. Ev iyesinin gönlünü kazanmak için ona Pazar sadakası vermeli. O bundan dolayı çok hizmet eder.

Onun gönlünü kırmak hiç yaramaz; onun gönlüne hoş gelmeyen bir iş işlense, evde yaşayan insanlara uyuz, hastalık ve türlü ağrılar tesir eder. Kedi vb. evde yaşayan hayvanlar ölmeye başlar. Kilere pis su dökeni de ev iyesi hiç sevmez, pek gönlü kalır. Pis su döken kişi şiş hastalığına müptelâ olurmuş. O zaman ev iyesinin gönlünü kazanmak için lapa pişirmeli, onsuz ağrıdan kurtulamazsın.

Ev iyesi kendisine karşı geleni de hiç sevmez. O birinin saçını ya da sakalını örerse, kendi çözünceye kadar çözmemeli. Eğer çözersen veya kesip atarsan, ya ölürsün ya zayıflarsın ya da başka bir belâya uğrarsın.

Evden ayrılmak istersen ev iyesini hatırdan çıkarmamalı, onun gönlünü kazanıp gitmeli. Evden ayrılan oğul yeni evden ekmek alıp, babasından izin isteyip, eski evine gidip kilere inmeli. Orada üç mum yakıp ev iyesinden yeni evde rahatlık, zenginlik ve talih isteyip bir avuç toprak almalı. Oradan çıkıp yeni eve ulaşıncaya kadar, yolda insanlara ve hayvanlara rastlamadan dönüp gitmeli.

Eğer yolda bir insana ya da hayvana rastlarsa, elindeki toprağı döküp, dönüp yeniden toprak alıp, insana, hayvana rastlamadan evine gidip, yeni evin kilerine

serpmeli. Toprak alıp giderken yolda birine rastlasa, toprağın hayrı dokunmaz. Ama kimseye görünmeden alıp getirip yeni evinin kilerine serpersen yeni hayatın sessiz olur; zenginlik gelir; talih kapısı açılır.

Ev iyesini pek az insan görebilirmiş. O kimseye görünmemeye çalışırmış, ansızın onu görenler de olurmuş. Bunu Baltaçevi Laiş köyünün aşağı mahallesinden Möhti dede söylerdi:

-Kendi gözümle gördüm. Bir defa ayaz bir gecede uykudan uyandığımda ne göreyim, önümde biri duruyor, gövdesi insan gövdesi gibi. Ben onun ev iyesi olduğunu anladım, ama o sezmesin diye kendimi uyumuşluğa verdim. Ev iyesi o arada iskemlede gerilip oturmuş, eğiriyor da eğiriyordu. İğ sesi bütün evin içinde işitiliyordu. O baştan ayağa gök ak (bir kıyafet) giyinmişti, uzun saçlı olmalı. Tamamen dumanlanmış, yüzünü görmeyi çok istediysem de göremedim. Bana çapraz oturmuştu. O, benim uyandığımı sezmiş olmalı, hemen kalktı, iğini - kirmenini kaldırdı ve giyinip, sobanın arkasına girip kayboldu.

İhtiyarlar çok sınamış, çoğunu görmüşler. İlkinde sezseler ikincisine iyice anlarlar. Yine aynı kişi şöyle anlatmıştı:

-Bizim beyaz bir kedimiz vardı. O çok iyi yaşadı, çok rahat ve özgürdü, toktu, derdi tasası yoktu. Ondan sonra kara kedi aldık. Eve gelince o kara kedi günden güne zayıflamaya, günden güne sızlanmaya, günden güne erimeye başladı. Et yedirip bakıyoruz, yok semirmiyor. Biz buna hayret ettik. Daha sonra "Bunu ev iyesi üzmesin?" diye düşünmeye başladık.

İşte bir defa gece yarısında tarladan dönüp eve girdim ki soba başındaki bir şey hışır hışır hışırdıyor. Oraya baktım buraya baktım kimse yok. Döşemeye baktım ki kedim döşemede ezilmiş yatıyor. Nefes alacak hâli bile kalmamış, ev iyesi rahatsız edip bitirmiş. Bu olaydan sonra kara kediyi komşulara verdik ve kendimize beyaz bir kedi aldık. Bu ak kedimiz tamamen başka oldu, beslendi; semirdi; hiç de rahatsız edilmiyor, mutlu bir şekilde oynayıp duruyordu.

Abzar İyese (Yort Anası)[112]

Yort anası (abzar iyese) işek aldında, ye bulmasa at abzarında tora. Yorttagı terleklerne baş-küz ite. Ul kay çagında keşe kıyafetende, kay çagında ber-ber terlek suretende keşege de kürene. Anı yıraktan gına, tönle gene kürep bula. Yort anası terlekne gene karıy, bigrek te ul atlarnı yarata. Söygen atınıñ yalın tarıy, çitten aña cim alıp kile, kay atlarnı ul ber de yaratmıy, yaratmagan atın tön buyı borçıp, cödetep betere. Tön buyı aña atlanıp yöri, anıñ aldındagı cimne alıp kitep, üze söygen at aldına iltep sala. Yort anası söymi torgan atlar arıklanıp, boyıgıp beteler, bik öşeneler. Mondıy atlarnı, bötenley yukka çıkmas borın, ul yorttan çitke ozatudan yahşısı yuk, şunda gına kotılsañ kotılasıñ.

Abzar iyeseneñ küñelen kaldırırga ber de yaramıy. Ara-tire gene bulsa da anıñ küñelen taba torırga kirek. Anıñ keyefen ber bozsañ, ul böten yorttagı terekleklerne üterep betere iken. Yort anası at tagaragın pıçratkannı barınnan da bigrek yaratmıy iken. Yort anası ber borçılıp kitse, anı ipke kiterü öçen, anıñ atına atap, butka peşererge kirek, di.

Yort anasın min üzem de kürgenem bar, keşelerden de işetkenem bar. Bezneñ ber ak atımız bar ide. Urak öste citerek, költe kerterge kirek bulır dip, ikençe turı at aldık. Mene şul yaña turı atımız können-kön yadavlana, arıklana bara. Algan çakta simez, nık, uynap kına tora torgan at, bezge kilep ber atna-un kön torgaç, bötenley éşten çıgıp bette. Karap torırlıgı kalmadı. Niçaklı ayırım aşatıp sıylap karasak ta, at kıyafetene kertep bulmadı. Mene ber tapkır, tönle kaytıp, işek aldına kersem, at abzarında iñ ozın keşe şikelle ber karagay tora, at çırıldıy... tiz gene öyge yögerep kerdem de ut alıp çıktık, ni küzeñ belen küreseñ, elege yaña turı atımızını yort anası tagarakka çalkan salgan, tagaraktagı turı atka salgan kibekneñ barısı da ak at aldına küçken.

Berev söylegene bar:

Bezneñ eti barında, ike kören atımız bar ide. Eti ülgennen soñ, bolarnıñ bersen bik kartaygannan, yökke yaramıy başlagaç, çaldım da anıñ urınına kara turı at aldım. Hikmet, şul kara turı at können-kön arıklana, yabıklana bardı, tora torgaç bötenley éşlekten çıktı. Bezge kilgende yalları ürelgen ide, bizge kilgeç yalları

[112] Gıyleceddinov, age. s. 265-266

sütelep te, kırılıp ta bette, bötenley yalsız kaldı. Ber yıldan bu atnı yartı hakına sattım da anıñ urınına yañadan kören at aldım. Mene busı kilgende naçar gına ide. Bezge kilgeç te bötenley can kerde, tanıy almasıñ, şulay tözelde... Yortımızga kara terlek kerterge yaramıy ide. Ye üle, ye imgene ide. Şul bezneñ yort iyese kara terlekne yaratmıy iken. Hezer inde kara terlekne kapkamnan da éçke atlatmıym...

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

112. Ahır İyesi (Yurt Anası)

Yurt anası (ahır iyesi) kapı arkasında ya da at ahırında yaşar. Evdeki hayvanları baş-göz eder. Ahır iyesi bazen insan şeklinde, bazen de bir evcil hayvan şeklinde insana görünür. Onu sadece uzaktan ve geceleyin görmek mümkün olur. Ev anası evcil hayvanlara bakar; özellikle de atları sever; sevdiği atın yelesini tarar, ona uzaktan yem alıp getirir. O bazı atları ise hiç sevmez, sevmediği ata gece boyunca eziyet eder. Gece boyu ona binip dolaşır, onun önündeki yemi alıp sevdiği atın önüne koyar. Yurt anasının sevmediği atlar zayıflayıp, bunalıp biterler, çok hâlsiz düşerler. Böyle atları, tamamen yok olmasın diye, o evden uzaklaştırmaktan başka çare yoktur. At kurtulursa böyle kurtulur.

Ahır iyesinin gönlünü kırmak hiç doğru değildir. Arada sırada da olsa gönlünü kazanmak gerek. Onun keyfini bir defa bozarsan, o evdeki bütün hayvanları öldürüp bitirirmiş. Yurt anası at dağarını kirleteni de hiç sevmez. Bir defa üzülürse onu sakinleştirmek için onun adına adayıp, lapa pişirmeli.

Yurt anasını benim görmüşlüğüm de insanlardan işitmişliğim de var. Bizim bir beyaz atımız vardı. Ekin biçme zamanı geldiğinde işe yarar deyip ikinci olarak doru at aldık. İşte o yeni doru atımız günden güne zayıflamaya, bir deri bir kemik kalmaya başladı. Aldığımızda semiz, sağlam ve oynayıp duran at bize gelip bir hafta on gün durunca tamamen çalışamaz oldu, bakılacak hâli de kalmadı. Ne kadar yedirip, bol ikram ettiysek de at eski hâline gelmedi. Bir defa geceleyin dönüp kapı arkasına saklandığımda gördüm ki at ahırında çok uzun insan şeklinde bir çam duruyor, at ise hırıldıyor. Hemen eve koştum, ateş alıp çıktık. Gözümüzle ne görelim,

bahsedilen yeni doru atımızı ahır iyesi dağara sırt üstü yatırmış, dağardaki doru ata konulmuş kepeğin hepsini de ak atın önüne taşımış.

Biri şöyle anlatmıştı:

Babam sağken, iki kahverengi atımız vardı. Babam öldükten sonra bunların birisi çok ihtiyarladığı için yük taşıyamaz oldu. Onu kestim ve yerine kara doru at aldım. Ne hikmetse, o kara doru at günden güne zayıflamaya, bir deri bir kemik kalmaya başladı. Gitgide çalışamaz oldu. Bize geldiğinde yeleleri örülmüş idi. Bize geldikten sonra yeleleri çözülüp, kazılıp bitti, tamamen yelesiz kaldı. Bir yıl sonra bu atı yarı fiyatına sattım ve onun yerine kahverengi at aldım. O da geldiğinde kötü durumdaydı. At bize gelince tamamen canlandı, tanınmayacak kadar düzeldi. Evimize kara evcil hayvan sokmak iyi olmuyordu. Onlar ya ölüyor ya da sakatlanıyordu. Bizim ahırın iyesi kara hayvanları sevmiyormuş. Şimdi kara hayvanları kapıdan içeri de almıyorum.

Yort İyesen Niçek Aldagannar[113]

Min yeş çakta irem belen yaña yortka küçtem. Küçkenneñ ikençe könende torsam, poçmaktan orçık belen zeber-zeber cep érlegen tavış işetele, érlevçe üze kürenmi. Şunnan min moniñ yort iyese ikenen belep söyendem inde. Yort iyese öyde şulay cep érlep utırsa, ul öyge behet-mullık teli digen süz, dip söyliler ide bit élekten uk. Tik yort iyese nikter atıbızını yaratmadı. Herkön irten at ap-ak kübekke batıp helsezlengen bula ide. İrem berkön saklap, kürep torgan. Yort iyese atnı tönle abzardan alıp çıkkan da koyrıgına yabışıp, atnı artı belen helden taydırgançı çaptırgan. İrem belen kiñeştek te atnı iske öyebezge alıp barırga buldık. Arbasına pumala saldık. İske öyge barıp pumalanı abzar poçmagına söyep kaldırdık. Atnı çaptırıp öyge alıp kayttık. Şunnan soñ gına at hel aldı. Tazarıp, maturlanıp kitte. Yort iyese anı borçımıy başladı. E hezer anıñ kürengene yuk.

[113] Gıyleceddinov, age. s. 266-267

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

113. Yurt İyesini Nasıl Aldatmışlar

Ben gençken kocamla yeni eve taşındık. Taşınmamızın ikinci günü kalktığımda köşeden iğ ile harıl harıl ip eğirme sesi işitiliyordu, ama eğirenin kendisi görünmüyordu. Ben bunun ev iyesi olduğunu anlayıp sevindim. "Ev iyesi, evde böyle ip eğirip otururbut, o eve mutluluk ve bolluk dilermiş." denildiğini eskiden duymuştum. Yalnız ev iyesi bilmediğimiz bir sebepten dolayı atımızı sevmedi. At her gün erkenden apak köpüğe batmış ve halsizlenmiş olurdu. Bir gün kocam saklanıp ev iyesini görmüş. Ev iyesi atı geceleyin ahırdan alıp çıkmış ve kuyruğuna yapışarak atı halsiz bırakıncaya kadar koşturmuş. Kocamla birbirimize danıştık ve onu eski evimize alıp götürdük. Arabasına pumala koyduk. Eski eve gidip pumalayı ahırın köşesine bıraktık, atı koşturarak eve getirdik. Bundan sonra at güç topladı; semizleşip güzelleşti. Ev iyesi onu rahatsız etmemeye başladı. Şimdi ev iyesini görmüşlüğümüz de yok.

Mal Tirlevneñ Sebebe[114]

Abzar iyese yaratkan atınıñ yalın unikeşer tolım itep üre ide. İnde atnı yaratmasa, anı cefalıy. Atlar bik nık tirlegen bula irtenge. Şunıñ belgese inde bu. Abzar iyese yaratmasa, sıyır da tirli. Bezneñ sıyırnıñ her yonınnan tamçı-tamçı torır ide irte belen. Señleme birep ciberdem, anda tirlemi başladı sıyır.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

114. Hayvanın Terlemesinin Sebebi

Ahır iyesi sevdiği atın yelesini on ikişer saç örüğü olarak örerdi. Eğer bir atı sevmezse ona eziyet eder. Atlar sabah erken saatte çok fazla terlemiş olur. Onun belirtisi budur. Ahır iyesi sevmezse, sığır da terler. Bizim sığırın her tüyünden her sabah damla damla ter düşerdi. Onu kız kardeşime verdim, sığır orada terlemedi.

---

[114] Gıyleceddinov, age. s. 267

Biçura[115]

Biçura hatın zatınnan bula. Buyı arşin yarım, iñe arşin bula. Başına örpek salıp yöri, bereñge bazlarında, iden aslarında, taşlandık munçalarda tora. Biçura bar keşeneñ de öyene iyeleşmi. Biçura iyeleşken öylerde aña üzene ayırım bülme kaldırular da bulgalagan.

Biçura tönle, öyge kerep, aş tabakların, yumıy kaldırılgan aşlı savıt-sabanıñ barısın da yalap çıga. Kayçagında, savıt-sabada küñelene oşamagan ber nerse oçrasa, kulına élekken ber eyberne törlesen-törle yakka ırgıtkalap, berep, vatıp, sındırıp çıgıp kite iken. Küñelen tabar öçen biçuraga üzene ayırım ber tabak, berniçe kaşık alıp, tabakka kaldık aşlar salıp, keşe yörmi torgan bülmege kertep, tiresene kaşıklar tezep tönge kuyalar. İrtegesen tabak kop-korı bulıp, aşnıñ barlıgın biçura aşagan, yalagan bula. Şulay sıylasañ da, kayber çakta çirlep kitep, şuşı üzene kuyılgan tabak belen kaşıklarnı ırgıtıp berep çıgıp kite iken. Andıy çakta bigrek kotırıp kitep, şundagı barlık eyberne de kırıp kite iken. Şuña küre biçura iyeleşken öyde bik sak torırga kirek. Anıñ telegenen belep kene éş iterge kirek bula.

Biçura öydege ir keşelerne, bigrek de yalgız tora torgan yegetlerne, tol irlerne şayatırga bik yarata: ye yoklaganda kilep muyınınnan buva, ye añsızdan töçkerep kurkıta, ye tikme tikke östene utın agaçı ırgıta, ye kiyez itek belen, ye kirpeç belen bere. Biçuranıñ kayberese şulay bik şayaruçan bulıp kite de, öyde torırlık kalmagaç, bötenley öyne de taşlap kiteler.

Ber mullanıñ yortı bar iken, hatını yuk iken. Yalgız kayta da tüşekke berüze yata iken. Mene monı biçura yödete başlagan. Tön urtası gına cite de miç başınnan ber nerse şap itep töşe iken. Mulla torıp ézli iken, ézli iken- öyde ber kem de bulmıy iken. Tön sayın şul éş bula başlagaç, mulla bötenley yödegen, aptıragan, di. Mullanıñ ber mıltıgı bar iken, berkön şunı yaraştırgan da mender astına kuygan. Tönle yatkan da biçuranıñ ırgıtkanın kötep torgan.

Tön urtası gına citken- miç başınnan ber kirpeç mullanıñ tüşegene kilep töşken. Şunnan mulla tiz gene mıltıknı algan da miç başına tözep atkan. Monıñ belen de biçuraga berni de bulmagan, mullanıñ tüşegene tagın ber eyber kilep töşken. Mulla tagın atkan, tagın ber eyber töşken. Şulay itep mulla ata torgan. Mulla östene

[115] Gıyleceddinov, age. s. 267-268

miç başınnan kiyez itekler, çitekler, utın agaçları, oyıklar, iske bürekler, çıralar yavıp kına torgan. Mulla aptıragaç tuktagan. Şunnan soñ miç başınnan:

-Hezret, sin ukımışlı keşe, felen doganı ukıp atsañ, éşeñ peşe,- dip, hatın-kız tavışı işetelgen. Şunnan soñ mulla mıltıgın algan, di, yaraştırgan, di, miç başına tözep, doganı ukıp, atıp cibergen, miç artında ıñgıraşkan tavış işetelgen de şunıñ belen betken, di. Mulla ise ele de tınıç yoklıy, di...

Biçuranıñ kayber yahşıları da oçraştırgalıy iken. Alar barısı da yokıda buvıp, öske eyber ırgıtıp, şayarıp kına tormıy iken... Biçura kayber keşelerge iyeleşse, öy hucası bayıy iken. Ni kirek bulsa, biçura barın da tabıp kitere iken. Biçura bar çagında bay gına torgan keşeler, yahşı biçura kitse, bötenley yarlılanıp kalalar iken.

Borın-borın çaklarda ber mulla bar iken. Mene şul mullaga biçura iyeleşken. Şunnan mulla können-kön bayıy başlagan: akçası da artkan, terekleklere de kübeygen. Terekleklere tuk iken, ére iken, kükerkle iken. Karap karasañ, tönle belen biçura kürşelereneñ akçasın urlıy iken de mullaga kitere iken. Kürşe basularınnan, kürşe ındırlarınnan, keletlerennen, ambarlarınnan solı urlap kile iken de mullanıñ atlarına da, terleklerene de aşata iken. Mene mulla tora torgaç bik bayıp kitken, biçuradan bik tuygan da biçuranı öyden kuvarga uylagan. Kürşe avılda ber imçe karçık bar iken, şul karçıknı mulla çakırtıp kitergen de imlep, yortnı öşkertep biçuranı kuvarga kuşkan. İmçe karçık öşkergen, imlegen de kitken. Nek şul kiçne mullanıñ yortına ut kapkan, barlık karaltıları, sıyırları, kuyları, igennere, öylere yanıp betken, mulla üze külmekçen çıgıp ut belen yörgen keşe de bulmagan. Mullanıñ yortı yanıp betken, kürşelereneñ ber kazıklarına da, ber çıbıklarına da ut kapmagan.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

115. Biçura

Biçura kadın cinsindenmiş. Onun boyu yarım arşın, eni bir arşın olur. Başına örpek örtüp gezer; patates mahzenlerinde, kilerlerde ve terkedilmiş hamamlarda yaşar. Biçura her insanın evine musallat olmaz. Onun musallat olduğu evlerde ona ait ayrı oda bırakanlar da olurmuş.

Biçura geceleyin eve girip bulaşık yemek tabaklarını, saklanmış tası-tencereyi yalar. Bazen tasta tencerede hoşuna gitmeyen bir şeye rastlarsa eline geçen eşyayı etrafa atıp, vurup, çarpıp, kırıp gidermiş. Gönlünü almak için biçuraya ayrı tabak ve birkaç kaşık alıp, tabağa kalmış yemeklerden koyup, kimsenin girmediği bir odaya getirip, etrafına kaşıkları dizip gece için bırakırlar. Ertesi sabah tabak kupkuru, yemeğin tamamı da biçura tarafından yalanıp yutulmuş olur. Böyle ikramlasan da bazen hastalanıp, kendisi için konulmuş tabak ile kaşıkları fırlatıp, çarpıp, çıkıp gidermiş. O sırada daha çok kudurup oradaki bütün eşyaları da kırabilirmiş. Onun için biçuranın musallat olduğu evde çok dikkatli yaşamalı. Onun ne istediğini bilip ona göre davranmalı.

Biçura evdeki erkeklere, özellikle de yalnız yaşayan yiğitlere, dul erkeklere şaka yapmayı çok sever. Ya uyurken gelip erkeklerin boğazını sıkar ya ansızın hapşırıp onları korkutur ya hiç gerek yokken üzerine odun atar ya da keçe etek veya kerpiçle onlara vurur. Biçura'ların bazılarının böyle şakacı olması yüzünden evde yaşama imkanı kalmadığı için, ev sahipleri evi tamamen terkedip giderler.

Bir hocanın evi varmış, karısı yokmuş. Molla eve yalnız gelir, döşekte tek başına yatarmış. Ama biçura bunu canından bıktırmaya başlamış. Gece yarısında sobanın başından bir eşya tıp edip düşermiş. Hoca kalkıp ararmış, ama evde kimseyi bulamazmış. O iş her gece olmaya başlayınca hoca tamamen canından bezmiş; şaşırmış. Hocanın bir tüfeği varmış. Bir gün onu hazırlamış ve yastığının altına koymuş, gece yatarken biçuranın bir şey fırlatmasını beklemiş.

Gece yarısı olunca sobanın başından bir kerpiç gelip hocanın yatağına düşmüş. Dolayısıyla hoca hemen tüfeği almış ve sobanın başına doğru nişan alıp ateşlemiş. Bununla biçuraya hiçbir şey olmamış. Hocanın döşeğine yine bir eşya gelip düşmüş. Hoca yine tüfeği ateşlemiş, ama yine bir eşya düşmüş. Böylelikle hoca tüfeği ateşleyip durmuş. Hocanın üzerine ise sobanın başından keçe etekler, çetikler, odunlar, çoraplar, eski börkler, çıralar yağıp durmuş. Hoca şaşırıp kalmış. Bundan sonra sobanın başından,

-Hoca, sen okumuş adamsın, filan duayı okuyuversen işin olur, diyen bir kız sesi işitilmiş. Bundan sonra hoca tüfeğini almış, hazırlayarak sobanın başına koyup,

duayı okuyup üfleyivermiş. Sobanın arkasından inleme sesi işitilmiş ve böylelikle belâ bitmiş. Hoca hâlâ sessiz yaşar ve sessiz uyur.

Biçuraların bazen iyiliksever olanlarına da rastlanırmış. Onların hepsi uykuda boğup, üzerine eşya atıp, şaka yapmazmış. Biçura bazı insanlara musallat olursa ev sahibi zenginleşir. Eve ne gerekliyse biçura hepsini bulup getirirmiş. Biçura varken zengin yaşayan insanlar, iyi biçura gittiğinde tamamen fakirleşirlermiş.

Çok eski zamanlarda bir hoca varmış. İşte o hocanın evine biçura musallat olmuş. Bu yüzden hoca günden güne zenginleşmeye başlamış, parası da hayvanları da çoğalmış. Hayvanlar tok, semiz ve görkemliymişler. Bazen biçura geceleyin bile insanların parasını çalıp hocaya getiriyormuş. Komşuların tarlalarından, harmanlarından, kilerlerden, ambarlardan yulaf çalıp getirir, hocanın atlarına ve diğer hayvanlarına yedirirmiş. Hoca gitgide zenginleşmiş, ama biçuradan çok bıkmış ve onu evden kovmayı düşünmüş. Komşu köyde halk hekimi - büyücü bir kocakarı varmış. Hoca kocakarıyı çağırtıp getirtmiş, büyü yapıp, evi üfürükleyip biçurayı kovmasını emretmiş. Halk hekimi kocakarı büyü yapıp, üfürüklemiş. Tam o gece hocanın evini ateş sarmış. Onun bütün binaları, sığırları, koyunları, ekinleri ve evleri yanıp bitmiş. Evi ateşe verenin kim olduğu bilinmemiş, kapının önünde ateşle dolaşan kimse de yokmuş. Hocanın evi yanıp kül olmuş, fakat komşuların bir kazığına da bir çubuğuna da ateş değmemiş.

Biçura da Küçengen[116]

Keşeler biçura öçen aş peşerep çormalarına kuyalar. Yugarı Orda ber keşeneñ biçurası bula, ul biçuradan tuya hem yortın taşlap, töyenep kitmekçe bula. Böten eyberleren töyep beterep, arbası yanına kilgeç: "İnde ber eyber de kalmadı bugay",-dip üz-üzene söylengende, arbaga menep utırgan biçura:

-Çormada göbe kaldı ele,- dip eytken, di. Şulay itep, biçura iyelengen iyesennen kalmıy küçep bargan, di.

Biçura sügengenne, hörmetsezlegenne, aşatmagannı yaratmıy, di, naçarlık éşli, di.

[116] Gıyleceddinov, age. s. 268-269

Biçuralar ike törle bula: bayıtuçı hem bölderüçe. Éşe ürçemle keşe turında: "Aña biçuraları bulışa, ahrı",- dip eyteler.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

116. Biçura da Göç Etmiş

İnsanlar biçura için yemek pişirip çatı arasına koyarlar. Yukarı Or'da bir adamın biçurası varmış. Adam biçuradan bıkar, evini bırakarak toplanır, gidecek olur. Bütün eşyalarını yükleyip bitirir. Arabasının yanına gelince, "Muhtemelen geride bir eşya kalmadı." diye kendi kendine konuşurken, arabaya binip oturmuş olan biçura,

-Çatı katında yayık kaldı, demiş.

Bu yüzden biçura musallat olduğu sahibinden ayrılmayıp göç edermiş, derler.

Biçura, söveni, saygısızlık edeni, yemek yedirmeyeni sevmez ve kötülük yapar.

Biçuralar iki türlü olur: Zenginleştiren ve iflas ettiren. İşi verimli insanlar hakkında: "Ona biçuraları yardım ediyor herhalde." diye konuşurlar.

Şürele[117]

Şürele kara urmannarda gına tora. Ul barıber keşege ohşıy, tik keşeden ayırması: barmakları bik ozında, tırnakları bik katı da bik ozın. Anıñ ber-ber barmagı berer söyem buylıgı; tırnakları berse-berse adem barmagı buyında bula. Kapçık kük imilere bula. Alarnı ul iñbaşı arkılı arkasına salıp yöri.

Şürele keşene adaştırırga, kara urman éçene aldap kerterge bik yarata. Ul nek keşe kebek kıçkıra da keşe anıñ yanına taba kite. Ul tagı kıçkıra. Keşe, mene citem dip, tavış kilgen yakka bara. Şulay itep şürele tavışına aldangan keşe urman urtasına kerep kite de adaşa. Şürele aldagan kayber keşeler urman urtasında adaşıp kalıp helak te bulalar iken.

---

[117] Gıyleceddinov, age. s. 269- 272

Şürele yalgız keşe yanına gına kile iken. İke keşe bulsa yakın kilerge, kürenerge kurka iken. Berevneñ yanında éte bulsa, anıñ yanına elle nige de yakın kilmi iken, étten ul bik kurka, di.

Şürele kübrege keşe küzene yaz könnerende, koyaş çıkkanda, ye koyaş bayıgan çagında kürene. Şürele berev-berevge kürense, üzeneñ atın atıy, keşege kürense ul, yuldan yazganga ye adaşkanga sabışıp, keşeden yul sorıy. Ul oçraganda, keşesene karap, ye cılıy, ye kölep-kölep söyleşep kite de, niçek bulsa da keşene üz yagına avdara.

Şürele üze sin soragan süzge karşı ber süz de eytmi, üze bik küp soraşırga yarata. Şürelege oçrasañ, teşlereñne kürseterge ber de yaramıy. Teşlereñne kürde ise, ozın barmakları belen kıtıklarga totına, ul ber kıtıklıy başlasa, ütergençe kıtıklıy, ul üzeneñ timer kebi katı, bik ozın barmakları belen kıtıklap uynavnı bik yarata. İnde bik küp keşelerne, terleklerne kıtıklap ütergen, di, ul.

Şürele, kemge gene oçramasın, kemne gene kürmesen: "Kıtıklı-mıtıklı uynıyk ele", dip sorıy, di. Arka yagıñnan kilse, bik yırak bulsa da: "Ey, tukta ele, keti-keti uynıyk ele",- dip kıçkırıp, artıñnan çaba, di. Keşe belen ber uynıy başlasa, keti-ketisen ber de tuktatmıy uynıy da uynıy bire, keşe niçek kıçkırmasın, niçek kene bakırmasın, ber de aña-moña karamıy, di, uynıy, uynıy, di, aktıgında keşe ülep te kala, di.

Şürele kuva başlasa, agımsuga taba çabarga kirek, di. Su arkılı ye sikerep, ye yözep çıgarga kirek. Şürele şunnan soñ suga yakın kile de, su arkılı küçe almıy, aptırap kala. Ul suga batudan bik kurka iken, şunnan soñ: "Bu sunıñ başı kaya?"- dip keşeden sorıy, di. Uñgan keşeler şunnan añarga sunıñ tüben yagın kürseteler iken de şürele su agımına taba çabıp kite, di. Bara, bara, bara da, barıp diñgezge cite de, aptırap tagı bayagı urınga kayta da, kadalıp kala, di. Sunıñ çıkkan yagın kürsetseñ, bik tiz çabıp kite de, sunıñ başından eylenep kilep cite de, kıtıklap ütere, di.

Élek çaklarda şürele bik küp keşene kıtıklap ütergen, keşeler monı niçek te beterergе yulın tapmıylar iken. Mene ber bik usal yeget urmanga kitken, yanına ber ét te alıp kitken bulgan. Tik yulda barganda ber kuyan çabıp kitken iken, ét şul kuyan artınnan kitken. Yeget nitikle kıçkırsa da, niçek itep kene çakırsa da, ét eylenep te karamagan. Şul kuyan artınnan kitken. Kurkıdır-nider, ul-bu bulırı yegetneñ isene de

kerep çıkmagan. Mene urmanga kerep kitken, ber bik kalın agaç kisep, botakların arçıp, arba buyına çaklap kisep kene tora iken, yanına şürele kilep çıkkan da:

-Ye ele, yeget, keti-keti uynıyk ele,- dip soragan.

Yeget totkan da:

-Şürelekeyem, bik yahşı, iñ élek kısa-kısa uynıyk ele, soñınnan keti-keti uynarbız,- digen. Şürele:

-Atıñ niçek?- dip soragan.

Yeget:

-Atım Bıltır bula, -digen.

Şunnan:

-Yarar, alaysa, iñ élek kısa-kısa uynıyk, annan keti-keti uynarbız,- dip, şürele yegetneñ süzene küngen de: -Kısa- kısanı niçek uynıylar, min anı belmim,- digen.

Yeget eytken:

-Sin karap tor, min öyretermen,- digen.

Şürele:

-Yarıy, alaysa,-digen.

Yeget totkan da agaçnıñ başın balta belen yargan, ber çöy yasagan da agaçnıñ yarıgına sukkan, agaçnıñ yarıgı avızın açkan iken, yeget şürelege:

-Mene şunıñ avızına barmagıñnı tıgıp tor,- digen.

Şürele barmagın kuygan. Yeget balta belen çöyneñ oçına ber gene bergen iken, çöy atılıp ta kitken, agaç yarıgı şap itep yabılıp kitep, şüreleneñ barmagın da kısıp algan. Şunnan soñ mene kıçkıra, di, mene bakıra, di, mene cılıy, di, mene calına, di. Yeget ber süz de deşmi, atına utırgan da çapkan, di. Cıyılgan, di, şüreleler, soragannar, di; "Kem kıstı?"- dip. Tege şürele:

-Bıltır kıstı, Bıltır, -digen, di. Bütennere Bıltır kıstı digen sayın:

-Cüler, soñ bıltır kıskanga bıyıl kıçkıralarmı, cüler, cüler!- di-di kölgenner gene, di. Yeget ise monı karamagan, çapkan, di. Kaytkan da, şürelene aldaganın söylegen, şunnan soñ bütenner de şulay ite başlagannar, di. Üzleren: "Min- Bıltır",- dip eyteler, di. İñ élek kısa-kısa uynap aldap kiteler, di. Şüreleler ele de bulsa şul

süzge aldanlar, di. Şulay kısa- kısa uynarga kızıgıp, kıtıklıy-mıtıklıy uyının uynıy almıy kalalar, di.

Şürele at östende yörerge de bik yarata, di. Urmanga yakın at kötüve kürense, şunnan bersen saylap ala da, atlanıp kite de, ütergençe çaba, di. At tirlep kaytsa, aña şürele atlanıp çapkan ikene elle kayan bilgele bula, di. At kötüvene şürele iyeleşse, atlarınıñ arkasına sumala sörtep cibereler iken. Ul atka şürele atlana da, di, şunda yabışıp kala, at östennen ayırılmıy, yabışkan kileş avılga kaytıp kile de şürelene şunda tabıp alalar, di. Şürelene at östennen alıp ye kazıklar belen kıynap ütereler iken, ye munçaga yabalar da ut törteler, ye yanıp torgan uçakka taşlıylar iken de şunda yanıp üle iken. Tik ber yagı yaramıy- şürele ütergen avılda şunnan soñ ber yort ta artmıy, di. Bik yarlı tormış belen tora başlıylar, di, bik integeler, di.

Ber kara urman yanında unbiş öyle ber avıl bar iken. Şul avılnıñ at kötüvene şüreleler iyeleşken- atlanalar da kiteler, yödetep betergenner.

Avıl keşelere monnan niçek itep te kotılırga yul tapmagaç, ber bik yahşı atnıñ sırtına sumala sılap cibergenner. Küp te ütmegen, ni küzlere belen kürsenner, atka berev atlangan, çabıp yöri. At üzeneñ östende yat keşe ikenen sizgen de tup-turı kaytıp kilgen, iyeseneñ abzarına kerep kitken. Cıyılgan avılnıñ bar keşelere de ni eyterge de belmi, tik karap toralar, di. At östendege nersene kem diyerge de belmiler, gevdese hatın gevdese, çeçe kıska, üze tökle, ozın imileren iñbaşına salgan, üze atnıñ başına arkası belen kirege taba atlangan da yabışkan, kuzgala da almıy, başı keçkene, küzlere bik zur, cılıy da cılıy, kıçkıra da kıçkıra...

-Sin kem?- dip sorıylar, éndeşmi.

Şunnan soñ keşeler: "Monı nişletebez de nişletebez?"- di-di söylene torgaç, cıyılışıp, bu şürelene yandırırga süz kuyışalar. Ut yagalar da, şürelene at östennen kubarıp alıp utka ilteler. Utka taşlaganda şürele bolarga yalına başlagan, cılap-cılap yalınsa da cibermiler, totalar da utka atalar. Şunnan soñ şürele bolarnı kargıy-kargıy yanıp üle. Mene şuşı şüreleneñ kargışı avılga töşe.

Bu avılnıñ keşelere ele de bulsa yarlı tormış belen toralar, di. Berevneñ de ike öye yuk, berevneñ de iske igene kalmıy, kem gene küpme gene akça tapmasın, ber tiyenene çaklı éçe de betere, di. İrtegene iske de kitermiler, kilese kön öçen ber de uylanmıylar. Bik eşeke tormış belen toralar da toralar, di. Üzlere tormışlarınıñ

uñyasızlıgın sizmiler de. "Barıber bezne şürele kargagan, barıber tözele almıybız inde, şürele bezne de, üzemezne de, bar ırugımızını da kargap kitte, bezge de kön yuk, bezneñ balalarımız da kön kürmesler inde",- di-di toralar da toralar, di. "Barıber bezne şürele kargagan- éşlesek de uñmıybız inde",- diler de yatalar da yatalar, di.

Tagın ber avılda şulay ber şürelene atka sumala sılap totkannar iken. Bik ozak mataşkannar. Berni de ite almagannar, nitekle kıylansalar da, niçek kene katı suksalar da, şürele küzen de yommıy, di, berni de bulmagan kebi tora da tora, di.

Şunnan soñ bik yödegeç, kulları talıp betkeç, bik biyek yar bar iken- şunnan taşlarga uylagannar. Yardan ırgıtıp cibergenner iken, şürele ber de ise kitmi-nitmi ike ayagın gına yugarı taba kütergen de, şugan da töşten, şunnan yañadan totıp algannar, ber agaçka beylegenner de, agaç töbene ut kuyıp yandırgannar. Şul çagında şürele bolarnı bik katı kargagan. Şul avıl ele de bulsa ber yort artkan sayın yangın bula, di, ye yaña yort, ye iske yort, ye bar avıl yanıp bete, di. Ber öy de artırga yaramıy, di. At ise şürele yanıp beter-betmes çabıp kitken de yugalgan, di. Ele de bulsa taba almıylar, di.

Ber tapkır ber babay kitken urmanga, utın kiserge. Ul çagında urman elege kebek bulmagan, bik zur bulgan da bik kuyı bulgan. Babay utın kise iken. Yıraktan ber tavış işetelgen, babaynı yanına çakırgan. Babay bezneñ kurkaklardan bulmagan. Totkan da şul çakırgan yakka taba kitken. Küpme gene barmasın, tavış yıragaya gına bargan. Koyaş iñep karañgı töşe başlagaç, babay sizgen de iske urınına kaytmakçı bulgan. Küpme gene barsa da, iske urınına cite almagan, eylene de ber urınga çıga, eylene de ber urınga kaytıp kile iken. Tön buyı yörgen, berkaya de çıga almagan. İkençe kön töş çagında gına urmannan çıgıp ber avılga kitken. Ul avılga barsa, ul üz avılımız tügel iken. Elle nindi bezden unbiş çakrım yat avıl bulıp çıkkan.

Kiçke taba babaynıñ atası belen anası kaygırışa başlagannar. Tugannarımızını, kürşeleremezne çakırgannar da, cıyılışıp, urmanga babaynı ézlerge kitkenner, barıp karasalar, babaynıñ utın kisken urının tapkannar, tik üzen niçaklı kıçkırıp-kıçkırıp karasalar da, niçaklı ézlep-ézlep baksalar da taba almagannar. Şunnan soñ, kürşe avılga tugannarına kunakka kitkender dip, kaytıp kitkenner.

Babaynıñ anası izge karçık iken, küñele sizgen de irte belen mullanı çakırırga, babay isen-sav kaytsa, korban çalırga nezer itken. İkençe kön babaynıñ

anası mullanı çakırıp fatıyha gına kıyldırgan iken, babay da kaytıp kergen. Babay ul könne ber süz de söyli almagan. Kinder kebi ap-ak agargan, töse kitken, elle nindi avıru keşe kebi selperep torgan da yatkan. İkençe könne gene köndez uyanıp, üzen şürele aldaganın, aldap urman urtasına, tıgızlıkka alıp kergenen, niçaklı kürerge tırışsa da, şüreleneñ üzen küre almaganın söyli algan.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

117. Şüreli

Şüreli kara ormanlarda yaşar. Tıpkı insana benzer. İnsandan tek farkı, parmaklarının çok uzun, tırnaklarının ise sert ve uzun olmasıdır. Onun bir tek parmağı bir söyem uzunluğunda, tırnaklarının her biri ise bir insanın parmağının boyunda olur. Onun çuval gibi memeleri vardır. Onları omuzlarının üzerinden çapraz olarak atıp dolaşır.

Şüreli insanların yollarını kaybetmelerini ve onları aldatıp kara ormanın içerisine sokmayı çok sever. O tıpkı insan gibi bağırır; insan onun yanına doğru gider; o yine bağırır. İnsan şimdi ulaşacağım deyip sesin geldiği tarafa gider. Böylelikle şürelinin sesine aldanan insan ormanın ortasına girer ve kaybolur. Şürelinin aldattığı bazı insanlar ormanın ortasıda kaybolduktan sonra helâk olabililermiş.

Şüreli yalnız başına dolaşan insanların yanına gelirmiş. İki kişi olduğunda yakına gelmeye ve görünmeye korkarmış. Birinin yanında köpeği varsa, onun hiç yakınına bile gelmezmiş. O köpekten çok korkar.

Şüreli insanın gözüne çoğunlukla ilkbahar günlerinde, güneş doğduğunda ya da battığında görünür. Şüreli birine görünürse, o kendi adını söylemez. İnsana görünse yolunu şaşırmışlığa ya da kaybolmuşluğa verip insandan yol sorar. Rastladığı kişiye bakıp ya ağlar ya da güle güle konuşur ve nasıl olursa olsun adamı kendi yanına getirtir.

Şüreli, senin sorduğun soruya bir kelime cevap vermez, kendisi ise soru sormayı çok sever. Şüreliye rastladığında dişlerini göstermek hiç doğru değildir. O dişlerini görürse uzun parmaklarıyla gıdıklamaya başlar. O, bir defa gıdıklamaya

başlarsa öldürünceye kadar gıdıklar. Demir gibi sert ve pek uzun parmaklarıyla gıdıklayarak oynamayı pek sever. Şimdiye kadar pek çok insanı ve evcil hayvanı gıdıklayıp öldürmüştür.

Şüreli kime rastlarsa, kimi görürse, "Gıdı gıdı oynayalım mı?" diye sorar. Ardından gelse, pek uzakta olsa da "Hey, dur hele, gıdı gıdı oynayalım mı?" diye bağırıp peşinden koşar. Bir defa insanla oynamaya başladığında gıdıklamasını hiç durdurmadan oynar da oynar. İnsan nasıl bağırmasın, nasıl çığlık atmasın. Hiç ona buna bakmayıp oynar da oynar, en sonunda insan ölür.

Şüreli kovalamaya başlarsa, akarsuya doğru koşmalı. Ya sıçrayarak ya da yüzerek suyun karşı kıyısına çıkmalı. Şüreli bundan sonra suyun yanına gelir, ama karşıya geçemez; şaşırıp kalır. O suya batmaktan çok korkarmış. Bundan sonra "Bu suyun başı nerede?" diye sorar. Cesur adamlar bu sırada ona suyun aşağı tarafını gösterirmiş, şüreli de akıntıya doğru koşup gidermiş. Gider, gider, gider de denize ulaşınca şaşırıp kalır. Yine önceki yerine döner ve oraya çakılıp kalır. Suyun çıktığı yeri gösterirsen pek çabuk koşup gider, suyun başından dönüp gelir ve gıdıklayıp öldürür.

Eski çağlarda şüreli pek çok insanı gıdıklayarak öldürmüş. İnsanlar bunu nasıl bitireceklerinin yolunu bulamıyorlarmış. Bir gün pek kötü bir yiğit ormana gitmiş. O yanına bir köpek almış. Bunlar yolda giderken önlerinden bir tavşan koşup kaçmış, köpek ise tavşanın ardından gitmiş. Yiğit ne kadar bağırıp çağırsa da köpek dönüp gelmemiş. O, tavşanın ardından gitmiş. Yiğidin aklına korku veya başka bir şey olur, diye bir düşünce gelmemiş. Yiğit ormana gitmiş, kalın ve büyük bir ağaç kesmiş. Budaklarını ayıklamış, arabanın boyu ile aynı ölçüde kesiyormuş. O sırada şüreli çıkagelmiş,

-Hey yiğit, gıdı gıdı oynayalım mı? diye sormuş.

Yiğit,

-Şüreliciğim, çok güzel ama önce sıkıştır sıkıştır oynayalım daha sonra gıdı gıdı oynarız, demiş. Şüreli,

-Adın ne? diye sormuş.

Yiğit,

-Adım Bıltır, demiş.

Bundan sonra,

-Tamam öyleyse, en önce sıkıştır sıkıştır oynayalım, sonra gıdı gıdı oynarız, deyip şüreli yiğidin sözüne razı olmuş. Şüreli,

-Sıkıştır sıkıştırı nasıl oynuyorlar, ben onu bilmiyorum, demiş.

Yiğit,

-Sen bak, ben öğretirim, demiş.

Şüreli,

-Tamam öyleyse, demiş.

Yiğit tutmuş, ağacın başını balta ile yarmış; bir ağaç çivi yaparak ağacın yarığına sokmuş. Ağacın yarık ağzını açmış. Yiğit şüreliye:

-İşte şunun ağzına parmağını tıkıp dur, demiş.

Şüreli parmağını koymuş. Yiğit balta ile ağaç çivinin ucuna bir defa vurmuş. Ağaç çivi fırlayıp gitmiş. Ağacın yarığı tıp edip kapanmış. Şürelinin parmağı da sıkışıp kalmış. Bundan sonra bağırmış, çağırmış, ağlamış, yalvarmış. Yiğit bir tek söz söylememiş, atına binmiş ve onu koşturmuş. Toplanan şüreliler: "Kim sıkıştırdı?" diye sormuşlar. O şüreli,

-Bıltır sıkıştırdı, Bıltır, demiş. Hep Bıltır sıkıştırdı diyince:

-Akılsız, bıltır sıkıştırınca bu yıl bağırılır mı, akılsız, akılsız, diye gülmüşler. Yiğit ise ona bakmayıp atını koşturmuş. Döndüğünde şüreliyi nasıl aldattığını anlatmış. Bundan sonra herkes böyle yapmaya başlamış. Kendilerini "Ben Bıltır" diye tanıtırlarmış. En önce sıkıştır sıkıştır oynayıp aldatırlarmış. Şüreliler hâlâ o söze aldanırlar. Böylece sıkıştır sıkıştır oynamaya heveslenip, gıdı gıdı oyunu oynayamazlar.

Şüreli at üzerinde dolaşmayı da çok sever. Ormana yakın at sürüsü görse, hemen birini seçip alır, atlanıp gider ve öldürünceye kadar koşturur. At terleyerek dönerse, onu şürelinin koşturduğu hemen belli olur. At sürüsüne şüreli musallat olursa, atların sırtına katran sürüp gönderirlermiş. O ata şüreli binince yapışıp kalır, atın üzerinden ayrılamazmış. Yapışınca köye dönüp gelir ve orada şüreliyi yakalarlarmış. Şüreliyi atın üzerinden indirince ya kazıklarla vurup öldürürler ya hamama kapatıp ateşe verirler ya da yanmakta olan ocağa atarlarmış. O orada yanarak ölürmüş. Yalnız bir yanı kötüdür: Şüreli öldürülen köyde bu olaydan sonra

bir ev bile artmaz. Onlar çok fakir bir hayat sürmeye başlarlar, çok yoksulluk çekerler.

Bir kara ormanın yanında on beş haneli bir köy varmış. O köyün at sürüsüne şüreliler musallat olmuşlar. Atlara binip giderler, canlarını çıkarıncaya kadar atları koştururlarmış.

Köy halkı bu belâdan kurtulmak için başka çare bulamayınca, güzel bir atın sırtına katran sürüp atı göndermiş. Çok zaman geçmeden ne görsünler? Biri ata binmiş, atı koşturup duruyor. At, üzerinde yabancı birinin olduğunu sezince doğruca geri gelmiş ve sahibinin ahırına girmiş. Köy halkı toplanmış, ne söyleyeceklerini bilemeden bakıp durmuşlar. Atın üzerindeki şeye kim diyeceklerini bilememişler. Gövdesi kadın gövdesi, saçı kısa, kendisi tüylü, uzun memelerini omuz başlarına atmış, ata ters binip yapışmış, hareket bile edemiyormuş, başı ve gözleri pek büyükmüş, ağlıyor da ağlıyor, bağırıyor da bağırıyormuş.

-Sen kimsin? diye sorduklarında susuyormuş.

Bundan sonra insanlar "Bunu ne yapalım?" diye konuşurlar ve toplanıp bu şüreliyi yakmaya karar verirler. Ateş yakarlar, şüreliyi atın üzerinden çekip indirirler ve ateşin yanına götürürler. Ateşe atılacağı zaman şüreli bunlara yalvarmaya başlar, ağlayıp yalvarsa da şüreliyi bırakmazlar, tutup ateşe atarlar. Bu yüzden şüreli bunları kargışlaya kargışlaya yanıp ölür. İşte o şürelinin kargışı köyü tutar.

Bu köyün halkı hâlâ çok fakir bir yaşam sürer. Bir tek kişinin iki evi yoktur. Bir tek kişinin önceki yıldan ekini kalmaz, biri çok para bulur bulmaz son kuruşuna kadar (içki) içip parayı bitirir. Sabahı akıllarına da getirmezler, gelecek günü hiç düşünmezler, çok kötü bir hayat yaşarlar. Kendileri hayatlarının rahatsızlık verici olduğunu sezmezler. "Nasıl olsa bizi şüreli kargışlamış, nasıl olsa düzelemeyiz. Şüreli bizi de bütün neslimizi de kargışladı. Bize de gün yok, bizim çocuklarımıza da." der dururlar. "Nasıl olsa bizi şüreli kargışlamış, çalışsak da ürün alamıyoruz." deyip yatarlar da yatarlar.

Yine bir köyde ata katran sürerek bir şüreliyi yakalamışlar. Çok uzun süre uğraşmış; hiçbir şey yapamamışlar. Ne kadar çalışsalar da ne kadar sert vursalar da şüreli gözünü bile yummamış. Bir şey olmamış gibi durmuş.

Bu olaydan sonra çok yorulmuşlar, kolları takatten düşmüş. Çok büyük bir yar başı varmış. Onu götürüp oradan atmaya karar vermişler. Onu yardan atıvermişler. Şüreli hiç şaşırmadan iki ayağını yukarı doğru yükseltmiş de kayıp inmiş. Sonra yeniden yakalamışlar, bir ağaca bağlamışlar ve ağaç dibinde ateş yakmışlar. O zaman şüreli bunları çok kötü kargışlamış. O köyde hâlâ ev sayısı arttıkça yangın çıkar, ya yeni ya eski ev ya da bütün köy yanıp kül olur. Bir tek ev bile artırmak mümkün olmaz. At ise şüreli yanıp biter bitmez koşup gitmiş ve kaybolmuş. Onu hiç bulamamışlar.

Bir defa bir dede ormana odun kesmeye gitmiş. O zaman orman şimdiki gibi değilmiş, çok büyük ve çok karanlıkmış. Dede odun kesiyormuş. Uzaktan bir ses duyulmuş. O dedeyi yanına çağırıyormuş. Dede bizim gibi korkaklardan değilmiş. O, onu çağıran yöne doğru gitmiş. Çok gitmeden ses uzaklaşmaya başlamış. Güneş batıp karanlık inmeye başlayınca dede durumun farkına varmış ve eski yerine dönmek istemiş. Çok yürüse de eski yerine ulaşamamış. Dönüp dolaşmış, bir yere de çıkamamış. İkinci gün öğle vaktinde ormandan çıkıp bir köye gitmiş. O köye gitmiş ki kendi köyü değil. Orası kimsenin bilmediği, bizden on beş kilometre uzakta yabancı bir köymüş.

Akşama doğru dedenin babası ile annesi kaygılanmaya başlamışlar. Akrabalarımızı, komşularımızı çağırmışlar da toplanıp dedeyi aramak için ormana gitmişler. Gidip bakmışlar, dedenin odun kestiği yeri bulmuşlar. Yalnız onu aramak için ne kadar bağırıp baksalar ve arayıp dursalar da bulamamışlar. Daha sonra komşu köye akrabalarının yanına gitmiştir deyip dönmüşler.

Dedenin annesi evliya gibi bir kadınmış. Kalbi sezmiş de sabahleyin hocayı çağırmaya karar vermiş. Oğlu esen - sağ dönerse kurban kesmek üzere adak adamış. Ertesi gün bu dedenin annesi mollayı çağırtıp dua okutmuş, dede de dönüp gelmiş. Dede o gün bir tek söz dahi söylememiş. Yüzü kendir gibi apak ağarmış, rengi gitmiş, kim bilir hangi hasta gibi sallanıp durmuş ve yatmış. Ertesi gün gündüz uyanıp kendisini şürelinin aldattığını, aldatıp ormanın ortasına, sık yere alıp soktuğunu, ne kadar görmek istese de şürelinin kendisine görünmediğini anlatmış.

Bıltır Kıstı[118]

Bulgan, di, ber yeget. Ul urmanga utınga bargan, şürele kilep çıga da eyte:

-Abzıy, eyde kıtıy-kıtıy uynıyk,- di.

-Bez uynarbız, élek mene şuşı bürenene minem arbaga kisep salıyk ele,- di.

Yeget bürenene ala da:

-Sin yarıgınnan totıp küter,- di. Şürele yarıgınnan totkan ide, çöyne berep çıgara da, şüreleneñ kulı kısılıp kala. Şürele kulı kısılgaç:

-Sin kaysı avıl?- dip kıçkıra.

Yeget eyte:

-Min kaysı avıl tügel, bıltırgı yeget,- di de kite.

Şunnan şüreleneñ ipteşlere kilgeç sorıylar:

-Kem kıstırdı?- dip.

Tege eyte:

-Bıltırgı yeget kıstırdı, -di.

-Bıltır kıstırganga bıyıl kıçkıralarmını,- diler.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

118. Bıltır Kıstırdı

Bir yiğit varmış. O, ormana odun kesmeye gitmiş. Şüreli gelmiş ve ona şöyle demiş:

-Ağabeyi, haydi gıdı gıdı oynayalım.

-Önce şu tomruğu benim arabaya kesip koyalım hele, biz sonra oynarız,.

Yiğit kütüğü almış ve,

-Sen yarığından tutup kaldır, demiş. Şüreli yarığından tutmuş, ağaç çiviyi vurup çıkarınca şürelinin eli sıkışıp kalmış. Şüreli eli sıkışınca,

-Sen hangi köydensin? diye bağırmış.

Yiğit,

-Ben hangi köy değil, bıltırki yiğit, demiş ve gitmiş.

Sonra şürelinin arkadaşları gelmişler ve ona sormuşlar,

---

[118] Gıyleceddinov, age. s. 272-273

-Kim sıkıştırdı?

O,

-Bıltırki yiğit sıkıştırdı, demiş

-Bıltır sıkıştırınca bu yıl bağırılır mı? demişler.

Şürele Yappar[119]

Ber kiç şulay Möhemmötdin babay belen söyleşep utırabız.

-Beleseñme, balam, nige bezne kayvakıtnı "Şüreleler" dip ye "Şürele Yappar" dip yörteler?

Avılga kilep urnaşkannar gına bezneñ karteteyler. Kön de kiç avıl halkı atların töngelekke kırga cibergen. E minem karteteyneñ atları gel tirge batıp, manma su bulıp kayta iken. Kartetey törleçe kılandırıp karagan atlarnı, şulay bulsa da atlar haman tirlep kaytkannar. Kart totkan da berkönne atlarına sumala buyap cibergen İrten ni kürsen, ajgırışıp atlar kaytıp kile iken. Kartetey çak kına kapkanı açıp ölgergen. İşek aldına kergen atlar nişlerge belmiler iken. Nıklabırak karasa, kart ni kürseñ, at östende ber şürele kızı utıra, di. Çeçe taralgan, mañgayında mögeze, töske bik yemsez, olı imçekle, di. Kart küsek totkan da kereşken tegene "sıylarga". Ey yalına, di, şürele kızı, ey yalına, di.

-Yappar abzıkayım, zinhar ciber, yalgışlık belen gene, büten intektermem, bütennerge de kuşmam,- di iken. Kart haman "sıylıy" iken. Tege çak kotılıp kaçkan, di, hem büten bu yaklarda kürenmegen. Atlar da büten alay kaytmagannar. Mene şunnan birle bezne "Şüreleler" dip yörteler inde.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

119. Şüreli'yi Hapsedenler

Bir gece Muhammeddin dede ile şöyle bir konuşmamız oldu.

-Biliyor musun yavrum, niye bizi bazen "Şüreliler" ya da "Şüreli'yi hapsedenler" diye adlandırırlar?

---

[119] Gıyleceddinov, age. s. 273

Bizim büyük dedelerimiz bu köye gelip yerleşmişler. Köy halkı atlarını gece gündüz kıra gönderirmiş. Ama benim büyük babamın atları, her gün tere batmış ve ıpıslak olmuş hâlde dönerlermiş. Büyük babam atlara birçok şey yapmış, atlar yine de terleyerek dönmüşler. İhtiyar bir gün kalkıp atlarına katran sürüp onları göndermiş. Sabahleyin ne görsün! Atlar kudurarak geliyorlar. Büyük babam tam o anda kapıyı açıvermiş. Kapı arkasına giren atlar ne yapacaklarını bilemiyorlarmış. İhtiyar iyice bakınca at üzerinde bir şüreli kızının oturduğunu görmüş. Şüreli kızının saçı dağılmış, alnında boynuzu, rengi pek çirkin, memeleri ise büyükmüş. İhtiyar kalın bir sopa almış ve onu dövmeye başlamış. Şüreli kızı yalvararak,

-Beni hapseden ağabeyim! Lütfen beni gönder, yanlışlıkla oldu; size başka acı çektirmem; diğerlerine de müsaade etmem, demiş. İhtiyar yine dövüyormuş. O zaman kurtulup kaçmış ve bir daha bu taraflarda görünmemiş. Atlar da bir daha öyle gelmemişler. İşte o zamandan beri bizi "Şüreliler" diye adlandırırlar.

Şürele Kuvaklıgı[120]

Ber keşeneñ Aybat açıklıgındagı ceylevde yılkı kötüve bulgan. Öyer aygırı bulgan- kötüne alıp yörüçe. Şul aygır können- kön beterene başlıy. Bu keşeneñ iseme Vetey iken. Ul sukır kart bulgan. Ulları bu turıda eyteler Veteyge. Kart eyte:

-Küreseñ, aygırnı şürele menep çaba tönner buyı,- di.

Kiñeşeler: niçek élektererge şürelene? Vetey aygırnıñ arkasına sumala sörtep cibererge kuşa tönge. Ulları şulay éşliler. İkençe kön irte belen barsalar, kötü yanında aygır yöri iken, e anıñ östende şürele utırgan. Yabışkan da töşe almıy, di. Özgelene, tarkalana torgaç, kubarılıp töşken de kaçkan bu şürele. Üze eytken:

-Vetey, bik artka ütkerdeñ bit,- digen. Anıñ tirese at östene yabışıp kalgan. Şunnan soñ ul başka kürenmegen. Şul uñay belen bu agaçlıknı "Şürele kuvaklıgı" dip atagannar, di.

[120] Gıyleceddinov, age. s. 273

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

120. Şüreli Fundalığı

Bir adamın Aybat düzlüğündeki yaylada at sürüsü varmış. Sürüyü bir aygır dolaştırırmış. O aygır günden güne zayıflayıp, halsiz düşmeye başlamış. Adamın ismi Vetey imiş. Kör bir adammış. Oğulları bu durumu Vetey'e söylemişler. İhtiyar şöyle demiş:

-Demek ki şüreli geceler boyunca aygırı koşturuyor.

Oturup şüreliyi nasıl yakalamaları gerektiği hakkında konuşmuşlar. Vetey gece aygırı gönderirken sırtına katran sürüp göndermelerini emretmiş. Oğulları öyle yapmış. Ertesi gün gitmişler ki aygır sürünün yanında dolaşıyor, üzerine de bir şüreli binmiş. Şüreli yapışmış, inememiş. Parçalanıp didinerek yapıştığı yerden ayrılmış ve inip kaçmış. Şüreli şöyle söylemiş:

-Vetey, pek geriye sürdün.

Onun derisi atın üzerine yapışıp kalmış. O zamandan sonra, o, bir daha görünmemiş. Bu yüzden o ağaçlığı "Şüreli Fundalığı" diye adlandırmışlar.

Şıgalı Astı[121]

Bu "Şıgalı astı" digen urında élek Şıgalı avılı bulgan. Anda Şıgalı han torgan. Anıñ yortınıñ kapkaları çuyınnan bulgan. Çuyın kapkalarnıñ şıgırdap yabılgan- açılgan tavışlar yıraklarga işetelep torgan.

Şıgalı avılına şürele iyelenep, anıñ atların bik cefalıy başlagan. Avıl halkı bu şürelene totu öçen ber atnıñ sırtına sumala sılap cibergen. Şürele şul sumalaga yabışıp élekken. Anı avıl halkı totıp alıp, kıynap, yandırıp ütergen.

Şürele Şıgalı avılın kargıy-kargıy yangan.

Avıl halkı bu kargavdan heveflenep, Olı meñger hem Yaña Meñger avıllarına küçep betkenner. Annan ike zirat kalgan. Berse bötenley sukalangan. İkençese isen, kanav belen eylenderep alıngan. Hezer de berniçe narat agaçı üsep utıra ele.

---

[121] Gıyleceddinov, age. s. 273-274

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

121. Şıgalı'nın Altı

"Şıgalı altı" denen yerde eskiden Şıgalı köyü varmış. Orada Şıgalı Han yaşarmış. Evinin kapıları dökme demirdenmiş. Dökme demirden yapılmış kapılar gıcırdayınca kapıların açılıp kapanma sesleri uzaklardan bile işitilirmiş.

Şıgalı köyüne şüreli musallat olmuş. Oranın atlarına eziyet etmeye başlamış. Köy halkı bu şüreliyi yakalamak için bir atın sırtına katran sürüp atı göndermiş. Şüreli katrana yapışıp kalmış. Köy halkı onu yakalayıp, dövüp, yakarak öldürmüş.

Şüreli Şıgalı köyünü kargışlaya kargışlaya yanmış.

Köy halkı bu kargışlamadan korkup Büyük Menger ile Yeni Menger köylerine göç etmişler. Orada iki mezar kalmış. Biri tamamıyla sürülmüş, diğeri ise sağlamdır. Sağlam olan yer, derin olmayan bir çukurla çevrilmiş. Orada şimdi de birçok çam ağacı vardır.

Şürele Kargagan Avıl[122]

Karabay avılınnan ber agay, tışavlap, atın kırga cibere iken. Şulay berkön irten barsa atın alırga- at şıbır tirge batkan. Agaynı temam aptıraşta kaldıra bu hel. Citmese, könozın saban sörese bar. Hel ikençe könne de kabatlana.

Agaynıñ heterene olılarnıñ süzlere kile. "Tukta ele,- di agay,- kızık itim ele üzeñne ber". Agay atnıñ sırtına sumala buyap cibere. İrten atın alırga barmakçı bulıp, işek aldına çıga.

-Ey, kapkañnı aç, atıñnı alıp kaytıp kilem,- dip kıçkıra berev. Barıp açsa kapkanı, ni küze belen kürseñ, at östende şürele utıra. Çatırdap sumala yabışkan.

Halık cıyıla. Şürelene balta tütese belen dömbeslerge totınalar. Çabıp kına ütereler ide, ber tamçı şürele kanınnan tagın elle niçev yarala. Ürle- kırlı sikere, di, şürele. Soñınnan yılıy-yılıy:

-Avılıgız altı torttan artmasa yarar ide, hodayım,- dip kargıy-kargıy, Kıybla tavga menep kite. Avıl şuña haman altı-cide yorttan artmıy, imeş.

---

[122] Gıyleceddinov, age. s. 274

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

A. Kader

122. Şüreli'nin Kargışladığı Köy

Karabay köyünden bir köylü, atını kıra gönderirmiş. Yine bir gün erkenden atını almaya gitmiş ki at, şıpır şıpır tere batmış. Bu durum köylüyü çok şaşırtır. Üstelik de bir gün boyunca saban sürecek. Durum ikinci gün de tekrarlanır.

Köylünün aklına büyüklerin sözleri gelir. "Dur hele, sana ilginç bir şey yapayım." der köylü. Köylü, atın sırtına katran sürüp atı gönderir. Sabahleyin atını almak için kapının önüne çıkar.

-Hey, kapını aç, atını alıp geldim! diye bağırır biri. Gidip kapıyı açar ki ne görsün, atın üzerinde şüreli oturuyor. Şüreli katrana çok kuvvetli yapışmış.

Halk toplanır, şüreliyi baltanın sapı ile dövmeye başlar. Şüreliyi keserek öldürürlermiş; ama bir damla şüreli kanından kim bilir kaç tane daha yaratılır. Şüreli bir aşağı bir yukarı sıçrar. Sonra ağlaya ağlaya,

-Köyünüz altı evden artmasa iyi olurdu, ey Allah'ım, diye kargışlaya kargışlaya Kıybla dağına tırmanıp gider. Güya köy onun için altı-yedi evden fazla artmazmış.

Altı Yorttan Artmasın, Cide Yortka Citmesen[123]

Ber avılda kötüge cibergen at tirlep-peşep kayta. Avıllarında Şemsetdin digen kart bula, aña kiñeş iteler. Kart: "Atka şürele atlanıp yöri torgandır",- di de sırtına sumala yabıştırıp cibererge kuşa. İrtegesen atnıñ kaytır yulına hatınnar tabagaçlar belen çıgıp saklap toralar. Alar saklagan yuldan kermiçe, at, ikençe yuldan kaytıp kile, cilkesene şürele malayı atlangan, di, sumalaga yabışıp, töşe almıy iken bu. Hatınnar yögereşep baralar da akırtıp kıynıy başlıylar. Şul vakıtta tege Şemsetdin kart kile de:

-Tuktagız, balalar, şürelene alay kıynap ütererge yaramıy,- dip, bik kızu munça yaktıra da munçada şürele malayı tötenge tonçıktırıp ütere. Şürele ülgen çakta:

---

[123] Gıyleceddinov, age. s. 274-275

-Avılıgız altı yorttan artmasın, cide yortka citmesen, - dip kargıy. Şunnan soñ pojar çıgıp, avıllarında bulgan altmış yorttan altısı gına kalıp, yanıp bete, di. Avılları haman altı yorttan artmıy, di.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

A. Kader

123. Altı Evden Artmasın, Yedi Eve Varmasın

Bir köyde sürüye gönderilen at, terleyip pişip döner. Bu köyde Şemseddin adında bir ihtiyar varmış, ondan öğüt isterler. İhtiyar "Ata şüreli binip dolaşıyordur." der ve sırtına katran sürüp atı göndermelerini emreder. Kadınlar ertesi gün atın döneceği yola demir kancalarla çıkıp saklanırlar. At onların saklandığı yoldan değil başka bir yoldan gelir. Ata şüreli oğlu binmiş; katrana yapıştığı için de inemiyormuş. Kadınlar koşup gelirler ve şüreli oğulunu indirip dövmeye başlarlar. O zaman ihtiyar Şemseddin gelir,

-Durun çocuklar, şüreliyi öyle döverek öldürmek doğru değil, deyip çok sıcak bir hamam yaktırır; şüreli oğlunu hamamda tütünle boğup öldürür.

Şüreli ölürken,

-Köyünüz altı evden artmasın, yedi eve ulaşmasın, diye köylüleri kargışlar. Bu olaydan sonra köyde bir yangın çıkar, altmış olan hane sayısı altı tane kalıncaya kadar yanıp kül olur. Onların köyleri şimdi de altı evden fazla artmaz.

Étten Kurıkkan[124]

Eti merhüm söyli torgan ide. Bezneñ avılda Persiyen Satdin (Segdetdin) -anı Ermen Satdin dip te yöriler ide- isemle keşe bulgan. Şul, ike ulı belen tönle urmanda kunganda, şürele kürgenen söylegen.

-Kisken agaçlarıbızını saklap, urmanda kunabız. Ay yaktısında ber nerse şatır-şotır botak taptap yanıbızga kile. Ozın, yabık, böten östen yön baskan.

-"Hem-hem"eñ barmı?- di bu miña eyte.

-Yuk,- meytem.

-"Çuh-çuh"ıñ barmı?- di.

[124] Gıyleceddinov, age. s. 275

-Yuk.

Malay artta étne yeşerep tota. Ét sikererge gene tora. Kile bu minem öske.

-Keti-keti uynıybızmı? - di. Şunda étne ıçkındırıp ciberebez de - tegeneñ ayagı kaya tiye, kaya yuk,- élderte gene!

İrtegesen yokıdan torsak, artınnan ber buy agaçlık totaş tüşelep kalgan. Bu şürele bulgan. Ul ét belen çıbırkıdan kurka iken.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

124. Köpekten Korkmuş

Rahmetli babam anlatmıştı. Bizim köyde Persiyen Satdin (Segdetdin), ona Ermen Satdin de derlerdi, isimli bir adam varmış. O iki oğluyla geceleyin ormanda konaklarken şüreliye rastlamalarını şöyle anlatmış:

-Kestiğimiz ağaçları beklemek için ormanda kalıyorduk. Ay ışığında bir şey, çatır çutur budakları çiğneyerek yanımıza geliyordu. O uzun, zayıf ve üzeri tüyle kaplanmış idi.

-Hem-hemin var mı? diye bana sordu.

-Yok, dedim.

-Çuh- çuhun var mı?

-Yok.

Oğlum arkada köpeği saklıyordu, köpek ise sıçrayıp duruyordu. Şüreli benim üzerime geldi.

-Gıdı gıdı oynayalım mı? O sırada köpeği çözüp gönderdik, o anda şüreli ayağı nereye değiyor, nereye değmiyor diye bakmadan koşup gitti.

Ertesi sabah uykudan kalktık ki şürelinin ardından bir sıra ağaç kırılıp yerlere döşenmiş. Bu şüreli imiş. O köpeğin kendisine hücum etmesinden çok korkarmış.

Tönge Oçraşu[125]

Evvel zamanda ber yeget urmanga bargan utına. Urmanda utın kise iken. Şunda buran çıkkan, kiç bulgan, yeget kaytırga kurıkkan. Hezer yeget uylagan, "inde min nişlim", dip. Ul urmanda şürele barlıgın işetken bulgan. Ber agaç başına menep utırırga bulgan tön çıkkançı, "mine şüreleler kürmesen", dip. Utıra iken agaç başında yeget, ber şürele kilep çıkkan. Monıñ kulında yamıy torgan çabatası bar iken. Yeget utırgan agaç töbende kiske bulgan. Şürele şul kiskege kilep utırgan da çabatasın yamıy başlagan. Şul vakıt ay yaktısın bolıt kaplagan. Hezer, bolıt kaplagaç, şürelege karañgı buldı iç, çabatasın yamıy almıy iç. Şürele yugarı karap:

-Ay, yaktırt! Ay, yaktırt! –dip eyte iken. Şüreleneñ yugarı karavı bulgan, yeget kurkıvınnan agaç başınnan anıñ östene yıgılıp töşmesenme! Bolar kurkularınnan ikese ike yakka çaba başlagannar. Şürele uylıy iken: "Östeme bolıt töşte", dip, yeget şüreleden kaça, di.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

125. Geçeki Karşılaşma

Evvel zamanda bir yiğit ormana oduna gitmiş. Yiğit ormanda odun kesiyormuş. O sırada boran çıkmış ve akşam olmuş. Yiğit dönmeye korkmuş. Hemen "Şimdi ben ne yapayım?" diye düşünmüş. Ormanda şürelinin olduğunu duymuş imiş. Gece bitinceye kadar bir ağacın başına çıkıp oturmaya karar vermiş. "Beni şüreli görmesin." demiş. Yiğit ağacın tepesinde otururken bir şüreli gelmiş. Onun elinde yamalamak için çabatası varmış. Yiğidin çıktığı ağacın dibinde bir kütük varmış. *Şüreli* o kütüğe gelip oturmuş ve çabatasını yamalamaya başlamış. O sırada bulut ay ışığını kaplamış. Bulut ışığı kaplayınca, karanlık olduğu için şüreli çabatasını yamalayamamış. Şüreli yukarı bakıp,

-Ay ışılda! Ay ışılda! diyormuş. Şüreli yukarı bakar bakmaz, delikanlı, korkusundan ağacın tepesinden onun üzerine düşmesin mi! Korkularından ikisi de iki tarafa koşmaya başlamış. Şüreli "Üstüme bulut düştü." diye düşünüyormuş. Yiğit ise şüreliden kaçıyormuş.

---

[125] Gıyleceddinov, age. s. 275

Taz Belen Şürele[126]

Élek zamanda utınnı balta belen gene kiskenner, pıçkı bulmagan, di. Alay bik çiten bulgan, di. Şunnan soñ ber taz keşe yuka timerne algan da, di, aña teşler yasagan, şunnan pıçkı bulgan, di.

Utın kiserge dip urmanga bargaç, ipteş tapmagan da utınnı şürele belen kisken, di, bu. Utın kiselgen. Moña şürele bik gaceplengen de:

-Bu emelne niçek uylap çıgardın?- dip, Tazdan soragan, di.

Taz eytken:

-Min,- digen,- şundıy emellerne küp belem. Minem arka kaşıy torgan emelem de bar ele. Min ber kaşısam, ber yıl buyına ten kıçıtmıy, -digen.

Şürele moña ışanmagan, di. Taz eytken:

-Eyde tennerne kaşıp karıyk,- digen.

Şürele küngen de Taznıñ arkasın kaşıy başlagan, di. Taz haman:

-Kıçıtuvı betmede ele, kıçıta ele,- dip kıçkıra iken, di.- Şunnan Taz eytken:- Sin tendege kıçıtunı betere almadıñ, inde min sineñ arkañnı kaşıp karıym ele,- digen. Taz ber taktaga berniçe ütken kadak kagıp tırma kebek itep éşlegen de, di, şunı şüreleneñ cilkesene kuyıp tüben taba tartıp töşere iken, di. Ahırı şürele, avırtkanga çıdıy almıy, torıp kaçkan, di.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

126. Kel ile Şüreli

Eski zamanda odunu balta ile keserlermiş, testere yokmuş. Yalnız bu çok zor oluyormuş. Bir gün bir kel, ince bir demir almış ve ona dişler yapmış; testere böyle ortaya çıkmış.

Kel odun kesmek için ormana giderken arkadaş bulamayınca, odunu şüreli ile kesmiş. Odun kesilmiş; şüreli buna pek şaşırmış:

-Bu çareyi nasıl düşünüp buldun? diye kele sormuş.

Kel,

---

[126] Gıyleceddinov, age. s. 276

-Ben böyle çareleri çok iyi bilirim. Benim sırt kaşıyan aletim de var. Ben bir defa kaşısam ten bir yıl boyunca bir daha kaşınmıyor, demiş.

Şüreli buna inanmamış. Kel,

-Haydi tenimizi kaşıyıp bakalım, demiş.

Şüreli razı olmuş ve kelin sırtını kaşımaya başlamış. Kel devamlı,

-Kaşıntı bitmedi hâlâ, kaşınıyor hâlâ, diye bağırıyormuş. Sonra kel,

-Sen tenimin kaşıntısını bitiremedin, şimdi ben senin sırtını kaşıyayım, demiş.

Kel bir tahtaya sivri çiviler çakıp tırmık gibi yapmış ve onu şürelinin omuzuna koyup aşağı doğru çekmiş. Sonunda şüreli ağrıya dayanamayıp kalkıp kaçmış.

Şürelene Niçek Aldarga[127]

Könnerden ber könne kızlar kötülere belen urmanga cilekke kitkenner. Kön bik ésse bulgan. Alar urmanda bik ozak yörep, tırıs tutırıp cilek cıygannar. Ésseden, börküden tamakları kipken. Şunnan ber kız yakında kül barlıgın eytken. Alar külge su éçerge kitkenner inde. Baralar bolar yul buylap, kinet kene irler tavışı işeteler. Kızlar başta bik kurkalar da karap-karap da tire-yünde keşe kürmegeç, tagın kiteler. Tizden nerseder sizeler, çönki şaktıy ozak barsalar da, kül yulın tabalmıylar, urmannıñ ise oçı-kırıyı kürenmi. Kül inde küpten bulırga tiyeş kebek, ul haman yuk. Karıy torgaç, küreler: haman da şul kuzgalıp kitken urınnarında basıp toralar iken. Üzleren şürele aldap yöretkenen añlagaç, kızlar bik kurkışkannar. Yañadan tire-yünen ézlep, yulnı tapkan kebek bulalar. Tagın ozak bargaç, karasalar- haman iske urında toralar. Bik ozak ber tirede eylenep yöriler bolar. Kurkıp, yılaşa başlıylar. Nihayet, berse töşene: böten kiyemen salıp, kire yagı belen kiye, başmakların da alıştıra- sulın uñ ayagına, uñın sul ayagına kiye. Şularnı kiyep beterüge, karasalar – nek yul buyında basıp toralar. Şürele, kiyemen eylenderep kigen kızdan kurkıp, alarnı adaştırudan tuktagan, di.

[127] Gıyleceddinov, age. s. 276

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

127. Şüreli'yi Nasıl Aldatmalı

Günlerden bir gün bir grup kız ormana çilek toplamaya gitmiş. Hava pek sıcakmış. Onlar ormanda çok uzun süre dolaşıp, kovalarını doldurıncaya kadar çilek toplamışlar. Sıcaktan ve rutubetten boğazları kurumuş. Bu sırada bir kız yakında bir göl olduğunu söylemiş; göle su içmeye gitmişler. Yolun kenarından giderlerken birdenbire erkeklerin seslerini duymuşlar. Kızlar önce korkmuşlar; ama etrafa bakıp kimseyi göremeyince yollarına devam etmişler. O sırada ne olduğunu sezmişler. Epeyce yol aldıkları hâlde gölün yolunu bulamamışlar, ormanın ise ucu bucağı görünmüyormuş. Gölü şimdi çoktan bulmuş olmaları gerekirken, göl görünürde bile yokmuş. Bakmışlar ki yine hareket ettikleri yerde duruyorlar. Kızlar kendilerini şürelinin aldattığını anlayınca çok korkmuşlar. Yeniden etrafa bakıp yolu bulur gibi olmuşlar. Tekrar uzun süre yol alınca bakmışlar ki eski yerlerinde duruyorlar. Bunlar çok uzun bir süre bu çevrede dolaşıp durmuşlar. Korkup ağlamaya başlamışlar. Nihayet içlerinden bir kız düşünüp taşınmış ve bütün giysilerini çıkarıp tersinden giymiş. Başmaklarını da değiştirmiş; soldakini sağa, sağdakini sola giymiş. Onları giyinir giyinmez bakmışlar ki tam yol üzerinde duruyorlar. Şüreli giysisini ters giyinen kızdan korkup onların yolunu şaşırtmaktan vazgeçmiş.

Yarımtık[128]

Élek şürele bulgan. Cilekke barganda da keşeler toz alıp kite torgannar ide. Şürelelerneñ kultıgına siber öçen. Şürele bulmaganda da berbersene:

-Açını kiter, açını,- dip, kurkıtu öçen yüri eyteler iken. "Açı" yeise "toz" digen süzne işetse, kilmi iken.

İmilere zur bulgan, alarnıñ asları yeş it bulıp yöri iken. Şunda toz tiderseñ, üle iken ul şürele. Anı bezde yarımtık dip yörteler.

Ber yarımtık, ber atnı totıp, töne buyı çabıp yörgen iken, irmek itep.

Huca, irte belen atın tabıp, anıñ aşamaganın, arıganın kürgen de ikençe könne monı karavılap torgan: "Nerse bu, kem moña atlanıp yöri iken?"- dip. Töne

[128] Gıyleceddinov, age. s. 277

buyı küzetep torgaç, yarımtık atlanganın kürgen. Arba maylıy torgan degetler bik katı bula torgan ide, élek. Atına sılagan da, cibergen tönge. Yarımtık kilep atlangan iken, artı yabışkan:

-İhi-hii! Atka artım yebeşti-i- dip kıçkıra, di, bu.

Yarımtık keşe bulıp ta yörgen ul. Ber keşe tranca yara iken. Yarımtıkka bürene yarıgın kürsetep:

-Ene şunda kulińnı tıgıp tor ele,- digen.

Yarımtık:

-İsemeń kem?- dip soragan.

Takta yaruçı:

-Bıltır,- digen. Üze yarıkka yarımtıknıń kulın kıstırıp kaldırgan.

Yarımtık:

-Bıltır kıstırdı!- dip kıçkıra başlagan.

-Bıltır kıstıganga bıyıl kıçkırıp torasıń,- dip kölgen, di, annan bu keşe.

Yarımtık, imeşter, bezneń avılda yeşegen ul élek, keşe bulgan. Kemder siherlegen de, yarımtıkka everelgen, avılga kayta almıyça törle ülenner aşap yörgeç, yarımtıkka eylengen inde. Mögezsez. Yalangaç keşe. Yonlı tügel. Koş ta bulıp yöri, di. Andıy çakta koş oyasına kerep yoklıy, di. Tav kuvışlarında da yeşegen. Eger keşene totsa, kıtıklap ütergen. Şürele –Kazança, yarımtık- bezneńçe. "Yarımtık" dip kıçkırıp kölgenge, keşene de köldergenge eytkenner inde. Yarılgançı kölgen bit. Zur avızlı, yemsez bulgan.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

128. Yarımtık

Eskiden şüreli varmış. Çilek toplamaya giden insanlar yanlarına tuz alıp giderlermiş. Şürelilerin koltuğuna tuz serpince canları acırmış. Şüreli yokken insanlar birbirlerine,

-Acıyı getir, acıyı, deyip onu korkutmak isterlermiş. "Acı" ya da "tuz" kelimesini işitince şüreliler gelmiyormuş.

Şürelilerin memeleri büyükmüş, memelerin altları yaş etle doluymuş. Oraya tuz değdirirsen şüreli ölürmüş. Ona bizde yarımtık derler.

Bir yarımtık, bir atı tutup, ilginçlik olsun diye gece boyunca koştururmuş.

Sahibi, sabah atını bulup, onun bir şey yemediğini, yorulduğunu görünce ertesi gün onu gözetlemiş. O "Bu ne, kim buna binip dolaşıyor?" demiş. Gece boyunca gözetlemiş, ata yarımtığın bindiğini görmüş. Eskiden arabayı yağladıkları katran çok katıymış. Geceleyin ata sürmüş ve atı göndermiş. Yarımtık gelip ata binmiş, ama ona yapışıp kalmış.

-İhi- hii! Ata ardım yapıştı, diye bağırıyormuş bu.

Yarımtık insan şekline girip dolaşırmış. Bir adam ince bir tahtayı yarıyormuş. Yarımtığa tomruğun yarığını gösterip,

-İşte şuna elini sok hele, demiş.

Yarımtık,

-İsmin ne? diye sormuş.

Tahtayı yaran,

-Bıltır, demiş. O yarımtığın elini yarığa sıkıştırıp bırakmış.

Yarımtık,

-Bıltır sıkıştırdı! diye bağırmaya başlamış.

-Bıltır sıkıştırdığına bu yıl mı bağırıyorsun? diye gülmüş bu adam.

Güya, yarımtık eskiden bizim köyde yaşayan bir adammış. Biri büyü yapmış ve o yarımtığa çevrilmiş. Köye dönemeyip çeşitli otlar yiyince yarımtığa çevrilmiş. O boynuzsuz, çıplak bir adamdır; tüylü değildir; kuş olarak da dolaşır. Bazen kuş yuvasına girip uyur. Yarımtık dağ kovuklarında da yaşarmış. Eğer insanı yakalarsa gıdıklayıp öldürürmüş. Kazanlılar şüreli, biz ise yarımtık deriz. Bağırarak gülenlere ve insanları güldürenlere "yarımtık" derler. Elbette çatlayıncaya kadar gülermiş. O, büyük ağızlı ve çirkinmiş.

Cil[129]

Kület avılınıñ Meryem isemle keçkene kız ipteşlere belen cilek cıyarga urmanga kitken bulgan. Ber zaman cil çıkkan. Bu kız çitterek yöri iken. Cil anı uratıp

[129] Gıyleceddinov, age. s. 277-278

algan da, ul yugalgan. Öç kön adaşıp yörgeç, ézlep tapkannar. Ber tal töbende utıra iken. Üze telsez kalgan, di. Ber cideden soñ gına söyleşe başlagan.

-Ber ak sakallı baba kilde yanıma, mine kütererge telede, annan küzlerem kürmi başladı, -digen.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

129. Yel

Kület köyünden Meryem adlı küçük bir kız, arkadaşlarıyla çilek toplamak için ormana gitmiş. Bir anda yel çıkmış. Bu kız arkadaşlarından ayrı dolaşıyormuş. Yel onu sarmalayıp almış, kız kaybolmuş, kaybolduktan üç gün sonra kızı bulmuşlar. Kız bir dalın dibinde oturuyormuş. Kızın dili tutulmuş. Bir haftadan sonra kız konuşmaya başlamış.

-Yanıma bir ak sakallı dede geldi, beni yukarı kaldırmak istedi, sonra gözlerim görmez oldu, demiş.

Metskey[130]

Evvel küp aşavçı, küp su éçüçe keşelerne metskey dip atıylar ide bezneñ yakta. Hatın, karçık zatınnan bula inde alar. Metskey tönle morcadan ut bulıp oça, imeş. Şuña miç kapkaçın yapmıy yoklarga yaramıy, diler. Ut şarı siña taba tegerep kilse, aña agaç senek belen kadarga kirek iken. İrten toruga metskey dip yörtelgen hatınnıñ tene timgel-timgel kügerep çıga, diler ide.

Min belgende berniçe şundıy keşe dönyadan ütte. İsemneren atarga yaramıy: kargışları töşe.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

G. Hayaletler

130. Metskey

Eskiden bizim taraflarda çok yiyen, çok su içen insanlara metskey derlerdi. Onlar kadın veya kocakarı şeklinde olurlardı. Güya metskey geceleyin bacadan ateş

[130] Gıyleceddinov, age. s. 278

olup uçarmış. Onun için sobanın kapağını kapatmadan uyumak doğru değil, derler. Ateş topu sana doğru yuvarlanarak gelirse ona ağaç yaba sokmak gerekliymiş. Sabah kalkınca metskey denilen kadının vücudu benek benek göğerirmiş, derler.

Benim bildiğime göre böyle birçok kişi dünyadan göçtü. İsimlerini ağıza almak iyi değil, kargışları tutar.

Batır Gerey[131]

Yeşegen, di, ber kart belen karçık. Urta helle keşeler bulgan bolar. Alarnıñ Batır Gerey isemle ulları bulgan. Ceyneñ ber könende ul urmanga atlarnı tışavlarga kitken. Aña barı tik altınçı yeş kene bula, urmanda adaşa bu. Kiçke hetle urmanda yörgen, yulnı tabalmagan. Kiç citken, eti-enilere malaynıñ yuklıgın iskergenner, "kaya yugalır iken Batır Gerey" dip, bik kurıkkannar. Mene kart belen karçık urmanga ulların ézlerge kiteler. Küpme gene yörseler de, yukka gına –malaynı taba almıylar. İrten kart avıl starostasına bu helne barıp eytken.

Starosta şunda uk cıyın cıygan hem avıl keşelerene Batır Gereyne ézlerge kuşkan. Keşeler cıyılıp urmanga kitkenner, irteden kiçke hetle yörep, malaynı taba almıy kaytkannar. Öç kön ütken, dürtençe könde kart ulın ézlerge üze kitken. Urman buylap ulınıñ isemen kıçkırıp, anı çakırıp yörgen. Emma aña cavap bulmagan. Şunnan kart ber malay kürep, anı ulınıñ isemen eytep çakırgan. Bu anın malayı bulgan. Alar şatlıktan süz eyte almıy torgannar. Bernikader vakıttan soñ añnarına kilep öylerene kaytıp kitkenner. Öyge kaytkaç kürşelere cıyılgannar. Batır Gereyden soraştıra başlagannar. Emma malay bernerse de söyli almagan.

Barısı da taralgaç, karçık ulın aşatırga kereşken. Batır Gerey, añın cıyıp, üze belen bulganın söylep birgen. Atların tışavlap yörgende, anıñ küzene cilekler çalıngan. Alarnı cıya-cıya yulın yugaltkan. Yulnı tabarga tırışsa da, barıp çıkmagan, batkaklıkka kerep kitken, kamışlar arasında yörgen. Kiç citkeç, Batır Gerey kurkıp yılıy başlagan. Yılıy-yılıy yokıga kitken. Yokı aralaş ul üzen kemder uyatkanın sizgen. Küzen açsa –anıñ aldında ak kiyemle, ak sakallı ber kart basıp tora iken. Ul Batır Gerey yanına kilep, anı koçaklap, üze artınnan barırga kuşkan. Batır Gerey

[131] Gıyleceddinov, age. s. 278-279

tıñlagan. Ber şalaşka kilep citkenner. Kart malayga ipi aşatkan, ike botaklı çıbık birgen de eytken:

-Eger sineñ belen berer kurkınıç hel bulsa, sin şuşı çıbıknı selke,- digen.

Kart Batır Gereyge şalaştan çıkmaska kuşkan, e üze anı tönge yalgızın gına kaldırıp, kayadır kitken. İkençe könne kart tagın Batır Gerey yanına kilgen, aşatkan, anıñ belen söyleşep, kiçege süzleren kabatlagan da, yañadan kayadır kitken. Şulay öç kön ütken. Dürtençe könne kart yañadan Batır Gerey yanına kilgen, aşatkaç, koçaklagan da eytken:

-Bügen kiç eti-eniyeñne kürerseñ,- digen.

Şunnan kart malayga birgen çıbıgın kire algan, anı üpken de sizdermi gene kitep bargan.

Batır Gerey etisen köte başlagan. Çınnan da, etise kilep anı öyene alıp kitken.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

L. Olağanüstü (Sihirli) Güçleri ve Hediyeleri Olan Kişiler

131. Batır Gerey

Bir ihtiyar adam ile adamın ihtiyar bir karısı varmış. Bunlar orta halli insanlarmış; Batır Gerey adlı bir oğulları varmış. Oğlan, bir yaz günü ormana atları kösteklemeye gitmiş. Yalnızca altı yaşındaymış ve ormanda kaybolmuş. Akşama kadar dolaşmış, yolu bulamamış. Akşam olunca anne ve babası oğlanın yokluğunu farketmişler. "Batır Gerey nereye kayboldu?" deyip çok korkmuşlar. Yaşlı kadın ile yaşlı adam oğullarını aramak için ormana gitmişler. Çok dolaşmalarına rağmen oğullarını bulamamışlar. Sabahleyin ihtiyar adam köyün muhtarına gidip durumu anlatmış.

Muhtar orada hemen bir toplantı yapmış ve köy halkına Batır Gerey'i aramalarını emretmiş. İnsanlar gitmişler, sabahtan akşama kadar aramışlar, ama oğlanı bulamadan dönmüşler. Üç gün geçmiş, dördüncü gün ihtiyar adamın kendisi oğlunu aramak için gitmiş. Ormana girip oğlunun ismini bağırarak dolaşmış. Ama ona cevap veren olmamış. Sonra ihtiyar bir oğlan görüp onu oğlunun ismi ile çağırmış. Bu onun oğluymuş. Onlar mutluluktan bir kelime bile konuşamamışlar. Bir

süre sonra akılları başlarına gelince eve gitmişler. Eve döndüklerinde komşuları toplanmış. Batır Gerey'e soru sormaya başlamışlar. Ama oğlan bir tek kelime bile söyleyememiş.

Herkes dağılınca kadın oğluna yemek yedirmeye başlamış. Batır Gerey şuurunu toplayıp kendine ne olduğunu anlatmış. Atları kösteklerken onun gözüne çilekler ilişmiş. Onları toplaya toplaya giderken yolunu kaybetmiş. Yolunu bulmaya çalışsa da başaramamış ve bataklığa girmiş; kamışlar arasında dolaşmış. Gece olunca Batır Gerey korkup ağlamaya başlamış. Ağlaya ağlaya uyumuş. Uykuya dalmışken birinin kendisini uyandırdığını sezmiş. Gözünü açınca önünde ak giysili, ak sakallı bir ihtiyarın durduğunu görmüş. İhtiyar, Batır Gerey'in yanına gelip onu kucaklamış, daha sonra arkasından gelmesini emretmiş. Batır Gerey onu dinlemiş. bir barakaya gelmişler. İhtiyar oğlana ekmek yedirmiş, iki çatallı bir çubuk vermiş ve şöyle söylemiş:

-Eğer senin başına korkunç bir iş gelirse sen çubuğu silkele.

İhtiyar, Batır Gerey'e barakadan çıkmamasını emretmiş. Ama onu gece yalnız bırakıp bilinmeyen bir yere gitmiş. Böylece üç gün geçmiş. Dördüncü gün ihtiyar yeniden Batır Gerey'in yanına gelmiş, onu kucaklamış ve "Bugün anneni ve babanı görürsün." demiş.

Bundan sonra ihtiyar oğlana verdiği çubuğu geri almış ve onu öpüp sezdirmeden gitmiş.

Batır Gerey babasını beklemeye başlamış. Gerçekten de babası gelip onu evine götürmüş.

Ubır[132]

Ubır keşeneñ üze belen berge bula torgan, iyeleşken keşeneñ üzende bula torgan ber nerse ul. Ubır kübrege hatın-kızga iyeleşe. Ubır iyeleşken keşege "ubırlı keşe" diler. Ubırlı keşe baş tübesennen bilgele bula. Ubırlı keşeneñ baş tübesende keçkene gene ber çokır sıman urın bula, şuña küre andıy keşege: "Tübese tişek, bu ubırlı iken"- diler.

[132] Gıyleceddinov, age. s. 279-280

Ubırlı keşe yokıga kitkeç kene ubır annan ayırılıp kite de, morcadan ut bulıp oçıp kite. Ubır, uttan yasalgan yomgak kük bulıp, morcadan çıgıp kite de, telese duñgız bulıp, telese kara meçe, kara ét bulıp avlakta yöri-yöri de, iyesene tagı kaytıp kile. Ubırnıñ morcadan çıgıp yörerge yaratkanın belgen keşeler morcanı tomalap kaldırırga kuşalar.

Ubır ir keşelerneñ isenlek-savlıgı öçen kurkınıçlı tügel: ul üze irlerden kurka, irler küzene kürenüden bik saklana da. Ubır keşelerge bik küp yavızlık tidere Bigrek te hatın-kızga yavızlık tidererge bik yarata. Şunıñ öçen de ubırnı totarga, anı ütererge bik tırışalar. Ubırnı totu da, üterü de bik cinel bulmıy, bik kıyın bula. Anıñ öçen: ubırnı tota başlasañ, ul şunda uk vak kına çatkılarga bülgelene de, oçıp küzden yugalıp kite ala.

Ubırnı totarga yulın belseñ, bik ciñel iken. Anıñ ime: külmegeñne sütep yatarga kirek iken. Şunnan soñ ayak oçıña kile de yalına başlıy iken. Siña, üzeñe, bala-çagaña, ıru- tamırıña, ipteşlereñe, üz kürgennereñe, bolarnıñ terleklerene kimçelek kitermeske süz bire iken. Mondıy çagında ubırnı kıynasañ, bu ubırnıñ iyese yokısınnan uyangaç sızlana, imrene başlıy, di. Ubırnı kıynavlar, sugular barısı da şul ubır iyesene kaytıp tiye iken.

İnde ubır, ét ye meçe bulıp, kelet aslarındamı, bazdamı yörgenen sizseñ, éne belen küzen kadarga ye bulmasa ber-ber cirene yara yasarga kirek, şul çagında irte belen şul yara elege ubırnıñ iyesende kilep çıga iken. Şunnan soñ, ubır iyese belengeç, berkem de anıñ yanına barmıy da, kilmi de, üzene de yakın kitermi, anıñ belen ber yomış ta yomışlaşmıy, yöreşmi başlıy.

Monnan başka ubırnı totarga tagın ber yul bar. İke ayırılı şomırt senege ye bulmasa ike ayırılı agaçnı alasıñ da, ayırıların ike yakka sındırıp ayırasıñ. Şunnan soñ ubır keşe bulıp aldıña kile de, tezlenep: "Mine kiçersene",- diyep yalına başlıy.

Şunda inde anı bik nık kına kisseñ, ikençe yakın da kilmi.

Nik soñ ul tikle ubırdan kurkalar diseñ, ul ubır iyeleşken keşeler bik kansız bulalar. Üzlerende bar nersege ber de küzlere tuymıy torgan, tönle belen çıgıp keşe nersesen urlıy torgan bulalar. Ubır yökle hatınnar öçen barınnan da bigrek kurkınıçlı. Ubır yaña tugan balanı almaştırıp kiterge bik üç bula. Şunıñ öçen de bala tuganda

hatın yanında irlerden ber keşe bulırga kirek. İr keşe bulsa, ubır yakın da kilmi, kurkıp kaça.

Ubır, hatın-kızga kılgan kibek ük, terleklerge de yavızlıgın tidere. Bozavlarnı, taylarnı, kece betileren, berennerne almaştırıp kuya. Hatınnarnı, terleklerne imerge bik yarata. Terleklerneñ söten ubır imse, ul terlek yökle bulsa – yögen sala, yökle bulmasa –avırıy, sıza, aktıgında ülep te kuya.

Ubır keşelerge de törle çirler çıgara. Tenneñ ber ciren suvırsa, imse, şul urınga çuvan çıga, ye sıtkı çıga, birçeyep kala. Ye imep kuysa, kulsız, ayaksız da kaldıra ala. Kayçagında keşene suvırsa, ul keşe üz-üzennen kıçkıra başlıy, söylenep yöri başlıy. Mondıy keşege tirlep kaytkan attan tiz gene kamıtın saldırırga kirek te, kıçkıra torgan keşeneñ muyınına salırga kirek. Şul çagında ul keşe anı bolay itkenneñ kem ikenen eytep bire.

Ubır kübrege hatın-kızga iyeleşe de, niçek bulsa da aktıgında sizelmi kalmıy. Şuña küre andıy hatın-kızlarga yakın kilmes bulalar. Ul, ubırlı karçık bulıp, ye avılnıñ taşlandık ber cirende yalgız gına ber keçkene gene öy sıman nerse korıp tora başlıy. Ye ilden yırak urman éçende yuldan yazgannarnı üzene tartıp kitere torgan bulıp, baguçılık kıla, im-tom ite başlıy.

Ubırlı keşe ülse de, anıñ yavızlıgı betmi. Ubır üze iyeleşken keşe belen gürene de barıp kere. Anda ul anı kotırtıp tora. Ubırlı keşe üzeneñ gürennen çıga da, ye berev-berevne bozıp, ye imlep kite, ye ber-ber eyber urlap, ye ber yavızlık tiderep kite. Ubırlı keşe şul tişekten sulış alıp tora. Monnan kotıldıru öçen at tumalagı belen tişekne tutırırga, annan soñ östen imen kazık kagıp kuyarga kirek. Ye bulamsa gürne kazıp töşep, ubırlı keşeneñ arkasına imen kazıgı kagıp kuyarga kirek. Şunnan soñ anıñ yavızlıgı kemge de timi başlıy.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

G. Hayaletler

132. Ubır

Ubır insanın kendisiyle birlikte olan, musallat olduğu kişinin kendisinde olan bir şeydir. Ubır çoğunlukla kadınlara musallat olur. Ubırın musallat olduğu

insana "ubırlı insan" derler. Ubırlı insan başından belli olur. Ubırlı insanın başında küçük ve çukur bir yer olur. Onun için o insana "Tepesi delik, ubırlıymış." derler.

Ubırlı kişi uykuya dalarken ubır ondan ayrılır ve ateş olarak bacadan uçup gider. Ubır, ateşten yapılmış yumak gibi bacadan çıkar. Dilediğinde domuz, kara kedi veya kara köpek olup, gizli yerlerde dolaşarak, yeniden musallat olduğu insana dönüp gelir. Ubırın bacadan çıkıp dolaşmayı sevdiğini bilen tecrübeli insanlar bacayı dumanlı bırakmayı emrederler.

Ubır, erkeklerin esenliği ve sağlığı için korkunç değildir; erkeklerden korkar, erkeklerin gözüne görünmekten de çekinir. Ubır insanlara pek çok kötülük yapar. Özellikle de kadınlara kötülük yapmayı sever. Onun için ubırı tutmaya ve onu öldürmeye çalışırlar. Ubırı tutmak da öldürmek de pek kolay olmaz, çok zordur. Sebebi şuymuş: Ubırı tutmaya çalışırsan o hemen ufak kıvılcımlara bölünür ve uçup gözden kaybolurmuş.

Ubırı tutmanın yolunu bilirsen onu tutmak çok kolaymış. Onun çaresi elbisesini söküp yatmakmış. Bundan sonra o ayak ucuna gelir ve yalvarmaya başlarmış. Sana, çoluk çucuğuna, soyuna sopuna, arkadaşlarına, tanıdıklarına, bunların hayvanlarına eksiklik getirmemeye söz verirmiş. Bu sırada ubırı dövsen, bu ubırın musallat olduğu kişi uykusundan uyanınca sızlanır, korkmaya başlar. Ubırı dövmenin, ona vurmanın bütün acısı ubırın musallat olduğu kişiye değermiş.

Eğer ubırın köpek ya da kedi olarak kilerde veya mahzende dolaştığını sezersen, iğneyi gözüne batırdığında, iğne ubır'ın musallat olduğu kişiye batarmış. Bundan sonra ubırın sahibini bilince kimse onun yanına gidip gelmez; kendine yaklaştırmaz; onunla iş yapmaz ve dolaşmamaya başlar.

Ubırı tutmak için başka bir yol daha var. İki çatallı kuşkirazı budağı ya da iki çatallı ağacı alır, çatallarını iki tarafa ayırıp kırarsın. Bundan sonra ubır insan olup önüne gelir ve diz çöküp "Beni affetsene." diye yalvarmaya başlar.

Bu sırada hemen onu pek sert kesersen ubır bir daha yanına gelmez.

Niçin ubırdan bu kadar korkarlar dersin? Sebebi ubırın musallat olduğu insanların pek kansız olmaları imiş. Kendilerindeki hiçbir şey gözlerini doyurmazmış. O, geceleyin çıkıp insanların eşyalarını çalarmış. Ubır yeni doğan

çocuğu değiştirip gitmeyi de pek sever. Onun için çocuk doğunca kadının yanında erkeklerden bir kişi olmalı. Erkek olursa ubır yakına gelmez, korkup kaçar.

Ubır kadın ve kızlara yaptığı gibi evcil hayvanlara da kötülük yapar. Buzağıları, tayları, oğlakları, kuzuları değiştirir. Kadınları ve hayvanları emmeyi çok sever. Hayvanların sütünü emerse ve hayvan yüklü ise, yükünü düşürür, yüklü değilse hastalanır, zayıflar ve sonunda ölür.

Ubır insanlara da çeşitli hastalıklar bulaştırır; tenlerinin bir yerini emerse orada çıban veya sivilce çıkar, yara izi kalır, ya da emip bırakırsa insanlar elsiz ayaksız kalabilir. Bazen ubır insanı emerse, o insan kendi kendine bağırmaya başlar ve söylenip dolaşır. Böyle insana hemen terleyerek dönmüş attan hamudunu çıkarttırmalı ve hemen bağıran insanın boynuna koymalı. O zaman o adam, onu böyle yapanın kim olduğunu söyleyiverir.

Ubır çoğunlukla kadınlara musallat olur. Ama ne yaparsa yapsın sonuna kadar farkedilmeden kalamaz. Onun için öyle kadınlara yakın gelmezler. O ubırlı kocakarı olup ya köyün terkedilmiş yerinde, yalnız başına, küçük bir ev gibi bir şey kurup yaşar ya da ülkeden uzak, orman içinde, yolunu kaybedenleri kendine çekip getirerek falcılık veya kocakarı ilacı yapar.

Ubırlı insan ölse de onun kötülüğü bitmez. Ubır musallat olduğu insanla mezara da girer. Orada onu kudurtup durur. Ubırlı insan mezarından çıkar ya birinin bir şeyini bozup, ya büyüleyip, ya bir eşya çalıp, ya da bir kötülük yapıp gider. Ubırlı insanın mezarından yeryüzüne kadar uzun delik olur. Ubırlı insan o delikten soluk alır. Ubırdan kurtulmak için deliği at tezeği ile doldurmalı, ondan sonra üzerine meşe kazığı çakıp bırakmalı ya da olmazsa mezarı kazdıktan sonra inip ubırlı insanın arkasına meşe kazığı çakmalı. Bundan sonra ubırım hiç kimseye kötülüğü değmez.

Tokıy Çokırı[133]

Tokıy kuşamatlı Hemekey babay ülgeç, ubır bulıp, ut bulıp avılga İske Kormaşka öyene kayta. İşek-terezeler bismilla eytep yabılganlıktan, annan kere almıy, morcadan kere. Ul kaytıp kerüge, öydege ber keşe gırlap yoklıy başlıy.

[133] Gıyleceddinov, age. s. 281

Minem hatınnıñ etise- minem babay alarnıñ öyende éşke eyterge bargan da, döberdetken. İşek açuçı bulmagan, berevne de uyata almagan. Kapkadan kire çıgıp barganda küre: morcadan tubal kebek ut atılıp çıga da yugarı oçka- ziyaratka taba tegerep kite. Şunnan soñ gına öy hucası uyana. Ul çıgıp: "Kem bar anda, neme éşlep yöri?" –dip éndeşe. Babay berni eytmi kaytıp kite.

Tegerep yörgen tubal kebek utnı kürep, avıl halkı –hatın-kızlar, bala-çagalar, kart-korı bik kurıkkannar. Şunnan soñ anıñ kaberen açıp, leheten çatlık agaç belen kadaklap kuyalar. Alay da ciñe almıylar- ubır haman çıga. Hezer mir cıyını karar çıgara: kazıp alıp yandıralar.

Şunnan soñ kazıp alalar da Eşmıştı çokırına alıp kilep, erdene öyep, kerosin sibep, ut törtep yandıralar. Şunnan andıy utnıñ yörgene bulmagan, diler. Elege çokır Tokıy çokırı dip yörtele başlıy.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

G. Hayaletler

133. Tokıy Çokuru

Tokıy lâkaplı Hemekey dede ölünce ubır olup, ateş olup köyü Eski Kormaş'a döner. Kapı ve pencereler "bismillah" denilerek kapatıldığı için oralardan giremeyip bacadan girer. O gelip içeri girdiğinde evdeki bir kişi horlayarak uyumaya başlar.

Benim karımın babası, kayınpederim, onların evine giderek evdekileri işe çağırmak için kapıyı çalar, kapıyı açan olmaz. O, bir tek kişiyi de uyandıramaz. Çıkıp giderken bacadan tubalgibi bir ateşin fırlayıp çıktığını, yukarı tarafa, mezarlığa doğru yuvarlanıp gittiğini görür. Bundan sonra evin sahibi uyanır. O çıkıp "Kim var orada, ne yapmaya geldi?" diye seslenir. Dede bir şey söylemeden dönüp gider.

Yuvarlanarak giden tubal gibi ateşi gören köy halkı, kadın-kız, çoluk çocuk ve yaşlılar çok korkar. Bu olaydan sonra onun kabrini açıp, lahitini çatallı ağaç ile çivileyip bırakırlar, öyle de yenemezler, ubır yine çıkar. O zaman köy halkı karar çıkarır ki ölüyü kazıp çıkardıktan sonra yaksınlar.

Bundan sonra Hemekey dedeyi kazıp çıkarırlar ve Eşmıştı çukuruna alıp getirerek odunları yığıp, onlara benzin döküp, odunları ateşe verip yakarlar. Bundan

sonraki zamanlarda öyle bir ateş bir daha dolaşmamış, derler. Bahsedilen çukura ise Tokıy çukuru denmiş.

Albastı[134]

Albastı ber yavız köç bula. Ul taşlandık öylerde, tires tügelgen yılgalarda, basularda, bolınnarda tora.

Albastı küzge keşe bulıp, kiben bulıp, çümele bulıp, tuyra bulıp, bik zur peçen yöge bulıp kürene. Albastı keşene kilep basa da ize, şunnan kanın éçe başlıy. Albastıga bastırılgan keşe üzeneñ yörege tipkenen size başlıy, tın ala almıy, buvıla başlıy.

Albastı yoklagan keşene buvarga da bik yarata. Ul kilep buva başlagaç, keşe bastırıla başlıy, ni çaklı kıçkırmakçı bulsa da, kıçkıra almıy. Barı tik bik katı kurkıp kitse, albastı töşep kite de, keşe kıçkırıp uyanıp kite.

Albastı kayçagında, bik zur çümele bulıp, yulda bargan keşege iyerep te bara. Albastı ét örgen tavışnı, éteç kıçkırgan tavışnı ber de yaratmıy, işette ise kaçıp yuk bula.

Berev kaladan kaytıp bara iken. Ber belgen avılına ike-öç çakrım gına kalgaç, yulıñ ike yagında kinetten bik biyek ike peçen çümelese kilep çıkkan. Berseneñ yanında ut bar, di. Mene bu keşe, bu ni buldı dip, aptırap kitken. Atın kuva başlagan. At küpme çapsa da bu ike çümeleden uza almıy. Bargannar, bargannar, ber de çümeleden uza almagannar. Mene bu keşe ayagüre torıp atın kıynıy-kıynıy kuvıp çaba başlagan. Çümelelerden ber de uza almagan. Aktıgında barıp çıkkan ber urmanga. Ul tirede ber de urman bulmaska tiyeş iken. Şunnan soñ bu keşe çümeleneñ albastı ikenen belgen de bik kurıkkan. Tagın atın kuva başlagan. Urman éçennen kıñgırav tavışları, sıyır mögergen, at keşnegen tavışlar, cırlagan tavışlar işetele başlagan. Bargan, bargan- urmannıñ oçı da yuk, çite de kürenmi. Ber de çıga almagan. Eylenep karasa, elege ike çümele ele de yanında tora. "İnde ni bulsa bulır" digen de, arbasına bögerlenep yatkan da, atın üz irkene cibergen. Mene kinetten eteç kıçkırgan tavışı işetelgen. Torıp karasa, çümeleler de yuk, ber avıl da yakında gına tora. Kuvanıçınnan ni éşlerge de belmegen. Atı ciñeleyep kitken. Kıynap çaba

[134] Gıyleceddinov, age. s. 281-282

almagan atnı tartıp totıp bulmıy, çaba, di. Mene ozak ta ütmi, eylenep avıllarına da kaytıp citkenner.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

134. Albastı

Albastı kötü bir güçtür. O terkedilmiş evlerde, gübre dökülen nehirlerde, çayırlarda ve tarlalarda yaşar.

Albastı; insan, dokurcun, tınaz, kavak veya büyük ot yığını olarak göze görünür. Albastı gelip insana saldırır, onu yener, sonra onun kanını içmeye başlar. Albastının saldırdığı insan, yüreğinin çarptığını sezmeye başlar, nefes alamaz ve boğulur.

Albastı, uyuyan insanı boğmayı da pek sever. Onun gelip boğmaya başladığı insan nefes alamamaya başlar, ne kadar bağırmak istese de bağıramaz. Yalnız çok kötü korkarsa albastı inip gider ve insan bağırarak uyanır.

Bazen albastı pek büyük bir tınaz olup yoldaki insana takılıp gider. Albastı, köpek havlaması ile horozun ötme sesini hiç sevmez, işitince kaçıp kaybolur.

Bir adam şehirden dönüyormuş. Bildiği bir köye iki-üç kilometre kala, yolun iki yanında ansızın çok büyük iki ot yığını kümesi ortaya çıkıvermiş. Ot yığınlarından birinin yanında da ateş varmış. Bu adam ne oldu deyip şaşırıp kalmış. Adam atını hızla koşturmaya başlamış. At çok hızlı koşsa da bu iki tınazı geçememişler. Onlar gitmişler, gitmişler, tınazı hiç geçememişler. O zaman bu adam ayağa kalkarak atını kamçılaya kamçılaya koşturmaya başlamış, tınazları yine geçememiş; sonunda bir ormana ulaşmış. Aslında o civarda orman olmamalıymış. Bundan sonra adam tınazların albastı oluğunu anlamış ve çok korkmuş. Tekrar atını sürmeye başlamış. Ormanın içinden çıngırak sesleri, sığır böğürtüleri, at kişnemeleri ve şarkı söyleme sesleri işitilmeye başlamış. Adam gitmiş, gitmiş; ama ormanın ucu bucağı görünmüyormuş; bir yere çıkamamış. Dönüp bakmış ki tınaz hâlâ arabanın yanında duruyor. "Şimdi ne olursa olur." demiş ve kıvrılıp arabasına yatmış, atını da serbest bırakmış. Ansızın horozun ötüşü işitilmiş. Kalkıp bakmış ki hem tınazlar kaybolmuş hem de bir köyün yanına gelmiş. Adam sevincinden ne yapacağını

bilememiş; atı rahatlamış. Kamçılandığı hâlde koşamayan atı dizginlemek mümkün olmamış. Adam uzun zaman geçmeden dönüp köyüne gitmiş.

Örek[135]

Örek köçlep üterelgen keşeneñ ülgen urınında ye bulmasa keşe kanı agızılgan cirde bula. Örek kübrege köçlep üterelgen keşeneñ güre östende kürene. Keşelerge ul küp usallık tidermi. Anıñ ye yörengenen gene, ye açı tavış belen moñlanıp cılap utırganın gına yıraktan küreler. Örek kübrege, köçlep üterüçege kilep, işegen ye terzesen kagıp, üzen ütererge sorap, üterüçeneñ teñkesene tiye. Üterüçe kayçagında şulay örek yödetkeç miñgereyep, tintek bulıp ta kala. Örek burıç iyelerene kilep te bik nık yödete. Örek üze ber de yavızlık tidermi. Ul barı tik is itmegende kilep çıgıp kurkıta gına. Örek yakın kilse, eşeke süzler belen sügenerge gene kirek. Ul şunnan yakın kilmi. Sügenüden başka anı ber nerse belen de kurkıtıp bulmıy.

Ber hatın tönle belen arbasına utırıp yalgız üze kisente buylap bara iken. Ber küperge citken. Küper östende, küper çitene tayanıp, ap-ak kiyemle kart tora. Kulında ozın tayak. Bayagı hatın, anı-monı uylamagan, şunda kilep kergen. Küperdege kart moña:

-Abıstay, arbaña mine de utırtsana, -dip soragan. Hatın karşı éndeşmi gene ütken de kitken. Baytak kitkeç isene töşep eylenep karasa, kart ele de şunda tora iken. Kinet ul bik zur ut yomgagı bulgan da, tegerep monıñ artınnan citep, ber matur gına, keçkene gene kızga everelgen de, arbaga menep te utırgan. Hatın atnı kuvıp karıy, at tarta almıy. Arbada şul keçkene kızdan başka ber eyber de bulmasa da, at altmış batman yök tartkan kük tarta başlagan.

Küpme kınasa da, at alga bara almagan. Şunnan hatın ukına başlagan, küpme ukınsa da kızdan aynıy almagan. Şunnan soñ kızını süge başlagan. Alay da kız töşmegen. Kulındagı çıbık belen kınıy başlagan. Kız şunnan soñ: "Ciñge, isen-sav kaytmassıñ", -dip kurkıta başlagan. Şunnan hatın arbadan töşep kınıy başlasa, kız töşe iken. Niçek yañadan arbasına utırsa- kız sikere de mene iken. Niçek itep te buldıra almagaç, hatın totkan da atın tuvarıp, kire yakka borıp, atnıñ başın arbaga

[135] Gıyleceddinov, age. s. 282

taba borıp cikken iken- kız yugalgan da kitken. Şunnan beraz gına torgan da hatın, yañadan atnı eylenderep cikken de avılga kaytıp kitken.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

G. Hayaletler

135. Hortlak

Hortlak zorla öldürülen insanın öldüğü yerde ya da insan kanı akıtılan yerde olur. Hortlak çoğunlukla zorla öldürülen insanın mezarının üzerinde görülür. O insanlara çok kötülük yapmaz. Onu uzaktan ya bir aşağı bir yukarı dolaşırken ya da acı bir sesle ağlayıp otururken görürler. Hortlak çoğunlukla zorla öldüren kişiye gelip, kapısını veya penceresini çalıp, onu öldürmek isteyerek kendisini öldürenin sinirini bozar. Bazen hortlak katili böyle canından bıktırıncaya kadar sersemletip, aptallaştırıp bırakır. Hortlak borçlulara gelir ve onları canlarından bezdirir. Hortlağın kendisi hiç kötülük yapmaz, o, yalnızca beklenmedik zamanlarda gelip korkutur. Hortlak yakına gelirse kötü sözlerle sövmeli, bundan sonra yakınına gelmez. Sövmenin dışında onu herhangi bir şeyle korkutmak mümkün olmaz.

Bir kadın geceleyin arabasına binip tek başına ormanın kenarından gidiyormuş. Bir köprüye gelmiş. Köprü üzerinde, köprünün korkuluklarına dayanmış apak giysili bir ihtiyar duruyormuş, elinde uzun bir asa varmış. Kadın onu bunu düşünemiş, köprüye gelmiş. Köprüdeki ihtiyar buna,

-Abıstay, arabana beni de bindirsene, diye rica etmiş.

Kadın cevap vermeden geçip gitmiş. Epeyce zaman geçtikten sonra aklına gelince geri bakmış ki ihtiyar hâlâ orada duruyor. İhtiyar ansızın çok büyük bir ateş yumağı haline gelmiş, yuvarlanarak bunun arabasına ulaşmış, güzelce ve küçük bir kıza çevrilerek arabaya binmiş. Kadın atı sürmüş, at çekmemiş. Arabada o küçücük kızın dışında bir eşya yokmuş; ama at altmış batman yük çekiyormuş gibi davranmaya başlamış.

Kadın çok kamçılasa da at ileri gidememiş. Sonra kadın dua okumaya başlamış; kadın dua okusa da kızdan kurtulamamış. Daha sonra kıza sövmeye başlamış; kız böyle de inmemiş. Kadın elindeki çubukla vurmaya başlamış. Kız "Yenge, sağ salim dönemezsin." diye korkutmaya çalışmış. Kadın tekrar arabadan

inip dövmeye başladığında kız da iniyormuş. Yeniden arabasına bindiğinde kız da sıçrayıp biniyormuş. Bütün müdahalelere rağmen kızdan kurtulmayı başaramayınca, kadın tutmuş, atını çözüp ters çevirerek başını arabasına doğru döndürüp koşmuş; kız da kaybolup gitmiş. Kadın biraz beklemiş, yeniden atını düz çevirip koşmuş ve köyüne gitmiş.

Su Babası[136]

Cir östendege kır ve de törle cirlerge iyelenep, törle urınnarga baş bulıp tora torgan eyberler kük ük, suda iye bulıp, su astındagılarga başlık bulıp toruçılar da bar: alar- su babası, su iyese, sur anası. Bolar sunıñ- küllerneñ, diñgezlerneñ, idellerneñ iñ tiren cirende toralar. Alar su koyınırga töşken kayber keşelerne üzlerene tartıp ta alalar. Bolar bik sirek kene keşe küzene keşe bulıp ta küreneler. Su anası kayçagında, basmaga çıgıp utırıp, ay yaktısında üzeneñ ozın çeçleren altın tarak, kömeş tarak belen tarıy. Bolarnıñ açuların kiterseñ, alar şuşı üzlere torgan suda katı dulkınnar yasıylar. Şundıy suda koyıngan keşelerneñ kayberlernen üzlerene tartıp alalar. Kayberlereneñ tennerene sulı kabarçıklar çıgaralar. Mondıy avıru bulsa, su iyelereneñ küñelen tabarga kirek. Monıñ öçen toz belen on alıp, bolgaştırıp ber uç alırga da, şuşı koyıngan cirge barıp siberge kirek, ye bulmasa şuşı tozlı onnı avıru çıkkan urınga çüprek belen beylep, suga tıgıp torırga kirek. Bolarnı éşlegende:

Kayan kildeñ, şunda kit;
İyeñe şunı iltep bir,-

diyep öç tapkır eyterge kirek.

Ber sudan, ye bulmasa ber çişmeden, ber koyıdan yaña başlap su ala başlaganda, ye bulmasa ber sudan berneçe tapkır su éçseñ de, su iyelereneñ küñelen tabarga tiyeş. Monıñ öçen ir keşe bulsa- sakalınnan ber tök yolkıp, hatın bulsa- tolımınnan ber çeç yolkıp, şul suga taşlarga kirek.

Su babası ber tire-yak sularnıñ iñ zurasında gına, iñ tiren cirende gene torıp, şul tiredege sularnıñ barına da baş bulıp tora. Şul tire-yak sularnıñ barına da boyırık taratıp kına tora. Ul inde bik kartaygan, büten su iyelere anı oluglap kına, ni kuşsa

[136] Gıyleceddinov, age. s. 283

şunı éşlerge kötep kene toralar. Ul bik kirek çagında gına, bik zur yomışlarda gına éşlerge karıy, boyırıklar çıgara.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

136. Su Dedesi

Yeryüzündeki kır vb. yerlere musallat olup, çeşitli yerleri sahiplenerek yaşayan eşyalar gibi suya hakim olan ve su altındakilere başkanlık ederek yaşayanlar da var. Onlar su dedesi, su iyesi, su anasıdır. Bunlar suyun-göllerin, denizlerin, büyük nehirlerin- en derin yerinde yaşarlar. Onlar suya yıkanmaya giren bazı insanları kendi yanlarına çekip alırlar. İnsanların gözüne pek seyrek olarak insan şeklinde görünürler. Bazen su anası, basamağa çıkıp oturarak, ay ışığında uzun saçlarını altın veya gümüş tarak ile tarar. Bunları öfkelendirirsen yaşadıkları suda sert dalgalar oluştururlar. Suda yıkanan insanların bazılarını kendilerine çekip alırlar, bazılarının tenlerinde sulu kabarcıklar çıkarırlar. Bu şekilde ağrılar varsa, su iyelerinin gönlünü kazanmalı. Bunun için tuz ile unu birbirine bulayarak bir avuç almalı ve suda yıkanılan yere gidip serpmeli veya o tuzlu unu hastalık çıkan yere bezle bağlayıp, suya sokup beklemeli. Bunları yaparken,

Nereden geldiysen oraya git,
Sahibine bunu iletip ver.

diye üç defa söylemeli.

Bir sudan, bir çeşmeden veya bir kuyudan ilk defa su almaya başlandığında, ya da bir sudan ilk defa içildiğinde, su iyelerinin gönlünü kazanmalı. Bunu yapan erkek ise sakalından bir tüy yolup, kadın ise örgüsünden bir saç yolup o suya atmalı.

Su dedesi bir çevredeki suların en büyüğünde ve en derin yerinde yaşayıp, civardaki suların hepsine sahip olur. Civardaki suların hepsine buyruk dağıtıp yaşar. Şimdi çok yaşlanmıştır; diğer su iyeleri onu yücelterek, ne emrederse onu yapmak için bekleyip dururlar. O, gerekli olduğu zaman çok büyük görevlerde yapılanları kontrol eder ve buyruklar çıkarır.

Su İyese[137]

Su iyese nindi gene su bulmasın şunda tora. Kirek keçkene yılga bulsın, kirek çişme bulsın, kirek kül bulsın, tikşerep tormıy, kaya élekse şunda tora bire. Su iyese babasına ber de oşamagan: ul az gına cülersımak itep éş éşli. Anı şuña küre küp sanga almıylar. Ul bik yuk kına éşke açulana da, ye tegermen buvaların yırıp cibere, ye bulmasa ber cirde balıkçılarnıñ balık totkanın küre de, ul tireden bar balıknı kuvıp cibere, ye bulmasa su yakınındagı keşelerne, terekleklerne totıp su astına tarta da şunda buvıp ütere.

Su iyese kayçagındagı bazalarga çıgıp yöri, anda temle aşamlıklar, tatlı cimeşler satıp alıp, şunda aşıy, anıñ akçası bik küp, di.

Su iyese bik añgıra bula iken. Ul ber nersene de abaylap betere almıy, di. Ber tapkır ber agay su yagında aşap-éçep yal iterge utırganda, çabataların çişep kagıp kuygan da, kaşınıp utıra iken. Sudan su iyese kilep çıkkan.

-Ni éşlep utırasıñ, agay? - di iken.

Agay eytken:

-Komnan arkan işep utıram,- digen.

Su iyese:

-Ul arkan belen ni éşlemekçe bulasıñ?- digen.

Agay eytken:

-Mene şuşı külne kükke asıp kuyıp kiptermekçe bulam,- digen.

Şunnan soñ su iyese bik kurıkkan da:

-Bezneñ tora torgan urınıbızni betere kürmesene, ni teleseñ şunı birem, küpme akça teleseñ, şul tikle akça tabıp kiterem, tik oyabızni gına tuzdıra kürme!- diyep yılagan.

Agay eytken:

-Yarar alaysa, mene şuşı bürek tulgançı akça kiterseñ, kiptermem, kaldıram, -digen.

Şunnan soñ su iyese kül töbene akça alırga kitken. Agay ise şul arada ber tiren çokır kazıp, anıñ östene büregeneñ tübesen tişep totıp torgan. Su iyese kilep çıkkan da akçanı bürekke salgan. Akça bürekneñ töbene de yagılmagan. Şunnan

[137] Gıyleceddinov, age. s. 283-284

yañadan kitep alıp kilep salgan, alay da tulmagan. Elle niçe tapkır töşep-töşep çıgıp akça salgaç kına - çokır da, bürek te tulgaç kına, su iyese tınıçlap kül töbene töşep kitken.

Su iyese, bik cülersımak kına itep, hatınınnan könleşe, di. Hatını yeş kız bulıp, su çitene ay yaktısına çıgıp, altın tarak belen ozın çeçen tarıy başalsa, mene totına, di, açulanırga, mene totına, di, sudagı bar cenleklerne kuvarga, mene totına su tegermen buvaların yırırga. Şul çagında su koyıngan keşene oçratsa, ber de su astına tartıp alıp ütermi kalmıy, di. Ul, hatınımnıñ yözen irler küre, dip bik kurka, di, koyına torgan irlerden bik könleşe, di.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

137. Su İyesi

Su iyesi gerek küçük nehir, gerek çeşme, gerekse göl olsun her suda yaşayabilir, yerini inceleyip durmaz. Nereye ilişse orada yaşayıverir. Su iyesi, su dedesine hiç benzemez, bazen akılsızca gibi işler yapar. İşte onun için ona çok saygı göstermezler. O pek sebepsiz yere bir işe öfkelenirse ya değirmenin bendini yıkıverir, ya balıkçıların bir yerde balık tutuğunu görüp o civardaki bütün balıkları kovalayıverir ya da su yakınındaki insanları ve evcil hayvanları yakalayıp suyun altına çekip orada öldürür.

Bazen su iyesi çıkıp pazarlarda dolaşır. Orada lezzetli yiyecekler, tatlı yemişler satın alarak hemen yer, parası çoktur.

Su iyesi pek aptal olurmuş. Bir şeyi düzenli yapamaz. Bir gün bir köylü su kenarında yiyip içip dinlenirken, çabatalarını çıkarıp bırakmış, kaşınarak oturuyormuş. Sudan su iyesi çıkagelmiş.

-Ağabey ne yapıyorsun? demiş.

Adam,

-Kumdan urgan eşip oturuyorum, demiş.

Su iyesi,

-O urgan ile ne yapmak istiyorsun? demiş.

Adam,

-İşte şu gölü göğe asarak kurutacağım, demiş.

Bundan sonra su iyesi pek korkmuş bu yüzden,

-Bizim yaşadığımız yeri yok etmemen mümkün mü? Ne dilersen veririm, çok para istersen o kadar para bulup getiririm. Yalnız yuvamızı dağıtayım deme, deyip ağlamış.

Adam,

-Tamam öyleyse, bana şu börk dolusu para getirirsen gölü kurutmayıp bırakırım, demiş.

Bundan sonra su iyesi gölün dibine para almaya gitmiş. Adam ise o arada derin bir çukur kazıp, börkünün tepesini delip onun üzerine koymuş. Su iyesi gelmiş ve parayı börke dökmüş, para börkün dibini bile kaplamamış. Dolayısıyla yeniden gidip alıp getirmiş ve dökmüş, yine dolmamış. O, kim bilir kaç defa inip çıkarak para döktükten sonra çukur ve börk dolunca su iyesi rahatlayıp gölün dibine inmiş.

Su iyesi akılsız gibi davranarak karısını kıskanır. Karısı genç kız olarak ay ışığında suyun dışına çıkıp, altın tarak ile uzun saçını taramaya başlasa öfkelenmeye, sudaki bütün vahşi hayvanları kovmaya, su değirmeninin bendini yıkmaya başlar. O sırada suda yıkanan birine rastlarsa su altına çekip öldürmeden bırakmaz. "Karımın yüzünü erkekler görür." diye pek korkar. Karısını suda yıkanan erkeklerden çok kıskanır.

Su Anası[138]

Su anası ay yaktısında bik yış basmaga çıgıp çeçen taraganga küre, anı yış kürep bula, di. Anıñ gevdese keşe gevdesene ohşasa da, bik ük zifa tügel: tolımı cirge citken- bik ozın, başı bik zur, ozınça; küzlere bik zur, tum kara, atılıp çıgıp tora, kaşları yuk (şuña küre, kaşı bik az keşege de "su anası" diler), kükrege bik kiñ de, alga bik kalkıp tora, tene bakır sıman kızıl bula, di.

Su anası çitke çıgıp çeçen taraganda, kinetten kilep çıksañ, bik kurkıp, taragın onıtıp suga çumıp kite iken. Şunnan taragın alıp kitseñ, tönnerne ber de yokı birmi: "Taragımnı birsene",- di-di kilep sorap yödete, di. Yañadan şul su çitene iltep

[138] Gıyleceddinov, age. s. 284-285

kuysañ gına tuktıy, di. Şunıñ öçen de, tönle suga barsañ, tamak kıra-kıra barırga kirek, di.

Su anası balalar kanın imerge bik yarata, di. Ul koyınırga töşken balalarnı alıp kite de, su astında kanın imep üterep taşlıy, di. Añar bala birgen keşene bik yarata, di. İrlerne üzene çakırıp kunak iterge de bik yarata, di. Ber tapkır su anası ber tegermençege kilgen de:

-Ye ber bala bir, ye üzeñ kunakka kil, - digen, di.

Tegermençe bik kurıkkan da, bala da birmeske, üze de barmaska uylagan.

Şunnan su anası:

-Alay ise min sineñ tegermen buvañnı yırıp yödetermen, - digen.

Tegermençe eytken:

-Yödetseñ yödeteseñ, min bala bire almıym,- digen.

Şunnan su anası bik açulanıp kitken. İkençe könne elle niçe yıl nindi zur taşuda da yırılmagan buva yañgırsız-nisez, taşusız-nisez çakta yırılgan da kitken. Şunnan yañadan bugannar, yañadan yırılgan. Tagın bugan, tagın yırılgan. Aktıgında tegermençe ber avçıga, akça birep, bala kitererge kuşkan. Avçı unbiş yeşer ber bala alıp kilgen de, ürdek ézlep yörep ber ürdek atkan. Şunnan balaga kerep alırga kuşkan. Bala çişenep kerep kitken. Su bilden gene bulsa da, batıp yugalgan. İkençe könne balanıñ gevdesen elle kaydan yıraktan, su astınnan tabıp algannar.

Mene şunnan soñ su anası tegermençege kilep: "İgelek kür"- digen. Üzene kunakka çakırgan. Tegermençe baş tartkan. Şunnan su anası könene utızar-yegermeşer tapkır kilep çakıra başlagaç, tegermençe barırga küngen. Şunnan su anası, suga yakın citkeç, tegermençege küzen yomarga kuşkan. Küzen açıp karasa, su astında pıyaladan yasagan öyde bulganın kürgen. Öy hannar sarayına ohşaş bizelgen iken. Su anası şunnan soñ ni telese şunıñ belen sıylap ozatıp cibergen.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

138. Su Anası

Su anası ay ışığında basamağa çıkıp sık sık saçını taradığı için, onu her zaman görmek mümkündür. Gövdesi insana benzese de su anası pek boylu poslu

değildir, saçının örgüsü yere ulaşacak kadar uzun; başı pek büyük ve uzunca; gözleri çok büyük, kapkara ve yuvalarından fırlayacakmış gibi durur; kaşları yok (onun için kaşı az olan insana "su anası" derler); göğsü pek geniş, öne doğru yükselip durur; teni bakır gibi kızıldır.

Su anası dışarı çıkıp saçını taradığında ansızın geliversen çok korkup, tarağını unutup suya dalıp gidermiş. Onun tarağını alıp gidersen geceleri uyumana müsaade etmez. "Tarağımı versene!" diye gelip tarağını isteyerek canından bezdirir. Tarağı yeniden suyun kenarına götürüp koyarsan durur. Onun için geceleyin suya giderken hafifçe öksüre öksüre gitmeli.

Su anası çocukların kanını emmeyi çok sever. Yıkanmak için suya giren çocukları alıp gider ve su altında kanlarını emip, öldürüp atar. Su anası, ona çocuk veren insanı pek sever, derler. Erkekleri çağırıp misafir etmeyi de çok sever. Bir defa su anası bir değirmenciye gelerek,

-Ya bir çocuk ver ya da kendin misafir gel, demiş.

Değirmenci pek korkmuş, ne çocuk vermeyi ne de gitmeyi düşünmüş.

Bu yüzden su anası,

-Öyle ise ben senin değirmeninin bendini yıkıp bıktırırım, demiş.

Değirmenci,

-Canımdan bezdirirsen bezdirirsin, ben çocuk verememe, demiş.

Bundan sonra su anası çok öfkelenmiş. İkinci gün kim bilir hangi rüzgâr veya hangi büyük selde yıkılmayan bent, yağmursuz, selsiz vakitte yıkılmış. Sonra yeniden yapmışlar, yeniden yıkılmış. Tekrar bent yapmışlar, yine yıkılmış. Sonunda değirmenci bir avcıya para verip çocuk getirmesini emretmiş. Avcı on beş yaşında bir çocuk alıp gelmiş, ördek avlamaya giderken bir ördek vurmuş. Çocuğa suya girip ördeği getirmesini emretmiş. Çocuk soyunup suya girmiş. Su beline kadar olsa da batıp kaybolmuş. İkinci gün çocuğun gövdesini çok uzakta, su altında bulup çıkarmışlar.

İşte bundan sonra su anası değirmenciye gelip "İyilik gör." Demiş; misafirliğe çağırmış; değirmenci reddetmiş. Su anası her gün gelip yirmişer otuzar defa çağırmaya başlayınca değirmenci gitmeye razı olmuş. Su anası suyun yanına gelince değirmenciden gözlerini yummasını istemiş. Değirmenci gözlerini yummuş;

çok da geçmemiş, gözünü açmasını emretmiş. Değirmenci gözünü açınca, su altında, camdan yapılmış evde olduğunu görmüş; ev han sarayı gibi süslenmiş imiş. Su anası bundan sonra değirmenci ne dilerse ikram edip göndermiş.

Timka Küle[139]

Korolevo digen rus avılınnan yırak tügel gaceyep matur külde su kızı yeşegen. Kiç tügerek ay kalkıp, tabigat sihri moñga törengeç, ul yarga çıkkan. Su kızı bik matur, üze sagışlı bulgan. Ozın çeçlerennen su agıp tora iken. Avıl yagına karap kemneder kötken. Yuksıngan. Su kızın keşeler de bik kızgannar, tik yerdem ite almagannar. E su kızı her köne yarga çıkkan. Bik ozak kötken ul, annan akrın gına yuk bulgan. Timka isemle avıl keşese külge batkaç, ul yarga çıgudan tuktagan. Su kızı anı üzeneke itken, kire kaytarmagan, diler.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

139. Timka Gölü

Korolevo adlı Rus köyüne yakın, tuhaf ve güzel bir gölde su kızı yaşarmış. Gece dolunay yükselip, tabiatı sihirli duygular bürüyünce, su kızı, kıyıya çıkmış. Su kızı pek güzel, tatlı ve hüzünlü düşünürmüş; uzun saçlarından su akıp dururmuş. O, köye doğru bakıp birini beklemiş ve özlemiş. İnsanlar su kızına pek acımışlar, fakat yardım edememişler. Yine de su kızı her gece kıyıya çıkarmış. O, çok uzun süre beklemiş, sonra yavaşça kaybolmuş. Timka adlı köylü göle batınca, o, kıyıya çıkmayı kesmiş. Su kızı onu kendisine almış, geri göndermemiş, derler.

Yetim Kız Hem Su Anası[140]

Ber keşeneñ bula yetim kızı. Bu yetim kızını ügi enise cibere bik irte suga. Bu hezer kite suga. Bara. Su basmasınnan cılıy-cılıy, azap çigep, su alganda moñar kilep çıga su anası. Hezer bu kızga eyte:

---

[139] Gıyleceddinov, age. s. 285
[140] Gıyleceddinov, age. s. 285-286

-Min siña ber nerse kürsetem, tukta, tukta!- dip. Bu kız sunı tular-tulmas ala da yögere. Su anası haman da monıñ artınnan yögere. Tavışka halıklar yögerep çıga. Bu kızını kuvıp kaytkanın kürep, su anasın totıp alalar.

Hezer bu su anasın yabıp kuyalar bik nık itterep, kotılmaslık itterep. Su anası kızınıñ küñelene bik katı yaratulık sala. Bu kız su anasın bik katı yarata başlıy, su anasın kürmi tüze almıy. Bu kız su anasın niçek te bulsa kotkarırga tırışa. Monı sizep, avıl halkı anıñ üzen de yabıp kuya.

Bu kızınıñ bula ber ir tuganı. "Bezne kotkar!"- diyep, bu kız abıysına yalvara. Bu ir tuganı bolarnı tönde çıgarıp cibere. Hezer bolar moña ikese de kulların birep, su buyında yeşerep saklıy. Su anası bik küp yıllar bu kızını su buyında yeşerep saklıy. Kiç, irte, tañ vakıtlarında bu kızınıñ yırlagan tavışı avıl halıkna işetelep tora.

Şunnan soñ avıl halkı bu kızını kotıldırmakçı bula. Şuñar törle yullar ézli başlıylar. Küp uylagannan soñ, bu sunı agulıylar. Şunnan soñ su anası kürenep yöri başlıy. Su anası sunı agulagan keşelerneñ mallarına zarar kitere, sıyırların sava, bozav saldıra.

Küp kene yıllar şulay azaplagannan soñ, sunı ikençe yardan yardıra. Su ikençe urınnan aga başlıy. Su anası üze de şunda küçe. Bu kız şul utırgan cirende kala. Su anası anı yugalta. Şunnan soñ bu kız üz öyene kaytıp tora başlıy.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

140. Yetim Kız ve Su Anası

Birinin yetim bir kızı varmış. Üvey annesi bu yetim kızı sabah erkenden suya göndermiş. Kız hemen suya gitmiş. Suyun kenarındaki basamakta durup ağlaya ağlaya, azap çekerek su alırken, bir anda su anası gelivermiş. Bu kıza,

-Ben sana bir şey göstereyim, dur, dur! demiş. Bu kız suyunu doldurur doldurmaz alıp koşar. Su anası da onun ardından koşmuş. Sese insanlar çıkagelmişler. Kızı kovaladığını görüp su anasını yakalamışlar.

Hemen, bu su anasını kapalı bir yere kurtulamayacak şekilde hapsetmişler. Su anası kızın gönlünde pek derin bir sevgi bırakmış. Bu kız su anasını nasıl olursa olsun kurtarmaya çalışmış. Bunu sezen köy halkı onu da hapsetmiş.

Bu kızın bir erkek kardeşi varmış. "Bizi kurtar!" diye bu kız ağabeyisine yalvarmış. Bu erkek kardeş geceleyin onları çıkarıp göndermiş. Bunların ikisi de oğlana veda ederek su kıyısına gitmişler. Su anası pek çok yıllar bu kızı suyun kıyısında saklamış. Köy halkı akşam, sabah, tan vaktinde bu kızın şarkı söyleme sesini işitirmiş.

Bu sebepten dolayı köy halkı kızı kurtarmak istemiş. Bunlar çeşitli yollar aramaya başlamışlar. Çok düşündükten sonra suya zehir atmışlar. Bu yüzden su anası görünerek dolaşmaya başlamış. Su anası suyu zehirleyen insanların mallarına zarar vermiş, sığırlarını sağmış, doğmamış buzağılarını düşürmüş.

Su anası çok yıllar böyle azap çektikten sonra suyu başka yardan yarmış. Su başka yerden akmaya başlamış. Su anası da buraya göç etmiş. Bu kız, oturduğu yerde kalmış. Su anası onu kaybetmiş. Daha sonra kız evine dönmüş.

Şahta İyese[141]

Şahta iyese sızgıra, meçe bulıp kıçkıra, yeş bala bulıp cılıy, ayu bulıp ükere, ét bulıp ulıy. Zaboy işelese bulsa, şahta iyese şahterga: "Kit! Kit! Kit!"- dip kıçkıra. Şahter şul süzlerden soñ kitüve belen, zaboy görsellep işele. Şahter şahta iyesen gel tıñlarga tiyeş. Tıñlasa, şahta éşende ciñellek bula, şahta iyese aña bulışa. Lekin, şahter şahta iyeseneñ şahtada buluvın hem éşte bulışuvın berkemge de eytmeske tiyeş. Eger şahter monı eytse, şahta iyese ul keşene bastırıp ütere.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

141. Maden Ocağı İyesi

Maden ocağı iyesi ıslık çalar, kedi olup miyavlar, genç çocuk olup ağlar, ayı olup böğürür, köpek olup ulur. Maden ocağındaki galeriler eşilecek olsa, maden ocağı iyesi madenciye "Git! Git! Git!" diye bağırır. Madencinin o sözlerden sonra gitmesiyle maden ocağı gümbürdeyerek eşilir. Madenci maden ocağı iyesini her zaman dinlemeli. Dinlerse maden işinde kolaylık olur, maden iyesi ona yardım eder.

[141] Gıyleceddinov, age. s. 286

Lâkin, maden iyesinin madende olduğunu ve işe yardım ettiğini hiç kimseye söylememeli. Eğer madenci bunu söylerse, maden iyesi o insanı boğarak öldürür.

Şahternıñ Adaşuvı[142]

Ber şahter élektrovozını kötmiçe kaytırga çıkkan. Ul bara-bara aldında ut kürgen, alda şahter bara dip belgen, şul ut artınnan bargan da bargan. Bu ut yırak bulgan. Ut artınnan bara torgaç, taşlandık ştrekka barıp çıkkan. Ut haman kürengen, şahter ut artınnan haman bargan, haman barsa da, utnı kuvıp cite almagan. Şahter, lampoçkası belen karap, taşlandık ştrekka kilep çıkkanın sizgen. Ayu tavışına ohşagan ber yat tavış işetelgen. Şahter, şahta iyeseneñ adaştıruvın belep, tamagın kırgan da, kire borılgan. Şunnan soñ şahta éçende hervakıt tamak kırıp yörerge kireklegen belgen.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

142. Madencinin Kaybolması

Bir madenci elektrikli lokomotifi beklemeden dönmek için yola çıkmış. O giderken önünde bir ışık görmüş, önde bir madenci gidiyor sanmış. O ışığın ardından giderken terkedilmiş bir galeriye gelivermiş. Işık sürekli görünmüş, madenci onun arkasından gitmiş ama ona yetişememiş. Madenci, lambası ile bakıp terkedilmiş galeriye geldiğini sezmiş. Madende ayı sesine benzeyen bir ses işitilmiş. Madenci, maden iyesinin yolunu kaybettirmeye çalıştığını anlayıp, hafifçe öksürüp geri dönmüş. Bundan sonra maden içinde her zaman hafifçe öksürerek dolaşmak gerektiğini anlamış.

Kırık Yıl Tınıç Éşlegen[143]

Ber şahter kırık yıl hevef-hetersez éşlegen. Şahtada avariye bulası bulmasa, şahta tınıç, eger de avariye bulası bulsa, şahta güli iken. Bu kart şahter şahtaga éşke töşken sayın tıñlap karıy iken. Eger de şahta gülemese, şahter éşli, gülese- éşlemi

[142] Gıyleceddinov, age. s. 286
[143] Gıyleceddinov, age. s. 287

torgan bulgan. Gülese: "Şahta iyese poroda töşü turında heber ite",- di iken. Bu kart şahter, ülgençe: "Mene şuña küre de mine poroda basmıy",- dip yörgen.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

143. Kırk Yıl Rahat Çalışmış

Bir madenci kırk yıl dertsiz tasasız çalışmış. Madende kaza olmasa maden rahatmış, kaza olursa maden uğulduyormuş. Bu ihtiyar madenci madene indikçe madeni dinleyip bakarmış. Eğer maden uğuldamazsa madenci çalışır, uğuldarsa çalışmazmış. Maden uğuldarsa "Maden iyesi toprak kayması olacağını haber veriyor." dermiş. Bu ihtiyar madenci ölmeden önce "İşte bunun için beni toprak kayması basmadı." demiş.

Şahta İyeseneñ Açuvı[144]

Ber şahter bik küp éşlegen. Ul, başka şahterlar şikelle, kümerne azaplanıp çapmagan, keylesen kümerge akrın gına berep torgan, kümer üzlegennen işelgen. Ul kümeren ber vakıtta da üze töyemegen, yañadan éşke kilgende anıñ kümer çaba torgan urını ezer bulgan, taşlarnı, porodalarnı cıyıştırası bulmagan, éşne hervakıt çista zaboyda başlagan. Anıñ öçen şahta iyese éşlegen. Anıñ ipteşlere:

-Sin niçek bolay bezden küp éşliseñ, arımıysıñ da, çapkan urınıñ da çistartıp tormıysıñ, kay arada ölgereseñ? – dip sorıylar iken. Şahter başta seren berkemge de beldermegen. Soñınnan seren yakın ber dusına açkan, şunnan soñ şahta iyese açulangan. Bu şahter ikençe könne éşke töşkeç, anıñ aldında kümer arasınnan ber bik zur baka kilep çıkkan da küzleren akaytıp karap torgan. Ozak ta ütmegen, baka yugalgan, hem şahter éşli başlagaç ta, anıñ östene poroda işelep töşken. Şahterga: "Yalgıştıñ!"- digen süz işetelgen.

Şahter: "Şahta iyese miña açulandı",- dip, éşke ikençe zaboyga töşken. Yaña zaboyda éşleve aña inde bik avır bulgan.

---

[144] Gıyleceddinov, age. s. 287

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

F. Tabiatın Ruhları

144. Maden İyesinin Öfkesi

Bir madenci çok çalışmış. Başka madenciler gibi kömürü zorlanarak kazmamış, kazmasını kömüre yavaşça vurmuş, kömür kendiliğinden eşilmiş. O kömürü hiçbir zaman kendi yüklemezmiş, işe geldiğinde onun kömür kazdığı yer hazır olurmuş, taşları kayaları temizlenmiş olurmuş. O işe her vakit temiz galeride başlarmış. Maden iyesi onun için çalışırmış. Madencinin arkadaşları,

-Sen nasıl bizden çok çalışıyorsun, yorulmuyorsun, kazdığın yeri temizleyip durmuyorsun, ne zaman işi bitiriyorsun? diye sorarlarmış. Madenci önce sırrını hiç kimseye söylememiş. Sonra sırrını yakın bir dostuna açmış, bu yüzden maden iyesi öfkelenmiş. Bu madenci ertesi gün iş için aşağı inince onun önüne kömür arasından çok büyük bir kurbağa çıkagelmiş ve gözlerini fal taşı gibi açıp bakmış. Uzun süre beklememiş, kurbağa kaybolmuş ve madenci çalışmaya başlayınca onun üzerine kayalar eşilip düşmüş. Madenci ise "Yanıldın!" sözünü işitmiş.

Madenci "Maden iyesi bana öfkelendi." deyip çalışmak için başka galeriye inmiş. Yeni galeride çalışması ona çok ağır olmuş.

Kısla Nige Artka Taba Yöri[145]

Borın-borınnarda, ber keşeneñ bik kire, üzsüzle hatını bulgan, di. Ber melne bu keşe, hatını belen, su buyınnan uzıp baralar iken, peçene çabılgan bolınlıkka kilep çıkkannar. Monı kürgeç, hatını irene:

-Karele, bu peçenne kırıkkannar iken,- digen.

İre aña:

-Yuk, anı kırıkmagannar, çapkannar,- digen.

Şunnan alar mene süz köreştere başlagannar. Ey behesleşeler, ey behesleşeler iken. Hatını "kırıkkan", di, ire "çapkan", di iken. İre şunnan,- ülenne anı çalgı belen kırkıp bulmıy, çabıp kına bula, - dip küpme añlatırga tırışsa sa, kaya! Ücet hatın anıñ süzen kolagına da almagan: kırıkkanmı- kırıkkan. Talaşa torgaç,

---

[145] Naki İsenbet, Ni Öçin Ni Bulgan Yaki Utız Yalgan, Kazan 1956, s. 21-22

ireneñ bik nık açuvı kilgen de "Yañadan ber "kırıkkan" diseñ, anı bel: totam da sine şuşı suga batıram!"- digen.

Hatını anıñ sayın:

-Kırıkkan!- di iken.

Şulay digeç, ire, ansı da üzene ber şundıy kızu nerse bulgan, küreseñ, anı suga törtken te töşergen. Hatını bil tiñenten suda bulsa da, üze haman "kırıkkan" dip kıçkıra iken. İre kilgen de anı tirenge törtep cibergen. Su inde anıñ muyınına citse de, hatını haman "kırıkkan", di iken. Ahırısında bulmagan, ire anı sunıñ çoñgılına éterep ciberep, bötenley külmegençe batırgan. Hatın kümelse kümelgen, anda da su östene kulın çıgarıp, kuş parmagın kürsetep kayçı belen kırıkkan şikelle itep kisterep tora iken. Bu anıñ haman da "kırıkkan" dip eytüve iken. Şulay itep, bu kire betken ücet hatın suga batsa batkan, anda da süzen birmegen. Şul kirelege belen su töbene kitkeç, belmim, anda da kire yagı belen yörgenmeder, niçekter bulgan, mene ber zaman anıñ ayakları buvıntık-buvıntık bulıp üsep, üze de kıslaga eylengen, di. Tege kayçı kürsetep torgan kul barmakları da kıslanıñ algı kıskıçlarına everelgen, di. Annan ul, kısla bulgaç ta haman üz kirelegen itep, başka hayvannar kebek alga yörmiçe, artka taba yöri, imeş.

Bilgele inde, keşeden kısla bulmıy ikenen anı Mendi anası da bele. Alay da ber de yukka süz köreştere torgan keşege ahrında cavap itep, üz süzen birmes öçen suga batkan şul hatınnı iske töşerep, kuş barmaknı kütereler de:

-Kırıkkan!- dip kayçılap kürseteler. Şul uk vakıt bu inde: sin kısla kebek kire ikenseñ, digen süz de bula.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

145. Yengeç Niye Geriye Doğru Yürüyor

Çok eski zamanlarda bir adamın aksi ve inatçı bir karısı varmış. Bir gün bu adam ve karısı suyun kıyısından geçerek otu biçilmiş bir çayıra gelmişler. Kadın burayı görünce kocasına,

-Bak hele, bu otu kırkmışlar, demiş.

Kocası ona,

-Yok onu kırkmamışlar, biçmişler, demiş.

Sonra onlar iddialaşmaya başlamışlar. İddialaşıp dururlarmış. Kadın "Kırkılmış", kocası "Biçilmiş" dermiş. Üstelik kocası, otu tırpan ile kırkmak olmaz, biçmek olur, diye çok anlatmaya çalışsa da nafile! Azimli kadın onun sözüne kulak vermemiş, kırkılmış da kırkılmış, demiş. Kavga ederken kocası çok fazla öfkelenmiş,"Bir daha 'kırkılmış' dersen, bil ki seni şu suya batırırım." demiş.

Kadın yine,

-Kırkılmış, demiş.

Kadın böyle deyince, bu, kocasının öfkelenmesi için bir işaret olmuş ve onu itekleyip suya düşürmüş. Kadın beline kadar suda olsa da yine "Kırkılmış!" diye bağırıyormuş. Kocası gelmiş onu daha derine iteklemiş. Su şimdi onun boynuna kadar geldiği hâlde kadın yine "Kırkılmış!" diyormuş. Sonunda kocası onu suyun en derin yerine itekleyivermiş. Kadın tamamen suya batmış. O, suya gömülmüş olsa da su üzerine elini çıkararak çift parmağını gösterip, makas ile kırkıyormuş gibi yapmış. Böyle yapmakla yine de "Kırkılmış!" demekteymiş. Bu nedenle bu aksi ve inatçı kadın suya battıkça batmış, ama sözünden vazgeçmemiş. O inatçılığıyla suyun dibine batınca bilmiyorum acaba orada da arka kısmıyla mı yürümüştür, ne yapmıştır? Ama bir süre sonra onun ayakları boğum boğum olmuş ve yengece dönüşmüş. O makası gösteren parmakları da yengecin ön kıskaçlarına dönmüş. Güya, daha sonra, o, yengeç olarak da inatçılığından vazgeçmeyerek, başka hayvanlar gibi ileriye değil geriye doğru yürürmüş.

Bilindiği gibi insandan yengeç olamaz. Ama yok yere iddiaya giren ve sözünde direnen insanlara cevap olarak, inadından vazgeçmeyerek suya batan kadını hatırlatıp çift parmaklarını kaldırırlar, "Kırkılmış!" deyip makas gibi yapıp parmaklarını gösterirler. O zaman bu, sen yengeç gibi inatçısın, anlamına gelir.

Kandala Belen Köye Ekiyete[146]

Borın –borın zamanda irle-hatınlı ike keşe torgan, di. Alar üzlere bay bulsalar da, bik saran bulgannar. Ber zaman avılda tuy-töşem vakıtında bolarnı kardeş-ıruları kunakka çakırgannar. Bolar barıp sıylanışıp kaytkannar. Yarıy, inde

[146] İsenbet, age. s. 23-25

hezer üzlerene de kardeşleren kunakka çakırırga turı kile. Nişlerge? Alarga nerse aşatırga?

Hatını aç küzlenep:

-Elle bulmasa şul eteçebezne gene suyıp peşerikme iken, kart? Barıber bik kartaygan da inde, iten aşap ta kuvanmaslar, teşlere ütmes,- digen iken, ire, açulanıp:

-Ni éşlep ele sin tik torganda ul kunaklarga eteç hetle eteç suyıp aşatırga torasıñ? Mene bit, öyde meçe çirlep yata, totıyk ta suyıyk içmasam!- dip cavap birgen.

Uylaşa torgaç, şul kiñeş üzlerene bik oşagan, küreseñ,- eyde, çakırgan iseme bulgaç, bezge yarar,- dip, çınlap torıp şul meçene suyıp kunak cıygannar. Başın miç artına ırgıtkannar.

Kunaklar kilgen, tabınga utırgannar, iñ élek alga şulpa kilep utırgaç, anı kabıp karagannar. Kabıp karagannar, annan ber-bersene karaşkannar da hucadan:

-Nerse şulpası bu?- dip soragannar.

Huca alarga:

-Eteç şulpası,- digen. Şulay dise de kunaklar ışanmagannar.

Saranlıgı böten ilge bilgele bulganga, tukta, bolar berer yaramagan nerse aşatmagayları tagı, dip şiklenep, aralarınnan ber olı tütey urınınnan torgan. Torgan da aş öyene çıgıp küz salıp eylengen iken, miç artınnan meçe başı tabıp, şunı küterep alıp çıkkan. Kunaklarnıñ monı kürgeç, islere kitken.

Şunnan bu ir belen hatınnıñ ikesen de karşılarına çıgarıp bastırgannar da:

-Sez bezne meçe aşarga çakırdıgızmını? Oyatsızlar!- dip meçe başın alarnıñ allarına ırgıtkannar.

Öy hucası, oyatına tüze almıyça, şunda uk öyaldına çıgıp, garlegennen, şunda torgan yon ercesene kerep, kümelep yatkan. Kunaklar inde torıp kaytıp kitken bulsalar da, ul üzeneñ éşlegen éşene köyenep, haman yon éçende yata da yata iken. Şulay yata torgaç, ul köyeneçennen köyege eylengen, imeş.

Hatını oyatınnan kıp-kızıl bulıp, yözen kaya yeşererge belmiçe, bülme taktasına kaplanıp torgan iken. Şulay tora torgaç, küpmeder vakıt ütken, mene ber zaman ul kibe başlagan. Kibe-kibe, üze de şunda señep, yarık arasına kerep kitken. Anda şulay kibe torgaç, bötenley kibekke-kandalaga eylengen de kuygan, di.

Mene şunnan, siña kirek bulsa, dönyaga kandala belen köye dip eytken nerseler kilep çıkkan, di.

Eytersez- bu da yalgan,
Yarıkka kermes saran.
-Alay da sarannı bel,-
Kandaladan da yaman!

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

146. Tahta Kurusu İle Güvenin Hikâyesi

Çok eski zamanlarda bir karı koca yaşarmış. Onlar zengin olsalar da çok cimriymişler. Bir gün köydeki toy-düğün vaktinde kardeş ve kabiledaşları bunları misafirliğe çağırmış. Bunlar gidip ikramlanıp gelmiş. Ama şimdi onların da kardeşlerini çağırmaları gerekiyormuş. Ne yapmalı? Onlara ne yedirmeli?

Kadın aç gözlülük edip,

-İhtiyar, olmazsa şu horozu kesip pişirelim mi? Nasıl olsa pek yaşlandı, etini yemekle de sevinmezler, dişleri geçmez, demiş. Kocası öfkelenip,

-Niçin sen yalnız yaşarken misafirlere horoz gibi bir horozu kesip yediresin? İşte evde kedi hastalanmış yatıyor, hiç olmazsa alıp onu keselim, diye cevap vermiş.

Düşündüklerinde bu fikri çok beğenmişler. "Misafir davet edenin biz olmamız çok iyi." deyip gerçekten de kalkıp o kediyi kesmiş ve misafirleri çağırmışlar. Kedinin başını ocağın arkasına atmışlar.

Misafirler gelince sofraya oturmuşlar. En önce önlerine çorbayı getirdiklerinde onu tatmışlar. Tadıp bakanlar birbirlerine bakışıp ev sahibinden,

-Bu ne çorbası? diye sormuşlar.

Ev sahibi onlara:

-Horoz çorbası, demiş. Böyle dese de misafirler inanmamışlar.

Cimriliği bütün memleket tarafından bilindiği için misafirlerin arasındaki yaşlı bir teyze "Durun, bunlar kötü bir şey yedirmesinler?" diye şüphelenerek yerinden kalkmış, kalkmış da yemek yapılan yere gidip etrafa göz atmış. Ocağın

arkasındaki kedi başını bulunca onu alıp gelmiş. Misafirler bunu gördüklerinde akılları başlarından gitmiş.

Bundan sonra bu karı kocayı karşılarına dikerek,

-Siz bizi kedi yemeye mi çağırdınız? Utanmazlar! deyip kedinin başını onların önlerine atmış.

Evin sahibi utancına dayanamayarak hemen evin önüne çıkmış; çok mahcup olduğu için orada duran yün küfesine girmiş ve gömülüp yatmış. Misafirler kalkıp gitmiş olsalar da o yaptığı işe yanıp yakıldığı için, yine yünün içinde yatarmış. O böyle yatarken utanç ve pişmanlığından güveye dönmüş.

Karısı da utancından kıpkırmızı olup, yüzünü nereye saklayacağını bilemeyerek, odanın tahtasına yapışıp kalmış. Böyle dururken çok vakit geçtiği için, o, bir süre sonra kurumaya başlamış. Kuruya kuruya tahtaya yapışıp, yarık arasına girmiş. Orada böyle kuruyunca tamamen tahta kurusuna dönüşüp kalmış.

Eğer bundan ders almak gerekirse, tahta kurusu ile güvenin dünyada ortaya çıkması hatırlanmalı.

Bildiğiniz gibi bu da yalan
Yarığa girmez cimri.
Yine de cimriyi tanı,
O güveden bile yaman.

Çeben Belen Ürmeküç Ekiyete[147]

Elekke zamanda ber keşeneñ ber kızı bulgan. Ul cep érlerge, kinder sugu, çelter beylevge bik osta bulgan, di. Alay da, üsep citkeç, yalkavlana başlagan. Yartı gına segat éşli de- irenem!- dip éşen ber yakka taşlıy iken. Hatınnar küpme tapkır aña:- ireneseñ irge bar,- digenner. Bu alarnıñ:- irge barsañ, éşten irenerge vakıtıñ bulmas,- digen süzlere iken, lekin kız anı añlamagan. Mene ul irge bargan. Bargaç, anda bötenley yalkavlanıp, irene gene salınıp yata başlagan. İre her könne irte kite, kiç kayta, hatını anı alay-bolay yumalap ozata da kön buyı tik utıra iken. Üze haman ire aldında kız çagındagı kul éşleren kürsetep,- mene min niler érlep, niler beylegen keşe!- dip, maktana iken.

[147] İsenbet, age. s. 26-30

Şulay aylar ütken, yıllar da ütken, anıñ ul kız çaktagı kul éşlere de tuzıp betken, çikken cire sütelgen, sukkan cire tişelgen, bara torgaç bu irneñ de, hatınıñ da ös-başları ber de kalmagan. Külmeklere tetelep, telem-telem bulıp betken. Ul zamanda hezerge şikelle fabrik tovarları bulmagan. Nişlerge? Mene berkönne ire kayandır ber koçak süs töyep kaytıp:

-Hatın, sin bit kul éşene osta, mene şul süslerne érle de bik neçke cep yasa, annan kinder sugıp üzeñe de, miña da külmekler tegerseñ,- digen.

Şunnan, bu hatın nişlesen, telese de, telemese de, tereşle yasap, ire éşke kiter aldınnan kabaga utırıp, orçık belen cep érlep kala başlagan. İre kitkençe érlegen, ire kitkeç te kabanı yözlekke kaytarıp salıp, östene menep utırıp, üze kebek hatınnarnı cıya da, alar belen kön buyı sagız çeynep, leçtit satıp tik utıra iken. İre kaytuga tagın kabasın torgızıp kuya da orçıgın alıp tagı cep érlegen bulıp böterep mataşa iken. Lekin aylar buyı şulay utırsa sa, anıñ érlegene haman şul kulındagı ber orçık bulgan. İre anı hervakıt éşte kürgeç, ay-yay minem hatın éşli,- dip kuvana iken.

Şulay aylar ütep yazlar da citkeç, ire berkönne arıp kaytıp, miç başına menep yatkan cirden:

-Ya, hatın, küp érledeñme inde?- dip soragan.

Hatını:

-Érledem, érledem, bik érledem,- dip miç astına kulın tıgıp, irene şul ber orçık ceben ala da kürsete, ala da kürsete iken. İre ışanıp:

-Alay, érlegen ceplerneñ bik küp bulgan iken, kilepke salırga kirek,- digen.

Hatını:

-Minem kilep agaçım yuk, keşelerden de sorap karadım, bar da üzebez sarabız diler,- digen.

Hatını şunıñ belen ire tuktar, arıgan kileş yoklar da, iretege éşene kitep, annan onıtır, dip uylagan iken, lekin ire alay itmegen:

-Yarıy alay bulgaç, min irtege irterek torıp, urmanga barıp kilep agaçı kisep alıp kaytırmın,- digen.

İrtegesen bu ir torgan da çınlap ta baltasın bilene kıstırıp, urmanga kitken, di. Hatın bik katı aptıravga töşken. Çınlap ta, ire ul kilep agaçın yasap alıp kaytsa, nişlerge? Anıñ sarır cebe yuk! Şunnan tiz gene yögerep çıkkan da ireneñ artınnan

sizdermiçe gene ul urmanga kitken. İre urman éçlep yörep, ber heybet agaçnı saylap tabıp kiserge gene totıngan iken, hatını agaç artınnan torıp, ikençe tavış belen aña eytken:

-Kilep agaçı kisüçe üler, cep érlevçe cüler,- digen.

Şulay dip kıçkıruvı bulgan, ireneñ, e... dip kulınnan baltası töşken de kitken. Mögayen urman iyese şulay kisetep eytte, dip belgen de, kisken agaçnı taşlap, tiz gene öyge taba yögere başalgan. Nik diseñ, şul agaçlıkta urman iyeseneñ tılsımlı ber agaçı bar, aña oringan keşe ye ber koş- kortka, ye ber cenlek-canvarga eylene iken, di. Tik anıñ kaysı agaç ikenen berkem de belmi, bu ir de şuña orındım dip uylagan. Şulay- kara tevbe, ak tevbe dip, üldem-kaldım beraz yögergeç, artına eylenep karasa, anda urman iyese de, ni de tügel, üzeneñ hatınınıñ kilgenen şeylep kalgan. Şunnan bu ir böten éşne sizep, urman urtasında hatının kuvıp totkan da:

-Elle sin kinder sukmas öçen, şulay urman iyese bulıp minem artımnan kıçkırıp yörerge kaldıñmını? Eyt, sin kinder sugasıñmı-yukmı?- digen.

Hatını haman bayagı süzen kabatlagan:

-Kilep agaçı kisken üler, cep érlegen cüler, min siña cep érlerge kilmedem, barıber érlemem,- digen.

İreneñ bik nık açuvı kilep:

-Yuk, érlerseñ! Érlemeseñ, ülerseñ!- dip baltası belen kizenep östene kilgen iken, hatını:

-Siña cep érlegençe, dürt ayaklanıp şul agaçka ürmelep mengenem artık!- dip ber kayınga sıyıngan.

İr haman balta belen aña kilep:

-Ürmele, ürmelemeseñ hezer çabam da üterem, cirde torma, ürge küç!- dip yañadan baltası belen kizengen iken, hatını kurkıp, şul agaçka ürmelep mengen de kitken, di.

Belmim, bu hatın şunda, küresene karşı, tege tılsımlı agaçka turı kilgenderme, mene ber zaman, ire karasa, şakkatkan: hatın ber botak östene menep tüşe belen yatkan da yafrak arasınnan aña karap tora, di: yözene karasañ hatını da kebek, emma gevdesene karasañ, aldan büksele, arttan bukçalı nindider bik zur böcek kıyafetle, di. Şunda ul hatınınıñ ürmelep ürge küçe torgan ürmeküç digen

böcekke eylengenen añlagan. Bu böcekneñ ayak-kulları bik kurkınıç bulıp, tersek-tezlere bik yaman öske çıgıp, barmakları tereşle kebek ceple-çatlı heter bernerse bulıp kürengen. Şulay hatınınıñ botak östennen karap toruvın kürüve bulgan, ire kurkuvınnan telsez kalıp, ah itep, artka yıgılgan da kotı yöregennen başına kitep, annan tübesennen oçıp ta çıkkan, di. Şulay anıñ kotı çeben bulıp çıkkan da tezz-bezz... kilep tizrek avılga taban oçkan. Mene şulay itep bolar dönyaga berse ürmeküç, berse çeben bulıp kitkenner, di.

Ürmeküç şunda çebenneñ oçıp kitkenen kürgeç eytken, di:

-İr başıñ belen çeben bulıp kaçtıñmı? Yuk, sin minnen alay ciñel gen kotıla almassıñ! Min siña hezer kükke de, cirge de timeslek şundıy ber perevez érlep sarıp kuyarmın, sin ul ceplerge niçek kilep élekkeneñne sizmi de kalırsıñ!- digen de büksesennen süs aktarırga totıngan.

Ul şulay büksesennen cep oçın tartıp çıgargan, barmagına tökergen, annan, böterep suza da başlagan. Anı kıldan neçke, yefekten nezek itep érlep, öske botaktan askısına töşerep beylegen. Annan anıñ urtasınnan tire-yakka da şundıy cepleren suzıp, ilek hetle ber perevez ürep kuygan. Kükke de, cirge de timegen bu kıl ilekten hava üteden de üte kürenep tora, yaktıdan ışıkka kilep kergen çeben-çerkilerge ul bötenley kürenerlek tügel iken. Mene ul üze şul perevezeneñ urtasına yögerep kerep, ayak-kulları belen asılgan da bar köçene atınıp, anı selkete başlagan. Tozak nihetle selkense de ıçkınıp kitmiçe tora birgen. Ürmeküç inde anıñ nıklıgına ışangaç, üze şul perevzneñ astına töşep, botak kuvışına kerep utırgan da korbanın köte başlagan.

Ozak ta ütmegen, mene bervakıt bez-zz.. itep, havadan bik kızu ber çeben oçıp kile. Ul kilgen şepke botak arasınnan çıgam digende gene kanat-kulları nindider suga kilep kergen kebek bulıp kite. Çeben arı tartıla, bire omtıla, karıy- bernindi, su da yuk, alga kitmekçe bula, lekin anıñ kanat élpelere nindider yabışmalı kürenmes ceplerge urala bara. Şunda gına çeben hikmetle ber tozakka élekkenen sizep, bar köçene tartıla, tik şunısı gacep, böten yetme anıñ belen berge talpınsa da, ul berkaya da ıçkına almıy.

Mene şunda- abav! Küreseñ kilse bernerse! Kinet kene astan, üzeneñ botak kuvışınnan, elege aldı büksele, artı bukçalı ürmeküç kilep çıga. Anıñ kul oçında üzeneñ tozagınnan suzılgan ozın telefen cebe bar. Bilgele inde, ul kaher, anda, asta,

üzeneñ blindajında utırıp, şul cebe aşa çebenneñ herber tezeldev-bezeldevennen heber alıp torgan. Hezer ul gacep ber ostalık belen tozak östene yögerep mene de çebenneñ cilke tamırına arttan ber-ike mertebe nık kına itterep tondıra. Tondıra da, annan büksesennen ber- ber artlı cep élmekler çıgarıp, anıñ başına kidere başlıy. Çebennen hezer inde tez-bez digen tavış ta kalmıy, başı kurçakka eylene. İnde éşeñ bette, abzıy, közge hetle şunda minem kazlıgım bulıp kaklana tor! –di de ürmeküç tagın artka, üz blindajına kerep kite.

Bu çeben şuşı irneñ kotınnan bulgan çebenme, başkamı- belmim, emma şunsı bilgele, ürmeküçneñ tökerek belen gene etmelegen pereveze çebennerge karşı bik şep tozak bulıp çıga. Osta tukuçı ürmeküç üz hönere belen şul perevezen ürep ışıkka élep kene kuysın, koyaştan isergen cüler çebenner şunda kilep élege bireler.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

147. Sinek İle Örümceğin Hikâyesi

Eski zamanlarda bir adamın bir kızı varmış. O ip eğirme, kendir dokuma ve dantel örmekte ustaymış. Fakat büyüyünce tembelleşmeye başlamış. Yarım saat çalışınca "Eriniyorum." deyip işini bir tarafa atarmış. Kadınlar birçok defa ona "Eriniyorsan kocaya var." demişler. Bu onların "Kocaya varsan işten erinmeye vakit bulamazsın." anlamında kullandıkları bir sözmüş. Lâkin kız onu anlamamış. O kocaya varmış. Evlendikten sonra tamamen tembelleşip kocasına yük olup yatmaya başlamış. Kocası her sabah işe gidip akşam dönüyor, karısı ise onu pohpohlayıp gönderdikten sonra gün boyunca oturuyormuş. Sürekli kocasının önüne evlenmeden önce yaptığı el işlerini getirip göstererek "İşte ben neler eğirip, neler örmüşüm." diye övünürmüş.

Böylece aylar, yıllar geçmiş; onun kızken yaptığı işler yıpranmış; onların çekilen yeri sökülüp, tutulan yeri delinirmiş. Gitgide kocasının da kadının da üstü başı kalmamış. Elbiseleri didilip, lime lime olmuş. O zamanda şimdiki gibi fabrika malları yokmuş. Ne yapmalı? İşte bir gün kocası bir yerden bir kucak tel yüklenip gelmiş.

-Hanım sen el işinde ustasın, bu telleri eğir de çok ince ip yap ve ondan kendir doku. Kendine de bana da gömlekler dikersin, demiş.

Bundan sonra bu kadın ne yapsın, istese de istemese de kaba yapıp, kocası işe gitmeden önce kirmene oturup iğ ile ip eğirmeye başlamış. Kocası gidinceye kadar eğirir, kocası gittikten sonra kirmeni yüz üstü çevirerek üzerine oturur, kendisi gibi kadınları toplar ve onlarla gün boyunca sakız çiğneyip, dedikodu edermiş. Kocası gelmeye yakın kirmeni çevirir, iği alıp yine ip eğirmeye çalışırmış. Lâkin aylar boyunca böyle otursa bile onun eğirdiği, sürekli elinin altında olan bir tanecik iğ imiş. Kocası onu her vakit işte görünce "Ay-ay! Benim karım çalışıyor." deyip gururlanırmış.

Böylece aylar geçip ilkbahar gelince, kocası bir gün yorgun argın dönüp ocağın başına çıkmış ve yatarken,

-Hanım, çok ip eğirdin mi? diye sormuş.

Kadın,

-Eğirdim, eğirdim, çok eğirdim, deyip ocağın altına elini sokarak kocasına o bir iğ ipliğini alıp göstermiş. Kocası inanıp:

-Öyleyse eğirdiğin ipler artmıştır, onları kelebe sarmalı, demiş

Karısı,

-Benim kelebim yok, komşulara sordum, hepsi biz sarıyoruz, dediler.

Kadın, bununla kocası durur, yorgun adam uyuyunca ertesi gün işine gidip onu unutur, diye düşünmüş. Lâkin kocası böyle yapmamış,

-Tamam öyle ise ben sabahleyin erkenden kalkıp ormana gider, kelep ağacı kesip getiririm, demiş.

Bu adam ertesi sabah kalkıp, gerçekten de baltasını beline sokup, ormana gitmiş. Kadın çok şaşırmış. Hakikaten de kocası, o kelep ağacını kesip getirirse ne yapmalı? Onun saracak ipi yok. Bu yüzden hemen koşup çıkmış ve kocasının arkasından sezdirmeden ormana gitmiş. Kocası ormanın içinde dolaşarak iyi bir ağaç seçip kesmeye başlamış. Kadın ağacın arkasına geçip, sesini değiştirerek ona şöyle söylemiş:

-Kelep ağacı kesen ölür, ip eğiren delirir.

Böyle bağırınca kocasının ee... deyip elinden baltası düşmüş. Muhtemeldir ki orman iyesi böyle tehdit etti diye düşünmüş ve kestiği ağacı bırakarak eve doğru koşmaya başlamış. Niçin derseniz, şu ağaçlıkta orman iyesinin tılsımlı bir ağacı varmış, ona dokunan insan ya kuşa ya da bir canavara dönermiş. Yalnız onun hangi ağaç olduğunu kimse bilmezmiş. Adam, ona dokundum, diye düşünmüş. Böylece "Kara tövbe, ak tövbe öldüm, kaldım." deyip biraz koşunca arkasına dönüp bakmış ki o orman iyesi falan değil. Adam karısının geldiğini sezmiş. Üstelik adam bütün işi anlayıp, ormanın ortasında karısını kovalayıp yakalamış.

-Demek sen kendir dokumamak için orman iyesi olup benim arkamdan bağırıp koştun? Söyle, sen kendir dokuyor musun, dokumuyor musun? demiş.

Kadın yine eski sözünü tekrarlamış:

-Kelep ağacı kesen ölür, ip eğiren delirir. Ben sana ip eğirmeğe gelmedim, ne olursa olsun eğirmem, demiş.

Kocası çok öfkelenip,

-Yok eğirirsin! Eğirmezsen ölürsün! deyip baltası ile vurmaya hazırlanarak üzerine gelmiş. Karısı,

-Sana ip eğirinceye kadar dört ayaklı olup şu ağaca sarılmayı isterim! deyip bir kayına sığınmış.

O sürekli balta ile onun üzerine gelip,

-Sarıl, sarılmazsan şimdi seni kesip öldüreceğim, yerde durma, yukarı çık! deyip yeniden baltası ile vurmaya hazırlanmış. Karısı korkarak ağaca sarılıp yukarı çıkmış.

Bilmiyorum, bu kadın herhalde tılsımlı ağaçla karşılaştı. İşte bir süre sonra kocası bakmış ki kadın birdenbire bir budak üzerine çıkıp döşü ile yatmış da yaprak arasından ona bakıp duruyor. Yüzüne bakmış karısı gibi, ama gövdesine bakmış ki önden büyük göğüslü, arkadan kumaş çantalı bilinmeyen bir böcek şeklinde. O sırada karısının örümcek denilen böceğe döndüğünü anlamış. Bu böceğin ayak ve kolları pek korkunç imiş; dirsek ve dizleri yukarı dikiliymiş; parmakları kaba gibi ipli ve çatallı korkunç bir şey olarak görünürmüş. Karısının budak üzerinden bakıp durduğunu görmesiyle kocası korkusundan dilsiz kalıp, ah edip, sırt üstü düşmüş; canı yüreğinden başına çıktıktan sonra tepesinden uçup gitmiş. Böylece onun ruhu

sinek olarak çıkmış, vızz vızz ederek çabucak köye doğru uçmuş. Bunların biri örümcek, diğeri de sinek olarak dünyaya dağılmış.

Örümcek orada sineğin uçup gittiğini görünce şöyle söylemiş:

-Erkek olduğun halde sinek olup kaçtın mı? Yok sen benden öyle kolay kurtulamazsın! Ben sana şimdi göğe de yere de değmeyen öyle bir örümcek ağı örüp koyarım ki sen o iplere nasıl takıldığını bile sezemezsin, demiş ve büyük göğsünden ip çıkarmaya başlamış.

O büyük göğsünden ipin ucunu çekip çıkarmış, parmağına tükürmüş, sonra büküp uzatmaya başlamış. Onu kıldan ince, ipekten nazik eğirip üst budaktan aşağıya indirip bağlamış. Sonra onun ortasından etrafa ipler uzatarak elek gibi bir örümcek ağı örmüş. Göğe de yere de değmeyen bu kıl elekten, havanın bir taraftan diğer tarafa geçtiği görünürmüş. Ama aydınlıktan kurtulmak için sipere gelip giren sinek ve sivrisinekler onu göremezlermiş. Örümcek kendi ağının ortasına koşup girip, ayak ve kollarıyla asılmış da var gücüyle yapışıp onu silkelemeye başlamış. Tuzağı ne kadar silkelese de ondan kurtulmanın mümkün olmayacağını anlamış. Örümcek onun sağlamlığına inanarak, kendi ağının altına inip, budağa girip oturmuş ve kurbanını beklemeye başlamış.

Uzun süre de geçmeden, bir anda vız-zz ... edip havadan çok hızlı bir sinek uçup gelir. O geldiği hızla budak arasından çıkayım derken, kanat ve kolları bir suya girmiş gibi olur. Sinek geri çeker, ileri gider, bakar ki hiç su yok. İleri gitmek ister; lâkin onun kanat zarları kim bilir hangi yapışkanlı görünmez iplere dolaşır. O sırada sinek hikmetli bir tuzağa takıldığını sezip var gücüyle çeker. Yalnız bütün ağ onunla birlikte kanat çırpsa da o hiçbir yere hareket edemez.

İşte orada abov! Galiba bir şey geliyor! Ansızın alttan, kendi budağından önü büyük göğüslü, arkası bohçalı bir örümcek gelir. Onun elinde tuzağından uzanan uzun telefon teli var. Bilindiği gibi, o, ipe takılan sineğin her dızıldayıp vızıldamasından haberdar olurmuş. Şimdi o acayip bir ustalıkla tuzağın üzerine koşup çıkar ve sineğin omuz damarının arkasından iki defa sertçe vurur. Vurur da sonra büyük göğsünden birbiri ardına ip ilmekleri çıkarıp onun başına sarmaya başlar. Sineğin şimdi dızz-vızz eden sesi de kalmaz, başı kuklaya çevrilir. "Artık işin

bitti ağabey, sen güze kadar burada benim sucuğum olup kuru!" der ve örümcek yine yerine, siperine gider.

Bu sinek, o kocanın kut'undan olan sinek mi, yoksa başkası mı, bunu bilmiyorum. Ama bildiğim bir şey var ki örümceğin tükrük ile gerdiği ip ağı, sineklere karşı çok harika bir tuzak olur. Usta dokuyucu örümcek kendi hüneriyle o ağını örüp, rüzgârsız yere takıp koyar. Güneşten sarhoş olan akılsız sinekler de gelip oraya takılırlar.

Taşbaka, Evernele Ürmeküç, Annan Tagı Bal Kortı Kayan Bulgannar[148]

Borın zamanda ber tol hatın bulgan. Anıñ öç kızı bulgan, di. Bu hatın şul kızlarnı üsterü öçen kön dimegen, tön dimegen, nindi avır éş bar – barın da éşlegen. Şulay tırışıp, ul alarnıñ tamagın tuk, östen böten itep karap üstergen,di.

Mene ber zaman anıñ kızları ber-ber artlı buyga citep, citken bere matur alma tubı kebek, tup itep berer yeget aldına tegerep töşep, kiyevge kitkenner, di.

Kızlarınıñ töşken cirlere bar da başka avıllarga turı kilgen, anaları töp yortta berüze gene yalgız torıp kalgan, di. Anıñ işek aldında ber sıyırı belen ber sıyıçıgı bar iken. Karçık éçe poşsa, şular belen söyleşe iken. Bigrek te sıyırçıgı telge osta bulıp, anıñ sıyırı östene kunıp, ukrasın tazartıp kına tora, karçıknıñ yanınnan kitüve yuk, aşı da, çeye de berge iken, di. Citmese, üze kışların elle kaya Hindistan yaklarına kitep, andagı isketkeç matur lotos çeçeklerene töşken suvın éçep, törle tılsımlar da öyrenep kaytkan imeş, di.

Şulay berniçe yıl ütep te kitken. Mene ber zaman bu yalgız karçık avırıy başlagan. Tüşekke yıgılgaç, sıyırçıgına eytken:

-Ey minem neni sıyırçıgım. Şul kızlarıma oçıp barıp kına eytsene, tiz gene kilep minem helemne belep kitsenner le,- digen.

Sıyırçık şunda uk oçıp ta kitken. İñ élek olı kızının yort kirtesene töşep kungan. Olı kızınıñ kullarında bik zur ike legen, ul şunda yortta bik tırışıp, kom belen ışkıp legen agartıp yata iken. Sıyırçık aña sayrap enisennen selam tapşırıp, avırıp tüşekte yatuvın eytken de:

---

[148] İsenbet, age. s. 31-34

-Bik tiz gene barıp helen belep kayt,- digen.

Olı kızı:

-Ay, bik barır idem de, mene bu ike legenne erçisem bar bit,- digen.

Anıñ bu cavabı sıyırçıkka ber de oşamagan, aña açuvı kilep:

-Siña ike legen kıybatmı? Bar alaysa, gomer buyına şul ike legenneñ ayırılma!- digen de oçıp ta kitken, di.

Şulay diyüge legenner kinet urınnarınnan sikerep torıp, olı kızını aldan da, arttan da üz éçlerene kaplagannar da kuygannar, di. Ul cirge yıgılgan da zur ber taşbaka bulgan, kabırçıkların sala almıyça, söyrelep yorttan su buyına töşep kitken, di.

Sıyırçık añarçı urtançı kızınıñ tereze töbene barıp kungan. Terezese açık, di, kız şul turıga kinder stanı korıp kuygan da, kızu-kızu everne eylendere, şüre yasap yata, di.

Sıyırçık kanatların kagıp başta aña selam tapşırgan, annan:

-Eniyeñ hel éçende yata, sine bik kürese kile, bar, tiz gene helen belep kayt,- digen.

Urtançı kız:

-İ, min hezer yögerep bargan bulır idem de, mene bit éşem bik tıgız, yerminkege hetle şul kinderne sugıp ölgertesem bar, -digen, di.

-Alaymı? Alay bulsa, bar, şulay gomereñ buyına baş kalkıtmıyça cep ozat ta kinder tukı, everneñ arkañnan töşmesen,- dip, sıyırçık anıñ yanınnan oçıp ta kitken, di.

Urtançı kız torgan cirende arkası evernele ürmeküçke eylengen de kalgan,di.

Sıyırçık bu vakıt keçe kızınıñ yan terezesene kilep kungan. Anısı şunda, seke başında, kızu-kızu kamır basıp yata iken.

Sıyırçık aña:

-Avıru enkeñnen siña küp selam...- dip avızın açıp ta ölgermegen, keçe kızı ana digen süzne işetkeç te:

-Ay!- dip turayıp, hetta kamırlı kulın da sörtep tormıyça, şunda uk öyden atılıp çıgıp, tizrek anasına yögergen, di.

Sıyırçık kuvana-kuvana anıñ baş oçınnan bara, üze bertuktamıy anı maktıy-maktıy sayrıy:

-Yözeñ açık, teleñ tatlı, yöregeñ yomşak iken, ay rehmet siña, bala, anaña kader kürsetken öçen üzen de kader kürerseñ, keşeler sineñ üzeñne de, balalarıñnıñ balaların da kaderlep totarlar,- di iken.

Çınnan da ebineñ bu keçe kızı dönyada bik ozak, behetle gomer itken, anıñ bar belgen éşe haman keşege şatlık kürsetü bulgan. Keşeler barı da anı bik yaratkannar. Balaları da küp bulıp, anı bik kader itkenner.

Mene berkönne gomere betep, üler çagı citken iken, ebineñ şul keçe kızı üzeneñ soñgı sulışı belen altın kanatlı bal kortına eylengen de kuygan.

Bal kortı ul- çeben kebek tügel, kübelek kebek te tügel, üz rehete öçen tikmege gene çeçekten çeçekke kunmıy, igelek kürsetü öçen kuna: ceyneñ cey buyına bal cıya. Anıñ algı tepilere hervakıt ballı kamırga mançılgan. Anıñ karuvı ul, kışların igeleksez çeben, ye bulmasa kübelek kebek suvıkka katıp ülmi, cılı, tınıç umartada yoklıy. Uyandımı- bal da şiker aşıy.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

148. Kaplumbağa, Örümcek ve Arı Nasıl Meydana Gelmiş

Eski zamanda dul bir kadın, kadının da üç kızı varmış. Bu kadın kızlarını büyütmek için gündüz dememiş, gece dememiş hangi ağır iş varsa hepsini yapmış. Böyle çalışarak onların karınlarını tok, giysilerini tamam edip kızlarını büyütmüş.

Bir süre sonra kızları birbirleri ardınca büyüyüp olgunlaşmışlar, güzel bir elma gibi tıp edip birer yiğidin önüne düşerek evlenip gitmişler.

Kadının kızlarının üçü de evlenip başka köylere gitmiş. Anneleri evinde tek başına kalmış. Kadının kapısının önünde bir ineğiyle bir sığırcığı varmış. Kocakarının canı sıkıldığında onlarla konuşurmuş. Özellikle de sığırcığı konuşmada ustaymış, ineğin üstüne konarak onun kurtlarını temizlermiş. Kocakarının yanından gidesi de yok; yemeği de çayı da onunla birlikteymiş. Ayrıca kendisi kışları Hindistan taraflarına gidip harikulâde güzellikte olan lotus çiçeklerine düşen çiğ suyunu içer, çeşitli tılsımlar öğrenip dönermiş.

Böylece birkaç yıl geçip gitmiş. İşte bir gün bu yalnız nine hastalanmış. Yatağa düşünce sığırcığına şöyle söylemiş:

-Ey benim minik sığırcığım! Kızlarıma uçup gidip haber versene, hemen gelip beni görüp gitsinler.

Sığırcık hemen uçup gitmiş. İlk önce büyük kızın evinin çitine konmuş. Büyük kızın ellerinde iki leğen varmış. Kız, evde büyük bir gayret sarfedip, kum sürerek leğenleri parlatıyormuş. Sığırcık ona öterek anasının selamını getirmiş, hastalanıp yatakta yattığını söylemiş.

-Pek çabuk gelip durumunu gör, sonra dön, demiş.

Büyük kız,

-Ay, gelmeyi çok isterdim; ama bu iki leğeni parlatmalıyım, demiş.

Onun bu cevabı sığırcığın pek hoşuna gitmemiş. Ona öfkelenip,

-Senin için iki leğen mi değerli? Var öyleyse ömür boyunca iki leğeninden ayrılma! demiş ve uçup gitmiş.

Böyle der demez, ansızın leğenler yerlerinden sıçrayarak büyük kızı önünden ve arkasından içlerine almışlar. O yere düşmüş ve büyük bir kaplumbağaya dönüşmüş. Kabukcuklarını bırakamayınca sürünerek evden çıkıp su kıyısına gitmiş.

Sığırcık sonra ortanca kızın penceresinin dibine gelip konmuş. Pencere açıkmış. Kız düz bir yere tezgahını kurmuş, çabuk çabuk kelep çevirip masura sarıyormuş.

Sığırcık kanatlarını çırpıp ona önce selam getirmiş; sonra,

-Annen bugün yarın ölecek. Seni görmek istiyor, git hemen durumunu öğrenip gel, demiş.

Ortanca kız,

-Ee, ben şimdi koşup gitmek isterdim, ama çok işim var. Panayıra kadar o kendiri dokuyup bitirmeliyim, demiş.

-Öyle mi? Öyleyse git, böyle ömrün boyunca başını kaldırmadan ip uzat, kendir doku. Tezgahın sırtından inmesin, deyip sığırcık onun yanından uçup gitmiş.

Ortanca kız olduğu yerde arkası tezgahlı bir örümceğe dönmüş.

Sığırcık bu sırada küçük kızın yan penceresine gelip konmuş. Kız burada, seki başında, çabuk çabuk hamur yoğuruyormuş.

Sığırcık,

-Hasta annenden sana çok selam... diye daha ağzını yeni açmışken kız anne sözünü işitince,

-Ay! deyip doğrulmuş, hatta hamurlu elini de temizlemeden evden fırlayıp çıkarak annesine koşmuş.

Sığırcık sevine sevine onun baş ucunda uçup gitmiş, kendisi hiç durmadan onu öve öve ötüp,

-Yüzün açık, dilin tatlı, yüreğin yumuşak imiş. Sana çok teşekkür ederim. Annene kıymet verdiğin için kendin de kıymet görürsün. İnsanlar sana da çocuklarının çocuklarına da değer verirler, demiş.

Gerçekten de ninenin bu küçük kızı dünyada çok uzun ve mutlu bir ömür sürmüş. Onun bildiği bütün iş, insanlara sürekli mutluluk vermek, iyilik göstermekmiş. İnsanların hepsi onu çok sevmiş. Çocukları da çok olmuş, ona çok kıymet vermişler.

İşte bir gün ömrü bitip ölüm zamanı gelmiş, ninenin bu küçük kızı son nefesiyle birlikte altın kanatlı bir arıya dönmüş.

Arı o, sinek gibi değil, kelebek gibi de değil. Kendi rahatı için sebepsiz yere çiçekten çiçeğe konmaz, iyilik göstermek için konar. Onun ön ayakları her vakit ballı hamura batmış haldedir. O dayanıklıdır, kışları hayırsız sinek ya da kelebek gibi soğuktan donup ölmez; sıcak, sessiz kovanda uyur; uyanınca bal ve şeker yer.

Taşbaka Niden Bulgan (2. Variant) [149]

Borın-borın zamanda ber tol hatın bulgan. Ul üze bik bay yeşi iken. Buyı ber karış bulsa da, nefese meñ karış ide, di, ul keşe hakı-felen dip ber de tartınıp tormıy, haman üzene baylık cıyarga tırışa iken.

Şulay ber açlık yılnı bu hatın keşelerge kıybat hakka kim ülçep on satarga kereşken. Buyı karsak buludan faydalanıp, bizmen tabagına astan haman barmagın kıstıra iken bu. Bara torgaç, tagın da ersezlene töşep, yuaşrak kişelerge bizmenen de kürsetmiçe, üze gene ülçep çıgarıp bire başlagan.

[149] İsenbet, age. s. 35-36

Mene berkönne kayandır aña kilgen, di, ber kart; sakalı, di, kömeş kebek ak; kulında, di, artış tayak; añar eyte, di, kart: sin mine tart; tayagı eyte, di, üzeñ mine tart! Nik diseñ, elege de bayagı, ber yakka kıyık kite, di, kartnıñ ayagı; alay da tılsımlı bulgan, di, anıñ ul tayagı. Bilgele inde, on satuçı hatın monı sizmegen. Ul, gadetençe, bu kartka da:

-Şunda kötep tor, babay,- dip, kapçıgın alıp, keletke üze kerep ülçep çıkkan da,- me, babay, döres ülçedem,- dip onnı aña kiterep tottırgan, di. Babay kapçıknıñ avırlıgın kulı belen çamalap karagan da:

-Eyde, bizmeneñ yanına kerep, yañadan ülçep karıyk ele, miña kim toyıla,- digen.

Hatın:

-Koyaştır, aydır, ikmek orsın, cir yotsın, eger ülçevem döres bulmasa, şul bizmeneñ ike tabagı ike iñemnen töşmesen! –dip karganırga totıngan, di.

Alay da kart haman tuktamıyça keletke atılgan. Belekey hatın, çarası kalmagaç, onnı kelette kartnıñ üz küz aldında bizmenge salgan iken, gere ikençe tabaknı elle kaya tartıp töşken de kitken. Karsak hatın garlegennen yözen bizmen tabagı astına yeşerim dip, haman artka çüge iken. Kart şunda aña açu belen karap:

-Alay bulsa, şul bizmenneñ ike tabagı ike iñennen töşmesen!- dip, tılsımlı tayagı belen alarga törtüve bulgan, tabaklar eylenep ikese ike yaktan hatınnıñ iñbaşına yabışkannar, di. Hatın küpme gene tırışmasın, alarnı berniçek te kubarıp ala almagan, bizmen telinkelere anıñ ike iñene it ürep, berge totaşıp üskenner. Ul şul ike iñene de menep yabışkan kuş telinke astında eylenep kalgan, imeş.

Şunnan birle ul belekey hatın ele de bulsa şul ülçev telinkeleren kütergen kileş dönya buyına taşbaka bulıp söyrelep yöri, imeş.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

149. Kaplumbağa Nasıl Meydana Gelmiş (2. Varyant)

Çok eski zamanlarda dul bir kadın varmış. Çok zenginmiş. Boyu bir karış olsa da nefsi bin karış imiş, derler. O, kul hakkı filan düşünmeyip, sürekli kendine mal yığmaya çalışıyormuş.

Böyle bir açlık yılı, bu kadın insanlara pahalı fiyatla ve eksik ölçerek un satmaya başlamış. Boyunun kısa olmasından faydalanıp, kantarın kefesine alttan sürekli parmağını sıkıştırırmış. Gitgide daha da arsızlanıp, sessiz insanlara kantarı göstermeyip, unu kendi başına ölçerek vermeye başlamış.

İşte bir gün bilinmeyen bir yerden ona bir ihtiyar gelmiş, onun sakalı gümüş gibi ak imiş; elinde ise ardıç bir asa varmış. İhtiyar asaya dermiş ki "Sen beni çek". Asası dermiş ki "Sen beni çek." Niçin derseniz ikisi de bir tarafa eğik dururlarmış. İhtiyarın asası, tılsımlı imiş. Bilindiği gibi un satan kadın bunu sezmemiş. O âdeti olduğu gibi bu ihtiyara,

-Dede, sen burada bekle, deyip çuvalı alıp kilere girip, unu ölçüp çıkmış ve işte dede, doğru ölçtüm, deyip unu ona vermiş.

İhtiyar çuvalın ağırlığını eli ile ölçüp bakmış,

-Haydi, kantarın yanına gidip yeniden ölçelim, bana az gibi geliyor, demiş.

Kadın,

-Güneştir, aydır, ekmek çarpsın, yer yutsun; eğer ölçüm doğru değilse o kantarın iki kefesi iki omuzumdan düşmesin! diye kendini kargışlamaya başlamış.

Yine de ihtiyar beklemeyip kilere girmiş. Küçük kadın çaresi kalmayınca, unu kilerde ihtiyarın gözü önünde kantara koymuş, ağırlık diğer kefeden kim bilir nereye düşüp gitmiş. Kısa kadın utanıp, yüzümü kantarın kefesi altına gizleyeyim, derken derhal geriye çökmüş. İhtiyar o sırada ona öfkeyle bakıp,

-Öyleyse o kantarın iki kefesi iki yakandan düşmesin, deyip tılsımlı asasıyla onlara vurunca kefeler geri çevrilip kadının iki omzuna yapışmış. Kadın çok çalışsa da onları bir türlü koparıp çıkaramamış. Kantarın kefeleri onun iki omzundan ur gibi çıkıp, birbirlerine tutuşup büyümüşler. O, iki omza çıkıp yapışan çift kefe altında kaplumbağaya çevrilip kalmış.

O zamandan beri o küçük kadın, omuzlarına ölçü kefeleri yapışmış olarak, dünya durdukça kaplumbağa olup kalmış ve sürünüp durmuş.

Baka Belen Bıtbıldık Kayan Bulgannar[150]

Élekke zamanda ber keşe bulgan. Ul üzen bik beldekle itep kürseterge yarata iken, di. Şuña küre başka keşege anıñ belen söyleşerge mömkin de bulmagan, ul aña süz eytep beterergе de irek birmegen, " belem",- dip, yartı süzden kırt kise de kuya iken.

Anıñ hatını, kiresençe, ber de yukka şakkata, yaña ber süz işetse, yuk kına heber bulsa da, "baksana!" da "baksana!"- dip, bot çaba iken.

Mene bervakıt avılga yırak cirlerden kiyemlek komaçlar küterep ber aslamçı kilgen. Bolarga kiyem-salım kirek bulgaç, anı çakırıp yortlarına kertkenner. Aslamçı ni gene kürsetse de hatını "baksana, bak!"- dip, ise kite, e ire: "belem le", "belem le",- dip tovarnı yaratmıyça çitke ata iken.

Aslamçınıñ bu irge bik açuvı kilgen. "Alay bik belseñ, mene bu nindi kiyem, eytep bir?"- dip, ayırım sandıgın açıp, annan kanatlı-koyrıklı ber matur cilen çıgarıp kürsetken. Hatını bu kiyemne kürgeç: -Baksana!- digençe, bu kiyem irene de oşap ölgergen, aslamçı añlata başlagan iken de, bu anı yartı süzde bülep:- Belem! – digen. Şulay digen de kiyemne östene kiyep karıy da başlagan.

Aslamçı eytken:

-Lekin kiyerden élek şunı bel: monıñ iseme – "oçar cilen", anı kıtay ostaları yasagan...

Tege keşe aña eytep beterergе birmegen:

-Belem!- digen de kanatın kaptıra başlagan.

Aslamçı eytken:

-Lekin bel: kanatın cilpedeñme- havaga kütereleseñ.

Tege keşe:

-Belem!- dip, kanatın kalkıtıp kuygan.

Aslamçı anı totıp:

-Tukta, élek tıñlap beter: küterelgeç, kanatın cilpedeñme –üzeñ alga oçasıñ!

Tege keşe tagın eytep beterergе birmegen:

-Belem, belem!- dip kanatın cilpegen gene iken, üze havaga mengen de kitken. Annan kanatın artka işken iken, alga oçıp kitken.

---

[150] İsenbet, age. s. 37-39

Aslamçı:

-Tukta, niçek töşesen beleseñme?- dip aña kıçkırgan, lekin tege keşe inde anı işetmegen, haman alga oça da oça iken.

Hatını:

-Baksana, bak!-dip, totkan da anıñ artınnan yögere başlagan. İrennen küzen de almıyça cirden yögere, avılnı da çıkkan, basunı da çıkkan, tik ire gene niçek itep töşesen belmiçe, haman havada oça iken. Basu artında tiren yar, yar astı tiren saz iken, lekin hatınnıñ uyı anda bulmagan, "iremne kara, iremne bak!"- dip, küzen kükten almıyça şulay çabıp barsa, yıgılıp yar astına töşken de kitken. Töşü belen bil tiñenten sazga batkan da ayakların ala almıyça, arban-tırban kilep ceyrep yata başlagan. Batkan cirende berüzene, ber ireneñ helene şakkatıp, üze haman şunda bakıldap yata torgaç, ul anda bakaga eylengen de kuygan, di.

İre havadan hatınınıñ bak-bak dip kıçkırganın da işetken, anıñ sazga töşep baka bulıp ceyrep yatkanın da kürgen. Tik ul niçek töşesen gene belmiçe, haman saz östende eylene de eylene iken. Citmese, hatını aña töşer urın kürsetep, haman: "Bararak! Bararak!"- dip kıçkıra iken. İre şulay töşe belmiçe eylene torgaç, talgan kanatların cıygan da: "Uf, böldek, hur buldık!"- dip, sazga yıgılgan da töşken, di.

Şunnan birle hatını anda, haman şul sazda, yata, ber de yukka ise kite, sazdan çıgarıp kükke karap yoldızlarnı kürse de heyran kala, cirge karap yafraklarnı kürse de şakkata, barın da irene kürseterge aşıgıp: "Karra, karra, bak, bak!"- di iken.

Lekin irende yafraklar kaygısı yuk, ul tümgek östene töşken de:

-Ey küp beldek, küp beldek, bele torıp bez böldek, sazga töşep yuk buldık! Bıtbıldık- bıtbıldık!- dip kıçkıra iken. Şulay kıçkıra torgaç, ul anda üze de bıtbıldıkka eylengen. Mene şulardan baka belen bıtbıldık kilep çıkkan, imeş.

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

150. Kurbağa İle Bıldırcın Nasıl Meydana Gelmiş

Eski zamanda bir adam varmış. O, kendini bilgili göstermeyi pek severmiş. Bu yüzden başka insanların onunla konuşması mümkün değilmiş. Adam,

karşısındakine sözünü bitirmesi için fırsat vermezmiş. "Biliyorum." deyip sözü yarıda kesiverirmiş.

Onun karısı ise, aksine yok yere hayranlık duyar; yeni bir söz işitince, gereksiz bir haber bile olsa "Baksana, baksana!" deyip butlarına vururmuş.

Bir gün köye, uzak yerlerden elbiselik kumaşlar satan bir satıcı gelmiş. Bunlara elbise gerektiği için satıcıyı eve almışlar. Satıcı ne gösterse kadın "Baksana, bak!" deyip hayran kalırmış. Ama kocası "Biliyorum, biliyorum." deyip malı sevmediği için kenara atarmış.

Satıcı bu adama çok öfkelenmiş. "Öyle iyi biliyorsan bu hangi elbise, söyleyiver?" deyip ayrı bir sandığı açıp, ondan kanatlı-kuyruklu güzel bir cübbe çıkarıp göstermiş. Karısı bu elbiseyi görünce "Baksana!" demiş. Bu giysi kocasının da hoşuna gittiği için satıcı daha anlatmaya başlamadan onun sözünü yarıda kesip "Biliyorum." demiş. Böyle dedikten sonra elbiseyi üzerine giyip bakmaya başlamış.

Satıcı şöyle söylemiş:

-Lâkin giymeden önce şunu bil ki bunun ismi "uçan cübbe". Onu Çinli ustalar yapmış...

O adam satıcının konuşup bitirmesine fırsat vermeden,

-Biliyorum, demiş ve kanadını takmaya başlamış.

Satıcı şöyle demiş:

-Lâkin kanadı çırptın mı havaya uçacağını bil.

O adam,

-Biliyorum, deyip kanadını sallamış.

Satıcı onu tutup,

-Dur, önce dinleyip bitir. Yükselince kanat çırptın mı ileri doğru uçarsın.

O adam yine satıcının konuşup bitirmesine fırsat vermeden,

-Biliyorum, biliyorum! deyip kanadı çırpıyormuş. Adam gökyüzüne yükselip gitmiş. O, sonra kanadını geriye bükmüş, ileri doğru uçup gitmiş.

Satıcı,

-Dur, nasıl ineceğini biliyor musun? diye bağırmış ona. Ama adam onu işitmemiş, sürekli ileri uçar da uçarmış.

Karısı,

-Baksana, bak! deyip onun arkasından koşmaya başlamış; kocasından gözünü ayırmadan koşmuş. Kadın köyü de tarlaları da geçmiş. Yalnız kocası nasıl ineceğini bilemediği için sürekli havada uçuyormuş. Tarlanın altında derin yar, yarın altında da derin sazlık varmış. Lâkin karısının aklı orada olmadığı için "Kocama bak, kocama bak!" diyerek gözünü gökyüzünden ayırmadan koşup giderken yarın altına düşmüş. Düşmesiyle beline kadar bataklığa batmış. Kadın ayaklarını çıkaramayınca sere serpe uzanıp yatmaya başlamış; battığı yerde bir kendine, bir de kocasının hâline hayret ettiği için vak vak ederken, o anda kurbağaya dönüvermiş.

Kocası gökyüzünden karısının vak vak diye bağırmasını işitmiş, onun bataklığa düşüp kurbağaya dönüştüğünü de görmüş. Yalnız nasıl ineceğini bilmediği için sürekli bataklık üzerinde dönüp dururmuş. Üstelik karısı ona inmesi için yer gösterip "vırrak, vırrak" diye bağırırmış. Kocası inmeyi bilmeden dönüp durunca yorulan kanatlarını topladığında "Uf battık, hor olduk!" deyip bataklığa düşmüş.

O zamandan beri kadın sürekli orada, o bataklıkta yatar; gördüğü her şeye yok yere hayret eder. Bataklıktan başını çıkarıp göğe bakınca yıldızları görse hayran kalır; yere bakıp yaprakları görse heyecanlanırmış. Hepsini kocasına göstermek için acele edip "Bak, bak..." dermiş.

Ama kocasında yaprakların kaygısı yok, o tümsek üzerine iner ve,

-Ay çok bildik, çok bildik, bile bile battık. Sazlığa düşüp yok olduk. Bıtbıldık, bıtbıldık! diye bağırırmış. O, böyle bağırırken orada bıldırcına dönüşmüş. Güya kurbağa ile bıldırcın bunlardan meydana gelmişler.

Tartay, Bıtbıldık, Körtlek, Çıpçık, Karga İsemnere Kayan Kilep Çıkkan[151]

Borın zamanda tartay, bıtbıldık, körtlek, çıpçık – dürtevleşep at belen yörerge çıkkannar, di. At digeç de inde çın at tügel, ber şunda açka kekreygen taz torna tabıp algannar da şunı cikkenner. Körtlek küçer bulgan, tartay belen bıtbıldık türge, çıpçık urtaga utırgan, di. Şunnan küçerlere körtlek agay dilbegene kulga alıp:

-Kelter- kelter çü-ü!- dip atnı sugıp ber çöñgerep cibergen ide, di, ey kitteler, di, ber zaman! Arbanıñ tigen cire tiye, timegen cire yuk. Ul arada yulları

[151] İsenbet, age. s. 41-42

sazga turı kilep, tümgek arasına barıp kergenner ide, di, arba señgelekke töşte de battı, torna da terterge cigelgen köyge bot töbennen sazga batıp yata, di. Körtlek tornanı suga da:

-Kelter-kelter çü-ü! –dip çöñgere. Suga da:- kelter-kelter çü-ü!-dip çöñgere; at haman kuzgalmagaç, tartay arbanı kuzgatışıp bertuktamıy aña: "tart-tart!" –dip kıçkıra. Çıpçık torna östende oçıp eylenep, anı: "oçıp çık! oçıp çık!"- dip kanatlanırga öyrete, bıtbıldık ise kitep, kanatları belen üz botına suga –suga da:

-Ét buldık! Ét buldık! Vot beda! Vot beda!- dip kıçkıra, imeş.

Alarnıñ bu kıçkırışuların işetep karga da kilep citken. Kilep citken, ul alarnıñ atların üzene satıp alırga satulaşa başlagan:

-Bu üleksegez barıber üle, isen çakta üzem alıp suyıp aşıym, minnen sezge sum kırrık! Sum kırrık!- di iken.

Şunnan birle bu koşlarnıñ şulay kıçkıruları üzlerene isem bulıp kalgan, imeş: berse haman "kelter-kelter çü-ü!"- digene öçen "körtlek", dip, ikençese gel: "tart ta tart!"- digene öçen "tartay" dip, öçençesen "oçıp çık" ta "oçıp çık!" –digene öçen "çıpçık" dip, dürtençese "ét buldık!"- digene öçen "bıtbıldık" dip, annan tagı rusçalatıp "vot beda!"- dip te kıçkırganı öçen şul uk koş tagın "büdene" dip, soñgısı "sum kırrık!"- dip at satulaşkanı öçen "karga" dip atalgannar, di.

Alar anda ele bulsa şulay kıçkırıp yatalar, di. Şul tavışlarnı belki sez de işete torgansızdır? İşetmegen bulsagız alay da ber kolak salıbrak tıñlap karagız ele, haman şul kıçkıruları kıçkıru!

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

151. Yelve, Bıldırcın, Keklik, Serçe ve Karga İsimleri Nasıl Meydana Gelmiş?

Eski zamanda yelve, bıldırcın, keklik ve serçe, dördü birlikte at ile dolaşmaya çıkmışlar. At deyince elbette gerçek at değil, orada açlıktan ölmek üzere olan kel bir turnayı bulup onu koşmuşlar. Keklik arabacı olmuş, yelve ile bıldırcın baş köşeye oturmuş, serçe ise ortaya oturmuş. Sonra arabacı keklik ağabey dizginleri eline alıp,

-Kıldır kıldır, çü-ü! deyip ata vurup, bir dehleyivermiş. Bir süre gitmişler. Arabanın değen yeri değer, değmeyen yeri değmez. O sırada yolları bataklığa düşmüş, gelip tümsek arasına girmişler. Araba bataklığa düşüp batmış, turna da araba okuna koşulduğu şekilde but dibinden saza gömülmüş. Keklik turnaya vurarak,

-Kıldır kıldır, çü-ü! deyip dehlemiş. Yine vurmuş "Kıldır kıldır, çü-ü!" deyip dehlemiş. At yerinden hareket etmeyince yelve durmaksızın ona "Çek, çek!" diye bağırmış. Serçe turnanın üzerinde uçup dönerek ona "Uçup çık, uçup çık!" deyip kanatlanmayı öğretmiş. Bıldırcın ise gidip kanatları ile kendi butlarına vura vura,

-Yok olduk, yok olduk! Vot beda! Vot beda! diye bağırırmış.

Onların bu bağırışlarını işitip karga da gelivermiş. Gelivermiş de onlardan atlarını kendisine satmaları için pazarlık etmeye başlamış.

-Bu leşiniz nasıl olsa ölür, henüz ölmemişken alıp kesip yiyeyim. Size kırk lira veririm. Kırk lira! demiş.

Bu olaydan sonra bu kuşların böyle bağırmaları kendilerine isim olarak kalmış. Birisi sürekli "kelter kelte çü-ü!" dediği için "körtlik-keklik"; ikincisi sürekli "tart ta tart-çek de çek" dediği için "tartay-yelve"; üçüncüsü "oçıp çık, oçıp çık-uçup çık" dediği için "çıpçık-serçe"; dördüncüsü "et buldık-yok olduk" dediği için "bıtbıldık-bıldırcın" sonra Rusçalaştırıp "vot beda" deyip bağırdığı için o kuşu başka bir şekilde "büdene-bıldırcın"; sonuncusu da "Sum kırık- kırk lira" diye at için pazarlık etmeye başladığı için "karga" diye adlandırılmış.

Onlar orada hâlâ böyle bağırıp dururlar. O sesleri belki siz de işitmişsinizdir. İşitmemişseniz bir defa öylesine kulak verip dinleyin. Onların bağırtıları sürekli kulağa gelir.

Ni Öçen Tartay Yabık Ta Büdene Simez Bula[152]

Tartaynıñ keçkene kul tegermene bar, ul tora da şul tegermenen tarta iken. Nik diseñ, ul bik tuyımsız, annan-monnan çelderep orlık cıyıp kayta da anı tön buyı şul tegermende tarta, üze arıgaç hatınına kuşa:

-Nerse karap torasıñ? Aç kalabız bit bıyıl! Tart, tart, tart!.. –di iken.

[152] İsenbet, age. s. 43

Tire-kürşege kön de tınıçlık yuk iken, tön de tınıçlık yuk iken. Kürşese büdene tartaynıñ tön buyı bolay kıçkırıp, meş kilep çıguvına yödep eyte iken, di:

-Barına kanegat it, tartar, kenagat itseñ artır,- di iekn.

Tartay haman duvamallanıp:

-Pıçagım artsınmı? Hatın ene kön buyı annan- monnan cıyıp kaytkana rızıknı karañgıda tügep-çeçep betergen. Ber tuygançı aşagan da yuk, bettek bıyıl bolay bulsa!- di. Annan hatınına karıy da:- Ya, nerse tuktadıñ? Haman min taşıym da, min gene tartıymmı? Tart, tart, tart!- di iken.

Büdene azga kanegat itken öçen, bar rizıgın tınıç kına aşap, kaygısız yatıp simere iken, di. Emma aç küz tartay barına kenagat itmiçe, şul tamak kaygısınnan ut yotıp, kulında bar rizıgın da tınıçlap aşıy-éçe almıyça, urtı éçke kerep, yukka kartayıp, yılnıñ yılında koruga kaklap, arıgayıp kala, imeş.

Şunıñ öçen de tartay arık bula, büdene simez bula, imeş, di.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

152. Niçin Yelve Zayıf, Bıldırcın Şişmandır

Yelvenin küçük kol değirmeni var. O sürekli değirmenini çalıştırır. Niçin dersen; o pek doyumsuz, ondan bundan çabucak çalarak tohum yığıp gece boyunca değirmende öğütür, kendisi yorulunca karısına emreder:

-Neye bakıp duruyorsun? Bu yıl aç kalacağız. Öğüt, öğüt, öğüt! dermiş.

Etraftaki konu komşuya gündüz gece rahatlık yokmuş. Komşusu bıldırcın, yelvenin gece boyunca böyle bağırmasından, kaynaşmasından bıkınca şöyle söylemiş:

-Var olana kanaat et, öğütücü, kanaat edersen artar.

Yelve sürekli düşüncesizce davranıp,

-Değirmenin bıçağı dursun mu? Hanım gün boyunca ondan bundan yığıp getirdiğim rızkı döküp saçıp bitirmiş. Bir defa doyuncaya kadar yediğim yok, böyle giderse bu yıl bittik! Sonra karısına bakarmış.

-Ya, niye durdun? Sürekli ben taşıyorum, onu da ben mi öğüteyim? Öğüt, öğüt, öğüt! dermiş.

Bıldırcın azla yetindiği için var olan rızkını rahatça yiyip şişmanlarmış. Ama aç gözlü yelve var olana kanaat etmeyince, o, boğaz derdinden ateş yutup, elinde var olan rızkını da rahatlıkla yiyip içmezmiş. Onun için avurdu içe çöküp, yok yere ihtiyarlayıp, yıldan yıla kurumaya ve zayıflamaya başlamış.

Bu yüzden de yelve zayıf, bıldırcın şişmandır.

Kekkük Belen Sandugaç, Annan Tagın Karlıgaç Kayan Bulgannar[153]

Borın zamanda ber tol hatın bulgan. Anıñ Mahişeker isemle buy citken berdenber gene kızı bar ide, di. Bervakıtnı Mahişeker kürşe kızları belen külge su koyınırga bargannar. Hemme kızlar kiyem-külmekleren salıp suga kerep kitkenner. Mene Mahişeker de kergen. Alar anda koyınganda, ber zaman, ber tuz başlı yılan yar astınnan kilep çıkkan da Mahişekerneñ külmege éçene kerep yatkan. Kızlar kürmegenner, su koyınıp çıkkannar da kiyemneren kiyeneşep, yögereşep öyge kaytıp kitkenner. Mahişeker de sudan çıgıp, kiyemneren kiim dip kilse, ni küze belen kürsen, külmege éçende ber zur tuzbaş yılanı yata. Mahişeker bik nık kurıkkan. Bik zur tayak tabıp, yılannı kuvalap ciberim dip, sugarga kizengen iken, yılan başın küterep, keşe kebek telge kilep, Mahişekerge eytken:

-Eger de sin kileçekte minem belen torırga miña vegde birseñ, kiyemnereñne birermen, vegde birmeseñ iken, kiyemnereñne de birmim, üzeñne de helak itermen,- digen.

Mahişeker bik kurkıp, bik aptırap torgan da, kotılır öçen:

-Yarar, barırmın, -dip aña vegde birgen, şul vakıt yılan da anıñ kiyemnere östennen şuvıp töşep, suga kerep kitken.

Mahişeker kiyemneren kiyenep öylerene kaytkan da anasına niçek üzeneñ yılan kürgenen, niçek-niçek aña vegdeler birep külmegen kire alganın, -barın da, barın da söylep birgen.

Anası kızına kölep karagan da eytken:

-Ey kızım, sin mondıy éşne öneñde tügel, töşeñde kürgenseñder,- digen.

---

[153] İsenbet, age. s. 44- 49

Ber atna ütken. Mene ber zaman Mahişeker terezeden karasa, ber kötü yılan kile. Alar tup-turı bu yortka kilep işek allarına kere başlagannar. Mahişeker enisene eytken:

-Eni, eni mine alırga kileler,- digen.

Enkese karasa, yılannar baskıçtan mene başlagannar. Şunda enkesene bik kurkıp işeklerne yabıp, açık-tişekne biklep beterep, üze ber poçmakka, Mahişeker – miç başına menep kaçkan. Yılannar kerer cir tapmagaç, ber poçmaktan menep, ber-bersene işelep uralıp terezege kilep berelgenner. Tereze vatılıp kitken, yılannar şunnan öyge kergenner de Mahişekerne tabıp, österep alıp çıgıp ta kitkenner. Enkese ber zaman isene kilep, kızı artınnan yılıy-yılıy yögergen, yögerse de cite almagan. Yılannar Mahişekerne kül buyına alıp bargannar da anı üzlere belen suga alıp kerep kitkenner. Enkese: "Kızım, Mahişeker ülde! Helak buldı!" – dip, yılıy-yılıy öylerene kaytıp kitken.

Enkese küp yılagan, küp hesretlengen. Berkem de aña yardem ite almagan. Şulay kaygı éçende kaymıgıp, sagış éçende sargayıp, öç yıl da ütken, dürt yıl da ütken.

Şunnan, ber zaman, enkese şulay bik moñayıp kına terezeden karap utırsa, ni küze belen kürsen, Mahişekerneñ ber ir bala citeklep, ber kız balanı kulına küterep kaytıp kilgenen kürgen. Enkese önemme-töşemme dip, nişlerge de belmiçe, şatlıgınnan yılap, Mahişekerne bitlerennen, küzlerennen übep karşı algan. Annan baş-küz algaç kına:

-Bu balalar kemneke?- dip soragan iken, Mahişeker aña:

-Üzemneke,-dip cavap birgen.

-Kayda torasıñ, kızım?- digeç, Mahişeker:- Kül töbende, su ilende toram, bu balalarnıñ etise Tuzbaş Ehmet isemle. Min tik sine ber kürer öçen gene kildem, miña kaytırga da vakıt citte,- digen.

Enkese:

-Kızım, kül töbende toru yahşımı, korı cirde yahşırakmı?- dip soragan iken, kızı:

-Minem öçen kül töbende toru yahşırak,- dip cavap birgen.

Şunnan enkese kızına:

-Bügen monda kun,- digen.

Mahişeker eytken:

-Yuk, eni, kala almıym, bügen kaytırga dip vegde birdem,- digen.

Şulay digeç, enkese uyga kalgan. Uyga kalgan da, Mahişekerden:

-Soñ, kızım, sin anda niçek kaytasıñ?- dip soragan.

Mahişeker cavap birep eytken:

-Min su yanına baram da: Ehmet, çık monda, dip eytem, ul çıga da mine suga alıp kere,- digen.

Şunnan enkese eytken:

-Alay bulgaç, bik yahşı, sin bügen monda kunıp kit. İrtege bargaç, eni öçen kunıp kaldım dip eyterseñ,- dip kızın künderep, kuna kaldırgan.

Kiç bulgan. Kön batıp ay tugan. Mahişeker yoklagaç, enkese akrın gına urınınnan torıp kulına ber balta algan da, su buyına barıp:

-Ehmet, Ehmet, monda çık! Mine alıp ker!- dip éndeşken iken, yar çitene yılan da kilep çıkkan, bu da balta belen Tuzbaşnıñ başın çabıp özgen. Yılan ülgeç, su öste kan belen kıp-kızıl bulgan.

Şunnan enkese tın gına öyene kaytıp yatkan. Mahişeker tañnan torıp, balalarnı alıp, enise belen isenleşep, kaytırga çıgıp kitken. Su buyına kilgen de:

-Ehmet, Ehmet, çık monda, mine alıp ker!- dip çakırgan. Annan kıçkırıbrak çakırgan. Kıçkırsa da, külden bernerse de çıkmagan. Şunnan Mahişeker şikke töşep, su buyın iplebrek karıy başlagan. Karasa, su çitende kan ézlere kürgen. Tagın da yahşılabrak karasa, ber yakta Tuzbaş yılannıñ çabıp özelgen başı yata.

Mahişeker bu helne kürgeç, ah, dip yılap cibergen. Ul tıyıla almıyça üksep-üksep yılıy iken. Şulay, balaların übep-koçıp yılagan-yılagan da annan alarga eytken:

-Minem vegdesezlegem öçen, etiyegezneñ başı kiselde. Atagız bulmagaç, anagız da bulmasın, sez de bolay gına bulıp kalmagız; atagız kaygısınnan min küz yeşlerene buvıldım, tavışlarım karlıktı, şuşı karlıguvım bilgesene sin, kızım, karlıgaç bul da su östende oçıp yör, sin, uglım, minem sagınuvım bilgesene sandugaç bul da tañ aldında sayrap yör, min üzem etiyegezne de, sezne de sagınıp kına yeşermen, yalgız başım kekkük bulıp il östende moñayıp, haman: "Kekkük! Kekkük!" –dip kıçkırıp yörermen,- digen.

Ul şulay diyüye bulgan, öçese de beryulı ul eytken koşlar bulıp küterelep oçıp ta kitkenner. Şunnan birle alar öçese öç yakta: berse karlıgaç, berse sandugaç, berse kekkük bulıp, ele bulsa dönyaga moñ-cır tudırıp yeşiler, imeş.

Belgele bu éş bulmas,
Keşelerden koş bulmas.
Şulay da bu ekiyet
Bötenley ük buş tügel:
Birgen süzde tormasañ,
Ét bulursıñ, koş tügel!

III. Olağanüstü Varlıklar ve Güçler / Mitik Efsaneler

H. Şekil Değiştiren Varlıklar

153. Guguk, Bülbül ve Kırlangıç Nasıl Meydana Gelmiş

Eski zamanda dul bir kadın ve bu kadının Mahişeker adlı yetişmiş bir tanecik kızı varmış. Bir gün Mahişeker komşu kızları ile göle yıkanmaya gitmiş. Bütün kızlar giysilerini çıkarıp suya girmişler; Mahişeker de girmiş. Orada yıkanırlarken bir su yılanı yar altından çıkagelmiş ve Mahişeker'in gömleğinin içine girip yatmış. Kızlar yılanı görmemişler, yıkanıp çıkmışlar ve giysilerini giyinip koşarak evlerine dönmüşler. Mahişeker de sudan çıkıp giysilerini giyinmek için gelmiş ki ne görsün, gömleğinin içinde büyük bir su yılanı yatıyor. Mahişeker çok korkmuş. Çok büyük bir sopa bulup yılanı kovalayıvereyim deyip geziniyormuş. Yılan başını kaldırıp insan gibi dile gelmiş ve Mahişeker'e şöyle söylemiş:

-Eğer sen gelecekte benimle yaşamaya söz verirsen, giysilerini veririm. Söz vermezsen giysilerini vermem, seni de helâk ederim.

Mahişeker çok korkmuş ve şaşırıp kalmış. Kurtulmak için,

-Tamam, gelirim, diye ona söz vermiş. O zaman yılan onun giysilerinin üstünden sürünerek inip, suya dalıp gitmiş.

Mahişeker giysilerini giyinip evine dönünce, annesine yılanı nasıl gördüğünü, nasıl ona söz verip gömleğini aldığını eksiksiz olarak anlatmış.

Anası gülerek kızına bakmış ve şöyle söylemiş:

-Ey kızım, sen bu işi uyanıkken değil rüyanda görmüşsündür.

Aradan bir hafta geçmiş. Bir gün Mahişeker pencereden bakarken bir yılan sürüsünün geldiğini görmüş. Onlar dosdoğru bu eve gelip kapı altlarından girmeye başlamışlar. Mahişeker annesine,

-Anne, anne beni almaya geliyorlar, demiş.

Annesi yılanların merdivenden çıkmaya başladıklarını görmüş. Bunun üzerine annesi çok korkmuş, kapıları kapatıp, açık ve delik olan yerleri tıkamış, kendi bir köşeye Mahişeker ise ocağın başına saklanmış. Yılanlar girecek yer bulamayınca dolaşıp pencereye gelip vurmuşlar. Pencere kırılmış, yılanlar buradan eve girmişler ve Mahişeker'i bulup sürükleyerek alıp gitmişler. Bir süre sonra annesinin aklı başına gelince ağlaya ağlaya kızının arkasından koşmuş, ama yetişememiş. Yılanlar Mahişeker'i göl kenarına alıp gelmişler ve yanlarına alıp suya dalmışlar. Annesi "Kızım, Mahişekerim öldü! Helâk oldu!" diye ağlaya ağlaya dönüp evine gelmiş.

Annesi çok ağlamış, çok hasret çekmiş. Bir tek kişi bile ona yardım edememiş. Böylece kadın kaygıyla dertlenmiş, özlemle sararıp solmuş. Aradan üç-dört yıl geçmiş.

Bir gün annesi böyle pencerede bunalıp otururken, Mahişeker'in bir erkek çocuğun elinden tutmuş, bir kız çocuğunu da kucağına almış olarak geldiğini görmüş. Annesi gerçek mi düş mü deyip, ne yapacağını bilememiş. Sevincinden ağlayıp, Mahişeker'i yanaklarından, gözlerinden öperek karşılamış. Sonra şuuru yerine gelince,

-Bu çocuklar kimin? diye sormuş. Mahişeker ona,

-Benim, diye cevap vermiş.

-Nerede yaşıyorsun kızım? deyince, Mahişeker,

-Göl dibinde, su ülkesinde yaşıyorum, bu çocukların babası Su yılanı Ahmet'tir. Ben yalnız bir günlüğüne seni görmek için geldim, dönmem için de vakit geldi, demiş

Annesi,

-Kızım gölün dibinde mi yaşamak iyi, kuru yerde mi? diye sormuş. Kızı,

-Benim için gölün dibinde yaşamak daha iyi, diye cevap vermiş.

Sonra annesi kızına,

-Bugün burada kal, demiş.

Mahişeker,

-Yok anne, kalamam, bugün dönmek için söz verdim, demiş.

Böyle deyince annesi düşünceye dalmış. Düşünceye dalmış da Mahişeker'den,

-Sen oraya nasıl döneceksin? diye sormuş.

Mahişeker cevap vermiş:

-Ben su kenarına gider, Ahmet buraya çık, derim. O çıkar ve beni alıp suya girer.

Sonra annesi,

-Öyle ise pek iyi, sen bugün burada kal. Ertesi gün gidince annem için kaldım dersin, deyip kızını razı etmiş.

Gece olmuş, güneş batıp ay doğmuş. Mahişeker uyuyunca annesi yavaşça yerinden kalkıp eline bir balta almış ve su kıyısına gidip,

-Ahmet, Ahmet, buraya çık! Beni alıp gir! diye seslenmiş. Yılan yar kenarına çıkmış, bu da balta ile Tuzbaş Ahmet'in başını kesip koparmış. Yılan ölünce, suyun üstü kandan kıpkızıl olmuş.

Ondan sonra kadın sessizce evine dönüp yatmış. Mahişeker tan ile kalkıp çocuklarını almış, annesi ile vedalaşıp çıkıp gitmiş. O, suyun kıyısına gelerek,

-Ahmet, Ahmet, buraya çık, beni alıp gir! diye bağırmış. Sonra daha yüksek sesle bağırmış. Bağırsa da gölden kimse çıkmamış. Mahişeker şüphelenip dikkatlice su kıyısına bakmaya başlamış. Bakmış ki su kenarında kan izleri var. İyice baktığında bir tarafta Tuzbaş yılanın kesilmiş başının yattığını görmüş.

Mahişeker bu hâli görünce ah edip ağlamış. O kendini tutamayarak hıçkıra hıçkıra ağlamış. Çocuklarını öpüp kucaklayarak ağlamış ve onlara,

-Benim sözümde durmayışım yüzünden babanızın başı kesildi. Babanız olmayınca ananız da olmasın; siz de böyle kalmayın. Babanızın üzüntüsünden ben gözyaşlarına boğuldum, sesim kısıldı. O kısılmanın işareti olarak kızım sen kırlangıç ol da su üzerinde uç. Oğlum sen benim özlemimin işareti olarak bülbül olup, tan attıktan sonra öterek dolaş. Sizi özleyip yaşarım, yalnız başıma guguk kuşuna

dönüşüp ülkenin üzerinde hüzünlenerek sürekli "Guguk, guguk!" diye bağırıp dolaşırım, demiş.

O böyle dedikten sonra üçü birden bahsedilen kuşlara dönüşüp uçup gitmişler. O zamandan beri onların üçü üç tarafa dağılmış. Biri kırlangıç, biri bülbül, biri de guguk olmuş. Onlar hâlâ dünyayı bun-türkü ile doldurup yaşarlar.

Ni Öçen Sayıskan Ala Kanat Bulgan[154]

İmeşter, élekke zamanda sayıskan hezerge şikelle kara keştekle, arttan yeşel itekle ak külmek kimegen, başında karalı-yeşelle tübeteye de bulmagan. Anıñ ber aklı, ber yeşelle ike külmege bar, şunı ike katlap kiye de, kuyan kebek, ul da kirek çagında tös alıştıra. Alıştıruvı da niçek digen? Kışın yeşele östennen aknı kiye, ceyen ak östennen yeşelen kiye de yöri bire iken. Heyer, almaşka külmege bulgaç, alıştıra birsen, anısına süz yuk. Lekin éş kiyemde tügel bit ele, holıkta. Mene bu yaktan sayıskannıñ éşe bigük şepten bulmagan. Ul, üzeneñ şul ike tösle külmege astına yeşerenep, şımçıga eylengen; ceyen de, kışın da ber tirede yeşep, bik yaman süz yörtüçe, elekçe koş bulıp kitken, di.

Dönyadagı ul niçeme-niçe törle hayvannar, niçe törle koşlar arasında ni gene süz yuk ta, nindi gene éşler yuk! Lekin alar üzara ni gene söyleşmesenner, ni gene éşlemesenner, sayıskan hezer şunda bula, kışın ak külmege belen karga yatıp, ceyen yeşele belen yafrak arasına posıp, kürenmiçe gene tıñlap tora da, hezer öçençesene iltep, citkere iken. Şunıñ belen sayıskan herberseneñ başın eylendere, mene şunnan ber de uylamagan elle nindi heller kilep çıga iken.

Eytik, urmanga avçı kile. Sayıskan şul vakıt agaç başınnan elle kayan uk anı kürep ala da asta uynap yörgen tölkege:

-Şıkır-şıkır, avçı kile, kaç!- dip heber ite iken.

Tölke:

-Hey bu sayıskan, ille heybet sakçı da inde, doşmanım kilüven hezer kürep alıp miña heber ite,- dip anı maktap, tiz gene ber çokıra kaçıp da ölgermi, sayıskan elle kayçan avçı yanındagı agaçka oçıp barıp kungan, ul inde anda:

---

[154]Nakiy İsenbet, Balalar Folkloru hem Cırlı Süzli Yüz Türli Uyın, Kazan 1984. ss. 178-181

-Şıkır-şıkır, tölke sinnen ene tege çokırga kaçtı,- dip aña küzetçelek ite. Avçı da sayıskanga ışanıp, anıñ artınnan tölke çokırına taban bara, lekin ul şunda mıltıgın tözep te ölgermi, sayıskan inde anda, agaç başınnan tölkege:

-Şıkır-şıkır, tölke, kaç! Avçı sine ata!- dip eytep te bire. Tölke torıp taya başlagaç:

-Şıkır-şıkır, tölke kaçtı, ene, at!- dip anı avçıga kürsetep ölgere. Şulay itep, bu kaher sayıskan, ni tölkege posıp kalırga, ni avçıga atıp alırga irek birmiçe, bersen ikençesene eleklep, tik başların butıy, üze şuña şarkıldap köle-köle éçe kata iken.

Başkalar belen de şulay. Turgaynı kürdeme: "Ene aldıñda çeben oça, kap!"- di. Ul çeben kuvarga ölgermi, sayıskan yabalaknı kürep ala da: "Ene torgay oça, tot!"- dip aña kıçkıra. Yabalak turgaynı totıym digençe, sayıskan elle kayan, kük çitennen kilep çıkkan karçıganı kürep ala da: "Ene yabalak oça, élekter!"- dip anı çakıra. Karçıga yabalaknı kürep öyere başlavga, sayıskan inde asta avçını kürep ölgerep: "Ene oçalar, at ikesen de, at!"- dip kıçkıra. Avçı mıltıgın koruga, sayıskan inde: "Kaç, yabalak, töziler! Kaç, karçıga, atalar!" –dip avçını da alarga eleklep ölgere.

Kırda gına tügel, bu sayıskan digeneñ avılga da kilep cite, kazık başına kuna da yort terleklereneñ nişlegenneren ber-bersene eytep tora başlıy iken. Bigrek te añardan kece belen meçe yödegenner. Kece bakçaga kerer hele yuk, "Ene kece kere, karavıl!.." dip kıçkıra başlıy, anda tayak totıp çıksalar, "Kece, kaç!"- dip şıkırdarga totına. Yortta tıçkan kürer hele yuk: "Meçe! Meçe!"- dip anı çakırıp çıgara, meçe kile gene başlasın, hezer tıçkanga eytep anı kaçıra iken.

Şulay itep bu sayıskan arkasında urmanda da, yortta da tormış kalmagan. Ul bar cirde av da yuk, aş ta yuk, su da yuk. Hetta ber-bereñ hakında süz de söyleme. Hezer işete, hezer citkere de böten éşne, böten planıñını boza da kuya.

Şunıñ öçen sayıskan bulgan cirde berni de éşlemiçe tik torını artıgrak küre başlagannar. Emma lekin yakında sayıskan barmı-yukmılıgın kayan belerge soñ? Ul cey köne üze yeşel bulgaç, yeşelge kümele, kış ak bulgaç, kar östene yata. Yata da sine yanıñnan gına tik küzetep tora. Bar, sin anı kür!

Şunnan, bolay bulsa bulmadı dip, berkönne terlekler, koşlar kiñeşke cıyılgannar da sayıskannı hökemge tarttırgannar. Sayıskan kilgen. Aña:

-Sin süz yörtüveñne taşlıysıñmı- yukmı?- digenner.

Sayıskan eytken:

-Min süz yörtmim, sezneñ barıgızga da sakçılık item, sezne beladan kotkarışam,-digen.

Aña eytkenner:

-Yuk, sin bu éşeñne ber yakka da fayda itü öçen éşlemiseñ, tik eleklev öçen gene! Lekin sineñ bu eleklereñnen bezge beladan başka bernerse de çıkmıy, bezne sin ya aşsız kaldırasıñ, ya başsız kaldırasıñ,- digenner.

Şunnan, bu elekçeden niçek kotılırga? Uylaşkan-uylaşkannar da mondıy fikerge kilgenner: sayıskan kaya kunsa da kürenep torırlık bulsın, bez anıñ ike külmegen ber itik- agı da, yeşele de beryulı berge yeneşe bulsın; şunnan bez anı kışın da, ceyen de elle kayan kürep torırbız, kürgeç, anda inde sak bulırbız, digenner.

Şunnan bolar sayıskannı akırtıp-bakırtıp ike kat külmegen östennen saldırıp algannar, kece anıñ yeşel külmegen çeynep ber tiren savıtka tökergen de yeşel buyav izgen, meçe anıñ ak külmegen cebetep ak buyav yasagan. Kece şunda sayıskannı totıp: "Mene elekçe bulma, bulma!"-dip, anı başı belen de, koyrıgı belen de yeşelge mangan. Annarı meçe de anı, koyrıgınnan uçlap totıp, tüşe belen de, sırtı belen de akka çumıra başlagan.

Ul manıp betüge, eteç kilep:

-Şulay kirek yomırka karagına! Mene min siña keştek yasıym ele!-dip, korımlı çüprek belen sayıskannıñ kanat töpleren ışkıgan.

Şunnan birle sayıskan ceyen de, kışın da yıraktan uk kürene torgan ala kanat ber koşka eylenep kalgan, di. Kışın kar östene kundımı, yeşel belen karası kürene, ceyen agaçka kundımı, agı kürene. Döres, ul ele el elekçelegen taşlamıy taşlamavın, haman bersen ikençesene eytep teteldep kene tora, tik, anıñ bu gadeten belgenge, avçılar da, terlek-cenlekler de, koşlar da anı elle kayan belep-kürep toralar iken, di.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

154. Saksağan Niçin Ala Kanatlı Olmuş

Güya eski zamanlarda saksağan, şimdiki gibi kara yamalı, arkadan yeşil etekli ve ak gömlekli değilmiş. Başında karalı-yeşilli tübeteyi de yokmuş. Onun bir

beyazlı, bir de yeşilli iki gömleği varmış. Gömleği iki kat giyer, tavşan gibi gerekli olduğu zaman da rengini değiştirirmiş. Nasıl değiştirir dersiniz? Kışın yeşilin üzerinden beyazı, yazın beyazın üzerinden yeşili giyinip dolaşırmış. Elbette değiştirecek gömleği olunca değiştirir birini, ona sözümüz yok. Lâkin iş giyside değil, huyda. Bu açıdan saksağanın yaptığı şey iyi huyluluk değilmiş. O iki renkli gömleğin altına gizlenerek casus olmuş; yaz kış bir yerde yaşayıp, pek yaman bir laf taşıyıcı ve iftiracı bir kuş olmuş.

Dünyadaki pek çok hayvan ve kuş arasında hiç mi dedikodu yok, hangi işler yok! Lâkin onlar kendi aralarında bir şey konuşmaya, bir şey yapmaya görsünler; saksağan oraya gidip, kışın beyaz giysisi ile kara yatıp, yazın yeşili ile yaprak arasına gizlenip görünmeden onları dinleyip durur ve hemen konuşulan sözü diğerine, ikincisinin işini üçüncüsüne yetiştirirmiş. Saksağan böyle yaparak herkesin başını döndürürmüş. İşte bundan dolayı hiç düşünülmeye olaylar ortaya çıkarmış.

Söyleyelim: Ormana avcı gelir. Saksağan o sırada ağaç başından kim bilir ne kadar uzaktan onu görür ve altta oynamakta olan tilkiye,

-Şıkır- şıkır, avcı geliyor, kaç! diye haber edermiş.

Tilki:

-Hey bu saksağan ne kadar iyi bekçiymiş. Düşmanımın geldiğini hemen görüp bana haber verdi, diye överek hemen kaçıp bir çukura saklanmış. Saksağan derhal avcının yanındaki ağaca uçup konmuş. Avcıya,

-Şıkır-şıkır, tilki senden kaçıp şu çukura girdi, diyerek ona gözcülük etmiş. Avcı da saksağana inanıp onun ardından tilkinin bulunduğu çukura doğru gitmiş. Lâkin o daha silahını hazırlamadan saksağan hemen oradaki ağacın başından tilkiye,

-Şıkır-şıkır, tilki kaç! Avcı seni avlayacak! dermiş. Tilki kalkıp kaçmaya başladığında,

-Şıkır-şıkır, tilki kaçtı, onu vur! deyip onu avcıya göstermeye çalışırmış. Böylelikle bu kahrolası saksağan ne tilkiye gizlenmesi ne de avcıya avlanması için müsaade etmeyip, birini diğerine haber verirmiş. O yalnız onların akıllarını karıştırmakla kalmayıp kendi de şakıldayıp güle güle içi geçermiş.

Başka hayvanlarla da böyleymiş. Turgayı görünce "İşte önünde sinek gidiyor, yakala!" dermiş. O sineği kovalamaya başlayınca saksağan baykuşu görünce

"İşte turgay uçuyor, tut!" deyip ona bağırırmış. Baykuş turgayı tutayım derken saksağan kim bilir nereden belki göğün bir ucundan gelen atmacayı görürmüş ve "İşte baykuş uçuyor, yakala!" diye ona bağırırmış. Atmaca baykuşu görüp yemek için yakalamaya çalışırken, saksağan hemen alttaki avcıyı çağırarak "İşte uçuyorlar, ikisini de vur!" diye haykırırmış. Avcı silahını hazırlayıncaya kadar saksağan hemen "Kaç baykuş vuracaklar! Kaç atmaca vuracaklar!" deyip avcıyı da onlara haber verirmiş.

Yalnız kırda değil, bu saksağan köyde de kazık başına konar ve evdeki evcil hayvanların ne yaptığını birbirlerine söylermiş. Özellikle de ondan keçi ile kedi çok bıkmış. Keçi bahçeye girer girmez "İşte keçi giriyor, bekçi!" diye bağırmaya başlarmış. Oradan ellerine sopa alıp çıksalar "Keçi kaç!" diye şıkırdamaya tutunurmuş. Eve sıçan girer girmez "Kedi, kedi!" diye onu çağırır, kedi gelmeye başlayınca da hemen sıçana söyleyip onu kaçırtırmış.

Böylelikle bu saksağan yüzünden ormanda da evde de rahat kalmamış. Onun olduğu yerde av da yok, aş da yok, su da yok. Hatta hiç kimse hakkında söz bile söyleme. Hemen işitir, hemen ulaştırır ve bütün işi, bütün plânı bozarmış.

Bunun için saksağanın olduğu yerde hiçbir şey yapmamayı daha doğru görmeye başlamışlar. Ama yakında saksağan var mı yok mu, nereden bilmeli? O yazın yeşil olduğu için yeşil elbisesini giyinip yeşile gömülür, kışın kar etrafı kaplayınca onun üzerinde yatar; yatar da seni yakından gözetleyip durur. Var sen onu gör.

Bu yüzden böyle olmayacak deyip bir gün hayvanlar ve kuşlar meclis toplamışlar, saksağanı sorguya çekmek için getirtmişler. Saksağan gelmiş. Ona,

-Sen laf taşımayı bırakıyor musun, bırakmıyor musun? demişler.

Saksağan şöyle söylemiş:

-Ben söz taşımam, sizin hepinize bekçilik ederim. Sizi belâdan kurtarırım.

Onlar,

-Yok sen bu işi birilerine faydalı olsun diye yapmıyorsun! Üstelik senin bu iftiracılığın bizim başımıza belâdan başka bir şey getirmiyor. Sen bizi ya yemeksiz bırakırsın ya da başsız bırakırsın, demişler.

Sonra bu iftiracından nasıl kurtulmalı? Düşünmüş, düşünmüşler de şu kararı vermişler: "Saksağan nereye konarsa konsun görünmeli. Biz onun iki gömleğini tek gömlek yapalım. Akı da, yeşili de bir elbisede olsun. Sonra biz onun yaz kış nerede olduğunu görürüz, görünce sağ oluruz." demişler.

Daha sonra bunlar saksağanı bağırta çağırta iki kat gömleğini üzerinden çıkarıp almışlar. Keçi onun yeşil gömleğini çiğneyip derin bir kaba tükürmüş ve yeşil boya yapmış. Kedi onun beyaz gömleğini ıslatıp beyaz boya yapmış. Keçi saksağanı tutup "İftiracı olma!" deyip onun başı ve kuyruğunu yeşile batırmış. Sonra kedi onu kuyruğundan avuçlayıp, döşü ve sırtını beyaz renge daldırmaya başlamış.

O boyayıp bitirince sıra horoz gelmiş,

-Yumurta hırsızına bu gerekli! Ben sana yama yapayım, deyip korumlu fırçayı saksağanın kanat diplerine sürtmüş.

O zamandan beri saksağan, yazın da kışın da uzaktan görülebilen ala kanatlı bir kuşa çevrilmiş. Kışın kar üzerine kondu mu yeşil ile karası görünür; yazın ağaca kondu mu beyazı görünür. Doğru o hâlâ daha iftiracılıktan vazgeçememiş. Sürekli birini diğerine söyleyip çabuk çabuk konuşur. Yalnız onun bu âdetini bildikleri için avcılar da evcil ve evcil olmayan hayvanlar da kuşlar da onu her yerde tanır ve görürler.

Eteç Ni Öçen Öç Vakıt Kıçkıra[155]

Eteç ul hezerge zamanda da alay yemsez koş tügel, üzene küre bik köyez, bik havalı, bik kukır, maktançık koş: ul anıñ, iskerek bulsa da, salavat küpere kebek koyrıkların yılt-yılt kiterep yörülere dimseñ, ul anıñ kızıl takıyasın kıñgır salıp, ükçese belen cirne bere-bere tüşen kiyerep, gırnadır sıman ayak atlavları dimseñ! Lekin hezerge eteç eteçmeni? Ul başta, borın zamanda, monıñ işe gene de kiyenmegen: anıñ yonnarı şundıy kupşı bizekle, kükle-yeşelle tirekle, kanat oçları ut kebek yaltıravıklı, koyrıkları nur kebek kaltıravıklı bulgan. Ul şundıy asıldan gına kiyengen –aña soklanmagan koş, könleşmegen kübelek kalamgan.

Bilgili inde, eteç bulgaç, anda tavis koşı da bulgan. Şulay da, iseme tavis bulsa da, anda ele ul bik alama kiyemle, bik şıksız, bik yolkış kıyafetle ber koş

[155] İsenbet; age. s. 181-182

bulgan. Alay da üze heyelege bik osta bulgan. Ber melne ul eteçneñ elegeçe kupşı kiyemner kiyenep, bugaz kiyerep, kukrayıp, köyez-köyez basıp, marş atlap yörgenen kürgen de: "Tukta, bu maktançıknıñ salpı yagına salam kıstırıp, kiyemen saldırıp alıp bulmasmı?" –dip, ber heyle uylagan. Uylagan da eteç aldına kilep, selam birep, anı yumalarga totıngan:

-İ canaral efende, sine bik yerdem itüçen diler, sin miña kiyemnereñne birep torsana. Min öylenerge uyladım, kürşe avılga kız küzlerge baram, elle, min eytem, sineñ kaymalı çalbar, kanatlı kamzullarıñını kiyep, sineñ canaralskiy bürkeñne kıñgır salıp cibersem, miña da üzem yaratkan ber kız küzen salır ide, min de elle şulay sineñ kiyemnereñ arkasında üzeme yahşı cirden hatın élekterep kalır idem, zinhar, birep kene torsana. Min anda ozagrak torsam, kıçkırırsıñ. Sineñ tavışıñ bik köçle bit, bu avıldan tege avılga işetelep tora, irte belen miña kıçkırırsıñ, min şul vakıtta kaytırmın, irten kaytmasam, töş vakıtında kıçkırırsıñ, ul çakta da kaytmasam, kiç belen kıçkırırsıñ,- digen.

Şulhetle yumalap sorıy belgeç, bilgele inde, maktançık eteç bu ötek tavisnı niçek inde buş kul belen çıgarsın, kiyemneren salgan da birep cibergen. Üze annan-monnan gına kiçke cilenneren, bala çaktan kalgan kızıl kepeçe belen üzeneñ soldat çagınnan kalgan çatlı-botlı gırnadır itekleren kiyep kalgan. İrte belen torıp, elege süz kuyışkan buyınça, eteç, çiten östene sikerep menep, tegermen kanatı hetle kanatların şap-şop kiterep:

-Kitergep bir! Kiterep bir!- dip kıçkırgan. Tavis kitermegen. Töş vakıtında kıçkırgan- tavis kitermegen. İnde kiç belen lapas başına menep, bik katı itep:

-Kiterep bir! Kiterep bir! –dip, öç mertebe tavış salıp kıçkırgan. Lekin tavis koş haman da kaytmagan.

Eteç üze hervakıt vegdesende torgan, ber de inde aldıy belmegen. Şuña küre de taviska da bik ciñel ışangan inde ul. Eytken süz- kakkan kazık, eytken bulgaç, bu tavis ta bervakıt kaytır dip, ul öyretken vakıtlarda eteç kıçkıra da kıçkıra iken. Lekin tavis kaytmıy da kaytmıy, di.

Şunnan birle eteç haman tınmıy, her könne yugarı sikerep mene de tavis kaytmıy miken dip karıy, annan, tavışın işeter dip uylap: "Kiterep bir!"- dip kıçkıra; irten de, kiç te, töş vakıtında da, herkönne şulay kıçkıra. Ul moña inde bötenley

gadetleşep kitken. Hetta tönde de öç kat kıçkıra. Tavis kına anı işeterlek cirde tügel. Anı kayadır Garebestangamı, Hindistangamı kitken dip söyliler. Ul anda tora diler.

Mene şunnan eteçneñ kiyeme gadi bulıp, tavisnıñ kiyeme asıl bulıp kalgan, imeş.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

155. Horoz Niçin Üç Vakit Öter?

Horoz, eskiden öyle çirkin bir kuş değilmiş, kendine göre çok şık, çok havalı, göğsü kabarık, övünen kuşmuş. Eski de olsa gökkuşağı gibi kuyruğunu pırıl pırıl gerip, kırmızı takkesini eğik takıp, topuğuyla yere vurup, göğsünü gerip, muhafız gibi adım atarak yürürmüş. Lâkin şimdiki horoz horoz mu ki? Çok önceleri, yani eski zamanlarda, kimse onun gibi giyinmezmiş. Onun tüyleri şık, süslü, gök ve yeşil çizgili, kanat uçları ateş gibi parıltılı, kuyruğu nur gibi titreşimliymiş. O öyle asil giyinirmiş ki onu kıskanmayan kuş, imrenmeyen kelebek kalmazmış.

Bilindiği gibi bir yerde horoz olunca elbette orada tavus kuşu da bulunur. Ama ismi tavus olsa da o, çok kötü giysili, rüküş ve baldırı çıplak kıyafetli bir kuşmuş. Yalnız hilede pek ustaymış. Bir gün o, horozun şık giysisini giyinmiş, boğazını germiş, göğsünü kabartmış, şık şık yürüyüp, marş marş adım atıp dolaştığını görmüş ve "Dur, bu övüne övüne gezen horuzu biraz daha överek giysisini almak mümkün olmaz mı?" diyerek hemen bir hile düşünmüş. Düşünmüş de horozun önüne gelip, selam vererek onu övmeye başlamış:

-Ey general efendi, senin için yardımsever derler; sen bana giysilerini versene. Ben evlenmeyi düşünüyorum; komşu köye kız bakmaya gidiyorum. Ben senin kaytan işlemeli şalvarını ve kanatlı yeleklerini giyip; general şapkanı yan takıp gitsem bana da sevdiğim kız âşık olurdu. Ben de şöyle senin giysilerin sırtımdayken kendime iyi yerden bir eş alırdım. Lütfen, ver. Ben orada uzun süre kalırsam ötersin. Senin sesin çok güçlü, bu köyden ötünce diğer köyde duyulur. Sabahleyin bana bağırırsın, ben o zaman dönerim, eğer dönmezsem öğleyin ötersin, o zaman da dönmezsem akşamleyin ötersin, demiş.

O kadar överek isteyince, bilindiği gibi övülmeyi seven horoz, bu ütülenmiş tavusu nasıl eli boş göndersin, giysilerini çıkarıp vermiş. Kendisi de ondan bundan

akşam cübbelerini, çocukluktan kalan kırmızı takkesi ile askerliğinden kalmış muhafız eteklerini giyinmiş. Sabahleyin kalkıp konuşulduğu vakitte çitin üzerine sıçrayıp çıkan horoz, değirmen kanadı gibi kanatlarını şap şup edip:

-Getirip ver, getirip ver! diye ötmüş. Tavus kuşu getirmemiş. Öğleyin ötmüş getirmemiş. Akşam olmuş, ahırın bacasına çıkıp çok sert bir şekilde,

-Getirip ver, getirip ver! diye üç defa ötmüş. Lâkin tavus kuşu yine de getirmemiş.

Horoz her zaman sözünde durmuş, bir defa bile tavus beni aldatıyor dememiş. Onun için de tavusa pek kolay inanmış. Söylenen söz çakılan kazık, söyledikten sonra bu tavus bir gün döner, deyip onun öğrettiği vakitlerde horoz öter de ötermiş. Lâkin tavus dönmez.

O zamandan beri horoz hiç durmaz, her gün yukarı çıkar ve tavus geri dönmüyor mu diye bakar. Sonra sesini işitir diye düşünüp "Getirip ver!" diye bağırır. Sabahleyin de öğlen de akşam da her gün öter. O, horozda tamamen âdet hâline gelmiş. Hatta geceleyin de üç defa öter. Tavus ise onu işitecek yerde değil; onun Arabistan'a mı, Hindistan'a mı gittiğini söylerler. O, orada yaşar derler.

İşte bundan dolayı horozun giysisi sıradan olurken tavusun giysisi asil kalmış.

Tavık Nige Suda Yöze Almıy[156]

İmeşter, kayçandır élek tavıknıñ tepiye de kaz-ürdek tepiye kebek barmak araları yarılı bulgan da şuña küre külde bik şep yözgen, di, bu. Üze haman maktana:

-Min şep yözem de min şep yözem! Kıt-kıt-kıt, minnen osta berkem yuk!- di iken.

Ürdekneñ moña bik açuvı kilgen:

-Eyde, alay bulsa yarışabız,- digen.

Tavık eytken:

-Eyde!

Ürdek şunnan ber heyle uylagan. Küldege ber kıslanı totkan da eytken:

[156] İsenbet, age. s. 182-183

-Sin su astınnan bar da şul tavıknıñ barmak aralarınıñ yarısın üzeñneñ kıskıçın belen yırtkala, şulay itmeseñ, min sineñ üzeñne çukıp yotam!

Kısla şulay itep tavıknıñ barmak araların yırtkan da, suda yözüde ürdek berençe urınnı algan, di.

Şunnan maktanıç tavık suda yöze almıyça korı cirde tırmanıp tamak tuydırırga kalgan, di. Alay da maktanunıñ haman da kimen kuymıy, ber kükey salsa da:

-Kıt-kıtak, yomırka saldım, ézlep tap!- dip, yort küterep cırlıy iken.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

156. Tavuk Niye Suda Yüzemez?

Güya, bir zamanlar tavuğun ayaklarının parmak araları da kaz ve ördeğinkiler gibi perdeliymiş. Onun için tavuk çok hızlı yüzermiş. Kendisi sürekli övünür,

-Ben çok hızlı yüzerim, kimse benden hızlı yüzemez! Gıt, gıt, gıt, benden usta kimse yok! dermiş.

Ördek buna çok öfkelenmiş:

-Haydi öyleyse yarışalım, demiş.

Tavuk,

-Haydi! demiş.

Ördek sonra bir hile düşünmüş. Göldeki bir yengeci yakalayıp şöyle söylemiş:

-Sen su altına dal, tavuğun parmak aralarının perdesini kendi makasın ile yırt, böyle yapmazsan ben seni gagalayıp yutarım!

Yengeç denileni yaparak tavuğun parmak aralarındaki perdeyi yırtmış, suda yüzerken ördek birinci olmuş.

Böylece övünen tavuk suda yüzemeyince, kuru yere çıkıp karnını doyurmaya başlamış. Yine de övünmeyi kimseye bırakmamış; bir yumurta yumurtlasa,

-Gıt gıt gıdak, yumurta yumurtladım arayıp bak! deyip evi ayağa kaldırarak şarkı söylermiş.

Kuyan Nik Kötek Bulıp Kalgan Da Tiyen Niçek İtep Koyrıklı Bulgan[157]

Ber melne, şul artı belen alga yörüçe elege kire betken kısla, kayan başına kilepter, seyehetke çıkmakçı bulgan, di. Kire kitken kirte sütken, digendey, bu da kirtege barıp törtelgen. Bilgele, ul anı süte almagan, tuktap kalgan. Şunnan ul: "Min bu yöreşem belen elleni küp cir-su küre almam, bulmasa, başka berevneñ koyrıgına tagılıp kına kitimçe!"- dip, tire-yagına karana başlagan. Karasa, ni kürseñ, şul vakıt üzennen yırak ta tügel yar başında ber kuyan yoklap yata, koyrıgı da yardan aska salınıp töşep tora iken. Nik diseñ, kuyan ul zamanda hezerge kebek kötek tügel, ul anda, koyrık ölkeşende, aldan çabıp barıp, üzene bik kupşı, zur ber koyrık élekterep algan, ele mene yaña gına şunı üzene tagıp kaytkan çagı bulgan iken, di. Mene şunda elege kire betken ücet kısla yar astınnan ekren gene mengen de kıskıçları belen kinet kene kuyannıñ koyrıgınnan kaptırıp almasınmı! Kuyan kinet kurkıp uyanıp, artına karasa, kıslanı kürgen. Kürgeç, anı nerse dip te añlıy almıyça:

-Abav, miña elle nerse bulgan!-dip, üz koyrıgınnan üze kotı oçıp, bar helene çabarga totıngan. Ul çapkan sayın kısla anıñ koyırgın nıgrak kısa, üze aña:

-Tukta, tukta, katı çapma, min bolay bernerse de küre almıym!..- dip kıçkıra iken. Eyterseñ le kuyan anı dönya kürseter öçen şulay çaba! Ul, biçara, kurkuvınnan kaya kerer tişek tapmıy ıçkına bire, üze, kısla kıçkırganın añlamıyça:

-Abav, koyrıgım kıçkıra!-dip, anıñ sayın çabıpmı çaba iken.

Şunnan kısla, açuvı kilep, totkan da kuyannıñ koyrıgın üzeneñ kıskıçları belen töpten ük kayçılap kisken de töşergen, di. Üze de şunda tegerep töşep kalgan. Kuyan, biçara, kaya ul artına eylenep karav? Koyrıgı bulmasa da, haman kurkıp çaba da çaba, di.

Yarıy, kuyan şulay bara torsın, inde kıslaga bu koyrıknı nişleterge? Citmese, üze tagın şundıy matur da! Nik anı taşlap kaldırırga?..

-Tukta, koyrıklılar bar da çaba, min de, monı taksam, çabıp yöri almammı?- dip, ul anı üzene takmakçı bulgan. Şulay koyrıknı üzene etmellep yata iken, şul vakıt agaç başınnan anı tiyen kürep algan. Ul tiz gene kısla yanına yögerep töşken de:

-Nişliseñ? - dip soragan.

---

[157] İsenbet, age. s. 195-196

Kısla:

-Kürmiseñmeni? Üzeme koyrık tagıp yatam iç,- digen.

Tiyenneñ ele ul zamanda koyrıgı bulmagan, di. Nik diseñ, koyrık öleşkende agaç başında çiklevek cıyıp, şunıñ çutına çıga almıyça: ber tiyenlek buldı, ike tiyenlek buldı-, dip, sçet salıp kalgan, imeş, di. Ul hezer kuyannıñ bu matur koyrıgın kürep bik kızıkkan da kıslaga eytken:

-Sin bit artka taba yöriseñ?

-Yörsem?

-Artka yörgeç, sineñ artıña koyrık nige kirek? Ul bit siña yörerge komaçavlıy gına?...

Kısla moña karşı ni dip cavap birseñ?! Ul şulay aptırap torgan arada, tiyen, koyrıknı üzene alıp, agaç başına menep te kitken, di.

Şulay itep, kuyan kurkaklıgı arkasında koyrıksız bulıp kalgan, tiyen de tapkırlıgı arkasında kuyannıñ koyrıgı belen koyrıklı bulıp kitken... Şunıñ belen tiyen üzeneñ beyesen ber tiyennen siksen tiyenge küterep, ele de bulsa agaçtan agaçka sikerep yöri, di.

Tik bezneñ tatar keşelere gene, anıñ şul zatlı tirese, heybet koyrıgı öçen, şırpı, kegaz kebek vak-töyek tovarnı alganda, biş tiyen, un tiyen... dip, ele bulsa tiyen tiresen ülçevge totıp beyeliler...

Bu da bik borıngıdan kalgan. Nik diseñ, ul zamannarda keşeler bit ele akça urınına tiyen tiresen beremlekke alıp, ber tiyenlek buldı, ike tiyenlek buldı dip sanarga ul bik kulay eyber bulgan. Koyrıgınnan tot ta akça urınına ırgıt!

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

157. Tavşan Niçin Kısa Kuyruklu Kalmış, Sincap Nasıl Kuyruklu Olmuş

Bir gün şu arkası ile öne doğru yürüyen ters yengeç, nereden aklına gelmiş bilinmez, ama seyahate çıkmak istemiş. Geri giden duvar sökmüş demişler, bu da gelip engele sokulmuş. Bilindiği gibi bu onu sökememiş, durup kalmış. Sonra o "Ben bu yürüyüşümle hiç de çok yer göremem, olmazsa başka birinin kuyruğuna takılıp gideyim." deyip etrafına bakınmaya başlamış. Bakarken o sırada kendisine yakın bir

yarın başında, bir tavşan uyuduğunu, kuyruğunun da yardan aşağı salınıp düştüğünü görmüş. Niçin dersen, tavşan o zamanda şimdiki gibi kısa kuyruklu değilmiş. O, kuyruk paylaştırılırken önceden koşup kendisine çok şık ve büyük bir kuyruk alıp takmış. O sırada daha yeni kuyruğu kendisine takıp dönmüş imiş. İşte burada bahsedilen aksi ve azimli yengeç, yar altından yavaşça çıkıp, makasları ile ansızın tavşanın kuyruğunu yakalamasın mı! Tavşan aniden korkarak uyanmış, arkasına baktığında yengeci görmüş. Yengeci gördüğünde onun ne olduğunu anlayamayınca,

-Abov, bana böyle ne olmuş? deyip kendi kuyruğundan kendisinin aklı uçmuş ve var gücüyle koşmaya başlamış. O koştukça yengeç onun kuyruğunu daha da sıkmış ve ona,

-Dur, dur, hızlı koşma, ben böyle hiçbir şey göremiyorum! diye bağırırmış. Sanki tavşan ona dünyayı göstermek için böyle koşuyor. O biçare, korkusundan gireceği delik bulamayıp kaçmış. Yengecin bağırtısını anlamayınca,

-Abov, kuyruğum bağırıyor! deyip daha hızlı koşmuş mu koşmuş.

Bu yüzden yengeç öfkelenerek tutup tavşanın kuyruğunu kendi makasları ile dibinden kesip düşürmüş; kendisi ise yuvarlanıp düşmüş. Biçare tavşan, nerede arkasına dönüp bakmak? Kuyruğu olmasa da korkup sürekli koşmuş da koşmuş.

Tamam, tavşan şöyle gidedursun, ama şimdi yengeç bu kuyruğu ne yapmalı? Üstelik öyle güzel ki' Niçin onu atsın?

-Dur, kuyruklular sürekli koşar, ben de bunu takarsam koşamam mı? deyip onu kendine takmak istemiş. Böyle kuyruğu kendisine set edip yatarken, ağaç başındaki sincap onu görmüş. O hemen yengecin yanına koşup inmiş,

-Ne yapıyorsun? diye sormuş.

Yengeç,

-Görmüyor musun? Kendime kuyruk takıp yatıyorum, demiş.

Sincabın o zaman henüz kuyruğu yokmuş. Niçin derseniz, kuyruk dağıtılırken o, ağaç başında fındık yığıyormuş ve onun sayısını hesaplayamayınca, "Bir tiyinlik oldu, iki tiyinlik oldu." der dururmuş. O şimdi tavşanın bu güzel kuyruğunu görüp pek meraklanmış ve yengece şöyle söylemiş:

-Sen geriye doğru yürümüyor musun?

-Yürüyorsam ne olacak?

-Geriye yürüyünce senin arkana kuyruk neye gerek? O senin yürümeni engellemez mi?

Yengeç buna karşı ne cevap versin! O öyle şaşırıp kalmışken, sincap kuyruğu alıp ağaç başına tırmanmış.

Böylelikle tavşan korkaklığı yüzünden kuyruksuz kalmış, sincap cesurluğundan dolayı kuyruklu olmuş. Onunla sincap kendi değerini bir kuruştan seksen kuruşa yükseltmiş. Hâlâ da ağaçtan ağaca sıçrayıp durur.

Yalnız bizim Tatar halkı, hâlâ onun o kıymetli derisi ve heybetli kuyruğuyla, kibrit, kağıt gibi ufak tefek mallar alır. Beş kuruş, on kuruş... deyip aldıkları mallara sincabın derisi ile fiyat biçerler.

Bu da pek eskiden kalmış. Niçin derseniz, o zamanlarda insanlar henüz para yapmasını bilmiyorlarmış. O çağlarda malları değiştirmede, para yerine sincap derisi ölçü alınırmış. Bir sincaplık oldu, iki sincaplık oldu, diye saymak pek kolay olurmuş. Kuyruğundan tut da para yerine at!

Ni Öçen Büre Keşeden Şürli[158]

Mene ber zaman dönyaga büre yaralgan, di. Ul ayakların cirge basıp algaç ta üzeneñ ütken teşleren şıkırdatıp, dönyadagı barlık tereklek iyesen de aşarday bulıp, bik açı itep ber ulagan, di. Ulagan da şul kesepke kereşerge yarlık alırga dip urman iyesene kitken, di.

Şulay bara iken, yulda ber tölkege oçragan bu. Tölke agaçka tavık suyıp élegen de astına töten salıp şunı ıslıy, üze agaçka terelep utırgan da kitap ukıy iken. Büre, tötennen kurıksa da, ber yaktan tavıknı élekterep bulmasmı dip kile iken- tölke, elle kayan éşne sizep, kitabınıñ ukıgan biten böklep, urınınnan torgan da eytken:

-Aşıkma, büre, utka töşerseñ; üzeñ yırak-yırak seferge çıkkan ikenseñ, sefereñ heyerle bulmas, barıp cite almassıñ,- digen.

Büre:

-İnde sin minem baraçak yulımnı da beldeñ, ukımışlı zat ikenseñ, şulay bulgaç, anda niçek barırga da öyret,- digen.

Tölke eytken:

---

[158] İsenbet, age. s. 196- 200

-Üzeñe de, neseleñe de timem dip başta ant it,- digen. Annan, bürene şunda öç kabat ant ittergeç, eytken:

-Yom küzeñne, yabış minem koyrıgıma, min kuşmıyça küzeñne açma,- digen.

Büre şunda belgen ırımnarın ukıp, ır-mır kilep, anıñ koyırgın uçlap küzleren yomgan iken, tölke:

-Aç küzeñne, sora, sin Urman iyese aldında torasıñ,- digen, di.

Şul uñgayga büre küzleren açıp ciberse, üzen ber karurman urtasında kürgen. Eylenese şundıy karañgı, şundıy kurkınıç, di, karşındagı zur imen kükrep, tirede yeşenner çagılıp kite iken, di.

Şunnan büre büregen kultıgına alıp, cirge cide bögelep, sigez kabat sıgılgan da eytken, di:

-Ey Urman iyese, min biçaranıñ üteneçen kabul itsene, köçem-usallıgım cirende, teşlerem bik taza, pıçak kebek kayrap kına toram, min dönyada yulbasar bulıp yulda yatsam iken de, barlık can iyesen de totıp aşasam iken, üzeñnen şuña yarlık birsene!- digen, di.

Ul şulay digeç, urman şavlagan, imen gölderep kükrep kitken de:

-Buldıra almassıñ,- digen.

Büre:

-Buldırırmın, urman iyem!- digen.

Şunnan aña:

-Yarıy, alay bulsa, röhset,- digen tavış işetelgen. İştelgen de imennen ber yafrak özelep töşken, di.

Şunnan şul yavız büre, tar bulgırı yatkan güre, tez tiñenten iyelep, bil tiñenten bögelep, tufrakka yözen sörtep, tege yazulı yafraknı tırnagına élekterep, ike kulın kükregene kuya-kuya urman töbennen artı belen gene şuvışıp, kırga kilep çıkkan, di.

Çıkkan inde büreneñ éş köylengen, aldı belen eylengen, başın yugarı kütergen, bürekne kıñgır kiyep cibergen de: hezer dönya kemneke?- mineke, yarlıgım kulımda, ni élekse şunı aşıym,- dip beldergen, di. Şulay dip bu kitte, bara, di. Monıñ karşına alama gına ber biyege atlangan keşe kilep çıktı, di. Biyese ike atlıy

da ber tuktıy, di, atlangan keşeseneñ ozınlıgı ber de harap, di, ayakları cirden söyrelep bara, di.

Büre, bu keşene kürgeç te: "Buldı miña!"- dip, tup-turı anıñ östene çapkan. E tege keşe, aña tavış birep:

-Hay, büre digen canvar, bu hetle aşıgıp kaya çabasıñ? Dönya kupkanmı elle?- dip soragan.

Büre eytken, di:

-Hezer sineñ dönya kuba. Kürmiseñmeni, kulımda Urman iyesennen yarlıgım bar, hezer alama biyeñ belen berge üzeñne totıp aşıym,- digen.

Keşe:

-Kaya yarlıgın? - dip, anıñ yafragın karagan bulıp, kire birgen de eytken, di. – Süzeñne aldan uk raska çıgardıñ, zakon buyınça éş yörte torgan yeget ikenseñ, andıy kegazeñ bulgaç, aşasañ da berni eytep bulmıy. Alay da bezneñ atay merhum eyte ide: "Keşe aşıy torgan büreneñ koyrıgı tugız totam bula", - di torgan ide. Hezer inde süzeñne arttan da raska çıgar, yeçe, koyrıgıñnı kürset, niçe totam iken?- digen.

Büre, üzeneñ süzen arttan da raska çıgaru öçen, anı-monı uylap tormıyça, artına borılıp koyrıgın suza birgen. Suzuvı bulgan- şul uñayga tege, çıjım baganası hetle keşe, anı koyırgınnan totıp alıp, havalardan uratıp-uratıp küterep cirge bergen iken- büre kaya barıp töşkenen de belmegen. Öç können soñ isene kilse, üzeneñ töpsez tiren ber çokıra yatkanın kürgen. Büre isen-tının cıyıp, köçke-köçke gene şul çokırdan tırmaşıp menep, isen kalgan söyekleren söyrep, yañdan Urman iyesene baş orırga kiten, di. Niçek itse itken, tagın şunda barıp citken, telleren salındırıp, şıñşıy-şıñşıy elege imen aldında yılap tora iken, kinet tagın urman şavlagan, tagın imen kükregen de:

-Eyttem bit, buldıra almassıñ!- digen ber tavış işetelgen, di.

Büre, başın uñga da cirge salıp, sulga da cirge salıp, telleren çeyni-çeyni eytken:

-Barısın da buldıram, barısına da rizamın, tik mine şul keşe digen nerseden gene kotkar,- digen, di.

Şunnan imen çak kına tınıp torgan da annan yañadan bayagı tavış işetelgen:

-Yarıy, ayagıña citezlek birdek, keşe kürseñ, kaç ta kotıl, kaç ta kotıl!-digen.

Monı işetkeç büre başın cirden küterep: "Bolay bulgaç, buldı, keşeden kotıldım!"- digende bik şatlanıp, tagın artı belen çigene-çigene urman avızına yalanga kilep çıkkan.

Çıkkaç ta büre abzañ bürekne kultık astınnan alıp tagın kırın kiyep cibergen, dönyada hezer miña keşe oçrasa da berni tügel dip, tagın bara bire, di. Tik ul şulay küp te barmagan, mene ber melne: "Büre bar, büre bar!"- digen tavışlar işetele başlagan. Şul uñayga elle kayan atka mengen, çukmar totkan keşeler çabışıp kilep te çıkkannar. Kilep te çıkkannar:

-Suk bürene! Suk! – dip, törle yaktan çukmar belen citep, tondıra da başlagannar. Büre, inde sugalar, inde ütereler digende, can alıp-can birep, yöz tevbe, meñ ant birep, üldem-kaldım köçke-köçke gene urmanga kerep kotılgan.

Lekin urmanda gına torıp çıdap bulamını soñ? Kabırga ernüvene tüzep bulsa da, açlık ernüve çıdatmıy. Çukmardan kotılıp da bula, açlıktan bulmıy.

Mene büre açıga da tagı yalanga kilep çıga. Ene yırak da tügel matur-matur sarıklar utlap yöri. Büre posa-posa şunda taban yılışa. Üze yılışa, üze haman keşe yukmı dip tire-yagına karana. Mene tagın yılıştı, sizmedeler, bik heybet! Büre ber sikerüde ber sarıknı élekterep muyınınnan buvıp alıp cilkesene sala da urmanga taban çabarga totına. Ul çabarga da ölgermi, elle kayan tagın: "Büre bar!"- dip kıçkıralar da, "Suk bürene, suk!" –dip, kuva da başlıylar. Hay şul betmegere tavış! Şul vakıttan birle büre barı tik üzeneñ citez ayaklarına ışana, lekin küp vakıt alar da kotkarmıy, töz atılgan mıltık yedrese anı elle kayan kuvıp cite de yulbasar büre tegerep ülep kala.

Şuña küre de büre zarlanıp eyter, imeş: üzem bersen de tanımıym, mine barı da tanıy, kürü belen barı da: "Büre bar!"-dip isemem belen kıçkıralar, di, iken.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

158. Kurt Niçin İnsandan Korkar

Bir gün dünyada kurt yaratılmış. Kurt, ayaklarını yere basınca keskin dişlerini şıkırdatıp, dünyadaki bütün canlıları da yiyecek gibi yaparak çok acı bir şekilde ulumuş. Ulumuş da kazanç sağlamak için af kağıdı almak üzere orman iyesine gitmiş.

Giderken yolda bir tilkiye rastlamış. Tilki tavuk soyup ağaca takmış bir şekilde ağacın altında ateş yakıp tavuğu pişirmekteymiş. Kendisi ise ağaca yaslanıp oturmuş, kitap okuyormuş. Kurt bir tarafan tütünden korkuyor, bir taraftan da tavuğu ele geçirmek mümkün olmaz mı diye düşünüyormuş. Tilki kim bilir nereden işi sezip, kitabtan okuduğu sayfayı katlayarak yerinden kalkmış ve şöyle söylemiş:

-Acele etme kurt, ateşe düşersin, kendin uzun bir sefere çıkmışsın. Seferin hayırlı olmaz, yerine varıp ulaşamazsın, demiş.

Kurt,

-Şimdi sen benim gideceğim yolu da bildin, okumuş birisin. Böyle olunca oraya nasıl gitmeliyim öğret, demiş.

Tilki şöyle söylemiş:

-Önce kendine de nesline de dokunmam, deyip ant iç.

Kurt orada üç defa ant içince,

-Yum gözünü, yapış benim kuyruğuma, ben söylemeyince de gözünü açma, demiş.

Kurt o sırada büyülerini okuyup, hır gür edip, onun kuyruğunu avuçlayıp gözlerini yummuş imiş; tilki,

-Aç gözünü, iste. Sen Orman iyesinin önünde duruyorsun, demiş.

O izinden sonra kurt gözlerini açar ki kendisi bir kara orman ortasında. Etrafı öyle karanlık, öyle korkunç ki... Karşıdaki büyük meşe ağacı kükrüyor, etrafta şimşekler çakıyor.

Kurt börkünü koltuğunun altına alıp, yere yedi bükülüp, sekiz defa sıkılmış ve şöyle söylemiş:

-Ey Orman iyesi, ben bîçarenin ricasını kabul etsene! Gücüm, kötülüğüm yerinde, dişlerim çok güçlü, onları bıçak gibi bileyip duruyorum. Ben dünyada yol kesici olarak yollarda yatsam da bütün canlıları yakalayıp yesem. Buna izin versene!

O böyle deyince orman gürlemiş, meşe gümbürdeyip kükremiş,

-Yapamazsın? demiş.

Kurt,

-Yaparım, Orman iyem! demiş.

Orman iyesi ona,

-Tamam, öyle ise izin veriyorum, demiş. Orman iyesinin sözü işitilince bir yaprak kopup düşmüş.

Sonra mezarı dar olacak o kötü kurt, dizine kadar eğilip, toprağa yüzünü sürüp, yazılı yaprağı tırnağına takıp, iki elini göğsüne koya koya ormanın dibinden gerisin geri sürünerek kıra gelip çıkmış.

Çıkınca kurdun işi yoluna girmiş. Önüne dönüp, başını yukarı kaldırıp, börkünü yan giyinmiş. "Şimdi dünya kimin? Benim. İznim de elimde. Elime ne geçerse onu yerim." diye bildirmiş. Böylece bu gitmiş. Bunun karşısına kötüce bir kısrağa atlanmış bir adam gelip çıkmış. Kısrağı iki atlıyor bir duruyor. Binen adamın uzunluğu da korkunç, ayakları yerden sürünüp gidiyor.

Kurt bu adamı görünce "Bu bana yarar!" deyip dosdoğru onun üzerine koşmuş. O adam ona seslenip,

-Hey kurt denen canavar, bu kadar aceleyle nereye gidiyorsun? Kıyamet mi koptu? diye sormuş.

Kurt söylemiş:

-Şimdi senin için kıyamet kopar. Görüyor musun, elimde Orman iyesinden iznim var, şimdi kötü kısrağınla birlikte seni tutup yiyeceğim.

Adam,

-Nerede iznin? deyip onun yaprağına bakmak istemiş, kurt vermiş. O şöyle söylemiş:

-Sözünü daha baştan doğruya çıkardın. Kanun gereğince iş yapan yiğitmişsin. Böyle kağıt olunca yesen de bir şey söylemek olmaz. Ama benim rahmetli babam "İnsan yiyen kurdun kuyruğu dokuz tutam olur." derdi. Şimdi sen sözünü geriden de doğrula, yani kuyruğunu göster bakalım kaç tutam? demiş.

Kurt kendi sözünü geriden de doğru çıkarmak için onu bunu düşünmeden dönüp kuyruğunu uzatmış. Uzatmasıyla telefon direği gibi adamın onu kuyruğundan tutup havada çevire çevire yükseltip yere vurması bir olmuş. Kurt nereye gidip düştüğünü de bilmemiş. Üç günden sonra aklı başına gelince kendisinin dipsiz ve derin bir çukurda yattığını görmüş. Kurt aklını ve nefesini toplayıp güç belâ şu çukurdan tırmanıp çıkarak, sağ kalan kemiklerini sürükleyerek, yeniden Orman iyesine başvurmaya gelmiş. Nasıl yaptı derseniz, yine ona gelerek dilini dışarı

çıkarıp, ağlamaklı ağlamaklı meşenin önünde durmuş. Orman yine ansızın gürlemiş, meşe yine kükremiş.

-Söyledim ben sana, bu işi yapamazsın! diyen bir ses işitilmiş.

Kurt başını sağ taraftan yere eğip, sol taraftan yere eğip, dilini çiğneye çiğneye şöyle söylemiş:

-Hepsini de yaparım, hepsine de razıyım, yalnız beni şu insan denen şeyden kurtar, demiş.

Meşe bir süre sessiz durmuş, daha sonra yeniden eski ses işitilmiş:

-Tamam, ayağına çabukluk verdim. İnsanları gördüğün yerde kaç kurtul, kaç kurtul! demiş.

Bunu işitince kurt başını yerden kaldırıp: "Böyle olunca, oldu. İnsandan kurtuldum." demiş. Çok mutlu bir şekilde yine arkası ile gerileye gerileye ormanın ağzındaki çayıra gelmiş.

Çıkınca da kurt börkünü koltuk altından alıp yine yan giymiş. Dünyada şimdi bana insan rastlarsa da önemli değil, deyip yine yola koyulmuş. Yalnız o böyle çok da gitmeden bir an "Kurt var, kurt var!" denen sesler işitilmeye başlamış. O sese kim bilir nereden ata binip, elinde topuz tutan insanlar koşup gelmişler. Gelerek,

-Vur kurda! Vur! diye türlü yerlerden topuz ile gelip vurmaya başlamışlar. Kurt, şimdi vururlar, şimdi öldürürler, derken can alıp can verip, yüz tövbe, bin ant edip, öldüm kaldım deyip, güç belâ ormana girip kurtulmuş.

Lâkin ormanda durmak mümkün olur mu? Kaburgaların ağrısına dayanmak mümkünse de açlığın ağrısına dayanılmıyor. Topuzdan kurtulmak da mümkün; ama açlıktan değil.

Tekrar kurt acıkır ve yine çayıra gelir. İşte yakında güzel güzel koyunlar otluyor. Kurt saklana saklana oraya doğru yaklaşır. Yaklaşırken, insan yok mu, diyerek sürekli etrafa bakınır. Yine yaklaşır, sezmezler, pek iyi! Kurt bir defa sıçrayıp bir koyunu boynundan yakalayıp, omuzuna atıp ormana doğru koşmaya başlar. O daha koşmaya başlamadan kim bilir nerden yine "Kurt var!" diye bağırırlar, onu "Vur kurda, vur!" diye kovmaya başlarlar. Hay o bitesice ses! O zamandan beri kurt yalnız hızlı ayaklarına inanır. Lâkin çoğu zaman kurdu onlar da kurtarmaz;

hazırlanıp ateşlenen tüfekteki kurşun, onu kim bilir nereye kadar kovup ona ulaşır ve haydut kurt düşüp ölür.

Onun için de kurt zarlanarak şöyle söylermiş: "Kendim birini bile tanımıyorum, ama hepsi beni tanıyor. Görür görmez 'Kurt var!' diye ismimle bağırırlar."

Ayu Belen Keşeneñ Duslıgı Kayan Betken[159]

Élekke zamanda ayu belen keşe bik dus bulgannar, kürşe torıp, berge éşlep, berge yeşegenner, di. Ayu üzeneñ köçene, keşe üzeneñ akılına ışana iken. Yarıy, şulay toralar. Mene yaz da citken. Nerse çeçerge? Bolar uylap-uylap torgannar da şalkan çeçerge bulgannar. Uylangan éş – betken éş, mene ber zaman şalkan üsep te citken. Hezer inde uñışnı niçek bülerge? Ayu, bilgele inde, éşneñ töben-asılın uylamıy, hernersene östen gene küre. Şuña küre keşe éşne ayunıñ üz ihtiyarına tapşırgan bulıp eytken:

-Ye, mene çeçkenebez üste, sin kaysın alasıñ- östenme, astınmı?-digen.

Ayu eytken:

-Astı miña nersege, östen alamın,- digen.

Keşe:

-İhtıyarıñ...- digeç, ayu şalkannıñ yafragın algan. Keşe töbendegesen algan da şalkannı tegeretep te, bögep te, törleçe itep peşergen, ayunı kunakka çakırgan.

-Eyde, ayu dus, aşa, üzeñ belen berge çeçtek, berge büleştek, üz sıyıñ kebek kürep aşa, - di iken. Ayu şalkannı bik yaratkan, aşagan-aşagan da, bik temle buldı, rehmet, dip kaytıp kitken. İnde hezer ayu da keşene çakırgan. Ul da, mesken, törle aş yasıym dip, şalkannıñ yafrakların turap-turap şulpa itep te, urap-urap kıstıbıy itep te peşergen. Ayu:

-Eyde, keşe dus, berge çeçtek, aşa, aşa...- dip kıstasa da, keşe anı kabıp ta karamagan. Şunnan ayu, bu nige bolay iken dip, üze de kabıp karasa, anıñ aşın keşe tügel üze de avızga alırlık tügel, şulhetle temsez de açı iken. Şunnan ayu üzeneñ aldanıp korı yafrak cıyıp kalganın belgen, lekin karşı süz eyterge bertörle de yul taba

[159] İsenbet, age. s. 200-202

almagan. Tik ul üzene üze gene: "Tukta, tagın berer nerse çeçsek, min de akıllırak bulırmın, inde kay ciren alırga belermen",- dip, éçene gene salıp kuygan.

Mene tagın yaz citken. Ayu, bıyıl inde bik akıllı baş bulup, keşege üze kilep süz başlagan:

-Ye, keşe dus, bıyıl nerse çeçebez?- digen.

Keşe tufraknı alıp isnep-isnep karagan da:

-Bıyıl, yılnıñ kileşene karaganda, boday yahşı bulır, bez boday çeçik,- digen.

Ayu, ul nindi boday, dip te sorap tormagan. Soñ inde ayu hetle ayu bulıp keşege tagı ser sınatıp torsınmı? Yarıy, boday iken boday, digen de şunı çeçkenner. Bilgele inde, çeçken bulgaç üsken. Bodaynı urır vakıt ta citken. Mene bolar cir başına kilgenner. Ayu bıltır şalkannıñ öske yagın alıp aldangan bulgaç, bıyıl astın sorayaçagın keşe aldan uk bele, şuña küre, cir başına tuktagaç, yañadan bıltırgı süzen eytken:

-Ye, mene çeçkenebez üste, östen alasıñmı, astınmı? - digen.

Ayu, bik şebeyep:

-Yuk, min bıyıl östen almıym inde, astın alam! - digen.

Keşe aña:

-İhtıyarıñ...- digen de bodaynıñ östen urıp algan. Annan költesen kakkan-sukkan da, kibegen şunda uk cilge cilgerep, bodayın taşka salıp tartıp on yasap, yomrı-yomrı kümeçler peşerep, ayunı tagın kunakka çakırgan.

-Ye, ayu dus, berge çeçtek, berge büleştek, aşap kara: minem öleşem yahşı bulganmı?- digen. Ayu aşap karasa, kümeç şundıy temle bulgan, ber de harap, aşap tuygısız iken. Şunnan ayu, kaytıp, min da üz öleşemne alıym dip, boday basuvınıñ töben aktarıp karasa, berni de taba almagan. Ayu bik gaceplenep yañadan böten basunı astın öske eylenderep çıkkan, barıber berni de taba almagan. Şunnan bik açulanıp keşege kilgen de:

-Sin mine ike mertebe aldadıñ, min sine hezer totıp aşıym,-dip ıjgırgan.

Keşe eytken:

-Min siña köçlep birmedem, astın da, östen de üzeñ saylap aldıñ iç, üzeñe üpkele,- digen.

Ayu şunnan, nerse diyerge de belmegeç, eytken, di:

-Urmanda nindi gene ozın agaç bulsa da, min ürmelep anıñ oçına çıga alam, emma lekin sin şundıy keşe- üzeñneñ buyıñ kıska gına bulsa da, bertörle itep te sineñ oçıña çıgıp bulmıy; şuña küre monnan bolay bez berge yeşemik, min urmanga kitem, sin basuvıñda kal; lekin sin inde minem urmanga kerese bulma, anda min sine nişlete belermen!- digen de, ayu şunnan keşege barmagı belen yanap, meñgelek doşman bulıp, urmanda torırga kitken, di.

Bilgele, keşe ul yanaganga karap urmanga barmıyça tormıy, tik ayu agañ da tik tormıy, şunnan birle haman keşege zarar salırga tırışa: keşeneñ urmanda adaşıp kalgan bozavların totıp aşıy, üzen oçratıp totsa, ütergençe tukmıy-tukmıy da tırnakları belen iyegennen totıp yözen astan öske kaytara, ber de bulmasa, anıñ umartalıgın tabıp, umarta vatıp, tabannarın yalıy-yalıy balın aşap kite.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

159. Ayı İle İnsanın Dostluğu Ne Zaman Bitmiş

Eski zamanda ayı ile insan birbirleriyle çok iyi dostmuş. Komşu olup, birlikte çalışıp, birlikte yaşamışlar. Ayı gücüne, insan akıllılığına inanırmış. İşte böyle yaşamışlar. İlkbahar gelmiş. Ne ekmeli? Bunlar düşünüp durmuşlar ve şalgam ekmeye karar vermişler. Düşünülen iş, bitmiş iş; bir süre sonra şalgam yetişmiş. Şimdi o mahsulü nasıl bölmeli? Bilindiği gibi ayı işin aslını esasını düşünmez, herşeyi üstten görür. Onun için insan, ayının kendi iradesine bırakarak şöyle söylemiş:

-İşte şalgamımız büyüdü, sen neresini alacaksın, altını mı üstünü mü?

Ayı,

-Altı bana ne gerek, üstünü alayım, demiş.

Adam,

-Kendi iraden, deyince ayı şalgamın yaprağını, adam altını almış. O, şalgamı yuvarlak olarak, küp küp doğrayarak pişirmiş; ayıyı misafirliğe çağırmış.

-Haydi ayı dost, ye! Seninle birlikte ektik, birlikte bölüştük, kendi ikramınmış gibi ye, demiş. Ayı şalgamı çok sevmiş, yemiş yemiş, "Pek lezzetli idi, teşekkür ederim." deyip gitmiş. Sonra da ayı adamı çağırmış. Miskin ayı, çeşitli

yemekler yapayım deyip şalgamın yapraklarını doğrayıp doğrayıp çorba yapmış, kıstıbıy yapmış. Ayı,

-Haydi insan dostum, birlikte ektik, ye, ye.. diye ısrar etmişse de adam onları ağzına alıp tatmamış. Sonra ayı, niye böyle yapıyor, deyip kendi ağzına alıp tatmış. Meğer onun yemeği, insanın değil kendisinin bile ağzına koyamayacağı kadar kötüymüş. Yemek o kadar lezzetsiz ve acı imiş ki!Sonra ayı kendisinin aldanıp kuru yaprak yığdığını anlamış. Lâkin karşılığında bir söz söylemek için yol bulamamış. Yalnız kendi kendine "Dur, yine bir şey ekeriz, ben daha akıllı davranırım. Şimdi neresini alacağımı biliyorum." deyip içine atmış.

Yine ilkbahar gelir. Ayı bu yıl pek akıllı davranıp insana kendi gelip şöyle söylemiş:

-Ey insan dostum, bu yıl ne ekelim?

Adam toprağı alıp esneye esneye bakmış,

-Bu yıl, yılın gelişine bakınca buğday iyi olur. Biz buğday ekelim, demiş.

Ayı, buğday nedir diye sormamış. Elbette ayı gibi ayı olarak insana bir daha sırrını verip durur mu? Tamam, buğdaysa buğday, demiş ve onu ekmişler. Bilindiği gibi ekildikten sonra buğday büyümüş. Buğdayı biçme vakti gelmiş. Onlar tarlanın başına gelmişler. Adam, ayının geçen yıl şalgamın üstünü alıp aldandığı için bu yıl altını isteyeceğini önceden bilmiş. Ona göre adam, toprağın başında durunca yeniden geçen yılki sözünü söylemiş:

-Ya işte ekinimiz bitti, üstünü mü alacaksın altını mı?

Ayı pek övünerek,

-Yok ben bu yıl üstünü almıyorum, altını alacağım! demiş.

Adam ona,

-Kendi kararın, demiş ve buğdayın üstünü biçip almış. Adam desteleri vurup dövmüş, kepeğini orada rüzgâra vermiş, buğdayı taşa koyup un yapmış, yumru yumru küçük ekmekler pişirmiş ve yine ayıyı misafirliğe çağırmış.

-Ya ayı dostum, birlikte ektik, birlikte bölüştük, yiyip bak. Benim payım iyi olmuş mu? Ayı yiyip bakmış, ekmekler öyle lezzetli olmuş ki... Harikulade! Ekmekleri yiye yiye doymamış. Sonra ayı "Ben de kendi payımı alayım." deyip buğday tarlasının dibini eşince hiçbir şey bulamamış. Ayı pek şaşırıp, yeniden bütün

tarlanın altını üstüne getirmiş, yine hiçbir şey bulamamış. Sonra pek öfkelenip insana gelmiş.

-Sen beni iki defa aldattın, ben şimdi seni tutup yiyeceğim, demiş.

Adam şöyle söylemiş:

-Ben sana zorla vermedim, altını da üstünü de kendin seçip aldın, kendine kız, demiş.

Ayı bundan sonra ne diyeceğini bilemeyince şöyle söylemiş:

-Ormanda ne kadar uzun ağaç olursa olsun ben ona tırmanırım. Ama sen insanoğlu, kendi boyun kısa olsa da bir türlü senin ucuna çıkamadım. Onun için bundan sonra biz birlikte yaşamayalım, ben ormana gideyim, sen tarlanda kal. Lâkin sen beni ormanda görmek isteme. Orada ben sana ne yapacağımı bilirim!

Ayı daha sonra insanı parmağı ile tehdit edip, ebediyen düşman olup, ormanda yaşamaya gitmiş.

Bilindiği gibi insanlar o tehdide bakıp ormana gitmezlik etmez. Yalnız ayı ağa da rahat durmaz. O zamandan beri sürekli insanlara zarar vermeye çalışır. İnsanların ormanda kaybolan buzağılarını tutup yer, kendisine rastlarsa öldürünceye kadar döver ve tırnakları ile çenesinden tutup yüzünü alttan üste döndürür. Hiçbir şey yapamasa onun arı kovanlarını bulup kovanı kırıp, tabanları ile balını yalaya yalaya yiyip gider.

Ni Öçen Étler Ber Yalgaştan Aşamıylar[160]

Borın zamanda étler kürşe belen kürşe üzara ber-bersene yöreşep, berse aşaganda ikençese de kerep, kunak bulışırga bik yaratkannar iken, di. Şulay bulsa da étlerneñ kunak tabınnarı bik ızgışlı bulgan, di. Nik diseñ, étler, küñellere tarlıktan: "Siña küp te miña az tide",- dip ırıldaşıp, tabın bozıp, erleşep, annan tirelere yırtılgançı teşlenep, talaşıp beteler iken. Ahırında bu éşler zurga kitep, şunıñ arkasında avıllarda étler arasında bik zur talaş, olı cencallar kupkan. Hucaları ni élekte şunı küterep çıgıp, alarnı tuktatu öçen tayak- mıltıklarnı éşke cibererge mecbur bulgannar. Alay da basılmagaç, alarnı avıllardan bötenley kuvıp cibererge totınalar, di.

---

[160] İsenbet, age. s. 202-203

İnde hezer étlerge nişlerge? Kayda torırga? Başka ber çaraları da kalmagaç, mene ber zaman alar avıl astındagı bolında bik zur cıyın cıygannar, di. Anda inde, min siñaytim, -Alabaylar, Karabaylar, Aktırnaklar, Akbaylar, Akkolaklar, Sakkolaklar, Dürtküzler, yençek borın ençekler, kircek tanav büldükler, ul, min siñaytim, sin gömerde de kürmegen, bozav zurlıgı av étlere, hetta bavda torgan bav étlere de bavın özep kilep citkenner, di. Kalsa-kalsa, kenfit aşap, teşe sızlap divanda şiñişıp yatkan keçkentey étler gene öyde torıp kalgandır. Ul andagı havlaşu! Bilgele inde, ét cıyını bulgaç, ul mecles bik talaşlı, bik yaman bulgan. Şulay da, ozak havlaşa torgaç, arada dönya kürgen kart etler türge menep utırgannar. İñ kartı torıp kırt-kırt örep eytken:

-Bez mene şulay ber-berebezne çeynev arkasında avıldan kuvıldık, inde monda da üzebezne üzebez hur itmik, kem de kem talaş küterse, bergelep bugazın çeynep özebez,- dip, gayret kürsetep, meclesne üz kullarına algan. Bar da tıngan.

Şulay utırıp, ozak kına kiñeş-uñaş itkennen soñ, şundıy kararga kilgenner, di:

-Monnan soñ étler arasında kürşe yakınlıgı bulsın, emma lekin tabak-savıt, tabın yakınlıgı bulmasın! Şuşı bezge barıbız öçen de kagıyde bulsın! –digenner. Bu kagıyde étler protokolında yazılgan bulıp, başlıkları şuña kul da kuygannar. Moña buysınmavçını, aralarında totmıyça, talap ütererge dip bik katı kisetep ferman da taratılgan, imeş.

Şunnan birle étler üzlereneñ bu kagıydeleren bik nık saklap, herkayda şunı küzetep totıp kileler, balalarınıñ balaların da şul kagıyde buyınça torırga öyreteler iken, di. Döres, alarda kürşe belen kürşe arasında hezerge könde de ara-tire tavışlar çıkkalap kuya kuyuın, lekin ansı inde berseneñ aşagan vakıtında yalgış ikençesene kilep kergen çagında gına bula iken. Emma lekin ber tabın korıp, berge aşap-éçep utıru, ber yalgaştan aşav digen nerse yuk. Söyegen avızına kaba da kimererge ber çitke kite.

I. Etilolojik ve Eskatolojik Efsaneler

160. Niçin Köpekler Aynı Yalaktan Yemezler

Eski zamanda köpekler komşu olarak birbirlerine gidip gelmeyi, biri yerken diğeri de misafir olmayı pek severmiş. Yalnız köpeklerin misafir sofraları pek kavgalı olurmuş. Niçin derseniz, köpeklerin gönüllerinin darlığından. Köpekler "Sana çok, bana az düştü." diye hırıldaşıp, sofrayı bozup, sitem edip, sonra derileri yırtılıncaya kadar birbirlerini dişleyip, dalaşırlarmış. Bu kavgalar artınca, daha sonra köylerde köpekler arasında çok büyük kavgalar ve büyük savaşlar kopmuş. Sahipleri en önce onları durdurmak üzere sopa ve tüfeklerini kullanmaya mecbur olmuşlar. Onları öyle de bastıramayınca tamamen köyden kovmuşlar.

Şimdi köpekler ne yapmalı? Nerede yaşamalı? Başka bir çareleri kalmayınca, bir gün köyün aşağısındaki çayırda çok büyük bir toplantı yapmışlar. Oraya ben sana söyleyeyim, alabaylar, karabaylar, aktırnaklar, akbaylar, akkulaklar, sakkulaklar, dörtgözler, çukur burunlu encikler, burunları delikli buldoklar, senin ömründe görmediğin buzağı büyüklüğünde av köpekleri ve hatta bağlı duran bağ köpekleri de bağlarını koparıp gelmişler. Kala kala şeker yiyip diş sızısından divanda çenileyip yatan küçük köpekler evde kalmış. Ya oradaki havlama! Bilindiği gibi köpek toplantısı olunca o meclis çok kavgalı, çok kötü olur. Böyle uzun süre havlaşınca orada dünya görmüş ihtiyar köpekler baş köşeye çıkıp oturmuşlar. En ihtiyarı kalkıp kırt kırt ürüp,

-Bizim birbirimizi böyle çiğnememiz yüzünden köyden kovulduk. Şimdi burada kendi kendimizi horlamayalım. Kim kiminle kavga ederse, bir araya gelip boğazını çiğneyip ezelim, deyip, gayret gösterip, meclisi kendi eline almış. Hepsi susmuş.

Böyle oturup uzun süre danışıp konuştuktan sonra şu kararı almışlar:

-Bundan sonra köpekler arasında komşu yakınlığı olsun; ama kap kacak, sofra yakınlığı olmasın. Bu, hepimiz için genel kaide olsun. Bu kaideyi köpekler protokoluna yazarak hepsi imzalamışlar. "Boyun eğmeyeni içimizde tutmayıp vurup öldürmeli." diye çok sert tehdit edip ferman dağıtmışlar.

Bu zamandan beri kendileri bu kaideleri çok iyi koruyup, her yerde gözetmişler. Çocuklarının çocuklarına da bu kaideye uymaları öğretilmiş. Doğru,

onlarda komşular arasında şimdi de arada sırada sesler çıkar; lâkin bu birinin yemek yediği vakitte diğerinin yanlışlıkla gelmesinden dolayı olurmuş. Ama bir sofra kurup birlikte yiyip içip oturma, bir yalaktan yemek yeme yok. Kemiği ağzına alan kemirmek için bir kenara gider.

Ni Öçen Pesi Belen Küse Ber-Bersene Kan Doşman Bulgannar[161]

Borın-borın zamanda pesi belen küse bik dust bulgannar, di. Berge gomer sörgenner, ni aşasalar da, ni éçseler de urtak, hetta kenfit tapsalar da urtaga büleşep, berge aşıylar iken. Ambar astında alarnıñ cıygan saklık azıkları, ber zür çülmek tulı mayları tora iken. Şulay aş-suları berge bulsa da, pesi üzeneñ üte komsızlıgınnan haman bazdagı mayga küz sala, anıñ elege oyatsızınıñ, urlap aşamasa, küñele bulmıy, haman şul üz mayların üze urlap aşarga küze kıcrıy iken.

Berkönne ul tüzmegen, heylege kereşep, küsege eytken:

-Kürşedege Dusımbike bebeylegen, öç balası bar iken, isem kuşarga barıp kaytam ele,- dip çıkkan da şım gına ambar astına töşep, urtak üz mayları belen sıylanıp, kunak bulıp kaytkan.

Kaytkaç, küse añardan:

-Nindi isem kuştıgız?- dip soragan iken, pesi:

-"Östen" isemle kuştık, monsı ele berençe balası gına, ikençelerene tagın baram,- digen.

Pesineñ "Östen iseme kuştık" digene - maynıñ östen gene aşap kayttım digene iken, küse anı belmegen.

İkençe kat pesi yañadan barıp maynıñ urtasın aşap kaytkaç, küse tagın soragan:

-Monısın ni isemle kuştıgız?-digen.

Pesi:

-"Urtasın",- dip cavap birgen. Öçençe kat pesi yañadan barıp kalganın aşap kaytkan da mıyıgın sıpırıp, yalmanıp utıra iken, küse pesiden tagın soragan:

-Nindi isem kuştıgız? - digen.

Pesi, küzen de yommıyça:

---

[161] İsenbet, age. s. 206-207

-"Kaldıgın",- dip cavap birgen.

Yarıy, ber zaman küse ambarga töşep karasa, ni küze belen kürsen- maydan korı çülmek kene kalgan. Kem aşagan? İsnep karasa, bilgele inde, küseneñ borını sizmimeni? Elle kayan uk üzeneñ dusı pesi ise añkıp tora.

Şunda küse pesineñ moñarçı nindi "isem kuşıp" yörüleren, maynıñ "östen" de, "urtasın" da, "kaldıgın" da berüze tıgınganın belgen. Kaytkan da pesine bik yaman süge başlagan. Mene ber zaman kite pesi belen küse arasında ızgış ta sugış! Kaya anda berge toru? Küse ber de harap, tota da pesineñ küzen tırnap çıgaram dip anıñ bitene sikere. Üleş te kırılış! Ahırında pesi şkaf başına menep, éşne şunnan torıp özerge bulıp:

-Ehe, min ele siña iden östennen urın birgen yaramagan, sin ele yahşılıknı şulay kaytarasıñmını? Sin ele miña –abzıyıña kul yaga başladıñmı? Eger de min sine monnan soñ yaktı dönyada yörtsem, atım pesi bulmasın, hezer buvıp salam min sine!-dip, lap itep östene sikerep töşken iken, küse kinet, cir upkan kebek, iden astına töşken de kitken.

Şunnan birle pesi belen küseneñ duslıgı betken. Ele de bulsa ber-bersene can doşmanı da kan doşmanı bulıp yeşiler, di.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

161. Niçin Kedi İle Fare Birbirlerine Kan Düşmanı Olmuşlar

Çok eski zamanlarda kedi ile fare çok iyi dost imişler. Birlikte ömür sürmüşler, yedikleri içtikleri ortakmış. Hatta şekerleme bulsalar da ortadan bölüp birlikte yerlermiş. Ambarın altında, onların biriktirip sakladıkları yiyecekleri, yani büyük bir çanak dolusu yağları dururmuş. Böyle yiyip içecekleri birlikte olsa da aç gözlü kedinin mahzendeki yağda gözü kalmış. Utanmazlığı yüzünden, çalıp yemese gönlü olmaz. O, kendi yağlarını çalıp yemeğe göz dikmiş.

Bir gün dayanamamış, hileye girişip fareye şöyle söylemiş:

-Komşudaki Dusımbike yavrulamış, üç yavrusu olmuş, isim koymaya gidip geleyim, deyip çıkmış ve gizlice ambarın altına inip, ortak yağları ile kendi kendini ikramlayıp dönmüş.

Dönünce fare ondan,

-Hangi ismi verdiniz? diye sormuş. Kedi,

-"Üstü" ismini verdik. Bu hele ilk yavrusu, diğerlerine tekrar gideceğim, demiş.

Kedinin "Üstü ismini verdik." demesi, yağın üstünü yiyip geldim demekmiş; ama fare onu bilmemiş.

Kedi ikinci defa gidip yağın ortasını yiyip gelince fare yine sormuş:

-Buna hangi ismi verdiniz?

Kedi,

-"Ortası" diye cevap vermiş. Kedi üçüncü defa gelip kalanını yiyip dönünce bıyığını silip yalanıp oturmuş, fare kediye yine sormuş:

-Hangi ismi verdiniz?

Kedi gözünü de kırpmadan,

-"Kalanı" diye cevap vermiş.

Bir gün fare ambara inip bakmış ki ne görsün! Çömlekte yağın zerresi de kalmamış. Kim yemiş? Koklayıp bakmış, bilindiği gibi farenin burnu iyi sezer. Bilmem nereden dostu kedinin kokusu gelip duruyor.

Sonra fare, kedinin bu ana kadar nasıl "isim verip" durduğunu, yağın "üstü", "ortası" ve "kalanı"nı aslında kedinin tıkındığını anlamış. O, gelmiş ve kediye sövmeye başlamış. İşte bu zamandan sonra kedi ile fare arasında kavga, savaş kopmuş. Nerede onlara birlikte yaşamak? Fare de kötü, kalkıp kedinin gözünü tırmalayıp çıkarayım deyip onun yüzüne sıçramış. Ölüm ve kıran! Sonunda kedi dolabın başına çıkıp buradan,

-Evet, ben sana döşemenin üzerinden yer verdim, sen iyiliğe böyle mi cevap veriyorsun? Sen bana, ağabeyine el kaldırmaya mı başladın? Eğer ben seni bundan sonra aydınlık dünyada dolaştırırsam, adım kedi olmasın. Şimdi boğup bırakacağım seni! deyip lap edip üstüne sıçrayıp düşmüş; fare ansızın yer yarılmış gibi döşemenin altına inip gitmiş.

O zamandan beri kedi ile farenin dostluğu bitmiş. Hâlâ da birbirlerine can ve kan düşmanı olup yaşarlar.

Cil Kayan Çıga, Ni Öçen Törleçe İse[162]

Anı kem bele diseñ, bezneñ Gölyözem ebi bele iken. Ul mene nerse dip eytep söyli:

-Kaydadır dönyalarnıñ çigende, Kaf tavı digen tılsımlı tavlar artında, Cil iyese digen bik kart, bik kart ber ebi bar iken. Ul üze sukır iken. Cilne şul istere iken. Niçek-niçek diseñ, anıñ dönya zurlıgı ber miçkese bar, böten bulgan, bulası cillerne şul miçkede yabıp saklıy iken, di. Kayçan cil istererge vakıt citse, şul ebi miçkeneñ bökesen kirek kader gene aça da, mene kite cil! Zur itep açsa –davıl da buran!... Kirek kader istergeç, miçkeneñ bökesen yañadan tıgıp kuya. Annan siña böten dönyañ tıp-tın.

-Alay soñ, ul ebi üze şulay bik kart ta, sukır da bulgaç, bökesen yugaltıp kuysa?..

-Yuk, ul yugaltuvın yugaltmıy,- di Gölyözem ebi. –Ni öçen diseñ, bökesen kulınnan ber de ıçkındırmıy. Şulay da, sin eyt te min eyt digendey, küze kürmegeç, kayvakıt miçkeneñ tişegen tiz gene tabıp, tomalap ölgere almıy, di, şul. Mene şunnan kiteme atnalar buyına gel ber yaktan cil!

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

162. Yel Nereden Çıkar, Niçin Çeşitli Şekillerde Eser

Onu kim bilir derseniz, bizim Gölyözim nine bilirmiş. O şöyle anlatır:

-Dünyaların sınırında, Kaf dağı denen tılsımlı dağların ardında Yel iyesi denilen çok çok yaşlı bir nine varmış. Kendisi kör imiş. Yeli o estirirmiş. Nasıl derseniz, onun dünyanın büyüklüğü kadar bir fıçısı varmış; hep olmuş ve olacak yelleri o fıçıda kilitleyip saklarmış. Ne zaman yel estirmek için vakit gelse, o nine fıçının tıpasını gerektiği kadar açar ve yel eser. Çok açarsa rüzgâr ve fırtına kopar. Gerektiği kadar estikten sonra, o, fıçının tıpasını yeniden kapatır. Sonra bütün dünya sessiz ve sakin olur.

-Öyle ama, o nine böyle pek yaşlı ve kör olduğuna göre ya tıpasını kaybederse?

---

[162] İsenbet, age. s. 220-221

-Yok, o kaybetmiyor. Niçin dersen tıpasını kolundan hiç çıkarmıyor. Böylece senin söylediğin gibi gözü görmeyince, bazen fıçının deliğini hemen bulup tıkayamıyor. İşte bundan dolayı yel haftalar boyu bir taraftan diğer tarafa esip gidiyor.

Ni Öçen Yarkanat Yaktıda Oçmıy (İkençe Variant)[163]

E bezneñ Malayaz avılında Gölyezem abi miña tagı ul éşne alay tügel bolay, imeş, dip söylede:

Borın-borın zamanda koyaş ber könne ayga eytken, di:

-Uf, ésse! Ardım. Nige bez bolay yöribez de yöribez ele? Tik kene torsak ni bulgan? Eyde, bez zur ber cıyılış cıyıp, barlık can iyelerene, koş-kortlarga şul turıda belderik, alar riza bulsa, monnan soñ yörmik. Bez urınıbızda tik torsak ta, alarga barıber bezneñ yaktıbız töşer,- digen.

İkese de şul uyga kilgenner, bik zur mecles cıygannar. Mene barlık koş-kortlar, barlık can iyelere de cıyılıp betken. Koyaş belen ay alarga elege uyların beldergeç, başkalar da şulay dip, bar da moña riza bulgannar, bar da şuña kul kuygannar. Kulları bulmagannarı ayakların, ayakları bulmagannarı korıkların kuygannar, di.

Şunnan inde barıbız da kul kuyıp beterdekme iken dip tikşerep karasalar, arada barı tik berev gene kul kuymagan,- ul da bulsa yarkanat bulıp çıkkan. Añardan soragannar:

-Barıbız da kul kuygan éşke nişlep ber sin gene kuymıyça kaldın?

Yarkanat eytken:

-Şunıñ öçen kuymadım, çönki bit eger de koyaş belen ay ber cirde gene torsalar, cil de ber gene yaktan iser, agaçlar bar da şul cil astına gel ber yakka kekre bulıp üser. Annarı igenner de koyaş töşken turıda gına üser. Töşmegen cirde niçek üser?- digen.

Şulay digeç, bar da torıp şavlaşa başlagannar:

-Döres eyte bit bu. Koyaş töşmegen cirde igen de üsmi şul, - digenner.

---

[163] İsenbet, age. s. 193-194

Şunnan böten cıyılış yarkanat yagına avgan da kitken. Bar da kulların kire ala başlagannar. Yuk, koyaş belen ay ber gene cirde tormasıñ, élekke kebek haman eylenep yörep torsınnar dip yañadan karar çıgargannar, di.

Şunnan soñ koyaşnıñ yarkanatka bik katı açuvı kilgen, di.

-Min sine üz yaktılıgımda yörtsem, isemem koyaş bulmasın!- dip eytken, di.

Ay eytken:

-Min sine koyaş kebek peşermem peşerüven, alay da sak bul, min cirge yözem belen torganda, küzeme kürenme,- digen, imeş.

Şunnan birle yarkanat kön yaktılıgında bötenley oça almıy, yarıkta posıp yata. Aynıñ da keçerek bala çagında yeki bik beterengen, kartaygan çagında gına çıgıp yöri ala, imeş.

Emma lekin koyaş belen aynıñ şulay eylenep yörüve böten koş-kortlar, böten cenlek-hayvannar, böten halıklar öçen de bik caylı éş bulıp çıkkan. Ul yılnıñ-yılında igenner üze, ul almalar, cir cileklere de vakıtında peşe, di, malay. Annarı cil de ber de yukka cülerlenep gel ber yakka gına isep, agaçlarnı avdarmıy. Malaylar da, koyaş yörü arkasında, vakıtında yatıp, vakıtında torıp mektepke bara; aşav vakıtı aş belen, éşneñ vakıtı éş belen, uyınnıñ vakıtı da uyın belen ütep tora, di.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

163. Yarasa Niçin Aydınlıkta Uçmuyor (2.Varyant)

Bizim Malayaz köyünden Gölyözim nine, bana o işin öyle değil başka bir şeklide olduğunu söyledi:

Çok eski zamanlarda güneş bir gün aya şöyle söylemiş:

-Of çok sıcak! Yoruldum. Niye biz böyle dolaşıp duruyoruz? Yalnız yaşasak ne olur? Haydi biz büyük bir toplantı yapıp bütün canlılarla, kuş ve kurtlarla o konuda konuşalım. Onlar da razı olurlarsa bundan sonra dolaşmayız. Biz yerimizde durup yaşasak bile onlara her zaman ışığımız düşer, demiş.

İkisi de bu düşünceyi kabul etmiş ve büyük bir meclis yığmışlar. Bütün kuş ve kurtları, bütün canlıları toplamışlar. Güneş ile ay onlara düşüncelerini bildirince diğerleri de "Evet doğru." deyip, buna razı olmuşlar; hepsi ona imza atmışlar. Elleri olmayan hayvanlar ayakları, ayakları olmayanlar kuyrukları ile imzalamışlar.

Sonra "Hepimiz imza atıp bitirdik mi?" diye kontrol ederken oradakilerden birinin imza atmadığını görmüşler. O da yarasa imiş. Ona sormuşlar:

-Hepimizin imza attığı işe sen niye imza atmadın?

Yarasa şöyle söylemiş:

-Şunun için atmadım, eğer güneş ile ay bir yerde dururlarsa rüzgâr da bir taraftan eser; ağaçlar o rüzgârın altında her zaman bir tarafa eğrilerek büyürler. Ekinler ise güneşin düştüğü yerde büyür; güneş düşmeyen yerde nasıl büyüsünler? demiş.

Böyle deyince oradakilerin hepsi uğuldaşmaya başlamış:

-Doğru söylüyor. Güneş düşmeyen yerde ekin de büyümez, demişler.

Herkes yarasanın tarafına geçmiş. Hepsi imzalarını geri almaya başlamış. "Yok, güneş ile ay bir yerde durmasınlar, eskisi gibi sürekli dönüp dursunlar." deyip yeniden karar çıkarmışlar.

Bundan sonra güneş yarasaya çok öfkelenmiş.

-Ben seni aydınlığımda yürütürsem ismim güneş olmasın! demiş.

Ay şöyle söylemiş:

-Ben seni güneş gibi pişirmem pişirmesine; ama yine de dikkatli ol, ben yeryüzünde iken gözüme görünme! demiş.

O zamandan beri yarasa gün ışığında hiç uçamaz, yarıkta saklanıp kalır. Ayın ya hilâl olduğu zaman ya da yaşlanıp dolunay olduğu zamanda çıkıp dolaşır imiş.

Ama güneş ile ayın böyle dönüp dolaşması bütün kuş ve kurtlar, bütün insanlar için çok iyi bir iş olmuş. Her yıl ekinler büyür; elmalar, yer çilekleri vaktinde olgunlaşır. Sonra yel de yok yere aptallaşıp, her vakit bir tarafa esip ağaçları yıkmaz. Çocuklar güneş battıktan sonra yatıp, doğduğu zaman kalkıp mektebe giderler. Yemek yeme vakti yemekle, iş vakti işle, oyun vakti de oyunla geçip gider.

Kügerçenner Ni Öçen Görleşep Yeşiler Hem Görlemeş Uyını Kayan Kilep Çıkkan[164]

Borın-borın ber cirde bik tatu ber par kügerçen bulgan, di. Kügerçennerneñ iñ tevge ebi belen babası da şuşılar bulgan, imeş, di. Alarnıñ neni gene ike balası bulgan. Bolar da eti-enise kebek üzara bik tatu bulgannar, imeş. Kızık uyınnar uylap çıgarıp uynavlar diseñme- eyese de yuk.

Mene bolar bervakıt bik kızık şundıy ber yaña uyın uylap çıgargannar: berse kanatları belen küzleren kaplıy da gör-gör dip şulay görli tora, ikençese şul arada kayadır kaça. Monsı anı ézlep tapkançı, anası oyaga kilep basıp ölgere. Anası ézlep tapkaç, hezer monsı şulay küzleren kaplıy da gör-gör kilep görlep tora. Şunlıktan bu uyınnı görlemeş uynav dip atagannar.

Şulay itep, bu kügerçen balaları gör-gör kilep uynap, tiz gene arada bik matur bulıp üsep te citkenner. Üskeç inde berkönne oyalarınnan bötenleyge ük oçıp ta kitkenner.

Oyada kalgan par kügerçen alarnı bik sagınıp, niçek-niçek görlemeş uynagannarın islerene töşerep söyli-söyli, üzlere de haman görleşep utıra başlagannar.

Başka kügerçenner de bu par kügerçennerneñ görleşüven otıp alıp, ana hezer ele bulsa gölder-gölder kilep, matur itep görleşep yeşiler, di şul.

Bu uyınnı Ural yaklarında hezer de görlemeş uynav diler. Kayber yaklarda kaçış uynav diler.

Kük kügerçen oyada,
Oyaları pıyala,
Kügerçen kebek görleşep
Torsañ ide dönyada.

---

[164] İsenbet, age. s. 170-171

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

164. Güvercinler Niçin Kuğurup Yaşarlar ve Körebe Oyunu Nasıl Ortaya Çıkmış

Geçmiş zamanlarda bir yerde çok mutlu bir çift güvercin varmış. Güvercinlerin en eski anası ve atası bunlarmış. Onların minik iki yavruları varmış. Onlar da baba ve anneleri gibi çok mutlu imişler. İlginç oyunlar çıkarıp oynamaları ve diğer davranışları anlatılır gibi değilmiş.

İşte bunlar bir gün çok ilginç yeni bir oyun düşünüp çıkarmışlar. Birisi kanatları ile gözlerini kapatıp ötüp dururken, diğeri o sırada bilinmeyen bir yere gizlenirmiş. O, onu arayıp buluncaya kadar diğeri gelip yuvaya konarmış. Öteki arayıp bulduktan sonra diğeri gözlerini kapatır, ötüp dururmuş. Bu yüzden bu oyunu körebe oyunu diye adlandırmışlar.

Böylelikle bu güvercin yavruları öte öte oynayarak büyümüşler. Büyüyünce bir gün tamamen yuvalarından uçup gitmişler.

Yuvada kalan güvercin çifti onları çok özleyip, nasıl körebe oynadıklarını hatırlayıp konuşmuşlar ve sürekli öterek oturmuşlar.

Başka güvercinler de bu güvercin çiftinin ötüşünü ezberleyip, işte şimdi bile kuğur kuğur gelip güzel bir şekilde ötüşüp yaşarlar.

Bu oyuna Ural taraflarında şimdi de "görlemeş (körebe)" oyunu derler. Bazı yerlerde ise "kaçış oyunu" derler.

Gök güvercin yuvada,
Yuvaları ise cam,
Güvercin gibi ötüp,
Yaşasa idi dünyada.

Eteç Nige Kikrikle, Tavık Niden Kunaçaga Kuna[165]

Eteçe eteç, sin başta tilegenne eyt, élekke zamannarda anı bik kupşı bulgan, diler. Ul anıñ başına kadap kuygan kızıl altın taragın eyteseñme, ul anıñ tüşene takkan énce muyınsası diseñme!

---

[165] İsenbet, age. s. 183-186

Ber şulay, lapas başına kilep kunuvı bulgan, tavıknıñ anı kürep ise kitken. "Töş monda!"- digen, tilegen cirge töşken. "Eyde dus bulışabız", - digen, tege dus bulışkan. Tavık, yünsez, ul çagında ber de oça belmegen, kanatın kagıp kararga da kurka iken. Tilegenneñ havada kanatın tik kene totıp, bik matur eylenep yörüven kürgen de:

-Eyde mine de oçarga öyret! - di başlagan. Tilegen riza bulgan. Tavıknı başı belen astan öske taba çöyep cibergen. Tavık cülerneñ kotı oçkan, "ay yıgılam, ay ülem!" dip, havada kıt-kıt kile iken. Şulay itse - mene kızık! - kanatları üzennen - üze çak kına lep-lep itep kuygan. Tilegen anı tagın havaga çöygen, tege kıt-kıt!... Tavıkka bu éş üze kurkınıç, üze heter de, kızık da toyıla, üzeneñ oçkan sayın kanatı yazıla töşe iken. Öçençe kat çöyege, tavık hetta çiten başına üze sikerep mengen. Mengen de, şatlıgınnan böten yortnı küterep:

-Üzem kunakladım! Üzem kunakladım!..- dip kıtıklıy başlagan iken, elle kayan eteç abzıy kilep çıkmasınmı!

Döresen eyterge kirek, eteç ul zamanda hezerge şikelle kikrikle bulmagan. Ul élek-élekten haman cılt-cılt kilep kükke kararga yarata, karagan sayın anda kupşı tilegenneñ oçkanın küre, éçennen gene añardan könleşep üle iken. Annarı: "Belesezme, tilegen ul minem altın taragımnı algan bit", dip, ebisennen işetken nindider ber iske heberne tavıklarga söyli iken. İnde hezer, anıñ tavık belen duslaşuvın kürgeç, eteçneñ könçelegennen bötenley cene kupkan. Çiten aşa sikerep töşken de:

-Ehe, sin ideñme ele minem kızıl altın taragımnı urlagan? Min siña kayçannan birle kiterep bir dip kıçkıram. Bir hezer!-dip, tilegenneñ taragın kagıp töşergen de üzeneñ başına kadap ta kuygan.

-İnde hezer muyınsañnı da sal! Ul da tavıknınkı bit,- dip bavınnan élekterep saldırıp algan da tavıkka kidergen. Mene kitken ike arada sugış! Tilegen tavıknıñ muyınsasın tırnagı belen élekterep tartkan iken, bavı özelep kitken. Énceler de şuna çüplek başına kölge çeçelgen. Ul arada étler öre, köş-köş dip ebi-babaylar tayak, tabagaçlar totıp çıga başlagannar, tilegen de hur bulıp havaga oçıp kitken, imeş, di.

Şunnan birle eteç abzıyıñnı kürseñ hezer tanımassıñ da: tilegenneñ şul kızıl altın taragın kikrik itep başına kıñgır salıp kiyep ciffergen. Ul kürseñ anıñ kürşe-

külen arasında tüşen kiyerep yöreşlereñ! Ul tez bögeşleren! Elle kayan kilgen galanski yanaralmın diyerseñ, ayakların elle ni kılandırıp, gırnadır kebek döp-döp itterep basa. Baskanda cirler selkene, öyler, keletler küterelep kıygayıp kite de yañadan üz urınına töşep utıra. Belki alay uk töşmider de, aña şulay toyıla. Eteç şunda, anıñ sayın havalanıp, kürdegezme dedeñne digen kebek, yak-yagına cılt-cılt karana. İsenme digeneñe ul hezer yünelep cavap ta birmi, elle niler kuk-kuk itene, ber de harap!

Yarıy, ul monda şulay kukrayıp yöri torsın, emma tilegen yavız üzeneñ altın taragın da, muyınsasın da onıtmagan. Ul bolardan üç alırga cayın gına kötep yöri iken. Mene ber zaman tavık oya basıp, çebileren iyertep yortka çıgıvı bulgan, tilegen elle kayan havadan eylenep kilep töşken de ber çebine tırnagı belen élep alıp kire menep te kitken. Mene tavık karavıl sala, eteç: "Totıgız, tot, tot!"- dip kıçkıra. Ul da tügel, yortka malaylar, kızıkaylar yögereşep çıkkannar: bar da çıbık totkan, bar da tilegenne kuva:

Tilegen, tilegen!
Ber bepkege tilmergen,
Atañ-anañ tilergen!
Ber kanatıñ kamırdan,
Ber kanatın timerdeñ,
Baganaña ut kapkan,
Bugazıña uk batkan,
Ber küzeñe yafrak,
Ber küzeñe tufrak,
Kunak atın örketken,
Baş kanatın cilketken,
Kö-ö-ö-şü-üü!
Kö-ö-ö-şü-üü!

Bolar kuva torsıñ, ul arada tilegen ber çebine alıp ta kitte inde. İkençe könne tagın şul tilegen yavız elle kayan lapas artınnan oçıp kilep çıga da, keşe-kara kürgençe, ikençe çebine alıp kite. Öçençe könne tagın berne... Eteç belen tavık koruga kanatların şapıldatıp toralar da kalalar. Üzlere kıt-kıt kileler:

-Mene sin, yavızını eytem, e? İnde nişlerge? Betere bit bu bezneñ neselne!

-Ehe, kukır eteç, tarak belen muyınsanı alganda yahşı ideme? Biregez hezer kaytarıp!

Tavık eteçke yalına:

-Üzebezden buldı la, -di. –Zinhar, şunıñ taragın başıñnan salıp, üzene kaytarıp bir!

Ha! Alırsıñ eteçten kikrik!

-Nişlep min anı salıp birim,- di. –Üz tübeteyem bulıp, üz başıma üzep betken nersene! Minem kikrigem iç ul,-dip kene tora.

-Alay bulsa, -di tavık eyte,- muyınsasın bulsa da tabıp kire kaytarıp birik. Kayda özlepe kaldı soñ muyınsası şul pıçak kergereneñ! Eydele, ézlep karıyk!

Tavık belen eteç çüplek başına barıp, tibene-tibene, tege çeçelgen éncelerne ézliler. Ul andamı! Hi, köl de tuzan gına oça, di, malay! Ele de bulsa kazınıp ézliler, yuk şul, tabılmıy, bakçı!

Heyer, tabılmıy diyü de bigük döres bulmas, tabuvın tabalar iken de, tik şul eteç üze cüler, éncelerne tarı dip belep, tapkan beren yota bara, di.

E tilegen yavız onıtmıy. Yılnıñ yılında tavıknıñ çebileren kilep ala tora. Tavık çır-çır kilep çiten başına hetle sikerep mene de, kanatların kagıngalap, şunda kıçkırınıp kala. Ul, mezken, nişlesen, tilegen anı şunnan da biyekke oçarga öyretmegen. Alay da tavık üzeneñ öyrengen şul höneren ele de onıtmıy, kiç buldımı, yıgıla-yıgıla bulsa da, kıtıklap kunaçakga, kirte-felenge menep yoklıy, imeş.

I. Etiolojik ve Eskatolojik Efsaneler

165. Horoz Niye İbikli, Tavuk Niye Tüneğe Konar

Horozsa horoz, sen önce çaylağı anlat. Eski zamanlarda çaylağın çok şık olduğunu söylerler. Onun başına takılmış olan kızıl altın tarağını mı, göğsüne taktığı inci kolyesini mi anlatalım!

Bir gün çaylak gelip ahırın damına konmuş, akılsız tavuk onu görünce canı çıkmış. "Buraya in!" demiş, çaylak yere inmiş. "Haydi dost olalım."demiş, ikisi dost olmuşlar. Akılsız tavuk o zaman uçmayı hiç bilmezmiş, kanadını çırpmaya bile

korkarmış. Çaylağın havada kanadını tek başına tuttuğunu, çok güzel uçtuğunu görmüş.

-Haydi bana da uçmayı öğret! demeye başlamış.

Çaylak razı olmuş. Tavuğun başını alttan üste doğru zıplatıvermiş. Aptal tavuğun korkudan ödü patlamış, "Ay düştüm, ay ölüyorum." deyip havada gıt-gıt ederek uçarmış. Böyle devam etse iyi! Onun kanatları kendi kendine ansızın tıp tıp edip kapanmış. Çaylak onu yine havaya zıplatmış, o yine gıt gıt! Tavuk için bu iş çok korkunçmuş, kendisi ise korkakmış, ama uçmak ona ilginç görünürmüş. Tavuk uçtukça kanatları kapanıp düşermiş.

Üçüncü defa zıplattığında tavuk çitin başına sıçrayıp çıkmış. Çıkmış da mutluluğundan bütün evi ayağa kaldırıp,

-Kendim kondum, kendim kondum! diye gıdaklamaya başlamış. Bu sırada kim bilir nereden horoz ağabeyi gelip çıkmasın mı?

Doğrusunu söylemek gerekirse horoz o zamanlar şimdiki gibi ibikli değilmiş. Çok eskiden sürekli tin tin gelerek gökyüzüne bakmayı severmiş. Baktıkça da şık çaylağın uçtuğunu görür ve kıskançlıktan ölürmüş. Üstelik "Biliyor musunuz, çaylak benim altın tarağımı almış." deyip ninesinden işittiği eski bir haberi tavuklara söylermiş. Çaylağın tavukla dost olduğunu görünce kıskançlıktan horozun cinleri tepesine çıkmış. Çiti geçmek için sıçrayıp inmiş,

-Ha, sen miydin benim kızıl altın tarağımı çalan? Ben sana ne zamandan beri getirip ver, diye bağırıyorum. Şimdi ver! deyip çaylağın tarağını kakıp düşürmüş ve kendi başına takmış.

-Şimdi kolyeni de çıkar! O tavuğun, deyip bağından çekip çıkarmış ve tavuğa takmış. O arada kavga çıkmış. Çaylak tavuğun kolyesine tırnağını takıp çekmiş, kolyenin bağı kopmuş; inciler çöplük başında küle saçılmış. O arada köpekler ürünce, "Kış-kış!" deyip, nine ve dedeler ellerine sopa ve şiş alıp dışarı çıkmaya başlamışlar. Çaylak da horlandığı için havaya uçup gitmiş. O zamandan beri horoz ağabeyiyi bir görsen tanımazsın: Çaylağın kızıl altın tarağını ibik edip başına eğik takarak, konu komşu arasında göğsünü gerip yürümesini bir görseniz! O diz büküşlerini görmelisiniz. Kim bilir nereden gelen beceriksiz bir general gibi ayaklarını tıp tıp edip basar. Basarken yerler silkinir; evler, kilerler yerlerinden

kalkıp yana eğriliverir ve yeniden yerlerine otururlar! Belki öyle düşmüyordur da o öyle sanıyordur. Horoz onun her defasında havalanıp, gördünüz mü der gibi etrafına süzüle süzüle bakar. Selam verdiğinizde tam bir cevap bile vermez, göğsünü bir kabartır!

O burada böyle göğsünü kabartıp yürüyedursun, kötü çaylak altın tarağını da kolyesini de unutmamış. Bunlardan öç almak için ilkbaharı bekleyip durmuş. Tavuk bir gün kuluçkaya yatıp civcivlerini alıp evden çıktığında, çaylak gökyüzünden hızla gelip iner ve bir civcivi tırnağına takıp gidermiş. Tavuk bekçi koyar, horoz "Tutunuz, tut, tut!" diye bağırır. O da yetmemiş; evden erkek ve kız çocuklar koşup çıkmışlar, hepsi de ellerine çubuk almışlar, hepsi de çaylağı kovmuşlar:

Çaylak, çaylak!
Bir civcive muhtaçmış.
Baban anan delirmiş!
Bir kanadın hamurdan,
Bir kanadın demirden,
Direğini ateş kaplamış,
Boğazına ok batmış.
Bir gözüne yaprak,
Bir gözüne toprak.
Misafir atını ürkütmüş.
Boş kanadını sallamış.
Kı-ı-ı-şş!
Kı-ı-ı-şş!

Bunlar kovadursun o arada çaylak bir civcivi alıp gider. İkinci gün tekrar o kötü çaylak kim bilir nereden ahırın üstünden uçup gelip, halkı ve diğerlerini görünce ikinci civcivi alıp gider. Üçüncü gün başka birini... Horoz ile tavuk boş yere kanatlarını şapıldatıp dururlar. Kendileri de gıt gıt gelirler,

-Al işte, kötüyü söyleyeyim mi? Şimdi ne yapmalı? Bu bizim neslimizi bitirir.

-Ehe, göğüs kabartan horoz, tarak ile kolyeyi alırken iyi miydi? Şimdi geri ver.

Tavuk horoza yalvarır:

-Bizim yüzümüzden oldu, lütfen onun tarağını başından çıkarıp ver!

Zor alırsın horozdan ibik!

-Ben onu nasıl çıkarıp vereyim. Kendi tübeteyim olarak başımda büyüyen şeyi! Benim ibiğim o, der durur horoz.

-Öyle ise kolyesini bulup geri verelim. O kahrolası kolye nerede kırılıp düştü ise haydi arayıp bulalım.

Tavuk ile horoz çöplüğün başına gelip tepine tepine, o saçılan incileri ararlar. O orada mı! Kül de toz gibi uçar. Öyle de olsa eşip ararlar, o yok, bulamazlar. Mamafih bulamıyor demek de pek doğru olmaz, bulacaklarını bulurlarmış da yalnız aptal horoz incileri darı sanıp yutarmış.

Ama kötü çaylak unutmaz. Yıldan yıla tavuğun civcivlerini alıp gider. Tavuk acı ses ile bağırarak gelip çitin başına kadar sıçrayıp çıkar ve kanatlarını çırpıp orada bağırır. O miskin ne yapsın? Çaylak ona daha yükseğe uçmayı öğretmemiş. Yine de tavuk öğrendiği o hünerini unutmaz. Gece oldu mu, yığıla yığıla bile olsa gıdıklayıp tünek veya duvar gibi şeylere çıkıp uyur.

SONUÇ

Başkurt ve Tatar efsanelerinin motifleri çıkarılıp yorumları yapıldıktan sonra aşağıdaki sonuçlara ulaşıldı:

1. Başkurt ve Tatar efsanelerinin kökenleri incelendiği zaman, bu efsanelerin kökenlerinin mitolojiye, masallara, Şamanizm veya Gök Tanrı dinine, tarihî dönemlere, İslâmiyet'e ve gündelik hayata dayandığı görülmektedir. Yukarıda sıralananlar efsaneleri oluşturan tabakaları göstermeleri açısından önemlidir. Tatar ve Başkurt efsanelerini oluşturan tabakaları şöyle sıralaya biliriz: a. Mitik dönem, b. Din (Şamanizm, İslâmiyet vs.) c. Gündelik hayat. Tespit edilen motifler bu tabakalarda yoğunlaşmaktadır.

2. Başkurt Türklerine ait efsanelerin motifleri, Tatar Türklerinin efsanelerindeki motiflerden daha arkaiktir; sayıları ise onlardan daha fazladır. Başkurtların motiflerinin büyük çoğunluğu mitik dönemlere ve Şamanizm'e aitken, Tatarların motiflerinin çoğunluğu masal dönemine (bu dönem mitolojik dönemden sonradır), tarihî dönemlere ve İslâmiyet'e aittir. Tatarlarda da mitolojiye ve Şamanizm'e ait dönemlerin izleri vardır; ama bu izler Başkurtlara göre daha azdır.

3. Başkurt efsanelerinin Tatar efsanelerinden motif olarak daha eski olmasının sebebi, Başkurtların İslâmiyet'i Tatarlardan daha geç kabul etmeleri, yerleşik düzene Tatarlardan sonra geçmeleri ve yaşadıkları bölgenin ormanlık ve dağlık alan olmasıdır.

4. Başkurt ve Tatarlar birbirlerine komşu olarak yaşayan iki Türk boyudur. Geçmişte ve bugün aynı dinleri ve aynı geleneği yaşayan, birbirleriyle kız alıp veren bu iki Türk boyunun efsanelerinde benzer motiflerin olması normaldir. Ayrıca bu motifler çok büyük bir oranda değildir.

5. Efsanelerin en önemli özellikleri, "*kutsal, gerçek ve olağanüstü*"[1] olmalarıdır. Bu yüzden Motif Index'te A. Mitolojik motifler, B. Hayvanlar, C. Yasak, D. Sihir, B. Olağanüstülükler ve Z. Çeşitli Motif Grupları adlı başlıklarda bol miktarda motif tespit edilmişken, gündelik hayatla ilgili bazı başlıklarda az sayıda motif tespit edilmiştir.

---

[1] Bilge Seyidoğlu, Erzurum Efsaneleri, Erzurum Kitaplığı, İkinci bs. İstanbul 1997, s. 10.

6. Başkurt ve Tatar efsanelerindeki motiflerin çoğunlukla mitik kökenli olması, incelenen efsanelerin kaynağını göstermesi açısından da önemlidir. Bu durum efsanelerin önce mitoloji, sonra Şamanizm ve daha sonra masal, İslâmiyet, gündelik hayat ve tarihî dönemlerde ortaya çıktığının bir göstergesidir.

7. Tatar Türkleri X. yüzyılda Müslüman oldukları için, bunlarda hem dinî efsaneler teşekkül etmiş hem de efsanelerinde İslâmiyetle ilgili motifler bulunmuştur.

8. L. Kaderin Ters Dönmesi adlı gruptaki motifler az miktarda olduğu için motiflerin kökeni hakkında bir tahminde bulunulamamıştır.

9. Tatar ve Başkurt efsanelerinde eşitlik, adalet, sevginin yüceliği, iyi insan olmanın erdemleri de vurgulanmaktadır.

10. İncelenen efsanelerin büyük bir çoğunluğu Motif Index of Folk Literature adlı katalogdaki motiflerle de uyum sağlamaktadır. Bu, tespit edilen motiflerin evrensel olduğunu gösterir. Muhtemelen tarihin karanlık devirlerinde insanlar belli gruplar halinde belli bölgelerde yaşamışlar ve motifler ise bu dönemden itibaren yayılmaya başlamıştır; ancak bu ihtimalin ispatlanması için üzerinde oldukça fazla düşünülmesi ve uzun araştırmaların yapılması gerekmektedir.

11. Efsaneler geçmiş dönemlerde olduğu gibi günümüzde de teşekkül edebilirler. Başkurt ve Tatar efsanelerindeki gündelik hayatla ilgili motifler bunlardan doğmuştur.

12. Motif Index'te bulunamayan, yetmiş beşi Başkurtlara ve yirmi sekizi de Tatarlara ait olan motifler ise, mitik, Şamanist ve İslâmiyetle ilgili dönemlere aittir. Bu motiflerin daha sonraki dönemlerde yapılması düşünülen Türk dünyası halk anlatılarının motif çalışmasına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Abilov, Ş.- Belgiveya- U., İsenbay, U.- Möhemmedov- H. H. Hismetullin. **Borıngı Tatar Edebiyatı**, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan 1963.

Ahmetşin, B. G. "Goryatskie Legendı Başkirii", **Epiçeskiye Janrı Ustnogo Narodnogo Tvorçestva**, Ufa 1969, s. 21-53.

Ahmetşin, B. G. "Legendı i Predaniya o Prirode i Davnem Proşlom Başkirii", **Materialı i İssledovaniya po Folklor Başkirii i Urala**, Ufa 1974, s. 116-130.

Ahmetşin, B. G. "Ustnıe Raskazı o Zolote i Priiskovoy Jizni", **Folklor Narodnov RSFSR**, vıp 1, Ufa 1974, s. 183-193.

Andrianov, Yurıy Anatoleviç. **Başkirskie Skazki i Legendı**, Kitap Neşriyatı, Ufa 1996.

Atnur Gülhan. **Ural Batır Destanı Üzerine Bir Araştırma**, Atatürk Üniversitesi, Sos. Bilimler Ens. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1996.

Aydın, Kâmil. **Karşılaştırmalı Edebiyat- Günümüz Postmodern Bağlamda Algılanışı**, Birey Yay., İstanbul 1999.

Aytaç, Gürsel. **Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi**, Gündoğan Yay. 1. bs. Ankara 1997, 2. bs. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001.

Barag, L. G. "Predaniya o Salavate Yulayeve", **Materialı i İssledovaniya po Folklor Başkirii i Urala**, Ufa 1974, s. 144-171.

Barag, L. G. "Sovremennıe Ustnıe Rasskazı", **Materialı i İssledovaniya po Folklor Başkirii i Urala**, Ufa 1974, s. 172-191.

Barag, L. G. "Predaniya o Pugaçevckom Vosstanii v Zapisyah 1966-1971 gg." **Materialı i İssledovaniya po Folklor Başkirii i Urala**, Ufa 1974, s. 131-143.

Barag, L. G. **Narodnıe Skazki, Legendı, Zapisanıe v Başkirii na Ruskom Yazık v 1960-1969 g.**, Ufa 1969.

Baskortsa- Russa Hüzlik, Neşriyeti "Digora", Moskova 1996.

Bayazitova, F. S. **Tatar Halkınıñ Beyrem hem Könküriş Yolaları**, Kazan 1995, s. 120-140.

Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler, TDK Yay., Ankara 1996.

Devletşin, G. M. "İdil Bolgarlarınıñ Rivayetleri (Mongol Yavlarına Hetli Çor)", **Boringı Tatar Folkloru Meseleleri**, Kazan 1984, s. 3-17.

Devletşin, Gamir. "Boringı Bolgar Tarihı Rivayetler", **Kazan Utları**, sayı: 9, Kazan 1978, s. 125-132.

Ehmetşin Barıy. "Başkort Tavsılarınıñ Kayhı Ber Legandaları", **Ağizel**, 1968, No: 1, s. 116-120.

Ehmetşin Barıy. "Predanıya o Başkirskom Vosstanii 155 g.", **Narod i Revolyutsiyah v Literature i Ustnom Tvorçestve**, Ufa 1967, s. 253-268

Enginün, İnci. **Mukayeseli Edebiyat**, Dergâh Yay., İstanbul 1992.

Ergun Metin. **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi**, TDK Yay., Ankara 1997,. II C., Ankara 1997.

Garipova, Firdevs. **İsimnerde İl Tarihı**, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan 1994.

Gıyleceddinov, Selim M. **Tatar Halık İcadı (Rivayatler hem Legendalar)**, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan 1987.

Gıylecitdinov, Selim M. "Krestyan Çıgışları Turında Tatar Tarihi Rivayetleri", **Boringı Tatar Folkloru Meseleleri**, Kazan 1984, s. 77-92.

Gıylmanov, Galimcan H. **Tatar Mifları: İleler, Işanular, Irımnar, Fallar, İmtomnar, Sınamışlar, Yolalar**, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Birinçi Kitap, Kazan 1996

Gıyniyatova, Z. M.- Feyzrahmanova, H. G. -Şakirova, T. R.- Kadıyrova, İ. İ. **Tatar Halık İcadı-Süz Éçinde Hikmet Bar**, Megarif Neşriyatı, Kazan 1999.

Halikov, A. H. "Otrajenie Kosmogoniçeskih i Genealogiçeskih Legen Voljiskih Bulgar v Arheologiçeskih Materialah", **İz İstorii Rannih Bulgar**, Kazan 1981, s. 5-20.

Hand, Wayland D. "Status of European and American Legend Study", **Current Antropology**, Vol. 6, No. 4. Oct. 1965, s. 439-446.

İbn Fazlan Seyatanâmesi, Haz.: Ramazan Şeşen, Bedir Yay., İstanbul 1975,

İbrahimov, N. "Rivayet hem Legendalarnıñ Kaybir Üzinçelikleri", **Tatar Tili hem Edebiyatı**, Kazan 1976, Bişinci Kitap, s. 215-220.

İsenbet, Naki, **Balalar Folkloru hem Cırlı Süzli Yöz Uyın**, Kazan 1984.

İsenbet, Naki. **Ni Öçin Şulay Bulgan Yaki Utız Yalgan**, Kazan 1956.

Kefeli, Emel. **Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri**, Kitabevi Yay., İstanbul 2000.

Kruglyaşova, V. P. "Toponomiçeskie Predaniya Srednego Urala", **Materialı i İssledovaniya po Folklor Başkirii i Urala**, Ufa 1974, s. 221-239.

Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, 8.bs., Ankara 1982.

Malinowski, Bronislaw. Büyü, Bilim ve Din, Kabalcı Yay., İstanbul 1990.

Mingacitdinov, M. H. "Skazoçnıe Motivı v Başkirskih Legendah- Predaniyah", **O Traditsiyah i Novatorstve v Literature Ustnom Narodnom Tvorçestve**, vıp II, Ufa 1972, s. 43-54.

Nadrşina, Fenüze. "Janrı Başkirskoy Neskazaçnoy Prozı", **Vsesoyuznaya Sessiya po İtogom Polevıh i Etnografiçeskih i Antropologiçeskih İsslevodanıy 1978-1979 gg.**, Ufa 1980, s. 1-53.

Nadrşina, Fenüze. **Başkirskoe Narodnoe Tvorçestva (Predaniya i Legendı)**, C.II, Başkortostan Kitap Neşriyatı, Ufa 1987.

Nezirşina Fenüze, **Başkort Halık İcadı- Riveyetter, Legendalar**, Başkortostan Kitap Neşriyatı, 1. bs. Öfö 1980, Genişletilmiş 2. bs., Öfö 1997.

Nezirşina, Fenüze. "Başkort Halık Yır-Riveyetteri/ Legendaları/ Tarihınnan", **Törkilernin Tilleri, Ruhi Medeniyetleri hem Tarihları: Traditsiyeler Hem Zaman-Halıkara Konferentsiyenin Hizmetteri** (9-13 Haziran1992) Kazan/ Moskova1997, s.178-180

Nezirşina, Fenüze. "Folklorza Hikeyeneñ Ber Törö", **Ağizel**, No: 6, Öfö 1983, s. 117-124

Nezirşina, Fenüze. "Hörefeti Hikeyeler", **Başkort Folkloru (Tikşirinivzer, Materialdar)**, 1. C., Ufa 1993, s. 100-173.

Nezirşina, Fenüze. "İstoriçeskie Korni Başkirskih Predaniy i Legend", **Başkirskiy Folklor, İssledovaniya Poslednih Let**, Ufa 1986, s. 18-30.

Nezirşina, Fenüze. **Başkort Halık Yırzarı, Yır-Riveyettere**, Ufa Kitap Neşriyatı, Ufa 1997.

Örnek, Sedat Veyis. **100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane**, Gerçek Yay., 2. bs. İstanbul 1988.

Rousseau, A. M.- Pichois, CL. **Karşılaştırmalı Edebiyat**, MEB Yay., İstanbul 1994

Rudenko, Sergey. İ. **Başkurtlar**, Çev.: Roza-İklil Kurban, Kömen Yay., Konya 2001.

Rusça - Tatarça Süzlik, İnsan Neşriyatı, Moskova 1997.

Sakaoğlu, Saim. **Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu**, Kültür Bak. Yay., Ankara 1980.

Sattarov, Gomer. **Ni Öçin Şulay Atalgan?**, Kazan 1971.

Sattarov, Gomer. **Tatarstan ASSR'nın Antropotonimnarı**, Kazan 1973.

Seyidoğlu, Bilge, **Erzurum Efsaneleri**, Erzurum Kitaplığı, İkinci bs., İstanbul 1997.

Seyidoğlu, Bilge, **Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar, Metinler ve Açıklamalar**, Atatürk Ü. Yay. Ankara 1975

Seyidoğlu, Bilge. **Mitoloji Üzerine Araştırmalar, Metinler ve Tahliller**, Atatürk Ü. Yay., Erzurum 2000.

Süleymanov Ahmet M. **İstoriçeskie Osnovı i İdeyno-Estetiçeskie Funktsii Toponimiçeskih Legend i Predaniy Başkirskogo Naroda**, Ufa 1972.

Süleymanov, Ahmet M. "Başkirskie Predaniya o Blagorodnom Razboynike Biişe", **Folklor Narodov RSFSR**, Ufa 1976, s. 73-79.

Süleymanov, Ahmet M. "Boronğo Toponomik Legendalar hem Rivayetter", **Ezebiyet, Folklor, Ezebi Miras**, Birinsi Kitap, Öfö 1975, s. 103-126.

Süleymanov, Ahmet M., "Başkirskie Predaniya i Legendi Plotogonov Burzyanskogo Rayona", **Folklor Narodov RSFSR**, Ufa 1975, s. 192-196.

Süleymanov, Ahmet. "O Başkirskih Toponomiçeskih Predaniyah i Legendah, Svyazannıh s Krestyanskoy Voynoy 1773-1775 Godov", **Folklor Narodov RSFSR**, Ufa 1974, s. 194-199.

Süleymanov, Ehmet M. "Toponomik Legendalarzıñ hem Toponomik Riveyetterzeñ Kayhı Ber Janr Üzenselektere", **Ezebiyet, Folklor, Ezebi Miras**, İkinsi Kitap, Öfö 1976, s. 90-110.

Şemsi, S. S. "Tatar Mifologiyesineñ Popular Obrazı", **Borıngı Tatar Folkloı Meseleleri**, Kazan 1984, s. 142-153.

Tatar Edebiyatı Tarihı, (Kollektif eser), Tatarstan Kitap Neşriyatı, 1. c., Kazan 1984.

Tatar Tilinin Anlatmalı Süzligi, Tatarstan Kitap Neşriyatı, I. c., Kazan 1977, II. c., Kazan1979, III. c., Kazan 1981.

Tatarça- Törikçe Süzlik, İnsan Neşriyatı, Kazan-Moskova 1997

Thompson, Stith, **Motif Index of Folk Literature**, 6 Vols, Indiana University Press, Bloomington, Indiana, USA, 1955-58.

Törikçe- Tatarça Süzlik, İnsan Neşriyatı, Kazan –Meskev, 1998

Vasilev L. A., **Pamyatniki Tatarskoy Narodnoy Slovennosti, Skazki i Legendı**, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan 1924.

Wellek, Réne - Varren Austin, **Edebiyat Teorisi**, Çev.: Ömer Faruk Huyugüzel, Akademi Kitabevi, İzmir 1993.

SÖZLÜK

Abıstay: 1.İmamın karısı. 2. Kızlara dinî bilgi veren kadın.

Ar milleti: Fin-Ogur milletinden olan kişiler.

Ayal (aya): Eski av silahı, kapan.

Bara torıgız: Gide durunuz.

Baskak: Altın Orda hanının sahip olduğu topraklardaki vekili.

Basmacı: Orta Asya'da Sovyet hakimiyetinin kurulmasına karşı meydana getirilen örgüt.

Beyit: Tatar halk şiirine ait bir nazım türü.

Bıltır: Geçen yıl.

Biçura (Başk. Bisura): Ev iyesi, ev perisi.

Bolgav: 1. Sallamak, 2. Bulamak.

Çabata: Ihlamur ağacından elde edilen liflerden örülmüş terlik.

Çirik: Arşının dörtte biri (17,775 cm).

Desetine: 80x40 sajenli (2.13 mil) yer ölçüsü.

Ezerne yay: Kurt veya diğer vahşi hayvanların damarlarından yapılan sert yay.

Ad Kavmi: Büyük gövdeli halk. Kur'an-ı Kerim'e göre Ad'lar Hud peygamberin dinini kabul etmediği için Allah tarafından yok edilmiştir. bk. Kur'an'daki Araf, Fusileti Ahkaf, Zariyat, Kamer ve Hakka sureleri.

Geri giden duvar sökmüş: Kıçı ile köy yıkmak.

Gösle: Kanuna benzer bir saz.

Guberna: Eskiden Rusya'da ve SSSR'de idari toprakla ilgili birim.

Hıntaş: Put, dikili taş.

Horunjay: Devrime kadar Rus Kazakları arasındaki küçük subay derecesi.

Kaşmav: Mercan ve gümüş sikkelerle süslenmiş kadın şapkası.

Kınyırak: At,sığır v.b. hayvanların ayak derisinden (sağrısından) çarık gibi yapılan ayakkabı.

Kıstıbıy: Yufka veya hamur ile yapılan bir çeşit börek.

Knyez: Eski Rus feodal devletinde asker veya ayrı ülkenin yöneticisi, Prens.

Kor: Grup.

Koymak: Süt, un ve yumurta ile yapılıp yağda kızartılan bir çeşit yemek.

Kösök: Enik, encik.

Köy: Şarkı, cır.

Kurdı (Bertes): Sazangillerden tatlı sularda yaşayan bir cins balık

Kurmas: Kavrulmuş buğday vb. tahıl – Erzurum ağzında kavurga-

Metskey (Başk. Meskey): 1. Obur, pisboğaz 2. Vampir

Mösel: On iki hayvanlı Türk takvimi.

Ostabike: 1.Kadın imam. 2. İmamın karısı

Örpek: Üç köşeli eşarp.

Pot: Put (yaklaşık 16 kiloluk Rus ağırlık ölçüsü).

Pud: Eskiden Ruslarda 16.3 kiloluk bir birim.

Pumala: Soba borusunu temizleme fırçası.

Sabantoy: Tatar ve Başkurtlarda tarlalar ekildikten sonra yapılan bir bayram.

Sajen: 2.13 millik uzunluk ölçüsü birimi.

Sekmen: Eski zamanlarda genellikle köylülerin giydiği kalın ve kaba çuhadan dikilen üst giysisi.

Sesen: İrticalen şiir söyleyen, destan anlatan şair, ozan, bilge.

Söyem: 17,7 cm. uzunluğundaki ölçü birimi

Şöşli: Çabata yaparken kullanılan, biraz eğri, yassı biz gibi silah.

Şüreli: Ormanın ruhu

Taban balığı: Sazangillerden bir cins tatlı su balığı

Tarpan: 1. Atın eski vahşi türü, 2. Ecdat, ata

Tayşa: Kalmuk prensi.

Tenke: Madeni para

Teri: Haç.

Tin: Kuruş

Tirsek: Dirsek boyuna denk uzunluk ölçüm birimi (ortalama 58 cm).

Tiyin: 1. Sincap; 2. Kuruş

Tolpar: Efsanevî kanatlı at. Çok güzel ve güçlü at.

Tora torıyk: Bekleyip duralım.

Tubal: Ağaç kabuğundan yapılan kova.

Tübetey: Tepe giyimi, takke.

Ubır: Halk inanışına göre ateş şeklinde dolaşan ruh, can. Çok yiyen, doymak nedir bilmeyen (kişi, hayvan canlı vs.).

Uyutkan: Süzülmüş yoğurt.

Visu: Ves. Baltık boyundaki Fin kabilesi.

Vlastar: Vali, hakîm, sahip.

Yarımtık: Şüreli.

Yeze: Uzun, ince çıraların dizilerek bağlandığı av silahı.

Yurğa: Rahvan at.

Zirag: Ortalama dirsek uzunluğu (58 cm).

DİZİN

-A-
Aaerne, Antti, 126
Abdullah Han, 72, 190, 227, 230, 597, 604 bk. Gabdulla Han
Abdullah, 591, 597, 604, 631, 633, 634 bk. Gabdulla
Abdurrahman, 233, 582, 583, 585 bk. Gabdrahman
Abdülcabbar, 217, 233, 235 bk. Gabdelcabbar
Abıstay, 163, 211, 233, 236, 564, 586, 587, 588, 820, 821
Abışkan, 662, 663
Ablas, 49, 50, 163, 449, 450
Ablaskin (Yavımbay), 449, 450
Abzanovo, 554, 555
Abzar Éyehe, 558
Abzar İyese (Yort Anası), 777, 780
Ad kavmi, 69, 579, 580
Adem, 24, 93, 135, 216, 303, 579, 580, 737, 743, 744
Agıydel, 609, 611 bk. Ak İdel, Ağidil, Ağizel, Akidil
ağı, 726
Ağidil, 23, 34, 35, 40, 42, 48, 131, 139, 143, 159, 173, 181, 183, 187, 297, 360, 362, 363, 365, 379, 383, 395, 397, 412, 417, 440, 458, 477, 537 bk.Agıydel, Ak İdel, Akidil, Ağizel
Ağidilkey, 177, 179, 187 bk. Agıydel, Ak İdel, Ağizel, Akidil, Ağidil
Ağizel, 297, 359, 361, 363, 364, 378, 382, 395, 396, 412, 417, 442, 452, 457, 471, 534 bk. Agıydel, Ak İdel, Akidil
Ağustos, 597
Ahır İyesi (Yurt Anası) 66, 100, 208, 210, 212, 214, 559, 778, 780
Ahır ruhu, 152, 153, 154, 262, 265
Ahmet, 16, 115, 217, 865, 866
Ahmetgiray Han, 81, 666bk. Ehmetgerey Han
Ahmetşin, B. G., 15, 16, 17
ahududu, 96, 97, 200, 204, 206, 761, 763, 765
Aitov, M., 19
Ak Başkurt, 417
Ak Büri Nesli, 73 bk. Ak Kurt nesli
Ak deniz, 441
Ak göl, 37
Ak İdel, 600 bk. Ağidil, Ağizel, Ağizelkey, Akidil
Ak Kurt Nesli, 617
Ak Sığır taşı, 133, 137, 379
Akay Batır, 54, 155, 157, 486, 487, 488
Akay gölü, 55, 134, 139, 488
Akaykül, 487
Akbike, 94, 753
Akbuzat, 57, 141, 503, 505
Akdağ, 30, 340
akdoğan, 411
Akgöl, 157, 381
Akhak Timer, 447, 464, 465
Akhıyır Taşı, 36, 37, 378, 379 bk. Ak Sığır Taşı
Akidil, 601, 602, 612, 614
Akkoşatkan dağ, 29, 133, 137, 327
Akkoşatkan Tav, 327
Akkuz, 351, 352
Akkül, 380
Akman, 31, 32, 51, 135, 164, 347, 348, 349, 459, 460, 461, 462, 463
Akman-Tokman Boranı, 135, 348
Aksa Batır, 38, 165, 172, 183, 384, 385
Aksa Tepesi, 38, 133, 138
Aksak Timer, 588, 589, 590, 594, 595, 596, 600, 605, 623, 624, 628, 629
Aksak Timur, 49, 52, 71, 72, 74, 75, 134, 138, 166, 170, 179, 180, 184, 189, 190, 192, 222, 223, 227, 228, 230, 231, 234, 238, 448, 465, 466, 591, 592, 593, 597, 598, 599, 601, 605, 623, 624, 625, 631, 632, 633 bk. Akhak Timer, Timurlenk
Aksatübe, 384, 385

Akseyet, 661
Akseyit, 661
Aksura Mirza, 59, 517, 518, 519, 520
Aktaş dağı, 73, 612, 613
Aktaş tavı, 609
Aktaş, 380
Aktimer, 616
Aktimir, 618
ala doğan, 172, 401
alabalık, 142
alakarga, 720
Alasabır, 60, 61, 145, 146, 164, 166, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537
Albastı, 108, 201, 209, 211, 215, 219, 262, 818, 819
Alıp Tavı, 739
Alıp Tokomo, 416
Alıp, 300, 305, 306, 416, 569, 570, 739, 742, 743 bk. Alp, Alpamış, Alpamşa
Ali Batır, 87, 706, 707
Ali Çokrıy, 80, 206, 222, 233, 235, 659, 660, 661 bk. Gali Çokrıy
Ali, 206, 217, 222, 228, 233, 235 bk. Gali
Alibik, 604 bk. Galibik
Alimbik, 78, 221
Allah, 23, 24, 30, 66, 69, 70, 96, 98, 128, 129, 148, 165, 169, 172, 198, 205, 217, 219, 234, 236, 303, 337, 343, 347, 561, 566, 577, 585, 597, 601, 632, 639, 693, 716, 758, 767, 800
Allahü ekber, 575
Allahütealâ, 31, 88, 96, 218, 575, 598, 601, 716, 759
Almanya, 122
Alp dağları, 149, 189, 416, 740
Alp, 21, 24, 32, 43, 68, 92, 93, 132, 134, 149, 155, 156, 189, 193, 216, 217, 232, 262, 265, 301, 416, 571, 572, 573, 597, 739, 740, 743, 744 bk. Alıp, Alpa, Alpamışa, Alpamış
alpa (alıp), 351, 352 bk. Alp, Alıp, Alpa, Alpamşa,
Alpa Komo-Ayırıdağ, 32, 132, 352
Alpa Komo-Ayırıtav, 351
Alpamışa, 32, 43, 92, 132, 136, 155, 216, 350, 351, 352, 353, 416 bk. Alıp, Alpa, Alpamış, Alp
Alpamşalar, 741, 742 bk. Alıp, Alpa, Alpamışa, Alp
Alpar, G., 10, 20
Altay, 42, 48, 51, 136, 137, 245, 411, 412, 442, 456, 459, 461
Altı Kutar, 76, 78, 190, 193, 637, 638, 639, 646, 649
altın balık, 76, 636, 637, 638, 639
Altın Orda, 464
Altın Urza, 463
Altınbik, 78, 594, 603, 604, 630, 631, 633, 634
Altınçeç, 73, 232, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615
Aman-Karağay ormanı, 422
Amerika Birleşik Devletleri, 121, 123
Amerikan Ekolü, 124
Ampère, J. J., 122
Antwerb, 4, 8, 12
Aral denizi, 158, 441
arı, 68, 113, 201, 252, 849, 851
Arıslan, 59, 156, 158, 172, 176, 177, 178, 517, 518, 519, 520, 521
Arıslanhan, 60, 156, 171, 523, 524, 526, 527, 528
Artılış dağı, 402
Artılış tavı, 402
asa, 62, 63, 70, 99, 146, 148, 150, 151, 159, 204, 205, 207, 218, 219, 234, 237, 254, 255, 257, 258, 259, 260, 264
Asıl, 60, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529
Asılgöl, 60, 134, 139, 526, 529
Asılı, 405, 406, 407
Asılıgöl, 41, 131, 138, 405, 406, 407
Asılıkül, 405, 406
Asılkay, 156, 178, 523, 526
Asılkül, 406, 523, 526
Asıltaş, 457, 458
Astrahan, 597, 601 bk. Haci Tarhan
Asya, 769

Aşıt nehri, 85, 697
Aşkazar, 438, 439, 490, 491
at, 29, 35, 38, 44, 45, 54, 56, 57, 61, 62, 91, 100, 102, 103, 104, 105, 108, 114, 131, 132, 141, 142, 145, 146, 147, 149, 152, 153, 157, 161, 166, 170, 171, 174, 175, 184, 185, 186, 187, 188, 198, 211, 212, 214, 216, 217, 238, 242, 253, 295, 368, 370, 386, 390, 431, 432, 457, 466, 472, 478, 479, 519, 525, 526, 529, 531, 535, 556, 562, 569, 570, 572, 588, 590, 591, 593, 646, 652, 664, 665, 677, 689, 690, 705, 733, 735, 737, 738, 742, 777, 778, 779, 780, 788, 792, 793, 794, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 814, 816, 818, 819, 820, 821, 857, 858, 859, 868, 880
Atlasi, H., 19
Avrupa, 121, 123
Ay, 23, 24, 25, 59, 63, 104, 119, 130, 157, 179, 239, 283, 295, 296, 298, 299, 304, 305, 306, 307, 313, 319, 389, 391, 414, 415, 421, 439, 469, 488, 518, 521, 523, 527, 550, 693, 694, 696, 713, 715, 801, 802, 803, 851, 899, 900, 906
Ayalı, 81, 192, 667, 669, 670, 674, 675
Aybağış, 38, 165, 183, 384, 385
Aybat, 797, 798
Aydarhan, 69, 70, 227, 580, 581, 582, 583
Ayhılıv, 40, 57, 151, 156, 158, 161, 173, 175, 177, 178, 179, 185, 397, 398, 399, 502, 503, 504, 505, 506
Ayı nesli, 26, 139, 312
Ayı soyu, 44, 136, 425
Ayı, 26, 33, 44, 45, 64, 117, 118, 136, 139, 143, 147, 174, 240, 252, 279, 312, 313, 345, 411, 425, 438, 461, 508, 552, 617, 714, 831, 832, 889, 890, 891
Ayırıdağ, 32
Ayıv Arahı, 425
ayna, 202, 203, 204, 227, 699
Aysıvak, 58, 155, 167, 506, 507, 508, 509
Aystan, 38, 39, 133, 138, 161, 171, 173, 182, 387, 388, 389, 390, 391
Ayşebike, 766 bk. Gayşebike
Aytaç, Gürsel, 121, 122, 124
Aytaç, Gürsel, 123, 125, 126
Aytmambetovo, 554, 555
Ayzar Han, 50, 161, 165, 170, 183, 450, 452 bk. Aydarhan
Azan Taşı, 37, 382, 383
Azav, 48, 444, 445, 509, 554

-B-

Babsak Bey, 36, 52, 53, 132, 161, 162, 175, 176, 184, 188, 376, 377, 378, 430, 432, 466, 467, 468, 469, 471, 472, 473, 474
baka, 724, 854 bk. kurbağa
bal kortı, 847 bk. arı
Baldensperger, 122
balık, 23, 25, 73, 76, 89, 131, 140, 142, 167, 180, 188, 198, 240, 247, 294, 295, 307, 308, 355, 356, 380, 381, 410, 411, 451, 453, 459, 461, 546, 548
balıkçıl kuşu, 714
Baltaçevi Laiş, 774, 776
Bannoe ozero, 392
Baraba, 81, 82, 192, 224, 662, 663, 665, 666, 667, 669, 670, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679
Barac Nesli, 71, 594, 595, 596, 597, 598, 599
Barag, L. G., 15, 17
Baram, 80, 206, 219, 662, 663
Basmacı, 770
Basmaçı, 769
Bassnett, S., 121
Basyugan, 662
Başkort, 293, 313, 345, 346, 355, 364, 382, 388, 395, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 416, 417, 418, 419, 426, 446, 447, 450, 452, 463, 493, 513, 534, 547, 556
Başkortostan, 14, 500

Başkurdistan, 1, 2, 5, 15, 56, 383, 410, 461, 500
Başkurt, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 22, 26, 31, 33, 37, 38, 39, 41, 42, 49, 50, 51, 58, 62, 63, 65, 126, 128, 134, 136, 138, 139, 143, 161, 163, 165, 170, 172, 173, 178, 242, 244, 245, 246, 248, 249, 251, 252, 256, 257, 258, 259, 260, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 284, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 314, 320, 346, 347, 356, 365, 383, 386, 389, 390, 391, 395, 408, 409, 410, 411, 412, 417, 418, 422, 427, 448, 449, 453, 458, 461, 462, 464, 489, 490, 491, 493, 494, 498, 515, 537, 541, 549, 550, 551, 554, 555
Başkurtça, 1, 4
Baştay kabilesi, 44, 136, 425
Baştay soyu, 64, 137, 553
Batır Gerey, 20, 106, 204, 226, 810, 811, 812
Batu Han, 51, 65, 170, 183, 456, 457, 458, 459, 554
Bayazitova, F. S., 21
Bayım, 55, 489, 490
Bayıvlı Irıvı, 423
Bayıvlı kabilesi, 44, 136, 423
baykuş, 710, 714, 715, 871
Baymak, 320, 322, 347, 348
Baynazar, 37, 376, 377, 379, 471, 477
Bekirov, M. N., 10
Belekey, 417, 447
Beloret, 489, 490
Bendebike, 54, 171, 181, 182, 482, 483, 484, 485, 486
Bereke Han, 98, 769, 770
Beren, 199, 220, 237, 620, 621, 622, 623
Bereske, 767, 768
Bereze, 756, 757
Berezin, İ. N., 19
Bessonov, A. G., 14
Beş konuk boranı, 32, 135, 350
Bey Geçidi, 37, 133, 137, 379
Bey Kiseve, 379
Beyek tav, 524
Beyğember Taşı, 36, 374
Beyler, 458
bıldırcın, 88, 113, 114, 194, 196, 717, 718, 855, 857, 858, 859, 860, 861
Bıltır, 102, 103, 105, 787, 791, 792, 795, 796, 807, 808
bıtbıldık, 854, 855, 857 bk. bıldırcın
Biçura, 4, 101, 208, 209, 210, 212, 214, 215, 262, 265, 781, 782, 783, 784, 785 bk. bisura
Bikçura Han, 601
Bikmuhammed, 681
Biksentey, 44, 136, 186, 419, 420, 422
Biksura, 51, 457, 458, 459
Biktimer, 570
bileği taşı, 202, 203, 204, 227, 699
Biler, 70, 94, 225, 226, 233, 575, 587, 588, 602, 605, 606, 621, 623, 643, 644, 750, 751
Billeğılıs, 393
Billigılıs, 39, 133, 138, 393
billur, 56, 148, 500
Biriler nesli, 46, 136, 432
Birmes, 374
Bisura, 4, 7, 67, 152, 180, 563, 564 bk.biçura
Bişbalta, 651, 653
Bişkayın, 406
Bişul, 45, 48, 49, 66, 134, 138, 139, 185, 428, 429, 444, 445, 562
Bitimer, 629, 630
Bitimur, 632 bk. Aksak Timur, Akhak Timur
Biyiktav, 83, 84, 687
Biyiş, 16
Bogay Soltan, 664
Bohara, 670, 671, 767 bk. Buhara
Bolak, 642, 643
Bolgar, 20, 22, 68, 190, 192, 569, 570, 571, 573, 574, 575, 578, 579, 580, 581, 584, 585, 586, 594, 600, 603, 604, 605, 607, 621, 625, 626, 628,

629, 630, 631, 647, 696, 757 bk. Bulgar, Bolğar
Bolğar, 450, 457 bk. Bolgar, Bulgar
Bortas, 68, 190, 192, 232, 571, 573
boyar, 489
Börket, 616, 617, 708
Börkit, 219, 230, 618, 619, 620
Börkitler, 618
Börök, 60, 61, 531, 532, 534, 535, 536
Böryen, 36, 47, 48, 50, 52, 137, 183, 371, 372, 376, 377, 378, 379, 382, 383, 417, 423, 424, 425, 439, 440, 441, 453, 454, 455, 456, 472
Bötök, 420, 422
buğday, 117
Buhara, 39, 81, 82, 98, 99, 173, 228, 574, 673, 674, 676, 681, 768, 771, 772 bk. Bohara
Bulgar, 19, 20, 22, 50, 51, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 85, 96, 181, 183, 207, 220, 223, 227, 228, 232, 233, 234, 235, 452, 453, 571, 573, 574, 575, 577, 579, 580, 582, 585, 586, 587, 588, 597, 601, 602, 604, 605, 606, 608, 618, 623, 625, 626, 631, 632, 633, 634, 644, 650, 697, 758, 759 bk. Bolgar, Bolğar
Buranbay, 14, 57, 165, 502, 503, 504, 505, 506
Buranğol, 405
Buranğolov, Möhemetşa, 14
Burzyan, 16
Buyan Bey, 671, 672, 673, 674, 675, 676
Buzarğan, 50, 134, 138, 455, 456
Büdene, 859, 860
Büges, 56, 57, 393, 493, 494, 495, 501
Büje, 490, 491, 492
Büjen, 406
bülbül, 86, 87, 114, 115, 196, 201, 202, 218, 252, 703, 704, 705, 864, 866, 867
Büler, 71, 72, 74, 75, 96, 222, 223, 227, 458, 588, 594, 597, 602, 607, 608, 623, 624, 629, 630, 631, 632, 633, 759
Büre (Büri), 458, 615, 880, 881, 882, 883 bk. kurt
Bürele Yılğahı, 412
Büreler Arahı, 414
Büreler Tokomo, 414
Büriler boyu, 136, 192, 414
Büriler uruğu, 43, 415
Bürili nehri, 42, 134, 138, 413
Bürinikiler, 74, 618 bk. Kurdunkiler
Büyük İnyer, 34, 364
Büyük Menger, 104, 799

-C-
Cadı, 160, 219, 266
Can, 67, 565
Canbaktı, 600, 601
Cayık, 610
Cedeş, 599
cehennem, 323
Cengiz Han, 50, 146, 148, 150, 159, 170, 171, 455, 456, 457, 458
ceviz, 90, 700, 729
Chasles, Philarète E., 125
Cılan tavı, 651
Cil, 707, 708, 709, 739, 808, 897 bk. yel
Cin boyu, 153, 162, 214, 226
Cin, 30, 46, 67, 73, 96, 146, 152, 153, 166, 169, 178, 186, 208, 215, 216, 226, 275, 366, 432, 433, 752, 762
Cir, 620, 691, 707, 708, 709, 756 bk. dünya
Cuma, 233, 586, 601, 658

-Ç-
Çallı, 83, 99, 687, 770, 771, 772
çam, 85, 697
Çarşamba, 167, 169, 274, 276, 344
Çay, 662, 673, 676
çaylak, 120, 196, 243, 906, 907, 908
çeben, 839, 842 bk. sinek
çeberçek, 726 bk. bk. çobanaldatan
çıpçık, 857, 858 bk. serçe
çilek, 105, 106
Çirmeş ziratı, 683
çobanaldatan, 90, 203, 727

Çoy, 662, 663
Çulkov, M. D., 19
Çura Batır, 83, 682, 683
Çurbaylar, 446
Çurgıldı, 80, 661, 662
Çürile, 637, 646
Çürili, 637, 649

-D-
Dağ iyesi, 144, 199, 326
Dal, V. İ., 13
Davlı nehri, 83, 190, 193, 687
Defgıy, 69, 217, 228, 579, 580
Dev ana (bisura), 154 bk. bisura
Dev Ana, 67, 563
dev, 155, 160, 220, 229, 699, 762
Deve, 91, 735, 736, 737
Deveş, 71, 590, 593
Devletşin, Gamir, 22
Dev-peri, 86, 699
Deyev İne, 562 bk. Dev Ana
Digenek Han, 25, 148, 166, 172, 170, 173, 178, 179, 185, 186, 310, 311
Dim, 381, 406, 407, 414, 415, 452, 453, 558
Doğu Baraba, 676
dolu, 311, 337, 338, 498
domuz, 735
Döl-Döl, 705 bk.Düldül
Düldül, 706
Dünya, 709, 710, 711, 766 bk.cir
Dürtöylö, 374, 375

-E-
Ebelharis, 765
Ebelkasıym, 765
Ebnefik, 29, 152, 328
Ebulharis, 766
Ebulkasıym Dede, 97, 765
Egirci, 684
Ehmerov, G., 19, 862, 863
Ehmet, 15, 16, 51, 458, 459 bk. Ahmet
Ehmetgerey Han, 664 k. Ahmetgiray Han
Ehsen, 680, 681
ejderha, 66, 129, 140, 141, 169, 197, 237, 247, 561, 597, 644, 649, 653, 735
Eleksey, 59, 516, 517
Elhesse, 331, 332, 336, 337
Elimğolov, A., 14
elma, 197, 700
Elmemet Çokırı, 751
Elmemet Çukuru, 94, 752
Elmöhemmet, 751
Elmuhammet, 752
Elteşle, 531, 534
Elteşli, 60, 61, 534, 537
Emirhanov, H., 19
Énce, 616, 617
Enesbehi, 763
Enginün, İnci, 123
Entev, 61, 181, 538, 539
Epselem, 447
Ergun, Metin, 1, 2, 5, 13, 18
Ermen Satdin, 104, 801, 802
Esen, 680, 681
Eski Çokır, 661
Eski Kormaş, 817
Eşmıştı, 817
Ét, 627, 647, 727, 729, 730, 733, 734, 737, 802, 858, 864, 891 bk. köpek
Eteç, 837, 872, 873, 902, 904 bk.horoz
Etimgen, 49, 134, 138, 447
Ev İyese (Ev Anası), 99, 100, 200, 205, 207, 208, 209, 210, 212, 214, 774, 775, 776, 780
Evjen, 450, 501
Evliya kabri, 191, 193
Evliyalar çeşmesi, 193
Evliye dağı, 37, 133, 138, 181, 382
Evliye Tavı, 381
Ey nehri, 44, 59, 139, 156, 304, 305, 306, 328, 350, 351, 360, 370, 371, 419, 422, 489, 499, 510, 512, 516, 517, 518, 519, 521
Éyek, 361, 417
Éyele Kül, 324
Eylen dağı, 547
Eylen, 62, 63, 150, 151, 155, 159, 545, 546, 547, 548, 549

Eylül, 601
Eyne, 46, 129, 136, 151, 152, 159, 434, 435, 436, 437
Eytmembet, 444, 445
Eyzi kabilesi, 44, 136, 422
Ezan taşı, 133, 138
Ezem, 300, 302, 424, 455 bk. Adem

-F-
Fan (Pan), 22
Fan, 589, 590, 592, 593
fare, 118, 142, 196, 243, 247, 299, 895, 896 bk. sıçan, küse
Fatıyma, 705, 706, 753 bk. Fatma
Fatiha, 96, 97, 760, 761, 762
Fatma, 87, 94, 95, 197, 203, 204, 205, 206, 225, 228, 706, 707, 753 bk. Fatıyma
Fehrettinov, R., 19
Fetkulla, 30, 167, 168, 173, 342, 343
Feyzullah (Selimgerey Usmanov), 62, 176, 406, 407, 541, 542, 543, 543, 544, 545
fındık, 197, 700, 879
Fonglen ormanı, 98, 767, 768
Fransa, 122
Fransız, 122, 124, 125
frenk üzümü, 311
Fuks, K. F., 19

-G-
Gabdelcabbar İşan, 657 bk. Abdülcabbar
Gabdeşşems, 70, 205, 219, 232, 234, 235, 584, 585
Gabdrahman, 580, 581, 584 bk. Abdurrahman
Gabdulla, 588, 594, 603, 628, 629, 630 bk. Abdullah
Gali Çokrıy, 658, 659, 660 bk. Ali Çokrıy
Gali, 594, 642, 658, 659, 660, 661, 672, 705 bk. Ali
Galibik, 603 bk. Alibik
Galimbik, 630, 631, 645, 646, 647, 648, 649, 650 bk. Alimbik
Galin, Salavat, 15
Galyam, 145, 552
Garipova, Firdevs, 21
Gayşebike, 765 bk. Ayşebike
Gazıy, 569 bk. Oğuz
Georgi, İ. G., 19
Gerbele, 409 bk. Kerbela
geyik, 299, 424, 432, 527
Geyne Irıvı, 46, 433
Geyne, 46, 129, 136, 152, 159, 433, 434, 435, 436, 437
Gezilsoltan, 53, 54
Gıylecitdinov, Selim, 4, 11, 22
Gıylem bik, 594 bk. İlim Bey
Gıylmanov, Galimcan, 21
Giray Han, 231, 666
Goethe, 125
Gomer Han, 650
Gomer, 4, 620, 650
Göbene, 596, 599
Gök Tanrı dini-Şamanizm, 245
Göl iyesi, 28, 144, 145, 146, 153, 154, 164, 324, 325, 424, 392
gölcimeş, 701, 702, 703
Gölün ruhu, 153, 214, 261
Gölyözem, 897, 898
Gölyözim, 897, 899
Görlemeş (körebe) -Kaçış oyunu, 119, 901
Gugu (hüsnüyusuf) çiçeği, 140, 244, 246, 315
Guguk kuşu, 26, 88, 89, 114, 140, 146, 148, 195, 201, 242, 243, 252, 314, 316, 719, 864, 867
Güneş, 23, 25, 46, 48, 87, 88, 119, 129, 130, 143, 152, 153, 157, 180, 195, 199, 206, 208, 216, 239, 246, 283, 307, 308, 433, 437, 612, 678, 709, 710, 711, 716, 794, 899, 900
güve, 111, 202, 252, 257, 838, 839
güvercin, 119, 902

-Ğ-
Ğeli, 567 bk. Ali
Ğezelsoltan, 478
Ğezilsoltan, 142, 479
Ğümer, 4, 358, 454, 541, 542, 543

-H-
Habanak, 517, 518, 520
Haci Tarhan, 594, 600 bk. Astrahan
Hakas, 245
Hakmar, 18, 23, 297, 332, 337, 361, 362
Haktav, 59
Halikov, A. H., 22
Hamam iyesi, 66, 153, 560
Hamam ruhu, 154, 262, 265
hamster, 714
Hanay, 33, 133, 137, 160, 353
Hanayharı dağı, 32, 33, 132, 133, 137, 151, 353
Hanbike, 75, 629, 630, 631, 632, 633
Hanbulat, 40, 151, 175, 176, 178, 185, 397, 398, 399
hançer, 26, 149, 312
Hantimer, 624
Hantimur, 625
Haray, 400, 401
Harıbaştaş, 39, 134, 138, 395
Haris, E., 5
Harisov, E. İ., 15
Hasan, 707
Haşi Bey, 594, 597
Hava, 302, 489
Havva, 24, 135, 303
Hayat ağacı, 151, 207, 258
Hayat suyu, 86, 196, 204, 207, 227, 258, 268 bk. Ölümsüzlük suyu
Hazar denizi, 365
Hazar, 218, 227, 574, 575
Hazar, Paul, 122
Hazine iyesi, 341
Hazine ruhu, 146, 154, 169, 249, 262, 265
Helfe Baba, 770
Helfe Dede, 99, 771
Helfin, İ., 19
Hemekey babay, 816
Hemekey dede, 107, 211, 215, 219, 817
Hesen, 385, 386, 705
Heyzer, 41, 168, 170, 403, 404
Hıntaş, 49, 134, 138, 158, 182, 445, 446
Hıv Éyehe, 556
Hızır, 285, 286
Hızır, 70, 95, 96, 205, 224, 225, 234, 585, 598, 755, 758
Hızır-İlyas, 224, 225, 755
Hindistan, 113, 123, 198, 297, 847, 849, 875
Hocalar dağı, 608
horoz, 91, 108, 115, 116, 119, 120, 142, 169, 187, 194, 195, 196, 198, 219, 221, 243, 246, 247, 266, 269, 299, 344, 736, 762, 838, 872, 874, 875, 905, 906, 907, 908
Hortlak, 108, 207, 219, 821
horunjay, 414, 415
Hozır, 584, 595, 755, 758 bk. Hızır
Hökim sarayı, 72, 227, 230, 603
Höseyen, 705 bk. Hüseyin
Hösnötdin, 30, 169, 340
Hristiyan, 235
Hristiyanlaştırma, 686
Hucalar tavı, 607, 608
Hud, 578, 579
Huda, 131, 169, 184, 185, 295, 342, 346, 347, 485
Hun Türkleri, 383
Hürem, 417, 418
Hüsameddin, 604
Hüseyin, 707
Hz. Ömer, 181, 182, 285, 286

-I-
Iğışmagöl, 356
ıhlamur, 366
Ik ırmağı, 84, 452, 453, 457, 458, 686, 688, 689, 690
Ilasın, 396, 458
Irgız, 38, 39, 133, 138, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391
Irımbur, 331, 335, 343, 478, 480, 535, 537
Irımburg, 415
Irısbay, 58, 59, 173, 513, 514, 515, 516

Iyık dağ, 59
Iyıktav, 147, 518, 521

-İ-
iblis, 28, 323
İbn Fadlan, 13, 18
İbrahim dede, 97, 200, 206, 764, 765
İbrahimov, N., 10, 21
İbray, 57, 502, 503, 505
İdel, 571, 585, 600, 603, 606, 610, 624, 625, 626, 636, 643, 655, 753 bk. İdil, İzel
İdil, 1, 4, 22, 34, 61, 70, 72, 75, 94, 95, 139, 174, 191, 193, 206, 218, 229, 362, 389, 391, 439, 456, 488, 494, 516, 535, 536, 537, 573, 577, 586, 604, 606, 607, 612, 622, 625, 626, 637, 644, 655, 753, 754 bk. İdel, İzel, Volga, Volgı
İgnatev, R. G., 14
iğ, 780, 844
iğne, 86, 90, 107, 704, 729, 815
İhsan Bey, 596, 599
İkinci Dünya Savaşı, 122, 123
İles (Turat), 369, 371
İlim Bey, 597
İlyas, 95
İmam Ali, 662
inci, 597, 601, 726, 905
İnci, 73, 90, 244, 618, 619
İngiltere, 123
İnsan Bey, 574, 577, 596, 599, 738, 739
İnsebike taşı, 40, 134, 138, 396, 397
İnsebike, 40, 134, 138, 179, 396, 397
İnyer, 34, 65, 134, 139, 159, 167, 187, 363, 364, 554, 555
İremel, 34, 364, 365
İrendik, 320, 415
İrteş, 662
İrtiş, 48
İsa, 132, 240
İsenbet, 351, 352
İsenbet, Naki, 4, 20, 21
İsenğol köyü, 347, 348, 349, 350
İske avıl (Ertuganovo), 764, 765
İske Çokır, 661
İske Kıyışkı, 492
İske Kormaş, 816
İskender, 768, 769
İskuja, 448, 449
İslâm ovası, 205, 765
İslâm, 50, 97, 452, 453, 575, 586, 605, 706, 765, 768
İslâmiyet, 68, 69, 70, 71, 98, 183, 235, 245, 268, 270, 276, 278, 286, 287, 290
İsmail Mirza, 478
İsmail, 31, 53, 135, 156, 158, 167, 177, 183, 345, 478, 479
İsmeğel, 344 bk. İsmail
İsmeğil, 344, 477, 478 bk. İsmail
İsmeğilev Hebibulla, 330, 335
İstambul, 71, 590, 593
İstamğol, 385
İşbirze, 492
İşbirzi, 55
İşekey, 492
İşikey, 55, 493
İştirek, 73, 607, 608
İştuğan, 492, 493
İtalya, 123
İvan Groznıy, 79, 82, 83, 98, 221, 224, 227, 232, 654, 655, 656, 657, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 686, 769
İyeli göl, 324
İzel, 4, 361, 387, 389, 438, 454, 487, 493, 514, 531, 533, 534 bk. İdel, İdil
İzeş, 663
İzgeler Çişmesi, 766
İznoskov, İ. O., 19

-J-
Japonya, 123
Jobes, Gertrude, 266, 267

-K-
Kabe, 206
kadı, 158, 162, 172, 277, 303

Kaf dağı, 61, 66, 118, 139, 141, 169, 170, 536, 537, 561, 897
Kaf tavı, 897
Kala dağı, 628
Kala tavı, 627
Kalansa tavı, 457
Kalmak boyu, 48, 137, 443
Kalmak Irıvı, 442
Kalmak, 48
Kalmık, 673 bk. Kalmuk
Kalmuk, 38, 53, 63, 82, 171, 369, 389, 390, 479, 481, 551, 676
Kama, 95, 191, 193, 206, 225, 361, 362, 603, 604, 662, 663, 754
Kamıkay, 64, 178, 553, 554
kamış, 140, 197, 244
Kâmil Aydın, 121, 122, 125, 127
Kananikolsk, 58, 494, 506, 507, 508
kanatlı at, 145, 151, 247
Kanda, 657, 658
Kandala, 836
Kanlıgöl, 37, 133, 137, 380, 381
Kanlıkül, 380
Kanyatkan Basıvı, 379
Kanyatkan Tarla, 37, 133, 380
kaplumbağa, 113, 202, 253, 849, 850, 852, 853
Kara Bey, 682
Kara Sığır ovası, 133, 137
Kara Tömen, 682, 683
Kara Utrav, 672, 675
karaağaç, 92, 366, 407, 432, 438, 449, 461, 531, 540, 612, 743
Karabatır, 47, 167, 177, 439, 440, 441
Karabay, 59, 516, 517, 518, 519, 520, 521
karaca, 142, 239, 247, 249, 299, 300, 528
Karaduvan, 767, 768
Karagöl, 380
Karagösök dağı, 35, 366
Karagösök Tavı, 366
Karagösök, 133, 137, 366
Karağas, 41, 406, 407
Karağaş, 26, 60, 160, 165, 174, 175, 313, 314, 315, 524, 527, 528
Karağay- Atay, 51, 457, 458, 459
Karağay- Kıpsak, 431
Karağölömbet Bey, 36, 165, 167, 175, 176, 177, 376, 377, 378, 379, 453, 455, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477
Karahıyır ovası, 36, 378
Karahıyır taşı, 379
Karahıyır tepesi, 378
Karahıyır Yalanı, 377, 378, 379
Karakül, 380
Karaküz, 73, 611, 614
Karasay Batır, 53, 54
Karasay gölü, 54, 134, 138, 480
Karasay, 477, 478, 479, 480
Karaşem, 97, 765
Karatmen, 683
Karavay, 682
Karavca, 83, 204, 222, 225, 229, 682, 683
Karay, 25, 26, 147, 148, 164, 166, 172, 177, 178, 179, 185, 309, 311, 312
Karayğır, 59, 60, 134, 139, 521, 522, 523
kardelen, 140, 253, 257, 312
karga, 26, 89, 114, 142, 164, 196, 243, 247, 311, 312, 716, 717, 720, 722, 857, 858
Kargan, 662, 663
Karidil, 33, 34, 131, 143, 159, 173, 187, 359, 360, 362, 363, 537 bk. Karizel
Karizel, 357, 359, 361, 363, 534
karlıgaç, 720, 861, bk. kırlangıç
Karlıgaçev Mañgıday, 677
kartal, 299, 399
kartopu, 197, 700
Kaspiy, 361 bk. Hazar denizi
Kaşan, 600, 602
Katanov, N. F., 19
Katay, 402, 417, 423, 461, 509, 511
kavak, 86, 87, 197, 416, 607, 657, 700, 701, 706, 819
kaval, 27, 63, 87, 149, 204 bk. kuray
kayın ağacı, 50, 151, 159, 181, 205, 218, 285, 366, 671, 674

kaz, 74, 116, 248
Kazak, 41, 44, 54, 61, 65, 74, 84, 165, 190, 192, 339, 403, 418, 422, 423, 446, 449, 483, 485, 486, 536, 537, 555, 601, 625, 690
Kazak, 625
Kazan, 18, 19, 20, 21, 22, 54, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 82, 83, 98, 99, 106, 158, 190, 192, 193, 221, 222, 224, 227, 229, 232, 237, 454, 456, 492, 493, 517, 519, 520, 569, 584, 585, 590, 593, 600, 601, 605, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 630, 631, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 654, 655, 656, 657, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 767, 768, 769, 770, 771, 834, 867
Kazanhan, 54, 154, 155, 176, 480, 481
Kazanka, 76, 77, 78, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 650, 652
Kazı Batır, 53, 477, 478
Kazınkiler, 74, 618, 620, 621, 623
Kazırşa, 327, 374
Keçe Saltık, 763
Keçe Tora, 672
keçi, 411, 474
kedi, 27, 30, 85, 88, 90, 91, 99, 100, 112, 118, 144, 146, 194, 195, 196, 198, 199, 211, 243, 248, 299, 318, 341, 529, 692, 714, 715, 729, 730, 731, 732, 738, 775, 776, 815, 831, 838, 839, 871, 872, 895, 896
Kefeli, Emel, 126
Kekkük, 718, 861, 863
keklik, 114, 196, 858, 859
Kekük, 26, 129, 140, 148, 152, 165, 178, 179, 313, 314, 315, 316
Kel, 105, 804, 805, 858
kelebek, 851, 874
Kelem, 662
Kelser- Tabın, 534
Kerbela, 42 bk. Gerbela
Kerelik nehri, 390
Kert Dağı, 94, 752
Kert Tavı, 752
Kesekey Karağaykül, 420, 422
Kesekey Oltorak, 420
kımız, 400, 410, 411, 451, 453, 532, 535
Kıpçak, 13, 36, 42, 47, 52, 53, 59, 377, 378, 379, 411, 429, 432, 433, 440, 441, 455, 472, 474, 476, 477, 481, 522 bk. Kıpsak
Kıpsak, 376, 377, 410, 430, 431, 439, 440, 453, 454, 466, 468, 470, 471, 480, 521
kır kazı, 74, 206, 620, 621, 622
Kırım, 636, 637
kırlangıç, 27, 54, 89, 114, 115, 140, 142, 193, 194, 201, 242, 248, 252, 317, 660, 722, 866, 867, 721, 722, 864
Kırmahakal, 56, 149, 163, 170, 176, 495, 496, 497, 498, 499, 500
Kırmıskalı, 55, 492, 493
kısla, 834, 876, 878 bk. yengeç
kısrak, 356, 481, 527, 537
Kıvandık, 330, 331, 335, 336
Kız dağı, 73, 190, 192
Kız kovma bayramı, 84, 220, 690
kız kuşu, 714
Kız kuvu, 689
Kız tavı, 608
Kızgı, 554, 555
Kızıl yar, 94, 158, 406, 751, 752
Kızıl, 406, 407, 444, 445, 554, 555
Kızıltav, 607, 608
Kızlar Ziyareti, 72, 190, 192, 606
Kızlar, 581, 583, 605, 607, 608, 609, 629, 632, 861
Kıztorataş, 51, 52, 134, 138, 463, 464
Kilen Tavı, 402, 746
Kilenbeyegen tav, 402
Kilin dağı, 41, 93, 191, 402, 747
Kilinbeygen dağ, 134, 138, 402
Kirasa, 673
Kirçak, 662, 663
Kireyev, E. N., 15
kirmen, 844

Kiveytaşı, 35, 133, 137, 371, 372
Kizeges, 418, 420
Kobalandı Batır, 54, 141, 171, 176, 480, 481
Koch, Max, 125
Koç, 142
kokarca, 714
Kolğona, 50, 134, 138
Komsül, 420, 422
Kor, 42, 411
Korama, 555, 556
Korkot, 42, 166, 170, 411, 412
Koro Ursay, 484, 486
Korolevo, 829
Korovuşka (Hıhırkay), 378, 379
Kotan, 56
Kotor, 417, 418
Koyun (koç), 181, 285
koyun, 30, 61, 89, 91, 142, 145, 146, 169, 208, 247, 340, 622, 722, 735, 736, 752, 753
köknar, 85, 86,196, 207, 244, 697, 699, 711, 741
Kölheri, 394
Könhılıv, 57, 59, 156, 176, 178, 179, 505, 516, 517, 518, 519, 520
Köntöv, 61, 181, 538, 539
köpek, 49, 63, 67, 75, 76, 77, 78, 90, 91, 94, 102, 108, 118, 132, 135, 141, 143, 180, 181, 185, 187, 188, 191, 192, 195, 196, 198, 199, 204, 205, 211, 219, 223, 226, 231, 233, 238, 243, 247, 248, 249, 255, 275, 276, 283, 285, 286 , 308, 318, 413, 447, 550, 566, 567, 628, 640, 642, 644, 653, 692, 729, 730, 731, 732, 735, 736, 738, 751, 791, 802, 815, 819, 831, 893
Körebe Oyunu, 902
Körtlek, 857, 858
Köye, 687, 808, 836
Kreml, 638, 639
Krepostnoy Yılayır, 134, 138, 448, 449
Kristal, 500 bk. billur
Kuca, 422
Kudryaşev, P. M., 13
kuğu, 136, 145, 146, 147, 157, 184, 186, 203, 242, 253, 263, 327, 391, 437, 521, 527, 528, 529
Kuja, 420
Kujay, 383, 384
Kumrık Başkurtları, 65
Kur'an, 99, 583, 633, 772
kuray, 63, 318, 402, 505, 517, 520, 551 bk. kaval
kurbağa, 89, 113, 130, 195, 202, 239, 243, 722, 723, 855
Kurdak, 81, 192, 667, 669, 670
Kurglyaşova, 17
Kurıvzı, 36, 53, 133, 134, 135, 137, 138, 376, 377, 471, 477
kurt, 23, 41, 42, 43, 73, 117, 136, 139, 142, 143, 144, 147, 152, 154, 172, 199, 229, 247, 248 , 259, 279, 299, 300, 392, 408, 410, 413, 414, 415, 417, 458, 461, 527, 618, 619, 620, 703, 714, 736, 740, 883, 884, 885, 886, 887
kuş üzümü, 197, 700
Kuşlak Batır, 44, 136, 145, 154, 156, 159, 170, 172, 423, 424
Kuyan, 615, 733, 877
Kuzenev, 671, 674
Kuzeyev, 13, 15
kuzu, 208
Küçem han, 664, 665, 667, 668, 676, 677
Küçim Han, 81, 82, 192, 221, 224, 228, 666, 667, 669, 670, 673, 674, 675, 678, 679
Küçük İnyer, 34, 364
Küçük Karavca, 682
Küçük Oltorak, 422
Küçük Saltık, 763, 764
Kügerçen, 901
Kügersen, 409
Kügersin, 410
Kük Kaşka, 417, 418
Kükbuzat, 57, 141, 503, 505
Küktimer, 353
Küktimir, 353

Küktüş, 33, 355, 356
Külbaş, 682, 683
Külemelek- Kurklık, 441
Kület, 808, 809
Küs yolu, 134, 138
Küse, 894, 895 bk. fare, sıçan
Küsek Bey, 36, 37, 52, 53, 162, 165, 175, 177, 378, 379, 430, 432, 455, 466, 469, 470, 471, 474, 475, 476, 477
Küsembay, 555, 556
Küzkey, 83, 190, 193, 683, 684

-L-
Leach, Maria, 126
legenda, 5, 6, 7, 9, 10
Lepehin, İ. İ., 13
Lomnitz, Hugo Meltz de, 125
Lossievskiy, M. V., 14
Lüber, 662, 663
Lübey, 662, 663
Lüthi, Max, 91, 127, 198, 735, 738

-M-
Macaristan, 123
Maden iyesi, 111, 200, 831, 832, 833, 834
Maden ocağı İyesi, 110, 200, 226, 831
Maden ocağı ruhu, 214, 226, 262
Mağaş, 416
Mahişeker, 114, 115, 199, 201, 217, 229, 861, 862, 863, 864, 865, 866
Maltabar, 683, 684
Mamadış, 492, 493, 600, 601
Mari kabirliği, 684
Mart, 32, 349, 350
Matak, 68, 570, 572
Mavızlı göl, 39, 392
Mavızlı kül, 392
Mecen, 680
Mecusî, 50, 452, 453
Medine, 581, 582, 583
Mehdi taşı, 98, 206, 233, 766, 767
Mehdi, 98, 285, 286, 766, 767
Mekerye, 532, 536
Mekin, 47, 170, 441
Mekke, 581, 582, 583, 585, 586
Meksüt, 324, 357, 482, 484
melek, 128, 148, 169, 170, 239, 275, 303, 561
Melle, 457, 458
Memi- Çallı, 627, 628
Mercani, Ş., 19
Mercen, 72, 227, 607, 608, 609
Merfuga, 71, 588, 591
Mergen, Kirey, 5, 15
Meryem, 808, 809
Mesem tavı, 377
Mesemhan, 467
Mesemtav, 466
Mesim dağı, 471
Mesimhan, 52, 170, 471, 472, 473
Meskev, 601, 654, 656
Meskey, 149, 154, 392 bk. Metskey
Metele, 420, 422
Metskey, 106, 200, 212, 219, 235, 809
Mısır, 513, 514, 515
Midye, 90, 725
Miller, G. F., 19
Min kabilesi, 37, 381
Mingacitdinov, M. H., 17
Mingalina, R. F., 20
Minger kırı, 98
Minger, 766
Miñgere Tavı, 686
Miñgerebike, 686
Mingire dağı, 83, 190, 193, 686
Mingirebike, 83, 686, 687
Minhacetdinov, Marat, 6, 15
Minzele, 457, 458, 486, 487
Mir Timer, 600, 601
Mir Timur, 601, Akhak Timer, Aksak Timur
Mirkaşi Bey, 594, 597
Miyes, 769, 770
Moğol, 37, 51, 380, 383, 464, 625
mongol, 379, 463, 624 bk. Moğol
Moradbehi, 763
Morat, 420, 422
Morazım nehri, 41, 405
Morazım, 39, 41, 43, 136, 155, 157, 187, 393, 404, 405, 414, 415

Moskova, 415, 602, 654, 656
Möhemezi, 406, 407
Möhemmedrehim, 680
Möhemmet, 4, 406, 407, 580, 582, 585
Möhemmet, peygamber, 374
Möhemmetkerim, 751
Möhemmötdin babay, 796
Möhibe dağı, 63, 551
Möhibe, 63, 134, 139, 150, 188, 551
Möhti babay, 774
Möhti dede, 99, 208, 776
Mösel, 25, 135, 307, 308
Möslim, 600, 601
Muhammeddin dede, 796
Muhammedrahim, 681
Muhammet Kerim, 94
Muhammet, 4, 582, 583, 586
Muhammet, peygamber, 36, 50, 70, 132, 182, 234, 240, 246, 286, 374
Muharrem ayı, 601
Mullakay, 349, 350
Munsa Éyehe, 559
Muynak, 417, 418
Muynaktaş, 395
müftü, 162, 173, 277, 278, 303
Müsektav, 350
Müsikdağ, 32, 132, 351
Müslüman, 50, 70, 77, 82, 165, 183, 222, 224, 227, 235, 452, 453, 456, 574, 575, 584, 605, 613, 628, 675, 679, 757

-N-

Nacar Bayramı, 84, 690, 691
Nacar, 84, 191, 203, 217, 220, 688, 689, 690, 691
Narıs Koyoho, 567
Narıs Kuyusu, 67, 567
Narısdağ, 67, 149, 150, 567, 568
Narıstav, 353, 567
Nayman, 139, 417
Nefedov, F. D., 14
Nerkes, 607, 608, 609
Nezirşina, Fenüze, 3, 5, 7, 13, 15, 17, 18
Nisan, 194, 197, 202, 218, 725, 726, 727
Nogay, 38, 53, 139, 186, 372, 390, 391, 417, 479, 481 bk. Nukay, Nuğay
Nokrat, 600, 601, 607, 608
Nora, 41, 406, 407
Norlat, 680, 681
Nuğay, 389, 417 bk. Nogay
Nuh, 27, 30, 68, 89, 135, 140, 143, 144, 146, 182, 191, 199, 234, 236, 248, 286, 569, 571, 719, 720, 721, 722
Nuh, peygamber, 27, 89, 135, 140, 144, 182, 191, 234, 286, 317, 318, 571, 719, 720, 721, 722
Nukay, 371 bk. Nogay

-O-

Ob, 662, 663
Oğuz, 68, 571 bk.Gazıy
Oka, 603, 604
Oktyabır (Ağizel), 14
Olo Karağaykül, 420
Oltırak, 420
Oltorak, 422
Orman iyesi, 117, 214, 845, 884
ostabike, 607, 608

-Ö-

Öcem, 680
Öcim, 82, 205, 225, 681
Öç Tirek, 79, 656
öküz, 23, 25, 49, 50, 55, 56, 79, 81, 82, 83, 94, 131, 142, 163, 221, 240, 247, 295, 308, 338, 340, 422, 449, 450, 490, 492, 494
Ölümsüzlük suyu, 697, 698 bk. Hayat suyu
Ömbet, 477
Ömer Han, 78, 221, 227, 652
Ömer, 50, 62, 78, 455, 543, 544, 545
ördek, 22, 30, 83, 84, 116, 142, 143, 144, 146, 149, 153, 184, 189, 199,

217, 247, 248, 249, 294, 326, 341, 876
Örek, 820
Ören, S. M., 19
Örşek, 381, 393
Örümcek, 112, 113, 196, 201, 243, 252, 843, 846, 847, 849, 850
Öşkete, 756, 757
Öy (ev) taşı, 520
Öy İyese (Öy Anası), 772, 773
Öy taş, 59, 147, 158, 159, 517, 518, 520, 521
Öyzörek, 406, 407
Özbek, 681 bk. Sart

-P-
Pallas, P.S., 13
Parav, 657, 658
Pars, 735
Pazar sadakası, 775
peri, 25, 86, 152, 153, 208, 220, 249, 260, 261, 268, 366
Persiyen Satdin (Segdetdin), 801, 802
pesi, 730, 894 bk. kedi
Peterburg, 677, 679
Petergrad, 82
Peygamber Kabri, 550
Pichois, Cl., 124
pire, 90, 729
Podgornıy, 330, 335
Poganıy gölü, 71, 189, 190, 192
predaniya, 5
puhu kuşu, 88, 714, 715

-R-
Rabia gölü, 191, 193, 759
Rabia, 72, 96, 191, 193, 206, 217, 608, 759
Rabiga, 607, 758
Radlov, 19
Recep dede çeşmesi, 96, 191, 193
Recep dede, 96, 191, 193, 205, 233, 234, 757, 758
Rehim, G., 10
Remark, H. H., 121
Remzi, M., 19
ren geyiği, 143, 248, 435, 436, 438, 499
Rıbakov, S. G., 14
Rıçkov, N., 19
Rıçkov, P. İ., 13
Rim, 199, 622
rivayet, 5, 7, 9, 10
Rizvan, 28, 144, 172, 325, 326
Romanov değirmeni, 651, 652
Rousseau, A. M., 121, 122, 124
Rudenko, Sergey İ., 14
Ruh (can), 152
Rus, 14, 19, 49, 50, 55, 56, 59, 75, 79, 81, 82, 134, 138, 163, 170, 222, 223, 335, 336, 379, 392, 449, 450, 489, 490, 494, 628, 656, 666, 667, 669, 673, 675, 676, 679, 829
Rusya, 19, 123, 679, 680

-S-
Sabantoy, 57, 59
Sakaoğlu, Saim, 1
saksağan, 115, 194, 198, 243, 869, 870, 871, 872
Sak-Sok, 84, 93, 191, 198, 201, 203, 224, 687, 688, 744, 745
Salagış, 683, 684
Salavat Yulayev, 14
Salavat, 14, 15, 39, 56, 57, 132, 141, 148, 149, 157, 163, 170, 176, 187, 393, 459, 461, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501
Salman, 190, 192, 586
Salyığut, 517, 519
Samanyolu, 23, 130, 148, 240, 297
Samat Han, 71, 220, 594, 595, 597, 598
sandugaç, 701, 702, 861 bk. bülbül
Saptar yurğa, 61, 62, 135, 141, 171, 174, 181, 538, 539, 540
Saptaryan, 414, 415
Sarman, 457, 458
Sart, 680 bk. Özbek
Satırdağ, 67, 68
Sattarov, Gomer, 20
sayıskan, 867, 868, 869, bk. saksağan

Seferbike dağı, 134, 138
Seferbike, 40, 134, 138, 151, 173, 175, 179, 183, 400, 401
Sefertuy dağı, 40, 401
Sefertuy ovası, 40, 134, 138, 401
Sefertuy Yalanı, 400
Segitov, Möhter, 15
Semerkant, 72, 604
serçe, 114, 196, 858, 859 bk. çıpçık
Sermesen, 405
sesen, 14
Seyidoğlu, Bilge, 1, 127
Shackford, Charles Chauncey, 125
Sıbay, 320322
sıçan, 27, 89, 91, 139, 193, 242, 308, 317, 715, 735, 736
sığır, 53, 55, 56, 88, 91, 622, 717, 718, 735, 780, 819
sığırcık, 88, 113, 196, 198, 717, 718, 849, 850
Sıñğızhan, 454, 455, 457 bk. Cengiz Han
sıskan, 308, 402 bk. sıçan, fare, küse
Sıvak, 41, 170, 403, 404
Sıvakbatkan dağ, 41, 134, 138, 402, 403, 404
Sıvakbatkan Tav, 402
Sıval Taşı, 63, 550
Sibir Hanlığı, 19
Sibirya Tatarları, 679
Sibirya, 19, 679, 768
Sidorov, V. V., 15
sihirbaz, 94, 95
Sincap, 116, 117, 194, 243, 878
sinek, 28, 112, 151, 196, 202, 243, 252, 258, 323, 324, 843, 846
Sirmeş, 400, 401
sivrisinek, 27, 89, 140, 174, 194, 243 , 317, 710, 722
Sobhanğol, 420, 457
Sorbonne, 122
Söleyman Huca, 585, 586
Söleymanov, Ehmet, 6, 15
Söleymanov, Rif, 15
Söyembike, 636, 655, 656, 686
Söyimbike Minaresi, 79
Söyimbike, 79, 83, 190, 193, 221, 232, 686, 687
Su Anası, 109, 110, 205, 208, 210, 212, 213, 214, 822, 823, 826, 827, 828, 829, 830, 831
Su Babası, 822
Su Dedesi, 108, 823, 823
Su iyese, 65, 109, 153, 178, 205, 208, 209, 213, 214, 557, 823, 824, 825, 826
Su kızı, 208, 212, 213, 214, 829
Su ruhu, 212, 213, 261, 265
Su tanrısı, 129, 239
su, 645, 648, 696, 707, 708, 709, 710, 711, 735, 786, 827, 828, 830, 835, 863, 865
Subraş, 420, 422
Sukonnıy, 651, 653
Sura Batır, 417, 418
Suraman Batır, 51, 460, 462
Suvar, 621, 623, 629, 632
Süleyman Hoca, 70, 586
Süyümbike Minaresi, 656
Süyümbike, 637, 655, 656 bk. Söyimbike

-Ş-
Şahta iyese, 831, 832, 833
Şalgam, 117, 889, 890
Şalkan Köyek, 92, 739, 740
Şamanizm, 245, 286, 287, 290
Şarlama, 406
Şaytan Boyu, 45, 427
Şaytan Irıvı, 426
Şaytanharı Dağ, 32, 132, 133, 137, 353
Şaytan-Közey kabilesi, 13, 136, 428
Şeke, 759, 760, 761
Şem, 97, 221, 760, 761, 762
Şemsi, S. S., 22
Şemsinisa, 559, 560
Şeyh Gabdelcabbar, 79, 658
Şeytan, 28, 36, 45, 133, 137, 144, 151, 153, 160, 165, 169, 184, 261, 266, 272, 323, 376, 427, 428 bk. iblis
Şıgalı, 103, 224, 225, 798, 799

Şığman dağı, 30, 168, 342
Şığman Tavı, 342
Şihaka Boranı, 348
Şihaka, 135
Şihap, 31, 32
Şike, 97, 761, 762
Şirbetle, 753
Şombay, 30
Şoñkarov, Niğmet, 15
Şpilevskiy, S. M., 19
Şubat, 31, 348
Şuşma, 94, 226, 751, 752
Şülgengöl, 44, 149, 154, 159, 423, 424
Şülgenkül, 423
Şülgentaş, 378, 379
Şürele, 328, 428, 561, 562, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807 bk. Şüreli
Şüreli Çalılığı, 328
Şüreli fundalığı, 103, 191
Şüreli Kıvağı, 328
Şüreli Nesli, 429
Şüreli, 22, 29, 45, 64, 66, 101, 102, 103, 104, 105, 134, 136, 137, 139, 146, 152, 153, 154, 155, 156, 161, 164, 165, 166, 174, 178, 185, 191, 193, 200, 201, 206, 207, 208, 210, 211, 212, 215, 216, 217, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 229, 230, 272, 273, 274, 279, 280, 328, 429, 553, 554, 562, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807

-T-

taban balığı, 710
Tabın kabilesi, 348, 423
Tabın yurdu, 348
Tabın, 48, 137, 347, 348, 420, 423, 442, 502, 537
Tacik, 139, 417
Tağantaş, 60, 158, 162, 530, 531
Tahirova-Yamanğolova, A., 18
tahta kurusu, 111, 202, 252, 257, 838, 839
Talkas gölü, 348
Taltım (Teltim), 47, 438, 439
Tamerlan, 603 bk. Aksak Timur, Akhak Timur
Tamyan kabilesi, 59, 172, 177, 417, 509, 511, 521, 522
Tamyan-Katay, 171, 178
Tandav, 663
Tanrı, 128, 129, 131, 135, 140, 148, 182, 188, 189, 239
Tantur, 671, 672, 674, 675
Tara, 662, 663, 670, 671, 673, 674, 675
Tarhan, 58, 59, 156, 162, 513, 514, 515
Tarpan, 553
Tartas, 662, 663
Tartay, 857, 859, 860
Taşbaka, 847, 851
Taşkirmen, 606
Tatar, 1, 2, 3, 4, 9, 11, 12, 18, 19, 20, 21, 22, 68, 81, 95, 126, 128, 228, 244, 245, 246, 248, 249, 251, 252, 256, 257, 258, 259, 260, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 284, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 463, 464, 493, 638, 671, 673, 675, 679, 680
Tataristan, 1, 5
Tatişçev, V.N., 13
Tav İle, 680, 765
Tav İli, 82, 97, 225, 681, 765
Tavakasovo, 554, 555
tavık, 733, 875, 902, 903, 905 bk. tavuk
tavis, 872, 873 bk. tavus
tavşan, 116, 194, 243, 617, 735, 878, 879
tavuk, 116, 119, 198, 344, 735, 876, 905, 906, 907, 908
tavus, 115, 116, 194, 195 243, 874, 875
tay, 44, 58, 64, 66, 84
Taz, 804 bk. Kel
Teftilev, 487, 488

Tekeğaşka, 132, 141, 156, 383, 384
Tekey, 458, 459
Telka, 582, 583, 584
Teltem, 437, 438
Teltim, 136, 438, 439
Terene, 662, 663
Tevanger, 82, 680, 681
Thompson Stith, 2, 126, 127, 246, 249
Tırışmal Hoca, 72, 73, 189, 202, 227, 607, 608
Tibes, 671, 674
Tieghem, Paul Van, 122
Tieghem, Van, 123
tilegen, 903, 904 bk. çaylak
tilki, 617, 870, 884
Timer, 377, 378, 430, 431, 432, 447, 454, 464, 465, 557 bk. Aksak Timur, Timerlan, Akhak Timer
Timerbay, 375, 376
Timerbayevo, 554, 555
Timerşeyeh, 766
Timerşeyih, 98, 204, 215, 766
Timir, 433, 456 bk. Aksak Timur, Timerlan, Akhak Timer
Timirbay, 36, 133, 137, 376
Timka gölü, 110, 829
Timka küle, 829
Timka, 213, 829
Timur Han, 623
Timur, 52, 72, 74, 75, 163, 220, 227, 233 bk. Aksak Timur, Timerlan, Akhak Timer
Timurlenk, 72, 604
Tipter, 83, 192, 683, 684, 685
Tiptiğol Bey, 185, 399
Tiryakli, 554, 555
Titrek kavak, 87, 197, 235, 244, 246, 706
Tiyen, 877
Tokıy Çokırı, 816
Tokıy Çukuru, 107, 191, 193, 817, 818
Tokıy, 816, 817, 818
tokmak, 90, 729
Tokman, 31, 32, 51, 164, 347, 348, 349, 459, 460, 461, 462, 463
Toktamış, 604
Tol nehri, 46, 47, 129, 136, 152, 433, 434, 435, 436, 437
Tolbuyzar, 434, 435, 436, 437
Toldağı, 46
tolpar, 38, 54, 58, 61, 65, 132, 139, 141, 171, 185, 188, 367, 368, 369, 371, 372, 373, 383, 384, 480, 481, 510, 511, 512, 533, 534, 537, 552, 555, 556 bk. kanatlı at
Tolparbaskan taş, 38, 65, 133, 182, 383, 384
Tom, 664, 666
Toradağ, 380
Toralı, 81, 192, 667, 669, 670, 674, 675
Toratav, 13, 37
Toray, 173
Toray, 342, 343
Torso, 351, 352
Töben Or, 95, 756
Tölke, 615, 867, 868, 880 bk. tilki
Töpsez kül, 754
Töpsiz göl, 95, 217, 755
Törek, 569, 570 bk. Türk
Török, 409 bk. Türk
Troitski, 96
Tubıl, 81, 665, 666, 669
Tufan, 134, 191
Tuk, 45, 424, 425, 553
Tukan, 501
Tukmak çeşmesi, 327
Tulava, 46, 136, 146, 151, 156, 165, 434, 435
Tulavayzar (Tulbuyzar) , 46, 134, 138
Tunus, 662, 663, 673, 675
Turas, 662, 663
Turat yamacı, 35, 133, 137, 371
Turataş, 39, 133, 138, 394, 395
Turatav, 394
turgay, 870
turna, 23, 27, 114, 135, 196, 297, 299, 321
turnabalığı, 142
Tuybike, 69, 70, 74, 218, 220, 580, 581, 582, 583, 584, 586, 587, 588, 624, 625

Tübe, 540, 541
Tüben Or, 191, 756
Tülek, 60, 524, 525, 527, 528, 529
Tüñgever, 417, 441
Tüngevir kabilesi, 47, 48, 137, 417, 441, 442
Türk, 1, 2, 3, 4, 5, 13, 43, 68, 69, 128, 193 245, 246, 257, 287, 409, 571, 572, 579
Türkçe, 3, 4
Türkiye, 121, 123, 124, 126, 128, 293, 569
Türkmen, 139, 417
Türmen, 136, 164, 166, 175, 176, 178, 430, 431, 432, 433
Tverdışev, 489, 490

-U-

Ubır, 47, 67, 106, 107, 129, 143, 151, 152, 154, 156, 209, 210, 211, 212, 215, 219, 261, 262, 265, 436, 437, 564, 565, 812, 813, 814, 815, 816
Uçalı, 49, 447, 448
Uçalinskoy, 555
Ufa nehri, 93
Ufa, 233, 746, 747, 761
Uguy, 662, 663
Uklı Karağay, 446
Umırzaya, 25, 140, 147, 148, 156, 164, 166, 172, 177, 178, 185, 309, 310, 311, 312
Urak Batır, 53, 154, 167, 183, 184, 188, 477, 478, 479
Ural Batır Destanı, 1
Ural Batır, 440
Ural dağı,1, 23, 27, 149, 168, 345, 296, 314, 320
Ural dede, 34, 365
Ural, 14, 23, 34, 44, 47, 61, 62, 119 130, 131, 135, 143, 149, 156, 158, 162, 167, 168, 172, 295, 296, 297, 313, 314, 318, 320, 331, 335, 344, 345, 354, 358, 360, 361, 362, 364, 365, 368, 371, 381, 382, 387, 389, 417, 418, 419, 420, 422, 439, 440, 441, 454, 455, 456, 460, 462, 495, 496, 497, 498, 503, 504, 505, 506, 514, 516, 534, 537, 541, 542, 543, 544, 545, 601, 610, 613, 901, 902
Uralbay, 57, 184, 502, 503, 504, 505, 506
Urazbehi, 97, 200, 206, 232, 763, 764
Urazhan, 378
Urazlı, 95, 756, 757
Urman iyesi, 881 bk. Orman iyesi
Urta hırt, 387, 388
Urta sırt, 389, 390
Usak, 705
Usmanov, E., 15
Utvabayev, H. M., 18
Uy nehri, 384
Uzuk, 662, 663
Uzunlarovo, 554, 555

-Ü-

Üç Tirek, 191, 657
Ükirtaş, 33, 133, 137, 354
Ülende, 420, 422
Ümerkeyev, G., 15
Ürmeküç, 839, 842, 847
Üsergen, 414, 417, 425, 509, 511
Ütegen, 55, 56, 163, 492, 493
üvez, 197, 700
Üzi, 607, 608
Üzuñgur, 662

-V-

Vahitov, Enür, 15
Varren, Austin, 123, 124
Vasilev, M. A., 10, 19
Vesselovski, 127
Vetey, 220, 797, 798
Villemain, 122
Vladimir, 71, 590, 593
Vlastar, 415
Volga, 22 bk. İdil, İzel, Volgı
Voznesenskiy, 56, 493, 494, 495
Vulgı, 600 bk. İdil, İzel
Vyatka, 767, 768
Vyatskiy, 554

-W-
Wellek, Réne, 123, 124

-Y-
Yabalaklı, 406, 407
yaban domuzu, 78
yaban gülü, 86, 196, 218, 703, 704, 705
yabanî akasya, 343
Yabayhınsı, 65, 150, 555
Yafes, 569, 571
Yagodni, 651, 653
Yahin, A., 21
Yahya Hoca, 96, 97, 200, 206, 215, 222, 224, 233, 759, 760, 761, 762
Yaktıgöl, 39, 133, 138, 392
Yaktıkül, 392
Yakup, 38, 385, 386, 406, 407
Yakut, 245
Yaman çukur, 29, 335, 336, 337, 338
Yaña Meñger, 798
Yanharı, 396
Yañı Sobhanğol, 377
Yarasa, 87, 88, 119, 195, 198, 199, 243, 709, 711, 713, 714, 715, 716, 899, 900
Yarımtık nesli, 136, 430
Yarımtık, 22, 29, 45, 105, 106, 136, 152, 154, 164, 165, 166, 174, 201, 208, 211, 212, 214, 215, 222, 329, 330, 429, 430, 806, 807, 808 bk. Şüreli
Yarışdağ, 36, 133, 137, 182, 375
Yarıştav, 374
Yarkanat, 707, 709, 712, 713, 715, 898 bk. yarasa
Yarmak, 81, 82, 221, 665, 666, 667, 668, 669, 673, 676, 677, 678, 679
Yasef, 68
Yavgöl, 28
Yavımbay, 50, 449, 450
Yavkül, 133, 137, 320, 322
Yayık, 34, 35, 173, 174, 177, 179, 181, 183, 187, 331, 332, 335, 337, 361, 362, 364, 365, 366, 381, 382, 385, 387, 389, 391, 459, 461, 531, 534, 535, 537, 613 bk. Cayık
Yec'üc- Me'cüc, 69, 188, 198, 215, 216, 230, 232, 577
Yedi Kabile, 410, 417
Yedigir (Büyük ayı) yıldızı, 24, 130, 147, 148, 240, 301, 302
Yel iyesi, 214, 219, 897
Yel, 709, 710, 711, 809, 897
yelve, 88, 114, 196, 714, 717, 718, 858, 859, 860, 861
Yemile, 52, 53, 167, 466, 467, 468, 469, 470, 472, 474, 475, 476
Yen, 366, 386, 429, 564 bk. can
yengeç, 111, 116, 194, 195, 201, 243, 252, 835, 836, 876, 878, 879, 880
Yeni Baylar, 684
Yeni Ehmet, 459
Yeni Menger, 104, 799
Yeni Sobhanğol, 378
Yerense Sesen, 54, 65, 132, 141, 150, 165, 171, 183, 482, 483, 484, 485, 486, 555, 556
Yeylev, 351, 352
Yıhangir, 29, 145, 327
Yılan dağı, 77, 78, 641, 647, 648, 649, 653
Yılan Höyregen (sürükleyen) vadi, 357
Yılan Höyregen nehir, 357
Yılan Höyregen Yer, 133, 137, 357
yılan, 27, 30, 33, 74, 77, 78, 89, 90, 114, 133, 137, 141, 143, 144, 160, 168, 193, 194, 197, 198, 199, 206, 229, 236, 237, 242, 243, 247, 274, 279, 316, 317, 357, 557, 558, 594, 597, 625, 626, 635, 636, 637, 640, 641, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 653, 695, 720, 721, 722, 724, 725, 726, 733, 861, 862, 863, 864, 865
Yılandağ, 190, 193, 198, 643
Yılantav, 13, 642
yıldız, 130, 147, 157, 186, 189, 237
Yılkısıkkan kül, 355, 423
Yılkısıkkangöl, 33, 133, 137, 356, 424

Yırıbakkan nehir, 406, 407
Yihangir, 146, 172
Yomran boyu, 48, 137, 443
Yomran, 137, 183, 443, 444
Yort anası (abzar iyese), 777, 779
Yosof menen Zöleyha, 513
Yosof, 513, 514, 517
Yögemeş dağı, 142, 150, 184
Yögemeş tavı, 325
Yögemiş dağı, 28, 83, 205, 217, 236, 326, 685
Yögemiş gölü, 205, 217
Yögemiş tavı, 685
Yörek dağı, 40, 398
Yuha, 65, 66, 140, 141, 160, 178, 557, 558, 561
Yulaman, 48, 443, 444
Yulay Aznalin, 56, 494
Yuldaş, 418
Yulıev, B., 14
Yumatov, V. S., 14
Yunatı, 438, 439
Yurmatı kabilesi, 13, 47, 136, 437, 438, 439, 446, 491
Yurmıy Han, 47, 178, 437
Yurt anası (ahır iyesi) , 100, 209, 778
Yurt iyesi, 208, 780
Yusuf Han, 551
Yusuf ile Züleyha, 58, 59, 158, 177, 515
Yusuf, 156, 158, 162, 177, 515, 516, 519, 551

-Z-

Zakirov, M. T., 20
Zaripov, Nur, 15
Zey, 594, 597
Zinurov, D. A., 20
Zöbeyer bine Cedga, 580
Zöbeyer bine Telka, 580
Zöhre, 302, 303, 304, 305, 692, 693, 694, 695, 765, 766
zölfökar, 705
Zölkerney, 50, 61, 159, 170, 454, 456, 531, 532, 533, 535, 536
Zöye, 79, 655, 680, 681
Zübeyir bin Cedga, 582
Zübeyir bin Telka, 582
Zühre yıldızı, 24, 25, 85, 303, 306, 696
Zühre, 24, 25, 85, 130, 147, 148, 149, 152, 157, 158, 161, 162, 170, 172, 175, 189, 218, 220, 228, 236, 240, 303, 304, 305, 306, 693, 695, 696
Zülfikar,706

ÖZ GEÇMİŞ

1972 yılında Erzurum'da doğdu. İlk, orta öğrenimini Erzurum'da tamamladı. 1994 yılında Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. 1996 yılında "Ural Batır Destanı Üzerine Bir Araştırma" adlı Yüksek Lisans tezini tamamladı. 1998-1999 öğretim yılında burslu olarak Tataristan Özerk Cumhuriyetinde (Rusya) bulundu.

Halen Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim dalında Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır.

YÖK